VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

KARL MARX
ÉS
FRIEDRICH ENGELS
MŰVEI

17. KÖTET
1870–1872

BUDAPEST 1968

KARL MARX
ÉS
FRIEDRICH ENGELS
MŰVEI

17. KÖTET
1870–1872

BUDAPEST 1968

Marx és Engels Műveinek magyar kiadása
az MSZMP Központi Bizottságának
határozata alapján jelenik meg

Felelős kiadó a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

Előszó a tizenhetedik kötethez

Marx és Engels műveinek tizenhetedik kötete Marxnak és Engelsnek 1870 júliusa és 1872 februárja között írt munkáit foglalja magában.

Erre az időszakra esik az 1870–71-es porosz–francia háború, valamint az 1871 március 18-i párizsi proletárforradalom és az általa létrehozott Párizsi Kommün. Megkezdődött a monopolkapitalizmushoz, az imperializmushoz vezető átmenet szakasza, a burzsoázia osztatlan uralmának és a proletariátus lassú erőgyűjtésének kora.

A Nemzetközi Munkásszövetség (I. Internacionálé) a munkásosztály hatalmas nemzetközi szervezetévé vált; szekciói működtek Európa legtöbb országában és az Amerikai Egyesült Államokban. Az Internacionálé hétéves működése nyomán jelentősen megerősödött a marxizmus befolyása a munkásmozgalomban. 1870–72-ben az Internacionálé rendkívül szétágazó és eredményes munkát végzett: a háború idején küzdött a proletariátus nemzetközi szolidaritásának megszervezéséért és megszilárdításáért, majd nagy szerepet játszott a Párizsi Kommün létrehozásában és tevékenységében, tagjai révén képviselve volt a forradalom vezető testületeiben, nemzetközi téren szervezte a Kommün védelmét, támogatását, tapasztalatainak általánosítását, a forradalom veresége után pedig az üldözöttek és menekültek segítését. Egyidejűleg az Internacionálé megszilárdította és kiterjesztette saját szervezetét, erősítette elméleti és politikai egységét és védelmezte magát a külső és belső támadások és a fokozódó hatósági üldöztetés ellen.

A kötetben közölt írások nagy része közvetlenül kapcsolatos Marxnak és Engelsnek az Internacionáléban folytatott tevékenységével. Marx fogalmazta meg a Főtanács két üzenetét (1870 július és szeptember) a porosz–francia háborúról. Mindkét üzenet fontos dokumentuma a proletár forradalmi mozgalom internacionalista politikájának; meghatározzák a munkásosztály viszonyát a militarizmushoz és a hódító háborúhoz és szerepet játszottak abban, hogy a porosz–francia háború idején – a történelemben először – a munkásosztály széles tömegei Franciaországban is, Németországban is szembe tudták szegezni a nemzetközi szolidaritás programját az uralkodó osztályok soviniszta propagandájával.

Az első üzenetben Marx kifejti a hódító háborúk társadalmi-gazdasági okait és megmutatja, hogy az adott háborút milyen érdekekből robbantották ki a bonapartisták, hogy a háborút III. Napóleon Németország egyesítésének megakadályozása céljából indította, hogy a hódító háború a forradalmi mozgalmak és mindenekelőtt a proletármozgalom elfojtására irányul. „Az 1870 júliusi háborús összeesküvés", írja Marx, „csak javított kiadása az 1851 decemberi államcsínynek." (2. old.) Marx és Engels ezért a háború első szakaszát német részről védelmi háborúnak tekintették, ugyanakkor kimutatták, hogy a reakciós Bismarck-kormány mögött tömörülő német uralkodó körök ezt a védelmi háborút a maguk hódító háborújává akarják átváltoztatni és egyben a német egység „felülről való", porosz-dinasztikus, reakciós megvalósítására akarják felhasználni. A hódító háborúban aratott győzelmet az uralkodó osztályok mind a győztes, mind a legyőzött országban kiaknázhatják a forradalmi mozgalom szétzúzására; a proletariátus teendője tehát az, hogy megőrizze nemzetközi szolidaritását, saját politikáját állítsa szembe az uralkodó osztályok politikájával és nemzeti feladatait világosan megkülönböztesse a különféle uralkodó csoportok dinasztikus érdekeitől. Az üzenet hangsúlyozza a német és a francia munkások érdekeinek egységét és felhívja őket arra, hogy közösen harcoljanak országaik uralkodó osztályainak hódító politikája ellen.

A reguláris francia hadsereg veresége, a második császárság bukása és a francia köztársaság kikiáltása (1870 szeptember 4.) után a Bismarck-kormány nyíltan az annexiók és a hódítás politikájának útjára lépett; a háború német részről hódító háborúvá vált. E megváltozott körülmények között szövegezte meg Marx a Főtanács második üzenetét a háborúról.

A második üzenet leleplezi a porosz katonai kamarilla, a junkerok és a burzsoázia hódító törekvéseit és azokat a jelszavakat és érveléseket, amelyeket a hódító háború igazolására hangoztattak: mindenekelőtt az Elzász és Lotaringia annektálásának igazolására felhozott különböző történelmi és katonai ürügyeket; kimutatja, hogy az államhatárok megállapításánál menynyire képtelen dolog katonai-stratégiai meggondolásokat elvvé emelni. Marx a második üzenetben rámutat arra, hogy a porosz–francia háborúban követett német hódító politika magában hordja eljövendő európai háborúk csíráját és óhatatlanul egy Franciaország és Oroszország közötti németellenes szövetség létrejöttéhez fog vezetni. A második üzenet a német munkásosztály feladatának tekinti azt, hogy küzdjön Elzász és Lotaringia annektálása ellen, a Franciaországgal kötendő becsületes békéért és a francia köztársaság elismeréséért. A francia munkásságot felhívja arra, hogy használja ki a második császárság bukásával létrejött feltételeket saját osztályának meg-

szervezésére, hogy képes legyen végigvinni a harcot a dolgozók felszabadításáért.

A porosz–francia háború folyamán, 1870 júliusától 1871 februárjáig Engels cikksorozatot írt a londoni „Pall Mall Gazette"-be a hadieseményekről. Ezekben a cikkekben Engels felhasználja és konkretizálja korábbi hadtudományi tanulmányainak eredményeit, mindenkor arra a felismerésre támaszkodva, amelyet már korábbi munkáiban, az „Európa hadseregei"-ben és a „New American Cyclopaedia" részére írt címszókban (lásd 11., ill. 14. köt.) kifejtett, hogy ti. minden állam hadseregének állapota és katonai tulajdonságai az illető állam társadalmi és politikai rendjétől függenek. Hangsúlyozza, hogy a bonapartista rezsim végzetes hatással volt a hadseregre a háború folyamán: Párizs népétől való félelmében nem volt hajlandó a frontra küldeni a szükséges csapatokat, hanem visszatartotta őket a fővárosban, hogy bevethesse őket a forradalmi veszély ellen. Másrészt Engels élesen rávilágított a burzsoá-junker kormány hadseregének reakciós jellegére, arra, hogy szerepe a hódítás mellett az országon belüli megmozdulások elnyomása. Ennek alapján elemzi Engels mind a kalandor és korrupt bonapartista francia hadviselést, mind a „fegyverben álló népnek" nevezett, de valójában szélsőségesen népellenes porosz hadsereget, és a hadijelentések beható elemzésére támaszkodva következtetéseket von le a háború és az egyes hadicselekmények várható kimenetelére vonatkozóan. Engels e következtetései nemcsak nagy történelmi összefüggésekben, hanem nagyrészt az egyes részletekben is igazolódtak (pl. Engels nemcsak egy héttel előre látta Mac-Mahon kapitulációját, hanem azt is megjelölte, hogy Sedan környékén fog sor kerülni rá). A reguláris francia hadsereg veresége után Engels figyelme a francia nemzeti önvédelem megszerveződésére és a franciák gerillaháborújára összpontosul; mély rokonszenvvel szól az idegen behatolók ellen harcoló szabadcsapatosokról, követeli részükre a hadviselő fél jogainak megadását, leleplezi a porosz hadsereg barbarizmusát és bírálja a nemzeti védelem kormányát és annak nagyrészt bonapartistákból álló tábornoki karát a tehetetlensége és kapituláns magatartása miatt. Cikksorozatában Engels – amennyire a cikkek kifejezetten katonai jellege erre módot nyújtott – kifejezésre juttatta és alkalmazta az Internacionálénak a háborúval kapcsolatos álláspontját. Felhívta a nemzetközi proletariátust, hogy támogassa a francia nép harcát a hódítók ellen és konkrét tervet vázolt fel az újjáalakult francia seregeknek a poroszok elleni harcához, hangsúlyozva a reguláris hadsereg tevékenységének összehangolását a partizáncsapatokéval. – Marx és Engels a porosz–francia háború példáján megvilágították a különbséget a nemzeti felszabadító és a hódító háború között.

Marx és Engels rendkívüli figyelmet szenteltek Franciaország háború alatti társadalmi és politikai fejlődésének. Előrelátták az osztályharc kiéleződésének szükségszerűségét és a forradalmi tömegfelkelés lehetőségét. Óvták a francia proletariátust az elhamarkodott felkeléstől, mert azt olyan helyzetben, amikor a porosz hadsereg ott áll Párizs előtt, elkerülhetetlenül vereség fenyegetné. De amikor a Thiers-kormány provokációira és lefegyverzési kísérleteire a párizsi proletariátus felkeléssel válaszolt, Marx és Engels fenntartás nélkül a felkelés mellé álltak és a Kommün védelmét tekintették a mindenekfelett álló feladatnak. Marx és Engels a Párizsi Kommünt az Internacionálé szellemi gyermekének, elvei gyakorlati megvalósításának tartották. „A munkásosztálynak a tőkésosztállyal és államával folytatott harca a párizsi küzdelemmel új szakaszba lépett", írta Marx 1871 április 17-én Kugelmann-nak. „Bárhogy végződjék is közvetlenül a dolog, új, világtörténelmi fontosságú kiindulóponthoz jutottunk."

Az Internacionálé Főtanácsa nyomban megkezdte a nemzetközi munkásosztály erőinek mozgósítását a Kommün mellett. Marx százával ír leveleket a munkásmozgalom vezető képviselőinek a különböző országokban és magyarázza a Kommün történelmi jelentőségét; kihasznál minden lehetőséget, hogy az ostromlott Párizsban érintkezésbe lépjen a kommünárokkal és segítségükre lehessen. Marx és Engels a Főtanács ülésein rendszeresen ismertetik a Kommünről kapott híreket és a harc állását. Marx a Kommün létrejöttének másnapjától kezdve gyűjti és tanulmányozza a Kommünnel kapcsolatos anyagokat, híreket, újságtudósításokat, magánértesítéseket és az eseményekkel szinte egyidejűleg dolgozik a Kommün tapasztalatainak elemzésén és általánosításán. E munka eredménye a „Polgárháború Franciaországban", amely eredetileg szintén a Főtanács üzeneteként jelent meg.

A „Polgárháború Franciaországban" a Párizsi Kommün történelmi feltételeinek elemzéséből indul ki. Marx szembeállítja a Kommünt azzal a világgal, amely ellen harcolt: a „rend" vérebeivel, a burzsoá-patriotizmus képviselőivel, akik nagyhangú soviniszta jelszavaik leple alatt sietve kapitulálnak az idegen hódító előtt, annak kegyes szövetségét keresve belső ellenségük, a forradalmi munkásság eltiprásához. A „Polgárháború Franciaországban" megrajzolja a burzsoá Franciaország történelmének fő tendenciáit, az események szereplőinek arcképét; bemutatja egyfelől a „rend" Franciaországának közéletét, másfelől azt a valóban emberhez méltó, hősies és humánus társadalmat, amelyet a munkáshatalom teremtett meg rövid fennállása idején, és amelyet a szövetkezett elnyomó osztályok iszonyú buzgalommal siettek vérbe fojtani, nem is titkolva ujjongásukat bosszúszomjuk kielégülésén. Megírásmódja, a forradalmi szenvedély és a szabatos tudományos elem-

zés egymást alátámasztó és erősítő egysége a „Polgárháború"-t a forradalmi publicisztika egyik legnagyobb remekművévé teszi.

A „Polgárháború"-ban Marx továbbviszi azt a következtetést, amelyet már a „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikájá"-ban (lásd 8. köt.) levont, hogy ti. a proletariátusnak szét kell zúznia a burzsoá államgépezetet. Mint Lenin mondta, „ez a következtetés a legfőbb és alapvető a marxizmusnak az államról szóló tanításában". (Lenin Összes Művei, 33. köt. 26. old.) A párizsi proletariátus szétzúzta ezt az államgépezetet és ezért volt képes megragadni a hatalmat. A Párizsi Kommün tapasztalatai alapján már fel lehetett vetni azt a kérdést is, hogy mivel helyettesítse a proletariátus a szétzúzott elnyomógépezetet. A Kommünt Marx mint a proletárdiktatúra államát tárgyalja, mint „lényegében a munkásosztály kormányát", „annak a harcnak a termékét, amelyet a termelő osztály az elsajátító osztály ellen vívott", „azt a végre felfedezett politikai formát, amelyben a munka gazdasági felszabadítása lehetővé vált". (312. old.) A „Polgárháború"-ban és a hozzá készített előmunkálatokban Marx a Kommünt mindenkor a maga történelmi konkrétságában fogja fel; nem elvont elvek elvont megvalósítását látja benne, és nem is egyszer s mindenkorra lezárt és érvényes történelmi receptet, hanem konkrét történelmi átmeneti formát. „A Kommün nem vet véget az osztályharcnak, melynek révén a munkásosztály minden osztály és következésképpen minden osztályuralom megszüntetésére törekszik ... de megteremti azt a racionális közeget, amelyben ez az osztályharc a legracionálisabb és a leghumánusabb módon mehet át a különböző fázisain." (505. old.) Marx különös részletességgel vizsgálja e munkáshatalom osztályjellegét és szervezeti elveit, részletesen elemzi egyes intézkedéseit: a rendőrség és az állandó reguláris hadsereg eltörlését és a felfegyverzett néppel, a főként munkásokból álló nemzeti gárdával való helyettesítésüket, a központi kormányzat és a helyi autonómia összehangolását, valamennyi hivatalnok választhatóvá, felelőssé és elmozdíthatóvá tételét, munkás-munkabér előírását a főtisztviselők részére stb. Behatóan tárgyalja a Kommün szociális intézkedéseit, első lépéseit a nagytőkés tulajdon kisajátítására, a Kommün politikájának kihatását a parasztságra, egyház és állam következetes szétválasztását, az oktatás világivá tételét és az egyházi vagyon szekularizációját. Ellentétbe állítja a Kommünt a polgári parlamentarizmussal és hangsúlyozza, hogy a Kommünnek „nem parlamentáris, hanem dolgozó testületnek kellett lennie, amely végrehajtó és törvényhozó egyszerre". (309. old.) Megmutatja, hogy a kommunális autonómia nem jelent szeparatista tendenciát, nem jelenti a központi kormányzat meggyengítését, a nemzeti egység felbomlasztását, ellenkezőleg: azt jelenti, hogy a kizsákmányoló államgépe-

zet által megvalósított látszólagos egységet felváltják a nemzet valóságos egységével. S noha a versailles-iak elzárták Párizst a vidéktől és a főváros forradalmi proletariátusa és a francia parasztság között nem jöhetett létre közvetlen kapcsolat, Marx nagy figyelmet fordít a parasztságra mint a forradalmi munkásosztály szövetségesére, vizsgálja a Kommün szövetségi politikáját és elemzi azokat az életbevágó szükségleteket, amelyek a parasztságot a Kommün oldalára állítják.

A kötetben helyet kapott Marxnak a „Polgárháború"-hoz készített két terjedelmes fogalmazványa is. Ezekből kitűnik, hogy Marx óriási tényanyagot dolgozott fel a Párizsi Kommün tevékenységéről. (Fennmaradtak ezenkívül Marx ez időben készített angol és francia újságkivonatai is; ezeket kiadásunk nem közli, szövegkiadásuk megtalálható az Arhiv Marxa i Engelsa III. (VIII.) és XV. kötetében, Moszkva 1934, ill. 1963.) Ezeknek a fogalmazványoknak különös jelentőséget ad az, hogy számos, a „Polgárháború" végleges szövegében csak rövidebben érintett elméleti és történelmi kérdést nagyobb részletességgel tárgyalnak és számos további konkrét adatot tartalmaznak. Így például részletesebben foglalkozik az állami centralizációval, a parasztság és a városi kispolgárság irányában folytatott politikával. Marx a Kommün egész működését pontosan és szigorúan realisztikusan értékeli. Részletes kritikai elemzést ad a párizsi forradalmi kormány által elkövetett hibákról, és rámutat arra, hogy a munkásosztály nemzeti méretekben megvalósított hatalmát veszélybe sodorhatják „a rabszolgatartók lázadásai", és ezért feltétlenül szükséges a proletár állam mindenoldalú megerősítése. Marx részletes képet ad arról a hatalmas gazdasági és politikai munkáról, melyet a proletárdiktatúrának el kell végeznie a tőkés társadalomból a szocialista társadalomba való átmenet idején. „A munkásosztály tudja", írja, „hogy az osztályharc különböző szakaszain át kell mennie. Tudja, hogy a munka-rabszolgaság gazdasági feltételeinek a szabad és társult munka feltételeivel való felváltása csak az előrehaladó idő műve lehet (ez a gazdasági átalakulás), hogy ez nemcsak az elosztás megváltozását, hanem a termelés új szervezetét is megköveteli, vagyis inkább a termelés társadalmi formáinak megszabadítását (szabaddá tételét) a jelenlegi szervezett munkában (melyet a jelenlegi ipar hozott létre) a rabszolgaság bilincseitől, jelenlegi osztályjellegüktől, és harmonikus nemzeti és nemzetközi koordinációjukat. Tudja, hogy a megújhodás e munkáját újra meg újra lassítani és akadályozni fogja a hagyományos érdekek és osztályönzések ellenállása." (505. old.)

„Marxnál", írja Lenin, „nyoma sincs utopizmusnak abban az értelemben, hogy kiagyalja vagy megálmodja az »új« társadalmat. Nem, ő természeti folyamatként tanulmányozza az új társadalomnak a régi*ből* való *megszületé-*

sét, az utóbbiból az előzőhöz vezető átmeneti formákat. A proletár tömegmozgalom tényleges tapasztalatait veszi alapul és belőlük igyekszik levonni a gyakorlati tanulságokat." (Lenin Összes Művei, 33. köt. 44. old.) A Párizsi Kommün számos vonása és ezeknek marxi általánosítása az azóta eltelt időben a proletárhatalom általános jellegzetességének és követelményének bizonyult; a „Polgárháború Franciaországban" ilyenképpen a marxista államelmélet klasszikus munkájává lett, s a „Gothai program kritikája" és Lenin „Állam és forradalom"-ja mellett mindmáig a forradalmi munkásmozgalom államelméleti kézikönyve maradt. A II. Internacionáléban eluralkodó opportunizmus minden módon igyekezett elhallgatni és megcsonkítani Marx forradalmi államelméletét. Lenin volt az, aki fenntartotta és továbbvitte azt a döntő marxi felismerést, mely szerint a régi elnyomó államgépezetet szét kell zúzni és fel kell cserélni Kommün-típusú állammal. S a kommunista világmozgalomnak az állammal és a forradalommal kapcsolatos mai alapvető állásfoglalásai elméletileg teljes mértékben Marx és Lenin államfelfogására támaszkodnak.

A Párizsi Kommün veresége után az európai kormányok hadjáratot indítottak az Internacionálé és a munkásszervezetek ellen. A rendőrség és a reakciós sajtó támadások és hamisítások özönével igyekezett az Internacionálé működését és hatását nehezíteni. A Főtanács előtt az a feladat állt, hogy védelmezze az Internacionálét a támadások ellen, megszilárdítsa a meglevő szervezeteket, segítse az Olaszországban, Spanyolországban és másutt alakuló új szervezetek megerősödését, szorosabbra fűzze a szekciók és a Főtanács kapcsolatait és szervezze a kölcsönös nemzetközi proletár segítséget.

Marx és Engels egész ez időbeli tevékenysége ezekkel a feladatokkal volt kapcsolatos. Fennmaradt több levelük, amelyet mint a Főtanács titkárai az egyes országokban működő szervezetekhez írtak, számtalan személyes vagy a Főtanács nevében megszövegezett sajtónyilatkozatuk az Internacionálé és a Párizsi Kommün ügyében.

A Párizsi Kommün az Internacionálé történetében is határkő volt. Bekövetkezett az éles elhatárolódás a forradalmi proletár irány és a különféle reformista és szektás-anarchista áramlatok között. A Párizsi Kommün és a versailles-i kormány értékelésében a trade unionok egyes reformista vezetői, Holyoake, Lucraft, Odger (a Főtanács egykori elnöke) szembefordultak a Főtanáccsal és nyíltan a burzsoázia oldalára álltak. Másrészt aktivizálódtak az Internacionáléban különféle ultraforradalmi, a politikától való tartózkodást hirdető stb. szektás-anarchista csoportok, elsősorban a bakunyinisták, akiknek elsősorban a latin országokban jelentős befolyásuk volt, és igyekeztek az Internacionálé egyes szervezeteit saját befolyásuk alá vonni. A baku-

nyinista „Egyesülés" formálisan kimondta ugyan a feloszlását, de titkos szervezetként továbbműködött az Internacionálén belül.

1871 szeptember 17-én összeült az Internacionálé londoni konferenciája. A konferencia fontos szerepet játszott az Internacionálé szervezeti és elméleti egységének megszilárdításában; a bakunyinisták — akik a konferencián nem léptek fel nyíltan a Főtanács irányvonala ellen, hanem arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a konferencia „nem illetékes" a vitakérdések tárgyalására — teljes politikai és elméleti vereséget szenvedtek.

A londoni konferencia előkészítésében és munkájában Marx és Engels igen nagy aktivitást fejtettek ki. Megfogalmazták a határozattervezeteket, lefektették a konferencia munkaprogramját és irányító szerepet játszottak a legfőbb kérdések vitájában.

Marx és Engels felszólalásai nyomán a konferencia határozatokat fogadott el a bakunyinisták szakadár tevékenysége ellen és a politikától való tartózkodás jelszavával szemben eltiltotta a szeparatista-szektás társaságok alakítását az Internacionálében és az önálló proletár politikai párt szükségességének álláspontjára helyezkedett. A proletariátus önálló politikai szervezetének szükségességét a proletariátus felszabadítása szempontjából Marx és Engels már a 40-es évektől kezdve hangsúlyozta, de a pártszervezés gyakorlati feltételeit az európai országok többségében csak az Internacionálé teremtette meg, melynek célja az volt, hogy „a szocialista és félszocialista szekták helyére a munkásosztály valódi harci szervezetét állítsák" (Marx levele Boltéhoz, 1871 november 23.). Marxot és Engelst meggyőződésükben megerősítette mind az 1869-ben megalakult német szociáldemokrata munkáspárt eredményes tevékenysége, mind a Párizsi Kommün tapasztalata, melynek hibái és gyengéi elsősorban arra voltak visszavezethetők, hogy a francia munkások nem rendelkeztek politikailag szervezett élcsapattal, a szó szoros értelmében vett proletár politikai párttal. A londoni konferencián elfogadták javaslatukat, amely szerint a nemzetközi proletármozgalom alapelvéül az önálló, burzsoá befolyásoktól független munkáspárt szervezésének szükségességét kell elismerni. A „munkásosztály politikai tevékenységéről" szóló határozat elfogadása — melynek leglényegesebb részét az 1872-es hágai kongresszus azután felvette a szervezeti szabályzatba — a marxizmus, a tudományos kommunizmus nagy győzelme volt a munkásmozgalomban. A munkásmozgalom és a politika kapcsolatáról Engels így beszélt: „Az osztályok eltörlését akarjuk. Milyen eszközökkel érhetjük ezt el? A proletariátus politikai uralmával, és amikor ezt minden oldalról elfogadják, még azt kívánják tőlünk, hogy ne avatkozzunk bele a politikába! Az összes tartózkodáspártiak magukat forradalmároknak nevezik, sőt azt mondják, hogy ők a tulajdon-

képpeni forradalmárok. De a forradalom a politika legmagasabb aktusa; aki a forradalmat akarja, akarnia kell az eszközt is, a politikai akciót, amely előkészíti, amely megadja a munkásoknak a forradalomra való nevelést, és amely nélkül a munkások a harc másnapján mindig a Favre-ok és a Pyat-k rászedettjei lesznek. A politika azonban, amelyet folytatnunk kell, a munkáspolitika; a munkáspártnak nem valamely burzsoá pártok uszályaként kell megalakulnia, hanem független pártként, amelynek megvan a saját célja, a saját politikája." (382. old.)

A határozat nyomán az 1871 utáni években az európai országokban sorra létrejöttek a proletariátus politikai tömegpártjai. A proletariátus önálló politikai pártjának taktikájával kapcsolatban Marx részletesen foglalkozott olyan kérdésekkel, mint az elnyomó osztályok elleni békés vagy fegyveres harc, a polgári demokratikus és parlamentáris lehetőségek kihasználása a munkásság megszervezésére és nevelésére stb. Marx a konferencián kijelentette: „Meg kell mondanunk a kormányoknak: tudjuk, hogy ti vagytok a proletárokkal szembeni fegyveres erő; ahol lehetséges, békésen fogunk ellenetek fellépni, és ha szükséges lesz, fegyveresen tesszük ezt." (607. old.) Marx hangsúlyozta, hogy fel kell használni a polgári parlamenteket mint a proletár agitáció szószékeit, azt kívánta, hogy a munkásosztály politikai felvilágosítása céljából élni kell a polgári demokratikus országokban meglevő minden lehetőséggel, a sajtó, a gyülekezés és a szervezkedés szabadságával. Marx és Engels felfogása szerint az önálló proletár politikai párt biztosíthatja, hogy a munkásmozgalom nem kerül a burzsoá politikai pártok uszályába, másrészt ez a párt a munkásosztály alkalmas politikai harci formája az Internacionálé által elítélt kalandor titkos társasági, összeesküvő szervezkedés helyett.

A konferencia számos más fontos kérdéssel is foglalkozott. Határozatot hozott a parasztságról, amelyet a proletariátus szövetségesének tekintett a szocialista forradalomban, s e határozat felhívja az Internacionálé szervezeteit, hogy szervezzék meg a falusi agitációt; felelevenítette az általános munkásstatisztika összeállítására vonatkozó régebbi döntést; számos szervezeti kérdést tisztázott a demokratikus centralizmus szellemében. Marx felszólalásai alapján foglalkozott az angol trade unionokkal; Marx bírálta a trade unionok céhes beszűkültségét és azt, hogy a hagyományos trade unionok csak a munkásoknak egy szűk felső rétegét fogják át, de egyben kritizálta a szakszervezetek szektás lebecsülését is és javasolta, hogy szorosabb kapcsolatokat teremtsenek az Internacionálé és a szakszervezetek között a munkásosztály érdekeinek védelmében; a munkások közvetlen gazdasági érdekeiért vívott harcot a proletariátus politikai uralmáért folytatott aktív küzdelem kiindulópontjává kell tenni. A londoni konferencia szervezeti kérdések-

ről hozott határozatai éllel a szektarizmus ellen irányultak, azt célozták, hogy növeljék az Internacionálé belső összetartását és szervezettségét, fokozzák központi szervének, a Főtanácsnak a szerepét, megerősítsék mind a központi vezetést, mind a helyi kezdeményezést, megvalósítsák a demokratikus centralizmus elvét. A proletár párt Marx és Engels által kidolgozott elveiből indult ki Lenin és ezeket fejlesztette tovább a kommunista pártok szervezeti alapelveivé.

A londoni konferencia határozatait nagyrészt Marx és Engels fogalmazták meg. A más küldöttek által beterjesztett határozatok szövege is sok esetben Marx és Engels felszólalásaira támaszkodott. A konferencia a határozatok végleges megszövegezését és kiadását a Főtanácsra bízta; a Főtanács határozata alapján ezt a munkát is Marx és Engels végezték.

A konferencia Marx és Engels által kezdeményezett határozata alapján sor került az Internacionálé általános szervezeti szabályzatának és ügyviteli szabályzatának új, hiteles kiadására is. A hiteles szövegkiadást Marx és Engels rendezte sajtó alá; a kiadás felvette a szövegbe mindazokat a módosításokat és kiegészítéseket, amelyeket az 1864-es ideiglenes szabályzathoz képest az Internacionálé későbbi kongresszusai elfogadtak. Ilymódon egységes dokumentumban fejeződtek ki az Internacionálé szervezeti elvei. Ez lehetetlenné tette, hogy a jobboldali proudhonisták és a bakunyinisták a szabályzatok egyes nem-hivatalos — csonka és eltorzított — kiadásaira hivatkozva továbbra is elferdítsék az Internacionálénak a politikai harc szerepére vonatkozó elveit.

A londoni konferencia után a bakunyinisták a jurai föderáció Sonvillierben tartott kongresszusán nyíltan felléptek a konferencia határozatai ellen. Sonvillier-i körlevelükben a bakunyinisták szembefordultak minden szervezettséggel, a Főtanácsnak „csupán statisztikai és levelezőiroda" szerepét szánták és azt a jelszót hangoztatták, hogy a munkásmozgalmat „a jövendő társadalom mintájára" kell felépíteni. A bakunyinista program kritikáját adja Engels cikke: „A sonvillier-i kongresszus és az Internacionálé". E cikkben kimutatja, hogy a bakunyinista dogmák megfosztanák a proletariátust fő fegyverétől: a szervezettől, és újra szembeállítja a marxista forradalmi szervezet elveit a bakunyinisták szektás-anarchista dogmáival. Új szakasz nyílt meg az Internacionálénak a bakunyinizmus elleni harcában; e harc legfontosabb dokumentumai a 18. kötetben kapnak helyet.

*

Mellékletként közöljük Engels bevezetését a „Polgárháború" 1891-es német kiadásához, valamint a fennmaradt jegyzőkönyvek és újságtudósítá-

sok alapján Marxnak és Engelsnek a Főtanács ülésein és a londoni konferencián elhangzott néhány felszólalását (e feljegyzések kivonatosak és töredékesek, ezért nem kaptak helyet a főszövegben). Szintén mellékletként közöljük R. Landornak, a „World" tudósítójának Marxszal készített interjúját, a Főtanács Marx közreműködésével hozott 1871 november 5-i határozatát, továbbá Jenny Marxnak a „Woodhull & Claflin's Weekly"-ben megjelent beszámolóját franciaországi meghurcoltatásáról.

THE GENERAL COUNCIL

OF THE

International Workingmen's Association

ON THE WAR.

TO THE MEMBERS OF THE INTERNATIONAL WORKINGMEN'S ASSOCIATION

IN EUROPE AND THE UNITED STATES.

In the inaugural Address of the INTERNATIONAL WORKINGMEN'S ASSOCIATION, of November, 1864, we said:—"If the emancipation of the working classes requires their fraternal concurrence, how are they to fulfil that great mission with a foreign policy in pursuit of criminal designs, playing upon national prejudices and squandering in piratical wars the people's blood and treasure?" We defined the foreign policy aimed at by the International in these words:—"Vindicate the simple laws of morals and justice, which ought to govern the relations of private individuals, as the laws paramount of the intercourse of nations."

No wonder that Louis Bonaparte, who usurped his power by exploiting the war of classes in France, and perpetuated it by periodical wars abroad, should from the first have treated the International as a dangerous foe. On the eve of the plebiscite he ordered a raid on the members of the Administrative Committees of the International Workingmen's Association throughout France, at Paris, Lyons, Rouen, Marseilles, Brest, &c., on the pretext that the International was a secret society dabbling in a complot for his assassination, a pretext soon after exposed in its full absurdity by his own judges. What was the real crime of the French branches of the International? They told the French people publicly and emphatically that voting the plebiscite was voting despotism at home and war abroad. It has been, in fact, their work that in all the great towns, in all the industrial centres of France, the working class rose like one man to reject the plebiscite. Unfortunately the balance was turned by the heavy ignorance of the rural districts. The Stock Exchanges, the Cabinets, the ruling classes and the press of Europe celebrated the plebiscite as a signal victory of the French Emperor over the French working class; and it was the signal for the assassination, not of an individual, but of nations.

The war plot of July, 1870, is but an amended edition of the *coup d'état* of December, 1851. At first view the thing seemed so absurd that France would not believe in its real good earnest. It rather believed the deputy denouncing the ministerial war talk as a mere stock jobbing trick. When, on July 15th, war was at last offici-

A Főtanács első üzenete a porosz–francia háborúról; első oldal

Karl Marx

A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa a háborúról [Első üzenet]*[1]

A Nemzetközi Munkásszövetség tagjaihoz Európában és az Egyesült Államokban

A *Nemzetközi Munkásszövetség* 1864 novemberi alapító üzenetében ezt mondottuk: „Ha a különböző országok munkásosztályainak felszabadulásához testvéri együttműködésük szükséges, hogyan tölthetik be e nagy küldetésüket, amíg egy bűnös célokat követő külpolitika nemzeti előítéleteket játszik ki egymás ellen és kalóz háborúkban herdálja el a nép vérét és vagyonát?"** És azt a külpolitikát, amelyre az Internacionálé törekszik, így jellemeztük: „Síkraszállni azért, hogy az erkölcs és igazság egyszerű törvényei, amelyeknek a magánemberek közötti viszonyt kormányozniok kellene, a nemzetek közötti érintkezésnek is legfőbb szabályai legyenek."***

Nem csoda, hogy Louis Bonaparte, aki hatalmát a franciaországi osztályháború kiaknázása révén bitorolta és időszakosan ismétlődő külháborúkkal tartósította, az Internacionálét kezdettől fogva mint veszedelmes ellenséget kezelte. A népszavazás[2] előestéjén hajtóvadászatot indított a Nemzetközi Munkásszövetség igazgatóbizottságainak tagjai ellen egész Franciaországban, Párizsban, Lyonban, Rouenban, Marseille-ben, Brestben stb., azzal az ürüggyel, hogy az Internacionálé titkos társaság, amely összeesküvést sző az ő meggyilkolására; ennek az ürügynek teljes képtelenségét azonban csakhamar saját bíróságai leplezték le.[3] Mi volt az Internacionálé francia szekcióinak igazi bűne? Az, hogy nyilvánosan és nyomatékosan kijelentették a francia nép előtt, hogy aki a népszavazás mellett van, az a belországi despo-

* *Az 1891-es német kiadásban*: A Főtanács első üzenete a német–francia háborúról – *Szerk.*

** *V. ö. 16. köt. 10. old. – Szerk.*

*** *V. ö. uo. – Szerk.*

tizmus és a külországi háború mellett van. És valóban az ő művük volt, hogy valamennyi nagy városban, Franciaország valamennyi ipari központjában a munkásosztály egy emberként állt talpra a népszavazás elvetésére. Szerencsétlenségre a falusi kerületek vaskos tudatlansága többet nyomott a latban. Az értéktőzsdék, a kormányok, az uralkodó osztályok és a sajtó szerte Európában úgy ünnepelték a népszavazást, mint a francia császár ragyogó győzelmét a francia munkásosztályon; valóban jeladás volt ez, nem egyetlen egyén, hanem nemzetek* legyilkolására.

Az 1870 júliusi háborús összeesküvés csak javított kiadása az 1851 decemberi államcsínynek[4]. Első pillantásra olyan képtelennek tetszett a dolog, hogy Franciaország nem akart hinni a háború igazi komolyságában. Inkább hitt annak a képviselőnek**, aki a harcias-miniszteri beszédekben puszta tőzsdei manővert látott. Amikor július 15-én végül hivatalosan bejelentették a háborút a Törvényhozó Testületnek, az egész ellenzék megtagadta az előzetes költségek megszavazását; még Thiers is „förtelmesnek" bélyegezte a háborút; minden független párizsi újság elítélte, és csodálatosképpen a vidéki sajtó majdnem egyhangúlag csatlakozott véleményükhöz.

Időközben az Internacionálé párizsi tagjai ismét munkához láttak. A „Réveil"[5] július 12-i számában közzétették kiáltványukat „valamennyi nemzet munkásaihoz", amelyből e néhány szakaszt idézzük:

„A világ békéjét", mondják, „az európai egyensúly és a nemzeti becsület örvén újból fenyegeti a politikai nagyravágyás. Francia, német, spanyol munkások! Egyesüljön hangunk a háború elleni tiltakozás egyetlen kiáltásában!... A túlsúly kérdése vagy egy dinasztia miatti háború nem lehet más a munkások szemében, mint bűnös képtelenség. Mi, akik békét, munkát és szabadságot akarunk, hangosan tiltakozunk azoknak a harcias felhívásai ellen, akik saját magukat kivonják a véradó alól és az általános szerencsétlenségben csupán új spekulációk forrását látják!... Németországi testvéreink! Egyenetlenségünk csak a despotizmus teljes győzelmét vonná maga után a Rajna mindkét partján... Világ munkásai! Bármi legyen is pillanatnyilag egyesült erőfeszítésünk eredménye, mi, a Nemzetközi Munkásszövetség tagjai, akik nem ismerünk országhatárokat, elküldjük nektek megbonthatatlan szolidaritásunk zálogául Franciaország munkásainak jókívánságait és üdvözletét."

Párizsi szekciónk e kiáltványát számos hasonló francia üzenet követte, melyek közül itt csak egyet idézhetünk: a neuilly-sur-seine-i nyilatkozatot,

---

* *Az 1891-es német kiadásban*: egész népek – *Szerk.*

** J. Favre. – *Szerk.*

amely a „Marseillaise"[6] július 22-i számában jelent meg: „Igazságos-e a háború? Nem! Nemzeti-e a háború? Nem! Csakis dinasztikus. Az emberiesség*, a demokrácia és Franciaország igazi érdekei nevében teljességgel és határozottan csatlakozunk az Internacionálénak a háború elleni tiltakozásához!"

Ezek a tiltakozások a francia munkások igazi érzelmeit fejezték ki, amint ezt egy sajátságos esemény csakhamar be is bizonyította. Amikor az eredetileg Louis Bonaparte elnöksége alatt szervezett *December 10-i bandát*[7] zubbonyban, munkásoknak álcázva, rászabadították Párizs utcáira, hogy ott a háborús láz görcsvonaglásaiban rángatóddzanak**, akkor a külvárosok valódi munkásai olyan lenyűgöző béketüntetésekkel válaszoltak, hogy Piétri rendőrfőnök tanácsosnak látta hirtelen véget vetni minden további utcai politikának, azzal az ürüggyel, hogy Párizs hűséges népe immár eléggé szabadjára engedte sokáig visszafojtott hazafiságát és túláradó háborús lelkesedését.

Bármilyen lesz is Louis Bonaparte Poroszország elleni háborújának lefolyása, a második császárság lélekharangja már megkondult Párizsban. Úgy fogja végezni, ahogy kezdte: paródiával. De ne felejtsük el, hogy Európa kormányai és uralkodó osztályai tették lehetővé, hogy Louis Bonaparte tizennyolc esztendőn át űzze a *restaurált császárság* kegyetlen tréfáját.

Német részről a háború védelmi háború; de ki juttatta Németországot abba a kényszerhelyzetbe, hogy védekeznie kell? Ki tette lehetővé Louis Bonaparte-nak, hogy háborút viseljen ellene? *Poroszország*! Bismarck volt az, aki ugyanezzel a Louis Bonaparte-tal összeesküdött azért, hogy odahaza letörhessen egy népi ellenzéket és Németországot a Hohenzollern-dinasztiához csatolhassa. Ha a sadowai csata[8] győzelem helyett vereséggel végződik, francia zászlóaljak Poroszország szövetségeseként árasztották volna el Németországot. Álmodott-e Poroszország a győzelme után egy pillanatig is arról, hogy szabad Németországot állítson szembe a rabszolgává lett Franciaországgal? Éppen ellenkezőleg. Gondosan őrizte régi rendszerének veleszületett szépségeit és ráadásul hozzátette a második császárság valamennyi fortélyát, valódi despotizmusát és látszatdemokráciáját, politikai szemfényvesztéseit és pénzügyi szédelgéseit, magasröptű frázisait és alantas kóklerfogásait. A bonapartista rezsim, amely addig csak a Rajna egyik oldalán virágzott, most a túlsó oldalon megtalálta mását. És ha így álltak a dolgok, mi más következhetett, mint a *háború*?

* *Az 1891-es német kiadásban*: igazságosság – *Szerk.*

** *Az 1891-es német kiadásban*: hogy ott indián haditáncokat járva szítsák a háborús lázat – *Szerk.*

Ha a német munkásosztály engedi, hogy a mostani háború elveszítse szigorúan védekező jellegét és a francia nép elleni háborúvá fajuljon, akkor a győzelem vagy a vereség egyaránt végzetes lesz. Mindaz a szerencsétlenség, amely függetlenségi háborúja* után Németországra szakadt, fokozott hevességgel fog újraéledni.

Az Internacionálé elvei azonban jobban el vannak terjedve és szilárdabban gyökeroznak a német munkásosztályban, semhogy ilyen szomorú kimeneteltől kelljen tartanunk. A francia munkások szava visszhangra talált Németországban. Egy braunschweigi munkás-tömeggyűlés július 16-án teljes egyetértését fejezte ki a párizsi kiáltvánnyal, még a gondolatát is visszautasította a Franciaországgal szembeni nemzeti ellentétnek, és határozatait ezekkel a szavakkal fejezte be: „Ellenségei vagyunk minden háborúnak, de legfőképp a dinasztikus háborúknak . . . Mélységes sajnálattal és fájdalommal látjuk, hogy belekényszerítettek bennünket egy védelmi háborúba mint elkerülhetetlen rosszba; de egyidejűleg felhívjuk az egész német munkásosztályt, akadályozza meg ilyen roppant társadalmi szerencsétlenség megismétlődését azzal, hogy maguknak a népeknek követeli a hatalmat, hogy háborúról és békéről dönthessenek és így saját sorsuk uraivá lehessenek."

Chemnitzben az 50 000 szász munkást képviselő küldöttek** gyűlése egyhangúlag a következő határozatot hozta: „A német demokrácia és nevezetesen a szociáldemokrata párt munkásai nevében a jelenlegi háborút kizárólag dinasztikusnak nyilvánítjuk. . . Örömmel szorítjuk meg a francia munkások felénk nyújtott testvéri jobbját. . . Észben tartva a Nemzetközi Munkásszövetség jelszavát: »*Világ proletárjai, egyesüljetek!*«, sohasem fogjuk elfelejteni, hogy az *egész* világ munkásai a mi *barátaink* és az *egész* világ despotái a mi *ellenségeink*!"[9]

Az Internacionálé berlini szekciója szintén válaszolt a párizsi kiáltványra: „Szívvel-lélekkel csatlakozunk", mondják, „tiltakozástokhoz. . . Ünnepélyesen megígérjük, hogy sem trombitaharsogás, sem ágyúdörgés, sem győzelem, sem vereség nem fog eltéríteni közös munkánktól, a világ dolgozóinak egyesítésétől."

Így legyen!***

Ennek az öngyilkos küzdelemnek a hátterében Oroszország sötét alakja lappang. Rossz előjel, hogy a mostani háborúra éppen akkor adtak jelt,

---

* *Az 1891-es német kiadásban*: az úgynevezett felszabadító háborúk – *Szerk.*

** *Az 1891-es német kiadásban*: bizalmiak – *Szerk.*

*** *Az 1891-es német kiadásban hiányzik*: Így legyen! – *Szerk.*

amikor a moszkovita* kormány befejezte stratégiai vasútvonalainak építését és már csapatokat vont össze a Prut irányában. Bármilyen rokonszenvre tarthatnak is joggal igényt a németek egy bonapartista agresszió** elleni védelmi háborúban, ezt nyomban elveszítenék, ha engednék, hogy a porosz kormány a kozákok segítségét kérje vagy elfogadja. Emlékezzenek arra, hogy az első Napóleon ellen viselt függetlenségi háborúja után Németország nemzedékeken át*** megtörten hevert a cár lábainál.

Az angol munkásosztály mind a francia, mind a német munkásságnak baráti° jobbot nyújt. Mélységes meggyőződése, hogy bármiképp végződjék is a küszöbönálló szörnyű háború, a világ munkásosztályainak egyesülése a háborút végül meg fogja ölni°°. Maga az a tény, hogy miközben a hivatalos Franciaország és a hivatalos Németország testvérgyilkos küzdelembe rohan, Franciaország és Németország munkásai a béke és a jóakarat°°° üzeneteit küldik egymásnak – ez a nagy tény, amelynek nincs párja a múlt történetében, egy derűsebb jövő távlatát tárja fel. Azt bizonyítja, hogy ellentétben a régi társadalommal, amelynek velejárója a gazdasági nyomor és a politikai téboly – új társadalom születik, melynek nemzetközi elve a *béke*, mert minden nemzetnél egyazon elv lesz uralkodó: a *munka*! Ennek az új társadalomnak az úttörője a Nemzetközi Munkásszövetség.

A Főtanács

Applegarth, Robert; *Boon, Martin J.*; *Bradnick, Fred.*; *Stepney, Cowell*; *Hales, John*; *Hales, William*; *Harris, George*; *Lessner, Fred.*; *Lintern, W.*; *Legreulier*; *Maurice Zévy*; *Milner, George*; *Mottershead, Thomas*; *Murray, Charles*; *Odger, George*; *Parnell, James*; *Pfänder*; *Rühl*; *Shepherd, Joseph*; *Stoll*; *Schmutz*; *Townshend, W.*

Az egyes országok ügyeivel megbízott titkárok

Eugène Dupont – Franciaország; *Karl Marx* – Németország; *A. Serraillier* – Belgium, Hollandia és Spanyolország; *Hermann Jung* – Svájc; *Giovanni*

* *Az 1891-es német kiadásban*: az orosz – *Szerk.*
** *Az 1891-es német kiadásban*: támadás – *Szerk.*
*** *Az 1891-es német kiadásban*: évtizedekig – *Szerk.*
° *Az 1891-es német kiadásban*: testvéri – *Szerk.*
°° *Az 1891-es német kiadásban*: ki fogja irtani – *Szerk.*
°°° *Az 1891-es német kiadásban*: barátság – *Szerk.*

Bora – Olaszország; *Antoni Żabicki* – Lengyelország; *James Cohen* – Dánia;
J. G. Eccarius – Egyesült Államok

Benjamin Lucraft, elnök
John Weston, pénztárnok
J. George Eccarius, főtitkár

Iroda: 256, High Holborn, London, W. C.
1870 július 23.

The General Council of the International Workingmen's Association on the War

A megjelenés helye: külön brosúrában, London, 1870 július vége

Eredeti nyelve: angol

Friedrich Engels

Jegyzetek a háborúról[10]

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról — I

Bár eddig lövés alig is dördült el, a háború első szakasza mégis lezajlott már, s a vége csalódást hozott a francia császárnak. A politikai és a katonai helyzetet illető néhány észrevételünkből ez nyilvánvalóvá fog válni.

Mint most már mindenki beismeri, Louis-Napoléon abban reménykedett, hogy az Északnémet Szövetséget[11] elszigetelheti a déli államoktól és a maga javára fordíthatja az újabban annektált porosz tartományokban[12] tapasztalható elégedetlenséget. A Rajna hirtelen megrohanása annyi csapattal, amennyit csak össze tud vonni, átkelés e folyón valahol Germersheim és Mainz között, előretörés Frankfurt és Würzburg felé — ez a terv ilyen eredményt ígérhetett. A franciák ezáltal uralkodnának az észak–déli összekötő útvonalak felett és rászorítanák Poroszországot, hogy minden rendelkezésére álló csapatot, akár harcra kész, akár nem, sebbel-lobbal bevessen a majnai hadjáratba. Ezzel Poroszországban megzavarnák a mozgósítás egész folyamatát és a behatolóknak minden esélyük meglenne arra, hogy az ország különböző részeiből érkező poroszokat sorra-rendre megverjék. Nemcsak politikai, hanem katonai indokok is mellette szóltak ennek a kísérletnek. A francia cadre-rendszer mintegy 120 000–150 000 ember sokkal gyorsabb összevonását teszi lehetővé, mint a porosz Landwehr-rendszer[13]. A francia hadsereg békeállománya és háborús állománya között a különbséget csak a szabadságoltak száma teszi és az, hogy nincsenek táborok, mert ezeket csak a kivonulás előtti napon alakítják meg. A porosz békeállomány viszont a háborús állománynak még egyharmadát sem teszi ki; s ráadásul a fennmaradó kétharmadból békeidőben nemcsak a közlegények, hanem a tisztek is civilek. Ilyen óriási embertömeg mozgósítása időbe telik; amellett bonyolult folyamat, amelyet egy ellenséges hadsereg hirtelen betörése teljesen összezavarna. Ez az oka annak, hogy a császár annyira erőszakolta a háborút. Ha nem tervezett volna efféle váratlan rajtaütést, Gramont éles nyelvezete[14] és a gyors hadüzenet képtelenség lett volna.

Ám minden ilyen tervnek véget vetett a német nemzeti érzés hirtelen,

heves kitörése. Louis-Napoléon nem „Annexander"[15] Vilmos királlyal, hanem a német nemzettel találta magát szemben. Ebben az esetben pedig merész átkelésre a Rajnán, akár 120 000–150 000 emberrel is, többé gondolni sem lehetett. Rajtaütés helyett minden rendelkezésre álló erővel szabályos hadjáratot kellett indítani. A gárdából, a párizsi és lyoni hadseregekből és a châlons-i tábor hadtesteiből, amelyek az első célra elegendők lettek volna, most alig is futotta arra, hogy a nagy inváziós hadseregnek csupán a magvát alkossák. És így elkezdődött a háború második szakasza – a felkészülés egy nagy hadjáratra; s ettől a naptól fogva a császár végső sikerének esélyei mindinkább csökkentek.

Hasonlítsuk most össze azokat az erőket, amelyeket felkészítettek a kölcsönös megsemmisítésre; egyszerűség kedvéért csupán a gyalogságot fogjuk szemügyre venni. A gyalogság az a fegyver, mely a csatákat eldönti; apróbb eltérés a lovasság és a tüzérség ereje között, a gépfegyvereket [mirailleurs] és más csodatévő gépezeteket [miracle working engines] is beleértve, egyik oldalon sem nyom majd sokat a latban.

Franciaországnak békeidőben egyenként nyolc századból álló 376 gyalogzászlóalja van (38 gárda, 20 vadász-, 300 sor-, 9 zuáv-, 9 turko-zászlóalj[16] stb.). Háborús időkben a 300 sorzászlóalj mindegyike két századot hagy hátra tartalékban és csak hat századdal vonul ki. Jelenleg minden (három zászlóaljból álló) sorezred hat tartalékszázada közül négyet szabadságosokkal és tartalékosokkal negyedik zászlóaljjá akarnak kibővíteni. A fennmaradó két századot úgy látszik tartaléknak szánják, meglehet, később ötödik zászlóaljakat alakítanak belőlük. Biztosan némi időbe, legalább hat hétbe telik azonban, amíg ezeket a negyedik zászlóaljakat annyira megszervezik, hogy harcképesekké válnak; ez idő szerint ők és a garde mobile[17] csak helyőrségi csapatoknak számítanak. Így az első döntő csatákra Franciaország csupán csak a fent említett 376 zászlóaljjal rendelkezik.

Ezek közül a Rajna-hadsereg, minden fülünkbe jutott hír szerint, az 1–6. számú hat hadtestben és a gárdában 299 zászlóaljat foglal magában. Hozzászámítva a hetedik hadtestet is (Montauban tábornok), melyet feltevés szerint a Keleti-tenger partjára szándékoznak küldeni, ez a szám 340 zászlóaljra emelkedik, úgy hogy csak 36 zászlóalj maradna Algéria, a gyarmatok és Franciaország belterületének őrizetére. Ebből az látszik, hogy Franciaország minden rendelkezésére álló zászlóaljat bevetett Németország ellen és haderejét új, harcképes alakulatokkal legkorábban szeptember vége előtt nem gyarapíthatja.

Most lássuk a másik oldalt. Az északnémet hadsereget tizenhárom hadtest alkotja, mely 368 gyalogzászlóaljból vagy kerek számban hadtestenként 28

zászlóaljból áll. Minden zászlóalj békeidőben mintegy 540, háborús időben 1000 főt számlál. Mihelyt a hadsereg megkapja a mozgósítási parancsot, minden – három zászlóaljból álló – ezred néhány tisztet a negyedik zászlóalj kiképzésével bíz meg. A tartalékosokat azonnal behívják. Ezek olyan emberek, akik két-három évig szolgáltak a hadseregben és huszonhetedik életévükig bármikor behívhatók. Számuk bőségesen elegendő a három tábori zászlóalj feltöltésére és arra, hogy a negyedik zászlóalj használható törzsét szolgáltassák, melyet azután a Landwehr embereivel egészítenek ki. Ekként a tábori zászlóaljak néhány nap alatt menetkészek és a negyedik zászlóaljak négy vagy öt hét múlva követhetik őket. Ugyanakkor minden sorezred mellé egy két zászlóaljból álló Landwehr-ezredet alakítanak huszonnyolctól harminchat évesek korosztályából, és amint ezek létrejöttek, megkezdik a harmadik Landwehr-zászlóaljak megalakítását. A mindehhez szükséges idő, a lovasság és a tüzérség mozgósítását beleértve, pontosan 13 nap; és mivel a mozgósítás első napját 16-ára tűzték ki, ma minden készen van vagy készen kellene lennie. E percben Észak-Németországnak valószínűleg 358 sorzászlóalja van a harctéren és 198 Landwehr-zászlóalja helyőrségi szolgálatban, ezeket bizonyára nem később, mint augusztus második felére, 114 negyedik sorzászlóaljjal és 93 harmadik Landwehr-zászlóaljjal erősítik majd meg. Mindezen csapatokban alig akad majd ember, aki szabályszerű szolgálati idejét nem töltötte le a hadseregben. Ezekhez még hozzá kell számítanunk Hessen-Darmstadt, Baden, Württemberg és Bajorország csapatait, összesen 104 sorzászlóaljat; de mivel a Landwehr-rendszer teljes kifejlesztésére ezekben az államokban még nem volt idő, meglehet, hogy harctéri szolgálatra hetven vagy nyolcvan zászlóaljnál több nem áll rendelkezésre.

A Landwehr főképp helyőrségi szolgálatra van szánva, de az 1866-os háborúban nagy része tartalékhadseregként kivonult a harctérre. Ez kétségtelenül megint meg fog történni.

A tizenhárom északnémet hadtest közül most tíz a Rajnánál van, s összesen 280 zászlóaljat alkot; ehhez járulnak a délnémetek mondjuk 70 zászlóaljjal; mindez együttesen 350 zászlóalj. Fennmarad és a tengerparton vagy tartalék gyanánt rendelkezésre áll három hadtest, vagyis 84 zászlóalj. Egy hadtest a Landwehrrel együtt bőségesen elegendő lesz a part védelmére. A fennmaradó két hadtest legjobb tudomásunk szerint szintén útban lehet a Rajna felé. Ezeket a csapatokat augusztus 20-ra legalább 100 negyedik zászlóaljjal és 40–50 Landwehr-zászlóaljjal erősíthetik meg, olyan katonákkal, akik különbek a franciák többnyire jóformán kiképzetlen emberekből álló negyedik zászlóaljainál és garde mobile-jainál. Tény az, hogy Francia-

ország mintegy 550 000 képzett katonánál többel nem rendelkezik, míg egyedül Észak-Németországnak 950 000 embere van. Ez pedig olyan előnye Németországnak, amely annál inkább javára fog válni, minél tovább halogatják a döntő küzdelmet, és ez az előny szeptember vége felé éri majd el tetőpontját.

Ilyen körülmények között nem csodálkozhatunk azon a berlini híren, mely szerint a német parancsnokok abban reménykednek, hogy a német földet megmenthetik a háború szenvedéseitől, más szavakkal, hogy – hacsak hamarosan meg nem támadják őket – maguk fognak támadni. Hogy ezt a támadást, amennyiben Louis-Napoléon nem előzi meg, hogyan fogják nyélbe ütni, az más kérdés.

Notes on the War – I

A megírás ideje: 1870 július 28.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 július 29. (1703.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Jelzés: Z.

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról — II

Július 29-én, pénteken reggel megkezdődhetett a francia hadsereg előrenyomulása. Milyen irányban? Egy pillantás a térképre megmutatja.

A Rajna völgyét nyugat felé elzárja a Vogézek Belfort-tól Kaiserslauternig vonuló hegylánca. Ez utóbbitól északnak a dombhullámok mindinkább ellaposodnak, mígnem fokozatosan belevesznek a Mainz melletti síkságba.

A Mosel völgye Rajna-Poroszországban mély és kanyargó szurdokot alkot, melyet egy fennsíkon keresztül a folyó vájt ki, s mely a völgytől délre egy Hochwaldnak nevezett tekintélyes hegyvonulattá tornyosodik. A Rajnához közeledve ez a fennsík mindinkább uralkodó jelleget ölt, s utolsó dombjai végül is találkoznak a Vogézek legtávolabbi nyúlványaival.

Sem a Vogézek, sem a Hochwald nem teljesen járhatatlan hadseregek számára; mindkettőt számos jó országút szeli át, de egyik sem olyanfajta terep, ahol 200 000–300 000 főnyi hadseregek előnyösen bonyolíthatnának le hadműveleteket. Ám a kettő közti terület afféle széles, huszonöt-harminc mérföld átmérőjű hasadékot alkot; dimbes-dombos talaját minden irányban számos út keresztezi, amelyek nagy hadseregek mozdulatait mindenképpen megkönnyítik. Ezenfelül a Metzből Mainzba vezető út ezen a hasadékon át vonul, és Mainz az első fontos pont, ahová a franciák valószínűleg vonulni fognak.

Itt van tehát a természetmegszabta hadműveleti vonal. Franciaország német elözönlése esetén, minthogy mindkét hadsereg felkészült, az első nagy összeütközésnek Lotaringia ama szögletében kell megtörténnie, amely a Moseltól keletre és a nancy–strasbourg-i vasúttól északra terül el.[18] Így, ha a francia hadsereg azokból az állásokból nyomul előre, ahol a múlt héten összpontosították, első jelentős akciójára valahol ebben a hasadékban vagy azon túl, Mainz falai alatt fog sor kerülni.

A francia hadsereget így vonták össze: — Három hadtestet (a 3.-at, 4.-et és 5.-et) első vonalban Thionville-nél, St. Avold-nál és Bitche-nél; két hadtestet (az 1.-t és 2.-at) második vonalban Strasbourg-nál és Metznél; tartalék

gyanánt a gárdát Nancynál, s a 6. hadtestet Châlons-nál. Az utóbbi néhány nap folyamán a második vonalat előretolták az első vonal közbülső hézagaiba, a gárdát Metzbe helyezték, Strasbourg-t pedig átengedték a garde mobilenak. Ekként a francia haderő egész tömegét Thionville és Bitche között, vagyis a hegyek közti hasadék bejáratával szemközt vonták össze. Ezen előzményekből az a természetes következtetés adódik, hogy be szándékoznak oda vonulni.

Így az elözönlés a Saar és a Blies átkelőhelyeinek a megszállásával kezdődik majd meg; a következő napon valószínűleg azzal folytatódik, hogy megszállják a Tholeyból Homburgba, azután a Birkenfeld Landstuhlba vagy az Obersteinből Kaiserslauternba vezető utat és így tovább – feltéve persze, hogy a németek előrenyomulása ezt nem szakítja meg. Mindkét félnek kétségtelenül lesznek oldalozó hadtestei a dombok között és ezek szintén összecsapnak majd, de az igazi csatára az imént leírt területen számíthatunk.

A németek állásairól semmit sem tudunk. Feltesszük azonban, hogy összevonási területük, amennyiben a Rajna balpartján akarnak az ellenséggel szembeszállni, közvetlenül Mainzcal szemben, vagyis a hasadék másik végén lesz. Ha nem, a jobbparton maradnak Bingentől Mannheimig és a körülmények követelményei szerint Mainz felett vagy alatt kerülnek összevonásra. Ami Mainzot illeti, ez régi formájában vontcsövű ágyúkkal bombázható volt, de új, különálló erődítményvonalat létesítettek 4–5000 yardnyira a város falaitól, s ez úgy látszik meglehetős biztonságot nyújt a városnak.

Minden alátámasztja azt a feltevést, hogy a németek nem később mint két vagy három nappal a franciák után elkészülnek és előre akarnak majd nyomulni. Ez esetben olyan csata lesz mint Solferinónál[19] – két egész frontján felfejlődött hadsereg egymás ellen vonul fel.

Nagy tudományú és túl ügyes manőverezés nem sok várható. Ilyen nagy hadseregeket elég bajos az előre megállapított terv szerint egyszerűen csak a frontra vonultatni is. Bármelyik felet, mely veszélyes hadműveleteket kísérel meg, az ellenséges tömegek puszta előrenyomulása összezúzhatja, már jóval mielőtt e hadműveleteket végrehajthatná.

Egy katonai műről, mely a rajnai erődítményekről szól, és Herr von Widdern tollából származik, éppen mostanában sokat beszélnek Berlinben. A szerző azt mondja, hogy a Rajna Bázeltól a Murgig egyáltalán nincsen megerősítve s hogy Dél-Németország és Ausztria egyetlen védelme francia támadással szemben ez irányban Ulm hatalmas erődítménye, melyet 1866

óta 10 000 főnyi bajor és württembergi vegyes haderő szállt meg. Ezt a haderőt háború esetén 25 000 főre növelhetnék és további 25 000 embert az elsáncolt táborban az erődítmény falain belül helyezhetnének el. Rastatt, mely várhatólag félelmes akadálya lesz a francia előrenyomulásnak, völgyben fekszik, melyet a Murg folyó szel át. A város védelmi berendezése három nagy erődből áll, melyek uralkodnak e terület felett és falak egyesítik őket. A déli és a nyugati, „Lipót" és „Frigyes" nevű erődök a Murg balpartján vannak; az északi, „Lajos" nevű erőd a jobbpartján, ahol egy elsáncolt tábor is van, amely 25 000 ember befogadására képes. Rastatt a Rajnától négy mérföldnyire terül el és a közbülső területet erdők borítják, úgyhogy az erődítmény egy hadsereg átkelését ezen a ponton nem akadályozhatná meg. A következő erődítmény Landau, mely azelőtt három erődből állt – egy délen, egy keleten és egy északnyugaton –, melyeket a várostól a kis Queich folyó partján elterülő mocsarak választottak el. A déli és a keleti erődöt nemrég kiürítették és az egyetlen védelemre berendezett erőd most az északnyugati. A legfontosabb és legjobb fekvésű erődítmény ebben a körzetben Germersheim a Rajna partjain. Jelentős szakaszon uralkodik a folyam mindkét partja felett és egészen Mainzig és Koblenzig gyakorlatilag elzárja azt az ellenség elől. Germersheim nagyon megkönnyíthetné a csapatok előnyomulását Rajna-Pfalzba, ha – a már meglevő hajóhídon kívül – ágyúk védelme alatt még két vagy három hidat verhetnének a folyón. Továbbá hadműveleti bázisul szolgálhatna olyan hadsereg balszárnyának, melyet a Queich folyó mentén állítanának fel. Mainz, az egyik legfontosabb rajnai erődítmény felett néhány környező domb uralkodik; emiatt szaporítani kellett a városi erődműveket, s ezért alig van elég hely nagy helyőrség számára. A Mainz és Bingen közti egész területet most lényegesen megerősítették, s közte és (a Rajna szemközti partján levő) a Majna-torkolat között három nagy elsáncolt tábor terül el. Ami Koblenzot illeti, von Widdern úr azt mondja, hogy a siker némi reményével kecsegtető ostromához a helyőrségnél hatszorta nagyobb haderőre lenne szükség. Az ellenség valószínűleg azzal kezdené a támadást, hogy tüzet nyitna a Sándor-erődre a Kuhkopf néven ismert dombról, ahol csapatait az erdőségek védenék. A szerző leírja Köln és Wesel erődítményeit is, de semmit sem tesz hozzá ahhoz, ami e tárgyról már ismeretes.

Notes on the War – II
A megírás ideje: 1870 július 31.
A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 augusztus 1. (1705.) sz.

Eredeti nyelve: angol
Jelzés: Z.

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról — III

A poroszok hadműveleti terve végre előtünedezik a homályból. Bizonyára emlékezni fognak, hogy jóllehet óriási csapatszállítások folytak a Rajna jobbpartján, keletről nyugatra és délnyugatra, igen keveset hallottunk csapatösszevonásokról a veszélyeztetett határ közvetlen közelében. Az erődítmények a legközelebb állomásozó csapatok kötelékeiből számottevő erősítéseket kaptak. Saarbrückennél a 40. gyalogezred 500 katonája és a 7. dzsidásezred 3 osztaga (mindkettő a 8. hadtesthez tartozik) összetűzött az ellenséggel; bajor vadászok és badeni dragonyosok a Rajnáig hosszabbították meg az előőrs-vonalat. De úgy látszik nem helyeztek el nagy csapattömegeket közvetlenül e néhány könnyűcsapatból alkotott függöny mögött. Tüzérségről az összetűzésekről szóló jelentésekben sohasem tesznek említést. Trierben egyáltalán nem voltak csapatok. Másrészt nagy tömegekről hallottunk a belga határon; így 30 000 főnyi lovasságról Köln körül (ahol a Rajna egész balparti területén Aachen környékéig bőviben van az abrak); és 70 000 emberről Mainz előtt. Mindez furcsának látszott; a csapatok szinte bűnös szétforgácsolásának tűnt, ami szöges ellentétben áll azzal, hogy a franciákat a határtól néhány órányi menetre szorosan összevonták; ám hirtelen néhány jelzés érkezik különböző helyekről, és ezek úgy látszik megoldják a rejtélyt.

A „Temps"[20] tudósítója, aki egészen Trierig merészkedett, 25-én és 26-án tanúja volt annak, hogy egy minden fegyvernemből álló nagy csapattest átvonult a városon a Saar-vonal felé. Körülbelül ugyanakkor lényegesen megerősítették a saarbrückeni gyenge helyőrséget, valószínűleg Koblenzból, a 8. hadtest főhadiszállásáról. A Trieren átvonuló csapatok bizonyára valamilyen más hadtesthez tartoztak, amely észak felől, az Eifelen át érkezett. Végül magánforrásból értesülünk, hogy a 7. hadtest 27-én Aachenből Trieren át a határ felé menetelt.

Itt tehát legalább három hadtest, vagyis mintegy 100 000 ember van, akiket a Saar-vonalra vetettek. Közülük kettő a 7. és a 8. hadtest, mindkettő része a Steinmetz tábornok vezénylete alatt álló északi hadseregnek

(7., 8., 9. és 10. hadtest). Elég biztosra vehetjük, hogy ez az egész hadsereg ma már Sarreboburg és Saarbrücken között van összevonva. Ha a 30 000 főnyi lovasság (talán több ennél, talán kevesebb) valóban Köln környékén van, ez ugyancsak az Eifelen és a Moselon át menetelhetett a Saar felé. Ezek az intézkedések mind arra vallanának, hogy a németek fő támadásukat jobbszárnyukkal hajtják majd végre, mégpedig a Metz és Saarlouis közti területen át a Nied felső völgye irányában. Ha a tartaléklovasság *valóban* ezen az úton haladt, akkor ezt biztosra vehetjük.

Ez a terv eleve feltételezi, hogy az egész német hadsereget a Vogézek és a Mosel között vonják össze. A centrumhadseregnek (Károly Frigyes herceg a 2., 3., 4. és 12. hadtesttel) vagy Steinmetz balszárnyához csatlakozva vagy mögötte, tartalékként kellene állást elfoglalnia. A déli hadsereg (a trónörökös* az 5. hadtesttel, a gárdával és a délnémetekkel) a balszárnyát alkotná, valahol Zweibrücken körül. Hogy mindezek a csapatok hol vannak és hogyan fogják őket állásaikba szállítani, arról mit sem tudunk. Csak azt tudjuk, hogy a 3. hadtest a Rajna *bal*partján vasúton megkezdte vonulását Kölnön át dél felé. De feltehetjük, hogy ugyanaz a kéz, amely megszabta azokat az intézkedéseket, amelyek szerint 100 000–150 000 embert távoli és nyilván szétágazó pontokról gyorsan összevontak a Saarnál, hasonlóképpen összetartó menetvonalakat szabott ki a hadsereg többi része számára is.

Ez valóban merész terv, és az elgondolhatók közül valószínűleg a leghatásosabbnak fog bizonyulni. Olyan csata terve ez, amelyben a német baloldal Zweibrückentől Saarlouis környékéig csupán védekező harcot folytat, míg jobboldala Saarlouisból és attól nyugatra előrenyomulva, az egész tartalék támogatásával minden erejével ráront az ellenségre és a teljes tartaléklovasság szárnymozdulatával elvágja annak összeköttetéseit Metzcel. Ha ez a terv sikerül és a németek az első nagy csatát megnyerték, a francia hadsereg nemcsak abban a veszélyben forog, hogy elvágják legközelebbi bázisától — Metztől és a Moseltől —, hanem hogy olyan állásba kényszerítik, amelyben a németek közte és Párizs között lesznek.

A németek, mivel összeköttetésük Koblenzcal és Kölnnel teljesen biztos, vállalhatják a vereség kockázatát ebben az állásban; egy ilyen vereség következményei az ő számukra korántsem lennének ennyire katasztrofálisak. Ám ez a terv mégis vakmerő. Egy megvert hadsereget, különösen a jobbszárnyat, rendkívül nehéz lenne épségben kimenteni a Moselnak és mellékfolyóinak a szurdokaiból. Sok lenne a fogoly és a tüzérség jó része kétségtelenül áldozatul esnék, és hosszú időbe telnék a hadsereg újjászervezése a raj-

* Frigyes Vilmos. – *Szerk.*

nai erődítmények védelme alatt. Ilyen terv elfogadása ostobaság lenne, ha Moltke tábornok nem teljesen bizonyos abban, hogy olyan túlerőt vezényel, melynek győzelméhez szinte kétség sem fér, és hacsak nem tudja azt is, hogy a franciáknak nincs módjukban rárontani a csapataira, miközben azok még minden oldalról az első csatára kiszemelt állás felé sereglenek. Hogy ez valóban így van-e, azt valószínűleg igen hamar, sőt talán már holnap megtudjuk.

Addig is jó lesz, ha emlékezetünkbe idézzük: sohasem bízhatunk abban, hogy az ilyen stratégiai tervek várt hatásukat teljes egészében elérik. Itt vagy ott mindig van zökkenő; hadtestek nem érkeznek pontosan abban a percben, amikor szükség van rájuk; az ellenség váratlan hadmozdulatokat tesz vagy nem várt óvintézkedéseket foganatosít; és végül a kemény, makacs küzdelem vagy a tábornok józansága gyakran megmenti a megvert hadsereget a vereség esetleges legrosszabb következményeitől – attól, hogy bázisával elveszítse kapcsolatait.

Notes on the War – III

A megírás ideje: 1870 augusztus 1.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 augusztus 2. (1706.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Jelzés: Z.

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – IV

Július 28-án a császár megérkezett Metzbe és másnap reggel átvette a Rajna-hadsereg parancsnokságát. A napóleoni hagyományok szerint e dátumnak az aktív hadműveletek kezdetét kellett volna jeleznie; de eltelt egy hét, és mégsem hallottuk, hogy a Rajna-hadsereg egész tömege megmozdult volna. 30-án a kis porosz haderő Saarbrückennél meg tudta hiúsítani a francia felderítést. Augusztus 2-án a második hadtest (Frossard tábornok) második hadosztálya (Bataille tábornok) elfoglalta a Saarbrückentől délre emelkedő magaslatokat és kibombázta az ellenséget a városból, de a folyón való átkelést és az északi parton a város felett uralkodó magaslatok megrohamozását nem kísérelte meg. Így e támadással a Saar-vonalat nem törték át. Azóta újabb hírt francia előrenyomulásról nem kaptunk és eddig az augusztus 2-i vállalkozással elért előny szinte a *semmivel* egyenlő.

Mármost aligha kétes, hogy amikor a császár Párizst elhagyta, azzal a szándékkal utazott Metzbe, hogy a határon át azonnal előrenyomul. Ha így cselekszik, nagymértékben megzavarhatta volna az ellenség előkészületeit. Július 29-én és 30-án a német hadseregek még alig-alig voltak összevonva. A délnémetek még vasúton és gyalog a Rajna-hidak felé igyekeztek. A porosz tartaléklovasság végtelen oszlopokban Koblenzon és Ehrenbreitsteinen át délnek vonult. A 7. hadtest minden vasútvonaltól távol Aachen és Trier között volt. A 10. hadtest éppen elhagyta Hannovert, a gárda pedig vasúton Berlint. Elszánt előrenyomulással a franciák ebben az időben alighanem eljutottak volna egészen Mainz külső erődjéig és számottevő előnyt szereztek volna a németek visszavonuló hadoszlopai felett; sőt ez talán lehetővé tette volna, hogy hidat verjenek a Rajnán és azt hídfővel védjék a jobbparton. Mindenesetre átterelték volna a háborút az ellenség országába, ami kitűnő erkölcsi hatást tett volna a francia csapatokra.

Akkor hát miért nem került sor ilyen előrenyomulásra? Abból az egyszerű okból, hogy ha a francia katonák fel is készültek, hadbiztosságukra ez nem állt. Nem szorulunk a német oldalról érkező kósza hírekre, hiszen rendelke-

zésünkre áll Jeannerod századosnak, egy volt francia tisztnek, jelenleg a „Temps" haditudósítójának tanúbizonysága. Ő kifejezetten leszögezi, hogy a hadjárathoz élelemellátmány elosztása csak augusztus 1-én kezdődött meg; hogy a csapatoknak nem voltak tábori kulacsai, főzőedényei és egyéb tábori felszerelései; hogy a hús romlott és a kenyér gyakran dohos volt. Tartunk tőle, hogy azt fogják mondani: a második császárság hadseregét eleddig a második császárság maga verte meg. Olyan rezsimben, amelynek – az üzérkedés megannyi régóta szabályszerűen meghonosodott eszközéhez folyamodva – jutalmakat kell osztogatnia támogatóinak, nem várhatjuk, hogy ez a rendszer a hadbiztosság kapuja előtt megtorpan. Ezt a háborút, Rouher úr vallomása szerint, már régóta előkészítették; készletek, különösen felszerelések beszerzése nyilván a legkevésbé szembeötlő részlete volt ennek a készülődésnek; és mégis éppen ezen a ponton történnek olyan szabálytalanságok, amelyek a hadjárat legkritikusabb szakaszában közel egyhetes késedelmet okoznak.

Mármost ez az egyhetes késedelem nagyon is kapóra jött a németeknek. Időt adott nekik arra, hogy csapataikat eljuttassák a frontra és a kiszemelt állásokban tömegesen elhelyezzék őket. Mint olvasóink tudják, mi azt hiszszük, hogy mostanára az egész német haderőt összevonták a Rajna balpartján, ahol többé-kevésbé szembekerült a francia hadsereggel. Minden hivatalos és magántudósítás, amelyet kedd óta kaptunk – amikor is a „Times"-nak[21] mi szolgáltattuk minden valaha is volt véleményét erről a tárgyról,[22] bár ma reggel esküvel a sajátjának jelenti ki őket –, igazolni látszik ezt a nézetet. A Steinmetz, Frigyes Károly herceg és a trónörökös* parancsnoksága alatt álló három hadsereg tizenhárom hadtestet, vagyis legalább 430 000–450 000 főt képvisel. A velük szemben álló teljes haderő igen nagyvonalú becslés szerint 330 000–350 000 kiképzett katonánál sokkal többet nem számlálhat. Ha nagyobb ennél, a többlet feltétlenül kiképzetlen és újonnan alakított zászlóaljakból áll. Ám a német hadak távolról sem képviselik Németország teljes erejét. Csupán a harctéri csapatok közül három hadtestet (az 1.-t, 6.-at és 11.-et) a fenti becslésnél nem vettünk számításba. Hogy ezek hol vannak, nem tudjuk. Tudjuk, hogy helyőrségüket elhagyták s a 11. hadtesthez tartozó ezredek nyomát a Rajna balpartjáig és a bajor Pfalzig követtük. Biztosan tudjuk azt is, hogy Hannoverban, Brémában és környékén csak Landwehr-csapatok vannak. Ebből arra következtethetnénk, hogy e három hadtestnek legalábbis a nagyobbik részét szintén a frontra küldték, ebben az esetben pedig a németek számbeli fölénye mint-

* Frigyes Vilmos. – *Szerk.*

egy negyven-hatvanezer fővel megnövekednék. Nem csodálkoznánk, ha még néhány Landwehr-hadosztályt is elindítottak volna, hogy harcba vessék őket a Saarnál. A Landwehrnek most 210 000 katonája teljes készenlétben áll, 180 000 a negyedik stb. sorzászlóaljakhoz tartozó katonája pedig majdnem menetkész, és ezek közül néhányat az első döntő csapásra tartalékolhatnának. Senki se higgye, hogy ezek az emberek, bármilyen számban, csak papíron léteznek. Az 1866-os mozgósítás bizonyítja, hogy ez igenis lehetséges volt, és a mostani mozgósítás ismét bebizonyította, hogy több ember menetkész, mint ahányra szükség van. A számok hihetetleneknek tűnnek; de még ezek sem merítik ki Németország katonai erejét.

Így a császár e hét végén fölényes számú hadsereggel áll szemben. És ha a múlt héten akart ugyan, de nem tudott előrenyomulni, most, meglehet, nem képes és nem is akarja ezt megtenni. Az a Párizsból érkező jelentés, mely szerint Saarlouis és Neunkirchen között 250 000 poroszt vontak össze, arra utal, hogy nem tájékozatlan ellenfelei ereje felől. Azt, hogy Neunkirchen és Kaiserslautern között mi van, a párizsi jelentés nem árulja el. Lehetséges tehát, hogy a francia hadsereg csütörtökig tartó tétlenségét részben a hadjárati terv megváltoztatása okozta; hogy a franciák támadás helyett defenzívában akarnak maradni és hasznukra akarják fordítani azt a lényegesen nagyobb erőt, melyet a hátultöltők és a vontcsövű tüzérség biztosítanak olyan hadseregnek, amely elsáncolt állásban vár támadást. De ha így határoznak, ez a franciák számára a hadjáratnak igen kiábrándító kezdete lesz. Fél Lotaringia és Elzász feláldozása szabályos ütközet nélkül — és mi kételkedünk benne, hogy egy nagy hadsereg részére a határhoz Metznél közelebb eső jó állást lehetne találni —, aggályos vállalkozás a császár számára.

A franciák ilyen hadmozdulatával szemben a németek a fentebb kifejtett tervet valósítanák meg. Ellenfeleiket, mielőtt elérnék Metzet, nagy csatába próbálnák bonyolítani; Saarlouis és Metz között törnének előre. Mindenesetre megkísérelnék, hogy átkarolják a francia elsáncolt állást és elvágják összeköttetéseit a hátországgal.

300 000 főnyi hadseregnek igen sok élelemre van szüksége, és nem engedheti, hogy hadtápvonalait akár csak néhány napra is megszakítsák. Ezért rákényszerülhetne, hogy elhagyja állását és nyílt terepen harcoljon, akkor pedig az állás előnye veszendőbe megy. Bármit is tesznek, annyi bizonyos, hogy valamit hamarosan tenni kell. Háromnegyed millió embert hosszú ideig nem lehet ötven négyzetmérföldnyi területre összetömöríteni. Mivel ilyen embertömegek élelmezése képtelenség, egyik vagy másik fél kénytelen lesz akcióba lépni.

Befejezésül: Ismételjük, mi abból a feltevésből indulunk ki, hogy mind a németek, mind a franciák minden rendelkezésre álló emberüket a frontra dobták, hogy az első nagy csatában részt vehessenek. Ez esetben még mindig az a véleményünk, hogy a németek számbeli fölénye elegendő lesz győzelmük biztosításához — kivéve, ha ők maguk nagy hibákat követnek el. Ezt a feltevésünket minden hivatalos és magánjelentés alátámasztja. De nyilvánvaló, hogy mindezt nem lehet teljesen biztosra venni. Olyan jelzésekből kell következtetnünk, melyek esetleg félrevezetők. Nem tudjuk milyen intézkedéseket foganatosítanak, éppen miközben e sorokat írjuk, s lehetetlen megjósolni, hogy a parancsnokok mindkét oldalon milyen bakot lőnek vagy milyen zseniális ötleteket eszelnek ki.

Ma végül még ahhoz fűzünk észrevételeket, hogy a németek rohammal bevették az elzászi Wissembourg-vonalakat.[23] Bevetett csapataik a porosz 5. és 11., továbbá a bajor 2. hadtesthez tartoztak. A mi szemünkben ez közvetlen igazolása annak, hogy nemcsak a 11. hadtest, hanem a trónörökös összes főerői is a Pfalzban vannak. A jelentésekben „a király gránátos gárdája" néven említett ezred a 7. vagy a 2. nyugatporosz gránátosezred, mely, akárcsak az 58. ezred, az 5. hadtesthez tartozik. A porosz rendszer mindig az, hogy teljes egészében bevetnek egy hadtestet, mielőtt más hadtest csapatait igénybe vennék. Mármost itt három hadtestet, poroszokat és bajorokat vettek igénybe olyan feladatra, amelyet legfeljebb egy hadtest el tudott volna végezni. Úgy látszik, mintha a három Elzászt fenyegető hadtest jelenlétével hatni akartak volna a franciákra. Ezenfelül a Rajna völgyben felfelé irányuló támadást Strasbourg-nál leállítanák, a Vogézeken át történő oldalmenetnél pedig a szorosokat Bitche-nél, Phalsbourg-nál és Petite Pierre-nél zárva találnák, e kis erődök ugyanis elegendők az országutak eltorlaszolásához. Feltesszük, hogy miközben a három német hadtest három vagy négy dandárja Wissembourg-t támadta, e hadtestek zöme Landaun és Pirmasensen át Zweibrückenbe vonult; ha az első vállalkozás sikerült, Mac-Mahon néhány hadosztálya bizonyára ellenkező irányban, a Rajna felé menetelne. Ott teljesen ártalmatlanok lennének, mivel a Pfalz-síkság bármiféle elözönlését Landaunál és Germersheimnél feltartóztatnák.

Ezt a wissembourg-i ütközetet nyilván olyan számbeli fölénnyel vívták, hogy a siker szinte biztos volt. Mivel ez volt a háború első komoly csatája, erkölcsi hatása szükségképpen jelentős, különösen mert egy elsáncolt állás megrohamozása mindig nehéz dolognak számít. Az, hogy a németek a franciákat, akik vontcsövű tüzérséggel, gépfegyverekkel és chassepôt-kkal rendelkeztek, nekik szegezett szuronnyal kergették ki elsáncolt állásaikból, mindkét hadseregre hatással lesz. Ez kétségkívül az első eset, hogy a szurony

sikert aratott a hátultöltőkkel szemben és az akció ennek következtében emlékezetes marad.

Éppen ezért megzavarja majd Napóleon terveit. Olyan hír ez, amelyet még nagyon tompított formában sem közölhetnek a francia hadsereggel, hacsak ugyanakkor másutt elért sikerekről nem számolnak be. És e hírt tizenkét óránál hosszabb ideig nem is lehet titokban tartani. Így számíthatunk rá, hogy a császár, sikerre vadászva, elindítja hadoszlopait, s meglepő lenne, ha rövidesen nem kapnánk francia győzelmekről szóló híreket. Valószínűleg azonban ugyanakkor a németek is felkerekednek és a szemben álló hadoszlopok élei több mint egy helyen harcérintkezésbe kerülnek majd egymással. A mai vagy legkésőbb a holnapi napon az első általános összecsapásnak be kell következnie.

Notes on the War – IV

A megírás ideje: 1870 augusztus 5.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 augusztus 6. (1710.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

A porosz győzelmek

A német harmadik hadsereg gyors akciója mindinkább fényt derít Moltke terveire. Hadseregének összevonása a Pfalzban alkalmasint a mannheimi és germersheimi hidakon és talán közbülső katonai pontonhidakon át történt. A Rajna völgyében összevont csapatok a francia jobbszárny elleni támadásra már rendelkezésre álltak, mielőtt rátértek volna a Haardton át Landautól és Neustadttól nyugatnak vezető utakra. Ilyen támadás fölényes erőkkel, közvetlen hátvédként Landaura támaszkodva, teljesen biztonságos lenne és kitűnő eredményekkel járhatna. Ha a francia csapatok számottevő részét ilymódon sikerülne a zömtől elszakítva a Rajna völgyébe terelni, megverni és völgynek fel Strasbourg felé kergetni, akkor ezek az erők kirekednének a főütközetből, míg a német harmadik hadsereg, sokkal közelebb lévén a francia zömhöz, mégis részt vehetne benne. A franciák jobbszárnya ellen irányuló támadás mindenesetre félrevezetné őket, ha a német főtámadást – mint egy sereg katonai és nem katonai hírharang ellenkező véleménye ellenére most is hisszük – a francia balszárny ellen akarnák indítani.

A hirtelen és sikeres támadás Wissembourg ellen azt mutatja, hogy a németeknek voltak értesüléseik a franciák állásairól, amelyek ilyen vállalkozásra biztattak. A franciákat annyira sarkallta a bosszúvágy, hogy fejjel belerohantak a kelepcébe. Mac-Mahon tábornagy menten összevonta csapatait Wissembourg felé s e manőver befejezéséhez a jelentések szerint két napra lett volna szüksége. De a trónörökös* nem volt hajlandó neki ennyi időt adni. Előnyeit azonnal javára fordítva, szombaton a Sauer-parti Woerth közelében, Wissembourg-tól mintegy 15 mérföldnyire délnyugatnak, megtámadta őt.[24] Mac-Mahon maga erősnek nevezte állását. Ennek ellenére délután öt órára kiverték belőle és a trónörökös feltevése szerint teljes visszavonulásban volt Bitche felé. Ilymódon megmenekült volna attól, hogy excentrikusan Strasbourg-ba kergessék, és a hadsereg zömével fenntarthatta

* Frigyes Vilmos. – *Szerk.*

volna összeköttetéseit. Későbbi francia sürgönyökből azonban kitűnik, hogy ténylegesen Nancyba vonult vissza és hogy főhadiszállása most Saverne-ban van.

A német előnyomulás feltartóztatására útnak indított két francia hadtest hét gyaloghadosztályból állt, melyekből, úgy hisszük, legalább ötöt bevetettek. Lehet, hogy fokozatosan mindegyik részt vett a harcban, de éppoly kevéssé tudta az egyensúlyt helyreállítani, mint a magentai csatatéren[25] egymás után megjelenő osztrák dandárok. Mindenesetre biztosra vehetjük, hogy itt az egész francia haderő $^1/_5$–$^1/_4$-ét megverték. A túloldali csapatok valószínűleg ugyanazok voltak, melyeknek élgárdája Wissembourg-t bevette — mégpedig a második bajor és az ötödik és a tizenegyedik északnémet hadtest. Közülük az ötödik két poseni, öt sziléziai és egy vesztfáliai ezredből, a tizenegyedik egy pomerániai, négy hessen-kasseli meg nassaui és három türingiai ezredből áll; így tehát Németország legkülönbözőbb részeiből származó csapatokat vetettek be.

E fegyvertényekkel kapcsolatosan leginkább az lep meg bennünket, hogy a két hadsereg milyen stratégiai és taktikai szerepet játszott bennük. Ez pontosan a fordítottja volt annak, ami a hagyományok alapján várható lett volna. A németek támadnak; a franciák védekeznek. A németek gyorsan, nagy tömegeket mozgatva cselekszenek, és könnyen irányítják őket; a franciák bevallják, hogy csapataik két hétig tartó összevonás után még olyan szétszórt állapotban vannak, hogy két napjukba telik, míg két hadtestet összehoznak. Következésképp részletekben megverik őket. Aszerint, ahogyan csapataikat mozgatják, akár osztrákok is lehetnének. Mivel magyarázható ez? Egyszerűen a második császárság szükségszerűségeivel. A wissembourg-i tűszúrás elegendő volt ahhoz, hogy egész Párizst felbolygassa és kétségtelenül ahhoz is, hogy a hadsereget felrázza egykedvűségéből. Megtorlásra van szükség: evégből két hadtesttel azonnal útnak indítják Mac-Mahont; e lépés nyilvánvalóan hibás, de mindegy, végre kell hajtani és végre is hajtják, — hogy milyen eredménnyel, azt már láttuk. Ha Mac-Mahont nem tudják annyira megerősíteni, hogy újból szembeszállhat a trónörökössel, ez utóbbi mintegy tizenöt mérföldet délnek menetelve, birtokába veheti a Strasbourg-tól Nancyba vezető vasutat, előretörhet Nancyba és ezzel a hadmozdulattal megkerülhet minden vonalat, amelyet a franciák Metz előtt tartani remélhetnek. Kétségtelenül éppen az ettől való félelem készteti a franciákat a Saar-terület feladására. Vagy pedig a trónörökös előőrseire bízhatja Mac-Mahon üldözését és jobbra a dombokon át azonnal Pirmasens és Zweibrücken felé menetelhet s szabályszerű kapcsolatot teremthet Frigyes Károly herceg hadseregének balszárnyával; utóbbi egész idő

alatt valahol Mainz és Saarbrücken között volt, míg a franciák csökönyösen kitartottak amellett, hogy őt Trierbe küldték. Hogy Frossard tábornok hadtestének Forbachnál elszenvedett veresége,[26] melyet úgy látszik a poroszok tegnapi előnyomulása követett St. Avold-ba, merre téríti útvonalát, nem tudjuk eldönteni.

Ha a második császárságnak Wissembourg után mindenképpen győzelemre volt szüksége, Woerth és Forbach után még sokkal nagyobb szüksége van rá. Ha Wissembourg elegendő volt ahhoz, hogy a jobbszárnyra vonatkozó minden előzetes tervet megzavarjon, a szombati csaták szükségképpen felborították az egész hadsereggel kapcsolatos összes intézkedéseket. A francia hadsereg elvesztette minden kezdeményezőképességét. Lépéseit nem annyira katonai megfontolások, mint inkább politikai szükségszerűségek diktálják. Itt áll 300 000 ember, jóformán az ellenség látótávolában. Ha hadmozdulataikat nem az szabja meg, hogy mit cselekszenek az ellenség táborában, hanem az, hogy mi történik vagy mi történhet Párizsban, félig máris vereséget szenvedtek. Teljes bizonyossággal természetesen senki sem jósolhatja meg a most küszöbönálló, ha ugyan nem máris folyamatban levő főütközet kimenetelét, de annyit mondhatunk, hogy ha még egy hétig olyan stratégiát alkalmaznak, mint amilyet III. Napóleon csütörtök* óta követ, ez egymagában is elegendő ahhoz, hogy a világ legjobb és legnagyobb hadseregének pusztulását okozza.

Azt a benyomást, melyet e csatákról a porosz beszámolókból nyerünk, még inkább elmélyítik Napóleon császár sürgönyei.[27] Szombaton éjfélkor csupán a tényeket jelentette: „Mac-Mahon tábornagy elvesztette a csatát. Frossard tábornok kénytelen volt visszavonulni." Három órával utóbb hírét vettük, hogy kapcsolatai Mac-Mahonnal megszakadtak. Vasárnap reggel hatkor lényegében beismerték Frossard vereségének súlyos jelentőségét azzal a vallomással, hogy e vereséget Saarbrückentől messze nyugatra, Forbachnál mérték rá, azt pedig, hogy a porosz előrenyomulás azonnali feltartóztatása lehetetlen, abban a további közleményben vallották be, hogy: „Az egymástól elszakított csapatokat Metzben vonják össze." A következő táviratot nehéz megfejteni: „A visszavonulás teljes rendben fog végbemenni." (?) Milyen visszavonulás? Nem Mac-Mahon tábornagyé, mert vele a kapcsolatok még nem álltak helyre. Nem Frossard tábornoké, mert a császár így folytatja: „Frossard tábornokról nincs hírünk." És ha a császár reggel 8,25-kor csak jövő időben beszélhetett oly csapatok által végrehajtandó visszavonulásról, melyek helyzetéről semmit sem tudott, milyen jelentő-

* – augusztus 4. – *Szerk.*

séget tulajdonítsunk nyolc órával korábbi táviratának, amelyben jelen időben állítja, hogy „a visszavonulás teljes rendben folyik"? E későbbi üzenetek mind az elsőnek a hangnemét veszik át: „Tout peut se rétablir."* A poroszok túlságosan is jelentős győzelmei nem tették lehetővé, hogy a császár azt a taktikát alkalmazza, amelyhez természetszerűleg szívesen folyamodott volna. Nem kockáztathatta meg, hogy eltitkolja az igazságot, de azt remélte, hogy az igazmondás hatását egy későbbi, másféle kimenetelű csatáról szóló egyidejűleg közölt jelentéssel kiküszöbölheti. Nem lehetett a francia nép büszkeségét kímélve elleplezni, hogy hadseregei közül kettőt megvertek, s így a császár csak arra a szenvedélyes vágyra hagyatkozhatott, amely a csorba kiköszörülésére sarkallja a franciákat és hasonló katasztrófák hírére mindig is fellángolt szívükben. Magántáviratokban kétségtelenül megszabták a császárné és a miniszterek nyilvános kijelentéseiben követendő vonalat, vagy még valószínűbb, hogy vonatkozó proklamációik egész szövegét Metzből küldték meg. E két dologról arra következtetünk, hogy bármilyen is a francia nép hangulata, vezető körökben a császártól lefelé mindenki mélyen lehangolt, s ez önmagában véve mindennél jellemzőbb. Párizsban kihirdették az ostromállapotot, ami elvitathatatlan jele annak, hogy újabb porosz győzelem után mi következhet, a kormány proklamációja pedig így végződik: „Harcoljunk teljes erővel, s megmentjük a hazát!"[27] Megmentjük, – de a franciák talán azt kérdik maguktól: Mitől? Olyan elözönléstől, amelyre a poroszok azért vállalkoztak, hogy megóvják Németországot a francia elözönléstől. Ha a poroszokat győzték volna le és ilyen buzdítás Berlinből hangzanék el, értelme világos lenne, mivel a francia fegyverek minden újabb győzelme újabb német terület Franciaországhoz csatolását jelentené. De ha a porosz kormány jó tanácsot követ, a francia vereség csak azt fogja jelenteni, hogy meghiúsult egy kísérlet, mely meg akarta akadályozni azt, hogy Poroszország zavartalanul folytassa német politikáját; alig hihetjük, hogy a tömeges behívás, amelyről a francia miniszterek állítólag tárgyalnak, az offenzív háború felújítása céljából megvalósítható.

The Prussian Victories

A megírás ideje: 1870 augusztus 7.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 augusztus 8. (1711.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

* – „Minden rendbe jöhet." – *Szerk.*

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – V

Szombat, augusztus 6 a kritikus napja volt a hadjárat első szakaszának. Az első német táviratok rendkívüli szerénységükkel inkább elleplezték, semhogy felfedték volna az e napon elért eredmények jelentőségét. Csak a későbbi, részletesebb beszámolók és a francia jelentések néhány elég suta beismerése teszi lehetővé, hogy a katonai helyzet szombati teljes fordulatát felmérjük.

Miközben Mac-Mahont a Vogézek keleti lejtőjén leverték, a 7. (vesztfáliai) hadtest Kameke hadosztálya és a 8. (rajnai) hadtest két hadosztálya, Barnekow-é és Stülpnagelé, összesen 37 zászlóalj, lekergette Frossard három hadosztályát és Bazaine hadtestének legalább egy ezredét, a 69.-et, összesen 42 zászlóaljat, a Saarbrückentől délre fekvő magaslatokról és Forbachon is túl űzte őket. Mivel a német zászlóaljak számszerűleg erősebbek, a bevetett katonák száma nagyjából egyenlő lehetett, de a franciák állása előnyösebb volt. Frossard-tól balra állt Bazaine és Ladmirault hét gyaloghadosztálya, mögötte a gárda két hadosztálya. A fentebb említett ezreden kívül mindebből egyetlen ember sem sietett a szerencsétlen Frossard segítségére. Súlyos vereség után meg kellett hátrálnia és most teljes visszavonulásban van Metzbe; ugyanez áll Bazaine-re, Ladmirault-ra és a gárdára. A németek üldözik őket, vasárnap St. Avold-ban voltak és egész Lotaringia Metzig nyitva áll előttük.

Mac-Mahon, de Failly és Canrobert közben visszavonulnak, nem Bitchebe, mint először jelentették, hanem Nancyba; Mac-Mahon főhadiszállása vasárnap Saverne-ban volt. E három hadtestet tehát nemcsak leverték, hanem a hadsereg többi részének visszavonulási útvonalától eltérő irányban űzték vissza. Eszerint úgy látszik, hogy azt a stratégiai előnyt, melyre a trónörökös támadása törekedett, s melyre tegnap rávilágítottunk, legalábbis részben elérték. Míg a császár nyugatnak hátrál, Mac-Mahon sokkal délebbre vonul és aligha éri el majd Lunéville-t, mire a többi négy hadtest Metz védelme alatt tömörül. De a távolság Sarreguemines-től Lunéville-ig csak

néhány mérfölddel nagyobb, mint Saverne-tól Lunéville-ig. Nem várhatjuk, hogy miközben Steinmetz a császár nyomát követi és a trónörökös Mac-Mahont próbálja a Vogézek szorosaiban fogva tartani, Frigyes Károly herceg, aki vasárnap Blieskastelban volt, előőrse pedig valahol Sarreguemines közelében, mindezt tétlenül szemlélje. Egész Észak-Lotaringia remek lovassági terep, és Lunéville békeidőben mindenkor a környéken állomásozó lovasság nagy részének főhadiszállása volt. Tekintettel a német lovasság igen jelentős, mind mennyiségi, mind minőségi fölényére, nehezen képzelhető el, hogy a németek e fegyvernem nagy tömegeit tüstént nem indítják útnak Lunéville-be, elvágandó az összeköttetést Mac-Mahon és a császár között, a Strasbourg–Nancy-vonalon pedig a vasúti hidakat és lehetőleg a Meurthe hídjait is elpusztítsák. Sőt az is lehetséges, hogy sikerül egy gyalogosztagot a francia hadsereg két elszakadt része közé ékelniök, s így rákényszerítik Mac-Mahont, hogy még délebbre hátráljon és még nagyobb kerülővel állítsa helyre kapcsolatát a hadsereg többi részével. Hogy ilyesmi már történt is, az kiviláglik a császár beismeréséből, hogy összeköttetései Mac-Mahonnal szombaton megszakadtak, s hogy még súlyosabb következményektől tartanak, azt vészjóslóan kifejezi az a jelentés, amely szerint fontolóra veszik a francia főhadiszállás áthelyezését Châlons-ba.

A francia hadsereg nyolc hadteste közül eszerint négyet többé-kevésbé teljesen megvertek, míg egyikük, a hetedik (Félix Douay) holléte teljesen ismeretlen. Az a stratégia, mely ilyen baklövéseket tesz lehetővé, méltó az osztrákokéhoz legtehetetlenebb korszakukban. Nem Napóleonra emlékeztet bennünket, hanem Beaulieu-re, Mackra, Gyulayra és a hozzájuk hasonlókra. Képzeljük el, hogy Frossard-nak egész napon át verekednie kellett, miközben balján, a Saar-vonaltól nem több mint körülbelül tíz mérföldnyire hét hadosztály bámészkodott! Ez érthetetlen lenne, ha nem tételeznők fel, hogy német csapatok álltak velük szemben, elegendő számban annak megakadályozására, hogy Frossard-t támogassák vagy független támadással tehermentesítsék őt. De ez az egyetlen lehetséges mentség csak akkor fogadható el, ha a németek döntő támadásukat, mint mi mindig is állítottuk, szélső jobbszárnyukkal akarták végrehajtani. A Metzbe történt sietős visszavonulás ismét megerősíti ezt a nézetet; mindenképpen úgy látszik, hogy ez idejében megkísérelt visszavonulás volt olyan állásból, melynek összeköttetései Metzcel máris veszélyben forogtak. Hogy mely német csapatok álltak szemben Ladmirault-val és Bazaine-nel és karolták őket esetleg át, nem tudjuk; de ne feledjük, hogy Steinmetz hét vagy több hadosztályából csak hármat vetettek be.

Időközben még egy északnémet hadtest bukkant fel: a 6. vagy felső-

szléziai hadtest. Ez múlt csütörtökön átvonult Kölnön és most vagy Steinmetz vezénylete alatt áll, vagy Frigyes Károlyé alatt, akiről a „Times" rendületlenül állítja, hogy a szélső jobbszárnyon, Trierben van, jóllehet ugyanabban a számban táviratot közöl, mely szerint Homburgból Blieskastelba vonult. A németek fölénye mind számszerűség és harci szellem, mind stratégiai helyzet tekintetében most minden bizonnyal akkora, hogy egy ideig büntetlenül jóformán azt tehetnek, amit akarnak. Az, ha a császár négy hadtestét a metzi elsáncolt táborban akarja tartani – és ezenkívül csak az a választása, hogy megállás nélkül visszavonul Párizsba –, aligha gátolja majd a németek előretörését nagyobb mértékben, mint amennyire a poroszok Bécsbe való előrenyomulását gátolta 1866-ban Benedek kísérlete arra, hogy Olmütz védelme alatt újraegyesítse hadseregét.[28] Benedek! Őt párhuzamba állítani a magentai és solferinói győzővel! Ám e párhuzamnál még sincs találóbb. Akárcsak Benedek, a császár is olyan állásban tömörítette csapatait, ahonnan bármely irányban szabadon mozoghatott, s tette ezt teljes két héttel az ellenség összevonása előtt. Akár Benedek, Louis-Napoléon is csak azt érte el, hogy hadtesteit számbeli fölény vagy a hadvezetés fölénye következtében részletekben megverték. De tartunk tőle, hogy a hasonlatosság itt véget ér. Benedeknek egy hétig tartó mindennapos vereségek után elég ereje maradt a sadowai végső erőfeszítéshez. Minden arra mutat azonban, hogy Napóleon csapatait kétnapos küzdelem után szinte reménytelenül szétforgácsolták, s így általános akciót még csak meg sem kísérelhet.

Feltesszük, hogy a keleti-tengeri csapatszállítási tervnek, ha ugyan ez valaha is egyéb volt cselfogásnál, most vége. Minden zászlóaljra szükség lesz a keleti határon. A francia hadsereg 376 zászlóalja közül 300 ahhoz a hat sorhadtesthez és gárdahadtesthez tartozott, amely tudomásunk szerint Metz és Strasbourg között állt. A hetedik sorhadtestet (Douay), mely további 40 zászlóaljat számlál, elküldhették a Keleti-tenger partjára vagy a hadsereg főtörzséhez. A megmaradt 36 zászlóalj alig lehetett elegendő Algéria és a sokféle belföldi egyéb feladat számára. Milyen segélyforrásokkal rendelkezik a császár erősítések céljára? A 100 most alakuló negyedik zászlóaljjal és a garde mobile-lal. Ám mindkettő – az előbbi nagyrészt, az utóbbi teljes egészében – kiképzetlen újoncokból áll. Hogy mikor lesznek a negyedik zászlóaljak menetkészek, nem tudjuk; de menetelniök kell majd, akár készek, akár nem. Hogy a garde mobile jelenleg milyen, azt a múlt héten láttuk a châlons-i táborban.[29] Mindkét alakulat emberanyaga kétségtelenül alkalmas a katonáskodásra, de még nem katona; ezek még nem olyan csapatok, amelyek szembe tudnak szállni olyan katonák rohamával, akik kezdenek gyakorlatra szert tenni golyószórók zsákmányolásában. Másrészt a

németeknek mintegy tíz nap múlva rendelkezésükre áll a negyedik zászlóaljak stb. 190 000–200 000 embere, a hadsereg színe-java, és ezenkívül legalább ugyanennyi Landwehr-csapat, melyek mind alkalmasak a harctéri szolgálatra.

Notes on the War – V

A megírás ideje: 1870 augusztus 8.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 augusztus 9. (1712.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – VI

Ma már kétségtelen, hogy aligha vívtak valaha is háborút a szokásos katonai óvintézkedések olyan teljes semmibevevésével, mint a napóleoni „katonai sétát Berlinbe". Napóleonnak a Rajnáért indított háború volt az utolsó és legtöbbet ígérő kártyája; de kudarca ugyanakkor a második császárság bukását jelentette. Ezt jól megértették Németországban. Az, hogy állandóan várták a francia háborút, egyik legfőbb indoka volt annak, hogy igen sok német belenyugodott az 1866-os változásokba. Ha bizonyos értelemben szétdarabolták is Németországot, más értelemben megerősítették; Észak-Németország katonai szervezete sokkal szilárdabb biztonsági garanciát nyújtott, mint a nagyobb, de tunya régi Szövetségé[30]. Ezt az új katonai szervezetet úgy tervezték el, hogy 11 nap alatt 552 000 sorkatonát és 205 000 Landwehr-katonát képes szervezett zászlóaljakban, lovasszázadokban és ütegekben fegyverbe állítani; további két vagy három hét múlva pedig újabb 187 000 harctéri szolgálatra teljesen alkalmas tartalékost (Ersatztruppen). Az egész tervet, mely feltünteti ennek az erőnek a megoszlását a különböző hadtestekben, s azokat a kerületeket, ahonnan mindegyik zászlóaljat stb. rekrutálják, gyakran közzétették. Az 1866-os mozgósítás azután megmutatta, hogy ez korántsem csak papíron létező szervezet. Minden embert pontosan regisztráltak; és köztudott volt, hogy minden kerületi Landwehr-parancsnok irodájában készen áll s csak keltezésre vár valamennyi katona behívóparancsa. A francia császárnak azonban csupán papíron voltak ilyen hatalmas erői. Az egész erő, amelyet a hadjárat megindításához össze tudott gyűjteni, a Rajna-hadsereg legfeljebb 360 000 katonája és a keleti-tengeri expedícióra szánt 30 000–40 000 fő, összesen mintegy 400 000 ember volt. E számbeli aránytalanság és ama hosszú idő következtében, amelyet az új francia alakulatok (a negyedik zászlóaljak) felkészítése a harctéri szolgálatra igényel, sikert csupáncsak olyan hirtelen támadástól remélhetett, amelyet még a német mozgósítás közben indít el. Láttuk, hogyan mulasztotta el az első alkalmat; hogyan szalasztotta el azt a második lehetőséget is, hogy a

Rajnához nyomuljon előre; most pedig egy harmadik hibára fogunk rámutatni.

A francia csapatok elrendezése a hadüzenet időpontja táján kitűnő volt. Ez nyilvánvalóan szerves része volt egy régóta kigondolt hadjárati tervnek. Három hadtest Thionville-ben, St. Avold-ban és Bitche-ben első vonalban, közvetlenül a határon; két hadtest Metzben és Strasbourg-ban második vonalban; két hadtest tartalékban Nancy környékén és egy nyolcadik hadtest Belfort-ban. Vasúton mindezeket a csapatokat néhány nap alatt vagy a Saaron át Lotaringiából vagy a Rajnán át Elzászból olyan támadásra lehetett tömöríteni, mely északnak vagy keletnek tör, ahogy éppen szükséges. De ez az elrendezés kifejezetten támadásra szolgált. Védelmi célra teljesen hibás volt. Egy védelmi hadsereg elrendezésének legelső feltétele: előőrseinket a zömtől olyan távolságra kell elhelyeznünk, hogy az ellenség támadásának idejekorán hírét vehessük s összevonhassuk csapatainkat, mielőtt az ellenség ránktör. Ha feltesszük, hogy egynapos menetelésbe telik, míg szárnyainkat a centrumhoz zárjuk, előőrsünknek legalább egynapi menetre a közép előtt kell elhelyezkednie. Mármost ez esetben Ladmirault, Frossard és de Failly három hadteste és később Mac-Mahon hadtestének egy része is közvetlenül a határon állt, de mégis szétszórva egy Wissembourg-tól Sierckig terjedő, legalább 90 mérföldes vonalon. A szárnyak középre vonása teljes kétnapi menetelést igényelt volna; de amikor már tudták, hogy a németek néhány mérföldnyire vannak tőlük, még akkor sem tettek semmiféle lépést a front megrövidítésére vagy arra, hogy az előőrsöket olyan távolságra előreküldjék, ami biztosította volna, hogy idejében hírt kapnak a küszöbönálló támadásról. Csodálkozhatunk-e hát azon, hogy több hadtestet részletekben megvertek?

Ezután az a baklövés következett, hogy Mac-Mahon egyik hadosztályát a Vogézektől keletre, Wissembourg-nál olyan állásban helyezték el, mely szinte kihívta fölényes erők támadását. Douay vereségéből következett Mac-Mahonnak az az újabb baklövése, hogy a Vogézektől keletre próbálta a harcot újból felvenni, amivel a jobbszárnyat még inkább elszakította a centrumtól és feltárta az ellenség előtt a közlekedési útvonalát ez utóbbival. Míg a jobbszárnyat (Mac-Mahonét, továbbá de Failly és Canrobert hadtesteinek legalábbis egyes részeit) Woerthnél szétzúzták, a közép (Frossard és — mint most kiderül — Bazaine két hadosztálya) Saarbrücken előtt súlyos vereséget szenvedett. A többi csapat annyira messze volt, hogy nem nyújthatott neki segítséget. Ladmirault még Bouzonville közelében tartózkodott, Bazaine több embere és a gárda Boulay környékén, Canrobert csapatainak zöme most Nancyban bukkan fel, de Failly csapatainak egy része teljesen

eltűnt a láthatárról, Félix Douay pedig, mint most megtudjuk, augusztus 1-én Altkirchben, Elzász legdélibb részén volt, közel 120 mérföldnyire a woerthi csatatértől s valószínűleg csak gyatra vasúti szállítási lehetőségekkel rendelkezett. Az egész elrendezés egyébre sem vall, csak tétovázásra, határozatlanságra, ingadozásra, méghozzá éppen a hadjárat legdöntőbb pillanatában.

S vajon a katonákban miféle fogalmat kelthettek ellenfeleikről? Igaz, hogy a császár az utolsó percben azt mondta embereinek, „Európa egyik legjobb hadseregével" kell majd szembeszállniok; de minekutána a poroszok iránti megvetést éveken át leckeként verték beléjük, ez mit sem számított. Semmivel sem tudjuk ezt jobban alátámasztani, mint Jeannerod századosnak, a „Temps" munkatársának tanúbizonyságával, akit már korábban is idéztünk* és aki csak három évvel ezelőtt vált ki a hadseregből. A poroszok a „tűzkeresztség" alkalmával foglyul eitették őt, és két napot töltött közöttük, amely idő alatt szemügyre vehette nyolcadik hadtestük nagyobbik részét. Roppantul csodálkozott, látván, hogy a róluk alkotott fogalma mennyire különbözik a valóságtól. Mikor táborukba vitték, ez volt az első benyomása:

„Mihelyt az erdőbe jutottunk, teljesen megváltozott minden. A fák alatt őrök álltak, az utak mentén zászlóaljak sorakoztak fel; senki se próbálja közönségünket országunkhoz és a jelenlegi körülményekhez méltatlan módon félrevezetni: első lépésemtől fogva felismertem azokat a sajátosságokat, amelyek egy kitűnő hadsereget (une belle et bonne armée) s ugyanakkor egy háborúra nagy erővel megszervezett nemzetet jellemeznek. Mik voltak ezek a sajátosságok? Minden együttvéve. Az emberek magaviselete, a feljebbvalókkal szemben tanúsított, legkisebb rezzenésig terjedő engedelmesség, amelyet a mienknél sokkal szigorúbb fegyelem támaszt alá, némelyek vidámsága, mások komoly és elszánt arckifejezése, az a hazafiság, melyet legtöbben kinyilvánítottak, a tisztek szorgos, lankadatlan buzgalma és mindenekelőtt – amiért irigyelhetjük őket – az altisztek erkölcsi szilárdsága; ez az, ami azonnal feltűnt nekem, és aminél egyebet sohasem tapasztaltam ama két nap alatt, amelyet e hadsereg körében és abban az országban töltöttem, ahol helyenként jelzőtáblákon tüntetik fel a helybeli Landwehr-zászlóaljak számait, emlékeztetve arra, hogy ez az ország a veszély és a becsvágy pillanatában milyen erőfeszítésre képes."

* *V. ö. 20. old. – Szerk.*

A német oldalon egészen másképp állt a helyzet. A franciák katonai erényeit ott korántsem becsülték le. A német csapatok összevonása gyorsan, de óvatosan történt. Minden rendelkezésre álló embert a frontra vittek; és most, amikor az első északnémet hadtest Saarbrückenben, Frigyes Károly herceg hadseregében felbukkant, már bizonyos, hogy az 550 000 főnyi sorkatonaság minden embere, lova és ágyúja a frontra került, ahol egyesülni fognak a délnémetekkel. S e hatalmas számbeli fölény hatását mindeddig a hadvezetés fölénye is öregbítette.

Notes on the War – VI

A megírás ideje: 1870 augusztus 10.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 augusztus 11. (1714.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – VII

A közönség egész héten a Metz előtti nagy csatára várt, amely a francia napi jelentés szerint küszöbön áll; ám egyik katonai bíráló sem tartotta szükségesnek megmagyarázni, hogy a küszöbönálló csata afféle hordó csupán, amelyet odavetnek a nyughatatlan cethalnak: a párizsi közönségnek azért, hogy eljátszadozzék vele. Ütközet Metz előtt! Ugyan miért kívánnák ezt a franciák? Erődítményének védelme alatt négy hadtestet összpontosítottak; Canrobert négy hadosztályából néhányat szintén oda próbálnak irányítani; s remélik, rövidesen hírét veszik, hogy a fennmaradó három hadosztály, Mac-Mahon, de Failly és Douay hadosztálya elérte a Moselle-t Nancynál és mögötte védelemre lelt. Miért szorgalmaznának szabályos ütközetet egész hadseregük újraegyesítése előtt, amikor Metz erődítményei megvédik őket a támadástól? És a németek miért hagynák a fejüket betörni olyan rohamban, melyet felkészületlenül indítanak ezek ellen az erődítmények ellen? Ha az egész francia hadsereg Metz falai alatt már egyesült, esetleg számolhatunk azzal, hogy a franciák a Moselle-tól keletre előretörnek és erődítményük előtt meg akarnak ütközni, de addig nem. Ám ezt csak ezután kell végrehajtani és még kétséges, hogy valaha is végrehajtják-e.

A múlt vasárnap* Mac-Mahon kénytelen volt kivonulni Saverne-ból, amelyet a németek ugyanazon éjszaka elfoglaltak. Vele voltak saját hadtestének s a Douay-hadtest egyik hadosztályának (Conseil-Dumesnilének) maradványai, továbbá de Failly egyik hadosztálya, amely fedezte a visszavonulását. Ugyanazon este a német első és második hadsereg elhagyta Forbachot és majdnem elérte St. Avold-t. Mindkét hely közelebb van Nancyhoz, mint Saverne-hoz, s Saverne-nál lényegesen közelebb fekszik Pont-à-Moussonhoz és Dieulouard-hoz, amely helységek a Moselle partján, Nancy és Metz között terülnek el. Ha mármost a németeknek a lehető leghamarabb

* – augusztus 7. – *Szerk.*

biztosítaniok kell az átkelést vagy hidat kell verniök a folyón, mégpedig (különböző elég nyilvánvaló okokból) Metz *felett*; ha közelebb vannak a folyóhoz, mint Mac-Mahon, s így ha sietnek, megakadályozhatják újraegyesülését Bazaine-nel, ha elég csapatuk van, sőt több is a kelleténél, – nem szinte kézenfekvő-e, hogy ilyesmit meg fognak próbálni? Lovasságuk, mint megjósoltuk, máris átfésüli egész Észak-Lotaringiát és mostanára bizonyára érintkezésbe jutott Mac-Mahon jobbszárnyával, szerdán átvonult Gros-Tenquinen, amely csak mintegy 25 mérföldnyire van a Saverne és Nancy közötti közvetlen útvonaltól. A németek éppen ezért pontosan tudni fogják, hol van Mac-Mahon, és ennek megfelelően irányítják majd hadműveleteiket; hamarosan megtudjuk, Nancy (vagyis inkább Frouard) és Metz között mely ponton érték el a Moselle-t.

Ez az oka annak, hogy a múlt szombat óta harcokról nem hallottunk. Jelenleg a katonák lábaira hárul minden tennivaló; Mac-Mahon és Frigyes Károly versenyt futnak, hogy melyikük ér át előbb a folyón. Ha Frigyes Károly nyeri meg a versenyt, azt várhatjuk, hogy a franciák kitörnek Metzből, nem azért, hogy falai előtt csatába szálljanak, hanem hogy megvédjék az átkelést a Moselle-on, ami persze vagy a jobb-, vagy a balparton végrehajtott támadással lehetséges. Meglehet, hogy a Forbachnál meghódított két ponton-trént nemsokára munkába állítják.

De Faillyról semmi határozottat nem hallunk. Egy metzi bulletin állítása szerint újra csatlakozott a hadsereghez. De vajon melyikhez? Bazaine-éhez vagy Mac-Mahonéhoz? Nyilván az utóbbihoz, ha az egész jelentés valamennyire is megfelel a valóságnak; mert Bazaine között és őközte, mióta elvesztettük őt szem elől, mindig is ott voltak a német oszlopfők. Douay megmaradt két hadosztálya – augusztus 4-én a tábornok még mindig a svájci határon, Bázel közelében volt –, a németek Strasbourg felé nyomulása következtében jelenleg bizonyára elszakadt a hadsereg többi részétől; s csak Vesoulnál egyesülhet vele újra. Canrobert csapatai közül legalább egy hadosztályt (Martimpreyét) egyszer csak Párizsban lelünk, ahol nem a németekkel, hanem a republikánusokkal áll szemben. Az ennek kötelékébe tartozó 25., 26. és 28. ezredet azok között a csapatok között említik, amelyeket kedden a Törvényhozó Testület védelmére bevetettek.[31] A fennmaradó csapatok most valószínűleg Metzben vannak s velük az ottani hadsereg létszáma 15 (gyalog-) hadosztályra emelkedik, de 3 közülük spicherni veresége[26] következtében teljesen szét van zilálva.

Ami Spichernt illeti, helytelen az az állítás, hogy a franciákat ebben az ütközetben számbeli fölénnyel verték le. Ma kezünkben van Steinmetz és Alvensleben tábornokok meglehetősen részletes jelentése, amelyből elég

világosan kitűnik, hogy milyen csapatok harcoltak a német oldalon. A támadást a 14. hadosztály régi barátaink, a 40. ezred támogatásával hajtotta végre – összesen 15 zászlóalj vett benne részt. A gyalogosok közül ők egyedül harcoltak hat órán át ama három hadosztály, vagyis 39 zászlóalj ellen, amelyeket Frossard fokozatosan bevetett. Amikor már majdnem felmorzsolták őket, de még tartották a spicherni magaslatokat, amelyeket a harc kezdetén megrohamoztak, megjelent a 3. vagy brandenburgi hadtest 5. hadosztálya, és négy ezrede közül legalább három részt vett a küzdelemben – a németek összesen 24 vagy 27 zászlóaljat számláltak. Kiűzték állásukból a franciákat és csak miután már a visszavonulás megkezdődött, érkezett a hadszíntérre a 13. hadosztály éle, amely a Rossel völgyén át megkerülte volt a francia jobbszárnyat, rávetette magát Forbachra és a rendezett visszavonulást eszeveszett meneküléssé változtatta, elvágván a Metzbe vezető közvetlen utat. A németeknek a csata végén még egy hadosztályuk állt bevetésre készen (a 6.), és azt kismértékben be is vetették; de ugyanakkor megjelent két francia hadosztály is, Montaudoné és Castagnyé (mindkettő Bazaine hadtestéből) és a 69. ezred, mely ez utóbbihoz tartozik, súlyos veszteségeket szenvedett. Ha tehát Wissembourg-nál és Woerthnél számbeli többség verte meg a franciákat, Spichernnél számbeli kisebbség mért rájuk vereséget. Ami szokványos jelentésüket illeti, hogy számbeli többség kerekedett fölébük, ne feledjük, hogy csatában az egyes katonák számokat semmiképpen sem tudnak felmérni, és hogy minden megvert hadsereg rendszerint ezt állítja. Emellett azt se feledjük, hogy a német hadsereg megbízható jó tulajdonságait csak most kezdik felismerni. A francia főhadiszállás hivatalos beismeréséből tudjuk, hogy a német tüzérségi tűz kitartás és pontosság tekintetében messze fölötte áll a franciának, s Mac-Mahon hangsúlyozza: erdőkben a franciáknak semmiféle esélyük sincs a németekkel szemben, mivel ez utóbbiak annyival jobban értenek a fedezékek kihasználásához. Ami a lovasságot illeti, Jeannerod így nyilatkozik róla a csütörtöki „Temps"-ben: „Lovasságuk sokkal különb a miénknél, közkatonáiknak jobb lovaik vannak, mint hadseregünk sok tisztjének, és jobban lovagolnak... Láttam egyik vértesezredüket; egészen remek volt... Ezenkívül lovaik sokkal kevesebb terhet visznek, mint a mieink. Azok a vérteskatonák, akiket láttam, nagy csataménjeiken kevesebb súlyt hordtak, mint a mieink kis arab és délfrancia lovaikon." Dicséri azt is, hogy a tisztek milyen jól ismerik a terepet, nemcsak saját országukban, hanem Franciaországban is. De nem csoda. Minden főhadnagyot kitűnő francia vezérkari térképekkel szerelnek fel, míg a francia tiszteknek csak a hadszíntérről van egy nevetséges térképük (une carte dérisoire). És így tovább. A francia hadsereg előnyére szolgált volna, ha

a háború előtt csak egyetlen ilyen őszinte tudósítót küldenek Németországba.

Notes on the War – VII

A megírás ideje: 1870 augusztus 12.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 augusztus 13. (1716.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – VIII

Hol van Mac-Mahon? A német lovasság, amely Lunéville és Nancy kapuiig tört előre, úgy látszik nem találkozott vele; különben hallottunk volna összetűzésekről. Másrészt, ha biztonságban megérkezett volna Nancyba s így helyreállította volna összeköttetéseit a metzi hadsereggel, a francia főhadiszállás e megnyugtató tényt bizonyára azonnal jelentette volna. Ebből a személyét illető teljes hallgatásból azt az egyetlen következtetést vonhatjuk le, hogy úgy vélte: túlságosan veszélyes a Saverne-ból Lunéville-be és Nancyba vezető közvetlen úton haladni, és mivel nem akarta jobbszárnyát az ellenség előtt fedezetlenül hagyni, nagyobb kerülőt tett délebbre és Bayonnál, sőt talán még feljebb kelt át a Moselle-on. Amennyiben ez a feltevés helyes, nagyon kevés a valószínűsége annak, hogy valaha is eléri Metzet; és ez esetben a császárnak vagy bárkinek, aki Metzben vezényel, fel kellett tennie a kérdést, nem jobb-e, ha a hadsereg azonnal visszavonul Châlons-sur-Marne-ba, arra a legközelebbi pontra, ahol az egyesülés Mac-Mahonnal létrehozható. A francia harcvonal ily irányban való általános visszavonásáról szóló jelentést tehát hajlandók vagyunk elfogadni.

Közben a francia hadsereg feltöltésére szánt óriási erősítésekről hallunk. Az új hadügyminiszter* biztosítja a kamarát, hogy négy nap múlva két, egyenként 35 000 főnyi hadtestet küldenek a frontra. De hol vannak ezek? Tudjuk, hogy a Rajna-hadsereg nyolc hadteste és a Keleti-tengerre szánt csapatok az algériai helyőrséggel együtt maradéktalanul felölelték a francia hadsereg minden zászlóalját, a tengerészeket is beleértve. Tudjuk, hogy Canrobert hadtestéből és a Keleti-tengerre küldendő csapatokból 40 000 ember Párizsban van. Dejean tábornoknak a kamarában tartott beszédéből tudjuk, hogy a negyedik zászlóaljak távolról sem állnak készen, hanem még feltöltésre várnak, és hogy a garde mobile-ból akarnak e célra embereket behívni. Honnan kerítik hát elő ezt a 70 000 embert? Kiváltképp mivel nagyon való-

* Palikao. – *Szerk.*

színű, hogy Montauban de Palikao tábornok, amíg csak lehet, nem válik meg a párizsi 40 000 emberétől. Ha tehát van valami értelme annak, amit mondott, ez a két hadtest csak a párizsi csapatokat és Canrobert hadtestét jelentheti, amelyet eddig mindig is a Rajna-hadsereghez tartozónak tekintettek; ez esetben pedig, mivel az egyetlen tényleges erősítés a párizsi helyőrség, a harctéri összlétszám 25 hadosztályról 28-ra emelkedik, ezek közül pedig legalább hét súlyos veszteségeket szenvedett.

Azt halljuk továbbá, hogy Trochu tábornokot a Párizsban megalakuló 12. hadtest, Vendez (?) tábornokot pedig a Lyonban megalakuló 13. hadtest parancsnokává nevezték ki. A hadsereg eddig a gárdából és az 1–7. sz. hadtestekből állt. 8., 9., 10. és 11. sz. hadtestekről sohasem hallottunk; s most egyszer csak meglepnek bennünket a 12. és 13. sz. hadtestekkel. Láttuk, hogy nincsenek olyan csapatok, amelyekből ezeket a hadtesteket megalakíthatnák; mindenkor kivéve persze a 12. hadtestet, ha ezen a párizsi helyőrség értendő. Az, hogy a közönség bizalmát papíron elővarázsolt képzeletbeli hadseregekkel növelik, igen szánalmas trükknek látszik; még sincs más magyarázata öt olyan hadtest állítólagos megalakításának, amelyek közül négy eddig nem létezett.

Kétségtelenül tesznek kísérleteket egy új hadsereg megszervezésére, de milyen anyag áll e célból rendelkezésre? Először is itt vannak a zsandárok, akikből egy lovas- és egy gyalogezred alakítható; ezek kitűnő katonák, de 3000 főnél aligha lehetnek többen, és Franciaország minden részéből kell majd őket összeterelni. Ez áll a vámőrségre is, mely feltevés szerint 24 zászlóalj emberanyagát fogja szolgáltatni; szerintünk kétséges, hogy e számnak akár csak a felét is eléri-e. Ezután következnek az 1858–1863-as korosztályhoz tartozó kiszolgált katonák, akik közül a nőtleneket különtörvénnyel újból behívták. Ezek feltehetően egy 200 000 főnyi kontingenst szolgáltatnak és a hadsereg legértékesebb kiegészítését képezik majd. A felsoroltak felénél kevesebbel feltölthetik a negyedik zászlóaljakat, a többiből új zászlóaljakat alakíthatnak. De itt kezdődik a nehézség – honnan kerítenek tiszteket? A harcoló seregből kell majd őket kivonni, s bár ezt jelentős számú őrmester és alhadnagy előléptetésével elérhetik, feltétlenül gyengítik azokat a csapatokat, ahonnan kivonják őket. E három csoport összesen legfeljebb 220–230 000 főnyi többletet fog eredményezni, és kedvező körülmények között legalább 14–20 napig fog tartani, amíg akár csak egy részük is felkészül és csatlakozhat az aktív sereghez. De szerencsétlenségükre a körülmények nem kedvezőek. Ma már beismerik, hogy nemcsak a hadbiztosság, hanem az egész francia hadvezetőség is teljesen képtelen volt arra, hogy akár csak a határmenti hadsereget is ellássa. Hogyan állnak majd most egyenruhák és

felszerelés előteremtésével e tartalékosok számára, akikről soha senki sem képzelte, hogy szükség lesz rájuk a harctéren? Nagyon is kétséges, hogy a negyedik zászlóaljakon kívül, új alakulatok két hónapnál előbb készen állhatnak-e. Azután nem szabad elfelejtenünk, hogy ezen emberek közül egy sem kezelt eddig hátultöltős fegyvert, és hogy mindnyájan teljesen járatlanok abban az új taktikában, amely e fegyverrel jött létre. És ha a mostani francia sorkatonák, mint maguk is bevallják, elhamarkodottan és találomra tüzelnek, s lőszerüket elpazarolják, mit tesznek majd ezek az újonnan alakult zászlóaljak olyan ellenség láttára, amelyet a tartós és pontos tüzelésben a csatazaj úgy látszik igen kevéssé zavar?

Marad még a garde mobile, a nőtlen férfiak behívása 30 éves korig és a garde nationale sédentaire.[17] Ami a garde mobile-t illeti, ennek formális szervezete, még annak a kis részének is, amely ilyennel valaha is rendelkezett, úgy látszik összeomlott, mihelyt Châlons-ba küldték. Fegyelem nem is volt, és a tisztek, kiknek többsége feladatait egyáltalán nem ismeri, úgy látszik napról napra inkább elvesztették tekintélyüket; még fegyvereik sem voltak a legénység számára, és most úgy tűnik, hogy az egész alakulat mindenestül széthullik. Dejean tábornok ezt közvetve beismerte azzal a javaslattal, hogy a negyedik zászlóaljak sorait a garde mobile tagjaival egészítsék ki. És ha a tömegesen besorozottaknak ez a látszólag szervezett része teljesen használhatatlan, hogyan állunk a többivel? Még ha tisztek, felszerelés és fegyverek lennének is számukra, meddig tart, míg katonákat faragnak belőlük? De szükség esetére semmiről sem gondoskodtak. Minden olyan tiszt, aki posztjára alkalmas, már szolgálatban van; a franciák nem rendelkeznek azzal a szinte kimeríthetetlen tiszti tartalékkal, amelyet az „egyéves önkéntesek" szolgáltatnak; mintegy hétezer ilyen önkéntes lép be évente a német hadseregekbe és a szolgálati idő letelte után szinte mindegyikük alkalmas tiszti feladatok teljesítésére. Felszerelésnek és fegyvernek úgy látszik ugyancsak híján vannak; még azt is rebesgetik, hogy elő kell majd venni a raktárakból a régi kovás puskákat. Ilyen körülmények között mit ér ez a 200 000 ember Franciaországnak? Érthető persze, hogy a franciák a konventre, meg Carnot-ra, aki semmiből teremtette határmenti hadseregeit,[32] és egyebekre hivatkoznak. De, bár korántsem állítjuk, hogy Franciaország végleg vereséget szenvedett, mégse feledjük el, hogy a konvent sikereiben jelentős része volt a szövetséges hadseregeknek. Abban az időben azok a hadseregek, amelyek támadást indítottak Franciaország ellen, egyenként átlag 40 000 főt számláltak; három vagy négy ilyen hadsereg volt, mindegyik a másik által elérhetetlen távolságban hadakozott, egyik a Scheldénél, a másik a Moselle-nál, a harmadik Elzászban stb. A konvent e kis hadseregek

mindegyikével óriási létszámú többé-kevésbé kiképzetlen újoncokat állított szembe, akik a szárnyai és háta ellen irányított akciókkal arra kényszerítették az ellenséget, amely akkoriban teljesen lőszertáraitól függött, hogy mindenütt elég közel maradjon a határhoz; és mivel ötévi hadakozás során vérbeli katonákká váltak, végül is sikerült az ellenséget átkergetniök a Rajnán. De feltehetjük-e akár egy percig is, hogy hasonló taktika beválhat a mostani óriási inváziós hadsereg ellen, amely bár három különálló csapattestre tagolódik, mindig el tudta érni, hogy ezek olyan távolságban maradjanak, amely lehetővé teszi egymás megsegítését, vagy pedig, hogy ez a hadsereg időt hagy a franciáknak arra, hogy ma még szunnyadó erőforrásaikat kifejlesszék? És ezek bármilyen mérvű fejlesztése csak abban az esetben lehetséges, ha a franciák hajlandók megtenni, amit még sohasem tettek meg eddig: sorsára hagyni Párizst és helyőrségét s a Loire-vonalról mint hadműveleti támaszpontról folytatni tovább a harcot. Meglehet, hogy erre sohasem kerül sor, de ha Franciaország ezzel nem hajlandó számolni, jobban teszi, ha tömeges mozgósításról nem is beszél.

Notes on the War – VIII

A megírás ideje: 1870 augusztus 14.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 augusztus 15. (1717.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – IX

„A francia hadsereg megkezdte az átkelést a Moselle balpartjára. Ma (vasárnap) reggel felderítő osztagok jelentették porosz előőrsök felbukkanását. Amikor a hadsereg fele átkelt, a poroszok nagy erővel támadást indítottak; négyórás harc után, melynek során jelentős veszteségeket szenvedtek, visszaverték őket."[33] Ez volt a császári táviratnak az a verziója, amelyet Reuter úr hétfőn* este közölt. Ám e szövegbe súlyos tévedés csúszott, mivel a császár kifejezetten leszögezte, hogy a felderítő osztagok nem jelentették az ellenség jelenlétét, noha számottevő erői a közelben voltak. Ettől eltekintve azonban úgy tűnik, mi sem lehetne szókimondóbb és szabatosabb, mint ez a bulletin. Az egész ügy olyan világos, hogy szemünk előtt látjuk: a franciák nagy buzgalommal hajtják végre kockázatos hadműveletüket, az átkelést a folyón; az agyafúrt poroszok, akik mindig tudják, hogyan fordítsák javukra ellenfelük hátrányos helyzetét, rájuk rontanak, mihelyt csapataik fele átért a túlsó partra; majd a franciák hősies védekezése következik, míg végül is, emberfeletti erőfeszítéseik megkoronázásaként, hirtelen előretöréssel az ellenséget, nagy veszteségeket okozva, visszaverik. Ez valóban szemléletes, csak egy dolog hiányzik – annak a helynek a neve, ahol mindez lejátszódott.

A napi jelentésből csak arra következtethetünk, hogy ez az átkelés a folyón és az oly diadalmasan visszavert kísérlet annak megzavarására, nyílt terepen történt. De hogyan lehetséges ez, ha a franciák Metz területén belül minden hídon átkelhettek, s e hidak ellenséges támadással szemben teljes biztonságban voltak? Ha ezenkívül volt elég hely arra, hogy további hajóhidakat verjenek, ugyanilyen biztonságos helyeken a folyónak azon az öt- vagy hatmérföldes szakaszán, amelyet a Metz körüli erődítmények fedeznek? A francia vezérkar aligha akarhatja velünk elhitetni, hogy felelőtlenül figyelmen kívül hagyta mindezeket az előnyöket, kivezényelte a hadsereget Metzből, nyílt

* – augusztus 15. – *Szerk.*

terepen építtette fel hídjait s az ellenség látó- és hatótávolában kelt át a folyón, csupán azért, hogy kiprovokálja „a Metz előtti csatát", amelyet egy álló hete ígérget nekünk?

És ha a moselle-i átkelés a metzi erődműveken belüli hidakon át történt, hogyan támadhatták meg a poroszok a franciákat még a jobbparton, amíg ezek az előretolt erődítmények vonalán belül maradtak, amit bizonyára megtettek? Ezen erődítmények tüzérsége hamarosan elviselhetetlenül forróvá tette volna ezt a helyet bármiféle támadó csapat számára.

Ez az egész dolog teljes lehetetlenségnek tűnik. A francia vezérkar legalább azt megtehette volna, hogy közli a helység nevét, hogy e dicsőséges csata különböző fázisait nyomon követhessük a térképen. Ezt a nevet azonban nem hajlandó közölni. Szerencsénkre a poroszok nem ilyen titokzatosak; jelentésük szerint a küzdelem Pange közelében, a Metzbe vezető úton zajlott le.[34] Rápillantunk a térképre és az egész ügy máris világossá válik. Pange nem a Moselle, hanem nyolc mérföldnyire onnan, a Nied partján terül el, a metzi előretolt erődítményeken túl mintegy négy mérföldnyire. Ha a franciák átkelőben voltak a Moselle-on és csapataik felét már át is vitték, katonai szempontból mi sem késztette őket arra, hogy jelentős erőket tartsanak Pangéban vagy annak közelében. Ha odamentek, ezt nem katonai okokból tették.

Ha már Napóleon arra kényszerült, hogy feladja Metzet és a Moselle-vonalat, harc és ha lehetséges, igazi, ha nem, hát álgyőzelem nélkül nemigen kezdhette meg a visszavonulást, amelyet legalább Châlons-ig kell folytatnia. Az alkalom kedvező volt. Miközben csapatai fele átkelt, másik fele kitörhetett a Metztől keletre fekvő erődök közül, visszaszoríthatta a porosz előőrsöket, akkora általános ütközetet provokálhatott, aminő a céljainak megfelelt, az erődök ágyúinak lőtávolába terelhette az ellenséget, melyet azután, az egész fronton nagy garral előrenyomulva, az erődöktől biztonságos távolságra vethetett vissza. Ilyen terv nem vallhatott teljes kudarcot; olyasmi feltétlenül származhatott belőle, amit győzelemnek lehet feltüntetni; ez pedig helyreállíthatná a hadseregbe vetett bizalmat talán még Párizsban is és kevésbé lealázóvá tenné a visszavonulást Châlons-ba.

Ez a felfogás teszi érthetővé a látszólag egyszerű, de a valóságban képtelen metzi bulletint. E bulletinnek minden szava bizonyos értelemben helytálló, de az egész kontextusból első pillantásra kiderül, hogy szántszándékkal teljesen hamis benyomást akartak vele kelteni. Ez a felfogás teszi érthetővé azt is, hogy mindkét fél miért vindikálhatta magának a győzelmet. A poroszok visszakergették a franciákat erődjeik védelmi övezetéig, de mivel túlságosan közel kerültek ezekhez az erődökhöz, maguknak is vissza kellett vonulniok.

Ennyit a híres „Metz előtti csatáról", melyet akár meg sem kellett volna vívni, mert hatása a hadjárat kimenetelére a semmivel lesz egyenlő. Figyelemreméltó, hogy Palikao gróf a kamarában tartott beszédében sokkal óvatosabb volt. „A szó szoros értelmében vehető csata nem volt" – mondotta –, „csak részleges összeütközésekre került sor, melyekből mindenkinek, aki ért valamit katonai dolgokhoz, látnia kell, hogy a németek kudarcot vallottak és kénytelenek voltak a franciák visszavonulási útvonalát elhagyni."[35] A tábornagynak ez utóbbi állítása úgy látszik csak pillanatnyilag felelt meg a valóságnak, mert a franciák visszavonuló csapatait a poroszok Mars-la-Tournál és Gravelotte-nál kétségtelenül igen súlyosan zaklatták.

Valóban legfőbb ideje volt, hogy Napóleon és hadserege kivonuljon Metzből. Míg ők a Moselle táján késlekedtek, a német lovasság átkelt a Meuse-ön Commercynál és elpusztította az onnan Bar-le-Ducbe vezető vasútvonalat; felbukkant Vigneulles-ben is és a Metzből Verdunbe visszavonuló hadoszlopok szárnyát fenyegette. Hogy ezek a lovasok milyen vakmerők, láthatjuk abból a módból is, ahogyan behatoltak Nancyba, ahol 50 000 frank sarcot vetettek ki és a vasút elpusztítására kényszerítették a város lakóit. S ugyan hol van a francia lovasság? Hol van a 8 hadtesthez tartozó 43 ezred és az a 12 tartalék lovasezred, amely a Rajna-hadsereg állományában szerepel?

Az egyetlen akadály, amely most a németek útjában áll, Toul erődje, és ennek sem lenne semmi jelentősége, ha nem uralkodnék a vasút felett. A németeknek biztosan szükségük van a vasútra s ezért kétségtelenül a leggyorsabb módszerrel akarják majd bevenni Toult, melynek, mivel ósdi erődítmény, nincsenek előretolt erődjei, s így teljesen nyitva áll és bombázható. Valószínűleg hamarosan azt halljuk majd, hogy miután tábori ágyúkkal mintegy 12 óra hosszat vagy talán még rövidebb ideig bombázták, megadta magát.

Ha igaz az, amit a francia lapok írnak, hogy Mac-Mahon elhagyta csapatait és két nappal a woerthi csata után Nancyban volt, feltehetjük, hogy hadteste teljesen szétzüllött és hogy ez a ragály de Failly csapataira is átterjedt. A németek most a Marne felé menetelnek, szinte egyforma frontvonalon a két francia hadsereggel, mindegyik szárnyukon egy-egy francia sereg. Bazaine útvonala Metzből Verdunön és Ste. Ménehould-on át Châlons-ba vezet; a németeké Nancyból Commercyn és Bar-le-Ducön át Vitrybe; Mac-Mahon csapataié (mert még ha a tábornagy maga csatlakozott is a császárhoz Châlons-ban, ez csak hadserege nélkül történhetett) valamerre délnek, de kétségtelenül szintén Vitry irányában. A két francia hadsereg egyesülése ily módon napról napra kétségesebb, és hacsak Douay csapatait nem irányították idejében Belfort-ból Vesoulon és Chaumont-on át Vitrybe,

a Troyes-n és Párizson keresztül vezető úton kell majd a hadsereghez csatlakozniok, mert Vitryn át a vasúti forgalom a francia katonák elől most már hamarosan elzárul.

Notes on the War – IX

A megírás ideje: 1870 augusztus 17.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 augusztus 18. (1720.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – X

Ha Moltke tábornok öreg is, tervei kétségtelenül a fiatalság töretlen erejéről tanúskodnak. Nem érte be azzal, hogy tömör hadseregével már egyszer benyomult a franciák egyik szárnya és maradék csapataik közé, s most megismétli ugyanezt a manővert, szemmelláthatólag ugyanakkora sikerrel. Ha tovább vonult volna egyenest a Marne irányában és a közös cél felé való párhuzamos menetelés közben csupán zaklatta volna a franciák jobbszárnyát és hátvédjét, ezzel a legtöbb katonai bíráló véleménye szerint untig eleget tett volna. Ám azt aligha várhattuk, hogy katonái lábait oly szörnyű erőfeszítésekre készteti, aminőkre mostani látszat szerint késztette őket. Amit mi csak egyes különítmények támadásainak véltünk a Metzből Verdun felé vonuló hosszú hadoszlop exponált szárnyai és háta ellen, az, mint most kiderül, megannyi felderítés volt, mely egy teljes erővel e hadoszlopra zúdított támadást előzött meg. Három vagy négy német hadtest félkörben megkerülte Metz déli részét; élcsapataik kedden* reggel érték el a franciák menetvonalát és azonnal reá vetették magukat. A francia hadsereg vasárnap kezdte meg visszavonulását Metzből; az ugyanaznap este Pange és Fort Bellecroix között lezajlott ütközetek bizonyára késleltették ezt a hadmozdulatot, amelyet azonban hétfőn mégis folytattak és kedden még nem fejeztek be. Legalább két különböző hadoszlop hajtotta ezt végre, melyek a Metztől öt mérföldnyire nyugatnak, Gravelotte-nál elágazó két útvonalon haladtak; ezen útvonalak közül az északabbra eső Doncourt-on és Etainen, a délebbre eső Vionville-en, Mars-la-Touron és Fresnes-en át vezet, s a kettő Verdunnél ismét egyesül. A német támadás Mars-la-Tour közelében történt;[36] a harc egész napon át tartott és a német jelentés szerint a franciák vereségével végződött, akik két sast, hét ágyút és 2000 foglyot vesztettek, s visszakergették őket Metzbe. Másrészt Bazaine is magának tulajdonítja a győzelmet. Azt állítja, hogy csapatai visszaverték a németeket és az éjszakát a meg-

* – augusztus 16. – *Szerk.*

hódított állásban töltötték. De szerda esti táviratában két igen kétes adatot találunk. Azt mondja ebben, hogy kedden egész nap Doncourt és Vionville között harcolt; vagyis Doncourt-tól Vionville-ig terjedő nyugatra néző arcvonalon hadakozott; a németek mindkét vonalon eltorlaszolták az utat Verdunbe. Akármiféle sikerre hivatkozik, azt mégsem állítja, hogy megtisztította az utakat vagy csak az egyik utat is Verdunbe. Ha ezt megtette volna, nyilvánvalóan az lett volna a kötelessége, hogy az éjszaka folyamán a lehető leggyorsabban folytassa a visszavonulást, mert szinte bizonyos volt, hogy az ellenség reggelre erősítést kap. De ő megáll és az éjszakát „a meghódított állásban" tölti, akármi is értendő ezen. Ám ezzel sem éri be és ott marad szerda délután négy óráig, sőt ekkor sem indulási szándékát jelenti be, hanem azt, hogy további hadmozdulatait még néhány órával elhalasztja, hogy alaposan feltölthesse lőszerkészletét. Így biztosak lehetünk, hogy a csütörtökre virradó éjszaka is ugyanott telt el; és mivel Metz az egyedüli hely, ahonnan lőszerutánpótlást szerezhetett, teljes joggal vonhatjuk le azt a következtetést, hogy a „meghódított állások" hátrább tolt állások voltak, hogy a visszavonulás útját Verdunbe elvágták és ez ennyiben is maradt, s hogy mostanáig Bazaine tábornagy vagy visszatért Metzbe, vagy egy északabbra eső útvonalon próbált egérutat nyerni.

Ha ez a nézet helyes – és nem tudjuk elképzelni, hogy az előttünk fekvő adatok mi egyebet igazolhatnának –, úgy a francia hadsereg egy részét ismét elvágták a többitől. Nem tudjuk, milyen csapatok vonultak Verdun felé hétfőn és kedden reggel, a németek odaérkezése előtt. De az a rész, amelyet visszakergettek Metzbe, nyilvánvalóan igen jelentős; ám bármekkora is, ennyivel mindenképpen csökken az a nagy hadsereg, amelyet Châlons-nál próbálnak összevonni. Igaz persze, hogy van még egy kiút, melyen át Bazaine megkísérelheti a menekülést. Közvetlenül a belga határnál vasútvonal vezet Thionville-ből Longuyonba, Montmédybe és Mézières-be, ahol keresztezi azt egy Reimsbe és Châlons-ba vezető vasútvonal; de minden csapatot, amely ezt a határmenti vasutat igénybe veszi vagy csupán arrafelé menetel, a nyomában levő ellenség a határig kergetheti és arra kényszerítheti, hogy megadja magát vagy átlépje a határt és a belgákkal lefegyverezteesse magát. Azonkívül nem valószínű, hogy e félreeső vasútvonal kocsiállománya egy jelentős csapattest szállítására elegendő, s végül verduni jelentésekből értesülünk, hogy a poroszok, akik Metz és Thionville között átkelhettek a Moselle-on, szerdán Brieyben, tehát a Metzből közvetlenül e vasút használható része felé vezető úton voltak. Ha Bazaine ezen az úton próbálná megmenteni megvert csapatait, a legjobb esetben is mindnyájukat teljes megsemmisülésre kárhoztatná. Hosszú visszavonulás, miközben az ellenség

kezében tartja a megvert csapatok közvetlen közlekedési útvonalát, roppantul szerencsétlen vállalkozás. Erről tanúskodnak Mac-Mahon csapatai, melyek apró töredékei továbbra is vasúton érkeznek Châlons-ba. 12-én mintegy 5000 katona vetődött oda; hogy milyen állapotban, arról hadd számoljon be a „Siècle"[37]: Mindenféle fegyvernemhez és ezredhez tartozó emberek összevisszasága volt ez, fegyverek nélkül, töltények nélkül, hátizsákok nélkül; a lovasságnak nem voltak lovai, a tüzérségnek nem voltak ágyúi; e tarkabarka, szétzüllött, demoralizált banda újbóli besorolása zászlóaljakba, lovasszázadokba és ütegekbe hetekig fog tartani. Elég jellemző, hogy a laptudósítók nem hajlandók a châlons-i sorkatonaság állapotáról részleteket közölni, mert attól tartanak, hogy olyan dolgokat fecsegnek ki, melyek hasznára válhatnak az ellenségnek.

A Châlons-ban összevonandó nagy hadsereg nyilván sohasem fog ott összegyűlni. Miután Canrobert csapatait elirányították részben Párizsba, részben Metzbe, csak a garde mobile tizennyolc zászlóalja maradt ott, melyek ilyen háborúban említésre sem érdemesek. Azóta Párizsból némi tengerészgyalogságot küldtek Châlons-ba; Douay még meglevő két hadosztálya, ha Bazaine intézkedéseiben maradt még valamelyes józanság, mostanára oda érkezhetett; s talán néhány negyedik zászlóalj is, de minden bizonnyal nem sok. Az újonnan alakított zsandár- és vámőrezredek közül néhány a következő napokban szintén megérkezhet. Néhány kis szabadcsapatos osztag[38] ugyancsak befuthat, de a németek megérkezte előtt ott összevonható nagy hadsereg zöme, a kiképzetlen újoncokat nem számítva, minden körülmények között csak a Metzből kivonult csapatokból állhat. Hogy ezek most, a keddi harcok után milyen állapotban vannak, azt ezután kell megtudnunk.

Trochu tábornok kinevezése a Párizs védelmére szánt hadsereg parancsnokává, oly röviddel azután, hogy a „Párizsban megalakuló" 12. hadtest vezényletével bízták meg, azt bizonyítja, hogy a most Párizsban tartózkodó csapattömegeket nem szándékoznak a frontra küldeni. Párizst féken kell tartani. De ugyan ki tudja majd féken tartani, ha ott kiderül az igazság a múlt keddi csatáról?

Notes on the War – X

A megírás ideje: 1870 augusztus 18.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 augusztus 19. (1721.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

A háború válsága

A császár otthagyta a hadsereget, de ott maradt rossz szelleme, az a rossz szellem, amely bősz türelmetlenséggel sürgette a hadüzenetet, mihelyt pedig ez megtörtént, képtelen volt bármit is elhatározni. A hadseregnek legkésőbb július 20-ára menetkészen kellett volna lennie. Július 20-a beköszöntött és még semmit sem tettek. Július 29-én III. Napóleon átvette a legfelsőbb parancsnokságot Metzben; még lett volna idő a szinte ellenállás nélküli előrenyomulásra a Rajnához, de a hadsereg nem moccant. A tétovázás úgy látszik akkora volt, hogy a császár nem tudta eldönteni, támadjanak-e egyáltalán vagy vonuljanak védelmi állásba. A német hadoszlopok élei már minden irányból megközelítették a Pfalzot és támadásuk mindennap várható volt. De a franciák megmaradtak határmenti állásaikban, bár ezeket az állásokat támadásra szánták, melyet ugyan sohasem indítottak meg, és teljesen alkalmatlanok voltak a védekezésre, jóllehet nemsokára nem volt más választásuk. A tétovázás, amely július 29-től augusztus 5-ig tartott, az egész hadjáratot jellemezte. A francia hadseregnek, amelyet a határ közelében állítottak fel, nem voltak főtörzsétől kellő távolságra előretolt előőrsei, és e hibát csak kétféleképpen lehetett volna orvosolni. Az elővédet vagy előretolhatták volna az ellenség területére, vagy megmaradhatott volna jelenlegi állásában, míg a főcsapatokat egynapi menettel hátrább szorosabban összevonják. De az első terv olyan körülmények között vezetett volna az ellenséggel való összeütközésekhez, amelyeket a császár semmiképpen sem ellenőrizhetett, a második viszont azzal a politikai képtelenséggel járt volna, hogy az első csata előtt vonulnak vissza. Így a tétovázás tovább folyt, és egyáltalán semmit sem tettek; mintha bizony az efféle ragály megfertőzhetné az ellenséget és az is lemondana a cselekvésről. Az ellenség viszont cselekedett. Már egy nappal mielőtt minden csapata a frontra érkezett, vagyis augusztus 4-én, úgy döntött, hogy javára fordítja a franciák hibás elhelyezkedését. A wissembourg-i csata Mac-Mahon és de Failly minden hadtestét még jobban eltávolította a francia állás centrumától; 6-án aztán, mikor a néme-

tek már teljesen felkészültek, harmadik hadseregük megverte Mac-Mahon hat hadosztályát Woerthnél, és őt meg de Failly megmaradt két hadosztályát Saverne-on át Lunéville felé kergette; közben első és második hadseregük előretolt csapatai Spichernnél megverték Frossard csapatait és Bazaine csapatainak egy részét és a franciák egész centrumát és balszárnyát visszaszorították Metz felé. Ekként a visszavonuló francia hadseregek között ott volt egész Lotaringia, s ebbe az óriási résbe beözönlött a német lovasság, mögötte pedig a gyalogság, hogy a szerzett előnyt a legteljesebben kihasználja. A trónörököst szemrehányás érte, amiért Mac-Mahon megvert hadseregét nem üldözte Saverne-ig és azon túl. De Woerth után az üldözést a legszabályosabban végrehajtották. Mihelyt a megvert csapatokat annyira délnek kergették, hogy a francia hadsereg többi részét csak kerülő úton érhették el, az egyenesen Nancyba tartó üldözők állandóan a két hadsereg között meneteltek; az, hogy az üldözésnek ez a módja (ugyanaz, mint Napóleoné Jéna[39] után) legalább olyan hatásos, mint a menekülők közvetlen nyomon követése, most kiderül az eredményekből. Ami e nyolc hadosztályból még megmaradt, azt vagy elvágták a zömtől, vagy teljesen szétzilált állapotban csatlakozott ehhez.

Ennyit a hadjárat elejét jellemző tétovázás következményeiről. Persze elvárható lett volna, hogy ugyanazt a hibát nem követik el újra. A császár átadta a parancsnokságot Bazaine tábornagynak és Bazaine tábornagy minden bizonnyal tudhatta, hogy bármit tesz vagy nem tesz, az ellenség nem hagyja majd, hogy a fű kinőjön a talpa alatt.

A távolság Forbachtól Metzig nem egészen ötven mérföld. A legtöbb hadtestnek harminc mérföldnél kevesebbet kellett odáig menetelnie. Három nap alatt mindegyikük biztos oltalomra lelt volna Metzben és a negyediken megkezdődhetett volna a visszavonulás Verdun és Châlons felé. Mert hogy e visszavonulás elkerülhetetlen, ahhoz nem fért többé kétség. Mac-Mahon tábornagy nyolc hadosztálya és Douay tábornok megmaradt két hadosztálya – a hadseregnek több mint egyharmada – semmiképpen sem csatlakozhatott Bazaine-hez Châlons-nál közelebb eső helyen. Bazaine-nek a császári gárdát beleértve tizenkét hadosztálya volt; így lovassággal és tüzérséggel együtt nem lehetett több mint 180 000 embere akkor sem, amikor Canrobert három hadosztálya már csatlakozott hozzá, ez az erő pedig teljességgel elégtelen volt ahhoz, hogy ellenfelével a harcmezőn megütközzék. Ha tehát nem akarta egész Franciaországot a betolakodóknak átengedni és önmagát olyan helyre beszoríttatni, ahol az éhínség hamarosan rákényszerítené a megadásra vagy arra, hogy az ellenség diktálta feltételek között harcoljon, nyilván egy percig sem kételkedhetett abban, hogy azonnal vissza

kell vonulnia Metzből. Ám ő mégsem moccan. 11-én a német lovasság Lunéville-ben van; de ő ekkor sem adja jelét, hogy mozdulni akar. 12-én a németek már átkeltek a Moselle-on, rekvirálnak Nancyban, felszaggatják a vasútvonalat Metz és Frouard között, megjelennek Pont-à-Moussonban. 13-án gyalogságuk elfoglalja Pont-à-Moussont és most már urai a Moselle mindkét partjának. Végre vasárnap, 14-én Bazaine megkezdi emberei átszállítását a folyó balpartjára; kibontakozik a pangei ütközet, mely bevallottan ismét késlelteti a visszavonulást; feltehetjük, hogy a tényleges visszavonulás Châlons-ba hétfőn kezdődött el azzal, hogy a nehéz trént és a tüzérséget útnak indították. De ezen a hétfőn a német lovasság, átkelve a Meuse-ön, már Commercyban és Vigneulles-ben volt, tíz mérföldnyire a franciák visszavonulási útvonalától. Hogy hány csapat vonult el hétfőn és kedden kora reggel, nem tudjuk megmondani, de biztosnak látszik, hogy a zöm még hátul kullogott, amikor kedden, augusztus 16-án reggel kilenc óra tájt a német harmadik hadtest és a tartaléklovasság Mars-la-Tour közelében megtámadta a menetelő hadoszlopokat. Az eredmény ismeretes: Bazaine visszavonulását sikeresen feltartóztatták; 17-i saját sürgönyei arról tanúskodnak, hogy legjobb esetben is csupán megtartotta azt az állást, amelyből egyetlen vágya volt kikerülni.

Szerdán, 17-én a két hadsereg úgy látszik lélegzetvételnyi szünetet tartott, de csütörtökön Bazaine-nek a sikeres visszavonulásba vetett minden netán még megmaradt reménysége végzetesen összeomlott. Ezen a reggelen a poroszok megtámadták őt és kilencórás küzdelem után „a francia hadsereget teljesen megverték, elvágták Párizzsal való összeköttetéseitől és visszaszűzték Metz felé".[40] Ezen az estén vagy másnap a Rajna-hadsereg bizonyára újból bevonult abba az erődbe, amelyet a hét elején elhagyott. S ha pedig oda beszorult, a németek könnyen elvághatják mindenféle utánpótlástól, annál is inkább, mivel ezt a vidéket a csapatok hosszas ott-tartózkodása már amúgy is alaposan letarolta, és mivel bizonyos, hogy a bekerítő hadsereg minden megkaparinthatót saját használatára fog elrekvirálni. Így az éhség kétségtelenül hamarosan mozgásra fogja kényszeríteni Bazaine-t; de hogy merre indul, azt nehéz megmondani. Nyugati hadmozdulat minden bizonnyal nagy túlerők ellenállásába ütközik; északi hadmozdulat rendkívül veszélyes; délkeleti hadmozdulat talán részben sikerülhetne, de semmiféle közvetlen eredményekkel nem járna. Még ha szétzilált hadsereggel el is érné Belfort-t vagy Besançont, a hadjárat sorsát számottevően nem befolyásolhatná. Íme ilyen helyzetbe hozta a francia hadsereget a hadjárat második szakaszában folyó tétovázás. Nem kétséges, hogy ezt a párizsi kormány pontosan tudja. Bizonyság erre a garde mobile visszahívása Châlons-

ból Párizsba. Attól a perctől fogva, hogy Bazaine főerőit elvágták, a châlons-i állás, amely csupán gyülekezőhely volt és semmi egyéb, elvesztette minden jelentőségét. Minden haderő legközelebbi gyülekezőhelye most Párizs, és mindeneknek oda kell most igyekezniök. Nincs semmi erő, mely a csatatéren szembe tudna szállni a most valószínűleg a főváros felé menetelő harmadik német hadsereggel. A franciák hamar kipróbálhatják a gyakorlatban, megérik-e a párizsi erődítmények a rájuk fordított költségeket vagy sem.

Ámbár e végső katasztrófa napok óta esedékes volt, még alig lehet elképzelni, hogy tényleg bekövetkezett. Semmiféle előzetes elképzelés idáig nem merészkedett. Két héttel ezelőtt az angolok azon tanakodtak, milyen következményekkel járhat, ha a francia hadsereg megnyeri az első nagy csatát. Leginkább attól tartottak, hogy ilyen kezdeti siker III. Napóleonnak alkalmat adna arra, hogy Belgium kárára gyors békét kössön. E tekintetben hamarosan megnyugodhattak. A woerthi és forbachi csaták megmutatták, hogy a francia fegyverekre semmiféle látványos győzelem nem vár. Annak gyakorlati igazolása, hogy Németországnak nincs mit félnie Franciaországtól, látszólag a háború gyors befejezésével kecsegtetett. Úgy vélték, hamarosan el kell jönnie az időnek, amikor a franciák beismerik: meghiúsult kísérletük arra, hogy ellenőrzésük alá vonják Németországnak Poroszország égisze alatti egyesítését, s ennek következtében nincs többé miért harcolniok, míg a németek aligha ragaszkodnak majd egy viszontagságos és kétes kimenetelű háború folytatásához, ha azt az engedményt, melyet ki akartak vele csikarni, már megkapták. E hét első öt napja azonban ismét teljesen megváltoztatta a dolgok arculatát. Minden amellett szól, hogy Franciaország katonai erejét teljesen szétzúzták, s e percben úgy látszik, hogy a német becsvágynak, azon a kétes korláton kívül, amelyet a németek önmérséklete állít eléje, nincsen határa. Még nem próbálhatjuk meg, hogy e rettenetes kudarc politikai következményeit felmérjük. Csupán ámulhatunk e kudarc nagyságán, hirtelen bekövetkezésén és csodálhatjuk a módot, ahogyan a francia csapatok azt elviselték. Az, hogy a leglesújtóbb körülmények között négy napig szinte állandóan folytatott harc után ötödnap kilenc órán át szembeszálltak a nagy számbeli fölénnyel indított támadással, a legragyogóbb fényt veti bátorságukra és elszántságukra. Még legdiadalmasabb hadjáratai során sem aratott soha a francia hadsereg több igazi dicsőséget, mint Metzből való végzetes visszavonulásakor.

The Crisis of the War

A megírás ideje: 1870 augusztus 19.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 augusztus 20. (1722.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – XI

Még nélkülözzük ugyan a múlt héten Metz körül vívott három rettenetes csata pontos részleteit, de eleget megtudtunk róluk ahhoz, hogy most már világos áttekintést adhassunk arról, ami ténylegesen történt.

A vasárnapi, augusztus 14-i csatát a németek kezdték meg, azzal a szándékkal, hogy késleltetik a franciák visszavonulását Verdun felé. Frossard hadtestének maradványa, mint megfigyelték, vasárnap délután Longeville irányában átkelt a Moselle-on; a Metztől keletre táborozó csapatoknál mozgolódást észleltek. Az első (keletporosz) és a hetedik (vesztfáliai és hannoveri) hadtest parancsot kapott a támadásra. Ezek addig kergették soraik előtt a franciákat, míg ők maguk az erődök lőtávolába nem kerültek; de a franciák, akik előrelátták ezt a hadmozdulatot, nagy csapattesteket helyeztek el védett állásokban a Moselle völgyében és egy keskeny hegyszakadékban, amelyet kelet–nyugati irányban egy Metztől északra a Moselle-ba torkolló patak szel át. Ezek a csapattömegek hirtelen rátámadtak a németek jobbszárnyára, melyet az erődök tüze már amúgy is megviselt, és azt állítólag rendezetlen visszavonulásra kényszerítették; ezután a franciák feltehetőleg ismét visszavonultak, biztos ugyanis, hogy a csatatérnek az erődök lőtávolán kívül eső része a németek birtokában maradt, és hogy ők korábbi ideiglenes táborozóhelyükre csak napkelte után tértek vissza. Ezt a csatában részt vett katonák magánleveleiből és a hétfői „Manchester Guardian"[41] metzi tudósítójának leveléből tudjuk, aki is hétfőn reggel elment a csatatérre és azt a poroszok birtokában találta; ők ápolták a még ott maradt francia sebesülteket is. Bizonyos értelemben mindkét fél joggal állíthatja, hogy elérte azt a célt, amelyért a küzdelem elindult; a franciák kelepcébe csalták a németeket és súlyos veszteségeket okoztak nekik; a németek viszont addig késleltették a visszavonulást, amíg Frigyes Károly herceg elérte azt a vonalat, amelyen a visszavonulást végre akarták hajtani. A német oldalon két hadtest, vagyis négy hadosztály harcolt; a francia oldalon Decaen és Ladmirault hadtestei és a gárda egy része, vagyis több mint hét hadosztály. A fran-

ciák tehát ebben a csatában nagy számbeli fölényben voltak. Állítólag állásukat is lényegesen megerősítették lövészárkokkal és futóárkokkal, ahonnan a szokottnál nagyobb hidegvérrel tüzeltek.

A Rajna-hadsereg Verdun felé irányuló visszavonulását 16-a, kedd előtt nem kezdték meg teljes erővel. Ebben az időben Frigyes Károly herceg hadoszlopainak élővédjei – a harmadik (brandenburgi) hadtest – éppen Mars-la-Tour környékére értek. Azonnal megindították a támadást és hat óra hosszat sakkban tartották a francia hadsereget. Később a 10. hadtesttel (hannoveriak és vesztfáliaiak), valamint a 8. hadtest (rajna-vidékiek) és a 9. hadtest (schleswig-holsteiniek és mecklenburgiak) egyes részeivel megerősítették őket, és nem csupán megtartották állásukat, hanem vissza is szorították az ellenséget, két sast, hét ágyút zsákmányoltak és több mint 2000 foglyot ejtettek. A velük szemben álló erőt Decaen, Ladmirault, Frossard hadteste és Canrobert hadtestének legalább egy része alkotta (ezek Châlonsból azokban az utolsó napokban érkeztek Metzbe, amikor Frouard-on át még megvolt a vasúti közlekedés), továbbá a gárda, vagyis összesen 14–15 hadosztály. A nyolc német hadosztály így megint csak számbeli fölénnyel került szembe, még akkor is, ha – ami valószínű – Bazaine-nek nem minden csapata harcolt. Helyes, ha ezt szem előtt tartjuk, mivel a francia beszámolók minden balsikert továbbra is azzal magyaráznak, hogy állandóan fölényben levő erők ellen hadakoztak. Hogy a franciák visszavonulását valóban feltartóztatták, kiviláglik abból a tényből, hogy ők maguk is 17-én Gravelotte közelében több mint öt mérföldnyire saját 16-i állásuk mögött lezajlott utóvédharcokról beszélnek. Ugyanakkor az a tény, hogy a németek kedden csak négy hadtestet tudtak itt felvonultatni, azt mutatja, hogy nem értek el teljes sikert. Jeannerod százados, aki augusztus 17-én Brieyből Conflans-ba érkezett, ott a francia gárda két lovasezredét találta, melyek igen csüggedtek voltak és már csupán arra a kiáltásra, hogy „Jönnek a poroszok!", futásnak eredtek. Ez azt bizonyítja, hogy jóllehet az Etainen át vezető út 16-án este ténylegesen nem volt a németek birtokában, a németek mégis olyan közel voltak, hogy az újabb csata nélküli visszavonulást rajta keresztül lehetetlenné tették. Úgy látszik azonban, hogy Bazaine erről a gondolatról teljesen letett, mert Gravelotte közelében egy igen erős állásban elsáncolta magát és ott várta be a németek támadását, amelyre 18-án került sor.

Azt a fennsíkot, amelyen a Mars-la-Tourból Gravelotte-on át Metzbe vezető út halad, egy sor mély szakadék szeli át, melyeket északról délre folyó, a Moselle-ba torkolló patakok vágtak. Az egyik ilyen szakadék közvetlenül szemben van Gravelotte-tal (nyugati irányban); két másik párhuzamosan az első mögött húzódik. Mindegyikük erős védelmi állást alkot, melyeket

megerősítettek földművekkel és azzal, hogy elbarikádozták és lőállásokkal látták el a taktikailag fontos helyeken levő tanyákat és falvakat. Ilyen erős elsáncolt állásban fogadni az ellenséget, hadd törje be a fejét, amikor nekiront, s végül erőteljes „retour offensiffal"* visszaszorítani őt és így szabaddá tenni az utat Verdunbe – nyilvánvalóan ez maradt Bazaine egyetlen reménysége. De a támadást olyan erőkkel és annyi eréllyel hajtották végre, hogy egyik állás a másik után az ellenség kezére került és a Rajna-hadsereget közvetlenül a metzi ágyúk hatósugarába kergették vissza. 14 vagy 15 francia hadosztállyal szemben ténylegesen 12 német hadosztály harcolt és további négy volt tartalékban. A harcolók száma a két oldalon nagyjából egyenlő lehetett, egészében a németek voltak némileg előnyben, mivel hat hadtestük közül négy szinte sértetlen volt. Ez a csekély számbeli fölény azonban semmiképpen sem nyomott annyit a latban, mint az erős francia állás.

A francia közvélemény még vonakodik teljes valóságában felmérni azt a helyzetet, amelybe Bazaine-t és hadseregét juttatták; ez ugyanis csak ahhoz a helyzethez fogható, amelybe Napóleon tábornok 1796-ban Wurmsert kergette Mantovánál[42] és 1805-ben Mackot Ulmnál[43]. Az, hogy a pompás Rajna-hadsereg, Franciaország reménye és erőssége, tizennégy napos hadjárat után csupán aközött választhasson, hogy katasztrofális körülmények között erőszakosan próbál-e áttörni az ellenségen, vagy megadja magát, több annál, mint amit a franciák elhinni képesek. Keresik tehát a lehetséges magyarázatokat. Az egyik elmélet az, hogy Bazaine úgyszólván feláldozza magát, hogy Mac-Mahon és Párizs számára időt nyerjen. Miközben Bazaine a három német hadsereg közül kettőt feltartóztat Metznél, Párizs megszervezheti védelmét és Mac-Mahonnak lesz ideje új hadsereg megszervezésére. Bazaine így nem azért maradt Metzben, mert kénytelen vele, hanem mert Franciaország érdeke, hogy ott legyen. De felmerülhet a kérdés: hol vannak Mac-Mahon új hadseregének alkotóelemei? Nos, ezek: saját hadteste, amely most legfeljebb 15 000 főt számlál; de Failly megmaradt, a hosszú kerülővel végrehajtott visszavonulás során dezorganizált és szétszóródott csapatai, – állítólag csak 7000 vagy 8000 emberrel érkezett Vitry-le-François-ba; Canrobert-nak talán egy hadosztálya; Félix Douay két hadosztálya, melyek hollétéről úgy látszik senki sem tud; ez összesen mintegy 40 000 ember, a tervezett keleti-tengeri expedíció tengerészeit is beleértve. E létszám felölel minden zászlóaljat és lovasszázadot, amely a Metzen kívüli régi hadseregéből megmaradt Franciaországnak. Ehhez járulnának a negyedik zászlóaljak, amelyek most, mint látszik, elég szép számmal érkez-

* – „ellentámadással" – *Szerk.*

nek Párizsba, de többnyire újoncokkal töltötték fel őket. Mindezen csapatok létszáma összesen körülbelül 130 000—150 000 főre tehető; de minőség tekintetében ez az új hadsereg nem is hasonlítható a régi Rajna-hadsereghez. Régi ezredein bizonyára mély nyomokat hagyott a demoralizáció. Az új zászlóaljakat viszont sietve alakították meg, sok újonc van soraikban és tisztekkel nem lehetnek olyan jól ellátva, mint a régi hadsereg. A lovasság és a tüzérség aránya kétségtelenül igen alacsony; a lovasság zöme Metzben van és az új ütegek felszereléséhez szükséges készletek, lószerszámok stb. némelykor úgy látszik csak papíron léteznek. Jeannerod erre vonatkozóan példát idéz a „Temps" vasárnapi számában. Ami a garde mobile-t illeti, az, minekutána Châlons-ból visszairányították Saint-Maurba, Párizs közelébe, élelemellátmány híján úgy látszik teljesen feloszlott. Franciaország legjobb hadseregét teljes egészében azért áldozzák fel, hogy az ilyen erők számára időt nyerjenek. És valóban fel is áldozzák, ha igaz az, hogy be van zárba Metzbe. Ha Bazaine szándékosan hozta volna hadseregét jelenlegi helyzetébe, olyan baklövést követett volna el, amelyhez képest minden hiba, amelyet a háborúban korábban vétettek, semmivé törpül. Ami a „Standard"[44] által tegnap forgalomba hozott híresztelést illeti, hogy Bazaine kivonult Metzből és Montmédyben csatlakozott Mac-Mahonhoz, e mesét ugyane lap katonai szemlélője ma reggel már kellően megcáfolta. Még ha Bazaine hadseregének néhány egysége a legutóbbi Mars-la-Tour környéki összeütközések után vagy közben elmenekült is északra, hadseregének zöme most is Metzbe van bezárva.

Notes on the War – XI

A megírás ideje: 1870 augusztus 23.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 augusztus 24. (1725.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – XII

A háború két legújabb eseménye az, hogy a trónörökös Châlons-on túl tör előre, és hogy Mac-Mahon az egész hadseregét kivonta Reimsből; hogy hová, nem tudni pontosan. Francia jelentések szerint Mac-Mahon úgy véli, hogy a háború üteme túl lassú; meg akarja gyorsítani a döntést, s ezért most állítólag elindult Reimsből, hogy felmentse Bazaine-t. Ez valóban siettetné a dolgokat – majdhogynem a végső válságig.

Szerdai cikkünkben* Mac-Mahon haderejét 130 000–150 000 főre becsültük, abban a feltevésben, hogy a párizsi csapatok mind csatlakoztak hozzá. Helyesen tételeztük fel, hogy Châlons-ban vele voltak saját és de Failly csapatainak maradványai, s hogy Douay két hadosztálya Châlons-ban volt, ahová, mint most megtudjuk, kerülővel vasúton érkeztek Párizson át, továbbá, hogy a tengerészek és a keleti-tengeri hadtest más egységei szintén ott voltak. De most értesülünk, hogy a Párizs körüli erődítményekben még mindig vannak sorcsapatok, hogy Mac-Mahon és Frossard embereinek egy része, amely főképpen a lovassághoz tartozott, átszervezés végett visszatért Párizsba, és hogy Mac-Mahonnak csak 80 000 reguláris katonája volt táborban. Így becslésünket kerek 25 000 fővel csökkenthetjük és Mac-Mahon erőit maximálisan 110 000–120 000 emberre tehetjük, akiknek egyharmada alkalmasint kiképzetlen újonc. És Mac-Mahon hír szerint ezzel a hadsereggel indult el Bazaine felmentésére Metzbe.

Jelenleg Mac-Mahon legközelebbi és legközvetlenebb ellenfele a trónörökös hadserege. Ennek előőrsei 24-én elfoglalták a volt châlons-i tábort, amely tényről egy Bar-le-Ducból kapott táviratból értesülünk. Ebből arra következtethetünk, hogy akkor ebben a városban volt a főhadiszállás. Mac-Mahon legközelebbi útvonala Metzbe Verdunön át vezet, Reimstől Verdunig a távolság a szinte egyenes országúton kereken 70 mérföld; a Ste.

* *V. ö. (55–)58. old. – Szerk.*

Ménehould-on át vezető főútvonalon több mint 80 mérföld. Ez utóbbi főútvonal azonkívül a châlons-i táboron, vagyis a német vonalakon át vezet. Bar-le-Ductől Verdunig a távolság nem egészen 40 mérföld.

Ekként a trónörökös hadserege nemcsak hogy oldalba támadhatja Mac-Mahont, ha a fenti utak bármelyikén menetel Verdunbe, hanem a Meuse mögé kerülve egyesülhet a másik két német hadsereggel Verdun és Metz között, mégpedig jóval mielőtt Mac-Mahon Verdunből előrenyomulhat a Meuse jobbpartjára. És mindezen nem változtatna az sem, ha a trónörökös Vitry-le-François-ig haladt volna előre, vagy ha egy egész napra lenne szüksége ahhoz, hogy csapatait hosszú menetvonalukról összevonja; ilyen nagy ugyanis a távolságok közötti eltérés az ő javára.

Ilyen körülmények között kétséges, hogy Mac-Mahon igénybe veszi-e bármelyik említett útvonalat, nem vonul-e el rögtön a trónörökös akcióinak közvetlen hatóköréből s nem esik-e választása a Reimsből Vouziers-n, Grandprén és Varennes-en át Verdunbe vagy a Vouziers-n át Stenaybe vezető útvonalra, mely utóbbin haladva átkelne a Meuse-ön és azután délkeletnek menetelne Metz felé. De ezzel csak pillanatnyi előnyt szerezne, hogy azután kétszeresen bizonyossá tegye vereségét. Ez a két útvonal még tekervényesebb, és így a trónörökösnek még több ideje maradna, hogy erőit a Metz előtt álló csapatokkal egyesítse, úgyhogy Mac-Mahonnal is, Bazaine-nel is még elsöprőbb többséget állíthatna szembe.

Így bármilyen utat választ is Mac-Mahon Metz megközelítésére, nem szabadulhat a trónörököstől, aki azonfelül kedve szerint döntheti el, egyedül vagy más német hadseregekkel együtt akar-e megmérkőzni vele. Ebből nyilvánvaló, hogy a Bazaine mentesítésére indított hadmozdulat Mac-Mahon részéről goromba hiba volna mindaddig, amíg végképp meg nem szabadult a trónörököstől. Számára az a legrövidebb, leggyorsabb és legbiztonságosabb út Metzbe, ha egyenest keresztültör a harmadik német hadseregen. Ha egyenest feléje tartana, ott támadná meg, ahol éri, megverné és néhány napig délkeleti irányban kergetné, úgyhogy győzelmes hadseregével éket verhetne a harmadik és a másik két német hadsereg közé — olyanformán, ahogy azt a trónörökös példájából megtanulhatta —, akkor és csakis akkor lenne lehetősége arra, hogy eljusson Metzbe és felszabadítsa Bazaine-t. De biztosak lehetünk benne, hogy ha elég erősnek érezte volna magát, ezt azonnal megtette volna. Ekként a visszavonulás Reimsből egészen más jelleget nyer. E hadmozdulat nem is annyira arra való, hogy Bazaine-t megszabadítsa Steinmetztől és Frigyes Károlytól, mint inkább arra, hogy Mac-Mahont szabadítsa meg a trónörököstől. És ebből a szempontból rosszabbat nem is lehetne tenni. Ezzel minden Párizzsal való közvetlen összeköttetést

kiszolgáltatnak az ellenségnek; a Franciaország rendelkezésére álló utolsó erőket a centrumtól a perifériára vonják és szándékosan távolabbra helyezik a középponttól, mint ahol az ellenség máris tartózkodik. Ilyen hadmozdulat igazolható lenne, ha jelentős számbeli fölénnyel hajtanák végre; de itt reménytelen kisebbséggel és szinte biztos vereséggel kellene számolni. És mit hoz majd ez a vereség? Bárhol következik is be, Párizstól eltávolítja és az északi határ felé szorítja majd a megvert hadsereg maradványait, ahol semleges területre kergethetik vagy megadásra kényszeríthetik. Ha Mac-Mahon valóban végrehajtotta a szóbanforgó hadmozdulatot, szándékosan pontosan ugyanabba a helyzetbe hozza hadseregét, amelybe 1806-ban Napóleon a türingiai erdő déli csücskét megkerülő oldalmenetével a porosz hadsereget hozta Jénánál. Egy számszerűleg és erkölcsileg gyengébb hadsereget előre megfontolt szándékkal olyan helyzetbe hoznak, hogy vereség után csakis semleges területre vagy a tengerhez vezető keskeny földsávon át vonulhat vissza. Napóleon azzal kényszerítette megadásra a poroszokat, hogy előttük érkezett Stettinbe.[45] Mac-Mahon csapatai feltehetően a Mézières és Charlemont–Givet között Belgiumba nyúló kis francia földsávon kényszerülnek majd megadásra.[46] A legkedvezőbb esetben elmenekülhetnek az északi erődökbe – Valenciennes-be, Lille-be stb., ahol mindenesetre ártalmatlanok lesznek. Akkor azután Franciaország a behatolók kénye-kedvétől függ.

Az egész terv annyira esztelennek látszik, hogy csakis politikai szükségszerűségek szolgálhatnak magyarázatául. Inkább coup de désespoir-nak* tűnik, mint bármi egyébnek. Az a látszata a dolognak, mintha valamit még feltétlenül tenni, valamit még kockáztatni akarnának, mielőtt beletörődnének abba, hogy Párizs teljesen megértse a valóságos helyzetet. Nem egy stratéga, hanem egy „algériai"[47] terve ez, aki irregulárisokkal szokott harcolni; nem egy katona terve, hanem egy politikai és katonai kalandoré, abból a fajtából, amely az utóbbi 19 évben Franciaországban mindent megtehetett, amit akart. A Mac-Mahonnak tulajdonított szavak, amelyekkel e döntést indokolta, ezt teljesen alátámasztják. „Mit szólnának", ha ő nem sietne Bazaine segítségére? Igen ám, de „mit szólnának", ha még rosszabb helyzetbe juttatná önmagát, mint amilyenbe Bazaine jutott? Ez teljesen a második császárságra vall. Megóvni a látszatot, eltitkolni a vereséget, ez a legfontosabb. Napóleon mindent egy kártyára tett és vesztett; most pedig Mac-Mahon megint va banque-ot akar játszani, holott esélyei 10 : 1 arány-

* – kétségbeesésből fakadó vállalkozásnak – *Szerk.*

ban kedvezőtlenek. Minél előbb szabadul meg Franciaország ezektől az emberektől, annál jobb. Egyedül csak ebben reménykedhetik.

Notes on the War – XII

A megírás ideje: 1870 augusztus 25.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 augusztus 26. (1727.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – XIII

Tegnap olyan hírt közölt a távíró, amely laptársaink körében nagy szenzációt keltett. Berlinből érkezett és arról szólt, hogy a király főhadiszállását áthelyezték Bar-le-Ducbe, s hogy az első és a második hadsereg hadtestei továbbra is Bazaine hadseregével állnak szemben, a német haderő fennmaradó része pedig „elszántan megkezdte előnyomulását Párizsba".[48]

Eddig a német hadseregek hadmozdulatait végrehajtásuk tartama alatt titokban tartották. Csak akkor tudtuk meg, hogy a csapatok merre mentek, amikor a hadművelet már véget ért s a csapás már lesújtott. Furcsának tűnik, hogy ezt a rendszert egyszeriben visszájára fordítják, s a szófukar Moltke minden látható ok nélkül egyszer csak bejelenti a világnak, hogy Párizs felé nyomul, méghozzá „elszántan".

Ugyanakkor azt halljuk, hogy a trónörökös élővédjeit mindinkább Párizs közelébe vetik előre, és hogy lovassága mindjobban ellepi a déli területeket. Hír szerint még Château-Thierryben, majdnem félúton Châlons és Párizs között is látták a rettegett dzsidásokat.

Vajon nincs-e valamilyen különleges, első pillantásra nem egészen nyilvánvaló oka annak, hogy a porosz király szándékait éppen most jelentik be, és hogy a német lovasság ugyanakkor megkettőzi tevékenységét?

Vessük össze az időpontokat. 22-én, hétfőn este Mac-Mahon a Rethelbe vezető úton megkezdte menetelését Reimsen át, és a hadoszlopok több mint 14 óra hosszat folytonosan vonultak e városon keresztül. Szerda estére, ha ugyan nem előbb, menetelésének híre bizonyára elérkezett a német főhadiszállásra. E hír csak egyet jelenthetett: hogy Bazaine-t ki akarják szabadítani abból a kelepcéből, amelyben fogva van. Minél tovább halad Mac-Mahon abban az irányban, amerre megindult, annál jobban veszélyezteti összeköttetéseit Párizzsal és visszavonulási útvonalát, annál inkább a német hadsereg és a belga határ közé kerül. Mihelyt átjutott a Meuse-ön – amelyen, mint mondják, Laneuville-nél, Stenayvel szemben akar átkelni –, visszavonulási útvonalát könnyen elvághatják. Mármost mi sarkallhatná

inkább Mac-Mahont arra, hogy kitartson veszélyes hadművelete mellett, mint az a hír, hogy miközben ő Bazaine felmentésére siet, a németek erőik viszonylag kis részét hagyták Metz előtt és csapataik zömével „elszántan" Párizs felé menetelnek? Nos, szerdán éjszaka ugyanezt a hírt megtáviratozták Pont-à-Moussonból Berlinbe, Berlinből Londonba, Londonból Párizsba és Reimsbe, ahonnan kétségtelenül azonnal tájékoztatták róla Mac-Mahont, és miközben ő továbbvonul Stenay, Longuyon és Briey felé, a trónörökös hadserege egy vagy két hadtestet a Champagne-ban hagyna, ahol most semmi ellenállásra nem találnak, többi részét pedig St. Mihiel felé irányíthatná, ott átkelhetne a Meuse-ön és Fresnes-en át olyan állásba próbálhatna jutni, amely veszélyezteti Mac-Mahon hadseregének összeköttetéseit a Meusezel, de mégis olyan távolságra van a Metz előtti német csapatoktól, mely lehetővé teszi támogatásukat. Ha ez sikerülne és Mac-Mahont ilyen körülmények között vernék meg, hadseregének vagy semleges területre kellene vonulnia, vagy le kellene tennie a fegyvert a németek előtt.

Nem kétséges, hogy Mac-Mahon hadmozdulatairól a német főhadiszállás tökéletesen tájékozott. Attól a perctől fogva, hogy a rezonville-i (vagy hivatalos elnevezése szerint gravelotte-i) csata megpecsételte azt a tényt, hogy Bazaine be van zárva Metzbe, Mac-Mahon hadserege volt a legközelebbi célpontja nemcsak a trónörökös hadseregének, hanem minden más csapatnak is, amely Metz előtt nélkülözhető volt. 1814-ben a szövetségesek – Blücher és Schwarzenberg Arcis-sur-Aube és Châlons közötti egyesülése után Párizsba menetelve – valóban teljesen figyelmen kívül hagyták, hogy Napóleon a Rajnához vonul,[49] és ez a menetelésük döntötte el a hadjáratot. De ekkor Napóleon már vereséget szenvedett Arcis-nál és a szövetséges hadsereggel szemben képtelen volt helytállni, a szövetséges csapatok nem zártak egy határmenti erődbe egy francia hadsereget, melyet ő felszabadíthatott volna, és mindenekelőtt: Párizs nem volt megerődítve. Ezzel szemben ma Mac-Mahon hadserege – bárminő katonai értéket képvisel számszerűleg és erkölcsileg – kétségtelenül teljesen elegendő Metz felmentéséhez, ha a zárlatot csak annyi csapattal hajtják végre, amennyi Bazaine sakkban tartásához szükséges. Másrészt, bárhogyan vélekednek is Párizs erődítményeiről, olyan merész képzelete mégsem lehet senkinek, hogy azt várja; a behatolók első trombitaszavára ezek az erődítmények össze fognak omlani, mint Jérikhó falai. Legalábbis hosszan tartó ostromzárra fogják kényszeríteni az ellenséget, hogy a védőket kiéheztethessék, vagy pedig ostrom megindítására, ha ugyan nem még többre: szabályos ostromra. Míg tehát a németek „elszántan" megérkeznének Párizs elé, ahol az erődök megállítanák őket, Mac-Mahon Metz előtt megverné a német csapatokat és egyesülne Bazaine-nel; akkor

azután Franciaországnak lenne egy olyan hadserege, amely rátelepedett a németek közlekedési és hadtápvonalaira és erős ahhoz, hogy még előnyomulásuknál is „elszántabb" visszavonulásra kényszerítse őket.

Ha tehát Mac-Mahon hadserege erősebb, semhogy a németek az adott körülmények között figyelmen kívül hagyhatnák, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy az a hír, mely szerint Vilmos király elszántan Párizs felé nyomul, amit legtöbb laptársunk rendkívül fontosnak tart, vagy szándékosan terjesztett álhír az ellenség félrevezetésére, vagy ha tényleg egy indiszkréció folytán kiszivárgott való hír, olyan döntést jelez, amelyet már meghoztak, mielőtt Mac-Mahon legutóbbi hadmozdulata ismeretessé vált, s ez esetben sürgősen vissza fogják vonni. Mindkét esetben lehetséges, hogy egy vagy két hadtest folytatja előnyomulását Párizs felé, de az összes rendelkezésre álló csapatok zömét északkeletnek fogják irányítani,[50] hogy teljes egészükben kihasználják azokat az előnyöket, amelyeket Mac-Mahon szinte a kezükre játszik.[51]

Notes on the War – XIII

A megírás ideje: 1870 augusztus 26.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 augusztus 27. (1728.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – XIV

A németek megint csak fürgébbek voltak Mac-Mahonnál. Az Albert szász trónörökös parancsnoksága alatt álló negyedik hadsereg, amelyhez legalább két hadtest (a porosz gárda és a 12. vagy szász királyi hadtest), ha ugyan nem még több alakulat tartozik, hirtelen előrenyomult a Meuse-ig, valahol Stenay és Verdun között biztosította az átkelést és átküldte lovasságát. Az Argonnes-szorosok a kezükben vannak. A múlt csütörtökön Ste. Ménehould-ban foglyul ejtettek 800 garde mobile-t, szombaton pedig Buzancyban megvertek egy francia lovasdandárt. Útközben, a múlt csütörtökön*, erélyes felderítést indítottak Verdun ellen, de látván, hogy ez felkészült fogadásukra, nem ragaszkodtak a főerejükkel végrehajtandó támadáshoz.

Mac-Mahon, aki időközben, 22-én és 23-án olyan hadsereggel hagyta el Reimst, amely francia jelentések szerint 150 000 főt számlált, jó felszereléssel rendelkezett, tüzérséggel, lőszerrel és készletekkel jól el volt látva, 25-én estig nem jutott messzebbre Rethelnél, Reimsen túl mintegy 23 mérföldnyire. Hogy meddig maradt ott és mikor távozott onnan, nem tudjuk biztosan. De a lovassági összecsapás Buzancyban, amely mintegy 20 mérfölddel odább, a Stenaybe vezető úton terül el, azt bizonyítja, hogy gyalogsága még szombaton sem érkezett oda. Ez a lomhaság szöges ellentétben áll a németek aktivitásával. Oka kétségtelenül túlnyomórészt Mac-Mahon hadseregének összetétele; ez ugyanis vagy többé-kevésbé demoralizált csapatokból, vagy új alakulatokból áll, amelyekben a fiatal újoncok vannak többségben, sőt némelyik közülük csak önkéntes alakulat, amelyben sok a nem-hivatásos tiszt. Nyilvánvaló, hogy ez a hadsereg sem olyan fegyelmezett, sem olyan összeforrott nem lehet, mint a régi „Rajna-hadsereg", és hogy 120 000–150 000 ilyenfajta katonát szinte lehetetlen gyorsan és rendben mozgatni. És aztán ott van még a trén. A Rajna-hadsereg nehéz trénjének zöme 14-én és

* – augusztus 25. – *Szerk.*

15-én minden bizonnyal elmenekült Metzből, de képzelhetjük, hogy állapota nem volt a legjobb; feltehető, hogy lőszerellátása és lovainak állapota egyáltalán nem felel meg a kívánalmaknak. Végül pedig bizonyosra vehetjük, hogy a francia hadbiztosság nem javult meg a háború kezdete óta, és hogy következésképpen egy nagy hadsereg ellátása e rendkívül szegény vidéken nem lesz könnyű dolog. De még ha mindezeket az akadályokat a legmesszebbmenően figyelembe vesszük is, Mac-Mahon késlekedését, tőlük függetlenül, a határozatlanság nyilvánvaló jelének kell tekintenünk. Minthogy a Verdunön áthaladó közvetlen útvonalat feladta, a legközelebbi út, melyen Bazaine felmentésére siethetett, Stenayn át vezetett, tehát ebben az irányban indult el. De már mielőtt elhagyta Rethelt, meg kellett tudnia, hogy a németek elfoglalták a Meuse átkelőhelyeit és hogy hadoszlopainak jobbszárnya a Stenaybe vezető úton nincs biztonságban. A német előrenyomulásnak ez a gyors üteme úgy látszik felborította terveit. Úgy halljuk, hogy pénteken még Rethelben volt, ahol újabb erősítéseket kapott Párizsból, és hogy másnap Mézières-be akart vonulni. Mivel jelentős összeütközésekről hiteles híreink nincsenek, ez igen valószínűnek látszik. Ebből az tűnnék ki, hogy Bazaine felmentésének tervét szinte teljesen feladta; mert az átvonulás a keskeny francia földsávon a Meuse jobbpartján Mézières és Stenay között súlyos nehézségekkel és veszedelmekkel járna, újabb késedelmet okozna és bőven elég időt biztosítana ellenfeleinek arra, hogy őt minden oldalról körülfogják. Most már nem kétséges ugyanis, hogy a trónörökös hadseregéből e célra teljesen elegendő erőket indított útnak észak felé. Mindaz, amit a harmadik hadsereg hollétéről hallunk, olyan északi hadmozdulatokra utal, melyet az e célra legalkalmasabb három nagy útvonalon, az épernay—reims—retheli; a châlons—vouziers-i és a bar-le-duc—varennes—grandprei útvonalon hajtottak végre. Az a tény, hogy a Ste. Ménehould-i ütközetről Bar-le-Ducból érkezett távirat, még azt is valószínűvé teszi, hogy ott a harmadik hadsereg egy része verte meg a garde mobile-t és foglalta el a várost.

De vajon mi lehet Mac-Mahon szándéka, ha valóban Mézières-be menetel? Kételkedünk benne, hogy ő maga világosan elgondolta, mit akar tenni. Ma már tudjuk, hogy az északra menetelést, legalábbis bizonyos mértékben, embereinek engedetlensége kényszerítette rá; ezek ugyanis morogtak, amiért a châlons-i táborból Reimsbe kellett „visszavonulniok", és elég erélyesen követelték, hogy vezessék őket az ellenség ellen. Ekkor indultak el Bazaine felmentésére. A hét végére Mac-Mahon már eléggé meggyőződhetett arról, hogy hadserege nem rendelkezik azzal a mozgékonysággal, amely a közvetlenül Stenaybe való meneteléshez szükséges, és hogy jobb, ha az e

percben biztonságosabb Mézières-en át vezető útra tér. Ez minden bizonnyal késleltetné, sőt esetleg lehetetlenné tenné Bazaine szándékolt felmentését; de vajon hitte-e Mac-Mahon valaha is komolyan, hogy képes erre? Szerintünk ez kétségbevonható. A Mézières-be menetelés mindenesetre késleltetné az ellenség felvonulását Párizs ellen, a párizsiaknak több idejük maradna védelmi előkészületeik befejezésére, lenne idő tartalékhadseregek szervezésére a Loire mögött és Lyonban. És szükség esetén Mac-Mahon nem vonulhatna-e vissza az északi határ mentén a háromszoros erődítményövezet mögé, kiderítendő, nem lel-e ott „erődnégyszögre"[52]? Ilyesféle többé-kevésbé bizonytalan elgondolások indíthatták arra Mac-Mahont, aki, amint látszik, semmiképpen sem nagy stratéga, hogy megtegye a második helytelen lépést is az első után, melybe belegabalyodott; így azt látjuk, hogy az utolsó hadsereg, amellyel Franciaország ebben a háborúban a harcmezőn rendelkezik és feltehetően rendelkezni fog, önszántából megy a vesztébe, melytől csak az ellenség legdurvább baklövései menthetik meg; ám ez az ellenség eddig még egyetlen hibát sem vétett.

Azt mondjuk: az utolsó hadsereg, amellyel Franciaország ebben a háborúban a harcmezőn feltehetően rendelkezni fog. Bazaine-re nem lehet többé számítani, hacsak Mac-Mahon nem tudja őt felmenteni, ami több mint kétséges. Mac-Mahon hadserege a legjobb esetben szétszórtan érkezik majd az északi határ erődítményei közé, ahol ártalmatlan lesz. A tartalékhadseregek, amelyekről most beszélnek, kiképzetlen újoncokból és bizonyos számú közéjük vegyített régi katonából fognak állni, és óhatatlanul főleg nem-hivatásos tisztek vezénylik majd őket, mindenféle fegyverekkel lesznek felszerelve, a hátultöltős ágyúk kezelésében teljesen járatlanok lesznek, ami azt jelenti, hogy a lőszerük kifogy majd, mielőtt valóban szükség lesz rá, egyszóval használhatatlanok lesznek a harcmezőn, és egyébre, mint erődök védelmére, nem lesznek alkalmasak. Míg a németek nemcsak hogy újból teljes létszámukra töltötték fel zászlóaljaikat és lovasszázadaikat, hanem egyik Landwehr-hadosztályt a másik után szakadatlanul küldik Franciaországba, a francia negyedik zászlóaljak még nem teljesek. Közülük csak 66-ot alakítottak „régiment de marche-sá"* és küldtek vagy Párizsba vagy Mac-Mahonhoz; a fennmaradó 34 néhány nappal ezelőtt még nem volt menetkész. A hadsereg szervezete mindenütt csődöt mond; egy nemes és vitéz nemzet azt látja, hogy minden önvédelmi erőfeszítése hiábavaló, mert húsz évig eltűrte, hogy sorsát egy kalandorbanda irányítsa, amely a közigazgatást, a kormányt,

* – „menetezreddé" – *Szerk.*

a hadsereget, a tengerészetet, valójában egész Franciaországot – saját anyagi haszna forrásává tette.

Notes on the War – XIV

Eredeti nyelve: angol

A megírás ideje: 1870 augusztus 30.

Aláírás nélkül

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 augusztus 31. (1731.) sz.

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – XV

Augusztus 26-án, amikor alig néhány kivételtől eltekintve, minden laptársunk oly túlzott buzgalommal magyarázgatta a trónörökös „elszánt" Párizs felé nyomulásának mérhetetlen fontosságát, hogy Mac-Mahonra nem futotta az idejéből, bátorkodtunk megjegyezni, miszerint e nap valóban fontos hadmozdulata az, amelyet ez a tábornok – mint jelentik – Metz felmentésére hajt végre. Megemlítettük, hogy vereség esetén „Mac-Mahon csapatai feltehetően a Mézières és Charlemont–Givet között Belgiumba nyúló kis francia földsávon kényszerülnek majd megadásra".*

Amit akkor feltételeztünk, most kis híján bekövetkezett. Mac-Mahon alá tartoznak a következő hadtestek: az 1. (a sajátja), az 5. (korábban de Faillyé, most Wimpffené), a 7. (Douayé) és a 12. (Lebruné), továbbá azok a csapatok, amelyek 29-ig Párizsban nélkülözhetők voltak, még a zendülő saint-mauri garde mobile-okat is beleértve; ezenkívül Canrobert hadtestének lovassága, amelyet Châlons-ban hagytak. Ez az egész haderő talán 150 000 főt számlál, s alig a fele tartozott a régi hadsereghez; a fennmaradó részt körülbelül egyenlő arányban negyedik zászlóaljak és garde mobile-ok alkotják. Tüzérséggel állítólag jól el van látva, de ennek nagy része bizonyára újonnan alakított ütegekből áll, lovassága pedig közismerten igen gyenge. Még ha ez a hadsereg számbelileg nagyobb is, mint amennyire becsüljük, a többletet feltétlenül újoncok alkotják, akik nem növelik erejét, amely szerintünk aligha lehet egyenértékű egy 100 000 jó katonából álló hadsereg erejével.

Mac-Mahon 22-én este indult el Reimsből Rethelbe és a Meuse-höz, de a 13. hadtestet Párizsból csak 28-án és 29-én bocsátották útra; és mivel addigra az ellenség már fenyegette a Reimsen át Rethelbe vezető közvetlen vasútvonalat, ezeket a csapatokat kerülővel, a franciaországi északi vasúton, St. Quentinen, Avesnes-en és Hirsonon keresztül kellett szállítani. Utazásukat nem fejezhették be 30-a vagy 31-e előtt, akkor pedig már komolyan meg-

* *V. ö. 61. old. – Szerk.*

indult a harc, úgyhogy azok a csapatok, amelyeket Mac-Mahon várt, végül is nem voltak ott, amikor szükség lett volna rájuk. Miközben ugyanis ő Rethel, Mézières és Stenay között vesztegette az időt, a németek minden oldalról közeledtek, 27-én Mac-Mahon előretolt lovasságának egyik dandárját Buzancyban megverték. 28-án Vouziers, egy fontos útkereszteződés az Argonne-okban, a németek kezébe került, és két lovasszázaduk megrohamozta, majd bevette Vrizyt; e falu gyalogság megszállása alatt állt, mely megadásra kényszerült; ilyen fegyverténvre, mellesleg szólva, a múltban csak egyetlen példa akadt: Dębe Wielkie bevétele,[53] melyet 1831-ben lengyel lovasság orosz gyalogságtól és lovasságtól hódított el. 29-én hiteles hírforrások nem jelentettek ütközetet. De 30-án (kedden) a németek, mivelhogy már elegendő erőt vontak össze, rátámadtak Mac-Mahonra és megverték. A német beszámolók Beaumont közelében vívott csatáról[54] írnak és egy összetűzésről Nouart közelében[55] (a Stenayból Buzancyba vezető úton), míg belga jelentések a Meuse jobbpartján, Mouzon és Carignan között folyó küzdelemre utalnak. A kettőt könnyen össze lehet egyeztetni; feltéve, hogy a belga táviratok lényegileg helytállók, a német negyedik hadsereg (a 4., a 12. és a gárdahadtest) úgy látszik a Meuse* balpartján állította fel 4. és 12. hadtestét, ahol az 1. bajor hadtest, a délről érkező harmadik hadtest első részlege, csatlakozott hozzájuk. Ezek Beaumont-nál találkoztak Mac-Mahon főerőivel, melyek nyilván Mézières-ből Stenay irányába vonultak, egy részük — valószínűleg a bajorok — megrohanta és átkarolta jobbszárnyukat, közvetlen visszavonulási útvonalukról Mouzonnál a Meuse felé terelte őket, ahol bizonyára a hídon való átkelés nehézsége és elhúzódása miatt vesztettek annyi foglyot, tüzérséget és készletet. Közben a 12. német hadtest elővédje, amelyet úgy látszik más irányba küldtek, beleütközött az 5. francia hadtestbe (Wimpffen), amely nyilván Chesne-le-Populeux-n, a Bar-völgyön és Buzancyn át a németek szárnya felé menetelt. Az összecsapás Nourt-ban, Beaumont-tól mintegy 7 mérföldre délnek zajlott le és a németeknek sikert hozott, vagyis sikerült Wimpffen oldalmenetét feltartóztatniok, miközben a küzdelem Beaumont-ban tovább folyt. Mac-Mahon haderejének harmadik része belga jelentések szerint a Meuse jobbpartján nyomulhatott előre, ahol, mint hírlik, előző éjjel Vaux-ban, Carignan és Mouzon között ütött tábort; de a németek (valószínűleg a gárda) ezt a hadtestet is megtámadták és tönkreverték, s ennek során állítólag 4 golyószórót vesztettek.

E három ütközet ensemble-ja** (mindenkor feltételezve, hogy a belga

* *A „Pall Mall Gazette"-ben*: Moselle — *Szerk.*

** — együttese — *Szerk.*

jelentések lényegileg helytállók) Mac-Mahon teljes vereségét jelentené, amelyet ismételten előre megmondtunk. A vele szembenálló 4 hadtest most mintegy 100 000 főt számlálhat, de kérdéses, hogy mindet bevették-e. Mac-Mahon csapatai, mint mondottuk, körülbelül ugyanennyi jó katonával érnek fel. Hogy ellenállóképességük nem fogható a régi Rajna-hadseregéhez, kiderül a német hivatalos távirat ama megjegyzéséből, hogy „veszteségeink mérsékeltek", és a foglyul ejtettek számából is. Még korai lenne megkísérelni Mac-Mahon e csata miatt és alatt foganatosított taktikai intézkedéseinek bírálatát, hiszen alig tudunk róluk valamit. De stratégiáját nem lehet elég szigorúan megítélni. Minden kedvező menekülési lehetőséget elszalasztott. Rethel és Mézières között elfoglalt állása lehetővé tette, hogy úgy harcoljon, hogy nyitva hagyja a visszavonulás útját Laonba és Soissons-ba és így módja legyen visszajutni Párizsba vagy Nyugat-Franciaországba. Ehelyett úgy harcolt, mintha egyedül a Mézières-be vezető úton vonulhatna vissza, és mintha Belgium az övé lenne. Most állítólag Sedanban van; a győzelmes németek időközben bizonyára felsorakoztak a Meuse balpartján, nemcsak ezen erőd, hanem Mézières előtt is; balszárnyuk innen egy-két nap múlva a belga határig, közel Rocroi-ig fog érni; akkor azután Mac-Mahon azon a kis földsávon lesz bezárva, amelyre hat nappal ezelőtt rámutattunk.

Ha pedig ott van, kevés választása marad. Négy erődítmény van körülötte – Sedan, Mézières, Rocroi és Charlemont; de mivel 12 négyzetmérföldnyi területre szorul, fölényes erejű hadsereggel áll szemben és semleges ország van mögötte, az erődnégyszög nem lehet használa. Vagy kiéheztetéssel, vagy harccal ki fogják űzni onnan, s kénytelen lesz a poroszok vagy a belgák előtt letenni a fegyvert. Egy út azonban még nyitva áll előtte. Azt mondtuk az imént, hogy úgy cselekedett, mintha Belgium az övé lenne. Mi lenne, ha valóban ezt hinné? Ha az egész titok, melyet érthetetlen stratégiája rejt, az a szilárd elhatározása lenne, hogy belga területet éppúgy igénybe vesz, mintha az Franciaországhoz tartoznék? Charlemont-ból egyenes út vezet Belgiumon át Philippeville érintésével francia területre, Maubeuge közelébe. Ezen az úton Mézières-től Maubeuge-ig csak feleakkora a távolság, mint francia területen át. Mi történnék, ha Mac-Mahon, végsőkig szorult helyzetbe kerülve, ezt az utat akarná menekülésre használni? Esetleg azt hiszi, a belgák nem lesznek abban a helyzetben, hogy olyan erős hadsereggel szemben, mint az övé, hathatós ellenállást fejtsenek ki. És ha – ami nagyon valószínű – a németek követik Mac-Mahont belga területre, amennyiben a belgák nem tudják őt feltartóztatni, nos, akkor új politikai bonyodalmak támadnak, amelyek esetleg megjavíthatják, de lényegesen nem ronthatják Franciaország jelenlegi helyzetét. Azonkívül, ha Mac-Mahonnak sikerülne

akár csak egyetlen német járőrt belga területre kergetnie, a semlegesség megsértése bizonyítható lenne és ez mentségül szolgálhatna arra, hogy azután ő is megsértse Belgium területét. Az öreg algériai[47] fejében nyilván efféle gondolatok fordultak meg, s ezek teljesen összeegyeztethetők az afrikai hadviseléssel; az a stratégia, amelyet ő alkalmazott, valóban szinte csak velük igazolható. De Mac-Mahont még ettől a lehetőségtől is elüthetik; ha a trónörökös olyan gyorsan cselekszik, mint szokott, esetleg hamarabb elérheti Monthermét és a Semoy és a Meuse összefolyását, mint Mac-Mahon, s akkor Mac-Mahon Semoy és Sedan között csupán körülbelül akkora területre szorulna, amelyen emberei tábort üthetnek, és semmi reménye sem lenne arra, hogy rövid úton átvághat semleges területen.

Notes on the War – XV

A megírás ideje: 1870 szeptember 1.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 szeptember 2. (1733.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

A francia vereségek

Ha nagy hadsereg szorult helyzetbe kerül, nehezen hal meg. Először is három csatára volt szükség, hogy Bazaine csapatai megértsék: valóban be vannak zárva Metzbe, azután a múlt szerdán és csütörtökön* harminchat órás éjjel-nappali kétségbeesett küzdelemre,[56] hogy belássák – ha ugyan ekkor belátták –, hogy nincsen rés, melyen át kimenekülhetnek abból a csapdából, amelybe a poroszok ejtették őket. A keddi csata sem volt elegendő ahhoz, hogy megadásra kényszerítse Mac-Mahont. Csütörtökön újabb csatát kellett vívnia – nyilvánvalóan a sorozat legnagyobb és legvéresebb csatáját,[57] – és neki magának is meg kellett sebesülnie, míg tudatára ébredt valóságos helyzetének. Az első jelentés a Beaumont és Carignan melletti harcról a látszat szerint helyes volt, kivéve azt, hogy a Beaumont-nál küzdő francia hadtestek visszavonulási útvonala, mely a Meuse balpartján Sedanba vezetett, nem volt teljesen elvágva. E csapatok egy része úgy látszik a balparton elmenekült Sedanba – legalábbis csütörtökön ugyanezen a parton újra harc folyt. Azután úgy tűnik, némileg kétséges a nouart-i ütközet időpontja, a berlini vezérkar ugyanis hajlamos arra a feltevésre, hogy ez hétfőn zajlott le. Biztos, hogy ekként a német táviratok jobban egyeznének; ha pedig ez így van, a francia 5. hadtestnek tulajdonított megkerülő hadmozdulat szintén elesnék.

A keddi harc kimenetele a résztvevő francia hadtestek számára katasztrofális volt. Húsznál több ágyú, tizenegy gépfegyver és hétezer fogoly olyan eredmények, amelyek a woerthiekkel majdnem egyenértékűek, csakhogy sokkal könnyebben és sokkal kisebb áldozatokkal vívták ki őket. A franciákat a Meuse mindkét partján Sedan közvetlen közelébe kergették vissza. Úgy látszik, hogy a balparton állásukat a csata után nyugaton a Bar folyó és az Ardennes-csatorna határolta; mindkettő ugyanazt a völgyet szeli át és

* – augusztus 31. és szeptember 1. – *Szerk.*

Villers-nél, Sedan és Mézières között torkollik a Meuse-be; keleten pedig az a Raucourt-ból kiinduló hegyszoros és patak, amely Remillynél éri el a Meuse-t. Minthogy a franciák így mindkét szárnyukat biztosították, zömük bizonyára megszállta a közbenső fennsíkot, készen arra, hogy bármely oldalról jövő támadással szembeszálljon. A jobbparton a franciák a keddi csata után feltehetőleg átkeltek a Chiers folyón, amely négy mérfölddel Sedan felett, Remillyvel szemközt torkollik a Meuse-be. Három párhuzamos hegyszoros vonul ott a belga határtól északi és déli irányban, az első és második Chiers felé, a harmadik és legnagyobb közvetlenül Sedannal szemben a Meuse felé. A második hegyszoros legmagasabb pontja közelében terül el Cernay falu; a harmadikon fent, ahol a belgiumi Bouillonba vezető út keresztezi, fekszik Givonne; és lejjebb, amerre a Stenay és Montmédy felé haladó út szeli át a hegyszorost, Bazeilles. Ez a három hegyszoros a csütörtöki csatában bizonyára megannyi egymást követő védelmi állása volt a franciáknak, akik természetesen az utolsót és legerősebbet tarthatták a legmakacsabbul. A csatatérnek ez a része eléggé hasonlatos a gravelotte-ihoz; de míg ott a hegyszorosokat azon a fennsíkon át, ahonnan kiindulnak, meg lehetett kerülni és valóban meg is kerülték, itt a belga határ közelsége igen kockázatossá tette a megkerülési kísérletet és szinte kikényszerítette a közvetlen frontális támadást.

Miközben a franciák elhelyezkedtek ebben az állásban és olyan csapatokat vetettek be, amelyek nem vettek részt a keddi csatában (többek között valószínűleg a 12. hadtestet, a párizsi garde mobile-t is beleértve), a németeknek egy nap idejük volt hadseregük összevonására; és amikor csütörtökön támadtak, a helyszínen rendelkezésükre állt az egész negyedik hadsereg (a gárda, a 4. és a 12. hadtest), és a harmadik hadsereg három hadteste (az 5., 11. és egy bajor hadtest), vagyis olyan haderő, amely erkölcsileg, ha ugyan nem számbelileg is, fölényben volt Mac-Mahonéval szemben. A harc reggel fél nyolckor kezdődött és negyed ötkor, amikor a porosz király táviratozott, még tartott; a németek minden oldalon tért nyertek. A belga jelentések szerint Bazeilles, Remilly, Villers és Cernay falvak lángokban álltak és a givonne-i kápolna a németek kezén volt. Ez arra mutatna, hogy a Meuse balpartján azt a két falut, amelynek visszavonulás esetén támogatnia kellett volna a francia szárnyakat, vagy elfoglalták, vagy tarthatatlanná tették; ugyanakkor a jobbparton az első és második védelmi vonalat bevették, a Bazeilles és Givonne közötti harmadikat pedig a franciák már legalábbis készültek feladni. Ilyen körülmények között nem lehet kétséges, hogy mire beesteledik, a németek győznek és a franciákat visszakergetik Sedanba. Ezt valóban megerősítik Belgiumból érkező táviratok, melyek azt a tényt

adják hírül, hogy Mac-Mahont teljesen bekerítették és francia katonák ezrei lépik át a határt, és ott lefegyverzik őket.

Ilyen körülmények között Mac-Mahonnak csak két lehetősége maradt: kapituláció vagy merész keresztültörés belga területen. Egy levert hadsereg, amely Sedanba és környékére van beszorítva — vagyis akkora területre, amely legjobb esetben sem nagyobb, mint amekkora táborhelyre volna szüksége —, semmiképpen sem láthatta el önmagát; és még ha fenn is tudta volna tartani kapcsolatát Mézières-rel, amely mintegy tíz mérföldnyire van nyugat felé, akkor is igen szűk területsávon lett volna bekerítve és nem tarthatott volna ki. Így Mac-Mahonnak, mivel nem tudott utat törni ellenségein keresztül, vagy át kellett vonulnia belga területre, vagy meg kellett adnia magát. Úgy történt azonban, hogy a sebeibe belerokkant Mac-Mahon a döntés kínjától megszabadult. A francia hadsereg kapitulációjának bejelentése de Wimpffen tábornokra hárult. Ezt a döntést bizonyára siettette az a hír — feltéve persze, hogy hírek egyáltalán eljutottak Mac-Mahonhoz —, mely szerint Bazaine próbálkozásait, hogy kikerüljön Metzből, végleg meghiúsították. A németek előre látták szándékát és felkészültek rá, hogy minden ponton szembeszálljanak vele. Nemcsak Steinmetz, hanem (mint a hadtestek, az 1. és a 9., megemlítéséből kiderül) Frigyes Károly főherceg is résen volt és a gondosan kiépített sáncok még jobban megerősítették a Metzet övező gyűrűt.

The French Defeats

A megírás ideje: 1870 szeptember 2.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 szeptember 3. (1734.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – XVI

A sedani kapituláció megpecsételi az utolsó francia harctéri sereg sorsát. Ugyanakkor megpecsételi Metznek és Bazaine hadseregének sorsát is. Mivel felmentésről most már szó sem lehet, ez is kénytelen lesz megadni magát, talán ezen a héten, de szinte biztos, hogy a jövő hétnél nem később.

Marad Párizs óriási elsáncolt tábora, Franciaország utolsó reménysége. Párizs erődítményei a leghatalmasabb haditechnikai komplexusok, melyeket valaha is létrehoztak; próbára még sohasem tették őket, minek következtében az értékükről alkotott vélemények nemcsak eltérők, hanem homlokegyenest ellentmondók. Ha azonban a vonatkozó valóságos tényeket megvizsgáljuk, biztos bázisra találunk, melyre következtetéseinket alapozhatjuk.

Montalembert francia lovassági tiszt s egyben rendkívüli, sőt talán példátlan tehetségű hadmérnök volt az első, aki a XVIII. század második felében felvetette és kidolgozta azt a tervet, hogy az erődítmények köré, oly távolságra tőlük, hogy őket magukat megvédjék a bombázástól, előretolt erődöket építsenek. Azelőtt a külső védőműveket – citadellákat, félholderődöket stb. – többé-kevésbé összekapcsolták a várövezettel vagy bástyafallal, melytől csak nagyritkán voltak távolabb, mint a vártér lába. Ő olyan erődöket javasolt, amelyek elég nagyok és erősek ahhoz, hogy egymagukban kibírjanak egy ostromot és a város bástyafalától 600–1200 yardnyira, sőt még távolabbra vannak. Az új elméletet évekig megvetéssel kezelték Franciaországban, de Németországban 1815 után, amikor a Rajna-vonalat meg kellett erősíteni, készséges követőkre talált. Kölnt, Koblenzot, Mainzot, majd később Ulmot, Rastattot és Germersheimet előretolt erődökkel vették körül; Montalembert javaslatait Aster és mások módosították, és új erődítési rendszer keletkezett, mely német iskola néven vált ismeretessé. Lassanként a franciák is kezdték felismerni az előretolt erődök előnyét, és amikor Párizst megerődítették, mindjárt kézenfekvő volt, hogy az óriási bástyafalat nem volna érdemes a város köré megépíteni, ha nem védenék azt meg előretolt erődökkel,

különben a bástyafalon egy helyütt ütött résnek az egész erődítmény eleste lenne a következménye.

A korszerű hadviselés nem egy esetben megmutatta az ilyen elsáncolt táborok értékét, melyeket előretolt erődök gyűrűje alkot, magjukban a főerődítménnyel. Mantova, helyzeténél fogva, elsáncolt tábor volt, 1807-ben többé-kevésbé ugyanez állt Danzigra, s e két erődítmény volt az egyedüli, amely I. Napóleont valaha is feltartóztatta. 1813-ban Danzigot megint csak előretolt erődjei — többnyire földsáncok — tették képessé a hosszan tartó ellenállásra.[58] 1849-ben Radetzky egész lombardiai hadjárata a veronai elsáncolt táborra támaszkodott, Verona lévén a híres erődnégyszög magja;[52] ugyanígy az egész krími háború is a szevasztopoli elsáncolt tábor sorsától függött, mely csupán azért tartott ki olyan soká, mert a szövetségesek nem tudták minden oldalról bekeríteni, sem az ostromlottakat az utánpótlástól és erősítésektől elvágni.[59]

Szevasztopol példája szempontunkból leginkább mérvadó, mert a megerősített hely terjedelme itt nagyobb volt, mint bármely előző esetben. De Párizs sokkal nagyobb Szevasztopolnál is; az erődítmények kerülete mintegy 24 mérföld. Vajon növelik-e ilyen arányban a hely ellenállóerejét?

Az erődítmények a maguk nemében mintaszerűek. A lehető legegyszerűbbek; sima bástyaövezet alkotja őket, a kötőfalak előtt egyetlen félholderőd sincsen; az erődök többnyire bástyákkal ellátott négyszögek vagy ötszögek, mégpedig félholderődök vagy egyéb külső védőművek nélkül; itt-ott ágas vagy kiugró erődművek vannak, melyek a kívül eső emelt helyeket fedezik. Megépítésük célja nem annyira a passzív, mint inkább az aktív védelem volt. Arra számítanak, hogy a párizsi helyőrség nyílt területre vonul, az erődöket szárnyai támaszpontjaként használja és folytonos nagyarányú kitörésekkel mindenütt lehetetlenné teszi két vagy három erőd szabályszerű ostromát. Míg tehát az erődök a város helyőrségét védik az ellenség túlságos közeledtétől, a helyőrségnek az erődöket kell az ostromló ütegektől megvédenie; szakadatlanul el kell pusztítania az ostromlók elsáncolt állásait. Tegyük hozzá, hogy az erődök és a városfalak közti távolság mindaddig kizárja a város hatékony bombázását, amíg legalább két vagy három erődöt be nem vettek. Tegyük hozzá továbbá, hogy e pozíció, két kanyarulatos medrű folyó, a Szajna és a Marne összefolyásánál, legexponáltabb északkeleti frontján dombok hatalmas láncolatával, nagy természetes előnyöket nyújt, amelyeket a védőművek tervezésénél a legteljesebb mértékben kiaknáztak.

Ha ezek a feltételek teljesíthetők és a falakon belül kétmillió embert rendszeresen tudnak élelmezni, akkor Párizs kétségtelenül roppant szilárd erődítmény. Az élelembeszerzés a lakosság részére nem nagyon nehéz dolog, ha

idejében nekilátnak és rendszeresen keresztülviszik. De hogy ezt a jelen esetben megtették-e, az igen kétséges. Amit az előző kormány tett, kapkodó, fejetlen munkának látszik. Élőmarha felhajtása a számára szükséges száraz takarmány nélkül – ez teljes képtelenség volt. Feltehetjük, hogy a németek, ha a tőlük megszokott határozottsággal járnak el, Párizs élelemellátását hosszú ostrom esetén igen gyengének fogják találni.

De hogy állunk a fő feltétellel, az aktív védelemmel, vagyis a helyőrséggel, amely kivonulva támadja meg az ellenséget, ahelyett hogy a bástyafalak mögül mérne rá csapásokat? Ahhoz, hogy védőművei teljes erejüket bebizonyíthassák, hogy az ellenségnek ne legyen módjában javára fordítani azt a gyengeséget, hogy a főárkokban nincsenek előretolt védőállások, Párizsnak arra van szüksége, hogy reguláris hadsereg is részt vegyen védelmében. És éppen ez volt az alapgondolata azoknak az embereknek, akik a védőműveket tervezték; hogy ti. egy megvert francia hadsereg, amikor már bebizonyosodott, hogy a csatatéren nem tud helytállni, vonuljon vissza Párizsba és vegyen részt a főváros védelmében; vagy közvetlenül, mint helyőrség, mely elég erős ahhoz, hogy állandó támadásokkal megakadályozza a szabályszerű ostromot, sőt a teljes bekerítést is, vagy közvetve, olymódon, hogy állást foglal el a Loire mögött, ott feltölti létszámát, azután pedig adódó alkalommal megrohamozza az ostromlóknak a bekerítő gyűrű óriási vonalán elkerülhetetlenül akadó gyenge pontjait.

Mármost a francia parancsnokság egész magatartása ebben a háborúban ahhoz járult hozzá, hogy Párizst megfossza védelmének e lényeges feltételétől. Az egész francia hadseregből csak az ott visszamaradt csapatok vannak Párizsban, valamint Vinoy tábornok hadteste (a 12., amely eredetileg Trochu hadteste volt); összesen talán 50 000 ember, majdnem mind, ha ugyan nem mind, negyedik zászlóaljakhoz tartoznak és garde mobile-ok. Ehhez járul még további talán 20 000 vagy 30 000 főnyi a vidéki negyedik zászlóalj és bizonytalan számú garde mobile, valamennyien harctéri szolgálatra teljesen alkalmatlan újoncok. Sedanban láttuk, hogy csatában milyen keveset érnek az ilyen csapatok. Kétségtelenül megbízhatóbbak lesznek majd, ha vannak erődjeik, ahová visszavonulhatnak, s néhány hetes kiképzés, fegyelem és harc bizonyára megjavítja őket. De akkora hely, mint Párizs aktív védelme megköveteli nagy tömegek nyílttéri hadmozdulatait, szabályszerű csaták megvívását a védőerődök előtt bizonyos távolságban és a bekerítő gyűrű áttörésének vagy bezárása megakadályozásának megkísérlését. Mindehhez, vagyis fölényes ellenség ellen indított támadásokhoz meglepetésszerű akciókra és lendületre van szükség, ehhez pedig az kell, hogy a csapatokat tökéletesen kézben tartsák, amire a jelenlegi párizsi helyőrség aligha alkalmas.

Feltételezzük, hogy az egyesült harmadik és negyedik német hadsereg, kereken 180 000 fő, a jövő hét folyamán megjelenik majd Párizs előtt, körülveszi azt repülő lovasoszlopaival, elpusztítja a vasúti összekötővonalakat, ezzel megszünteti a nagyarányú utánpótlás minden lehetőségét és előkészíti a szabályszerű bekerítést, amely az első és második hadsereg megérkezésekor fejeződik majd be; de marad még elegendő ember, akit elküldenek a Loire-on túlra, az ottani terület átfésülése és új francia hadsereg létrehozását célzó bármiféle kísérlet megakadályozása végett. Ha Párizs nem adja meg magát, meg kell kezdődnie a szabályos ostromnak, mely aktív védelem hiányában bizonyára aránylag gyorsan halad majd előre. Ez volna a dolgok normális menete, ha csupán katonai szempontok merülnének fel; a dolgok most annyira jutottak, hogy ez utóbbiakat háttérbe szoríthatják a politikai események, a rájuk vonatkozó előrejelzések azonban itt nem tartoznak tárgykörünkhöz.

Notes on the War – XVI

A megírás ideje: 1870 szeptember 6.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 szeptember 7. (1737.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – XVII

Némi időbe fog telni, amíg a németek Párizsig vonulnak és ott megkezdik a háború új szakaszát; közben ráérünk visszapillantani arra, ami a harctéri csapatok arcvonala mögött, az erődök előtt történt.

Sedantól eltekintve, amely a Mac-Mahon vezényelte hadsereg kapitulációjának szükségszerű velejárója volt, a németek négy erődítményt foglaltak el – Petite Pierre-t és Vitryt kardcsapás nélkül, Lichtenberget és Marsalt rövid bombázás után. Bitche-et csupán ostromzár alá vették, Strasbourg-t most ostromolják; Phalsbourg-t, Toult, Montmédyt is bombázták – eddig eredménytelenül, néhány nap múlva pedig meg akarják kezdeni Toul és Metz szabályszerű ostromát.

Metz kivételével, amelyet messze a város előtt különálló erődök védenek, az összes többi ellenállást tanúsító erődítménynek bombázást kellett elszenvednie. Ez az eljárás minden időkben hozzátartozott a szabályszerű ostrom hadműveleteihez; eleinte főleg az ostromlottak élelmiszer- és lőszerkészleteinek elpusztítása volt a célja, de amióta gyakorlattá vált, hogy ezeket e célra épített bombabiztos pincékben óvják meg, a bombázás mindinkább arra szolgált, hogy az erődítményen belül minél több épületet felgyújtsanak és elpusztítsanak. A helybeli lakosság tulajdonának és élelmiszerkészletének elpusztítása olyan eszközzé vált, amellyel reá és rajta keresztül a helyőrségre és parancsnokára akartak nyomást gyakorolni. Ahol a helyőrség gyenge, fegyelmezetlen és demoralizált, a parancsnok pedig erélytelen volt, az erődítmény gyakran már egyedül a bombázás hatására behódolt. Ez történt jelesül 1815-ben, Waterloo[60] után, amikor az erődítmények egész sora, melyek helyőrsége főleg nemzeti gárdistákból[17] állt, rövid bombázás után, a szabályszerű ostromot be sem várva, megadta magát. Avesnes, Guise, Maubeuge, Landrecies, Mariembourg, Philippeville stb. mind néhány órai, legjobb esetben néhány napi bombázás után estek el. A németeket kétségtelenül e sikerek emléke, meg az a tudat, hogy a legtöbb határmenti erődítmény helyőrségét főleg garde mobile-ok és garde sédentaire-ek alkotják, indította arra, hogy

újból megkíséreljék ugyanezt. Mivel továbbá a vontcsövű tüzérség bevezetése folytán még a tábori tüzérség is szinte kizárólag robbanólövedékeket használ, egy megerősített helyet ma aránylag könnyű egy hadtest közönséges tábori ágyúival bombázni és épületeit felgyújtani, anélkül, hogy – mint azelőtt – a mozsarak és a nehéz ostromtarackok megérkezését be kellene várni.

Bár magánházak bombázását egy erődítményen belül a korszerű hadviselés elismerten alkalmazza, ne feledjük, hogy ez mindenkor igen durva és kegyetlen rendszabály, amelyhez a behódolás kikényszerítésének legalábbis alapos reménysége és bizonyos mérvű szükségszerűség nélkül nem lenne szabad folyamodni. Olyan helyek bombázása, mint Phalsbourg, Lichtenberg és Toul, azzal indokolható, hogy hegyszorosokat és vasútvonalakat zárnak el, melyek gyors birtokbavétele a behatolók legfontosabb érdeke és józan számítás szerint néhány napos bombázás eredményeként bekövetkezhetik. Ha e helyek közül kettő mindeddig kitartott, ez sokszorosan növeli a helyőrség és a lakosság becsületét. De Strasbourg-nak a szabályszerű ostrom előtti bombázását illetően egészen másképp áll a dolog.

Strasbourg-t, e több mint 80 000 lakosú várost, amelyet a XVI. század avult módszere szerint épült erődökkel vettek körül, Vauban erősítette meg, aki a városon kívül, elég közel a Rajnához, citadellát épített és azt a város sáncaival olyan folyamatos vonalak révén kötötte össze, amelyeket akkoriban elsáncolt tábornak neveztek. Mivel a citadella uralkodik a város felett és a város kapitulációja után is képes önálló védelemre, mindkettő bevételének legegyszerűbb módja az, hogy azonnal megtámadják a citadellát is, hogy ne kelljen egymás után két ostromot vívni; másrészt azonban a citadella védőművei annyival erősebbek, és mivel a Rajna melléki mocsaras lapályon fekszik, a futóárkok kiásása annyira meg van nehezítve, hogy e körülmények miatt ajánlatosabb lehet és általában ajánlatosabb is a város előzetes megtámadása, melynek elestével csupán a citadella további védelmezése egy gyenge parancsnok szemében sokat veszíthet jelentőségéből, nem is szólva arról, hogy így jobb feltételek mellett biztosíthatja a kapitulációt. De ha csak a várost veszik be, a citadella leküzdése mindenesetre hátramarad, és egy makacs parancsnok továbbra is kitarthat, tűz alá veheti a várost s az ostromlók ott levő létesítményeit.

Ilyen körülmények között mi haszna lehet a város bombázásának? Ha minden jól megy, a lakosok esetleg demoralizálhatják a helyőrség túlnyomó részét, a város feladására és arra kényszeríthetik a parancsnokot, hogy katonái élgárdájával, 3000–5000 emberrel befészkelje magát a citadellába, ott

folytassa a védelmet és lövesse a várost. És Uhrich tábornok (mert ez és nem Ulrich a neve ennek a vitéz öreg katonának) elég jól ismert volt ahhoz, hogy senki se tételezhesse fel, hogy a városra és a citadellára hajított bármennyi gránát megfélemlítő hatása rábírhatja őt mindkettő feladására. Olyan város bombázása, amelynek tőle független és felette uralkodó citadellája van, önmagában véve képtelenség és felesleges kegyetlenség. Eltévedt gránátok és az ostrom alatti lassú bombázás persze mindenkor kárt okoznak az ostromlott városnak; de ez semmi azokhoz a pusztításokhoz, polgárait sújtó életáldozatokhoz viszonyítva, amelyeket e szerencsétlen városnak a hatnapos szabályszerű, rendszeres bombázás során el kellett szenvednie.

A németek azt mondják, hogy politikai okokból hamarosan a város birtokába kell jutniok. Az a szándékuk, hogy azt békekötéskor megtartják. De ha a dolog így áll, akkor a példátlanul kemény bombázás nemcsak bűntett, hanem baklövés is volt. Valóban kitűnő módszerrel pályáznak e bekebelezésre ítélt város rokonszenvére, ha gránátrobbantással felgyújtják és számos lakosát megölik! És vajon a bombázás siettette-e a behódolást akár csak egyetlen nappal is? Nyomát sem látjuk. Ha a németek annektálni akarják a várost és meg akarják változtatni a lakosság franciabarát érzelmeit, azt a tervet kellett volna követniök, hogy a lehető legrövidebb szabályszerű ostrommal elfoglalják a várost, azután megostromolják a citadellát és a parancsnokot az elé a kínos dilemma elé állítják, hogy vagy lemond a védelem néhány kínálkozó lehetőségéről, vagy löveti a várost.

Tény mindenesetre, hogy a Strasbourg-ra hajított mérhetetlen mennyiségű gránát nem tette feleslegessé a szabályszerű ostromot. Augusztus 29-én az erődítmény északnyugati oldalán, Schiltigheim közelében meg kellett nyitni a védőművektől 500–650 yardnyi távolságban vonuló első párhuzamos ostromárkot. Szeptember 3-án 330 yard távolságban megnyitották a második ostromárkot (amelyet néhány tudósító tévesen harmadiknak nevezett); a hasztalan bombázást a porosz király parancsára beszüntették és talán 17-ig vagy 20-ig tarthat, amíg használható rést tudnak ütni a sáncokon. De ebben az esetben mindenféle becslés kockázatos. Ez az első ostrom, amelyben a korszerű vontcsövű tüzérség perkussziós gránátjait falazat ellen vetik be. A poroszok Jülich leszerelésekor megejtett kísérleteik alkalmával rendkívüli eredményeket értek el; nagy távolságból és közvetett tűzzel (vagyis olyan állásban elhelyezett ütegekkel, ahonnan a célpont nem volt látható) falazatot törtek át és kiserődöket romboltak le; de ez csak békebeli kísérlet volt, amely a valóságos háborúban még megerősítésre szorul. Strasbourg arra fog szolgálni, hogy megfelelő fogalmat alkothassunk a korszerű, nehéz

vontcsövű tüzérség hatásáról egy ostrom hadműveletei során; és éppen emiatt érdemes ezt az ostromot különös figyelemmel kísérni.

Notes on the War – XVII

A megírás ideje: 1870 szeptember 8.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 szeptember 9. (1739.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Hadseregek tündöklése és bukása

Amikor Louis-Napoléon, a parasztok szavazataira és fiaik, a hadsereg katonáinak szuronyaira támaszkodva, megalapította a császárságot, mely „a békét jelentette",[61] ennek a hadseregnek nem volt különösen kiemelkedő rangja Európában, hacsak nem hagyományból. 1815 óta béke volt, olyan béke, amelyet az 1848-as és 1849-es események néhány hadsereg számára megzavartak. Ausztria sikeres hadjáratot bonyolított le Itáliában és szerencsétlent Magyarországon; sem Oroszország Magyarországon, sem Poroszország Dél-Németországban nem aratott említésreméltó babérokat;[62] Oroszország állandó háborút vívott a Kaukázusban, Franciaország pedig Algériában. 1815 óta azonban a nagy hadseregek a csatatéren nem találkoztak. Lajos Fülöp a francia hadsereget ütőképesnek egyáltalán nem nevezhető állapotban hagyta hátra; az algériai csapatokra és különösen a többé-kevésbé az afrikai hadviselés céljára létesített kedvenc hadtestekre – mint a chasseurs-à-pied, a zuávok, a turkók, a chasseurs d'Afrique – nagy figyelmet fordítottak, de a gyalogság tömegét, a lovasságot és a hadianyagot Franciaországban elhanyagolták. A köztársaság nem javított a hadsereg állapotán. De jött a császárság, mely „a békét jelentette" és – si vis pacem, para bellum* – fő figyelmét menten a hadseregnek szentelte. Abban az időben Franciaországnak igen sok olyan aránylag fiatal tisztje volt, aki nagy pozícióban szolgált Afrikában, akkor, amikor ott még néhol komoly küzdelem dúlt. Az algériai különleges hadtestek olyan csapatok birtokát jelentették számára, amelyek kétségtelenül különbek minden más európai csapatnál. A nagyszámú helyettes[63] személyében több hivatásos, már szolgálatban volt katonával, igazi veteránnal rendelkezett, mint bármely más kontinentális hatalom. Egyedül arra volt szükség, hogy a csapatok tömegét, amennyire csak lehetséges, a különleges hadtestek színvonalára emeljék. Ezt nagymértékben

* – ha békét akarsz, készülj a háborúra – *Szerk.*

végre is hajtották. A „pas gymnastique-ot"* (az angolok „double"-ját), amely eddig csak a különleges hadtestekben volt használatos, az egész gyalogságnál bevezették, és így oly gyors manőverezési képességet értek el, amilyet a hadseregek azelőtt nem ismertek. A lovasságot, amennyire lehetséges volt, jobb lovakkal látták el; a hadsereg egész anyagkészletét felülvizsgálták és kiegészítették; s végül megindították a krími háborút. A francia hadsereg szervezete az angolénál sokkal különbnek bizonyult; a szövetséges hadseregek számarányai miatt a dicsőség – már amennyire erről szó lehetett – természetesen jórészt a franciáknak jutott; a háború jellege, vagyis hogy az teljes egészében egyetlen ostrom körül forgott, előnyösen domborította ki a franciák különös matematikai tehetségét, amelyet hadmérnökeik hasznosítottak; mindent összevéve a krími háború a francia hadsereget ismét az első európai hadsereg rangjára emelte.

Ezután jött a vontcsövű puska és vontcsövű ágyú korszaka. A vontcsövű puska hasonlíthatatlan fölénye a simafuratúval szemben az utóbbi** kiküszöböléséhez, némely esetben vontcsövűvé történő általános átalakításához vezetett. Poroszország a régi puskáról nem egészen egy év alatt áttért a vontcsövűekre; Anglia fokozatosan Enfield-puskával, Ausztria egy kitűnő kisfuratú vontcsövűvel (Lorenz) szerelte fel egész gyalogságát. Egyedül Franciaország tartotta meg a simafuratú muskétát s a vontcsövű puska használatát, mint azelőtt, kizárólag a különleges hadtestekre korlátozta. De míg tüzérségének túlnyomó része megtartotta a császár kedvenc találmányát, a rövid tizenkétfontos ágyúkat, melyek csökkentett töltetük miatt a régi ágyúknál kevésbé hatásosak, bizonyos számú üteget felszereltek vontcsövű négyfontosokkal és ezeket háború esetére készenlétben tartották. Szerkezetük hibás volt, mert a XV. század óta először gyártottak ilyen vontcsövű ágyúkat, de hatásfokuk túlszárnyalta bármelyik használatos simafuratú ágyúét.

Így álltak a dolgok az itáliai háború[64] kitörése idején. Az osztrák hadseregnek elég kényelmes harcmodora volt; rendkívüli erőfeszítésekre ritkán mutatott különös hajlandóságot; igaz, tekintélyes volt, de semmi több. Parancsnokai közé tartozott a kor néhány legkiválóbb és igen sok csapnivaló tábornoka. Az udvari befolyás az utóbbiak tömegét juttatta magas vezető helyre. Az osztrák tábornokok baklövései s a francia katonák nagyobb becsvágya következtében a francia hadsereg, meglehetősen nehéz küzdelem árán, győzelmet aratott. Magenta[25] egyáltalán nem termett trófeákat,

* – „gyorslépést"; „futólépést" – *Szerk.*

** *A „Pall Mall Gazette"-ben*: előbbi – *Szerk.*

Solferino[19] csak keveset; és politikai okokból legördült a függöny, mielőtt a háború igazi erőpróbájára, az erődnégyszögért[52] vívott harcra sor került volna.

E hadjárat után a francia hadsereg volt Európa mintahadserege. Ha a francia chasseur-à-pied már a krími háború után beau idéalja* lett a gyalogos katonának, úgy e csodálatot most kiterjesztették az egész francia hadseregre. Intézményeit tanulmányozták; táborai minden nemzet tisztjeinek tanintézeteivé váltak. A franciák legyőzhetetlensége majdhogynem hitcikkely lett Európában. Közben Franciaország minden régi muskétáját vontcsövűvé alakította át és egész tüzérségét vontcsövű ágyúkkal szerelte fel.

Ám ugyanaz a hadjárat, amely az első európai hadsereg rangjára emelte a francia hadsereget, oly erőfeszítésekhez vezetett, melyek eredményeként előbb vetélytársa, majd győztes ellenfele támadt. A porosz hadsereg 1815-től 1850-ig éppúgy berozsdásodott, mint minden más európai hadsereg. De Poroszországban a békerozsda a hadigépezet súlyosabb nyűgévé vált, mint bárhol másutt. A porosz rendszer akkoriban minden dandárban egy sor- és egy Landwehr-ezredet egyesített, úgyhogy mozgósításkor a tábori csapatok felét újonnan kellett megszervezni. A sorkatonaság és a Landwehr hadfelszerelése egészen fogyatékos volt; a felelős emberek közül sokan rákaptak a kisebb lopásokra. Végül, amikor 1850-ben, az Ausztriával támadt viszály[65] miatt mozgósítani kellett, a szerkezet mindenestül nyomorúságosan összeomlott és Poroszországnak át kellett haladnia a caudiumi igán[66]. A hadfelszerelést nagy költséggel azonnal pótolták és az egész szervezetet felülvizsgálták, de csupán a részletekre ügyeltek. Amikor az 1859-es itáliai háború miatt újabb mozgósításra volt szükség, a hadfelszerelést már jobban rendbe szedték, de még akkor sem teljesen; s a Landwehr szelleme, amely nemzeti háborúban kitűnő volt, oly katonai tüntetés során, amely egyik vagy másik hadviselő féllel háborúhoz vezethetett, teljesen irányíthatatlannak bizonyult. Így elhatározták a hadsereg újjászervezését.

Ennek az újjászervezésnek a folyamán, amelyet a parlament háta mögött hajtottak végre, mind a 32 Landwehr-gyalogezredet fegyverben tartották, sorait nagyobb mérvű újoncsorozással fokozatosan feltöltötték, s végül sorezredeket alakítottak belőlük s számukat 40-ről 72-re emelték. A tüzérséget ugyanilyen arányban, a lovasságot sokkal kisebb arányban fejlesztették fel. A hadseregnek ez a megnövelése körülbelül arányban állt Poroszország népességének szaporodásával; 1815-től 1860-ig a lélekszám 10 $^1/_2$ millióról 18 $^1/_2$ millióra emelkedett. Az újjászervezés, bár azt a második kamara

* – eszményképe – *Szerk.*

ellenezte,[67] a gyakorlatban érvényben maradt. A hadsereget azonkívül minden tekintetben ütőképesebbé tették. Ez a hadsereg volt az első, melyben az egész gyalogságot vontcsövű fegyverekkel szerelték fel. Ezután az egész gyalogságot ellátták addig csak a gyalogosok töredékének juttatott gyútűs hátultöltő fegyverekkel, melyekből tartalékot is tároltak. A vontcsövű tüzérséggel néhány évig folytatott kísérleteket befejezték és a simafuratú ágyúkat fokozatosan az elfogadott új modellekkel pótolták. A szélsőséges parádé-drill helyett, ami a pedáns öreg III. Frigyes Vilmos öröksége volt, lassanként jobb kiképzési rendszert vezettek be, mely szerint főleg az előőrsi szolgálatot és a csatározást gyakoroltatták; mindkét vonatkozásban nagyrészt a franciák algériai módszerei szolgáltak mintaképül. Az önálló zászlóaljak tekintetében fő harci alakulatként a század-menetoszlopot vezették be. A céllövészetnek nagy figyelmet szenteltek és kitűnő eredményeket értek el. A lovasságot ugyancsak lényegesen megjavították. A lótenyésztésre, különösen Kelet-Poroszországban, e nagy lótenyésztő országban, éveken át nagy gondot fordítottak, sok arab vérrel frissítették fel az állományt, s ennek eredményei most kezdenek megmutatkozni. A keletporosz ló nagyság és gyorsaság tekintetében elmarad ugyan az angol lovassági ló mögött, de sokkal jobb csataló és hadjáratban ötször annyit bír ki. A tisztek szakmai képzését, melyet sokáig nagyon elhanyagoltak, ismét az előírt igen magas színvonalra emelték; egészben véve a porosz hadseregben alapvető változás ment végbe. Azt, hogy ez így van, a dán háború[68] eléggé bebizonyította bárkinek, aki látni akart; de az emberek nem akartak látni. Azután jött az 1866-os villámcsapás, és akarva-akaratlanul látniok kellett. A porosz rendszert most már kiterjesztették az északnémet hadseregre és alapvonásait a délnémet hadseregekre is; hogy bevezetése milyen könnyű, az eredmény mutatta meg. Elérkezett 1870.

De 1870-ben a francia hadsereg már nem volt ugyanaz, mint 1859-ben. A sikkasztás, az üzérkedés, a közszolgálattal magánérdekben történő általános visszaélés, mindaz ami a második császárság rendszerének lényeges bázisa volt, átterjedt a hadseregre is. Ha Haussmann és bandája milliókat keresett az óriási párizsi üzleten,[69] ha a közmunkák egész ügyosztályát, a kormány minden szerződését, minden közhivatalt szégyentelenül és nyíltan eszközül használtak a közönség fosztogatására, vajon erkölcsös maradhatott-e csupán a hadsereg egyedül, az a hadsereg, amelynek Louis-Napoléon mindent köszönhetett, s melynek parancsnokai éppúgy sóvárogtak a vagyonra, mint az udvar szerencsésebb polgári tányérnyalói? Amikor azután kiszivárgott, hogy a kormány rendszeresen pénzt zsebel be helyettesekért, anélkül, hogy e helyetteseket szolgálatba állítaná, amiről a hadsereg minden tisztje szükségképpen

tudomással bírt, amikor az anyagraktárakban és másutt megkezdődtek azok az egyéb sikkasztások, melyekkel a hadügyminisztérium által titokban a császárnak átutalt pénzösszegeket előteremtették, amikor a legmagasabb posztokat e beavatottakra kellett bízni, akiket, bármit is tettek vagy mulasztottak, nem lehetett elbocsátani, – akkor az erkölcsi bomlás átterjedt a hadsereg tisztjeire. Távolról sem állítjuk, hogy általában rákaptak közpénzek elsikkasztására; de feletteseik megvetése, a szolgálat elhanyagolása és a fegyelem meglazulása mindennek elkerülhetetlen következménye volt. Az egész rendszer megrohadt; az a korrupciós légkör, amelyben a második császárság élt, végül a császár fő támaszára: a hadseregre is kihatott; s a megpróbáltatás órájában a szolgálat dicsőséges hagyományain és a katonák ösztönös bátorságán kívül semmit sem lehetett az ellenséggel szembeállítani; ezek pedig önmagukban nem elegendők ahhoz, hogy egy hadsereget élvonalban tartsanak.

The Rise and Fall of Armies
A megírás ideje: 1870 szeptember 9.
A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 szeptember 10. (1740.) sz.

Eredeti nyelve: angol
Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról — XVIII

Úgy látszik, a jelenleg Franciaországban folyó ostromműveletekkel kapcsolatban még mindig nagy a félreértés. Egyes laptársaink, például a „Times", arra a nézetre hajlanak, hogy a németek, bármilyen kitűnőek is a harcmezőn, nem értenek az ostromhoz; mások úgy vélik, hogy Strasbourg ostroma nem annyira a város elfoglalásáért folyik, mint inkább azért, hogy tapasztalatot szerezzenek és a német műszakiakat és tüzéreket kellő gyakorlatban részesítsék. És mindennek az oka az, hogy eddig sem Strasbourg, sem Toul, sem Metz, sem Phalsbourg még nem adta meg magát. Úgy látszik, teljesen elfelejtették, hogy az e háborút megelőző legutolsó ostrom, nevezetesen Szevasztopol ostroma[59] esetében, az ostromárkok megnyitása után tizenegy hónapig tartó harcra volt szükség, amíg a helyet elfoglalták.

Hogy helyreigazítsunk ilyen éretlen nézeteket, amilyenekkel csak a katonai dolgokban járatlan emberek hozakodhatnak elő, emlékeztetni kell őket arra, hogy milyen valójában egy igazi ostrom. A legtöbb erőd várfala bástyázva van, vagyis a sarkain ötszögű építmények, bástyák vannak, amelyek fegyvertűzzel védik a védőművek előtti térséget és a közvetlenül a lábuknál húzódó árkot. Ebben az árokban, minden két bástya közt, van egy különálló, félholdnak nevezett háromszögű építmény, amely a bástyáknak feléje eső részét fedezi, és ott van a kötőfal, vagyis az erődfalnak a bástyák közti része. Az árok a félhold körül húzódik. E fő árok mentén, kívül, széles fedett út vezet, amelyet a vártér pereme véd. A vártér egy körülbelül hét láb magas, a külső részén szelíden lejtő földhányás. Sok esetben ezeket még más védőművekkel egészítik ki, hogy növeljék a támadás nehézségeit. E védőművek falait alul téglaburkolat fedi vagy az árkokban levő víz védi, hogy lehetetlenné tegyék a támadást a sértetlen falak ellen. A védőműveket mindig úgy építik meg, hogy a belső védőberendezések uralkodnak a külsők felett — vagyis a belsők magasabbak, mint a külsők —, a külsők pedig falaik magasságánál fogva az előttük levő térséget védik.

Az ilyen erőd megtámadásához még mindig a Vauban által tökéletesített

módszert használják, bár az ostromlottak vontcsövű tüzérsége változtatásokra kényszeríthet, ha az erőd előtti térség nagy távolságon teljesen sík. De mivel ezek az erődök majdnem mind akkor épültek, amikor még simafuratú ágyúkat használtak, általában figyelmen kívül hagyják azt a térséget, amely a védőművektől 800 yardnál nagyobb távolságban van, s ez majdnem minden esetben lehetővé teszi, hogy az ostromlók e távolságig szabályos árkok nélkül védett helyzetben közeledjenek. Az első feladat tehát körülzárni a helyet, visszaszorítani az előőrsöket és más különítményeket, felderíteni a védőműveket, előrevinni az ostromágyúkat, lőszert és más készleteket és megszervezni a raktárakat. A jelenlegi háborúban ehhez az előkészítő szakaszhoz, amely meglehetősen hosszú ideig tarthat, hozzátartozott egy tábori ütegekkel történő első bombázás is. Strasbourg-t augusztus 10-én nagyjából körülkerítették, 20-a felé szorosan körülzárták, 23-tól 28-ig bombázták; a szabályszerű ostrom azonban csak 29-én kezdődött. Ez a szabályszerű ostrom az első párhuzamos árok áttörésétől számítódik, amely ároknak az erőd felé eső oldalán a föld fel van hányva, hogy elrejtse és védje az ott átvonuló katonákat. Ez az első párhuzamos árok rendszerint 600–700 yardnyi távolságban övezi a védőművet. Ebben a párhuzamos árokban állítják fel a lövegeket, mégpedig valamennyi homlokrésznek, vagyis azoknak a falrészeknek a meghosszabbításában, amelyeknek tüze uralkodó a terepen; és ezt teszik az erődnek mindazokon a részein, amelyek támadásnak vannak kitéve. Az ütegek célja, hogy végiglőjék az elülső részeket s így megsemmisítsék az ágyúkat és megöljék az ágyúk mellé állított tüzéreket. Legalább húsz ilyen, egyenként két-három ágyúból álló ütegnek, tehát összesen mintegy ötven nehézágyúnak kell lennie. Az első párhuzamos árokban rendszerint több mozsárágyút is felállítottak, hogy a várost, illetve a helyőrség bombabiztos raktárait lőjék; a mostani tüzérségnél csak az utóbbi célra van szükség mozsárágyúkra, az előbbi célra elég a vontcsövű löveg.

Az első párhuzamos ároktól kiindulva árkokat ásnak olyan irányban, hogy azok meghosszabbítási vonala nem érinti az erőd védőberendezéseit, s így az erőd egyetlen lövege sem tudja végigpásztázni őket. Zegzugosan vezetnek előre, amíg a védőművektől 350 yardnyira nem érnek. Itt vonják meg a második párhuzamos árkot, amely hasonló az elsőhöz, csak rövidebb. Ezt az ostromárkok megnyitását követően rendszerint a negyedik vagy ötödik éjszaka végzik el. A második párhuzamos árokban állítják fel az ellenütegeket, mindegyiket a megtámadott erők egy-egy ütegével szemben és velük párhuzamosan. Feladatuk, hogy megsemmisítsék a szemközti ágyúkat és falakat, és keresztűz alá vegyék az őket pásztázó ütegeket. Összesen mintegy hatvan nehéz kaliberű ágyú sorakozik itt. Az ostromlók azután

ismét zegzugos vonalakban nyomulnak előre, amelyek annál rövidebbek lesznek és annál jobban sűrűsödnek, minél jobban közelednek az erődhöz. A védőművektől körülbelül 150 yardnyira ássák ki a fél-párhuzamos ostromárkot a mozsárütegek részére; és a vártér lábánál, mintegy hatvan yardnyira az erődtől, ássák meg a harmadik párhuzamos ostromárkot, amelyben szintén mozsárütegek vannak. Ezt az ostromárkok megnyitása után körülbelül a kilencedik vagy tizedik éjszaka fejezik be.

Amikor ilyen közel vannak az erődítményhez, akkor kezdődik az igazi nehézség. Az ostromlottak tüzérségi tüzét, amennyiben a nyílt térséget védi, ekkor már majdnem egészen elnémították, a puskatűz azonban a várfal felől most hatásosabb, mint valaha, és nagyon hátráltatja az árkokban folyó munkát. Az ostromárkokat most sokkal óvatosabban és más terv szerint kell elkészíteni, amelyet itt nem fejthetünk ki részletesen. A tizenegyedik éjszaka az ostromlók talán már a fedett út kiugró sarkaiig nyomulnak előre, amelyek a bástyák és a félholdak kiugró pontjai előtt vannak; a tizenhatodik éjszaka pedig az ostromlók esetleg már befejezték a vártér átvágását — vagyis árkaikat a vártér élvonala mögé vezették, a fedett úttal párhuzamosan. Csak akkor tudják majd úgy felállítani ütegeiket, hogy rést üssenek az erőd falába, hogy az árkon áthaladva bejussanak az erődbe és elhallgattassák a bástyák szárnyain levő ágyúkat, amelyek az árkot lövik és megakadályozzák az áthaladást. Ezeknek az oldalsáncoknak és ágyúknak a megsemmisítése és a résütés talán a tizenhetedik nap megy végbe. A következő éjszaka történhetik az árokba való leszállás és az árkon át egy fedett út befejezése, amelynek az a rendeltetése, hogy az oldaltűzzel szemben védje az ostromló félt, és akkor megkezdődik a támadás.

E leírásban megpróbáltuk vázolni, hogyan folynak le az ostromműveletek az egyik leggyengébb és legegyszerűbb erődfajta (a Vauban-féle hatszög) ellen, és próbáltuk meghatározni, mennyi idő szükséges a különböző ostromszakaszokhoz — ha az ostromot nem zavarják sikeres kitörések —, feltéve, hogy a védelem nem mutat rendkívüli tevékenységet, bátorságot, illetve nem rendelkezik különös erőforrásokkal. Látható tehát, hogy még ilyen kedvező körülmények közt is legkevesebb tizenhét napig fog tartani, amíg rést tudnak ütni a főfalakban s ilymódon megkezdhetik az erődítmény megrohanását. Ha a helyőrség, létszámát tekintve, elég nagy és jól felszerelt, katonailag nincs rá ok, miért adná meg magát hamarabb; pusztán katonai szempontból csupán kötelességük, hogy legalább ennyi ideig kitartsanak. S az emberek azon siránkoznak, hogy Strasbourg — amely csak tizennégy napja van szabályszerű ostrom alatt és a támadás frontján előretolt védőállásokkal rendelkezik, ami lehetővé teszi, hogy legalább öt nappal tovább tartson ki, mint egy

átlagos erőd – még nem esett el. Panaszkodnak, hogy Metz, Toul és Phalsbourg még nem adta meg magát. De még azt sem tudjuk, hogy egyetlen ostromárkot is megnyitottak-e Toul ellen, a többi erődről pedig annyit tudunk, hogy még egyáltalában nincsenek szabályszerű ostrom alatt. Ami Metzet illeti, úgy látszik, pillanatnyilag nem szándékoznak megostromolni; úgy látszik, elfoglalásának legeredményesebb módja, ha Bazaine seregét kiéheztetik. E türelmetlen cikkíróknak tudniok kellene, hogy csak nagyon kevés olyan erődparancsnok van, aki egy négy ulánusból álló őrjáratnak vagy akár bombázás hatása alatt megadja magát, hacsak valamennyire is elegendő helyőrség és készlet áll rendelkezésére. Ha Stettin 1806-ban megadta magát egy lovasezrednek, ha francia határerődök 1815-ben egy rövid ideig tartó bombázás hatására, vagy akár ettől való félelmükben kapituláltak, nem szabad elfelejtenünk, hogy Woerth[24] és Spichern[26] együttvéve nem ér fel sem Jénával[39], sem Waterlooval[60]. Azonkívül balgaság lenne kételkedni abban, hogy sok olyan tiszt van a francia hadseregben, aki még egy garde mobile-okból álló helyőrséggel is kibír egy szabályszerű ostromot.

Notes on the War – XVIII
A megírás ideje: 1870 szeptember 14.
A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 szeptember 15. (1744.) sz.

Eredeti nyelve: angol
Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Hogyan kell megverni a poroszokat

Az 1859. évi itáliai háború[64] után, amikor Franciaország katonai hatalma elérte tetőfokát, Frigyes Károly porosz herceg, az, aki most Metzben bekerítette Bazaine seregét, „Hogyan kell megverni a franciákat" címmel röpiratot írt.[70] Ma, amikor Németország óriási, a porosz rendszer szerint megszervezett katonai ereje mindent elsöpör útjából, az ember kezdi azt kérdezni, ki és hogyan fogja megverni a poroszokat. S amikor a háború, amelyben Németország eleinte a francia sovinizmussal szemben csupán a sajátját védte, a jelek szerint lassan, de biztosan olyan háborúvá változik, amely egy új német sovinizmus érdekeiért folyik, érdemes e kérdést megvizsgálni.

„Isten mindig az erős zászlóalj oldalán van", mondták a Napóleonok, amikor arról volt szó, hogy megmagyarázzák, miképpen nyernek vagy veszítenek el csatát. Poroszország e szerint az elv szerint cselekedett. Gondoskodott róla, hogy neki legyenek az „erős zászlóaljai". Amikor Napóleon 1807-ben megtiltotta, hogy a porosz hadsereg több, mint 40 000 főből álljon, Poroszországban hathónapi kiképzés után elbocsátották az újoncokat és újakat állítottak a helyükre. 1813-ban négy és fél milliónyi lakosságból 250 000 katonát tudtak a harctérre küldeni. Később továbbfejlesztették a rövid katonai szolgálat és a hosszú tartalékos-kötelezettség elvét, és amellett összhangba hozták egy abszolút monarchia követelményeivel. Az embereket két-három évig benntartották a hadseregben, nemcsak azért, hogy jól kiképezzék, hanem azért is, hogy feltétlen engedelmességre szoktassák őket.

Nos, éppen itt van a porosz rendszer gyenge pontja. Két különböző és végső fokon összeférhetetlen feladatot kell egymással kibékítenie. Egyrészt kitart amellett, hogy minden ép testű férfiből katonát csinál; hogy állandó hadsereget kíván fenntartani csupán abból a célból, hogy az iskola legyen, ahol az állampolgárok megtanulják a fegyverek használatát, s olyan mag legyen, amely körül külső támadás esetén tömörülnek. Ennyiben a rendszer pusztán védelmi jellegű. Másrészt ugyanez a hadsereg fegyveres támasza, fő pillére kell hogy legyen egy quasi-abszolutisztikus kormánynak. Ebből a

célból a polgárok részére létesített fegyverforgatási iskolát a felettesekkel szembeni feltétlen engedelmesség és a királyhűség iskolájává kell változtatni. Ez csak hosszú szolgálati idővel érhető el. Itt mutatkozik meg az összeférhetetlenség. A védelmi politika azt követeli, hogy rövid idő alatt sok embert képezzenek ki, hogy külső támadás esetén nagy tömegek legyenek tartalékban; a belpolitika viszont korlátozott számú egyén hosszú ideig tartó betörését kívánja, hogy belső lázadás esetén megbízható sereg álljon rendelkezésre. A quasi-abszolutisztikus monarchia középutat választott. Teljes három esztendőn át tartotta a hadseregben az embereket és anyagi eszközeinek megfelelően korlátozta az újoncok számát. A híres általános hadkötelezettség valójában nem létezik. Konskripcióvá változott, amely csak abban különbözik a más országokbelitől, hogy terhesebb. Több pénzbe kerül, több embert követel és sokkal hosszabb időre nyújtja az állításkötelezettséget, mint amilyen hosszú az más országban. Ugyanakkor az, ami eredetileg a saját védelmére felfegyverzett nép volt, harcra kész és megbízható támadó hadsereggé, a kormánypolitika eszközévé válik.

1861-ben Poroszországnak valamivel több mint tizennyolcmillió lakosa volt, és minden évben 227 000 fiatalember vált katonakötelessé, miután betöltötte huszadik esztendejét. Ezeknek a fele volt testileg alkalmas a szolgálatra — ha nem azonnal, legalábbis néhány évvel később. De 114 000 újonc helyett évente csak 63 000-et soroztak be, úgyhogy a katonai szolgálatra alkalmas férfi lakosságnak majdnem a felét kiiktatták a fegyverforgatásra való képzésből. Aki háború idején Poroszországban volt, az bizonyára meglepődve látta, milyen rendkívül sok húsz és harminckét év közötti erős, egészséges férfi marad nyugodtan otthon. A „tetszhalál" állapota, amelyet egyes különtudósítók Poroszországban a háború alatt észrevettek,* csak az ő képzeletükben létezik.

Az Északnémet Szövetségben 1866 óta a 30 millió főnyi lakosságból az évi újoncok száma nem haladta meg a 93 000-et. Ha teljes számban besoroznák a szolgálatra alkalmas fiatal férfiakat — még ha a legalaposabb orvosi vizsgálatnak vetik is őket alá —, legkevesebb 170 000 lenne a számuk. Az újoncok számának ezt a korlátozását egyrészt dinasztikus követelmények, másrészt pénzügyi szükségszerűség határozta meg. A hadsereg megbízható eszköz maradt, hazai viszonylatban abszolutisztikus célokra, külföldi viszonylatban a kormány háborúi szempontjából. De ami a nemzet teljes erejét illeti, azt megközelítően sem használták ki védelemre.

Mindamellett ez a rendszer mérhetetlenül előnyösebb volt a többi nagy

* *V. ö. 112. old. — Szerk.*

kontinentális hadsereg idejét múlta cadre-rendszerével szemben. Velük összehasonlítva Poroszország ugyanolyan lélekszámú lakosságból kétszer annyi katonát nyert. S amellett jó katonákat nevelt belőlük, hála annak a rendszernek, amely kimerítette az ország erőforrásait, s amelyet a nép sohasem tűrt volna meg, ha Louis-Napoléon nem nyújtja ki állandóan a kezét a rajnai határ felé, s a nép nem törekszik a német egységre, amelynek megvalósításához ösztönszerűen e hadseregben látta a szükséges eszközt. Ha biztosítva lesz a Rajna és a német egység, akkor ez a hadseregrendszer szükségképpen elviselhetetlenné válik.

Íme itt a felelet arra a kérdésre, hogy miképpen kell a poroszokat leverni. Ha egy ugyanolyan népes, ugyanolyan képességű, ugyanolyan bátor és ugyanolyan civilizált nemzet a valóságban keresztülvinné azt, ami Poroszországban csak a papíron van meg, hogy minden ép testű polgárból katonát csinál; ha ez a nemzet békében korlátozná a tényleges szolgálati időt és csak arra képezne ki, ami a célnak megfelel; ha a szervezetet a háborús gépezet részére ugyanolyan hatékonyan fenntartaná, mint ahogy azt Poroszország tette az utóbbi időben – akkor, állítjuk, e nemzetnek ugyanolyan óriási előnye lenne az elporoszosított Németországgal szemben, mint amilyennel ez az elporoszosított Németország rendelkezik a jelenlegi háborúban Franciaországgal szemben. Elsőrendű porosz tekintélyek (köztük von Roon tábornok, a hadügyminiszter) véleménye szerint kétévi szolgálat tökéletesen elég ahhoz, hogy egy fajankóból jó katona váljék. De mi, Őfensége vaskalapos tiszt urainak engedelmével, inkább azt mondanók, hogy az újoncok tömege részére tizennyolc hónap – két nyár és egy tél – elég lenne. A szolgálat pontos időtartama azonban másodrendű kérdés. A poroszok, mint láttuk, hathavi szolgálattal kitűnő eredményeket értek el, méghozzá olyan emberekkel, akik nemrég kerültek ki a jobbágysorból. A fődolog az, hogy valóban keresztülvigyék az általános hadkötelezettség elvét.

Ha a háborút a végsőkig folytatják, amit a német filiszterek most nagy hangon követelnek, vagyis Franciaország feldarabolásáig, akkor biztosak lehetünk benne, hogy a franciák követni *fogják* ezt az elvet. Ők eddig harcias, de nem katonás nemzet voltak. Gyűlölték a szolgálatot a hadseregben, amely a cadre-rendszeren – hosszú katonai szolgálat és kevés a kiképzett tartalékos – alapult. Szívesen szolgálnak majd olyan hadseregben, amelyben rövid a kiképzési idő és hosszú a tartalékosi kötelezettség. Sőt még többet fognak tenni, ha ezzel lehetővé válik, hogy kiköszörüljék a csorbát és helyreállítsák Franciaország integritását. Akkor Franciaország oldalán lesznek az „erős zászlóaljak" és a hatásuk ugyanolyan lesz, mint a mostani háborúban, hacsak nem alkalmazza Németország ugyanezt a rendszert. De a

különbség a következő lesz: mint ahogyan a porosz Landwehr-rendszer haladás volt a francia cadre-rendszerhez képest, mert csökkentette a szolgálati időt és növelte a hazájuk megvédésére alkalmas férfiak számát, úgy a valóban általános katonai kötelezettségnek ez az új rendszere haladás lesz a porosz rendszerrel szemben. A hadi felszerelések mind hatalmasabbak, a békehadseregek viszont egyre kisebbek lesznek. Ha egyes országok polgárainak személyesen, nem pedig helyettes[63] útján kell majd megvívniok uralkodóik viszályait; a védelem erősebb, a támadás nehezebb lesz; és éppen a seregek megnövelése eredményezi majd végül a költségek csökkenését és válik a béke biztosítékává.

How to fight the Prussians

Eredeti nyelve: angol

A megírás ideje: 1870 szeptember 16.

Aláírás nélkül

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 szeptember 17. (1746.) sz.

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – XIX

Párizs erődítményei már bebizonyították értéküket. Csak nekik köszönhető, hogy a németek több mint egy hete nem foglalták el a várost. 1814-ben félnapi harc a Montmartre magaslatai táján megadásra kényszerítette a várost. 1815-ben egy sor földerődítmény, amelyet a hadjárat kezdetétől fogva építettek, némi haladékot biztosított; de ellenállásuk nagyon rövid életű lett volna, ha a szövetségesek nincsenek tökéletesen meggyőződve arról, hogy a várost harc nélkül fogják megkapni. A jelenlegi háborúban a németek, bármit vártak is a diplomáciától, nem engedték meg, hogy diplomatáik beavatkozzanak katonai akciójukba. S ugyanaz a katonai akció, amely szeptember közepéig rövid, éles és határozott volt, lassú, tétovázó és tapogatódzó lett attól a naptól kezdve, hogy a német hadoszlopok Párizsnak, e hatalmas megerősített tábornak hadműveleti területére értek. S ez természetes. Ilyen óriási területnek puszta bekerítése időt és óvatosságot követel még akkor is, ha 200 000 vagy 250 000 fővel közelednek feléje. E nagy haderő aligha lesz elég a város teljes körülkerítéséhez, még ha a városnak nincs is olyan hadserege – mint például ebben az esetben –, amely alkalmas lenne arra, hogy hadba szálljon és szabályos ütközeteket vívjon. Hogy Párizsban nincs ilyen hadsereg, azt Ducrot tábornok Meudon melletti kitörésének[71] siralmas következményei nagyon világosan bebizonyították. Itt a sorkatonák kétségtelenül rosszabbul viselkedtek, mint a garde mobile; valójában „megléptek", élükön a híres zuávokkal. A dolog könnyen megmagyarázható. A régi katonákat – jobbára Mac-Mahon, de Failly és Félix Douay seregének emberei, akik Woerthnél harcoltak – teljesen demoralizálta két végzetes visszavonulás és a hat héten át tartó állandó sikertelenség. Mi sem természetesebb, mint hogy az ilyen okok rendkívül erősen hatnak zsoldosokra – a zuávok ugyanis, akiknek többsége helyettes[63], nem érdemelnek más nevet. És ezektől a katonáktól várták, hogy megszilárdítsák a kiképzetlen újoncokat, akikkel a frontszakasz meggyérült csapatait feltöltötték. Ez után az eset után még lehetnek támadások itt-ott sikeresek is, de aligha fog sor kerülni nyílt ütközetre.

Egy másik szempont: A németek azt mondják, hogy Párizst a Sceaux melletti dombokról sakkban tartják ágyúikkal; ezt az állítást azonban meglehetősen kétkedve kell fogadni. A legközelebbi magaslatok, hol üteget helyezhettek el Fontenay-aux-Roses fölött, körülbelül 1500 méternyire Fort de Vanves-től, kerek 8000 méterre, vagyis 8700 yardnyira vannak a város központjától. A németeknek nincs nehezebb tábori tüzérségük, mint az úgynevezett vontcsövű hatfontos (lövedéksúly körülbelül 15 font), de ha lenne is vontcsövű tizenkétfontosuk, hozzá 32 fontos lövedék, akkora emelékszög mellett, amelynek figyelembevételével a lövegmozdonyok készültek, lőtávolságuk nem haladná meg a 4500–5000 métert. Tehát e kérdés nem kell hogy megrémítse a párizsiakat. Amíg a németek nem foglalnak el két vagy több erődöt, a párizsiaknak nem kell félniök bombázástól; különben is a lövedékek annyira szétszóródnának a hatalmas területen, hogy a kár viszonylag csekély, az erkölcsi hatás pedig majdnem nulla lenne. Nézzük csak, milyen óriási tüzérséget sorakoztattak fel Strasbourg ellen: mennyivel többre lesz szükség Párizs bevételéhez, még ha arra gondolunk is, hogy a párhuzamos ostromárkokkal történő szabályos támadás természetszerűen az erődítmény kis részére fog szorítkozni! S amíg a németek ezt a tüzérséget a lőszerrel és egyéb kellékekkel együtt Párizs falai alatt össze tudják hozni, addig Párizs biztonságban lesz. Csak akkor, ha az ostromhoz szükséges anyag együtt van, kezdődik az igazi veszély.

Most világosan látjuk, milyen nagy belső erő van Párizs erődítményeiben. Ha ehhez a passzív erőhöz, ehhez a puszta ellenállási képességhez hozzájárulna az aktív erő, egy igazi hadsereg támadóereje, azonnal megnövekednék az erődítmények ereje. Az ostromló sereget a Szajna és a Marne folyó elkerülhetetlenül legkevesebb három külön részre osztja, amelyek csak a hadállásaik mögött épített hidakon át – vagyis kerülő úton és időveszteséggel – érintkezhetnek egymással, ugyanakkor a Párizsban levő hadsereg hatalmas tömege túlerővel támadhatja meg bármelyiket a három részleg közül, veszteséget okozhat neki, megsemmisíthet esetleg már megkezdett erődítéseket és visszavonulhat az erődítmények védelme alá, még mielőtt az ostromlók segítségére siető csapatok megérkezhetnek. Ha a Párizsban levő sereg nem lenne túl gyenge az ostromlók erőihez viszonyítva, megakadályozhatná a hely teljes körülzárását, vagy bármikor áttörhetne rajta. Hogy mennyire szükséges az ostromlott hely teljes körülzárása, olyannyira, hogy szó se lehessen külső erősítésről, az megmutatkozott Szevasztopol[59] esetében. Itt az ostromot az hosszabbította meg, hogy az erődítmény északi részébe állandóan érkeztek orosz erősítések, s ezt a rést csak az utolsó pillanatban sikerült elzárni. Minél jobban kibontakoznak majd az esemé-

nyek Párizs előtt, annál nyilvánvalóbb lesz ebben a háborúban a bonaparte-i hadvezetés teljes képtelensége, azé a hadvezetésé, amelynek hibájából két sereget áldoztak fel és Párizst legfőbb védelmi fegyvere nélkül hagyták, olyan erő nélkül, amely támadást támadással viszonozhatott volna.

Ami egy ilyen nagy város ellátását illeti, úgy látjuk, kevesebb a nehézség, mint egy kisebb hely esetében. Az olyan főváros, mint Párizs, nemcsak tökéletes kereskedelmi szervezettel rendelkezik, amelynek révén a város mindenkor elláthatja önmagát, hanem ugyanakkor a legfőbb piac és raktár is, ahol egy kiterjedt körzet mezőgazdasági termékeit összegyűjtik és kicserélik. Egy aktív kormány könnyen intézkedhetne úgy, hogy e lehetőségek felhasználásával bőségesen tároljon élelmiszerkészleteket egy átlagos ostrom tartamára. Hogy ez megtörtént-e, nincs módunkban megítélni; de azt nem látjuk be, miért ne történhetett volna meg, méghozzá gyorsan.

Akárhogy is, ha a harc a „végsőkig fog folyni" – márpedig úgy halljuk, hogy fog –, az ellenállás valószínűleg nem lesz nagyon hosszú, ha már áttörték a sáncokat. Az ároklejtő falazata meglehetősen védtelen és a kötőfalak előtt nincsenek félholdak, ami megkönnyíti az ostromlók előrenyomulását és a falak áttörését. Az erődök szűk térsége csak korlátozott számú védő jelenlétét teszi lehetővé; ellenállásuk egy támadással szemben, hacsak nem segítik őket az erődök közt előrenyomuló csapatok, nem lehet tartós. De ha az árkok az erődök várteréig előretolhatók, anélkül, hogy a párizsi hadsereg ilyen kitörései megsemmisítenék, akkor e tény azt bizonyítja, hogy ez a sereg – mind számát, mind szervezetét, mind harci szellemét tekintve – túlságosan gyönge ahhoz, hogy a támadás éjszakáján sikeres kitörést hajtson végre.

Ha már néhány erődöt elfoglaltak, remélhető, hogy a város le fog mondani a reménytelen harcról. Ha nem, akkor az ostrommal járó hadműveletek meg fognak ismétlődni, több áttörésre kerül sor, s a várost újból megadásra szólítják fel. S ha megint elutasító lesz a válasz, akkor ugyanilyen reménytelen harc következhet a barikádokon. Reméljük, el fogják kerülni az ilyen értelmetlen áldozatokat.

Notes on the War – XIX

A megírás ideje: 1870 szeptember 26.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 szeptember 27. (1754.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

A tárgyalások[72] története

A történetet, amelyet tegnap Jules Favre úr verziója alapján olvasóink elé tártunk, minden további nélkül helyesnek tarthatjuk, kivéve az olyan kisebb tévedéseket, mint például azt, hogy Bismarcknak állítólag szándékában van Metz, Château-Salins és „Soissons" annektálása. Favre úr, úgy látszik, nem ismeri Soissons földrajzi helyét. A gróf Sarrebourg-t mondott. Ezt a várost már régen kiszemelték, mert az új stratégiai határvonalon belül fekszik, Soissons viszont ugyanolyan távol van e határtól, mint Párizs vagy Troyes. Lehet, hogy Favre úr nem egészen pontosan adja vissza a beszélgetés szavait; de ahol olyan tényeket említ, amelyeket a hivatalos porosz sajtó vitat, ott a semleges Európa általában inkább az ő kijelentését veszi majd alapul. Például ha Berlinben elvitatják, amit Favre úr a Mont-Valérien átadására vonatkozó javaslatról mond, kevesen fogják azt hinni, hogy Favre úr ezt kitalálta vagy teljesen félreértette Bismarck grófot.

Saját jelentése egész világosan mutatja, milyen kevéssé értette meg Favre úr a jelenlegi helyzetet, illetve, mennyire zavaros és bizonytalan az arra vonatkozó nézete. Azért jött, hogy fegyverszünetről tárgyaljon, amelynek békekötéshez kellett vezetnie. Azt a feltevését, hogy Franciaországnak még van ereje ahhoz, hogy ellenfeleit minden területi követelésük feladására kényszerítse, még hajlandók vagyunk menteni, de azt már nehéz megmondani, milyen alapon várta az ellenségeskedés megszüntetését. Amihez a németek végül ragaszkodtak, az Strasbourg, Toul és Verdun átadása volt – eszerint a helyőrség fogságba került volna. Úgy látszik, Toul és Verdun átadásába Favre úr többé-kevésbé beleegyezett. És Strasbourg? Ezt a követelést Favre úr egyszerűen sértésnek fogta fel, semmi egyébnek. „Ön elfelejti, gróf úr, hogy francia emberrel beszél. Ilyen módon feláldozni egy hősies helyőrséget, amelynek magatartását az egész világ csodálja, és különösen csodáljuk mi magunk, gyávaság lenne. Ígérem, nem fogom elmondani, hogy ezt a feltételt ajánlotta nekünk."[73] Ebben a válaszban nemigen látjuk, hogy Favre úr tekintettel lenne a tényekre; nem egyéb ez a válasz,

mint a hazafias érzés kitörése. Mivel ez az érzés nagyon erősen hatott Párizsban, ilyen pillanatban, természetesen nem volt félretehető; de mérlegelni kellett volna a tényeket is. Strasbourg elég soká állt szabályszerű ostrom alatt, hogy közeli eleste teljesen bizonyos legyen. Egy szabályosan ostromlott erőd meghatározott ideig tud ellenállni, rendkívüli erőfeszítéssel még néhány nappal meg is hosszabbíthatja védelmét; de hacsak nem érkezik felmentő sereg, matematikailag biztos, hogy el kell esnie. Trochu és a párizsi műszaki tisztikar ezt tudják; tudják, hogy nincs olyan hadsereg, amely Strasbourg segítségére mehetne; ennek ellenére Trochu kollégája a kormányban, Jules Favre, láthatóan mindezt számításon kívül hagyja. A Strasbourg átadására vonatkozó követelésben nem látott mást, mint sértést saját maga, a strasbourg-i helyőrség, a francia nemzet ellen. A legfőbb érdekelt felek azonban, Uhrich tábornok és helyőrsége, már eleget tettek saját becsületükért. Ha megtakarítják nekik egy teljesen reménytelen harc utolsó napjait, úgyhogy ezzel megjavíthatják Franciaország megmentésének csekély lehetőségeit, ez nem sértés lett volna, hanem jól megérdemelt jutalom. Uhrich tábornok bizonyára szívesebben adta volna meg magát kormányának parancsára és megfelelő engedmény fejében, mint a támadással való fenyegetődzésre és anélkül, hogy ellenszolgáltatást kapna.

Közben Toul és Strasbourg elesett, Verdunnek pedig, amíg Metz kitart, a németek számára az égvilágon nincs semmiféle katonai jelentősége. Ilyenformán a németek a fegyverszünet jóváhagyása nélkül majdnem mindent megkaptak, amiről Bismarck Jules Favre-ral tárgyalt. Úgy látszik tehát, hogy még soha nem kínált hódító fegyverszünetet olcsóbb és nagylelkűbb feltételek mellett, és még soha nem utasított vissza legyőzött esztelenebb módon ilyen ajánlatot. Jules Favre intelligenciája nem ragyog ebben az ügyletben, bár ösztöne valószínűleg egészen helyes volt; ugyanakkor Bismarck a nagylelkű hódító új szerepében jelenik meg. Az ajánlat, ahogy Favre úr értette, rendkívül előnyös volt; s ha csak az lett volna, amit gondolt, azonnal el kellett volna fogadnia. De az ajánlat valamivel több volt, mint amennyit Favre látott benne.

Két harcoló sereg közt a fegyverszünet könnyen rendezhető ügy. Megállapítanak egy demarkációs vonalat – esetleg semleges övezetet a két hadviselő fél közt –, s ezzel a dolog el van intézve. De itt csak egy sereg van a harcmezőn; a másik, amennyiben még létezik, többé-kevésbé körülzárt erődökben van. Mi legyen ezekkel az erődökkel? Mi legyen a státusuk a fegyverszünet alatt? Bismarck vigyáz, hogy erről egy szót se szóljon. Ha megkötik a tizennégy napos fegyverszünetet, és nem említik ezeket a városokat, akkor magától értetődően megmarad a status quo, kivéve ami a helyőrségek és az

erődítmények ellen folyó tényleges hadműveleteket illeti. Így Bitche, Metz, Phalsbourg, Párizs és még ki tudja, hány megerősített hely körülzárva marad, elvágva minden utánpótlástól és összeköttetéstől; a bennrekedt lakosság ugyanúgy megenné élelmiszerkészletét, mintha nem lenne fegyverszünet; ilyenformán az ostromló félnek majdnem ugyanannyit jelentene a fegyverszünet, mint ha folytatódnék a harc. Sőt, megtörténhetik, hogy a fegyverszünet alatt egy vagy több ilyen hely teljesen kimeríti minden készletét és kénytelen megadni magát az ostromlóknak, hogy megmeneküljön az éhhaláltól. Ebből az látszik, hogy Bismarck gróf, ravaszul, mint mindig, arra számított, hogy a fegyverszünet segítségével megadásra kényszeríti az ellenséges erődöket. Természetesen, ha a tárgyalások addig folytatódnak, amíg egy megállapodástervezethez nem vezetnek, akkor a francia tisztikar erre rájön és feltétlenül olyan követeléseket támaszt a bekerített városokat illetően, hogy valószínűleg az egész dolog meghiúsul. De Jules Favre úrnak lett volna a feladata, hogy Bismarck javaslatait alaposan megvizsgálja és kiderítse, mit akar a gróf a maga érdekében eltitkolni. Ha megtudakolja, mi lesz a körülzárt városok státusa a fegyverszünet alatt, akkor nem ad Bismarck grófnak alkalmat arra, hogy a világ előtt látszólagos nagylelkűséget mutasson; Favre úrnak ez túlságosan mély volt, noha a felszínen feküdt. Ehelyett úgy felfortyan annak a követelésnek a hallatára, hogy Strasbourg adja meg magát, aminek következtében a helyőrség fogságba kerül, hogy az egész világ előtt nyilvánvaló lesz, hogy a francia kormány szószólója még az elmúlt két hónap komoly tanulságai után sem tudja felmérni a valóságos tényállást, mert még mindig sous la domination de la phrase* áll.

The Story of the Negotiations

Eredeti nyelve: angol

A megírás ideje: 1870 szeptember 30.

Aláírás nélkül

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 október 1. (1758.) sz.

* – a szólam uralma alatt – *Szerk.*

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – XX

Meglepő tény, még azok után az érthetetlen hibák után is, amelyek a francia hadsereg gyakorlati megsemmisüléséhez vezettek, hogy Franciaország olyan győztesnek a hatalmában legyen, amely az ország területének alig egynyolcadát tartja a kezében. A területet, amelyet a németek ténylegesen elfoglaltak, egy Strasbourg-tól Versailles-ig és egy másik, Versailles-tól Sedanig menő vonal határolja. E keskeny sávon belül a franciák még tartják Párizs, Metz, Montmédy, Verdun, Thionville, Bitche és Phalsbourg erődöket. Ezeknek az erődöknek a megfigyelése, blokádja vagy ostroma leköti az összes eddig Franciaországba küldött erőket. A németeknek talán elég lovasságuk van ahhoz, hogy Párizs körül egészen Orléans-ig, Rouenig, Amiens-ig és még messzebb megtisztítsák a terepet; de egy kiterjedt térség komoly megszállására jelenleg nem gondolhatunk. Igaz, hogy egy 40 000–50 000 főnyi katonaság van Elzászban, Strasbourg-tól délre, s ennek a seregnek a létszáma a strasbourg-i ostromló csapatok nagyobbik részével a kétszeresére növelhető. E csapatokat a jelek szerint portyázó hadjáratra Franciaország déli részeibe akarják küldeni; azt állítják, hogy Belfort, Besançon és Lyon felé fognak vonulni. E három erőd közül mindegyik egy nagy elsáncolt tábor, a fő bástyafaltól kellő távolságban előretolt erődökkel; s ennek a három helynek az ostroma, sőt akár komoly blokádja, ha egyidejűleg történik, nagyobb katonai erőt igényel, mint e sereg erői. Ezért meg vagyunk róla győződve, hogy ez az állítás egyszerű félrevezetés, s hogy az új német hadsereg csak annyira fog figyelmet szentelni ezeknek az erődöknek, amennyire okvetlenül szükséges. A Saône völgyébe, Burgundia leggazdagabb részébe fog bevonulni, azt letarolja, aztán a Loire felé menetel, hogy megteremtse az összeköttetést a Párizst körülzáró sereggel és a körülményeknek megfelelően bevetésre kerüljön. De amíg nincs közvetlen kapcsolata a Párizs előtt álló sereggel, ami lehetővé tenné, hogy meglegyen a Rajnával való közvetlen és független kapcsolat nélkül, addig még ez az erős csapattest is csak portyázó hadjáratra használható, és nem tud kezében tartani egy nagy

területet. Hadműveletei tehát az elkövetkező néhány hét folyamán nem fogják megnövelni a németek kezében levő terület nagyságát; az továbbra is Franciaország egész területének csupán egynyolcada marad; Franciaország ennek ellenére, jóllehet ezt nem akarja elismerni, tulajdonképpen meghódított ország. Hogyan lehetséges ez?

A fő ok az egész francia közigazgatás, különösen a katonai igazgatás túlzott központosítása. Franciaország egészen a legutóbbi időkig katonai célból huszonhárom kerületre volt felosztva; lehetőség szerint mindegyiknek volt egy helyőrsége, amely egy gyaloghadosztályból, továbbá lovasságból és tüzérségből állt. E hadosztályok parancsnokai és a hadügyminisztérium közt nem volt közbenső láncszem. Azonkívül e hadosztályok csupán igazgatási, nem pedig katonai szervek voltak. Háború idején ezredeiket nem alakították dandárokká; csupán békeidőben álltak ugyanannak a tábornoknak a fegyelmi ellenőrzése alatt. Ha háború fenyegetett, esetleg egészen különböző hadtestekhez, hadosztályokhoz vagy dandárokhoz küldték őket. Ami a hadosztály törzskarát illeti, annak csak igazgatási funkciója volt, és személy szerint nem volt alárendelve a hadosztályparancsnoknak. Louis-Napoléon idején ezt a huszonhárom hadosztályt hat hadtestbe vonták össze úgy, hogy mindegyikük Franciaország egy-egy tábornagyának vezetése alatt állt. Ezek a hadtestek azonban éppoly kevéssé voltak háború esetére szánt állandó alakulatok, mint a hadosztályok. Politikai, nem pedig katonai célra szervezték őket.[74] Nem volt reguláris tisztikaruk. Pontosan fordított volt a helyzet, mint a porosz hadtesteknél. Ezek háború esetére egytől egyig szilárdan szervezettek, mindegyiknek van gyalogsága, lovassága, tüzérsége és műszaki alakulata, valamint hadjárat esetén használható katonai, orvosi, bírói és igazgatási tisztikara. Franciaországban a hadsereg igazgatási részlege (intendantura stb.) nem a parancsnokló tábornagytól vagy tábornoktól kapta parancsait, hanem közvetlenül Párizsból. Ilyen körülmények közt, ha Párizs megbénul, ha megszakad vele az összeköttetés, akkor a tartományok szervezeti mag nélkül maradnak; ők is megbénulnak, annál is inkább, mivel a tartományoknak Párizstól és annak kezdeményezésétől való hagyományos függése a régi szokás szerint a nemzeti hitvallás szerves tartozéka lett, ami ellen fellázadni nemcsak bűn, hanem szentségtörés.

E fő okon kívül azonban van egy másik, amely másodrangú ugyan, de ebben az esetben nem kevésbé fontos; az, hogy a főváros Franciaország belső történeti fejlődése következtében veszedelmesen közel van az ország északkeleti határához. Háromszáz évvel ezelőtt ez még sokkal nagyobb mértékben volt így. Párizs akkor egészen az ország határán volt. Franciaország azért viselte Németország és Spanyolország ellen – amikor az utóbbi Bel-

gium ura volt – a háborúk szinte szakadatlan sorát, hogy Párizst nagyobb elfoglalt területtel fedezze kelet és északkelet felé. Attól fogva, hogy II. Henrik elfoglalta a három püspöki székhelyt, Metzet, Toult és Verdunt (1552), egészen a forradalomig ezért hódították meg és csatolták Franciaországhoz Artois-t, Flandria és Hainaut egyes részeit, Lotaringiát, Elzászt és Montbéliard-t, hogy e helyek ütközőül szolgáljanak, vagyis felfogják a Párizs elleni támadás első rohamát. Meg kell mondanunk, hogy e tartományok – a lakosság faját, nyelvét és szokásait tekintve – majdnem mind hivatva voltak arra, hogy Franciaország szerves részévé legyenek, s hogy Franciaország tudta, főleg az 1789–98-as forradalom jóvoltából, miképpen kell teljesen asszimilálnia a többit. De Párizs még ma is veszedelmesen védtelen. Bayonne-tól Perpignanig, Antibes-től Genfig messze van az ország határa Párizstól. Genftől Bázelon át az elzászi Lauterbourg-ig ugyanaz marad a távolság; a határ körívet alkot, melynek központja Párizs, és sugara 250 mérföld. Lauterbourg-nál azonban a határ letér az ívről és azon belül egy húrt alkot, amely egy bizonyos ponton csak 120 mérföldnyire van Párizstól. „Là où le Rhin nous quitte, le danger commence"*, mondja Lavallée Franciaország határairól írt soviniszta művében. De ha azt az ívet Lauterbourg-tól északi irányba folytatjuk, látni fogjuk, hogy majdnem pontosan a Rajna folyását követi a tengerig. Ez az igazi ok, amiért a franciák a Rajna egész balpartját követelik. Csak e határvonal biztosítása után lenne Párizs egyformán távoli határokkal fedezve a legvédtelenebb oldalán, és ráadásul folyó lenne a határvonala. És Franciaországnak erre kétségtelenül joga is lenne, ha Párizs katonai biztonsága lenne az európai politika legfőbb kérdése. Szerencsére nem ez a helyzet. Ha Franciaország Párizst választja fővárosának, akkor ugyanúgy vállalnia kell ennek hátrányait, mint előnyeit. Az egyik hátrány az, hogy az ország egy kis részének elfoglalása, beleértve Párizst, megbénítja az ország akcióképességét. De ha így áll a dolog, ha Franciaország nem nyer jogot a Rajnára, csupán azért, mert fővárosa történetesen védtelen helyzetben van, Németországnak is tudnia kell, hogy hasonló jellegű katonai meggondolások neki sem adnak több jogcímet francia területre.

Notes on the War – XX
A megírás ideje: 1870 október 2.
A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 október 3. (1759.) sz.

Eredeti nyelve: angol
Aláírás nélkül

* – „Ott, ahol a Rajna elhagy minket, ott kezdődik a veszély"[75] – *Szerk.*

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – XXI

Ha hitelt adhatunk a léggömbön Párizsból érkező jelentéseknek, a várost megszámlálhatatlan csapat védi. Ott van a garde mobile 100 000–200 000 tagja vidékről, a párizsi nemzeti gárda 250 zászlóalja, amelyek mindegyikének 1500, más jelentések szerint 1800–1900 fő a létszáma, tehát összesen a legszerényebb számítások szerint is 375 000 fő, továbbá legalább 50 000 főnyi sorcsapat, és ezeken kívül a tengerészgyalogság, a tengerészek, a szabadcsapatosok[38] stb. És – mondja a legújabb tájékoztató – ha ezek mind harcképtelenné válnának, még mindig ott áll mögöttük 500 000, fegyverviselésre alkalmas polgár, akik készek arra, hogy szükség esetén a katonák helyébe lépjenek.

A Párizs előtt álló német hadsereghez tartozik hat északnémet hadtest (a 4., 5., 6., 11., 12. és a gárda), két bajor hadtest és a württembergi hadosztály, összesen nyolc és fél hadtest, mintegy 200 000–230 000 fő – semmiképpen sem több. Jóllehet ez a német hadsereg legalább 80 mérföld hosszú bekerítési vonalon oszlik el, mégis a jelek szerint sakkban tartja a városban levő csapatokat, elvágja utánpótlási vonalaikat, ellenőrzése alatt tartja a Párizsból kivezető összes utakat és ösvényeket, s eddig sikeresen verte vissza a helyőrség minden kitörését. Hogyan lehetséges ez?

Először is aligha kétséges, hogy Párizs felfegyverzett védőinek óriási számáról szóló hírek a képzelet szüleményei. Ha a 600 000 fegyverest, akikről annyit hallunk, 350 000-re vagy 400 000-re csökkentjük, minden bizonnyal közelebb kerülünk a valósághoz. Tagadhatatlan azonban, hogy sokkal több fegyveres ember vesz részt Párizs védelmében, mint Párizs támadásában.

Másodszor, Párizs védőinek minősége rendkívül különböző. Az összes csapatok közül igazán megbízhatóknak csak a külső erődöket védő tengerészgyalogosok és tengerészek tekinthetők. A sorcsapatok – Mac-Mahon hadseregének maradványai, tartalékokkal, többségükben kiképzetlen újoncokkal kiegészítve – már a szeptember 19-i meudoni összecsapásnál[71] demorali-

záltnak bizonyultak. A garde mobile tagjai, akik önmagukban használható emberek, csak most részesülnek újonckiképzésben; rosszul állnak tisztek dolgában és háromféle puskával vannak felszerelve: Chassepôt-puskákkal, átalakított és át nem alakított Minié-puskákkal. A rendelkezésükre álló rövid idő alatt semmiféle erőfeszítés, az ellenséggel folytatott semmiféle csatározás nem adhatja meg nekik azt az állhatatosságot, amely alkalmassá tenné őket arra, amire leginkább szükség van – hogy nyílt mezőn szembeszálljanak az ellenséggel és megverjék. A garde mobile szervezetének fő fogyatékossága, hogy kevés a gyakorlott kiképzőtiszt és altiszt; katonáikból ezért nem lehet igazán jó katona. Mégis úgy látszik, ezek Párizs védelmének legjobb elemei, s minden bizonnyal legalább fegyelmezettek. A garde nationale sédentaire[17] összetétele igen vegyes. A külvárosok munkásaiból álló zászlóaljak készek elszántan harcolni. Ezek engedelmeskednek majd és bizonyos fajta ösztönös fegyelmet tanúsítanak, ha olyan emberek vezetik őket, akik személy szerint és politikailag egyaránt a bizalmukat élvezik, viszont minden más vezető ellen lázadozni fognak. Azonkívül kiképzetlenek és nincsenek gyakorlott tisztjeik, s ha nem a barikádokon kerül sor a végső harcra, aligha tudják bebizonyítani legjobb harci tulajdonságaikat. A nemzeti gárda zöme azonban, amelyet Palikao fegyverzett fel, burzsoákból áll, főképpen kiskereskedőkből, márpedig ezek az emberek elvből ellenzik a harcot. Fegyveres tevékenységük kimerül abban, hogy őrzik boltjaikat és házaikat, de ha ezekre távolból majd ellenséges gránátok zúdulnak, harci kedvük valószínűleg lelohad. Továbbá ezt a csapatot nem annyira a külső, mint inkább a belső ellenség ellen szervezték. Ezt bizonyítja a nemzeti gárda minden hagyománya és az a meggyőződése, hogy a belső ellenség e pillanatban Párizs szívében leselkedik és csak az alkalomra vár, hogy rájuk rontson. Legnagyobbrészt házasemberek, nem szoktak hozzá a fáradalmakhoz és veszélyekhez, és máris morognak a nehéz szolgálat miatt, mert minden harmadik éjszakát a város falainál szabad ég alatt kell tölteniök. Az ilyen alakulatok között akadhatnak századok, sőt zászlóaljak is, amelyek bizonyos körülmények között bátran viselkednek, egészében véve azonban nem lehet rájuk számítani, kivált rendszeres és fárasztó szolgálat esetében.

Amikor a városban ilyen haderő van, nem csoda, hogy a sokkal kisebb létszámú és nagy területen elszórt német csapatok biztonságban érzik magukat a Párizsból jövő támadásokkal szemben. Valóban, minden eddigi összecsapás azt mutatta, hogy a párizsi hadsereg (ha ugyan egyáltalán annak lehet nevezni) képtelen nyílt mezőn harcolni. A körülkerítő csapatok ellen indított első nagy támadás 19-én meglehetősen jellemző volt ebből a szempontból. Ducrot tábornok mintegy 30 000–40 000 emberből álló hadtestét másfél

órán át tartóztatta fel két porosz ezred (a 7. és 47.), amíg két bajor ezred nem sietett a segítségükre és egy további bajor dandár a franciákat oldalba nem támadta; a megbomlott sorokban visszavonuló franciák egy nyolc löveggel ellátott kiserődöt és számos hadifoglyot hagytak hátra. Az ütközetbe vetett németek száma nem haladhatta meg a 15 000 főt. Azóta a franciák kitörései egészen más jellegűek. Teljesen lemondtak arról, hogy szabályos ütközeteket vívjanak; kisebb csapatokat küldenek ki, hogy előőrsökön és más kisebb különítményeken rajtaüthessenek, ha dandár, hadosztály vagy nagyobb francia egység az erődök vonalát túllépve előrenyomul, megelégszenek a pusztán színlelt vállalkozással. Az ilyen harcoknak nem annyira az a rendeltetésük, hogy kárt tegyenek az ellenségben, mint inkább az, hogy a francia újoncokat hozzászoktassák a gyakorlati hadviseléshez. Ez kétségtelenül fokozatosan emeli majd színvonalukat; de az ilyen korlátozott méretű gyakorlatból Párizs hatalmas embertömegének csak egy kis része húzhat hasznot.

Hogy Trochu tábornok a 19-i harc után teljesen tisztában volt a parancsnoksága alatt álló haderő jellegével, azt világosan mutatja szeptember 20-i kiáltványa. A felelősséget majdnem kizárólag a sorcsapatokra hárította és kissé vállon veregette a garde mobile-t; de ez csak azt bizonyítja, hogy ezt tekinti a parancsnoksága alatt álló csapatok legjobb részének (mégpedig jogosan). Mind a kiáltvány, mind a taktikában azóta végrehajtott változtatás egyértelműen azt bizonyítja, hogy világosan látja, mennyire alkalmatlanok csapatai a nyílt mezőn folytatott hadműveletekre. Nyilván azzal is tisztában van, hogy Franciaország még megmaradt csapatai, amelyek Lyon-hadsereg,[76] Loire-hadsereg stb. néven szerepelnek, pontosan ugyanolyan összetételűek, mint az övé, tehát nem számíthat arra, hogy egy felmentő hadsereg áttöri majd Párizs blokádjának vagy ostromának gyűrűjét. Éppen ezért nagyon furcsának találjuk azt a hírt, amely szerint Trochu a minisztertanácsban ellenezte volna azt a javaslatot, hogy kezdjenek béketárgyalásokat. Ez a hír nyilván Berlinből származik, tehát nem olyan helyről, amely a párizsi eseményekkel kapcsolatos pártatlan tájékoztatásban megbízhatónak tekinthető. De bárhogy áll is a dolog, nem tudjuk elhinni, hogy Trochu reménykednék a sikerben. 1867-ben a hadseregszervezésre vonatkozó nézeteiben erősen afelé hajlott,[77] hogy vezessék be a négyéves tényleges szolgálatot hároméves tartalékszolgálati kötelezettséggel, ahogy ez Lajos Fülöp idejében szokásban volt, sőt azt vallotta, hogy a poroszok szolgálati ideje — két-három év — egyáltalán nem elegendő jó katonák kiképzéséhez. A sors iróniája, hogy most teljesen tapasztalatlan, szinte kiképzetlen és fegyelmezetlen emberekkel kell hadat viselnie éppen azok ellen a poroszok ellen, akiket

tegnap még csak félig kiképzett katonákként jellemzett, azután, hogy ezek a poroszok egy hónap alatt szétverték Franciaország egész reguláris hadseregét.

Notes on the War – XXI
A megírás ideje: 1870 október 5.
A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 október 6. (1762.) sz.

Eredeti nyelve: angol
Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

A porosz hadseregrendszer alapelve

Néhány héttel ezelőtt utaltunk arra*, hogy a porosz hadsereg sorozási rendszere minden, csak nem tökéletes. Azt hirdetik, hogy minden állampolgárból katonát csinál. A hivatalos porosz megfogalmazás szerint a hadsereg nem egyéb, mint az az „iskola, amelyben az egész nemzetet hadviselésre nevelik"; mindamellett a lakosságnak csak egészen kis százaléka járja ki ezt az iskolát. Most visszatérünk erre a tárgyra, hogy néhány pontos számmal illusztráljuk.

A porosz statisztikai iroda táblázatai szerint[78] 1831-től 1854-ig a fiatal katonaköteles férfiak közül a hadseregbe ténylegesen besorozottak száma évi átlagban 9,84%; rendelkezési állományban maradt 8,28%; testi fogyatékosság miatt teljesen alkalmatlan volt 6,40%; időlegesen alkalmatlan volt, és később ismét sorozásra kerül 53,28%; a többiek vagy távol voltak, vagy itt említésre nem érdemes kategóriákba tartoznak. E huszonnégy év alatt tehát a fiatal állampolgároknak nem egészen egytizedét vették fel a nemzeti hadügyi iskolába; és ezt nevezik „fegyverben álló népnek"[79]!

1861-ben a számok a következők voltak: húszévesek, 1861-es évfolyam 217 438; korábbi évfolyamba tartozó fiatalok, akik még behívhatók 348 364; összesen 565 802. Ezek közül távollevő volt 148 946, vagyis 26,32%; teljesen alkalmatlan 17 727, vagyis 3,05%; Ersatzreservében**, vagyis békeidőben mentesítve a szolgálattól, háborúban hadköteles 76 590, vagyis 13,50%; időleges alkalmatlanság miatt későbbi sorozásra utasítva 230 236, vagyis 40,79%; más okból rendelkezési állományban 22 369, vagyis 3,98%; a hadsereg részére felhasználható 69 934, vagyis 12,36%; ezek közül a ténylegesen besorozottak száma 59 459, vagyis 10,50%.

Kétségtelen, hogy az évente besorozott újoncok százalékos aránya 1866 óta megnövekedett, de ez a növekedés nem lehet jelentős; ha Észak-Német-

---

* *V. ö. 94–97. old. – Szerk.*

** – póttartalékban – *Szerk.*

ország férfilakosságának 12–13%-a kerül be a hadseregbe, az sok. Természetesen ez éles ellentétben van azokkal a szenvedélyes leírásokkal, amelyeket a „különtudósítók" a németországi mozgósítás idején készítettek. Szerintük akkor minden katonai szolgálatra alkalmas férfi felvette egyenruháját, vállára vette puskáját, vagy felszállt a lovára; minden üzlet leállt; a gyárakat bezárták, az üzleteket becsukták; a gabona, learatatlan, a földeken maradt; leállt minden termelés, megszűnt minden kereskedés – valósággal „a tetszhalál" állapota volt ez, óriási nemzeti erőfeszítés, amelynek, ha csak néhány hónapig tart is, az ország teljes kimerülésével kell végződnie. Polgári személyeknek katonákká való átalakítása valóban olyan mértékben folyt, amilyenről az embernek Németország területén kívül fogalma sem volt; de ha ugyanezek az újságírók most nézik meg, mi van Németországban, miután több mint egymillió embert vontak ki a polgári életből, azt látják, hogy a gyárak dolgoznak, a termés be van takarítva, az üzletek és a hivatalok nyitva vannak. A termelés, ha egyáltalán, úgy megrendelés hiánya miatt, nem pedig munkáshiány miatt állt le; s az utcákon sok erős fiú látható, akik ugyanolyan alkalmasak lennének a fegyverviselésre, mint azok, akik Franciaországba mentek.

Mindezt megmagyarázzák a felsorolt számok. Azok a férfiak, akik már szolgáltak a hadseregben, nem haladják meg az egész felnőtt férfilakosság 12%-át. Ezért mozgósítás esetén nem hívható be több, mint 12%, és 88% otthon marad. Egy részüket persze a háború folyamán behívják, hogy az ütközetek és a betegség következtében keletkezett réseket betöltsék. Az így behívottak aránya egy fél év alatt esetleg további 2–3%-ot tesz ki; a férfilakosság túlnyomó többségét azonban sohasem hívják be. Az, hogy „fegyverben álló nép", teljes egészében ámítás.

Ennek okára már előzőleg rámutattunk. A porosz dinasztiának és kormánynak, amíg kitart hagyományos politikája mellett, olyan hadseregre van szüksége, amely e politikának engedelmes eszköze. A porosz tapasztalatok szerint háromévi kiképzési idő elengedhetetlen ahhoz, hogy az átlagos polgári személyt kioktassa az efféle munkára. Sohasem állították komolyan, még Poroszország legmegátalkodottabb tisztképzői sem, hogy egy gyalogos katona – s ők alkotják a hadsereg hatalmas tömegét – nem tudja megtanulni katonai feladatait két év alatt; de mint ahogy azt a képviselőházban az 1861-től 1866-ig folyó viták során mondták, az igazi katonai szellemet, a feltétlen engedelmesség szokását csak a harmadik évben teszik magukévá. A katonai költségvetés céljára kiszabott összegből annál kevesebb újoncot tudnak kiképezni katonává, minél hosszabb ideig szolgálnak a katonák. Jelenleg a háromévi szolgálat mellett évente 90 000 újonc vonul be a had-

seregbe, két év esetén 135 000, tizennyolc hónap esetén 180 000 embert lehetne évente besorozni és kiképezni. Hogy erre a célra elég szolgálatra alkalmas férfi áll rendelkezésre, az a közölt számokból nyilvánvaló és a továbbiak során még nyilvánvalóbb lesz. Látjuk tehát, hogy a „fegyverben álló nép" szólama mögött egy hatalmas, a kabinet-külpolitikát és reakciós belpolitikát szolgáló hadsereg megteremtése rejlik. Egy „fegyverben álló nép" nem lenne megfelelő eszköz Bismarck céljai számára.

Az Északnémet Szövetség lakossága valamivel kevesebb, mint 30 000 000. Hadseregének állománya kerek számban 950 000 fő, vagyis a lakosságnak csupán 3,17%-a. Azoknak a fiatal férfiaknak a száma, akik egy-egy évben betöltik húszéves korukat, a lakosságnak körülbelül 1,23%-a, vagyis 360 000. Ezeknek a fele a kisebb német államok tapasztalata szerint vagy azonnal, vagy a következő két éven belül harctéri szolgálatra alkalmas; számuk 180 000 fő lenne. A többiek jó része alkalmas helyőrségi szolgálatra, de őket most kihagyhatjuk a számításból. A porosz statisztikai adatok láthatólag eltérnek ettől, de Poroszországban nyilvánvaló okoknál fogva úgy kell csoportosítani ezeket az adatokat, hogy az eredmény összeegyeztethetőnek lássék a „fegyverben álló nép" illúziójával. Az igazság azonban ott is kiszivárog. 1861-ben a hadsereg rendelkezésére álló 69 934 férfin kívül 76 590 volt tartalékállományban, úgyhogy a katonai szolgálatra alkalmas férfiak száma 146 524-re rúgott, de közülük csak 59 459-et, vagyis 40%-ot hívtak be. Mindenesetre biztos az a számításunk, hogy a fiatal férfiak fele katonai szolgálatra alkalmas. Ebben az esetben tehát évente 180 000 újonc léphetne a katonák sorába, és mint jelenleg, tizenkét évig lenne hadköteles. Ez egy 2 160 000 kiképzett emberből álló haderőt jelentene – és ez több, mint kétszerese a jelenlegi állománynak, akkor is, ha leszámítjuk a halál és más okok miatt beálló kiesést. Ha a fiatal férfiak másik felét huszonötödik évükben ismét szemügyre vennék, további 500 000 vagy 600 000 vagy még több jó helyőrségi katonának alkalmas újoncot találnának. Ha a lakosság 6–8%-át kiképeznék és megfegyelmeznék, hogy aztán támadás esetén behívják őket, és az ehhez szükséges keretet béke idején is fenntartanák, mint most – ez valóban „fegyverben álló nép" lenne. Ám ez nem lenne olyan hadsereg, amely felhasználható a kormány háborúira, hódításra vagy egy reakciós belpolitika céljaira.

Pedig ez csak a porosz szólam valóra váltását jelentené. Ha a „fegyverben álló nép" látszata ilyen hatalmat képvisel, mi lenne a valóság? És számíthatunk rá, hogy ha Poroszország kitart a hódító politika mellett, és ha Franciaországot ilymódon rákényszeríti, Franciaország ezt a látszatot ilyen vagy olyan formában valóra fogja váltani. Franciaország katonanemzetté fog szerveződni és néhány év múlva katonáinak túlnyomó számával ugyanúgy

megdöbbentheti Poroszországot, mint ahogy Poroszország meglepte a világot ezen a nyáron. De nem teheti meg Poroszország ugyanazt? Megteheti, de akkor már nem lesz a mostani Poroszország. Védelmi ereje nőne, de veszítene támadó erejéből; több katonája lenne, de ezek nem lennének olyan alkalmasak egy háború kezdetén támadásra; Poroszországnak le kellene mondania a hódítás gondolatáról, ami pedig jelenlegi belpolitikáját illeti, az komolyan kockán forogna.

The Rationale of the Prussian Army System
A megírás ideje: 1870 október 7.
A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 október 8. (1764.) sz.

Eredeti nyelve: angol
Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – XXII

Egyik korábbi cikkünkben* már felhívtuk a figyelmet arra, hogy még most, Strasbourg eleste után is a Franciaországban levő egész óriási német hadsereg úgyszólván teljes mértékben le van kötve, jóllehet a behatolók az ország területének alig egyhatodát tartják megszállva. Ez annyira jelentős tény, hogy indokoltnak érezzük visszatérni rá.

Metz, Bazaine-nek az erődvonalon belül bezárt hadseregével nyolc hadtestet foglalkoztat (az 1., 2., 3., 7., 8., 9., 10. hadtestet, a hesseni hadosztályt és Kummer tábornok Landwehr-hadosztályát), összesen 16 gyaloghadosztályt. Párizs 17 gyaloghadosztályt köt le (a gárdát, a 4., 5., 6., 11., 12. északnémet, az 1. és 2. bajor hadtestet és a württembergi hadosztályt). Az újonnan alakult 13. és 14. hadtest, amelyek zömükben Landwehrből és a már említett hadtestek néhány különítményéből állnak, megszállva tartják az elfoglalt területet és megfigyelik, blokád vagy ostrom alá veszik az ezen a területen még francia tulajdonban levő erődöket. Aktív hadműveletekhez csak a 15. hadtest áll a németek rendelkezésére (a badeni hadosztály és legalább egy Landwehr-hadosztály), amely Strasbourg kapitulációja folytán felszabadult. Ehhez majd friss Landwehr-csapatokat csatolnak, s akkor délibb irányban folytathatnak hadműveleteket, de ezek jellege még igen határozatlan.

Ezek az erők pillanatnyilag felölelik csaknem az összes szervezett csapatokat, amelyekkel Németország rendelkezik, persze egy igen jelentős tényező, a negyedik sorzászlóaljak kivételével. Az osztrák–porosz háborútól eltérően – amelyben ezeket az ellenség ellen küldték – most ez a 114 zászlóalj otthon maradt. Eredeti céljuknak megfelelően csak keretül szolgálnak azoknak a kiképzéséhez és szervezéséhez, akiknek pótolniok kell a megfelelő ezredek soraiban a csaták és a betegségek következtében támadt veszteségeket. Mihelyt egy zászlóaljra való ezer embert kellően kiképeztek már a harctéri szolgálatra, elküldik őket, hogy csatlakozzanak az ezred három tábori

* *V. ö. 104–106. old. – Szerk.*

zászlóaljához. Nagy arányokban ezt szeptember derekán a Metz alatti heves harcok után tették. A zászlóalj tisztjeit és altisztjeit viszont otthon hagyják, hogy a póttartalékból, illetve a rendesen behívott újoncokból álló újabb ezer főnyi csoportot a harctéri szolgálatra kiképezzék. Erre az intézkedésre a mostanihoz hasonló véres háborúban feltétlenül szükség volt, hiszen a harcok kimenetelét nem lehet teljes bizonyossággal előre látni. Így tehát a németeknél egyelőre kiesik az aktív szolgálatból 114 zászlóalj és megfelelő számú lovasság és tüzérség, összesen mintegy 200 000 ember. Ezen felül Franciaország alig egyhatodának a megszállása és az e területen levő két nagy erődnek – Metznek és Párizsnak – a körülzárása annyira lefoglalja a németek összes erőit, hogy a már meghódított területen túlmenő további hadműveletekhez legfeljebb csak 60 000 ember áll rendelkezésükre. Ugyanakkor a franciáknak egyetlen tábori hadseregük sincs az erődökön kívül, amivel komoly ellenállást fejthetnének ki.

Ha egyáltalán bizonyításra szorul, milyen óriási jelentősége van a modern hadviselésben a nagy elsáncolt táboroknak, amelyeknek magvát egy erőd alkotja, itt megvan rá a bizonyíték. Az említett két elsáncolt tábort korántsem a legjobban használják ki, amint ezt más alkalommal majd kimutatjuk. Metznek – nagyságához és jelentőségéhez képest – túl sok csapata van a helyőrségben. Párizsnak viszont jóformán egyáltalán nincsenek harctéri szolgálatra alkalmas igazi csapatai. Mégis az előbbi erőd jelenleg az ellenségnek legalább 240 000, az utóbbi 250 000 emberét köti le; s ha Franciaországnak csak 200 000 igazi katonája volna a Loire mögött, Párizs ostroma lehetetlen lenne. Franciaország, szerencsétlenségére, nem rendelkezik ezzel a 200 000 emberrel, s egyáltalán nem látszik valószínűnek, hogy sikerül ezeket idejekorán megszervezni és fegyelmezni. E két nagy védelmi központ elfoglalása tehát csupán hetek kérdése. A Metzben álló sereg eddig bámulatosan megőrizte fegyelmét és harcképességét, mivel azonban támadásait mindig visszaverik, végül is fel kell majd adnia a kitörés minden reményét. A francia katonák kitűnően védenek erődöket és ostrom közben sokkal jobban viselik el a vereséget, mint harctéren; de ha egyszer megindul soraikban a demoralizálódás, akkor gyorsan és feltartóztathatatlanul terjed. Ami Párizst illeti, nem szándékszunk túlságosan szó szerint venni Gambetta úr kijelentéseit a 400 000 főnyi nemzeti gárdáról, a 100 000 főnyi garde mobile-ról és a 60 000 főnyi sorcsapatokról, valamint a Párizsban gyártott ágyúk és golyószórók nagy számáról vagy a barikádok nagy erejéről. Mindamellett nem kétséges, hogy Párizsban elegendő számban megvannak a valóban komoly védelemhez szükséges elemek, jóllehet ebből a védelemből – amelynek a helyőrség jellegénél fogva szükségképpen passzívnak kell

maradnia – hiányzik a legerősebb elem: az ostromlók elleni erőteljes támadások.

Nyilvánvaló, hogy ha élne a franciák között az igazi nemzeti lelkesedés, mindent meg lehetne még nyerni. Míg a behatolók összes erői, kivéve 60 000 embert és a lovasságot, amely az ellenséget megtámadhatja ugyan, de nem igázhatja le, a meghódított területhez vannak kötve – Franciaország fennmaradó öthatoda elegendő fegyveres köteléket tudna állítani ahhoz, hogy a németeket mindenütt zaklassa, összeköttetéseiket elvágja, hátukban hidakat és vasútvonalakat, élelmiszer- és lőszerraktárakat romboljon szét és rákényszerítse őket, hogy két nagy hadseregüktől annyi csapatot vonjanak el, amennyi elegendő ahhoz, hogy Bazaine megkísérelhesse a kitörést Metzből, aminek következtében Párizs körülzárása illuzórikussá válnék. Fegyveres kötelékek mozgása már most is erősen nyugtalanítja, ha nem is veszélyezteti a németeket, s ez a nyugtalanság majd úgy fokozódik, ahogy kimerülnek Párizs környékén az élelmiszer- és egyéb készletek, és ahogy távolabbi vidékeken kell majd a németeknek rekvirálniok. Az Elzászban most alakuló új német hadsereg valószínűleg hamarosan eltekint majd minden dél felé irányuló expedíciótól, mivel biztosítaniok kell közlekedési vonalaikat és Párizs körül nagyobb területet kell ellenőrzésük alatt tartaniok. De milyen sors várna a németekre, ha a francia népet is ugyanaz a nemzeti fanatizmus fűtené, mint a spanyolokat 1808-ban,[80] – ha minden város és csaknem minden falu erőddé, minden paraszt és polgár harcossá válnék? Még a negyedik zászlóaljak 200 000 embere sem volna elegendő egy ilyen nép leigázásához. Csakhogy ilyen nemzeti fanatizmus manapság nem szokásos civilizált nemzeteknél. A mexikóiaknál és törököknél talán még megtalálható, de a pénzt hajszoló Nyugat-Európában ennek forrásai teljesen kiapadtak, s az a húsz esztendő, amelyben a második császárság lidércnyomása nehezedett Franciaországra, egyáltalán nem acélozta a nemzeti jellemet. Aminek tehát tanúi lehetünk, az sok fecsegés és kevés tett, sok külszín és a szervezés csaknem teljes elhanyagolása, igen csekély nem-hivatalos ellenállás és nagy adag behódolási készség az ellenséggel szemben, igen kevés valódi katona és rengeteg szabadcsapatos[38].

Notes on the War – XXII
A megírás ideje: 1870 október 10.
A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 október 11. (1766.) sz.

Eredeti nyelve: angol
Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – XXIII

Berlinben a porosz vezérkari tisztek úgy látszik elvesztik türelmüket. A „Times" és a „Daily News"[81] berlini tudósítói útján arról tájékoztatnak minket, hogy az ostromhoz szükséges anyag már néhány napja készenlétben van Párizs előtt, és az ostrom nemsokára meg fog kezdődni. Mi kételkedünk ebben a készenlétben. Először is tudjuk, hogy a visszavonuló franciák az egyetlen rendelkezésre álló vasútvonalon, La-Ferté-sous-Jouarre mellett, több alagutat felrobbantottak, s ezek még nincsenek használható állapotban; másodsorban tudjuk azt is, hogy az olyan nagy helynek, amilyen Párizs, a szabályszerű és hatékony ostroma olyan óriási mennyiségű anyagot igényel, hogy mindenképpen sokáig eltart, amíg odahordják, még akkor is, ha a vasút állandóan használható lett volna; és harmadsorban, öt vagy hat nappal e berlini jelentés után még nem hallottunk arról, hogy megnyitották volna az első ostromárkot. Ebből arra kell következtetnünk, hogy amikor azt mondják, hogy készen állnak az ostrom vagy a szabályos támadás megindítására, ezen a szabálytalan támadásra, a bombázásra való készenlétet kell értenünk.

Ha Párizst úgy akarnák bombázni, hogy ilymódon lehetővé válnék a megadás kikényszerítése, ehhez sokkal több fegyverre lenne szükség, mint egy szabályszerű ostromhoz. Az utóbbi esetben a támadás a védelmi vonal egy vagy két pontjára korlátozható; az előző esetben szünet nélkül olyan mennyiségű lövedéket kell a város egész hatalmas területére zúdítani, hogy mindenütt több tűz támadjon, mint amennyit a lakosság el tud oltani, s hogy maga az oltási művelet sokkal veszélyesebbé váljék, semhogy megkíséreljék. Láttuk, hogy még a 85 000 lakosú Strasbourg is tökéletesen kibírta a majdnem példátlan erősségű bombázást, s hogy néhány különálló és pontosan körülhatárolt negyed kivételével, amelyeket fel kellett áldozni, a tüzeket meg tudták fékezni. Ennek oka a város viszonylag nagy kiterjedése. Könnyű egy öt- vagy tízezer lakosú kis helyet bombázással megadásra kényszeríteni,

hacsak nincs a városban elég bombabiztos hely; de egy 50 000–100 000 lakosú város nagyarányú bombázást is kibír, különösen, ha terméskőből vagy vastag téglafalból épült, mint a legtöbb francia város. Az erődítményeken belül Párizs 12 × 10 kilométer, a régi városfalon belül[82] pedig, amely a belváros sűrűn beépített részét veszi körül, 9 × 7 kilométer; tehát a városnak ez a része mintegy 50 millió négyzetméter, vagyis majdnem 60 millió négyzetyard területet foglal magában. Ahhoz, hogy óránként átlag egy gránátot lőjenek e térség minden 1000 négyzetyardjára; ahhoz óránként 60 000 gránátra, vagyis minden 24 órában 1,5 millió gránátra lenne szükség. Ennek feltétele, hogy e célra legalább 2000 nehézágyút állítsanak fel. De ha egy majdnem 100 láb hosszú és 100 láb széles területre óránként egy gránátot lőnének, még az is gyenge bombázás lenne. Természetesen az ágyútűz időlegesen összpontosítható egy vagy több városnegyedre, míg ezek teljesen el nem pusztulnak, aztán áttérhetnek a szomszédos negyedekre; ez az eljárás azonban ahhoz, hogy hatásos legyen, majdnem ugyanannyi ideig tartana, vagy még tovább, mint egy szabályszerű ostrom, és persze kevésbé biztos, hogy ezzel kikényszeríthető a hely megadása.

Azonkívül Párizs, amíg nem foglalják el erődítményeit, hatékony ágyúzás szempontjából tulajdonképpen lőtávolságon kívül van. A városon kívül a legközelebbi magaslatok, amelyek most az ostromlók kezében vannak, a Châtillon melletti magaslatok, pontosan 8000 méterre = 8700 yardra, vagyis öt mérföldnyire vannak a Palais de Justice-től, amely körülbelül a város központja. Ez a távolság az egész déli részen majdnem ugyanaz. Északkeleten az erődítések vonala 10 000 méterre, vagyis több mint 11 000 yardra van a város központjától, úgyhogy ebben a körzetben a bombázó ágyúkat 2000 yarddal távolabb, vagyis a Palais de Justice-től hét-nyolc mérföldnyire kellene felállítani. Északnyugaton a Szajna kanyarai és a Fort Mont-Valérien olyan jól védik a várost, hogy a bombázóütegek csak zárt sáncerődökben vagy szabályos párhuzamos ostromárkokban állíthatók fel; tehát nem állíthatók fel a szabályszerű ostrom megkezdése előtt, amelynek feltételezésünk szerint bevezetője a bombázás.

Nem kétséges, hogy a porosz nehéz vontcsövű ágyúk – amelyek 5, 6, 7, 8 és 9 hüvelykes kaliberűek és 25–300 font, sőt nagyobb súlyú golyót lőnek – győzik az 5 mérföldnyi távolságot. 1864-ben a huzagolt huszonnégyfontosok Gammelmarknál 5700 lépés = 4750 yard, vagyis majdnem három mérföld távolságból lőtték Sonderburgot,[83] noha ezek régi bronzágyúk voltak, és egy 68 font súlyú lövedékhez nem bírtak el többet 4–5 font súlyú lőportöltetnél. Az emelékszög szükségképpen meglehetősen nagy volt, és csak a lövegmozdonyok különleges beállítása révén volt elérhető, s a lövegmoz-

dony erősebb töltet esetén összetört volna. A mostani porosz öntöttacél ágyúk, lövedékük súlyához viszonyítva, sokkal nehezebb töltetet bírnak ki; de ahhoz, hogy öt mérföld lőtávolságba találjanak, az emelékszögnek még mindig igen nagynak kell lennie és a lövegmozdonyokat ennek megfelelően kellene beállítani; s ha olyan célra használnák őket, amelyre nem készültek, csakhamar darabokra hullanának. Semmi sem teszi a lövegmozdonyokat olyan gyorsan tönkre, mint ha akár csak 5–6 fokos szögből is teljes töltettel tüzelnek. Ebben az esetben azonban az emelékszög átlagosan legkevesebb 15 fok lenne, és a lövegmozdonyok éppolyan gyorsan széthullanának, mint Párizs házai. De ha figyelmen kívül hagyjuk ezt a nehézséget, Párizs bombázása a város központjától öt mérföldnyire levő ágyúkból a legjobb esetben csak félmegoldás lenne. Elég pusztítást okozna ahhoz, hogy elkeserítse az embereket, de nem eleget ahhoz, hogy megfélemlítse őket. Ilyen lőtávolságból a gránátokat nem tudnák kellő pontossággal a város egy bizonyos részébe irányítani. A kórházakat, múzeumokat, könyvtárakat – ha még olyan jól láthatók is azokról a magaslatokról, ahol az ágyúk állnak – nemigen tudnák megkímélni, még akkor sem, ha parancsot kapnának, hogy bizonyos városrészeket kíméljenek meg. Katonai épületeket, arzenálokat, lőszertárakat, raktárakat, ha az ostromlók jól látnák is őket, nem tudnák valamelyest biztonsággal megcélozni; ilyenformán csődöt mondana a szokásos kifogás, amelylyel a bombázást mentegetik, hogy a bombázás célja az ostromlottak védelmi eszközeinek elpusztítása. Mindez feltételezi, hogy az ostromlóknak rendelkezésére állnak a valóban komoly bombázáshoz szükséges eszközök – vagyis mintegy 2000 vontcsövű ágyú és nehéz kaliberű mozsárüteg. De ha a német ostrompark, mint ahogy ebben az esetben gondoljuk, körülbelül 400–500 ágyúból áll, ez nem elég olyan hatás eléréséhez, amely valószínűvé teszi a város megadását.

Egy erőd bombázása, noha a háború törvényei szerint még ma is megengedhető, olyan tömérdek szenvedést zúdít a polgári lakosságra, hogy a történelem mindenkit el fog ítélni, aki napjainkban megkísérli azt, annak komoly lehetősége nélkül, hogy ezzel kikényszerítheti a hely megadását. Mosolygunk Victor Hugo sovinizmusán, amikor Párizst szent városnak – éppen szentnek! –, a megtámadására irányuló kísérletet pedig szentségtörésnek tekinti. Mi úgy tekintünk Párizsra, mint bármely más megerősített városra, amely ha a védekezés mellett dönt, kiteszi magát a szabályos támadás, az áttört sáncok, az ostromló ütegek és az eltévedt, nem katonai épületeket érő lövések veszélyének. De ha Párizs bombázása önmagában nem tudja a várost megadásra kényszeríteni és a bombázás mégis végbemegy, ez olyan katonai balfogás lesz, amelyet kevesen írnak Moltke tisztikarának

rovására. Azt fogják mondani, Párizst nem katonai, hanem politikai okokból bombázták.

Notes on the War – XXIII

A megírás ideje: 1870 október 12.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 október 13. (1768.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Metz sorsa

Ha hihetünk a berlini híreknek, a porosz vezérkar láthatólag arra számít, hogy Párizst előbb fogják elfoglalni, mint Metzet. Ez a vélemény azonban nyilvánvalóan ugyanúgy alapszik politikai, mint katonai érveken. Párizsban a zavargások, amelyekre Bismarck gróf vár, még nem kezdődtek meg; de úgy vélik, hogy az egyenetlenség és a polgárháború feltétlenül kitör, mihelyt az ostromlók nehézágyúi megdördülnek a város felett. A párizsiak eddig rácáfoltak arra a véleményre, amelyet a német főhadiszálláson alkottak róluk, és lehet, hogy ez így lesz mindvégig. Ha igen, úgy szinte bizonyosan hiú ábránd lesz az a nézet, hogy Párizst még e hónap végéig elfoglalják, és megtörténhetik, hogy Metz előbb kényszerül majd megadásra, mint Párizs.

Metz mint erőd határtalanul erősebb Párizsnál. Ezt a várost ama feltevés alapján erősítették meg, hogy az egész megvert francia hadsereg, vagy legalábbis nagyobbik része, ide fog visszavonulni és folytatni fogja a védelmet, miközben szüntelenül támadja az ellenséget, amelyet körülzárási kísérletei a hosszú vonal minden pontján szükségképpen meg fognak gyengíteni. Az erődítések ellenálló képessége ezért nem nagyon nagy, s ez egészen rendjén van. Ha előkészületeket tesznek olyan esetre, mint amilyen most a bonapartista stratégia miatt bekövetkezett, ez óriási összegre emelte volna az erődítmények költségét; s ezzel alig két héttel hosszabbíthatták volna meg a védelem idejét. Azonkívül az ostrom alatt vagy az ostrom előtt épült földsáncokkal jelentősen megerősíthetik az erődítéseket. Metznél egészen más az eset. Cormontaigne és a múlt század más nagy mérnökei jóvoltából Metz – védelmi berendezéseit tekintve – igen erős erődként került a jelenlegi nemzedék kezébe. A második császárság a város központjától $2\,^1/_2$–3 mérföldnyi távolságban még hét igen nagy előretolt erődből álló gyűrűt épített, hogy megvédje a várost a bombázástól, még ha vontcsövű ágyúkkal lövik is, és az egészet egy elsáncolt táborrá változtassa, amelynél csak Párizs nagyobb. Ennélfogva Metz ostroma nagyon hosszadalmas művelet lenne még akkor is, ha a város csak szokásos háborús helyőrségével rendelkezne. De tekintve,

hogy erődítései most 100 000 embert védenek, úgyszólván lehetetlen lenne az ostrom. Az a terület, ahol a franciák még urai a helyzetnek, az erődök vonalán túl két egész mérföldre terjed; ahhoz, hogy visszaűzzék őket az erődök vonalára – hogy elfoglalják azt a térséget, ahol az árkokat kellene ásni – sorozatos közelharcra lenne szükség, olyanra, amilyen csak Szevasztopol előtt[59] zajlott. S ha a helyőrséget nem demoralizálják az állandó harcok, illetve ha az ostromlók nem sokallják a nagy emberáldozatot, a küzdelem még hónapokig eltarthat. Ezért a németek sohasem kísérelték meg a szabályszerű ostromot, hanem igyekeznek a helyet kiéheztetni. Egy 100 000 főből álló hadsereg, a majdnem 60 000 főnyi lakosság és sok vidéki lakos mellett, aki az erődítések mögött keresett menedéket, előbb-utóbb feltétlenül kimeríti az élelmiszertartalékokat, ha a blokádot szigorúan végrehajtják; de még mielőtt ez bekövetkezik, valószínű, hogy a helyőrség demoralizálódása az erődöt megadásra fogja kényszeríteni. Ha egy hadsereg látja, hogy teljesen be van zárva, hogy a körülzáró gyűrű áttörésére irányuló minden kísérlete eredménytelen, hogy semmi reménye a kívülről jövő felmentésre, akkor a szenvedések, nélkülözések, fáradalmak és veszedelmek közepette – amelyeknek láthatóan nincs más céljuk, mint a zászló becsületének megőrzése –, még ha az a legjobb hadsereg is, katonái körében fokozatosan felbomlik a fegyelem és megszűnik az összetartás.

Egy ideig hiába figyeltük, láthatók-e a demoralizáltság jelei. A városban az élelmiszerkészlet sokkal jelentősebb volt, mint gondolták, és így a metzi hadsereg elég jól élt belőle. De a készletek, ha bőségesek voltak is, nyilván rosszul voltak összeállítva, ami egészen természetes, mert a hadseregnek küldött odatévedt készletek voltak, amelyek véletlenül maradtak a városban, és sohasem szánták őket arra a célra, amelyet most szolgálnak. A következmény az, hogy a katonák étrendje végső fokon nemcsak eltér a megszokottól, hanem határozottan egészségtelen, különböző betegségeket idéz elő, amelyek naponta erősödnek, mivel e betegség okai mindennap erősebben hatnak. A blokádnak ezt a szakaszát most úgy látszik elérték. Azok között az élelmiszerek között, amelyeket Metz nélkülöz, ott van a kenyér, a francia paraszt fő tápláléka, és a só. Az utóbbi teljesen nélkülözhetetlen az egészség megőrzése szempontjából; s mivel a kenyér majdnem az egyetlen forma, amelyben a franciák keményítőt mint zsírképző táplálékot fogyasztanak, ugyanez vonatkozik a kenyérre is. Az a körülmény, hogy a katonákat és a lakosokat kénytelenek főleg hússal táplálni, állítólag vérhast és skorbutot okozott. Anélkül, hogy túlságosan bíznánk a szökevények beszámolóiban – tekintve, hogy ők általában azt mondják, amiről azt hiszik, tetszik elfogóiknak –, elhihetjük, hogy így van, mert éppen ez az, aminek az adott kö-

rülmények közt történnie kell. Magától értetődik, hogy a demoralizálódás valószínűsége rohamosan nő.

A „Daily News" nagyon ügyes metzi tudósítója Bazaine október 7-i kitöréséről szóló leírásában azt állítja, hogy miután a franciák megvetették lábukat a Fort Saint-Eloytól (Metztől északra, a Moselle völgyében) északra levő falvakban, tőlük jobbra, közel a folyóhoz, egy legalább 30 000 főből álló sereget alakítottak belőlük és azt a németek ellen vezényelték. Ez a hadoszlop, illetve hadoszlopcsoport nyilván azt a feladatot kapta, hogy áttörjön a gyűrűn. Ez a feladat a legnagyobb elszántságot követelte. Azt jelentette, hogy egyenesen egy csapatok, illetve ágyúk alkotta félkörbe kell vonulni összpontosított tűzben; e tűz hevessége mindaddig fokozódik, amíg a franciák közvetlen érintkezésbe nem kerülnek az ellenséges tömegekkel, s ha ikerül megfutamítaniok az ellenséget, a tűz mindjárt jelentősen csökken, de ha vissza kell vonulniok, a franciáknak másodszor is ugyanilyen keresztűzet kell majd elszenvedniök. A katonák ezt bizonyára tudták; azonkívül Bazaine erre a rendkívüli erőpróbára nyilván legjobb csapatait vetette be. Mindamellett azt halljuk, hogy nem is jutottak a német fő erők puskatüzébe. Még mielőtt elérték a kritikus pontot, a tüzérségi tűz és a csatárvonal tüze felbomlasztotta soraikat: „A sűrű oszlopok először megtorpantak, aztán felbomlottak."

Ez az első eset ebben a háborúban, hogy ilyesmit hallunk azokról a katonákról, akik Vionville-nél, Gravelotte-nál és a későbbi kitörések alkalmával derekasan szembeszálltak a hideg acéllal és forró tűzzel. Az, hogy még komolyan megkísérelni sem tudták a kapott feladat teljesítését, azt mutatja, hogy a metzi hadsereg már nem az, ami volt. Ez még nem jelent demoralizáltságot, hanc mcsüggedést, reménytelenséget – olyan érzést, hogy nincs értelme a próbálkozásnak. Innen a tényleges demoralizáltságig csak néhány lépés, különösen a francia katonák esetében. Bár korai lenne e jelekből Metz gyors elestére következtetni, mégis csodálkoznánk, ha nem látnánk csakhamar több tünetét annak, hogy gyengül a védelem.

Metz megadásának sokkal kisebb morális, de sokkal nagyobb materiális befolyása lenne a háború menetére, mint Párizs elestének. Ha Párizst elfoglalják, Franciaország talán beadja a derekát, de erre nem lenne nagyobb szükség, mint most. Mert a Párizst körülzáró csapatok sokkal nagyobb részére lenne szükség ahhoz, hogy a várost és környékét kézben tartsák, és több mint kétséges, vajon elég emberrel rendelkeznének-e, hogy egészen Bordeaux-ig nyomuljanak előre. Viszont ha Metz kapitulál, több mint 200 000 német szabadul fel, és ekkora sereg bőségesen elég lenne a francia haderők jelenlegi állapotában, hogy a védtelen országban oda menjen, ahová

akar, és azt tegye, amit akar. Azonnal megkezdődnék az ország további megszállása, amit a két elsáncolt tábor feltartóztat, és minden kísérlet egy gerillaháborúra, amely most talán nagyon hatékony lenne, csakhamar szétmorzsolódnék.

The Fate of Metz

A megírás ideje: 1870 október 16.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 október 17. (1771.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – XXIV

Párizs körülzárása immár egy hónapja tart. Ez alatt az idő alatt két ezzel összefüggő kérdés gyakorlatilag előrejelzésünknek* megfelelően dőlt el. Az egyik az, hogy Párizs nem remélheti, hogy kívülről valamilyen francia hadsereg kellő időben felmenti. A Loire-hadsereg lovasság és tüzérség dolgában rendkívül rosszul áll, gyalogságát pedig egészen kevés kivételtől eltekintve fiatal vagy demoralizált régi csapatok alkotják, akik rosszul vannak ellátva tisztekkel és teljesen híján vannak annak az összetartásnak, amely egyedül tehetné őket alkalmassá arra, hogy nyílt harcmezőn megütközzenek a von der Tann parancsnoksága alatt álló, tartós sikerektől megrészegült katonákkal. Még ha 100 000 vagy 120 000 főre növelnék is a Loire-hadsereget – ami még Párizs eleste előtt lehetséges –, akkor sem lenne képes ez a sereg megszüntetni a körülzárást. A németek a lovasság és a tábori tüzérség terén meglevő nagy fölényüknél fogva – Párizs előtt mindkettő nagymértékben nélkülözhető, mihelyt az ostromfelszerelés a tüzérekkel megérkezik –, valamint gyalogságuk, minden egyes katonájuk fölénye révén akkor is meg tudnak vívni ilyen hadsereggel, a kimeneteltől való félelem nélkül, ha saját seregük kisebb létszámú. Azonkívül ebben az esetben azok a csapatok, amelyek most a Párizstól keletre és északra ötven-hatvan mérföldnyi távolságban levő területet fésülik át, átmenetileg von der Tann megerősítésére mehetnének a Párizst körülzáró hadsereg egy-két hadosztályával együtt. Ami a Lyon-hadsereget[76] illeti, amennyiben egyáltalában van tapintható létezése, annak bőven lesz dolga Werder tábornok 14. északnémet, most Epinalban és Vesoulban álló hadtestével és a 15. hadtesttel, amely az előbbit hátul vagy a jobbszárnyon követi. Az északi hadsereget, Bourbaki parancsnokkal az élén, még meg kell alakítani. Úgy halljuk, Normandiában és Pikardiában a garde mobile nagy hiányt szenved tisztekben és kiképzésben; a garde nationale sédentaire-re[17], sőt talán a garde mobile túlnyomó részére is szükség

* *V. ö. 107–110. old. – Szerk.*

lesz ahhoz, hogy helyőrséggel lássa el azt a huszonöt vagy több erődöt, amely a Mézières és Havre közti területet zárja el. Erről az oldalról tehát nem nagyon várható hatékony támogatás, és Párizsnak saját magára kell majd hagyatkoznia.

A másik eldőlt kérdés az, hogy a párizsi helyőrség alkalmatlan arra, hogy támadó tevékenységet fejtsen ki nagy méretekben. Ugyanolyan elemekből áll, mint a Párizson kívüli erők, és ugyancsak híján van lovasságnak és tábori tüzérségnek. A szeptember 19-i és 30-i, valamint október 13-i három kitörés tökéletesen bebizonyította, hogy képtelenek komoly hatást gyakorolni a bekerítő erőkre. Ahogy az utóbbiak mondták, „sohasem tudták áttörni még első vonalunkat sem". Noha Trochu tábornok nyilvánosan kijelentette, hogy azért nem támadja meg szívesen az ellenséget a harcmezőn, mert nincs tábori tüzérsége, s addig nem fog kitörni, amíg az nem áll rendelkezésére, neki tudnia kell, hogy a világ egyetlen tüzérsége sem akadályozhatná meg, hogy első tömeges kirohanása teljes megfutamodással végződjék. És mire készen állhat a tábori tüzérség — ha ugyan ez nem puszta kifogás —, az erődökre irányuló német ágyútűz és a gyűrű bezárása már lehetetlenné teszi használatukat a nyílt harcmezőn.

Trochu és törzskara úgy látszik ezt pontosan tudja. Minden intézkedésük csupán passzív védekezésre mutat, nem készülnek több nagy kitörésre, mint amennyi szükséges ahhoz, hogy kielégítsék egy fegyelmezetlen helyőrség követelését. Az erődök falai nem tudnak soká ellenállni a nehéz német ágyúk lövedékeivel szemben, amiről még később szó lesz. Meglehet, ahogy azt Berlinben a vezérkar reméli, hogy két-három nap elég lesz a déli erődök bástyáin felállított ágyúk elpusztításához, ahhoz, hogy a távolból és közvetett tüzeléssel egy-két helyen áttörjék az erődfal falazott burkolatát, majd megrohamozzák e helyeket, miközben a föléjük emelkedő magaslatokról jövő ágyútűz megakadályozza, hogy a hátsó erődítményekről hatékony támogatás érkezzék. Ezt nem akadályozhatja meg sem az erődök felépítése, sem a terep jellege. Valamennyi Párizs körüli erődben a meredek sánclejtő — vagyis az árok belső része, illetve a várfal külső része — csak a láthatár magasságáig van falazattal fedve, amit általában elégtelennek tartanak ahhoz, hogy megóvja a védőművet a megmászástól. Ezt az általános szabálytól való eltérést az a feltevés indokolta, hogy Párizst mindig aktívan fogja védeni egy hadsereg. A mostani esetben ez még előny is lesz, mert ez az alacsony falazat az ütegek helyéről nem látható és nehezen található el közvetett tüzeléssel. Így a távolból való áttörés hosszadalmasabb lesz, hacsak a magaslatok, ahol az ütegeket felállították, nem tesznek lehetővé egy valóban átütő erejű tüzet; ez pedig csak a helyszínen ítélhető meg.

Semmilyen körülmények közt sem várható, hogy ezeknek a déli erődöknek az ellenállása soká fog tartani, tekintve, hogy olyan magaslatok emelkednek körülötte, amelyek a nehéz vontcsövű ágyúk leghatásosabb lőtávolságán belül vannak. De közvetlenül mögöttük, az erődök és a várövezet között bontakozott ki elsősorban a helyőrség tevékenysége. Mindenütt számos földsáncot építettek; és bár magától értetődően nem ismerünk minden részletet, biztosak lehetünk abban, hogy azzal a gondossággal, előrelátással és szakértelemmel tervezték és építették őket, amely a francia mérnöki gárdát több mint két évszázadon át az élvonalba helyezte. A védelem úgy látszik ezt a helyet választotta ki küzdőtérül; ezt a területet, ahol vízmosások és domboldalak, gyárak és falvak, melyek jobbára kőből épültek, megkönnyítik az árkászok munkáját, és elősegítik a fiatal és csak részben fegyelmezett csapatok ellenállását. Úgy gondoljuk, itt vár a németekre a legnehezebb munka. Berlinből a „Daily News" arról tájékoztat minket, hogy a németek megelégszenek majd néhány erőd elfoglalásával, a többit az éhségre bízzák. De mi úgy véljük, nem lesz módjuk erre a választásra, hacsak nem röpítik az erődöket a levegőbe és nem vonulnak ismét vissza jelenlegi, pusztán körülzáró állásaikba; s ha ezt teszik, a franciák fokozatosan visszaszerezhetik az elvesztett terepet. Ezért feltesszük, hogy a németek hatásos bombázó állásként minden elfoglalt erődöt meg akarnak tartani, hogy gránátjaikkal időnként megfélemlítsék a lakosságot, vagy olyan erős bombázásra használják fel azt az erődöt, amilyet csak a rendelkezésükre álló eszközökkel végre tudnak hajtani. Ebben az esetben nem térhetnek ki az elől a harc elől, amelyet a védelem a kiválasztott és erre a célra előkészített terepen rájuk kényszerít, mert az erődök az új védőművek erőteljes és hatékony tüze alatt lesznek. Talán itt láthatjuk majd e háború utolsó olyan harcát, amely tudományos érdekességű, s talán a legérdekesebb lesz hadtudományi szempontból. Itt a védelem abban a helyzetben lesz, hogy, jóllehet kisebb mértékben, ismét támadó tevékenységet fejtsen ki; s ha így bizonyos fokig helyreállítja a küzdő felek közt az egyensúlyt, meghosszabbíthatja az ellenállást, amíg az éhség megadásra nem kényszeríti. Nem szabad ugyanis elfelejtenünk, hogy a párizsi élelmiszertartalékokból már egyhavi készletet elfogyasztottak, és a városon kívül levők közül senki sem tudja, vajon el van-e látva Párizs több élelemmel, mint amennyi egy második hónapra elég.

Úgy látszik, a „különtudósítók" közt, a német ostromágyúkat illetően, nagy zűrzavar uralkodik; és méltán, tekintve, hogy a különböző kaliberek elnevezése a német tüzérek közt legalább olyan képtelen és egymásnak ellentmondó elveken alapul, mint amilyenek Angliában használatosak. Most, hogy ezek a nagy ágyúk bármely nap megszólalhatnak, érdemes kissé meg-

világítani ezt a dolgot. A régi típusú ostromágyúkból Strasbourg előtt 25 és 50 fontos mozsarakat használtak – a csövükbe illő márványgolyó súlya miatt nevezik őket így – s ezeket most Párizsba küldték. Kaliberük körülbelül $8\,^1/_2$–$8\,^3/_4$ hüvelyk, s a kilőtt, gömb alakú lövedék tényleges súlya az egyiknél 64, a másiknál 125 font. Volt azután egy vontcsövű, 21 centiméter, vagyis $8\,^1/_4$ hüvelyk kaliberű mozsár, amely egy 20 hüvelyk hosszú és valamivel több mint 200 font súlyú hosszúkás lövedéket lő ki. E mozsaraknak óriási a hatásuk, nemcsak azért, mert lövedékeiknek nagyobb találati biztonságot kölcsönöz a vont cső, hanem főleg azért is, mert a hosszúkás perkussziós gránát, amely mindig a súlypontjára esik, ahol a perkussziós gyutacs kiáll, biztosítja, hogy a töltet a becsapódás pillanatában robbanjon, és ezáltal egyazon pillanatban egyesíti a becsapódás hatását a robbanáséval. A vontcsövű ágyúk közt voltak 12 és 24 fontosok; ezeket a gömb alakú tömör vasgolyó súlya miatt nevezik így, amelyet akkoriban lőttek belőlük, amikor még nem voltak vontcsövűek. Kaliberük körülbelül $4\,^1/_2$, $5\,^1/_2$ hüvelyk, lövedékeik súlya 33 és 64 font. Ezeken kívül néhány nehéz vontcsövű ágyút is küldtek Párizsba, hogy páncéloshajók ellen használják őket és e hajókkal szemben a partot védjék. Szerkezetük pontos adatait sohasem hozták nyilvánosságra, de kaliberük körülbelül 7, 8 és 9 hüvelyk, a megfelelő golyók súlya pedig 120, 200, illetve 300 font. A legnehezebb ágyúk, amelyeket Szevasztopolban és Szevasztopol előtt használtak, az angol 68 fontos hajóágyúk, a 8 és 10 hüvelykes és a francia $8\,^3/_4$ és 12 hüvelykes ágyúk voltak, amelyeknek legnehezebb lövedéke, a 12 hüvelykes golyó, körülbelül 18 fontot nyomott. Ilyenformán a használt lövedékek súlya és tömege tekintetében Párizs ugyanúgy felül fogja múlni Szevasztopolt, mint ahogy Szevasztopol felülmúlt minden előző ostromot. Még hozzátehetjük, hogy a német ostrompark, feltevéseinknek megfelelően, mintegy 400 ágyút foglal majd magában.

Notes on the War – XXIV*

A megírás ideje: 1870 október 20.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette" 1870 október 21. (1775.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Zaragoza – Párizs

Hogy helyes fogalmat alkothassunk magunknak az olyan óriási hadműveletről, mint Párizs ostroma és védelme, jó lesz, ha egy régebbi nagyarányú ostromot keresünk a hadtörténetben, hogy ez, legalábbis bizonyos mértékben, példa gyanánt szolgálhasson arra, hogy mit várhatunk. Ilyen eset lenne Szevasztopol, ha Párizs védelme normális körülmények közt menne végbe, vagyis ha egy hadsereg állna készenlétben, amely Párizs felmentésére vagy helyőrségének megerősítésére jönne, mint Szevasztopol esetében. Párizs azonban egészen szokatlan körülmények közt védi magát: nincs olyan helyőrsége, amely alkalmas lenne aktív védelemre, a nyílt csatamezőn folytatott harcra, és arra sincs indokolt reménye, hogy kívülről felmentés érkezik. Tehát az eddig ismert legnagyobb ostrom, Szevasztopol ostroma, amely jelentőségét tekintve csak a most kezdődő mögött marad el, nem nyújt helyes képet arról, ami Párizs előtt fog történni; csak az ostrom későbbi szakaszaiban kerül majd sor arra, főleg a szembeállítás miatt, hogy összehasonlításképpen a krími háború eseményeire hivatkozzunk.

Az amerikai háború ostromai sem nyújtanak jobb példát. A harcnak abban a szakaszában folytak le, amikor már nemcsak a déli hadsereg, hanem őt követve az északi csapatok is elvesztették gyakorlatlan újonc-jellegüket, és reguláris csapatokká váltak. Mindezen ostromok esetében a védelem rendkívül aktív volt. Vicksburgben és Richmondban hosszú előzetes harcok folytak annak a területnek az uralmáért, amely egyedül volt alkalmas az ostromágyúk felállítására, és kivéve Grant utolsó richmondi ostromát, mindig voltak felmentési kísérletek is.[84] De itt, Párizsban, a helyőrség újoncokból áll, akiket a városon kívül elszórtan állomásozó új besorozottak gyengén támogatnak, s akik ellen a modern hadviselés minden eszközével felszerelt reguláris hadsereg intéz támadást. Ahhoz, hogy példát találjunk, vissza kell majd mennünk a legutóbbi olyan háborúig, amikor egy felfegyverzett nép egy reguláris hadsereg ellen harcolt, mégpedig a legnagyobb mértékben harcolt, – az Ibér-félszigeti háborúig. Itt egy híres példát találunk, amely,

mint látni fogjuk, több mint egy szempontból *nagyon is* találó: Zaragoza.

Zaragozának csak harmadakkora volt az átmérője és kilencedakkora a területe, mint Párizsnak; de erődítményei, noha sebtében és előretolt erődök nélkül épültek, általános védelmi erejüket tekintve hasonlítottak a párizsiakhoz. A városban 25 000 spanyol katona tartózkodott, akik a tudelai vereség[85] után menekültek ide. Nem volt köztük több, mint 10 000 igazi sorkatona, a többi fiatal újonc volt; azonkívül voltak felfegyverzett parasztok és lakosok, akik a helyőrség létszámát 40 000 főre emelték. A városban 160 ágyú volt. A szomszédos tartományokban mintegy 30 000 főből álló hadsereget állítottak fel a helyőrség megsegítésére. Ugyanakkor Suchet francia tábornagynak mindössze 26 000 katonája volt ahhoz, hogy körülzárja az Ebro két partján levő erődöt, azonkívül 9000 embere, akik Calatayudban fedezték az ostromot. Eszerint a csapatok számszerű aránya körülbelül ugyanaz volt, mint a jelenleg Párizsban, illetve Párizson kívül levő seregeké: az ostromlottak száma majdnem kétszer akkora, mint az ostromlóké. Mindamellett a zaragozabeliek éppolyan kevéssé tudtak kitörni és az ostromlókkal a nyílt hadszíntéren megütközni, mint most a párizsiak. A spanyolok sem tudták a városon kívül komolyan akadályozni az ostromot.

A város körülzárása 1808 december* 19-én befejeződött; az első ostromárkot, a fő erődfaltól csupán 350 yardnyira, már 29-én megnyithatták. 1809 január 2-án az erődtől 100 yardnyira, megnyitották a második árkot; 11-én a rések járhatók, és rohammal elfoglalják az egész megtámadt frontot. De itt, ahol egy közönséges erőd, melynek helyőrsége reguláris katonákból áll, abbahagyta volna az ellenállást, itt kezdődött igazán a népi védelem ereje. A falnak azt a részét, amelyet a franciák megrohamoztak, új védőművek vágták el a város többi részétől. Az oda vezető utakon, egymás mögött kellő távolságban, földsáncokat hánytak fel, amelyeket tüzérség védett. A meleg Dél-Európa masszív stílusában épített, rendkívül vastag falú házakat lőrésekkel látták el és gyalogsággal védték. A franciák megállás nélkül bombáztak; de mivel rosszul voltak ellátva nehéz mozsárágyúkkal, a bombázás hatása a várossal szemben nem volt döntő. Ennek ellenére a bombázás megszakítás nélkül negyvenegy napig tartott. Hogy térdre kényszerítsék a várost, hogy egyenként foglalják el a házakat, a franciák kénytelenek voltak a leglassúbb eljárást, az aláaknázást alkalmazni. Végül, miután a városban az épületek egyharmada megsemmisült, a többi meg lakhatatlanná vált, Zaragoza február 20-án megadta magát. A 100 000 emberből, akik az ostrom kezdetén a városban voltak, 54 000 elpusztult.

* *A „Pall Mall Gazette"-ben*: október – *Szerk.*

Ez a védelem a maga nemében klasszikus volt, és méltán vált híressé. De mindent összevéve, a város csupán hatvanhárom napig állt ellen. A körülzárás tíz napig tartott, az erőd ostroma tizennégy napig, a belső erődítések ostroma és a házakért folytatott harc harminckilenc napig. Az áldozatok száma egyáltalában nem volt arányban a védelem tartamával és a tényleges eredménnyel. Ha Zaragozát 20 000 jó, elszánt katona védi, az ő kitöréseikkel szemben Suchet a maga haderejével nem folytathatta volna az ostromot, és a hely az 1809. évi osztrák háború[86] végéig a spanyolok kezében maradhatott volna.

Persze nem várjuk azt, hogy Párizs második Zaragoza legyen. Párizs házai, ha erősek is, nem hasonlíthatók össze a spanyol város házainak szilárdságával; és nincs okunk annak feltételezésére sem, hogy a lakosság olyan fanatizmusról tesz majd tanúságot, mint a spanyolok 1809-ben, vagy hogy a lakosság fele türelmesen belenyugszik abba, hogy a harcok és betegségek elpusztítsák. Mindamellett a harcnak az a szakasza, amely Zaragozában a város utcáin, házaiban és kolostoraiban a sáncok megrohanása után bekövetkezett, bizonyos mértékben megismétlődhet a párizsi erődök és az erődfalak közt levő megerősített falvakban és földerődítményekben. Mint ahogy azt tegnap – a „Jegyzetek a háborúról" XXIV. folytatásában – mondottuk, nézetünk szerint itt van a védelem súlypontja. Itt a fiatal garde mobile-ok, még támadó hadmozdulatok esetén is, bizonyos tekintetben egyenlő feltételek mellett szállhatnak szembe ellenfeleikkel, és arra kényszeríthetik őket, hogy módszeresebben járjanak el, mint ahogy azt Berlinben a vezérkar úgy látszik elképzelte, amikor nemrég arra számított, hogy az ostromágyúk tűznyitása után tizenkét vagy tizennégy nappal megadásra kényszerítik a várost. Azonkívül a védelem olyan sok munkát adhat a támadók mozsárágyúinak és gránátvetőinek, hogy jelenleg még a város részleges bombázásáról sem lehet szó, legalábbis nagy méretekben nem. A várövezeten kívül fekvő falvakat, akárhol legyenek is a németek támadó vonala és a franciák védelmi vonala közt, minden körülmények közt fel kell majd áldozni; s ha feláldozásuk révén a város megkímélhető, annál jobb a védelem szempontjából.

Hogy milyen soká fog tartani az erődfalon kívüli területnek ez a védelme, még csak nem is sejthetjük. Ez függ a védőművek erősségétől, attól, hogy milyen szellemben folytatják a védelmet, és függ a támadás módjától. Ha az ellenállás komollyá válik, a németek főleg tüzérségi tüzükre fognak támaszkodni, hogy kíméljék csapataikat. Mindenesetre, mivel bármely adott pontra hatalmas tüzérségi tüzet tudnak összpontosítani, nem valószínű, hogy több mint két vagy három hétig fog tartani, amíg elérnek a várövezethez. Ennek áttörése és elfoglalása néhány nap műve lesz. Még akkor sem lesz feltétlenül

szükség az ellenállás feladására; de ezeknek az eshetőségeknek a vizsgálatához jobb lesz bevárni, amíg tényleges bekövetkezésüknek nagyobb lesz a valószínűsége. Addig engedjék meg, hogy ne nyilatkozzunk Rochefort úr barikádjainak[87] előnyeiről és hátrányairól. Egészben véve azon a véleményen vagyunk, hogy ha az erődök és a várövezet közti új védőművek valóban komoly ellenállást fejtenek ki, akkor a támadás, amennyire csak lehetséges — hogy mennyire, az nagymértékben a védelem energiájától függ —, a tüzérségi tűzre, vertikálisra és horizontálisra, és Párizs kiéheztetésére fog szorítkozni.

Saragossa — Paris

A megírás ideje: 1870 október 21.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 október 22. (1776.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – XXV

Miközben a fegyverszüneti tárgyalások[88] függőben vannak, mindenesetre kideríthetjük a német hadsereg különböző hadtesteinek állásait, melyekkel úgy látszik a legtöbben nincsenek tisztában. Német hadseregeket mondunk, mert a franciákról igen kevés a mondanivaló. Azok, amelyeket nem kerítettek be Metzben, szinte kizárólag újoncokból állnak, és szervezetük, amelyet sohasem közöltek a nyilvánossággal, szükségképpen napról napra változik. Ezenfelül e csapatok jellege miatt, vagyis annak következtében, hogy minden ütközetben többé-kevésbé alkalmatlannak bizonyulnak harctéri szolgálatra, szervezetük és számuk szinte teljesen érdektelenné válik.

Ami a németeket illeti, tudjuk, hogy (a gárdát is beleértve) 13 északnémet hadtesttel, egy hesseni, egy badeni meg egy württembergi hadosztállyal és két bajor hadtesttel vonultak ki. A 9. északnémet hadtest 17. hadosztálya (egyik dandárját mecklenburgiak alkotják) mindaddig a tengerparton maradt, amíg a francia flotta a Keleti-tengeren időzött. Helyette a 25., vagyis a hesseni hadosztályt csatolták a 9. hadtesthez, és ez a mai napig ott maradt. A 17. hadosztállyal együtt kilenc Landwehr-hadosztály maradt otthon (egy a gárdából és egy-egy a nyolc régi porosz tartományból[89]; amióta, 1866-ban, a porosz rendszert egész Észak-Németországban bevezették, alig volt elegendő idő kellő számú tartalékos kiképzésére, a Landwehr kiképzésére pedig egyáltalán nem értek rá). Mikor a francia flotta visszahívása és a negyedik sorzászlóaljak feltöltése következtében ezek az erők már rendelkezésre álltak, új hadtesteket alakítottak belőlük és Franciaországba küldték őket. Mindezen hadtestek megalakításának részleteit a háború vége előtt nem igen fogjuk megtudni, de abból, ami időközben kiszivárgott, elég jó bepillantást nyerhetünk a terv általános jellegébe. Metz előtt áll Frigyes Károly herceg parancsnoksága alatt az 1., 2., 3., 7., 8., 9. és 10. hadtest; közülük a 9. ez idő szerint a 18. és a 25. hadosztályból, s ezenkívül két Landwehr-hadosztályból áll, az első (keletporosz) hadosztályt Kummer tábornok vezényli; a többiek száma nem ismeretes – mindez összesen 16 gyaloghadosztály.

Párizs előtt a trónörökös* parancsnoksága alatt áll az 5., 6. és 11. északnémet és a két bajor hadtest meg a Landwehr gárdahadosztálya; a szász trónörökös** parancsnoksága alatt a 4. és 12. északnémet hadtest és a porosz gárda; a mecklenburgi nagyherceg*** parancsnoksága alatt a 13. hadtest és a württembergi hadosztály. A 13. hadtest a fent említett 17. hadosztályból és egy Landwehr-hadosztályból tevődik össze. E csapatokból, amelyek összesen húsz hadosztályt alkotnak, négy hadosztályt kikülönítve elirányítottak. Először is von der Tannt a két bajor hadosztállyal és a (11. hadtesthez tartozó) 22. északnémet hadosztállyal délre és nyugatra küldték azzal, hogy a bajorokkal tartsa Orléans-t és a Loire-vonalat; eközben a 22. hadosztály (Wittich tábornok vezénylete alatt) egymás után elfoglalta Châteaudunt és Chartres-t. Másodszor a 17. hadosztályt Párizstól északkeletre° irányították; ez elfoglalta Laont, Soissons-t, Beauvais-t, St. Quentint stb., míg más csapatok — valószínűleg főleg lovasságból álló repülő hadoszlopok — majdnem Rouen kapuiig jutottak. Ha úgy számítjuk, hogy ezek a csapatok egy további hadosztálynak felelnek meg, akkor a Párizs előtt álló hadseregből összesen öt hadosztályt vezényeltek el azért, hogy átfésüljék a terepet, élőmarhát és élelmiszert rekviráljanak, megakadályozzák fegyveres bandák alakulását és távol tartsanak bármiféle csapattestet, amelyet a tours-i kormány[90] netán ide tudna küldeni. Így 15 gyaloghadosztály, vagyis $7\,^1/_2$ hadtest maradna a tényleges bekerítés végrehajtására.

A mecklenburgi nagyherceg a parancsnoka a 13. hadtesten kívül minden kikülönített csapatnak Champagne-ban és a Lotaringiától keletre fekvő más megszállt kerületekben, a sedani, reimsi, épernayi, chalôns-i, vitryi helyőrségnek és a Verdunt ostromló csapatoknak. Ezek Landwehr-alakulatok, főképp a 8. Landwehr-hadosztályhoz tartoznak. Az elzászi és a lotaringiai helyőrségek, melyek szinte mind Landwehr-csapatok, e tartományok kormányzóinak vezénylete alatt állnak. Ezenkívül csapatokat sorakoztattak fel a vasútvonal és a főútvonalak mentén, melyeknek kizárólagos feladata az, hogy ezeket használható állapotban és nyitva tartsák katonai szállítmányok céljára; e csapatokat különböző sorhadtestek különítményeiből alakították, létszámuk legalább egy hadosztálynak felel meg és az „Etappenkommandant" parancsnoksága alá tartoznak.

A badeni hadosztályt és egy másik Landwehr-hadosztályt a 14. hadtestté

---

* Frigyes Vilmos. – *Szerk.*

** Albert. – *Szerk.*

*** II. Frigyes Ferenc. – *Szerk.*

° *A „Pall Mall Gazette"-ben*: északnyugatra – *Szerk.*

egyesítették, amely most von Werder tábornok vezénylete alatt Besançon ellen vonul, míg Schmeling tábornok a 4. tartalékhadosztállyal sikerrel megostromolta Sélestat-t és most Neuf-Brisachot támadja. Itt említenek először „tartalékhadosztályt", amely porosz katonai nyelven lényegesen különbözik a Landwehr-hadosztálytól. A kilenc Landwehr-hadosztály közül eddig ténylegesen hatról adtunk számot, és könnyen feltehető, hogy Elzász és Lotaringia s részben a rajnai erődítmények helyőrségeit a többi három szolgáltatja. A „tartalékhadosztály" megjelölés használata azt bizonyítja, hogy a sorezredek negyedik zászlóaljai most fokozatosan francia földre érkeznek. Minden hadtesthez 9, némely esetben 10 ilyen zászlóaljat csatolnak; ugyanennyi tartalékhadosztályt alakítottak belőlük, és valószínűleg annak a hadtestnek a számát viselik majd, amelyikhez tartoznak. Eszerint feltehető, hogy a 4. tartalékhadosztály a 4. hadtestnek a Porosz-Szászországban rekrutált negyedik zászlóaljaiból alakult. Ez a hadosztály a 15. hadtesthez tartozik. A másik hadosztályról közelebbit nem tudunk; valószínűleg annak a háromnak egyike, amelyekkel Löwenfeld tábornok most indult el Sziléziából Strasbourg-ba; ez esetben a másik kettő alkotná a 16. hadtestet. Ezzel a 13 tartalékhadosztály közül négyről beszámoltunk, míg Észak-Németország belterületén 9 még rendelkezésre áll.

Ami ezen csapattestek számszerű erejét illeti, a Párizs előtt álló északnémet zászlóaljakat bizonyára újból teljes 750 főnyi átlagos létszámukra emelték; a bajorok hír szerint gyengébbek. A lovasságnak századonként 150 helyett átlagosan aligha van több mint 100 kardja; mindent összevéve egy-egy Párizs előtt álló hadtest átlag 25 000 főt számlálhat, úgyhogy az egész ténylegesen ott levő hadsereg közel 190 000 főből állhat. A Metz előtti zászlóaljak, a megbetegedések nagyobb száma miatt, bizonyára gyengébbek és a 700 főnyi átlagot alig érik el; a Landwehr-zászlóaljak létszáma alig lehet 500 fő.

Az utóbbi időben a lengyel sajtó kezd igényt tartani a porosz hadidicsőség tetemes részére. Ebben az ügyben az igazság ez: Poroszország lengyel nyelvű lakossága összesen mintegy kétmillió fő, vagyis az egész északnémet lakosság egyötöde; ebbe beleértjük mind a felső-sziléziai „vízipolyákokat"[91], mind a kelet-poroszországi mazurokat[92], bár ezek roppantul csodálkoznának, ha azt hallanák, hogy lengyeleknek nevezik őket. Az 1., 2., 5. és 6. hadtest katonái közé lengyelek is vegyülnek, de a lengyel elem ténylegesen csak az 5. hadtest egyik hadosztályában és a 6. hadtest egyik dandárjában dominál. A porosz kormány azt a politikát követte, hogy a hadsereg lengyel elemeit lehetőleg minél több hadtestben szórta szét. Így a nyugat-poroszországi lengyeleket az 1. és a 2. hadtestben osztották el, a poseniakat a 2. és

az 5. hadtestben, és minden esetben ügyeltek arra, hogy a legénység többsége valamennyi hadtestben német legyen.

Verdun behódolását most erélyes támadással siettetik. A város és a citadella védőművei nem nagyon erősek, de mély, vizes árkok tartoznak hozzájuk. Október 11-én és 12-én az erődítményt övező falvakból elkergették a helyőrséget és a bekerítést befejezték. 13-án az erődítménytől 700 és 1300 yard távolságban elhelyezett (a franciáktól Sedannál zsákmányolt) 48 ágyúval és mozsárral megkezdődött a bombázás. 14-én néhány régi francia 24 fontos ágyú érkezett Sedanból, másnap pedig néhány új porosz vontcsövű 24 fontos ágyú azok közül, amelyek behódolásra kényszerítették Toult. Ezek 18-án teljes működésben voltak. A város, amely igen szorosan épült, úgy látszik nagyon megsínyli a bombázást.

Notes on the War – XXV

A megírás ideje: 1870 október 26.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 október 27. (1780.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Metz eleste

A mostani háború kapitulációk háborúja s mindegyik kapituláció úgy látszik arra hivatott, hogy nagyságban túlszárnyalja elődeit. Először 84 000 ember tette le a fegyvert Sedannál, s ez olyan esemény volt, amelyhez hasonlóra vagy akár csak megközelítőleg foghatóra semmilyen előző háborúban, még Ausztria háborúiban sem akadt példa. Most pedig 170 000 ember behódolása a metzi erődítménnyel együtt Sedant szárnyalja túl, ugyanúgy, ahogyan Sedan is túlszárnyalt minden addigi kapitulációt. Vajon Metzet viszont Párizs fogja-e túlszárnyalni? Ha a háborút folytatják, ez aligha kétséges.

A három alapvető baklövés, amely Napóleont az augusztus 2-ától szeptember 2-áig, a Saarbrückentől Sedanig vezető útra taszította és jóformán egész hadseregétől megfosztotta Franciaországot, a következő volt: – először az ellenséges támadás bevárása olyan állásban, amely lehetővé tette, hogy a győztes németek benyomuljanak a francia hadsereg szétszórt haderőtestei közé és e hadsereget ekként két teljesen különálló részre szakítsák, melyek nem tudtak újra egyesülni egymással vagy akár csak akcióikat összehangolni; másodszor Bazaine hadseregének késlekedése Metzben, miáltal ott reménytelenül bekerítették; harmadszor a kivonulás Bazaine felmentésére olyan erőkkel és olyan úton, amelyek egyenesen felbiztatták az ellenséget az egész felmentő hadsereg foglyul ejtésére. Az első baklövés következményei az egész hadjárat során szemmelláthatók voltak. A harmadiknak a következményei Sedannal értek véget; a második hatásait most tapasztaltuk Metzben. Az egész „Rajna-hadsereg", amelynek Napóleon küzdelmes hadjáratot ígért egy erődítményekkel teleépített vidéken, most ugyanezen erődítményekben tartózkodik vagy útban van feléjük mint hadifogoly, Franciaország pedig nemcsak úgyszólván, hanem ténylegesen elvesztette majdnem minden reguláris csapatát.

Az emberéletben és a Metzcel együtt kiszolgáltatott hadianyagban elszenvedett, bizonyára óriási veszteség önmagában véve is elég súlyos csapás. De

nem a legsúlyosabb. A legkeservesebb Franciaország számára az, hogy ezekkel az emberekkel és ezzel a hadianyaggal azt a katonai szervezetet vesztette el, amelyre nagyobb szüksége van, mint bármire. Ember van elegendő; még a kiképzett 25–35-ös korosztályú emberek létszáma is bizonyára legalább 300 000 fő. A hadfelszerelés raktárakból, hazai gyárakból és külföldi vásárlás útján pótolható. Ilyen körülmények között minden jó hátultöltő fegyver hasznos, egyre megy, hogy milyen modell szerinti a szerkezete, és hogy az egyiknek a lőszere megfelel-e a többibe is. Mivel minden használhatót örömmel kell fogadni, a kormány a távíró és a gőzhajók kellő igénybevétele esetén most több fegyverrel és tölténnyel rendelkezhet, mint amennyit fel tud használni. Mostanára még tábori tüzérséget is szerezhetett. De a legszükségesebb az az erős szervezet, amely mindezeket a fegyveres embereket hadsereggé tudja formálni. E szervezetet a reguláris hadsereg tisztjei és altisztjei testesítik meg, s behódolásukkal ez a szervezet végső soron elvész. Az aktív szolgálatból csatatéri veszteségek és kapitulációk folytán kiesett francia tisztek száma ma tíz-tizenkétezernél nem lehet kevesebb, az ilyen altiszteké pedig közel háromszor annyi. Mivel ezeket a szervező erőket hirtelen kivonták a nemzeti védelemből, az embertömegekből rendkívül nehéz katonai századokat és zászlóaljakat alakítani. Aki népfelkelőket valaha is látott gyakorlótéren vagy tűzharcban – akár badeni Freischarokat*[93], Bull-Run Yankeeket[94], francia garde mobile-okat[17] vagy brit önkénteseket[95] –, azonnal észrevehette: e csapatok tehetetlenségének és állhatatlanságának fő oka az, hogy a tisztek nincsenek tisztában feladatukkal; és a jelen esetben Franciaországban ugyan ki taníthatná meg őket feladatukra? Az a néhány félzsoldos vagy rokkant öreg tiszt nem elegendő ehhez; ők nem lehetnek ott mindenütt; az oktatásnak nemcsak elméletinek, hanem gyakorlatinak is kell lennie; nemcsak szóval, hanem tettel és példával is kell tanítani. Egy zászlóalj néhány fiatal tisztje vagy most előléptetett altisztje hamarosan beletanul munkájába azáltal, hogy állandóan megfigyeli, mit tesznek a régi tisztek; de mi a teendő akkor, ha a tisztek szinte mind újak, és még sok régi altiszt sincs, akit tisztté lehetne előléptetni? Ugyanazok az emberek, akik most majdnem minden ütközetben képteleneknek bizonyulnak a nyílt mezőn való tömeges akcióra, hamarosan megtanultak volna harcolni, ha be lehetett volna őket sorolni Bazaine régi zászlóaljaiba; sőt akkor is, ha csupán olyan szerencsések, hogy Bazaine tisztjei és altisztjei vezénylik őket. Metz behódolásával kapcsolatban Franciaország azt sínyli meg leginkább,

* – szabadcsapatokat – *Szerk.*

hogy e hadjáratban katonai szervezetének szinte az utolsó maradványát is végleg elvesztette.

A védelem módjáról akkor alkothatunk majd határozott véleményt, amikor már hallottuk, hogy a védők mit mondanak saját igazolásukra. De ha tény az, hogy 170 000 fegyverbíró ember megadta magát, akkor feltehető, hogy a védelem nem állt feladata magaslatán. Augusztus vége óta az ostromló hadsereg létszáma sohasem volt kétszer akkora, mint a bekerítetté. 200 000 és 230 000 fő között váltakozhatott, és a katonákat olyan körben állították fel, amelynek kerülete csak az első vonalban legalább 27 mérföld volt, ami azt jelenti, hogy annak a körnek a kerülete, amelyben a főtömegek helyezkedtek el, legalább 36—40 mérföld lehetett. Emellett ezt a kört két részre osztotta a Moselle folyó, melyen csak bizonyos távolságban az első vonal mögött, hidakon lehetett átkelni. Ha egy 170 000 főnyi hadsereg e kör egyetlen pontján sem tudott erőfölényt szerezni és áttörni, mielőtt elegendő erősítést küldhettek oda, úgy vagy arra kell következtetnünk, hogy a bekerítő csapatok elrendezése mód felett dicséretes volt, vagy arra, hogy az áttörési kísérleteket sohasem úgy hajtották végre, ahogyan kellett volna. Valószínűleg ki fog derülni, hogy itt, éppúgy, mint e háborúban mindenütt, politikai meggondolások bénították meg a katonai akciót.

Hacsak a békét most nem kötik meg, Franciaország hamarosan rá fog döbbenni e legújabb katasztrófa következményeire. Az a feltevésünk, hogy a két Landwehr-hadosztályt helyőrségként Metzben hagyják. A 2. hadtest már úton van Párizsba, ami nem feltétlenül jelenti, hogy részt fog venni a főváros bekerítésében. De feltéve, hogy erre szánták őket, hat hadtest, vagyis legalább 130 000—140 000 olyan ember marad, akiket Moltke oda küldhet, ahová kedve tartja. Az összeköttetést Németországgal Frigyes Károly herceg csapatainak számottevő közreműködése nélkül is fenntartották; neki erre a célra csak kevés embert kell majd elirányítania, ha egyáltalán szükség lesz rájuk. A többi rendelkezésre áll és elárasztathatja Nyugat- és Dél-Franciaországot. Nem lesz szükség arra, hogy mindnyájukat együtt tartsák. Valószínűleg két vagy három csapattestre osztják őket, melyek von der Tann hadtestével együtt legalább 150 000 főt számlálnak; ezek parancsot fognak kapni, hogy Franciaország olyan részeibe nyomuljanak előre, melyeket a németek eddig nem szálltak meg. Az egyik hadtest szinte biztosan megszállja majd Normandia gazdag tartományait és Maine-t egészen a Loire-ig, központjával, Le Mans-nal együtt, ahol öt vasútvonal fut össze. Egy másik hadtest Bordeaux irányában fog előretörni, mihelyt megtisztította a Loire-vonalat Tours-tól Nevers-ig és elfoglalta vagy elpusztította Bourges fegyvertárait és hadianyaggyárait. Ez Metzből kiindulva esetleg Chaumont-on és

Auxerre-en vonul majd át, olyan vidékeken, melyeket rekvirálásokkal még nem fosztottak ki. A harmadik hadtest egyenest délnek veheti útját, hogy kapcsolatot teremtsen Werder tábornokkal. Mivel Franciaország belterületén szinte egyáltalában nincsenek olyan erődítmények, amelyek méltók az elnevezésre, ellenállás – az újonnan besoroltak alig számottevő és a lakosság passzívabb, de csökönyösebb ellenállásán kívül – nem lesz. Hogy Moltke mindezekkel az egyszeriben felszabadult hadseregekkel megkísérli-e további várak ostromát vagy akár egy olyan megerősített tengeri kikötő elfoglalását, mint Cherbourg, az majd kiderül; most már a fő vasútvonalakat eltorlaszoló Phalsbourg-on és Belfort-on, meg természetesen Párizson kívül, nincs szüksége további erődítmények elfoglalására.

The Fall of Metz

A megírás ideje: 1870 október 28.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 október 29. (1782.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – XXVI

Nem fér hozzá többé semmiféle megalapozható kétség, hogy az a hadsereg, amely Metznél letette a fegyvert, 173 000 főt számlált, akik közül 140 000 fegyverbíró, 30 000-nél valamivel több pedig beteg vagy sebesült volt. A „Daily News" egy berlini táviratban a következő állítólag teljes részletezést közli ezekről a csapatokról: – 67 gyalogezred, 13 zászlóalj chasseurs-à-pied, 18 negyedik és tartalékzászlóalj; 36 lovasezred, vagyis 10 ezred vértes, 1 ezred guide[96], 11 ezred dragonyos, 2 ezred ulánus, 3 ezred huszár, 6 ezred chasseurs-à-cheval és 3 ezred chasseurs d'Afrique, továbbá 6 tartalék lovasszázad. Fel kell tételeznünk, hogy ez a közlemény Berlinből, a porosz vezérkartól származik és összefoglalása vagy annak, amit korábban közvetett forrásokból a metzi haderők összetételéről kiderítettek, vagy pedig azoknak a francia adatoknak, amelyeket behódoláskor a győzőknek átadtak. Az utóbbi látszik legvalószínűbbnek. Tudjuk, hogy Metzben a következő gyalogsági alakulatok voltak: a gárda (8 ezred = 30 zászlóalj és 1 zászlóalj vadász), a 2. hadtest (Frossard, 3 hadosztály), a 3. hadtest (Decaen, azután Bazaine, 4 hadosztály), a 4. hadtest (Ladmirault, 3 hadosztály), a 6. hadtest (Canrobert, 3 hadosztály) és az 5. hadtest egyik hadosztálya (de Failly), összesen 14 sorhadosztály; mindegyikük 1 vadászzászlóaljból és 4 sorezredből vagy 12 sorzászlóaljból állt, kivéve Canrobert 2 hadosztályát, melyekhez nem tartoztak vadászok. Ez 12 vadászzászlóalj, 168 sorzászlóalj vagy – a gárdával együtt – 13 vadászzászlóalj és 198 gyalogzászlóalj, a 18 tartalékzászlóaljjal együtt összesen 229 zászlóalj, tehát valamivel több a „Daily News"-ban megadott összesen 221-nél. Másrészt e lista szerint a gyalogezredek száma csak 64, míg laptársunk szerint 67 volt. Azt a következtetést kell tehát levonnunk, hogy a három hiányzó ezred szolgáltatta a metzi helyőrséget és ezért nem szerepel a „Rajna-hadsereg" állományában. Ami a zászlóaljak számát illeti, az itt mutatkozó eltérés könnyen megmagyarázható. Sok ezred veszteségei az augusztusi csatákban s a szeptemberi és októberi kitörések alkalmával, valamint betegség következtében akkorák lehettek,

hogy a három zászlóaljból kénytelenek voltak kettőt, vagy talán egyet alakítani.

Az a tény, hogy egy akkora haderőt, mint Napóleoné volt Lipcse[97] előtt, egyáltalán behódolásra lehetett kényszeríteni, példátlanul áll a hadtörténelemben, és most, bekövetkezte után is szinte hihetetlen. De még felfoghatatlanabbá válik akkor, ha e hadsereg erejét a győzőkéhez mérjük. Augusztus 18-án Bazaine-t Gravelotte magaslatairól a metzi erődítmény ágyúinak lőtávolába szorították vissza; néhány nap múlva az erődítményt teljesen bekerítették. De abból a hadseregből, amely Gravelotte-nál harcolt, a szász trónörökös vezénylete alá helyezett 3 hadtestet, vagyis 75 zászlóaljat legkésőbb augusztus 24-én kikülönítették: ez utóbbiak lovassága ugyanis 3 nappal utóbb Buzancynál megverte Mac-Mahon chasseur-à-chevaljait. Maradt tehát Metz előtt 7 hadtest, vagyis 175 zászlóalj és 12 Landwehr-zászlóalj, összesen 187 zászlóalj egy legalább 221 zászlóaljból álló hadsereg bekerítésére! Ebben az időben 160 000, ha ugyan nem ennél is több harcos állhatott Bazaine rendelkezésére. A poroszok bizonyára minden intézkedést megtettek, hogy tartalékcsapataikból friss erőket irányítsanak oda a korábbi csatákban elszenvedett veszteségek pótlására; de semmiképpen sem tételezhető fel, hogy zászlóaljaikat ismét 1000 főnyi teljes létszámukra töltötték fel. Ám még ha feltesszük is, hogy ez így volt, kivéve a Landwehrnél, melynek zászlóaljai 500–600 főt számlálnak, a porosz haderő nem lehetett több 182 000 vagy a lovassággal és a tüzérséggel együtt mintegy 240 000 főnél; létszáma tehát csak a felével volt több, mint a Metzben bekerített hadseregé. E 240 000 ember 27 mérföld hosszúságú arcvonalon oszlott el és elválasztotta őket egy gázolhatatlan folyó, úgyhogy két különálló csapattestet alkottak. Ilyen körülmények között nem lehet kétséges, hogy ha Bazaine csapatai tömegével valóban megpróbálta volna áttörni a bekerítő gyűrűt, ezt meg is tudta volna tenni, — hacsak fel nem tételezzük, hogy a franciák Gravelotte után már nem voltak ugyanazok a katonák, mint annak előtte; erre pedig nincs okunk.

Hogy Bazaine a köztársaság kikiáltása után politikai okokból elállt attól, hogy kitörjön Metzből, e jegyzetek írója szerint teljesen bizonyosnak látszik. Ugyancsak bizonyos, hogy minden huzavonával eltelt nappal csökkentek e vállalkozás sikerének esélyei; a poroszok most, úgy látszik maguk is azt gondolják, hogy ha ugyanilyen helyzetbe kerülnek, nyélbe tudták volna ütni. Továbbra is érthetetlen marad azonban Bazaine tétlensége vagy legalábbis tétovázása augusztus utolsó és szeptember első napjaiban. Augusztus 31-én északkelet felé támadást kísérel meg és azt egész éjszakán át és másnap reggel is folytatja; három porosz hadosztály mégis elegendő ahhoz, hogy őt

az erődök ágyúinak lőtávolába visszakergesse. Ez a kísérlet roppant gyenge lehetett, különösen ha tekintetbe vesszük, milyen óriási erőkkel tudta volna azt végrehajtani. Egy tábornokot, aki tizenhat hadosztály kitűnő gyalogság parancsnoka, az ellenség három hadosztálya visszaver! Ez már sok a jóból.

Ami azokat a politikai indokokat illeti, amelyek hír szerint a szeptember 4-i forradalom után Bazaine tétlenségéhez vezettek, és azokat a politikai cselszövéseket, amelyekben az ostrom utolsó szakaszában az ellenség hallgatólagos támogatásával közreműködött,[98] mindez szorosan összefügg a második császársággal, ilyen vagy amolyan formában annak helyreállítását célozta. Abból, hogy Franciaország egyetlen reguláris hadseregének parancsnoka el tudta képzelni, hogy a bukott dinasztiát az országába behatolt ellenség segítségével restaurálja, kiderül, milyen mértékig képtelenné vált a második császárság arra, hogy megértse a franciák jellemét.

Bazaine korábbi katonai pályafutása nem volt a legfényesebb. Mexikói hadjárata[99] csak azt bizonyította be, hogy a jutalom fontosabb számára hazája dicsőségénél és becsületénél. A Rajna-hadsereg főparancsnokává történt kinevezése véletlen körülményeknek köszönhető; nem azért esett rá a választás, mert ő volt a legalkalmasabb, hanem mert ő volt a legkevésbé alkalmatlan a számba kerülő jelöltek közül, s a döntő szempontok korántsem voltak szigorúan katonai jellegűek. Olyan emberként válik halhatatlanná, aki a francia hadtörténelem leggyalázatosabb tettét követte el – aki 160 000 embert megakadályozott abban, hogy áttörjön az akkori körülmények között náluknál határozottan kisebb erejű bekerítő hadseregen, és hadifogolysorsra juttatta őket, amikor már nem volt mit enni.

Notes on the War – XXVI

A megírás ideje: 1870 november 3.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 november 4. (1787.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

A császár védőbeszéde

Akárcsak más balsorsba jutott nagyemberek, úgy látszik Louis-Napoléon is tudatában van annak, hogy meg kell magyaráznia a nagyközönségnek azokat az okokat, amelyek őt, nagyon is akarata ellenére, Saarbrückenből Sedanba vezérelték; következőleg most eljuttattak hozzánk egy dokumentumot,[100] amelyben ő állítólag megadja ezt a magyarázatot. Mivel sem külalakja, sem beltartalma nem támasztja alá azt a gyanút, hogy e dokumentum hamisítvány, sőt inkább az ellenkezőjét, ezért egyelőre valódinak tekintjük. Erre majdhogynem kénytelenek vagyunk, már csak merő udvariasságból is; mert ha volt valaha dokumentum, amely általában is, részleteiben is megerősíti a „Pall Mall Gazette"-nek a háborúval kapcsolatos nézeteit, úgy az éppen ez a császári önigazolás.

Louis-Napoléon közli velünk, hogy teljesen tudatában volt a németek nagy számbeli fölényének; remélte azonban, hogy ezt Dél-Németország gyors elözönlésével ellensúlyozhatja, így semlegességre késztetheti ezt az országot és első sikerével biztosíthatja Ausztria és Itália szövetségét. E célból Metzben 150 000, Strasbourg-ban 100 000 és Châlons-ban 50 000 embert akart összevonni. A gyorsan összevont első két csapattesttel Karlsruhe mellett át akart kelni a Rajnán, míg a châlons-i 50 000 katona Metzbe vonult volna, hogy az előnyomuló erők szárnyán vagy hátában bármely ellenséges hadmozdulattal szembeszálljon. De mihelyt a császár Metzbe ért, ez a terv kútba esett. Ott ugyanis csak 100 000 katonát talált, Strasbourg-ban csupán 40 000-et, míg Canrobert tartalékai mindenütt voltak, csak éppen Châlons-ban nem, ahol lenniök kellett volna. Azután meg a csapatok a hadjárat legszükségesebb kellékeivel: hátizsákokkal, sátrakkal, tábori üstökkel és főzőedényekkel sem voltak ellátva. Ezenfelül az ellenség hollétéről sem tudtak semmit. Így a merész, lendületes offenzíva már a legelején igen szerény defenzívába csapott át.

Mindez aligha lesz újdonság a „Pall Mall Gazette" olvasói számára. „Jegyzetek a háborúról" című cikksorozatunkban körvonalaztuk a fenti

támadó tervet és kiderítettük, mely okokból kellett feladni.* De egy tényről, amely első vereségeinek közvetlen oka volt, a császár nem ad számot, arról ti., hogy miért hagyott több hadtestet alkalmatlan támadó hadállásban a határ közelében, amikor támadó szándékáról már régen letett. Ami számadatait illeti, bírálatukra esetenként rá fogunk térni.

A francia katonai igazgatás összeomlásának okát a császár „az utóbbi ötven évben változatlanul fennmaradt katonai szervezetünk fogyatékosságaiban" látja. Bizonyos azonban, hogy ezt a szervezetet nem most tették először próbára. A krími háborúban ez igen jól bevált. Fényes eredményeket vívott ki az itáliai háború[64] elején, amikor is Angliában és nem kevésbé Németországban a hadseregszervezet valóságos mintaképének tekintették. Sok fogyatékossága kétségtelenül már akkor is megmutatkozott. De a különbség akkor és most között az, hogy akkoriban működött, most pedig nem. A császár nem is állítja, hogy meg tudja okolni ezt a különbséget, holott éppen erről kellett volna számot adnia, de akkor persze utalnia kellett volna a második császárság legsebezhetőbb pontjára, arra, hogy az mindenféle korrupció és spekuláció miatt kerékkötőjévé vált ennek a szervezetnek.

Mire a visszavonuló hadsereg elérte Metzet, „tényleges létszáma, Canrobert tábornagy és két hadosztálya, valamint a tartalék megérkezése folytán 140 000 főre emelkedett". E közlés egybevetése azon csapatok létszámával, amelyek épp most tették le a fegyvert Metznél, arra kényszerít bennünket, hogy kissé közelebbről megvizsgáljuk a császári számadatokat. Úgy volt, hogy a strasbourg-i hadsereg Mac-Mahon, de Failly és Douay hadtesteiből, összesen 10 hadosztályból áll majd és 100 000 főt fog számlálni; de most úgy tudják, hogy nem volt több 40 000 főnél. Ha Douay három hadosztályát teljesen kihagyjuk a számításból, bár egyikük Woerthnél vagy röviddel utóbb Mac-Mahon segítségére sietett, ez nem egészen 6000 főt tenne ki hadosztályonként (13 zászlóalj), vagyis mindössze 430 főt zászlóaljanként, ha lovasságra és tüzérségre egyetlen embert sem számítunk. Bár spekuláció és tékozlás dolgában sok mindent hajlandók vagyunk a második császárságról elhinni, azt mégsem tudjuk elképzelni, hogy a hadseregben 90 zászlóalj volt, amelyek tényleges létszáma – 20 nappal a tartalékosok és a szabadságoltak behívása után – 900 helyett átlagosan 430 főt tett ki. A metzi hadsereg a gárdából és tíz sorhadosztályból, összesen 161 zászlóaljból állt; és ha feltételezzük, hogy a 100 000 ember, mint a röpirat jelzi, mind csak gyalogos volt, s lovasságra meg tüzérségre semmit sem számítunk, ez zászlóaljanként még mindig nem több 620 főnél, ami a ténylegesnél kétségtelenül kevesebb.

* *V. ö. 13–14., 19–20. old. – Szerk.*

Még furcsább, hogy miután ez a hadsereg visszavonult Metzbe, létszáma a Canrobert parancsnoksága alatt álló két hadosztály és a tartalékok megérkezése következtében 140 000 főre emelkedett. A frissen befutott pótlás így 40 000 főt számlált. Mármost, mivel a Spichern után Metzbe érkező „tartalékok" csak lovasságból és tüzérségből állhattak, hiszen a gárda már jóval előbb odaért, létszámuk 20 000 főnél többre nem becsülhető; így további 20 000 jut Canrobert két hadosztályára, 25 zászlóaljat számlálva tehát 800 fő esik egy zászlóaljra; vagyis e számítás szerint Canrobert zászlóaljai, amelyek mind közt a legkevésbé voltak harcra készek, sokkal erősebbek lettek volna a már jóval korábban összevont és felkészült zászlóaljaknál. Ám ha a metzi hadsereg az augusztus 14-i, 16-i és 18-i csaták előtt csak 140 000 főt számlált, hogyan lehetséges az, hogy Bazaine az e három nap alatt elszenvedett – 50 000 főnél bizonyára nem kevesebb – veszteség és a nagyobb kitörések veszteségei után, s a betegség okozta halálesetek ellenére, még mindig 173 000 foglyot szolgáltathatott ki a poroszoknak? E számok vizsgálatába csupán azért mentünk bele, hogy rámutassunk, mennyire ellentmondanak egymásnak és minden ténynek, amely a hadjáratról ismeretes. Mivel ezek az adatok teljesen hamisak, máris mellőzhetjük őket.

A hadsereg szervezetén kívül azonban voltak más körülmények is, amelyek a császári sas diadalmas röptének útját szegték. Először is „a rossz idő", azután „a málha terhe" és végül „folytonosan tartó teljes tájékozatlanságunk az ellenséges seregek állása és ereje felől". E három körülmény valóban igen kellemetlen. A rossz idő azonban mind a két felet sújtotta, mert hiszen Vilmos király, aki jámborul annyiszor hivatkozott a gondviselésre,[101] egyszer sem említette, hogy miközben a németek állásai felett ragyogott a nap, a franciák állásaira eső hullott volna. Az sem áll, hogy a németeket málhasúly nem terhelte. Ami pedig az ellenség hollétére vonatkozó tájékozatlanságot illeti, fennmaradt I. Napóleonnak egy József fivéréhez intézett levele,[102] aki Spanyolországban hasonló nehézségekről panaszkodott; e levélben korántsem bókol azoknak a tábornokoknak, akik ilyesmi miatt siránkoznak. Azt mondja ugyanis, hogy ha a tábornokok mit sem tudnak az ellenség hollétéről, magukra vessenek, mert ez csak azt bizonyítja, hogy nem értik mesterségüket. A rossz hadvezetés e mentegetését olvasva, az ember néha kételkedik, valóban felnőtteknek írták-e ezt a röpiratot.

Louis-Napoléon beszámolója saját szerepéről nem fog nagy tetszést aratni barátai körében. A woerthi és a spicherni csaták után „azonnal elhatározta, hogy hadseregét visszavezeti a châlons-i táborba". De erről a tervről, melyet a minisztertanács először elfogadott ugyan, két nappal utóbb úgy vélekedtek, hogy az valószínűleg „siralmas hatással lesz a közvéleményre", és így

a császár E. Ollivier úr (!) ily értelmű levelének vétele után letett róla. Louis-Napoléon átvezeti seregét a Moselle balpartjára, majd – „mivel nem számított általános ütközetre, csak részleges összetűzésekre készült fel" – katonáit otthagyva, Châlons-ba indul. Alighogy távozott, lezajlanak az augusztus 16-i és 18-i csaták, Bazaine és hadserege pedig beszorul Metzbe. Időközben a császárné és a kormány, jogkörüket túllépve és a császár háta mögött összehívják a kamarát; e rendkívül hatalmas testület, az árkádiaiak[103] Törvényhozó Testületének összeülése azután megpecsételi a császárság sorsát. Az ellenzék – amely, mint tudják, 25 főből állt –, teljhatalomra tett szert, „megbénította a hazafias többséget és a kormány előremutató tevékenységét"; ám ez a kormány, mint mindnyájan emlékezünk, nem a nyájas szavú Ollivier, hanem a kemény kezű Palikao kormánya volt.

„Ettől az időtől fogva úgy tűnt, hogy a miniszterek félnek a császár nevét kiejteni; ez utóbbi pedig, aki csak azért hagyta el a hadsereget és mondott le a parancsnokságról, hogy újból kezébe vegye a kormányrudat, csakhamar azt látta, hogy a rá háruló szerep betöltése lehetetlenné válik." Valóban: megértették vele, hogy tulajdonképpen már letették a trónról, hogy lehetetlenné vált. A legtöbb akár csak egy kicsit önérzetes ember ilyen körülmények között lemondott volna. De ő nem; továbbra is – a lehető legenyhébb kifejezéssel élve – határozatlan, puszta koloncként követi Mac-Mahon hadseregét, hasznot hajtani nincs ereje, de a hasznosat akadályozni van. A párizsi kormány ragaszkodik hozzá, hogy Mac-Mahon hadmozdulatot tegyen Bazaine felmentésére. Mac-Mahon nem hajlandó erre, mert ez azt jelentené, hogy vesztébe küldi hadseregét; Palikao mégis kitart emellett. „A császár nem ellenkezett. Eszébe sem juthatott, hogy szembeszálljon a kormány és a régens császárné javaslatával, aki a legnagyobb nehézségek közepette annyi intelligenciát és erélyt tanúsított." Bámuljuk ennek az embernek a szelídségét, aki húsz éven át hangoztatta, hogy Franciaország megmentésének egyetlen módja az, hogy aláveti magát az ő egyéni akaratának, és aki most, amikor „Párizsból olyan hadjárati tervet diktálnak, amely a hadművészet legelemibb elveibe ütközik", nem ellenkezik, mivel sohasem jutna eszébe szembeszállni a régens császárné javaslatával, aki stb. stb.!

Ama hadsereg állapotának leírása, amellyel ezt a végzetes menetelést végrehajtották, minden részletében pontosan alátámasztja annak idején e tárgyról kifejtett véleményünket.* Csak egyetlen enyhítő körülmény akad benne. De Failly hadteste erőltetett meneteléssel végrehajtott visszavonulása során annyit legalábbis elért, hogy harc nélkül „jóformán minden málháját

* *V. ö. 57–58., 70. old. – Szerk.*

elvesztette"; ám a hadtest ezt az előnyt úgy látszik nem méltányolta kellőképpen.

A hadsereg augusztus 21-én vonult Reimsbe; 23-án a közvetlenül Verdunbe és Metzbe vezető úton a Suippes folyóig, Bétheniville környékéig nyomult előre. De hadbiztossági nehézségek miatt Mac-Mahon kénytelen volt haladéktalanul visszavonulni egy vasútvonalig; következésképpen 24-én hadmozdulatot tesz balra és eléri Rethelt. Itt 25-e teljes egészében azzal telik el, hogy élelmet osztanak a csapatoknak. 26-án a főhadiszállást Tourteronba, 12 mérfölddel keletebbre helyezik, 27-én pedig Chesne-le-Populeuxbe, további 6 mérfölddel odább. Itt Mac-Mahon kiderítette, hogy 8 német hadtest zárkózik össze körülötte, mire parancsot adott, hogy ismét nyugatra vonuljanak vissza; az éjszaka folyamán azonban rendelkezések érkeztek Párizsból, hogy meneteljen Metzbe. „Kétségtelen, hogy a császár hatályon kívül helyezhette volna e rendelkezéseket, de eltökélte, hogy nem száll szembe a régensség döntéseivel." Ez az erényes rezignáció szófogadásra késztette Mac-Mahont; s így 28-án elért a hat mérfölddel keletebbre fekvő Stonne-ba. Ám „ezek a parancsok és ellenparancsok késleltették a hadmozdulatokat". Közben „a porosz hadsereg erőltetett meneteket hajtott végre, míg nekünk málhateherrel" (már megint!), „fáradt csapatokkal 6 napra volt szükségünk, hogy 25 mérföldet megtegyünk". Ezután került sor az augusztus 30-i, 31-i és szeptember 1-i ütközetekre, majd a katasztrófára, amelyről a röpirat igen kimerítően számol be, de új részleteket nem közöl. Most következik azután a levonandó tanulság: – „Bizonyos, hogy a küzdelem egyenlőtlen volt, de kitartóbb lett volna és fegyvereinket nem érte volna akkora balszerencse, ha a hadműveleteket szüntelenül alá nem rendelik politikai szempontoknak."

A második császárság és minden, ami vele kapcsolatos, végzetszerűen úgy bukik el, hogy senki sem sajnálja. A legkevesebb, ami a nagy balsorsoknak kijut: a részvét, a második császárságra úgy látszik valahogy nem terjed ki. Úgy tűnik, hogy tőle még az „honneur au courage malheureux"-t* is megtagadják; manapság e mondás franciául némi iróniával cseng. Kételkedünk benne, hogy Napóleonnak ilyen körülmények között sok haszna lesz ebből a dokumentumból, amely szerint az ő rendkívüli stratégiai éleslátása semmit sem ért, mert minden esetben azokat a képtelen parancsokat követték, amelyeket politikai szempontok diktáltak a párizsi kormánynak, míg hatalma arra, hogy e képtelen parancsokat hatálytalanítsa, megintcsak semmivé vált, mert határtalanul tisztelte a császárné régensségét. A legjobb, ami

* – „becsület a balsorsú bátorságnak"-ot – *Szerk.*

erről a szokatlanul suta röpiratról elmondható, az, hogy elismeri, mennyire szükségszerű, hogy háborús időkben rosszra forduljanak a dolgok, „ha a hadműveleteket szüntelenül alárendelik politikai szempontoknak".

The Emperor's Apologia

A megírás ideje: 1870 november 4.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 november 5. (1788.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

A franciaországi harc

A háború első hat hetében, amikor a németek gyors egymásutánban aratták a győzelmeket, amikor a támadók ereje még nem merült ki, és amikor még harcképes francia hadseregek álltak a csatatéren, a harc, általánosságban szólva, hadseregek harca volt. Az elözönlött vidékek lakosságának csak kis hányada vett részt a harcokban. Igaz ugyan, hogy tucatnyi elzászi parasztot, vagy sebesültek megcsonkításáért, vagy mert harcoltak, hadbíróság elé állítottak és főbe lőttek, de a bazeilles-ihez hasonló tragédia mégis ritka kivétel volt. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint rendkívül mély hatása és a sajtóban kibontakozott heves vita arról, hogy vajon igazolható-e a németek eljárása e faluval szemben avagy sem. Ha üdvös volna ezt a vitát újból elindítani, feltétlenül hitelt érdemlő tanúvallomásokkal bebizonyíthatnók, hogy a bazeilles-i lakosok megtámadták, bántalmazták és a gránátoktól kigyulladt házak lángjai közé vetették a sebesült bajorokat. Ezután von der Tann tábornok ostoba és barbár módon parancsot adott az egész falu lerombolására, ami különösen azért volt ostoba és barbár, mert a felperzselt házakban százával feküdtek saját sebesültjei. Annyi bizonyos, hogy Bazeilles-t a csata hevében döntötték romba, mégpedig rendkívül elkeseredett küzdelemben, utcai és házról házra folyó harcokban, amikor jelentések alapján kell cselekedni és azonnal dönteni, s amikor egyik oldalon sincs idő vallomások ellenőrzésére és tanácsok meghallgatására.

Az utóbbi hat hét folyamán szemmelláthatóan megváltozott a háború jellege. Franciaország reguláris hadseregei eltűntek; a harcot újonnan besorozottak folytatták, akik már tapasztalatlanságuk miatt is többé-kevésbé irreguláris csapatokhoz hasonlítottak. Ha tömegben, nyílt mezőn veszik fel a harcot, könnyűszerrel leverik őket; de ha elbarikádozott falvak és városok védik őket, lőrésekből tüzelve harcolnak, kiderül, hogy komoly ellenállást tudnak tanúsítani. Ilyen harcmodorra, éjszakai rajtaütésekre és a kisháborúra jellemző más fogásokra bátorítják őket a kormány kiáltványai és parancsai, amelyek a hadműveleti kerületek lakosságát is a legmesszebbmenő támoga-

tásukra utasítják. Ezt az ellenállást könnyen le lehetne törni, ha az ellenség az egész ország megszállásához elegendő haderő felett rendelkeznék. Erre azonban Metz kapitulálásáig nem volt mód. A támadók ereje kimerült, mielőtt még elérték volna az egyik oldalon Amiens-t, Rouent, Le Mans-t, Blois-t, Tours-t és Bourges-t, a másikon pedig Besançont és Lyont. S hogy ezek az erők oly hamar kimerültek, az nem csekély mértékben az ellenállás jelentős megerősödésének tulajdonítható. Az örökös „négy ulánus" most már nem lovagolhat be vonalaiktól távol eső falvakba vagy városokba, arra számítva, hogy parancsaikat feltétlen engedelmességgel végrehajtják, hanem számolniok kell azzal, hogy foglyul ejtik vagy megölik őket. A rekviráló oszlopokat tekintélyt parancsoló csapattesteknek kellett kísérniök, s a magukban álló századoknak vagy lovasszázadoknak óvakodniok kellett elszállásoláskor az éjszakai rajtaütésektől és menet közben a tőrbecsalástól. Minden német állást senkiföldje vesz körül, s éppen itt mutatkozik meg leginkább a népi ellenállás ereje. Hogy e népi ellenállást letörjék, a németek elavult és barbár hadijoghoz folyamodtak. Azt a szabályt követik, hogy minden olyan várost és falut, amelyben egy vagy több lakos részt vesz a védelemben, a német csapatokra tüzel vagy általában segíti a franciákat, fel kell perzselni: hogy mindenkit, akinél fegyvert találnak és aki véleményük szerint nem reguláris katona, a helyszínen főbe kell lőni; s ahol feltehető, hogy a város lakosságának jelentős része elkövet ilyen vétkeket, minden épkézláb férfit haladéktalanul fel kell koncolni. Ezt a rendszert most már csaknem hat hete könyörtelenül alkalmazzák és még ma is teljes mértékben érvényesítik. Nem lapozhatunk fel német újságot úgy, hogy legalább fél tucatnyi jelentésre ne akadnánk benne ilyen katonai kivégzésekről, amelyek e hasábokon magától értetődő valaminek tűnnek, egyszerűen a katonai igazságszolgáltatás intézkedéseinek, amelyeket a „derék katonák" üdvös szigorral „gyáva orgyilkosok és útonállók" ellen alkalmaznak. Nincs semmiféle zűrzavar, féktelen fosztogatás, nők megerőszakolása, nincs semmiféle szabálytalanság. Szó sincs róla. Minden rendszeresen és parancsra történik: az elítélt falut körülveszik, a lakosokat kikergetik, az élelmiszert lefoglalják és a házakat felgyújtják, a tényleges vagy vélt bűnösöket pedig hadbíróság elé hurcolják, ahol csalhatatlan bizonyossággal megállapított sommás ítélet és fél tucatnyi puskagolyó vár reájuk. Ablis-ban, egy 900 lakosú faluban a Chartres-ba vezető úton, a 16. (schleswig-holsteini) huszárezred egy századán éjszaka francia irreguláris harcosok rajtaütöttek, s az összecsapás során a század elvesztette embereinek több mint a felét. E vakmerőség megtorlására a teljes lovasdandár Ablis-ba vonult és felperzselte az egész falut; két különböző jelentés – mindkettő a dráma szereplőitől ered – azt állítja, hogy az összes

épkézláb férfi lakost összeterelték és kivétel nélkül valamennyiüket agyonlőtték vagy lekaszabolták. Ez csak egyike a sok hasonló esetnek. Egy bajor tiszt Orléans környékéről azt írja, hogy csapatteste tizenkét nap alatt öt falut perzselt fel, s túlzás nélkül mondhatjuk, hogy mindenütt, ahol a német repülőoszlopok Franciaország szívébe benyomultak, útjukat túlságosan gyakran jelezte tűz és vér.

Most, 1870-ben nem lehet egyszerűen azt állítani, hogy ez törvényes hadviselési mód, és hogy a civil lakosságnak vagy bárkinek a beavatkozása, aki hivatalosan nem katona, feltétlenül útonállással egyértelmű és tűzzel-vassal eltiprandó. Ez esetleg helytálló lehetett XIV. Lajos vagy II. Frigyes korában, amikor csak a hadseregek harcoltak. De az amerikai függetlenségi háborútól az amerikai polgárháborúig Európában éppúgy, mint Amerikában, a lakosságnak a háborúban való részvétele már nem kivétel volt, hanem szabály. Ha egy nép eltűrte, hogy leigázzák csak azért, mert hadai ellenállásra képtelenné váltak, mint gyávák nemzetének az általános megvetés jutott osztályrészéül; s ha a nép kellő eréllyel ilyen irreguláris ellenállást tanúsított, a betolakodóknak csakhamar be kellett látniok, hogy a tűz és vér elavult kódexét már lehetetlen alkalmazni. Az angolok Amerikában, a franciák Napóleon alatt Spanyolországban, az osztrákok 1848-ban Itáliában és Magyarországon hamarosan rákényszerültek, hogy a népi ellenállást teljesen törvényes hadviselési módként kezeljék, attól való félelmükben, hogy a megtorlás saját foglyaikat éri. Még 1849-ben Badenban a poroszoknak és a pápának* Mentana[104] után sem volt annyi bátorságuk, hogy hadifoglyaikat válogatás nélkül lemészárolják, jóllehet azok irregulárisok és „rebellisek" voltak. Korunkban csak két példa ismeretes ennek az elavult „kiirtási" elvnek a könyörtelen alkalmazására: az indiai szipoj-felkelés[105] elfojtása után rendezett angol vérfürdő és Bazaine-nek és franciáinak eljárása Mexikóban[99].

A világ valamennyi hadserege közül a porosz újíthatja fel legkevésbé ezt a gyakorlatot. 1806-ban Poroszország csak azért omlott össze, mert az országban sehol sem volt nyoma a nemzeti ellenállás szellemének. 1807 után az államigazgatás és a hadsereg újjászervezői megtettek minden tőlük telhetőt, hogy újjáélesszék ezt a szellemet. Ekkor Spanyolország dicső példája mutatta meg, hogy egy nemzet miképpen állhat ellen a betörő hadseregnek. Poroszország összes katonai vezetői ezt követendő példaként állították honfitársaik elé. Ebben a vonatkozásban Scharnhorst, Gneisenau, Clausewitz mind egyetértettek; Gneisenau még Spanyolországba is elment, hogy személyesen vegyen részt a Napóleon elleni harcban. A Poroszországban akkor bevezetett

* IX. Pius. – *Szerk.*

új katonai rendszer egészében véve kísérlet volt az ellenséggel szembeni népi ellenállás megszervezésére, legalábbis amennyire ez az abszolút monarchiában egyáltalán lehetséges. Nemcsak hogy minden épkézláb férfinak át kellett mennie a hadsereg iskolájáin és 40 éves koráig a Landwehrben szolgálatot teljesítenie, de a 17 és 20 év közötti fiúknak s a 40 és 60 év közötti férfiaknak is részt kellett venniök a Landsturmban, a levée en masseban, amely azt a feladatot kapta, hogy az ellenség hátában és oldalában zavarja annak mozdulatait, elvágja utánpótlását és futárösszeköttetését, felhasználjon minden fegyvert, amit csak talál, s válogatás nélkül alkalmazzon minden kezeügyében levő eszközt a betolakodók nyugtalanítására. „Minél hatékonyabbak ezek az eszközök, annál jobb" – s ami a legfontosabb, elrendelték, hogy „a Landsturm tagjai ne viseljenek semmiféle egyenruhát, hogy bármikor ismét felvehessék civil jellegüket és ismeretlenek maradjanak az ellenség előtt".

Az egész „Landsturm-Ordnung"*, ahogy az erre vonatkozó 1813. évi törvényt nevezték[106] (szerzője nem más, mint Scharnhorst, a porosz hadsereg megszervezője), az engesztelhetetlen nemzeti ellenállásnak ebben a szellemében készült, amelynek minden eszköz jogos, és a leghatékonyabb a legjobb. De ezeket a poroszok a franciákkal szemben kívánták alkalmazni, ha viszont a poroszokkal szemben a franciák cselekednek ugyanígy, az természetesen egészen más. Ami az egyik helyen hazafias tett, a másik helyen útonállás és gyáva orgyilkosság.

Tény az, hogy a mai porosz kormány szégyelli ezt a régi, félig forradalmi „Landsturm-Ordnung"-ot és a franciaországi eseményekkel próbálja elfeledtetni. De minden Franciaországban elkövetett önkényes kegyetlenkedés egyre inkább az emberek emlékezetébe idézi a „Landsturm-Ordnung"-ot, s az ilyen aljas hadviselési módszer igazolása csak azt bizonyítja, hogy a porosz hadsereg Jéna óta rengeteget javult ugyan, de a porosz kormány rohamléptekkel közeledik a felé az állapot felé, amely Jénát[39] lehetővé tette.

The Fighting in France
A megírás ideje: 1870 november 10.
A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 november 11. (1793.) sz.

Eredeti nyelve: angol
Aláírás nélkül

* – „Népfelkelő-Szabályzat" – *Szerk.*

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – XXVII

Akik Gambetta úrral egyetemben azt hitték, hogy azokat az ügyes, jól egyeztetett hadmozdulatokat, amelyekkel a Loire-hadsereg kiszorította von der Tann bajorjait Orléans-ból, menten előrenyomulás követi Párizsba, csalódásra voltak kárhoztatva. A coulmiers-i ütközet[107] – vagy bármi néven emlegetik majd ezután – 9-én zajlott le, és 13-án estig a bajor előőrsöket Toury előtt, amely csak 25 mérföldnyire van Orléans-tól, úgy látszik nem háborgatták.

D'Aurelle de Paladines tábornoknak nagy dicsőségére válik, hogy első sikere után nemcsak elég esze, hanem erkölcsi ereje is volt ahhoz, hogy idejében leálljon. Mivel a háta mögött Gambetta már kihirdette embereinek, hogy útban vannak Párizsba, hogy Párizs, amelyet meg kell szabadítani a barbároktól, már várja őket, nem lehetett könnyű dolog ezeket a fiatal, félig-fegyelmezett katonákat visszatartani, akik nagyon is hajlamosak „trahison-t"* kiáltozni, ha nem vezetik őket azonnal az ellenség ellen, vagy pedig megfutamodni, mihelyt komolyan érzik az ellenség jelenlétét. Az, hogy d'Aurelle a Párizsba vezető úton megállásra bírta őket, arra vall, hogy fegyelmezésükre fordított erőfeszítései nem voltak hiábavalók, s hogy első sikerével elnyerte bizalmukat. Az erre az első francia győzelemre vezető intézkedései mindenképpen mintaszerűek voltak. Von der Tann-nak nem lehetett 25 000-nél több embere Orléans környékén, és ezt az exponált állást csak abban a tudatban tarthatta hosszabb ideig, hogy harcedzett csapatai minden körülmények között utat tudnak törni bármennyi velük szembeállított újonc sorai között. D'Aurelle legalább négyszer annyi katonát vethetett be a bajorok ellen, és azt tette, ami ilyen esetben szokásos: megkerülte szárnyaikat és különösen jobbszárnyuk mögött akkora erőt vonultatott fel, hogy von der Tann azonnal kénytelen volt tartalékai felé hátrálni. Ez utóbbiak Touryban 11-én vagy legkésőbb 12-én csatlakoztak hozzá és Wittich 22. északnémet

* – „árulást" – *Szerk.*

gyaloghadosztályából, Albrecht főherceg lovashadosztályából, meg a 13. hadtestből (a 17. északnémet hadosztály és a württembergi hadosztály) tevődtek össze. Így egy legalább 65 000–75 000 főnyi haderő volt összevonva Touryban a mecklenburgi herceg parancsnoksága alatt, és d'Aurelle valószínűleg kétszer is meggondolja, mielőtt támadást kockáztat meg ellenük, jóllehet igen középszerű parancsnok vezénylete alatt állnak.

De ezenkívül más indítékok is szükségképpen arra késztetik d'Aurelle tábornokot, hogy pihenőt tartson, mielőtt újabb hadmozdulatot tesz. Ha valóban az a szándéka, hogy Párizs felmentésére indul, bizonyára igen jól tudja, hogy saját erői e célra nem elegendők, hacsak belülről nagy erővel nem igyekeznek őt támogatni. Tudjuk, hogy Trochu tábornok kiválogatta csapatai legfegyelmezettebb, legjobban szervezett részét és belőlük állította össze azt, amit Párizs aktív hadseregének nevezhetünk. E csapatokat, Ducrot tábornok vezénylete alatt, láthatólag ama nagy kitörések végrehajtására szánták, amelyek nélkül akkora erődítmény, mint Párizs, védekezése olyan lenne, mint egy felkötött jobb karral harcoló katonáé.

Talán nem véletlen, hogy a párizsi hadseregnek ez az újjászervezése időbelileg egybeesik a Loire-hadsereg előnyomulásával. Trochu és d'Aurelle tábornokok léggömbök és postagalambok segítségével kétségtelenül megkísérelték egy összehangolt hadmozdulat előkészítését, amelyet előre megállapított időpontban hajtanának végre; és hacsak a németek előzetesen meg nem támadják a Loire-hadsereget, akkor abban vagy körülbelül abban az időben, amikor d'Aurelle következő előre irányuló hadmozdulatát megteszi, nagyarányú kitörésre számíthatunk Párizsból. Valószínű, hogy ezt a kitörést legalábbis Ducrot teljes három hadteste hajtja majd végre a város déli részén, ahol siker esetén kapcsolatot teremthet a Loire-hadsereggel, miközben Trochu „harmadik hadserege" északkeleten és északnyugaton az erődök tüzének támogatásával színlelt támadásokat és elterelő akciókat indítana, megakadályozandó, hogy az ostromló hadsereg erősítéseket irányítson délre. Másrészt biztosak lehetünk benne, hogy Moltke tábornok mindezt számításba vette és nem fogják őt álmában meglepni. Noha a franciák nagy számbeli többséget vethetnek harcba, ezt határozott meggyőződésünk szerint busásan ellensúlyozza majd a csapatok és a hadvezetés minőségi különbsége.

E kísérletet, amely kiszabadítaná Párizst a „barbárok" karmai közül, mielőbb végre kell majd hajtani, mert sikerére egyáltalán csak ebben az esetben van némi kilátás. A Loire-hadsereggel szemben álló öt gyaloghadosztályon kívül jelenleg 16 gyaloghadosztály (a 2., 4., 5., 6. és a 12. hadosztály, a gárda, a 2. bajor hadtest, a 21. hadosztály és a gárda Landwehr-

hadosztálya) van Párizs előtt. Ennek az erőnek Moltke véleménye szerint teljesen elegendőnek kell lennie ahhoz, hogy hathatós ostromzárat vonjon Párizs köré, hiszen különben a Metz behódolása folytán felszabadult csapatok közül többet irányított volna Párizsba, nemcsak a 2. hadtestet. És tekintve, hogy a német állásokat Párizs előtt mindenütt szilárdan elsáncolták, s e sáncok nemsokára hatalmas ostromütegek védelme alá kerülnek, véleménye kétségtelenül helyes. Kezdünk azonban híreket kapni Frigyes Károly hercegről, aki Metz kapitulációja után három hadtestével (a 3., 9. és 10.) eltűnt a láthatárról. Csapatairól azóta első ízben futólag abból a rövid hírből értesültünk, amely szerint „a 9. ezred" november 7-én közvetlenül Chaumont előtt, Haute-Marne-ban összetűzött a garde mobile-okkal. A 9. ezred a (második) hadtest hetedik dandárjához tartozik, amely már korábban megérkezett Párizs elé s így az egész történet érthetetlen volt. Azóta megállapították, hogy a táviratban tévesen a 9. ezred szerepelt a 9. dandár helyett, s így az ügy tisztázódott. A 9. dandár a 3. hadtest első dandárja, s ekként Frigyes Károly hadseregéhez tartozik. Tekintettel az ütközet helyére meg arra a berlini katonai körökben általában hihetőnek vélt jelentésre, amely szerint a herceg Troyes felé vonult, ahová állítólag 7-én vagy 8-án ért el, aligha lehet kétséges, hogy arra az útra tért, amelyre, mint feltételeztük,* csapatai zömének rá kell térnie, ti. hogy „Metzből kiindulva Chaumont-on és Auxerre-en vonul majd át és Bordeaux irányában fog előretörni, mihelyt megtisztította a Loire-vonalat Tours-tól Nevers-ig". Most úgy értesülünk, hogy hadserege elfoglalta az Yonne-vonalat Sensnál, amely mintegy 50 mérföldnyire van a Loire menti Gientől és csupán 30 mérföldnyire Montargis-tól, ahonnan egynapi derekas menettel bármely Orléans-tól északra fekvő francia állás oldalba támadása lehetővé válik. A jelentések szerint Malesherbes-ben és Nemours-ban felbukkant különítményeket talán Frigyes Károly herceg küldte, hogy von der Tann balszárnya felé tapogatózzanak, de lehetnek a 13. hadtest szélső balszárnyán menetirányban haladó oldalvédcsapatok is. Azzal most már mindenképpen számolhatunk, hogy a herceg repülő oszlopok segítségével hamarosan megteremti az összeköttetést egyrészt von der Tann-nal Touryban, másrészt Werderrel Dijonban. A Loire-hadseregnek, ha addig halogatja a támadást, amíg Frigyes Károly herceg a közelébe ér, a vele szemben álló 70 000 emberen kívül további 75 000 ember lesz a jobbszárnyánál és a hátában, és Párizs felmentésére nem is gondolhat többé. E hadseregnek elég dolga lesz azzal, hogy saját biztonságára ügyeljen, és a behatolók hömpölygő áradata, amely Chartres-

* *V. ö. 140—141. old. – Szerk.*

tól Dijonig terjedő arcvonalon elözönli majd Közép-Franciaországot, reménytelen visszavonulásra fogja kényszeríteni.

Notes on the War – XXVII

A megírás ideje: 1870 november 15.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 november 16. (1797.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Megerődített fővárosok

Ha van katonai kérdés, amely a jelenlegi háború tapasztalata alapján véglegesen tisztázottnak mondható, úgy ez az, hogy egy nagy állam fővárosát célszerű megerődíteni. Attól a naptól fogva, hogy Párizs megerődítését elhatározták, minden ország katonai irodalmában állandó vitakérdés volt, hasznos-e ez vagy sem, sőt hogy egy ilyen óriási erődítmény védelme egyáltalán lehetséges-e. Ezt csakis a gyakorlati tapasztalat dönthette el – Párizs, az egyetlen létező megerődített város tényleges ostroma; és bár Párizs igazi ostroma még el sem kezdődött, erődítményei máris oly mérhetetlen szolgálatot tettek Franciaországnak, hogy a kérdés a megerődítés javára úgyszólván eldőlt.

Annak, hogy oly veszélyesen kicsiny a távolság Párizs és Franciaország északkeleti határa között – amelynek méghozzá nincsen semmiféle folyam vagy hegyek alkotta védhető vonala –, először is az volt a következménye, hogy a határokkal közvetlenül szomszédos területeket meghódították, másodszor az, hogy háromszoros, a Rajnától az Északi-tengerig húzódó erődövezetet építettek, harmadszor pedig az, hogy Franciaország szüntelenül a Rajna egész balpartjára áhítozott, ami végül is mostani helyzetébe sodorta. E hódításokat az 1814-i és 1815-i szerződések[108] megnyirbálták és körülhatárolták; az erődítmények ugyanezen évek két inváziója során csaknem haszontalanoknak és nagy hadseregek feltartóztatására teljesen alkalmatlanoknak bizonyultak; és végül a Rajnáért folyó kiáltozást 1840-ben egy időre megfékezte egy Franciaország-ellenes európai koalíció.[109] Ekkor azután a nagyhatalommá vált Franciaország Párizs veszélyes helyzetét az egyetlen rendelkezésére álló eszközzel – a főváros megerődítésével – próbálta ellensúlyozni.

A mostani háborúban Franciaországot legsebezhetőbb oldalán Belgium semlegessége fedezte. Egy rövidke hónap mégis elegendő volt arra, hogy összes szervezett haderejét elűzzék a harcmezőről. Egyik fele megadta magát és fogságba került, a másik reménytelenül beszorult Metzbe, ahol

behódolása csak hetek kérdése volt. Rendes körülmények között a háború már véget ért volna. A németek elfoglalták volna Párizst és rajta kívül annyi francia területet, amennyit csak kívántak, s Metz kapitulációja után, ha ugyan nem előbb, megkötötték volna a békét. Csaknem minden francia erőd a határ közelében van; mihelyt a megerődített városoknak ezt a gyűrűjét kellő szélességű fronton áttörték s ezzel a mozgási szabadságot biztosították, a többi határ- vagy partmenti erőddel mit sem törődve az ország egész középső részét elfoglalhatnák, ezután pedig könnyűszerrel] sorjában behódolásra kényszeríthetnék a határmenti erődöket. Civilizált országban még a gerillaharchoz is kellenek belterületi erődök, amelyek a biztonságos visszavonulás központjaivá válhatnak. Az Ibér-félszigeti háborúban a spanyol nép ellenállását főképp ezek az erődök tették lehetővé. 1809-ben a franciák kikergették Sir John Moore angol csapatait Spanyolországból, nyílt csatában mindenütt győztek, de az országot mégsem hódították meg soha. Az újra felbukkant, aránylag kicsiny angol–portugál hadsereg nem dacolhatott volna velük, ha számtalan – nyílt ütközetben ugyan könnyen legyűrhető – fegyveres spanyol csapat nem háborgatja minden francia hadoszlop oldalát és hátát és az inváziós hadsereg túlnyomó részét le nem köti. E csapatok nem tarthattak volna ki hosszabb ideig, ha az országban nincs annyi erőd; ez utóbbiak ugyan többnyire kicsik és elavultak voltak, de legyűrni mégiscsak szabályszerű ostrommal lehetett őket, s így biztos menedékhelyei voltak e csapatoknak, ha nyílt mezőn érte őket támadás. Franciaországban ilyen erődök nincsenek, ott tehát egy gerillaháború sem válhatnék túlságosan félelmetessé, ha csak néhány más körülmény nem ellensúlyozza ezt a hiányt. És ilyen körülmény Párizs megerődítése.

Szeptember 2-án az utolsó harcoló francia sereg is megadta magát. És ma, november 21-én, csaknem 11 héttel később, a Franciaországba özönlött német csapatoknak majdnem a felét Párizs körül még teljes erővel feltartóztatják, a többi csapat nagy részét pedig sietve útnak indítják Metzből, hogy Párizs bekerítőit megvédje az újonnan alakult Loire-hadsereg ellen, amely hadsereg – értékét ne firtassuk – még létre sem jöhetett volna, ha Párizst nem erődítik meg. Kereken két hónapja annak, hogy ezeket az erődítményeket bekerítették, a szabályszerű ostrom megindításának előkészületeit mégsem fejezték még be, ami azt jelenti, hogy egy akkora erődítmény ostroma, mint Párizs, – még akkor is, ha a várost csupán újoncok védik és az elszánt lakosság –, csak akkor kezdődhet el, amikor egy közönséges erőd ostroma már régen sikeresen véget ért volna. Az esemény bebizonyította, hogy egy kétmillió lakost számláló város élelmezése szinte könnyebb, mint egy kisebb erődé, melynek csekélyebb a központi vonzóereje a környező terület

termékeire; mert bár Párizs élelmiszerellátását csak szeptember 4-e után, vagyis csupán két héttel a bekerítés befejezte előtt vették komolyan kézbe, a fővárost 9 hetes ostrom után még nem kényszerítette megadásra az éhínség. A francia hadseregek ellenállása valójában csak egy hónapig tartott, Párizs pedig már eddig két hónapja tanúsít ellenállást és a behatolók zömét jelenleg is erélyesen fel tudja tartóztatni. Ez kétségtelenül több, mint amire egy erődítmény valaha is képes volt, s így a megerődítés költségei teljes egészükben kifizetődnek. Azt sem szabad elfelejtenünk, amire már nemegyszer utaltunk, hogy Párizst ezúttal egészen rendkívüli körülmények között kell megvédeni, mert aktív harctéri sereg nélkül kell boldogulnia. De mennyivel szilárdabb lehetett volna ez az ellenállás, mennyivel tovább késleltethette, ha ugyan teljesen el nem hárította volna a bekerítést, a benyomuló seregeknek mennyivel több katonáját köthette volna le Párizs körül, ha Mac-Mahon hadserege a fővárosba menetel, nem pedig Sedanba!

De ez még nem minden. Párizs védelme nemcsak azt tette lehetővé, hogy Franciaország két hónapnyi lélegzetvételhez jusson, ami kevésbé kétségbeejtő körülmények között felbecsülhetetlen előny lett volna, sőt még most is annak bizonyulhat, hanem módot nyújtott neki az ostrom alatt bekövetkezhető politikai fordulatokból netán adódó esélyek kihasználására is. Mondogathatjuk, ameddig akarjuk, hogy Párizs is csak olyan erődítmény, mint akármelyik másik, ez mit sem változtat azon a tényen, hogy olyan erődítmény ostroma, mint Párizsé, világszerte sokkal nagyobb izgalmat fog kelteni, mint száz kisebb erődé. Bármiféle törvényeket szab a hadviselés, modern lelkiismeretünk nem hajlandó megbékélni azzal, hogy Párizzsal ugyanúgy bánjanak, mint Strasbourg-ral. Nagyon is feltehető, hogy a semlegesek ilyen körülmények között megpróbálnak majd közvetíteni; s szinte bizonyos, hogy az erődítmény végleges leküzdése előtt a hódító ellen irányuló politikai féltékenység is felüti majd a fejét; s egy olyan nagy és hosszan tartó hadműveletnek az eldöntésében, mint Párizs ostroma, valószínűleg a valamely nem harcoló hatalom kabinetjében megkötött szövetségeknek és ellenszövetségeknek nincs kisebb szerepük, mint lövészárkokban felvonultatott leszerelő és réstörő ütegeknek. Efféle példának talán nemsokára tanúi leszünk. Nagyon is lehetséges, hogy a keleti kérdés hirtelen újbóli felmerülése Európában[110] olyan szolgálatot tesz Párizsnak, aminőre a Loire-hadsereg nem képes – megmenti a kapitulációtól és felszabadítja az ostromzár alól. Ha – ami több mint valószínű – Poroszország nem tudja tisztázni magát az Oroszországgal való – bármilyen mérvű – cinkos együttműködés vádja alól, és ha Európa eltökélte, hogy nem tűri az orosz hitszegést, akkor rendkívül fontos, hogy Franciaországot ne terítsék le egészen és Párizs ne kerüljön a poroszok kezé-

re. Ezért feltétlenül szükséges, hogy azonnal kategorikus nyilatkozatra kényszerítsék Poroszországot, és ha kertelni próbál, nyomban olyan lépéseket tegyenek, amelyek bizakodást keltenek Párizsban és fokozzák ellenállását. Cherbourg-ban vagy Brestben partra szállított 30 000 brit katona olyan tényezőt jelentene, amely a Loire-hadsereggel együtt eddig ismeretlen mérvű biztonságérzetet adna neki. A brit gyalogság rendkívüli megbízhatósága folytán, sőt még ezzel együtt járó hibája: könnyűgyalogsági hadmozdulatainak nehézkessége folytán is, különösen alkalmas arra, hogy most kiképzett újoncokat kitartóbbá tegyen; ezt a feladatot csodálatosan látta el Wellington parancsnoksága alatt Spanyolországban; hasonló feladatot teljesített minden indiai háborúban a kevésbé megbízható bennszülött csapatoknál. E körülmények között egy ilyen brit hadtestnek sokkal nagyobb hatása lenne, mint amennyi pusztán létszámából következnék, és ez valóban mindenkor így is történt, amikor brit csapattestet ilymódon használtak fel. Néhány itáliai hadosztály, amelyet egy itáliai hadsereg előőrseként Lyonba és a Saône völgyébe irányítanának, hamarosan odacsalogatná Frigyes Károly herceget. De ott van Ausztria is és ott vannak a skandináv királyságok is, amelyek más arcvonalakon fenyegethetnék Poroszországot és leköthetnék csapatait. Ha Párizs ilyen híreket kapna, minden bizonnyal inkább kibírna bármekkora éhínséget, semminthogy megadja magát — és kenyér úgy látszik van bőven —, s így a város erődítményei még a mostani kétségbeejtő helyzetben is megmenthetnék az országot, mert lehetővé tennék, hogy kitartson, amíg segítség érkezik.

Fortified Capitals

A megírás ideje: 1870 november 20.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 november 21. (1801.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – XXVIII

Ha volt valaha esély Párizs felmentésére, úgy leginkább az elmúlt nyolc nap folyamán. A Kelet-Franciaországban fellelhető valamennyi csapattal megerősített Loire-hadsereg elszánt előnyomulása Mecklenburg megfigyelő hadserege ellen, s ezzel együtt Trochu egész fegyelmezett seregének tömeges kitörése, a két támadás egyidejű végrehajtása, mielőtt Frigyes Károly herceg a második hadsereggel a helyszínre érkezhet, – ez volt az egyetlen sikeresnek ígérkező terv. És ha a németek ellenintézkedéseit szemügyre vesszük, szinte szükségképpen oda lyukadunk ki, hogy e siker esélyei még kedvezőbbek voltak, mint első pillantásra várható lett volna.

Párizs előtt a múlt héten 17 német gyaloghadosztály állt, a württembergivel együtt, amely a Szajna és a Marne közötti állását nem hagyta el, mint először tévesen jelentették. A Mecklenburg parancsnoksága alatt álló megfigyelő hadsereg két északnémet és két bajor hadosztályból s ezenkívül lovasságból állt. A coulmiers-i csata[107] után d'Aurelle, ahelyett, hogy a bajorok hátvédjét követte volna, észak és nyugat felé menetelt Chartres irányában, s itt egyelőre elvesztettük őt szem elől. A németek, frontjukat nyugatra fordítva, követték ezt a hadmozdulatot; von der Tann bajorjai tartották az Etampes-tól Ablis-ig terjedő területet, míg a 17. és a 22. hadosztály Chartres és Dreux felé menetelt. Ez utóbbi várost közben újra francia csapatok foglalták el. Úgy gondolták, hogy d'Aurelle, Kératry csapataival és más erősítésekkel együtt megkísérli a megfigyelő hadsereg megkerülését, hogy hirtelen rátörhessen a Párizst körülzáró hadseregre. Ezt a kísérletet Moltke gróf annyira komolyan vette, hogy Mecklenburg támogatására azonnal útnak indította az ennek közvetlen közelében levő csapatokat: az 5. és a 12. hadtest egyes részeit, míg a 2. bajor és a 6. északnémet hadtestnek meg a 21. és a württembergi hadosztálynak parancsot adott, álljanak készenlétben, hogy szükség esetén délnek vonulhassanak. A már korábban odairányított erősítések lehetővé tették, hogy Mecklenburg 17-én visszafoglalja Dreux-t, 18-án pedig Châteauneufön túl üldözze az ellenséget. Hogy itt milyen

francia csapatokat vertek meg, nem lehet megállapítani. Talán a Loire-hadsereg részeit, de semmi esetre sem magát a Loire-hadsereget. További francia hadmozdulatokról azóta nincs semmi hír; közben múlik az idő és Frigyes Károly herceg mindinkább közeledik, olyannyira, hogy most már talán segítséget nyújthat Mecklenburg balszárnyának.

Úgy látszik aligha kétséges, hogy a franciák elszalasztottak egy nagyszerű alkalmat. A Loire-hadsereg előnyomulása oly erős hatással volt Moltkéra, hogy egy percnyi habozás nélkül olyan parancsokat adott, melyek – ha keresztülvitelük szükségesnek bizonyul – nem jelentettek volna kevesebbet, mint a párizsi ostromzár feloldását. Az 5. és 12. hadtest Dreux felé előrenyomuló részeit nem becsüljük többre egy-egy dandárnál, vagyis összesen egy hadosztálynál; de rajtuk kívül két bajor, három északnémet és a württembergi hadosztály is parancsot kapott, hogy álljon készenlétben és az első jelre vonuljon d'Aurelle ellen. Eszerint a Párizs előtt álló tizenhét hadosztály közül legalább hét szükség esetén a felmentő sereg ellen vonulna, mégpedig éppen az a hét, amely a Párizstól délre eső területet megszállta. A trónörökös csak a 2. hadtestet és az 5. hadtest nagyobbik részét tartotta volna meg, hogy velük őrködjék a Szajna-parti Choisytől Versailles-on át Saint-Germainig terjedő nagy terület felett, míg a gárdának, a 4. hadtestnek és a 12. hadtest zömének az egész északi vonalat kellett volna tartania, amely St. Germaintől Gonesse és St. Brice körül a Marne-on át ismét elkanyarodik Párizs fölé a Szajnáig. Így tíz gyaloghadosztály tartotta volna a negyvenmérföldes bekerítő vonalat, vagyis négymérföldes arcvonal jutott volna minden hadosztályra. Ha a csapatokat ennyire szétszórják, a bekerítő gyűrű puszta megfigyelő vonallá válik; és Trochu, a Ducrot parancsnoksága alatt álló nyolc hadosztállyal és azzal a 3. hadseregéhez tartozó további héttel együtt, amelyet közvetlenül ő maga vezényelt, bármely támadásra kiszemelt ponton legalább háromszoros többséget állíthatott volna szembe ellenfelével. Ilyen esélyekkel bizonyos lett volna számára a győzelem. Áttörhette volna a németek vonalait, megkaparinthatta vagy megsemmisíthette volna ostromparkjukat, lőszereiket, készleteiket, és annyi emberüket pusztíthatta volna el, hogy Párizs szoros bekerítése, ostromáról nem is szólva, jó időre lehetetlenné vált volna.

Eleddig csupán Trochu esélyeit mérlegeltük, függetlenül a Loire-hadsereg lehetőségeitől. Szinte bizonyos, hogy az utóbbi nem lett volna méltó ellenfele az ellene felvonultatott tizenegy német hadosztálynak, ha mind a tizenegy hadosztályt összevonják. De ilyen fejlemény igen valószínűtlen volt. Valószínűbb, hogy d'Aurelle merész, gyors támadása és Trochu egyidejűleg végrehajtott nagyarányú kitörése megzavarta volna Moltke terveit.

Semelyik hadtestet, amely ellen Trochu támadást indított, nem vethették volna be d'Aurelle ellen. Így a véletlentől függött volna, hogy a két francia parancsnok közül melyiknek kell a németek zömével megmérkőznie; mégis tény marad az, hogy seregeik együttes létszáma jelentősen meghaladta volna mindazon erőkét, amelyeket a németek ellenük felsorakoztathattak. A távolság Párizs és Dreux között nem egészen 50 mérföld. Ha e két végpontról minden bevethető erővel egyidejűleg indítanának támadást a németek ellen, ez utóbbiak néhány hadosztálya minden valószínűség szerint éppen úton lenne a két végpont között és így nem állana azonnal rendelkezésre. Amennyiben a támadás valóban egyidejű, a franciák csaknem ellenállhatatlan számbeli fölénye a dreux-i vagy a párizsi végponton teljesen biztos lenne; legalább egy győzelmet tehát szinte óhatatlanul ki tudnának vívni. Igen jól tudjuk, hogy kombinált hadmozdulatok mekkora hátrányokkal és nehézségekkel járnak és hányszor vallanak kudarcot. De figyelembe kell venni, hogy ezúttal a sikernek nincs más elengedhetetlen előfeltétele, mint az, hogy mindkét támadást pontosan ugyanabban az időben hajtsák végre. Világos továbbá az is, hogy a poroszok, mivel egyik hadseregük negyven mérföldnyi távolságban van a másiktól, szintén kénytelenek lennének hadmozdulataikat kombinálni.

Megmagyarázhatatlan, hogy sem d'Aurelle, sem Trochu nem igyekezett a kínálkozó előnyös lehetőséget kihasználni. A Dreux és a Châteauneuf melletti kis összetűzések kétségtelenül alkalmatlanok voltak arra, hogy a Loire-hadsereget visszaűzzék; csak három német hadosztály vett bennük részt, míg a Loire-hadsereg legalább nyolc hadosztályt számlál. Hogy d'Aurelle további erősítésekre vár-e; hogy postagalambokkal küldött üzenetei netán elvesztek-e; vagy ellentétek támadtak-e közte és Trochu között, nem tudjuk megmondani. Akárhogy is áll a dolog, ügyük szempontjából ez a késedelem végzetes. Frigyes Károly herceg egyre előbbre nyomul és mostanáig talán már annyira megközelítette a mecklenburgi nagyherceg hadseregét, hogy együttműködhet vele, s így a Párizs előtt álló hat hadosztály nélkülözhetővé válik. Azon a napon, amikor ez bekövetkezik, a két francia tábornok egy további győzelmi esélyt szalasztott el — talán az utolsót.

Notes on the War – XXVIII

A megírás ideje: 1870 november 22.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 november 23. (1803.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

A katonai helyzet Franciaországban

Tegnap fehívtuk a figyelmet arra a tényre,[111] hogy Sedan behódolása óta Franciaország kilátásai lényegesen megjavultak, és hogy még Metz eleste s ennek következtében mintegy 150 000 német katona felszabadulása sem tűnik ma már olyan végzetes csapásnak, mint eleinte. Ma azért térünk vissza ugyanerre a tárgyra, hogy e nézet helyességét néhány katonai részlettel még inkább alátámasszuk.

Amennyire kideríthető, a német hadseregek november 24-én, a következőképpen helyezkedtek el:

Párizs bekerítésére: a harmadik hadsereg (a 2., 5., 6. és a 2. bajor hadtest, a 21., a württembergi és a Landwehr gárdahadosztály), továbbá a negyedik hadsereg (a 4., 12. és a gárdahadtest); összesen tizenhét hadosztály.

A bekerítést támogató megfigyelő hadseregek: északon az 1. hadsereg (az 1. és 8. hadtest); nyugaton és délnyugaton a mecklenburgi herceg hadserege (a 17. és a 22. hadosztály és az 1. bajor hadtest); délen a második hadsereg (a 3., 9. és 10. hadtest és egy Landwehr-hadosztály, melynek egyik különítményével Ricciotti Garibaldi olyan keményen elbánt Châtillonnál[112]); összesen tizenöt hadosztály.

Különleges szolgálattal Délkelet-Franciaországban: a 14. hadtest (Werderé, két és fél hadosztályból áll) és a 15. hadtest; Metzben és Thionville környékén a 7. hadtest; az összekötő útvonalon legalább másfél Landwehr-hadosztály; összesen legalább nyolc hadosztály.

E negyven gyaloghadosztály közül az első tizenhét jelenleg Párizs előtt áll és feladatai teljesen lekötik; az utolsó nyolc mozdulatlansága arra mutat, hogy annyi munkát bíztak rá, amennyit csak elbír. Marad tehát harctéri bevetésre a tizenöt hadosztályból álló három megfigyelő hadsereg, amely lovassággal és tüzérséggel együtt összesen legfeljebb 200 000 főnyi haderőt alkot.

Mármost november 9-e előtt úgy látszott: nincs komoly akadálya annak, hogy ez az embertömeg lerohanja Közép-, sőt Dél-Franciaország nagy részét is. Azóta azonban alaposan megváltozott a helyzet. Nem annyira az a tény,

Yesterday we called attention to the fact that since the surrender at Sedan the prospects of France had much improved, and that even the fall of Metz, and the setting free thereby of some 150,000 German soldiers, does not now look the crushing disaster it appeared to be at first. If we recur to the same subject to-day, it is in order to prove still more by a few military details, the correctness of this view.

The positions of the German armies on the 29th of November, as far as they can be made out, were as follows:—

Investing Paris: The Third Army (2nd, 5th, 6th, and 2nd Bavarian corps, the 21st, the Würtemberg, and Landwehr Guard Divisions) and the Fourth Army (4th, 12th, and Guards corps), in all seventeen divisions.

Army of Observation, protecting this investment. To the north, the First Army (1st and 8th corps) to the west and south-west, Duke of Mecklenburg's army (17th and 22nd divisions, and 1st Bavarian corps); to the south, the Second Army (3rd, 9th, and 10th corps, and a division of landwehr, a detachment of which was so severely handled at Châtillon by Ricciotti Garibaldi); in all fifteen divisions.

On special duty, in the south-east of France, the 14th corps (Werder's, consisting of two divisions and a half), and 15th corps, in Metz and round Thionville, the 7th corps on the line of communication, at least a division and a half of landwehr: in all eight divisions at least.

Of these forty divisions of infantry, the first seventeen are at present fully engaged before Paris, the last eight show by their immobility that they have as much work cut out for them as they can manage. There remain, disposable for the field the fifteen divisions composing the three armies of observation, and representing with cavalry and artillery a total force of some 200,000 combatants at most.

Now, before the 9th of November, there appeared to be no serious obstacle to prevent this mass of men from overrunning the greater part of central and even southern France. But since then things have changed considerably. And it is not so much the fact of Von der Tann having been beaten and compelled to retreat, or that of D'Aurelle having shown his ability to handle his troops well, which has inspired us with a greater respect for the Army of the Loire than we confess we had up to that day; it is chiefly the energetic measures which Moltke took to meet its expected march on Paris which have made that army appear in quite a different light. Not only did he find it necessary to hold in readiness against it, even at the risk of raising *de facto* the investment of Paris, the greater portion of the blockading forces on the south side of the town, but he also changed at once the direction of march of the two armies arriving from Metz, so as to draw them closer to Paris, and to have the whole of the German forces concentrated around that city, and we now hear that, moreover, steps were taken to surround the siege park with defensive works. Whatever other people may think, Moltke evidently does not consider the Army of the Loire an armed rabble, but a real, serious, redoubtable army.

The previous uncertainty as to the character of that army resulted to a great extent from the reports of the English correspondents at Tours. There appears to be not one military man among them capable of distinguishing the characteristics by which an army differs from a mob of armed men. The reports varied from day to day regarding discipline, proficiency in drill, numbers, armament, equipment, artillery, transport—in short, regarding everything essential to form an opinion. We all know

Engels cikke: „A katonai helyzet Franciaországban", Engels kézjegyével

hogy von der Tannt megverték és visszavonulásra kényszerítették, vagy az, hogy d'Aurelle bebizonyította, milyen jól használja fel csapatait, ami nagyobb tiszteletet kelt bennünk a Loire-hadsereg iránt, mint aminőre – megvalljuk – eddig érdemesítettük, hanem főképpen azok az erélyes ellenintézkedések, melyekre az a feltevés késztette Moltkét, hogy ez a hadsereg Párizsba menetel, egészen más színben tüntették fel ezt a hadsereget. Moltke nemcsak azt tartotta szükségesnek, hogy a bekerítő erők zömét – még a párizsi ostromzár de facto feloldásának kockázatát is vállalva – a város déli részén készenlétben tartsa ellene, hanem azonnal megváltoztatta a két Metzből érkező hadsereg menetirányát is, azzal a szándékkal, hogy jobban megközelítsék Párizst, és hogy valamennyi német sereg e város körül legyen összevonva. Most meg, mint halljuk, ezenfelül lépéseket tettek, hogy az ostromparkot védőművekkel vegyék körül. Akárhogyan vélekednek mások, Moltke nyilvánvalóan nem gyülevész fegyveres bandának, hanem valódi, komoly, félelmetes hadseregnek tekinti a Loire-hadsereget.

A hadsereg jellegének korábbi bizonytalan megítélése nagyrészt a tours-i angol tudósítók jelentésein alapult. Úgy látszik egyetlen olyan katonai szakember sincsen közöttük, aki képes lenne felismerni azokat a jellegzetességeket, amelyek egy hadsereget a felfegyverzett csőcseléktől megkülönböztetnek. Naponta eltérő jelentések érkeztek a fegyelemről, a kiképzés eredményéről, a létszám alakulásáról, a fegyverzetről, felszerelésről, tüzérségről, a szállításügyről – röviden mindarról, ami véleménykialakítás szempontjából fontossággal bír. Mindnyájan tudjuk, milyen súlyos nehézségek közepette kellett ezt az új hadsereget megalakítani; nem volt elég tiszt, fegyver, ló, hiány volt mindenféle hadfelszerelésekben, de különösen az időhiány volt súlyos. A beérkezett jelentések főképp e nehézségeket hangsúlyozták; s így olyan emberek, akik nem szimpátiáikra hallgatva ítélkeznek, általában lebecsülték a Loire-hadsereget.

Most ugyanezek a tudósítók egybehangzó dicsérettel számolnak be róla. Azt állítják, hogy jobban el van látva tisztekkel és fegyelmezettebb is, mint azok a hadseregek, amelyek Sedannál és Metznél vereséget szenvedtek. Ez bizonyos mértékben kétségtelenül igaz is. Szelleme nyilvánvalóan sokkal jobb, mint a bonapartista hadseregeké valaha is volt; eltökélten szolgálja az ország javát, együttműködésre törekszik s a parancsoknak éppen ezért engedelmeskedik. Azután meg ez a hadsereg újból elsajátított egy nagyon fontos dolgot, amit Louis-Napoléon hadserege teljesen elfelejtett – a könnyűgyalogság feladatkörét, azt a művészetet, melynek célja a sereg szárnyainak és hátának meglepetésszerű támadások elleni védelme, az ellenség hollétének kipuhatolása, különítményeinek rajtaütésszerű megrohanása, s az, hogy

híreket és foglyokat szerezzen. A „Times"-nak a mecklenburgi herceg hadseregéhez küldött tudósítója ezt bizonyítékokkal támasztja alá. Most a poroszok azok, akik nem képesek az ellenség hollétét kideríteni és sötétben kénytelenek tapogatózni, holott azelőtt éppen fordítva állt a helyzet. Az a hadsereg, amely ezt megtanulta, sokat tanult. De nem szabad elfelejtenünk, hogy a Loire-hadseregnek még ezután kell merszét egy számszerűleg körülbelül ugyanakkora hadsereggel vívott általános ütközetben bebizonyítania, és ugyanez áll nyugati és északi testvérseregeire. Ám ez a hadsereg egészben véve jót ígér, és némely körülmény amellett szól, hogy még egy nagy vereség sem érintené olyan súlyosan, mint a legtöbb fiatal hadsereget.

Tény az, hogy a poroszok durvaságai és kegyetlenkedései nem fojtották el a népi ellenállást, sőt megkettőzték erejét; olyannyira, hogy a poroszok nyilván felismerték hibájukat, mert falvak felégetéséről és parasztok lemészárlásáról most nemigen hallunk. Ám ez a bánásmód már megtette hatását és így a gerillaháború napról napra nagyobb méreteket ölt. Ha a „Times" jelentéseit olvassuk arról, hogy a Le Mans felé előrenyomuló Mecklenburg sehol sem lát ellenséget, reguláris csapatok nyílt mezőn nem szállnak vele szembe, de szárnyait lovasság és szabadcsapatosok[38] háborgatják, a francia csapatok hollétéről nem kap hírt, s hogy meglehetősen nagy porosz csapattesteket szorosan összevonnak, önkéntelenül eszünkbe ötlenek Napóleon tábornagyainak Spanyolországban vagy Bazaine csapatainak Mexikóban[99] végrehajtott menetelései. S ha egyszer a népi ellenállás szelleme fellobbant, még 200 000 főnyi hadseregek sem egykönnyen foglalnak el egy ellenséges országot. Csakhamar elérkezik az az időpont, amelyen túl különítményeik már gyengébbek azoknál, amelyeket a védelem szembeállíthat velük; hogy ez az időpont milyen gyorsan következik be, teljesen a népi ellenállás erejétől függ. Még megvert hadsereg is hamarosan biztos menedékre talál, ha az ország népe valóban felkel, s meglehet, ez történik most Franciaországban. Ha pedig az ellenség által megszállt kerületekben a nép felkel vagy csak ismételten elvágja az ellenség közlekedési útvonalait, még szűkebbre szorul az a határ, amelyen túl az invázió tehetetlenné válik. Nem csodálkoznánk például, ha kiderülne, hogy Mecklenburg – hacsak Frigyes Károly hercegtől nem kap erélyes támogatást – máris túl messzire nyomult előre.

Jelenleg persze minden Párizstól függ. Ha Párizs még egyetlen hónapig kitart – és a belső élelmezési helyzetről szóló jelentések egyáltalán nem zárják ki ezt a lehetőséget –, Franciaország talán harcba vethet olyan sereget, amely a népi ellenállás támogatásával elég erős ahhoz, hogy sikeres támadást indítson a poroszok összekötő útvonalai ellen és ezzel feloldja a bekerítést. A hadsereg-szervező apparátus úgy látszik most elég jól működik

Franciaországban. Ember több van a kelleténél; hála a modern ipar teljesítőképességének és a modern közlekedési eszközök gyorsaságának, a vártnál nagyobb mennyiségű fegyver fut be; egyedül Amerikából 400 000 vontcsövű puska érkezett; lövegeket Franciaországban eddig elképzelhetetlenül gyors ütemben gyártanak. Még tiszteket is találnak, vagy valamiképpen módot találnak kiképzésükre. Mindent összevéve Franciaország Sedan óta a történelemben példátlan erőfeszítéseket tett nemzeti védelme újjászervezése érdekében, és csak egy dologra van szüksége, hogy szinte biztosra vehesse a sikert – időre. Ha Párizs még egyetlen hónapig kitart, lényegesen közelebb kerül a célhoz. Ha pedig Párizst ennyi ideig nem tudják élelmezni, Trochu megkísérelheti, hogy ilyen feladatra alkalmas csapataival áttörje a bekerítő vonalakat; és túlzott merészség lenne ma azt állítani, hogy ez semmiképpen sem sikerülhet. Ha sikerül, a nyugalom fenntartása végett akkor is legalább három porosz hadtestből álló helyőrségnek kellene Párizsban maradnia, úgyhogy Trochu több franciát szabadítana fel, mint ahány német Párizs feladása következtében felszabadulna. És bár nem tudjuk menynyit ér a párizsi erőd francia seregek védelme alatt, mindenesetre nyilvánvaló, hogy ezt az erődöt német hadsereg francia ostromlók ellen sohasem tudná sikeresen megvédeni. Ugyanannyi ember kellene a nép féken tartására a városon belül, mint a külső támadás elhárítására a sáncokon. Meglehet tehát, hogy Párizs eleste Franciaország elestét is jelentené, de nem jelenti szükségszerűen.

A mostani időpont éppenséggel alkalmatlan arra, hogy ilyen vagy amolyan háborús fejlemény valószínűségén töprengjünk. Hozzávetőleges ismeretekkel csak egyetlen tényezőre: a porosz hadsereg erejére vonatkozóan rendelkezünk. A másikról: a francia hadak számszerű és belső erejéről csak keveset tudunk. Azonkívül most olyan erkölcsi tényezők is hatnak, amelyek számbavétele lehetetlen, csak azt mondhatjuk el róluk, hogy mind Franciaországnak kedveznek s Németország szempontjából kedvezőtlenek. Annyi bizonyosnak látszik, hogy a szembenálló erők eloszlása jelenleg egyenletesebb, mint Sedan óta valaha is volt, és hogy a franciák aránylag nem nagymérvű megerősítése képzett csapatokkal teljesen helyreállítaná az egyensúlyt.

The Military Situation in France
A megírás ideje: 1870 november 25.
A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 november 26. (1806.) sz.

Eredeti nyelve: angol
Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – XXIX

A régóta várt vihar végre kitört. Egy mindkét oldalon meneteléssel és manőverezéssel eltelt huzamos szakasz után, melyet csupán csatározások és gerillaharcok tarkítottak, a háború újabb kritikus szakaszába lépett, amelyben egymást követik a csapások. November 27-én Amiens előtt megverték a francia északi hadsereget;[113] 28-án Frigyes Károly herceg Beaune-la-Rolande-nál vereséget mért a Loire-hadsereg tekintélyes részére; 29-én Trochu Párizs déli részén sikertelen kitörést hajtott végre és 30-án, mint látszik, minden rendelkezésére álló erővel megtámadta a Párizst északkelet felől bekerítő szászokat és württembergieket.

Ezek a különböző akciók kombinált hadműveletek eredményei, s mint ismételten rámutattunk,* a franciák csak tőlük várhatnak sikert. Ha kisebb létszámú csapataival az északi hadsereg annyira sakkban tudta volna tartani Manteuffel két hadtestét, hogy Manteuffel nem erősíthette volna meg a szász trónörökös állásait Párizs északi része körül, akkor ezt a hadsereget jól használták volna fel. De nem ez történt. Előnyomulását a nyílt terepen nála kisebb létszámú porosz csapatok hamarosan feltartóztatták, a különböző jelentések egybevetése alapján ugyanis szinte biztosra vehető, hogy Manteuffelnek csak egyik hadteste vett részt az ütközetben. Az északi hadsereget megfelelőbben hasznosították volna, ha harcba vethető csapatait vasúton leküldik délre Le Mans-ba, vagy ha ez a hadsereg állandóan zaklatja Manteuffel előőrseit és különítményeit, de kerüli a csatát, ha azt nem vívhatja meg valamelyik – északon oly nagy számban fellelhető – erőd falai alatt, mert ezek az erődök alkotják hadműveleti bázisát. Ám Franciaország jelenlegi helyzetében, és mivel hadseregeit fiatal katonák alkotják, egy tábornok nem mindig vonulhat vissza még akkor sem, ha ez stratégiai okokból szükséges; ilyen visszavonulás ugyanis talán még jobban demoralizálná csapatait, mint egy alapos vereség. A jelen esetben az északi hadsereg biztos mene-

* *V. ö. 156., 164–165. old. – Szerk.*

dékre talál erődítményeiben, ahol újjáalakulhat, és ahová Moltke jelenleg aligha kívánja Manteuffelt utánaküldeni. Ugyanakkor azonban Manteuffel most szabadon mozoghat bármely más irányban, és ha, mint Lille-ből jelentik (bár e jelentést megcáfolták), újból kiürítette Amiens-t és sietve Párizs felé kanyarodott, akkor kénytelenek vagyunk beismerni, hogy az északi hadsereg küldetése kudarcot vallott.

Nyugaton a 21. francia hadtest Le Mans-nál és a 22. (volt Kératry) hadtest a conlie-i táborban eddig sikeresen vonta el a mecklenburgi nagyherceg csapatait jó messzire Párizstól, anélkül, hogy ezzel komoly vereséget kockáztatott volna. Feltevésünket, hogy a német csapatokat szinte túlságosan előrekergették,* úgy látjuk, megerősítik az egybehangzó francia jelentések, melyek szerint a poroszok kiürítették a Le Mans-tól keletre és délkeletre elfoglalt állásokat, s ezeket ismét a franciák foglalták el. Úgy tűnik azonban, hogy ez utóbbiak reguláris csapataikat nem használták fel az ellenség legerélyesebb üldözésére, mert jelentős összetűzésekről nem hallunk; eszerint a nyugati hadsereg sem tudta a vele szembenálló csapatokat sikeresebben feltartóztatni, mint az északi. Hogy az előbbi hol van és mit művel, nem közlik; lehet, hogy Kératry és Gambetta hirtelen támadt viszálya éppen a döntő pillanatban bénította meg hadmozdulatait. Ha pedig sem megverni, sem lekötni nem tudta Mecklenburg csapatait, mindenesetre bölcsebben járt volna el, ha csapatai hadjáratra felszerelt és megszervezett részlegét vasúton útnak indítja a Loire-hadsereg felé, hogy a fő támadást összevont erőkkel hajthassa végre.

Ezt a fő támadást csak a Loire-hadsereg vállalhatta, mert ez valamennyi jelenleg harctéren levő francia csapat zöme, és e támadás csak Frigyes Károly herceg ellen irányulhatott, mivelhogy a Párizst bekerítő három hadsereg közül az övé a legnagyobb. A jelentések szerint a Loire-hadsereg a 15., 16., 17. és a 19. hadtestből tevődik össze, amelyek egy ideig Orléans-nál álltak, továbbá a 18. (most Bourbaki vezetése alatt álló) és a Loire mögött tartalékban levő 20. hadtestből. November 28-án mind a 18., mind a 20. hadtest — egészében vagy részben — harcban állt, tehát már e nap előtt feltétlenül átkelt a Loire-on és így ez a hat hadtest a második német hadsereg ellen intézendő támadás céljából rendelkezésre állt. A francia hadtestek ebben a háborúban mindenkor három vagy négy gyaloghadosztályból tevődtek össze. A „Kamerad" című bécsi katonai lapban mintegy két héttel ezelőtt közölt ordre de bataille** szerint a 15. hadtest két hadosztályban öt

* *V. ö. 168. old. — Szerk.*

** — csatarend — *Szerk.*

dandárt; a 16. hadtest két hadosztályban négy dandárt; a 18. hadtest három hadosztályban tíz dandárt számlált. Ha a „Journal de Bruxelles"[114] jelentését, mely szerint a Loire-hadsereg állománya teljes volt, tehát tizennyolc (vagyis hadtestenként három) gyaloghadosztályból állt, nem is fogadjuk el, mert jó néhány közülük bizonyára még alakulófélben van, akkor is kétségtelen, hogy a 28-i támadást tizenkét vagy tizenöt, nem pedig öt vagy legfeljebb hat hadosztállyal hajthatták volna végre. A Loire-hadsereg csapataira jellemző, hogy náluknál számbelileg sokkal gyengébb erők verték őket meg, mivel csak három gyaloghadosztályt (a 10. hadtest két hadosztályát és az 5. hadosztályt), vagyis a második [német] hadsereg felénél is kevesebbet vetettek be ellenük. Vereségük mindenképpen igen súlyos lehetett; ez nemcsak a német jelentésekből tűnik ki, hanem abból a tényből is, hogy a Loire-hadsereg azóta nem próbált jobban összevont erőkkel újabb támadást indítani.

E különböző vállalkozások végeredménye az, hogy Párizs kívülről megkísérelt felmentése egyelőre kudarcot vallott. Kudarcot vallott először is azért, mert az első és a második német hadsereg megérkezése előtti héten kínálkozó felbecsülhetetlen lehetőségeket elszalasztották; másodszor is azért, mert amikor már rászánták magukat a támadásokra, nem kellő erővel és nem eléggé összevont erőkkel hajtották őket végre. A Franciaország új hadseregeit alkotó fiatal katonák kezdetben nem számíthatnak sikerre tapasztalt katonákból álló ellenfeleikkel szemben, hacsak a 2 : 1 számarányt nem érik el; éppen ezért kétszeres hiba csatába vezényelni őket, ha előzetesen nem intézkedtek, hogy valamennyi fellelhető ember, ló és ágyú valóban a harctérre kerüljön.

Másrészt viszont nem számítunk arra, hogy az amiens-i és beaune-la-rolande-i vereségek, Párizs felmentésének meghiúsulásán kívül egyéb súlyos következményekkel is járnak. A nyugati és a Loire-hadsereg visszavonulási útvonalai, hacsak különösen goromba hibákat el nem követnek, teljesen biztonságosak. E két hadsereg zömét nem érte vereség. Hogy e seregeket a velük szembenálló német csapatok meddig követhetik nyomon, az a népi ellenállás és a gerillaharc erejétől függ – és ilyen harcot a poroszok különös tehetséggel provokálnak ki mindenütt, amerre járnak. Most nem kell attól tartani, hogy Frigyes Károly herceg ugyanolyan akadálytalanul vonul Orléans-ból Bordeaux-ba, mint annak idején a trónörökös Metzből Reimsbe. Mivel most igen nagy területet kell biztonságosan (nem pedig csupán repülő hadoszlopokkal) megszállni, mielőtt az előrenyomulás dél felé folytatódhatik, Frigyes Károly herceg hét hadosztálya hamarosan széltében-hosszában szétszóródik majd, és az inváziót jottányi ereje sem marad. Franciaország-

nak időre van szüksége, ha pedig az ellenállás szelleme fellobban, e haladékra még szert tehet. Az utóbbi három hónapban folytatott fegyverkezés bizonyára mindenütt befejezéséhez közeledik; hétről hétre több harcos áll rendelkezésre, és számuk egy ideig még egyre szaporodik majd.

Ami a Párizsból végrehajtott két kitörést illeti, a cikkünk megírásáig befutott hírek annyira ellentmondók és pontatlanok, hogy határozott véleményt nem alkothatunk róluk. Trochu saját nyilatkozata szerint is úgy tűnik azonban, hogy a november 30-án estig elért eredmények egyáltalán nem olyan jellegűek, hogy a Tours-ban felharsant győzelmi kiáltásokat indokolnák. Mindazokat a pontokat, amelyeket a franciák a Marne-tól délre ekkor még tartottak, a párizsi erődök tüze védte; Mont Meslyt, az egyetlen ezen erődök lőtávolságán kívül eső helyet, amely egy ideig birtokukban volt, ismét fel kellett adniok. Több mint valószínű, hogy a harcok tegnap Párizs előtt, ma pedig talán Orléans és Le Mans közelében újra megindultak; rövid néhány napon belül e háború második krízisének mindenesetre dűlőre kell jutnia, és nagyon is feltehető, hogy ezzel egyben Párizs sorsa eldől.

Notes on the War – XXIX

A megírás ideje: 1870 december 1.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 december 2. (1811.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – XXX

A második párizsi hadsereg november 29-én a város déli frontjáról l'Hay és Choisy-le-Roi felé irányuló kitöréssel kezdte meg támadó hadmozdulatait. A porosz jelentések szerint Ducrot hadseregének Vinoy vezette első hadteste indított itt támadást a Tümpling parancsnoksága alatt álló hatodik porosz hadtest ellen. Úgy látszik azonban, hogy ez csak látszattámadás volt, mely arra szolgált, hogy megriasszák és arra késztessék a poroszokat, hogy megerősítsék ezt az oldalt, melyről az ostromlottak siker esetén a legrövidebb úton kapcsolatot teremthetnek a Loire-hadsereggel. Máskülönben Vinoyt kétségtelenül más hadtestek is támogatták volna, és vesztesége néhány száz halottnál és sebesültnél meg száz fogolynál több lett volna. Az igazi támadást másnap reggel kezdték meg. Ducrot ezúttal a Szajna jobbpartján, a Marne torkolata közelében nyomult előre, míg második kitörése a balparton Tümpling ellen irányult, a Saint-Denis-től nyugatra végrehajtott színlelt támadások pedig a 4. és a gárdahadtest ellen irányultak. Hogy milyen csapatokkal hajtották végre ezeket a színlelt támadásokat, azt nem tudjuk; egy hivatalos francia jelentés azonban közli, hogy a Tümpling elleni kitörést La Roncière Le Noury tengernagy hajtotta végre. Ez a tiszt a Trochu közvetlen parancsnoksága alatt megmaradt harmadik párizsi hadsereghez tartozó hét hadosztály valamelyikének a parancsnoka; valószínű tehát, hogy minden kevésbé jelentős támadást erre a hadseregre bíztak, hogy Ducrotnak mind a nyolc hadosztálya a Marne menti valódi támadás céljára rendelkezésre álljon.

Ezt a támadást ismét két különböző irányban kellett végrehajtani. A csapatok egy részét szükségképpen a Párizs keleti részét bekerítő 12. vagy szász hadtest távoltartása végett a Marne jobbpartján keletre, Chelles felé irányították. Ez is jelentéktelenebb támadás volt; lefolyásáról igen keveset hallunk, kivéve azt, hogy a szászok állításuk szerint megtartották állásukat, ami valószínűleg így is volt. Ducrot csapatainak zöme azonban, Renault második hadtestével az élén, nyolc hídon átkelt a Marne-on és megtámadta azt a három württembergi dandárt, amely a Marne és a Szajna közti területet

tartotta. Mint már említettük, a Marne folyása, mielőtt eléri a Szajnát, óriási *S* betűt alkot, amelynek felső vagy északi kanyarulata megközelíti Párizst, míg az alsó eltávolodik tőle. Mindkét kanyarulat az erődök lőtávolában van; de míg a felső, vagyis az előre ívelő kanyarulat az alakjánál fogva alkalmas kitörések végrehajtására, az alsó, vagyis az eltávolodó kanyarulat felett a balparti terep, valamint az erődök teljes mértékben uralkodnak, ezenkívül pedig a folyó mind folyása, mind sok elágazása következtében alkalmatlan arra, hogy ágyútűzben hidakat verjenek rajta. E kanyarulat nagyobbik része úgy látszik éppen emiatt afféle semleges térség maradt, és az igazi harcok ennek két oldalán zajlottak le.

A nyugati támadásra kijelölt csapatok Charenton erőd és La Gravelle zárt sánceröd tüzének védelme alatt Mesly és Bonneuil irányában nyomultak előre. E két helység között van egy Mont Mesly nevű magányos domb, amely teljes száz lábbal emelkedik a körülötte elterülő síkság fölé; a francia előrenyomulásnak szükségképp ez az első célpontja. Az e feladatra kijelölt csapatok a württembergi hadosztályt vezénylő Obernitz tábornok egyik távirata szerint „egy hadosztályt" alkotnak; de mivel ezek először elkergették a velük szembeszálló 2. és 3. württembergi dandárt és csak az erősítések megérkezte után lehetett őket visszaszorítani, s mert ezenfelül nyilvánvaló, hogy Ducrot, akinek volt elég csapata, ilyen jelentős támadást nem csupán két dandárral hajtott végre, biztosra vehetjük, hogy az „Abteilung" szót, amely egy hadsereg tetszőleges részlegét jelenti, ez esetben is, mint oly sokszor, helytelenül „hadosztálynak" fordították, holott ez egy meghatározott, két vagy legfeljebb három dandárból álló alakulatot jelent. Tény mindenesetre, hogy a franciák elfoglalták Mont Meslyt a lábánál elterülő falvakkal együtt, és ha tartani tudták és elsáncolták volna őket, olyan eredményt értek volna el, amelyért érdemes volt egy napig harcolni. De erősítések érkeztek, mégpedig a második hadtest porosz csapatai, nevezetesen a 7. dandár; az elvesztett állásokat visszahódították és a franciákat Charenton erőd védelme alá űzték vissza.

A franciák a balszárnyukon kissé távolabb kísérelték meg a második támadást. A la Faisanderie sánceröd és Nogent erőd tüzének védelme alatt az *S* felső kanyarulatánál átkeltek a Marne-on és elfoglalták az *S* két nyitott végénél elterülő Brie és Champigny falvakat. Az ezt a szakaszt tartó 1. württembergi dandár voltaképpeni állása kissé hátrább, a Villiers-től Coeuillyig terjedő magaslat szélén volt. Hogy a franciák valaha is elfoglalták-e Villiers-t, kétségbe vonható; Vilmos király szerint elfoglalták, Obernitz tábornok szerint nem. Bizonyos azonban, hogy tartani nem tudták, és hogy amikor az erődök közvetlen lőtávolságánál messzebbre merészkedtek, visszaverték őket.

A Ducrot-hadsereg e napi, „háttal a Marne-nak", azaz attól délre vívott küzdelmeinek eredményét egy hivatalos francia távirat így foglalja össze: – „A hadsereg azután nyolc hídon átkelt a Marne-on, és miután két löveget zsákmányolt, megtartotta állásait."[115] Azaz megint visszavonult a folyó jobb-, vagyis északi partjára, ahol „megtartotta" egyik-másik állását, amelyet persze „elfoglalt", de nem az ellenségtől. Nyilvánvaló, hogy a hadijelentéseket Gambetta részére is ugyanazok az emberek gyártják, akik Napóleon számára végezték ezt a munkát.

December 1-én a franciák újabb jelét adták annak, hogy a kitörés kudarcát véglegesnek tekintik. Noha a „Moniteur"[116] bejelentette, hogy e napon a déli oldalról Vinoy tábornok vezénylete alatt megindul a támadás, Versailles-ból december 1-i kelettel (a napszakot nem közölték) azt a hírt kapjuk, hogy a franciák e napon semmiféle hadmozdulatot nem tettek; ellenkezőleg, fegyvernyugvást kértek, hogy a két hadsereg állásai közti hadszíntéren a halottakat és sebesülteket összeszedhessék. Ha úgy vélték volna, hogy módjukban áll a csatateret visszafoglalni, kétségtelenül menten újra megindítják a harcot. A tekintetben tehát jogos kétely nem merülhet fel, hogy Trochu első kitörését, mégpedig az övénél számszerűen lényegesen gyengébb erőkkel, leverték. Trochu feltehetően hamarosan újabb erőfeszítést tesz majd. Mivel azonban túl keveset tudunk arról, hogy az első kísérletet hogyan irányították, nem tudjuk megítélni, hogy esélyei akkor kedvezőbbek lesznek-e; de ha megint visszaűzik, annak mindenesetre súlyosan demoralizáló hatása lesz mind a csapatokra, mind pedig Párizs lakosságára.

Időközben a Loire-hadsereg, mint vártuk,* újra nekilendül. A tours-i jelentésekben említett összetűzések Loigny és Patay közelében[117] nyilvánvalóan ugyanazok, amelyekre egy müncheni távirat utal; eszerint von der Tann Orléans-tól nyugatra sikeresen harcolt. Ebben az esetben is mindkét fél magának tulajdonítja a győzelmet. Egy-két nap múlva valószínűleg többet hallunk majd erről a vidékről; és mivel a harcoló felek viszonylagos helyzetét illetően még sötétben tapogatódzunk, céltalan lenne jóslásokba bocsátkoznunk.

Notes on the War – XXX

A megírás ideje: 1870 december 2.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 december 3. (1812.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

* *V. ö. 172–173. old. – Szerk.*

[Friedrich Engels]

A háború esélyei

A francia Loire-hadsereg legutóbbi veresége és Ducrot visszavonulása a Marne mögé – feltéve, hogy ez a hadmozdulat olyan döntő jelentőségű volt, mint ahogy azt szombaton vázoltuk – végleg megpecsételte a Párizs felmentésére indított első kombinált hadművelet sorsát. Ez teljes kudarccal végződött, s most vannak, akik ismét felvetik a kérdést, vajon ezek az újabb sorozatos balsikerek nem bizonyítják-e, hogy a franciák képtelenek a további sikeres ellenállásra, és nem volna-e jobb mindjárt feladni a játszmát, átadni Párizst és aláírni Elzász és Lotaringia átengedését.

Való igaz, hogy a komoly háború teljesen kiveszett már az emberek emlékezetéből. A krími, az itáliai és az osztrák–porosz háború: mindmegannyi pusztán konvencionális hadviselés – ezeket a háborúkat a kormányok folytatták és békét kötöttek, mihelyt katonai gépezetük elhasználódott vagy összeomlott. Igazi háborút, amelyben maga a nemzet vesz részt, néhány nemzedék óta nem láttunk Európa szívében. Volt ilyen háború a Kaukázusban és Algériában, ahol a harcok szinte megszakítás nélkül több mint húsz esztendeig tartottak. Láthattunk volna ilyen háborút Törökországban, ha szövetségeseik hagyták volna a törököket a maguk módján védekezni. Az igazság az, hogy konvencióink csak a barbároknak hagyják meg az igazi önvédelem jogát, civilizált államoktól elvárjuk, hogy az etikettnek megfelelően harcoljanak, és hogy az igazi nemzet ne vetemedjék olyan modortalanságra, mint a harc folytatása a hivatalos nemzet fegyverletétele után.

A franciák csakugyan elkövették ezt a modortalanságot. A poroszok boszszúságára, akik a katonai etikett legjobb szakértőinek tartják magukat, három hónapon át folytatták a harcot, miután Franciaország hivatalos hadseregét már kiütötték a nyeregből, sőt olyasmit értek el, amit nemzeti hadseregüknek ebben a háborúban sohasem sikerült elérnie: egy jelentős és számos kisebb sikert vívtak ki, lövegeket, szállítmányokat zsákmányoltak és foglyokat ejtettek. Igaz ugyan, hogy éppen most szenvedtek sorozatos kudarcot, de ezek mit sem számítanak azokhoz a balsikerekhez képest, amelyek a néhai hivatalos hadsereget rendszeresen érték ugyanattól az ellenség-

től. Az is igaz, hogy első kísérletük – amellyel Párizst belülről és kívülről egyidejűleg indított támadással próbálták felmenteni, az ostromló hadsereg gyűrűjét áttörve – teljesen meghiúsult, de vajon szükségképpen azt jelenti-e ez, hogy egy második kísérletnek már nem maradt semmi esélye?

Mindkét francia hadsereg, a párizsi éppúgy, mint a Loire-hadsereg, a németek tanúsága szerint is jól harcolt. Bizonyos, hogy náluknál kisebb létszámú csapatoktól vereséget szenvedtek, de fiatal és újonnan szervezett csapatoktól nem is várhattunk mást, amikor veteránokkal kerültek szembe. Az ellenség tüzében végrehajtott harcmozdulataik – a „Daily News" egyik tudósítója szerint, aki ért ahhoz, amiről ír – gyorsak és biztosak voltak; ha pontosság tekintetében voltak is fogyatékosságaik, ez olyan hiba, amelybe több győzelmes francia hadsereg is beleesett már. Ezek a hadseregek megmutatták, hogy hadseregek, s az ellenségnek kellő tisztelettel kell kezelnie őket. Nem kétséges, hogy igen különböző elemekből tevődnek össze: sorzászlóaljakból, amelyek többé-kevésbé régi katonákból állanak, garde mobile-ból, amelynél a harcképesség legkülönbözőbb fokozatai tapasztalhatók, a jól vezényelt, kiképzett és felszerelt zászlóaljaktól a kiképzetlen újonczászlóaljakig, amelyek a „fegyverfogásokban" és a menetgyakorlatokban is járatlanok még, különféle szabadcsapatosokból[38] – jókból, rosszakból és középszerűekből, s nagyon valószínű, hogy ez utóbbiak vannak többségben. Feltétlenül van azonban egy mag a teljesen harcképes zászlóaljakból, mely köré a többi erők csoportosíthatók; ha egy hónapon át időnként részt vehetnek a harcokban anélkül, hogy megsemmisítő vereséget szenvednének, valamennyien kitűnő katonákká válhatnak. Jobb stratégia mellett már most is sikereket érhettek volna el, márpedig a pillanatnyilag követendő stratégia nem más, mint minden döntő összecsapás elodázása, s ez úgy hisszük megvalósítható.

Ám a Le Mans-nál és a Loire közelében összevont csapatok még korántsem alkotják Franciaország egész fegyveres erejét. További legalább 200 000–300 000 ember szervezése folyik a hátországban. Ezek napról napra harcképesebbé válnak. Naponta – legalábbis bizonyos ideig – egyre növekvő számban kerülnek új katonák az arcvonalra; s mögöttük még akad ember bőven, aki a helyükbe léphet. Fegyver és lőszer folyamatosan nagy mennyiségben érkezik; minthogy vannak modern fegyvergyárak és ágyúöntödék, van távíró és vannak gőzhajók, s biztosították a tenger feletti uralmat, nem kell attól tartaniok, hogy ebben hiány mutatkozik majd. Egyetlen hónap is óriási változásokat eredményezhet e csapatok teljesítőképességében, s ha két hónapot hagynak nekik, olyan hadseregekké válnának, amelyek érzékenyen zavarnák Moltke nyugalmát.

Ezek mögött a többé-kevésbé reguláris csapatok mögött ott van még a

nagy Landsturm*, a nép tömege, s ezt a poroszok arra az önvédelmi háborúra kényszerítették, amely Vilmos király apjának** mondása szerint minden eszközt szentesít. Amikor Frigyes Metzből Reimsbe, Reimsből Sedanba és onnan Párizs felé vonult, egyetlen szó sem esett a nép felkeléséről. A császári seregek vereségét egyfajta fásultsággal fogadták, a húszévi császári kormányzat közömbös és passzív engedelmességre szoktatta a néptömegeket. Itt-ott még akadtak ugyan parasztok, akik igazi harcokban vettek részt, mint például Bazeilles-ben, de ezek természetesen kivételek. A poroszok azonban, alighogy elhelyezkedtek Párizs körül és a környező vidéken, szigorú és kíméletlen rekvirálási rendszert vezettek be, alighogy hozzáfogtak a szabadcsapatosok kivégzéséhez és az őket támogató falvak felperzseléséhez, alighogy visszautasították a franciák békeajánlatát és bejelentették ama szándékukat, hogy folytatják a hódító háborút – máris minden megváltozott. Kegyetlenkedéseik következtében körös-körül fellángolt a gerillaháború, s mihelyt egy újabb département területére léptek, mindenütt kirobbant a népfelkelés. Aki újságokban olvassa a jelentéseket a mecklenburgi nagyherceg és Frigyes Károly herceg hadseregeinek előnyomulásáról, nyomban észreveheti, milyen rendkívüli hatású ez a megfoghatatlan, minduntalan eltűnő és újra felbukkanó, de az ellenséget örökké gátló népfelkelés e hadseregek mozgására. Még a nagy létszámú lovasságot is, amellyel a franciák bajosan tudnak bármit is szembeállítani, jelentős mértékben akadályozza a nép általános aktív és passzív ellenségeskedése.

Vizsgáljuk most meg a poroszok helyzetét. A Párizsnál álló tizenhét hadosztályból bizonyára egyetlenegyet sem nélkülözhetnek, amíg Trochu mindennap megismételheti tömeges kitöréseit. Manteuffel négy hadosztályának Normandiában és Pikardiában egy időre több dolga akadt, mint amennyit el tud végezni, s még az is lehet, hogy visszarendelik őket. Werder két és fél hadosztálya, alkalmi portyáktól eltekintve, képtelen túljutni Dijonon, s ez így is marad, amíg legalább Belfort-t el nem foglalják. A hosszú és keskeny utánpótlási vonalon, nevezetesen a Nancy–Párizs vasútvonalon, az őrcsapatokból egyetlen ember sem nélkülözhető. A 7. hadtestnek éppen elég dolga akad a lotaringiai erődök megszállásával, valamint Longwy és Montmédy ostromával. A Közép- és Dél-Franciaország nagy része elleni harctéri hadműveletekhez tehát Frigyes Károly hercegnek és a mecklenburgi nagyhercegnek az a tizenegy gyaloghadosztálya marad, amelynek létszáma lovassággal együtt bizonyára nem haladja meg a 150 000 főt.

* – népfelkelés – *Szerk.*

** III. Frigyes Vilmos. – *Szerk.*

Következésképpen a poroszok mintegy huszonhat hadosztályt használnak fel Elzász, Lotaringia és a Párizsba, illetőleg Dijonba vezető hosszú utánpótlási vonalak megszállására, valamint Párizs körülzárására, s mégis Franciaország területéből közvetlenül talán alig egynyolcadot, közvetve pedig legfeljebb egynegyedet tartanak ellenőrzésük alatt. Az ország többi részének elfoglalására tizenöt hadosztályuk marad, amelyből négy felett Manteuffel parancsnokol. Hogy ezek milyen messzire nyomulhatnak előre, az teljes mértékben a népi ellenállás erősségétől függ. Mivel a csapatok összekötő vonalai mind Versailles-on vezetnek át – hiszen Frigyes Károly hercegnek menetével nem sikerült Troyes-n keresztül új vonalat megnyitni – és egy lázongó ország kellős közepén állnak, széles arcvonalon kell szétszóródniok és útjaik biztosítására, valamint a nép féken tartására mindenütt különítményeket kell hátrahagyniok. Így hamarosan elérkezhetnek arra a pontra, ahol erőik annyira megcsappannak, hogy a szembenálló francia erők egyensúlyba kerülnek velük; s ekkor az esélyek ismét a franciáknak kedveznek. Vagy pedig a német hadseregeknek nagy gyors oszlopokként kell működniök, amelyek az országot keresztül-kasul járják, anélkül, hogy véglegesen megszállnák. Ilyen esetben a francia reguláris csapatok átmenetileg kitérhetnek előlük és bőven alkalmuk nyílik majd rá, hogy oldalba vagy hátba támadják őket.

Néhány olyan repülő hadtestet, amilyeneket Blücher 1813-ban a franciák oldalába küldött, igen hatásosan lehetne harcba vetni a németek összekötő vonalának áttörésére. Ez a vonal Nancytól Párizsig csaknem egész hosszában sebezhető. Egypár osztag (egy-két lovasszázadból és néhány mesterlövészből) e vonal megtámadásával, a vágányok, az alagutak és a hidak szétrombolásával, a vonatszerelvények elleni rajtaütésekkel stb. elérhetné, hogy a német lovasságot visszavonják az arcvonalról. Kétségtelen azonban, hogy az igazi „huszárvirtus" hiányzik a franciákból.

Mindez csak azzal a feltétellel érvényes, hogy Párizs továbbra is kitart. Egyelőre legfeljebb az éhínség kényszeríthetné rá Párizst a megadásra. A tegnapi „Daily News"-ban olvasható hírek, amelyek egy párizsi tudósítótól származnak, ha megfelelnek a valóságnak, sok kételyt eloszlathatnak. E hírek szerint Párizsban a hadsereg lovain kívül még 25 000 ló van; lovanként 500 kilogrammot számítva $6\,^1/_4$ kilogramm, tehát 14 font hús jut egy lakosra, vagyis mintegy napi $^1/_4$ font két hónapra. Ezzel, valamint kenyérrel és a borral ad libitum* és jelentős mennyiségű sózott hússal és más élelmiszerrel Párizs február elejéig mindenképpen kitarthat. Ez kéthónapi időhöz jut-

* – tetszés szerint – *Szerk.*

tatná Franciaországot, s ez az idő most többet érne neki, mint két békeév. Csak valamennyire is okos és erőteljes vezetés – mind központilag, mind helyileg – olyan helyzetbe hozná Franciaországot, hogy lehetősége nyílnék Párizs felmentésére és ismét talpra állna.

S ha Párizs elesnék? Még elegendő időnk van e lehetőség latolgatására, amíg ez valószínűbbé válik. Franciaország mindenesetre több mint két hónapon át boldogult Párizs nélkül, és Párizs nélkül is folytathatja a harcot. Persze Párizs eleste letörhetné az ellenállás szellemét, de ezt éppen most az utóbbi hét nap kellemetlen hírei is megtehetik. De sem az egyik, sem a másik nem jár szükségszerűen ilyen következményekkel. Ha a franciák megerősítenek néhány manőverezésre alkalmas állást, például Nevers-t a Loire és az Allier találkozásánál, ha előretolt erődítményeket létesítenének Lyon körül, hogy ezt a várost éppoly erőssé tegyék, mint Párizst, akkor a háborút Párizs eleste után is folytathatnák, de erről még korai lenne beszélni.

Nyugodtan állíthatjuk tehát, hogy ha az ellenállás szelleme a népben nem lohad le, Franciaország pozíciója legutóbbi vereségei után is igen erős. Uralkodik a tengeren, amely lehetővé teszi a fegyverbehozatalt, és bővében van kiképezhető férfiaknak, túljutott a szervező munka – első és legnehezebb – három hónapján és megvan a reménye, hogy egy további hónapig, ha ugyan nem kettőig, lélegzethez juthat, mégpedig amikor a poroszoknál már mutatkoznak a kimerülés jelei, – ilyen körülmények között a megadás valóságos árulás lenne. S ki tudja, milyen véletlenek adódhatnak, milyen további bonyodalmak támadhatnak még közben Európában? A franciáknak mindenképpen folytatniok kell a harcot.

The Chances of the War

A megírás ideje: 1870 december 7.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 december 8. (1816.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Porosz szabadcsapatosok

Egy idő óta szinte teljesen eltűntek a sajtóból az arról szóló hírek, hogy a poroszok falvakat égetnek fel Franciaországban. Kezdtük remélni, hogy a porosz hatóságok felismerték hibájukat és saját csapataik érdekében abbahagyták ezt az eljárást. Tévedtünk. A lapok megint csak garmadával adnak hírt foglyok agyonlövéséről és falvak elpusztításáról. A berlini „Börsenkurier"[118] versailles-i, november 20-i kelettel közli:

„A 17-én Dreux mellett lezajlott harc első sebesültjei tegnap érkeztek az itteni kastélyba. A szabadcsapatosokkal alaposan és példamutatóan elbántak; a bandát sorba állították és egymás után minden tagját fejébe röpített golyóval ölték meg. Egy kivonatos hadseregparancs a legnyomatékosabban tiltja szabadcsapatosok foglyokként való elfogását, elrendeli viszont, hogy bárhol mutatkoznak is, rögtönbíráskodás útján agyonlövendők. Tekintettel arra, hogy e csőcseléknépség" (Lumpengesindel) „szégyentelenül gyáván, banditák módjára viselkedik, az alkalmazott eljárás elkerülhetetlen szükségszerűséggé vált."

A bécsi „Tagespresse"[119] azonos kelettel jelenti: „A villeneuve-i erdőben az arra járók az elmúlt héten négy akasztott szabadcsapatost láthattak, akik azért jutottak erre a sorsra, mert az erdőből rálőttek ulánusainkra."

Egy versailles-i, november 26-án kelt jelentés szerint az Orléans környéki nép, melyet harcra tüzelnek a papok, akik Dupanloup püspök parancsára keresztes hadjáratot prédikálnak, gerillaháborút indított a németek ellen; őrjáratokra rálőnek; látszólag földet művelő dolgozók agyonlőnek parancsokat továbbító tiszteket; ezen orgyilkosságokat megtorlandó, minden fegyvert viselő civilt azonnal kivégeznek. Nem kevés – szám szerint hetvenhét – pap várja most a bíróság ítéletét.

Ez csak néhány példa, de szinte a végtelenségig lehetne őket halmozni; úgy látszik tehát, a poroszoknak eltökélt szándékuk, hogy e kegyetlenkedést a háború végéig folytatják. Ilyen körülmények között talán hasznosnak bizo-

nyul, ha néhány újkori porosz történelmi tényre ismét felhívjuk figyelmüket.

A mostani porosz király bizonyára igen jól emlékszik országa legmélységesebb lealacsonyításának korszakára: a jénai csatára[39], a hosszú menekülésre az Oderához, szinte valamennyi porosz csapat sorozatos kapitulációjára, a megmaradtak visszavonulására a Visztula mögé, az ország egész katonai és politikai rendszerének teljes összeomlására. Akkor történt, hogy az egyik pomerániai parti erőd védelme alatt, egyéni kezdeményezésre, egyéni hazafiasságból új, aktív ellenállás bontakozott ki az ellenséggel szemben. Schill, egy egyszerű dragonyos zászlós, Kolbergben szabadcsapat (gallul: francs-tireurs[38]) szervezését kezdte meg, a lakosság támogatásával rajtaütött őrjáratokon, különítményeken, tábori őrségeken, közpénzeket, élelmet, hadianyagot kaparintott meg, foglyul ejtette Victor francia tábornokot, megszervezte az ország általános felkelését a franciák hátában és közlekedési útvonalukon, és általában elkövette mindazokat a dolgokat, amelyekkel most a francia szabadcsapatosokat vádolják, akiken a poroszok úgy állnak bosszút, hogy banditáknak meg csőcseléknek titulálják őket és fegyvertelen foglyok „fejébe golyót röpítenek". Pedig a mostani porosz király atyja* kifejezetten jóváhagyta a felkelők tetteit, Schillt pedig előléptette. Közismert, hogy 1809-ben, amikor Poroszország békés viszonyban volt Franciaországgal, de Ausztria hadban állt vele, ugyanez a Schill, akárcsak Garibaldi, ezredével saját kezdeményezésére hadjáratot indított Napóleon ellen; hogy Stralsundban megölték és katonáit fogságba vetették. Ez utóbbiakat Napóleon a porosz haditörvények szerint teljes joggal egytől egyig agyonlövethette volna, de csupán tizenegy tisztet lövetett agyon közülük Weselben. E tizenegy szabadcsapatos sírja fölé a mostani porosz király atyja, nagyon is akarata ellenére, csak azért, mert a közvélemény a hadseregen belül és kívül rákényszerítette, a tisztelet jeleként emlékművet állíttatott.

Alighogy a poroszok ténylegesen megindították a partizánharcot, gondolkodók nemzetéhez illően megkezdték e hadviselési mód rendszerbe foglalását és elméletének kidolgozását. A partizánharc elméleti szakembere, nagy bölcselkedő szabadcsapatosuk nem más volt, mint Anton Neithardt von Gneisenau, aki egy ideig mint tábornagy őfelsége a porosz király szolgálatában állt. Gneisenau védte 1807-ben Kolberget; Schill néhány szabadcsapatosa az ő alárendeltje volt; védelmi harcát teljes erővel támogatták a helység lakói, akik még csak a garde mobile-ok vagy garde sédentaire-ek[17] titulusára sem tarthattak igényt, tehát az új porosz felfogás szerint kétségtelenül rászol-

* III. Frigyes Vilmos. – *Szerk.*

gáltak a „haladéktalan kivégzésre". Ám azok a hatalmas erőforrások, amelyek egy elözönlött ország népének elszánt ellenállásából fakadnak, annyira lenyűgözték Gneisenaut, hogy évek hosszú során át tanulmányozta, miképpen lehetne ezt az ellenállást a legeredményesebben megszervezni. A spanyolországi gerillaháború, az orosz parasztok felkelése a Moszkvából visszavonuló franciák vonalai mentén új példákat szolgáltattak neki; 1813-ban azután rátérhetett elméletének gyakorlati alkalmazására.

Gneisenau már 1811 augusztusában tervet dolgozott ki a nemzeti felkelés előkészítése céljából. Ez nemzetőrség szervezését irányozza elő, amely nem hord egyenruhát, csak katonasapkát (gallul: képi), fekete-fehér övet és esetleg nagy katonaköpenyt; viselete tehát jobban nem is hasonlíthatna a mostani francia szabadcsapatosok egyenruhájához. „Ha az ellenség igen erős [...] a fegyvereket, sapkákat és öveket elrejti és így egyszerű helyi lakosnak látszik." Éppen ezt a poroszok most olyan bűntettnek tekintik, amelyért golyó vagy kötél jár. E nemzetőrcsapatoknak az a feladatuk, hogy zaklassák az ellenséget, elvágják közlekedési útvonalait, megkaparintsák vagy megsemmisítsék hadtápszállítmányait, a szabályszerű támadást azonban kerüljék és reguláris katonák tömegei elől erdőkbe és mocsarakba vonuljanak vissza. „Minden [...] hitfelekezet papjai számára parancsot kell készenlétben tartani, amely szerint, mihelyt kitört a háború, mindenütt prédikálják a felkelést, fessenek sötét képet a franciák leigázási tervéről, emlékeztessenek a zsidó népre a makkabeusok alatt [...] melynek példája serkentsen bennünket..." Minden pap esküvel fogadtassa meg egyházközsége tagjaival, hogy az ellenségnek nem adnak élelmet, fegyvert stb., csak ha „fegyveres erőszakkal rákényszerítik őket", – tehát ugyanazt a keresztes hadjáratot kell prédikálniok, amelynek prédikálására az orléans-i püspök utasította papjait, s ami miatt most nem kevés francia pap várja a bíróság ítéletét.

Aki kezébe veszi Pertz professzor „Gneisenau élete" című művének második kötetét, e kötet címlapjával szemközt, Gneisenau kézírásának fakszimiléjeként, megtalálja a fenti passzus egy részének reprodukcióját;[120] ez utóbbival szemközt pedig fakszimilében Frigyes Vilmos király ezzel kapcsolatos széljegyzetét: „Mihelyt egyetlen papot lelőttek, ennek a dolognak vége." A király nyilván nem nagyon bízott papsága hősiességében. De ez nem akadályozta őt abban, hogy kifejezetten jóváhagyja Gneisenau terveit; s nem volt akadálya annak sem, hogy néhány évvel utóbb, amikor ugyanazokat az embereket, akik kiűzték a franciákat, letartóztatták és mint „demagógokat"[121] üldözték, az egyik akkori intelligens demagógvadász, akinek az eredeti dokumentum a kezébe került, eljárást indítson az ismeretlen szerző ellen, amiért papok agyonlövésére próbálta uszítani a népet!

1813-ig Gneisenau lankadatlan buzgalommal nemcsak a reguláris hadsereget, hanem a népi felkelést is úgy készítette fel, hogy segítségükkel az ország lerázhassa a francia jármot. A háborút, mihelyt végül is kitört, menten felkelés, parasztok és szabadcsapatosok ellenállási mozgalma kísérte. Áprilisban a Weser és az Elba közti területen fogtak fegyvert; valamivel utóbb Magdeburg környékén kelt fel a nép; Gneisenau maga írásban szólította fel frankföldi barátait – a levelet Pertz közzétette –, hogy szervezzenek felkelést az ellenség közlekedési útvonala mentén. Végül megtörtént e népi háború hivatalos elismerése; az 1813 április 21-i Landsturm-Ordnung (csak júliusban tették közzé), amelyben felszólítanak minden épkézláb embert, aki nem tartozik a sorkatonaság vagy a Landwehr kötelékébe, jelentkezzék Landsturm-zászlóaljánál, hogy felkészüljön a szent önvédelmi harcra, amely minden eszközt szentesít. A Landsturmnak az a rendeltetése, hogy az ellenséget előrenyomulása és visszavonulása során egyaránt zaklassa, állandóan riadókészültségben tartsa, rátörjön lőszer- és élelmiszerszállítmányaira, futáraira, regrutáira és kórházaira, éjjelenként rajtaüssön, elpusztítsa eltévedt embereit és különítményeit, minden mozdulatát megbénítsa és bizonytalanná tegye; másfelől az a feladata, hogy segítséget nyújtson a porosz hadseregnek, pénz-, élelmiszer-, lőszer-, fogolyszállítmányait kísérje stb. E törvény valóban a szabadcsapatos mindenre kiterjedő vademecumának* nevezhető, és mivel egy nem jelentéktelen stratéga szövegezte meg, ma Franciaországban éppúgy alkalmazható, mint annak idején Németországban.

Napóleon szerencsére csak igen tökéletlenül hajtották végre. A király megijedt saját keze művétől. Az, hogy a népet királyi parancs nélkül hagyják önmagáért harcolni, túlontúl antiporosz dolog volt. Így a Landsturmot mindaddig skartba tették, amíg a király be nem hívja, amire sohasem került sor. Gneisenau dühöngött, de végül a Landsturm nélkül is boldogult. Ha ma élne, minden későbbi poroszországi tapasztalatát is figyelembe véve, talán úgy vélné, hogy a francia szabadcsapatosok megközelítik vagy éppenséggel megvalósítják a népi ellenállásra vonatkozó beau idéalját**. Mert Gneisenau férfi volt – és lángeszű férfi.

Prussian Francs-Tireurs

Eredeti nyelve: angol

A megírás ideje: 1870 december 8.

Aláírás nélkül

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 december 9. (1817.) sz.

* – kézikönyvének; kalauzának – *Szerk.*

** – eszményképét – *Szerk.*

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – XXXI

A Loire menti hadjárat úgy látszik pillanatnyilag szünetel, és így van időnk arra, hogy a jelentéseket és adatokat egybevessük, és az igen zavaros és ellentmondó anyagokból – már amennyire ez az adott körülmények között elvárható – a valóságos történések világos képét kialakítsuk.

A Loire-hadsereg különálló egységként november 15-én jött létre, amikor is d'Aurelle de Paladines, eleddig a 15. és 16. hadtest parancsnoka, kapta meg az e néven szervezett új alakulat parancsnoki tisztét. Hogy ekkor még milyen egyéb csapatok tartoztak állományához, nem tudjuk megmondani; tény, hogy ez a hadsereg állandóan erősítéseket kapott, legalábbis november végéig, amikor névleg a következő hadtestek alkották: a 15. (Pallières), a 16. (Chanzy), a 17. (Sonis), a 18. (Bourbaki), a 19. (porosz jelentések szerint Barral) és a 20. (Crouzat) hadtest. Közülük a 19. hadtest sohasem szerepelt sem a francia, sem a porosz jelentésekben, s így nem tételezhető fel, hogy bevetették. Rajtuk kívül Le Mans-ban és a szomszédos conlie-i táborban volt még a 21. hadtest (Jaurès) és a Bretagne-hadsereg, amelyet Kératry lemondása után Jaurès parancsnoksága alá helyeztek. Hozzátehetjük még a 22. hadtestet, amely északon Faidherbe tábornok parancsnoksága alatt áll és Lille a hadműveleti bázisa. A fenti felsorolásból kihagytuk Michel tábornok lovashadtestét, amelyet a Loire-hadsereghez osztottak be; e lovashadtestet, jóllehet létszáma állítólag igen nagy, csak önkéntes vagy műkedvelő lovasságnak nevezhetjük, mivelhogy nemrégen alakult meg és állománya kiképzetlen.

E hadsereget a legkülönbözőbb elemek alkották, kiszolgált és újra behívott katonáktól kiképzetlen újoncokig és fegyelmet nem tűrő önkéntesekig, szorosan összeforrott zászlóaljaktól, mint a pápai zuávoké[122], olyan csoportosulásokig, amelyek csak névleg voltak zászlóaljak. Valamiféle fegyelmet ugyan meghonosítottak, de az egész hadsereg még magán viselte annak a nagy sietségnek a nyomait, amellyel létrehozták. „Ha még négy hetet szánnak felkészítésére, e hadsereg félelmes ellenfél lett volna" – mondották

azok a német tisztek, akik a csatatéren ismerkedtek meg vele.[123] Ha leszámítjuk mindazokat a teljesen kiképzetlen újoncokat, akik csak útban voltak, d'Aurelle öt bevetett hadtestét (a 19. hadtestet nem vesszük tekintetbe) összesen mintegy 120 000–130 000 olyan emberre tehetjük, aki valóban harcosnak nevezhető. A Le Mans-i csapatok talán további 40 000 főt számlálnak.

Velük szemben sorakozik fel Frigyes Károly herceg hadserege, amelyhez a mecklenburgi nagyherceg vezénylete alatt álló csapatok is tartoznak; teljes létszámuk, mint most Hozier századostól megtudtuk, 90 000-nél valamivel kevesebb. De ez a 90 000 a háborús tapasztalata, szervezettsége és vezetőinek rátermettsége következtében nagyon is jól meg tudott birkózni kétszer annyi csapattal is, ha ezek ellenfelei fajtájából valók. Eszerint az esélyek jóformán egyenlők voltak; azért pedig, hogy ez így volt, mérhetetlen elismerés illeti a francia népet, amely három hónap alatt a semmiből teremtette elő ezt az új hadsereget.

A hadjáratot a francia fél kezdte meg azzal, hogy Coulmiers-nál[107] megtámadta von der Tannt és november 9-én visszahódította Orléans-t; ezután Mecklenburg elindult von der Tann felmentésére, d'Aurelle pedig Dreux irányában hajtott végre hadműveletet, amellyel Mecklenburg egész seregét errefelé vonta el és arra késztette, hogy Le Mans-ba meneteljen. A németeket ebben a menetelésben a francia irreguláris csapatok a mostani háború folyamán még nem tapasztalt mértékben zaklatták. A lakosság elszánt ellenállást tanúsított, szabadcsapatosok[38] keringtek a benyomulók szárnyai körül, a reguláris csapatok pedig tüntetésekre szorítkoztak és nem lehetett őket harcra bírni. A Mecklenburg hadseregénél tartózkodó német tudósítók levelei, az a düh és ingerültség, melyet a gonosz franciákra zúdítottak, akik csökönyösen úgy harcolnak, ahogyan nekik a legalkalmasabb és az ellenségnek a legalkalmatlanabb, a legjobb bizonyítékai annak, hogy a Le Mans környéki rövid hadjáratot a védelem rendkívül jól irányította. A franciák egy láthatatlan hadsereg teljesen haszontalan üldözésére kényszerítették Mecklenburgot, aki így mintegy 25 mérföldnyire távolodott el Le Mans-tól; mikor idáig ért, vonakodott tovább menni és délnek kanyarodott. Az eredeti terv nyilvánvalóan az volt, hogy megsemmisítő csapást mérnek a Le Mans-i hadseregre, azután Blois irányában délnek kanyarodnak és megkerülik a Loire-hadsereg balszárnyát, míg az éppen akkor odaérkező Frigyes Károly elölről és hátulról támadja meg ezt a hadsereget. De ez a terv, s azóta sok más terv is, kudarcot vallott. D'Aurelle sorsára bízta a mecklenburgit és Frigyes Károly ellen vonult; november 24-én Ladonnál és Mézières-nél megtámadta a 10. porosz hadtestet, majd 28-án Beaune-la-Rolande-

nál egy nagy porosz csapattestet. Világos, hogy csapatait rosszul használta fel. Csak kis részüket helyezte készenlétbe, jóllehet ez volt az első kísérlete, hogy áttörjön a porosz hadseregen és eljusson Párizsba. Mindössze annyit ért el, hogy az ellenség körében tiszteletet keltett csapatai iránt. Orléans előtt elsáncolt állásokba vonult vissza és minden csapatát itt vonta össze. E csapatokat jobbról balra így állította fel: a 18. hadtestet a szélső jobboldalon, utána következett a 20. és a 15. hadtest a párizs–orléans-i vasútvonaltól keletre; ettől nyugatra pedig a 16. és a szélső baloldalon a 17. hadtestet. Aligha kétséges, hogy ezek a tömegek, ha idejében vonják őket össze, szétzúzták volna Frigyes Károly akkor nem egészen 50 000 főnyi hadseregét. De mire d'Aurelle kellően elhelyezkedett elsáncolt állásaiban, Mecklenburg ismét délnek vonult, csatlakozott unokafivére jobbszárnyához s a főparancsnokságot most az vette át. Így Mecklenburg most befutott 40 000 katonája részt vehetett a d'Aurelle elleni támadásban, míg a Le Mans-i francia hadsereg beérte azzal a dicsőséggel, hogy ellenfelét „visszavetette", és nyugodtan szállásán maradt, mely mintegy hatvan mérföldnyire volt attól a ponttól, ahol a hadjárat eldőlt.

Ekkor hirtelen megérkezett Trochu november 30-i kitörésének híre. Támogatására újabb erőfeszítést kellett tenni. December 1-én d'Aurelle megindította az általános előrenyomulást a poroszok ellen, de már elkésett. Míg a németek minden haderejükkel szembeszálltak vele, az ő szélső jobboldali 18. hadtestét úgy látszik rossz helyre irányították, mert ütközetben sohasem vett részt. Így csupán négy hadtesttel harcolt, vagyis számszerű ereje (tényleges harcosokban) valószínűleg csak valamivel volt nagyobb, mint ellenfeleié. Megverték; de úgy tűnik, hogy már mielőtt ez megtörtént, úgy érezte, hogy vereséget szenvedett. Ez okozta határozatlanságát: december 3-án este parancsot adott a visszavonulásra a Loire-on át, majd ezt másnap reggel visszavonta és elhatározta, hogy megvédi Orléans-t. Ebből az következett, ami szokott: rendelet, ellenrendelet, rendetlenség. Mivel a porosz támadás a balszárnyára és a centrumára összpontosult, két jobboldali hadteste – nyilvánvalóan a kapott ellentmondó parancsok következtében – elvesztette az Orléans felé való visszavonulás lehetőségét, és így a 20. hadtestnek Jargeaunál, a 18.-nak még keletebbre Sullynél át kellett kelnie a folyón. Az utóbbinak egy kis részlegét úgy látszik még messzebbre kergették keleti irányban, mivel a 3. porosz hadtest december 7-én Nevoynál, Gien közelében bukkant rá és onnan, mindig a folyó jobbpartján, Briare felé üldözte. Orléans december 4-én este került a németek kezébe, mire azonnal megszervezték a franciák üldözését. A 3. hadtest utasítást kapott, hogy a Loire felső folyása mentén a jobbparton vonuljon végig, míg a 10. hadtestet

Vierzonba, Mecklenburg csapatait pedig a jobbparton Blois felé irányították. Mielőtt ez utóbbiak Blois-ba értek, Beaugencynál beleütköztek a Le Mans-i hadseregnek legalábbis egy részébe, amely most végre egyesült Chanzy seregével és makacs, részben sikeres ellenállást tanúsított. Ezt az ellenállást azonban hamarosan megtörték, mert a 9. porosz hadtest a folyó balpartján Blois felé vonult, ahol elvághatta azt az útvonalat, amelyen Chanzy visszavonulhatott Tours-ba. E megkerülő hadmozdulat hatásos volt. Chanzy eltakarodott, Blois pedig a behatolók kezébe került. Az ekkoriban beállt olvadás és a nagy esőzések feláztatták az utakat; az üldözésnek vége szakadt.

Frigyes Károly herceg táviratban közölte a főhadiszállással, hogy a Loire-hadsereg több irányban teljesen szétszóródott, centruma megtört, és hogy ez a hadsereg, mint olyan, nincs többé. Mindez jól hangzik, de korántsem igaz. Még a német jelentések szerint sem lehet kétséges, hogy az Orléans előtt zsákmányolt 77 ágyú majdnem mind a lövészárkokban hátrahagyott hajóágyú volt. Talán 10 000, a sebesültekkel együtt 14 000 foglyot ejtettek: legtöbbjük igen demoralizált állapotban volt, de a december 5-én az Artenayből Chartres-ba vezető úton teljesen szervezetlenül, fegyvertelenül és hátizsákok nélkül tülekedő bajorok állapota sem volt sokkal különb. A december 5-i és azt követő üldözés során egyáltalán nem szereztek hadizsákmányt; ha pedig egy hadsereg felbomlott, szinte bizonyos, hogy olyan aktív és nagy létszámú lovasság, amilyennel a poroszok tudomásunk szerint rendelkeznek, tömegesen ejti foglyul a katonákat. Legalábbis azt kell tehát mondanunk, hogy e tekintetben igen nagy a pontatlanság. Az olvadás nem mentség, mert az körülbelül 9-én következett be és így maradt négy vagy öt nap, amikor a keményre fagyott utakon és mezőkön aktív üldözés folyhatott volna. Nem is annyira az olvadás tartóztatja fel a poroszok előrenyomulását, mint inkább az a felismerés, hogy e 90 000 főnyi seregnek, melynek létszáma veszteségek és a helyőrségek hátrahagyása miatt ma 60 000-re apadt, az ereje majdnem kimerült. Kis híján elérték már azt a pontot, amelyen túl még a megvert ellenség üldözése is elővigyázatlanság. Lejjebb délre talán lesznek még nagyszabású váratlan támadások, de további területek elfoglalására aligha kerül sor. A Loire-hadseregnek, amely most Bourbaki és Chanzy vezetése alatt két hadseregre oszlott, bőven lesz ideje és tere az újjáalakulásra és arra, hogy most kiképzett zászlóaljakat kötelékébe vonjon. Kettéoszlása következtében mint hadsereg megszűnt ugyan, de ebben a hadjáratban ez az első francia hadsereg, amely ilyen műveletet nem dicstelenül hajtott végre. Két utódjáról valószínűleg hallani fogunk még.

Közben Poroszországon a kimerülés jelei mutatkoznak. A Landwehrhez

tartozókat – bár harminckettedik életévük betöltése után a törvény szerint mentesek a szolgálat alól – negyvenéves korig, sőt azon túl is behívják. Az ország kiképzett tartalékai kimerültek. Januárban újoncokat küldenek Franciaországba – Észak-Németországból mintegy 90 000-et. *Lehet*, hogy együttesen kiteszik majd azt a 150 000 főt, akiről annyit hallunk, de még nincsenek itt; ha pedig itt lesznek, alapvetően megváltoztatják a hadsereg jellegét. A hadjárat veszteségei szörnyűségesek voltak és naponta szörnyűségesebbekké válnak. Erre mutat a hadseregből érkező levelek búskomor hangja, és ezt mutatják a veszteséglisták is. E listákban többé nem a nagy csaták veszteségei szerepelnek főhelyen, hanem a kis csaták veszteségei; egy, két vagy öt agyonlőtt katona. A népi háború szüntelenül csapkodó hullámverése idővel apránként szétmállasztja vagy lemorzsolja a legnagyobb hadsereget is, és – ami a fő dolog – megfelelő pótlás sehol sincs a láthatáron. Amíg Párizs kitart, napról napra javul a franciák helyzete és az, hogy Versailles-ban milyen türelmetlenül várják Párizs meghódolását, leginkább mutatja, hogy ez a város még veszélyessé válhatik az ostromlókra nézve.

Notes on the War – XXXI

A megírás ideje: 1870 december 16.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 december 17. (1824.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – XXXII

A múlt heti harcok bebizonyították, milyen helyesen ítéltük meg a harcoló felek viszonylagos helyzetét, midőn azt állítottuk, hogy a Metzből a Loire partjára és Normandiába érkezett hadseregek már jórészt kimerítették erejüket és új területek elfoglalására aligha képesek. A német seregek megszállása alatt álló terület nemigen bővült azóta. A mecklenburgi nagyherceg von der Tann bajorjaival (akik, bár soraik rendezetlenek és lábbelijük sincs, nem nélkülözhetők a fronton), a 10. hadtesttel és a 17. és 22. hadosztállyal követte Chanzy lassan visszavonuló, folytonosan harcoló csapatait Beaugencyból Blois-ba, Blois-ból Vendôme-ba, meg Epuisaybe és azon túl. Chanzy védett minden állást, amelyet az északról a Loire-ba ömlő patakok kínáltak; s amikor a folyó balpartjáról érkező 9. hadtest (vagy legalábbis annak hesseni hadosztálya) Blois-nál megkerülte jobbszárnyát, visszavonult Vendôme-ba és a Loire-nál foglalt el állást. Ezt az ellenség támadásaival szemben 14-én és 15-én is tartotta, 15-én este azonban feladta és lassan, most is bátran szembeszállva az ellenséggel, Le Mans felé hátrált. 17-én újabb utóvédharcot vívott von der Tann-nal Epuisay közelében, a Vendôme-ból és Morée-ból Saint-Calais-ba vezető utak egyesülésénél, majd visszavonult, úgy látszik anélkül, hogy sokkal messzebbre üldözték volna.

Ezt az egész visszavonulást, amint látszik, igen óvatosan hajtották végre. Amikor már eldöntött dolog volt, hogy a régi Loire-hadsereget két csapattestre osztják és az egyik Bourbaki parancsnoksága alatt Orléans-tól délre harcol, a másik pedig, amelyet Chanzy vezényelt, akire a Le Mans környéki csapatokat is bízták, a Loire-tól északra Nyugat-Franciaországot védi – miután már ez az elrendezés megtörtént, Chanzynak nem lehetett többé célja, hogy döntő ütközeteket provokáljon. Ellenkezőleg, terve szükségképpen az volt, hogy minden hüvelyknyi területet elvitat az ellenségtől, amíg ezt biztonságosan megteheti anélkül, hogy ilyen ütközetekbe bonyolódna, és ilymódon lehetőleg súlyos veszteségeket okoz az ellenségnek, saját fiatal csapatait pedig rászoktatja a rendre és a kitartásra a fegyvertűzben. Természete-

sen számolnia kellett azzal, hogy e visszavonulás során több embert veszít, mint az ellenség, különösen elmaradozókat; de ezek a zászlóaljak legsilányabb emberei, akik nélkül igen jól boldogulhat. Ekként megóvja csapatai harci szellemét és az ellenség körében is fenntartja azt a tiszteletet a köztársasági csapatok iránt, amelyre a Loire-hadsereg máris szert tett. És hamarosan bekövetkezik majd az az időpont, amikor üldözői – akiket meggyengítettek a csatában elszenvedett veszteségek, betegségek, valamint az is, hogy a hadtápvonalon különítményeket kellett hátrahagyniok – kénytelenek lesznek az üldözést abbahagyni, vagy pedig saját vereségüket kockáztatni. Ez a pont valószínűleg Le Mans-nál következnék be; itt volt a két kiképző tábor, az egyik Yvré-l'Evêque-ben, a másik Conlie-ban, különböző mértékben megszervezett és felfegyverzett, ismeretlen létszámú csapatokkal; annyi azonban biztos, hogy ott több szervezett zászlóalj lehetett, mint amennyire Chanzynak szüksége van ahhoz, hogy Mecklenburg bármiféle támadását visszaverje. Úgy látszik, így vélekedett erről a porosz parancsnok, vagyis inkább vezérkari főnöke, Stosch tábornok is, aki Mecklenburg hadseregének hadmozdulatait ténylegesen irányítja. Miután ugyanis megtudtuk, hogy a 10. északnémet hadtest december 18-án Epuisayn túl üldözte Chanzyt, most azt halljuk, hogy Voigts-Rhetz tábornok (aki ugyanennek a 10. hadtestnek a parancsnoka) 21-én Monnaie közelében megvert és Notre-Dame d'Oén túl kergetett egy francia alakulatot. Mármost Monnaie a Vendômeból Tours-ba vezető úton, Epuisaytól mintegy harmincöt mérföldnyire délre terül el, Notre-Dame d'Oé pedig néhány mérfölddel közelebb van Tours-hoz. Úgy látszik tehát, hogy Mecklenburg csapatait, miután közvetlenül Le Mans-ig követték Chanzy főerőit, most – legalábbis részben – Tours felé irányították; ezt a várost már valószínűleg el is érték, de tartós megszállására aligha lesznek képesek.

Porosz bírálók rosszallották a Loire-hadsereg excentrikus visszavonulását az Orléans előtt vívott csaták után és azt állították, hogy ilyen hibás lépésre csak Frigyes Károly hercegnek az az erélyes akciója kényszeríthette a franciákat, amellyel „megtörte centrumukat". Szívesen elhisszük: annak, hogy d'Aurelle rosszul vezényelt éppen abban a pillanatban, amikor az ellenség rohama érte, sok köze volt az excentrikus visszavonuláshoz, sőt ahhoz is, hogy a hadsereget később két különálló parancsnokság alá helyezték. De volt ennek más oka is. Franciaországnak mindenekelőtt időre van szüksége, hogy megszervezze erőit, és térségre – vagyis lehetőleg minél nagyobb területre –, ahonnan megszervezhető emberekhez és hadfelszereléshez juthat. Mivel még nem áll módjában döntő csatákba bocsátkozni, azzal kell próbálkoznia, hogy lehetőleg minél nagyobb területet óvjon meg az ellenséges meg-

szállástól. És mert az invázió most elérte azt a határvonalat, amelyen a támadó és a védekező erők szinte egyensúlyban vannak, nem szükséges, hogy a védelem döntő akcióra vonja össze csapatait. Sőt ellenkezőleg: különösebb kockázat nélkül több nagy csapattestre oszthatja őket, hogy lehetőleg minél nagyobb területet fedezzen és így a bármely irányból előrenyomuló ellenséggel elegendő erőt állíthasson szembe és a tartós megszállást meg tudja akadályozni. Mivel pedig Le Mans környékén még van mintegy 60 000 vagy talán 100 000 katona (igaz, hogy felszerelés, kiképzés és fegyelem dolgában egyelőre igen kezdetleges, de naponta javuló állapotban), és mivel felszerelésükhöz, felfegyverzésükhöz és ellátásukhoz az eszközöket megszervezték és most teremtik elő Nyugat-Franciaországban, súlyos hiba lenne mindezt abbahagyni csak azért, mert a stratégia elmélete előírja, hogy egy levert hadsereg normális körülmények között zárt egységben vonuljon vissza, ami ez esetben csak akkor történhetett volna meg, ha a hadsereg dél felé vonul és a nyugatot védtelenül hagyja. Holott ellenkezőleg: a Le Mans környéki táborok mindennel rendelkeznek, ami ahhoz szükséges, hogy a nyugati hadsereget idővel még a régi Loire-hadseregnél is erősebbé tegyék, míg az egész dél most erősítéseket szervez Bourbaki hadteste számára. Így az, ami első pillantásra hibának tűnik, a valóságban igen helyes és szükséges intézkedés volt, amely semmiképpen sem zárja ki azt a lehetőséget, hogy az egész francia hadsereg valamikor később olyan helyzetbe kerül, hogy egy döntő akcióban együttműködve cselekedjék.

Tours fontossága lényegében abban rejlik, hogy itt van az Északnyugat- és Dél-Franciaországot összekötő vasútvonal legnyugatibb csomópontja. Ha Tours tartósan a poroszok kezén maradna, Chanzynak nem lenne többé vasúti összekötő vonala sem a Bordeaux-ban székelő kormánnyal, sem Bourbakival Bourges-ban. De mostani erőikkel a poroszoknak nincs esélyük arra, hogy Tours-t megtarthatják. Valószínűleg gyengébbek ott, mint von der Tann volt Orléans-nál novemberben. És Tours időleges elvesztése, ha kellemetlen is, elviselhető lenne.

A többi német hadoszlopról nincs sok hír. Frigyes Károly herceg a harmadik hadtesttel és talán a kilencedik hadtest felével teljesen eltűnt a láthatárról, ami nemigen szól amellett, hogy nagy az előnyomuló ereje. Manteuffelt óriási rekviráló repülőoszlop szerepére kárhoztatták; úgy látszik, hogy Rouenon túl nem képes tartós megszállásra. Werder körül mindenfelé kisháború folyik, Dijont is csak folytonos aktivitással tudja tartani; most pedig kiderítette, hogy ha hátát biztosítani akarja, Langres-t is ostromzár alá kell helyeznie. Hogy honnan veszi a csapatokat ehhez a feladathoz, azt nem tudtuk meg; neki magának nincsenek nélkülözhető csapatai, a Land-

wehrnek pedig Belfort körül és Elzászban mindkét keze tele van dologgal. Úgy látszik tehát, hogy az erők mindenütt majdnem egyensúlyban vannak. Most erősítésekért folyik a versengés, de ebben a versenyben Franciaország esélyei hasonlíthatatlanul kedvezőbbek, mint három hónappal ezelőtt. Ha biztosan állíthatnók, hogy Párizs február végéig kitart, már-már azt hinnők, hogy a versenyt Franciaország nyeri.

Notes on the War – XXXII

A megírás ideje: 1870 december 22.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 december 23. (1829.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

A németek helyzete Franciaországban

A háborús veszteségek hatása most kezd mutatkozni Németországban. Az első inváziós hadsereg, amely mind Észak-, mind Dél-Németország egész sorkatonaságát felölelte, mintegy 640 000 főt számlált. Két hónapig tartó hadjárat annyira leapasztotta ezt a hadsereget, hogy az első tartalékzászlóaljakat és lovasszázadokat – az eredeti létszám körülbelül egyharmadát – a harctérre kellett küldeni. Szeptember vége, október eleje táján érkeztek meg, és bár mintegy 200 000-en lehettek, a harctéri zászlóaljak távolról sem érték el újból eredeti, egyenként 1000 főnyi létszámukat. A Párizs előtt álló zászlóaljak 700–800 főt számláltak, a Metz előtt állók még gyengébbek voltak. Betegség és harcok további kiesést okoztak, és amikor Frigyes Károly herceg elérte a Loire-t, hadteste a rendes létszám felénél is kevesebbre csökkent; zászlóaljai átlag 450 emberből álltak. Az e havi harcok és a kemény, változékony időjárás kétségtelenül súlyosan érintette a Párizs előtt felsorakozó és a bekerítést fedező csapatokat, olyannyira, hogy a zászlóaljak most bizonyára nem érik el a 400 főnyi átlagot. Január elejére az 1870-ben besorozott újoncok háromhónapos kiképzése véget ér és a hadszíntérre küldhetők. Létszámuk mintegy 110 000 és így zászlóaljanként 300 főnél valamivel kevesebbet tehet ki. Most azt halljuk, hogy egy részük már átvonult Nancyn, és hogy naponta újabb csapatok érkeznek; a zászlóaljak létszáma tehát hamarosan ismét mintegy 650 főre emelkedik majd. Ha a póttartalékhoz (Ersatzreserve) tartozó fiatalabb kiképzetlen katonák rendelkezésre álló fennmaradó részét a szabályszerűen besorozott újoncokkal együtt valóban kiképezték – ami több jel alapján valószínű –, ez a szaporulat zászlóaljanként mintegy 100 fővel emelkednék, és így minden zászlóaljba összesen 750 fő kerülne. Ez az eredeti létszámnak mintegy háromnegyede, amiből az következik, hogy a hadsereg 480 000 tényleges katonából áll, szemben azzal az egymillióval, amelyet Németországból a frontra küldtek. Eszerint a sorezredekkel Németországból távozott vagy azóta hozzájuk csatlakozott katonáknak valamivel több mint a felét nem egészen négy hónap alatt megölték

vagy harcképtelenné tették. Aki ezt a veszteségarányt hihetetlennek tartja, vesse össze korábbi hadjáratok, például az 1813. és 1814. évi hadjárat veszteségeivel és vegye figyelembe, hogy a poroszok ebben a háborúban folytonosan hosszan tartó, gyors meneteléseket hajtottak végre és csapataik ezt bizonyára rettenetesen megsínylették.

Eddig csak a sorkatonasággal foglalkoztunk. Rajta kívül majdnem az egész Landwehrt is útnak indították Franciaországba. A Landwehrnél a gárdazászlóaljak létszáma eredetileg 800, a többi zászlóaljé 500 volt; de ezt fokozatosan mindenütt 1000 főre emelték fel. A Landwehr teljes létszáma eszerint, lovassággal és tüzérséggel együtt, 240 000 fő. E csapatok túlnyomó része már egy ideje Franciaországban van, kapcsolatok fenntartásáról gondoskodik, erődöket tart ostromzár alatt stb. De létszámából még erre sem futja, mert jelenleg további négy Landwehr-hadosztályt szerveznek (valószínűleg olymódon, hogy minden Landwehr-ezredhez egy-egy harmadik zászlóaljat csatolnak), amelyek legalább 50 zászlóaljat, vagyis további 50 000 főt foglalnak magukban. Mindezeket most majd Franciaországba irányítják; azokat, akik még Németországban vannak és a francia foglyokat őrzik, leváltják; ezt a feladatot újonnan alakult „helyőrségi zászlóaljak" veszik át. Hogy ez utóbbiakat kik alkotják, nem mondhatjuk meg pontosan, amíg a megalakításukról szóló rendelet teljes szövegét meg nem kaptuk, eddig ugyanis csak távirati kivonatot ismerünk a tartalmából. De ha a fent említett négy Landwehr-hadosztályt csak akkor alakíthatják meg, ha a 40 éves, sőt ennél idősebb embereket is behívják – és tudjuk, hogy ez így van –, a kiképzett katonák közül marad-e negyven-ötven évesnél fiatalabb a helyőrségi zászlóaljak feltöltésére? Nem kétséges, hogy e rendelettel Németország kiképzett katona-tartaléka, sőt ezenfelül egy egész újonckorosztály is teljesen kimerül.

A Landwehr-csapatoknak Franciaországban sokkal kevesebbet kellett menetelniök, szabadban táborozniok és harcolniok, mint a sorkatonáknak. Többnyire rendes szállásuk, megfelelő élelmük és tűrhető szolgálatuk volt, s így veszteségük halottakban és sebesültekben összesen mintegy 40 000 emberre tehető. Maradna tehát a most alakuló új zászlóaljakkal együtt 250 000 emberük; de igen kérdéses, hogy ezek valamennyien mikor szabadíthatók fel vagy egyáltalán felszabadíthatók-e külföldi szolgálatra. Úgy véljük, hogy a következő két hónapban a franciaországi Landwehr-haderő tényleges létszáma maximális becslés szerint 200 000 fő lesz.

Így január második felében a sorkatonaság és a Landwehr kötelékében összesen mintegy 650 000–680 000 német áll majd fegyverben Franciaországban; közülük 150 000–200 000 most van úton vagy készül oda. De e

haderő jellege egészen más lesz, mint az eddig ott bevetett seregeké. A sorkatonaság zászlóaljainak kereken a fele 20–21 éves fiatalokból fog állni, tapasztalatlan emberekből, akik olyan korban vannak, amelyben egy téli hadjárat megpróbáltatásai szörnyűségesen megviselik a szervezetet. Ezek az emberek hamarosan megtöltik majd a kórházakat, s a zászlóaljak létszáma megint csak leapad. Másrészt a Landwehr mindinkább 32 évesnél idősebb emberekből tevődik majd össze, akik szinte kivétel nélkül házasok és családapák, és ha hideg és nyirkos időben szabad ég alatt táboroznak, koruknál fogva szinte bizonyosan egytől egyig rövid idő alatt reumatikus bántalmakat szereznek. És egyáltalán nem kétséges, hogy e Landwehr nagyobb része, mivel nagy területet kell majd tartania, sokkal többet lesz kénytelen menetelni és harcolni, mint mostanáig. A sorkatonaság lényegesen fiatalabb, a Landwehr pedig lényegesen öregebb lesz, mint eddig; a sorkatonasághoz küldött újoncoknak alig volt idejük a mesterséget és a fegyelmet megtanulni, a Landwehr új erősítéseinek meg bőven volt idejük mindkettőt elfelejteni. A német hadseregbe tehát olyan elemek vegyülnek, hogy jellegét tekintve az eddiginél sokkal közelebb kerül a vele szembenálló francia újoncsereghez; a németek előnyére válik azonban, hogy ezek az elemek a régi hadsereg erős és szilárd keretei közé illeszkednek be.

Ezekután milyen embertartalékai maradnak Poroszországnak? Azok az újoncok, akik 1871-ben érik el 20. életévüket és az Ersatzreserve idősebb emberei; ez utóbbiak mindnyájan kiképzetlenek, csaknem valamennyien házasok és olyan életkorúak, amelyben az emberek nemigen hajlandók vagy képesek a katonáskodásba beletörni. Ezek az emberek már hosszú ideje megszokták, hogy viszonyukat a hadsereghez csak névlegesnek tekintsék, és behívásuk igen népszerűtlen lenne. Még népszerűtlenebb lenne, ha olyan épkézláb embereket hívnának be, akik ilyen vagy amolyan oknál fogva teljesen mentesültek a szolgálatkötelezettség alól. Tisztán védelmi jellegű háborúban mindezek habozás nélkül bevonulnának, de hódító háborúban és olyan időben, amikor e hódító politika sikere kétessé válik, ez nem várható el tőlük. Változó szerencsével folyó hódító háborút főképpen házas emberekből álló hadsereggel hosszú ideig nem lehet vívni; egy vagy két nagy balsiker feltétlenül demoralizálja az ilyen feladatra szánt csapatokat. Minél inkább valóra válik a porosz hadsereg átalakulása „fegyverben álló néppé"[79], annál kevésbé lesz képes a hódításra. Bármilyen harcias ordítozást csap a német nyárspolgár Elzász és Lotaringia miatt, annyi bizonyos, hogy Németország e területek meghódítása végett nem vállalhatja ugyanazt a nélkülözést, ugyanazt a társadalmi zűrzavart, a nemzeti termelésnek ugyanazt a csökkentését, amelyet Franciaország az önvédelme érdekében készséggel elvisel.

Ha ugyanezt a német nyárspolgárt egyenruhába bujtatják és útnak indítják, valamelyik francia csatatéren vagy fagyos szabadtáborban majd kijózanodik. Nagyon is meglehet, hogy mindkét nemzetnek valóban az a legjobb, ha teljes fegyverzetben kerül szembe egymással.

The German Position in France

A megírás ideje: 1870 december 23.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1870 december 24. (1830.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – XXXIII

Karácsonykor megkezdődött Párizs igazi ostroma. Addig az óriási erődöt csupán körülkerítették. Ütegállásokat építettek ugyan a nehéz ostromágyúk részére, az ostromparkot felsorakoztatták, de egyetlen ágyút sem helyeztek lőállásba, egyetlen lőrést sem nyitottak, egyetlen lövést sem adtak le. Mindezek az előkészületek a déli és a délnyugati fronton történtek. A többi fronton is emeltek mellvédeket, de ezeket úgy látszik csak védelmi célokra szánták: kitörések feltartóztatására, valamint az ostromlók gyalogságának és tábori tüzérségének védelmezésére. Ezek a sáncok természetesen sokkal távolabb voltak Párizstól, mint rendes ostromütegeknek lenniök kellene; köztük és az erődök között nagyobb senkiföldje-övezet terült el, ahol kitörésekre kerülhetett sor. Trochu, amikor november 30-i nagy kitörését visszaverték, még mindig ura marad e senkiföldje egy részének Párizs keleti oldalán; különösen áll ez a Fort Rosnyval szemben levő, elszigetelt Avron fennsíkra. Ennek megerősítését megkezdte; hogy pontosan mikor, nem tudjuk, de december 17-én megemlítik, hogy mind a Mont Avront, mind a varennes-i magaslatokat (a Marne-kanyarban) megerősítették és nehézágyúkkal szerelték fel.

A védők néhány, a déli fronton Vitry és Villejuif közelében levő, úgy látszik nem nagy jelentőségű előretolt sáncerődtől eltekintve, itt először tettek nagyszabású kísérletet arra, hogy állásaikat ellenárkokkal kiszélesítsék. Összehasonlításként természetesen adódik Szevasztopol[59] példája. Több mint négy hónappal azután, hogy a szövetségesek megnyitották az ostromárkokat, 1855 február vége felé, amikor az ostromlók már rettenetesen megsínylették a telet, Todtleben előretolt védőművek építésébe fogott, amelyek akkor számottevő távolságban voltak vonalaitól. Február 23-ára felépítette a Szelenginszk sáncerődöt, 1100 yardnyira a fő bástyafaltól; ugyanezen a napon kudarcot vallott a szövetségesek rohama az új védőmű ellen; március 1-én még előbbre tolt állásban, 1450 yardnyira a bástyafaltól, befejeztek egy má-

sik sáncerődöt (Volinszkot). E két sáncot a szövetségesek „Ouvrage Blancoknak"* nevezték. Március 12-én a bástyáktól 800 yardnyira befejezték a Kamcsatka félholderődöt, a szövetségesek elnevezése szerint „Mamelon vert-t"**, és mindezek előtt a védőművek előtt lövészárkokat ástak. Március 22-én egy rohamot visszavertek, e védőműveket egy további, a „Mamelon" (saját) jobboldalán épült, „Quarrynak"*** nevezett védőművel együtt teljesen befejezték és mindezeket a sáncerődöket fedett úttal összekötötték. Egész április és május folyamán a szövetségesek hiába kísérelték meg az ezekkel a védőművekkel fedezett területnek a visszafoglalását. A szabályos ostromárkokkal kellett megközelíteniök őket, és csak június 7-én, jelentős erősítéseik megérkezte után tudták őket megrohamozni. Ilymódon ezek az előretolt tábori erődök, jóllehet e korszak leghatalmasabb hajóágyúi támadták őket, kerek három hónappal késleltették Szevasztopol elestét.

Ehhez képest Mont Avron védelme igen hitványnak tűnik. December 17-én, miután a franciáknak több mint két hetük volt védőműveik megépítésére, az ütegállások elkészültek. Közben az ostromlók elhozatták ostromtüzérségüket, főképp előző ostromok során már használt, régi ágyúkat. 22-én a Mont Avron ellen irányított ütegállások elkészültek, de amíg a franciák tömeges kitörésének veszélye teljesen el nem hárult, akció nem indult; a párizsi hadsereg Drancy körüli táborait 26-án oszlatják fel. 27-én azután a német ütegek megkezdik a tüzelést és 28-án és 29-én is folytatják. A francia védőművek tüzét hamarosan elhallgattatják; 29-én a védőműveket feladják, mert – mint a francia hivatalos jelentés mondja – nem rendelkeztek kazamatákkal a helyőrség oltalmazására.

Ez kétségtelenül gyenge védelem és még gyengébb mentség. A fő hiba úgy látszik a védőművek szerkezetében rejlik. Minden leírásból arra kell következtetnünk, hogy a dombon nem volt egyetlen sáncerőd sem, csupán hátul nyitott ütegállásokat helyeztek ott el, sőt ezek oldala sem volt kellőképpen védve. Úgy látszik továbbá, hogy az ütegeket csak egy frontra, délre vagy délkeletre irányították, holott a közvetlen közelben, északkeleten vannak Raincy és Montfermeil magaslatai, a legkitűnőbb ütegállások Avron ellen. Az ostromlók kihasználták ezt a körülményt, félkörben ütegeket helyeztek el Avron körül, amelyek hamarosan elhallgattatták Avron tüzelését és előzték helyőrségét. És vajon miért nem volt fedezék a helyőrség számá-

* – „Fehér Sáncoknak" – *Szerk.*
** – „Zöld Dombot" – *Szerk.*
*** – „Kőfejtőnek" – *Szerk.*

ra? A fagy csak fél mentség, mert a franciáknak volt elég idejük; és amit az oroszok a krími télben és sziklás talajon meg tudtak csinálni, arra most decemberben Párizs előtt is lett volna mód. Az Avron ellen bevetett tüzérség hatóereje bizonyára sokkal nagyobb volt, mint a szövetségeseké Szevasztopol előtt; ám ugyanezt a tüzérséget vonultatták fel a düppeli sáncerődök[83] ellen, amelyek szintén tábori védőművek voltak, és ezek három hétig kitartottak. A gyalogos helyőrség feltevés szerint megfutamodott és fedezetlenül hagyta a tüzérséget. Talán így is volt, de ez nem mentesíti a védőműveket építő mérnököket. Párizsban a mérnökkar, e teljesítményéből ítélve, igen rosszul lehet megszervezve.

Mont Avron gyors szétzúzása következtében megnőtt az ostromlók étvágya további hasonló sikerekre. Tüzet nyitottak a keleti erődökre, főképp Noisyra, Rosnyra és Nogent-ra. Kétnapos bombázás után ezeket az erődöket csaknem elhallgattatták. Arról, hogy milyen további akció folyik ellenük, nem hallunk. Nem esik szó az erődök közti területen ásott sáncművek tüzéről sem. De biztosak lehetünk benne, hogy az ostromlók minden lehetőt megtesznek, hogy akár csak kezdetleges ostromárkokkal is megközelítsék ezeket az erődöket, és hogy a Mont Avronon biztos állásra tegyenek szert. Nem csodálkoznánk, ha ez – a rossz idő ellenére is – jobban sikerülne nekik, mint a franciáknak.

De vajon hogyan hat mindez az ostrom alakulására? Kétségtelenül jelentős siker lenne, ha ez a három erőd a poroszok kezére kerülne, mert lehetővé tenné, hogy ütegeiket a várövezethez közelebb, attól 3000 vagy 4000 yard távolságban helyezzék el. Nem szükségszerű azonban, hogy az erődök ilyen hamar elessenek. Mindezekben az erődökben bombabiztos kazamaták vannak a helyőrség részére, az ostromlók pedig eddig nem hoztak oda vontcsövű mozsarakat, melyekből mindössze csekély készlettel rendelkeznek. Az ágyútípusok közül egyedül ezek a mozsarak képesek bombabiztos fedezékeket igen rövid idő alatt szétrombolni; a régi mozsarak túlságosan bizonytalanul találnak célba, és így igen gyors hatásuk nem lehet, míg a (64 fontos gránátot vető) 24 fontosokat nem lehet oly magasra állítani, hogy vertikális tűzhatást érjenek el. Ha ezen erődök tüze látszatra el is csitult, ez csak azt jelenti, hogy az ágyúkat fedezékbe helyezték, hogy roham esetére készenlétben maradjanak. A porosz ütegek lerombolhatják a bástyafalak mellvédeit, de ezzel még nem ütnek bennük rést. Ahhoz, hogy akár csak közvetett tűzzel is rést üssenek az ároklejtő igen jól fedezett falazatán, az ütegállásokat az erődöktől legfeljebb 1000 yardnyira kell elhelyezniök, ezt pedig csak szabályszerű párhuzamos és közelítőárkok segítségével lehet végrehajtani. Az ostromfolyamat „lerövidítése", amiről a poroszok annyit beszélnek, csu-

pán abból áll, hogy az ellenség tüzét távolabbról hallgattatják el, úgyhogy a közelítőárkokat kevesebb veszéllyel és időveszteséggel hányhatják ki; ezután heves bombázás következik, majd közvetett tűzzel rést ütnek a bástyafalon. Ha mindezzel nem kényszerítik ki a behódolást – és a párizsi erődök esetében nehezen képzelhető el, hogy ezt el tudnák érni –, nem marad számukra más hátra, mint hogy a közelítőárkokat a szokásos módon felvezessék a vártérig és azután rohamot kockáztassanak meg. Düppelt akkor rohamozták meg, amikor a közelítőárkok már csak mintegy 250 yardnyira voltak a lerombolt védőművektől, Strasbourg-nál pedig az árkokat teljesen a régi módszer szerint fel kellett vezetni a vártér peremére és azon is túl.

Mindezzel kapcsolatosan újra meg újra vissza kell térnünk ahhoz a ponthoz, amelyet e hasábokban oly sokszor hangsúlyoztunk: Párizst aktívan és nemcsak passzívan kell védelmezni. Ha valaha, úgy most van itt az ideje a kitöréseknek. E percben nem arról van szó, hogy át kell törni az ellenség vonalain, hanem csupán arról, hogy olyan lokalizált csatába kell bocsátkozni, amelyet az ostromló kényszerít rá az ostromlottra. Hogy az ostromló fegyvertüze szinte minden körülmények között, bármely adott ponton fölényre tehet szert az ostromlott tüzével szemben, régi és el nem vitatott sarkigazság; ha az ostromlott ezt az elkerülhetetlen hátrányt nem ellensúlyozza aktivitással, merészséggel és erélyes kitörésekkel, úgy feladja legjobb eshetőségét. Némelyek azt mondják, hogy Párizsban a csapatok elvesztették bátorságukat; de miért vesztették volna el. Talán elvesztették bizalmukat vezetőjükben, de ez egészen más dolog; ha Trochu továbbra is tétlen marad, akkor igazuk is van.

Egy-két szóval utalhatunk még néhány embernek arra a leleményes feltevésére, hogy Párizs eleste után Trochu a citadellává avatott Mont-Valérien megerősített félszigetére szándékozik visszavonulni csapataival. Ez a mély elgondolás, amelyet a versailles-i [porosz] vezérkar valamelyik szuperokos hátulkullogója sütött ki, főképpen azon a tényen alapszik, hogy Párizs és a félsziget között oda-vissza sok kocsi jár. Valóban szokatlanul éleselméjű lenne az a tábornok, aki citadelláját éppen egy alacsonyan fekvő, áradásos félszigetre helyezné, amelyet minden oldalról uralkodó magaslatok öveznek, ahonnan csapatainak táborai panorámaként áttekinthetők, úgyhogy a tüzet könnyen rájuk lehet irányítani. De a porosz vezérkarban fennállása óta mindig is voltak emberfelettien éleselméjű okvetetlenkedők. Szerintük mindig az a legvalószínűbb, hogy az ellenség a legvalószínűtlenebb dolgot fogja tenni. Egy német mondás azt tartja róluk, hogy „hallják a fű növését". Aki porosz katonai irodalommal foglalkozott, elkerülhetetlenül belebotlott

ilyen emberekbe, és csak az a csodálatos, hogy még akad valaki, aki hisz nekik.

Notes on the War – XXXIII

A megírás ideje: 1871 január 5.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1871 január 6. (1841.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – XXXIV

Bár elég sok harc folyt azóta, hogy a hadviselő felek viszonylagos helyzetét az egyes tartományokban legutóbb áttekintettük, igen kevés változás történt, ami bizonyítja ama nézetünk* helyességét, hogy a két fél ereje ez idő szerint jóformán egyensúlyban van.

Chanzy nyugati hadserege kitartott Le Mans előtt; vele szemben, a Blois-tól Vendôme-on át Verneuilig húzódó vonalon áll Mecklenburg hadserege. Vendôme körül jó néhány ötletszerű összetűzésre került sor, de a hadseregek viszonylagos helyzete mit sem változott. Közben Chanzy összevont minden kiképzett és felfegyverzett embert a conlie-i táborból, amelyet feloszlattak; hír szerint erődként elsáncolt egy erős állást Le Mans körül, ahova visszavonulhat, és most azt várják, hogy megint támadásba lendül. Mivel Gambetta úr január 5-én Bordeaux-ból Le Mans-ba indult, feltehető, hogy ez így is van. Chanzy csapatainak tényleges erejéről és szervezettségéről mit sem tudunk azonkívül, hogy mielőtt visszavonult Le Mansba, három hadteste volt. A vele közvetlenül szembenálló csapatokról sem vagyunk sokkal tájékozottabbak; Mecklenburg csapatai és Frigyes Károly herceg eredeti hadserege annyira összekeveredtek, hogy az eredeti ordre de bataille** már nincs érvényben. A kettőt egy hadseregnek kell tekintenünk, s valóban az is, amióta közös parancsnoka Frigyes Károly herceg, ami csak annyiban módosul, hogy Mecklenburg a Loirnál à cheval***, arccal nyugatnak elhelyezkedő csapatokat vezényli, míg a herceg közvetlen parancsnoksága alatt azok a csapatok állnak, amelyek a Loire mentén Blois-tól Gienig, arccal délnek sorakoznak fel és Bourbakit figyelik. Ez a két csapattest összesen tíz gyalog- és három lovashadosztályt számlál, de a Commercyból Troyes-n át a Loire-ig vezető felvonulási útvonalon számottevő különít-

* *V. ö. 191–194. old. – Szerk.*

** – csatarend – *Szerk.*

*** – lovagló helyzetben; mindkét parton – *Szerk.*

ményeket hagytak hátra; ezek csak fokozatosan futnak be, abban az ütemben, amelyben a frissen érkező Landwehr leváltja őket.

December 11-én Frigyes Károly herceg megérkezett Briare-ba, azzal a szándékkal, hogy Nevers-be nyomul előre, azután megkerüli Bourbaki jobbszárnyát és elvágja közvetlen összeköttetését a Werderrel szembenálló csapatokkal. De röviddel ezelőtt értesültünk, hogy Mecklenburg, mihelyt hírt kapott arról, hogy Chanzy elszánt és váratlan ellenállást tanúsít vele szemben, azonnal feladta tervét és csapatai tömegével visszafordult Tours felé; csapatai, mint tudjuk, elértek e város látótávolába, de a városba sohasem jutottak be. Most tehát kiderül, hogy Chanzy ügyes és vitéz visszavonulása nemcsak saját biztonságát szolgálta, hanem Bourbakiét is. Ez utóbbi bizonyára még Bourges és Nevers környékén van. Ha, mint feltételezték, kelet felé vonult volna Werder vagy a porosz közlekedési vonal ellen, már hallottunk volna róla. Legvalószínűbb, hogy újjászervezi és megerősíti hadseregét, és ha Chanzy előrenyomul, biztosan róla is hallunk majd.

A Szajnától északra Manteuffel az 1. hadtesttel Rouent és környékét tartja, a 8. hadtestet pedig elküldte Pikardiába. Az utóbbi hadtest nehéz időket élt át. Faidherbe tábornok nemigen pihenteti északi hadseregét. Franciaország három legészakibb département-jában a Somme-tól a belga határig mintegy húsz különböző nagyságú erődítmény van, amelyek, bár Belgiumból kiinduló nagy invázióval szemben manapság teljesen használhatatlanek, ez esetben mégis igen alkalmas és szinte támadhatatlan hadműveleti bázist alkotnak. Amikor Vauban, közel kétszáz évvel ezelőtt, ezt a hármas erődövezetet tervezte, bizonyára nem sejtette, hogy az nagy elsáncolt táborrá, afféle többszörös erődnégyszöggé válik majd egy Franciaország szívéből előretörő ellenség ellen harcoló francia hadsereg szolgálatában. De ez történik; s bármilyen kicsi ez a földdarab, e percben bevehetetlen; emellett ipari erőforrásai és sűrű népessége miatt fontos terület is. Faidherbe, amikor a (november 27-i) villers-bretonneux-i csata[113] visszakergette e biztos menedékhelyre, újjászervezte és megerősítette hadseregét; december vége felé újra előretört Amiens felé és 23-án az Hallue-nél eldöntetlen csatát vívott Manteuffellel. Ebben a csatában négy hadosztálya (saját számítása szerint 35 000 embere) volt, a 8. porosz hadtest két hadosztályával (porosz jelentések szerint 24 000 emberével) szemben. Hogy ilyen erőviszonyok között a híres von Goeben tábornokkal szemben helyt tudott állni, annak a jele, hogy garde mobile-jai és mozgósított katonái javulnak. Saját állítása szerint a fagy, valamint hadbiztosságának és trénjének fogyatékosságai miatt, de valószínűleg azért is, mert nem bízott benne, hogy emberei a kemény küzdelem második napján is kitartanak, visszavonult s

szinte zavartalanul ért a Scarpe mögé. Von Goeben követte őt, a 16. hadosztály nagyobbik részét az összeköttetések fenntartása és Péronne bekerítése végett hátrahagyta s csupán a 15. hadosztállyal, meg az ifjabb Albrecht herceg repülő hadoszlopával (amely legfeljebb egy dandárral ért fel) előrenyomult Bapaume-ig és azon túl. Itt azután kedvező alkalom kínálkozott Faidherbe négy hadosztálya számára. Egy percnyi habozás nélkül kitörtek védett állásukból és megtámadták a poroszokat. A január 2-i előzetes összetűzést követő napon a fő csapattestek Bapaume előtt mérkőztek meg. Faidherbe világos jelentései, a franciák nagy számbeli fölénye (nyolc dandárjuk – vagyis legalább 33 000 emberük – volt három porosz dandárral, vagyis 16 000–18 000 emberrel szemben, ha a két hadsereg fenti adataira alapozzuk számításunkat), továbbá Manteuffel bizonytalan nyelvezete is kétségtelenné teszik, hogy ebben a csatában a franciák maradtak felül. Németországban egyébként jól ismerik Manteuffel hetvenkedéseit; ott még mindenki emlékszik rá, hogy mint Schleswig kormányzója, meglehetősen magas termetére utalva felajánlotta, hogy „testével fedezi az ország bármely hétlábnyi területét". Jelentései még versailles-i cenzúrázás után is minden bizonnyal a legmegbízhatatlanabbak a porosz beszámolók közül. Másrészt Faidherbe nem használta ki sikerét, hanem a csata után egy néhány mérföldnyi távolságra a csatatér mögötti faluba vonult vissza, úgy hogy Péronne-t nem mentette fel, és – mint e hasábokon már kifejtettük – a harc minden gyümölcsét a poroszok aratták le. Faidherbe mentségeit, amelyekkel igazolni akarja visszavonulását, lehetetlen komolyan venni. De akármilyen indokai voltak, ha csapataival többet nem tud elérni, mint hogy három porosz dandárt megver és azután visszavonul, nem fogja felmenteni Párizst.

Közben Manteuffel jelentős megerősítésre számíthat. Montmédy és Mézières bevétele után ostromtrénjével együtt hadműveleti területéhez közeledik a 7. hadtest 14. hadosztálya (Kameke). A Guise melletti harc úgy látszik fontos szakasza ennek az előrenyomulásnak. Guise a Mézières-ből Péronne-ba vezető közvetlen úton terül el, és természetesnek tűnik, hogy ez utóbbi lesz a következő erődítmény, amelyet bombázni fognak. Péronne után valószínűleg Cambrai-ra kerül a sor, ha a poroszoknak minden jól megy.

Délkeleten Werder december 27-e, Dijon kiürítése óta teljes visszavonulásban volt. Eltartott egy ideig, amíg a németek egy szót is említettek erről, a poroszok pedig még ekkor is teljes hallgatásba merültek; a hír a „Karlsruher Zeitung"[124] egyik csendes zugából kelt szárnyra.[125] 31-én Werder egy összecsapás után Grayt is kiürítette és most Vesoulnál Belfort ostromát fedezi. A Lyon-hadsereg[76] Crémer (aki hír szerint kivándorolt hannoveri tiszt) parancsnoksága alatt követi őt, míg Garibaldi úgy látszik nyugatabbra

hajt végre akciót a poroszok fő közlekedési vonala ellen. Werder, aki, mint állítják, 36 000 főnyi erősítést vár, meglehetős biztonságban lesz Vesoulban, az összekötő vonal viszont láthatólag koránt sincs biztonságban. Most értesülünk, hogy Zastrow tábornokot, a 7. hadtest parancsnokát oda irányították és már kapcsolatban áll Werderrel. Hacsak nem kap egészen új parancsnoki beosztást, a 13. hadosztály élére kerül, amelyet Metzben a Landwehr váltott le, és aktív hadműveletek céljára más csapatokkal is rendelkezik majd. Feltehetően parancsnoksága alá tartozott az a zászlóalj, amelyet Saulieunél, az Auxerre-ből Châlon-sur-Saône-ba vezető úton megtámadtak és állítólag megfutamítottak. Hogy milyen a közlekedés állapota a vasút mellékvonalain (mindenkor a nancy–párizsi főútvonal kivételével, amelyet jól őriznek és így eddig biztonságban van), kiderül egy Chaumont-ból (Haute-Marne) a „Kölnische Zeitung"-hoz[126] küldött levélből, amely elpanaszolja, hogy a szabadcsapatosok[38] most harmadszor rongálták meg a vasútvonalat Chaumont és Troyes között; legutóbb december 24-én lazán visszahelyezték a síneket, úgyhogy egy 500 Landwehr-katonát szállító vonat kisiklott és leállt, a szabadcsapatosok pedig egy erdőből tüzet nyitottak rá, de visszaverték őket. A tudósító szerint ez nemcsak tisztességtelen, hanem „aljas" eljárás volt. Ő is úgy gondolkodik, mint az az osztrák vérteskatona, aki Magyarországon 1849-ben így kiáltott fel: „Hát nem aljas gazemberek ezek a huszárok? Látják a vértemet, mégis az arcomba vágnak!"

E közlekedési útvonalak állapota élethalál-kérdés a Párizst ostromló hadsereg számára. Néhány napos fennakadás hetekig éreztetné hatását. A poroszok tudják ezt és most az egész Landwehrt Északkelet*-Franciaországban vonják össze, hogy olyan széles övezetet tarthassanak megszállva, amely vasutaik háborítatlanságát biztosítja. Mézières elestével egy második vasútvonal nyílik meg előttük a határtól Thionville-en, Mézières-en és Reimsen át, de e vonalat oldalról az északi hadsereg fenyegeti. Ha Párizst fel akarják menteni, talán legkönnyebben ennek az összekötő vonalnak az elvágásával érhetik ezt el.

Notes on the War – XXXIV
A megírás ideje: 1871 január 6.
A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1871 január 7. (1842.) sz.

Eredeti nyelve: angol
Aláírás nélkül

* *A „Pall Mall Gazette"-ben*: Északnyugat – *Szerk.*

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – XXXV

A harctéri seregek két hadműveletet indítottak el, amelyek könnyen krízist hozhatnak a háborúba. Az egyik Bourbaki felvonulása Werder ellen, a másik Frigyes Károly herceg felvonulása Chanzy ellen.

Az a híresztelés, hogy Bourbaki keletre menetel, már közel egy hete elterjedt, de semmiben sem különbözött a manapság dúsan burjánzó egyéb kósza hírektől. Lehet, hogy ez a hadmozdulat önmagában véve jó, de ez még nem volt ok arra, hogy higgyünk megvalósulásában. Most azonban már nem kétséges, hogy Bourbaki, legalábbis a 18., a 20. és az újonnan alakított 24. hadtesttel, megérkezett Kelet-Franciaországba, és egy Besançonon át Lurebe irányuló hadmozdulattal Vesoul és Belfort között megkerülte Werder Vesoul melletti állását. Werder január 9-én Villersexelben, Lure közelében megtámadta őt, és ütközet bontakozott ki, amelyben mindkét fél magának tulajdonítja a győzelmet. Ez nyilván utóvédharc volt, amelyben Werder úgy látszik biztosította visszavonulását. Akármelyik fél győzött ebben az első ütközetben, biztos, hogy egy-két nap múlva további, általánosabb csaták következnek, amelyek itt kritikusra fordítják majd a helyzetet.[127]

Ha Bourbaki ezt a hadmozdulatot elegendő erőkkel – azaz minden másutt nem feltétlenül szükséges emberrel, lóval és ágyúval – és kellő eréllyel hajtja végre, fordulópont következhet be a háborúban. Már korábban is rámutattunk* a hosszú német közlekedési vonal gyengeségére és arra, hogy Párizst ezen útvonal ellen irányított nagy erejű támadással fel lehet menteni. Így áll most a játszma, és a játéktól függ, hogy megnyerik-e.

A Franciaországot most elözönlő hadseregnek szinte egész sorkatonaságát elfoglalja Párizs ostroma vagy az ostrom fedezése. 35 hadosztály közül (a Landwehr-gárdát is beleértve, amelyet mindig úgy vetettek be, mint a sorkatonaságot) harminckettőt állítottak be erre. Két hadosztályt Werderhez osztottak be (három badeni és egy porosz dandárt) és egy Zastrow alá

* *V. ö. 207. old. – Szerk.*

tartozó hadosztály csatlakozott hozzájuk. Rajtuk kívül Werdernek még legalább két Landwehr-hadosztálya van, amelyek Belfort-t ostromolják és a dél-elzászi várakat foglalják el. Így a Mézières-től Laonon és Soissons-otn át Párizsig és innen Auxerre-en és Châtillonon át a Bázel melletti Hüningenig húzódó vonaltól északkeletre fekvő területet egész széltében és hosszában, minden meghódított várral együtt, a Landwehr ama fennmaradó részének kell tartania, amely e célra rendelkezésre áll. És ha meggondoljuk, hogy ezenkívül Németországban őrizni kell a hadifoglyokat, s a hazai várak helyőrségét is biztosítani kell, hogy csak kilenc porosz hadtestnek (azoknak, amelyek már 1866 előtt fennálltak) volt elegendő öreg katonája a Landwehr-zászlóaljak feltöltésére, a többinek pedig öt évig kell várnia, amíg ezt megteheti, elképzelhetjük, hogy a Franciaország e részének megszállására fennmaradt csapatok száma nem lehet valami nagy. Igaz, hogy 18 tartalék-zászlóaljat most Elzászba és Lotaringiába küldenek, ahol ők adják majd a várak helyőrségét, Poroszországban pedig az újonnan alakuló „helyőrségi zászlóaljak" váltják le a Landwehrt. De ezek a helyőrségi zászlóaljak a német sajtótudósítások szerint csak lassan alakulnak meg, és így a megszálló hadsereg még bizonyos ideig aránylag gyenge lesz, s éppen csak arra lesz képes, hogy az őrizetére bízott tartományok lakosságát sakkban tartsa.

A német hadseregnek e része ellen vonul Bourbaki. Nyilván megkísérelte, hogy Vesoul és Belfort közé beékelje csapatait, s ezzel elszigetelte volna Werdert, akit így egymagában megverhetett, majd északnyugat felé kergethetett volna. De mivel Werder most már valószínűleg Belfort előtt áll és egyesült Tresckow-val, Bourbakinak mindkettőt meg kellene vernie, hogy elérje az ostrom megszüntetését; az ostromlókat vissza kellene kergetnie a Rajna völgyébe, ezután pedig a Vogézek keleti oldalán előrenyomulhatna Lunéville felé, ahol a németek fő közlekedési vonalára jutna. A Phalsbourg melletti vasúti alagút lerombolása hosszabb időre eltorlaszolná a strasbourg-i utat, a frouard-i vasúti csomópont elpusztítása elzárná a Saarbrückenből Metzbe vezető útvonalat; talán lehetőség nyílnék arra is, hogy egy repülő oszlopot Thionville irányába küldjenek, hogy környékén szintén tönkretegye a vasútvonalat s ezzel elvágja a németek utolsó átmenő vonalát. E hadoszlop bármikor visszavonulhatna Luxemburgba vagy Belgiumba és letehetné a fegyvert; ez bőségesen kifizetődő vállalkozás lenne.

Bourbakinak e célokat kell szem előtt tartania. Mivel Párizs környékét letarolták, az összeköttetésnek akár csak pár napos megszakadása Párizs és Németország között igen komoly baj lenne a Párizs előtt álló 240 000 német számára; és 120 000–150 000 francia katona jelenléte Lotaringiában hatásosabb előmozdítója lehetne az ostrom megszüntetésének, mint akár Chanzy

győzelme Frigyes Károly felett, mert ez végül is csak visszakergetné Frigyes Károlyt az ostromló seregekhez, amelyek azután hátulról támogatnák őt. Igaz, hogy a németeknek van még egy vasúti közlekedési vonaluk Thionville-en, Mézières-en és Reimsen át, amelyet Bourbaki valószínűleg még repülő hadoszlopokkal sem tudna elérni; de teljesen bizonyos, hogy a megszállt területeken általános népfelkelés törne ki, mihelyt Bourbakinak sikerülne behatolnia Lotaringiába; és hogy ezen a második vasútvonalon ilyen körülmények között mennyire lenne biztonságos a közlekedés, azt nem kell bővebben kifejtenünk. Egyébként Bourbaki sikerének első következményeképpen Goeben kénytelen lenne visszavonulni, és így az északi hadsereg módot találhatna arra, hogy Soissons és Mézières között elvágja közlekedési útvonalát.

Bourbakinak ez a hadmozdulata véleményünk szerint a legfontosabb és legmegbízhatóbb mindazok között, amelyeket francia tábornokok e háborúban végrehajtottak. De ismételjük, hogy azt megfelelő módon kell keresztülvinni. A legjobb tervek is értéktelenek, ha gyengén és határozatlanul valósítják meg őket; Bourbaki seregeiről és arról, hogy hogyan használja fel őket, valószínűleg semmi határozottat nem tudunk majd meg mindaddig, amíg Werderrel vívott harcai el nem dőltek.

Úgy értesülünk azonban, hogy efféle lehetőséggel számolva, Werder hadtestét nagy „ötödik hadsereggé" akarják kibővíteni Manteuffel vezetése alatt, ő viszont „első hadseregét" Goebennek adja át, 2., 7. és 14. hadtestét pedig Werder támogatására irányítja. Mármost a 7. hadtest 13. hadosztályát Zastrow vezényletével már elküldték Vesoul felé; a 14. hadosztály éppen most vette be Mézières-t és Rocroi-t, s így nem várható, hogy hamarosan Vesoulba ér; a 14. hadtest (a badeni hadosztály, meg a 30. és 34. porosz ezred Goltz parancsnoksága alatt) az egyetlen, amely mindig is Werderrel volt; ami a 2., Párizs előtt álló hadtestet illeti, feltesszük, hogy az e város behódolása előtt nem indul útnak, mivel ott, ahol van, nemigen nélkülözhető. De még ha most elindítanák is, csak Werder és Bourbaki döntő összecsapásának lezajlása után érkeznék meg. Ami az egyéb erősítéseket illeti, amelyeket Werder a Németországban feltehetően rendelkezésre álló tartalékokból kaphat, először is tekintetbe kell vennünk, hogy minden előkeríthető Landwehr-katonát már elküldtek vagy most küldenek el; másodszor is, hogy a tartalékzászlóaljak — az egyedüli még létező tartalékalakulatok — éppen most adták le kiképzett embereiket és e percben csupán kereteik maradtak meg. Így Bourbakinak első, legdöntőbb ütközeteit mindenesetre akkor kell megvívnia, amikor a várt erősítések még nem érkezhettek meg; és ha győz, abban a kedvező helyzetben lesz, hogy egyenként bánhat el ezekkel az erő-

sítésekkel, abban a sorrendben, ahogy igen különböző irányokból befutnak.

Másrészt Frigyes Károly herceg, diadalmas Le Mans-ba menetelése[128] ellenére, talán elkövette a németek első baklövését ebben a háborúban, amikor — hogy minden erejét Chanzy ellen összpontosíthassa —, teljesen szabadjára hagyta Bourbakit, Chanzy persze legközvetlenebb és pillanatnyilag egyben legveszedelmesebb ellenfele volt. De Chanzy területe nem az, ahol döntő eredményeket lehet elérni a franciák ellen. Chanzy éppen súlyos vereséget szenvedett, s ezzel Párizs felmentését célzó kísérletei lezárultak. De eddig semmi egyéb nem zárult le. Chanzy, ha úgy tetszik neki, visszavonulhat Bretagne vagy Calvados felé. Mindkét esetben visszavonulási útvonala végpontján, Brestben vagy Cherbourg-ban, nagy haditengerészeti fegyverraktárra akad, előretolt erődítményekkel, amelyek mindaddig védelmet nyújthatnak neki, amíg a francia flotta el nem szállítja embereit a Loire-tól délre vagy a Somme-tól északra. Nyugat-Franciaország tehát olyan terület, ahol a franciák úgy háborúskodhatnak, hogy kifognak az ellenségen, úgy vívhatnak háborút, hogy hol előretörnek, hol visszahúzódnak, anélkül, hogy akaratuk ellenére valaha is harcra kényszeríthetnék őket. Nem csodálkoznánk, ha Chanzyt Gambetta biztatta volna harcra, aki, mint jelentették, felkereste Chanzyt, és aki a katonai szempontokat bizonyára politikai meggondolásoknak rendeli alá. Balsikere és Le Mans elvesztése után Chanzy nem tehetett jobbat, mint hogy nyugat felé olyan messzire vonja el Frigyes Károlyt, amennyire csak lehet, hogy a porosz csapatoknak ez a része ártalmatlan legyen, mire Bourbaki hadjárata kibontakozik.

Északon Faidherbe nyilván gyengébb, semhogy döntő akciót indíthatna Goeben ellen. Mivel Chanzy úgy látszik nem tudja megverni Frigyes Károlyt és ezzel felmenteni Párizst, jobb lenne, ha sok katonát északra küldene, hogy Amiens is, Rouen is megszabadulhasson Goebentől, és összevont erőkkel megkísérelné az előretörést a Mézières-ből Párizsba vezető vasútvonal ellen, különösen most, miközben Bourbaki a másik német vasútvonalat fenyegeti. Egy hadsereg állásának legsebezhetőbb pontjai az összeköttetési vonalak; ha pedig az északi vonal, amelyet északról Soissons-nál is, Rethelnél is oly könnyen érhet támadás, komoly veszélybe kerülne, mialatt Bourbaki Lotaringia déli szélén hajt végre akciót, hirtelen jókora felfordulást láthatnánk Versailles-ban.

Notes on the War – XXXV

Eredeti nyelve: angol

A megírás ideje: 1871 január 13.

Aláírás nélkül

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1871 január 14. (1848.) sz.

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról · · XXXVI

Mióta Párizst Sedan után először fenyegette komolyan ellenséges támadás, mindenkor hangsúlyoztuk, mekkora erőt jelent az olyan megerődített főváros, mint Párizs, de sohasem mulasztottuk el hozzátenni, hogy védelmi képességének teljes kibontakoztatásához reguláris hadseregre van szüksége, olyan hadseregre, amely annyira hatalmas, hogy nem lehet az erőd sáncai mögé zárni vagy megakadályozni abban, hogy a nyílt terepen hadakozzék az erődítmény körül, amely támaszpontjául és részben hadműveleti bázisául szolgál.

Normális feltételek között ilyen hadsereg természetesen szinte mindenkor rendelkezésre állna. A francia hadseregek, ha a határnál megvernék őket, Párizsba vonulnának vissza mint utolsó és fő támaszpontjukra; rendes körülmények között elegendő erőkkel érkeznének ide és elegendő erősítéseket találnának ahhoz, hogy kiszabott feladatukat teljesíteni tudják. Ezúttal azonban a második császárság stratégiája valamennyi francia hadsereget eltüntette a harcmezőről. Jóvoltából az egyiket – nyilvánvalóan reménytelenül – beszorították Metzbe; a másik éppen most adta meg magát Sedannál. Amikor a poroszok Párizs elé érkeztek, néhány félig feltöltött tartaléktábor, bizonyos számú (újonnan besorozott) vidéki garde mobile és a (még félig sem megalakított) helyi nemzeti gárda alkotta mindazt az erőt, amely Párizs védelmére rendelkezésre állt.

De a város belső ereje még ilyen körülmények között is oly félelmetesnek tűnt a behatolóknak, a hatalmas város és külső védőművei lege artis* megtámadásának feladatát olyan gigantikusnak látták, hogy menten letettek róla és úgy döntöttek, hogy Párizst kiéheztetéssel kényszerítik behódolásra. Ebben az időben Henri Rochefort és mások „barikád-bizottságot"[87] alakítottak, amelyet harmadik belső védelmi vonal építésével bíztak meg; ennek kellett a talajt előkészítenie az oly sajátosan párizsi harcmodor – a bariká-

* – a mesterség szabályai szerinti – *Szerk.*

dok védelme és a házról házra folyó küzdelem – számára. A sajtó ebben az időben kicsúfolta ezt a bizottságot; de mint a porosz vezérkar félhivatalos kiadványaiból kétségtelenül kiderül, az mindenekelőtt azért döntött úgy, hogy kiéheztetéssel kényszeríti ki a behódolást, mert biztos volt benne, hogy elszánt barikádharccal kell számolnia. A poroszok nagyon jól tudták, hogy kizárólag tüzérségi védelem esetén az erődöknek, majd a közfalaknak bizonyos időn belül el kell esniök; de azután a küzdelem olyan szakasza következnék, amelyben újoncok, sőt még civilek is felvehetnék a harcot veteránokkal, amelyben egyik házat a másik után, egyik utcát a másik után kellene meghódítani, és ez, tekintettel a védők nagy számára, biztosan óriási emberélet-veszteséggel járna. Aki az e tárgyra vonatkozó cikkeket a porosz „Staatsanzeiger"-ben[129] átnézi, megállapíthatja, hogy e döntő okra hivatkozva foglalnak állást a szabályszerű ostrom ellen.

A bekerítés szeptember 19-én, éppen ma négy hónapja kezdődött. Másnap Ducrot tábornok, a párizsi reguláris csapatok parancsnoka, három hadosztállyal kitörést hajtott végre Clamart irányában és 7 ágyút és 3000 foglyot vesztett. Ezt szeptember 23-án és 30-án, majd október 13-án és 21-én hasonló kitörések követték, amelyek mind jelentős veszteségekkel jártak a franciák számára, de előny talán csak annyi származott belőlük, hogy a fiatal csapatok hozzászoktak az ellenség tüzéhez. 28-án újabb, sikeresebb kitörést hajtottak végre Le Bourget irányában; a falut elfoglalták és két napig tartották; de 30-án a porosz gárda második hadosztálya – 13 zászlóalj, akkoriban nem egészen 10 000 ember – visszafoglalta a falut. A franciák nyilván igen rosszul használták ki a két napot, melynek során a masszívan épített falut erődítménnyé változtathatták volna; bevethető tartalékokról sem gondoskodtak, amelyek idejében támogathatták volna a védőket, különben ilyen jelentéktelen haderő nem ragadhatta volna ki kezükből e helységet.

Ezt az erőfeszítést egy hónapig tartó nyugalom követte. Trochunak nyilván az volt a szándéka, hogy megjavítja csapatai kiképzését és fegyelmét, mielőtt újabb nagy kitöréseket kockáztat meg, és ezt igen helyesen tette. De ugyanakkor elhanyagolta azt a háborút, amelyet előőrsök, felderítők és őrjáratok vívnak, a kelepcékkel és rajtaütésekkel folyó háborút, amely ma a Párizs körüli francia fronton rendszeres foglalatossága a katonáknak, – azt a fajta hadviselést, amely a legalkalmasabb arra, hogy bizalmat öntsön a fiatal csapatokba tisztjeik és önmaguk iránt és higgadtságra szoktassa őket az ellenséggel szemben. Olyan csapatok, amelyek kitapasztalták, hogy kis egységek – egyes osztagok, félszázadok vagy századok – meglephetik, megverhetik és foglyul ejthetik az ellenség hasonló kis egységeit, hamarosan

megtanulnak majd helytállni akkor is, ha zászlóalj kerül zászlóaljjal szembe. Ezenkívül megtanulják majd az igazi előőrs-szolgálatot, amelyről sokaknak közülük úgy látszik még decemberben sem volt fogalmuk.

November 28-án végre megkezdődött a kitöréseknek az a sorozata, amely november 30-án a Marne-on át végrehajtott nagy kitörésben és az egész párizsi keleti front előrenyomulásában tetőzött. December 2-án a németek visszafoglalták Brie-t és Champigny egy részét, másnap pedig a franciák, újra átkelve a Marne-on, visszavonultak. Ez a támadás, mint az ostromlók által épített elsáncolt bekerítővonalak áttörését célzó kísérlet, teljes kudarcot vallott, mivel nem kellő erőllyel hajtották végre. De mégis a franciáké maradt a vonalaik előtt elterülő eddigi senkiföldjének jelentős része. A birtokukba került egy körülbelül két mérföld széles, Drancytól a Marne Neuilly melletti szakaszáig húzódó földsáv; e masszívan épült, könnyen védhető falvakkal borított terület, amely felett teljesen uralkodik az erődök tüze, további uralkodó állása az Avron-fennsík. Itt tehát lehetőség nyílt a védelmi övezet tartós kibővítésére; e területről, mihelyt azt kellően biztosították, további előrenyomulást kísérelhettek volna meg és vagy annyira „behorpaszthatták" volna az ostromlók vonalát, hogy sikeres támadást indíthatnak vonalaik ellen, vagy nagy erők itteni összevonásával arra kényszeríthették volna a németeket, hogy más pontokon gyengítsék vonalukat és így megkönnyítsék a francia támadást. Nos, ez a terület egy teljes hónapig a franciák kezén maradt. A németek arra kényszerültek, hogy ostromütegeket vonultassanak fel Avron ellen, ez ütegek kétnapos tüze azonban elegendő volt ahhoz, hogy a franciákat kikergesse onnan; és mihelyt Avron elveszett, a többi állást is feladták. Igaz, 21-én az egész északkeleti és keleti fronton újabb támadásokat indítottak; Le Bourget-t félig elfoglalták, Maison-Blanche-ot és Ville Evrart-t bevették, de mindezt a megszerzett területet még aznap éjjel ismét elvesztették. A csapatokat az erődökön kívüli területen hagyták, ahol a szabadban táboroztak, mikor a hőmérséklet fagypont alatt 9 és 25 fok között váltakozott, majd végül védett helyre vonták őket vissza, mert természetesen nem bírták ki az időjárást. Ez az egész epizód mindennél jellemzőbb arra a határozatlanságra és erélytelenségre — arra a mollesse-re*, szinte azt mondhatnók: álmatagságra —, amellyel Párizs védelmét irányítják.

Az avroni incidens végül is arra indította a poroszokat, hogy Párizs bekerítését igazi ostrommá változtassák, és hogy az előre nem látott esetekre tartalékolt ostromütegeket felhasználják. December 30-án megkezdődött az

* — lagymatagságra — *Szerk.*

északkeleti és keleti erődök szabályszerű bombázása, január 5-én pedig a déli erődöké. Mindkettőt szakadatlanul folytatták s újabban magát a várost is bombázzák – ami merő öncélú kegyetlenség. A versailles-i vezérkarnál senki sem tudja jobban, senki sem szögeztette le többször a sajtóban, hogy olyan nagy kiterjedésű város bombázása, mint Párizs, egy perccel sem siettetheti behódolását. Az erődök ágyúzását most szabályos párhuzamos ostromárkok megnyitása követi, legalábbis Issy irányában; és halljuk, hogy az ágyúkat az erődökhöz közelebb helyezik ütegállásokba; ha tehát a védelem az eddiginél határozottabban át nem tér az offenzívára, hamarosan hírét vehetjük, hogy egy vagy több erőd komoly kárt szenvedett.

Trochu azonban, akarva vagy akaratlanul, tovább tétlenkedik. Az a néhány kitörés, amelyet az utóbbi pár nap alatt végrehajtott, úgy látszik nagyon is „platónikus" volt – mint Trochu vádlója a „Siècle"-ben nevezi őket. Úgy halljuk, hogy a katonák nem voltak hajlandók tisztjeiknek engedelmeskedni. Ha ez így van, csak azt bizonyítja, hogy teljesen elvesztették bizalmukat a legfelső vezetésben. És valóban nem térhetünk ki az elől a következtetés elől, hogy a párizsi főparancsnokságon feltétlenül szükségessé vált valamiféle változás. Minden védelmi tevékenység olyan határozatlanságra, tespedtségre, az erély olyan hiányára vall, amelyet nem lehet teljesen a csapatok minőségének rovására írni. Azért, hogy azokat az állásokat, amelyeket egy hónapig tartottak, nem sáncolták el kellőképpen, holott ez idő alatt csak mintegy tíz napig volt kemény fagy, senki mást nem érhet szemrehányás, mint Trochut, akinek feladata volt, hogy erről gondoskodjék. Emellett éppen ez a hónap volt az ostrom kritikus időszaka; ennek végén kellett eldőlnie, hogy melyik fél: az ostromló vagy az ostromlott kerekedik felül. A tétlenség és a határozatlanság – nem a csapatoké, hanem a főparancsnoké – okozta azután, hogy a mérleg az ostromlottak ellen fordult.

S ez a tétlenség és határozatlanság vajon miért tart még ma is? Az erődök ellenséges tűz alatt állnak, az ostromlók ütegei mind közelebb nyomulnak; a francia tüzérség, mint Trochu maga is bevallja, gyengébb, mint a támadóké. Ha az erődök bástyáit csak tüzérség védi, ilyen körülmények között még a napot is ki lehet számítani, amikor e bástyák falazatostul-mindenestül beomlanak. Tétlenség és határozatlanság nem mentheti meg őket. Valamit tenni kell; ha pedig Trochu erre nem képes, jobb lenne, ha másra bízná a próbálkozást.

Kinglake megörökített egy vállalkozást, amely ugyanolyan fényben tünteti fel Trochu jellemét, mint Párizs védelme. Amikor már Lord Raglan és Saint-Arnaud is elhatározta az előrenyomulást Várnába[130] és a brit könnyűhadosztályt már útnak indították, Trochu ezredes, „ez az óvatos észjárású,

a stratégia tudományában igen járatos ember", akinek, „mint gyanították, részben az volt a feladata, hogy féket vessen minden vakmerőségre a francia tábornagy hadmozdulataiban", felkereste Lord Raglant, tárgyalásokat indított, melyeknek az volt az eredményük, hogy Saint-Arnaud kijelentette: úgy döntött, hogy „csak egy hadosztályt küld Várnába, s hadserege többi részét nem a Balkán-hegység előtt, hanem amögött helyezi állásba", Lord Raglant pedig felszólította, hogy kövesse példáját. S ez olyan pillanatban történt, amikor a törökök, idegen segítség nélkül, kis híján már győztek a Dunánál!

Talán azt lehetne mondani, hogy a párizsi csapatok elvesztették merszüket és már nem képesek nagy kitörésekre, hogy a kirohanás a porosz ostromművek ellen már elkésett, hogy Trochu az utolsó percben kifejtendő egyetlen nagy erőfeszítésre tartogatja csapatait és így tovább. De 500 000 felfegyverzett párizsi nem egészen feleakkora létszámú, méghozzá védelmi szempontból igen kedvezőtlen helyzetben levő ellenségnek bizonyára nem fogja megadni magát mindaddig, amíg az egész világot és önmagát is meg nem győzte alulmaradásáról. A párizsiak biztosan nem fognak veszteg ülni, nem fogják készleteikből az utolsó falatot elfogyasztani és azután behódolni. És ha elvesztették merszüket, vajon azért-e, mert beismerik, hogy reménytelenül megverték őket, vagy pedig azért, mert többé nem bíznak Trochuban? Ha nagy kitöréseket végrehajtani most már késő, egy hónap múlva még kevésbé lesz rájuk lehetőség. És ami Trochu nagy fináléját illeti, minél előbb kerül rá a sor, annál jobb; emberei most még tűrhetően tápláltak és erősek, de senki sem tudja, hogy milyenek lesznek februárban.

Notes on the War – XXXVI

A megírás ideje: 1871 január 18.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette". 1871 január 19. (1852.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – XXXVII

Nagyon szerencsétlen hét volt ez a francia fegyvereknek. Chanzy veresége után Belfort előtt visszaverték Bourbaki offenzíváját, és ehhez járul most az a vereség, amelyet, porosz jelentések szerint, Faidherbe a minap St. Quentin előtt elszenvedett.[131]

Bourbaki veresége nem lehet kétséges. A január 9-én bekövetkezett villersexeli ütközet óta minden hadmozdulatnál olyan lassúságot mutatott, amely vagy a tábornok határozatlanságát, vagy a csapatok elégtelen ellenállóképességét tanúsítja. A támadást az elsáncolt állások ellen, amelyeket Werder Belfort ostromának védelmére a Lisaine (más térképek szerint Isel) mögött készített elő, Bourbaki nem kezdte meg 15-e előtt, és 17-én este mint reménytelent feladta. A vállalkozást kétségtelenül elégtelen erőkkel hajtotta végre. A 15. hadtestet Nevers-nél hagyták, a 19-ről egy hónapja nem hallottunk semmit; a Lyonból érkezett csapatok egy hadtestre, a 24-re korlátozódnak. Most halljuk, hogy számottevő erősítéseket küldenek Dijonba, de tekintve, hogy az ellenség is folyamatosan jelentős erősítéseket kap, Bourbaki nem lesz mindjárt abban a helyzetben, hogy újból megindítsa az offenzívát.

Felmerülhet a kérdés, vajon Bourbakinak megerődített, hátultöltő fegyverekkel védett állások ellen kellett volna-e támadásra vezetnie fiatal csapatait; ez ideig azonban keveset tudunk arról, hogy milyen taktikai feltételek közt ment végbe a háromnapos harc; lehet, hogy Bourbaki nem cselekedhetett másképp.

Hogy a porosz főhadiszállás nem ugyanazzal a lenéző vállvonogatással tekintett Bourbaki vállalkozására, mint a legtöbben itt Londonban, mutatja az a megfeszített igyekezet, amellyel ellenintézkedéseket tett. Ezek az intézkedések nem hagynak kétséget aziránt, hogy Bourbaki hadmozdulatáról már akkor tudtak Versailles-ban, ha ugyan nem már hamarabb, amikor Bourbaki megkezdte kelet felé vonulását. Január 2-án a 2. hadtest azt a parancsot kapta, hogy vonuljon Párizsból délkeleti irányba a Felső-Szajna medencéje felé. Majdnem ezzel egyidejűleg hagyta el Zastrow a 13. hadosztállyal Metz környékét, hogy Châtillon felé meneteljen. Közvetlenül

Rocroi 9-én történt bevétele után a 14. hadosztályt (amely Zastrow 7. hadtestéből megmaradt) Charleville-ből Párizs irányába vezényelték; ettől kezdve ez a hadosztály nyomon követi a 2. hadtestet; és előhadát (a 77. ezred egy zászlóalját) már 15-én Langres-nál találjuk, ütközetben. Ugyanakkor sietve Landwehr-csapatokat vetnek át Németországból Dél-Elzászba. Manteuffel új megbízatását láthatóan csakis ennek az egész német vonal leggyöngébb pontja ellen irányuló első komoly hadmozdulatnak köszönheti.* Ha Bourbaki elegendő katonát állít csatasorba ahhoz, hogy Werdert lerohanja, akkor Werdert visszaszoríthatta volna a Rajna völgyébe, elérhette volna, hogy a Vogézek hegylánca Werder és a saját csapatai közé kerül, és megtehette volna, hogy haderőinek nagyobbik részével ama német erősítések ellen vonul s azután egyenként, ahogy a különböző irányból érkeznek, megtámadja őket. Előrenyomulhatott volna a párizs–strasbourg-i vasútig; és nagyon kétséges, hogy ebben az esetben folytatható lett volna-e Párizs bekerítése. Veresége egyáltalában nem bizonyíték hadmozdulatának stratégiája ellen; csak azt bizonyítja, hogy nem elégséges haderővel vállalkoztak rá. E cikkek írója változatlanul azon a véleményen van, hogy a leggyorsabb és a legbiztosabb terv Párizs felmentésére a párizs–strasbourg-i vasútvonal, a németek egyetlen átmenő vasútvonala elleni támadás; most ugyanis tudjuk, hogy a másik vonal, amelyik Thionville-en és Mézières-en visz keresztül, az Ardennek egyik alagútjának felrobbantása miatt még járhatatlan és egy ideig az is marad. Mellesleg megjegyezve, másodszor történik ebben a háborúban, hogy egy alagút szétrombolása hónapokra megszakít egy vasútvonalat, holott szétrombolt hidakat és viaduktokat mindig hihetetlenül rövid idő alatt állítottak helyre.

Ami Chanzyt illeti, ő nyilvánvalóan igen nagy hibát követett el azzal, hogy egyáltalán szabályos ütközetbe bocsátkozott. Neki legalább egy hónapja tudnia kellett Bourbaki hadmozdulatáról; tudnia kellett, hogy az tulajdonképpen a Párizs felmentésére irányuló hadmozdulat volt, és hogy közben Frigyes Károly serege egész súlyával rajtaüthet. Chanzy nem volt rákényszerítve, hogy megütközzék; ellenkezőleg, ellenfelét elvonhatta volna nembiztonságos messziségbe, mégpedig lassú visszavonulással, miközben állandó utóvédharcokat vív, amelyekhez hasonlókkal decemberben hírét megalapozta. Bőven volt ideje arra, hogy készleteit biztos helyekre küldje, és megvolt az a választása is, hogy visszavonulhat Bretagne megerődített tengeri kikötőibe vagy Nantes-on keresztül a Loire-tól délre elterülő vidékre. Azonkívül Frigyes Károly egész katonai erejével sem tudta volna őt nagyon messzire

* *V. ö. 208–211. old.* – *Szerk.*

követni. Az ilyen katonai visszavonulás a Chanzyval kapcsolatos eddigi tapasztalatainknak is jobban megfelelt volna; és mivel neki tudnia kellett, hogy az új erősítések, amelyeket kapott, egyelőre sem felszerelés, fegyverzet, sem fegyelem tekintetében nem alkalmasak döntő csapásra, arra kell következtetnünk, hogy a Le Mans előtti ütközetet nem katonai, hanem politikai okokból vívták, s hogy ezért a felelős nem Chanzy, hanem Gambetta. Chanzy mostani visszavonulását az előző vereség mindenesetre nagyon megnehezíti; Chanzy azonban kitűnik az ügyes visszavonulásokban és a győztesek eddig láthatóan nem gyengítették számottevően seregének összetartását, különben tényleges bizonyítékokat nyújtanának arra az állításukra, hogy ez a sereg „a felbomlás jeleit mutatja". Hogy Chanzy visszavonulása valóban excentrikus-e, nem bizonyos. Mindenesetre abból a tényből, hogy csapatainak egy része Alençon felé, egy másik szükségképpen Laval felé vonult vissza, nem feltétlenül következik az, hogy az egyik részt a Cotentin-félszigetre, Cherbourg felé, a másikat Bretagne-ba, Brest felé űzték. Minthogy a francia flotta néhány óra alatt egyik kikötőből a másikba hajózhat, még ez sem lenne komoly szerencsétlenség. Bretagne vidéke a sok, sűrűn ültetett sövény jóvoltából – olyan sűrűk ezek, mint Wight szigetén, csak sokkal több van belőlük – a védekezésre elsőrangúan alkalmas, különösen tapasztalatlan csapatok számára, melyek ott szinte nem is lesznek gyengébbek ellenfelüknél. Frigyes Károly valószínűleg nem fog bemerészkedni egy útvesztőbe, ahol az első köztársaság seregei évekig harcoltak egy puszta parasztfelkelés ellen.[132]

Az egész januári hadjárattal kapcsolatban arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a franciák azért vesztették el mindenütt, mert egyidejűleg túl sok különböző dolgot próbáltak csinálni. Csak akkor remélhetik, hogy győznek, ha tömegeiket egy pontra összpontosítják, még azt is megkockáztatva, hogy más pontokon időlegesen visszaűzik őket, miközben természetesen kerülniök kellene a szabályos ütközeteket. Ha nem ezt teszik és nem gyorsan teszik, akkor Párizs elveszettnek tekinthető. De ha e régen bevált elv szerint cselekszenek, akkor még nyerhetnek, akármilyen komoran festenek ma a dolgok. A németek most minden erősítést megkaptak, amelyre a következő három hónapban számíthattak, a franciák viszont a kiképző táboraikban nyilván legkevesebb 200 000–300 000 emberrel rendelkeznek, akik erre az időre felkészülnek az ellenség elleni harcra.

Notes on the War – XXXVII

A megírás ideje: 1871 január 20.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1871 január 21. (1854.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – XXXVIII

Ismét egy kritikus szakaszában vagyunk a háborúnak, amely *a* kritikus szakasznak bizonyulhat. Attól a perctől fogva, hogy a fülünkbe jutott: a kenyeret fejadagolják Párizsban, nem lehetett többé kétséges, hogy a vég kezdete elérkezett. Hogy milyen hamarosan követi ezt a behódolás felajánlása, merő részletkérdés. Feltevésünk szerint tehát az a szándékuk, hogy a mintegy 500 000 felfegyverzett emberből álló ostromlott haderő megadja magát mintegy 220 000 ostromlónak, az ostromlók tetszésétől függő feltételek mellett. Hogy ezt újabb harc nélkül keresztül lehet-e vinni, azt majd meglátjuk; tény mindenesetre, hogy ilyen harc nem változtathat lényegesen a dolgok állásán. Az, hogy Párizs kitart-e még két hétig, vagy hogy e felfegyverzett 500 000 ember egy részének sikerül-e bekerítő vonalakon át utat törnie, az nemigen befolyásolja majd a háború későbbi alakulását.

Az ostrom ilyen kimeneteléért főképp Trochu tábornokot vagyunk kénytelenek felelőssé tenni. Biztos, hogy ő nem az az ember volt, aki a rábízott kétségtelenül kitűnő emberanyagból hadsereget tud formálni. Csaknem öt hónap ideje volt arra, hogy embereiből katonákat faragjon; mégis úgy látszik, hogy az ostrom végén nem harcoltak jobban, mint az elején. Az utolsó kitörést a Valérienről[133] sokkal kisebb lendülettel hajtották végre, mint az előzőt a Marne-on át; jórészt színpadias hűhónak tűnt, a kétségbeesett dühnek kevés nyoma látszott. Ne mondja senki, hogy a csapatok nem voltak alkalmasak a német veteránokra bízott mellvédek megrohamozására. Miért ne lettek volna alkalmasak rá? Öt hónap elegendő idő volt arra, hogy a Trochu parancsnoksága alá rendelt emberekből igen tisztességes katonákat faragjanak, és e célra nincsenek megfelelőbb körülmények egy nagy elsáncolt tábor ostrománál. Kétségtelen persze, hogy az emberek a novemberi és decemberi kitörések után elvesztették merszüket; de vajon azért-e, mert tudták, hogy gyengébbek ellenfeleiknél, vagy pedig azért, mert egyáltalán nem hittek többé Trochunak abban az állítólagos elhatározásában, hogy végigvívja a harcot? Minden párizsi jelentés megegyezik abban, hogy a siker

azért maradt el, mert a katonák nem bíztak a legfelsőbb vezetésben. És joggal. Ne feledjük: Trochu orléanista és mint ilyen páni félelem tölti el La Villette-től, Belleville-től és Párizs többi „forradalmi" kerületétől. Jobban félt tőlük, mint a poroszoktól. Ez részünkről nem merő feltevés vagy következtetés. Kétségtelenül hiteles forrásból értesültünk a kormány egyik tagjának* Párizsból küldött leveléről, amely leszögezi, hogy Trochut minden oldalról unszolták: indítson erélyes offenzívát, de ő ezt mindenkor elutasította, merthogy ezzel a „demagógok" kezére játszhatná Párizst.

Párizs eleste eszerint most már szinte biztosra vehető. Ez súlyos csapást jelent majd a francia nemzetre, közvetlenül St. Quentin[131], Le Mans[128] és Héricourt[127] után, és ilyen körülmények között erkölcsi hatása is igen nagy lesz. Ezenkívül délkeleten olyan események állnak küszöbön, amelyek erkölcsileg megsemmisítővé tehetik ezt a csapást. Bourbaki Belfort szomszédságában láthatólag olyannyira vesztegeti az időt, hogy arra kell következtetnünk: egyáltalán nem fogja fel helyzetét. Január 24-én a Bressolles parancsnoksága alatt álló 24. hadtest még Blamont-ban volt, mintegy 12 mérföldnyire Montbéliard-tól délre, a svájci határ közvetlen közelében; és ha feltesszük is, hogy ez Bourbaki utóvédje, nem képzelhető el, hogy az alája rendelt másik két hadtest igen messze van onnan. Közben azt látjuk, hogy porosz különítmények már 21-én Dôle-nál elvágták a Besançon és Dijon közti vasútvonalat; hogy közben elfoglalták St. Vithet, egy Besançonhoz közelebb eső állomást ugyanezen a vonalon; és hogy Bourbaki visszavonulási útvonalát Lyon felé ilymódon a Doubs és a svájci határ közti keskeny földsávra korlátozzák; ez párhuzamosan hosszan elhúzódó hegyláncok és völgyek átszelte vidék, ahol egy aránylag kis haderő bőségesen találhat olyan állásokat, ahonnan feltartóztathatja egy afféle hadsereg visszavonulását, amilyennek Bourbakié mutatkozott. Ezek a doubs-i különítmények feltevésünk szerint Zastrow 7. hadtestének 13. hadosztályát vagy talán Fransecky 2. hadtestének egyik részlegét alkotják, amely 23-án Dijonnál bukkant fel. A 60. ezredet, amely a 21-kel együtt a 8. dandárt (vagy a 2. hadtest 4. dandárját) alkotja, Garibaldi e város előtt visszaverte, és zászlóit is elvették. Mivel azonban Garibaldinak legfeljebb csak 15 000 katonája van, a várost a közben bizonyára odaérkezett fölényes erőkkel szemben nem tudja majd tartani. Vissza fogják kergetni, és a porosz előrenyomulás Doubs irányában s azon túl is folytatódni fog. Ha Bourbaki közben kellőképp igénybe nem vette katonái lábait, egész hadseregével együtt visszaűzhetik őt Besançon erődjébe, hogy ott újra eljátssza Metzet, vagy beszoríthatják a

* Favre; *v. ö. 457. old.* – *Szerk.*

Jura egyik zugába a svájci terület szomszédságában, ahol a határon innen vagy túl fegyverletételre kényszerülne.[134] Ha pedig csapatai nagyobbik részével megmenekül, szinte bizonyos, hogy nagyszámú elmaradozót, sok málhát és talán tüzérséget is fel kellene áldoznia.

A háromnapos héricourt-i harc után Bourbakinak semmi oka sem volt arra, hogy még egy napig határmenti exponált állásában maradjon, amikor porosz erősítések meneteltek összekötő vonalai felé. Belfort felmentését célzó próbálkozásai kudarcot vallottak; ebben az irányban további offenzív hadmozdulatoknak minden lehetősége megszűnt; hadállása napról napra veszedelmesebbé vált és a gyors visszavonuláson kívül semmi sem menthette őt meg. Minden arra vall, hogy ezt is elmulasztotta és ha óvatlansága második Sedanhoz vezetne, ez a csapás erkölcsileg porig sújtaná a francia népet.

Erkölcsileg, mondottuk, mert anyagilag ez nem szükségszerű. Biztos, hogy Németország nem annyira kimerült, mint Gambetta állítja, de Németország e percben mégis nagyobb abszolút és relatív erőt fejt ki, mint amilyennek kifejtésére az elkövetkezendő hónapokban ismét képes lesz. Bizonyos ideig a német erők szükségszerűen gyengülnek majd, a francia erőket viszont semmi sem akadályozza abban, hogy akár a párizsi helyőrség és Bourbaki behódolása után is — ha idáig jutnának a dolgok — megint gyarapodjanak. A poroszok úgy látszik maguk is teljesen letettek arról a reménységükről, hogy meghódíthatják és elfoglalhatják egész Franciaországot; és ameddig a déli terület zárt tömbje szabad marad és északon a passzív és időnként aktív ellenállást (amilyen a Toul melletti Moselle-híd felrobbantása volt) nem adják fel, nem tudjuk elképzelni, hogyan kényszeríthetnék behódolásra Franciaországot, hacsak nem fáradt bele a háborúba.

Notes on the War – XXXVIII

A megírás ideje: 1871 január 25.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1871 január 26. (1858.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – XXXIX

Sedan óta a francia seregek hadműveletei csak kétszer nyugtalanították komolyan Moltkét. Először november közepe táján, amikor a Loire-hadsereg von der Tann coulmiers-i veresége[107] után balra kanyarodott, hogy nyugatról közelítse meg Párizst és Dreux-ig nyomult előre. Ekkor Moltke az ilyen kritikus helyzethez mért elszántsággal előkészületeket tett az ostrom azonnali megszüntetésére, az esetre, ha Mecklenburgnak minden támogatására küldött ideiglenes megerősítéssel együtt sem lenne elég ereje az ellenséges előretörés feltartóztatására. Ezt az előretörést feltartóztatták és folytathatták az ostromot. Másodszor Bourbaki keletre menetelése zavarta meg a versailles-i főhadiszállás nyugalmát. Hogy ezt a hadmozdulatot milyen komolyan vették, azt megmutatták az ellene azonnal foganatosított intézkedések. Werder csapatait – a 14. hadtestet, valamint Tresckow és Schmeling tartalékhadosztályait – nyomban megerősítették két további hadtesttel s egyiküket – a 2. hadtest – már január 2-án kivonult Párizsból. A félhivatalos közlemények nyelvezete óvatossá vált; 11-én a „Provinzialkorrespondenz"[135] figyelmeztet arra a tényre, hogy „Kelet-Franciaországban fontos és döntő csaták várhatók", és hogy Bourbaki Belfort felmentése után Nancynál át akar törni a porosz közlekedési vonalon. Nemhivatalos tudósítók, bár tartózkodóan, de nyíltabban beszélnek; csak egyiküket, Wickedét, a „Kölnische Zeitung" tudósítóját idézzük. Közvetlenül a villersexeli ütközet után, amellyel Werder biztosította összeköttetését Tresckow Belfort előtt álló csapataival és feléjük való visszavonulását, ezt mondja: „Kellő gondoskodás történt arról, hogy a franciák ne menthessék fel Belfort-t; és több legutóbb vívott szerencsés ütközet következtében, legalábbis a legközelebbi időre, minden valószínűség szerint újból félretehetjük azt a néhány napig talán nem ok nélkül felmerült aggodalmat is, hogy netán sikerül nekik Chaumonton át Nancyba vagy a nancy–párizsi vasútvonal valamely más pontjáig keresztültörniök, s ilymódon jókora károkat okozni nekünk." Január 16-án pedig Nancyból azt írja, hogy miután Manteuffel három hadosztállyal

a Châtillonon túli területre érkezett, „minden aggodalom, hogy egy ellenséges hadtest hatalmába kerülhetné ezt a várost – amitől néhány nappal ezelőtt még joggal (mit Recht) tarthattunk volna – most ismét teljesen eloszlott". (Közvetlenül e levél után egy badeni levél következik, amely e szavakkal kezdődik: „A Belfort előtti helyzet komolysága félreismerhetetlen.") De Herr Wickede további aggodalmaskodásra volt kárhoztatva, mert másnap közölnie kellett, hogy beérkezett hír szerint francia csapatok megszállták Flavignyt (11 mérföldnyire Nancytól). Azonnal megerősítették az őrségeket, erős őrjáratokat küldtek ki, az állomásnak mind a húsz mozdonyát gőznyomás alá helyezték, tisztek, kormánytisztviselők és más németek becsomagolták bőröndjeiket és felkészültek az azonnali elutazásra. A flavignyi katonákat Garibaldi előőrseinek tartották, de kiderült, hogy csak szabadcsapatosok a Vogézekből, szám szerint mintegy húszan, akik hamarosan megint eltűntek. Ám a nancyi porosz helyőrség nem lelhetett teljes nyugalmat 19-ig, amikor Bourbaki Lisaine menti végső visszaverésének híre befutott, és ekkor végre Wickede is visszatérhetett korábbi hangnemébe.

Nem kellett volna a franciáknak mindezen vereségek után arra a következtetésre jutniok, hogy a további ellenállás reménytelen? Így vélekedtek a legközvetlenebbül érdekeltek arról a hadműveletről, amelyet kudarca után a „Times" egyszerűen képtelennek nyilvánít. Merülhetett volna fel nézeteltérés arról, hogy vajon elegendő erőkkel hajthatják-e végre ezt a hadműveletet, vagy hogy siker esetén az eredményeket idejében tovább lehet-e annyira fejleszteni, hogy Párizs megmenekül, mielőtt az éhínség behódolásra kényszerítené, vagy arról, hogy a német összekötő vonalak elleni hadmozdulat a legmegfelelőbb irányban történt-e vagy sem. De hogy egy ilyen hadmozdulatot, a leghatásosabbat, amelyet a stratégia ismer, egyszerűen képtelenségnek nyilvánítsanak, ez a „Times"-beli Moltkéknak volt fenntartva.

Közben Moltke gróf a tőle megszokott mesteri módon vezette a hadműveleteket. Ahhoz, hogy Werdert Bourbaki megérkezése előtt megerősítse, már késő volt; így a számára lehetséges legjobb megoldást választotta: összevonta megerősítéseit Châtillonnál, ahol Manteuffelnek 15-én vagy röviddel azelőtt három hadosztálya volt (a 3., 4. és a 13.) és itt csatlakozott hozzájuk a (3. hadtesthez tartozó) 60. ezred, amelyet Frigyes Károly herceg hagyott e környéken. Feltehetjük, hogy mostanáig már a 14. hadosztály is csatlakozott Manteuffelhez. Amikor előrenyomult délre, mindenesetre legalább 41, ha ugyan nem 53 zászlóalj volt a parancsnoksága alatt. Ezekkel a csapatokkal a Doubs folyóhoz vonult, délen elhagyta Dijon városát, ahol a 23-i támadással csupán lekötötte Garibaldit, de nyilvánvalóan nem azzal a szándékkal, hogy saját előrenyomulását a Garibaldival vívandó komoly ütközettel késleltesse

vagy a várost elfoglalja. Éppen ellenkezőleg, állhatatosan követte azt a fő célt, hogy elvágja Bourbaki visszavonulási vonalát. A legutóbbi táviratok szerint ezt a célt csaknem elérte. Csapatai, átkelve a Doubs-n, Quingeynél és Mouchard-nál álltak, amely utóbbi helyen a Dijonból Pontarlier-be és Svájcba vezető vasút a besançon–lyoni vonalat keresztezi. Még egy jó út marad, amelyen Bourbaki elmenekülhet, de az az út Champagnole-nál csak 25 mérföldnyire van Mouchard-tól, és mostanára talán már el is foglalták. Ez esetben Bourbaki csak azt az országutat veheti igénybe, amely a Doubs forrásvidéke mellett halad el, ahol aligha tudna tüzérségével előrejutni, és még ezt az utat is elvághatják, mielőtt kikecmereg a bajból. Ha pedig nem sikerül áttörnie a szembenálló csapatokat ezen a védelemnek nagyon kedvező terepen, csak aközött választhat, hogy visszavonul a besançoni erődök védelme alá vagy nyílt területen megadja magát – tehát Metz és Sedan között választhat –, hacsak nem teszi le a fegyvert a svájciak előtt.

Érthetetlen, hogy olyan sokáig késlekedett Belfort közelében; a legutóbbi porosz táviratok szerint ugyanis még mindig Besançontól északkeletre időzik. Ha Werdert Manteuffel megérkezése előtt nem tudta megverni, mennyivel kevésbé számíthatott erre utóbb? Bourbakinak nyilvánvalóan az lett volna a feladata, hogy Belfort előtti végső visszaveretése után biztonságos állásba vonuljon vissza. Hogy ezt miért nem tette meg, az teljességgel megmagyarázhatatlan. De ha megesik vele a legrosszabb, Metzből Chislehurstbe tett titokzatos utazása[136] után és azután, hogy Lille-ben megtagadta a tiszteletadást a köztársaságnak, a császári gárda volt parancsnokának lojalitását illetően minden bizonnyal kételyek merülnek majd fel.

Notes on the War – XXXIX

A megírás ideje: 1871 január 27.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1871 január 28. (1860.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Jegyzetek a háborúról – XL

Ha hitelt adhatunk a Bernből érkezett legfrissebb táviratnak – s nincs okunk rá, hogy azt kétségbe vonjuk –, Bourbaki hadseregének sorsára vonatkozó előrejelzésünk* bevált. A közlés szerint a svájci szövetségi tanács hivatalosan bejelentette, hogy ez a mintegy 80 000 főnyi hadsereg svájci területre lépett, ahol természetesen le kellett tennie a fegyvert. A határátlépés pontos helyét nem jelölték meg; minden bizonnyal valahol Blamonttól délre, de Pontarlier-nél nem délebbre történt. Az egyes különítmények feltehetően különböző pontokon lépték át a határt, a csapatok zöme viszont valószínűleg Les Brenets-nél kelt át, ahol a Besançonból Neuchâtelba vezető út svájci területre ér.

Így ismét odaveszett egy francia hadsereg, mégpedig vezetőjének – a legenyhébb kifejezéssel élve – határozatlansága miatt. Lehet, hogy Bourbaki vakmerő tiszt egy hadosztály élén, csakhogy a döntő pillanatban egy merész elhatározás meghozatalához egészen más bátorság kell, mint ahhoz, hogy valaki tűzben nagyszerűen vezessen egy hadosztályt. És mint sok egyénileg vitathatatlanul rendkívül bátor emberből, a jelek szerint Bourbakiból is hiányzott a döntő elhatározáshoz szükséges erkölcsi erő. Legkésőbb 17-én este, amikor már teljesen nyilvánvalóvá vált előtte, hogy képtelen áttörni Werder vonalait, nyomban határoznia kellett volna további teendőit illetően. Tudnia kellett arról, hogy porosz erősítések északnyugat felől visszavonulási vonalához közeledtek, hogy hadállása, elöl egy győzelmes ellenséggel, hátul meg közvetlenül egy semleges határ mentén húzódó hosszú visszavonulási vonallal, rendkívül veszélyeztetett. Tudnia kellett, hogy vállalkozása visszavonhatatlanul kudarcot vallott, és hogy ilyen körülmények között legsürgősebb, sőt egyetlen kötelessége hadseregének megmentése. Más szavakkal olyan gyorsan kellett volna hadseregét visszavonnia, amennyire ezt a csapatok állapota lehetővé teszi. Ám a visszavonulás mellett dönteni s tettekkel

* *V. ö. 221–222. old. – Szerk.*

bevallani vállalkozása kudarcát, úgy látszik, meghaladta erejét. Legutóbbi csatái színterén vesztegette idejét, képtelen volt előnyomulni, de visszavonulni sem akart, s így időt hagyott Manteuffelnek, hogy elvágja visszavonulási vonalát. Ha azonban elindul és naponta csak tizenöt mérföldet tesz meg, 20-án elérhette volna Besançont és 21-én Dôle környékét, vagyis éppen akkor, amikor ott felbukkantak az első poroszok. Ezek a porosz csapatok nem lehettek túlságosan jelentősek, s még Bourbaki elővédje is elegendő lett volna hozzá, hogy teljesen elűzze őket, vagy legalábbis a Doubs jobb-, vagyis nyugati partjára kényszerítse. Ezzel Bourbaki biztosíthatta volna visszavonulási vonalát, s ez eredményes az olyanfajta ellenféllel szemben, mint Manteuffel, aki általában helyesen cselekszik, amíg Moltke parancsainak végrehajtása nem ütközik semmiféle ellenállásba, de nyomban középszerűvé válik, mihelyt az ilyen ellenállás igényeket támaszt saját szellemi képességeivel szemben.

A Bismarck és Jules Favre között létrejött dokumentum[137] egyik legfurcsább pontja, hogy azt a négy département-t, amelyben Bourbaki és Garibaldi működik, nem vonták be az általános fegyverszünetbe, hanem a poroszok gyakorlatilag fenntartják maguknak a jogot, hogy a harcot itt addig folytassák, ameddig nekik tetszik. Ez a példa nélkül álló kikötés minden másnál világosabban mutatja, hogy a hódító igazi porosz módra minden engedményt kicsikart, amelyet pillanatnyi fölényére támaszkodva elérhetett. A fegyverszünet érvényes a nyugati területre, ahol Frigyes Károly úgy látja, hogy jobb lesz, ha nem nyomul előbbre Le Mans-nál, érvényes északra, ahol Goebent az erődök feltartóztatták, de nem érvényes délkeletre, ahol Manteuffel előnyomulása egy második Sedannal kecsegtetett. Amikor Jules Favre elfogadta a feltételt, ezzel gyakorlatilag beleegyezett, hogy Bourbaki megadja magát vagy a poroszoknak, vagy Svájcnak, csupán azzal az előnyös különbséggel, hogy ezért a felelősséget őrá hárította.

Mindent összevéve Párizs megadásának feltételei példa nélkül álló dokumentumnak tekinthetők. Amikor Napóleon Sedannál megadta magát, visszautasította az olyan tárgyalásokat, amelyek túllépik sajátmaga és a hadsereg kapitulációs feltételeit; mint fogolynak, mondotta, nem áll módjában a kormányt és Franciaországot bármire is kötelezni. Jules Favre úr viszont Párizs és a párizsi hadsereg megadásánál olyan kikötéseket fogad el, amelyek Franciaország többi részét is kötelezték, bár pontosan ugyanolyan, sőt még rosszabb helyzetben van, mint Napóleon Sedannál. Napóleon csaknem a kapituláció napjáig zavartalan összeköttetésben állt Franciaország többi részével. Jules Favre úrnak öt vagy hat héten át csak ritkán nyílt alkalma töredékes értesüléseket szereznie, hogy mi is történik Párizson kívül.

Az erődökön túli katonai helyzetről csak Bismarcktól kaphatott tájékoztatást, s ezeknek az ellenségtől származó egyoldalú híreknek alapján mert cselekedni.

Jules Favre úr két rossz között választhatott. Azt tehette, amit tett, nevezetesen, hogy az ellenség diktálta feltételekkel háromheti fegyverszünetet ír alá és ezzel megköti Franciaország igazi kormányát, a bordeaux-it[90]. Vagy pedig visszautasítva azt, hogy Franciaország többi része nevében cselekszik, felajánlja Bismarcknak, hogy csak Párizs nevében tárgyal. Ha az ostromlók nehézségeket támasztanak, ugyanazt megtehette volna, amit Phalsbourg parancsnoka tett: megnyitja a kapukat és betessékeli a hódítókat. Az utóbbi megoldás inkább növelte volna tekintélyét és további politikai lehetőségeit.

A bordeaux-i kormánynak bele kell egyeznie a fegyverszünetbe és a nemzetgyűlési választásokba. Nincsenek olyan eszközei, amelyekkel a tábornokokat a fegyverszünet visszautasítására kényszeríthetné, s vonakodik majd attól, hogy viszályt keltsen a népben. A sok megsemmisítő csapáshoz, amely az utóbbi időben a franciákat érte, még hozzászámíthatjuk Bourbaki svájci kapitulációját is. Amint már az események előzetes mérlegelése során is kijelentettük – a csapás közvetlenül Párizs feladása után annyira elcsüggeszti majd a nemzetet, hogy megköti a békét. Franciaország anyagi erőforrásai azonban még korántsem merültek ki, úgyhogy a harcot hónapokig lehetne folytatni. Egy feltűnő tény utal rá, milyen óriási nehézségekbe ütközik Franciaország teljes meghódítása. Frigyes Károly herceg hétnapi harc után teljesen szétszórta és megfutamította Chanzy hadseregét. Néhány dandártól eltekintve nem maradtak olyan csapatok, amelyek ellenállást tanúsíthattak volna. Egy gazdag és viszonylag kevéssé kimerített terület feküdt Frigyes Károly herceg előtt, és Le Mans-nál mégis megállítja előnyomulását s ennél továbbra csak elővéddel és kis távolságra folytatja vállalkozásait. Olvasóink bizonyára emlékeznek rá, hogy nem is vártunk mást. Nyilván igen közel áll az igazsághoz, hogy egy nagy ország meghódításakor, miközben az elfoglalt terület számtani arányban gyarapszik, a megszállás nehézségei mértani arányban nőnek.

Véleményünk szerint a januári hadjárat ismételt balsikerei erkölcsileg annyira megrendítették a nemzetet, hogy a javasolt nemzetgyűlés nemcsak hogy összeül, hanem valószínűleg a békét is megköti, s így a háborúval együtt véget érnek majd ezek a róla szóló „jegyzetek" is.

Notes on the War – XL

Eredeti nyelve: angol

A megírás ideje: 1871 február 1.

Aláírás nélkül

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1871 február 2. (1864.) sz.

[Friedrich Engels]

Franciaország katonai helyzetképe

Ha a francia fegyvereket ért katasztrófák sorozata, amely a januári hadjáratot jellemezte – Faidherbe és Chanzy vereségei, Párizs eleste, Bourbaki veresége és fegyverletétele a svájciak előtt –, ha mindezek a háromhetes rövid időszakra koncentrált lesújtó események nagyon is feltehetően megtörték az ellenállás szellemét Franciaországban, most viszont nem tűnik valószínűtlennek, hogy a németek mértéktelen követeléseikkel ismét feltámaszthatják ezt a szellemet. Ha az országot a békével ugyanúgy teljesen tönkreteszik, mint a háborúval, ugyan miért kötnének békét? Eddig a vagyonos osztályok, a városi burzsoázia és a nagyobb földtulajdonosok meg a kisparasztságnak egy része alkották a békepártot; arra lehetett számítani, hogy békeküldötteket választanak a nemzetgyűlésbe; de ha ragaszkodnak az ilyen hallatlan követelésekhez, a késhegyig menő háború kiáltása az ő soraikból is felharsanhat, éppúgy, mint a nagyvárosi munkások soraiból. Mindenesetre helyes, ha nem hagyjuk figyelmen kívül azt az eshetőséget, hogy február 19-e után[138] újrakezdik a háborút; már csak azért is, mert – ha hihetünk a mai „Daily News"-nak – a németek maguk sem annyira elégedettek az ügyek várható alakulásával, hogy ne készülnének fel komolyan az ellenségeskedés újrakezdésére. Éppen ezért tekintsük át még egyszer a katonai helyzetképet.

Franciaországnak jelenleg a poroszok megszállása alatt álló huszonhét département-ja 15 800 000 hektár területet ölel fel, nem egészen 12 500 000 főnyi lakossággal (a még be nem hódolt erődökét leszámítva). Franciaország egész területe 54 240 000 hektár, lakossága 37 382 000 fő. Kitűnik tehát, hogy kerek számokban 38 500 000 hektárnyi területet 25 000 000 főnyi lélekszámmal még nem hódítottak meg – a lakosságnak ez kereken kétharmada, a területnek jóval több mint kétharmada. Párizs és Metz, amely városok ellenállása oly sokáig késleltette az ellenség további előnyomulását, persze elesett. A meg nem hódított területen belül – Lyon kivételével – nincsen más elsáncolt tábor, amely képes lenne ugyanazt a szerepet betölteni,

mint ez a két erőd. Valamivel kevesebb mint 700 000 francia (a párizsi nemzeti gárdát nem számítva) hadifogoly vagy Svájcban van internálva. De vannak más körülmények, amelyek pótolhatják ezt a hiányt, még akkor is, ha a háromhetes fegyverszünetet nem használják fel új, tábori erődítésekkel övezett táborok létrehozására, amire pedig bőségesen van idő.

A meg nem hódított francia terület túlnyomó része a nantes–besançoni vonaltól délre terül el; zárt tömböt alkot, amelyet három oldalról tenger vagy semleges határok fedeznek és csak nyitott északi határvonalán érheti ellenséges támadás. Itt összpontosul a nemzeti ellenállás ereje; ha a háborút újrakezdik, itt lelhetők fel a megvívásához szükséges emberek és anyagok. A poroszok jelenlegi erői nem lennének elegendők ahhoz, hogy ezt az óriási, 450 × 250 mérföldnyi négyszöget a lakosság kétségbeesett – reguláris és irreguláris – ellenállása ellenére meghódítsák és megszállják. Párizs átadása, ha a főváros helyőrségeként négy hadtestet hagynak hátra, kilenc hadosztályt fog felszabadítani; Bourbaki behódolása felszabadítja Manteuffel hat sorhadosztályát; ez összesen 15 hadosztály, vagyis 150 000–170 000 további harctéri bevetésre alkalmas katona, ezekhez járul Goeben négy és Frigyes Károly nyolc hadosztálya. De Goebennek tömérdek tennivalója van északon, Frigyes Károly pedig tours-i és Le Mans-i megtorpanásával bebizonyította, hogy támadó ereje teljesen kimerült, úgyhogy a dél meghódítására csak a fenti 15 hadosztály marad és a következő néhány hónap folyamán további erősítések nem érkezhetnek.

Ezzel a 15 hadosztállyal a franciáknak eleinte nagyrészt új alakulatokat kell majd szembeállítaniok. Nevers és Bourges környékén állhatott a 15. és a 25. hadtest; ugyanezen a környéken lehetett a 19. hadtest, amelyről december eleje óta semmit sem hallottunk. Azután ott van a 24. hadtest, amely megmenekült Bourbaki katasztrófájától, továbbá ott vannak Garibaldi csapatai, amelyek legutóbb 50 000 főre gyarapodtak, de hogy milyen csapattestekkel és honnan, milyen táborokból erősítették meg őket, azt nem tudjuk. Ez összesen 13 vagy 14, sőt talán 16 hadosztály, amelyek azonban mennyiségileg és minőségileg teljesen elégtelenek azon új hadseregek előrenyomulásának feltartóztatására, amelyeket minden bizonnyal bevetnek majd ellenük, ha a fegyverszünet lejár anélkül, hogy békét kötöttek volna. Ám a háromhetes fegyverszünet nemcsak arra fog időt adni, hogy ezek a francia hadosztályok megerősödjenek, hanem azt is lehetővé teszi majd, hogy a most kiképző táborokban levő, többé-kevésbé kifaragatlan újoncokból, akiket Gambetta 250 000 főre becsül, vagy legalábbis ezek legjobb zászlóaljaiból használható csapattesteket alakítsanak, amelyek alkalmasak arra, hogy szembeszálljanak az ellenséggel; ha tehát a háborút újrakezdik, a franciáknak módjukban lenne

a dél bármiféle komoly elözönlését elhárítani, talán nem a loire-i határvonalnál vagy Lyontól jóval északabbra, de mégis olyan pontokon, ahol az ellenség jelenléte ellenálló erejüket nem csorbítja majd lényegesen.

A fegyverszünet alatt természetesen bőven van idő arra, hogy Faidherbe és Chanzy hadseregeinek, éppúgy, mint valamennyi cherbourg-i, havre-i stb. csapatnak a felszerelését, fegyelmét és harci szellemét megjavítsák. A kérdés csak az, hogy erre használják-e az időt. Míg így a franciák ereje mind számszerűleg, mind minőségileg lényegesen gyarapodik majd, a németek nemigen fognak erősítést kapni. Ennyiben a fegyverszünet a francia fél előnyére fog szolgálni.

De Dél-Franciaország zárt tömbjén kívül még nem hódították meg a két félszigetet: a Bretagne-t Bresttel és a Cotentint Cherbourg-ral, sem pedig a két északi département-t az erődjeikkel. Havre is még meghódítatlan, jól megerősített partsáv. E négy kerület mindegyikének van legalábbis egy jól megerősített, biztonságos partvidéke egy visszavonuló hadsereg befogadására: úgyhogy a flotta, amelynek e percben semmi, de semmi egyéb dolga nincs, fenntarthatja az összeköttetést a dél és mindezen helyek között, szükség szerint csapatokat szállíthat egyik helyről a másikra és így hirtelen lehetővé teheti, hogy egy megvert hadsereg fölényes erőkkel újrakezdje az offenzívát. Ameddig tehát ez a négy nyugati és északi kerület bizonyos fokig megtámadhatatlan, ugyanennyi gyenge pontot jelent a poroszok szárnyainál. A franciák számára a tényleges veszély vonala Angers-től Besançonig terjed; a németek számára ezen túlmenően Angers-től Le Mans-on, Rouenon és Amiens-en át a belga határig. E vonalon a franciákkal szemben kivívott előnyök sohasem válhatnak döntő jelentőségűvé, ha ez utóbbiak némileg igénybe veszik józan eszüket; a németekkel szemben kivívott előnyök viszont bizonyos körülmények között döntő jelentőségre tehetnek szert.

Ilyen a stratégiai helyzet. Ha a franciák előnyösen használják fel a flottát, nyugaton és északon úgy mozgathatják embereiket, hogy a németek jelentős számbeli fölényben levő csapatokat kénytelenek ezen a környéken tartani, ezzel gyengíthetik a dél meghódítására küldendő erőket, s e hódítás megakadályozása a franciák fő célja. Ha hadseregeiket az eddiginél jobban összevonják, és másrészt, ha nagyobb számban küldenek ki kis partizánkötelékeket, a rendelkezésükre álló erőkkel nagyobb hatást érhetnek el. Úgy látszik sokkal több csapat volt Cherbourg-ban és Havre-ban, mint amennyi a védelemhez kellett; és a Toul közelében, a hódítók megszállása alatt álló terület kellős közepén levő fontenoyi híd jól végrehajtott lerombolása megmutatta, hogy bátor partizánok mire képesek. Ha ugyanis február 19-e után egyáltalán újrakezdik a háborút, ez valóban késhegyig menő háború lesz,

olyan háború, mint Spanyolországé volt Napóleon ellen; olyan háború, amelyben mégannyi agyonlövés és felperzselés sem lesz elegendő ahhoz, hogy megtörje az ellenállás szellemét.

The Military Aspect of Affairs in France
A megírás ideje: 1871 február 7.
A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1871 február 8. (1869.) sz.

Eredeti nyelve: angol
Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Bourbaki katasztrófája

A „Standard" tudósítója végre egy szemtanú jelentésével szolgál arról, hogy mi történt Bourbaki hadseregében a katasztrofális januári hadjárat során. A tudósító Crémer tábornok hadosztályánál volt, amely az előnyomuláskor a szélső balszárnyat, a visszavonulás során pedig az utóvédet alkotta. Beszámolója, bár természetesen egyoldalú és megannyi pontatlanságot tartalmaz olyan dolgokra vonatkozóan, amelyek nem a szeme előtt történtek, nagyon értékes, mert eddig ismeretlen tényeket és adatokat közöl és így több fényt vet a háború e szakaszára.

Bourbaki hadserege – 133 000 ember 330 ágyúval – úgy látszik nemigen szolgált rá a hadsereg elnevezésre. A sorkatonák, akiknek tűrhető tisztjeik voltak, fizikum tekintetében elmaradtak a garde mobile-ok mögött, ez utóbbiaknak viszont alig voltak olyan tisztjeik, akik kötelmeiknek akár csak az alapismereteiben is járatosak lettek volna. Ezt a Svájcból kapott beszámolók is megerősítik, és ha e jelentések a katonák fizikumára vonatkozóan még kedvezőtlenebbek, nem szabad megfeledkeznünk az egyhónapos, éhezve és hidegben vívott hadjárat hatásáról. Minden jelentésből úgy tűnik, hogy a felszerelés, ami a ruhát és a lábbelit illeti, gyatra volt. Hadbiztosság vagy akár csak valamilyen szervezet, amely némileg rendesen és rendszeresen hajtja végre a rekvirálásokat és az így szerzett élelem elosztását, úgy látszik jóformán egyáltalán nem volt.

A négy és fél bevetett hadtestből hármat (a 15.-et, 18.-at és 20.-at) már december 5-én Bourbaki parancsnoksága alá helyezték; és bizonyára igen röviddel ezután elfogadták a keletre menetelés tervét. Január 5-éig Bourbaki valamennyi hadmozdulata összevonási menet volt, ezeket az ellenség nem zavarta, e menetek tehát nem akadályozhatták, hogy a hadsereg szervezetét megjavítsák – éppen ellenkezőleg. Napóleon 1813-ban gyakorlatlan újoncaiból Németországba menetelés közben faragott katonákat. Bourbakinak kerek egy hónapja volt erre a munkára; ha pedig csapatai az így nyert idő eltelte után a leírt állapotban kerültek szembe az ellenséggel, lehetetlen őt feddhetetlennek tartanunk. A szervezés nem látszik erős oldalának.

Az eredeti terv állítólag az volt, hogy négy hadoszlopban vonulnak Belfort-ba – az egyik a Doubs keleti oldalán a Jurán át, hogy bevegye vagy átkarolja Montbéliard-t és a porosz balszárnyat; a másik a folyó völgye mentén, frontális támadásra; a harmadik egy nyugatabbra levő úton Rougemont-on és Villersexelen át az ellenség jobbszárnya ellen, Crémer hadosztálya pedig Dijonból érkezve, Lure-ön át a porosz jobbszárnyon túl tört volna előre. De ez megváltozott. Az első három hadoszlop mind a völgyön át vezető egyetlen úton nyomult előre, minélfogva, mint mondják, öt nap elveszett; ezalatt Werder erősítést kapott; az egész hadsereg, mivel egyetlen visszavonulási vonalra volt utalva, ismét időt vesztett; így azután elvágták Lyontól és a svájci határra szorították. Mármost teljesen nyilvánvaló, hogy ha mintegy 120 000 embert – ráadásul ennyire lazán szervezett embereket – egy hadoszlopban egyetlen menetvonalra terelnek, ebből zavar és késedelem keletkezik; de nem egészen biztos, hogy valóban olyan mérvű baklövést követtek el, mint a fentiekből kivehető. Minden előző jelentés szerint Bourbaki csapatainak, amikor Belfort elé érkeztek, Villersexeltől a svájci határig terjedő széles arcvonaluk volt, ami amellett szól, hogy az eredeti tervben említett különböző útvonalakat vették igénybe. Ám bármi volt is az oka, a késedelem valóban bekövetkezett, és az héricourt-i csata elvesztésének ez volt a fő oka. A villersexeli ütközet január 9-én zajlott le. Villersexel mintegy 20 mérföldnyire van az héricourt-i porosz állástól és öt napig – 14-én* estig – tartott, amíg Bourbaki ezzel az állással szemben fel tudta állítani csapatait, úgyhogy másnap reggel támadást indíthassanak ellene! Egyik előző cikkünkben** rámutattunk, hogy e hadjárat során ez volt az első nagy balfogás, a tudósító jelentéséből pedig most azt látjuk, hogy Crémer tisztjei már az héricourt-i csata kezdete előtt is így vélekedtek.

Ebben a háromnapos csatában 130 000 francia harcolt 35 000–40 000 német ellen, mégsem tudta bevenni elsáncolt állásukat. Ilyen számbeli fölénnyel a legmerészebb oldalozó hadmozdulatokat is végre lehet hajtani. Ha 40 000 vagy 50 000 emberrel elszántan hátba támadják a németeket, míg a többi katona leköti őket a fronton, aligha kétséges, hogy kiverik őket állásukból. Ehelyett azonban csak az arcvonalat – az állás elsáncolt arcvonalát – támadták, ami mérhetetlen és meddő veszteséget okozott. Az oldaltámadásokat olyan erőtlenül hajtották végre, hogy egyetlen német dandár (Kelleré) nemcsak arra volt elegendő, hogy a német jobbszárnyon visszaverje őket, hanem Frahier-t és Chenebier-t is fel tudta tartóztatni,

* *A „Pall Mall Gazette"-ben*: 24-én – *Szerk.*

** *V. ö. 217. old.* – *Szerk.*

úgyhogy maga karolhatta át a franciákat. Bourbaki fiatal csapatait így a legnehezebb feladat elé állították, amely csatában katonákra hárulhat, holott számbeli fölényüknél fogva könnyebb lett volna az állást manőverezéssel elfoglalni. Az utolsó öt nap tapasztalatai azonban valószínűleg meggyőzték Bourbakit, hogy hadseregétől hiába vár mozgékonyságot.

A támadás január 17-i végső visszaverését a Besançonba való visszavonulás követte. Valószínű, hogy ez a visszavonulás főképp a Doubs völgyének egyetlen útján zajlott le; tudjuk azonban, hogy nagy csapattestek a svájci határhoz közelebb eső más utakon vonultak vissza. Az utóvéd Crémer vezetése alatt 22-én délután mindenesetre megérkezett Besançonba. Eszerint az élcsapat bizonyára még 20-án odaérkezett és készen állt arra, hogy 21-én a poroszok ellen vonuljon, akik ezen a napon értek Dôle-ba. De nem ez történt; nem is hederítenek rájuk Crémer megérkeztéig, akit hirtelen az utóvéd helyett az elővédbe állítanak, majd elirányítanak, hogy 23-án St. Vithnél szembeszálljon velük. A következő napon Crémert visszarendelik Besançonba. Két napot tétovázással és tétlenséggel vesztegetnek el, míg azután 26-án Bourbaki szemlét tart a 18. hadtest felett, majd öngyilkosságot kísérel meg. Ekkor megkezdődik a rendetlen visszavonulás Pontarlier felé. De ezen a napon a németek Mouchard-nál és Salins-nál közelebb voltak a svájci határhoz, mint a menekülők, és így visszavonulásuk útját teljesen elvágták. Ez már nem versenyfutás volt; a németek kényelmesen megszállhatták mindazoknak a hosszanti völgyeknek a kijáratait, melyeken át még lehetőség volt a menekülésre, más csapatok eközben a francia hátvédet szorongatták. Ezután következtek a Pontarlier körüli ütközetek, melyek a megvert hadsereggel megérttették helyzetét, ennek eredményeképpen létrejött a Les Verrières-i egyezmény[139] és az egész csapattest megadta magát a svájciaknak.

Bourbaki egész viselkedése január 15-től 26-ig arra vall, hogy egyáltalán nem bízott többé csapataiban, és hogy ennek következtében teljesen elvesztette bizalmát önmagában is. Hogy miért állította le hadoszlopai vonulását Besançonnál Crémer megérkeztéig, amivel a menekülés minden lehetőségét elszalasztotta; hogy miért rendelte vissza Crémer hadosztályát, mely hadseregének legjobb hadosztálya volt, rögtön miután elirányította Besançonból, hogy szembeszálljon a poroszokkal, akik elzárták a Lyonba vezető közvetlen utat; hogy ezután miért fecsérelt el még két napot, úgyhogy a Besançonban elvesztegetett idő kerek hat napra rúg — erre lehetetlen magyarázatot találni, hacsak fel nem tételezzük, hogy Bourbaki a legnagyobb mértékben híjával volt annak a határozottságnak, amely egy önálló parancsnok legfontosabb tulajdonsága. Az augusztusi hadjárat régi meséje pergett

le újra; és furcsa, hogy ilyen különös tétovázást megintcsak egy olyan tábornok tanúsított, akit a császárságtól kaptak örökbe, míg a köztársaság semelyik tábornoka – bármi egyéb hibái voltak is – nem mutatkozott ilyen ingadozónak és nem bűnhődött érte ennyire.

Bourbaki's Disaster

A megírás ideje: 1871 február 17.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1871 február 18. (1878.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

Karl Marx

A Szociáldemokrata Munkáspárt bizottságának[140]

London, 1870 augusztus 2.

Barátaim!

Először is köszönet a németországi munkáspártra vonatkozó részletes jelentésért! Azonnal közöltem a Főtanáccsal.

A kért munkát a németországi földtulajdoni viszonyokról[141] abszolút időhiány miatt egyelőre félre kellett tennem.

A braunschweigi gyűlésen kibocsátott *felhívást* (1870 július 16.*) – mint azt a Főtanács kiáltványából, amelyet a múlt héten küldtem el, látni fogjátok – helyenként beiktattam e kiáltványba** ...

A szervezeti szabályzat 3. §-a értelmében[142] a Főtanács nem halaszthatja el a kongresszus időpontját. A mostani *rendkívüli* körülmények közt azonban vállalná a felelősséget egy ilyen lépésért, ha ehhez megkapná a szekciók szükséges támogatását. Ezért kívánatos lenne, hogy Németországtól *hivatalosan* ilyen értelmű indokolt javaslatot kapjunk.

An den Ausschuss der sozialdemokratischen Arbeiterpartei

A megjelenés helye: W. Bracke: „Der Braunschweiger Ausschuss der sozialdemokratischen Arbeiterpartei in Lötzen und vor dem Gericht", Braunschweig 1872, 154. old.

Eredeti nyelve: német

---

* *A Bracke-féle közlésben*: 24. – *Szerk.*

** *V. ö. 4. old.* — *Szerk.*

Karl Marx és Friedrich Engels

[Karl Blindről[143]]

A cikk fölé cím gyanánt nem azt kellene írni: „N[apóleon] herceg stb.", hanem azt, hogy „Én". Minden egyes alkalomra ugyanis, amikor Nap[óleon] h[erce]g neve előfordul benne, az „én" névmás legalább húsz előfordulása jut, ragozott és származtatott alakjait nem számítva. Amit Nap[óleon] h[erce]gről mond, azt mind nemegyszer kinyomatták, és amit „Én"-ről mond, azt sajnos szintén már nemegyszer elmondták, kinyomatták és közzétették Angliában, amint azt a megszűnt és létező vasárnapi szemlék tulajdonosai és szerkesztői bánatukra tudják.

Hamis ürügyétől megfosztván, a lap Blind úr régi meséjének új verzióját közli: különböző kellemetlen körülmények hogyan akadályozták meg sajnos Karl Blindet abban, hogy megváltoztassa a történelem folyását. Először az a sokszor ismételt történet jön, amely Blind fő műsorszáma, hogy ti. az 1849-es délnémet felkelés haldokló ideiglenes kormánya hogyan küldte őt diplomáciai megbízatással látszólag a francia köztársaság akkori kormányához,[144] de a valóságban Ledru-Rollin forradalmi kormányához, amelyet, mint várták, egy népi megmozdulás rövidesen hatalomra fog juttatni. Ám sajnos azt a kormányt, amely kiküldte őt, a poroszok teketória nélkül svájci számkivetésbe kergették, és a június 13-i tüntetést, amelynek hatalomra kellett volna juttatnia azt a kormányt, amelynél ténylegesen akkreditálták, ugyancsak teketória nélkül szétverték.[145] Blindet az a jó szerencse érte, hogy attól a meglehetősen groteszk megbízatástól, amellyel egy halott kormány küldte őt egy meg nem született kormányhoz, megszabadította a létező francia kormány, amely a nyugtalankodó párizsi nemzeti gárda június 13-i „békés" tüntetésén való részvétel miatt letartóztatta és végül kiutasította őt az országból. Ha az a kormány, amely kiküldte őt, életben marad, és az a kormány, amelyhez ténylegesen küldték, létrejön, mi mindent tehetett volna Karl Blind! Azzal, hogy kieszközölt valakitől Badenban egy küldetést valakihez Párizsba, a közelgő porosz hadsereggel való veszedelmes találko-

zásnak még a leghalványabb lehetőségét is „diplomatikusan" el tudta kerülni. Mindenesetre tett valamit!*

1870-ben, a francia–német háború kitörésekor, ismét fennállott a lehetősége annak, hogy Itália szövetkezik Franciaországgal. De Karl Blind résen volt. „Ha V[iktor] E[mánuel] király stb." (519. old.) Ám megintcsak egy nem-létező kormánytól kapott küldetést egy másik nem-létező kormányhoz. Louis-Napoléon nem volt hajlandó Rómát Viktor Emánuelnek átengedni, ezzel rákényszerítette az utóbbit a Franciaország karmai között levő város elfoglalására és lehetetlenné tette az itáliai szövetséget.[146] Karl Blind szolgálatait és ajánlatait, bármit is értek ezek az ajánlatok, megintcsak elutasították, és így ennek az örökös in partibus[147] diplomatának, ahelyett, hogy más utat szabott volna a történelemnek, be kellett érnie Mazzini „legmelegebb köszönetével".

Kit ne emlékeztetne mindez arra a hetvenkedőre, aki mikor perpatvarba keveredett, ezt kiabálta: „Tartsatok vissza, barátaim, különben szörnyűséges dolgot fogok művelni." A világ szerencsétlenségére, de talán Karl Blind úr szerencséjére, valahányszor ő már-már a történelmi akció előterébe lép, valamilyen kellemetlen fejlemény megakadályozza őt abban, hogy véghezvigye ezt a „szörnyűséges dolgot", mely őt halhatatlanná tenné.

Reméljük, hogy ez az utolsó elmélkedés, legalábbis angol nyelven, amelyet K. B. írt K. B.-ről K. B. érdekében.

A megírás ideje: 1870 augusztus 22. és 30. között
Eredeti nyelve: angol

* *Az utolsó két mondat Marx kézírásában van. A kézirat első oldalának margójára Marx ezt írta*: „Karl Blind azzal, hogy jókor elvállalt egy külföldi látszatküldetést, elérte, hogy bármiféle találkozása az akkor Badent elözönlő porosz csapatokkal lehetetlenné vált." – *Szerk.*

[Karl Marx és Friedrich Engels]

[Levél a Szociáldemokrata Munkáspárt bizottságához[148]]

. . . A katonai kamarilla, a professzorok, a polgárság és a kocsmai politikusok azt állítják, hogy ez* az az eszköz, amely örökre megvédi Németországot a Franciaországgal való háborútól. Megfordítva, ez a legalkalmasabb eszköz arra, hogy ezt a háborút **európai intézménnyé** változtassák. Valójában ez a legbiztosabb eszköz arra, hogy a megújhodott Németországban örökéletűvé tegyék a katonai despotizmust, mint ami elengedhetetlen feltétele Elzász és Lotaringia – e *nyugati Lengyelország* – megtartásának. A legcsalhatatlanabb eszköz arra, hogy az elkövetkező békét puszta fegyverszünetté változtassák addig, amíg Franciaország visszanyeri erejét annyira, hogy az elvesztett területet visszakövetelje. A legcsalhatatlanabb eszköz arra, hogy a kölcsönös egymást-marcangolás Németországot és Franciaországot tönkretegye.

Azok a h . . . -k és b . . . -k**, akik az örök béke e biztosítékait felfedezték, elvégre a porosz történelemből tudhatnák, Napóleon bivalynak való dózisokban adagolt feltételeiből a tilsiti békében[149], hogy az ilyen erőszakos rendszabályok egy életképes nép megfékezésére a szándékolt célnak éppen az ellenkezőjét érik el. Márpedig hogyan lehet összehasonlítani Franciaországot, még Elzász és Lotaringia elvesztése után is, a tilsiti béke utáni Poroszországgal!

Ha a francia sovinizmus, amíg az *ó-állami* viszonyok fennállnak, bizonyos materiális igazolásként hivatkozhatott arra a tényre, hogy 1815 óta néhány vesztett csata után Párizs, a főváros és vele Franciaország védtelenné vált, – milyen új tápot fog magába szívni akkor, amikor a határ keleten a Vogézeknél, északon pedig Metznél húzódik?

Azt, hogy a lotaringiaiak és elzásziak a *német* kormányzás áldásait kívánják élvezni, még a . . . *** teuton sem meri állítani. Most a pángermanizmus és

---

* Elzász és Lotaringia Poroszországhoz csatolása – *Szerk.*

** *Engels kézírásos széljegyzete a példányon*: himpellérek és bolondok – *Szerk.*

*** *Engels kézírásos széljegyzete a példányon*: legmegveszekedettebb – *Szerk.*

a „biztos" határok[150] elvét hirdetik s ez szép eredményekre vezetne Németország és Európa számára Keleten!

Annak, akit nem kábított el teljesen a jelenlegi zenebona, vagy akinek nem *érdeke*, hogy a német népet elkábítsa, át kell látnia, hogy az 1870-es háború éppoly szükségszerűen méhében hord egy **Németország és Oroszország közti háborút**, ahogy az 1866-os háború magában hordta az 1870-es háborút.

Azt mondom, **szükségszerűen, elkerülhetetlenül**, hacsak – ami nem valószínű – nem tör ki addig **forradalom Oroszországban.**

Ha ez a valószínűtlen eshetőség nem következik be, akkor a Németország és Oroszország közti háborút már most fait accomplinak (befejezett ténynek) kell tekinteni.

Teljesen a német győzők mostani magatartásától függ, hogy ez a háború hasznos lesz-e, vagy káros.

Ha Elzászt és Lotaringiát elcsatolják, Franciaország Oroszországgal együtt háborúzik majd Németország ellen. A vészes következményeket felesleges magyarázgatni.

Ha tisztességes békét kötnek Franciaországgal, akkor ez a háború megszabadítja Európát a moszkovita diktatúrától, Poroszországot felolvasztja Németországban, békés fejlődést tesz lehetővé a kontinens nyugati részén és végül kitöréshez segíti az orosz társadalmi forradalmat, amelynek csak egy ilyen külső lökésre van szüksége, hogy elemei kifejlődjenek, – tehát az orosz népnek is javára válik.

De félek, hogy a h... -k és b... -k zavartalanul űzik majd őrült játékukat, hacsak a német munkásosztály en masse* fel nem emeli szavát.

A mostani háború új világtörténelmi korszakot nyit azáltal, hogy Németország bebizonyította, hogy önmagában, Német-Ausztria nélkül is, képes **a külföldtől függetlenül**, saját útjain haladni. Az, hogy *egységét* egyelőre a *porosz kaszárnyában* találja meg: büntetés, amelyre busásan rászolgált. De *egy* eredményt még így is közvetlenül elértek. A kicsinyes hitványságok, mint pl. a nemzeti liberális[151] északnémetek és a néppárti[152] délnémetek közti viszály, nem fognak többé haszontalanul az útban állni. A viszonyok nagy méretekben fognak fejlődni és egyszerűsödni. Ha akkor a német munkásosztály nem azt a szerepet játssza, amely őt megilleti, csak magára vethet. **Ez a háború a kontinentális munkásmozgalom súly-**

* – tömegestül; egész tömegében – *Szerk.*

pontját áthelyezte Franciaországból Németországba. Ezzel nagyobb felelősség hárul a német munkásosztályra. . .

A megírás ideje: 1870 augusztus 22. és 30. között

A megjelenés helye: A „Manifest der Ausschusses der sozialdemokratischen Arbeiterpartei" c. röpirat, 1870 szeptember 5.

Eredeti nyelve: német

Karl Marx

A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának második üzenete a francia–porosz háborúról*[153]

*A Nemzetközi Munkásszövetség tagjaihoz Európában és az Egyesült Államokban***

Július 23-i első kiáltványunkban azt mondottuk: „A második császárság lélekharangja már megkondult Párizsban. Úgy fogja végezni, ahogy kezdte: paródiával. De ne felejtsük el, hogy Európa kormányai és uralkodó osztályai tették lehetővé, hogy Louis Bonaparte tizennyolc esztendőn át űzze a *restaurált császárság* kegyetlen tréfáját."***

Tehát még mielőtt a hadműveletek ténylegesen° megkezdődtek volna, úgy tárgyaltuk a bonapartista szappanbuborékot, mint ami már a múlté.

Nem tévedtünk a második császárság életképességét illetően, és abbeli aggodalmunk is beigazolódott, hogy a német háború „elveszítheti szigorúan védekező jellegét és a francia nép elleni háborúvá fajulhat"°°. A védelmi háború valójában Louis Bonaparte megadásával, a sedani kapitulációval és a köztársaságnak Párizsban történt kikiáltásával véget ért. De már jóval ezen események előtt, már abban a pillanatban, amikor a császári fegyverek teljes rothadtsága nyilvánvaló lett, a porosz katonai kamarilla hódításra határozta el magát. Ám rút akadály állta útját: *Vilmos királynak a háború kezdetekor kibocsátott saját proklamációi.* Az északnémet Reichstagban elhangzott trónbeszédében ünnepélyesen kijelentette, hogy°°° a

---

* *Az 1891-es német kiadásban*: A Főtanács második üzenete a német–francia háborúról; *az 1870 szeptemberi (az Első üzenettel közös) angol kiadásban*: Második üzenet – *Szerk.*

** *A megszólítás az üzenet későbbi (az Első üzenettel közös) kiadásaiban hiányzik. – Szerk.*

*** *V. ö. 3. old. – Szerk.*

° *Az 1891-es német kiadásban hiányzik ez a szó. – Szerk.*

°° *V. ö. 4. old. – Szerk.*

°°° *Az 1891-es német kiadásban beiktatva*: csak – *Szerk.*

franciák császára ellen visel háborút és nem a francia nép ellen. Augusztus 11-én kiáltványt intézett a francia nemzethez, melyben ezeket mondotta: „Miután Napóleon császár szárazon és vízen megtámadta a német nemzetet, amely a francia néppel békében óhajtott és óhajt ma is élni, átvettem a német hadsereg feletti parancsnokságot, *hogy a császár támadását visszaverjem, és hadi események kényszerítettek Franciaország határainak átlépésére.*"[154] A háború* védelmi jellegének hangsúlyozására nem érte be azzal a kijelentéssel, hogy csak a „*támadás visszaverése*" *céljából* vette át a német hadsereg feletti parancsnokságot**, hanem még azt is hozzáfűzte, hogy csak „hadi események kényszerítették" Franciaország határainak átlépésére. Védelmi háború természetesen nem zár ki támadó hadműveleteket, ha azokat „hadi események" diktálják.

Ezek szerint a jámbor*** király szigorúan védekező háborúra kötelezte magát Franciaország és a világ színe előtt. Hogyan oldják fel az ünnepélyes fogadalom alól? A színpadi rendezőknek úgy kellett őt beállítaniok, mintha akarata ellenére engedne a német nemzet ellenállást nem tűrő parancsának. Tüstént szájába adták a szót a liberális német középosztálynak, professzorainak, tőkéseinek, városatyáinak és tollforgatóinak. Ez a középosztály, amely a polgári szabadságért folytatott küzdelmeiben 1846-tól 1870-ig a határozatlanságnak, tehetetlenségnek és gyávaságnak példátlan színjátékát nyújtotta, természetesen fölöttébb el volt ragadtatva attól, hogy a német hazafiság üvöltő oroszlánjaként lépjen Európa színpadára. Magára öltötte az állampolgári függetlenség képét°, úgy tevén, mintha rákényszerítené a porosz kormányra magának a kormánynak titkos terveit. Úgy vezekel Louis Bonaparte csalhatatlanságába vetett huzamos°° és szinte vallásos hitéért, hogy hangosan követeli a francia köztársaság feldarabolását. Hallgassuk csak meg egy pillanatra ezeknek az ízig-vérig hazafiaknak a tetszetős érvelését!

Nem merik azt állítani, hogy Elzász és Lotaringia°°° népe német ölelés után sóvárog; éppen ellenkezőleg. Hogy francia patriotizmusáért megbüntessék, Strasbourg-t, egy olyan várost, amely felett egy különálló citadella uralkodik, hat napon át indokolatlanul és ördögi+ módon bombáz-

* *Az 1891-es német kiadásban betoldva*: tisztán – *Szerk.*
** *Az 1891-es német kiadásban*: főparancsnokságot – *Szerk.*
*** *Az 1891-es német kiadásban*: istenfélő – *Szerk.*
° *Az 1891-es német kiadásban*: hamis látszatát – *Szerk.*
°° *Az 1891-es német kiadásban*: sokéves – *Szerk.*
°°° *Az 1891-es német kiadásban*: Elzász-Lotaringia – *Szerk.*
\+ *Az 1891-es német kiadásban*: barbár – *Szerk.*

ták „német" robbanógránátokkal, felgyújtották és védtelen lakosságából rengeteg embert megöltek! Igaz, volt idő, amikor e tartományoknak a földje a hajdani német birodalomhoz tartozott. Ezért, úgy látszik, a földet és a rajta felnőtt emberi lényeket elévülhetetlen német tulajdonként el kell kobozni. Ha majd egyszer Európa térképét a régiségbúvárok* szellemében fogják átdolgozni, semmi esetre sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy poroszországi birtokai révén a brandenburgi választófejedelem a lengyel köztársaság hűbérese volt.[155]

Ám az agyafúrtabb hazafiak Elzászt és Lotaringia német ajkú részét francia agresszió** elleni „anyagi biztosítékul" követelik. Minthogy ez a hitvány ürügy sok gyenge elmét megzavart, kénytelenek vagyunk erre bővebben kitérni.

Kétségtelen, hogy Elzász általános helyzete – tekintetbe véve a szemben fekvő Rajna-partot –, és egy olyan nagy megerődített város jelenléte, mint Strasbourg, mely körülbelül félúton van Bázel és Germersheim között, nagyon is kedvez egy Dél-Németország felé irányuló francia betörésnek, míg sajátos nehézségeket állít egy Franciaország felé irányuló dél-németországi betörés elé. Kétségtelen továbbá, hogy Elzász és a német ajkú Lotaringia annexiója jóval erősebb határt biztosítana Dél-Németországnak, mert akkor ura lenne a Vogézek gerincének teljes hosszában és azon erődítményeknek, melyek északi hágóit védik. Ha Metzet is annektálnák, Franciaország pillanatnyilag bizonyára meg volna fosztva Németország elleni két fő hadműveleti bázistól, de ez nem gátolná meg abban, hogy újakat ne létesítsen Nancynál vagy Verdunnél. Németországnak birtokában van Koblenz, Mainz, Germersheim, Rastatt és Ulm, csupa Franciaország elleni hadműveleti bázis, amelyeket bőven kihasznált ebben a háborúban; a tisztességes játéknak*** milyen látszatával irigyelheti Franciaországtól Strasbourg-t és Metzet, a túlsó parton található egyedüli jelentős két erődöt? Ezenkívül Strasbourg csak addig veszélyezteti Dél-Németországot, amíg ez Észak-Németországtól elválasztott hatalom. 1792-től 1795-ig Dél-Németországot erről az oldalról sohasem érte támadás, mert Poroszország részt vett a francia forradalom elleni háborúban; de mihelyt Poroszország 1795-ben különbékét kötött[156] és a Délt magára hagyta, megkezdődtek Strasbourg bázisáról a Dél-Németország elleni támadások és folytatódtak 1809-ig. Valójában egy *egyesült* Németország képes arra,

* *Az 1891-es német kiadásban*: a történelmi jog – *Szerk.*

** *Az 1891-es német kiadásban*: támadások – *Szerk.*

*** *Az 1891-es német kiadásban*: jogosságnak – *Szerk.*

hogy Strasbourg-t és minden francia sereget ártalmatlanná tegyen Elzászban, ha összes csapatait – mint a jelenlegi háborúban történt – Saarlouis és Landau között összpontosítja és a Mainz és Metz közötti útvonalon nyomul előre vagy bocsátkozik csatába. Amíg a német csapatok zöme ott áll, addig minden Strasbourg-ból Dél-Németország felé nyomuló sereg átkarolható és összeköttetései veszélyeztetve vannak. A mostani hadjárat éppen azt az egyet igazolta, hogy Franciaország Németország felől könnyen megtámadható.

De őszintén szólva, nem képtelenség és nem anakronizmus-e egyáltalán, ha katonai megfontolásokat teszünk meg a nemzeti határok megállapításának elvévé? Ha ez a szabály érvényesül, akkor Ausztria még mindig igényt tarthatna Velencére és a Mincio-vonalra, Franciaország pedig a Rajna-vonalra, hogy Párizst megvédhesse, amely bizonyára inkább van kitéve támadásoknak északkelet felől, mint Berlin délnyugat felől. Ha a határokat katonai érdekeknek kell megszabniok, se vége, se hossza nem lesz a követeléseknek, mert minden katonai vonal szükségszerűen hiányos, és további külső terület csatolásával javítható; s mi több, sohasem határozható meg véglegesen és igazságosan, mert mindig a hódító* kényszeríti rá a meghódítottra**, s következésképp már új háborúk csíráját hordja magában.

Ez minden történelem tanulsága. Akár nemzetekről van szó, akár egyénekről. Hogy megfoszthasd ellenfeledet a támadás lehetőségétől, meg kell fosztanod a védekezés eszközeitől. Nem elég torkon ragadni, meg is kell fojtani. Ha valaha hódító „anyagi biztosítékot" vett, hogy egy nemzet erejét megtörje, az első Napóleon igazán ezt tette a tilsiti szerződéssel[149] és azzal, ahogyan azt Poroszországgal és Németország maradék részével szemben végrehajtotta. És mégis, néhány évvel később gigantikus ereje korhadt nádszálként tört meg a német néppel szemben. Mik azok az „anyagi biztosítékok", amelyeket Poroszország legvadabb álmaiban rá tud vagy rá mer kényszeríteni Franciaországra, azokhoz az „anyagi biztosítékokhoz" viszonyítva, amelyeket az első Napóleon csikart ki tőle? Az eredmény semmivel sem lesz kevésbé vészterhes. A történelem nem a Franciaországtól elszakított négyzetmérföldek száma szerint fog megtorlással élni, hanem annak a bűnnek nagyságához mérten, hogy a XIX. század második felében újból életre keltették *a hódítás politikáját*!

De, mondják a teuton*** patriotizmus szóvivői, ne tévesszétek össze a

* *Az 1891-es német kiadásban*: győztes – *Szerk.*

** *Az 1891-es német kiadásban*: legyőzöttre – *Szerk.*

*** *Az 1891-es német kiadásban*: németeskedő – *Szerk.*

németeket a franciákkal. *Mi* nem dicsőséget, hanem biztonságot akarunk. A német lényegében békeszerető nép. Józan gyámsága alatt még maga a hódítás sem egy eljövendő háború okává, hanem az örök béke zálogává válik. Természetesen nem németek törtek be 1792-ben Franciaországba azzal a magasztos céllal, hogy a XVIII. század forradalmát szuronnyal ledöfjék! És nem németek mocskolták be a kezüket Itália leigázásával, Magyarország elnyomásával és Lengyelország feldarabolásával. Mostani katonai rendszerük, mely az egész épkézláb férfilakosságot két részre osztja — egy szolgálatban levő állandó hadseregre, és egy szabadságon levő másik állandó hadseregre, mindkettő egyaránt passzív engedelmességre kötelezve az Isten kegyelméből való uralkodóknak —, egy ilyen katonai rendszer aztán csakugyan a béke fenntartásának „anyagi biztosítéka" és a civilizáló törekvések* végső célja! Németországban csakúgy, mint mindenütt, a fennálló hatalom talpnyalói hazug öndicséret tömjénfüstjével mérgezik a közvéleményt.

Ezek a német hazafiak méltatlankodnak a francia erődök, Metz és Strasbourg láttán, de nem látnak semmi rosszat a varsói, modlini és ivangorodi moszkovita erődítmények roppant rendszerében. Kimered a szemük a császári** betörések borzalmai miatt, de szemet hunynak az önkényuralmi*** gyámság gyalázata felett.

Miként 1865-ben Louis Bonaparte és Bismarck[157], úgy 1870-ben Gorcsakov és Bismarck[158] tettek egymásnak ígéreteket. Miként Louis Bonaparte azzal áltatta magát, hogy az 1866-os háború Ausztria és Poroszország kölcsönös kimerítésével őt fogja Németország legfőbb döntőbírájává tenni, úgy Sándor azzal áltatta magát, hogy az 1870-es háború Németország és Franciaország kölcsönös kimerítésével őt fogja a kontinens° nyugati részének legfőbb döntőbírájává tenni. Miként a második császárság az Északnémet Szövetséget összeegyeztethetetlennek tartotta a maga létezésével, úgy az önkényuralmi Oroszország is veszélyeztetve érezheti magát egy porosz vezetés alatt álló német birodalom részéről. Ez a régi politikai rendszer törvénye. Ebben a rendszerben ami az egyik államnak nyereség, az a másiknak veszteség. A cár mindenekfeletti európai befolyása Németország feletti hagyományos fennhatóságában gyökerezik. Olyan pillanatban, amikor magában Oroszországban vulkanikus társadalmi ható-

* *Az 1891-es német kiadásban*: a civilizáció – *Szerk.*
** *Az 1891-es német kiadásban*: bonapartista – *Szerk.*
*** *Az 1891-es német kiadásban*: cári – *Szerk.*
° *Az 1891-es német kiadásban*: Európa – *Szerk.*

erők legmélyebb alapjaiban készülnek megrendíteni az önkényuralmat, belenyugodhatik-e a cár a külföldi presztízsének ilyen csorbításába? A moszkvai újságok máris ugyanazokat a szólamokat ismétlik, amelyeket a bonapartista lapok az 1866-os háború után hangoztattak. Valóban azt hiszik a teuton hazafiak*, hogy Németország** szabadsága és békéje biztosítva lesz, ha Franciaországot Oroszország karjaiba kényszerítik? Ha a hadiszerencse, a siker fennhéjázása és dinasztikus fondorlatok Németországot francia terület elrablására csábítják, akkor csak két út marad nyitva számára. Vagy *nyíltan* az orosz terjeszkedő politika eszközévé*** kell válnia, bármilyen következményekkel járjon is ez,° vagy pedig rövid nyugalom után új „védekező" háborúra lesz kénytelen készülődni, nem afféle újsütetű „lokalizált" háborúra, hanem *faji háborúra* – a szövetkezett szláv és latin fajok ellen.°°

A német munkásosztály ezt a háborút, melyet megakadályozni nem állt hatalmában, hathatósan támogatta mint olyan háborút, amely a német függetlenségért, valamint Franciaországnak°°° és Európának a második császárság dögvészes lidérce alóli felszabadításáért folyt. A német munkások voltak azok, akik a falusi dolgozókkal együtt a hősi seregek idegeit és izmait szolgáltatták, hátrahagyva éhségtől haldokló családjaikat. Miután megtizedelték őket a külföldi csaták, újra meg fogja tizedelni őket az otthoni nyomor.+ „Biztosítékokat" követelnek most ők is – biztosítékokat arra, hogy roppant áldozataik nem voltak hiábavalók, hogy kivívták a szabadságot, hogy a császári seregek felett aratott győzelem nem változik át a német nép vereségévé, mint 1815-ben; és legelső biztosítékul követelik a *tisztességes békét Franciaország számára* és a *francia köztársaság elismerését.*

A német Szociáldemokrata Munkáspárt központi bizottsága szeptember 5-én kiáltványt adott ki, melyben erélyesen követeli ezeket a biztosítékokat

---

* *Az 1891-es német kiadásban*: a németeskedők – *Szerk.*

** *Az 1870-es német kiadásban beiktatva*: függetlensége, – *Szerk.*

*** *Az 1891-es német kiadásban*: szolgájává – *Szerk.*

° *Az 1870-es német kiadásban beiktatva*: – ez az a politika, amely megfelel a Hohenzollernok hagyományának, – *Szerk.*

°° *Az 1870-es német kiadásban beiktatva*: Ez az a békeperspektíva, amelyet a németországi középosztály agybeteg patriótái „biztosítanak". – *Szerk.*

°°° *Az 1891-es német kiadásban*: Németországnak – *Szerk.*

+ *Az 1870-es német kiadásban beiktatva*: És a hazafias kiáltozók azzal fogják vigasztalni őket, hogy a tőkének nincs hazája, és hogy a munkabért a kereslet és kínálat *hazafiatlan nemzetközi* törvénye szabályozza. Nem legfőbb ideje-e hát, hogy a német munkásosztály felemelje szavát és a középosztálybeli uraknak többé ne engedje meg, hogy *az ő nevében* beszéljen. – *Szerk.*

Többek közt hangoztatja: „Tiltakozunk", mondják, „Elzász-Lotaringia annexiója ellen. És tudatában vagyunk annak, hogy a német munkásosztály nevében szólunk. Franciaország és Németország közös érdekében, a béke és a szabadság érdekében, a nyugati civilizáció érdekében a keleti barbarizmussal szemben, a német munkásság nem fogja nyugodtan eltűrni Elzász-Lotaringia annexióját... Hűségesen együtthaladunk munkástársainkkal, az egész világ munkásaival a proletariátus nemzetközi ügyéért!"[159]

Sajnos nem fűzhetünk vérmes reményeket tiltakozásuk közvetlen sikeréhez. Ha a francia munkások békeidőben nem tudták megállítani az agresszort*, több kilátás van-e akkor arra, hogy a német munkások csatazaj közepette megállítsák a győzőt? A német munkások kiáltványa azt követeli, hogy Louis Bonaparte-ot mint közönséges bűnözőt szolgáltassák ki a francia köztársaságnak. Ezzel szemben kormányzóik mindent elkövetnek azért, hogy visszahelyezzék őt a Tuileriákba mint a legalkalmasabb embert Franciaország tönkretételére. Bármiképp alakulnak is a dolgok, a történelem meg fogja mutatni, hogy a német munkásosztályt nem ugyanabból a képlékeny anyagból gyúrták, mint a német középosztályt. Teljesíteni fogják kötelességüket.

Mint ők, mi is üdvözöljük a köztársaság eljövetelét Franciaországban, de ugyanakkor aggodalom tölt el bennünket, amely remélhetőleg alaptalannak fog bizonyulni. Ez a köztársaság nem döntötte meg a trónt, csupán üres** helyét foglalta el. Nem mint szociális vívmányt, hanem mint a nemzet védelmi rendszabályát kiáltották ki. Olyan ideiglenes kormány kezében van, mely részben közismert orléanistákból, részben burzsoá republikánusokból tevődik össze, és ezek között vannak néhányan, akikre letörölhetetlen bélyeget sütött az 1848 júniusi felkelés. A munkamegosztás e kormány tagjai között nem sok jót ígér. Az orléanisták magukhoz ragadták a döntő pozíciókat: a hadsereget és a rendőrséget, míg az állítólagos republikánusoknak a fecsegés minisztériumai jutottak. Első cselekedeteik némelyike elég világosan mutatja, hogy a császárságtól nemcsak romhalmazt örököltek, hanem a munkásosztálytól való rettegést is. Ha most a köztársaság nevében vad frázisok kíséretében lehetetlenségeket ígérnek, vajon nem azért teszik-e, hogy egy „lehetséges" kormány utáni kívánkozást készítsenek elő? Vajon a köztársaságot nem arra szánja-e egy-

---

* *Az 1891-es német kiadásban*: a támadót *Szerk.*

** *Az 1870-es német kiadásban*: német szuronnyal megürített – *Szerk.*

néhány burzsoá temetkezési vállalkozója, hogy hézagtöltő és híd legyen egy orléanista restaurációhoz?

A francia munkásosztály ilyenformán rendkívül súlyos körülmények között mozog. A jelenlegi válságban, amikor az ellenség már csaknem Párizs kapuit döngeti, az új kormány megbuktatásának minden kísérlete kétségbeesett őrültség volna. A francia munkásoknak teljesíteniök kell állampolgári kötelességüket*; de ugyanakkor nem szabad, hogy 1792 nemzeti *emlékei* úrrá legyenek rajtuk, mint ahogyan a francia parasztokat elámították az első császárság nemzeti *emlékei*.[160] Nem a múltat kell megismételniök, hanem a jövőt kell felépíteniök. Használják ki nyugodtan és határozottan a köztársaság szabadságának lehetőségeit saját osztályuk megszervezésére. Ez új, héraklészi erőt ad majd nekik Franciaország újjáteremtéséhez és közös feladatunkhoz – a munka felszabadításához. Az ő erejüktől és bölcsességüktől függ a köztársaság sorsa.

Az angol munkások máris tettek lépéseket avégett, hogy kívülről jövő egészséges nyomással legyőzzék kormányuk ellenkezését a francia köztársaság elismerésével szemben.[161] Az angol kormánynak mostani késedelmeskedésével valószínűleg az a szándéka, hogy jóvátegye az 1792-es antijakobinus háborút, valamint korábbi illetlen sietségét, amellyel az államcsínyt szentesítette.[162] Az angol munkások továbbá azt kívánják kormányuktól, hogy hatalmának teljes latbavetésével ellenezze Franciaország feldarabolását, amit az angol sajtó egy része szemérmetlenül üvöltve követel**. Ugyanaz a sajtó ez, amely húsz éven át istenítette Louis Bonaparte-ot mint Európa gondviselését, és amely a*** rabszolgatartók lázadását ujjongó lelkesedéssel üdvözölte. Ma is, mint akkor, a rabszolgatartókért töri magát.

A *Nemzetközi Munkásszövetség* szekciói minden országban szólítsák fel a munkásosztályt cselekvésre. Ha a munkások megfeledkeznek kötelességükről, ha tétlenek maradnak, akkor a mostani szörnyű háború csak előfutára lesz még halálthozóbb nemzetközi viszályoknak és minden nemzetben° újra diadalmaskodni fognak a munkásságon a kard, a föld és a tőke urai.

Vive la république!°°

London, 1870 szeptember 9.

---

* *Az 1870-es német kiadásban beiktatva*: és teljesítik is – *Szerk.*

** *Az 1870-es német kiadásban*: amit természetesen az angol sajtó egy része ugyanolyan zajos an követel, mint a német hazafiak – *Szerk.*

*** *Az 1891-es német kiadásban*: az amerikai – *Szerk.*

° *Az 1891-es német kiadásban*: országban – *Szerk.*

°° – *Éljen a köztársaság!* – *Szerk.*

A Főtanács

Robert Applegarth; Martin J. Boon; Fred. Bradnick; Caihil; John Hales; William Hales; George Harris; Fred. Lessner; Lopatyin; B. Lucraft; George Milner; Thomas Mottershead; Charles Murray; George Odger; James Parnell; Pfänder; Rühl; Joseph Shepherd; Cowell Stepney; Stoll; Schmutz

Az egyes országok ügyeivel megbízott titkárok

Eugène Dupont – Franciaország; *Karl Marx* – Németország és Oroszország; *A. Serraillier* – Hollandia és Spanyolország; *Hermann Jung* – Svájc; *Giovanni Bora* – Olaszország; *Zévy Maurice* – Magyarország; *Antoni Żabicki* – Lengyelország; *James Cohen* – Dánia; *J. G. Eccarius* – Egyesült Államok

William Townshend, elnök
John Weston, pénztárnok
J. George Eccarius, főtitkár

Iroda: 256, High Holborn, London, W. C.
1870 szeptember 9.

Second Address of the General Council of the International Workingmen's Association on the War

A megjelenés helye: külön brosúrában, London, 1870 szeptember

Eredeti nyelve: angol

[Karl Marx]

[A braunschweigi bizottság tagjainak letartóztatásáról[163]]

A „Nemzetközi Munkásszövetség" német szekciójának Braunschweigben székelő központi bizottsága e hó 5-én kiáltványban fordult a német munkásosztályhoz és felszólította, hogy akadályozza meg Elzász és Lotaringia annektálását és segítse elő a becsületes békét a francia köztársasággal. Nemcsak hogy kiáltványát a parancsnokló tábornok, Vogel von Falckenstein rendeletére elkobozták, hanem a bizottság összes tagjait, még a dokumentum szerencsétlen nyomdászát is letartóztatták, és mint közönséges bűnözőket láncra verve a kelet-poroszországi Lötzenbe szállították.

A megírás ideje: 1870 szeptember 11. és 14. között
A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette",
1870 szeptember 15. (1744.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás nélkül

Friedrich Engels

A Nemzetközi Munkásszövetség belga szekciói 6. kongresszusának[164]

London, 1870 december 23.

Polgártársak!

A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa jókívánságait küldi 6. kongresszusotoknak. Már e kongresszus összeülésének ténye is újból bebizonyítja, hogy a belga proletariátus lankadatlanul folytatja erőfeszítéseit a munkásosztály felszabadításáért, még egy öldöklő és testvérgyilkos háború közepette is, amely egész Európát borzalommal tölti el és e percben minden egyebet háttérbe szorítva, leköti a közvélemény érdeklődését.

Különös elégtétellel állapítottuk meg, hogy a belga szekciók e háborúval kapcsolatosan olyan irányvonalat követnek és olyan gondolatokat hirdetnek, amelyeket a világ proletariátusának érdekei szabnak meg: bármiféle hódítás eszméjét elutasítják és a köztársaság fenntartását kívánják Franciaországban. E tekintetben egyébként teljes az összhang belga barátaink és a többi ország munkásai között.

Amióta a poroszok megszállták Rouent, Franciaországgal még megmaradt utolsó kapcsolataink is egyelőre megszakadtak. Angliában, Amerikában és Németországban azonban a munkások körében igen gyorsan elterjedt a hódító háború elleni és a francia köztársaság fenntartása melletti mozgalom. Ez a mozgalom, mindenekfelett Németországban, olyan kiterjedéseket öltött, hogy a porosz kormány kénytelen volt hódító és reakciós politikája érdekében nekirontani a munkásoknak. A németországi szociáldemokrata munkáspárt Braunschweigben székelő központi bizottságát letartóztatták; e párt sok tagja ugyanerre a sorsra jutott; s végül az északnémet parlament két tagját, Bebel és Liebknecht polgártársakat, akik ott a munkásosztály nézeteit és érdekeit képviselték, lakat alá tették. Az Internacionálét azzal vádolják, hogy mindezen polgártársaknak kiadta egy hatalmas forradalmi

összeesküvés jelszavát; nem kétséges, hogy itt az Internacionálé hírhedt párizsi összeesküvésének második kiadásával van dolgunk, amely összeesküvést a bonapartista rendőrség állítólag felfedett, s amely végül oly szánalmasan ködpárává foszlott. Mindezen üldöztetések ellenére a nemzetközi munkásmozgalom előrehalad és egyre erősödik.[165]

A jelenlegi kongresszus alkalmat ad nektek arra, hogy megállapítsátok, hány szekció és egyéb csatlakozott társaság működik, és mindegyiknek hány tagja van, hogy ilymódon pontos képet nyerjetek mozgalmunk haladásáról Belgiumban. Szeretnők, ha a szövetségünk belgiumi helyzetét felmérő statisztika eredményét közölnétek a Főtanáccsal; igyekezni fogunk e statisztikát más országok vonatkozásában is kiegészíteni. Magától értetődik, hogy ezt a tájékoztatást bizalmasan kezeljük és az abból számunkra kiviláglő tényeket nem bocsátjuk nyilvánosságra.

A Főtanács kifejezi továbbá azt a reménységét, hogy a belga szekcióknak az 1871. év folyamán alkalmuk lesz emlékezetükbe idézni a különböző nemzetközi kongresszusokon a Főtanácsot illető járulékokra vonatkozóan hozott határozatokat. A jelenlegi háború következtében a legtöbb kontinentális országból nem futnak be pénzösszegek, s persze tudjuk, hogy az e háború okozta általános depressziót saját bőrükön érzik a belga munkások is; a Főtanács csak azért veti fel ezt a kérdést, mert emlékeztetni szeretné a belga szekciókat, hogy anyagi támogatás nélkül nem lesz módjában olyan mérvű propagandát kifejteni, aminőt kívánatosnak tart.

Serraillier polgártárs, a Belgium ügyeivel megbízott titkár távollétében a Főtanács alulírottat bízta meg azzal, hogy fentieket a kongresszussal közölje.

Üdvözlet és testvériség

Frédéric Engels

Au 6me Congrès des Sections Belges
de l'Association Internationale des Travailleurs

A megjelenés helye: „L'Internationale",
1871 január 1. (103.) sz.

Eredeti nyelve: francia

Karl Marx

A sajtó- és vitaszabadság Németországban

A „Daily News" szerkesztőjének

Uram!

Amikor Bismarck azzal vádolta a francia kormányt, hogy „a sajtó és népképviselők útján történő szabad véleménynyilvánítást lehetetlenné tette", nyilvánvalóan csak egy berlini viccet akart elsütni. Ha ön meg akarja ismerni az „igazi" francia közvéleményt, kérem, forduljon Herr Stieberhez, a versailles-i „Moniteur"[166] szerkesztőjéhez és közismert porosz rendőrkémhez!

Bismarck kifejezett parancsára felségárulás vádjával letartóztatták Bebel és Liebknecht urakat, egyszerűen azért, mert teljesíteni merték kötelességüket mint népképviselők, ti. a birodalmi gyűlésben tiltakoztak Elzász és Lotaringia annektálása ellen, ellene szavaztak az új hadihiteleknek, kifejezték rokonszenvüket a francia köztársaság iránt és elítélték azt a kísérletet, hogy Németországot egyetlen porosz kaszárnyává tegyék. Ugyanezen nézetek nyilvánítása miatt a braunschweigi szociáldemokrata bizottság tagjait a múlt év szeptember eleje óta gályarabokként kezelik és felségárulás címén még most is folyik ellenük bűnvádi eljárási komédia. Ugyanilyen sors ért számos munkást, aki a braunschweigi kiáltványt propagálta. Hasonló ürügyekkel felségárulás címén perbe fogták Hepner urat, a lipcsei „Volksstaat"[167] helyettes szerkesztőjét. A néhány Poroszországon kívül megjelenő független német lapot nem engedik be a Hohenzollern-uralom alatt álló területre. A rendőrség naponta szétkerget német munkásgyűléseket, melyeken a Franciaországgal kötendő tisztességes békéért szállnak síkra. A hivatalos porosz doktrína szerint, mint azt Vogel von Falckenstein tábornok naivan leszögezte, minden német, aki „akadályozni próbálja a porosz hadviselés előrelátható franciaországi terveit", felségárulásban bűnös. Ha Gambetta úr és társai, akárcsak a Hohenzollernok, kénytelenek

lennének erőszakosan elfojtani a közvéleményt, csak a porosz módszerhez kellene folyamodniok és a háború örvén egész Franciaországban kihirdethetnék az ostromállapotot. Német földön csakis porosz börtönökben senyvedő francia katonák vannak. A porosz kormány mégis ragaszkodik ahhoz, hogy szigorúan fenntartsa az ostromállapotot, vagyis a katonai despotizmus legdurvább és legfelháborítóbb formáját, minden törvény felfüggesztését. A francia földet körülbelül egymilliónyi német behatoló lepi el. A francia kormány mégis nyugodtan nélkülözheti „a szabad véleménynyilvánítás lehetővé tételének" e porosz módszerét. Vessük össze e két képet! Németország azonban túlságosan szűk területnek bizonyult Bismarck számára, aki mindent felölelő szeretettel viseltetik az önálló véleménynyilvánítás iránt. Amikor a luxemburgiak kifejezték Franciaország iránti rokonszenvüket, Bismarck az érzelmek e megnyilvánulását használta ürügyül arra, hogy felmondja a londoni semlegességi szerződést[168]. Amikor a belga sajtó ugyanebbe a bűnbe esett, a brüsszeli porosz nagykövet, Herr von Balan, felszólította a belga kormányt, hogy ne csak a poroszellenes újságcikkeket, hanem még az olyan egyszerű hírek kinyomatását is tiltsa be, amelyeket a függetlenségi háborújukat vívó franciák buzdítására szántak. Valóban roppant szerény kívánság: „pour le roi de Prusse"* függesszék fel a belga alkotmányt. Alighogy a stockholmi lapok Annexander[15] Vilmos közismert „jámborságáról" megeresztettek néhány tréfát, Bismarck bősz üzenetekben támadt rá a svéd kormányra. Még Szentpétervár délkörén is ki tudta kémlelni a túlságosan szabad szájú sajtót. Alázatos kérésére a legjelentősebb pétervári lapok szerkesztőit a főcenzor elé idézték, aki rájuk parancsolt, hogy tartózkodjanak a cár leghűbb vazallusának bármiféle bírálatától. E szerkesztők egyike, Szaguljajev úr, elég elővigyázatlan volt és a „Golosz"[169] hasábjain szellőztette e figyelmeztetés titkát. Az orosz rendőrség azonnal lecsapott rá és elzsuppolta őt valamelyik távoli tartományba. Tévedés lenne azt hinni, hogy ezek a zsandáreljárások csak a háborús láz paroxizmusának tulajdoníthatók. Ellenkezőleg: a porosz jogi elvek igazi módszeres alkalmazását jelentik. A porosz büntetőtörvénykönyvben valóban van egy furcsa záradék, amely szerint minden külföldit a saját országában vagy bármely más idegen országban véghezvitt cselekedetei vagy közzétett írásai alapján „a porosz király megsértése" vagy „Poroszország ellen elkövetett felségárulás" miatt perbe foghatnak! Franciaország – s ügye szerencsére korántsem reménytelen – e percben nemcsak saját

* – „a porosz király kedvéért"; *átvitt értelemben*: ingyen, semmiért; szívességből – *Szerk.*

nemzeti függetlenségéért, hanem Németország és Európa szabadságáért is harcol.

Maradok, Uram, tisztelettel

Karl Marx

London, 1871 január 16.

A megjelenés helye: „The Daily News", 1871 január 19.
Eredeti nyelve: angol

Friedrich Engels

[Főtanácsi határozattervezetek az angol munkásosztály állásfoglalásáról a porosz–francia háborúval kapcsolatban[170]]

1. Hogy a munkásosztálynak a francia köztársaság támogatására irányuló mozgalma eleinte arra kellett volna hogy összpontosítsa erőfeszítéseit, hogy kikényszerítse a brit kormánytól a köztársaság elismerését.

2. Hogy Angliának Franciaország javára történő katonai intervenciója, ahogy ezt indítványozói értik, bármi haszonnal csak egy bizonyos időpontban járhatott volna, amely már régen elmúlt.

3. Hogy Anglia képtelen marad nemcsak arra, hogy hatásosan beavatkozzék kontinentális ügyekbe, hanem arra is, hogy a kontinentális katonai despotizmusok ellen védekezzék, mindaddig, amíg vissza nem nyeri szabadságát valódi hadiereje, vagyis haditengerészeti ereje bevetésére; ezt pedig csak akkor nyerheti vissza, ha érvénytelennek nyilvánítja a párizsi deklarációt[171].

A megírás ideje: 1871 január vége

Eredeti nyelve: angol

Friedrich Engels

A Nemzetközi Munkásszövetség spanyol körzete föderális tanácsának[172]

London, 1871 február 13.

Polgártársak!

A Főtanács nagy örömmel vette december 14-i leveleteket. Előző, július 30-án kelt leveleteket ugyancsak megkaptuk, s Serraillier polgártársnak, a Spanyolország ügyeivel megbízott titkárnak adtuk át, azzal az utasítással, hogy juttassa el hozzátok válaszunkat. Serraillier polgártárs azonban röviddel azután Franciaországba utazott, hogy a köztársaságért harcoljon, majd Párizsban bekerítették. Ha tehát nem kaptatok választ július 30-i leveletekre, amely még nála van, ez e körülmények következménye. A Főtanács most, folyó hó 7-i ülésén időlegesen az alulírott F. E.-re bízta a levelezést spanyolországgal és átadta neki legutóbbi leveleteket.

Rendszeresen megkaptuk a spanyol munkáslapokat – a barcelonai „Federación"-t[173], a madridi „Solidaridad"-ot[174] (1870 decemberéig), a palmai „Obreró"-t[175] (betiltásáig) és röviddel ezelőtt a palmai „Revolución social"-t (csak az első számot). Ezek a lapok folyamatosan tájékoztattak bennünket a munkásmozgalommal kapcsolatosan Spanyolországban lezajló eseményekről; nagy megelégedéssel láttuk, hogy a társadalmi forradalom eszméi mindinkább közkincsévé válnak országotok munkásosztályának.

Nem kétséges, hogy a régi politikai pártok üres szónoklatai – mint mondjátok – túlságosan magukra vonták a nép figyelmét és így propagandánknak nagy akadályaivá váltak. A proletármozgalom első éveiben ez mindenütt így volt. Franciaországban, Angliában, Németországban a szocialisták kénytelenek voltak és még ma is kénytelenek a régi arisztokrata vagy burzsoá, monarchista vagy akár republikánus politikai pártok befolyása és akciója ellen harcolni. A tapasztalat mindenütt bebizonyította, hogy a legjobb eszköz a munkásoknak a régi pártok ezen uralma alóli felszabadítására

minden országban olyan proletár párt alapítása volt, amelynek saját politikája van, a többi pártétól igen világosan megkülönböztethető politikája, hiszen ez a munkásosztály felszabadításának feltételeit hivatott kifejezni. E politika részletei minden ország különös körülményei szerint változnak; mivel azonban a munkának a tőkéhez való alapvető viszonylatai mindenütt ugyanazok, és mivel a birtokos osztályok politikai uralma a kizsákmányolt osztályok felett mindenütt ténylegesen fennáll, a proletár politika elvei és célja azonosak lesznek, legalábbis minden nyugati országban. A birtokos osztályok, a földtulajdonos arisztokraták és burzsoák nemcsak gazdagságuk hatalmánál, egyszerűen a munkának a tőke által történő kizsákmányolásánál fogva tartják szolgaságban a dolgozó népet, hanem az államhatalom, a hadsereg, a bürokrácia, a törvényszékek útján is. Az akció és mindenekfelett a szervezés és a propaganda egyik leghatásosabb eszközét dobnók sutba, ha lemondanánk az ellenfeleinkkel a politikai terepen folytatott küzdelemről. Az általános választójog kitűnő akcióeszközt nyújt számunkra. Németországban a politikai pártként jól megszervezett munkásoknak sikerült hat képviselőt az úgynevezett népképviseletbe küldeniök, és az az opozíció, amelyet Bebel és Liebknecht barátaink ott a hódító háborúval szemben ki tudtak fejteni, erőteljesebben szolgálta nemzetközi propagandánkat, mint a sokéves sajtópropaganda és a gyűlések tartása. Épp most Franciaországban is választottak munkásképviselőket, akik hangosan hirdetik majd elveinket a nemzetgyűlésben. A következő választásokon ugyanez történik majd Angliában is.

Örömmel értesülünk, hogy országotok szekcióinak járulékait át akarjátok nekünk utalni; köszönettel fogadjuk majd őket. E járulékokat szíveskedjetek valamelyik londoni bankárra szóló pénztárnokunknak, John Westonnak folyósítandó csekkben, vagy az alulírotthoz intézett ajánlott levélben, 256, High Holborn, London címre (Tanácsunk székhelye) vagy lakására: 122, R[egent's] P[ark] R[oad] átutalni.

Nagy érdeklődéssel várjuk föderációtok statisztikáját is, amelynek megküldését ígéritek.

Ami az Internacionálé kongresszusát illeti, amíg a jelenlegi háború tart, céltalan rá gondolni. Ha azonban, mint most úgy tűnik, a béke hamarosan helyreáll, a Tanács haladéktalanul foglalkozik majd ezzel a fontos kérdéssel és baráti meghívástokat, hogy azt Barcelonába hívjuk össze, tekintetbe fogja venni.

Portugáliában még nincsenek szekcióink; nektek talán könnyebb kapcsolatokat létesíteni ennek az országnak a munkásaival, mint nekünk. Ha ez így van, kérjük, írjatok újra a dologról. Ugyanígy azt hisszük, hogy, legalábbis

eleinte, jobb lenne, ha ti lépnétek kapcsolatba a Buenos Aires-i nyomdászokkal, később pedig közölnétek velünk az elért eredményeket. Közben üdvös és az ügynek hasznos szolgálatot tennétek nekünk, ha megküldenétek az „Ánales de la Sociedad tipogr[áfica] de B[uenos] A[ires]"[176] egy példányát, hogy e lapot megismerhessük.

Egyébként a nemzetközi mozgalom, minden akadály ellenére, továbbra is halad. Angliában közvetlenül csatlakoztak szövetségünkhöz a birminghami és manchesteri központi szakszervezeti tanácsok (Trades' Councils) és általuk az ország két legfontosabb ipari városának munkásai. Németországban e percben a kormányok ugyanolyan hajszáját szenvedjük, aminőt egy évvel ezelőtt Louis Bonaparte kormányai szenvedtettek el velünk Franciaországban. Német barátaink, akik közül több mint ötvenen ülnek börtönben, szó szerint a nemzetközi ügyért szenvednek; azért tartóztatták le őket és fogták őket perbe, mert minden erejükkel szembeszálltak a hódítás politikájával és azt követelték, hogy a német nép testvériesüljön a francia néppel. Ausztriában is sok barátunkat börtönbe vetették, de a mozgalom mégis halad. Franciaországban szekcióink mindenütt az invázióval szembeni ellenállás lelke és erőssége voltak, a dél nagy városaiban kezükbe ragadták a helyi hatalmat, és ha Lyon, Marseille, Bordeaux, Toulouse másutt nem tapasztalható energiát fejtettek ki, ez az internacionalisták erőfeszítéseinek köszönhető. Belgiumban szervezetünk erős; belga szekcióink most tartották hatodik körzeti kongresszusukat. Svájcban a szekcióink között nemrég felmerült nézeteltérések úgy látszik kezdenek elsimulni. Amerikából újabb francia, német és cseh (bohémiai) szekciók csatlakozásáról kaptunk hírt, egyébként pedig továbbra is tartjuk a testvéri kapcsolatot az amerikai munkások nagy szervezetével, a Munkásligával (Labor League)[177].

Abban a reményben, hogy nemsokára újabb értesítést kapunk tőletek, testvéri üdvözletünket küldjük.

A Nemz[etközi] M[unkás]szöv[etség]
Főtanácsa nevében
F. E.

Al Consejo Federal de la Región Española
de la Asociación Internacional de Trabajadores

Eredeti nyelve: francia

Friedrich Engels

Az oroszországi helyzet[178]

A „Pall Mall Gazette" szerkesztőjének

Uram!

Az angol kormány kijelenti, hogy mit sem tud Oroszország és Poroszország szövetségéről. Németországban senki sem vitatja e szövetség létezését; ellenkezőleg, a poroszbarát sajtó ujjongva üdvözli e tényt, a poroszellenes lapok pedig felháborodnak rajta. Az utóbbiak egyike, a „Volksstaat" úgy véli, hogy Gladstone úr a cáfolataival csak azt akarta kifejezésre juttatni, hogy ez nem szövetségi, hanem inkább vazallusi szerződés, és ez esetben igaza van. Versailles és Szentpétervár között, a „Mindhalálig híve, Vilmos" és tartózkodóbb unokafivére, Sándor között váltott táviratok alapján valóban nem férhet többé kétség ahhoz, hogy milyen a viszony a kontinens két mostani nagy katonai monarchiája között. E táviratokat, mellesleg szólva, először a „Journal de Saint-Pétersbourg"[179] közölte; és éppilyen jelentős tény, hogy teljes szövegüket a német sajtó nem nyomtatta ki; sajátlag azt hagyta ki, hogy Vilmos császár mindhalálig tartó hűségéről biztosítja a cárt. A levélváltás teljes szövege mindenesetre nem hagy kétséget afelől, hogy Vilmos császár kifejezésre akarja juttatni: mélyen átérzi lekötelezettségét Oroszországgal szemben és viszonzásul kész Oroszország szolgálatára lenni. A császár elmúlt hetvenéves, valószínű örökösének* érzülete pedig kétes, ami bizonyára erős indíték arra, hogy Oroszország addig üsse a vasat, amíg meleg.

Azonkívül Oroszország belső helyzete távolról sem kielégítő. A pénzügyek csaknem reménytelenül ziláltak; a jobbágyfelszabadítás és az ezzel kapcsolatos egyéb társadalmi és politikai változások végrehajtásának különös formája szinte hihetetlen mértékben megzavarta a mezőgazdasági termelést. A váltakozva hol jóváhagyott, hol visszavont, majd megint jóvá-

* Frigyes Vilmos. – *Szerk.*

hagyott liberális jellegű félrendszabályok elég mozgolódási teret adtak a művelt osztályoknak, hogy határozott közvéleményt alakítsanak ki; ez a közvélemény pedig minden ponton szembehelyezkedik azzal a külpolitikával, amelyet a jelenlegi kormány eddig láthatólag követett. Oroszországban a közvélemény mindenekelőtt hevesen pánszláv beállítottságú – vagyis ellenséges érzületű a szláv faj három nagy „elnyomójával": a németekkel, a magyarokkal és a törökökkel szemben. A porosz szövetséget éppen olyan ellenszenvesnek tartja, amilyennek az osztrák vagy a török szövetséget tartaná. Azonkívül azonnali háborús akciót követel pánszláv értelemben. A hagyományos orosz diplomácia nyugodt, lassú, de rendkívül biztos földalatti akciója súlyos próbára teszi türelmét. Olyan sikerek, amilyeneket a konferencián[110] elértek, még ha ezek önmagukban véve jelentősek is, az orosz pánszlávisták szemében nullával egyenlők. Ők semmit sem hallanak, csak elnyomott fajtestvéreik „fájdalomkiáltását", semmit sem éreznek át mélységesebben, mint azt, hogy egy hatalmas csapással, egy hódító háborúval helyre kell állítani szent Oroszország elvesztett főhatalmát. Ezenkívül tudják, hogy a trón valószínű örököse* közülük való. Mindezt tekintetbe véve, és azt is, hogy a nagy stratégiai vasútvonalakat dél és délnyugat felé még nem építették ki olyan messzire, hogy Ausztria vagy Törökország vagy mindkettő elleni támadás céljára eredményesen fel lehetne őket használni, nincs-e az orosz kormánynak és Sándor cárnak személyesen hathatós indoka arra, hogy a régi bonapartista módszert alkalmazva, külső háborúval hárítsa el a belső nehézségeket addig, amíg a porosz szövetség még biztosnak tűnik?

Ilyen körülmények között a 12 millió font sterling összegű új orosz kölcsön egészen különös jelentőséget nyer. Igaz, hogy az értéktőzsdén hazafias tiltakozást köröztek – mint közlik, nem voltak rajta aláírások és úgy látszik nem is kerültek rá –, ám úgy halljuk, a jegyzés meghaladta a kölcsön összegét. Arról, hogy többek között milyen célokra használják majd ezt a 12 milliót, a stettini „Ostseezeitung"[180], tehát olyan lap tájékoztat bennünket, amely sok éven át nemcsak a legjobb információkkal rendelkezett az orosz ügyekről, hanem elég független is volt ahhoz, hogy leközölje őket. A francia–német háború, mondja e lap pétervári tudósítója (március 4-én, új időszámítás szerint), meggyőzte az orosz katonai hatóságokat az orosz erődépítés terén eddig követett rendszer teljes hatástalanságáról, és a hadügyminisztérium máris megállapította a szükséges változtatások tervét. „Jelentik, hogy az új rendszert, amely különálló erődök bevezetésén alap-

* Sándor. – *Szerk.*

szik, először a fontosabb határerődöknél alkalmazzák, amelyek rekonstrukcióját haladéktalanul megkezdik. Az első erődítmények, amelyeket különálló erődökkel látnak el, Breszt-Litovszk, Dęblin és Modlin." Mármost Breszt-Litovszk, Dęblin (vagy Ivangorod) és Modlin (vagy hivatalos orosz nevén Novo-Georgijevszk) éppen az a három erődítmény, amelynek Varsó a középpontja, és amely a lengyel királyság nagyobbik része felett uralkodik, Varsó pedig most nem kap különálló erődöket, azon igen érthető okból, hogy már sok éve rendelkezik ilyenekkel. Oroszország tehát, nem vesztegetve az időt, jobban markába szorítja Lengyelországot, megerősíti hadműveleti bázisát Ausztria ellen, és az a sietség, amellyel ezt végrehajtja, az európai béke szempontjából nem jó előjel.

Mindezt még tisztán védelmi fegyverkezésnek lehet nevezni. De az említett tudósító még hozzáteszi: „Oroszországban a francia–német háború kitörésekor megkezdett háborús készülődést lankadatlan buzgalommal folytatják. Újabban a hadügyminisztérium elrendelte a negyedik zászlóaljak megalakítását. E rendelet végrehajtását minden ezrednél, a lengyel királyság ezredeit beleértve, máris megkezdték. A tábori vasúti és távírószolgálatra rendelt különítményeket, valamint az egészségügyi századokat már megszervezték. A legénységet szorgosan oktatják és kiképzik különféle feladataikra, az egészségügyi századokat még arra is megtanítják, hogyan kell sebesülteket első kötéssel ellátni, vérzést elállítani és eszméletleneket magukhoz téríteni."

Mármost csaknem minden nagy kontinentális hadseregben a gyalogezredek békeállománya három zászlóalj, és a békeállományról a hadiállományra való áttérés első félreismerhetetlen lépése a negyedik zászlóaljak megalakítása. Azon a napon, amikor Louis-Napoléon hadat üzent, szintén elrendelte a negyedik zászlóaljak megalakítását. Megalakításuk az első dolog, amit Poroszországban a mozgósítási parancs kézhezvétele után végrehajtanak. Ugyanígy van Ausztriában, és így van Oroszországban is. Bárhogyan vélekedünk a lengyel erődítmények különálló erődjeinek hirtelen felmerült szükségességéről, vagy arról az ugyanilyen hirtelen támadt buzgalomról, amellyel a porosz Krankenträger-* és vasúti meg távírászkülönítményeket be akarják vezetni az orosz szolgálatba (olyan országban, ahol vasút is, távíró is elég gyéren akad) —, ebben, a negyedik zászlóaljak megalakításában félreismerhetetlen jelét látjuk annak, hogy Oroszország már ténylegesen átlépte a békeállapot és a hadiállapot közötti választóvonalat. Senki sem képzelheti, hogy Oroszország ok nélkül tette meg ezt a lépést; és ha

* – betegszállító – *Szerk.*

e lépés jelent valamit, akkor támadást jelent valaki ellen. Talán ez megmagyarázza, hogy mire kell a 12 millió font sterling.

Híve stb.

E.

The Aspect of Affairs in Russia

A megírás ideje: 1871 március 15.

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1871 március 16. (1900.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Karl Marx és Friedrich Engels

A „Times" szerkesztőjének[181]

Uram,

Március 16-i kiadásukban párizsi tudósítójuk közli: „Karl Marx ... levelet írt egyik főemberének Párizsba, amelyben kijelenti, hogy nincs megelégedve azzal a magatartással, amelyet e társaság" (az Internacionálé) „tagjai ebben a városban tanúsítottak stb." Ezt a közleményt tudósítójuk nyilvánvalóan a március 14-i „Paris-Journal"-ból[182] vette, amely az állítólagos levél teljes szövegének nyilvánosságra hozatalát is megígéri. A március 19-i „Paris-Journal" valóban tartalmaz egy London, 1871 február 28-i keltezésű levelet az én állítólagos aláírásommal, melynek tartalma egyezik azzal, amit tudósítójuk közölt. Bátorkodom kijelenteni, hogy ez a levél elejétől a végéig arcátlan koholmány.

To the Editor of the „Times"

A megírás ideje: 1871 március 21.

Eredeti nyelve: angol

[Karl Marx]

[A Főtanács nyilatkozata a „Times" és más lapok szerkesztőségeinek[183]]

A „Times" szerkesztőjének

Uram,

A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának megbízásából felkérem, szíveskedjék lapja hasábjain közzétenni a következőket:

Az angol sajtót bejárta az a közlemény, hogy a Nemzetközi Munkásszövetség párizsi tagjai, csatlakozva az úgynevezett Németellenes Ligához, kijelentették: ezentúl minden németet kizárnak Szövetségünkből.

Ez a közlemény a pontos ellenkezője a tényeknek. Sem Szövetségünk párizsi föderális tanácsa, sem bármelyik párizsi szekció, amelyet e tanács képvisel, sohasem hozott ilyen határozatot. Az úgynevezett Németellenes Liga, amennyire egyáltalán létezik, kizárólag az arisztokrácia és a burzsoázia műve; a Jockey Club[184] kezdeményezte, az Akadémia, az értéktőzsde, néhány bankár és gyáros stb. hozzájárulása tartja fenn. A munkásosztálynak nincs hozzá semmi köze.

E rágalmak célja nyilvánvaló. Rövid idővel a legutóbbi háború kitörése előtt az Internacionálét általános bűnbaknak tették meg minden kellemetlen eseményért. Ezt most megint megismétlik. Míg a svájci és a porosz sajtó a legutóbbi zürichi németellenes kilengések[185] szerzőségével vádolja, francia lapok, mint a „Courrier de Lyon"[186], a „Courrier de la Gironde"[187], a „Liberté"[188] stb. az internacionalisták valamiféle Genfben és Bernben a porosz nagykövet elnöklete alatt tartott titkos összejöveteleiről írnak, ame-

lyeken kifőzték azt a tervet, hogy Lyont közös fosztogatásra kiszolgáltatják az egyesült poroszoknak és internacionalistáknak.

Tisztelettel

J. George Eccarius

a Nemzetközi Munkásszövetség főtitkára

256, High Holborn,
március 22.

To the Editor of the „Times"

A megjelenés helye: „The Times", 1871 március 23. (27 018.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

A „Volksstaat" szerkesztőségének[189]

A „Paris-Journal", a párizsi rendőrsajtó egyik legsikerültebb orgánuma március 14-i számában cikket közölt ezzel a szenzációs cégérrel: „Le Grand Chef de l'Internationale" („Grand Chef" alkalmasint a stieberi „Hauptchef"* francia fordítása).

„Ő, mint ismeretes" – kezdi a cikk –, „német, sőt mi rosszabb, porosz. Karl Marxnak hívják, *Berlinben* lakik stb. Nos hát! Ez a Karl Marx elégedetlen az *Internacionálé* francia tagjainak magatartásával. Ez már mellette szól. Úgy véli, túlontúl sokat foglalkoznak politikával és nem eleget szociális kérdésekkel. Ez az ő véleménye, és ezt nemrég nagyon határozottan megfogalmazta testvéréhez és barátjához, *Serraillier* polgártárshoz, az *Internacionálé* egyik párizsi főpapjához írt levelében. Karl Marx arra kéri a francia tagokat, különösen a párizsi csatlakozott társaságokat, ne tévesszék szem elől, hogy társaságuknak egyetlen célja van: a munka megszervezése és a munkástársaságok jövője. De a munkát dezorganizálják ahelyett, hogy megorganizálnák, és ő úgy hiszi, a vétkeseket figyelmeztetnie kell a Szövetség szervezeti szabályzatának betartására. Abban a helyzetben vagyunk, hogy Karl Marx úrnak ezt a figyelemre méltó levelét nyilvánosságra hozhatjuk, mihelyt azt az *Internacionálé* tagjaival közölték."

A „Paris-Journal" március 19-i számában valóban van egy állítólag az én aláírásommal ellátott levél, amelyet az egész párizsi reakciós sajtó azonnal átvett, s amely azután utat talált a londoni lapokba. De közben a „Paris-Journal" kiszimatolta, hogy *Londonban* tanyázom, *nem Berlinben*. Ezért a levelet ezúttal, az első bejelentéssel ellentmondásban, Londonból keltezi. Ez az utólagos kiigazítás azonban abban a hibában szenved, hogy eszerint az én Londonban levő *Serraillier* barátommal kerülőúton, Párizson kereszt-

* – *szószerint*: fő-főnök[190] – *Szerk.*

tül kellett leveleznem. A levél, ahogy azt már a „Times"-ban kijelentettem,* elejétől a végéig arcátlan *koholmány*.

Ugyanez a „Paris-Journal" és a „jó sajtó" más párizsi szócsövei azt híresztelték, hogy az *Internacionálé* párizsi föderális tanácsa azt az – illetékességén kívül eső – határozatot hozta, hogy a németeket kizárja a Nemzetközi Munkásszövetségből. A londoni napilapok nagy sietve felkapták a szívesen fogadott hírt és kárörvendő vezércikkekben nyilatkoztak az *Internacionálé* végre megtörtént öngyilkosságáról. Sajnos, ma a „Times" a *Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának* következő nyilatkozatát hozza:**

„Az angol sajtót bejárja az a közlemény, hogy a Nemzetközi Munkásszövetség párizsi tagjai kijelentették, hogy minden németet kizárnak a Nemzetközi Munkásszövetségből, tehát a *Németellenes Liga* szellemében cselekedtek. Ez a közlemény kiáltó ellentmondásban van a tényekkel. Sem Szövetségünk párizsi föderális tanácsa, sem bármelyik párizsi szekció, amelyet e tanács képvisel, soha nem is álmodott ilyen határozatról. Az úgynevezett Németellenes Liga, amennyire egyáltalában létezik, kizárólag az arisztokrácia és a burzsoázia műve. A Jockey Club[184] hívta életre, az Akadémia, a tőzsde, néhány bankár és gyáros stb. hozzájárulása tartották fenn. A munkásosztálynak soha nem volt hozzá semmi köze.

E rágalmak célja szembeszökő. Rövid idővel a legutóbbi háború kitörése előtt az *Internacionálét* bűnbaknak tették meg minden kellemetlen eseményért. Ezt a taktikát most megint megismétlik. Míg pl. svájci és porosz lapok a zürichi németeket ért sérelmek[185] szerzőségével vádolják az Internacionálét, ugyanakkor francia lapok, mint a »Courrier de Lyon«, a »Courrier de la Gironde«, a párizsi »Liberté« stb. az *internacionalisták* valamiféle *Genfben* és *Bernben* a *porosz követ elnöklete* alatt tartott titkos összejöveteleiről írnak, amelyeken kifőzték azt a tervet, hogy *Lyont* közös fosztogatásra kiszolgáltatják az egyesült poroszoknak és internacionalistáknak."

Így szól a Főtanács nyilatkozata. A dolog természetében rejlik, hogy a régi társadalom méltóságviselői és uralkodó osztályai, amelyek saját hatalmukat és a termelő néptömegek kizsákmányolását már csak *nemzeti* harcokkal és ellentétekkel tudják fenntartani, a *Nemzetközi Munkásszövetségben*

* *V. ö. 266. old. – Szerk.*
** *V. ö. 267—268. old. – Szerk.*

felismerik közös ellenfelüket. Ahhoz, hogy megsemmisítsék, *minden* eszköz jó.

London, 1871 március 23.

Karl Marx
a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának
Németország ügyeivel megbízott *titkára*

An die Redaktion des „Volksstaat"

A megjelenés helye: „Der Volksstaat",
1871 március 29. (26.) sz.

Eredeti nyelve: német

Karl Marx

[A „Werker" szerkesztőségének[191]]

London, 1871 március 31.

Polgártársak!

A párizsi internacionalistákhoz intézett állítólagos levelem, mint azt már a március 22-i „Times"-ban kijelentettem,* merő koholmány, amelyet a „Paris-Journal", a császári kloákában tenyésző al-lapok egyike agyalt ki. Egyébként úgy látszik, az európai „jó sajtó" valamennyi orgánuma azt a direktívát kapta, hogy használja fel a *hamisítást* mint legerősebb fegyverét az Internacionálé ellen.

A vallás, a rend, a család és a tulajdon e tisztes védelmezőinek szemében a *hamisítás* vétke a legkevésbé sem bűn.

Üdvözlet és testvériség

Karl Marx

A megjelenés helye: „De Werker",
1871 április 8. (flamandul)
Eredeti nyelve: francia

* *V. ö. 266. old. – Szerk.*

Karl Marx

A „Times" szerkesztőjének[192]

Uram,

Ugye megengedi, hogy széles körben terjesztett valótlanságok megcáfolása végett hasábjait újra igénybe vegyem?

Egy párizsi, március 30-i keletű lombard távirat kivonatot közöl a „Gaulois"-ból[193], amely „A párizsi forradalmat állítólag Londonban szervezték" szenzációs címmel a múlt szombati londoni lapokat ékesítette. A „Gaulois" a legutóbbi háborúban sikeresen versengett a „Figaró"-val[194] és a „Paris-Journal"-lal ama münchhauseniádák kiagyalásában, amelyek miatt a párizsi petit presse* világszerte gúny tárgyává vált, most pedig úgy látszik jobban meg van róla győződve, mint valaha, hogy az újságolvasó közönség mindig tartja majd magát az elvhez: „Credo, quia absurdum est."** De vajon maga Münchhausen báró vállalkozott volna-e arra, hogy „február legelején", amikor Thiers úr még nem töltött be semmi hivatalos posztot, Londonban megszervezze „a március 18-i felkelést", amelyet ugyanezen Thiers úrnak a párizsi nemzeti gárda lefegyverzését célzó kísérlete váltott ki? A „Gaulois", nem érve be azzal, hogy Assi és Blanqui urakat képzelt utazásra küldi Londonba, hogy ott titkos konklávén velem összeesküvést szőjenek, még két képzeletbeli személlyel egészíti ki a konklávét – egy „Bentini olaszországi főügynökkel" és egy „Dermott angliai főügynökkel". A lap kegyesen megerősít engem „az Internacionálé legfőbb főnökének" méltóságában is, amelyet először a „Paris-Journal" ruházott rám. Tartok tőle, hogy a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa, e két tiszteletreméltó orgánum ellenére, ügyleteit továbbra is

* – kis sajtó; bulvársajtó – *Szerk.*

** – „Hiszem, mert képtelen."[195] – *Szerk.*

anélkül fogja lebonyolítani, hogy egy „főnök" vagy „elnök" terhét magára venné.

Tisztelettel maradtam szolgálatára készen
Karl Marx

London, április 3.

To the Editor of the „Times"

A megjelenés helye: „The Times", 1871 április 4. (27 028.) sz.

Eredeti nyelve: angol

[Friedrich Engels]

[Az antwerpeni szivarkészítő munkások sztrájkjáról[196]]

Antwerpenben 500 szivarkészítő munkás munka nélkül van. A gyárosok az elé a választás elé állították őket, hogy vagy feloszlatják (a Nemzetközi Munkásszövetséghez tartozó) szakszervezetüket, vagy elbocsátják őket. Valamennyien kivétel nélkül határozottan visszautasították ezt a követelést, és ezért a gyárosok bezárták a műhelyeiket.

A munkásoknak 6000 frank (1600 tallér) van a pénztárukban; már összeköttetésbe léptek Hollandia és Anglia szivarkészítő munkásaival és minden onnan való szegődtetést megakadályoztak. Angliából jelentékeny pénzbeli támogatást fognak kapni, 176 font sterling (1200 tallér) már útnak indult és további segítségről gondoskodnak. Az antwerpeniek egyébként csak *kölcsönt* kérnek mivel kijelentették, hogy módjukban áll minden segítséget visszatéríteni. Ha a német szivarkészítő munkásoknak vagy más szakszervezeteknek módjukban áll támogatást nyújtani antwerpeni testvéreiknek, remélhető, hogy nem fogják ezt megtagadni. A pénzt *Ph. Coenen*, Boomgaardsstraat 3, Antwerpen, címre kell küldeni. De mindenképpen kötelességük, hogy megakadályozzák német szivarkészítők Antwerpenbe szegődését, amíg az ottani gyárosok ragaszkodnak követeléseikhez.

A megírás ideje: 1871 április 5.
A megjelenés helye: „Der Volksstaat", 1871 április 12. (30.) sz.
Eredeti nyelve: német
Aláírás: *nélkül*

Friedrich Engels

[A Főtanács határozata Tolain kizárásáról[197]]

Tekintettel arra, hogy a párizsi szekciók föderális tanácsa határozatot hozott, amely kizárja Tolain polgártársat a Szövetségből, mert miután a munkásosztály képviselőjeként beválasztották a nemzetgyűlésbe, a legszégyenletesebb módon cserbenhagyta a munkásosztály ügyét, és a Főtanácsot felkérték e határozat megerősítésére;

tekintettel arra, hogy a Nemzetközi Munkásszövetség minden francia tagjának kétségtelenül a Párizsi Kommün oldalán van a helye, nem pedig a jogbitorló és ellenforradalmi versailles-i gyűlésben,

a Főtanács megerősíti a párizsi föderális tanács határozatát és Tolain polgártársat a Nemzetközi Munkásszövetségből kizártnak nyilvánítja.

A Főtanácsnak nem volt módjában hamarabb intézkedni ebben az ügyben, mivel a párizsi föderális tanács fenti határozatát hiteles alakban csak április 25-én terjesztették eléje.

A megírás ideje: 1871 április 25. előtt

Eredeti nyelve: angol

[Friedrich Engels]

Még egyszer „Vogt" úr[198]

Az 1859-es augsburgi hadjárat[199] óta, amely oly hatalmas adag ütleget szerzett neki, Vogt úr, úgy látszott, jóllakott a politikával. Teljes energiával a természettudományok felé fordult, amelyek terén már korábban, mint maga mondta, „csodálatkeltő" felfedezéseket tett. Így – ugyanaz idő tájt, mikor Küchenmeister és Leuckart kimutatták a bélférgek felette bonyolult fejlődéstörténetét és ezzel csakugyan nagy haladást tettek a tudományban – azt a csodálatkeltő felfedezést tette, hogy a bélférgeknek két osztályuk van: kerekférgek, amelyek kerekek, és laposférgek, amelyek laposak. Most e hatalmas eredmények mellé még nagyobbat sorakoztatott. A történetelőtti korokból származó sok ásatag embercsont fellelése divatba hozta különböző emberfajok koponyáinak összehasonlító tanulmányozását. A koponyákat minden irányban megmérték, összehasonlították, megvitatták, eredményre nem jutottak, míg végül Vogt a szokott győzelembiztosságával meghirdette a rejtély megoldását,[200] hogy ti. az összes emberi koponyák két osztályra oszlanak: olyanokra, amelyek hosszúkásak (hosszúfejűek, dolichocephalusok), és olyanokra, amelyek kerekdedek (rövidfejűek, brachycephalusok). Amivel a legpontosabb és legszorgalmasabb megfigyelők nem készültek el hosszú éveken át tartó, fáradságos munkával, azt Vogt elérte az ő féreg-elvének egyszerű alkalmazásával. Ha e csodálatkeltő felfedezések mellé még odavesszük egy új species felfedezését a politikai zoológia területén, tudniillik a Kénesbanda[201] felfedezését, még a legszerénytelenebbnek is el kell ismernie, hogy Vogt egy emberi életre eleget alkotott.

De Vogtunk nagy szelleme nem nyughatott. A politika megtartotta ellenállhatatlan vonzerejét e férfiú számára, aki a söröspultnál is oly nagy teljesítményt nyújtott. Az anno hatvan szerzett ütlegek sebei szerencsésen behegedtek, a marxi „Vogt úr" nem kapható már a könyvkereskedelemben, az össszes rothadt históriák felett újra meg újra kinőtt már a fű, Vogtunk a német filiszter tetszésnyilvánítása mellett előadóutakat tartott, elterpesz-

kedett az összes természetbúvár-gyűléseken, etnográfiai és régészeti kongresszusokon, és odatolakodott a valódi tudományos nagyságokhoz; megint bizonyos mértékig „tisztességesnek" láthatta és arra hivatottnak hihette magát, hogy a német filisztert, akit a természettudományra betanított, a politikára is kitanítsa. Nagy dolgok történtek: a Kis Napóleon[202] kapitulált Sedannál, a poroszok Párizs előtt állottak, Bismarck Elzászt és Lotaringiát követelte. Legfőbb ideje volt, hogy Vogt a maga súlyos szavát hallassa.

E szó így hangzik: „Karl Vogts politische Briefe an Friedrich Kolb", Biel 1870; tizenkét levelet tartalmaz, amelyek először a bécsi „Tagespressé"-ben jelentek meg, és azonkívül Vogt Moniteur-je, a bieli „Handelskurier"[203] is leközölte őket. Vogt az annexió ellen és Németország elporoszosítása ellen nyilatkozik és szörnyen bosszantja, hogy e téren a gyűlöletes szociáldemokraták, vagyis a „Kénesbanda" nyomaiban lépked. A pamflet általános tartalmára felesleges volna kitérni, mert teljesen közömbös, hogyan gondolkodik egy Vogt az ilyen dolgokról. Azonfelül az érvek, amelyeket felhoz, csak a legközönségesebb sörfiliszteri csizmadiapolitizálgatásból valók, csakhogy Vogt ezúttal nem a német, hanem a svájci filisztert tükrözi. Bennünket csak Vogt úr kellemes személyisége érdekel, ahogy az különböző fordulatain és színeváltozásain átfurakodik.

Elővesszük tehát a kis brosúrát és melléhelyezzük Vogt szerencsétlen könyvét, a „Studien zur gegenwärtigen Lage Europas"-t, 1859,[204] melynek utófájásaiban oly súlyosan és oly sokáig kínlódott. Itt azt látjuk, az írásmód teljes szellemi rokonsága, egyazon léhasága ellenére — a 10. oldalon Vogt „saját fülével" szerzi meg „szemléleteit", igencsak sajátszerű fül kell ehhez, annyi bizonyos —, itt azt látjuk, hogy ma Vogt úr pontosan az ellenkezőjét mondja annak, amit tizenegy évvel ezelőtt prédikált. A „Stúdiumoknak" az volt a célja, hogy meggyőzze a német nyárspolgárt, Németországnak nem érdeke a háborúba beleavatkozni, amelyet akkor Louis Bonaparte Ausztria ellen indítani szándékozott. E célból Louis Bonaparte-ot a népfelszabadító „sorsemberként" kellett ábrázolni, meg kellett védeni a republikánusok, sőt némely polgári liberálisok széltében-hosszában folyó támadásaival szemben. És Vogt, az állítólagos republikánus, ehhez is odaadta magát, — szörnyen sanyarú ábrázattal persze és némi hascsikarás is meglátszódott rajta, de azért megtette. Rossznyelvek és a „Kénesbanda" emberei olyanokat állítottak, hogy a derék Vogt csak azért tűri mind e fájdalmakat és rángásokat, mert bonapartista oldalról azt kapta, amit az angolok „consideration"-nek neveznek, tudniillik készpénzt. Mindenféle gyanús dolgok is estek. Vogt különfélefajta embereknek pénzt

ajánlott fel, ha az ő szájaíze szerint, azaz Louis Bonaparte népfelszabadító szándékait magasztalva, hajlandók a sajtóban írni. Brass úr, akinek erénye tudvalevőleg minden kételynek felette áll, mióta a „Norddeutsche Allgemeine Zeitung"-ot[205] irányítja, még Brass úr is nyilvánosan „visszautasította a francia etetővályút, amelyet Vogt elébe akart tenni". De nem akarunk tovább beszélni e kellemetlen históriákról és fogadjuk el egyelőre, hogy a hasgörcsök és fintorgások Vogtnak örök tulajdonként sajátjai. Csakhogy azóta megtörtént a sedani szerencsétlenség, és ezzel Vogt úr számára is minden megváltozik. Magáról a népfelszabadító francia császárról még némi tartózkodással szól, róla csupán annyit mond, hogy „már a nyakán ült a forradalom. Ha nincs is a háború, a császárság az 1871-es újévet már nem a Tuileriákban köszöntötte volna." (3*. old.) De a felesége! Ím halljuk:

„Persze, ha Eugénia győzött volna (mert ez a műveletlen spanyol nő, aki még helyesen írni sem tud, háta mögött fanatikus papok és a falusi népesség egész sárkányfarkával áll vagy jobban mondva állt a síkon), ha Eugénia győzött volna, a helyzet pillanatnyilag még szörnyűbb lett volna", mint a porosz győzelmek után stb. [43. old.]

Tehát: Ha a franciák 1859-ben győztek volna az osztrákokon, akkor a népfelszabadító Bonaparte győzött volna; ha 1870-ben a poroszok felett győztek volna, akkor a műveletlen Eugénia győzött volna a sárkányfarkával. Látjuk a haladást.

Még rosszabbul jár sárkányfarkával Louis Bonaparte, mert most kiderül, hogy neki is van ilyen farka. Mindjárt a 4**. oldalon szó esik „a császárság szörnyű pazarlásairól", a 16. oldalon „a csőcselékről, amely a császári hadsereg és igazgatás élén állt". Ezek a pazarlások és ez a csőcselék már 1859-ben és sokkal előbb is teljes virágukban álltak; Vogt, akinek akkor nem volt erre szeme, most egész pontosan látja ezt. Megint haladás. Mi több. Ha Vogt korábbi felszabadítóját nem szidja is egyenesen, nem képes megállni, hogy ne idézze egy francia tudós levelét, amelyben ez olvasható: „Ha van valamilyen befolyása, igyekezzék elfordítani rólunk a legnagyobb megbecstelenítést — celle de ramener l'infâme" (hogy visszahozzák a *becstelent* — Louis Bonaparte-ot). „Inkább V. Henriket, az Orléans-okat, egy Hohenzollernt, mindent inkább, mint ezt a *koronás gazfickót, aki mindent megmérgezett, amihez csak nyúlt.*" (13. old.)

Bármennyire gonoszak is azonban az excsászár és műveletlen felesége,

* *Engelsnél*: 1 — *Szerk.*
** *Engelsnél*: 2 — *Szerk.*

ki-ki a maga sárkányfarkával egyetemben, Vogt mégis megvigasztal minket azzal, hogy van még valaki a családban, aki kivétel: Napóleon herceg, akit jobban ismernek Plon-Plon néven. Róla azt mondja Vogt a 33. oldalon, hogy Plon-Plon maga azt mondta Vogtnak: „Nem is respektálná a délnémeteket, ha másképpen cselekednének" (azaz ha ők is nem vonulnának a franciák ellen); meg volt győződve a háború szerencsétlen kimeneteléről is és nem csinált ebből titkot. Ki fogja már most Vogtot hálátlansággal vádolni? Nem megható-e azt látni, hogy ő, a „republikánus", a „hercegnek" még a balsorsban is odanyújtja testvéri kezét és bizonyítványt állít ki neki, amelyre az hivatkozhatik, ha egyszer kiírnák a nagy versenypályázatot a „Becstelen" pótlására?

A „Stúdiumok" mindvégig magasztalják Oroszországot és az orosz politikát, ez a birodalom a jobbágyság megszüntetése óta „inkább elvtársa, semmint ellenfele a szabadságmozgalomnak"; Lengyelország a legjobb úton van ahhoz, hogy összeolvadjon Oroszországgal (mint az 1863-as felkelés[206] bizonyította!), és Vogt egészen természetesnek találja, hogy Oroszország „alkotja azt a szilárd pontot, amely körül a szláv nemzetiségek mindjobban csoportosulni igyekeznek". És hogy akkor, 1859-ben, az orosz politika karöltve haladt Louis-Napoléonnal, az Vogt szemében természetesen óriási érdeme volt. Most minden másképp van — most úgymond: „Egy pillanatig sem kételkedem abban, hogy konfliktus készül a szláv és germán világ között ... és hogy ebben Oroszország az egyik oldalon át fogja venni a vezérséget." (30–31. old.) És most kimutatja, hogy Elzász annexiója után Franciaország ebben a konfliktusban azonnal a szlávok oldalára fog állni, sőt lehetőleg siettetni fogja e konfliktus kitörését, hogy visszakapja Elzászt, úgyhogy ugyanazt az orosz–francia szövetséget, amely 1859-ben Németország számára állítólag szerencse volt, most mumusként és madárijesztőként tárják elébe. De Vogt ismeri az ő német filiszterét. Tudja, hogy vele mindent megetethet, önmagának tízszer ellentmondhat. Mi csak önkéntelenül azt kérdezzük, hogyan esett, hogy Vogt tizenegy évvel ezelőtt olyan szemérmetlen lehetett, hogy az Oroszország és a bonapartista Franciaország közötti szövetséget Németország és Európa szabad fejlődésének legjobb biztosítékaként kürtölje ki?

Hát még Poroszország! A „Stúdiumokban" Poroszországnak világosan értésére adják, hogy támogassa közvetve Louis-Napoléon Ausztria elleni terveit, szorítkozzék a német szövetségi terület megvédésére és azután „a későbbi béketárgyalásoknál nyerje el jutalmát északnémet síkföldekben". A későbbi Északi Szövetség[11] határait — az Érchegység, a Majna és a Tenger — csalétekül már ekkor meglóbálták Poroszország előtt. És a második

kiadáshoz írt utószóban, amely az itáliai háború alatt jelent meg, mikor a tűz már a bonapartisták körmére égett és nem volt kertelésre és mellébeszélésre vesztegetni való idő, – akkor Vogt is egyenest kipakol a mondandójával, felszólítja Poroszországot, kezdjen polgárháborút Németországban egységes központi hatalom megalapítása végett, Németországnak Poroszországba való bekebelezése végett – Németországnak ez az egyesítése nem fog annyi hétbe kerülni, ahány hónapba az itáliai háború. Hát jó. Pontosan hét évvel később és ugyancsak egyetértésben Louis-Napoléonnal, Poroszország pontosan a Vogttól utánapapolt bonapartista sugalmazások szerint járt el: polgárháborúba veti magát, jutalmát egyelőre északnémet síkföldekben viszi el, legalábbis Észak részére egységes központi hatalmat teremt – és Vogt úr? Vogt úr most egyszerre azzal jön elő és siránkozik nekünk, hogy „az 1870-es háború az 1866-osnak szükségképpeni, elmaradhatatlan következménye volt"! (3*. old.) Sopánkodik Poroszország kielégíthetetlen hódító politikája miatt, amely mindig „ráharap a felkínált hódításra, mint a cápa egy darab szalonnára" (20. old.); „soha és sehol nem láttam sem államot, sem népet, amely jobban megérdemelte volna ezt a nevet" (rablóállam), „mint Poroszország" (35. old.). Panaszkodik, hogy Németország Poroszországba való bekebelezése a legnagyobb szerencsétlenség, amely Németországot és Európát érhette (8. és 9. levél). Ezt kapja hát Bismarck, amiért Vogt tanácsát követte, és ezt kapja Vogt, amiért tanácsot adott Bismarcknak.

Eddig még, úgy látszott, minden jól megy a mi Vogtunk számára. A régi rosszhírű históriák a filiszternél már valóban feledésbe merültek, a „Stúdiumoknak" tökéletesen nyomuk veszett, Vogt megint kiadhatta magát tisztességes polgárnak és elfogadható demokratának és némiképp saját javára írhatta, hogy ezek az ő „Politikai levelei" szembefordultak a németországi banális filiszter-áramlattal. Még az annexiós kérdésben a szociáldemokratákkal való fatális egyetértés is csak becsületére válhatott: minthogy Vogt nem lépett át a Kénesbandához, szükségképp a Kénesbandának kellett megtérnie Vogthoz! Ekkor szemünk egyszer csak megpillant egy keskeny, rövid sort Louis-Napoléon titkos alapjainak legutóbb nyilvánosságra hozott kiadási listájában:

„Vogt – il lui a été remis en août 1859 . . . frs. 40 000."
„Vogt – 1859 augusztusban kifizettek neki 40 000 frankot."[207]

Vogt? Kicsoda Vogt? Minő szerencsétlenség Vogtra, hogy nincs mellette

* *Engelsnél*: 1 – *Szerk.*

közelebbi megjelölés! Persze, ha az állna ott, Karl Vogt professzor Genfben, az utcával és házszámmal, akkor Vogt azt mondhatná: Ez nem én vagyok, ez az én fivérem, a feleségem, a legidősebb fiam, mindenki, csak nem én – de így! Röviden Vogt, személyleírás, keresztnév, cím nélkül, ez csak ez az egy Vogt lehet, a világhírű tudós, a kerekférgek és laposférgek, a hosszúfejek és rövidfejek meg a Kénesbanda nagy felfedezője, az a férfiú, akinek hírneve még a titkos alapok rendőrei előtt is annyira ismert, hogy minden közelebbi megjelölés felesleges volna! És azután – van-e még egy másik Vogt, aki a bonapartista kormánynak 1859-ben olyan szolgálatokat tett, hogy az ugyanazon év augusztusában (és *Vogt akkor éppen Párizsban volt*) 40 000 frankkal fizette meg őket? Hogy Ön tette a szolgálatokat, Vogt úr, az közismert; „Stúdiumai" a bizonyíték erre; e „Stúdiumok" első kiadása tavasszal, a második nyáron jelent meg; hogy Ön 1859 április 1-től a nyár derekáig egyik embert a másik után felszólított arra, hogy Öntől kapott fizetségért bonapartista érdekben tevékenykedjenek, azt Ön maga elismerte; *1859 augusztusában, a háború befejezése után Ön Párizsban volt* – és most mi azt higgyük, hogy ez a simán-Vogt, akinek Bonaparte 1859 augusztusában kifizettette a 40 000 frankot, egy másik, egészen ismeretlen Vogt? Lehetetlenség. Minden kerekférgekre és laposférgekre esküszünk: ameddig az ellenkezőjét be nem bizonyítja, azt kell feltennünk, hogy Ön a kérdéses Vogt.

Ámde, mondja talán Ön, ez olyan állítás, amely semmi máson nem alapszik, csak a mostani francia kormány, vagyis a kommunalisták, vagy ami ugyanaz, a kommunisták szaván, akiket Kénesbandának is neveznek; ki hisz ilyen embereknek? Erre azt lehetne válaszolni, hogy a „Correspondance et papiers de la famille impériale" közzététele a *„nemzeti védelem kormánya"* által történt, annak *hivatalos* aktusa, amelyért helytáll. És mit tart Ön erről a kormányról, Jules Favre-ról, Trochuról stb.? – „Azok a férfiak, akik most az ország élére kerültek, senkinél sem állnak hátrább intelligencia, tetterő és kipróbált érzület tekintetében – de a lehetetlent ők sem tehetik meg" – ezt mondja Ön róluk az 52. oldalon. Nem, Vogt úr, a lehetetlent nem tehetik meg, de legalább törölhették volna az Ön nevét, hálából e meleg elismerésért, mely nekik oly ritkán jutott részül!

Ámde, mint Ön maga mondja, Vogt úr, „a pénz végtére a károsodás ellenértéke, amely az egyént személyében éri" (24. old.), és ha az Ön tisztelt személye az 1859-i politikai ugrások által „károsodást" – remélhetőleg csak erkölcsit – szenvedett, szolgáljon szíves vigaszául az „ellenérték".

Mikor a múlt nyáron nekiszabadult a háborús lárma, Ön „meg volt győződve, hogy az egész francia kormányspektákulumnak csak arra kellett

szolgálnia, hogy látszólagos fegyverkezéssel fedezze a császárság szörnyű pazarlásait. Lajos Fülöp alatt ezt a *szú* végezte el – a költségvetésen felüli titkos kiadásokat a haditengerészet fa-kontójának a terhére írták –, a császárság alatt a föld minden szúja sem lett volna elég a hiányok fedezésére”. (4. old.) – Így hát megint megérkeztünk a szeretett férgekhez, mégpedig a farágó féreghez, a szúhoz. Melyik osztályba tartozik ez, a kerekférgekhez, vagy a laposférgekhez? Ki tudná ezt eldönteni? Csakis Ön, Vogt úr, és Ön valóban el is dönti. A „Correspondance etc.” szerint Ön maga is a „szuvakhoz” tartozik és Ön is evett a „költségvetésen felüli titkos kiadásokból” 40 000 frank erejéig. És hogy Ön „*kerek*féreg”, azt mindenki tudja, aki ismeri Önt.

Abermals „Herr Vogt”

A megírás ideje: 1871 május 5.

A megjelenés helye: „Der Volksstaat”, 1871 május 10. (38.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

Karl Marx

A polgárháború Franciaországban

A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának üzenete[208]

The Civil War in France
Address of the General Council of the International Workingmen's Association

A megírás ideje: 1871 április–május

A megjelenés helye: külön brosúrában, London, 1871 június

Eredeti nyelve: angol

THE

CIVIL WAR IN FRANCE.

ADDRESS

OF

THE GENERAL COUNCIL

OF THE

INTERNATIONAL WORKING-MEN'S ASSOCIATION.

THIRD EDITION, REVISED.

Printed and Published for the Council by

EDWARD TRUELOVE, 256, HIGH HOLBORN.

1871.

Price Twopence.

A „Polgárháború Franciaországban" harmadik angol kiadásának címlapja

Der

Bürgerkrieg in Frankreich.

Adreſſe des Generalraths

der

Internationalen Arbeiter-Aſſociation.

Dritte deutſche Auflage

vermehrt durch die

beiden Adreſſen des Generalraths über den deutſch-franzöſiſchen Krieg

und durch eine Einleitung

von

Friedrich Engels.

Berlin 1891.

Verlag der Expedition des „Vorwärts" Berliner Volksblatt.

(P. Blocke.)

A „Polgárháború Franciaországban" harmadik német kiadásának címlapja

A Szövetség összes tagjaihoz Európában és az Egyesült Államokban*

I

Amikor 1870 szeptember 4-én a párizsi munkások kikiáltották a köztársaságot, amelyet szinte abban a pillanatban egész Franciaország, egyetlen ellentmondó hang nélkül, éljenzéssel fogadott, hivatalvadászó ügyvédek, akiknek Thiers volt az államférfijuk és Trochu a tábornokuk, cselszövéssel birtokba vették az Hôtel de Ville-t**. Akkoriban annyira áthatotta őket az a fanatikus hit, hogy Párizs hivatott Franciaországot minden történelmi válság idején képviselni, hogy bitorlott kormányzói címeik igazolására teljesen elegendőnek tartották felmutatni lejárt párizsi képviselői mandátumukat. A lezajlott háborúról szóló második üzenetünkben,*** öt nappal ezeknek az embereknek a hatalomra jutása után, megmondtuk róluk, hogy kicsodák. Mégis, a meglepetés izgalmában, amikor a munkásosztály igazi vezérei még Bonaparte börtöneiben ültek és a poroszok már Párizs felé vonultak, Párizs eltűrte hatalomra lépésüket, azzal a határozott feltétellel, hogy ez a hatalom egyes-egyedül a nemzeti védelem célját szolgálja. Párizst azonban nem lehetett megvédeni anélkül, hogy munkásosztályát felfegyverezzék, tényleges haderővé szervezzék, soraikat magában a háborúban képezzék ki. De a felfegyverzett Párizs – a felfegyverzett forradalom. Ha Párizs győz a porosz támadón, a francia munkás győzött volna a francia tőkésen és állami élősködőin. A nemzeti kötelességnek és az osztályérdeknek ebben az összeütközésében a nemzeti védelem kormánya egy pillanatig sem tétovázott – a nemzeti árulás kormányává változott.

A kormány mindenekelőtt vándorútra küldte Thiers-t Európa minden udvarába, hogy kikönyörögje közbelépésüket, felkínálva ezért a köztársaság elcserélését egy királyra. Négy hónappal az ostrom kezdete után, amikor

* *A német szövegben*: A Nemzetközi Munkásszövetség tagjaihoz Európában és az Egyesült Államokban – *Szerk.*

** – a városházát – *Szerk.*

*** *V. ö. 249–250. old.* – *Szerk.*

elérkezettnek vélték a kellő pillanatot, hogy kimondják az első szót a kapitulációról, Trochu – Jules Favre és több más kollégája jelenlétében – a következő szavakkal fordult Párizs egybegyűlt elöljáróihoz:

„Az első kérdés, amelyet kollégáim mindjárt szeptember 4-én este feltettek nekem, ez volt: Van-e Párizsnak esélye arra, hogy sikerrel állja a porosz sereg ostromát? Habozás nélkül nemmel válaszoltam. Több jelenlevő kollégám tanúsíthatja e szavaim igazságát és azt, hogy e véleményem mellett kitartottam. Megmondtam nekik ugyanezekkel a szavakkal, hogy a dolgok ilyen állása mellett esztelenség volna Párizs ellenállási kísérlete a porosz sereg ostromával szemben. Kétségkívül, tettem hozzá, hősies esztelenség, de semmi több . . . Az események" (amelyeket ő maga irányított) „nem hazudtolták meg előrelátásomat."[209] Trochunak ezt a szép kis beszédét később az egyik jelenlevő elöljáró, Corbon úr, közzétette.

Ezek szerint tehát már a köztársaság kikiáltásának estéjén Trochu kollégáinak tudomásuk volt arról, hogy Trochu „terve" Párizs kapitulációja. Ha a nemzeti védelem több lett volna Thiers, Favre és társainak személyes uralmára szolgáló puszta ürügynél, akkor szeptember 4-e felkapaszkodottjai 5-én lemondtak volna, beavatták volna Párizs népét Trochu „tervébe" és felszólították volna, hogy vagy azonnal adja meg magát, vagy pedig vegye sorsát a saját kezébe. Ehelyett azonban ezek a becstelen csalók úgy határoztak, hogy Párizs hősies esztelenségét az éhínség és a bezúzott fejek kúrájával fogják gyógykezelni, időközben meg nagyhangú kiáltványokkal tartják bolonddá, azt szónokolva, hogy Trochu, „Párizs kormányzója sohasem fog kapitulálni"[210], és Jules Favre, a külügyminiszter, „földünkből egyetlen talpalatnyit, erődeinkből egyetlen követ sem fog átengedni"[211]. Ugyanez a Jules Favre Gambettához intézett egyik levelében beismeri, hogy ők voltaképpen nem a porosz katonák, hanem a párizsi munkások ellen „védekeznek". A bonapartista hóhérok, akikre Trochu nagy bölcsen a párizsi hadsereg parancsnokságát bízta, bizalmas levelezésükben az ostrom egész tartama alatt mocskos élceket eregettek a jól megértett védekezési paródiáról. (Lásd pl. Alphonse-Simon Guiod-nak, a párizsi védelmi hadsereg tüzérségi főparancsnokának, a becsületrend nagykeresztesének Susane tüzérségi hadosztálytábornokhoz írt levelét, amelyet a Kommün a „Journal officiel"-ben közzétett.[212]) Végül 1871 január 28-án levetették a csalárd álarcot. A nemzeti védelem kormánya Párizs kapitulációjában a legmélységesebb önlealacsonyítás valóságos hősiességével mint Franciaországnak Bismarck hadifoglyaiból álló kormánya lépett fel – olyan hitvány szerepben, amelynek elfogadásától még Louis Bonaparte is visszariadt Sedanban. A március 18-i események után, Versailles-ba való eszeveszett menekülésükkor, a

capitulard-ok* Párizs kezében hagyták árulásuk írott bizonyítékait, és hogy ezeket megsemmisítsék, amint a Kommün mondja a vidékhez intézett egyik manifesztumában, „ezek az emberek nem riadnak vissza attól, hogy Párizst vértengerben fürdő romhalmazzá zúzzák".[213]

De az ilyen vég buzgó szorgalmazására a védelem kormányának egynéhány vezető tagját ezenkívül egészen különös személyi okok is indították.

Röviddel a fegyverszünet megkötése után Millière úr, párizsi nemzetgyűlési képviselő, akit most Jules Favre egyenes parancsára agyonlőttek, hiteles törvényszéki iratok egész sorát hozta nyilvánosságra bizonyítékul, hogy Jules Favre, aki egy Algírban lakó kocsmatölteléknek a feleségével él vadházasságban, sok éven át halmazatban elkövetett legvakmerőbb hamisítások útján, törvénytelen gyermekei nevében, csalárd módon nagy örökségre tett szert és így gazdagodott meg, és hogy a törvényes örökösök által indított perben csak a bonapartista bíróságok részrehajlása folytán menekült meg a leleplezéstől. Mivel e száraz törvényszéki iratoktól megannyi retorikai lóerővel sem lehetett megszabadulni, Jules Favre, életében először, befogta a száját, csöndben várva a polgárháború kitörését, hogy akkor Párizs népét tomboló dühvel szökött fegyencek bandájának szidalmazza, akik nyíltan fellázadnak a család, a vallás, a rend, a magántulajdon ellen. És ugyanez a hamisító, alig hogy hatalomra jutott, mindjárt szeptember 4-e után, rokonérzésből rászabadította a társadalomra Pic-et és Taillefert, akiket még a császárság alatt is elítéltek hamisítás miatt az „Etendard"[214] című lap botrányos ügyében. E két jómadár egyikét, Taillefert, akinek volt mersze a Kommün alatt Párizsba visszatérni, azonnal újra börtönbe zárták; és ezek után Jules Favre a nemzetgyűlés szószékéről világgá kiáltotta, hogy a párizsiak valamennyi bűnözőjüket szabadon bocsátják!

Ernest Picard, a nemzeti védelem kormányának Joe Millere**, aki, miután a császárságban hiába törekedett a belügyminiszterségre, a köztársaság belügyminiszterévé nevezte ki önmagát, nem más, mint a fivére bizonyos Arthur Picard-nak, akit mint szélhámost kizártak a párizsi tőzsdéről (lásd a rendőrfőnökség 1867 július 31-i jelentését) és saját vallomása alapján elítéltek egy 300 000 frankos lopásért, amelyet mint a Société générale[215] Rue Palestro 5. sz. alatti fiókintézetének igazgatója követett el (lásd a rendőrfőnökség 1868 december 11-i jelentését). Ezt az Arthur Picard-t Ernest Picard kinevezte lapjának, az „Electeur libre"-nek[216] szerkesztőjévé. Míg a közönséges tőzsdéseket e belügyminisztériumi lap hivatalos hazugságai

* – kapitulálók – *Szerk.*

** *A német kiadásban* Joe Miller *helyett*: Karl Vogt; *a franciában*: Falstaff. – *Szerk.*

félrevezették, addig Arthur Picard ide-oda futkosott a belügyminisztérium és a tőzsde között, hogy itt a francia hadsereg vereségeit készpénzre váltsa. E derék testvérpár teljes pénzügyi levelezése a Kommün kezébe került.

Jules Ferrynek, aki szeptember 4-e előtt még éhenkórász ügyvéd volt, Párizs polgármesteri székében az ostrom alatt sikerült az éhínségből vagyont összeharácsolnia. Az a nap, melyen számot kellene adnia hivatali visszaéléséről, elítélésének napja lenne.

Ezek az emberek tehát ticket-of-leave-jüket* csak Párizs romjai között találhatták meg; éppen ilyen emberekre volt szüksége Bismarcknak. Egy kis bűvészkedés – és Thiers, aki addig a kormány titkos sugalmazója volt, most a kormány élén jelent meg, a ticket-of-leave-emberek pedig miniszterként.

Thiers, ez a szörnyszülött törpe, csaknem** fél évszázadon át bűvkörében tartotta a francia burzsoáziát, mert osztályromlottságának legtökéletesebb szellemi kifejezője volt. Még mielőtt államférfivá lett, mint történetíró már bebizonyította hazudozó képességeit. Közéleti szereplésének krónikája Franciaország szerencsétlenségeinek évkönyve. 1830 előtt a republikánusok szövetségese volt, Lajos Fülöp alatt miniszteri állásba férkőzik, elárulva pártfogóját, Laffitte-ot. A királynál azzal hízelgi be magát, hogy a csőcseléket a papságra uszítja – ekkor fosztották ki a Saint-Germain-l'Auxerrois-templomot és az érseki palotát –, továbbá azzal, hogy Berry hercegnőnél a miniszterkém és a börtönbába szerepét tölti be.[217] Az ő műve volt a republikánusok lemészárlása a Rue Transnonain-on,[218] és a rákövetkező gyalázatos szeptemberi törvények a sajtó és a gyülekezési jog ellen.[219] Amikor 1840 márciusában mint miniszterelnök újra felbukkant, Párizs megerődítésének tervével meghökkentette Franciaországot.[220] A republikánusoknak, akik ezt a tervet Párizs szabadsága ellen irányuló sötét összeesküvésnek minősítették, a képviselőkamara szószékéről így válaszolt:

„Hogyan! Azt képzelik, hogy erődítmények valaha is veszélyeztethetnék a szabadságot! Elsősorban bármely lehető kormány megrágalmazása az, ha feltételezik róla, hogy valaha is a főváros bombázásával kísérelhetné meg fenntartani hatalmát . . . hiszen ez a kormány százszor lehetetlenebbé válnék a győzelem után, mint annak előtte volt."[221] Valóban, egy kormány sem

---

* Angliában közönséges bűnözőknek, ha büntetésük nagyobbik részét letöltötték, gyakran szabadságlevelet adnak, amellyel ellátva elengedik és rendőri felügyelet alá helyezik őket. Az ilyen igazolványt nevezik ticket-of-leave-nek, tulajdonosaikat pedig ticket-of-leave-embereknek. – *Engels jegyzete az 1871-es német kiadáshoz.*

** *A német szövegben*: több mint – *Szerk.*

merte volna Párizst az erődítményekről bombázni, csak az a kormány, amely előzőleg kiszolgáltatta ezeket az erődítményeket a poroszoknak.

Amikor Bomba-király* 1848 januárjában Palermóra támadt,[222] Thiers, aki akkor már rég nem volt miniszter, újra felszólalt a képviselőkamarában: „Önök tudják, uraim, mi történik Palermóban. Önök mindannyian megborzadnak" (parlamenti értelemben), „amidőn hallják, hogy egy nagy várost negyvennyolc óra hosszat bombáztak. És kicsodák? Idegen ellenség talán, mely hadijogát gyakorolja? Nem, uraim, hanem saját kormánya. És miért? Mert a szerencsétlen város a jogait követelte. Jogainak követeléséért negyvennyolc órán át bombázták... Engedjék meg nekem, hogy Európa közvéleményéhez forduljak. Az emberiségnek teszünk szolgálatot, ha felemelkedünk és Európának talán legnagyobb szónoki emelvényéről hangoztatjuk a felháborodás szavait" (szavakat, valóban) „az ilyen cselekedetek ellen... Amikor Espartero régens, aki országának szolgálatokat tett" (amit Thiers úr sohasem tett), „bombázni akarta Barcelonát, hogy felkelését elfojtsa, a világ minden részéből felhangzott az általános felháborodás."[223]

Tizennyolc hónappal később, amikor egy francia sereg Rómát bombázta, Thiers egyike volt azoknak, akik ezt a leghevesebben védték.[224] Valóban úgy látszik, Bomba-királynak csak az volt a hibája, hogy bombázását negyvennyolc órára korlátozta.

Néhány nappal a februári forradalom előtt Thiers, akit bőszített a hivataltól és a húsosfazéktól való hosszú száműzetés, amire Guizot kárhoztatta, és aki közelgő népfelkelést szimatolt a levegőben, álhősi stílusában, amellyel elnyerte a Mirabeau-mouche** gúnynevet, kijelentette a képviselőkamarában: „A forradalom pártjához tartozom, nemcsak Franciaországban, hanem Európában is. Kívánom, hogy a forradalom kormánya mérsékelt férfiak kezében maradjon... de ha a kormány forrófejűek kezébe kerülne, még ha radikálisokéba is, akkor sem hagynám cserben ügyemet. Én mindig a forradalom pártján leszek."[225] Elérkezett a februári forradalom. Ahelyett, hogy a Guizot-kormány helyébe a Thiers-kormányt ültette volna – ahogyan a kis emberke álmodta –, Lajos Fülöpöt a köztársasággal váltotta fel. A nép győzelmének első napján Thiers óvatosan elrejtőzött, megfeledkezve arról, hogy a munkások megvetése megóvja gyűlöletüktől. Mégis, legendás bátorságával továbbra is kerülte a nyilvánosság színpadát, amíg a júniusi mészárlások[226] a neki való tevékenység számára azt meg nem tisztították. Akkor azután irányító feje lett a „rend-

* II. Ferdinánd. – *Szerk.*

** – Mirabeau-légy – *Szerk.*

pártnak"[227] és parlamentáris köztársaságának, annak a névtelen interregnumnak, melyben az uralkodó osztály összes vetélkedő frakciói összeesküdtek egymással – a nép letiprására – és összeesküdtek egymás ellen – mindegyik a saját monarchiájának helyreállítására. Akkor is, mint most, Thiers azzal vádolta a republikánusokat, hogy ők a köztársaság megszilárdulásának egyedüli akadályai; akkor is, mint most, úgy szólt a köztársasághoz, mint a hóhér Don Carloshoz: „Megöllek, de saját javadra." Most is, mint akkor, kénytelen lesz a győzelme utáni napon felkiáltani: „L'Empire est fait" – a császárság kész. A szükséges szabadságokról szavaló képmutató szentbeszédei és Louis Bonaparte iránti haragja ellenére, aki őt kijátszotta és a parlamentarizmust sutba dobta – amelynek mesterséges légkörén kívül pedig ez az emberke, s ezzel maga is tisztában van, semmivé zsugorodik –, Thiers-nek a keze mégis benne volt a második császárság minden becstelenségében, Rómának francia csapatok által történt megszállásától kezdve a Poroszország elleni háborúig, melyre a német egység elleni heves kifakadásaival uszított, nem azért, mert az egységben a porosz zsarnokság takaróját látta, hanem mert az sértené Franciaországnak a német egyenetlenségre való hagyományos jogát. Bár törpe karjai szívesen suhogtatták Európa színe előtt I. Napóleon kardját, akinek történelmi cipőtisztítója lett, külpolitikája mindig Franciaország teljes lealázásában érte el tetőpontját, az 1841-es londoni egyezménytől[228] az 1871-es párizsi kapitulációig és a mostani polgárháborúig, melyben Bismarck legfelsőbb engedélyével Párizsra uszította a sedani és metzi hadifoglyokat.[229] Ez az ember, tehetségének hajlékonysága és célkitűzéseinek változékonysága ellenére is, egész életében a legásatagabb rutinhoz volt láncolva. Nyilvánvaló, hogy a modern társadalom mélyebb áramlatai örökre rejtve maradtak előtte; de még a felszínén történő legkézzelfoghatóbb változások is visszariasztották ezt az elmét, melynek minden életereje a nyelvébe szorult. Így sohasem fáradt bele abba, hogy szentségtörésnek kiáltson ki minden elkanyarodást a régi francia védővámrendszertől. Mint Lajos Fülöp minisztere a vasutat vad agyrémnek gúnyolta, és mint ellenzéki, Louis Bonaparte alatt, megszentségtelenítésnek bélyegzett minden kísérletet a rothadt francia hadügy megreformálására. Hosszú politikai pályafutása alatt egyetlen, még a legcsekélyebb olyan rendszabályban sem volt ludas, amelynek valami gyakorlati haszna lett volna. Thiers csak a gazdagság iránti sóvárgásában és azok iránti gyűlöletében volt következetes, akik a gazdagságot termelik. Olyan szegényen került első miniszteri állásába Lajos Fülöp alatt, mint Jób, és milliomosként hagyta azt el. Ugyanezen király alatti utolsó minisztersége (1840 március 1-től) azzal járt, hogy a képviselő-

kamarában nyilvánosan sikkasztással vádolták, amire válaszképpen elegendőnek tartotta a könnyeket – amely árucikket ugyanolyan bőségesen tart raktáron, mint Jules Favre vagy bármely más krokodil. Bordeaux-ban az első intézkedés, amelyet Franciaországnak az előrelátható pénzügyi összeomlástól való megmentésére tett, az volt, hogy saját magának hárommillió frank évjáradékot biztosított; ez volt az első és utolsó szava annak a „takarékos köztársaságnak", melyet párizsi választóinak 1869-ben kilátásba helyezett. Az 1830-as képviselőkamarából való egyik volt kollégája, aki maga is tőkés, de mindamellett a Párizsi Kommün hűséges tagja, Beslay úr, nemrégiben falragasz útján ezt üzente Thiers-nek: „A munka tőkés leigázása mindig sarkköve volt az Ön politikájának, és attól a naptól fogva, hogy a munka köztársasága beköltözött az Hôtel de Ville-be, Ön szünet nélkül így kiált Franciaországhoz: »Ezek bűnözők!«"[230] – Kis állami gazságok mestere, a hamis eskü és árulás virtuóza, szakember a parlamenti pártharcok minden alantas hadicselében, ravasz fortélyában és galád hitszegésében; mindig kész forradalmat szítani, ha félreállítják, és a forradalmat vérbe fojtani, mihelyt kormányra jut; eszmék helyett osztályelőítéletekkel van tele, s szív helyett hiúsággal; magánélete éppoly becstelen, mint amilyen gyalázatos a közéleti szereplése, – és most, amikor egy francia Sulla szerepét játssza, még most sem mulaszthatja el, hogy tetteinek förtelmességét nagyképűségének nevetséges voltával ne tetézze.

Párizs kapitulációja, amely nemcsak Párizst, hanem egész Franciaországot is kiszolgáltatta Poroszországnak, lezárta az ellenséggel cimboráló árulás hosszan tartó cselszövéseit, melyeket a szeptember 4-i bitorlók, mint maga Trochu bevallotta, már aznap megkezdtek. Másfelől elindította a polgárháborút, amelyet most Poroszország támogatásával a köztársaság és Párizs ellen vívtak. Már a kapituláció feltételeiben benne volt a csapda. Abban az időben az országnak több mint egyharmadát az ellenség tartotta kézben, a főváros el volt vágva a vidéktől, az egész közlekedés megbomlott. Ilyen körülmények között nem lehetett Franciaország valódi képviseletét megválasztani, hacsak nincs bőven idő az előkészületekre. Éppen ezért kötötte ki a kapituláció, hogy nyolc napon belül meg kell választani a nemzetgyűlést, úgyhogy Franciaország egyes részeibe a kitűzött választás híre csak a választást megelőző napon jutott el. A nemzetgyűlést továbbá a kapituláció egyik határozott pontja szerint arra az egyetlen célra kellett megválasztani, hogy háború vagy béke kérdésében döntsön, és ha rákerül a sor, megkösse a békeszerződést. A lakosságnak éreznie kellett, hogy a fegyverszüneti feltételek lehetetlenné teszik a háború folytatását, és hogy a Bismarck által rájuk kényszerített béke szentesítésére Franciaország leg-

rosszabb emberei a legjobbak. De Thiers, aki nem érte be ezekkel az óvintézkedésekkel, még mielőtt a fegyverszünet titka elterjedt volna Párizsban, választókörútra indult vidéken, hogy ott életre galvanizálja a legitimista pártot[231], amely most az orléanistákkal együtt a hitelét vesztett bonapartisták helyét volt hivatva betölteni. A legitimistáktól nem félt. A modern Franciaország kormányzására alkalmatlanok és így vetélytársnak is hitványak voltak – milyen párt lehetett tehát megfelelőbb eszköz az ellenforradalom kezében, mint az, amelynek tevékenysége, Thiers saját szavai szerint (képviselőkamara, 1833 január 5.), „mindenkor e három segélyforrásra szorítkozott: idegen invázió, polgárháború és anarchia".[232] A legitimisták valóban hittek rég várt, múltbanéző ezeréves birodalmuk[233] eljövetelében. Itt voltak az idegen invázió csizmái, melyek Franciaországot földre tiporták; itt volt a császárság bukása és egy Bonaparte fogsága; és végül itt voltak ők maguk. A történelem kereke szemmelláthatóan visszafelé forgott, hogy megálljon az 1816-os „Chambre introuvable"-nál[234]. A köztársaság gyűlésein, 1848-tól 1851-ig, képzett és gyakorlott parlamenti bajnokaik képviselték őket; most a párt közkatonái törtek előre – Franciaország megannyi Pourceaugnacja[235].

Amint ezt a „parlagi nemesek" gyűlését[236] Bordeaux-ban megnyitották, Thiers megmagyarázta nekik, hogy a béketervezetet azonnal el kell fogadniok, még a parlamenti vita tiszteletadását is mellőzve, lévén ez az egyetlen feltétel, amelynek alapján Poroszország megengedi nekik, hogy megindítsák a háborút a köztársaság és annak erős vára, Párizs ellen. Az ellenforradalomnak valóban nem volt vesztegetni való ideje. A második császárság több mint kétszeresére növelte az államadósságot és a nagy városokat súlyos municipális adósságokba sodorta. A háború félelmetesen növelte a nemzet kötelezettségeit, s könyörtelenül pusztította segélyforrásait. Hogy a romlás teljes legyen, itt állott a porosz Shylock, francia földön tartózkodó félmillió katonájának ellátásáról szóló utalványával, ötmilliárdos kártérítés fizetésének és fizetetlen részletek 5 százalékos kamatának követelésével.[237] Ki fizesse ki a számlát? Csak a köztársaság erőszakos megdöntésével remélhették a gazdagság elsajátítói e gazdagság termelőinek vállára rakni annak a háborúnak a költségeit, amelyet ők maguk, az elsajátítók, idéztek elő. Így hát Franciaország mérhetetlen romlása ösztökélte a föld és a tőke e hazafias képviselőit arra, hogy az idegen hódító szeme előtt és az ő pártfogásával tetézzék a külső háborút polgárháborúval – rabszolgatartó lázadással.

Ennek az összeesküvésnek az útjában egy nagy akadály állott: Párizs. Párizs lefegyverzése volt a siker első feltétele. Thiers tehát felszólította

Párizst, hogy tegye le a fegyvert. Ezután felingerelték Párizst a „parlagi nemesek" gyűlésének veszett köztársaságellenes tüntetéseivel és magának Thiers-nek a köztársaság jogi helyzetéről tett kétértelmű kijelentéseivel; Párizs lefejezésének és főváros-jellegétől való megfosztásának [to decapitate and decapitalize] fenyegetésével; orléanista követek kinevezésével; a lejárt kereskedelmi váltókra és házbérekre vonatkozó Dufaure-törvényekkel,[238] amelyek Párizs kereskedelmét és iparát romlással fenyegették; a minden egyes elképzelhető nyomtatvány minden egyes példányára kirótt Pouyer-Quertier-féle kétcentime-os illetékkel; a Blanqui és Flourens elleni halálos ítélettel; a republikánus lapok betiltásával; a nemzetgyűlésnek Versailles-ba való áthelyezésével; a Palikao által kihirdetett és szeptember 4-én megszűnt ostromállapot felújításával; a decembrizáló Vinoynak[239] Párizs kormányzójává, Valentin császári zsandárnak rendőrfőnökké és d'Aurelle de Paladines jezsuita tábornoknak a nemzeti gárda főparancsnokává való kinevezésével.

Most pedig egy kérdéssel fordulunk Thiers úrhoz és segédeihez, a nemzeti védelem minisztereihez. Ismeretes, hogy pénzügyminisztere, Pouyer-Quertier úr közvetítésével Thiers szerződést kötött egy kétmilliárdos azonnal fizetendő kölcsönre. Mármost igaz-e vagy sem,

1. hogy ezt az üzletet úgy kötötték meg, hogy több százmilliónyi jutalékot biztosítottak Thiers, Jules Favre, Ernest Picard, Pouyer-Quertier és Jules Simon magáncéljaira? és

2. hogy a fizetések csak Párizs „pacifikálása" után váltak esedékessé?[240]

Mindenesetre nagyon sürgős lehetett az ügy, mert Thiers és Jules Favre a bordeaux-i gyűlés többsége nevében pirulás nélkül kérte, hogy porosz csapatok azonnal szállják meg Párizst. Ez azonban nem illett bele Bismarck játéktervébe, amint ezt Németországba való visszatértekor gúnyosan és nyilvánosan közölte az ámuló frankfurti filiszterekkel.

II

A fegyverben álló Párizs volt az egyetlen komoly akadály, mely az ellenforradalmi összeesküvésnek útját állta. Párizst tehát le kellett fegyverezni. Ezen a ponton a bordeaux-i gyűlés maga volt az őszinteség. Ha a parlagi nemesek bombasztikus bömbölése nem is lett volna eléggé hallható, a kétség utolsó szikráját is elolthatta Thiers-nek az a lépése, hogy Párizst kényre-kedvre kiszolgáltatta Vinoy, a decembrista gyilkos, Valentin, a bonapartista zsandár, és d'Aurelle de Paladines, a jezsuita tábornok trium-

virátusának. De míg az összeesküvők a lefegyverzés igazi célját sértően fitogtatták, Párizst olyan ürüggyel szólították fel fegyverletételre, amely a legkirívóbb, legarcátlanabb hazugság volt. A párizsi nemzeti gárda tüzérsége, mondotta Thiers, az állam tulajdona és az államnak visszaszolgáltatandó. A tényállás a következő: A kapituláció napjától kezdve, amikor Bismarck foglyai aláírták Franciaország kiszolgáltatását, sajátmaguknak viszont nagyszámú testőrséget kötöttek ki azzal a határozott céllal, hogy Párizst megfélemlítsék, – ettől a naptól kezdve Párizs résen állt. A nemzeti gárda újjáalakult és legfelsőbb ellenőrzését egy központi bizottságra bízta, amelyet néhány régi bonapartista alakulat kivételével az egész testület választott meg. A poroszok párizsi bevonulásának előestéjén a központi bizottság intézkedett, hogy a Montmartre-ra, Belleville-be és La Villette-be szállítsák azokat az ágyúkat és golyószórókat, amelyeket a kapitulálók áruló módon hátrahagytak a poroszok által megszállandó városrészekben és azok környékén. Ezt a tüzérséget a nemzeti gárda szerezte be, gyűjtés útján befolyt pénzből. A január 28-i kapitulációban hivatalosan elismerték a nemzeti gárda magántulajdonának, és éppen ezen a címen mentesült az állam tulajdonában levő fegyverek sorsától, a hódítónak való beszolgáltatástól. És Thiers annyira híján volt még a legátlátszóbb ürügynek is a Párizs elleni háború megkezdésére, hogy kénytelen volt a legkirívóbb hazugsághoz folyamodni: hogy a nemzeti gárda ágyúi az állam tulajdona!

A tüzérség elkobzását nyilvánvalóan csak előjátékul szánták Párizs és egyben a szeptember 4-i forradalom általános lefegyverzéséhez. De ez a forradalom Franciaország törvényes állapota lett. Művét, a köztársaságot, a győztes a kapituláció szövegében elismerte. A kapituláció után valamennyi idegen hatalom is elismerte; a nemzetgyűlést a köztársaság nevében hívták össze. A szeptember 4-i párizsi munkásforradalom volt a bordeaux-i nemzetgyűlésnek és végrehajtó hatalmának egyetlen jogcíme. Enélkül a nemzetgyűlés kénytelen lett volna azonnal átadni helyét az 1869-ben – francia és nem porosz uralom alatt – általános szavazati jog alapján megválasztott törvényhozó testületnek, amelyet a forradalom erőszakosan oszlatott fel. Thiers és ticket-of-leave-emberei kénytelenek lettek volna tárgyalásba bocsátkozni Louis Bonaparte aláírásával ellátott menlevelekért, hogy elkerüljenek egy cayenne-i[241] utazást. A Poroszországgal való béke megkötésére felhatalmazott nemzetgyűlés csak egy mozzanata volt ennek a forradalomnak, melynek igazi megtestesítője még mindig a felfegyverzett Párizs volt; az a Párizs, amely ezt a forradalmat létrehozta, érte öt hónapig tartó ostromot és az éhínség borzalmait vállalta, és amelynek Trochu terve ellenére

tovább folytatott ellenállása a vidék szívós védekező harcának alapja lett. És Párizsnak most vagy le kellett tennie a fegyvert a bordeaux-i lázadó rabszolgatartók sértő parancsára és elismernie, hogy szeptember 4-i forradalma nem jelentett egyebet, csak az államhatalom egyszerű átruházását Louis Bonaparte-ról királyi vetélytársaira, vagy pedig Franciaország önfeláldozó előharcosaként kellett fellépnie. Franciaországot viszont lehetetlen volt a pusztulástól megmenteni és újjáteremteni azoknak a politikai és társadalmi feltételeknek forradalmi megdöntése nélkül, melyek a második császárságot szülték és annak oltalma alatt a teljes rothadásig érlelődtek. Az öthónapos éhezéstől elcsigázott Párizs egy pillanatig sem habozott. Hősiesen elhatározta, hogy vállalja a francia összeesküvőkkel szemben az ellenállás minden veszélyét, még a saját erődeiről rámeredő porosz ágyúk ellenére is. A központi bizottság azonban annyira irtózott a polgárháborútól, melybe Párizst bele akarták hajszolni, hogy a nemzetgyűlés provokációi, a végrehajtó hatalom jogtalan beavatkozásai és a Párizsban és körülötte történő fenyegető csapatösszevonások ellenére kitartott tisztára védekező álláspontja mellett.

Thiers kezdte meg a polgárháborút azzal, hogy Vinoyt egy sereg rendőr és néhány ezred sorkatonaság élén éjjeli expedícióra* küldte ki a Montmartre ellen, hogy ott meglepetésszerűen lecsapjon a nemzeti gárda ágyúira. Ismeretes, mint hiúsult meg ez a kísérlet a nemzeti gárda ellenállásán és a katonák népbarát magatartásán. D'Aurelle de Paladines már előre kinyomatta győzelmi jelentését, és Thiers plakátokat tartott készenlétben államcsíny-rendszabályainak közhírré tételére. Most ezeket helyettesíteni kellett Thiers felhívásaival, amelyek nagylelkű elhatározását közölték, hogy a nemzeti gárdának meghagyja fegyvereit; nem kételkedik benne, mondotta, hogy e fegyverekkel a nemzeti gárda a kormányhoz fog csatlakozni a lázadók ellen. A 300 000 nemzeti gárdista között mindössze 300 akadt, aki eleget tett a Kis Thiers felhívásának és csatlakozott hozzá önmaga ellen. A dicsőséges március 18-i munkásforradalom elvitathatatlanul birtokába vette Párizst. Ideiglenes kormánya a központi bizottság lett. Európa egy pillanatig kételkedni látszott, vajon a legutóbbi szenzációs hadi és politikai színjátékok csakugyan valóság voltak-e vagy csak egy régen letűnt múlt álmai.

Március 18-tól a versailles-i csapatok párizsi bevonulásáig a proletárforradalom annyira mentes maradt azoktól az erőszakosságoktól, amelyekben a „felsőbb osztályok" forradalmai és még inkább ellenforradalmai bővelkednek, hogy ellenfelei nem találtak más okot a felháborodásra, csak

* *A német szövegben*: rablóhadjáratra – *Szerk.*

Lecomte és Clément Thomas tábornokok kivégzését és a Place Vendôme-i ügyet.

A Montmartre elleni éjjeli támadásban részt vevő bonapartista tisztek egyike, Lecomte tábornok négyszer adott parancsot a 81. sorezrednek, hogy egy fegyvertelen csoportosulásra tüzeljen a Place Pigalle-on, és amikor a katonák ezt megtagadták, dühödten szidalmazta őket. Asszonyok és gyermekek agyonlövése helyett saját emberei őt lőtték agyon. Azok a meggyökeresedett szokások, amelyeket a munkásosztály ellenségei oltottak a katonaságba kiképzése során, természetesen nem változnak meg abban a pillanatban, amikor a katonák átállnak a munkásokhoz. Ugyanezek az emberek végezték ki Clément Thomas-t is.

Clément Thomas „tábornok", ez az elégedetlen kiszolgált számvevő őrmester, Lajos Fülöp uralkodásának utolsó időszakában belépett a „National"[242] című republikánus lap szerkesztőségébe, hogy ennél az igen izgága lapnál a felelős stróman (gérant responsable*) és a krakéler párbajozó kettős feladatkörét töltse be. A februári forradalom után, amikor a „National" emberei kerültek az élre, ebből a vén számvevő őrmesterből generálist faragtak a júniusi mészárlás előestéjén, amelynek, akárcsak Jules Favre, egyik sötét tervezője volt, és amelyben az egyik leggaládabb hóhér lett. Azután tábornoki rangjával egyetemben hosszú időre eltűnt, hogy 1870 november 1-én ismét felbukkanjon. Az előző napon a védelem kormánya, amelyet az Hôtel de Ville-ben foglyul ejtettek, ünnepélyesen szavát adta Blanquinak, Flourensnak és a munkásosztály más képviselőinek, hogy bitorolt hatalmát egy szabadon választott párizsi kommün kezébe teszi le.[243] Ahelyett, hogy ígéretüket teljesítették volna, Párizsra szabadították Trochu bretonjait, akik most Bonaparte korzikai legényeit helyettesítették. Egyedül Tamisier tábornok nem volt hajlandó nevét ilyen szószegéssel bemocskolni és lemondott a nemzeti gárda főparancsnoki tisztségéről; helyét Clément Thomas foglalta el, aki így ismét tábornok lett. Főparancsnokságának egész ideje alatt hadakozott, nem a poroszok, hanem a párizsi nemzeti gárda ellen. Megakadályozta általános felfegyverzését, a burzsoá-zászlóaljakat a munkászászlóaljak ellen uszította, a Trochu „tervével" szemben ellenséges tiszteket eltávolította, s a gyávaság megbélyegző vádjával feloszlatta azokat a proletár-zászlóaljakat, amelyeknek hősiessége most legádázabb ellenségeiket is bámulatba ejtette. Clément Thomas valósággal büszke volt arra, hogy júniusi rangjelzését a párizsi munkásosztály személyes ellenségeként nyerte vissza. Csak néhány nappal március 18-a előtt bemutatta Le Flô had-

* *A német szövegben betoldva*:, aki a börtönbüntetések leülését vállalja – *Szerk.*

ügyminiszternek saját különtervezetét a „párizsi csőcselék színe-virágának kiirtására". Vinoy veresége után nem tudta megállni, hogy meg ne jelenjék a porondon mint amatőr kém. A központi bizottság és a párizsi munkásság éppen annyira volt felelős Clément Thomas és Lecomte agyonlövetéséért, mint a walesi hercegnő* azoknak a sorsáért, akiket londoni bevonulása alkalmával a tolongásban agyonnyomtak.

Fegyvertelen polgárok lemészárlása a Place Vendôme-on – puszta mese, amelyről Thiers úr és a parlagi nemesek a nemzetgyűlésben állhatatosan hallgattak, és amelynek terjesztését kizárólag az európai sajtó lakájszolgálatára bízták. „A rend emberei", Párizs reakciósai, reszkettek a 18-i győzelem hírére. Számukra ez a győzelem a végre bekövetkező népi megtorlás előjele volt. Az 1848 júniusától 1871 január 22-ig[244] az ő közreműködésükkel meggyilkolt áldozatok szellemei megjelentek szemük előtt. Rémületük volt egyetlen büntetésük. Még a rendőrök is, ahelyett, hogy lefegyverezték és lakat alá tették volna őket, tárva-nyitva találták Párizs kapuit, hogy biztonságban Versailles-ba menekülhessenek. A „rend embereinek" nemcsak hogy nem történt bántódásuk, hanem azt is megengedték nekik, hogy gyülekezzenek, és így nyugodtan elfoglalhattak nem egy fontos állást Párizs kellős közepén. A központi bizottságnak ezt az elnézését, a felfegyverzett munkásságnak ezt a nagylelkűségét, amely oly különös ellenkezésben állt a rendpárt szokásaival, ez a párt félremagyarázta és pusztán a tudatos gyengeség tünetének tartotta. Ebből eredt ostoba tervük, hogy fegyvertelen tüntetés leple alatt megkíséreljék azt, amit Vinoynak ágyúival és golyószóróival nem sikerült véghezvinnie. Március 22-én a luxusnegyedekből elindult a „jobb emberek" zendülő bandájának menete, soraikban volt minden petit crevé**, élükön a császárság jól ismert törzsvendégei, a Heeckerenek, Coëtlogonok, Henri de Pène-ek stb. Ez a söpredék, békés tüntetés gyáva ürügye alatt, de titokban orgyilkos fegyverekkel felszerelve, hadirendbe sorakozott, bántalmazta és lefegyverezte a nemzeti gárda őrjáratait és őrszemeit, amelyekkel menete találkozott, és a Rue de la Paix-ből kitódulva, „Le a központi bizottsággal! Le a gyilkosokkal! Éljen a nemzetgyűlés!" kiáltásokkal megpróbált áttörni az ott felállított őrségen, hogy így rajtaütéssel bevegye a nemzeti gárdának a Place Vendôme-on levő főhadiszállását. Pisztolylövéseikre válaszul a nemzeti gárda szabályszerű sommations-t intézett hozzájuk (ez az angol Riot Act francia megfelelője)***[245]; amikor ez hatástalannak bizonyult,

* Alexandra. – *Szerk.*

** – piperkőc; gigerli – *Szerk.*

*** *A francia és a német szövegben a zárójeles rész hiányzik. – Szerk.*

a nemzeti gárda tábornoka* tüzet vezényelt. Egyetlen sortűz vad menekülésre késztette az ostoba piperkőcöket, akik azt várták, hogy „előkelőségük" puszta megmutatása úgy fog hatni a párizsi forradalomra, mint Józsué kürtjei Jérikhó falaira.[246] A menekülők két nemzeti gárdistát holtan, kilencet (köztük a központi bizottság egyik tagját**) súlyos sebesüléssel, dicső cselekedetük egész színterét pedig revolverekkel, tőrökkel és tőrös botokkal teleszórva hagyták hátra „békés" tüntetésük „fegyvertelen" jellegének bizonyságául. Amikor 1849 június 13-án[145] a párizsi nemzeti gárda valóban békés tüntetést rendezett tiltakozásul, amiért francia csapatok fondorlatosan támadást intéztek Róma ellen, akkor Changarnier-t, aki abban az időben a rendpárt tábornoka volt, a nemzetgyűlés és különösen Thiers úr a társadalom megmentőjének nevezte, amiért csapatait ezekre a fegyvertelen emberekre minden oldalról rászabadította, hogy lelövöldözzék, lekaszabolják és lovaik patáival letiporják őket. Párizsban akkor kihirdették az ostromállapotot. Dufaure új elnyomó törvényeket erőszakolt ki a nemzetgyűléstől. Újabb letartóztatások, újabb proskripciók – újabb rémuralom következett. De az alsóbb néposztályok másképp intézik ezeket a dolgokat. Az 1871-es központi bizottság egyszerűen nem vett tudomást a „békés tüntetés" hőseiről; olyannyira, hogy azok már két nappal később *fegyveres* tüntetésre gyülekezhettek Saisset tengernagy parancsnoksága alatt, aminek azután a híres megfutamodás lett a vége, a pánikszerű menekülés Versailles-ba. A központi bizottság vonakodott folytatni a Thiers montmartre-i betörő-kísérletével elindított polgárháborút, és ezzel most végzetes hibát követett el, mert nem vonult rögtön az akkor teljesen tehetetlen Versailles ellen, amivel végre pontot tehetett volna Thiers-nek és parlagi nemeseinek összeesküvései után. Ehelyett megint lehetővé tették a rendpártnak, hogy erejét március 26-án, a Kommün megválasztásakor, kipróbálja az urnák előtt. Ezen a napon a „rend emberei" a párizsi elöljáróságokban a kiengesztelődés nyájas szavait váltották túlságosan nagylelkű legyőzőikkel, szívük mélyén ünnepélyes fogadalmat mormolva, hogy kellő időben majd véres bosszút állnak.

És most nézzük az érem másik oldalát. Thiers április elején megkezdte második hadjáratát Párizs ellen. A párizsi foglyok Versailles-ba hurcolt első csoportjával szörnyen kegyetlenül bántak, mialatt Ernest Picard, zsebre tett kézzel lézengve körülöttük, gúnyolta őket, és mialatt Madame Thiers és Madame Favre udvarhölgyeik [their Ladies of honour(?)***] társaságában

* Bergeret. – *Szerk.*

** Maljournal. – *Szerk.*

*** – *szószerint*: becsület(?)hölgyeik – *Szerk.*

erkélyükről tapsoltak a versailles-i csőcselék gyalázatosságához. A fogoly sorkatonákat hidegvérrel legyilkolták; bátor barátunkat, Duval generálist, a vasöntőt, tárgyalás nélkül agyonlőtték, Galliffet – kitartottja feleségének, aki meg a második császárság orgiáin való szemérmetlen magamutogatásáról volt hírhedt – azzal kérkedett egy kiáltványában, hogy az ő parancsára gyilkolták meg a lovasvadászai által meglepett és lefegyverzett néhány nemzeti gárdistát, kapitányukkal és hadnagyukkal egyetemben. Vinoyt, a szökevényt, Thiers a becsületrend nagykeresztjével tüntette ki azért a napiparancsáért, hogy a kommünárok soraiban elfogott minden sorkatonát agyon kell lőni, Desmaret-t, a zsandárt, azért tüntették ki, mert álnokul, mészáros módjára feldarabolta a nemes lelkű és lovagias Flourenst, aki 1870 október 31-én a védelmi kormány tagjainak az életét mentette meg. Meggyilkolásának „lelkesítő részleteit" Thiers a nemzetgyűlés előtt diadalmasan kiteregette.[247] Egy parlamenti Hüvelyk Matyi felfuvalkodottságával, akinek szabad volt Tamerlán szerepét játszani, őkicsinysége megtagadta az ellene lázadóktól a civilizált hadviselés minden jogát, még a kötözőhelyek semlegességi jogát is. Nincs irtóztatóbb annál a majomnál, aki egy ideig szabadon kitombolhatja tigrisösztöneit, amint már Voltaire előre látta.[248] (Lásd Melléklet, 35. old.*)

A Kommün április 7-i rendelete után, mely megtorló intézkedéseket rendelt el és kötelességének jelentette ki, hogy „Párizst a versailles-i banditák kannibáli cselekedeteivel szemben megvédje és szemet szemért, fogat fogért követeljen",[249] Thiers nem szüntette be a foglyokkal való kegyetlenkedéseket, sőt, tetejébe még sértegette is őket jelentéseiben, mondván: „Sohasem esett még becsületes emberek borús pillantása ilyen lealjasodott demokráciának ilyen lealjasodott alakjaira"[250] – olyan becsületes emberek pillantása, amilyen Thiers maga meg a ticket-of-leave-miniszterei. Mindamellett egy időre beszüntették a foglyok agyonlövését. De alig jöttek rá Thiers és decembrista tábornokai arra, hogy a Kommün megtorlási rendelete üres fenyegetés csupán, hogy még a nemzeti gárdista álruhában Párizsban elfogott zsandárkémeiknek, hogy még a gyújtóbombákkal felszerelt rendőröknek sem történt bántódásuk – a foglyok nagybani agyonlövetése újra megkezdődött és megszakítás nélkül tartott végig. Azokat a házakat, ahová nemzeti gárdisták menekültek, a zsandárok bekerítették, petróleummal leöntötték (ami ebben a háborúban itt fordult elő első ízben) és azután felgyújtották; a megszenesedett holttesteket később a sajtó Les Ternes-i ambulanciája hozatta ki. Négy nemzeti gárdistát, akik április 25-én Belle-Epine-nél egy

* *V. ö. 332–333. old. – Szerk.*

csapat lovasvadásznak megadták magukat, később a kapitány, Galliffet-nek egy dicső embere, sorra agyonlőtt. Négy áldozatának egyike, Scheffer, akit holtnak véltek és otthagytak, kúszva visszaért a párizsi előőrsökhöz és hivatalos vallomást tett erről az esetről a Kommün egy bizottsága előtt. Amikor Tolain e bizottság jelentése tárgyában meginterpellálta a hadügyminisztert, a parlagi nemesek lehurrogták és megtiltották Le Flônak, hogy válaszoljon. Sértés volna „dicső" hadseregükre, ha tetteiről szó esnék. Az a nyegle hang, amellyel Thiers jelentései a Moulin-Saquet-nál álmukban meglepett nemzeti gárdisták lemészárlásáról és a clamart-i tömeges agyonlövetésekről beszámolnak, még a túlérzékenynek korántsem mondható londoni „Times" idegeit is feldúlta. De ma nevetséges volna a pusztán bevezető atrocitásokat felsorolni, amelyeket Párizs bombázói és a rabszolgatartó lázadást szítók az idegen hódító védelme alatt elkövettek. Mind e borzalmak közepette Thiers, megfeledkezve arról, hogy a parlamentben a törpe vállaira nehezedő szörnyű felelősség miatt siránkozott, azzal kérkedik jelentéseiben, hogy l'Assemblée siège paisiblement (a nemzetgyűlés békésen ülésezik), és állandó lakomáival – hol decembrista tábornokok, hol német hercegek társaságában – bizonyítja, hogy emésztését mi sem zavarja, még Lecomte és Clément Thomas kísértő szelleme sem.

III

1871 március 18-a hajnalán erre a dörgő kiáltásra ébredt Párizs: „Vive la Commune!"* Mi a Kommün, ez a szfinx, amely annyira háborgatja a burzsoá elmét?

„Párizs proletárjai", mondotta a központi bizottság a március 18-i kiáltványában, „az uralkodó osztályok kudarcai és árulásai közepette megértették, hogy ütött az óra, amikor meg kell menteniök a helyzetet azzal, hogy a közügyek intézését saját kezükbe veszik... Megértették, hogy parancsoló kötelességük és feltétlen joguk, hogy a kormányhatalom megragadásával önmagukat tegyék saját sorsuk uraivá."[251] – De a munkásosztály nem veheti egyszerűen birtokába a kész államgépezetet és nem hozhatja azt működésbe saját céljaira.[252]

A központosított államhatalom, mindenütt jelenlevő szerveivel – az állandó hadsereggel, a rendőrséggel, a bürokráciával, a papsággal és a bírói karral, e szervekkel, amelyeket a munka rendszeres és hierarchikus megosz-

* – „Éljen a Kommün!" – *Szerk.*

tásának terve szerint építettek ki – az abszolút monarchia idejéből származik, amikor is a születő polgári társadalomnak a feudalizmus elleni harcaiban hatalmas fegyverül szolgált. Fejlődésében mégis gátolta mindenféle középkori kacat, földesúri és nemesi előjogok, helyi kiváltságok, városi és céhmonopóliumok és tartományi alkotmányok. A XVIII. század francia forradalmának óriási söprűje elsöpörte az elmúlt időknek mindezeket a maradványait, és így egyúttal megtisztította a társadalmi talajt az utolsó akadályoktól is, melyek útjában állottak az első császárság alatt létrejött modern államépület felépítményének – maga ez az állam az első császárság idején a régi félfeudális Európának a modern Franciaország ellen folytatott koalíciós háborúiból sarjadt ki. Az ezután következő rezsimek alatt a kormányzás parlamenti ellenőrzés alá került – vagyis a vagyonos osztályok közvetlen ellenőrzése alá –, s így nemcsak a temérdek államadósság és a nyomasztó adók melegágya lett: hivatalainak, busás jövedelmeinek és protekciórendszerének ellenállhatatlan csáberejénél fogva nemcsak olyan konc lett, amin az uralkodó osztályok egymással versengő frakciói és kalandorai marakodhattak, hanem a társadalom gazdasági változásaival egyidejűleg politikai jellege is megváltozott. Abban a mértékben, ahogyan a modern ipar haladása fejlesztette, bővítette, mélyítette az osztályellentétet a tőke és a munka között, az államhatalom mindinkább a munka feletti nemzeti tőkez hatalomnak, egy társadalmi leigázás céljára szervezett közhatalomnak,* a osztályzsarnokság gépezetének a jellegét öltötte magára. Minden forradalom után, amely az osztályharc haladó fázisát jelzi, egyre élesebben kidomborodik az államhatalom merőben elnyomó jellege. Az 1830-as forradalom következtében a kormányzás a földtulajdonosokról a tőkésekre és ezzel a munkások távolabbi ellenfeleiről a közvetlenebbekre szállt át. A burzsoá republikánusok az államhatalmat, amelyet a februári forradalom nevében magukhoz ragadtak, a júniusi mészárlásokra használták fel; így akarták meggyőzni a munkásosztályt arról, hogy a „szociális" köztársaság az ő szociális alárendeltségüket biztosító köztársaságot jelenti, a burzsoá és földtulajdonos osztály királypárti tömegét pedig arról, hogy egész nyugodtan rábízhatják a kormányzás gondjait és javadalmait a burzsoá „republikánusokra". Júniusi egyetlen hőstettük után azonban a burzsoá republikánusoknak nem maradt más hátra, mint a „rendpárt" első sorából az utolsóba visszalépni. A rendpárt az elsajátító osztály összes egymással versengő frakcióinak és klikkjeinek koalíciója, amely a termelő osztályokkal szembeni, most már

* *Az 1891-es német kiadásban*: az államhatalom mindinkább a munkásosztály elnyomására szolgáló közhatalomnak – *Szerk.*

nyíltan hirdetett ellentétük alapján jött létre. Részvénytársasági kormányzásuknak megfelelő államforma a *parlamenti köztársaság* volt, *Louis Bonaparte-tal* az elnöki székben. A leplezetlen osztályterrornak és a „vile multitude"* szántszándékos megsértésének a rezsimje volt ez. Habár, mint Thiers úr mondotta, a parlamenti köztársaság volt az az államforma, amely „a legkevésbé osztotta meg őket" (az uralkodó osztály különböző frakcióit), viszont szakadékot támasztott ezen osztály és az ő vékony rétegén kívül álló egész társadalom között. A korlátok, melyekkel a korábbi rezsimek alatt az uralkodó osztály belső megoszlása még sakkban tartotta az államhatalmat, ennek az osztálynak az egyesülése következtében ledőltek; és a proletariátus fenyegető felemelkedése láttán az egyesült birtokos osztály most kíméletlenül és hivalkodóan használta fel ezt az államhatalmat mint a tőke nemzeti fegyverét a munka ellen. De a termelő tömegek elleni szakadatlan keresztes hadjárata nemcsak arra kényszerítette, hogy a végrehajtó hatalmat egyre növekvő elnyomó hatalommal ruházza fel, hanem arra is, hogy saját parlamentáris erődjét, a nemzetgyűlést, sorra megfossza a végrehajtó hatalom elleni minden védekező eszköztől. A végrehajtó hatalom, Louis Bonaparte személyében, kiebrudalta őt. A „rendpárt" köztársaságának természetes sarja a második császárság volt.

A császárság, melynek születési bizonyítványa az államcsíny, szentesítése az általános szavazati jog és jogara a kard volt, azt állította magáról, hogy a parasztságra támaszkodik, a termelők ama nagy tömegére, mely nincs közvetlenül belesodródva a tőke és a munka harcába. Azt állította, hogy megmenti a munkásosztályt, amennyiben megtöri a parlamentarizmust és vele együtt a kormánynak a vagyonos osztályok iránti leplezetlen alázatát. Azt állította, hogy megmenti a vagyonos osztályokat, amennyiben fenntartja a munkásosztály feletti gazdasági felsőbbségüket; és végül azt állította, hogy egyesíti valamennyi osztályt, amennyiben feléleszti valamennyijük számára a nemzeti dicsőség délibábját. Valójában ez volt az egyetlen lehetséges kormányzási forma abban az időben, amikor a burzsoázia már elvesztette, a munkásosztály pedig még nem szerezte meg a nemzet kormányzásának képességét. Az egész világon a társadalom megmentőjeként üdvözölték a császárságot. Uralma alatt a burzsoá társadalom, politikai gondjaitól megszabadulva, olyan fejlődést ért el, amilyenről maga sem álmodott. Ipara és kereskedelme óriási méreteket öltött; a pénzügyi szédelgés kozmopolita orgiákat ült; a tömegek nyomora élesen elütött a pazar, tobzódó, aljas luxus szemérmetlen fitogtatásától. Az államhatalom, látszólag magasan a társa-

* – „hitvány sokaság" – *Szerk.*

dalom felett lebegve, egyszersmind maga volt e társadalom legbotrányosabb botránya és minden romlottságának valódi melegágya. Saját rothadtságát és az általa megmentett társadalom rothadtságát Poroszország szuronyai tárták fel, Poroszország pedig maga is égett a vágytól, hogy e rezsim súlypontját Párizsból Berlinbe helyezze át. A császári uralom a legbecstelenebb és egyben végső formája annak az államhatalomnak, amelyet a kialakuló polgári társadalom kezdett kiépíteni a feudalizmus alóli saját felszabadításának eszközéül, és amelyet a teljesen kialakult burzsoá társadalom végül a munka tőke általi elnyomásának eszközévé változtatott át.

A császárságnak egyenes ellentéte volt a Kommün. A „szociális köztársaság" jelszava, mellyel a párizsi proletariátus a februári forradalmat bevezette, csak határozatlan vágyakozást fejezett ki egy olyan köztársaság után, amely nemcsak az osztályuralom monarchikus formáját, hanem magát az osztályuralmat is kiküszöbölné. A Kommün ennek a köztársaságnak a határozott formája.

Párizs, a régi kormányhatalom központi székhelye, egyben a francia munkásosztály társadalmi erődje, fegyvert fogott Thiers és a parlagi nemesek ama kísérlete ellen, hogy helyreállítsák és állandósítsák azt a régi kormányhatalmat, mely a császárságtól maradt rájuk. Párizs csak azért tudott ellenállást kifejteni, mert az ostrom következtében megszabadult a hadseregtől, melynek helyére egy zömében munkásokból álló nemzeti gárdát állított. Ezt a tényt most maradandó intézménnyé kellett tenni. A Kommün első rendelete tehát az állandó hadseregnek az eltörlése és a felfegyverzett néppel való helyettesítése volt.

A Kommün általános választójog alapján Párizs különböző kerületeiben megválasztott, felelős és bármikor elmozdítható városi tanácsnokokból alakult. Tagjainak többsége természetszerűleg munkás vagy a munkásosztály elismert képviselője volt. A Kommünnek nem parlamentáris, hanem dolgozó testületnek kellett lennie, amely végrehajtó és törvényhozó egyszerre. A rendőrséget, mely eddig a központi kormány közege volt, azonnal megfosztották minden politikai jellegétől és a Kommün felelős és bármikor elmozdítható közegévé változtatták. Ugyanígy a közigazgatás valamennyi többi ágának hivatalnokait is. A Kommün tagjaitól kezdve lefelé, mindenkinek *munkás-munkabérért* kellett ellátnia a közszolgálatot. A magas állami méltóságok szerzett jogai és reprezentációs költségei eltűntek magukkal a magas méltóságokkal együtt. A közfunkciók nem voltak többé magántulajdonai a központi kormányzat bábjainak. Nemcsak a városi közigazgatás, hanem az eddig az állam által gyakorolt egész kezdeményezés is a Kommün kezébe került.

Mihelyt az állandó hadsereget és a rendőrséget, a régi kormányzat fizikai erejének alkotóelemeit eltávolította, a Kommün azonnal hozzálátott, hogy az elnyomás szellemi erejét, a „paphatalmat" megtörje; kimondotta a feloszlatását és vagyonelkobzását minden egyháznak mint tulajdonosi testületnek. A papokat visszaküldték a magánélet csöndjébe, hogy ott elődeiknek, az apostoloknak példáját követve a hivők alamizsnáiból éljenek. Az összes tanintézeteket ingyenesen megnyitották a nép előtt, és ugyanakkor megtisztították az egyház és az állam minden beavatkozásától. Ezzel nemcsak az iskolai képzés vált hozzáférhetővé mindenki számára, de maga a tudomány is megszabadult azoktól a béklyóktól, melyeket az osztályelőítélet és a kormányhatalom rakott rá.

A bírósági tisztviselőket megfosztották látszatfüggetlenségüktől, hiszen ez csupán arra volt jó, hogy palástolja szolgai engedelmességüket, mellyel minden egymást követő kormánynak sorjában letették, majd megszegték a hűségesküt. Mint a többi közalkalmazott, az igazságügyi tisztviselők és a bírák is választottak, felelősek és elmozdíthatók lettek.

A Párizsi Kommün természetesen példaképül kellett hogy szolgáljon Franciaország valamennyi nagy ipari központjának. Mihelyt Párizsban és a másodrendű központokban a kommunális rezsimet kiépítették, a régi központosított kormány helyébe vidéken is a termelők önkormányzatának kellett volna lépnie. A nemzeti szervezetre vonatkozó rövid vázlatban, amelynek kidolgozására a Kommünnek már nem volt ideje, világosan az áll, hogy még a legkisebb falucskának is a kommün legyen a politikai formája, és hogy az állandó hadsereget vidéken nemzeti* milíciával helyettesítsék, melynek szolgálati idejét rendkívül rövidre kell megszabni. Egy-egy kerület falusi kommünjei közös ügyeiket a kerület székhelyén ülésező küldöttgyűlés útján intézzék, ezek a kerületi gyűlések megint küldjenek képviselőket Párizsba, a Nemzeti Delegációba; minden delegátus legyen bármikor elmozdítható és a választóitól kapott mandat impératif (kötött utasítás) által kötelezve. Azt a kevés, de fontos funkciót, ami még egy központi kormány számára fennmaradna, a Kommün nem akarta megszüntetni, amint szándékosan hamisan állították róla, hanem kommunális, tehát szigorúan felelős hivatalnokokra akarta bízni. A nemzet egységét nem megtörni akarta, hanem ellenkezőleg, a kommunális alkotmány révén megszervezni és valósággá változtatni, annak az államhatalomnak a lerombolása révén, mely azt állította magáról, hogy megtestesítője ennek a — magától a nemzettől független és a felett álló — egységnek, holott a nemzetnek élősdi ki-

* *A német szövegben*: népi – *Szerk.*

növése volt csupán. A régi kormányhatalom pusztán elnyomásra szolgáló szerveit le kellett metszeni, de annak jogos funkcióit, kiragadva egy olyan hatalom kezéből, amely addig a társadalom felett felsőbbrendűséget bitorolt, vissza kellett adni a társadalom felelős megbízottainak. Az általános választójognak, mely addig három- vagy hatévenként arról döntött, hogy az uralkodó osztály melyik tagja képviselje a népet annak érdekei ellen* a parlamentben, – most magát a kommünökbe szervezett népet kellett szolgálnia, éppúgy, ahogyan az egyéni választójog minden más munkáltatónak arra szolgál, hogy üzleti ügyeiben a munkásokat és a felügyelőket kiválassza. És tudvalevő, hogy mind a társaságok, mind az egyének tényleges üzleti ügyekben rendszerint tudják, hogyan állítsák a megfelelő embert a megfelelő helyre, és ha történetesen tévednek, hogyan tegyék tüstént jóvá. Másrészt viszont semmi sem lehetett idegenebb a Kommün szellemétől, mint az, hogy az általános választójog helyébe hierarchikus invesztitúrát** léptessen.

Merőben új történelmi alkotásoknak általában az a sorsuk, hogy a társadalmi élet olyan régebbi, sőt kihalt formái megismétlődésének nézik őket, amelyekhez valamelyest hasonlítanak. Így ezt az új Kommünt, amely a modern államhatalmat megtöri, ama középkori kommunák hasonmásának nézték, melyek ezt az államhatalmat megelőzték, majd alapzatává váltak. – A kommunális alkotmányt arra irányuló kísérletnek nézték, hogy, mint Montesquieu és a girondisták[253] álmodták, kis államok szövetségévé bomlassza fel nagy nemzetek azon egységét, amely, ha eredetileg politikai erőszakkal jött is létre, napjainkban a társadalmi termelés hatalmas tényezőjévé vált. – A Kommünnek az államhatalommal szembeni ellentétét a túlzott központosítás ellen folyó régi harc egyik szélsőséges formájának nézték. Különös történelmi körülmények meggátolhatták a burzsoá kormányformának azt a klasszikus fejlődését, amely Franciaországban végbement, és lehetővé tehették, hogy, mint Angliában, a nagy központi állami szervek a városokban korrupt egyházközségi tanácsokkal, üzletelő tanácsnokokkal és vérengző szegényügyi gondnokokkal, a grófságokban pedig valósággal örökletes békebírói tisztségekkel egészüljenek ki. A kommunális alkotmány visszaadta volna a társadalmi testnek mindazt az erőt, amelyet addig a rajta élősködő és szabad mozgását béklyózó állam felemésztett. Ez az egyetlen aktus elegendő lett volna arra, hogy Franciaország újjászületését elindítsa. – A francia vidék*** középosztálya a Kommünben kísérletet látott annak az

* *A német szövegben*: képviselje és tiporja el [ver- und zertreten] a népet – *Szerk.*

** – beiktatási, kinevezési rendszert – *Szerk.*

*** *A német szövegben*: vidéki városok – *Szerk.*

uralomnak a visszaállítására, amelyet ő Lajos Fülöp idején a falu felett gyakorolt, s amelyet Louis-Napoléon idején a falunak a városok feletti állítólagos uralma kiszorított. Ámde a kommunális alkotmány valójában a falusi termelőket a kerületi székhelyek szellemi vezetése alá utalta, s ott a munkások személyében biztosította számukra érdekeik természetes képviselőit. – A Kommün puszta létezése természetszerűleg magával hozta a helyi önkormányzatot, de többé nem ellensúlyozásképpen az immár feleslegessé tett államhatalommal szemben. Csak egy Bismarcknak juthatott eszébe, aki, amikor „vér és vas"-cselszövényei nem veszik éppen igénybe, mindig szívesen folytatja régi, szellemi fajsúlyához annyira illő mesterségét, amelyet a „Kladderadatsch"[254] (a berlini „Punch"[255])* munkatársaként gyakorolt, – csak egy ilyen elme foghatta rá a Párizsi Kommünre, hogy az az 1791-es régi francia városi szervezet karikatúrája, a porosz városi rendtartás után vágyakozik, amely a városi közigazgatást a porosz állam rendőri gépezetének pusztán alárendelt kerekévé fokozza le. – A Kommün valóra váltotta a burzsoá forradalmak jelszavát – az olcsó kormányzatot – azáltal, hogy kiküszöbölte a két legnagyobb kiadási forrást, az állandó hadsereget és az állami hivatalnoksereget. Puszta létezése előfeltételezte a monarchia nemlétezését, a monarchia pedig, legalábbis Európában, az osztályuralom szokásos ballasztja és nélkülözhetetlen palástja. A Kommün valóban demokratikus intézmények bázisát szolgáltatta a köztársaságnak. De sem az olcsó kormányzat, sem az „igazi köztársaság" nem volt végcélja; csupán kísérőjelenségei voltak.

A sokféle értelmezés, melyet a Kommünnek adtak, és a sokféle érdek, mely a maga javát látta benne, mutatja, hogy minden ízében rugalmas politikai forma volt, míg valamennyi előbbi kormányforma határozottan elnyomó volt. Igazi titka a következő: Lényegében a munkásosztály kormánya volt, annak a harcnak a terméke**, amelyet a termelő osztály az elsajátító osztály ellen vívott, az a végre felfedezett politikai forma, amelyben a munka gazdasági felszabadítása lehetővé vált.

Ez utóbbi feltétel nélkül a kommunális alkotmány lehetetlenség és ámítás lett volna. A termelők politikai uralma nem állhat fenn társadalmi rabságuk állandósulása mellett. A Kommün tehát emelőként kellett hogy szolgáljon azon gazdasági alapzatok megdöntésére, melyeken az osztályoknak és ennélfogva az osztályuralomnak a létezése nyugszik. Amint a munka felszabadul, minden ember munkás lesz és a termelő munka nem lesz többé osztálysajátság.

---

* *A német szövegben a zárójeles rész hiányzik. – Szerk.*

** *A német szövegben*: eredménye – *Szerk.*

Különös tény: Bár a munka* felszabadításáról az utolsó hatvan esztendőben sokat és nagyhangúan beszéltek és rengeteget írtak össze, alighogy a munkások valahol elszántan saját kezükbe veszik ezt az ügyet, a mai társadalomban, amelynek két pólusa a tőke és a bérrabszolgaság (a földtulajdonos ma már csak csendestársa a tőkésnek), máris előlépnek a jelenlegi társadalom szószólói apologetikus frázisaikkal, mintha a tőkés társadalom még szűzi ártatlanságának legtisztább állapotában élne, amikor is ellentétei még nincsenek kifejlődve, amikor ámításai még nem lepleződtek le, amikor prostituált valósága még nem tárult fel. A Kommün, így kiáltanak fel, el akarja törölni a tulajdont, minden civilizáció alapzatát! Igenis, uraim, a Kommün el akarta törölni azt az osztálytulajdont, mely a sokak munkáját kevesek gazdagságává változtatja. Célja a kisajátítók kisajátítása volt. Az egyéni tulajdont valósággá akarta tenni azáltal, hogy a termelési eszközöket, a földet és a tőkét, amelyek most főképpen a munka leigázásának és kizsákmányolásának eszközei, a szabad és társult munka puszta eszközeivé változtatja. – De hiszen ez kommunizmus, a „lehetetlen" kommunizmus! Nos, az uralkodó osztályoknak azok a tagjai, akik eléggé értelmesek, hogy a mostani rendszer fennmaradásának lehetetlenségét belássák, és ilyenek sokan vannak, hívatlanul és teli szájjal apostolkodtak a szövetkezeti termelés mellett. Ha azonban a szövetkezeti termelés nem akar puszta ámítás és csapda lenni, ha célja az, hogy kiszorítsa a tőkés rendszert, hogy az egyesült szövetkezeti társaságok közös terv szerint szabályozzák a nemzeti termelést, saját ellenőrzésük alá vegyék, és így véget vessenek az állandó anarchiának és a periodikus megrázkódtatásoknak, amelyek a tőkés termelés végzetszerű velejárói – mi egyéb volna ez, uraim, mint kommunizmus, a „lehetséges" kommunizmus?

A munkásosztály nem várt csodákat a Kommüntől. Nincsenek kész utópiái, amelyeket par décret du peuple** bevezetne. Tudja, hogy amíg kivívhatja saját felszabadulását és ezzel együtt azt a magasabb formát, amely felé a jelenlegi társadalom a maga gazdasági hatóerői révén feltartóztathatatlanul tör, hosszú küzdelmeken, történelmi folyamatok egész sorozatán kell átmennie, amelyek mind a körülményeket, mind az embereket meg fogják változtatni. Nem eszményeket kell megvalósítania, csak ki kell szabadítania az új társadalomnak a régi, összeomló burzsoá társadalom méhében már megfogamzott elemeit. Történelmi küldetésének teljes tudatában és azzal a hősi elhatározással, hogy ennek eleget is tesz, a munkásosztály csak moso-

* *Az 1891-es német kiadásban*: munkások – *Szerk.*

** – néphatározattal – *Szerk.*

lyoghat a toll és a tinta felbérelt urainak otromba szitkozódásán, valamint jóakaratú burzsoá doktrinérek oktató pártfogásán, akik tudatlan közhelyeiket és szektás rögeszméiket a tudományos csalhatatlanság orákulumi hangján nyilatkoztatják ki.

Amikor a Párizsi Kommün a forradalom vezetését saját kezébe vette, amikor egyszerű munkások „természetes felettesei" kormányzási kiváltságait először merészelték megtámadni, és munkájukat példátlanul nehéz körülmények közepette szerényen, lelkiismeretesen és eredményesen végezték – mégpedig olyan bérekért, amelyeknek legmagasabbja alig egyötöde volt annak a minimumnak, amit egy nagy tekintélyű tudós* szerint egy londoni iskolaszék titkára keres –, akkor a régi világ dührohamot kapott, hogy vörös lobogó, a munka köztársaságának jelképe leng az Hôtel de Ville felett.

És mégis, ez volt az első forradalom, amelyben a munkásosztályt nyíltan elismerték az egyetlen társadalmi kezdeményezésre képes osztálynak, még a párizsi középosztály nagy tömegei is – boltosok, kisiparosok, kereskedők –, csupán a gazdag tőkéseket kivéve. A Kommün megmentette őket azzal, hogy a középosztályon belüli viták mindig visszatérő okát – adós és hitelező viszonyát bölcsen rendezte.[256] A középosztály ugyanezen rétegét, miután segédkezett 1848 júniusában a munkásfelkelés leverésében, az alkotmányozó nemzetgyűlés nyomban és minden teketória nélkül feláldozta hitelezőinek.[257] De nem ez volt az egyetlen indíték, amiért a középosztály most a munkássághoz csatlakozott. Érezte, hogy nincs más választása, mint a Kommün vagy a császárság, bármilyen néven jelenjék is meg újra ez utóbbi. A császárság ezt a középosztályt a közvagyon elherdálásával, az általa istápolt nagyarányú pénzügyi csalásokkal, a tőke mesterségesen siettetett centralizálásának támogatásával és a középosztály egyes rétegeinek ezzel járó kisajátításával gazdaságilag tönkretette. Politikai téren elnyomta, erkölcsileg megbotránkoztatta tivornyáival, megsértette voltairianizmusát azzal, hogy gyermekeinek nevelését a Frères Ignorantins[258] kezébe adta, felháborította francia nemzeti érzelmét, amikor hanyatt-homlok belesodorta egy olyan háborúba, amely az általa véghezvitt pusztításért csak egy kárpótlást nyújtott: a császárság eltűnését. Valóban, az előkelő bonapartista és tőkés bohémvilágnak Párizsból való kivonulása után előlépett a középosztály igazi rendpártja az „Union républicaine"[259] alakjában, a Kommün zászlaja alá állt és védelmezte azt Thiers tudatos ferdítéseivel szemben. Hogy a középosztály e nagy tömegének a hálája kiállja-e a mostani nehéz próbát, azt a jövő fogja megmutatni.

---

* *A német szövegben betoldva*: (Huxley professzor) – *Szerk.*

A Kommünnek teljesen igaza volt, amikor így szólt a parasztsághoz: „A mi győzelmünk a ti egyedüli reményetek."[260] A Versailles-ban kiagyalt és a dicső európai sajtófirkászok által visszhangoztatott valamennyi hazugság közül a leghajmeresztőbb az volt, hogy a parlagi nemesek a francia parasztságot képviselik. Képzeljük csak el a francia paraszt szeretetét azok iránt, akiknek 1815 után egymilliárd kártérítést[261] kellett fizetnie! A francia paraszt szemében a nagy földtulajdonos puszta létezése merénylet 1789-es vívmányai ellen. A burzsoázia 1848-ban a paraszti parcellát minden frank után 45 centime-os pótadóval terhelte meg, de akkor ezt a forradalom nevében tette; most pedig polgárháborút szított a forradalom ellen, hogy a poroszoknak fizetendő ötmilliárd frank hadisarc fő terhét a paraszt vállára hárítsa. Ezzel szemben a Kommün mindjárt egyik legelső kiáltványában kimondotta, hogy a háború igazi tettesei tartoznak annak költségeit is viselni. A Kommün megszabadította volna a parasztot a véradótól, olcsó kormányzatot adott volna neki, jelenlegi vérszopói, a jegyző, az ügyvéd, a végrehajtó és a többi bírósági vámpír helyett maga-választotta és neki felelős, fizetett kommunális tisztviselőkkel. Megszabadította volna a mezőőr, a csendőr és a prefektus zsarnokságától; a papi butítás helyébe a tanító felvilágosító munkáját állította volna. És a francia paraszt mindenekelőtt jó számoló. Fölöttébb ésszerűnek találta volna, hogy a pap fizetését többé ne az adószedő hajtsa be, hanem az csak az egyházközség-tagok vallásos ösztönének spontán megnyilatkozásától függjön. Ezek voltak azok a közvetlen nagy kedvezmények, amelyeket a Kommün uralma – és csakis ez – a francia parasztságnak kilátásba helyezett. Egészen felesleges tehát itt hosszadalmasan kitérni azokra a bonyolultabb, de létfontosságú problémákra, amelyeket csakis a Kommün volt képes és egyben kénytelen is a paraszt javára megoldani, – mint a parcellájára lidércnyomásként nehezedő jelzálogadósság, a napról napra növekvő prolétariat foncier (falusi proletariátus), valamint a paraszti föld kisajátítása, melyet a modern mezőgazdaság fejlődése és a tőkés gazdálkodás konkurrenciája mind gyorsabb ütemben kényszerített ki.

A francia paraszt választotta Louis Bonaparte-ot a köztársaság elnökévé, de a rendpárt teremtette meg a császárságot. Hogy a francia parasztnak valójában mire van szüksége, azt 1849-ben és 1850-ben kezdte megmutatni azzal, hogy saját elöljáróját állította szembe a kormány prefektusával, tanítóját a kormány papjával és önmagát a kormány zsandárával. Mindazok a törvények, amelyeket a rendpárt 1850 januárjában és februárjában hozott[262], a parasztság ellen irányuló nyílt elnyomó rendszabályok voltak. A paraszt bonapartista volt, mert az ő szemében a nagy forradalom, minden rá nézve előnyös intézkedésével, Napóleonban öltött testet. Ez az illúzió, amely a

második császárság alatt csakhamar szétfoszlott (és amely természeténél fogva ellenszenves volt a parlagi nemeseknek), a múltnak ez az előítélete, hogyan is maradhatott volna fenn a Kommünnek a parasztság eleven érdekeihez és sürgető szükségleteihez szóló szavával szemben?

A parlagi nemesek tudták – és valójában ettől féltek legjobban –, hogy a kommunális Párizs és a vidék közötti háromhónapos szabad érintkezés általános parasztfelkelést idézne elő, s innen eredt az a buzgalmuk, hogy Párizst rendőrblokáddal vegyék körül, a marhavész terjedését meggátolandó.

Így tehát a Kommün a francia társadalom valamennyi egészséges elemének igazi képviselője s ennélfogva az igazán nemzeti kormány volt; egyszersmind pedig mint munkáskormány, mint a munka felszabadításának bátor előharcosa, nyomatékosan nemzetközi volt. A porosz hadsereg szeme láttára, mely két francia tartományt Németországhoz csatolt, a Kommün az egész világ munkásságát Franciaországhoz csatolta.

A második császárság a kozmopolita szédelgés örömünnepe volt, hívására az egész világ szélhámosai összesereglettek, hogy orgiáin és a francia nép kifosztásában részt vegyenek. Thiers jobbkeze még most is Ganesco, a havasalföldi gazfickó, és balkeze Markowski, az orosz kém. A Kommün minden idegennek megadta a lehetőséget arra a tisztességre, hogy meghaljon egy halhatatlan ügyért. A burzsoázia az árulása révén elvesztett külháború és az idegen hódítóval való összeesküvése révén kirobbantott polgárháború közepette is talált időt arra, hogy hazafiasságát a Franciaországban tartózkodó németek elleni rendőrhajszák szervezésével fitogtassa. A Kommün egy német munkást* tett meg munkaügyi miniszterévé. Thiers, a burzsoázia és a második császárság folyvást félrevezették Lengyelországot hangos rokonszenvnyilvánításaikkal, míg a valóságban elárulták Oroszországnak, elvégezve részére a piszkos munkát. A Kommün azzal tisztelte meg Lengyelország hős fiait**, hogy Párizs védőinek élére állította őket. És hogy fennen jelezze az új történelmi korszakot, melynek tudatos elindítója volt, egyfelől a győzelmes poroszok, másfelől a bonapartista tábornokok vezette bonapartista hadsereg szeme láttára ledöntötte a hadi dicsőség hatalmas jelképét, a Vendôme-oszlopot[263].

A Kommün nagy szociális rendszabálya saját tevékeny létezése volt. Sajátlagos intézkedései csak jelezhették az irányát a nép általi kormányzatának. Ilyen rendszabály volt a péklegények éjszakai munkájának eltörlése vagy annak a munkáltatói gyakorlatnak büntetés terhe melletti betiltása, hogy külön-

* Frankel Leó. – *Szerk.*

** Jarosław Dąbrowski, Walery Wróblewski. – *Szerk.*

féle címeken kirótt pénzbüntetésekkel lenyomják a munkabért – olyan eljárás ez, amikor a munkáltató egy személyben törvényhozó, bíró és végrehajtó, s ráadásul még a pénzt is zsebre vágja. Ilyenfajta rendszabály volt az, amely munkásszövetkezeteknek adott át, kártérítés fenntartása mellett, minden bezárt műhelyt és gyárat, akár kereket oldott az illető tőkés, akár jobbnak látta a munkát leállítani.

A Kommünnek belátásról és mérsékletről tanúskodó pénzügyi rendszabályai csak olyan jellegűek lehettek, amelyek egy ostromlott város helyzetével összeegyeztethetők voltak. Tekintve, hogy a nagy pénzügyi társaságok és építkezési vállalkozók Haussmann[69] pártfogásával Párizs városának kárára nagyszabású lopásokat követtek el, a Kommün összehasonlíthatatlanul több joggal kobozhatta volna el tulajdonukat, mint Louis Bonaparte az Orléans-családét. A Hohenzollernok és az angol oligarchák, akik birtokaik jó részét rablott egyházi javakból szedték össze, persze nagyon is felháborodtak a Kommün ellen, amelynek a szekularizáció mindössze 8000 frankot jövedelmezett.

Miközben a versailles-i kormány, mihelyt némiképp bátorságra és erőre kapott, a legerőszakosabb eszközöket alkalmazta a Kommünnel szemben; miközben egész Franciaországban elnyomta a szólásszabadságot, sőt, a nagy városok küldötteinek a gyűléseit is betiltotta; miközben Versailles-t és Franciaország többi részét szörnyűbb kémkedésnek vetette alá, mint a második császárság; miközben zsandárinkvizitoraival minden Párizsban nyomtatott újságot elégettetett és minden Párizsból és Párizsba küldött levelet átvizsgáltatott; miközben a nemzetgyűlésben a Párizsért szót emelő legfélénkebb kísérleteket is úgy lehurrogták, hogy arra még az 1816-os Chambre introuvable-ban sem volt példa; miközben Versailles vérszomjas háborút viselt Párizson kívül, belül pedig korrupcióra és összeesküvésre tett kísérletet – nem árulta volna-e el a Kommün szégyenteljesen a maga misszióját, ha, mint a legnyugalmasabb békeidőben, a liberalizmus minden illem- és látszatszabályát betartja? Ha a Kommün kormánya Thiers úréval rokon lett volna, éppoly kevéssé adódott volna alkalom rendpárti újságok betiltására Párizsban, mint Kommün-párti lapok betiltására Versailles-ban.

Valóban bosszanthatta a parlagi nemeseket, hogy amikor ők a Franciaország megmentéséhez vezető egyetlen útnak az egyházhoz való visszatérést hirdették, ugyanakkor a hitetlen Kommün kiásta a Picpus zárda és a Szent Lőrinc-templom különös titkait.[264] Thiers valóságos kigúnyolása volt, hogy amíg ő nagykereszteket hullatott a bonapartista tábornokokra elismerésül mesteri csatavesztéseikért, kapitulációk aláírásáért és wilhelmshöhei cigarettasodrásért[265], addig a Kommün a maga tábornokait elmozdí-

totta és letartóztatta, mihelyt azok kötelességeik elhanyagolásának gyanújába keveredtek. Az, hogy a Kommün egyik tagját,* aki álnéven furakodott be, és aki régebben egyszerű csőd miatt Lyonban hatnapi börtönbüntetést kapott, kizárták és letartóztatták, nem volt-e szándékos és arcpirító sértés az okirathamisító Jules Favre-ral szemben, aki akkor még mindig Franciaország külügyminisztere volt, aki még mindig árulta Franciaországot Bismarcknak és *még mindig parancsokat osztogatott a párját ritkító belga kormánynak?* De a Kommün valóban nem tartott igényt csalhatatlanságra, minden régi vágású kormánynak erre a változhatatlan sajátságára. Minden beszédét és tettét nyilvánosságra hozta, a közönséget minden fogyatékosságába beavatta.

Minden forradalomban, annak igazi képviselői mellett, előtérbe tolakodnak egészen másfajta emberek is; egyesek átélt előző forradalmak vakbuzgó hívei, s bár a jelenlegi mozgalmat nem látják át, közismert becsületességükkel és bátorságukkal, vagy pusztán hagyomány következtében, befolyást gyakorolnak a *népre; mások csupán okvetetlenkedők, akik azáltal, hogy évről* évre ugyanazokat a sablonos szónoklatokat hajtogatták a mindenkori kormány ellen, most hétpróbás forradalmárok hírébe kerültek. Március 18-a után is felbukkantak ilyen emberek, sőt egyes esetekben sikerült kimagasló szerephez is jutniok. Amennyire hatalmukban állott, akadályozták a munkásosztály igazi tevékenységét, éppúgy, ahogyan az efféle emberek minden előbbi forradalom teljes kifejlődését is akadályozták. Ők elkerülhetetlen rosszat jelentenek; idővel lerázzák őket, csakhogy a Kommünnek erre már nem volt ideje.

Valóban csodálatos volt az a változás, amely a Kommün jóvoltából Párizsban végbement! Nyoma sem maradt a második császárság parázna Párizsának. Párizs nem volt többé angol landlordok, ír absenteek[266], amerikai ex-rabszolgatartók és felkapaszkodottak, orosz ex-jobbágytulajdonosok és havasalföldi bojárok találkahelye. Nem voltak többé hullák a Morgueban**, sem éjjeli betörések, és úgyszólván lopások sem; 1848 februárja óta Párizs utcái először voltak biztonságosak, méghozzá bármiféle rendőrség nélkül. „Mit sem hallunk már", mondotta a Kommün egyik tagja, „gyilkosságról, rablásról vagy személyek elleni tettlegességről; valóban úgy látszik, mintha a rendőrség magával hurcolta volna valamennyi konzervatív barátját Versailles-ba." A kokottok nyomon követték pártfogóikat — a család, a vallás és mindenekelőtt a tulajdon megszökött bajnokait. Helyet-

* Blanchet. — *Szerk.*

** — tetemnézőben; hullaházban — *Szerk.*

tük újra Párizs igazi asszonyai jelentek meg a színen – hősiesek, nemes lelkűek és önfeláldozók, akárcsak a klasszikus ókor asszonyai. A dolgozó, gondolkodó, harcoló, vérző Párizs – egy új társadalom érlelése közben szinte megfeledkezve a kapui előtt álló kannibálokról – sugárzott történelmi kezdeményezésének lelkesültségében!

És e párizsi új világgal szemben nézzük csak a régi világot Versailles-ban – minden kimúlt rezsim hullazabáló kísérteteinek ezt a gyülekezetét, legitimistákat és orléanistákat, akik sóváran lesik, hogy a nemzet tetemén lakmározhassanak –, uszályában özönvíz előtti republikánusokkal, akik a nemzetgyűlésben való jelenlétükkel szentesítik a rabszolgatartó lázadást, akik parlamentáris köztársaságuk fennmaradását az élén álló szenilis sarlatán hiúságától várták, és 1789-et karikírozták azzal, hogy kísérteties gyűléseiket a Jeu de Paume-ban* tartották. Itt volt ez a nemzetgyűlés, képviselője mindannak, ami már halott volt Franciaországban, és ami csakis Louis Bonaparte tábornokai kardjának támogatásával tengette még látszatéletét. Párizs csupa igazság, Versailles csupa hazugság; és ez a hazugság Thiers szájából hangzik.

Thiers azt mondja Seine-et-Oise département elöljárói küldöttségének: „Bízhatnak a szavamban, amelyet *soha* meg nem szegtem!" Magának a nemzetgyűlésnek azt mondja, hogy „ez a legszabadabban választott és legliberálisabb nemzetgyűlés, mely Franciaországban valaha is létezett", szedett-vedett katonaságának pedig, hogy „az egész világ csodája, és a legremekebb hadsereg, amellyel Franciaország valaha is rendelkezett"; a vidéknek azt mondja, hogy Párizs bombázása mese: „Ha egy-két ágyúlövés el is dördült, akkor sem a versailles-i hadsereg tüzelt, hanem néhány felkelő, akik el akarják hitetni, hogy harcolnak, holott még mutatkozni sem mernek."[268] Azután meg azt mondja a vidéknek, hogy a „versailles-i tüzérség nem bombázza Párizst, csupán ágyúzza".[269] Párizs érsekének azt mondja, hogy a versailles-i csapatoknak tulajdonított kivégzések és megtorlások (!) merő koholmány. Párizsnak azt mondja, egyetlen vágya, „hogy megszabadítsa a szörnyű zsarnokoktól, akik elnyomják",[270] s hogy a Kommün Párizsa valójában „csak egy maroknyi bűnöző".

Thiers úr Párizsa nem a „vile multitude" valódi Párizsa volt, hanem egy kísérteties Párizs, a franc-fileurök** Párizsa, a boulevard-okon lebzselő férfiak és nők Párizsa – a gazdag, a tőkés, az aranyozott, a henyélő Párizs,

* *A német szövegben betoldva*: (Labdaház, ahol az 1789-es nemzetgyűlés a híres határozatait hozta)[267] – *Szerk.*

** – front-lógósok[271] – *Szerk.*

amely most lakájaival, szélhámosaival, irodalmi bohémjeivel és kokottjaival együtt elárasztotta Versailles-t, Saint-Denis-t, Rueilt és Saint-Germaint; amelynek a polgárháború csupán kellemes szórakozást jelentett, amely a harcot távcsövön keresztül figyelte, az ágyúlövéseket számolta és megesküdött a sajátmaga és szajhái becsületére, hogy ez a színjáték összehasonlíthatatlanul jobban van megrendezve, mint a Porte Saint-Martin színház[272] előadásai. Akik elestek, tényleg meghaltak; a sebesültek jajkiáltása valóságos jajkiáltás volt; és emellett milyen ízig-vérig történelmi is volt az egész!

Ez Thiers úr Párizsa, mint ahogy a koblenzi emigráció[273] de Calonne úr Franciaországa volt.

IV

A rabszolgatartók összeesküvésének első kísérlete, hogy Párizst porosz megszállás útján verjék le, a Bismarcktól kapott elutasítás folytán meghiúsult. A március 18-i második kísérlet a hadsereg vereségével és a kormány Versailles-ba menekülésével végződött, ahová a kormányt az egész közigazgatásnak követnie kellett. Thiers a Párizzsal folytatott színleges béketárgyalásokkal időt nyert, hogy háborút készítsen elő Párizs ellen. De honnan szerezzen hadsereget? A sorezredek maradványai számbelileg csekélyek és érzületileg megbízhatatlanok voltak. A vidékhez intézett sürgető felhívása, hogy nemzeti gárdistáikkal és önkénteseikkel Versailles segítségére siessenek, nyílt visszautasításra talált. Csak Bretagne küldött egy maroknyi chouant*, akik fehér zászló alatt harcoltak, mellükön Jézus szíve fehér vászonból, ajkukon a „Vive le Roi!" (Éljen a Király!) kiáltás. Thiers tehát kénytelen volt a legnagyobb sietségben valami tarkabarka bandát összetoborozni, matrózokat, tengerészkatonákat, pápai zuávokat[122], Valentin zsandárait és Piétri rendőreit és besúgóit. Ez a sereg azonban nevetségesen erőtlen lett volna az egymás után beérkező császári hadifoglyok nélkül, akiket Bismarck kis részletekben, olyan számban engedett szabadon, amekkora elegendő volt ahhoz, hogy a polgárháborút folyamatban, a versailles-i kormányt pedig Poroszországgal szemben szolgai függőségben tartsa. A hadsereget a versailles-i rendőrségnek az egész háború folyamán szemmel kellett tartania, a zsandároknak pedig magukkal kellett ragadniok olymódon, hogy a legveszélyesebb állásokban ők helyezkedtek el. Az erődöket, melyek elestek, nem bevették, hanem megvették. A kom-

* – huhogót (királypárti felkelőt)[274] – *Szerk.*

münárok hősiessége meggyőzte Thiers-t arról, hogy Párizs ellenállását saját stratégiai lángelméjével és a rendelkezésére álló szuronyokkal nem törheti meg.

Időközben a vidékkel való kapcsolatai egyre kedvezőtlenebbé váltak. Egyetlen helyeslő felirat sem érkezett be, hogy Thiers-t és parlagi nemeseit megörvendeztesse. Éppen ellenkezőleg. Minden oldalról küldöttségek és feliratok követelték, a legkevésbé sem tiszteletteljes hangon, a kibékülést Párizzsal – a köztársaság félreérthetetlen elismerése, a Kommün adta szabadságok megerősítése és a lejárt mandátumú nemzetgyűlés feloszlatása alapján. Olyan tömegesen özönlöttek ezek a felhívások, hogy Dufaure, Thiers igazságügyminisztere, április 23-i körlevelében utasította az államügyészeket, hogy a „megbékülés követelését" bűntettnek minősítsék! Tekintettel azonban arra, hogy hadjárata reménytelen kilátást nyújtott, Thiers elhatározta, hogy taktikát változtat, s április 30-ra az egész ország területén községi választásokat rendelt el, az új törvény alapján, melyet ő maga diktált a nemzetgyűlésnek. Hol prefektusainak cselszövéseivel, hol rendőri megfélemlítésekkel, bizton remélte, hogy a vidék döntése végre meg fogja adni a nemzetgyűlésnek azt az erkölcsi hatalmat, amelynek sohasem volt birtokában, és azt a fizikai erőt, amelyre Párizs legyőzéséhez szüksége volt.

Thiers-nek kezdettől fogva gondja volt rá, hogy Párizs elleni banditahadviselését, melyet saját jelentéseiben dicsőített, és minisztereinek kísérleteit, hogy egész Franciaországban* rémuralmat teremtsenek, egy kis békülési komédiával egészítse ki, amelynek egyszerre több célt kellett szolgálnia. Bolonddá kellett tartania a vidéket, magához vonzania Párizs középosztálybeli elemét és mindenekfelett a nemzetgyűlés állítólagos republikánusainak alkalmat kellett nyújtani arra, hogy Párizzsal szembeni árulásukat Thiers iránti bizalmuk mögé rejtsék. Március 21-én, amikor még nem volt hadserege, így nyilatkozott a nemzetgyűlés előtt: „Történjék bármi, én nem küldök sereget Párizs ellen." Március 27-én ismét szólásra emelkedett: „mint befejezett tényt találtam a köztársaságot és eltökélt szándékom azt fenntartani".[275] A valóságban a forradalmat Lyonban és Marseille-ben[276] a köztársaság nevében verte le, míg parlagi nemeseinek ordítása Versaillesban a köztársaság nevének puszta említését is elfojtotta. E hőstett után a „befejezett tényt" feltételes ténnyé fokozta le. Az Orléans-hercegek, akiket óvatosan eltanácsolt Bordeaux-ból, most nyílt törvényszegéssel szabadon folytatták ármánykodásaikat Dreux-ben. Az engedmények, amelyekre

* *A német szövegben betoldva*: új – *Szerk.*

Thiers a párizsi és vidéki küldöttekkel folytatott vég nélküli tárgyalásain reményt nyújtott – bár hangban és színezetben az időponttól és a körülményektől függően állandóan változtak –, valójában mindig csak odáig jutottak el, hogy bosszúja előreláthatólag „arra a maroknyi bűnözőre" fog korlátozódni, „akik részt vettek Lecomte és Clément Thomas meggyilkolásában", természetesen azzal a feltétellel, hogy Párizs és Franciaország fenntartás nélkül elismeri magát Thiers urat a lehető köztársaságok legjobbikának, ahogy azt ő 1830-ban Lajos Fülöppel tette. És gondja volt rá, hogy még ezeket az engedményeket is kétessé tegye, mégpedig nemcsak azokkal a hivatalos kommentárokkal, melyeket miniszterei a nemzetgyűlésben hozzájuk fűztek. Volt egy Dufaure-ja is a cselekvés számára. Dufaure, ez a vén orléanista ügyvéd mindenkor az ostromállapot főbírája volt, akárcsak most, 1871-ben Thiers alatt, ugyanúgy már 1839-ben Lajos Fülöp uralma és 1849-ben Louis Bonaparte elnöksége idején.[277] Amikor nem volt miniszter, vagyont szerzett a párizsi tőkések védőjeként és politikai tőkét azoknak a törvényeknek a vádlójaként, melyeknek ő maga volt az értelmi szerzője. Most nemcsak egész sor elnyomó törvényt hajszolt keresztül a nemzetgyűlésben,[278] hogy segítségükkel Párizs eleste után a republikánus szabadságok utolsó maradványait is kiirtsák Franciaországban, hanem előre sejtetve Párizs sorsát, a haditörvényszékek szerinte túl hosszadalmas eljárását is megrövidítette[279] és újsütetű, drakóni deportációs törvényt vezetett be. Az 1848-as forradalom a politikai bűnösök halálbüntetését eltörölte és deportálással helyettesítette. Louis Bonaparte nem merte a guillotine uralmát visszaállítani, legalábbis elméletben nem. A parlagi nemesek gyűlése, nem lévén még elég merész ahhoz, hogy a párizsiakat akárcsak burkoltan is gyilkosoknak, nem pedig lázadóknak minősítse, kénytelen volt ezért Párizs ellen tervezett bosszúját Dufaure új deportációs törvényére korlátozni. Mind e körülmények között maga Thiers nem játszhatta volna tovább békülési komédiáját, ha az nem váltott volna ki – és ő éppen ezt akarta – dühkitöréseket a parlagi nemesekből, akiknek kérődző agya nem fogta fel sem a színjátékot, sem színlelésének, köntörfalazásának és huzavonájának szükségességét.

Szemét a küszöbönálló április 30-i községi választásokra függesztve, Thiers április 27-én nagy békülési jelenetet rendezett. Érzelmes szóáradat közepette így kiáltott a nemzetgyűlés szószékéről: „A köztársaság ellen egyetlen összeesküvés létezik, a párizsi, amely arra kényszerít bennünket, hogy francia vért ontsunk. Újra és újra ismételem: hulljanak ki az istentelen fegyverek azoknak a kezéből, akik forgatják őket, és a megtorlásnak tüstént véget vetünk olyan békekötéssel, amely csak a bűnözők kis számát zárja ki."

A parlagi nemesek heves közbeszólásaira így válaszolt: „Kérve kérem Önöket, Uraim, mondják meg, nincs-e igazam? Talán valóban sajnálják, hogy megmondtam az igazat, azt, hogy a bűnözők száma csak maroknyi? Nem szerencse-e minden szerencsétlenségünk közepette, hogy azok, akik képesek voltak Clément Thomas és Lecomte tábornokok vérét ontani, csak ritka kivételek?"[280]

De Franciaországban süket fülekre találtak Thiers beszédei, amelyekről azt képzelte, hogy parlamenti szirénénekek. A 700 000 községi tanácsnok közül, akiket Franciaország még megmaradt 35 000 községében megválasztottak, az egyesült legitimisták, orléanisták és bonapartisták még 8000-et sem tudtak bevinni. Az ezután következő pótválasztások még ellenségesebb eredménnyel végződtek. Így a nemzetgyűlés, ahelyett, hogy megkapta volna a vidéktől az annyira szükséges fizikai erőt, még az erkölcsi erőre való utolsó igényét is elvesztette, azt, hogy az ország általános választásának kifejezője. És hogy a kudarc teljes legyen, Franciaország valamennyi városának újonnan választott községtanácsai nyíltan azzal fenyegették a versailles-i bitorló nemzetgyűlést, hogy ellengyűlést hívnak össze Bordeaux-ban.

Ekkor végre elérkezett Bismarck számára a döntő cselekvés rég várt pillanata. Parancsoló hangon felszólította Thiers-t, hogy küldjön meghatalmazottakat Frankfurtba a békekötés végleges rendezésére. Ura iránti alázatos engedelmességgel Thiers mindjárt elküldte hűséges Jules Favre-ját Pouyer-Quertier kíséretében. Pouyer-Quertier, egy „kiváló" roueni pamutfonó, a második császárságnak lángoló, sőt szolgalelkű párthíve, aki a császárságon soha semmi kivetni valót nem talált, kivéve az Angliával kötött kereskedelmi egyezményt[281], amely az ő bolti érdekének ártott. Alig hogy Bordeaux-ban Thiers pénzügyminisztere lett, máris nekitámadt ennek a „szentségtelen" egyezménynek, célozgatott közeli felbontására, sőt pimaszul megkísérelte, bár hiába (mivel Bismarck nélkül csinálta a számadást), a régi védővámok azonnali bevezetését Elzász ellen, ahol ezeknek, mint mondotta, semmilyen előzetes* nemzetközi szerződés nem állja útjukat. Ez az ember, aki az ellenforradalmat eszköznek tekintette arra, hogy Rouenban a munkabéreket lenyomja, és a francia tartományok feladását eszköznek arra, hogy áruinak az árát Franciaországban felhajtsa, – nem ő volt-e az a *valaki*, akit a sors arra rendelt, hogy Thiers Jules Favre segítőtársául szemelje ki utolsó, egész életművét megkoronázó árulásában?

Amikor a meghatalmazottaknak ez a két díszpéldánya Frankfurtba érke-

* *A német szövegben*: még érvényes – *Szerk.*

zett, a krakéler* Bismarck menten rájukparancsolt, hogy válasszanak: vagy a császárság helyreállítása, vagy a békefeltételeim feltétlen elfogadása! E feltételek szerint a hadisarc fizetési határidőit megrövidítik, és a párizsi erődöket porosz csapatok továbbra is megszállás alatt tartják mindaddig, míg Bismarck a franciaországi állapotokat nem érzi kielégítőnek; így tehát Poroszországot a francia belpolitika legfőbb döntőbírájának ismerték el! Ezzel szemben hajlandónak mutatkozott arra, hogy Párizs kiirtására szabadon bocsássa a fogoly bonapartista sereget, és hogy Vilmos császár csapatainak közvetlen segítségét is biztosítsa számukra. Bizonyságot tett jóindulatáról azzal, hogy a hadisarc első részletének kifizetését Párizs „pacifikálásától" tette függővé. Ezt a csalétket Thiers és megbízottai természetesen mohón bekapták. Aláírták a békeszerződést május 10-én, és a versailles-i nemzetgyűléssel már 18-án jóváhagyatták.

A békekötéstől a bonapartista foglyok megérkezéséig terjedő időközben Thiers annál is inkább kénytelen volt folytatni békülési komédiáját, mivel republikánus bábjainak égető szükségük volt ürügyre, hogy a párizsi vérfürdő előkészületei felett szemet hunyhassanak. Még május 8-án is így válaszolt egy középosztálybeli békéltető küldöttségnek: „Mihelyt a lázadók elhatározzák magukat a kapitulációra, Párizs kapui egy álló hétig mindenki számára tárva-nyitva lesznek, kivéve Clément Thomas és Lecomte tábornokok gyilkosait."

Néhány nappal később, amikor e miatt az ígérete miatt a parlagi nemesek hevesen kérdőre vonták, minden felvilágosítást megtagadott, de azért jelentőségteljesen hozzátette: „Meg kell mondanom, vannak Önök között türelmetlenek, akik túlságosan sietnek. Mintegy nyolc napig még várniok kell; ha ez a nyolc nap letelik, már nem lesz semmilyen veszély, és a feladat meg fog felelni bátorságuknak és képességeiknek."[282] Mihelyt Mac-Mahon ígéretet tudott tenni arra, hogy hamarosan bevonulhat Párizsba, Thiers kijelentette a nemzetgyűlésben, hogy „a *törvényekkel* a kezében fog Párizsba bevonulni és megkövetelni a teljes bűnhődését ama nyomorultaknak, akik katonák életét feláldozták és nyilvános emlékműveket leromboltak". Amikor közeledett a döntő pillanat, így szólt a nemzetgyűléshez: „Könyörtelen leszek!"; Párizshoz, hogy kimondatott rá az ítélet; és bonapartista banditáihoz, hogy állami engedélyük van kedvük szerint kitölteni bosszújukat Párizson. Végül, amikor az árulás május 21-én megnyitotta Párizs kapuit Douay tábornok előtt, Thiers 22-én leleplezte a parlagi nemesek előtt békülési komédiájának „célját", melyet ők oly makacsul vonakodtak megérteni. „Né-

* *A német szövegben hiányzik ez a szó. – Szerk.*

hány nappal ezelőtt azt mondtam Önöknek, hogy közeledünk *célunkhoz*, ma pedig azért vagyok itt, hogy megmondjam Önöknek: *a célt* elértük. A rend, az igazságosság és a civilizáció végre győzelmet aratott!"[283]

Így is volt. A burzsoá rend civilizációja és igazságossága baljós fényében mutatkozik meg, valahányszor e rend rabszolgái és robotosai uraik ellen fellázadnak. Akkor aztán ez a civilizáció és ez az igazságosság leplezetlen vadság és törvénytelen bosszú képében jelentkezik. Ezt a tényt az elsajátítók és a termelők közötti osztályharcban minden új válság egyre kirívóbban felszínre hozza. Még a burzsoák 1848 júniusában elkövetett kegyetlenségei is eltörpülnek 1871 kimondhatatlan gyalázatossága mellett. Az az önfeláldozó hősiesség, amellyel Párizs népe – férfiak, nők és gyermekek – a versailles-iak bevonulása után nyolc napon keresztül folytatta a harcot, ugyanúgy visszatükrözi ügye nagyságát, ahogyan a szoldateszka pokoli tettei visszatükrözik annak a civilizációnak vele született szellemét, melynek ők zsoldosai és boszszúálló bajnokai*. Valóban dicső civilizáció, amelynek legnagyobb problémája, hogy szabaduljon meg azoknak a hulláitól, akiket a harc befejezte után gyilkolt halomra!

Ahhoz, hogy Thiers és vérebei viselkedéséhez hasonlót találjunk, vissza kell nyúlnunk Sulla[284] és a két római triumvirátus[285] idejére. Ugyanaz a hidegvérű tömegmészárlás; ugyanaz a korra és nemre való tekintet nélküli öldöklés; ugyanaz a fogolykínzó rendszer; ugyanaz a proskripció, de most egy egész osztályé; ugyanaz a vad hajsza a bujkáló vezetők után, nehogy egy is elmeneküljön; ugyanaz a feljelentgetése a politikai és magán-ellenségeknek; ugyanaz a közömbösség olyan emberek legyilkolásával szemben, akiknek a harchoz semmi közük sem volt. Az egyetlen különbség, hogy a rómaiaknak még nem volt golyószórójuk a proskribáltak átalányban való elintézésére, és hogy nem volt a „törvény a kezükben", sem a „civilizáció" jelszava az ajkukon.

És e borzalmak után nézzétek meg ennek a burzsoá civilizációnak a másik, még förtelmesebb oldalát, saját sajtójának leírásában!

„Míg távolból még egy-egy lövés hallatszik", írja egy londoni tory újság párizsi tudósítója, „és a Père-Lachaise sírkövei között nyomorult sebesültek haldokolnak elhagyottan, míg 6000 rémült felkelő kétségbeesett halálküzdelmében bolyong a katakombák útvesztőiben és az utcákon szerencsétleneket hajszolnak, hogy golyószóróval halomra lőjék őket, – felháborító látni az abszint, a biliárd és a dominó megszállottaival zsúfolt kávéházakat; látni a női feslettség körsétáját a boulevard-okon és hallani a dőzsölés zaját, amely

* *A német szövegben*: felbérelt előharcosai és bosszúállói – *Szerk.*

az előkelő éttermek cabinet particulier-iből* kiszűrődve megzavarja az éjszaka csendjét." Edouard Hervé úr a „Journal de Paris"[286] című versaillesista lapban, melyet a Kommün betiltott, így ír: „Az a mód, ahogyan a párizsi lakosság" (!) „tegnap elégedettségét nyilvánította, a léhánál is léhább, s attól tartunk, hogy ez idővel még rosszabb lesz. Párizs most ünneplő külsőt öltött, ami sajnálatosan nem helyénvaló; és hacsak nem akarjuk, hogy a parisiens de la décadence** elnevezéssel illessenek, az ilyesminek véget kell vetnünk." Azután Tacitusból idéz:[287] „Mégis e szörnyű harc másnapján, sőt még mielőtt teljesen befejeződött volna, a lealjasodott és romlott Róma újra fetrengeni kezdett a kéj mocsarában, amely testét tönkretette és lelkét bemocskolta – alibi proelia et vulnera, alibi balneae popinaeque (itt harcok és sebek, ott fürdők és éttermek***)."[288] Hervé úr azonban elfelejti közölni, hogy az a „párizsi lakosság", amelyről beszél, csupán Thiers úr Párizsának lakossága – a franc-fileurök, akik csapatostul térnek vissza Versailles-ból, Saint-Denis-ből, Rueilből és Saint-Germainből, – ez a Párizs *a* „dekadencia" Párizsa.

Ez a munka leigázására alapozott gyalázatos civilizáció egy új és jobb társadalom önfeláldozó előharcosai felett aratott minden véres diadalában túlharsogja áldozatainak jajkiáltását a rágalom uszító lármájával, melyet világszerte fülsiketítő visszhang harsog vissza. A Kommün derűs munkás-Párizsa a „rend" vérebeinek keze között hirtelen démonok birodalmává változik át. És mit bizonyít e szörnyű változás a világ burzsoá elméinek? Csak azt, hogy a Kommün összeesküvést szőtt a civilizáció ellen! Párizs népe lelkesen áldozza életét a Kommünért; több a halottja, mint amennyit a történelem bármely csatája ismert. Mit bizonyít ez? Csak azt, hogy a Kommün nem a nép saját kormánya volt, hanem egy maroknyi bűnöző uralombitorlása! Párizs asszonyai örömmel áldozzák fel életüket a barikádokon és a vesztőhelyen. Mit bizonyít ez? Csak azt, hogy a Kommün démona Megairákká és Hekatékká[289] változtatta őket! A Kommünnek a két hónapig tartó osztatlan uralom alatt tanúsított mérsékletéhez csak védekezésének hősiessége fogható. Mit bizonyít ez? Csak azt, hogy ördögi ösztöneinek vérszomját a Kommün hónapokon át gondosan elrejtette a mérséklet és az emberiesség álarca mögé, hogy haláltusájának órájában szabadjára eressze!

A munkások Párizsa hősies önfeláldozásának tüzében épületeket és emlékműveket is magával rántott a lángokba. Ha a proletariátus eleven testét le-

---

* – különszobáiból – *Szerk.*

** – dekadens párizsiak – *Szerk.*

*** – *szószerint*: kocsmák – *Szerk.*

igázói darabokra szaggatják, akkor ne számítsanak arra, hogy diadalmasan térhetnek vissza lakhelyük sértetlen falai közé. A versailles-i kormány azt kiáltozza: „Gyújtogatás!", és ezt a jelszót összes közegeinek fülébe súgja, még a legeldugottabb falukban is, hogy hivatásos gyújtogatás vádjával mindenütt hajszolják ellenségeit. Az egész világ burzsoáziája nyugalommal nézi a csata után folyó tömegmészárlást, de borzadállyal látja a tégla és a malter megszentségtelenítését!

Ha kormányok hadiflottájuknak állami engedélyt adnak arra, hogy „öljön, *égessen* és romboljon", ez engedély-e gyújtogatásra? Amikor a brit csapatok oktalanul felgyújtották a washingtoni Kapitóliumot[290] és a kínai császár nyári palotáját[291], ez gyújtogatás-e? Amikor a poroszok nem katonai okokból, hanem merő bosszúból petróleummal felperzseltek városokat, pl. Châteaudunt, és számtalan falut, ez gyújtogatás-e?* Amikor Thiers hat hétig bombázta Párizst azon a címen, hogy csak olyan házakat akar felgyújtani, amelyekben emberek vannak, ez gyújtogatás-e? – Háborúban a tűz éppoly jogos fegyver, mint bármelyik másik. Az ellenség birtokában levő épületeket lövik, hogy felgyújtsák. Ha védőik kénytelenek kivonulni, maguk gyújtják fel, nehogy a támadók oda befészkelhessék magukat. A világ bármelyik reguláris hadseregének harcvonalában fekvő épületek elkerülhetetlen sorsa volt mindig, hogy a lángok martalékává legyenek. De a leigázottaknak leigázóik elleni háborújában, a történelem egyetlen jogos háborújában, ez a világért se legyen érvényes! A Kommün a tüzet szigorúan védekező eszköznek használta. Azért alkalmazta, hogy elzárja a versailles-i csapatok előtt azokat a hosszú, egyenes sugárutakat, amelyeket Haussmann készakarva tett szabaddá az ágyútűz számára; azért alkalmazta, hogy visszavonulását fedezze, ugyanúgy, ahogyan a versailles-iak előrenyomulásuknál gránátokat használtak, amelyek legalább annyi épületet pusztítottak el, mint a Kommün tüze. Még ma sincs tisztázva, mely épületeket gyújtották fel a védők és melyeket a támadók. És a védők csak akkor folyamodtak tűzhöz, amikor a versailles-i csapatok már megkezdték a foglyok halomra gyilkolását. – Azonkívül a Kommün már jóval előbb nyilvánosan bejelentette, hogy legvégső esetben Párizs romjai alá fog temetkezni és Párizsból egy második Moszkvát csinál, úgy, ahogy azt – persze csak árulásának leplezésére – a védelem kormánya ígérte. Erre a célra szerezte be Trochu a petróleumot. A Kommün tisztában volt azzal, hogy ellenfelei egyáltalán nem törődnek Párizs népének életével, de nagyon is törődnek saját párizsi házaikkal. Thiers viszont kijelentette, hogy könyörtelen bosszút fog állni. Mihelyt hadserege készen állt az egyik olda-

* *A német szövegben hiányzik ez a mondat. – Szerk.*

lon, és a másikon a poroszok elzárták az utat, kihirdette: „Könyörtelen leszek! A bűnhődés teljes lesz, az igazságszolgáltatás szigorú!" Ha a párizsi munkások cselekedete vandalizmus volt, akkor ez a kétségbeesett védekezés vandalizmusa volt, nem pedig a diadal vandalizmusa, mint az, amelyet a keresztények követtek el a pogány ókor valóban felbecsülhetetlen műremekei ellen; és még ezt a vandalizmust is igazolja a történetíró, mint elkerülhetetlen és viszonylag jelentéktelen kísérőjelenségét annak a titáni küzdelemnak, mely egy új, felemelkedő és egy régi, lehanyatló társadalom között dúl. És még kevésbé volt ez olyan vandalizmus, mint Haussmanné, aki lerombolta a történelmi Párizst azért, hogy helyet csináljon a látványosságok Párizsának.

De a Kommün hatvannégy túszt kivégeztetett, élükön Párizs érsekével! A burzsoázia és hadserege 1848 júniusában újra bevezetett egy olyan szokást, mely régen eltűnt a hadviselésből; védtelen foglyok agyonlövését. Ezt az embertelen szokást azóta többé-kevésbé gyakorolták minden népfelkelés elnyomói Európában és Indiában, így bizonyítva, hogy az valóban „a civilizáció haladásához" tartozik! Másrészt meg a poroszok azt a gyakorlatot újították fel Franciaországban, hogy túszokat szedtek, ártatlan embereket, akik életükkel feleltek mások cselekedeteiért. Amikor Thiers, amint láttuk, a harc kezdetétől hatályba léptette a kommünár foglyok agyonlövésének emberséges gyakorlatát, a foglyok életének védelmére a Kommün kénytelen volt a túsz-szedés porosz gyakorlatához folyamodni. A túszok életét újra meg újra eljátszották a versailles-iak azzal, hogy továbbra is agyonlőttek foglyokat. Hogyan lehetett volna továbbra is kímélni életüket ama vérfürdő után, amellyel Mac-Mahon pretoriánusai[202] párizsi bevonulásukat ünnepelték? A burzsoá kormányok irgalmatlan kegyetlensége elé állított utolsó fék, túszok szedése is merő látszattá vált volna? Darboy érsek igazi gyilkosa Thiers. A Kommün ismételten felajánlotta az érseket, sok más pappal együtt, cserébe az egyetlen Blanquiért, akit Thiers akkor fogva tartott. Thiers ezt konokul megtagadta. Tudta, hogy Blanquiban egy fejet adna a Kommünnek, míg az érsek az ő céljait legjobban mint hulla szolgálná. Thiers ebben Cavaignacot utánozta. A szörnyülködés micsoda kiáltásait hallatták 1848 júniusában Cavaignac és az ő rend-emberei, akik a felkelőket Affre érsek gyilkosainak bélyegezték! Holott nagyon is jól tudták, hogy az érseket a rend-katonák lőtték agyon. Jacquemet úr, az érseki fővikárius, aki jelen volt a tett elkövetésénél, közvetlenül utána benyújtotta nekik erre vonatkozó tanúvallomását.

Ez az egész rágalomkórus, melyet a rendpárt a véres tivornyáin soha el nem mulasztott áldozatai ellen megszólaltatni, csak azt bizonyítja, hogy a

mai burzsoá az egykori báró* törvényes utódának tekinti magát; az is saját kezében minden fegyvert jogosnak tartott a plebejus ellen, míg a plebejus kezében bármilyen fegyver már magában véve bűntettnek számított.

Az uralkodó osztály összeesküvése, mely az idegen hódító védnöksége alatt viselt polgárháborúval akarta a forradalmat letörni, – ez az összeesküvés, melyet nyomon követtünk szeptember 4-től kezdve egészen Mac-Mahon pretoriánusainak a saint-cloud-i kapun történt bevonulásáig – a párizsi vérfürdőben érte el tetőpontját; Bismarck kárörömmel legelteti szemét Párizs romjain, s talán első felvonását** látja bennük a nagy városok általános elpusztításának, amelyért már akkor imádkozott, amikor még egyszerű parlagi kurtanemes volt az 1849-es porosz Chambre introuvable-ban.[293] Kárörömmel legelteti szemét a párizsi proletariátus halottain. Az ő szemében ez nemcsak a forradalom megsemmisítése, hanem Franciaországé is, amelyet most valóban sikerült lefejezni, méghozzá magának a francia kormánynak a kezével. A sikeres államférfiak jellemző felületességével e rettentő történelmi eseménynek csak a felszínét látja. Mikor rendezett a történelem olyan színjátékot, amelyben a győztes azzal tetőzi diadalát, hogy a legyőzött kormánynak nemcsak zsandárává, hanem orgyilkos bérencévé is válik? Poroszország és a Párizsi Kommün között nem volt háború. Ellenkezőleg, a Kommün elfogadta az előzetes békefeltételeket, és Poroszország kimondotta semlegességét. Poroszország tehát nem volt hadviselő fél. Orgyilkosként viselkedett, gyáva orgyilkosként, mert semmilyen veszélynek nem tette ki magát; bérenc orgyilkosként, mert 500 milliós vérdíjának kifizetését már eleve Párizs elestére kötötte ki. Így tűnt elő végre annak a háborúnak igazi jellege, melyet a gondviselés rendelt el, hogy az istentelen és ledér Franciaországot a jámbor és erkölcsös Németország útján megfenyítse! És a nemzetközi jognak – még a régi világ jogászainak értelmezésében véve is – ez a példátlan megszegése nem arra indította Európa „civilizált" kormányait, hogy a hitszegő Poroszországot, a pétervári kabinet puszta eszközét kiközösítsék a nemzetek közül, hanem csupán arra, hogy mérlegeljék, vajon azt a kevés áldozatot, aki a Párizst övező kettős kordonból kimenekül, ne szolgáltassák-e ki a versailles-i hóhérnak!

Az a tény, hogy a modern kor legrettenetesebb háborúja után a győztes és a legyőzött hadsereg szövetkezik a proletariátus közös lemészárlására – ez a példátlan esemény nem a feltörő új társadalom végleges elnyomását jelzi, mint Bismarck gondolja, hanem a burzsoá társadalom teljes szét-

* *A német szövegben*: hűbérúr – *Szerk.*

** *A német szövegben*: „első adagját" – *Szerk.*

hullására mutat. A legnagyobb hősi erőfeszítés, melyre a régi társadalom még képes, a nemzeti háború; és ez most merő kormányzati szemfényvesztésnek bizonyult, amelynek célja az osztályharc elodázása, és amelyet azonnal sutba dobnak, mihelyt ez az osztályharc polgárháborúban tör ki. Az osztályuralom nem tudja többé nemzeti egyenruhával álcázni magát; a nemzeti kormányok *egyek* a proletariátussal szemben!

1871 pünkösd vasárnapja után nem lehetséges többé sem béke, sem fegyverszünet Franciaország munkásai és munkájuk termékének elsajátítói között. Zsoldos katonaság vaskeze egy ideig közös elnyomásban tarthatja mindkét osztályt. De a harcnak újra meg újra ki kell törnie mind nagyobb méretekben, s nem lehet kétséges, hogy ki lesz végül is a győztes – a kisszámú elsajátító-e, vagy a roppant dolgozó többség. És a francia munkásosztály csupán előőrse a* modern proletariátusnak.

Miközben az európai kormányok így Párizzsal szemben tanúságot tesznek az osztályuralom nemzetközi jellegéről, ugyanakkor ócsárolják, mindeme szerencsétlenség fő forrásának kiáltják ki a Nemzetközi Munkásszövetséget – a munka nemzetközi ellenszervezetét a tőke kozmopolita összeesküvésével szemben. Thiers azzal vádolta, hogy a munka felszabadításának örve alatt annak despotája. Picard megparancsolta, hogy szakítsanak meg minden összeköttetést az Internacionálé francia tagjai és a külföldi tagok között; Jaubert gróf, Thiers múmiává aszott 1835-ös bűntársa kijelenti, hogy minden civilizált kormány nagy problémája** a Szövetség kiirtása. A parlagi nemesek üvöltenek ellene, és az egész európai sajtó csatlakozik a kórushoz. Egy tiszteletreméltó francia író,*** aki a Szövetségünktől teljesen távol áll, a következőképpen nyilatkozik: „A nemzeti gárda központi bizottságának tagjai, valamint a Kommün tagjainak nagy része a Nemzetközi Munkásszövetség legtevékenyebb, legértelmesebb és legenergikusabb koponyái . . . olyan emberek, akik ízig-vérig becsületesek, őszinték, értelmesek, odaadók, tiszták és fanatikusak a szónak *jó* értelmében."[294] A rendőrszellemű burzsoá-elme a Nemzetközi Munkásszövetséget természetesen valami titkos összeesküvésnek képzeli el, melynek központi testülete időről időre robbantásokat rendel el a különböző országokban. Valójában Szövetségünk nem más, mint a civilizált világ különböző országainak leghaladóbb munkásait összefűző nemzetközi kötelék. Bárhol, bármilyen formában és bármilyen körülmények között bármilyen fokot ér is el az osztályharc,

* *A német szövegben*: az egész – *Szerk.*

** *A német szövegben*: fő feladata – *Szerk.*

*** *Valószínűleg* Robinet. – *Szerk.*

csak természetes, hogy Szövetségünk tagjai állnak az előtérben. A talaj, amelyből kihajt, maga a modern társadalom. Megannyi vérontással sem tiporható el. Hogy eltiporják, a kormányoknak el kellene tiporniok a tőke zsarnokságát a munka felett – saját élősdi létezésük feltételét.

A munkások Párizsát, Kommünjével együtt, egy új társadalom dicsőséges előfutárjaként örökké ünnepelni fogják. Mártírjait a munkásosztály nagy szívébe zárta. Hóhérjait a történelem már odakötözte ahhoz az örök pellengérhez, amelyről papjaik minden imája sem oldhatja le őket.

A Főtanács

M. J, Boon; Fred. Bradnick; G. H. Buttery; Caihil; Delahaye; William Hales; A. Herman;* Kolb; Fred. Lessner; Lochner;* J. P. MacDonnel;* George Milner; Thomas Mottershead; Ch. Mills;* Charles Murray; Pfänder; Roach; Rochat;* Rühl; Sadler; A. Serraillier;* Cowell Stepney; Alf. Taylor; William Townshend*

Az egyes országok ügyeivel megbízott titkárok

Eugène Dupont – Franciaország; *Karl Marx* – Németország és Hollandia; *Fred. Engels* – Belgium és Spanyolország; *Hermann Jung* – Svájc; *P. Giovacchini* – Olaszország; *Zévy Maurice* – Magyarország; *Antoni Żabicki* – Lengyelország; *James Cohen* – Dánia; *J. G. Eccarius* – Egyesült Államok

Hermann Jung, elnök
John Weston, pénztárnok
George Harris, pénzügyi titkár
John Hales, főtitkár

Iroda: 256, High Holborn, London, W. C.
1871 május 30.

* *A német szövegben hiányzik. – Szerk.*

Melléklet

I

„A foglyokból álló menetoszlop megállt az Avenue Uhrichon és négyes vagy ötös rendben sorakozott fel a gyalogjárón, arccal a kocsiút felé. Marquis de Galliffet tábornok és vezérkara leszállt a lóról és a sor baloldalától kiindulva szemlét tartott. Lassan sétálva és a sorokat végigmérve a tábornok itt-ott megállt, egyeseket vállon érintett vagy előre intett a hátsó sorokból. Az így kiválasztottakat többnyire minden további szó nélkül az út közepére állították, ahol ilymódon csakhamar kis külön csapat alakult... Nyilvánvaló volt, hogy bőven adódott alkalom tévedésre. Egy lovastiszt felhívta Galliffet tábornok figyelmét egy férfira és egy nőre valamilyen vétség miatt. A nő kirohant a sorból, térdre vetette magát, és karját kinyújtva heves szavakkal bizonygatta ártatlanságát. A tábornok egy darabig várt, majd a lehető legszenvtelenebb arccal, merev tartással így szólt: »Asszonyom, Párizs valamennyi színházát végiglátogattam, nem éri meg a fáradságot, hogy komédiázzon« (»il ne vaut pas la peine de jouer la comédie«)... Nem volt jó ezen a napon, ha valaki észrevehetően magasabb, piszkosabb, tisztább, öregebb vagy csúnyább volt szomszédainál. Különösen az egyiknél tűnt fel nekem, hogy a földi nyomorúságtól való gyors megváltását valószínűleg betörött orrának köszönheti... Miután több mint százat válogattak így össze, egy kivégzőosztagot rendeltek ki, s a menetoszlop folytatta útját, hátrahagyva emezeket. Néhány perccel később hátunk mögött tüzelés kezdődött és több mint negyedóráig tartott. E sommásan elítélt szerencsétleneket végezték ki." – A „Daily News" párizsi tudósítója, június 8. – Ez a Galliffet, „kitartottja feleségének, aki meg a második császárság orgiáin való szemérmetlen magamutogatásáról volt hírhedt", a háború alatt a francia „Pistol zászlós"[295] néven volt ismeretes.

„A »Temps«, ez a körültekintő és nem szenzációhajhász lap, borzalmas történetet mond el olyan emberekről, akiket nem lőttek agyon egészen és eltemettek, még mielőtt az élet elszállt belőlük. A Saint-Jacques-la-

Boucherie előtti tér környékén sokat temettek; néhányat nagyon is felületesen hantoltak el. Napközben az utcák forgatagának zaja miatt nem lehetett észrevenni semmit; de az éjszaka csendjében a környék házainak lakóit távoli nyögések ébresztették fel, s reggelre egy ökölbe szorult kezet láttak kinyúlni a földből. Ezek után exhumálásokat rendeltek el. Semmi kétségem sincs afelől, hogy sok sebesültet élve temettek el. Egy esetet magam is tanúsíthatok. Amikor múlt hó 24-én Brunelt szerelmesével együtt a Place Vendôme egyik házának udvarában agyonlőtték,[296] otthagyták őket 27-e délutánjáig. Amikor a holttesteket el akarták szállítani, a nőt még életben találták és kórházba vitték. Jóllehet négy golyó találta, most túl van a veszélyen." – Az „Evening Standard"[297] párizsi tudósítója, június 8.

II[298]

A következő levél a „Times" június 13-i számában jelent meg:

„A »Times« szerkesztőjének

Uram!

1871 június 6-án Jules Favre úr köriratot intézett valamennyi európai hatalomhoz, amelyben felhívja őket, üldözzék halálra a Nemzetközi Munkásszövetséget. Ennek az ügyiratnak jellemzésére elég lesz néhány megjegyzés.

Már szervezeti szabályzatunk bevezetője megmondja, hogy az Internacionálé 1864 szeptember 28-án, a St. Martin's Hallban, Long Acre, London, tartott nyilvános gyűlésen* alakult meg. Jules Favre – ő tudja, miért – az Internacionálé keletkezésének időpontját 1862 előttre helyezi át.

Alapelveinket megvilágítandó, úgymond, »annak« (az Internacionálénak) »1869 március 25-i iratát« idézi. És azután mit idéz? Egy olyan társaság iratát, amely nem az Internacionálé. Ugyanehhez a fajta mesterkedéshez folyamodott már akkor, amikor még viszonylag fiatal ügyvéd korában a »National« című lapot védte Cabet rágalmazási vádjával szemben. Akkor azt állította, hogy szemelvényeket olvas fel Cabet röpirataiból, miközben a saját közbeszúrásait olvasta fel, – e trükköt azonban a bíróság színe előtt leleplezték, és ha Cabet nem olyan kíméletes, Favre-ra az várt volna,

* *V. ö. 16. köt. 3., 12. old. – Szerk.*

hogy büntetésül kizárják a párizsi ügyvédi karból. Az okmányok közül, amelyeket mint az Internacionálé okmányait idézett, egyetlenegy sem az Internacionáléé. Például ezt mondja: »Az Egyesülés ateistának vallja magát, mondja a Főtanács, amely 1869 júliusában alakul meg Londonban.« A Főtanács sohasem bocsátott ki ilyen iratot. Ellenkezőleg, olyan iratot* bocsátott ki, mely az »Egyesülés« – a genfi »Alliance de la Démocratie Socialiste« – eredeti szabályzatát, amelyet Jules Favre idéz, semmisnek nyilvánította.

Egész köriratában, amely állítólag részben a császárság ellen irányul, Jules Favre csak a császárság államügyészeinek rendőrkoholmányait ismételgeti az Internacionálé ellen, azokat, amelyek még ugyanennek a császárságnak a bíróságai előtt is nyomorúságosan semmivé foszlottak.

Ismeretes, hogy az Internacionálé Főtanácsa a legutóbbi háborúval foglalkozó két üzenetében (a múlt júliusiban és szeptemberiben**) felemelte szavát a Franciaország ellen irányuló porosz hódító tervek ellen. Később Reitlinger úr, Jules Favre magántitkára, a Főtanács néhány tagjához fordult, természetesen hiába, azzal, hogy a Főtanács szervezzen tüntetést Bismarck ellen, a nemzeti védelem kormánya mellett; külön kérte, hogy a tüntetésen egy szó se essék a köztársaságról. Meg is történtek – bizonyára a legjobb szándékkal – az előkészületek arra, hogy tüntetést rendezzenek Jules Favre várt londoni megérkezése alkalmából, a Főtanács ellenére, amely szeptember 9-i üzenetében nyomatékosan előre óvta a párizsi munkásokat Jules Favre-tól és kollégáitól.

Mit szólna Jules Favre, ha az Internacionálé Főtanácsa a maga részéről egy köriratot intézne Jules Favre-ról valamennyi európai kormányhoz, hogy felhívja különös figyelmüket azokra az iratokra, amelyeket a néhai Millière úr Párizsban nyilvánosságra hozott?

Maradok, Uram, alázatos szolgája

John Hales

a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának titkára

256, High Holborn, London, W. C.
június 12."

* *V. ö. 16. köt. 330—332. old. – Szerk.*
** *V. ö. 1—6., 243—251. old. – Szerk.*

Egy „A Nemzetközi Szövetség és céljai" ügyében írt cikkben a jámbor tájékoztató, a londoni „Spectator"[299] (június 24.), más hasonló trükkök között és még részletesebben, mint Jules Favre, idézi az „Egyesülés" fent említett okmányát mint az Internacionálé művét, – s mindezt tizenegy nappal azután, hogy a „Times"-ban megjelent a fenti cáfolat. Ezen nem is csodálkozhatunk. Már Nagy Frigyes szokta volt mondogatni, hogy minden jezsuiták közül a protestáns jezsuiták a legrosszabbak.

Karl Marx

[Levél a „Pall Mall Gazette" szerkesztőjének[300]]

Kedves Uram,

Kérem, tegye meg nekem azt a szívességet, hogy a következő pár sort leközli következő számukban.

Híve
K. Marx

F. Greenwood, Esq.

A „Pall Mall Gazette" szerkesztőjének

Uram,

A tegnapi kiadványukban megjelent párizsi tudósításból azt látom, hogy míg én azt képzeltem, hogy Londonban élek, a valóságban Bismarck–Favre kívánságára letartóztattak Hollandiában. De, meglehet, itt is csak az *Internacionáléról* szóló számtalan szenzációs történet egyikével van dolgunk, amelyeket a francia–porosz rendőrség az elmúlt két hónapban fáradhatatlanul gyártott, a versailles-i sajtó leközölt, a többi európai sajtó pedig átvett.

Tisztelettel maradtam szolgálatára készen

Karl Marx

1, Modena Villas, Maitland Park
1871 június 8.

To the Editor of the „Pall Mall Gazette"

A megjelenés helye: „The Pall Mall Gazette", 1871 június 9. (1972.) sz.
Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

A „Times"-nak[301]

E Szövetség Főtanácsa megbízásából, válaszképpen az „Internacionáléról" szóló, 1871 június 19-i vezércikkükre, megállapítom a következő tényeket:

Önök a „Paris-Journal"-ban és hasonló lapokban közzétett állítólagos párizsi kiáltványokat – amely kiáltványok a versailles-i rendőrség merő tákolmányai – egy sorba helyezik a franciaországi polgárháborúról szóló üzenetünkkel.

Ezt írják:

„A Beesly professzor által közzétett és a minap e hasábokon is idézett »Political Notes«-t, teljes helyesléssel, a Tanács üzenete is idézi, s most már meg tudjuk érteni, milyen méltán rászolgált az ex-császár arra, hogy a társadalom megmentőjének nevezzék."

Mármost a Tanács az üzenetében mit sem idéz a „Political Notes"-ból, kivéve írójuk, egy ismert és tiszteletreméltó francia savant* tanúbizonyságát a legutóbbi párizsi forradalomban részt vett *„internacionalisták"* személyes jelleméről.** Mi köze van ennek az „ex-császárhoz" és az általa megmentett társadalomhoz?

A Szövetség „programját" nem Tolain és Odger urak „készítették el hét évvel ezelőtt", mint Önök mondják. Ezt a programot a St. Martin's Hallban, Long Acre, 1864 szeptember 28-án tartott nyilvános gyűlésen megválasztott ideiglenes tanács adta ki. Tolain úr sohasem volt e Tanács tagja és jelen sem volt Londonban, amikor e programot megfogalmazták.

Önök azt mondják, hogy „Millière" „a Kommün egyik legvadabb tagja volt". Millière sohasem volt a Kommün tagja.

„Ki kell emelnünk azt is" – folytatják Önök –, „hogy Assi, aki nemrég a Szövetség elnöke volt stb."

---

* – tudós (*valószínűleg* Robinet) – *Szerk.*

** *V. ö. 330. old.* – *Szerk.*

Assi sohasem volt tagja az „Internacionálénak", és ami a „Szövetség elnökének" méltóságát illeti, ezt már 1867-ben eltörölték.[302]

To the „Times"
A megírás ideje: 1871 június 20.
Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

A „Standard" szerkesztőjének[303]

Önök az Internacionáléról szóló (június 19-i) vezércikkükben ezt írják: „A röviddel ezelőtt a Kommün érdekében közzétett két program" (a londoni és a párizsi) „közül a párizsi szekcióénak az az érdeme, hogy becsületesebb és szókimondóbb."

Sajnos azonban a „párizsi" kiáltványt nem a mi párizsi szekciónk tette közzé, hanem a „versailles-i rendőrség".

Önök ezt írják:

„A londoni internacionalisták párizsi testvéreiknél nem kevésbé komolyan erősítgetik, hogy »a régi társadalomnak pusztulnia kell és pusztulni fog«. A középületek felgyújtásáról és a túszok agyonlövetéséről mint »a társadalom megdöntését célzó gigantikus erőfeszítésről« beszélnek, amelyet, habár egyszer sikertelen volt, állhatatosan folytatnak, mígcsak sikerrel nem jár."

E Szövetség Főtanácsa ezennel felszólítja Önöket, jelöljék meg pontosan, hogy üzenetünk[208] melyik oldalán és soraiban fordulnak elő e nekünk tulajdonított szavak!

To the Editor of the „Standard"

A megírás ideje: 1871 június 20.

Eredeti nyelve: angol

[Friedrich Engels]

A „Daily News" szerkesztőjének[304]

Uram! A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának megbízásából, válaszképpen Geo. Jacob Holyoake úrnak a „Daily News" keddi számában megjelent levelére, megállapítom:

1. Ami azt az inszinuációt illeti, hogy a Tanács által kiadott üzenet[208] „halálbüntetésre vagy deportálásra szolgáltathat okot Versailles-ban", a Tanács úgy véli, hogy párizsi barátai ezt jobban meg tudják ítélni, mint Holyoake úr.

2. A Tanácsnál az a szabály, hogy valamennyi tagjának, akár jelen van, akár távol, rávezetik a nevét minden hivatalos okiratra. Ez alkalommal azonban kivételt tettek és formálisan kikérték a távollevő tagok hozzájárulását is.

3. Ami azt az állítást illeti, hogy ez az üzenet „nem lehet angol produktum, bár nyilvánvalóan angolszász vagy kelta toll revideálta", a Tanács bátorkodik megjegyezni, hogy egy nemzetközi társaság produktumai természetesen nem lehetnek nemzeti jellegűek. A Tanácsnak azonban nincs titkolni valója ez ügyben. Az üzenetet, ugyanúgy mint a Tanács sok korábbi kiadványát, a Németország ügyeivel megbízott levelező titkár: Dr. Karl Marx szövegezte, azt egyhangúlag elfogadták és senki sem „revideálta".

4. 1870 . . . -én* George Jacob Holyoake úr kérte, hogy jelöljék a Tanács tagjának, de nem vették fel.

Maradok, Uram, szolgálatára készen

John Hales

a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának titkára

256, High Holborn, London, W. C.
1871 június 21.

To the Editor of the „Daily News"

Eredeti nyelve: angol

* *A „Daily News"-ban és az „Eastern Post"-ban*: A múlt év folyamán – *Szerk.*

Friedrich Engels

A „Spectator" (ill. „Examiner") szerkesztőjének[305]

Uram,

Nagyon lekötelezné a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsát, ha nyilvánosságot adna annak a ténynek, hogy a párizsi „Internacionálé" mindazon állítólagos kiáltványai és egyéb publikációi, amelyektől hemzseg manapság az angol sajtó (valamennyit először a hírhedt „Paris-Journal" jelentette meg), egyetlen kivétel nélkül a versailles-i rendőrség merő koholmányai.

Vagyok . . .

To the Editor of the „Spectator" (resp. „Examiner")

A megírás ideje: 1871 június 21.

Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

A „Daily News" szerkesztőjének[306]

Uram,

Egy több mint harminc tagú tanács természetesen nem szövegezheti saját dokumentumait. Ezt a feladatot egyik vagy másik tagjára kell bíznia, fenntartva jogát arra, hogy a tervezetet elvesse vagy módosítsa. A „Polgárháború Franciaországban" című üzenetet én szövegeztem s azt az Internacionálé Főtanácsa egyhangúlag elfogadta; ennélfogva ez a Tanács nézeteinek hivatalos kifejezése. A Jules Favre és Tsai ellen emelt személyes vádak tekintetében azonban az ügy másképp áll. E pontban a Tanács nagy többségének az én megbízhatóságomra kellett hagyatkoznia. Éppen ezért támogattam a Tanács egy másik tagjának* javaslatát, hogy John Hales úr, Holyoake úrnak adandó válaszában**, nevezzen meg engem az üzenet szerzőjeként. E vádak ügyében egymagamban vállalom a felelősséget és ezennel felszólítom Jules Favre és Tsait, indítsanak rágalmazási pert ellenem. Llewellyn Davies úr levelében ezt írja: „Szomorú ezeket a személyes aljassággal való vádaskodásokat olvasni, amelyekkel a franciák oly fesztelenül illetik egymást." Vajon nem érezhető-e ezen a mondaton némi zamata annak a farizeusi önteltségnek, amelyet William Cobbett a brit észjárásban oly gyakran kigúnyolt? Hadd kérdezzem meg Llewellyn Davies úrtól, melyik volt hitványabb, a francia petit presse***, amely a rendőrség szolgálatában a leggyalázatosabb rágalmakat gyártotta a halott, elfogott vagy rejtőzködő kommünárokról, vagy az angol sajtó, amely a petit presse iránti állítólagos megvetése ellenére, mai napig is reprodukálja ezeket a rágalmakat? Nem a francia alsóbbrendűség jelét látom abban, hogy olyan komoly vádakat például, aminőket olyan ember, mint David Urquhart úr, egy negyedszázadon át hangoztatott a

* Friedrich Engels. – *Szerk.*

** *V. ö. 341. old.* – *Szerk.*

*** – kis sajtó; bulvársajtó – *Szerk.*

néhai Lord Palmerston ellen,[307] Angliában agyonhallgathattak, Franciaországban azonban nem.

Karl Marx

1, Modena Villas, Maitland Park,
Haverstock Hill
1871 június 26.

To the Editor of the „Daily News"

A megjelenés helye: „The Eastern Post",
1871 július 1. (144.) sz.

Eredeti nyelve: angol

[Friedrich Engels]

A „Daily News" szerkesztőjének[308]

Uram,

A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának megbízásából válaszolok G. J. Holyoake és B. Lucraft urak leveleire, amelyek múlt hétfői számukban jelentek meg. Átnézve a Főtanács jegyzőkönyveit, azt látom, Holyoake úr, engedély alapján, jelen volt a Főtanács 1869 november 16-i ülésén és az ülésen kifejezte azt a kívánságát, hogy tagja legyen a Tanácsnak és jelen lehessen az Internacionálé következő, 1870 szeptemberében Párizsban tartandó általános kongresszusán. Távozása után John Weston úr tagjelöltnek javasolta őt, javaslata azonban olyan fogadtatásban részesült, hogy Weston úr nem tartott ki mellette, hanem visszavonta. Lucraft úr állításával kapcsolatosan, amely szerint ő nem volt jelen, amikor az üzenet felett szavaztak, azt mondhatom, hogy Lucraft úr jelen volt a Tanács 1871 május 23-i ülésén, amikor hivatalosan bejelentették, hogy a „Polgárháború Franciaországban" című üzenet fogalmazványa a Tanács következő rendes ülésén, május 30-án felolvasásra és megvitatásra kerül. Így tehát annak eldöntése, hogy ez alkalommal jelen lesz-e vagy távol marad, teljesen Lucraft úrra volt bízva; s ő nemcsak tudta, hogy a Tanácsnál az a szabály, hogy minden nyilvános okiratára rávezetik valamennyi jelen- vagy távollevő tagjának nevét, hanem e szabálynak éppen ő volt az egyik legbuzgóbb támogatója és több alkalommal — többek között május 23-án — szembeszegült az eltörlését célzó kísérletekkel, s akkor önszántából tájékoztatta a Tanácsot arról, hogy „teljes rokonszenve a Párizsi Kommün oldalán van". Június 20-án, kedden este, a Tanács egyik ülésén Lucraft úr kénytelen volt beismerni, hogy magát az üzenetet még akkor sem olvasta, hanem minden rá vonatkozó benyomását a sajtóközleményekből merítette. Ami Odger úr elutasító álláspontját illeti, mindössze annyit mondhatok, hogy őt személyesen felkeresték, közölték vele, hogy a Tanács üzenet közzétételére készül, és megkérdezték tőle, van-e ellenvetése, hogy neve ezzel kapcsolatosan szerepeljen, ő pedig „nem"-mel

felelt. A közönség ebből leszűrheti saját következtetéseit. Hozzáfűzhetem, hogy Lucraft és Odger urak kilépését a Tanács egyhangúlag elfogadta.

Vagyok, Uram, szolgálatára készen

John Hales

a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának titkára

256, High Holborn, London, W. C.

To the Editor of the „Daily News"

A megírás ideje: 1871 június 27.

A megjelenés helye: „The Daily News", 1871 június 29. (7852.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

[Levél Friedländernek, a „Neue Freie Presse" szerkesztőjének[309]]

Tisztelt barátom,

Bizonyára megteszi azt a szívességet, hogy a következő nyilatkozatnak helyet ad lapjában és az illető számot megküldi nekem.

Baráti híve
Karl Marx

A „Neue Freie Presse" szerkesztőségének

A bécsi „Presse"[310] „Egy szocialista soirée*" címmel, W. aláírással tárcát közöl, melyben van szerencsém szerepelni. W., mint mondja, egy soirée-n találkozott velem *Herzennél.* Még az ott tartott beszédeimre is emlékszik.

Mint Herzen határozott ellenfele, sohasem voltam hajlandó vele összejönni, és így ezt az embert életemben *sohasem* láttam.

Kétlem, hogy a dús fantáziájú W. valaha is járt Londonban. Ott ugyanis, kivéve a palotákban, véletlenül sincsenek *„márványlépcsők"*, amilyeneket W. még Herzen „cottage-ában"** is talált!

Ezennel felszólítom a dús fantáziájú W.-t, akit a „Paris-Journal" és más párizsi rendőrlapok babérai nem hagynak aludni, hogy nevezze meg magát.

London, 1871 június 30.

Karl Marx

Eredeti nyelve: német

---

* – estély – *Szerk.*

** – „kunyhójában" (kis családi házában) – *Szerk.*

Karl Marx

[Levél Greenwoodnak, a „Pall Mall Gazette" szerkesztőjének[311]]

Uram,

A „Daily News"-ban nyilatkozatot tettem[306] – s Ön ezt utánanyomta a „Pall Mall"-ben –, miszerint „a Jules Favre és Tsai ellen felhozott vádak ügyében egymagamban vállalom a felelősséget".

Tegnapi számukban Ön ezeket a vádakat „*rágalmaknak*" nyilvánítja. Kijelentem, hogy Ön *rágalmazó*. Nem az én hibám, hogy ön éppannyira *tudatlan*, mint *arcátlan*. Ha a kontinensen élnénk, más módon vonnám Önt felelősségre.

Szolgálatára készen
Karl Marx

Haverstock Hill, N. W.
1871 június 30.

A megjelenés helye: „The Eastern Post",
1871 július 8. (145.) sz.
Eredeti nyelve: angol

[Friedrich Engels]

[A „Polgárháború Franciaországban" és az angol sajtó]

London, június 30. Amióta London áll, nyomtatott írás még nem keltett akkora feltűnést, mint az Internacionálé Főtanácsának üzenete[208]. A nagy sajtó kezdetben megpróbálkozott kedvenc eszközével, az agyonhallgatással; ám alig néhány nap alatt bebizonyosodott, hogy ezúttal ez nem megy. A „Telegraph"[312], a „Standard", a „Spectator", a „Pall Mall Gazette", a „Times" egymás után ráfanyalodtak arra, hogy vezércikket írjanak a „figyelemreméltó dokumentumról". Ezután harmadik személyek levelei jelentek meg a lapokban, akik különösen erre vagy amarra hívták fel a figyelmet. Újabb vezércikkek következtek, majd a hét végén a hetilapok megint visszatértek rá. Az egész sajtó kénytelen volt egyhangúlag megvallani, hogy az Internacionálé európai nagyhatalom, amellyel számolni kell, amelyet nem küszöbölnek ki azzal, hogy nem beszélnek róla. Hogy az üzenetet mesteri stílusban szerkesztették — nyelvezete, mint a „Spectator" megállapítja, olyan erőteljes, mint William Cobbetté —, azt mindnyájuknak el kellett ismerniök. Hogy ez a burzsoá sajtó a proletár álláspont ilyen kifejezésre juttatása, a Párizsi Kommün ilyen határozott igazolása ellen eléggé egyhangúlag kirohan, az várható volt. Ugyanígy várható volt, hogy azokat a stieberiádákat[313], amelyet a párizsi rendőrlapok gyártottak, valamint egy egészen más társaságnak (a Bakunyin-féle Szocialista Demokrácia Egyesülésének) az iratait, amelyeket Jules Favre az Internacionálé nyakába varrt, a Főtanács nyilvános cáfolata ellenére az Internacionálénak fogják tulajdonítani. Végül azonban még a filiszter is megsokallta a lármát. A „Daily News" nekiállt csillapítani, az „Examiner" pedig, az egyetlen lap, amely valóban tisztességesen viselkedett, részletes cikkben határozottan az Internacionálé mellett lépett fel. A Főtanácsnak két angol tagját — egyikük (*Odger*) már régóta túlontúl jó viszonyban volt a burzsoáziával, a másik (*Lucraft*) pedig, amiért beválasztották a londoni iskolatanácsba, úgy látszik, sokkal inkább tekintettel van a „tiszteletreméltó" emberek véleményére — az újságok larmája arra indította, hogy bejelentsék kilépésüket, amit egyhangúlag el is fogadtak.

Helyüket már betöltötték két másik angol munkással*, ők maguk pedig hamarosan tapasztalni fogják, hová vezet az, ha valaki a döntő órában elárulja a proletariátust.

Llewellyn Davies, egy angol pap, a „Daily News"-ban azon siránkozott, hogy az üzenet becsmérli Jules Favre-t és Tsait, és úgy vélte, mégiscsak kívánatos lenne, ha megállapítanák, igazak vagy valótlanok-e ezek a vádak, felőle akár úgy, hogy a francia kormány pert indít a Főtanács ellen. Másnap *Karl Marx ugyanabban a lapban kijelentette, hogy mint az üzenet szerzője e vádakért személyesen vállalja a felelősséget*;** a francia követség azonban, úgy látszik, nem kapott parancsot, hogy rágalmazási pert indítson ellene. Végül azután a „Pall Mall Gazette" kijelentette, hogy erre nincs is szükség, mert egy államférfi magánjelleme mindenkor szent, csak nyilvános cselekedeteit szabad támadni. Persze, ha az *angol* államférfiak magánjellemét a nyilvánosság elé tárnák, elérkeznék az oligarchikus és *polgári* világ ítéletnapja.

A bécsi „Wanderer"[314] nyomán a német sajtót bejárta egy a semmirekellő *Nyecsajevtól* származó és róla szóló cikk, amely dicsőíti tetteit, *Szerebrennyikov* és *Elpigyin* tetteivel együtt. Ha ez megismétlődik, részletesebben vissza fogunk térni erre a három jómadárra. Most csak annyit jegyzünk meg, hogy *Elpigyin* közismerten *orosz kém*.

A megírás ideje: 1871 július eleje
A megjelenés helye: „Der Volksstaat",
1871 július 5. (54.) sz.
Eredeti nyelve: német
Aláírás nélkül

* J. Roach, A. Taylor. – *Szerk.*
** *V. ö. 343. old.* – *Szerk.*

Karl Marx

Washburne úr, a párizsi amerikai nagykövet[315]

A Nemzetközi Munkásszövetség Egyesült Államok-beli szekciói New York-i központi bizottságának

Polgártársak,

A Szövetség Főtanácsa kötelességének tartja, hogy nyilvánosan bizonyságokat szolgáltasson nektek Washburne úr, az amerikai nagykövet magatartásáról a francia polgárháború folyamán.

I. A következő nyilatkozat a skót Robert Reid úrtól származik, aki 17 évig élt Párizsban és a polgárháború alatt a londoni „Daily Telegraph" és a „New York Herald"[316] tudósítója volt. Mellesleg hadd jegyezzük meg, hogy a „Daily Telegraph" még azokat a rövid távirati közleményeket is meghamisította a versailles-i kormány érdekében, amelyeket Reid úr küldött neki.

A most Angliában tartózkodó Reid úr kész e nyilatkozatot affidavittel megerősíteni.

„Az általános riasztás zaja, amelybe beledübörögtek az ágyúk, egész éjszakán át tartott. Aludni lehetetlen volt. Hol vannak – gondoltam – Európa és Amerika képviselői? Lehetséges-e, hogy miközben így ontják az ártatlan vért, nem igyekeznek békéltetni? E gondolatot nem bírtam tovább elviselni, és mivel tudtam, hogy Washburne úr a városban van, elhatároztam, hogy azonnal felkeresem. Ez, úgy hiszem, április 17-én volt; a pontos dátum egyébként kideríthető Lord Lyonshoz intézett levelemből, akinek e napon írtam. Amikor, útban Washburne úr lakhelye felé, áthaladtam a Champs Elysées-n, számos betegszállító kocsival találkoztam, amelyek tele voltak sebesültekkel és haldoklókkal. A diadalív körül gránátok robbantak és további ártatlan emberek kerültek rá Thiers úr áldozatainak hosszú listájára.

Amikor a Rue de Chaillot 95. sz. házához értem, a portástól megkérdeztem, hol találom az Egyesült Államok nagykövetét, és ő a második emeletre küldött. Az, hogy valaki melyik emeleten vagy milyen lakásban lakik,

Párizsban a vagyon és a pozíció szinte csalhatatlan ismérve – afféle társadalmi barométer. Itt az első emeleten elöl egy márkit találunk, az ötödik emeleten hátul pedig egy egyszerű gépészt – a lépcsők, amelyek elválasztják őket, a köztük tátongó társadalmi szakadékot jelképezik. Amikor felfelé mentem a lépcsőn és nem találkoztam testes, vörös térdnadrágos, selyemharisnyás lakájokkal, azt gondoltam: »Ah, az amerikaiak jobb célra fordítják a pénzüket, mi meg eltékozoljuk a miénket.«

Beléptem a titkár szobájába és Washburne úr felől kérdezősködtem. – Személyesen óhajt vele beszélni? – Igen. – Bejelentették neki a nevemet és bevezettek hozzá. Éppen egy karosszékben hevert és újságot olvasott. Azt vártam, hogy feláll, de ülve maradt és még mindig előtte volt az újság, ami vaskos durvaság olyan országban, ahol az emberek általában olyan udvariasak.

Azt mondtam Washburne úrnak, hogy eláruljuk az emberiesség ügyét, ha nem törekszünk békéltetésre. Akár sikerül, akár nem, mindenesetre kötelességünk ezt megkísérelni; és e perc annál is kedvezőbbnek látszik erre, mivel a poroszok éppen végleges rendezést sürgetnek Versailles-ban. Amerika és Anglia együttes befolyása a béke oldalára billentheti a mérleget.

Washburne úr ezt mondta: »*A párizsiak lázadók. Tegyék le a fegyvert.*« Azt válaszoltam, hogy a nemzeti gárdának törvényes joga van fegyvereire; de nem ez a kérdés. Ha az emberiesség ellen vétenek, a civilizált világnak joga van a beavatkozásra, és én arra kérem Önt, hogy e célból működjék együtt Lord Lyonsszal. Washburne úr: »Ezek a versailles-iak nem hallgatnak a szóra.« – »Ha elutasítanak bennünket, rájuk hárul az erkölcsi felelősség.« Washburne úr: »Én nem így látom. Semmit sem tehetek ebben az ügyben. Keresse fel inkább Lord Lyonst.«

Így végződött beszélgetésünk. Búsan és csalódottan távoztam Washburne úrtól. Nyers és fennhéjázó emberrel találkoztam, aki híjával van azoknak a testvéries érzéseknek, amelyeket egy demokratikus köztársaság képviselőjétől elvárhatnánk. Két alkalommal volt abban a megtiszteltetésben részem, hogy beszélgetést folytathattam Lord Cowleyval, amikor ő volt a képviselőnk Franciaországban. Nyílt és udvarias modora kiáltó ellentétben állt az amerikai nagykövet hideg, fölényes, megjátszottan arisztokratikus magatartásával.

Lord Lyonsszal is igyekeztem megértetni, hogy Angliának az emberiesség védelmében komoly békéltetési kísérletet kell tennie, mert meg voltam róla győződve, hogy az olyan atrocitásokat, mint a clamart-i állomáson és Moulin-Saquet-ban elkövetett mészárlások, a neuillyi borzalmakról nem is szólva, a brit kormány nem szemlélheti közömbösen, hacsak nem akarja az emberiesség minden barátjának átkát magára vonni. Lord Lyons titkára,

Edward Malet úr útján szóbelileg azt válaszolta nekem, hogy levelemet továbbíttatta a kormánynak és szívesen továbbít minden egyéb közlést is, amelyet e tárgyról tennem kellene. Volt egy olyan pillanat, amikor az ügyek állása rendkívül kedvezett a békéltetésnek, és ha kormányunk latba vetette volna súlyát, a világ elkerülhette volna a párizsi vérfürdőt. Mindenesetre nem Lord Lyons hibája, hogy a brit kormány nem teljesítette kötelességét.

De visszatérek Washburne úrra. Szerdán, május 24-én délelőtt a Boulevard des Capucines-en jártam, amikor hallottam, hogy nevemen szólítanak. Megfordultam és Dr. Hossartot láttam Washburne úr mellett állva, aki egy nyitott kocsiban tartózkodott, számos amerikaitól körülvéve. A szokásos üdvözlés után beszélgetésbe elegyedtem Dr. Hossarttal. A társalgás tüstént általánosan ráterelődött a körülöttünk lejátszódó borzalmas jelenetekre, mire Washburne úr, hozzám fordulva, olyan ember modorában, aki tudja, hogy igazat mond, kijelentette: »*Mindenkit, aki a Kommünhöz tartozik, és mindenkit, aki rokonszenvez vele, agyon fognak lőni.*« Sajnos tudtam, hogy öreget-fiatalt egyaránt megölnek a *rokonszenv* bűne miatt, de nem vártam, hogy ezt félhivatalosan Washburne úrtól halljam meg; holott, amikor ezt a vérszomjas szólamot *megismételte*, még lett volna ideje arra, hogy megmentse az érseket."[317]

II. „Május 24-én Washburne úr titkára felkereste az akkor a 11. kerületi városházán egybegyűlt Kommünt és elfogadásra ajánlotta a poroszoknak azt a javaslatát, hogy közvetítenek a versailles-iak és a föderalisták között a következő feltételek alapján:

»Az ellenségeskedések felfüggesztése.
Egyfelől a Kommün, másfelől a nemzetgyűlés újraválasztása.
A versailles-i csapatok elhagyják Párizst s az erődítményekben és körülöttük ütik fel szállásukat.
Párizst továbbra is a nemzeti gárda őrzi.
A föderális hadseregben szolgáló vagy abban korábban szolgált katonákat semmiféle büntetéssel nem sújtják.«

A Kommün egy rendkívüli ülésén elfogadta ezeket a javaslatokat, azzal a kikötéssel, hogy Franciaországnak két hónapot engedélyeznek alkotmányozó gyűlés összehívását célzó általános választás előkészítésére.

Az amerikai nagykövetség titkárával lefolyt a második megbeszélés. A Kommün május 25-i reggeli ülésén elhatározta, hogy öt polgártársat — köztük Vermorelt, Delescluze-t és Arnold-t — meghatalmazottakként Vincennes-be küld, ahol Washburne úr titkárának információja szerint jelen lesz egy porosz delegátus. E küldöttséget azonban a szolgálatot teljesítő

nemzeti gárda nem engedte át a vincennes-i kapun. Ugyanezzel az amerikai titkárral lezajlott további és utolsó megbeszélést követően Arnold polgártárs, akinek a titkár menlevelet adott, május 26-án St. Denis-be ment, ahol a poroszok nem fogadták.

Ennek az amerikai beavatkozásnak (amely azt a hiedelmet keltette, hogy a poroszok újból semlegesek és közvetíteni szándékoznak a hadviselők között) az volt az eredménye, hogy a védelem a legválságosabb szakaszban két napra megbénult. E tárgyalásokról, annak ellenére, hogy titokban tartásuk végett óvintézkedéseket tettek, hamarosan tudomást szereztek a nemzeti gárdisták, akik teljesen megbízva a porosz semlegességben, a poroszokhoz menekültek, hogy foglyokként megadják magukat. Ismeretes, hogyan éltek vissza ezzel a bizalommal a poroszok, akiknek őrszemei a szökevények egy részét lelőtték, azokat pedig, akik megadták magukat, átadták a versailles-i kormánynak.

A polgárháború egész ideje alatt Washburne úr sohasem fáradt bele abba, hogy titkára útján a Kommün tudomására hozza: forró rokonszenvvel viseltetik iránta, csak diplomata pozíciója gátolja őt abban, hogy ezt nyilvánosan kifejezésre juttassa, és határozottan elítéli a versailles-i kormányt."

Ezt a II. sz. nyilatkozatot a Párizsi Kommün egyik tagja tette, aki, akárcsak Reid úr, szükség esetén affidavittel fogja azt megerősíteni.

Hogy teljességében értékelni tudjuk Washburne úr magatartását, Robert Reid úr és a Párizsi Kommün tagjának nyilatkozatát egyazon terv egyik és másik oldalát tükröző egészként kell olvasnunk. Washburne Reid úrnak kijelenti, hogy a kommünárok „lázadók", akik megérdemlik sorsukat, ugyanakkor azonban a Kommünnek rokonszenvét fejezi ki ügye iránt és megvetéssel nyilatkozik a versailles-i kormányról. *Ugyanazon a május 24-én*, amikor Dr. Hossart és sok amerikai jelenlétében közli Reid úrral, hogy nemcsak a kommünárok, hanem még a velük csupán rokonszenvezők is visszavonhatatlanul halálra vannak ítélve, titkára útján értesíti a Kommünt, hogy nemcsak tagjait, de a föderális hadsereg minden katonáját is meg fogják menteni.

Mi most arra kérünk benneteket, kedves polgártársak, tárjátok ezeket a tényeket az Egyesült Államok munkásosztálya elé, azzal a felszólítással, hogy döntse el, Washburne úr méltó képviselője-e az amerikai köztársaságnak.

A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa

M. J. Boon; *Fred. Bradnick*; *G. H. Buttery*; *Caihil*; *William Hales*; *Kolb*; *F. Lessner*; *George Milner*; *Thos. Mottershead*; *Chas. Murray*; *P. MacDonnel*; *Pfänder*; *John Roach*; *Rühl*; *Sadler*; *Cowell Stepney*; *Alfred Taylor*; *W. Townshend*

Az egyes országok ügyeivel megbízott titkárok

Eugène Dupont – Franciaország; *Karl Marx* – Németország és Hollandia; *F. Engels* – Belgium és Spanyolország; *H. Jung* – Svájc; *P. Giovacchini* – Olaszország; *Zévy Maurice* – Magyarország; *Antoni Żabicki* – Lengyelország; *James Cohen* – Dánia; *J. G. Eccarius* – Egyesült Államok

Hermann Jung, elnök
John Weston, pénztárnok
George Harris, pénzügyi titkár
John Hales, főtitkár

Iroda: 256, High Holborn, London, W. C.
1871 július 11.

Mr. Washburne, the American Ambassador, in Paris
A megjelenés helye: külön röplapban,
London, 1871 július
Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

A „Morning Advertiser"[318] szerkesztőjének

Uram,

Egyik mai vezércikkében sorozatosan idéz mondatokat, mint pl. „London, Liverpool és Manchester lázadásban a gyűlöletes tőke ellen" stb., amelyeknek szerzőségét szíveskedik nekem tulajdonítani.

Legyen szabad leszögeznem, hogy valamennyi idézet, amelyre cikkét alapozza, elejétől végig hamisítvány. Valószínűleg a párizsi rendőrség néhány koholmánya vezette Önt félre, amelyeket az szokásszerűen szinte naponta jelentet meg nevemben, hogy bizonyítékokat teremtsen elő a Versailles-ban fogságban levő „internacionalisták" ellen.

Maradok, Uram, híve stb.

Karl Marx

1, Modena Villas, Maitland Park,
Haverstock Hill, N. W.
1871 július 11.

To the Editor of the „Morning Advertiser"

A megjelenés helye: „The Morning Advertiser",
1871 július 13.

Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

A „Standard" szerkesztőjének

Uram,

Párizsi tudósítójuk a „Standard" ma reggeli kiadásában lefordít egy Berlin, 1871 április 28-i keltezésű levelet a „Gazette de France"-ból[319], amelyet állítólag én írtam alá. Bátorkodom kijelenteni, hogy ez a levél – akárcsak a röviddel ezelőtt a „Paris-Journal"-ban és más francia rendőrségi lapokban közzétett állítólagos leveleim – elejétől végig hamisítvány. Ha a „Gazette de France" azt állítja, hogy e levelet német lapokból vette át, ez is csak valótlanság lehet. Német lap sohasem keltezte volna ezt a koholmányt Berlinből.

Maradok, Uram, szolgálatára készen

Karl Marx

London, július 13.

To the Editor of the „Standard"

A megjelenés helye: „The Standard",
1871 július 17.

Eredeti nyelve: angol

[Friedrich Engels]

[Mazzini fellépése az Internacionálé ellen[320]]

Mazzini ezt mondja az olasz munkásokhoz intézett „üzenet"-ében:

„Ez az évekkel ezelőtt Londonban alapított Szövetség, amelytől kezdettől fogva megtagadtam együttműködésemet... Egyének kis csoportja, amely közvetlenül irányítani merészkedik emberek nagy sokaságát, akik hazájuk, törekvéseik, politikai állásfoglalásuk, gazdasági érdekeik és tevékenységi eszközeik tekintetében különbözők, mindig azon végzi, hogy vagy nem fog működni, vagy zsarnoki módon kell működnie. Ezért visszavonultam, és valamivel később az olasz munkásszekció is visszavonult stb."

Lássuk a tényeket. Az 1864 szeptember 28-i gyűlés után, amelyen a Nemzetközi Munkásszövetség megalakult, amikor az e gyűlésen megválasztott ideiglenes tanács összeült, L. Wolff őrnagy egy kiáltványt és egy szervezeti szabályzat-tervezetet terjesztett elő, amelyeket Mazzini maga fogalmazott meg. Ebben a tervezetben nemcsak hogy semmi nehézség nem merül fel azzal kapcsolatban, hogy „*közvetlenül irányítani* stb. *emberek nagy sokaságát*", nemcsak hogy szó sem esik arról, miszerint ez az „*egyének kis csoportja... mindig azon végzi, hogy vagy nem fog működni, vagy zsarnoki módon kell működnie*", hanem ellenkezőleg, a szervezeti szabályzat egy centralizált konspiráció szellemében készült, *zsarnoki* hatalmat adott a központi testületnek. – A kiáltvány Mazzini szokásos stílusában íródott: polgári demokrácia, mely a munkásoknak *politikai jogokat* kínál, hogy a közép- és felső osztályok *társadalmi kiváltságait* megőrizhessék.

Ezt a kiáltványt és szervezeti szabályzat-tervezetet természetesen elutasították. Az olaszok tagok maradtak, mígnem bizonyos francia burzsoák, akik az Internacionálét saját céljaikra akarták felhasználni, néhány kérdést újból felvetettek. Miután ezek kudarcot vallottak, először Wolff, azután a többiek kiléptek.[321] S így az Internacionálé befejezte az ügyet Mazzinival. Valamivel később az ideiglenes központi tanács, válaszképpen Vésinier egyik cikkére, a „Journal de Liège"-ben kijelentette,[322] hogy Mazzini sohasem volt a Nemzetközi Szövetség tagja, és tervezeteit, kiáltványait és szervezeti sza-

bályzatát elutasították. Mazzini az angol sajtóban is dühödten támadta a Párizsi Kommünt. Ez pontosan az, amit mindig is tett, amikor a proletárok felkeltek; az 1848-as júniusi felkelés után ugyanezt tette, amikor a felkelő proletárokat olyan gyalázatosan rágalmazta, hogy még Louis Blanc is röpiratot írt ellene. Az a Louis Blanc, aki akkoriban ismételten kijelentette, hogy a júniusi felkelés bonapartista ügynökök műve volt!

Mazzini azt mondja Marxról, hogy olyan ember, akinek *géniusza ... romboló, természete uralkodói* stb., talán azért, mert Marx nagyon jól értett hozzá, hogy szétrombolja Mazzininak az Internacionálé kárára szőtt fondorlatait, ilymódon *uralkodva* az öreg összeesküvő rosszul leplezett tekintélyuralmi vágyain, úgyhogy egyszer s mindenkorra ártalmatlanná tette őt a Szövetségre. Így lévén, az Internacionálé nagyon örülhet, hogy tagjai közt olyan *géniusz* és olyan *természet* van, aki ilyeténképp *rombolva* és *uralkodva* az Internacionálét hét éven át fenntartotta és mindenki másnál többet dolgozott azért, hogy jelenlegi büszke helyzetébe emelje.

Ami a Szövetség szakadását illeti, amely Mazzini szerint Angliában már megkezdődött, a tény az, hogy a Tanács két angol tagja*, akik túlontúl bizalmas viszonyba kerültek a burzsoáziával, túl messzemenőnek találta a „polgárháborúról szóló üzenetet", és kilépett a Szövetségből. Helyettük négy másik angol** és egy ír*** került be a Főtanácsba, s a Főtanács úgy véli, ezzel erősebb lett, mint volt.

Az Internacionálé annyira nincs a felbomlás állapotában, hogy most ismeri el először nyilvánosan az egész angol sajtó európai nagyhatalomnak; és egy kis röpirat még sohasem keltett Londonban akkora benyomást, mint a Főtanácsnak a franciaországi polgárháborúról szóló üzenete, amelynek harmadik kiadása most fog megjelenni.

Szükséges, hogy az olasz munkások rájöjjenek: a nagy összeesküvő és agitátor Mazzini nem tud nekik más tanácsot adni, mint: *Művelődjetek, tanuljatok, amennyire csak tudtok* (mintha ez eszközök nélkül lehetséges volna!) ... *törekedjetek gyarapítani a fogyasztási szövetkezeteket* (még csak ne is a termelőszövetkezeteket!) – és *bízzatok a jövőben*!!!

A megírás ideje: 1871 július 28.
A megjelenés helye: „Il Libero Pensiero", 1871 augusztus 31. (9.) sz.

Eredeti nyelve: olasz
Aláírás nélkül

* Odger, Lucraft. – *Szerk.*
** Taylor, Roach, Mills, Lochner. – *Szerk.*
*** MacDonnel. – *Szerk.*

Karl Marx

A „Times" szerkesztőjének[323]

1871 augusztus 7.
1, Maitland Park Road,
Haverstock Hill, N. W.

Uram,

Mivel a „Journal officiel" jegyzetét, amely ellentmondásban áll a „Times"-nak a versailles-i tárgyalások elhalasztásáról szóló cikkével, a kontinentális sajtó sokat kommentálta, a csatolt írás* talán érdekelheti olvasóit. Az idézett levél egy ügyvédtől származik, aki valamelyik fogoly védője.

Vagyok, Uram, szolgálatára készen

Karl Marx

To the Editor of the „Times"
Eredeti nyelve: angol

* *V. ö. 361–362. old. – Szerk.*

Friedrich Engels

A „Times" szerkesztőjének

Uram,

A „Times" észrevételei a versailles-i kommunista foglyok perének ismételt elhalasztásáról kétségtelenül fején találták a szöget és a francia közönség érzelmeit fejezték ki. A „Journal officiel" dühös jegyzete, amelyben ezekre az észrevételekre válaszol, csak egyike e tény számos bizonyítékának. A „Times" e cikkének az volt a következménye, hogy sok reklamációval fordultak a párizsi sajtóhoz, ilyen körülmények között azonban nincs kilátás e reklamációk közlésére. Egy olyan francia ember levele van előttem, akinek hivatalos állása folytán módja van ismerni azokat a tényeket, amelyekről ír, és akinek tanúsága e megmagyarázhatatlan késedelem indítékairól bizonyára bír némi értékkel. Íme néhány kivonat e levélből:

„Eddig még senki sem tudja, hogy a 3. haditörvényszék mikor kezdi meg tárgyalásait. Ennek oka úgy látszik az, hogy Grimal százados, a commissaire de la République (közvádló) helyére más, megbízhatóbb embert tettek; az utolsó percben, a törvényszéki tárgyaláson felolvasandó vádirat átnézésekor úgy találták, hogy Grimal talán kissé republikánus beállítottságú, hogy Faidherbe alatt szolgált stb. az északi hadseregben stb. Mindenesetre hirtelen egy másik tiszt jelentkezett hivatalában, mondván: Itt a megbízólevelem, én vagyok az ön utóda; a szegény századost ez annyira meglepte, hogy csaknem eszét vesztette. . .

Thiers úr minden dolog intézését egymagának követeli; ez a mániája odáig terjed, hogy a becsületes eljárás minden szabályát megszegve, nemcsak hogy valamennyi juges d'instruction-t* összehívta kabinetjébe, hanem még arra is igényt tart, hogy maga állapítsa meg annak a közönségnek az összetételét, amelyet beengednek a tárgyalóterembe; ő maga osztatja ki a belépőjegyeket de B. de St. Hilaire úr útján. . .

---

* – vizsgálóbírót – *Szerk.*

Közben a foglyok Satoryban úgy pusztulnak, mint a legyek – az irgalmatlan halál gyorsabban végzi munkáját, mint e kis államférfi igazságszolgáltatása... A versailles-i cellabörtönben ül egy termetes fickó, aki egy szót sem tud franciául, feltevés szerint ír. Hogy hogyan keveredett ebbe a bajba, még talány. A foglyok között van egy nagyon becsületes ember, neve . . . ; már két hónapja ül cellájában, de még nem hallgatták ki. Ez gyalázat."

Vagyok, Uram, szolgálatára készen

Justitia

London, 1871 augusztus 7.

To the Editor of the „Times"

Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

Az „International" szerkesztőjének[324]

Uram,

Az „»Internacionálé« társaság" című cikkükben ezt mondják:

„Az elvakult munkások keservesen megtakarított pénzükből teljes kényelmet nyújtanak a Tanács tagjainak, hogy kellemesen élhessenek Londonban."

Felhívom a figyelmét arra, hogy a főtitkár kivételével, aki heti 10 shilling fizetést kap, – a Tanács minden tagja *ingyenesen* látja el és látta el mindig is funkcióit.

Elvárom, hogy e sorokat következő számukban megjelentesse.

Ha lapja továbbra is hasonló rágalmakat terjeszt, peres eljárást indítunk ellene.

Tisztelettel üdvözlöm

Karl Marx

London, 1871 augusztus 17.

Au rédacteur de l'„International"

A megjelenés helye: „Volksstaat",
1871 augusztus 28. (68.) sz. (németül)

Eredeti nyelve: francia

Karl Marx

[A „Public Opinion" szerkesztőjének[325]]

Magánlevél

Uram,

Kérem, hogy ne csak a csatolt választ* közölje lapja következő számában, hanem azt kívánom, hogy *kimerítő és teljes bocsánatkérést* is közöljön lapjában, ugyanazon a helyen, ahol a rágalmat megjelentette.

Sajnálnám, ha lapja ellen peres eljárás megindítására kényszerülnék.

Szolgálatára

K. M.

A megírás ideje: 1871 augusztus 19.
Eredeti nyelve: angol

* *V. ö. 365. old. – Szerk.*

Karl Marx

A „Public Opinion" szerkesztőjének[326]

Uram,

Mai számukban a berlini „Nationalzeitung"-ból[327], az egyik hírhedt Bismarck-orgánumból, lefordítanak egy szerfelett gyalázatos förmedvényt a Nemzetközi Munkásszövetség ellen, s ebben a következő passzus szerepel:

„»A tőke« – mondja Karl Marx – »a munkás erejével és életével kereskedik«, de ez az új Messiás maga egy lépéssel sincs előbbre; elveszi a gépésztől azt a pénzt, amelyet a tőkés a munkájáért fizet neki, és cserébe nagylelkűen átnyújt egy olyan államra szóló utalványt, amely talán ezer év múlva fog létezni. Hogy milyen épületes történeteket hallani a szocialista agitátorok hitvány korrupciójáról, hogy milyen szégyenletes visszaéléseket űznek a rájuk bízott pénzekkel, hogy micsoda kölcsönös vádaskodásokat vágnak egymás fejéhez, erről a kongresszusok során és a pártlapokból bőséges értesüléseket szereztünk. A szenny szörnyűséges tűzhányója ez, amelynek kitöréseiből nem származhatott különb, mint a Párizsi Kommün."

A „Nationalzeitung" bértollnokainak válaszképpen teljesen elegendőnek tartom kijelenteni, hogy sem ezen, sem más ország munkásosztályától *soha* nem kértem vagy kaptam egyetlen fillért sem.

A főtitkár kivételével, aki 10 shilling heti fizetést kap, az „Internacionálé" Főtanácsának minden tagja *ingyenesen* végzi munkáját. A Főtanácsnak évente a Szövetség általános kongresszusai elé terjesztett pénzügyi jelentéseit mindig egyhangúlag jóváhagyták, anélkül, hogy azok bármiféle vitát támasztottak volna.

Maradok, Uram, szolgálatára készen

Karl Marx

Haverstock Hill,
1871 augusztus 19.

To the Editor of the „Public Opinion"

A megjelenés helye: „Public Opinion", 1871 augusztus 26. (518.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

A „Gaulois" szerkesztőjének[328]

Brighton, 1871 augusztus 24.

Uram,

Mivel Ön kivonatokat közölt abból a beszámolóból, amely a „New York Herald" egyik tudósítójával folytatott beszélgetésemről készült, remélem, közölni fogja a következő nyilatkozatot is, amelyet megküldtem a „New York Herald"-nek. Ezt a nyilatkozatot eredeti formájában, vagyis angolul juttatom el Önnek.

Tisztelettel vagyok szolgálatára készen

Karl Marx

A „New York Herald" szerkesztőjének

London, 1871 augusztus 17.

Uram,

A „Herald" augusztus 3-i számában egyik tudósítójukkal folytatott beszélgetésemről szóló beszámolót találok. Bátorkodom kijelenteni, hogy az ebben a beszámolóban nekem tulajdonított kijelentésekért, akár a legutóbbi franciaországi eseményekkel kapcsolatban álló egyénekre vonatkoznak ezek a kijelentések, akár pedig politikai és gazdasági nézeteimre, minden néven nevezendő felelősséget el kell *magamról* hárítanom. Annak, amit a beszámoló szerint mondtam, egy részét másképpen, más részét pedig sohasem mondtam.

Szolgálatára

Karl Marx

Au rédacteur du „Gaulois"

A megjelenés helye: „Le Gaulois", 1871 augusztus 27. (1145.) sz.

Eredeti nyelve: francia és angol

Karl Marx

[Levél Ch. Dananek, a „Sun" szerkesztőjének[329]]

Brighton, 1871 augusztus 25.

Kedves Uram,

Mindenekelőtt elnézését kell kérnem hosszú hallgatásomért. Régen feleltem volna levelére, ha nem lettem volna képtelenül túlhalmozva munkával, olyannyira, hogy egészségem megromlott, és orvosom szükségesnek vélte, hogy néhány hónapra erre a tengeri fürdőhelyre száműzzön, azzal a szigorú utasítással, hogy ne csináljak semmit.

Londonba való visszatértem után teljesíteni fogom kívánságát, ha kedvező alkalom adódik arra, hogy írásomat gyorsan kinyomassák.

A „New York Herald"-nek nyilatkozatot küldtem,* amelyben elhárítok minden néven nevezendő felelősséget azokért a badarságokért és szemenszedett valótlanságokért, amelyeket tudósítója a szájamba ad.

A Londonba érkező Kommün-menekültek száma egyre szaporodik, nekünk azonban napról napra kevesebb lehetőségünk van támogatásukra, úgyhogy sokan közülük igen szánalmas helyzetben vannak. Segélyezésük végett felhívással fordulunk majd az amerikaiakhoz.

Hogy sejtelme legyen a Thiers-Köztársaság alatt Franciaországban kialakult helyzetről, elmondom Önnek, mi történt saját lányaimmal.

Második lányom, Laura, egy orvos, Monsieur Lafargue felesége. Mindketten néhány nappal az első ostrom kezdete előtt elutaztak Párizsból Bordeaux-ba, ahol Lafargue apja lakott. Ez utóbbi súlyosan megbetegedett és látni akarta a fiát, aki ápolta őt és haláláig betegágyánál volt. Lafargue és lányom azután továbbra is Bordeaux-ban maradtak, ahol Lafargue-nak háza van. A Kommün idején Lafargue az Internacionálé bordeaux-i szekcióinak titkára volt, delegátusukként el is küldték Párizsba, ahol hat napig

* *V. ö. 366. old. – Szerk.*

tartózkodott, hogy megismerje az ottani helyzetet. A bordeaux-i rendőrség egész idő alatt nem zaklatta. Május közepe felé két hajadon lányom Bordeaux-ba, onnan pedig a Lafargue családdal együtt Bagnères-de-Luchonba, a Pireneusokba, a spanyol határ közelébe utazott. Ott legidősebb lányom, aki súlyos mellhártyagyulladáson esett át, gyógyvízkúrát tartott és rendszeres orvosi kezelés alatt állt. Lafargue és felesége holtbeteg kisgyermeküket ápolták, legfiatalabb lányom pedig Luchon gyönyörű környékét élvezte, már amennyire ezt a családi bajok lehetővé tették. Luchon a betegek és a beau monde* üdülőhelye és a lehető legalkalmatlanabb hely politikai intrikák számára. Lányomat, Lafargue-nét azonfelül az a szerencsétlenség érte, hogy gyermekét elvesztette; s röviddel a temetés után – augusztus második hetében – ugyan ki nem jelenik meg lakásán? Az illusztris Kératry, aki jól ismert a mexikói háborúban[99] elkövetett aljasságairól és ama kétes szerepről, amelyet a francia–porosz háború alatt, először mint Párizs rendőrfőnöke, később pedig mint soi-disant** tábornok Bretagne-ban játszott, s aki ma Haute-Garonne prefektusa; vele jött Delpech úr, Toulouse főügyésze; e két tiszteletreméltó urat csendőrök kísérték.

Lafargue, akit előző este figyelmeztettek, Bordeaux-ban spanyol útlevelet szerzett és átlépte a spanyol határt.

Noha francia szülők gyermeke, Lafargue Kubában született és így spanyol. Lányaim lakásán házkutatást tartottak és a Thiers-Köztársaság e két nagyhatalmú képviselője őket magukat is szigorú keresztkérdéses kihallgatásnak vetette alá. Azzal vádolták őket, hogy lázító levelezést folytatnak. Ez a levelezés egyszerűen az anyjukhoz intézett levelekből állt, melyek tartalma persze a francia kormányra nézve nem volt hízelgő, és néhány londoni újság példányaiból! Vagy egy hétig csendőrök őrizték a házukat. Meg kellett ígérniök, hogy mihelyt az elutazás szükséges előkészületeit megtették, elhagyják Franciaországot, ahol jelenlétük mód felett veszélyes, s addig is a rendőrség haute surveillance-a*** alatt álló embereknek kell magukat tekinteniök. Kératry és Delpech abban a reményben ringatóztak, hogy lányaimnak nincs útlevele, de szerencsére szabályszerű angol útlevelük volt. Ellenkező esetben olyan gyalázatos bánásmódot kellett volna eltűrniök, mint Delescluze nővérének és más francia hölgyeknek, akik éppolyan ártatlanok voltak, mint ők. Még nem tértek vissza és valószínűleg arra várnak, hogy hírt kapjanak Lafargue-ról.

---

* – nagyvilág(i emberek) – *Szerk.*

** – úgynevezett; magát úgy nevező – *Szerk.*

*** – magas felügyelete – *Szerk.*

Közben a francia lapok a leghihetetlenebb hazugságokat közölték; a „Gaulois" például három lányomat három fivéremnek tette meg, akik az Internacionálé közismert és veszélyes propagandaügynökei, ámbátor nincsenek is fivéreim. Ugyanakkor, amikor a „France"[330], Thiers egyik párizsi lapja, igen lakkozott mesét közölt a luchoni eseményekről és azt állította, hogy Lafargue nyugodtan visszatérhet Franciaországba, mert nem fenyegeti veszély, a francia kormány felszólította a spanyol kormányt, hogy tartóztassa le Lafargue-ot mint a *Párizsi Kommün tagját* (!), noha annak soha nem volt és mint bordeaux-i lakos nem is lehetett tagja. Lafargue-ot valóban letartóztatták és csendőrkísérettel Barbastróba vitték, ahol éjjeli szállását a városi börtönben kellett felütnie, innen Huescába szállították, e helyről pedig a kormányzónak, a spanyol belügyminiszter távirati rendeletére, Madridba kellett őt tovább küldenie. Az augusztus 23-i „Daily News" szerint végül is szabadon bocsátották. Mindaz, ami Luchonban történt, és az, amit az újságok erről írtak, csupán Thiers és Tsai aljas kísérlete volt arra, hogy bosszút álljanak rajtam, az Internacionálé Főtanácsának a polgárháborúról szóló üzenete szerzőjén. Bosszújuk és lányaim közé ékelődött az angol útlevél, Thiers úr ugyanis idegen hatalmakkal való kapcsolataiban éppen olyan gyáva, mint amilyen kíméletlen, ha lefegyverzett honfitársaival van dolga.

Ami Cluseret-t illeti, nem hiszem, hogy áruló volt, de biztos, hogy olyan szerepre vállalkozott, amelyhez nem volt meg a mersze, és így nagy kárt okozott a Kommünnek. Hollétéről semmit sem tudok. Most pedig addio!

Régi barátja

Karl Marx

A megjelenés helye: „The Sun",
1871 szeptember 9.
Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

[A „Vérité" szerkesztőjének[331]]

International Workingmen's Association
256, High Holborn, London, W. C.
1871 augusztus 30.

Szerkesztő Úr,

Olvasván a mai „Daily News"-ban, hogy Renaut úr az Internacionálénak tulajdonít egy kiáltványt, amely felszólítja a francia parasztokat, hogy minden lehető kastélyt gyújtsanak fel stb., John Hales úr, a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának főtitkára haladéktalanul elküldte a következő táviratot L. Bigot úrnak, Assi védőjének:

„Internacionálénak tulajdonított gyújtogató proklamáció hamis. Készek vagyunk erről angol bíró előtt eskü alatti nyilatkozatot tenni."

Egyúttal tisztelt lapja útján sietek figyelmeztetni a francia közönséget, *hogy a francia kormánycsapatok párizsi bevonulása óta Párizsban az Internacionálé nevében kinyomatott kiáltványok mind egyetlen kivétel nélkül hamisítványok.*

E nyilatkozatért nemcsak becsületszavammal felelek, hanem hajlandó vagyok erről egy angol bíró előtt letenni az eskü alatti nyilatkozatot (the affidavit).

Van okom azt hinni, hogy ezek a gyalázatos szerzemények még csak nem is közvetlenül a rendőrségtől, hanem bizonyos B... úrtól, egy azon párizsi lapok egyikével kapcsolatban álló egyéntől erednek, amelyeket a „Standard" (tory-lap) az egyik legutóbbi számában „félvilági lapoknak" nevez.

Fogadja, Uram, nagyrabecsülésem kifejezését

Karl Marx

A megjelenés helye: „Le Soir",
1871 szeptember 3. (862.) sz.
Eredeti nyelve: francia

Karl Marx

Az „Evening Standard" szerkesztőjének

Uram,

Szeptember 2-i számukban berlini tudósítójuk „a »Kölnische Zeitung«-ból fordított érdekes cikket közöl az Internacionáléról", amely cikk azzal vádol engem, hogy a munkásosztály költségén élek. Augusztus 30-ig, tudósítójuk levelének keltéig ilyen cikk nem jelent meg a „Kölnische Zeitung"-ban; e lapból tehát tudósítójuk azt nem fordíthatta le. Ezzel szemben a szóbanforgó cikk több mint két héttel ezelőtt megjelent a berlini „National-zeitung"-ban, annak angol fordítását pedig, amely szó szerint egyezik a tudósítójuk adta fordítással, a londoni „Public Opinion" című hetilap már augusztus 19-én közölte. A „Public Opinion" következő száma tartalmazta e rágalmakra adott válaszomat*, s ezennel felszólítom Önt, hogy e válaszomat, amelynek másolatát mellékelem,[332] közölje lapjának következő számában. A porosz kormánynak megvannak a maga okai arra, hogy ilyen gyalázatos rágalmak terjesztését az angol sajtó útján minden rendelkezésére álló eszközzel szorgalmazza. Ezek a cikkek csak előhírnökei a közelgő Internacionálé-ellenes kormányhajszának.

Maradok, Uram, szolgálatára készen

Karl Marx

Haverstock Hill,
1871 szeptember 4.

To the Editor of the „Evening Standard"
A megjelenés helye: „The Evening Standard",
1871 szeptember 6.
Eredeti nyelve: angol

* *V. ö. 365. old. – Szerk.*

Karl Marx és Friedrich Engels

[Javaslatok a Főtanácsnak a londoni konferencia előkészítéséhez[333]]

Rechnungsablage*

1. Helyiséget találni, ahol a konferencia ülésezhet.

2. Szállodát találni, ahol a konf[erencia] tagjai lakhatnak – javaslandó ugyanaz, mint legutóbb, Leicester Square.

3. Bizottságot kijelölni, amely e két pontot elrendezi.

4. Az egész Tanács tanácskozási joggal részt vehet a konferencia ülésein, de csak bizonyos számú tanácstag delegálandó szavazati joggal – e szám a Tanács által akkor határozandó meg, amikor a konferencia küldötteinek száma már ismeretes.

5. A most Londonban lakó franciák, akik elismert tagjai az Internacionálénak, gondoskodjanak arról, hogy Franciaország három küldöttel képviselve legyen a konferencián.

6. Ha valamely ország tagságának nem lenne képviselete a konferencián, az ezen ország ügyeivel megbízott titkár jelölendő ki képviseletükre.

A megírás ideje: 1871 szeptember 5. előtt
Eredeti nyelve: angol

* – számadás; pénzügyi beszámoló – *Szerk.*

Karl Marx és Friedrich Engels

A Főtanács által a konferenciának beterjesztendő javaslatok[334]

1. 1. Hogy a konferencia berekesztése után a Főtanács és a különböző országok központi tanácsai semmiféle szekciót nem fognak a Szövetséghez tartozónak elismerni, amíg az az évi fejenkénti 1 d. járulékot a folyó évre át nem utalta a Főtanácsnak.

2. 2. α) Felszólítjuk azon országok küldötteit, ahol a Szövetség szabályszerű szervezkedése kormánybeavatkozás miatt pillanatnyilag esetleg lehetetlenné válik, javasoljanak olyan szervezési terveket, amelyek az eset sajátos körülményeivel összeegyeztethetők. β) A szövetség más neveken is újjáalakulhat; γ) minden titkos szervezet azonban ténylegesen tilos.

3. 3. A Főtanács jelentést fog a konferencia elé terjeszteni arról, hogy a legutóbbi kongresszus óta hogyan intézte az Internacionálé ügyigazgatását.

5. 5. A Főtanács javasolni fogja a konferenciának, vitassa meg, helyénvaló-e, hogy közzétegyünk egy választ a különböző kormányoknak, amelyek üldözték és most is üldözik az Internacionálét; a konferencia nevezzen ki bizottságot és bízza meg azzal, hogy a konferencia befejezése után e választ megszövegezze.

A bázeli kongresszus határozatát keresztül kell vinni.

4. 4. Hogy a zűrzavar elkerülése végett instruálni kell a különböző országok központi tanácsait, hogy ezentúl *föderális tanácsoknak* nevezzék magukat, hozzáfűzve az általuk képviselt ország nevét; a helyi szekciók és bizottságaik pedig az illető helység szekciójának vagy bizottságának nevezzék magukat.

6. 6.*

3. 7. Hogy a Főtanács minden különküldetésekkel megbízott delegátusá-

---

* *A 6. pont eredeti szövege (a kéziratban áthúzva)*: „Hogy minden szabályszerű szövetségi szervezettel rendelkező országban a föderális tanácsok küldjenek rendszeres jelentéseket a helységi és kerületi járulékok alakjában kirótt és beszedett összegekről." – *Szerk.*

nak joga legyen arra, hogy a föderális tanácsok és helyi bizottságok vagy szekciók minden ülésén jelen legyen és hozzászólhasson, anélkül azonban, hogy ott joga lenne szavazni.

8. Hogy a Főtanács kapjon utasítást a szervezeti szabályzat új kiadásának megjelentetésére, amely a kongresszusok vele kapcsolatos határozatait is tartalmazza, mivel pedig eddig egy megcsonkított francia fordítás volt forgalomban Franciaországban, és ezt továbbfordították spanyolra és olaszra, a Főtanács gondoskodjék hiteles francia fordításról és továbbítsák azt Spanyolországba, Olaszországba és Hollandiába is. Németül. *Három nyelven egymás mellett nyomatva.*

Propositions to be submitted
to the Conference by the GC

A megírás ideje: 1871 szeptember 9.

Eredeti nyelve: angol

A Nemzetközi Munkásszövetség londoni konferenciája[335]

Karl Marx

[Felszólalás a Szocialista Demokrácia Egyesülése tevékenységéről[336]]

Marx: A vita eredete oda nyúlik vissza, amikor Genfben létrejött a Szocialista Demokrácia Egyesülése, amelyet Bakunyin és mások alapítottak. Felolvassa azt a két közleményt, amelyet a Főtanács 1868-ban és 1869 márciusában küldött az Egyesüléshez,[337] ezek közül a második az Egyesülés feloszlatását, valamint szekciói listájának és számszerű erejének közlését szabja az Internacionáléba való felvételük feltételéül. E feltételeket sohasem teljesítették; az Egyesülés ténylegesen sohasem oszlott fel, mindig fenntartott valamiféle szervezetet. A genfi szekciók orgánuma, az „Egalité"[338] 69 december 11-én megrótta a Főtanácsot, hogy nem teljesítette feladatát, mert nem válaszolt cikkeire; amire a Főtanács azt felelte, hogy nem feladata beleavatkozni hírlapi polémiákba, a francia-svájci föderális tanács kérdéseire és panaszaira azonban kész válaszolni, s e köriratot[339] minden szekció tudomására hozták; mindnyájan helyeselték a Főtanács magatartását. A svájci tanács dezavuálta az „Egalité"-t, szerkesztőségével szakított; a szerkesztőséget leváltották, és azóta a „Progrès"[340], később pedig a „Solidarité"[341] lett az Egyesülés híveinek orgánuma. Elérkezett a locle-i[342] kongresszus, melyen a két párt, a francia-svájci föderáció és a hegyvidéki föderáció (Egyesülés) nyíltan szakított. A Főtanács ennyiben hagyta a dolgot, csak megtiltotta az új tanácsnak, hogy francia-svájci föderációként szerepeljen a már meglevő mellett. Guillaume, aki szervezeti szabályzatunkkal ellenkezően a mindenféle politikától való tartózkodást prédikálta, a háború kitörése pillanatában kiáltványt tett közzé,[343] amelyben az Internacionálé nevében hadsereg alakítását követelte Franciaország megsegítésére, ami még inkább ellenkezik szervezeti szabályzatunkkal.

Az elhangzás ideje: 1871 szeptember 18.
Eredeti nyelve: francia

Friedrich Engels

[A munkásosztály politikai akciójáról. Beszédvázlat[344]]

1. Lorenzo: elvi kérdés – ez el van döntve.

2. A tartózkodás lehetetlenség. Az újságpolitika is politika; valamennyi tartózkodáspárti lap támadja a kormányt. Csak az a kérdés, hogyan és mennyire avatkoznak a politikába. Ez a körülményektől függ és nem lehet előírni.

2. A tartózkodás értelmetlenség; tartózkodjunk, mert esetleg nem-megfelelő embereket választanak – ez annyi, mint nem fizetni járulékot, mert a pénztáros esetleg meglép. Annyi, mint nem kiadni újságot, mert a szerkesztő esetleg megvásárolható lesz, akárcsak a képviselő.

3. A politikai szabadságok – különösen az egyesülési, gyülekezési és sajtószabadság – a mi agitációs eszközeink; vajon közömbös, hogy megfosztanak-e bennünket tőlük vagy sem? És ne védekezzünk, ha ezeket megtámadják?

4. Tartózkodást prédikálnak, mert máskülönben elismernők a fennállót. A fennálló fennáll, és se fiche pas mal* a mi elismerésünkre. Ha azokat az eszközöket, amelyeket a fennálló ad nekünk, felhasználjuk arra, hogy a fennálló ellen protestáljunk, az elismerés?**

3. A tartózkodás lehetetlenség. A munkáspárt mint politikai párt *létezik* és politikailag tevékenykedni akar, és tartózkodást prédikálni neki annyit jelent, hogy tönkretesszük az Internacionálét. A viszonyoknak, a társadalmi célokból folyó politikai elnyomásnak az egyszerű szemlélete *belekényszeríti* a munkásokat a politikába; a tartózkodás-prédikátorok a burzsoá politikusok karjába kergetik őket. A Kommün után, amely napirendre tűzte a munkások politikai akcióját, a tartózkodás lehetetlenség.

---

* – fütyül – *Szerk.*

** *A kapoccsal összefogott három pontot Engels pótlólag toldotta be. – Szerk.*

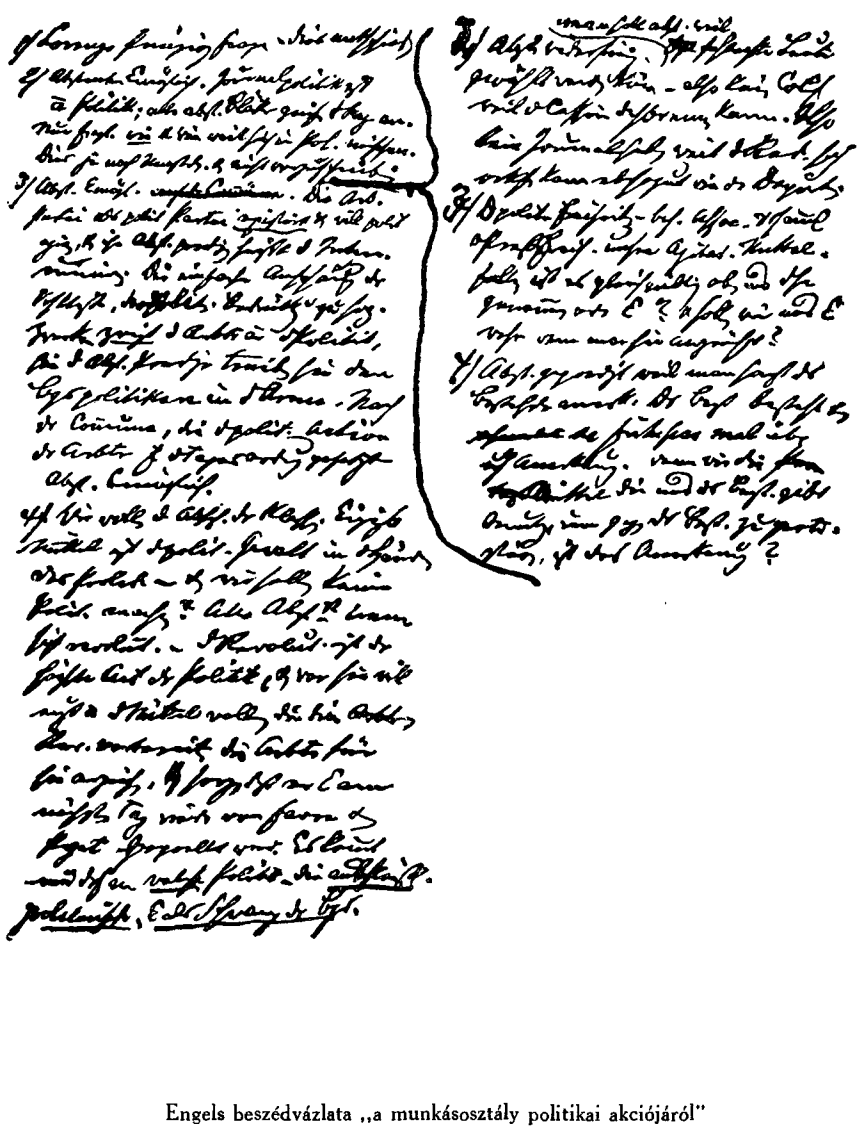

Engels beszédvázlata „a munkásosztály politikai akciójáról"

4. Az osztályok eltörlését akarjuk. Az egyetlen eszköz: a politikai hatalmat a proletariátus kezébe — és ne csináljunk politikát? Az összes tartózkodáspártiak magukat forradalmároknak nevezik. — A forradalom a politika legmagasabb aktusa, és aki a forradalmat akarja, akarnia kell az eszközöket is, amelyek előkészítik a forradalmat, nevelik a munkásokat a forradalomra, és gondoskodnia kell arról, hogy a rákövetkező napon Favre és Pyat megint be ne csapja. Csak azon fordul meg a dolog, hogy *milyen* politikát — a *kizárólagosan proletár politikát*, nem *a burzsoázia uszályaként*.

A megírás ideje: 1871 szeptember 20. vagy 21.
Eredeti nyelve: német

Friedrich Engels

[A munkásosztály politikai akciójáról[345]]

Engels polgártárs: Az abszolút tartózkodás politikai dolgokban lehetetlenség; a tartózkodáspárti lapok is mind politizálnak. Csak az a kérdés, hogyan politizálnak és mi a politikájuk. Azonkívül a mi számunkra a tartózkodás lehetetlenség. A munkáspárt a legtöbb országban már mint politikai párt létezik. Nem tehetjük tönkre ezeket a pártokat a tartózkodás prédikálásával. A való élet tapasztalata, a politikai elnyomás, melyet a fennálló kormányok alkalmaznak velünk szemben, akár politikai, akár társadalmi célokkal, kényszeríti a munkásokat, hogy foglalkozzanak a politikával, akár akarják, akár nem. Ha tartózkodást prédikálnánk nekik, az annyit jelentene, hogy a burzsoá politika karjába kergetjük őket. A Párizsi Kommün után, amely napirendre tűzte a proletariátus politikai akcióját, végképp lehetetlen a tartózkodás.

Az osztályok eltörlését akarjuk. Milyen eszközzel érhetjük ezt el? A proletariátus politikai uralmával, és amikor ezt minden oldalról elfogadják, még azt kívánják tőlünk, hogy ne avatkozzunk bele a politikába! Az összes tartózkodáspártiak magukat forradalmároknak nevezik, sőt azt mondják, hogy ők a tulajdonképpeni forradalmárok. De a forradalom a politika legmagasabb aktusa; aki a forradalmat akarja, akarnia kell az eszközt is, a politikai akciót, amely előkészíti, amely megadja a munkásoknak a forradalomra való nevelést, és amely nélkül a munkások a harc másnapján mindig a Favre-ok és a Pyat-k rászedettjei lesznek. A politika azonban, amelyet folytatnunk kell, a munkáspolitika; a munkáspártnak nem valamely burzsoá pártok uszályaként kell megalakulnia, hanem független pártként, amelynek megvan a saját célja, a saját politikája.

A politikai szabadságok, a gyülekezési és egyesülési jog és a sajtószabadság, ezek a mi fegyvereink, tegyük hát karba kezünket és tartózkodjunk, ha meg akarnak fosztani bennünket tőlük? Azt mondják, hogy minden politikai aktus a dolgok fennálló állapotának elismerését jelenti. De amikor a dolgok-

nak ez az állapota megadja nekünk az eszközöket, hogy protestáljunk ellene ezeknek az eszközöknek a felhasználása nem jelenti a fennálló állapot elismerését.

Az elhangzás ideje: 1871 szeptember 21.
Eredeti nyelve: francia

Karl Marx és Friedrich Engels

A Nemzetközi Munkásszövetség 1871 szeptember 17-től 23-ig Londonban tartott küldöttkonferenciájának határozatai[346]

I

A Főtanács összetétele[347]

A konferencia felhívja a Főtanácsot, korlátozza azon tagjai számát, akiket maga von be, és legyen gondja arra, hogy ilyen kooptálások ne történjenek túlzott kizárólagossággal egyazon nemzetiség állampolgárai köréből.

II

A nemzeti tanácsok stb. elnevezései[348]

1. A bázeli kongresszus (1869) egyik határozata értelmében azon különböző országok központi tanácsainak, ahol az *Internacionálé* szabályszerű szervezettel bír, ezentúl a *föderális tanács* vagy *föderális bizottság* megjelölést kell használniok, hozzáfűzve az illető országok nevét; a *Főtanács* megjelölés a Nemzetközi Munkásszövetség központi tanácsának van fenntartva.

2. Minden helyi szekció, csoport és ezek minden bizottsága ezentúl egyszerűen és kizárólag a *Nemzetközi Munkásszövetség* szekciója, csoportja és bizottsága* megjelölést használja, hozzáfűzve az illető helység nevét, és ilyenként alakuljon meg.

3. Következésképpen ezentúl nincsen megengedve, hogy szekciók vagy

---

* *A német szövegben*: szekciója stb. – *Szerk.*

csoportok* szektanevekkel jelöljék meg magukat, pl. pozitivistáknak, mutualistáknak, kollektivistáknak, kommunistáknak stb. nevezzék magukat, vagy hogy olyan elnevezésekkel, mint: *propaganda-szekció* stb., különtestületeket alakítsanak, melyek speciális, a Szövetség közös céljaitól eltérő küldetéseket tulajdonítanak maguknak.

4. Az 1. és 2. határozat nem vonatkozik azonban a Szövetséghez csatlakozott *szakszervezetekre.*

III

A Főtanács küldöttei[349]

A Főtanács által különféle megbízatásokkal kinevezett minden küldöttnek jogában áll a föderális tanácsok vagy bizottságok, kerületi és helyi bizottságok és szekciók minden gyűlésén részt venni és felszólalni, anélkül azonban, hogy szavazati joggal rendelkeznék.

IV

*A Főtanácsnak fizetendő egy penny** tagonkénti járulék*[350]

1. A Főtanács beragasztható bélyegeket nyomat, melyek egyenként egy penny értéket képviselnek, és ezeket évente a szükséges mennyiségben megküldi a föderális tanácsoknak vagy bizottságoknak.

2. A föderális tanácsok vagy bizottságok a helyi bizottságoknak vagy ilyenek hiányában a helyi szekcióknak taglétszámuknak megfelelő számú bélyeget juttatnak.

3. E bélyegeket rá kell ragasztani a tagsági könyv egy külön lapjára vagy*** a szervezeti szabályzat ama példányára, melynek a Szövetség minden tagja tartozik birtokában lenni.

4. A különböző országok föderális tanácsai vagy bizottságai minden év március 1-én tartoznak az eladott bélyegekből befolyó összegeket a Főta-

* *A német szövegben betoldva*: és ezek bizottságai – *Szerk.*

** *A német szövegben betoldva*: (garas) – *Szerk.*

*** *A német szövegben hiányzik*: a tagsági könyv egy külön lapjára vagy – *Szerk.*

nácshoz továbbítani és a fennmaradt eladatlan bélyegeket visszaszármaztatni.

5. Ezek a bélyegek, melyek az egyéni járulékok értékét képviselik, folyó évi keltezést viselnek.

V

Munkásnői szekciók alakítása[351]

A konferencia javasolja, hogy a munkásosztály körében női szekciók alakuljanak. Ez a határozat magától értetődőleg nem a munkásokból és munkásnőkből közösen álló szekciók fennállása vagy alakítása ellen irányul.

VI

Általános munkásstatisztika[352]

1. A konferencia felszólítja a Főtanácsot, hogy léptesse hatályba az eredeti szervezeti szabályzat 5. cikkelyének a munkásosztály általános statisztikájára vonatkozó részét, valamint az 1866-os genfi kongresszus ugyanezen tárgyra vonatkozó határozatait.[353]

2. Minden helyi szekció köteles külön statisztikai bizottságot kinevezni, hogy az, amennyire módjában áll, mindenkor kész legyen az országának föderális tanácsa vagy bizottsága vagy a Főtanács által feltett kérdések megválaszolására. A konferencia minden szekciónak javasolja, hogy a statisztikai bizottságok titkárainak adjon díjazást, tekintettel arra, hogy munkájuk a munkásosztály számára általános haszonnal jár.

3. A föderális tanácsok vagy bizottságok az országukban gyűjtött anyagokat minden év augusztus 1-én megküldik a Főtanácsnak, amely a maga részéről feldolgozza azokat egy általános jelentésben, melyet az évenként szeptember havában tartott kongresszusok vagy konferenciák elé kell terjeszteni.

4. Azon szakszervezetekről és internacionálé-szekciókról, amelyek a kért információ megadását megtagadják, jelentést kell tenni a Főtanácsnak, amely további intézkedést tesz.

VII

Szakszervezetek nemzetközi kapcsolatai[354]

Felhívjuk a Főtanácsot, hogy mint eddig is tette, támogassa a különböző országok szakszervezeteinek azt az egyre fokozódó törekvését, hogy kapcsolatba lépjenek ugyanazon szakmának valamennyi többi országban működő szervezeteivel. Annak a tevékenységnek a hatékonysága, amelyet a Főtanács a nemzeti szakmai társaságok közötti érintkezés nemzetközi előmozdítójaként kifejt, lényeges mértékben függ attól a támogatástól, amelyet maguk a társaságok nyújtanak az *Internacionálé* által kezdeményezett általános munkásstatisztika összeállításában.

Felhívjuk az összes országok szakszervezeteinek vezetőségét, hogy hivatali helyiségeik címéről tájékoztassák a Főtanácsot.

VIII

Mezőgazdasági termelők[355]

1. A konferencia felhívja a Főtanácsot és a föderális tanácsokat vagy bizottságokat, hogy a következő kongresszusra készítsenek jelentéseket azokról az eszközökről, amelyek biztosítják a mezőgazdasági termelők csatlakozását az ipari proletariátus mozgalmához.

2. Addig is felhívjuk a föderális tanácsokat vagy bizottságokat, hogy küldjenek agitátorokat a vidéki kerületekbe nyilvános gyűlések szervezése, az Internacionálé elveinek terjesztése és falusi szekciók alapítása végett.

IX

A munkásosztály politikai akciója[356]

Tekintettel arra,

hogy a szervezeti szabályzat bevezetője kimondja: „a munkásosztály gazdasági felszabadítása a nagy cél, amelynek minden politikai mozgalmat *mint eszközt* alá kell rendelni"*;

* *V. ö. 16. köt. 12. old. – Szerk.*

hogy a Nemzetközi Munkásszövetség alapító üzenete (1864) megállapítja: „a föld és a tőke urai mindig fel fogják használni politikai kiváltságaikat gazdasági monopóliumaik megvédésére és megörökítésére. Nemcsak hogy nem segítik elő a munka felszabadítását, hanem továbbra is minden lehetséges módon akadályt fognak gördíteni útjába... Ezért a politikai hatalom meghódítása a munkásosztály nagy kötelessége"*;

hogy a lausanne-i kongresszus (1867) ezt a határozatot hozta: „A munkások társadalmi felszabadítása elválaszthatatlan politikai felszabadításuktól"[357];

hogy a Főtanács a francia Internacionálé-tagoknak a népszavazás[2] előestéjén (1870) szőtt állítólagos összeesküvésével kapcsolatban nyilatkozatot tett, melyben kijelenti: „Szervezeti szabályzatunk értelmében persze minden szekciónknak Angliában, a kontinensen és az Egyesült Államokban sajátos küldetése, hogy ne csak a munkásosztály szervezeti központjául szolgáljanak, hanem segítsék a különböző országokban mindazokat a politikai mozgalmakat, amelyek végső célunknak – a munkásosztály gazdasági felszabadításának megvalósítására törekszenek"[358];

hogy az eredeti szervezeti szabályzat hibás fordításai különböző olyan értelmezésekre adtak alkalmat, amelyek ártottak a Nemzetközi Munkásszövetség fejlődésének és tevékenységének;

hogy az Internacionálé féktelen reakcióval áll szemben, amely kegyetlenül elnyomja a munkásoknak a felszabadulásra irányuló minden erőfeszítését, s amely nyers erővel igyekszik fenntartani az osztálykülönbségeket és a vagyonos osztályoknak ebből eredő politikai uralmát;

tekintettel arra,

hogy a vagyonos osztályok ezen egyesített hatalma ellen a munkásosztály mint osztály csak akkor léphet fel, ha politikai párttá szerveződik, amely minden régi, a vagyonos osztályok által alakított párttól különbözik és velük szemben áll;

hogy a munkásosztálynak erre a politikai párttá szerveződésére azért van szükség, hogy biztosítsa a társadalmi forradalom győzelmét és végső célját – az osztályok megszüntetését;

hogy a munkásosztály erőinek egyesítése, melyet gazdasági harcaival már megvalósított, ugyanakkor emelőül kell hogy szolgáljon a földtulajdonosok és tőkések** politikai hatalma ellen vívott harcában –

---

* *V. ö. 16. köt. 9–10. old. – Szerk.*

** *A német és a francia szövegben* a földtulajdonosok és tőkések *helyett*: kizsákmányolóik – *Szerk.*

a konferencia emlékezteti az *Internacionálé* tagjait,

hogy a munkásosztály harci állapotában gazdasági mozgalma és politikai tevékenysége elválaszthatatlan egységbe forr össze.

X

Általános határozat azon országokra vonatkozólag, ahol a kormányok akadályozzák az Internacionálé szabályszerű megszervezését[359]

Azokban az országokban, ahol az *Internacionálé* szabályszerű megszervezése a kormányok beavatkozása folytán pillanatnyilag megvalósíthatatlan, a Szövetség, illetve annak helyi csoportjai újjáalakulhatnak különböző más neveken, minden tulajdonképpeni titkos társaság azonban, mint eddig, továbbra is ténylegesen tilos.

XI

Franciaországra vonatkozó határozatok[360]

1. A konferencia kifejezi ama szilárd meggyőződését, hogy az üldöztetések csak megkettőzik az *Internacionálé* híveinek energiáját, és hogy a szekciók folytatják majd a szervezkedést, ha nem is nagy központokban, akkor legalábbis műhelyenként és műhelyföderációnként, melyek küldötteik útján érintkeznek egymással.

2. Következésképpen a konferencia felszólít minden szekciót, hogy fáradhatatlanul folytassa elveink propagandáját Franciaországban, és hogy az *Internacionálé* publikációit és szervezeti szabályzatát a lehető legtöbb példányban juttassa el országába.

XII

Angliára vonatkozó határozat[361]

A konferencia felszólítja a Főtanácsot, hívja fel a londoni angol szekciókat arra, hogy alakítsanak londoni föderális bizottságot, amelyet – miután a vidéki szekciók és a Szövetséghez csatlakozott egyesületek elismerik – a Főtanács elismer *angliai föderális tanácsként.*

XIII

A konferencia különleges határozatai[362]

1. A konferencia jóváhagyja a Főtanács által kooptált Párizsi Kommüntagok bevonását.

2. A konferencia kinyilvánítja, hogy a német munkások a francia–német háború alatt megtették kötelességüket.

3. A konferencia testvéri köszönetet mond a spanyol föderáció tagjainak az Internacionálé szervezéséről beterjesztett emlékiratukért, mellyel újabb bizonyságát szolgáltatták közös ügyünk iránti odaadásuknak.

4. A Főtanács haladéktalanul nyilatkozatot fog közzétenni, mely szerint a Nemzetközi Munkásszövetségnek egyáltalán semmi köze nincs Nyecsajev úgynevezett összeesküvéséhez, aki csalárdul bitorolta az Internacionálé nevét.

XIV

Utasítás Utyin polgártársnak[363]

A konferencia felkéri Utyin polgártársat, hogy az „Egalité" című lapban orosz újságok alapján jelentessen meg egy tömör beszámolót a Nyecsajev-perről. Közzététel előtt terjessze be a beszámolót a Főtanácsnak.

XV

A következő kongresszus összehívása[364]

A konferencia a Főtanács döntésére bízza, hogy az események alakulása szerint tűzze ki a következő kongresszus vagy* konferencia idejét és helyét.

---

* *A német szövegben betoldva*: az azt esetleg helyettesítő – *Szerk.*

XVI

Alliance de la démocratie socialiste
(A Szocialista Demokrácia Egyesülése)[365]

Tekintettel arra,

hogy az „Alliance de la démocratie socialiste" feloszlottnak nyilvánította magát (lásd N. Zsukovszkij polgártársnak, az „Alliance" titkárának Genf, 1871 augusztus 10-i keltezéssel a Főtanácshoz intézett levelét);

hogy a konferencia szeptember 18-i ülésén (lásd a II. sz. körlevélben) úgy döntött, hogy az *Internacionálé* minden működő szervezetének, az általános szervezeti szabályzat betűjének és szellemének értelmében, ezentúl egyszerűen és kizárólag a Nemzetközi Munkásszövetség ágazata, szekciója, föderációja stb. megjelölést kell használnia, hozzáfűzve az illető helység nevét;

hogy ennélfogva nincsen többé megengedve, hogy a működő szekciók és egyesületek szektanevekkel jelöljék meg magukat, pl. pozitivistáknak, mutualistáknak, kollektivistáknak, kommunistáknak stb. nevezzék magukat, vagy hogy olyan elnevezésekkel, mint: *propaganda-szekció, Alliance de la démocratie socialiste** stb., különtestületeket alakítsanak, melyek speciális, a Szövetség közös céljaitól eltérő küldetéseket tulajdonítanak maguknak;

hogy a Főtanács ezentúl ilyen értelemben fogja fel és alkalmazza a bázeli kongresszus ügyviteli határozatainak V. cikkelyét, mely szerint „a Főtanácsnak jogában áll minden új szekció vagy csoport csatlakozását stb.** engedélyezni vagy megtagadni"[366];

a konferencia az „Alliance de la démocratie socialiste" kérdését elintézettnek nyilvánítja.

XVII

Szakadás Svájc francia nyelvterületén[367]

1. A hegyvidéki szekciók föderális bizottságának a konferencia illetékessége ellen felsorakoztatott különböző kifogásait elfogadhatatlanoknak nyilvánítjuk. (Ez csupán összefoglalása az 1. cikkelynek, melynek teljes szövege a genfi „Egalité"-ben jelenik meg.)

---

* *A német szövegben hiányzik: Alliance de la démocratie socialiste – Szerk.*

** *A német szövegben betoldva:* , a következő kongresszushoz való fellebbezés lehetőségének fenntartásával, – *Szerk.*

2. A konferencia jóváhagyja a Főtanács 1870 június 29-i határozatát[368].

Ugyanakkor azonban, tekintettel azokra az üldöztetésekre, melyeket az Internacionálénak jelenleg el kell szenvednie, a konferencia apellál a testvériség és az egység érzéseire, melyeknek most, inkább mint valaha, át kell hatniok a munkásosztályt;

a konferencia felhívja a hegyvidéki szekciók derék munkásait, hogy újra csatlakozzanak a francia-svájci föderáció szekcióihoz;

ha pedig ez az újraegyesülés kivihetetlennek bizonyulna, a konferencia úgy dönt, hogy a kilépett hegyvidéki szekciók föderációja ezentúl a jurai föderáció nevet vegye fel.

A konferencia figyelmeztet arra, hogy a Főtanács ezentúl köteles nyilvánosan váddal illetni és megtagadni az Internacionálé mindazon orgánumait, melyek – a „Progrès" és a „Solidarité" eljárása nyomán – hasábjaikon a burzsoá közönség előtt olyan kérdéseket tárgyalnak meg, melyek megvitatása kizárólag a helyi és a föderális bizottságokra és a Főtanácsra vagy a föderális vagy általános kongresszusok zárt ügyviteli üléseire tartoznak.

Megjegyzés

A konferencia nem nyilvánosságra szánt határozatait a Főtanácsnak az egyes országok ügyeivel megbízott titkárai közlik majd a különböző országok föderális tanácsaival vagy bizottságaival.

A konferencia rendeletére és nevében

A Főtanács

R. Applegarth; M. J. Boon; Fred. Bradnick; G. H. Buttery; Delahaye; Eugène Dupont (kiküldetésben); W. Hales; G. Harris; Hurliman; Jules Johannard; Fred. Lessner; Lochner; Ch. Longuet; C. Martin; Zévy Maurice; Henry Mayo; George Milner; Charles Murray; Pfänder; John Roach; Rühl; Sadler; Cowell Stepney; Alf. Taylor; W. Townshend; E. Vaillant; John Weston*

Az egyes országok ügyeivel megbízott titkárok

A. Serraillier – Franciaország; *Karl Marx* – Németország és Oroszország; *F. Engels* – Olaszország és Spanyolország; *A. Herman* – Belgium; *J. P.*

* *A német szövegben betoldva: Harriet Law; – Szerk.*

MacDonnel – Írország; *Le Moussu* – az Egyesült Államok francia szekciói; *Walery Wróblewski* – Lengyelország; *Hermann Jung* – Svájc; *Th. Mottershead* – Dánia; *Ch. Rochat* – Hollandia; *J. G. Eccarius* – Egyesült Államok; *Leo Frankel* – Ausztria és Magyarország

F. Engels, elnök
Hermann Jung, pénztárnok
John Hales, főtitkár

256, High Holborn, London, W. C.
1871 október 17.*

Resolutions of the Conference of Delegates
of the International Workingmen's Association.
Assembled at London from 17th to 23rd September 1871

A megjelenés helye: külön brosúrában,
London, 1871 november eleje

Eredeti nyelve: angol

* *A német szövegben még ez következik*: A fordítás hiteléül: a Németország ügyeivel megbízott titkár, *Karl Marx* – *Szerk.*

[Karl Marx]

A Nemzetközi Munkásszövetség küldöttkonferenciájának határozatai a svájci viszályt illetően[369]

[. . .] E viszályt illetően:

1. A konferenciának először is azokkal az ellenvetésekkel kell foglalkoznia, amelyeket a francia-svájci föderációhoz nem tartozó hegyvidéki szekciók föderális bizottsága hozott fel (lásd e szekció föderális bizottságának a konferenciához intézett szeptember 4-i levelét).

Első ellenvetés:

„Egyedül csak a szabályszerűen egybehívott általános kongresszus", úgymond, „lehet illetékes olyan súlyos horderejű ügy, mint a francia-svájci föderációban bekövetkezett szakadás elbírálására."

Tekintettel arra,

hogy egyazon nemzeti csoporthoz tartozó egyesületek vagy szekciók vagy különböző nemzetiségi csoportok között felmerült nézeteltérések esetén a döntés joga a Főtanácsé, a következő kongresszushoz való fellebbezés lehetőségének fenntartásával, melynek döntése végleges (lásd a bázeli kongresszusi határozatok VII. cikkelyét[366]);

hogy a bázeli kongresszusi határozatok VI. cikkelye szerint a Főtanácsnak jogában áll az is, hogy az Internacionálé bármely szekcióját a következő kongresszusig felfüggessze;

hogy a Főtanács e jogait – ha csak elméletben is – az elszakadt hegyvidéki szekciók föderális bizottsága elismerte, mivelhogy Robin polgártárs e bizottság nevében többször kérte a Főtanácsot, hogy hozzon végleges döntést ebben a kérdésben (lásd a Főtanács jegyzőkönyveit);

hogy a konferencia jogai, ha nem is azonosak az általános kongresszusiéival, mindenesetre meghaladják a Főtanács jogait;

hogy a valóságban nem is a francia-svájci föderáció föderális bizottsága, hanem éppen az elszakadt hegyvidéki szekciók föderális bizottsága követelte Robin polgártárs útján egy konferencia összehívását, hogy az végérvényes

döntést hozzon e viszály ügyében (lásd a Főtanács 1871 július 25-i jegyzőkönyvét);

a konferencia ezen okokból az első ellenvetést elintézettnek tekinti.

Második ellenvetés:

„Ellentmondana", úgymond, „a legelemibb igazságossággal, ha elítélnének egy föderációt, melynek nem adták meg a védekezés lehetőségét... Ma (1871 szeptember 4-én) közvetve jut tudomásunkra, hogy szeptember 17-re rendkívüli konferenciát hívtak össze Londonba... A Főtanács kötelessége volt erről minden regionális csoportot értesíteni; nem tudjuk, velünk szemben miért burkolózott hallgatásba."

Tekintettel arra,

hogy a Főtanács minden titkárát utasította, hogy a konferencia összehívásáról értesítse az illető, általuk képviselt országok szekcióit;

hogy Jung polgártárs, a Svájc ügyeivel megbízott titkár, a Jura-szekciók bizottságát a következő okokból nem tájékoztatta:

A Főtanács 1870 június 29-i határozatának[368] nyilvánvaló megszegésével a bizottság még a konferenciához intézett legutóbbi levelében is változatlanul *a francia-svájci föderáció* bizottságának nevezi magát;

e bizottságnak joga volt arra, hogy a Főtanács döntése miatt a következő kongresszushoz fellebbezzen, de arra nem volt joga, hogy a Főtanács döntését semmibe vegye;

következésképpen ez a bizottság a Főtanács szemében jog szerint nem létezett és Jung polgártársnak nem állt jogában azt elismerni azzal, hogy közvetlenül felszólítja: küldje el delegátusait a konferenciára;

Jung polgártárs e bizottságtól nem kapott választ azokra a kérdésekre, melyeket a Főtanács nevében felvetett; mióta Robin polgártársat felvették a Főtanács tagjai közé, a fent említett bizottság követeléseit mindig Robin polgártárs közvetítette a Főtanácsnak és sohasem a Svájc ügyeivel megbízott titkár.

Tekintettel továbbá arra,

hogy Robin polgártárs a fent említett bizottság nevében azt követelte, hogy a viszályt terjesszék először a Főtanács, majd pedig – a Főtanács elutasító válasza után – egy konferencia elé, miért is a Főtanácsnak és Svájc ügyeivel megbízott titkárának alapos oka volt arra a feltevésre, hogy Robin polgártárs értesíteni fogja levelezőit annak a konferenciának az összehívásáról, melyet ők maguk kértek;

hogy az a bizottság, melyet a konferencia a svájci viszály kivizsgálása céljából kinevezett, Robin polgártársat tanúként kihallgatta; hogy minden ok-

iratot, melyet mindkét fél a Főtanács elé terjesztett, átadtak ennek a vizsgáló bizottságnak; hogy képtelenség az a feltevés, hogy a fent említett bizottságot csak szeptember 4-én tájékoztatták a konferencia összehívásáról, mivel ez a bizottság már augusztusban felajánlotta M.* polgártársnak, hogy delegátusként őt küldi a konferenciára;

ezen okokból a konferencia a második ellenvetést elintézettnek tekinti.

Harmadik ellenvetés:

„Egy olyan határozat", úgymond, „mely semmivé tenné föderációnk jogait, a legvégzetesebb következményekkel járna az Internacionálénak országunkban való létezése szempontjából."

Tekintettel arra,

hogy senki nem kívánta a fent említett föderáció jogainak semmivé tételét;

a konferencia a harmadik ellenvetést elintézettnek tekinti.

2. A konferencia jóváhagyja a Főtanács 1870 június 29-i határozatát.

Ugyanakkor azonban, tekintettel azokra az üldöztetésekre, melyeket az Internacionálénak jelenleg el kell szenvednie, a konferencia apellál a testvériség és az egység érzéseire, melyeknek most, inkább mint valaha, át kell hatniok a munkásosztályt.

A konferencia felhívja a hegyvidéki szekciók derék munkásait, hogy újra csatlakozzanak a francia-svájci föderációhoz; ha ez az újraegyesülés kivihetetlennek bizonyulna, a konferencia úgy dönt, hogy a kilépett szekciók föderációja ezentúl a jurai föderáció [Fédération Jurassienne] nevet vegye fel.

A konferencia figyelmeztet arra, hogy a Főtanács ezentúl köteles nyilvánosan váddal illetni és megtagadni az Internacionálé minden olyan állítólagos orgánumát, amely – a „Progrès" és a „Solidarité" eljárása nyomán – hasábjain a burzsoá közönség előtt olyan kérdéseket tárgyal meg, melyek megvitatása kizárólag a helyi és a föderális bizottságokra és a Főtanácsra vagy a föderális vagy általános kongresszusok zárt ügyviteli üléseire tartozik.

London, 1871 szeptember 26.

Résolutions de la Conférence des délégués de l'Association Internationale des Travailleurs – relatives au différend suisse

Eredeti nyelve: francia
Aláírás nélkül

A megjelenés helye: „L'Egalité", 1871 október 21. (20.) sz.

* Malon. – *Szerk.*

Karl Marx

[A „Woodhull & Claflin's Weekly" szerkesztőinek[370]]

London, N. W.
1871 szeptember 23.

Hölgyeim,

Tisztelettel megküldöm Önöknek „Weekly"-jükben való közlés végett – ha úgy találják, hogy e cikk elég érdekes olvasóik számára – lányom, Jenny rövid elbeszélését azokról az üldöztetésekről, amelyeket neki és nővéreinek bagnères-de-luchoni (Pirenées) tartózkodásuk során a francia kormány jóvoltából el kellett szenvedniök.* Ezt a tragikomikus epizódot jellemzőnek találom a Thiers-Köztársaságra.

Halálom hírét az „Avenir Libéral", egy bonapartista lap agyalta ki Párizsban.

Múlt vasárnap óta a Nemzetközi Munkásszövetség küldöttei zárt konferenciát tartanak Londonban. A tanácskozások ma befejeződnek.

Nagyon köszönöm a rendkívül érdekes újságokat, amelyeket szívesek voltak nekem megküldeni,

és maradok, Hölgyeim, tisztelettel

őszinte hívük
Karl Marx

A megjelenés helye: „Woodhull & Claflin's Weekly",
1871 október 21. (23/75.) sz.
Eredeti nyelve: angol

* *V. ö. 367–369., 612–620. old. – Szerk.*

Karl Marx

[Beszéd a Nemzetközi Munkásszövetség megalapításának 7. évfordulóján. Újságtudósítás[371]]

Az Internacionáléról szólva, Marx kijelentette, hogy az a nagy siker, amely erőfeszítéseit eddig koronázta, olyan körülményeknek köszönhető, amelyre maguknak a tagoknak nincs döntő befolyásuk. Az Internacionálé megalapítása is e körülmények következménye, és semmiképpen sem azok erőfeszítéseinek köszönhető, akik ehhez hozzáfogtak. Az Internacionálé nem egy csoport ügyes politikus műve; a világ minden politikusa együttvéve sem tudta volna a sikeréhez szükséges helyzetet és körülményeket megteremteni. Az Internacionálé nem állított fel semmiféle külön hitvallást. Feladata az volt, hogy a munka erőit megszervezze, a különböző munkásmozgalmakat összekapcsolja és egyesítse. Azok a körülmények, amelyek a Szövetség ilyen nagy fejlődéséhez vezettek, a munkásságra világszerte mindjobban ránehezedő elnyomás feltételei, s ez sikerének titka. Az utóbbi néhány hét eseményei félreérthetetlenül bebizonyították, hogy a munkásosztálynak harcolnia kell felszabadulásáért. Az, ahogyan a kormányok üldözik az Internacionálét, hasonlít az első keresztények üldöztetésére a régi Rómában. Eleinte ők is kevesen voltak, de a római patríciusok ösztönösen megérezték, hogy ha a keresztények sikert érnek el, a római birodalom elpusztul. A Rómában rendezett üldözés nem mentette meg a birodalmat, és az Internacionálé mai üldözése sem fogja megmenteni a mostani állapotokat.

Újszerű az Internacionáléban az, hogy maguk a munkások alapították a munkások számára. Az Internacionálé megalapítása előtt létesített különböző szervezetek mind olyan társaságok voltak, amelyeket az uralkodó osztályokból kikerült radikálisok alapítottak a munkásosztály számára; az Internacionálét viszont a munkások alapították saját maguknak. Az itteni chartista mozgalom a burzsoá radikálisok hozzájárulásával és támogatásával indult meg, ámbár ha sikerrel jár, csak hasznára lehetett volna a munkásosztálynak. Anglia az egyetlen ország, ahol a munkásosztály eléggé fejlett és szervezett ahhoz, hogy az általános választójogot a saját javára fordítsa. Marx ezután

utalt a februári forradalomra, mint olyan mozgalomra, amelyet a burzsoázia egy része támogatott az uralkodó párttal szemben. A februári forradalom csak ígéreteket tett a munkásosztálynak, és az uralkodó osztály egyik csoportját egy másikkal helyettesítette. A júniusi felkelés az egész uralkodó osztály elleni lázadás volt, beleértve annak legradikálisabb részét. A munkások, akik 1848-ban hatalomra juttatták az új embereket, ösztönösen megérezték, hogy csupán felcserélték az elnyomók egyik csoportját egy másikkal, és hogy elárulták őket.

A legutóbbi mozgalom a Kommün volt, a legnagyobb, amely valaha végbement, s a Kommün – ebben nem lehet véleménykülönbség – a politikai hatalomnak a munkásosztály által való meghódítása volt. A Kommünnel kapcsolatosan sok félreértés merült fel. A Kommün nem teremthette meg az osztályuralom új formáját. Azáltal, hogy minden munkaeszköznek a termelő munkás kezébe való átadásával az elnyomás fennálló feltételeit megszüntetjük és ilymódon minden épkézláb egyént arra kényszerítünk, hogy dolgozzék megélhetéséért, az osztályuralom és az elnyomás egyetlen alapját is kiküszöböljük. De mielőtt egy ilyen változást végre lehetne hajtani, a proletariátus diktatúrájára van szükség, ennek pedig első feltétele a proletár hadsereg. A munkásosztálynak a felszabaduláshoz való jogát a harcmezőn kell kivívnia. Az Internacionálénak az a feladata, hogy az elkövetkező harcra megszervezze és egyesítse a munkásság erőit.

Az elhangzás ideje: 1871 szeptember 25.
A megjelenés helye: „The World",
1871 október 15.
Eredeti nyelve: angol

Friedrich Engels

[A Főtanács határozata Durand kizárásáról[372]]

Tekintettel arra, hogy a Főtanács kezében levő cáfolhatatlan bizonyítékok szerint a párizsi *Gustave Durand* – aranyművesmunkás, az aranyművesek volt delegátusa a párizsi Munkástársaságok Föderális Kamarájában[373], a nemzeti gárda volt zászlóaljparancsnoka, a pénzügyminisztérium volt főpénztárosa a Kommün alatt, jelenleg menekült Londonban – a francia rendőrség *kémjeként* szolgált és szolgál ma is a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa, valamint a Kommün Londonban tartózkodó menekültjei ellen; hogy e kémszolgálataiért már eddig 725 frank összeget kapott;

ezen okokból nevezett *Gustave Durand-t* árulóként megbélyegezzük és a Nemzetközi Munkásszövetségből kizárjuk.

E határozatot a Nemzetközi Munkásszövetség minden szervének tudomására kell hozni.

London, 1871 október 9.

A Főtanács megbízásából

Karl Marx

Németország ügyeivel megbízott titkár

A megjelenés helye: „Der Volksstaat", 1871 október 14. (83.) sz. (németül)
Eredeti nyelve: francia

Karl Marx

[A konferencia nyilatkozata a Nyecsajev-összeesküvésben az Internacionálé nevével elkövetett visszaélésről[374]]

A Nemzetközi Munkásszövetség 1871 szeptember 17-től 23-ig Londonban ülésező küldöttkonferenciája megbízta a Főtanácsot, jelentse ki nyilvánosan:

hogy *Nyecsajev* sohasem volt a *Nemzetközi Munkásszövetség* tagja vagy megbízottja;

hogy (a szentpétervári politikai per révén ismeretessé vált)* állításai, melyek szerint Brüsszelben egy *Internacionálé*-szekciót alapított és egy brüsszeli szekciótól genfi megbízatást kapott, hazugságok;

hogy nevezett Nyecsajev a *Nemzetközi Munkásszövetség* nevét bitorolta és arra használta, hogy Oroszországban embereket becsapjon és áldozatul ejtsen.

London, 1871 október 25.

A Főtanács megbízásából

Karl Marx

Németország és Oroszország ügyeivel megbízott titkár

A megírás ideje: 1871 október 14.
A megjelenés helye: „Der Volksstaat", 1871 november 1. (88.) sz. (németül)
Eredeti nyelve: angol

* *A zárójeles közbevetés a kéziratban és a francia nyelvű közlésben nem szerepel. – Szerk.*

Karl Marx

[A Főtanács határozata a Section française de 1871 szervezeti szabályzatáról[375]]

Polgártársainknak, a Section française de 1871 tagjainak

Polgártársak!

Tekintettel a bázeli kongresszuson elfogadott ügyviteli határozatok következő cikkelyeire:[366] IV. cikkely: „Minden új szekció vagy egyesület, amely csatlakozni szándékozik az Internacionáléhoz, haladéktalanul köteles erről a Főtanácsot értesíteni."

V. cikkely: „A Főtanácsnak jogában áll minden új szekció vagy csoport csatlakozását stb. engedélyezni vagy megtagadni",

a Főtanács megerősíti a Section française de 1871 alapszabályait a következő módosításokkal:

I. Hogy a 2. cikkelyben törlendők e szavak: „Igazolja létfenntartási forrásait", és a szövegbe egyszerűen ez kerüljön: a tagfelvétel feltétele, hogy erkölcsi biztosítékokat kell adni stb.

Az általános szervezeti szabályzat 9. pontja kimondja:

„A Nemzetközi Munkásszövetségnek tagja lehet mindenki, aki elismeri és védelmezi annak elveit. Minden egyes szekció felelős az általa felvett tagok feddhetetlenségéért." (Every branch is responsible for the integrity of the members it admits.")*

Kétes esetekben valamely szekció „erkölcsi biztosítékok" gyanánt beszerezhet persze információkat a létfenntartási forrásokról, más esetekben azonban, így menekültek, sztrájkoló munkások stb. stb. esetében, éppen az igazolható létfenntartási források hiánya szolgálhat erkölcsi biztosítékul. De a jelöltektől az Internacionáléba való felvételük általános feltételeként

* *V. ö. 410. old. – Szerk.*

létfenntartási forrásaik igazolását kívánni, ez az általános szervezeti szabályzat betűjével és szellemével ellenkező burzsoá újítás lenne.

II. 1. Tekintve, hogy az általános szervezeti szabályzat 4. cikkelye kimondja:

„The Congress elects the members of the General Council with power to add to their number" („A kongresszus megválasztja a Főtanács tagjait, s felhatalmazza azt, hogy új tagokkal kiegészítse magát")*; ebből következően az általános szervezeti szabályzat a Főtanács tagjai megválasztásának csak két módját ismeri el: vagy a kongresszus választja meg, vagy a Főtanács nevezi ki őket; így tehát a Section française de 1871 alapszabályai 11. cikkelyének következő passzusa: *„Egy vagy több delegátust küld a Főtanácsba . . .",* ellenkezik az általános szervezeti szabályzattal, amelyek semmilyen ágazatnak, szekciónak, csoportnak vagy föderációnak sem adnak *jogot* arra, hogy delegátusokat küldjön a Főtanácsba;

hogy az ügyviteli szabályzat [V.] 1.** cikkelye előírja: „Minden szekciónak szabadságában áll külön szervezeti szabályzatot hozni, amely össze van hangolva országának helyi körülményeivel és törvényeivel. *Ezek a külön szervezeti szabályzatok azonban nem tartalmazhatnak semmi olyat, ami ellenkezik az általános szervezeti szabályzattal."****

Ezen okokból

a Főtanács nem fogadhatja el a Section française de 1871 szervezeti szabályzatának fent említett szakaszát.

2. Igaz, hogy a Londonban működő különböző szekciókat felszólították, küldjenek delegátusokat a Főtanácsba, amely, az általános szervezeti szabályzat megszegését elkerülendő, mindenkor a következőképpen járt el:

Mindenekelőtt meghatározta, hogy mindegyik szekció hány delegátust küldhet a Főtanácsba, fenntartva jogát arra, hogy elfogadja vagy elutasítja őket, aszerint, hogy alkalmasnak ítéli-e azokra az általános funkciókra, amelyeket be kell tölteniök, – a delegátusok nem a szekcióiktól kapott megbízatás alapján váltak a Főtanács tagjaivá, hanem a Főtanácsnak az általános szervezeti szabályzatban lefektetett, új tagok bevonására vonatkozó joga alapján.

A londoni Tanács, amely a legutóbbi konferencia határozatáig a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsaként és egyben angliai Központi Tanácsként is működött, hasznosnak vélte, hogy a kebelébe közvetlenül bevont tagokon

* *V. ö. 409. old. – Szerk.*
** *A kéziratban*: 11. – *Szerk.*
*** *V. ö. 415. old. – Szerk.*

kívül, elsősorban olyan tagokat fogadjon be, akiket szekcióik delegáltak.

Roppant tévedés lenne, ha a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának választási eljárását a párizsi föderális tanács választási eljárásához akarnók hasonlóvá tenni, hiszen ez a tanács még csak nem is egy nemzeti kongresszus kinevezte nemzeti tanács volt, mint például a brüsszeli föderális tanács vagy a madridi föderális tanács.

Mivel a párizsi föderális tanács csak a párizsi szekciók küldöttsége volt, e szekciók küldöttei kötött mandátumot kaphattak egy tanácsban, ahol szekciójuk érdekeinek védelmezése volt a feladatuk. A Főtanács választási eljárását ezzel szemben az általános szervezeti szabályzat határozza meg, és tagjai nem fogadhatnak el más kötött megbízatást, mint ami az általános szervezeti szabályzatból és ügyviteli szabályzatból fakad.

3. A Főtanács kész a Section française de 1871 két küldöttét az általános szervezeti szabályzatban előírt és a Londonban működő többi szekció által sohasem kifogásolt feltételek alapján bevonni.

III. A Section française de 1871 szervezeti szabályzatának 11. cikkelyében ez a szakasz található: *„A szekció minden tagja kötelezi magát, hogy a Főtanácsban nem fogad el semmilyen más delegálást, mint amit szekciójától kapott."*

E szakasz szó szerinti értelemben elfogadható lenne, hiszen csak azt mondja ki, hogy a Section française de 1871 valamely tagja nem léphet fel egy másik szekció küldöttjeként a Főtanácsban.

Az előző szakaszt is figyelembe véve azonban e szakasz jelentése nem egyéb, mint a Főtanács összetételének teljes megváltoztatása, és az, hogy a Főtanácsot az általános szervezeti szabályzat 5. cikkelyével ellenkezésben átalakítsa a londoni szekciók delegációjává, amelyben az egész *Nemzetközi Munkásszövetség* befolyása helyett a helyi csoportok befolyása érvényesül.

A Section française de 1871 szervezeti szabályzata 11. cikkelyében az idézett szakasznak ezt az értelmét teljes mértékben alátámasztja az, hogy választásra kötelez a szekció-tagi cím és a Főtanács tagjaként betöltött funkciói között.

Ezen okokból a Főtanács nem fogadhatja el a fent említett szakaszt, mint olyat, amely ellenkezik az általános szervezeti szabályzattal és megfosztja a Főtanácsot attól a jogától, hogy a Nemzetközi Munkásszövetség általános érdekében mindenhonnan toborozhassa erőit.

IV. A Főtanács meg van győződve arról, hogy a Section française de 1871 meg fogja érteni a javasolt módosítások szükségességét és nem habozik külön alapszabályait összhangba hozni az általános szervezeti szabályzat és ügyviteli szabályzat betűjével és szellemével, s így elejét veszi mindenféle

nézeteltérésnek, amely a jelenlegi körülmények között csak hátráltathatná a Nemzetközi Munkásszövetség továbbfejlődését.

A Főtanács nevében és rendeletére
Üdvözlet és egyenlőség

Auguste Serraillier
Franciaország ügyeivel megbízott titkár

A megírás ideje: 1871 október 17.
Eredeti nyelve: francia

Karl Marx

A Nemzetközi Munkásszövetség általános szervezeti szabályzata és ügyviteli szabályzata[376]

A Nemzetközi Munkásszövetség általános szervezeti szabályzata

Tekintettel arra,

hogy a munkásosztály felszabadítását magának a munkásosztálynak kell kiharcolnia;

hogy a munkásosztály felszabadításáért folyó harc nem osztálykiváltságokért és monopóliumokért, hanem egyenlő jogokért és kötelességekért, minden osztályuralom megszüntetéséért vívott harcot jelent;

hogy a szolgaság minden formájának, minden társadalmi nyomorúságnak, szellemi elkorcsosodásnak és politikai függésnek alapja a munkás gazdasági alávetettsége, függése azoktól, akik monopolizálják a munkaeszközöket, azaz az élet forrásait;

hogy ezért a munkásosztály gazdasági felszabadítása a nagy cél, amelynek minden politikai mozgalmat mint eszközt alá kell rendelni;

hogy az összes erőfeszítések, amelyek e nagy célra irányultak, azért hiúsultak meg eddig, mert hiányzott az összetartás minden egyes országban a sokfajta munkaág között, és mert nem volt testvéri szövetség a különböző országok munkásosztályai között;

hogy a munka felszabadítása nem helyi vagy nemzeti, hanem társadalmi kérdés, amely valamennyi országra kiterjed, ahol modern társadalom áll fenn, és amelynek megoldása a leghaladottabb országok – gyakorlati és elméleti – együttműködésétől függ;

hogy a munkásosztály mostani újjáéledése Európa haladott ipari országaiban új reményt kelt, de egyszersmind ünnepélyes figyelmeztetés is, hogy ne essenek vissza a régi hibákba, s azt követeli, hogy múlhatatlanul egyesítsék a még mindig elszigetelt mozgalmakat;

A MUNKÁSOK

NEMZETKÖZI EGYESÜLETÈNEK

ALAPSZABÁLYAI

ÉS

ÜGYKEZELÉSI SZABÁLYAI.

HIVATALOS MAGYAR KIADÁS.

PEST, 1872.
NYOMATOTT A „MAGYAR NYOMDA“-BAN

A Nemzetközi Munkásszövetség szabályzatai első magyar kiadásának címlapja

EZEKBŐL AZ OKOKBÓL alapíttatott meg a Nemzetközi Munkásszövetség,

A SZÖVETSÉG KIJELENTI,

hogy a hozzá csatlakozó valamennyi egyesület és egyén az igazságot, az igazságosságot és az erkölcsöt ismeri el az egymás és minden ember iránti magatartása alapjául, tekintet nélkül színre, vallásra vagy nemzetiségre;

hogy elismeri, *hogy nincs jog kötelesség nélkül és nincs kötelesség jog nélkül.*[377]

Ebben a szellemben állították össze a következő szervezeti szabályzatot.

1. A Szövetség azért alakult, hogy a különböző országokban fennálló és ugyanarra a célra, tudniillik a munkásosztály védelmére, haladására és teljes felszabadítására törekvő munkásegyesületek érintkezésének és* együttműködésének központi szerve legyen.

2. A társaság neve „Nemzetközi Munkásszövetség".

3. Évenként összehívják a Szövetség szekcióinak küldötteiből álló általános munkáskongresszust. A kongresszus a nyilvánosság elé tárja a munkásosztály közös törekvéseit, foganatosítja a Nemzetközi Szövetség eredményes munkájához szükséges intézkedéseket és kinevezi a Szövetség Főtanácsát.

4. Minden egyes kongresszus meghatározza a következő kongresszus összeülésének időpontját és helyét. A küldöttek a meghatározott időben és helyen külön meghívás nélkül gyűlnek össze. A Főtanács szükség esetén megváltoztathatja a kongresszus összeülésének a helyét, de időpontját nem halaszthatja el. A kongresszus évenként meghatározza a Főtanács székhelyét és kinevezi annak tagjait. Az ilyenképpen kinevezett Főtanácsnak joga van új tagokkal kiegészíteni magát.

Az általános kongresszus az évenkénti ülésein nyilvános beszámolót kap a Főtanács előző évi tevékenységéről. Sürgősség esetén a Főtanács a rendes évi időpontnál előbb is összehívhatja az általános kongresszust.

5. A Főtanács a Nemzetközi Szövetségben képviselt különböző országok munkásaiból tevődik össze. A Főtanács a saját tagjai közül megválasztja az ügyek viteléhez szükséges tisztségviselőket, mégpedig: pénztárnokot, főtitkárt, a különböző országok ügyeivel megbízott titkárokat stb.

6. A Főtanács a Szövetség különböző nemzeti és helyi csoportjainak nemzetközi ügyvivőségeként működik, arra törekedve, hogy az egyes országok munkásai állandóan tájékozva legyenek osztályuknak valamennyi többi or-

* *A német szövegben betoldva*: tervszerű – *Szerk.*

ságban folyó mozgalmáról; hogy a különböző európai országok társadalmi állapotának vizsgálata egyidejűleg és közös irányítással történjék; hogy a valamely tagegyesületben felmerült, általános érdeklődésre számot tartó kérdéseket valamennyi tagegyesület megvitassa, és hogy ha azonnali gyakorlati lépésekre van szükség – például nemzetközi viszályok esetén – a Szövetség tagegyesületei egyidejűleg és egységesen cselekedjenek. A Főtanács, valahányszor ez időszerűnek látszik, vállalja a különböző nemzeti vagy helyi egyesületek elé terjesztendő javaslatok kezdeményezését. Az érintkezés megkönnyítésére a Főtanács időszakos jelentéseket tesz közzé.

7. Minthogy a munkásmozgalom sikere minden egyes országban csak az egyesülés és szervezettség erejével biztosítható, másrészt pedig a Nemzetközi Főtanács hasznossága jelentékeny mértékben attól függ, hogy a munkásszövetségek kevés nemzeti központjával vagy kis és elszigetelt helyi egyesületek sokaságával lesz-e dolga, azért a Nemzetközi Szövetség tagjainak – mindegyiknek a maga országában – minden erejüket latba kell vetniök, hogy az elszigetelt munkásegyesületeket nemzeti központi szervek által képviselt nemzeti szervezetekbe egyesítsék. Magától értetődik azonban, hogy e szabály alkalmazása az egyes országok sajátos törvényeitől függ, és, a törvényes akadályoktól eltekintve, egyetlen független helyi szervezetnek sincs megtiltva, hogy közvetlenül levelezzen a Főtanáccsal.

8. Minden egyes szekciónak joga van saját titkárt kinevezni a Főtanáccsal való összeköttetés érdekében.

9. A Nemzetközi Munkásszövetségnek tagja lehet mindenki, aki elismeri és védelmezi annak elveit. Minden egyes szekció felelős az általa felvett tagok feddhetetlenségéért.

10. A Nemzetközi Szövetség minden egyes tagját, aki egyik országból másik országba költözik, a Szövetségbe szervezett munkásoknak testvéri támogatásban kell részesíteniök.

11. A Nemzetközi Szövetségbe belépő munkásegyesületek, noha a testvéri együttműködés örök szövetségében egyesülnek, sértetlenül megőrzik már meglevő szervezeteiket.

12. Ez a szervezeti szabályzat bármely kongresszuson felülvizsgálható – feltéve, hogy a jelenlevő küldöttek kétharmada a felülvizsgálás mellett szavaz.

13. Mindazt, amire a jelen szervezeti szabályzat nem tér ki, külön szabályzatban fogjuk pótolni, amelyet minden kongresszuson felülvizsgálatnak vetünk alá.

Ügyviteli szabályzat, a kongresszusok (1866–1869) és a londoni konferencia (1871) határozatainak megfelelően revideált szöveg

I

Az általános kongresszus

1. A Nemzetközi Munkásszövetség minden tagja szavazásra jogosult és választható általános kongresszusi küldöttválasztásokon.

2. Minden szekció, tagjai számától függetlenül, egy-egy küldöttet meneszthet a kongresszusra.

3. Minden küldött csak egy szavazattal rendelkezik a kongresszuson.

4. A küldöttek költségeit az őket kinevező szekciók és csoportok viselik.

5. Ha valamely szekciónak nincs módjában küldöttet meneszteni, megegyezhet más szomszédos szekciókkal közös küldött kinevezésére.

6. Minden 500-nál több tagot számláló szekció vagy csoport jogosult arra, hogy minden további 500 tagonként egy-egy további küldöttet* menesszen.

7. Kongresszusi helyüket elfoglalni és szavazati jogukat gyakorolni a jövőben csak olyan társaságok, szekciók vagy csoportok küldötteinek engedtetik meg, melyek az Internacionáléhoz tartoznak és járulékaikat befizették a Főtanácsnak. Ami viszont az olyan országokat illeti, ahol az Internacionálé szabályszerű létrehozása törvényi akadályba ütközik, szakszervezeteik és munkásszövetkezeteik küldöttei részt vehetnek elvi kérdésekről folyó kongresszusi vitákban, de ügyviteli kérdésekre vonatkozó vitában és szavazáson nem.

8. A kongresszus ülései kétfélék: zárt ügyviteli ülések és nyílt ülések, mely utóbbiak feladata a kongresszusi program általános kérdéseinek megvitatása és a rájuk vonatkozó szavazás.

9. A kongresszusi programot az előző kongresszus által napirendre tűzött kérdések, a Főtanács által kiegészítőleg felvetett kérdések és azok a kérdések alkotják, melyeket a különböző szekciók, csoportok vagy ezek bizottságai elfogadás végett a Főtanács elé terjesztettek; a programot a Főtanács fogalmazza meg.

Minden szekciónak, csoportnak vagy bizottságnak, mely megvitatás céljából olyan kérdést akar a következő kongresszus elé terjeszteni, melyet nem

---

* *A német szövegben*: további küldötteket – *Szerk.*

az előző kongresszus javasolt, ezt március 31-e előtt a Főtanács tudomására kell hoznia.

10. A kongresszusok megszervezése a Főtanács feladata; a Főtanács tartozik a kongresszusi programot a föderális tanácsok vagy bizottságok útján kellő időben a szekciók tudomására hozni.

11. A kongresszus minden elé terjesztett kérdés ügyében különbizottságot nevez ki. Minden küldött megjelöli azt a bizottságot, melyhez tartozni kíván. Minden bizottság elolvassa azokat az emlékiratokat, amelyeket a reá tartozó speciális kérdésben a különböző szekciók vagy csoportok nyújtottak be. Összefoglaló jelentést készít belőlük, s a nyilvános üléseken csakis ez olvasandó fel. Azonkívül eldönti, hogy az említett emlékiratok közül melyek csatolandók a kongresszusi tanácskozásokról szóló hivatalos jelentéshez.

12. Nyilvános ülésein a kongresszus mindenekelőtt azokkal a kérdésekkel foglalkozik, melyeket a Főtanács tűzött napirendre; ezután következik a többi kérdés megvitatása.

13. Minden elvi kérdésről név szerinti szavazással hoznak határozatot.

14. Minden szekciónak vagy szekcióföderációnak legalább két hónappal az évi kongresszus összeülése előtt részletes jelentést kell küldenie a Főtanács részére folyó évi tevékenységükről és fejlődésükről. A Főtanács ebből az anyagból összefoglaló jelentést készít, s a kongresszuson csakis ez olvasandó fel.

II

A Főtanács

1. A Főtanács megjelölés a Nemzetközi Munkásszövetség központi tanácsának van fenntartva. Azon különböző országok központi tanácsainak, ahol az Internacionálé szabályszerű szervezettel rendelkezik, a *föderális tanács* vagy *föderális bizottság* megjelölést kell használniok, hozzáfűzve az illető országok nevét.

2. A Főtanács köteles végrehajtani a kongresszusi határozatokat.

3. A Főtanács, valahányszor eszközei ezt lehetővé teszik, jelentést tesz közzé, amely kiterjed mindarra, ami a Nemzetközi Munkásszövetséget érdekli.

Ebből a célból összegyűjti mindazokat az okmányokat, amelyeket a különböző országok föderális tanácsai vagy bizottságai neki elküldenek, vagy amelyeket más úton megszerezhet.

A jelentést különböző nyelveken fogalmazzák meg, és ingyenesen megküldik a föderális tanácsoknak vagy bizottságoknak, amelyek kötelesek mindegyik szekciójuknak elküldeni egy példányt.

Ha a Főtanácsnak az ilyen jelentések közzététele nem állna módjában, ez esetben háromhavonként írásos közleményt kell eljuttatnia a különböző föderális tanácsoknak és bizottságoknak, melyek azokat országuk lapjaiban és jelesül az Internacionálé orgánumaiban publikálják.

4. Minden új szekció vagy egyesület, amely csatlakozni szándékozik az Internacionáléhoz, haladéktalanul köteles erről a Főtanácsot értesíteni.

5. A Főtanácsnak jogában áll minden új szekció vagy csoport csatlakozását, a következő kongresszushoz való fellebbezés lehetőségének fenntartásával, engedélyezni vagy megtagadni.

De mindenütt, ahol működnek föderális tanácsok vagy bizottságok, a Főtanács köteles a hatáskörükbe tartozó új szekció vagy egyesület csatlakozásának engedélyezése vagy megtagadása előtt tanácsukat kikérni; anélkül azonban, hogy az a Főtanács időleges döntési jogát csorbítaná.

6. A Főtanácsnak jogában áll az is, hogy az Internacionálé bármely szekcióját a következő kongresszus összeüléséig felfüggessze.

7. Egyazon nemzeti csoporthoz tartozó egyesületek vagy szekciók vagy különböző nemzetiségi csoportok között felmerült nézeteltérések esetén az ilyen nézeteltérésekben történő döntés joga a Főtanácsé, a következő kongresszushoz való fellebbezés lehetőségének fenntartásával, melynek döntése végleges.

8. A Főtanács által különféle megbízatásokkal kinevezett minden küldöttnek jogában áll a föderális tanácsok vagy bizottságok, kerületi és helyi bizottságok és helyi szekciók minden gyűlésén részt venni és felszólalni, anélkül azonban, hogy ott szavazati joggal rendelkeznék.

9. Az általános szervezeti szabályzat és ügyviteli szabályzat angol, francia és német kiadásait a Főtanács által kiadott hivatalos szövegek alapján kell újranyomatni.

Az általános szervezeti szabályzat és ügyviteli szabályzat minden más nyelvű fordítását közzététel előtt jóváhagyás végett a Főtanács elé kell terjeszteni.

III

A Főtanácsnak fizetendő járulékok

1. Minden szekciónak és a Szövetséghez csatlakozott minden egyesületnek a Főtanács részére tagonként 1 penny* évi** járulékot kell fizetnie. Ez

* *A német szövegben betoldva*: (garas) – *Szerk.*

** *A német szövegben*: általános – *Szerk.*

a járulék a Főtanács kiadásainak fedezésére szolgál, amilyenek a főtitkár díjazásának, a levelezés, a publikációk, a kongresszusi előkészületek stb. költségei.

2. A Főtanács egységes* beragasztható bélyegeket nyomat, melyek egyenként egy penny értéket képviselnek, és ezeket évente a szükséges mennyiségben megküldi a föderális tanácsoknak vagy bizottságoknak.**

3. E bélyegeket rá kell ragasztani a tagsági könyv egy külön lapjára vagy*** a szervezeti szabályzat ama példányára, melynek a Szövetség minden tagja tartozik birtokában lenni.

4. A különböző országok föderális tanácsai vagy bizottságai minden év március 1-én tartoznak az eladott bélyegekből befolyó összegeket a Főtanácshoz továbbítani és a fennmaradt eladatlan bélyegeket visszaszármaztatni.

5. Ezek a bélyegek, amelyek az egyéni járulékok értékét képviselik, folyó évi keltezést viselnek.

IV

Föderális tanácsok vagy bizottságok

1. A föderális tanácsok vagy bizottságok kiadásait szekcióik fedezik.

2. A föderális tanácsok vagy bizottságok tartoznak legalább havonta egy jelentést küldeni a Főtanácsnak.

3. A föderális tanácsok vagy bizottságok háromhavonként jelentést tartoznak eljuttatni a Főtanács részére szekcióik ügyviteléről és pénzügyi helyzetéről.

4. Minden föderáció elutasíthatja egyesületek vagy szekciók felvételét° vagy kizárhatja őket kebeléből. Nincs azonban felhatalmazása arra, hogy megfossza őket Internacionálé-jellegüktől, de javasolhatja felfüggesztésüket a Főtanácsnak.

---

* *A német szövegben hiányzik ez a szó. – Szerk.*

** *A német szövegben betoldva*: 3. A föderális tanácsok vagy bizottságok a helyi bizottságoknak vagy ilyenek hiányában a helyi szekcióknak taglétszámuknak megfelelő számú bélyeget juttatnak. – *A német szövegben az alábbi* 3., 4., 5. *pont a* 4., 5., 6. *sorszámot kapta. – Szerk.*

*** *A német szövegben hiányzik*: a tagsági könyv egy külön lapjára vagy – *Szerk.*

° *A német szövegben*: felvehet egyesületeket vagy szekciókat – *Szerk.*

V

Helyi egyesületek, szekciók és csoportok

1. Minden szekciónak szabadságában áll olyan szervezeti szabályzatot és helyi ügyvitelére vonatkozó szabályozást hozni, amely össze van hangolva országának helyi körülményeivel és törvényeivel. Ezek a szervezeti szabályzatok és szabályozások* azonban nem tartalmazhatnak semmi olyat, ami ellenkezik az általános szervezeti szabályzattal és ügyviteli szabályzattal.

2. Minden helyi szekció, tagozat, csoport és ezek minden bizottsága ezentúl egyszerűen és kizárólag a Nemzetközi Munkásszövetség szekciója, csoportja és bizottsága** megjelölést használja, hozzáfűzve az illető helység nevét, és ilyenként alakuljon meg.

3. Következésképpen ezentúl nincsen megengedve, hogy szekciók vagy csoportok*** szektanevekkel jelöljék meg magukat, pl. pozitivistáknak, mutualistáknak, kollektivistáknak, kommunistáknak stb. nevezzék magukat, vagy hogy olyan elnevezésekkel, mint: propaganda-szekció stb. különtestületeket alakítsanak, melyek speciális, a Szövetség közös céljaitól eltérő küldetéseket tulajdonítanak maguknak.

4. E rész 2. cikkelye nem vonatkozik a Szövetséghez csatlakozott szakszervezetekre.

5. Felszólítunk minden szekciót, ágazatot, valamint a Szövetséghez csatlakozott minden munkásegyesületet, hogy szekciójukban vagy egyesületükben töröljék el az elnöki tisztet.

6. Javasoljuk, hogy a munkásosztály körében női szekciók alakuljanak. Ez a határozat magától értetődőleg nem a munkásokból és munkásnőkből közösen álló szekciók fennállása vagy alakítása ellen irányul.

7. Ha valahol az Internacionálét támadó közlemények jelennek meg, a legközelebbi szekció vagy bizottság tartozik e kiadvány egy példányát° megküldeni a Főtanácsnak.

8. Valamennyi Internacionálé-bizottság, valamint a Főtanács irodájának címét háromhavonként a Szövetség minden lapjában közzé kell tenni.

---

* *A német szövegben*: A különszabályzatok – *Szerk.*

** *A német szövegben*: szekciója stb. – *Szerk.*

*** *A német szövegben betoldva*: és ezek bizottságai – *Szerk.*

° *A német szövegben betoldva*: azonnal – *Szerk.*

VI

Általános munkásstatisztika*

1. A Főtanács köteles hatályba léptetni a szervezeti szabályzat 6. cikkelyének[353] a munkásosztály általános statisztikájára vonatkozó részét, valamint az 1866-os genfi kongresszus ugyanezen tárgyra vonatkozó határozatait.

2. Minden helyi szekció köteles külön statisztikai bizottságot kinevezni, hogy az, amennyire módjában áll, mindenkor kész legyen az országának föderális tanácsa vagy bizottsága vagy a Főtanács által feltett kérdések megválaszolására.

Minden szekciónak javasoljuk, hogy a statisztikai bizottságok titkárainak adjon díjazást, tekintettel arra, hogy munkájuk a munkásosztály számára általános haszonnal jár.

3. A föderális tanácsok vagy bizottságok az országukban gyűjtött anyagokat minden év augusztus 1-én megküldik a Főtanácsnak, amely a maga részéről feldolgozza azokat egy általános jelentésben, melyet az évenként szeptember havában tartott kongresszusok elé kell terjeszteni.

4. Azon szakszervezetekről és Internacionálé-szekciókról, amelyek a kért információ megadását megtagadják, jelentést kell tenni a Főtanácsnak, amely további intézkedést tesz.

5. Az 1866-os genfi kongresszus e rész 1. cikkelyében hivatkozott határozatai a következők:

A minden civilizált ország munkásosztályának helyzetére vonatkozó statisztikai vizsgálat, melyet a munkásosztály maga hajt végre – ez az erőfeszítések nagy nemzetközi egyesítése. Eredményesen csak akkor hathatunk, ha ismerjük az anyagot, amelyre hatni akarunk. Ily nagy mű kezdeményezésével a munkások emellett bebizonyítják, hogy képesek saját kezükbe venni saját sorsukat.

A kongresszus tehát javasolja, hogy mindenütt, ahol Szövetségünknek szekciói működnek, haladéktalanul kezdjék meg a munkát és gyűjtsenek a mellékelt vizsgálati tervben felsorolt különböző pontokra vonatkozó bizonyító anyagot; a kongresszus felszólítja Európa és az Amerikai Egyesült Államok munkásait, működjenek közre a munkásosztályra vonatkozó statisztika elemeinek összegyűjtésében és jelentéseiket a bizonyító anyaggal együtt to-

* *A német szövegben*: A munkásosztály általános statisztikája – *Szerk.*

vábbítsák a Főtanácshoz. A Főtanács ezeket feldolgozza egy jelentésben, melyhez függelékként csatolja a bizonyító anyagot. E jelentést függelékével együtt a következő évi kongresszus elé kell terjeszteni, ennek jóváhagyása után pedig a Szövetség költségére ki kell nyomatni.

Általános vizsgálati terv, amely természetesen helységenként módosítható.*

1. Ipar neve. 2. A foglalkoztatottak életkora és neme. 3. A foglalkoztatottak száma. 4. Fizetések és bérek: a) tanoncok**, b) napibér vagy darabbér; közvetítők által fizetett bérek. Heti, évi átlag. 5. a) Gyári munkaórák. b) Munkaórák kis munkáltatóknál és otthonmunkánál, amennyiben az illető ipart e különböző módokon űzik. c) Éjjeli és nappali munka. 6. Étkezési idők és bánásmód. 7. A műhelyek és a munka faja; túlzsúfoltság, elégtelen szellőzés, nappali fény hiánya, gázfény használata, tisztaság stb. 8. A foglalkoztatás hatása a testi állapotra. 9. Erkölcsi*** állapot. Nevelés. 10. Az ipar jellege: idényipar-e vagy egész éven át többé-kevésbé egyenletesen folyik-e; nagy ingadozásoknak van-e kitéve, külföldi konkurrenciának ki van-e téve, főleg belföldi vagy külföldi fogyasztásra° dolgozik-e.°°

Függelék

A Londonban 1871 szeptember 17-től 23-ig megtartott konferencia megbízta a Főtanácsot, hogy angol, francia és német nyelven bocsássa ki a „Nemzetközi Munkásszövetség általános szervezeti szabályzata és ügyviteli szabályzata" új, hiteles és revideált kiadását, mégpedig a következő okokból:

I. Általános szervezeti szabályzat

A genfi kongresszus (1866) néhány kiegészítéssel elfogadta a Szövetség Londonban, 1864 novemberében közzétett ideiglenes szervezeti szabályzatát. Ugyszintén határozatot hozott (lásd „Congrès ouvrier de l'Association

---

* *A német szövegben*: *Vizsgálati szkéma*; a körülményeknek megfelelően módosítandó és kiegészítendő. – *Szerk.*

** *A német szövegben betoldva*: és segédek – *Szerk.*

*** *A német szövegben betoldva*: és művelődési – *Szerk.*

° *A német szövegben*: piacra – *Szerk.*

°° *A német szövegben betoldva*: 11. Munkás és mester viszonyára vonatkozó külön törvényhozás. 12. A munkások táplálkozási és lakásviszonyai. – *Szerk.*

Internationale des Travailleurs, tenu à Genève du 3 au 8 Septembre, 1866", Genf, 1866. 27. old., jegyzet), hogy a Főtanács tegye közzé a kongresszus által megszavazott szervezeti szabályzat, valamint ügyviteli szabályzat hivatalos és kötelező szövegét. A Főtanácsot megakadályozta e rendelkezés végrehajtásában, hogy a genfi kongresszus jegyzőkönyveit Franciaországon át történő továbbításuk során a bonapartista kormány elkobozta. Mire a jegyzőkönyveket, Lord Stanley akkori brit külügyminiszter közbelépésének eredményeképpen végre vissza lehetett szerezni, egy francia kiadást már megjelentettek Genfben, és a szervezeti szabályzat és ügyviteli szabályzat e kiadásban foglalt szövegét minden francia nyelvű országban mindjárt újranyomatták. Ez a szöveg sok tekintetben hibás volt.

1. A londoni ideiglenes szervezeti szabályzat párizsi kiadását elfogadták hű fordításnak; a párizsi bizottság azonban, melytől ez a fordítás származott, nemcsak hogy igen jelentős változtatásokat eszközölt a szervezeti szabályzat bevezetőjében, melyeket a Főtanács megkeresésére válaszolva a Franciaországban fennálló politikai állapot mellett elkerülhetetlennek mondottak, hanem az angol nyelv elégtelen ismerete következtében a szervezeti szabályzat egyes pontjait tévesen is fordították.

2. A genfi kongresszusnak az lévén a feladata, hogy az ideiglenes szervezeti szabályzatnak végleges jelleget adjon, az e célra kinevezett bizottság egyszerűen törölt minden olyan passzust, melyben bármiféle ideiglenes természetű dologról esett szó, anélkül, hogy észrevette volna, hogy e passzusok némelyike igen jelentős és semmiképpen sem ideiglenes jellegű anyagot tartalmazott. A lausanne-i kongresszus (1867) után közzétett angol kiadásból ezeket a passzusokat ugyancsak kihagyták.

II. Ügyviteli szabályzat

Az eddig a szervezeti szabályzattal együttesen közzétett ügyviteli szabályzat csak a genfi kongresszus (1866) határozatait tartalmazza. Szükségessé vált tehát a későbbi kongresszusok és a londoni konferencia (1871) által megszavazott szabályozások lefektetése.

A jelenlegi revideált kiadáshoz a következő publikációk kerültek felhasználásra:

„Address and Provisional Rules of the International Workingmen's Association etc.", London 1864.

„Rules of the International Workingmen's Association", London 1867.

„Congrès ouvrier de l'Association Internationale des Travailleurs, tenu à Genève du 3 au 8 Septembre, 1866", Genf 1866.*

„Procès-verbaux du Congrès de l'Association Internationale des Travailleurs, réuni à Lausanne du 2 au 8 Septembre, 1867", Chaux-de-Fonds 1867.

„Troisième Congrès de l'Association Internationale des Travailleurs (brüsszeli kongresszus) – Compte-rendu officiel", Brüsszel 1868.

„The International Workingmen's Association. Resolutions of the Congress of Geneva, 1866, and the Congress of Brussels, 1868", London 1868.

„Compte-rendu du 4me Congrès International, tenu a Bâle en Septembre 1868", Brüsszel 1869.

„Report of the Fourth Annual Congress of the International Workingmen's Association, held at Basle, 1869. Published by the General Council", London 1869.

„Quatrième Congrès de l'Association Internationale des Travailleurs, tenu a Bâle, 1869. Rapport du délégué des Sections de la Fabrique à Genève", Genf 1869.

„Resolutions of the Conference of Delegates of the International Workingmen's Association, assembled at London, 1871", London 1871.

A bázeli kongresszussal kapcsolatosan a kongresszusi tanácskozásokról Bázelban röpiratokban közzétett német jelentés, valamint a főtitkárnak a kongresszus folyamán készített feljegyzései is kisegítő anyagul szolgáltak.

Hogy e különféle források milyen módon kerültek felhasználásra a jelenlegi revideált kiadáshoz, az kitűnik az alábbi összeállításból.

Általános szervezeti szabályzat

Bevezető. – Az „*ezekből az okokból*" szavak után újra beiktattuk e szavakat: „alapíttatott meg a Nemzetközi Munkásszövetség". Lásd „Provisional Rules", 13. old.**

E passzus: „Az ember kötelességének tekintik"*** stb., kimaradt, mert két egyformán hiteles és egymással össze nem egyeztethető szövegezés létezik. Azonkívül ennek valódi értelmét már magában foglalja a közvet-

* *A német szövegben betoldva*: „Procès-verbaux du Congrès de Genève, 1866. Rapport du Conseil Général". Közzétéve a „Courrier International"-ban, március–áprilisi szám, London 1867. – *Szerk.*

** *V. ö. 16. köt. 12. old.* – *Szerk.*

*** *V. ö. 16. köt. 13. old.* – *Szerk.*

lenül megelőző passzus, valamint a közvetlenül utána következő: „Nincs jog kötelesség nélkül" stb.

A 3. cikkelyt az ideiglenes szervezeti szabályzat 3. cikkelye alapján újra beiktattuk.

4. cikkely. – A 3. cikkely egy része és az egész 4. cikkely a londoni 1867-es „Rules"-ból.

5. cikkely. – A 3. cikkely bevezető része az 1867-es „Rules"-ból. Az „elnököt" szó a bázeli kongresszus I. ügyviteli határozata értelmében kimaradt.[378]

6. cikkely. – Az 5. cikkely az 1867-es „Rules"-ból. Az „együttműködő szövetségek" [„Co-operating Associations"] szavakat „a Szövetség különböző nemzeti és helyi csoportjai"-ra változtattuk, mert némely fordításokban a kifejezést tévesen szövetkezeti társaságoknak [co-operative societies] értelmezték.

7. cikkely. – A 6. cikkely az 1867-es „Rules"-ból.

8. cikkely. – A 10. cikkely az 1867-es „Rules"-ból.

10. cikkely. – A 8. cikkely az 1867-es „Rules"-ból.*

A 12. cikkely az 1867-es „Rules"-beli ügyviteli szabályzat 13. cikkelye.

13. cikkely. – A 12. cikkely az 1867-es „Rules"-ból.

Az 1867-es „Rules" 7. cikkelye kimaradt, mert beiktatása ellentétben állt a lausanne-i kongresszus egyik határozatával. Lásd „Procès-verbaux du Congrès de Lausanne", 36. old.

Ügyviteli szabályzat

I. Az általános kongresszus

1. cikkely. – A genfi kongresszuson megszavazott ügyviteli szabályzat 11. cikkelye („Congrès de Genève", Genf 1866, 26. sk. old.); Az 1867-es „Rules" 10. cikkelye; utóbbi nem teljes.

2. cikkely. – „Congrès de Genève", 9. cikkely; 1867-es „Rules etc.", 6. cikkely.

3. cikkely. – „Congrès de Genève", 13. cikkely; 1867-es „Rules etc.", 11. cikkely.

4. cikkely. – „Congrès de Genève", 10. cikkely; 1867-es „Rules etc.", 9. cikkely.

---

* *A német szövegben hiányzik ez a sor. – Szerk.*

5. cikkely. – „Congrès de Genève", 9. cikkely; 1867-es „Rules etc.", 7. cikkely.

6. cikkely. – „Congrès de Genève", 12. cikkely; 1867-es „Rules etc.", 8. cikkely.

7. cikkely. – Bázeli ügyviteli szabályzat, VIII.

8. cikkely. – E cikkelyhez kiegészítettük a „Guide pratique pour le Congrès de l'Internationale"-t („Compte-rendu du Congrès de Bâle", Brüsszel 1869) a bázeli kongresszusra vonatkozó többi fent idézett forrásból.

9. cikkely. – Első rész: mint 8. cikkelynél. Második rész: a lausanne-i kongresszus határozata („Procès-verbaux", 74. old., 1.).

10. cikkely. – „Congrès de Genève", 1 *b* cikkely; 1867-es „Rules etc.", 1 *b* cikkely.

11. cikkely. – „Guide pratique", bázeli kongresszus, 3. és 11. cikkely.

12. cikkely. – „Guide pratique etc.", 10. cikkely.

13. cikkely. – „Guide pratique etc.", 7. cikkely.

14. cikkely. – „Guide pratique etc.", 4. cikkely.

II. A Főtanács

1. cikkely. – Londoni konferencia, 1871, II. 1.

2. cikkely. – „Congrès de Genève", 1. cikkely; 1867-es „Rules etc.", 1. cikkely.

3. cikkely. – Az első két bekezdés: „Congrès de Genève" és 1867-es „Rules etc.", 2. cikkely és 1 *a* cikkely. Harmadik bekezdés: „Congrès de Genève", 3. cikkely. Utolsó bekezdés: lausanne-i kongresszus, „Procès-verbaux", 31. old., 2. cikkely.

4–7. cikkely. – Bázeli ügyviteli határozatok, IV–VII.

8. cikkely. – Londoni konferencia, III.

9. cikkely. – A londoni konferencia határozata, szeptember 18-i és 22-i ülés.

III. A Főtanácsnak fizetendő járulékok

1. cikkely. – Első bekezdés: lausanne-i kongresszus, „Procès-verbaux", 37. old., 3., és bázeli ügyviteli határozatok IX. cikkely. Második bekezdés – „Congrès de Genève" és 1867-es „Rules", 4. cikkely.

2–6. cikkely. – Londoni konferencia, IV. 1–5.

IV. Föderális tanácsok vagy bizottságok

1. cikkely. – „Congrès de Genève" és 1867-es „Rules", 6. cikkely.
2. cikkely. – Uo., 5. cikkely.
3. cikkely. – Brüsszeli kongresszus, „Compte-rendu officiel", 50. old. Függelék, Ügyviteli ülések, 3. sz. határozat.
4. cikkely. – Bázeli ügyviteli határozatok, VI. cikkely.

V. Helyi egyesületek, szekciók és csoportok

1. cikkely. – „Congrès de Genève", 14. cikkely; 1867-es „Rules etc.", 12. cikkely.
2–4. cikkely. – Londoni konferencia, II. 2–4.
5. cikkely. – Bázeli ügyviteli határozatok, 1. cikkely.
6. cikkely. – Londoni konferencia, V.
7. cikkely. – Bázeli ügyviteli határozatok, II. cikkely.
8. cikkely. – Uo., III. cikkely.

VI. Általános munkásstatisztika

1–4. cikkely. – Londoni konferencia, VI. 1–4.
5. cikkely. – A genfi kongresszus határozata (a genfi és brüsszeli kongresszusi határozatok londoni kiadása, 4. old.).

Az 1871. évi londoni konferencia rendeletére és nevében

a Főtanács

R. Applegarth; M. J. Boon; Fred. Bradnick; G. H. Buttery;** E. Delahaye; Eugène Dupont (kiküldetésben)***; Wm. Hales; G. Harris; Hurliman; Jules Johannard; Harriet Law; Fred. Lessner; Lochner; Ch. Longuet;° C. Martin; Zévy Maurice; Henry Mayo; George Milner; Ch. Murray; Pfänder;°° John Roach; Rühl; Sadler; Cowell Stepney; Alfred Taylor; W. Townshend; E. Vaillant; John Weston*

---

* *A német szövegben betoldva: Ant. Arnaud; – Szerk.*
** *A német szövegben betoldva: F. Cournet; – Szerk.*
*** *A német szövegben hiányzik a zárójeles szó. – Szerk.*
° *A német kiadásban hiányzik. – Szerk.*
°° *A német kiadásban betoldva: Vitale Regis; G. Ranvier; – Szerk.*

Az egyes országok ügyeivel megbízott titkárok

Leo Frankel – Ausztria és Magyarország; *A. Herman* – Belgium; *Th. Mottershead* – Dánia; *A. Serraillier* – Franciaország; *Karl Marx* – Németország és Oroszország; *Charles Rochat* – Hollandia; *J. P. MacDonnel* – Írország; *Fried. Engels* – Olaszország és Spanyolország; *Walery Wróblewski* – Lengyelország; *Hermann Jung* – Svájc; *J. G. Eccarius* – Egyesült Államok; *Constant le Moussu* – az Egyesült Államok francia szekciói

Ch. Longuet, elnök
Herm. Jung, pénztárnok
John Hales, főtitkár

256, High Holborn, London, W. C.
1871 október 24.

General Rules and Administrative Regulations of the International Workingmen's Association

A megjelenés helye: külön brosúrában, London, 1871 november első fele

Eredeti nyelve: angol

[Friedrich Engels]

[A Főtanács nyilatkozata Cochrane leveléről[379]]

Az „Eastern Post" szerkesztőjének[380]

Uram!

Október 31-én a „Times"-ban Alexander Baillie Cochrane aláírásával megjelent az Internacionáléról egy levél, amelynek megválaszolása céljából helyet kérek lapja hasábjain. Először is A. B. C. úr „nem tudja, vajon Odger úr még elnöke-e e társaság angol szekciójának". Az Internacionálé Főtanácsában – amelyet A. B. C. úr e társaság angol szekciójának nevez – az elnöki tisztet már 1867 szeptemberében megszüntették. Köztudomású, hogy Odger úr a franciaországi polgárháborúról szóló kiáltványunk közzététele után (ez év júniusában) kilépett a Főtanácsból.

A. B. C. úr egy pár kontinentális pletykát olvasott a szeptemberben Londonban tartott küldöttkonferenciánk összetételéről, s ezt az információt vonatkoztatja 1864 szeptember 28-án a St. Martin's Hallban tartott nyilvános gyűlésünkre. Ezen a gyűlésen, mint a „Times" cikkírója október 27-én helyesen megállapította, megválasztották a Nemzetközi Munkásszövetség ideiglenes tanácsát, de nem áll, hogy „Odger urat elnöknek, Cremer urat és Wheeler urat pedig titkároknak választották", mint A. B. C. úr állítja.

A. B. C. úr ezután a következő „hiteles dokumentummal" folytatja információja megbízhatóságának bizonyítását:

Először: „A vörös zászló az egyetemes szeretet jelképe." Ez a hiteles dokumentum nem egyéb, mint ama számtalan hamisítvány egyikének bevezetője, amelyeket nemrégen az Internacionálé nevében a párizsi rendőrség tett közzé, s amelyekről a Főtanács annak idején leszögezte, hogy semmi köze hozzájuk.

Másodszor: „Az orosz Mihail Bakunyin elnöklete alatti genfi programot (kissé nehéz megérteni, hogy egy program hogyan lehet elnöklet alatt) a londoni Főtanács 1869 júliusában fogadta el."

Ez a genfi program semmi más, mint a genfi „Szocialista Demokrácia Egyesülésé"-nek szervezeti szabályzata, amely már idézve van Jules Favre-nak az Internacionáléról szóló köriratában. Mármost e köriratra válaszolva leszögeztem (lásd a „Times" június 13-i számát),* hogy a Főtanács sohasem bocsátott ki ilyen dokumentumot. Ellenkezőleg, olyan dokumentumot bocsátott ki, amely érvénytelennek nyilvánította az Egyesülés eredeti szervezeti szabályzatát.

Még hozzátehetem, hogy a nemrégen Londonban tartott konferencia végleg szakított a Mihail Bakunyin által alapított Egyesüléssel, és hogy a „Journal de Genève"[381], A. B. C. úr pártelveinek e méltó képviselője, vállalta az Egyesülés védelmét az Internacionáléval szemben.

Harmadszor: A. B. C. úr előszedi „hiteles dokumentumai" csokrából Eugène Dupont barátunk magánleveleinek valamiféle elferdített kivonatát, amelyet Oscar Testut bonapartista ex-államügyész már régen nyilvánosságra hozott.[382] Mielőtt A. B. C. úr e „megbízható információ" keresésére elindult a kontinensre, ez az anyag már bejárta az angol sajtót.

Alexander Baillie Cochrane úr társaságunkat „aljasnak" nevezi. Hogy nevezzek egy olyan társaságot, amely a törvényhozás ügyletét ugyanerre az Alexander Baillie Cochrane-ra bízza?

Maradok, Uram, szolgálatára készen

John Hales

a Nemzetközi Munkásszövetség főtitkára

Nemzetközi Munkásszövetség
256, High Holborn

To the Editor of the „Eastern Post"

A megírás ideje: 1871 október 31.

A megjelenés helye: „The Eastern Post", 1871 november 11. (163.) sz.

Eredeti nyelve: angol

* *V. ö. 333–334. old. – Szerk.*

[Friedrich Engels]

[Az angliai gründolási szédelgésről]

London, november 4. – Mi most itt a prosperitás és a flott üzletek sodró lendületében élünk – *mi*, azaz a hivatalos Anglia, a nagytőkések. A tőke feleslegben van a piacon és mindenütt nyereséges elhelyezkedést keres; az emberiség boldogítására és a vállalkozók gazdagítására gombamódra nőnek ki a földből a szédelgő társaságok. Úgy látszik, hogy most bányavállalatok, aszfaltbányák, nagyvárosi lóvasutak, vasgyárak a legdivatosabbak; bányákat kínálnak a Volgánál és Új-Mexikóban; Szavojában, a Jurában, Hannoverban aszfaltbányákat vásárolnak fel; tervezik, hogy Lisszabon és Buenos Aires lóvasutat kap stb. Mindezek a részvénytársaságok természetesen csak arra a célra valók, hogy pillanatnyilag felhajtsák a részvényeket: a vállalkozók nyereséggel adhassanak túl részesedésükön; hogy azután mi lesz a részvényesekkel, ahhoz már semmi közük: „Utánunk a vízözön!" Három, négy év múlva e szédelgő társaságok öthatoda már megtért majd oda, ahova minden evilláginak útja visz, és velük együtt odavész a lépre ment részvényesek pénze is. Ezek, mint mindig, többnyire kisemberek lesznek, akik megtakarított pénzüket befektetik ezekbe a „rendkívül szolid és előnyös" vállalkozásokba, mégpedig éppen akkor, amikor e részvények árfolyamát a szédelgés a csúcspontra hajtotta, – és úgy kell nekik. A részvényszédelgés az egyik leghathatósabb eszköze annak, hogy a kisemberek állítólag – és részben nyilván valóban – maguk szerezte vagyonát a nagytőkések zsebébe játsszák, hogy még a legbutább ember előtt is világossá váljék: a mai társadalmi rendben „saját munkával szerzett" tőke nem is lehetséges, és az összes fennálló tőke éppenséggel semmi egyéb, mint idegen munka fizetség nélkül elsajátított hozama. S ha ez a gründolási szédelgés az utóbbi időben már Németországban és Ausztriában is teljes lendületbe jött, ha fejedelmek és zsidók, birodalmi kancellárok és papocskák közösen vadásznak a kisemberek megtakarított pénzére, – mi ezt csak üdvözölhetjük.

A tőkéknek ez a túltengése a pénzpiacon azonban csak a nagyipar virágzásának visszfénye. A termelésnek szinte minden ágában oly serény igye-

kezettel folyik a munka, aminőt már évek óta nem tapasztaltunk. Nevezetesen áll ez Anglia két fő iparára, melyeknek a vas és a gyapot a nyersanyaga.

A lancashire-i fonóknak végre van újra elegendő gyapotjuk, úgy hogy tömegesen bővíthetik gyáraikat; és ők nem szalasztják el az alkalmat. A kis Oldhamben egymagában tizenöt új fonoda épül, egyenként átlagosan ötvenezer orsóval – ez összesen 750 000 orsó, majdnem ugyanannyi, mint amennyivel az egész Vámegylet[383] (Elzász nélkül) rendelkezik! Ezekhez arányos számban szövőszékek; és Lancashire többi városában ugyanez folyik. A gépgyárak már hónapokra, olyik egy évre előre el van látva rendeléssel, és minden árat megkapnak, csak szállítsanak. Egyszóval megint úgy festenek a dolgok, mint 1844-ben, a kínai piac megnyitása után,[384] amikor a gyárosoknak csak az az egy aggodalmuk volt, hogy tudnak-e eleget szállítani; hiszen, mint mondották, 300 millió ember számára kell ruhát előteremteniök. Akkor aztán jött az 1845-ös és 1847-es visszaesés, amikor is egyszeriben kiderült, hogy a 300 millió kínai eddig szíveskedett a ruháit maga elkészíteni, és a túltermelt angol áruk halomszám eladhatatlanul hevertek minden piacon, a gyárosok és spekulánsok pedig százszámra jutottak csődbe. És így lesz most is megint; ezek az emberek semmit sem tanulnak, és ha valamit tanultak is, a tőkés termelés belső törvénye mégis arra kényszeríti őket, hogy folytonosan ismételjék, egyre nagyobb arányban ismételjék az üzleti fellendülés, túltermelés és válság rég ismert körforgását, míg végül a proletariátus felkelése megszabadítja a társadalmat ennek az otromba körforgásnak a szükségszerűségétől.

Egy bizonyos *Schwitzguébel* úr a „Volksstaat"-ban a Francia-Svájc egy számomra ismeretlen föderális bizottsága nevében közelebbi felvilágosítást kíván arról, amit a „Volksstaat"-ban *Elpigyin* úrról közöltem.* Nekem Schwitzguébel úrral semmi dolgom és tetszőleges harmadik személynek egyáltalán nem adhatok számot az ügyről. Ha azonban Elpigyin úr maga fordulna ez ügyben a szerkesztőséghez, állok rendelkezésére, és kérem a „Volksstaat" szerkesztőségét, hogy ez esetben közölje címemet Elpigyin úrral, hogy közvetlenül fordulhasson hozzám.

A megírás ideje: 1871 november eleje
A megjelenés helye: „Der Volksstaat", 1871 november 11. (91.) sz.
Eredeti nyelve: német
Aláírás nélkül

* *V. ö. 350. old. – Szerk.*

Karl Marx

[A Főtanács határozati javaslata a Section française de 1871 ügyében[385]]

Nemzetközi Munkásszövetség

A Főtanács határozatai
1871 november 7-i ülés

I. Előzetes észrevételek

A Főtanács úgy véli, hogy annak a kérdésnek, amelyről nyilatkoznia kell, semmi köze sincs azokhoz a gondolatokhoz, amelyeket a Section française de 1871 az általános szervezeti szabályzatnak a Főtanács összetételére vonatkozó cikkelyei radikális módosítását illetően kifejtett.

Azokat a sértéseket, amelyekkel az említett szekció a Főtanácsot illette, érdemük szerint fogják elbírálni a különböző országok föderális tanácsai és bizottságai.

A Főtanács csupán megjegyzi,

hogy az (*1869* szeptember 6-tól 11-ig megtartott) bázeli kongresszus óta nem telt el *három év*, mint ahogyan ezt az említett szekció célzatosan állítja;

hogy 1870-ben, a francia–német háború küszöbén, a Főtanács egy minden föderációhoz, köztük a párizsi föderális tanácshoz is intézett általános körlevélben javasolta: helyezzék el a Főtanács székhelyét Londonból[386];

hogy a beérkezett válaszok egyhangúlag a Főtanács jelenlegi székhelyének fenntartása és meghatalmazásának meghosszabbítása mellett foglaltak állást;

hogy 1871-ben, mihelyt az események megengedték, a Főtanács küldöttkonferenciát hívott össze, az adott körülmények között egyedül ennek összehívására lévén lehetőség;

hogy ezen a konferencián a kontinens küldöttei kijelentették: országaikban attól tartanak, hogy túlságosan nagy számú francia menekült bevonása veszélyeztetheti a Főtanács nemzetközi jellegét;

hogy a konferencia (lásd „Határozatok stb." XV.) „a Főtanács döntésére bízza, hogy az események alakulása szerint tűzze ki a következő kongresszus vagy az azt esetleg helyettesítő konferencia idejét és helyét".*

Ami a fent említett szekciónak azt az állítását illeti, hogy ő „a francia forradalmi elem" kizárólagos képviselője, mivel tagjai között volt párizsi munkástársasági elnökök is szerepelnek, a Főtanács megjegyzi:

Azt, hogy valaki egy munkástársaság elnöke volt, a Főtanács persze tekintetbe veheti, de ez semmi esetre sem lehet jogcím arra, hogy „jogszerű" hely illesse meg a Főtanácsban „a forradalmi elem" ottani képviseletére. Mert ha ez így lenne, a Főtanácsnak be kellett volna vennie tagjai közé Gustave Durand urat is, aki a párizsi ékszerészek társaságának elnöke és Londonban a francia szekció titkára volt. — A Főtanács tagjainak feladata egyébként sokkal inkább a Nemzetközi Munkásszövetség elveinek, mintsem ilyen vagy amolyan testület véleményeinek és érdekeinek a képviselete.

II. A Section française de 1871 által a Főtanács október 31-i ülésén kifejtett ellenvetések a Főtanács október 17-i határozataival szemben

1. Ami a szekció „szervezeti szabályzata" 2. cikkelyének következő passzusát illeti:

„A tagfelvétel feltétele, hogy a jelölt igazolja létfenntartási forrásait, erkölcsi biztosítékokat adjon stb.",

a szekció megjegyzi:

„hogy az általános szervezeti szabályzat a szekciókat teszi felelőssé tagjaik erkölcsiségéért, s következésképpen elismeri jogukat arra, hogy olyan módon szerezzék be biztosítékaikat, *ahogy azt helyesnek tartják*".

Ha így nézzük a dolgot, egy teatotalerek** alapította nemzetközi szekció a külön szervezeti szabályzatába ilyen cikkelyt iktathatna be: „A tagfelvétel feltétele, hogy a jelölt esküt tegyen arra, hogy tartózkodik mindennemű szeszes italtól." Egyszóval a különböző szekciók külön szervezeti szabályzatai a legképtelenebb és legelütőbb feltételekhez köthetnék az Internacionáléba való felvételt, mindig azzal az ürüggyel, hogy ők „ilyen módon tartják helyesnek" annak biztosítását, hogy felelősséget vállalhassanak tagjaik feddhetetlenségéért.

A Főtanács október 17-i határozatában kijelentette, hogy vannak esetek,

---

* *V. ö. 390. old. — Szerk.*

** — antialkoholisták — *Szerk.*

amikor „éppen az igazolható létfenntartási források hiánya szolgálhat erkölcsi biztosítékul".* Úgy véli, hogy a szekció eltekinthetett volna e mondat megismétlésétől, kijelentvén, hogy „a menekülteket nyomorúságuk beszédes bizonysága megóvja minden gyanútól".

Arra a mondatra, hogy a sztrájkolók „létfenntartási forrása" a „sztrájkpénztár", mindenekelőtt azt lehet válaszolni, hogy ez a „pénztár" gyakran csak fiktív.

Angol hivatalos vizsgálatok egyébként bebizonyították, hogy az angol munkások többsége, akik általában szólva jobb helyzetben vannak a kontinensen élő testvéreiknél, kénytelenek – akár sztrájkok, akár munkanélküliség, akár a bérek elégtelensége vagy fizetési határidők miatt és még sok egyéb okból – szüntelenül zálogházakhoz folyamodni és *adósságokba* keveredni; ilyen „létfenntartási források" igazolását pedig nem lehet megkövetelni anélkül, hogy minősíthetetlen módon be ne avatkoznánk az állampolgárok magánéletébe.

Egyik a kettő közül:

Vagy a szekció „a létfenntartási forrásokban" csak „erkölcsi biztosítékokat" keres, és akkor a Főtanács javaslata, amely szerint „a tagfelvétel feltétele, hogy a jelölt erkölcsi biztosítékokat adjon", eleget tesz ennek a célnak, mivel magában foglalja (lásd az október 17-i I. határozatot), hogy „kétes esetekben valamely szekció *erkölcsi biztosítékok gyanánt* beszerezhet persze információkat a létfenntartási forrásokról".**

Vagy pedig a szekció a szervezeti szabályzat 2. cikkelyében „a létfenntartási források" igazolásáról szándékosan úgy beszél, mint olyan tagfelvételi feltételről, amelyet joga van az „erkölcsi biztosítékokon" kívül megkövetelni, és ez esetben a Főtanács megerősíti, hogy „ez az általános szervezeti szabályzat betűjével és szellemével ellenkező burzsoá újítás".***

2. Arra, hogy a Főtanács elveti a „szervezeti szabályzat stb." 11. cikkelyének ezt a szakaszát: „Egy vagy több delegátust küld a Főtanácsba",

a szekció ezt válaszolja:

„Korántsem ismeretlen előttünk . . . hogy az általános szervezeti szabályzat betűje szerint" (a Főtanácsnak) „jogában áll küldötteket elfogadni vagy elutasítani."

Ez nyilvánvaló bizonyítéka annak, hogy az általános szervezeti szabályzat betű szerint ismeretlen a szekció előtt.

---

* *V. ö. 402. old. – Szerk.*

** *V. ö. uo. – Szerk.*

*** *V. ö. 403. old. – Szerk.*

A valóságban az általános szervezeti szabályzat a Főtanácsba való választásnak csak *két* módját ismeri el – vagy a kongresszus általi kinevezést, vagy maga a Főtanács általi kooptálást –, szekciók vagy csoportok küldötteinek elfogadásáról vagy elutasításáról *sehol* nem esik szó.

Küldöttek bevonása – ezeket elsősorban a londoni szekciók javasolták – mindig is csak a Főtanács *adminisztratív intézkedéseként* történt meg, amelylyel a Főtanács speciálisan alkalmazta tagok bevonására vonatkozó jogát. (Lásd a Főtanács október 17-i II. 2. határozatait.) Azokat a kivételes körülményeket, amelyek arra indították a Főtanácsot, hogy a tagbevonásnak ezt a módját elfogadja, a Főtanács október 17-i határozatai kellőképpen megmagyarázzák.

Ugyanezen határozatokban (II. 3.) a Főtanács késznek nyilatkozik a Section française de 1871 küldötteit *ugyanolyan feltételekkel* bevonni, mint a londoni szekciók többi küldöttét. De nem vehet komolyan olyan kívánságot, amely az általános szervezeti szabályzat semmibevevésével e szekció számára kiváltságot biztosít.

Azzal, hogy szervezeti szabályzata 11. cikkelyébe beiktatja ezt a szakaszt: „Egy vagy több delegátust *küld* a Főtanácsba", a Section française de 1871 az általános szervezeti szabályzaton alapuló jogként követeli a Főtanácsba való delegálást. Annyira úgy tett, mint aki meg van győződve e képzelt jogáról, hogy már mielőtt a Főtanács elismerte volna (lásd a bázeli kongresszus adminisztratív határozatainak VI. cikkelyét[366]), nem habozott október 17-én „jogszerűen" beküldeni a Főtanácsba 20 szavazó által jóváhagyott, „kötött mandátummal" ellátott két küldöttet. Végül legutóbbi levelében újra ragaszkodik ahhoz a „kötelességéhez és jogához, hogy delegátusokat küldjön a Főtanácsba".

A szekció Herman polgártárs főtanácsbeli pozíciójában keres precedenst igényei igazolására. Úgy tesz, mintha nem tudná, hogy a Főtanács Herman polgártársat egy *belga kongresszus*[164] ajánlása alapján vonta be, és hogy ő ott semmiféle liège-i szekciót nem képvisel.

3. Arra, hogy a Főtanács nem hajlandó jóváhagyni a „szekció szervezeti szabályzatának stb." következő passzusát: „A szekció minden tagja kötelezi magát, hogy a Főtanácsban nem fogad el semmilyen más delegálást, mint amit szekciójától kapott",

a szekció ezt feleli:

„Válaszunkban annak megállapítására szorítkozunk, hogy a szabályzat a mi külön szabályzatunk; megállapodásaink csak minket illetnek és ránk tartoznak, s ezen igényünk semmiben sem ellenkezik az általános szervezeti szabályzattal, amely hallgat e kérdésben."

Nehéz megérteni, hogy a szervezeti szabályzat, amely a Főtanácsba való delegálás jogáról hallgat, hogyan lehetne ékesszóló e delegálás feltételeinek kérdéséről. Az viszont már könnyebben érthető, hogy egy szekció különszabályzata külön a szekció szabályzata. De mégsem lehet elfogadni, hogy egy szekció különszabályzata „csak e szekciót illetik és csak reá tartoznak". Mert ha például a Főtanács elfogadná a Section française de 1871 szabályzatának 11. cikkelyét, kénytelen lenne elfogadni azt is, hogy ezt minden más szekció szabályzatába is be kell venni, és e cikkely általánosítása teljességgel semmivé tenné a Főtanácsnak az általános szervezeti szabályzatban biztosított tagbevonási jogát. —

Ezen okokból:

I. A Főtanács teljes egészükben fenntartja 1871 október 17-i határozatait.

II. Amennyiben e határozatot a Főtanács november 21-i üléséig nem fogadják el, a Főtanácsnak az egyes országok ügyeivel megbízott titkárai megbízást fognak kapni, hogy a különböző országok föderális tanácsaival vagy bizottságaival vagy ilyenek hiányában a helyi csoportokkal közöljék a „Section française de 1871 szervezeti szabályzatát", az említett szekció küldötteinek a Főtanács október 17-i ülésén bemutatott mandátumát, a Főtanács október 17-i határozatait, a Section française de 1871 által a Főtanács október 31-i ülésén ismertetett választ és a Főtanácsnak ezen november 7-i végleges határozatait.

A Főtanács nevében és rendeletére

London, 1871 november 7.

Résolutions du Conseil Général.
Séance du 7. Novembre 1871

Eredeti nyelve: francia

Karl Marx

[A Főtanács nyilatkozata a „Frankfurter Zeitung und Handelsblatt"[387] szerkesztőségének]

London, november 18. keltezéssel a „Frankfurter Zeitung" 326. számában, második lap, a következő passzus található:

„Az *Internacionálé* londoni szekciója . . . legutóbbi ülésén a következő határozatot fogadta el: »Sir Charles Dilke a nép ügye körüli kimagasló érdemeiért joggal számot tarthat a nép elismerésére; ezért felhívjuk őt, fogadja el a Nemzetközi Munkásszövetség tiszteletbeli tagságát.« Egy korábbi gyűlésen Kossuthot választották taggá."

Az *Internacionálé* nem ismer tiszteletbeli tagságot. A fent említett határozatokat valószínűleg egy kis londoni társaság hozta, mely eredetileg a „Nemzetközi Demokrata Szövetség" nevet vette fel és most „Általános Republikánus Ligá"-ra[388] keresztelte át magát. Az *Internacionáléval* nem áll kapcsolatban.

A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa nevében
a Németország ügyeivel megbízott titkár
Karl Marx

A megírás ideje: 1871 november 24.
A megjelenés helye: „Frankfurter Zeitung und Handelsblatt", 1871 november 28. (333.) sz.
Eredeti nyelve: német

Friedrich Engels

A spanyol körzet föderális tanácsának, Madrid[389]

London, 1871 november 25.

Amióta Lorenzo polgártárs visszatért a legutóbbi konferenciáról, nem kaptunk hírt felőletek. Két levelet írtam nektek; a legutóbbi ajánlottban, folyó év november 8-án kértem, írjatok haladéktalanul, s magyarázzátok meg hallgatástokat. Mind ez ideig semmiféle választ nem kaptunk; de vannak értesüléseink, miszerint az internacionalisták egy csekély kisebbsége – tekintve, hogy a Szövetség soraiban a megosztás magvát hinti el – a Főtanács és a konferencia határozatai ellen konspirál, mindenféle rágalmakat terjeszt.[390] Nem vonhatjuk kétségbe, hogy titokzatos hallgatástok annak köszönhető, hogy ilyen leveleket kaptatok. Ha így van, szeretnők, ha közölnétek velünk, ahogy ez kötelességtek, az ellenünk emelt vádakat és vádaskodásokat, hogy megcáfolhassuk őket.

Mindenesetre nem folytathatjátok ezt a hallgatást, mely ellenkezik általános szervezeti szabályzatunkkal, amely előírja, hogy rendszeres tudósítást küldjetek. Azonnali választ kérünk a jelen levélre; ha nem válaszoltok rá, arra kell következtetnünk, hogy hallgatástok előre megfontolt és hitelt adtok az említett rágalmaknak, anélkül, hogy bátorságtok lenne ezt velünk közölni. És ebben az esetben úgy kell eljárnunk, ahogy ezt számunkra az Internacionálé érdeke parancsolja.

Al Consejo Federal de la Región Española, Madrid

Eredeti nyelve: spanyol

Friedrich Engels

[A Főtanács nyilatkozata a „Proletario Italiano" szerkesztőségének[391]]

A „Proletario Italiano" szerkesztőségének

Polgártársak!

Lapjuk 39. számában a torinoi munkások egy nyilatkozata jelent meg, amelyben a következőt olvassuk:

„Nyilvánosan kijelentjük, hogy a Főtanácsnak Londonban hozott határozatát – amely a szocializmust alárendeli a politikának – nyomban annak közzététele után közölte velünk a »Proletario« szerkesztősége, s hogy ez a határozat nem volt hivatalos jellegű, mivel a Főtanács újból visszavonta, tekintettel arra, hogy számos európai szövetség, úgy ahogy van, elutasította volna, aminthogy mi is azt tettük volna."

Ez az állítás arra kényszeríti a Főtanácsot, hogy kijelentse:

1. hogy soha nem fogadott el semmiféle olyan határozatot, amely a szocializmust alárendelné a politikának;

2. hogy ennek folytán ilyen határozatot nem is vonhatott vissza;

3. hogy semmiféle európai vagy amerikai szövetség ilyen határozatot nem utasíthatott vissza és nem utasította vissza a Főtanácsnak semmiféle más határozatát sem.

A Főtanács álláspontja a proletariátus politikai akcióját illetően nagyon határozott.

Mégpedig meghatározza azt:

1. Az általános szervezeti szabályzat, amelyben a *bevezető* negyedik pont így szól: „A munkásosztály gazdasági felszabadítása a nagy cél, amelynek minden politikai mozgalmat mint eszközt alá kell rendelni."*

* *V. ö. 406. old. – Szerk.*

2. A Szövetség alapító üzenetének (1864), a szervezeti szabályzat e hivatalos és kötelező kommentárjának a szövege, amelyben ez áll: „a föld és a tőke urai mindig fel fogják használni politikai kiváltságaikat gazdasági monopóliumaik megvédésére és megörökítésére. Nemcsak hogy nem segítik elő a munka felszabadítását, hanem továbbra is minden lehetséges módon akadályt fognak gördíteni útjába... Ezért a politikai hatalom meghódítása a munkásosztály nagy kötelessége."*

3. A lausanne-i kongresszusnak (1867) ezzel kapcsolatos határozata: „A munkások társadalmi felszabadítása elválaszthatatlan politikai felszabadításuktól."[357]

4. A londoni konferencia (1871 szeptember) IX. határozata, amely az előzőkkel egybehangzóan „emlékezteti az Internacionálé tagjait, hogy a munkásosztály harci állapotában gazdasági mozgalma és politikai tevékenysége elválaszthatatlan egységbe forr össze".**

Így előírt irányvonalát a Főtanács mindig követte és a jövőben is követni fogja. Ezért a Főtanács a fent idézett, nem tudni ki által a „Proletario" szerkesztőségéhez juttatott közlést hamisnak és rágalmazónak jelenti ki.

A Főtanács rendeletére és nevében
az Olaszország ügyeivel megbízott titkár
F. E.

P. S. Ebben a pillanatban kaptam meg a genfi „Révolution sociale"-t[392], amely azt közli, hogy egy kisebb jurai csoport elutasította a londoni konferencia határozatait.*** A Főtanács erről semmiféle hivatalos közlést nem kapott. Mihelyt ilyen jelentést kézhez vesz, megteszi a szükséges intézkedéseket.

1871 november 29.

Alla Redazione del „Proletario Italiano"

Eredeti nyelve: olasz

* *V. ö. 16. köt. 9–10. old. – Szerk.*
** *V. ö. 389. old. – Szerk.*
*** *V. ö. 442–447. old. – Szerk.*

Friedrich Engels

[Meghatalmazás Giuseppe Borianinak[393]]

Nemzetközi Munkásszövetség
256, High Holborn, London, W. C.
1871 november 30.

Giuseppe Boriani polgártárs bejegyzett tagja a Nemzetközi Munkásszövetségnek és meghatalmazással bír új tagok felvételére és új szekciók alakítására, azzal a feltétellel, hogy ezek, mind a tagok, mind a szekciók, kötelezőnek ismerik el a Szövetség hivatalos iratait, mégpedig

az általános szervezeti szabályzatot és ügyviteli szabályzatot,
az alapító üzenetet,
a kongresszusok határozatait,
az 1871 szeptemberi londoni konferencia határozatait.

A Főtanács rendeletére és nevében
az Olaszország ügyeivel megbízott titkár

Federico Engels

Eredeti nyelve: olasz

[Friedrich Engels]

[Az európai Internacionálé-szekciók helyzetéről[394]]

Ami a konferenciának a politikai akcióra vonatkozó határozatát illeti, örömmel közölhetem Önnel, hogy azt a spanyol föderáció, mint a madridi „Emancipación"[395] és a barcelonai „Federación" legutóbbi számából (december 3.) kitűnik, teljes egészében elfogadta. Hogy az *Internacionálé* Spanyolországban különálló és független politikai párttá alakul át, az most már elhatározott dolog. Ügyünk Spanyolországban kitűnően halad: 19–20 000 új tag nem egészen három hónap alatt! Dániában az *Internacionálé* csak három hónapja létezik, 2000 tagja van egymagában a fővárosban, amely kisebb város Milánónál; tömegesen csatlakoznak parasztok is, és nagy kampány készül a közelgő választásokra, amelyektől erős és tekintélyes képviseletet remélhetünk a dán parlamentben.

Németországban és Hollandiában is jól haladunk. Franciaországban 26 lapunk van, és a szekciók, Thiers úrral dacolva, újra megalakulnak.

A megírás ideje: 1871 december 5. és 10. között

A megjelenés helye: „La Plebe",
1871 december 12. (144.) sz.

Eredeti nyelve: olasz

Aláírás nélkül

Friedrich Engels

[A Főtanács nyilatkozata Mazzini Internacionálé-ellenes cikkeiről[396]]

Nemzetközi Munkásszövetség
256, High Holborn, London, W. C.
1871 december 6.

Igazgató úr!

Becsületességében bízva, kérem Önt az ide mellékelt nyilatkozat közlésére. Ha hadban állunk egymással, ám hadakozzunk becsületesen.

Fogadja megkülönböztetett tiszteletemet

F. Engels

a Főtanács Olaszország ügyeivel megbízott titkára

Nemzetközi Munkásszövetség

A „Roma del Popolo" szerkesztőségének

A „Roma del Popolo" 38. számában G. Mazzini polgártárs közzéteszi „Dokumentumok az Internacionáléról" című cikksorozata első cikkét. A közönséggel előre közli:

„. . . valahány forrásból, amelyhez csak hozzá tudtam férni, összegyűjtöttem az Internacionálé minden dokumentumát, befolyásos tagjainak minden szóbeli vagy írott nyilatkozatát", – és ezek azok a dokumentumok, amelyek publikálását vállalja. Azzal kezdi, hogy két ízelítőt közöl:

I. „A lemondást" (a politikai akcióról) „annyira túlzásba vitték, hogy a francia alapítók közül néhányan felajánlották Louis-Napoléonnak: lemondanak mindenféle politikai aktivitásról, amennyiben a császár a munkásoknak nem tudom milyen összegű anyagi hasznot nyújt."

Elvárjuk, hogy Mazzini polgártárs bizonyítsa ezt az állítást, amelyet mi rágalomnak minősítünk.

II. „Bakunyin a *Béke és Szabadság* Társaság Bernben 1868-ban tartott kongresszusán elhangzott egyik beszédében ezt mondta: – Az egyének és az osztályok egyenlősítését kívánom; enélkül nem lehetséges az igazságosság eszméje és nem lesz megvetve a béke alapja. A munkást ne vezessék többé félre hosszú szónoklatokkal. *Mondják meg neki, mit* KELL *akarnia, ha ő maga ezt nem tudja.* Én kollektivista vagyok és nem kommunista, és ha az örökösödési jog eltörlését követelem, ezt azért teszem, hogy hamarabb érjük el a társadalmi egyenlőséget."

Hogy Bakunyin polgártárs mondta-e ezeket a szavakat vagy sem, ahhoz semmi közünk. A Főtanács azonban fontosnak tartja leszögezni:

1. Hogy ezek a szavak, mint Mazzini maga mondja, nem az Internacionálé, hanem a polgári Béke- és Szabadságliga kongresszusán hangzottak el;

2. Hogy az Internacionálé 1868 szeptemberében Brüsszelben összeült kongresszusa erre vonatkozó különszavazással megtagadta a közösséget a *Béke- és Szabadságliga* e kongresszusával;[397]

3. Hogy Bakunyin polgártárs akkor, amikor a kérdéses szavakat mondta, egyáltalán nem volt tagja az Internacionálénak;

4. Hogy az Internacionálé Főtanácsa mindenkor szembeszállt az olyan ismételt kísérletekkel, hogy az Internacionálé átfogó programját (amely lehetővé tette Bakunyin híveinek befogadását az Internacionáléba) Bakunyin szűk és szektás programjával helyettesítsék, amelynek elfogadása egy csapásra kizárná az Internacionálé tagságának óriási többségét;

5. Hogy tehát az Internacionálé semmi módon nem vállalhat felelősséget Bakunyin polgártárs egyéni cselekedeteiért és nyilatkozataiért.

Ami az Internacionáléra vonatkozó többi dokumentumot illeti, amelyek legközelebbi közzétételét Mazzini polgártárs bejelenti, a Főtanács eleve leszögezi, hogy csakis az általa kiadott hivatalos dokumentumokért felelős.

A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa
rendeletére és nevében
az Olaszország ügyeivel megbízott titkár
Federico Engels

A megjelenés helye: „La Roma del Popolo",
1871 december 21. (43.) sz.
Eredeti nyelve: olasz

Karl Marx

Az „Eastern Post" szerkesztőjének[398]

Uram!

Charles Bradlaugh úr legutóbbi Önnek szóló episztolájában a Főtanács december 12-i üléséről szóló jelentést – ezen az ülésen betegségem miatt nem voltam jelen – ürügyül használja arra, hogy rám zúdítsa durvaságát. Ezt írja: „Karl Marx ellenségeskedése lekötelez engem." Mármint hogy én ellenségeskedem Charles Bradlaugh-val! „A polgárháború Franciaországban" című üzenet közzététele óta Bradlaugh úr hangja folyvást ott csengett az Internacionálét és személyemet rágalmazó világkórusban. Ugyanúgy bántam vele is, mint a többi gyalázkodóval: megvető hallgatásba burkoltam. Ez több volt annál, amit e bősz önimádó groteszk hiúsága el tudott viselni. „Rágalmaztam" őt, mert nem törődtem rágalmaival. Hallgatásom az őrületbe kergette; egy nyilvános gyűlésen *bonapartistának* denunciált, mert a „Polgárháború"-üzenetben – hallatlan – feltártam azokat a történelmi körülményeket, amelyek a második császárságot szülték. Most még egy lépéssel tovább megy és *Bismarck rendőrügynökévé* avat! Szegény ember! Muszáj megmutatnia, hogy azok a leckeórák, amelyeket legutóbb Párizsban a hírhedt Emile de Girardintól és klikkjétől kapott, nem voltak hiábavalók. Egyelőre a német közönségnek fogom őt „elárulni" olymódon, hogy a lehető legszélesebb körben elterjesztem episztoláját. Ha szíveskedik rágalmait megfoghatóbb formába önteni, egy angol bíróságnak fogom őt „elárulni".

Maradok, Uram, szolgálatára készen

Karl Marx

London, 1871 december 20.

To the Editor of the „Eastern Post"

A megjelenés helye: „The Eastern Post", 1871 december 23. (169.) sz.

Eredeti nyelve: angol

[Friedrich Engels]

A sonvillier-i kongresszus és az Internacionálé[399]

Hogy milyen e pillanatban a Nemzetközi Munkásszövetség helyzete, azt alig is kell kifejtenünk. Egyfelől a nagyszerű párizsi események olyan hatalmat és kiterjedést biztosítottak számára, amilyennel még sohasem rendelkezett; másfelől azt látjuk, hogy szinte minden európai kormány szövetséget kötött ellene, Thiers Gorcsakovval, Bismarck Beusttel, Viktor Emánuel a pápával, Spanyolország Belgiummal. Általános Internacionálé-hajtóvadászat indult, a régi világ minden hatalma, haditörvényszékek és polgári törvényszékek, rendőrség és sajtó, kurtanemesek és burzsoák egymással versengve üldözik, és az egész kontinensen alig akad olyan helyecske, ahol mindent latba ne vetnének, hogy a munkások e rémületet keltő nagy testvéri szövetségét törvényenkívülinek nyilváníthassák.

Ám éppen a régi társadalom hatalmai által előidézett általános kényszerű szétzilálódásnak ezt a pillanatát, éppen ezt a pillanatot, amikor egységre és összetartásra nagyobb szükség van, mint valaha, ezt a pillanatot választotta egy kis, saját bevallása szerint napról napra zsugorodó számú Internacionálé-tag Svájc egyik zugában, hogy egy nyilvános körlevéllel a viszály almáját dobja a tagok közé. Ezek az emberek – *jurai föderációnak* nevezik magukat – lényegében ugyanazok, akik Bakunyin vezetése alatt több mint két év óta szüntelenül egységbontást folytattak a francia Svájcban, és különböző országokbeli egyes rokon-nagyságokkal folytatott buzgó magánlevelezésük útján azellen dolgoztak, hogy az Internacionáléban együttműködés legyen. Amíg ezek a cselszövények Svájcra korlátozódtak vagy csendben folytak, nem akartunk nekik nagyobb nyilvánosságot adni; ez a körlevél azonban megszólalásra késztet bennünket.

A jurai föderáció a sonvillier-i kongresszusán, november 12-én, arra hivatkozva, hogy a Főtanács ez évben nem kongresszust, hanem konferenciát hívott össze, elhatározta, hogy körlevelet küld az Internacionálé minden szekciójának, s ezt nyomtatásban tömegesen terjesztették minden világtájon, felszólítva benne a szekciókat, követeljék egy kongresszus azonnali

összehívását. Hogy kongresszus helyett miért *kellett* konferenciát tartani, az – számunkra legalábbis Németországban és Ausztriában – olyan világos, mint a nap. Nem küldhettünk oda képviseletet anélkül, hogy küldötteinket visszatértükkor azonnal le ne fogták és biztos őrizetbe ne vették volna, és ugyanebben a helyzetben lettek volna a spanyolországi, olaszországi és franciaországi küldöttek is. Konferenciát azonban, amely nem tart nyilvános vitákat, hanem csak ügyviteli üléseket, nagyon is lehetséges volt tartani, mivel a küldöttek nevei nem kerültek nyilvánosságra. Hátránya az volt, hogy elvi kérdéseket nem dönthetett el, a szervezeti szabályzatot nem módosíthatta és egyáltalában törvényhozó cselekményeket nem foganatosíthatott, s arra kellett szorítkoznia, hogy ügyviteli határozatokat hozzon a szervezeti szabályzatban és kongresszusi határozatokban lefektetett organizáció jobb megvalósítására. De az adott körülmények között erre is volt csak szükség, a pillanatnyi szükségállapotra vonatkozó intézkedésekről volt szó, és e célra a konferencia elegendőnek bizonyult.

A konferencia és határozatai ellen intézett támadások azonban csak az ürügy voltak. A szóbanforgó körlevél is csak mellékesen említi őket. Ellenkezőleg, úgy találja, hogy a baj sokkal mélyebben fészkel. Az Internacionálé, mint állítja, a szervezeti szabályzat és az eredeti kongresszusi határozatok szerint csupán „autonóm" (önálló) „szekciók szabad föderációja", melynek célja a munkások felszabadítása maguk a munkások által, „mindennemű, akár szabad hozzájárulással megalkotott vezető tekintély mellőzésével". Ezek szerint a Főtanács „csupán statisztikai és levelezőiroda" és semmi egyéb. Ezt az eredeti alapzatot azonban csakhamar meghamisították, először, amikor a Főtanácsot feljogosították, hogy magát kiegészítse új tagokkal, és még inkább a bázeli kongresszus határozataival, melyek jogot adtak a Főtanácsnak arra, hogy egyes szekciókat a következő kongresszusig felfüggesszen és viszályokban a következő kongresszusig ideiglenesen döntsön.[400] Ezzel, mondják, veszélyes hatalmat adtak a Főtanács kezébe, az önálló szekciók szabad egyesülését „fegyelmezett szekciók" hierarchikus és tekintélyuralmi szervezetévé változtatták, olyannyira, hogy „a szekciók teljesen a Főtanács kezében vannak, mely tetszése szerint elutasíthatja csatlakozásukat vagy felfüggesztheti tevékenységüket".

Német olvasóink, akik túlságosan is jól ismerik az olyan szervezet értékét, mely meg tudja védeni magát, mindezt igen furának fogják találni. Ez természetes is, mert Bakunyin úr elméletei, melyek itt virágzásuk teljes pompájában jelennek meg, még nem hatoltak el Németországig. Egy munkástársaság élén, mely mindenekelőtt a munkásosztály felszabadításáért vívott harcot írta zászlajára, – ne álljon végrehajtó bizottság, hanem egy csupán

statisztikai és levelezőiroda! De a munkásosztály felszabadításáért vívott harc Bakunyin és cimborái számára merő ürügy; igazi céljuk egészen más.

„A jövendő társadalom ne legyen egyéb, mint annak a szervezetnek az általánosítása, melyet az Internacionálé önmagának adni fog. Gondoskodnunk kell tehát arról, hogy ez a szervezet, amennyire csak lehetséges, megközelítse eszményünket... Az Internacionálé, a jövendő emberi társadalom csírája, köteles arra, hogy már most hű képmása legyen a szabadságot és a föderalizmust illető elveinknek és kitaszítson kebeléből minden olyan elvet, amely tekintélyuralomra és diktatúrára irányul."

Mi németek rossz hírben állunk miszticizmusunk miatt, de ehhez a miszticizmushoz korántsem érünk fel. Az Internacionálé mint annak a jövendő társadalomnak a példaképe, melyben nincsenek többé versailles-i főbelövések, nincsenek haditörvényszékek, nincsenek állandó hadseregek, nincsenek levélfelbontások, nincsen braunschweigi büntetőtörvényszék[401]! Éppen most, amikor kézzel-lábbal mentenünk kell a bőrünket, a proletariátus ne a naponta és óránként rákényszerített harc szükségletei szerint szervezkedjék, hanem néhány fantasztának egy bizonytalan jövendő társadalomról alkotott elképzelései szerint! Képzeljük csak el saját német szervezetünket, hogy festene, ha ehhez a mintához igazodnék. Ahelyett, hogy a kormányok és a burzsoázia ellen harcolnánk, azon töprengenénk, vajon szervezeti szabályzatunk minden cikkelye, minden kongresszusi határozat hű képmása lesz-e a jövendő társadalomnak. Végrehajtó bizottságunk helyett – csupán statisztikai és levelezőirodánk lenne, mely maga lássa, miként boldogul az önálló szekciókkal, melyek annyira önállók, hogy még csak egy saját szabad hozzájárulásukkal megalkotott vezető tekintélyt sem szabad elismerniök; hiszen ezzel megszegnék legelső kötelességüket, tudniillik azt, hogy a jövendő társadalom hű példaképe legyenek! Az erők összefogásáról, közös akcióról szó sincs többé. Ha a kisebbség minden egyes szekcióban alávetni magát a többségnek, bűntettet követ el a szabadság elvei ellen és oly elvet ismer el, amely tekintélyuralomra és diktatúrára irányul! Ha Stieber minden cimborájával, ha az egész fekete kabinet[402], ha valamennyi porosz tiszt parancsra belép a szociáldemokrata szervezetbe, hogy tönkretegye, akkor a bizottságnak, vagy jobbanmondva a statisztikai levelezőirodának ezt a világért sem szabad nekik megtiltania, hiszen ez hierarchikus és tekintélyuralmi szervezet bevezetését jelentené! És főként ne legyenek fegyelmezett szekciók! Dehogy is legyen pártfegyelem, ne legyenek egy pöntra centralizált erők, ne legyenek harci fegyverek! Hová lenne akkor a jövendő társadalom példaképe? Egyszóval, hová jutnánk ezzel az új szervezettel? Az első keresztények gyáva, csúszó-mászó szervezeténél lyukadnánk ki, e rabszolgá-

kénál, akik hálásan megköszöntek minden rúgást, és akik háromszáz évi csúszás-mászással megszerezték ugyan vallásuknak a győzelmet – ezt a módszerét a forradalomnak a proletariátus azonban csakugyan nem fogja leutánozni! Ahogy az első keresztények elképzelt mennyországukat vették szervezetük példaképéül, úgy vegyük mi is példaképünkül Bakunyin úr társadalmi jövő-mennyországát és küzdés helyett – imádkozzunk és reménykedjünk. És azok az emberek, akik ezt az ostobaságot prédikálják nekünk, azt állítják magukról, hogy egyedül ők az igazi forradalmárok!

Visszatérve az Internacionáléra, egyelőre jó úton vannak a dolgok. Amíg a kongresszus új döntést nem hoz, a Főtanács köteles a bázeli határozatokat végrehajtani, és kötelességét teljesíteni fogja. És ahogy nem restellte a Tolainokat és Durand-okat kitaszítani, ugyanúgy arról is gondoskodni fog, hogy a Stieberek és Tsaik előtt zárva maradjon az út az Internacionáléba, még akkor is, ha Bakunyin úr ezt diktatorikusnak találná.

De hogyan is keletkeztek ezek a csúnya bázeli határozatok? Egész egyszerűen. A belga delegátusok javasolták őket, és *melegebben senki sem szólalt fel mellettük, mint Bakunyin és barátai*, nevezetesen Schwitzguébel és Guillaume, a mostani körlevél aláírói! De persze akkor más volt a helyzet. Akkor ezek az urak azt remélték, hogy megszerzik a többséget és a Főtanács rájuk származik át. Akkor azt sem tudták, hogyan növeljék a Főtanács erejét. És most – nos, barátom, ez egész más! Most savanyú a szőlő, és most a Főtanácsot csupán statisztikai és levelezőirodává kell lefokozni, csak hogy a Bakunyin-féle jövendő társadalom szemérmetessége pirulni ne kényszerüljön.

És ezek az emberek, e hivatásos szektások, akik misztikus-őskeresztény doktrínájukkal egyetemben az Internacionálé tagságának elenyészően kis részét alkotják, nem átallják a Főtanács szemére vetni, hogy tagjai „külön programjukat, személyes tanukat akarják az Internacionáléban uralkodóvá tenni; azt képzelik, hogy magáneszméik alkotják azt a hivatalos elméletet, mely egyedül élvez polgárjogot a Szövetségben".

Ez aztán már valóban sok. Mindenki, akinek alkalma volt az Internacionálé belső történetét nyomon követni, tudja, hogy ugyanezek az emberek közel három év óta főképp azzal foglalkoznak, hogy szektás tanukat általános programként ráerőszakolják a Szövetségre, és minekutána ez nem sikerült, bakunyinista frázisokat suttyomban az Internacionálé általános programjának tüntessenek fel. Ennek ellenére a Főtanács csak e hamisítás ellen tiltakozott, s eddig sohasem vitatta el jogukat arra, hogy az Internacionáléhoz tartozzanak, vagy hogy szektás badarságaikat, mint olyanokat, szívük kedve szerint piacra vigyék. Hogy ezt az új körlevelet hogyan fogadja majd a Főtanács, azt várjuk be.

Hogy mit okoztak ezek az emberek az új szervezetükkel, arról maguk állítottak ki maguknak fényes bizonyítványt. Az Internacionálé mindenütt, ahol a reakciós kormányok erőszakos ellenállásába nem ütközött, a Párizsi Kommün óta óriásléptekkel haladt. A svájci Jurában azonban, ahol ezek az urak másfél év óta korlátozatlanul garázdálkodtak – mit látunk? Hallgassák meg saját jelentésüket a sonvillier-i kongresszusnak (genfi „Révolution sociale", november 23.): „Ezek a rettenetes események szükségképpen *részben demoralizáló*, részben jótékony hatást gyakoroltak szekcióinkra ... azután elérkezik a kezdete annak az óriási küzdelemnek, melyet a proletariátusnak a burzsoáziával kell vívnia, és ezzel elérkezik a latolgatás ideje ... egyesek kereket oldanak (s'en vont) és elrejtik gyávaságukat, mások szorosabban csatlakoznak, mint valaha, az Internacionálé megújító elveihez. – Ez az uralkodó tény általában az Internacionálé és különösen a mi föderációnk jelenlegi belső történetében."

Új dolog, hogy az Internacionálében ez egyáltalában lezajlott, holott éppen az ellenkezője történt. Igaz viszont, hogy a jurai föderációban ez volt a helyzet. Halljátok hát magukat az urakat: a moutier-i szekció szenvedett a legkevésbé, de semmire se jutott: „Bár nem alapítottak új szekciókat, mégis remélni kell stb." ... márpedig ennek a szekciónak „egészen különösen kedvezett – a lakosság kitűnő szelleme" ... „a grange-i szekció egy munkásokból álló kis magra zsugorodott." Két bieli szekció sohasem felelt a bizottság leveleire; éppily kevéssé válaszoltak a neuchâteli szekciók és egyik locle-i szekció; a harmadik bieli szekció „pillanatnyilag halott" ... bár „nem veszett el minden remény, hogy megérjük az Internacionálé feléledését Bielben". A saint-blaise-i szekció halott, a Val de Ruz-i eltűnt, nem tudni hogyan, – a locle-i központi szekció hosszas haláltusa után feloszlott, de, nyilván a kongresszusi választás céljából, üggyel-bajjal megint talpraállították – a la-chaux-de-fonds-i szekció válságos helyzetben van – a courtelaryi órások szekciója éppen most alakul át szakszervezetté, elfogadva a svájci órások szakszervezetének szervezeti szabályzatát, tehát egy nem az Internacionáléhoz tartozó egyesülés szervezeti szabályzatát teszi magáévá – ugyanezen körzet központi szekciója felfüggesztette tevékenységét, mert tagjai Saint-Imier-ben és Sonvillier-ben afféle különszekciót alapítottak (ami nem akadályozza meg ugyanezen központi szekciót abban, hogy a kongresszuson a saint-imier-i és a sonvillier-i szekció küldöttein kívül, két delegátussal képviseltesse magát); a catébat-i szekció, fényes pályafutása után, kénytelen volt feloszlani az ottani burzsoák cselszövései miatt, ugyanez áll a corgémont-i szekcióra; végül Genfben még létezik egy szekció.

A független szekciók szabad föderációjának képviselői, élükön egy statisztikai és levelezőirodával, másfél év alatt íme ide juttattak egy, bár nem nagy kiterjedésű és nem nagy taglétszámú, de mégis virágzó föderációt! Méghozzá olyan országban, ahol teljes akciószabadságuk volt, és olyan időben, amikor az Internacionálé mindenütt másutt óriásléptekkel haladt! És ugyanabban a percben, amikor kudarcaik e siralmas képét ők maguk tárják elénk, amikor gyámoltalanságukban és bomlásukban ilyen félelemkiáltást hallatnak, ugyanebben a percben azzal az igénnyel lépnek elénk, hogy zökkentsük ki az Internacionálét abból a pályából, melyen haladva azzá lett, ami, és vezessük arra az útra, melyen az aránylag virágzó jurai föderáció a teljes felbomlás állapotába süllyedt!

Der Kongress von Sonvillier und die Internationale

A megírás ideje: 1872 január eleje

A megjelenés helye: „Der Volksstaat", 1872 január 10. (3.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

Karl Marx

Az „Eastern Post" szerkesztőjének

Uram!

A „National Reformer"[403] január 7-i számában Charles Bradlaugh úr ezt írja: „Állításunk csupán az volt, hogy régebbi időkben Dr. Marx információkat adott saját kormányának."

Ezennel kijelentem, hogy ez rágalom, amely egyaránt nevetséges és aljas. Felszólítom Bradlaugh urat, közöljön bármiféle tényt, amely akárcsak a leghalványabb ürügyül szolgálhatott ezen állítására. Személyes megnyugtatására hozzáteszem, hogy „kihívással" nem kell számolnia.

Maradok, Uram, szolgálatára készen

Karl Marx

1872 január 16.

To the Editor of the „Eastern Post"

A megjelenés helye: „The Eastern Post", 1872 január 20. (173.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

Az „Eastern Post" szerkesztőjének

Uram!

Halhatatlan költeményében Dante azt mondja,[404] hogy a számkivetettnek egyik legkegyetlenebb kínszenvedése az, hogy szóba kell állnia mindenféle emberekkel. Mélyen átéreztem e panasz igazságát, amikor egy időre nyilvános vitába kényszerültem olyan emberekkel, mint Charles Bradlaugh úr és Tsai. De nem fogom tovább is megengedni, hogy Bradlaugh úr a rám erőszakolt viszályt a külföldi önreklám olcsó és kényelmes eszközévé tegye.

Olyan vádat publikált ellenem, amely, ha Németországban publikálja, minden pártban nevetség tárgyává tette volna őt. Ezekután felszólítottam, közöljön olyan tényeket, amelyek akár csak a leghalványabb ürügyül szolgálhattak neki erre a rágalomra, amely egyaránt nevetséges és aljas.* Nem azért tettem ezt, hogy magamat igazoljam, hanem azért, hogy őt leleplezzem. Egy ügyvédbojtár fifikusságával úgy próbál e kötelezettség alól kibújni, hogy „becsületbíróság" elé citál engem.

Valóban azt képzeli, hogy egy Bradlaugh-nak, vagy a párizsi demimonde** sajtó, vagy a berlini Bismarck-lapok, vagy a bécsi „Tagespresse", vagy a New York-i „Kriminalzeitung"[405], vagy a „Moszkovszkije Vedomosztyi"[406] szerkesztőinek csak meg kell engem rágalmazniok, hogy közéleti jellemem tisztázására kényszeríthessenek, méghozzá egy „becsületbíróság" előtt, amelyben alkalmasint ott ülnek e „tiszteletreméltó" úriemberek barátai?

Charles Bradlaugh úrral végeztem; átengedem őt mindazoknak a gyö-

* *V. ö. 448. old. – Szerk.*

** – félvilági – *Szerk.*

nyöröknek, amelyeket a saját lényéről folytatott nyugodt szemlélődésből meríthet.

Maradok, Uram, szolgálatára készen

Karl Marx

To the Editor of the „Eastern Post"

A megírás ideje: 1872 január 27. körül

A megjelenés helye: „The Eastern Post", 1872 január 28. (174.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Friedrich Engels

A „Gazzettino Rosa" igazgatójának[407]

Nemzetközi Munkásszövetség
256, High Holborn, London W. C.
London, február 7.

Polgártárs,

Néhány hónap óta a firenzei „Libero Pensiero" nem szűnik támadni az Internacionálét, mintha bizony a nagy munkásszövetség féltékeny lehetne a hitbizományos racionalisták[408] társaságára, melyért ez a napilap síkraszáll. Eddig feleslegesnek tartottam válaszolni ezekre a támadásokra, de ha már az említett lap odáig süllyed, hogy terjeszti Olaszországban a Bismarck-sajtó rágalmait az Internacionáléról és annak Főtanácsáról, akkor itt az ideje a tiltakozásnak. Ezért az alábbi levelet küldtem a „Libero Pensieró"-nak és kérem, hogy azt a „Gazzettino Rosá"-ban is tegye közzé.

Üdvözlet és testvériség

F. Engels

a Főtanács Olaszország ügyeivel megbízott titkára

Luigi Stefanoni úrnak, a „Libero Pensiero" igazgatójának

Uram,

A „Libero Pensiero" 1872 január 4-i, 1. számában megjelent egy cikk: „Az Internacionálé és a londoni Főtanács", melyre néhány szót válaszolni kívánok.

E cikk felteszi a kérdést: „Szeretnénk tudni, miféle megbízatást kapott Engels úr Olaszország képviseletére."

Nem tartok és sohasem tartottam semmiféle igényt Olaszország képviseletére. Van szerencsém a Főtanácsban az Olaszország ügyeivel külön megbízott levelező titkár tisztségét betöltenem, amely megbízatásban a Főtanács, nem pedig Olaszország képviselete a feladatom.

A cikk ezután lefordít néhány a berlini „Neuer Sozialdemokrat"-ból[409] átvett londoni tudósítást, melyekben hemzsegnek a Főtanács és az egész Internacionálé elleni leggyalázatosabb rágalmak. Nem fogok válaszolni rájuk. Ezzel a lappal nincs mit vitatkozni. Egesz Németországban jól tudják, hogy mi a „Neuer Sozialdemokrat", hogy ezt a lapot Bismarck pénzeli és a porosz kormányszocializmus orgánuma. Ha erről a lapról pontosabb információkra van szüksége, írjon lipcsei tudósítójának, Liebknechtnek, és bizonyosan kap tőle annyit, amennyi csak kell. Csupán azt bátorkodom hozzáfűzni, hogy ha Ön hasonló Internacionálé-ellenes rágalmakra szomjazik, ezrével találhat ilyeneket a „Figaró"-ban, a „Gaulois"-ban, a „Petit-Journal"-ban és az egyéb párizsi demi-monde* lapokban; a londoni „Standard"-ben; a „Journal de Genève"-ben; a bécsi „Tagespressé"-ben és a „Moszkovszkije Vedomosztyi"-ban; ezek a tekintélyek majd mentesítik Önt attól, hogy ezt a szegény ördög Schneidert kelljen idéznie.

Az igazgatóság egyik jegyzete szerint: „Talán célzás ez arra a kommunista titkos társaságra, melyet Marx alapított 1850-ben Kölnben; mikor ezt, mint rendesen, leleplezték, sok szegény ördög a porosz rendőrség kezébe került, míg a főkolomposok elmenekültek Londonba."

Bárki mondott is ilyet, hazudott. Én tagja voltam ennek a társaságnak[410]. Nem Marx alapította, nem 1850-ben alapították és nem Kölnben alapították. Már több mint tíz évvel azelőtt is létezett. Marx és én, mint a porosz kormány által üldözött menekültek, már egy éve Angliában voltunk, amikor a kölni tagozat, saját elővigyázatlansága következtében, rendőrkézre került. Ha bővebb felvilágosításokat kíván, Becker úrhoz, Dortmund polgármesteréhez és a porosz és német parlamentek tagjához; Klein úr kölni orvoshoz és községtanácsoshoz; Bürgers úrhoz, a „Wiesbadener Zeitung"[411] igazgatójához, Lessner úr szabóhoz, az Internacionálé londoni Főtanácsának tagjához fordulhat. Valamennyiüket elítélték ebben a kommunistaellenes perben[412].

Kérem Önt, hogy lapjának következő számában közölje ezt a helyreigazítást, és

maradok teljes tisztelettel

Federico Engels

Al cittadino direttore del „Gazzettino Rosa"

A megjelenés helye: „Il Gazzettino Rosa",
1870 február 20. (50.) sz.

Eredeti nyelve: olasz

* – félvilági – *Szerk.*

[Karl Marx és Friedrich Engels]

[A Főtanács nyilatkozata a svájci hatóságok rendőri önkényéről[413]]

A svájci hatóságok helyénvalónak vélték, hogy az orosz külügyminisztérium egyszerű megkeresése alapján, melyet az az Államszövetség alkotmányának megsértésével közvetlenül egy yverduni rendőrbíróhoz küldött, házkutatást tartsanak Utyin polgártársnál Genfben, azzal a gyalázatos ürügygyel, hogy feltehetőleg belekeveredett az orosz bankjegyhamisításba, abba a botrányos ügybe, amelyben – halljátok és ámuljatok – a hamisítók üldözésével megbízott Kamenszkij orosz államtanácsos egyben mint bandavezérük is szerepel. Utyin iratait lefoglalták és egész orosz, német és angol levelezését gondos átvizsgálásra átadták egy orosz fordítónak, akinek a nevét sem voltak hajlandók közölni. Utyin polgártárs 1871 decemberéig az Internacionálé „Egalité" című lapjának volt a szerkesztője, ennélfogva levelezése legnagyobbrészt az Internacionálé levelezése volt és az Internacionálé különböző bizottságainak bélyegzőit viselte. Ha Utyin jogtanácsosa, Amberny polgártárs, akinek a Főtanács hálás köszönetét fejezi ki, nem lép közbe, Utyin iratait és őt magát kiszolgáltatták volna az orosz kormánynak, melylyel pedig Svájcnak még kiadatási szerződése sincs.

Az orosz kormány, amely saját országában napról napra növekvő oppozícióba ütközik, olyan embereknek, mint a nem az Internacionáléhoz tartozó Nyecsajevnak, állítólagos összeesküvéseit arra használta, hogy belhoni ellenfeleit átadja a bíróságnak azzal az ürüggyel, hogy tagjai az Internacionálénak. Most még tovább megy. Hű csatlósa, Poroszország támogatásával kezd beavatkozni a nyugati országok belügyeibe és rendőrbíráiktól azt követeli, hogy megbízásából rendezzenek hajtóvadászatot az Internacionálé ellen. Akcióját egy köztársaságban indítja el, és a köztársasági hatóságok sietve átváltoznak Oroszország legalázatosabb szolgáivá. A Főtanács úgy véli, elegendő, ha a világ munkásai előtt pellengérre állítja az orosz kor-

mány terveit és azt a segédletet, melyet nyugat-európai csatlósai e kormánynak nyújtanak.

A megírás ideje: 1872 február 20.

A megjelenés helye: „The Eastern Post",
1872 február 24. (178.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

Karl Marx

A polgárháború Franciaországban

Fogalmazványok[414]

A megírás ideje: 1871 április–május
Eredeti nyelve: angol és francia

[Első fogalmazvány]

A védelem kormánya

Négy hónappal a háború kezdete után, amikor a védelem kormánya koncot vetett a párizsi nemzeti gárdának, megengedvén neki, hogy Buzenvalnál[133] megmutassa harci képességeit, a kormány elérkezettnek vélte a kellő pillanatot, hogy Párizst előkészítse a kapitulációra. A párizsi elöljáróknak a kapitulációról tárgyaló gyűlésen Trochu – Jules Favre és több más kollégája jelenlétében és támogatásával – végre felfedte „tervét". Szó szerint ezeket mondta: „Az első kérdés, amelyet kollégáim *mindjárt szeptember 4-én este* feltettek nekem, ez volt: Van-e Párizsnak esélye arra, hogy sikerrel állja a porosz sereg ostromát? *Habozás nélkül nemmel válaszoltam.* Több jelenlevő kollégám tanúsíthatja e szavaim igazságát és azt, hogy e *véleményem mellett kitartottam.* Megmondtam nekik ugyanezekkel a szavakkal, hogy a dolgok ilyen állása mellett *esztelenség* volna Párizs ellenállási kísérlete a porosz sereg ostromával szemben. Kétségkívül, tettem hozzá, hősies esztelenség, de semmi több... *Az események nem hazudtolták meg előrelátásomat.*"[209] Trochu terve már a köztársaság kikiáltásának napjától fogva *Párizs és Franciaország kapitulációja volt.* Valójában ő volt a poroszok főparancsnoka. Egy Gambettához írt levélben Jules Favre maga is bevallott annyit, hogy az ellenség, melyre vereséget kell mérni, nem a porosz katona, hanem a párizsi (forradalmár) „demagóg". Eszerint azok a nagyhangú ígéretek, amelyeket a védelem kormánya a népnek tett, egytől egyig szántszándékos hazugságok voltak. A „tervet" szisztematikusan végrehajtották, olymódon, hogy Párizs védelmét bonapartista tábornokokra bízták, szétzilálták a nemzeti gárdát és Jules Ferry közgazdálkodása alatt megszervezték az éhínséget. A párizsi munkások október 5-i, október 31-i stb. kísérleteit,[415] hogy a Kommünt állítsák ez árulók helyére, azon a címen verték le, hogy ezek a poroszokkal szőtt összeesküvések! A kapituláció után levetették (félredobták) az álarcot. A *capitulard-ok** Bismarck kegyelméből kormánnyá alakultak. Mint foglyai,

* – *kapitulálók* – *Szerk.*

általános fegyverszünetet kötöttek vele, amelynek feltételei lefegyverezték Franciaországot és minden további ellenállást lehetetlenné tettek. Amikor ugyanezek a capitulard-ok a köztársaság kormányaként Bordeaux-ban feltámadtak, volt nagykövetük, Thiers és külügyminiszterük, Jules Favre útján – az úgynevezett nemzetgyűlés többsége nevében – már jóval a párizsi felkelés előtt hőn esedeztek Bismarcknak, hogy fegyverezze le és szállja meg Párizst és verje le a „csőcselékét", amint ezt Franciaországból *Berlinbe* való visszatértekor maga Bismarck mesélte el gúnyosan frankfurti bámulóinak. Párizs porosz megszállása – ez volt a védelem kormánya „tervének" utolsó szava. Az a cinikus arcátlanság, amellyel ugyanezek az emberek versailles-i letelepedésük óta Poroszország előtt hajbókolnak és annak fegyveres beavatkozását kérik, még a megvásárolható európai sajtót is elképesztette. A párizsi nemzeti gárda hősi tettei, amelyeket azóta vitt véghez, amióta többé nem a capitulard-ok *alatt*, hanem *ellenük* harcol, még a legszkeptikusabbakat is arra késztették, hogy Trochu, Jules Favre és Tsaik pimasz homlokára rásüssék az „áruló" szót. A Kommün által lefoglalt dokumentumok végre jogi bizonyítékait szolgáltatták hazaárulásuknak. E. papírok között találhatók a Trochu „tervének" végrehajtásával megbízott bonapartista sabreur-ök* levelei, amelyekben ezek az aljas gazemberek élceket eregetnek és gúnyolódnak azon, ahogy ők „Párizst védelmezik". (Lásd pl. Alphonse-Simon Guiod-nak, a párizsi védelmi hadsereg tüzérségi főparancsnokának, a becsületrend nagykeresztesének *Susane* tüzérségi hadosztálytábornokhoz írt levelét, amelyet a Kommün a „Journal officiel"-ben közzétett.[212])

Nyilvánvaló tehát, hogy azokat az embereket, akik most a versailles-i kormányt alkotják, csak a polgárháború, a köztársaság halála és a monarchia porosz szuronyok oltalma alatti restaurálása mentheti meg az olyanok sorsától, akikre rábizonyították az árulást.

De – és ez rendkívül jellemző a császárság embereire éppúgy, mint azokra, akik csak annak talaján és légkörében válhattak álnéptribunusokká – a győzelmes köztársaság nemcsak árulóknak bélyegezte volna, hanem mint közönséges bűnözőket a büntetőbíróságnak is át kellett volna hogy adja őket. Vessünk csak egy pillantást *Jules Favre-ra, Ernest Picard-ra* és *Jules Ferryre*, a védelem kormányának Thiers alatti nagyjaira!

Hiteles törvényszéki iratok egész sora – mely mintegy 20 évet ölel fel, s melyet Millière úr, a nemzetgyűlés képviselője hozott nyilvánosságra – bizonyítja, hogy Jules Favre-t, aki házasságtörő ágyasságban él egy Algír-

* – kaszabolók – *Szerk.*

ban lakó kocsmatölteléknek a feleségével, a legbonyolultabb halmazatban elkövetett vakmerő hamisítások útján, törvénytelen gyermekei nevében, meg tudott kaparintani egy nagy örökséget és így gazdagodott meg, és hogy a törvényes örökösök által indított perben csak a bonapartista bíróságok részrehajlása folytán menekült meg a leleplezéstől. Jules Favre, a család, a vallás, a tulajdon és a rend e kenetteljes szócsöve tehát már régen a Code pénal* hatálya alá tartozik. Minden becsületes kormány alatt életfogytiglani kényszermunka lenne az elkerülhetetlen sorsa.

Ernest Picard, a jelenlegi versailles-i belügyminiszter, aki szeptember 4-én önmagát nevezte ki a védelem kormányának belügyminiszterévé, miután hiába próbálkozott azzal, hogy Louis Bonaparte-tól kapjon kinevezést – ez az Ernest Picard egy bizonyos *Arthur Picard* fivére. Amikor Jules Favre-ral és Tsaival együtt volt olyan arcátlan, hogy e derék fivérét Seine-et-Oise département-ban jelöltnek ajánlja a Törvényhozó Testületbe, a császári kormány két dokumentumot hozott nyilvánosságra: a rendőrfőnökség (1867 július 31-i) jelentését, amely megállapítja, hogy ezt az Arthur Picard-t mint „escroc-ot"** kizárták a tőzsdéről, és egy másik, *1868 december 11-i* dokumentumot, amely szerint Arthur bevallotta, hogy 300 000 frankot ellopott; e tettét mint a Société générale[215] Rue Palestro 5. sz. alatti fiókintézetének igazgatója követte el. Ernest derék Arthurját nemcsak saját lapja, a császárság alatt alapított és máig is megjelenő „Electeur libre" főszerkesztőjének tette meg, amely lap nap mint nap „rablóknak, banditáknak és partageux-knek***" denunciálja a republikánusokat, hanem mihelyt a „védelem" belügyminisztere lett, Arthurt pénzügyi közvetítőként alkalmazta a belügyminisztérium és az értéktőzsde között, hogy itt készpénzre váltsa a rábízott államtitkokat.

Ernest és Arthur egész „pénzügyi" levelezése a Kommün kezébe került. Akárcsak a pityergős Jules Favre, Ernest Picard, a versailles-i kormány Joe Millere is olyan ember, aki a Code pénal hatálya alá tartozik és gályára való.

A trió harmadik tagja: *Jules Ferry*, aki szeptember 4-e előtt szegény éhenkórász ügyvéd volt, nem érte be a párizsi éhínség megszervezésével, hanem ebből az éhínségből még vagyont is harácsolt. Az a nap, amelyen számot kellene adnia a Párizs ostroma idején elkövetett sikkasztásairól, az ítélet napja lenne számára!

---

* – büntetőtörvénykönyv – *Szerk.*

** – „szélhámost" – *Szerk.*

*** – vagyonfelosztóknak – *Szerk.*

Nem csoda hát, hogy ezeket az embereket, akik csak egy porosz szuronyok védelme alatt álló monarchiától remélhetik menekülésüket a gályarabságtól, akik csupán egy polgárháború zűrzavarában szerezhetik meg *ticket-of-leave-jüket**, hogy ezeket a desperádókat Thiers menten *kiszemelte*, a parlagi nemesek[236] pedig elfogadták mint az ellenforradalom legmegbízhatóbb eszközeit!

Nem csoda, hogy amikor április elején a foglyul ejtett nemzeti gárdisták Versailles-ban ki voltak szolgáltatva Piétri „bárányai" és a versailles-i csőcselék vad inzultusainak, Ernest Picard úr „zsebre tett kézzel, élcelődve sétált egyik csoporttól a másikhoz", miközben „a prefektusi palota erkélyén Madame Thiers, Madame Jules Favre és egy sereg hasonló dáma szemmelláthatólag kitűnő egészségben és hangulatban" élvezte ezt az undorító jelenetet. Nem csoda hát, hogy miközben Franciaország egy része a hódítók csizmatalpa alatt vonaglik, miközben Párizs, Franciaország szíve és feje, a hazaárulók elleni önvédelemben naponta patakokban ontja legjobbjainak vérét – Thiers, Favre és Tsai XIV. Lajos palotájában dáridókat ülnek, amilyen például az a nagy fête** volt, melyet Thiers adott Jules Favre tiszteletére, annak Rouenból való visszatértekor (ahová azért küldték, hogy a poroszokkal konspiráljon) (előttük hajbókoljon). Szökött gonosztevők cinikus orgiája ez.

A védelem kormánya eleinte külföldi nagykövetévé tette Thiers-t, aki körbekoldulta Európa összes udvarait, hogy Franciaország számára királyt kaphasson cserében Poroszország elleni beavatkozásukért, később meg körutazásra küldték a francia vidékre, hogy ott a châteaukkal*** konspiráljon és titokban előkészítse az általános választásokat, amelyek a kapitulációval együtt rajtaütéssel a kezükre adnák Franciaországot, – Thiers viszont a maga részéről minisztereivé és főhivatalnokaivá tette őket. Megbízható emberek voltak.

Thiers ténykedéseiben van egy elég titokzatos valami: az a vakmerőség, amellyel siettette a párizsi forradalmat. Nem érte be azzal, hogy felingerelje Párizst parlagi nemeseinek köztársaságellenes tüntetéseivel, Párizs *lefejezésének* és *főváros-jellegétől való megfosztásának* [to *decapitate* and *decapitalize*] fenyegetésével, Dufaure-nak (Thiers igazságügyminiszterének) a váltólejáratokra vonatkozó március 10-i törvényével,[238] amely csőddel

---

* *V. ö. 294. old. – Szerk.*

** – ünnepség; ünnepély – *Szerk.*

*** – kastélyokkal (a kastélyok uraival) – *Szerk.*

fenyegette a párizsi kereskedelmet, orléanista nagykövetek kinevezésével, a nemzetgyűlés áthelyezésével Versailles-ba, új hírlapadó kivetésével, a republikánus párizsi lapok elkobzásával, az ostromállapot felújításával, amelyet először Palikao hirdetett ki és a császári kormány bukásakor, szeptember 4-én feloldottak, a decembrizáló és ex-szenátor Vinoynak[239] Párizs kormányzójává, Valentin császári zsandárnak rendőrfőnökké és Aurelle de Paladines jezsuita tábornoknak a nemzeti gárda főparancsnokává való kinevezésével – nem elégedve meg mindezzel, gyenge erőkkel megindította a polgárháborút Vinoynak a Montmartre magaslatai elleni támadásával, azzal a kísérlettel, hogy először is elrabolja a nemzeti gárdisták saját ágyúit – amelyeket a párizsi egyezmény[137] csak azért hagyott meg nekik, mert az az ő tulajdonuk volt, és ilymódon lefegyverezze Párizst.

Miért ez a lázas buzgalom, d'en finir*? Párizs lefegyverzése és leverése természetesen a monarchista ellenforradalom első feltétele volt, de az olyan agyafúrt intrikus, mint Thiers, nem kockáztatta volna meg, hogy e nehéz vállalkozás kudarcot vallhasson, amiért kellő előkészület nélkül és nevetségesen elégtelen eszközökkel fogtak neki, hacsak egy rendkívül sürgős lépés szükségessége nem sarkallja erre. Indítéka a következő volt. Pénzügyminisztere, Pouyer-Quertier közvetítésével Thiers lekötött egy kétmilliárdos, azonnal folyósítandó kölcsönt és meghatározott időpontokra esedékes néhány további milliárdot. E kölcsönügyletben valóban királyi pot-de-vin-t (borravalót) irányoztak elő az állam nagy polgárai, Thiers, Jules Favre, Ernest Picard, Jules Simon, Pouyer-Quertier stb. részére. De az ügyletnek volt egy bökkenője. A szerződő felek a szerződés végleges megpecsételése előtt egy biztosítékot követeltek: *Párizs elcsendesítését.*[240] Innét hát Thiers vakmerő ténykedései. És innét a vad harag a párizsi munkások ellen, akik nem átallották e pompás üzletet megzavarni.

Ami a Jules Favre-okat, Picard-okat stb. illeti, eleget elmondtunk róluk annak bizonyítására, hogy méltó cinkostársak voltak az efféle üzletelésekhez. Magáról Thiers-ről közismert, hogy kétszeri minisztersége során Lajos Fülöp alatt kétmilliót szerzett, és hogy miniszterelnöksége idején (1840 márciusától) a képviselőkamara szónoki emelvényéről ráolvasták tőzsdei sikkasztásait, amire válaszképpen könnyeket ontott, amely árucikket ugyanolyan bőségesen tart raktáron, mint Jules Favre és a híres komédiás Frédéric Lemaître. Nem kevésbé közismert, hogy Thiers úrnak az volt az első intézkedése, amelyet Franciaországnak a háború okozta pénzügyi összeomlástól való megmentésére tett, – hogy sajátmagának

* – hogy a dolognak végére járjon – *Szerk.*

hárommillió frank évi fizetést adományozott, összegszerűleg pontosan ugyanannyit, amennyit Louis Bonaparte kapott 1850-ben Thiers úrtól és törvényhozó gyűlésbeli truppjától, ellenszolgáltatásul azért, hogy engedélyezte nekik az általános választójog eltörlését.[416] Ez a Thiers úrnak adományozott hárommillió volt az első szava annak a *„takarékos köztársaságnak"*, amelyet párizsi választóinak 1869-ben kilátásba helyezett. Ami Pouyer-Quertier-t illeti, ő gyapotfonó Rouenban. 1869-ben egy gyártulajdonos-konklávé vezetője volt, amely kihirdette: az angol piac „meghódítása" végett általános bércsökkentés szükséges, — e fondorlatot akkor az Internacionálé hiúsította meg.[417] Pouyer-Quertier, aki egyébként lángoló, sőt szolgalelkű párthíve volt a császárságnak, csak egy kivetnivalót talált benne: az Angliával kötött kereskedelmi egyezményt[281], amely az ő bolti érdekeit károsította. Mint Thiers úr pénzügyminisztere, az volt az első lépése, hogy nekitámadt ennek a „gyűlöletes" szerződésnek és saját bejzlijét illetően szükségesnek nyilvánította a régi védővámok visszaállítását. Második lépése az a *hazafias* kísérlet volt, hogy a régi védővámok visszaállításával Elzászt sújtsa, azzal az ürüggyel, hogy ebben az esetben semmiféle nemzetközi szerződés nem állja útját újra-bevezetésüknek. E mesterfogással saját roueni üzeme megszabadult volna a rivális mulhouse-i üzemek veszedelmes konkurrenciájától. Utolsó lépése az volt, hogy vejére, Roche-Lambert úrra ruházta a loiret-i fő adóbehajtó tisztét, egyikét ama gazdag zsákmányoknak, amelyek a *kormányzó* burzsoázia ölébe hullanak, éppen azt a zsíros üzletelő-állást, amellyel kapcsolatban Pouyer-Quertier úr olyannyira helytelenítette, hogy császárságbeli elődje, Magne úr a saját fiának juttatta. Ez a Pouyer-Quertier tehát pontosan a fent említett üzlet lebonyolítására termett ember volt.

Március 30. „Rappel"[418]: Jules Ferry, Párizs ex-polgármestere március 28-i körlevelében megtiltotta az adóhivatali tisztviselőknek, hogy Párizs városa részére bármiféle adót továbbra is behajtsanak.

Kis állami gazságok — kicsi jellem — rákfenés lelkiismeret — parlamenti intrikák örökös sugalmazója — kicsinyes fortélyok és fogások — betanult szentbeszédek a liberalizmusról, a „libertés nécessaires-ről"* — serény

* — „szükséges szabadságokról" — *Szerk.*

igyekvés – nyomós okok fontolóra vétele a kudarc eshetőségével szemben – meggyőző érvek, amelyek ellensúlyozzák – egyfajta hősiesség a végletekig vitt aljasságban – szerencsés parlamenti hadicselek –

E. Picard úr útonálló, aki az ostrom egész tartama alatt hadseregeink vereségein nyerészkedett a tőzsdén.

Mészárlás, árulás, gyújtogatás, orgyilkosság, rágalom, hazugság.

Az elöljárók stb. gyűlésén (április 25.) Thiers maga mondja, hogy „Clément Thomas és Lecomte gyilkosai" – egy maroknyi bűnöző; „és akik mint összeesküvők vagy bűnsegédek joggal tekinthetők e bűncselekmények cinkosainak – vagyis *igen kisszámú* egyén".[419]

Dufaure

Dufaure úgy akarja Párizst leverni, hogy üldözi a vidéki sajtót. Iszonyú dolog hírlapokat esküdtszék elé állítani, mert „*megbékülést*" prédikálnak.

Dufaure fontos szerepet játszik Thiers cselszövésében. Március 10-i törvényével felbolygatta az egész eladósodott párizsi kereskedelmet. Házbértörvényével egész Párizst fenyegette. Mindkét törvény büntetni akarta Párizst, amiért megmentette Franciaország becsületét és hat hónappal késleltette a behódolást Bismarck előtt. Dufaure orléanista és „liberális" a szó parlamenti értelmében. Következésképp mindig is az elnyomás és az ostromállapot minisztere volt.

Első miniszteri tárcáját 1839 május 13-án kapta, azután, hogy a republikánus párt utoljára fegyvert fogott és vereséget szenvedett,[420] s ezért az akkori júliusi kormányban a könyörtelen megtorlás minisztere volt.

1849 június 2-án Cavaignac, aki (1848) október 29-én kénytelen volt megszüntetni az ostromállapotot, meghívta kormányába Lajos Fülöp két miniszterét (*Dufaure-t* a belügybe és *Vivient*).[421] A Rue de Poitiers[422] (Thiers) kívánságára nevezte őket ki, amely biztosítékokat követelt. Ezzel remélte megszerezni a dinasztikusok[423] támogatását a küszöbönálló elnökválasztáson. Dufaure a legtörvénytelenebb eszközökhöz folyamodott Cavaignac jelölésének biztosítása végett. A megfélemlítés és a választási korrupció

sohasem folyt nagyobb arányokban. Dufaure elárasztotta Franciaországot a többi jelölt, különösen Louis Bonaparte elleni gyalázkodó nyomtatványokkal, ami nem akadályozta őt abban, hogy később Louis Bonaparte minisztere legyen. Dufaure megint az *ostromállapot minisztere lett 1849 június 13-án*[145] (indok: a nemzeti gárda tüntetése Rómának a francia hadsereg általi bombázása stb. ellen). Most ismét az ostromállapot minisztere, melyet Versailles hirdetett ki (Seine-et-Oise département-ban). Thiers-t felhatalmazták, hogy bármely département-ban kihirdesse az ostromállapotot. Dufaure, akárcsak 1839-ben és 1849-ben, új elnyomó törvényeket, új sajtótörvényeket és olyan törvényt akar, amely „megrövidíti a haditörvényszékeken követett formalitásokat"[279]. A procureur généralokhoz* intézett körlevelében a „megbékülés követelését" szigorúan üldözendő sajtóbűntettnek bélyegzi. Jellemző a francia bíróságokra, hogy csak egyetlen procureur général (a mayenne-i**) írt Dufaure-nak, hogy „lemond... Nem szolgálhatok olyan közigazgatást, amely polgárháború idején rámparancsol, hogy pártviszályba elegyedjek és lelkiismeretem szerint ártatlan polgárokat üldözzek azért, mert a *megbékülés* szót kiejtették."[424] Dufaure 1847-ben az „Union libérale"-hoz tartozott, amely Guizot ellen konspirált, 1869-ben megintcsak az „Union libérale"-hoz tartozott, amikor az Louis Bonaparte ellen szőtt összeesküvést.[425]

A március 10-i törvénnyel meg a házbértörvénnyel kapcsolatosan megjegyzendő, hogy Dufaure-nak és Picard-nak – mindkettő ügyvéd – a legjobb ügyfelei a háztulajdonosok és a *pénzeszsákok* közül kerülnek ki, akik semmit sem akarnak veszíteni Párizs ostroma miatt.

Ezek az emberek most, akárcsak az 1848-as februári forradalom után, azt mondják a köztársaságnak, amit a hóhér mondott Don Carlosnak: „Je vais t'assassiner, mais c'est pour ton bien." (Megöllek, de saját javadra.)

Lecomte és Clément Thomas

Vinoynak a montmartre-i magaslatok bevételére tett kísérlete után (a Château-Rouge parkjában lőtték agyon őket, 4 órakor, 18-án) Lecomte tábornokot és Clément Thomas-t elfogták és a 81. sorezred ugyanazon felizgatott katonái agyonlőtték őket. Ez sommás Lynch-bíráskodás volt, ame-

---

* – államügyészekhez – *Szerk.*

** L. Vacheron. – *Szerk.*

lyet a *központi bizottság* néhány delegátusának tiltakozásai ellenére hajtottak végre. Lecomte, ez a váll-lapos hóhér, a Place Pigalle-on négyszer adott parancsot csapatának, hogy asszonyok és gyermekek fegyvertelen csoportosulására tüzeljen. A katonák ahelyett, hogy a népre lőttek volna, őt lőtték agyon. Clément Thomas, kiszolgált számvevő őrmester, akit a júniusi mészárlások (1848) előestéjén hirtelenében „tábornokká" neveztek ki a „National" emberei, amelynek gérant-ja* volt, kardját sohasem mártotta más ellenség, mint a párizsi munkásosztály vérébe. Ama sötét kitervelők egyike volt, akik szándékosan kiprovokálták a júniusi felkelést, és ő volt annak egyik legádázabb hóhéra is. Amikor 1870 október 31-én a párizsi proletár nemzeti gárdisták az Hôtel de Ville-ben** rajtaütöttek a „védelem kormányán" és foglyul ejtették őket, ezek a maguk kinevezte emberek, ezek a gens de paroles***, ahogyan egyikük – Picard – legutóbb nevezte őket, *becsületszavukat* adták, hogy átadják helyüket a Kommünnek. Mikor erre futni hagyták őket, ráuszították Trochu bretonjait túl hiszékeny foglyul ejtőikre. Egyikük, Tamisier úr, azonban lemondott a nemzeti gárda főparancsnoki tisztségéről. Nem akarta becsületszavát *megszegni*. Ekkor megint ütött Clément Thomas órája. Tamisier helyett őt nevezték ki a nemzeti gárda főparancsnokává. Ő volt a megfelelő ember Trochu „tervéhez". Sohasem viselt hadat a poroszok ellen, de hadat viselt a nemzeti gárda ellen, amelyet szétzilált, megosztott és megrágalmazott; Trochu „tervével" szemben ellenséges valamennyi tisztjét eltávolította; a nemzeti gárdisták egyik csoportját kijátszotta a másik ellen, majd feláldozta őket olyan „kirohanásokban", amelyeket úgy terveztek meg, hogy nevetségessé váljanak. Júniusi áldozatainak kísértő szellemétől üzetve ez az ember, noha nem volt semmiféle hivatalos megbízatása, nem maradhatott el a hadszíntérről március 18-án, amikor megszimatolta, hogy újabb mészárlásra kerül sor a párizsi nép soraiban. A népi felháborodás első pillanatában Lynch-bíráskodás áldozata lett. Azok az emberek, akik kiszolgáltatták Párizst a decembrizáló Vinoy kényekedvének, hogy elpusztítsák a köztársaságot és a Pouyer-Quertier szerződésében kikötött pot-de-vin-eket bezsebeljék, most üvöltöztek: Gyilkosok! Gyilkosok! Ordítozásuk visszhangra talált a „proletárok" vérére annyira szomjas európai sajtóban. A parlagi nemesek gyűlésében hisztérikus „érzelmi" komédiát rendeztek, és barátaik hullái most is, akárcsak azelőtt, szívesen fogadott fegyverek voltak ellenségeikkel szemben. Párizst és a központi

* – kiadója; ügyvezetője – *Szerk.*

** – a városházán – *Szerk.*

*** – szavatartó emberek; a szavak emberei – *Szerk.*

bizottságot tették felelőssé egy vakesetért, amely ellenőrzésükön kívül esett. Ismeretes, hogy az 1848-as júniusi napokban a „rend emberei" hogyan lármázták fel Európát a felkelők elleni felháborodott kiáltozásukkal a párizsi érsek* meggyilkolása miatt. Jacquemet úrnak, az érsek fővikáriusának tanúvallomásából, aki elkísérte őt a barikádokhoz, már ekkor is teljes mértékben tudták, hogy a püspököt „Cavaignac" csapatai és nem a felkelők lőtték agyon, teteme azonban jól szolgálta céljukat. Ám Darboy úrnak, Párizs mostani érsekének, ama túszok egyikének, akiket a Kommün a versailles-i kormány vad atrocitásai elleni önvédelemből elfogott, mint Thiers-hez intézett leveléből kitűnik, úgy látszik különös balsejtelmei vannak, hogy *Transnonain papa*[426] szent felháborodás tárgyaként mindenáron az ő tetemével akar spekulálni. Alig múlt el nap, hogy a versailles-i lapok ne jelentették volna a kivégzését, amelyet a továbbra is elkövetett atrocitások és a hadijog szabályainak a „rend" részéről történő megszegése miatt a Kommünön kívül minden más kormány már elrendelt volna. A versailles-i kormány alig vívta ki első katonai sikereit, amikor Thiers kitüntette Desmaret kapitányt, aki zsandárjai élén meggyilkolta a lovagias Flourenst. Flourens mentette meg a „védelem embereinek" életét október 31-én. A szökevény (megfutamodott) Vinoyt kinevezték a becsületrend nagykeresztesévé, mert fogságba esett derék elvtársunkat, Duvalt a sánceródben agyonlövette, és mert – második adagként – agyonlövetett néhány tucat fogságba esett sorkatonát, akik Párizs népéhez csatlakoztak, és elindította ezt a polgárháborút a „decemberi módszerekkel". Galliffet tábornok – „férje annak a bájos márkinőnek, kinek álarcosbáli jelmezei a császárság csodái közé tartoztak", ahogy ezt egy londoni sajtófirkász gyengéden kifejezi – Rueil közelében „rajtaütött" a nemzeti gárdisták egy kapitányán, főhadnagyán és közkatonáin, azonnal agyonlövette őket, majd tettében magát megdicsőítendő, menten kiáltványt bocsátott ki. Íme néhány ama gyilkosságok közül, amelyeket a versailles-i kormány *hivatalosan* jelentett és feldicsőített. A 80. sorezred 25 katonáját a 75. sorezred katonái mint „lázadókat" agyonlőtték. „Mindenkit, akit a reguláris hadsereg egyenruhájában a kommunisták sorai között fogtak el, irgalmatlanul agyonlőtték a helyszínen. A kormánycsapatok tökéletesen kegyetlenek voltak."[427] *„Thiers úr közölte a nemzetgyűléssel Flourens halálának* **lelkesítő** *részleteit."*[247]

Versailles, április 4. – Thiers, ez a torzszülött törpe ezt jelenti Versaillesba szállított foglyairól (a kiáltványában): „Sohasem esett még becsületes emberek" (Piétri embereiről van szó!) „borús pillantása ilyen lealjasodott

* Affre. – *Szerk.*

demokráciának ilyen lealjasodott alakjaira." „*Vinoy tiltakozik azellen, hogy felkelő tiszteket vagy sorkatonákat bármiféle kegyelemben részesítsenek.*"

Április 6-án a *Kommün rendelete megtorlásokról* (és túszokról): „Tekintettel arra, hogy a versailles-i kormány nyíltan lábbal tiporja az emberiesség és a hadijog törvényeit, és hogy olyan rémtettekben bűnös, aminőkkel még Franciaország elözönlői sem becstelenítették meg önmagukat . . . elrendeltetik stb."[428] (*Következnek a cikkelyek.*)

Április 5. A Kommün kiáltványa: „A versailles-i banditák naponta lemészárolják vagy agyonlövik foglyainkat, és óránként újabb gyilkosság elkövetéséről értesülünk. . . A nép még haragjában is megveti a vérontást, ahogyan megveti a polgárháborút is, de kötelessége megvédeni magát ellenségei vad merényletei ellen, bármibe kerül is, legyen hát szemet szemért, fogat fogért."[428]

„A Párizs ellen harcoló rendőrök 10 frankot kapnak naponta."

Versailles, április 11. Törzstisztek és más szemtanúk látható gyönyörűséggel beszélik el foglyok – nem szökevények – hidegvérrel végrehajtott agyonlövésének legszörnyűbb részleteit.

Thiers-hez írt levelében Darboy tiltakozik „ama szörnyűséges kilengések ellen, amelyek fokozzák testvérgyilkos háborúnk borzalmait". Hasonló hangnemben ír Deguerry (curé de la Madeleine*): „Ezek a kivégzések nagy haragot keltenek Párizsban és rettenetes megtorló intézkedéseket válthatnak ki." „Így elhatározták, hogy minden újabb kivégzés esetén a kezükben levő számos túsz közül kettőt végeztetnek ki. Ítélje meg, mennyire feltétlenül és okvetlenül szükséges ez, amit én mint pap kérek Öntől."[429]

E borzalmak közepette Thiers azt írja a prefektusoknak: „L'Assemblée siège *paisiblement.*" (Elle aussi a le coeur léger.)**

Thiers és parlagi nemeseinek tizenötös-bizottsága[431] szenvtelen arcátlansággal „hivatalosan cáfolta" az „állítólagos *sommás kivégzéseket és megtorlásokat, amelyeket a versailles-i csapatoknak tulajdonítanak*". Transnonain papa pedig *Párizs bombázásáról szóló április 16-i körlevelében* ezt írja: „Ha egy-két ágyúlövés el is dördült, akkor sem a versailles-i hadsereg tüzelt, hanem néhány felkelő, akik el akarják hitetni, hogy harcolnak, holott még mutatkozni sem mernek."[268] Thiers bebizonyította, hogy túlszárnyalja hősét, I. Napóleont, legalábbis egy dologban – hazug jelentésekben. (Párizs természetesen önmagát bombázza, csakis azért, hogy megrágalmazhassa Thiers urat!)

* – a Magdolna-templom plébánosa – *Szerk.*

** – „A nemzetgyűlés *békésen* ülésezik." (Neki is könnyű a szíve.)[430] – *Szerk.*

Válaszul a bonapartista csirkefogók e gyalázatos provokációira, a Kommün beérte azzal, hogy túszokat szedett és megtorlással fenyegetőzött, de fenyegetése holt betű maradt! Még a tiszteknek álcázott zsandárokat, sőt azokat az elfogott rendőröket sem állították haditörvényszék elé, akiknél robbanóbombákat találtak! A Kommün nem volt hajlandó kezeit e vérebek vérével bemocskolni!

Néhány nappal március 18-a előtt Clément Thomas beterjesztett Le Flô hadügyminiszternek egy tervet a nemzeti gárda háromnegyed részének lefegyverzésére. „A csőcselék színe-virága", mondotta, „a Montmartre körül tömörül és összejátszik Belleville-lel."

A nemzetgyűlés

A nemzetgyűlésnek, amelyet február 8-án választottak meg az ellenség nyomása alatt, melynek a Versailles-ban kormányzó emberek minden erődöt átadtak és védtelenül kiszolgáltatták Párizst, ennek a versailles-i nemzetgyűlésnek csak egyetlen, a Versailles-ban január 28-án aláírt egyezményben világosan meghatározott célja volt: eldönteni, hogy lehet-e folytatni a háborút vagy békét kell-e kötni, ez utóbbi esetben pedig megállapítani e béke feltételeit és a francia terület lehető leggyorsabb kiürítését biztosítani.

Chanzy, Párizs érseke stb.

Chanzy szabadon bocsátása szinte egybeesett Saisset szökésével. A royalista újságírók egyhangúlag *kimondták a tábornok halálát.* Ezt a kegyes cselekedetet a vörösök nyakába akarták varrni. Háromszor rendelték el kivégzését, most azonban valóban agyon fogják lőni.

A Vendôme-ügy után: Megdöbbenés Versailles-ban. Március 23-ára támadást vártak Versailles ellen, mert a kommunális mozgalom vezetői bejelentették, hogy ha a nemzetgyűlés bármiféle ellenséges akcióhoz folyamodik, Versailles ellen vonulnak. A nemzetgyűlés nem folyamodott ilyen akcióhoz. Ellenkezőleg, megszavazott egy sürgős indítványt, hogy tartsanak kommunális választásokat Párizsban stb. Ezekkel az engedményekkel a nemzetgyűlés beismerte, hogy nincs hatalma. Ugyanakkor *royalista cselszövések Versailles-ban.* Bonapartista tábornokok és d'Aumale herceg.[432] Favre beismerte, hogy levelet kapott Bismarcktól, amelyben az bejelenti, hogy ha március 26-ig a rend nem áll helyre, a német csapatok megszállják

Párizst. A vörösök teljesen átláttak ezen a kis mesterkedésen. A Vendôme-ügyet a hamisító *J. Favre, ez a gyalázatos jezsuita* provokálta, aki (március 21-én?) azért lépett a nemzetgyűlés szónoki emelvényére, hogy sértegesse azt a népet, amely őt kiemelte a semmiből, és hogy Párizst a département-ok ellen uszítsa.

Március 30. A Kommün kiáltványa: „Ma azok a gonosztevők, akiket még perbe sem akartatok fogni, nagylelkűségetekkel visszaélve, közvetlenül a város kapuinál szervezik meg egy monarchista összeesküvés tűzfészkét. Polgárháborút szítanak, mindenféle megvesztegetéshez folyamodnak, minden cinkossal szövetkeznek, sőt odáig merészkedtek, hogy külföldi segélyért koldulnak."[433]

Thiers

Április 25-én, a Seine département elővárosi elöljárósági polgármesterei, alpolgármesterei és községi tanácsnokai részére adott fogadáson Thiers ezt mondta: „A köztársaság létezik. *A végrehajtó hatalom feje* csupán egy *egyszerű polgár*."[434]

Thiers úr szerint Franciaországban a haladás 1830-tól 1871-ig ennyiből állt: 1830-ban Lajos Fülöp volt „a *köztársaságok legjobbika*". 1871-ben Lajos Fülöp uralmának miniszteriális kövülete, Kis Thiers maga a *köztársaságok legjobbika*.

Thiers úr az uralmát bitorlással kezdte. A nemzetgyűlés őt a gyűlés kormányának fejévé nevezte ki; a franciaországi végrehajtó hatalom fejévé ő önmagát nevezte ki.

A nemzetgyűlés és a párizsi forradalom

A külföldi behatoló parancsára összehívott nemzetgyűlést, mint a versailles-i január 28-i egyezmény világosan leszögezi, csak egyetlen célra választották meg: hogy döntsön a háború folytatása felől vagy megállapítsa a béke feltételeit. Azzal, hogy a választási urnákhoz szólították a francia népet, a párizsi capitulard-ok maguk is világosan körülhatárolták a nemzetgyűlésnek ezt a sajátos feladatát, és összetétele is, nagyrészt ebben leli magyarázatát. Minthogy a háború folytatását a capitulard-ok által alázatosan elfogadott fegyverszüneti feltételek lehetetlenné tették, a nemzetgyűlésnek a valóságban csak tudomásul kellett vennie a szégyenletes békét, és e sajátos szerepre éppen Franciaország legrosszabb emberei voltak a legjobbak.

A köztársaságot szeptember 4-én nem az Hôtel de Ville-be a védelem kormányaként betelepült zugprókátorok kiáltották ki, hanem a párizsi nép. Egész Franciaország egyetlen ellentmondó hang nélkül, éljenzéssel fogadta. Létezését öthónapos háborúval vívta ki, amelynek sarkköve Párizs hosszú ellenállása volt. E háború nélkül, amelyet a köztársaság a köztársaság nevében viselt, Bismarck a sedani kapituláció után helyreállította volna a császárságot, és a zugprókátoroknak, Thiers úrral az élükön, nem Párizsról, hanem olyan személyi biztosítékokról kellett volna kapitulációs tárgyalásokat folytatniok, amelyekkel elkerülhetik a cayenne-i[241] utazást, a parlagi nemesek gyűléséről pedig sohasem hallottunk volna. Ez csak a Párizsban megindított republikánus forradalom jóvoltából ülhetett össze. Mivel nem alkotmányozó gyűlés volt, amit Thiers úr maga unos-untig ismételgetett, nem állt volna jogában — hacsak nem a republikánus forradalom lezajlott eseményeinek egyszerű krónikásaként — még a Bonaparte-dinasztia trónfosztását sem kihirdetni. Az egyetlen törvényes hatalom ennélfogva Franciaországban a *forradalom* maga, amelynek Párizs a központja. Ezt a forradalmat nem a Kis Napóleon[202], hanem ama társadalmi és politikai feltételek ellen vívták, amelyek a második császárságot szülték és ennek uralma alatt érték el végső betetőzésüket, és amelyek — mint a Poroszországgal viselt háború fényesen megmutatta — hullaként hagyták volna ott Franciaországot, ha a francia munkásosztály újjáteremtő ereje föléjük nem kerekedik. A parlagi nemesek gyűlése tehát — amely a forradalomtól csak arra kapott meghatalmazást, hogy aláírja azt a végzetes kötelezvényt, amelyet jelenlegi „végrehajtó szerve" nyújtott át a külföldi behatolónak — azzal a kísérletével, hogy a forradalmat saját capitulard-jaként kezelje, jogbitorlást követ el. Párizs-ellenes háborúja nem egyéb, mint gyáva chouannerie* a porosz szuronyok oltalma alatt. Aljas összeesküvés Franciaország meggyilkolására avégett, hogy megmentsék azon elfajzott, elsatnyult és elrothadt osztályok kiváltságait, monopóliumait és fényűzéseit, melyek a szakadékba taszították, ahonnan csak az igazi szociális forradalom héraklészi keze mentheti ki.

Thiers remek hadserege

Thiers úr, már mielőtt „államférfi" lett, mint történetíró is bebizonyította hazudozó tehetségét. De a törpe emberekre annyira jellemző hiúság csábereje ezúttal fellendítette őt a nevetség magasztosságáig. Rend-

* — huhogás[274] — *Szerk.*

hadserege, a Bismarck kegyelméből porosz fogolytáborokból frissen reimportált bonapartista szoldateszka söpredéke, a pápai zuávok[122], Charette chouanjai, Cathelineau vendée-i legényei, Valentin „municipálisai"[435], Piétri ex-rendőrei és Valentin korzikai zsandárai, akik Louis Bonaparte alatt csak hadseregbesúgók voltak, de Thiers alatt harcosainak színevirágát alkotják, valamennyien váll-lapos besúgók felügyelete és szökevény decembrista tábornagyok parancsnoksága alatt, akiknek nem volt elveszteni való becsületük, – ezt a szedett-vedett, köpedelmes, sunyi csürhét nevezi Thiers úr *„a legremekebb hadseregnek, amellyel Franciaország valaha is rendelkezett"*! Ha eltűri, hogy a poroszok még mindig, saint-denis-i szállásukon terpeszkedjenek, azt csak azért teszi, hogy Versailles „legremekebb hadseregének" látványa megrettentse őket.

Thiers

Kis állami gazságok. Thiers úr, a parlamenti intrikák örökös sugalmazója, sohasem is volt egyéb, mint „jótollú" újságíró és eszes „szócsatározó", a parlamenti gazság mestere, a hamis eskü virtuóza, apró hadicselek, alávaló álnokságok és a parlamenti párthadviselés körmönfont fogásainak szakembere. Ez a bajkeverő törpe fél évszázadon át bűvkörében tartotta a francia burzsoáziát, mert osztályromlottságának a leghívebb szellemi kifejezője. Ha az ellenzék padsoraiba került, újra meg újra elszajkózta elcsépelt szentbeszédét a „libertés nécessaires-ről"*, s ha hatalomra jutott, eltiporta őket. Ha nem volt hivatalban, Franciaország kardjával szokta fenyegetni Európát. És mik voltak diplomáciai teljesítményei a valóságban? 1841-ben zsebre vágta a megalázó londoni szerződést[228]; a német egység elleni szavalataival siettette a háborút Poroszországgal, 1870-ben kolduló körútjával minden európai udvarnál kompromittálta Franciaországot, 1871-ben aláírta a párizsi kapitulációt, elfogadta a „békét bármi áron" és engedélyt és eszközöket könyörgött ki Poroszországtól, hogy saját letiport országában polgárháborút szítson. Az olyan vágású emberek számára, mint ő, természetesen mindig ismeretlenek maradtak a modern társadalom földalatti hatóerői, de ő még a felszín legkézzelfoghatóbb változásait sem volt képes megérteni. Így például szentségtörésnek kiáltott ki minden elkanyarodást a régi francia védővámrendszertől, Lajos Fülöp miniszteréként pedig odáig ment, hogy kézlegyintéssel intézte el a vasútépítést, amit

* – „szükséges szabadságokról" – *Szerk.*

őrült agyrémnek tartott, és még Louis Bonaparte alatt is buzgón ellenezte a rothadt francia hadseregszervezet minden megreformálását. Olyan ember, akinek nincsenek eszméi, nincsenek meggyőződései és nincs bátorsága.

Hivatásos „forradalmár", ami úgy értendő, hogy mivel mohón vágyik a szereplésre, a hatalom birtoklására és arra, hogy belenyúlhasson az állampénztárba, ezért valahányszor az ellenzék padjaiba száműzték, aggályoskodás nélkül szította a nép szenvedélyeit és idézett elő katasztrófát egy vetélytárs megbuktatása végett, ugyanakkor azonban a legfelszínesebb rutin-ember stb. A munkásosztályt „vile multitude-nek"* becsmérli. A törvényhozó gyűlésekről való egykori kollégája, aki vele egyidős, s bár tőkés, mindamellett a Párizsi Kommün tagja, *Beslay úr*, egy nyilvános üzenetben ezt üzente neki: „A munka tőkés leigázása (asservissement) mindig »sarkköve« volt az Ön politikájának (politizálásának), és attól a naptól fogva, hogy a *munka köztársasága* beköltözött az Hôtel de Ville-be, Ön szünet nélkül így kiált Franciaországhoz: »Ezek bűnözők!«"[230] Nem csoda, hogy Thiers úr a belügyminisztere, Ernest Picard útján parancsot adott, akadályozza meg, hogy a „Nemzetközi Szövetség" érintkezést tarthasson fenn Párizzsal. (*A nemzetgyűlés* március 28-i ülése.) *Thiers körlevele a prefektusoknak és alprefektusoknak*: „A jó munkásoknak, kik oly sokan vannak a rosszakhoz viszonyítva, tudniok kell, hogy ha megint nem kerül nekik kenyér, ezt az *Internacionálé* híveinek köszönhetik, akik a munka zsarnokai, bár a munka felszabadítóinak mondják magukat." Az *Internacionálé* nélkül [...]

(Most a pénzhistória.) (Ő és Favre Londonba menekítették a pénzüket.) A közmondás szerint: Ha csirkefogók hajbakapnak, kisül az igazság. Ezért a Thiers-ről festett képet nem fejezhetjük be találóbban, mint versailles-i tábornokai gazdájának londoni „Moniteur"-je szavaival. A „Situation"[436] ezt írja március 28-i számában: „Thiers úr, ha miniszter volt, soha el nem mulasztotta, hogy a nép mészárlására uszítsa a katonákat, ő, az apagyilkos, a vérfertőző, a sikkasztó, a plagizátor, az áruló, a törtető, az impotens."

Járatos a ravasz fogásokban és ügyes fortélyokban.

A júliusi forradalom előtt a republikánusokkal szövetkezett, első miniszterségéhez Lajos Fülöp alatt úgy jutott, hogy régi pártfogóját, Laffitte-ot kiütötte a nyeregből. Első cselekedete az volt, hogy régi munkatársát,

---

* – „hitvány sokaságnak" – *Szerk.*

Armand Carrelt börtönbe vetette. Lajos Fülöpnél azzal hízelegte be magát, hogy kémkedett és börtönbábáskodott Berry hercegnő körül,[217] tevékenységének középpontjában azonban a felkelő párizsi republikánusok Rue Transnonain-i lemészárlása[218] és a sajtóellenes szeptemberi törvények[219] álltak; ezután csorba szerszámként félredobták. Amikor 1840-ben megint beármánykodta magát a hatalomba, kitervelte a párizsi erődítéseket,[220] amelyeket mint Párizs szabadságát fenyegető merényletet – a „National" burzsoá republikánusai kivételével – az egész demokrata párt ellenzett. Hangos tiltakozásukra Thiers a képviselőkamara szószékéről ezt válaszolta: „Hogyan! Azt képzelik, hogy erődítmények valaha is veszélyeztethetnék a szabadságot... Ez teljes elrugaszkodás a valóságtól. Elsősorban *bármely lehető kormány* megrágalmazása az, ha feltételezik róla, hogy valaha is a főváros bombázásával kísérelné meg fenntartani hatalmát. Hogyan! Miután bombái bezúzták az Invalides vagy a Panthéon kupoláját, miután lángba borította családi otthonaitokat, odaállhatna-e elétek, létezésének megerősítését kérve! *Hiszen ez a kormány százszor lehetetlenebbé válnék a győzelem után, mint annak előtte volt.*"[221] Valóban, sem Lajos Fülöp kormánya, sem a bonapartista régenssége nem mert kivonulni Párizsból és nem merte bombázni azt. Az erődítmények ilyen felhasználása eredeti kitervelőjükre, Thiers úrra várt.

Amikor a nápolyi Bomba-király* 1848 januárjában Palermót bombázta,[222] Thiers úr a képviselőkamarában megintcsak kijelentette:

„Önök tudják, uraim, mi történik Palermóban. Önök mindannyian megborzadnak, amidőn hallják, hogy egy nagy várost negyvennyolc óra hosszat bombáztak. És kicsodák? Idegen ellenség talán, mely hadijogát gyakorolja? Nem, uraim, hanem *saját kormánya*. És miért? *Mert a szerencsétlen város a jogait követelte.* Jogainak követeléséért negyvennyolc órán át bombázták. Engedjék meg nekem, hogy Európa közvéleményéhez forduljak. Az emberiségnek teszünk szolgálatot, ha felemelkedünk és Európának talán legnagyobb szónoki emelvényéről *hangoztatjuk a felháborodás szavait az ilyen cselekedetek ellen.* Uraim, amikor 50 évvel ezelőtt az osztrákok hadijogukkal élve, egy hosszú ostrom elkerülése végett bombázni akarták Lille-t, amikor később az angolok, szintén hadijogukkal élve, Koppenhágát bombázták, és egészen rövid idővel ezelőtt, amikor Espartero régens, aki országának szolgálatokat tett, *bombázni akarta Barcelonát, hogy felkelését elfojtsa*, a világ minden részéből felhangzott az általános felháborodás."[223]

* II. Ferdinánd. – *Szerk.*

Alig több mint egy évvel ezután Thiers egyik legdühödtebb védelmezője volt annak, hogy a francia köztársaság csapatai bombázták Rómát, és magasztalta barátját, Changarnier tábornokot, amiért lekaszaboltatta azokat a párizsi nemzeti gárdistákat, akik tiltakoztak a francia alkotmány ilyen megszegése ellen.

Néhány nappal a 1848-as februári forradalom előtt *Thiers*, akit bőszített a hivataltól való hosszú száműzetés, amelyre Guizot kárhoztatta, és aki növekvő tömegmozgalmat szimatolt a levegőben, amely – mint remélte – módot ad neki arra, hogy vetélytársát kiüsse a nyeregből és önmagát varrja Lajos Fülöp nyakába, a képviselőkamarában így kiáltott fel: „A forradalom pártjához tartozom, nemcsak Franciaországban, hanem Európában is. Kívánom, hogy a forradalom kormánya mérsékelt férfiak kezében maradjon . . . de ha a kormány forrófejűek kezébe kerülne, még ha radikálisokéba is, akkor sem hagynám cserben ügyemet. *Én mindig a forradalom pártján leszek.*"[225]

A köztársaság kikiáltásának napjától fogva az államcsínyig kizárólagos foglalatossága a februári forradalom legyűrése volt.

A februári kirobbanást követő első napokban félelmében elrejtőzött, de a párizsi munkások túlságosan megvetették, semhogy gyűlölhették volna. Hírhedt gyávasága miatt azonban – amely arra késztette Armand Carrelt, hogy mikor Thiers azzal kérkedett, hogy „egy napon a Rajna partján fog meghalni", ezt válaszolja: „a szennycsatornában fogsz te meghalni" – nem mert közéleti szerepet vállalni mindaddig, amíg a népi erőket a júniusi felkelők lemészárlásával meg nem törték. Eleinte, míg a színtéren a helyzet nem tisztázódott annyira, hogy ott nyilvánosan megjelenhetett, arra szorítkozott, hogy titokban irányítsa a Rue de Poitiers-i társaság[422] összeesküvését, amely a császárság restaurálását eredményezte.

Párizs ostroma idején arra a kérdésre, hogy Párizs kapitulálni készül-e, Jules Favre azt válaszolta, hogy Párizs bombázására lenne szükség ahhoz, hogy a kapituláció szót ki lehessen ejteni! Ez magyarázza melodrámai tiltakozását a porosz bombázás ellen és azt, hogy ez utóbbi miért volt látszatbombázás; a Thiers-féle bombázás azonban kérlelhetetlen valóság.

Parlamenti sarlatán.

Thiers 40 éve szerepel a színen. Soha egyetlen hasznos intézkedést nem kezdeményezett az állam vagy az élet bármely területén. Hiú, szkeptikus, epikureus, sohasem írt vagy beszélt valamely dologról a dolog kedvéért.

Az ő szemében a dolgok maguk csupán ürügyek arra, hogy tollát vagy nyelvét forgassa. Azonkívül, hogy pozícióra, dúskálásra és szereplésre vágyik, semmi valódi nincs benne, még a sovinizmusa sem az.

A parlagi hivatásos újságírók hamisítatlan modorát gyakorolva jelentéseiben hol csúfolódik, hogy versailles-i foglyai rossz bőrben vannak, hol közli, hogy a parlagi nemesek „jól érzik magukat", hol meg nevetség tárgyává teszi magát „Moulin-Saquet" bevételéről (május 4.) szóló jelentésével, amikor is 300 foglyot ejtettek. „A többi felkelő rohanvást megfutamodott, 150 halottat és sebesültet hagyva a csatatéren", majd csípősen hozzáteszi: „Íme ez az a győzelem, amelyet a Kommün holnap jelentéseiben ünnepelhet." „Párizs rövidesen megszabadul a szörnyű zsarnokoktól, akik elnyomják."[270] Párizs – a Thiers ellen harcoló párizsi néptömegek Párizsa nem „Párizs". „Párizs – a gazdagok, a tőkések, a henyélők" (miért nem mindjárt a kozmopolita bordély?). Ez Thiers úr Párizsa. Az igazi Párizs, a dolgozó, gondolkodó, harcoló Párizs, a nép Párizsa, a Kommün Párizsa „vile multitude". Ez Thiers úr egész beállítottsága nemcsak Párizzsal, hanem Franciaországgal szemben is. Az a Párizs, amely bátorságát kimutatta a „békés felvonulás" és a Saisset szökése alkalmával, az amely most Versailles-ban, Rueilben, Saint-Denis-ben, Saint-Germain-en-Layeben tülekedik, „a vallás, a család, a rend és a tulajdon emberei" körül lebzselő kokottok kíséretében (a valóban „veszélyesek", a kizsákmányoló és naplopó osztályok Párizsa) (a „franc-fileuröké"*), amely azzal múlatja magát, hogy látcsövön bámulja a dúló csatát, amelynek számára „a polgárháború csupán kellemes szórakozás", – ez Thiers úr Párizsa (mint ahogy a koblenzi emigráció[273] Calonne úr Franciaországa volt). Parlagi újságírómodorában még a látszatméltóságot sem tudja megőrizni, de mert nem akar eltérni a „legitimitás" etikettjétől, leöleti a Neuilly romjai alatt talált asszonyokat, lányokat és gyermekeket. Az általa elrendelt franciaországi községi választások alkalmával nem tud meglenni díszkivilágítás nélkül, amelyet a petróleumbombákkal porrá égetett Clamart lángjai szolgáltatnak. A római történetírók azzal teszik teljessé Nero jellemrajzát, hogy elmondják: ez a szörnyeteg abban tetszelgett, hogy rímfaragó és komédiás. De juttassatok csak hatalomra egy olyan egyszerű hivatásos újságírót és parlamenti sarlatánt, mint Thiers, és menten neroibb lesz Nerónál.

Amikor hagyja, hogy a bonapartista „tábornokok" kitöltsék bosszújukat Párizson, csak az osztályérdekek vak eszközének szerepét játssza; de saját szerepében lép fel a mellékműsorszámokban: jelentésekben, beszédekben,

* – „front-lógósoké"[271] – *Szerk.*

felhívásokban, amelyekből kitetszik az újságíró hiúsága, parlagisága és útszéli ízlése.

Thiers önmagát Lincolnhöz, a párizsiakat pedig a lázadó déli rabszolgatartókhoz hasonlítja. A déliek a munka rabszolgaságáért és az Egyesült Államoktól való területi különválásért harcoltak. Párizs a munka felszabadításáért és Thiers állami élősködőinek, Franciaország rabszolgatartó szerepre pályázó urainak a hatalomtól való elválasztásáért harcol.

Az elöljárókhoz intézett beszédében: „Bízhatnak a szavamban, amelyet soha meg nem szegtem!"

„Ez a legliberálisabb nemzetgyűlés, amely Franciaországban valaha is létezett."

Ő megmentendi a köztársaságot, „ha a rendet és a munkát nem fogják örökösen megzavarni azok, akik állításuk szerint a köztársaság üdvének elhivatott őrei".[437]

A nemzetgyűlés április 27-i ülésén ezt mondja: „A gyűlés liberálisabb, mint ő maga!"

Ő, akinek retorikai ütőkártyája mindig is a bécsi szerződések kárhoztatása volt, aláírja a párizsi szerződést,[438] azaz nemcsak Franciaország egy részének elszakítását, nemcsak az ország majdnem felének megszállását, hanem a hadisarcul követelt milliárdokat is, és még csak háborús kiadásai részletezését és bizonyítását sem kéri Bismarcktól! A bordeaux-i nemzetgyűlésnek azt sem engedi meg, hogy vitát folytasson a kapituláció cikkelyeiről!

Ő, aki egész életében szemükre vetette a Bourbonoknak, hogy idegen hadseregek lábanyomában tértek vissza, és hogy nem viselkedtek méltóságteljesen a békekötés[108] után Franciaországot megszállva tartó szövetségesekkel szemben, ugyanő a szerződésben semmit sem kér Bismarcktól, csak egyetlen koncessziót: 40 000 katonát, hogy legyűrhesse Párizst (ahogyan ezt Bismarck a birodalmi gyűlésben elmondta). Párizst a belső véde-

lem és a külső agresszió szempontjából felfegyverzett nemzeti gárdája minden tekintetben teljesen biztosította, de Thiers Párizsnak az idegenek előtti kapitulációjához ráadásul kikötötte, hogy ez egyben Párizs kapitulációja legyen őelőtte és társai előtt. Ez a feltétel feltételezte a polgárháborút. Magát ezt a polgárháborút pedig nemcsak hogy Poroszország passzív engedélyével indítja meg, hanem a tőle kapott lehetőségek segítségével, a fogságba esett francia csapatokkal, melyeket Poroszország nagylelkűen német fogolytáborokból szállít neki! Jelentéseiben, a saját nemzetgyűlési beszédeiben és azokban, amelyeket Favre mondott el, porig alázkodik Poroszország előtt és minden héten egyszer porosz intervencióval fenyegeti Párizst – miután ezt nem sikerült kieszközölnie, amint ezt Bismarck maga elmondta. A Bourbonok a méltóság megtestesülése voltak e sarlatánhoz, a sovinizmus e nagy apostolához képest!

Poroszország összeomlása után (tilsiti béke, 1807[149]) kormánya megérezte, hogy önmagát és az országot csak nagy társadalmi megújhodással (átalakulással) mentheti meg. Kis szinten, egy feudális monarchia korlátai között, meghonosította Poroszországban a francia forradalom vívmányait.[439] Felszabadította a parasztokat stb. A krími vereség után, amely – bár Szevasztopol védelme megmentette az ország becsületét és párizsi diplomáciai diadalai elkápráztatták a külföldet – hazai viszonylatban feltárta Oroszország társadalmi és közigazgatási rendszerének korhadtságát, az orosz kormány felszabadította a jobbágyokat és megváltoztatta az ország egész közigazgatási és jogszolgáltatási rendszerét.[440] A merész társadalmi reform mindkét országban béklyók közé szorult és korlátolt jellegű volt, mert a trón oktrojálta, nem pedig (ahelyett, hogy) a nép vívta (volna) ki. Mégis nagy társadalmi változások mentek végbe, amelyek véget vetettek az uralkodó osztályok legrosszabb kiváltságainak és megváltoztatták a régi társadalom gazdasági alapzatát. Megérezték, hogy a súlyos betegség csak heroikus rendszabályokkal gyógyítható. Megérezték, hogy a győzőknek csak társadalmi reformokkal, csak a népi megújhodás elemeinek életre keltésével válaszolhatnak. Az 1870-es francia katasztrófa példátlanul áll a modern világ történetében! Megmutatta, hogy a hivatalos Franciaország, Louis Bonaparte Franciaországa, az uralkodó osztályok és állami élősködőik Franciaországa – rothadó hulla. És mi az első kísérletük azoknak a gyalázatos embereknek, akik úgy jutottak kormányra, hogy rajtaütéssel lerohanták a népet, és a külföldi behatolóval szőtt összeesküvés révén maradnak továbbra is a helyükön, vajon mi az első kísérletük? Porosz védnökség alatt Louis Bonaparte szolda-

teszkájával és Piétri rendőrségével orvul megfojtják a népi megújhodás Párizsban megkezdett dicsőséges művét, felidézik mindazokat a vén legitimista kísérteteket, amelyeket a júliusi forradalom vert meg, Lajos Fülöp ásatag svindlereit, akiket a februári forradalom vert meg, és ellenforradalmi orgiát ülnek! A végletes önlealázás ilyen hősiességére nincsen példa a történelem évkönyveiben! De ami a legjellemzőbb: mindez ahelyett, hogy általános felháborodott kifakadást keltene, rokonszenv-áradatot vált ki a hivatalos Európából és Amerikából és Párizs dühödt vádolásához vezet! Ezt az bizonyítja, hogy Párizs – történelmi múltjához híven – a francia nép megújhodását úgy akarja elérni, hogy a népet a régi társadalom megújhodásának bajnokává avatja, az emberiség társadalmi megújhodását Franciaország nemzeti ügyévé teszi! A termelő osztály felszabadítása ez a kizsákmányoló osztályok alól, csatlósaik és állami élősködőik alól, akik bizonyítják a francia mondás igazságát: „Az ördög inasai rosszabbak magánál az ördögnél." Párizs magasra kitűzte az emberiség lobogóját!

Március 18. A kormány „minden egyes, bármilyen jellegű időszaki sajtótermék minden egyes példányára 2 centime-os bélyegilletéket" vetett ki. „Az ostromállapot feloldásáig tilos új lapokat alapítani."

A francia burzsoázia különböző frakciói sorra *uralomra jutottak*, a nagy földtulajdonosok a *restauráció* (a régi Bourbonok) alatt, a tőkések a júliusi parlamentáris monarchia (Lajos Fülöp) alatt, miközben bonapartista és republikánus elemei a háttérben zavarogtak. Pártviszályaiknak és cselszövéseiknek természetesen a *közjó* szolgált ürügyül, és ha egy népi forradalom elsöpörte ezeket a monarchiákat, helyükbe jött a másik. A köztársasággal (a februárival) mindez megváltozott. A burzsoázia minden frakciója egyesült a *rendpártban*, vagyis a földtulajdonosok és tőkések pártjában, akik összefogtak a munka gazdasági leigázásának és az ennek támogatására szolgáló elnyomó államgépezetnek a fenntartására. A monarchia helyett – amelynek már a neve is az egyik burzsoá frakció túlsúlyát jelentette a másik felett, győzelmet az egyik és vereséget a másik oldalon (az egyik fél diadalát és a másik megaláztatását) a *köztársaság* volt a névtelen részvénytársasága az egyesült burzsoá frakciónak, a nép minden összeszövetkezett *kizsákmányolójának*, és valóban: legitimisták, bonapartisták, orléanisták, burzsoá republikánusok, jezsuiták és voltairiánusok összeölelkeztek. Már nem bújhattak meg a korona oltalma alatt, a népet már nem tudták érdekeltté tenni pártviszályaikban, *népérdekekért vívott harcnak álcázva őket*, egyik sem volt többé a másik alárendeltje. Osztályuralmuk egyenes és nyílt ellentétben áll a termelő tömegek felszabadulásával szemben; *rend* a neve osztályuralmuk gazdasági és politikai feltételeinek és a munka szolgaságának; a burzsoá re-

zsimnek ez a névtelen, részvénytársasági vagy republikánus formája – ez a burzsoá köztársaság, a *rendpártnak* ez a köztársasága minden politikai rezsim közül a *leggyűlöletesebb*. Közvetlen feladata, egyetlen létoka a nép eltiprása. Ez a köztársaság az osztályuralom *terrorizmusa*. Így csinálják: A nép harcolt, kivívta a forradalmat, kikiáltotta a köztársaságot és helyet adott a nemzetgyűlésnek, ekkor a nemzetgyűlésnek a köztársaság levert és bevallott ellenségeiből álló többsége a szín előterébe tolja azokat a burzsoákat, kiknek közismert republikánus nyilatkozatai kezeskednek „köztársaságukért". A republikánusokra hárul az a feladat, hogy a népet egy felkelés kelepcéjébe csalják, amelyet azután tűzzel és vassal levernek. Ezt a szerepet a „National" pártja játszotta el, Cavaignackal az élén a februári forradalom után (a júniusi felkeléssel). A tömegek ellen elkövetett gaztettük miatt ezek a republikánusok most elvesztik befolyásukat. Megtették a dolgukat, és ha megengedik is nekik a *rendpárt* támogatását a proletariátus ellen vívott általános harcában, ugyanakkor eltávolítják a kormányból, az utolsó sorokba szorítják és éppen csak „megtűrik" őket. Az egyesült royalista burzsoák ekkor magukra vállalják a köztársaság apaságát, megkezdődik a „rendpárt" igazi uralma. Mivel a nép anyagi erői egy időre megtörtek, a reakció műve – a négy forradalommal kivívott valamennyi koncesszió fokozatos felszámolása – kezdetét veszi. A népet a tébolyig felbőszítik nemcsak a *rendpárt* tettei, de felbőszíti az a cinikus arcátlanság is, amellyel legyőzöttként kezelik, amellyel ez az aljas banda a nép nevében, a köztársaság nevében korlátlanul uralkodik felette. A *névtelen* osztálydespotizmusnak ez a görcsös formája természetesen nem tarthat soká, csak átmeneti fázis lehet. A banda tudja, hogy forradalmi tűzhányón ütötte fel tanyáját. Másfelől, ha a rendpárt a munkásosztály elleni háborújában „rendpárt"-minőségében már összefogott, utána – mihelyt e párt uralma a forradalom anyagi erőinek pusztulása folytán biztosítottnak (szavatoltnak) látszik – teljes erővel megindul a különböző frakciók egymás elleni cselszövéseinek játéka, mindegyikük küzdelme saját külön érdekének érvényesítéséért a régi társadalmi rendben saját trónkövetelőjének restaurálásáért és személyes ambíciókért. A népellenes általános háborúnak és a köztársaságellenes általános összeesküvésnek ez az összefonódása a rajta uralkodók belső viszályaival és cselszövéseik játékával megbénítja a társadalmat, undorral tölti el és fejvesztetté teszi a középosztály tömegeit, „zavarja" az üzletet, a krónikus nyugtalanság állapotában tartja őket. A zsarnokság minden feltétele megteremtődött (megszületett) ebben a rendszerben, de olyan zsarnokság ez, amelyben nincsen nyugalom, olyan zsarnokság, amelynek parlamentáris anarchia áll az élén. Ekkor ütött az államcsíny órája, és a tehetségtelen banda át kell hogy adja helyét bár-

mely szerencsés trónkövetelőnek, aki véget vet az osztályuralom *névtelen* formájának. A burzsoá köztársaságnak, négyéves fennállása után, így vetett véget Louis Bonaparte. Ez alatt az egész idő alatt *Thiers* „âme damnée-ja"* volt a rendpártnak, amely a köztársaság nevében hadat viselt a köztársaság ellen, osztályháborút a nép ellen, és valójában megteremtette a császárságot. Most pontosan ugyanazt a szerepet játszotta, mint akkor, de akkor csak mint parlamenti cselszövő, most meg mint a végrehajtó hatalom feje. Ha a forradalom nem gyűri őt le, most is, mint akkor, mások becsapott szerszáma lesz. Bármiféle riválisa kormány kerül hatalomra, első cselekedete annak az embernek a félreállítása lesz, aki kiszolgáltatta Franciaországot Poroszországnak és bombázta Párizst.

Thiers-nek sok panasza volt Louis Bonaparte ellen. Ez utóbbi eszközt és balekot csinált belőle. Az államcsíny utáni letartóztatásával megijesztette (feldúlta az idegeit). Megsemmisítette őt, eltörölvén a parlamentáris rendszert, az egyetlen olyan rendszert, amelyben egy Thiers-fajta állami élősködő, egy csak-fecsegő, politikai szerepet játszhat. Végül, de nem utolsósorban: Thiers Napóleon történelmi cipőtisztítója volt, és addig ecsetelte annak tetteit, mígnem azt képzelte, hogy ő maga vitte őket véghez. I. Napóleon legitim karikatúrája az ő szemében nem a Kis Napóleon, hanem a Kis Thiers volt. Mindamellett Louis Bonaparte nem követhetett el olyan aljasságot, amelyet Thiers ne támogatott volna – Róma francia csapatokkal végrehajtott megszállásától a Poroszországgal vívott háborúig.

Csak egy hozzá hasonlóan felszínes eszű ember képzelheti egy pillanatig is, hogy egy köztársaság, amely az ő fejét hordja a vállán, amelynek nemzetgyűlése félig legitimista, félig orléanista, amelynek hadserege bonapartista vezetők alatt áll, győzelem esetén nem fogja őt félrelökni.

Semmi sem förtelmesebben groteszk az olyan Hüvelyk Matyinál, aki megjátssza Timur-Tamerlánt (szerepére pályázik). A kegyetlen cselekedetek nála nemcsak az üzlethez tartoznak, hanem fantasztikus hiúságának teatrális közszemlére tételére (színpadi hatásvadászatra) valók. „Saját" jelentéseit akarja írni, „saját" szigorát kívánja megmutatni, „saját" csapatok kellenek neki, „saját" stratégia, „saját" bombázások, „saját" petróleumbombák, „saját" gyávaságát szeretné ama hidegvér mögé rejteni, amellyel engedi, hogy decembrista csirkefogók kitöltsék bosszújukat Párizson! Vala-

* – „(testi-)lelki elkötelezettje" – *Szerk.*

miféle hősiessége ez a végsőkig vitt aljasságnak! Gyönyörét leli abban, hogy fontos szerepet visz és zajt csap a világon! Teljesen abban a hitben él, hogy nagy ember, hogy ő, a törpe, a nyálas parlamenti nyelvcselező milyen gigászinak (titáninak) látszik a világ szemében! E háború borzalmas jelenetei közepette is óhatatlanul mosolyra késztetnek Thiers hiúságának nevetséges bakugrásai! Thiers úr élénk képzelőerejű, művészvérű ember, és művész-hiúsága annyira becsapja őt, hogy hiszi a saját hazugságait és hisz a saját nagyságában.

Thiers valamennyi beszédéből, jelentéséből stb. kiütközik hajlama a felfuvalkodott hiúságra.

Ez a förtelmes Triboulet[441].

Pompás bombázás a Mont-Valérienről (petróleumbombákkal), Les Ternes-ben, a bástyafalon belül (?) romba dönti a házak egy részét, óriási tűzvész keletkezik, és egész Párizst megremegteti a félelmetes ágyúdörgés. Szándékos bombavetés a Ternes és a Champs Elysées negyedre.

Robbanóbombák, petróleumbombák.

A Kommün

A dicső brit sajtófirkász arra a ragyogó felfedezésre jutott, hogy ez nem az, amit *mi* önkormányzaton érteni szoktunk. Persze hogy nem az. Ez nem az a városi önkormányzat, melyet teknősbékalevest szürcsölő városatyák, üzletelő egyháztanácsosok és vérengző dologházi felügyelők gyakorolnak. Nem az a grófsági önkormányzat, amelyet nagy földek, tömött erszények és üres fejek birtokosai gyakorolnak. Nem a „nagy fizetetlenek"[442] fertelmes jogszolgáltatása. Nem az az országos politikai önkormányzat, amelyet egy oligarchikus klub és a „Times" hírlap olvasása révén gyakorolnak. Ez a nép, mely maga cselekszik önmagáért.

A kannibálok e háborújában a kormány élére ültetett rút törpe „irodalmi" förmedvényei a legundorítóbbak!

A kegyetlenkedést a versailles-i foglyokkal egy percre sem hagyták abba, hidegvérű gyilkolásukat pedig újrakezdték, mihelyt Versailles meggyőződött

arról, hogy a Kommün humánusabb, semhogy megtorlással fenyegető rendeletét végrehajtaná!

A (versailles-i) „Paris-Journal" azt mondja, hogy 13 sorkatonát, akiket a clamart-i vasútállomáson fogtak el, a helyszínen agyonlőttek, és hogy minden sorkatona-egyenruhában levő foglyot, aki Versailles-ba kerül, a személyazonosságának felderítése után nyomban ki fognak végezni!

Ifjabb Alexandre Dumas úr elmondja, hogy egy fiatalembert, aki tábornoki funkciót töltött be, bár tábornoki címet nem viselt, agyonlőttek, miután egy úton (őrizet alatt) néhány száz yardnyit előrement.

Május 5. „Mot d'ordre."[443] A Versailles-ban megjelenő „Liberté" szerint „a reguláris hadsereg összes katonáit, akiket Clamart-ban a felkelők között találtak, a helyszínen agyonlőtték". (Lincoln-Thiers rendeletére!) (Lincoln elismerte a hadijogokat.) „Ezek azok az emberek, akik minden francia község falain gyilkosoknak bélyegzik a párizsiakat!" A banditák!

Desmaret.

A Kommün küldöttsége a Bicêtre-ben[444] (április 27-én) – hogy vizsgálatot folytasson a nemzeti gárda 185. menetzászlóaljához tartozó négy nemzeti gárdista ügyében; itt felkeresték az életben maradt (súlyosan sebesült) *Scheffert.* „A beteg elmondta, hogy április 25-én Belle-Epine-ben, Villejuif közelében őt és három bajtársát lovasvadászok lepték meg; felszólították őket, hogy adják meg magukat. Mivel az őket körülvevő erőkkel szemben lehetetlen lett volna sikeres ellenállást kifejteniök, a földre dobták fegyvereiket és megadták magukat. A katonák bekerítették és foglyul ejtették őket, de egyáltalán nem erőszakoskodtak és nem fenyegetőztek. Már egy kis ideje foglyok voltak, amikor odaérkezett egy lovasvadász kapitány és revolverrel a markában rájuk vetette magát. Egyetlen szót sem szólt, csak rálőtt egyikükre, mire az holtan összeesett; azután ugyanígy rálőtt Scheffer gárdistára, aki golyót kapott a melle közepébe és lerogyott társai mellé. A két másik gárdista e gyalázatos támadástól megrémülten visszakozott, de a vérengző kapitány a két fogoly után vetette magát és két újabb revolverlövéssel megölte őket. A vadászok e gyalázatos és vadállatiasan gyáva tettek után vezetőjükkel elvonultak, áldozataikat ott hagyták heverni a földön."[445]

A „New York Tribune"[446] *túltesz a londoni lapokon.*

Thiers úr „legliberálisabb és legszabadabban választott nemzetgyűlése, mely Franciaországban valaha is létezett", teljesen egy húron pendül „legremekebb hadseregével, amellyel Franciaország valaha is rendelkezett". Ez az elaggott Chambre introuvable[234], amelyet hazug ürüggyel választottak meg, szinte kizárólag legitimistákból és orléanistákból[231] áll. Az április 30-án Thiers személyes irányítása alatt lebonyolított községtanácsi vász-

tások megmutatják, hogyan aránylanak ők a francia néphez! A megcsonkított Franciaországban még megmaradt 35 000 községben megválasztott (kerek számban) 700 000 tanácsnok közül 200 legitimista, 600 orléanista, 7000 nyílt bonapartista, a többi mind republikánus vagy kommunista. (*A „Daily News" versailles-i tudósítója, május 5.*) Kell-e további bizonyíték arra, hogy ez a nemzetgyűlés, Thiers-rel, az orléanista múmiával az élén, csak egy bitorló kisebbséget képvisel?

Párizs

Thiers újra meg újra azt állította, hogy a Kommün egy maroknyi „fegyenc" és „ticket-of-leave-ember"*, a párizsi söpredék eszköze. És ez a „maroknyi" desperádó több mint hat hét óta sakkban tartja „a legremekebb hadsereget, amellyel Franciaország valaha is rendelkezett", amelyet a győzhetetlen Mac-Mahon vezet és maga Thiers úr géniusza inspirál!

Nem csupán a párizsiak hőstettei cáfolták őt meg. Párizs minden eleme beszélt. „A párizsi mozgalom nem tévesztendő össze a montmartre-i rajtaütéssel, amely ahhoz csak alkalom és kiindulópont volt; ez a mozgalom általánosan és mélyen benne gyökerezik Párizs tudatában; társadalmi legitimitását zömükben még azok sem tagadják, akik ilyen vagy amolyan okból távol tartják magukat tőle."[447] Ki mondja ezt? *A szindikális kamarák küldöttei mondják*, olyan emberek, akik 7–8000 kereskedő és iparos nevében beszélnek. Elmentek Versailles-ba, hogy ezt elmondhassák... A *Ligue de la réunion républicaine*[448] *... a szabadkőművesek tüntetése*[449] *stb.*

A vidék

A vidéki kópék.

Ha Thiers egy percig is azt képzelné, hogy a vidék valóban ellentétben áll a párizsi mozgalommal, minden tőle telhetőt megtenne, hogy az összes lehető módokon megkönnyítse a vidék számára, hogy megismerhesse e mozgalmat és minden „szörnyűségét". Arra késztetné őket, hogy vegyék szemügyre azt a maga meztelen valóságában, saját szemükkel és fülükkel győződjenek meg mibenlétéről. Esze ágában sincs! Ő és „védelem-emberei"

* *V. ö. 294. old. – Szerk.*

hazugságfallal próbálják féken tartani a vidéket, megakadályozni Párizst támogató általános felkelését, úgy, ahogy a porosz ostrom idején a vidéki híreket rekesztették ki Párizsból. A vidéknek csak a versailles-i *camera obscurán** (torzító tükrön) át szabad látnia Párizst. (Csak a versailles-i lapok hazugságai és rágalmai jutnak el a département-okba, és ott hitelt adnak nekik.) 20 000 ticket-of-leave-ember fosztogatásai és gyilkosságai foltot ejtenek a főváros becsületén. „A Liga elsőrendű kötelességének tekinti, hogy tisztázza a helyzetet és helyreállítsa a normális kapcsolatokat a vidék és Párizs között."[450] Amilyenek akkor voltak, amikor őket ostromolták Párizsban, olyanok most is, amikor ők ostromolják Párizst. *„Mint a múltban, most is a hazugság a kedvenc fegyverük.* Betiltják és elkobozzák a fővárosi lapokat, elvágják a közlekedést, átvizsgálják a leveleket, olyannyira, hogy a vidék azokra a hírekre van szorítva, amelyeket Jules Favre, Picard és Tsaik jónak látnak tudomására hozni, de hogy fedik-e a valóságot, azt nem ellenőrizheti."[451] Thiers jelentései, Picard körlevelei, Dufaure... A községi falragaszok. A galád versailles-i sajtó és a németek. A kis „Moniteur"[452]. Útlevelek újrabevezetése az egyik helyről a másikra való utazáshoz. Besúgók hadseregét küldik szét minden irányba. Letartóztatások (Rouenban stb. porosz fennhatóság alatt) stb. A rendőrbiztosok, akik ezerszám lepik el Párizs környékét, parancsot kaptak Valentin zsandárprefektustól, hogy kobozzanak el minden lapot – bármilyen árnyalathoz tartozzék is –, amelyet a felkelő városban nyomnak, és égessék el nyilvános helyen – akárcsak a szent inkvizíció virágkorában.

Thiers kormánya először a vidékhez fordult,** kérve, hogy alakítsanak nemzeti gárdistákból zászlóaljakat és küldjék őket Versailles-ba Párizs ellen. „A vidék", mint egy limoges-i lap[453] írja, „elégedetlenségének kifejezéseképpen megtagadta azokat az önkéntes zászlóaljakat, amelyeket Thiers és parlagi nemesei kértek tőle." Az a néhány fehér zászló alatt harcoló bretagne-i idióta – mindannyian fehér vászon Jézus-szívet viselnek a mellükön és „Vive le Roi!"-t*** kiabálnak –, ezek az egyetlen „vidéki" hadsereg, amely Thiers köré tömörült.

A választások. „*Vengeur*", *május 6.*[454]

Dufaure úr sajtótörvénye[238] (április 8.). Bevallottan a vidéki sajtó „túlkapásai" ellen irányul.

---

* – *sötétkamrán*; (*fejtetőre állító*) *vetítőkészüléken* – *Szerk.*

** *A kéziratban föléírva*: félénk felhívással fordult a vidékhez, mielőtt hadifogolyhadsereget kapott Bismarcktól – *Szerk.*

*** – „Éljen a Király!"-t – *Szerk.*

Azután a számos vidéki letartóztatás. A *gyanúsok törvényei*[455] alapján foganatosítva.

A vidék szellemi és rendőri zárlata.

Április 23. Havre. A községi tanács Párizsba és Versailles-ba küldte három tagját azzal az utasítással, hogy ajánljanak fel közvetítést a polgárháború befejezése érdekében, olyan alapon, hogy a köztársaság fennmarad és a municipális szabadságjogokat megadják egész Franciaországnak... *Április 23-án Picard és Thiers Lyonból érkező küldötteket fogad – „Háború mindenáron"*, ez a válaszuk.

A lyoni küldöttek feliratát[456] Greppo április 24-én a nemzetgyűlés elé terjeszti.

A vidéki városok elöljáróságai elkövették azt a roppant arcátlanságot, hogy küldöttségeiket Versailles-ba menesztették azzal a felszólítással, hogy teljesítse, amit Párizs követel; Franciaország egyetlen községe sem küldött olyan feliratot, amely jóváhagyja Thiers és a parlagi nemesek cselekedeteit; a vidéki lapok, akárcsak ezek a municipális tanácsok – mint Dufaure felpanaszolja a procureur généralokhoz intézett megbéküléselenes körlevelében – „egy sorba helyezik az általános választás útján létrehívott nemzetgyűlést az úgynevezett párizsi kommünnel; az előbbinek szemére vetik, hogy Párizsnak nem adta meg municipális jogait stb."; és ami ennél is rosszabb, ezek a municipális tanácsok, így pl. *az auchi*, „egyhangúlag azt követelik tőle, hogy *haladéktalanul fegyverszünetet javasoljon Párizzsal*, és hogy a február 8-án megválasztott nemzetgyűlés oszlassa fel magát, mert mandátuma lejárt". (*Dufaure, versailles-i nemzetgyűlés, április 26.*)

Ne feledjük, hogy ezek a régi[457], nem pedig az április 30-án megválasztott municipális tanácsok voltak. Küldöttségeik száma oly nagy volt, hogy Thiers elhatározta, nem fogadja többé személyesen, hanem egy alárendelt miniszteriális beosztotthoz utasítja őket.

Végül az április 30-i választások – végérvényes ítélet a nemzetgyűlésről és arról a választási rajtaütésről, amelyből eredt. Ha tehát a vidék eddig csak passzív ellenállást tanúsított Versailles-jal szemben és nem indítottak felkelést Párizs támogatására, ez a régi hatóságok még megmaradt erős fellegváraiban és abban az önkívületi állapotban leli magyarázatát, melybe a császárság süllyesztette és a háború megtartotta a vidéket. Nyilvánvaló, hogy csak a versailles-i hadsereg, kormány meg a hazugság kínai fala áll Párizs és a vidék között. Ha ez a fal ledől, egyesülni fognak Párizzsal.

Rendkívül jellemző, hogy ugyanazok az emberek (Thiers és Tsai), akik 1850 májusában parlamenti összeesküvéssel eltörölték az *általános választójogot*, mivelhogy az a köztársaság alatt még komiszul megtréfálhatta őket

(Bonaparte a segítségükre volt, mert kelepcébe akarta őket csalni, hogy ki legyenek szolgáltatva kénye-kedvének, és hogy az államcsíny után a rendpárttal és nemzetgyűlésével szemben kikiálthassa magát az általános választójog helyreállítójának), ugyanezek az emberek most e jog fanatikus hívei, s azt „legitim" jogcímükké avatják Párizs ellen, miután ez a választójog Bonaparte alatt olyan szervezetet kapott, hogy merő játékszer legyen a végrehajtó hatalom kezében, a végrehajtó hatalom puszta csalási, rajtaütési és hamisítási gépezete. (*A Ligue des Villes kongresszusa.*[458]) (*„Rappel", május 6.*)

Trochu, Jules Favre és Thiers, provinciálisok

Azt kérdezhetnők, hogy ilyen kivénhedt parlamenti sarlatánok és intrikusok, mint Thiers, Favre, Dufaure, Garnier-Pagès (csupán néhány hasonszőrű gazfickóval a hátuk mögött), hogyan tudnak minden forradalom után újra megjelenni a felszínen és elbitorolni a végrehajtó hatalmat? — ezek az emberek, akik mindig kiaknázzák és elárulják a forradalmat, lövik a népet, amely megvívta, és eltörlik azt a néhány liberális engedményt, amelyet a korábbi kormányoktól ki lehetett csikarni (amelyekkel szemben ők maguk ellenzékben voltak)?

A dolog nagyon egyszerű. Először is, ha nagyon népszerűtlenek, mint Thiers a februári forradalom után, a nép nagylelkűsége megkíméli őket. Minden sikeres népi felkelés után a nép engesztelhetetlen ellenségei megbékülést kiáltoznak, ami a nép körében a saját győzelme feletti lelkesedés első perceiben visszhangra talál. Ezen első perc eltelte után a Thiers- és Dufaure-féle emberek eltűnnek mindaddig, amíg a nép anyagi hatalommal bír, és a homályban munkálkodnak. Mihelyt a népet lefegyverezték, újra megjelennek, a burzsoázia pedig chefs de file-jeiként* ujjongva fogadja őket.

Vagy pedig — akárcsak Favre, Garnier-Pagès, Jules Simon stb. (meg néhány melléjük szegődött hasonszőrű fiatalabb ember) és maga Thiers szeptember 4-e után — a „tiszteletreméltó" republikánus ellenzéket alkották Lajos Fülöp alatt, később pedig a parlamenti ellenzéket L. Bonaparte alatt. A reakciós rezsimek, amelyeknek útját ők maguk egyengették, amikor a forradalom hatalomra juttatta őket, biztosítják számukra az ellenzék padsorait, miközben deportálják, leöldösik, száműzik az igazi forradalmá-

* — élharcosaiként — *Szerk.*

rokat. A nép elfelejti múltjukat, a középosztály saját embereinek tekinti őket, gyalázatos múltjuk feledésbe merül, és így újra megjelennek, hogy elölről kezdjék árulásukat és becstelen tevékenységüket.

Május 1-ről 2-re virradó éjszaka: *Clamart falu* a katonaság kezén volt, a vasútállomás a felkelők kezén (az az állomás uralkodó helyen van Issy erődje felett). A 22. vadászzászlóalj rajtaütéssel behatolt (járőreit egy őrszem beengedte, mivel a *jelszót elárulták* nekik), meglepte a helyőrséget, melynek legtöbb katonája ágyában aludt, csak 60 foglyot ejtett, *300 felkelőt szuronnyal lekaszabolt*. Ráadásul sorkatonákat utóbb a helyszínen agyonlőttek. *Thiers a prefektusokhoz, a polgári és katonai hatóságokhoz intézett május 2-i körlevelében* arcátlanul ezt állítja: „Ez" (a Kommün) „letartóztat tábornokokat" (Cluseret-t!) „csak azért, hogy agyonlövesse őket, és olyan közbiztonsági bizottságot létesít, amely teljesen méltatlan!"[459]

Lacretelle tábornok vezénylete alatt álló csapatok rajtaütéssel bevették a Fort d'Issy és Montrouge között elterülő *Moulin-Saquet sáncerődjét*. A helyőrséget a parancsnokló *Gallien* árulása folytán lepték meg, aki eladta a jelszót a versailles-i csapatoknak. 150 föderális katonát szuronnyal lekaszaboltak, több mint 300-at foglyul ejtettek. Thiers úr, írja a „Times" tudósítója, gyenge volt, amikor szilárdnak kellett volna lennie (a gyáva mindig gyenge, amikor *őt magát fenyegető veszélytől tart*), és szilárd volt, amikor némi engedmény árán mindent megnyerhetett volna. (A gazfickó mindig szilárd, amikor anyagi erő alkalmazásával vérét veszik Franciaországnak, és pöffeszkedik, de csak akkor, amikor ő személy szerint biztonságban van. Ennyi az egész eszessége. Mint Antonius [mondaná]: Thiers is „becsületes férfiú"[460].)

Thiers *Moulin-Saquet-ról* szóló jelentése (május 4.):

„Párizs megszabadítása a szörnyű zsarnokoktól, akik elnyomják."[270] („A versailles-iakat nemzeti gárdistáknak álcázták.") („A legtöbb föderális katona aludt, álmukban verték agyon vagy fogták el őket.")

Picard: *„A mi tüzérségünk nem bombáz, csupán ágyúz."*[461] („*Moniteur des communes*", Picard lapja.)

„Blanqui, akit haldokolva zárkába temettek, Flourens, akit a zsandárok darabokra szabdaltak, Duval, akit Vinoy agyonlőtt — október 31-én markukban tartották ezeket az embereket és nem bántották őket."

A Kommün

1. Intézkedések a munkásosztály érdekében

Péklegények éjjeli munkája betiltva (április 20.).

A magánbíráskodást, amelyet a gyárak stb. urai (gyárosok) (munkáltatók, kicsik és nagyok) bitoroltak, akik egyidejűleg bírák, végrehajtók, nyertesek és peres felek voltak a jogvitákban, ezt a jogot, hogy *saját büntetőtörvénykönyvük* legyen, melynek alapján büntetésképpen stb. *bírságokkal és levonásokkal* megnyirbálhatják a munkások bérét, mind a nyilvános, mind a magánműhelyekben eltörölték; a munkáltatókat e törvény megszegése esetére büntetéssel fenyegetik; a március 18-a óta kirótt *bírságokat és levonásokat* vissza kell téríteni a munkásoknak (április 27.). A zálogházakban elzálogosított cikkek eladását felfüggesztették (március 29.).

Párizsban igen sok műhelyt és gyárat bezártak, mert tulajdonosaik megszöktek. Ez az ipari tőkések régi módszere, akik azt tartják, hogy „a politikai gazdaságtan törvényeinek spontán működése" feljogosítja őket nemcsak arra, hogy a munka feltételeként a munkából profitot húzzanak, hanem arra is, hogy a munkát teljesen beszüntessék és a munkásokat az utcára tegyék, — mesterséges válságot idézzenek elő, valahányszor egy győzelmes forradalom „rendszerük" „rendjét" fenyegeti. A Kommün, igen bölcsen, kommunális bizottságot nevezett ki, amely a különböző szakmák által választott küldöttekkel együttműködve, meg fogja vizsgálni annak módját, hogy az elhagyott műhelyeket és gyárakat munkás szövetkezeti társaságoknak adják át, némi kártérítést juttatva a tőkés szökevényeknek (április 16.) (e bizottságnak statisztikát is kell készítenie az elhagyott műhelyekről).

A Kommün utasította az elöljáróságokat, hogy a 75 centime-os kártalanítás kifizetésekor ne tegyen különbséget a nemzeti gárdisták úgynevezett törvénytelen feleségei, anyái és özvegyei között; a Kommün az addig a „rend emberei" részére Párizsban fenntartott nyilvános prostituáltakat, akiket „biztonsági" okokból a rendőrség önkényuralma alatti személyes szolgaságban tartottak, felszabadította e megalázó rabság alól, de egyben elsöpörte a prostitúció táptalaját, meg azokat az embereket is, akik felvirágoztatják. A jobbfajta prostituáltak — a kokottok — a rend uralma alatt természetesen nem rabszolgái, hanem urai voltak a rendőrségnek és a kormány embereinek.

A közoktatás (nevelésügy) újjászervezésére persze nem volt még idő; a Kommün azonban azzal, hogy eltávolította innen a vallásos és klerikális elemet, kezdeményező lépést tett a nép szellemi felszabadulása érdekében.

Bizottságot nevezett ki az oktatásügy (mind az alapfokú (elemi), mind a szakoktatás) megszervezésére (április 28.). Elrendelte, hogy minden tanszert, így könyveket, térképeket, papirost stb. ingyenesen osszanak szét a tanítók, akik viszont attól az elöljáróságtól kapják őket, amelyhez tartoznak. Semelyik tanító semmilyen ürüggyel pénzt nem kérhet tanítványaitól ezekért a tanszerekért (április 28.).

Zálogházak: Minden 1871 április 25. előtt kelt, ruhaneműről, bútorokról, fehérneműről, könyvekről, ágyneműről és munkaszerszámokról szóló, 20 franknál nem nagyobb összegű zálogházi elismervény folyó évi május 12-től fogva ingyenesen beváltható (május 7.).

2. Intézkedések a munkásosztály, de főképpen a középosztályok érdekében

A lakbért az áprilisig tartó utolsó 3 évnegyedre teljesen elengedik. Annak, aki e 3 évnegyed valamelyikében már fizetett lakbért, joga van ezt az összeget jövőbeni fizetésekre törlesztésként beszámítani. Ugyanez a törvény bútorozott lakásokra is vonatkozik. A következő három hónapban a háztulajdonosok részéről semmiféle felmondás nem érvényes (március 29.).

Lejáratok. (Esedékes váltók kifizetése.) (*Váltók lejárata.*) Az esedékessé vált váltók miatt folyamatba tett minden eljárás felfüggesztve (április 12.).

Minden ilyenfajta kereskedelmi értékpapír ez év július 15-től kezdődő két éven belül (alatt eloszolva) térítendő vissza; az adósság kamattal nem terhelhető. A teljes összeg 8 *egyenlő részletre* osztandó, *amelyek negyedévenként fizetendők* (az első negyedév kezdete július 15.). Peres eljárás csak ilyen esedékessé vált részletfizetések miatt indítható (*április 16.*). Dufaure házbér- és váltótörvényei[238] a tekintélyes párizsi boltosok többségét csődbe juttatták.

A közjegyzőket, bírósági végrehajtókat, becsüsöket, törvényszolgákat és más igazságszolgáltatási tisztviselőket, akik eddig vagyont szereztek funkcióik révén, a Kommün közegeivé változtatták, akik fix fizetést kapnak, mint más dolgozók.

Mivel az orvostudományi főiskola professzorai megszöktek, a Kommün bizottságot nevezett ki *szabad egyetemek* alapítása céljából, amelyek többé nem élősködnek majd az államon; azoknak a diákoknak, akik letették vizsgájukat, a doktori címtől függetlenül lehetővé tette a gyakorlatot (a címeket a fakultás adományozza).

Minthogy a szajnai polgári törvényszék bírái, akárcsak más közalkalma-

zottak, akik mindig készek funkciójukat bármiféle osztálykormányzat alatt ellátni, kereket oldottak, a Kommün kinevezett egy ügyvédet, aki a legsürgősebb ügyeket intézi mindaddig, amíg a törvényszékeket általános választás alapján újjá nem szervezik (április 26.).

3. Általános intézkedések

Az állításkötelezettséget megszüntették. A jelenlegi háborúban minden épkézláb ember (nemzeti gárdista) szolgálatköteles. Ez ragyogó intézkedés, hogy minden Párizsban rejtőző árulótól és gyáva fickótól megszabaduljanak (*március 29.*).

A szerencsejátékokat betiltották (*április 2.*).

Az egyházat különválasztották az államtól; a kultuszköltségvetést eltörölték; minden papi birtokot nemzeti tulajdonnak nyilvánítottak (*április 3.*).

A Kommün magán-információk alapján lefolytatott vizsgálata kiderítette, hogy a *„rend-kormány"* a régi nyaktiló mellé egy új (gyorsabban működő és hordozható) nyaktiló szerkesztését rendelte el és előre ki is fizette. A Kommün elrendelte, hogy mind a régi, mind az új nyaktilót április 6-án nyilvánosan égessék el. A versailles-i lapok azt mesélték – és a rend sajtója világszerte visszhangként ismételte –, hogy a párizsi nép a kommünárok vérszomja elleni tüntetésképpen égette el ezeket a nyaktilókat! (*Április 6.*) A március 18-i forradalom után minden politikai foglyot azonnal szabadon bocsátottak. De a Kommün tudta, hogy *Louis Bonaparte rezsimje* és méltó utódának, a védelem kormányának rezsimje alatt sok embert mindenféle vádemelés nélkül egyszerűen börtönbe vetettek mint politikailag gyanús személyeket. Ezért megbízta egyik tagját – Protot-t –, hogy vizsgálja ki a dolgot. Ő 150 embert helyezett szabadlábra, akiket hat hónapja tartóztattak le, de ügyükben még semmiféle bírósági vizsgálat nem folyt; sokakat közülük már Bonaparte alatt tartóztattak le, és már egy éve ültek börtönben mindenféle vádemelés és bírósági vizsgálat nélkül (*április 9.*). Ez a tény – milyen jellemző a védelem kormányára – felbőszítette a kormányt. Azt állították, hogy a Kommün szabadon bocsátott minden gonosztevőt. De ki helyezett szabadlábra elítélt gonosztevőket? A hamisító Jules Favre. Alig került hatalomra, nagy sietve szabadlábra helyezte *Pic-et és Taillefert*, akiket az „Etendard"-ügyben elítéltek lopásért és hamisításért. Egyiküket, Taillefert, aki vissza mert térni Párizsba, ismét megfelelő helyén szállásolták el. De ez még nem minden. A versailles-i kormány egész Franciaország-

ban kiszabadította az elítélt tolvajokat a département-ok központi börtöneiből, azzal a feltétellel, hogy beállnak Thiers úr hadseregébe!

Rendelet a Vendôme téri oszlop ledöntéséről[263], minthogy az „a barbarizmus emlékműve, a durva erőszak és a hamis dicsőség jelképe, a militarizmus melletti hitet tevés, a nemzetközi jog tagadása"[462] (április 12.).

Frankel (az Internacionálé német tagja) *beválasztását* a Kommünbe érvényesnek nyilvánították: „tekintve, hogy a Kommün zászlaja a világköztársaság zászlaja, és hogy külföldiek is helyet foglalhatnak benne"[463] (április 4.); Frankelt később a Kommün végrehajtó bizottságának tagjává választották (április 21.).

A „Journal officiel" megkezdte a Kommün üléseinek nyilvánosságra hozatalát (*április 15.*).

Paschal Grousset rendelete védelmet nyújt külföldieknek a rekvirálások ellen.[464] Párizsi kormány még sohasem volt ilyen udvarias külföldiekkel szemben (*április 27.*).

A Kommün eltörölte a politikai és a hivatali esküt (*május 4.*).

Leromolják a „Chapelle expiatoire de Louis XVI" nevezetű emlékművet* a Rue d'Anjou-St. Honoré-n (az 1816-os Chambre introuvable[234] műve) (*május 7.*).

4. Közbiztonsági intézkedések

A „lojális" nemzeti gárdisták lefegyverzése (*március 30.*).

A Kommün összeférhetetlennek nyilvánítja azt, hogy bárki a Kommünben is, Versailles-ban is ott üljön (*március 29.*).

Rendelet a megtorlásokról. Sohasem hajtották végre. Csak letartóztattak olyan fickókat, mint *a párizsi érsek és a Magdolna-templom plébánosa***; a jezsuita kollégium egész stábját; az összes főbb egyházak javadalmasait; e *fickókat részben mint túszokat,* részben mint Versailles-jal konspirálókat és részben *azért tartóztatták le,* mert egyházi tulajdont próbáltak a Kommün kezéből kimenteni (*április 6.*). „A monarchisták úgy háborúskodnak, mint a vadak; lelövik a foglyokat, leölik a sebesülteket, rálőnek az ambulanciákra, a katonák magasra emelik a puskaagyat és azután áruló módon tüzelnek."[465] (*A Kommün kiáltványa.*)

E megtorló rendeletekkel kapcsolatosan megjegyzendő:

---

* – „XVI. Lajos engesztelő kápolnája" – *Szerk.*

** Darboy és Deguerry. – *Szerk.*

Először is a párizsi társadalom minden rétegéhez tartozó emberek – a tőkések, a henyélők és az élősködők kivonulása után – közbenjártak Versaillesban a polgárháború megállítása érdekében – *kivéve a párizsi papságot.* Az érsek és a Magdolna-templom plébánosa csak azért írtak Thiers-nek, mert túszok lévén, viszolyogtak attól, hogy *„saját vérüket ontsák"*.

Másodszor: a Kommün megtorlásokról, túszok szedéséről stb. szóló rendeletének közzététele után Piétri bárányai és Valentin zsandárai nem hagyták abba a kegyetlenkedést a versailles-i foglyokkal, de abbahagyták a foglyul ejtett párizsi katonák és nemzeti gárdisták gyilkolását, hogy azután még eszeveszettebb dühvel újrakezdjék, amikor a versailles-i kormány meggyőződött arról, hogy a Kommün humánusabb, semhogy április 6-i rendeletét végrehajtaná. Ekkor megint elkezdődött az átalányban való gyilkolás. A Kommün egyetlen túszt, egyetlen foglyot sem végeztetett ki, még azt a néhány zsandártisztet sem, akik nemzeti gárdistáknak öltözve kémekként Párizsba jöttek; ezeket is egyszerűen csak letartóztatták.

Rajtaütés a clamart-i sáncerődön (május 2.). *Vasútállomás a párizsiak kezében*, mészárlás, szuronyozás, a 22. vadászzászlóalj (*Galliffet*?) a helyszínen minden formaság nélkül agyonlő sorkatonákat (*május 2.*). *Moulin-Saquet sáncerőd*, amely Fort d'Issy és Montrouge között terül el, – éjszaka rajtaütnek a parancsnok, *Gallien*, árulása folytán, aki eladta a jelszót a versailles-i csapatoknak. Föderális katonákat ágyukban alva leptek meg, nagy részüket lemészárolták (*május 4.*?).

Április 25. Négy nemzeti gárdista (ezt a Bicêtre-be küldött megbízottak állapították meg; ott volt az egyetlen ember a négy közül, aki életben maradt; Belle-Epine-ben, Villejuif közelében. A neve *Scheffer*). Ezeket az embereket lovasvadászok bekerítették; mivel nem volt módjuk ellenállást tanúsítani, a felszólításnak engedelmeskedve megadták magukat; lefegyverzésük után a katonák nem bántották őket. Ekkor azonban megérkezik a vadászok kapitánya és revolverével sorra lelövi őket. Otthagyják őket a földön. A súlyosan megsebesült Scheffer életben maradt.

A clamart-i vasútállomáson 13 foglyul ejtett sorkatonát a helyszínen agyonlőttek; minden sorkatona-egyenruhát viselő foglyot, aki Versailles-ba kerül, személyazonosságának felderítése után nyomban ki fognak végezni (versailles-i „Liberté"). Ifjabb Alexandre Dumas, jelenleg Versailles-ban, elmondja, hogy egy fiatalembert, aki tábornoki funkciót töltött be, bár tábornoki címet nem viselt, egy bonapartista tábornok parancsára agyonlőttek, miután egy úton őrizet alatt néhány száz yardnyit előrement... Párizsi csapatokat és nemzeti gárdistákat zsandárok házakban bekerítenek, a házat elárasztják petróleummal, aztán felgyújtják. Néhány nemzeti gárdista

hulláját (szénné égve) a ternes-i sajtó-ambulancia szállította el. („Mot d'ordre", április 20.) „Nincs joguk ambulanciákra."

Thiers. Blanqui. Érsek. Chanzy tábornok. (Thiers azt mondta, bonapartista inkább agyonlövették volna magukat.)

Házkutatások stb. Casimir Bouis-t kinevezték egy vizsgáló bizottság elnökévé, amelynek feladata a szeptember 4-i diktátorok viselt dolgait felderíteni (*április 14.*). Magánházakba behatoltak és papírokat koboztak el, de bútorokat nem vittek el és nem árvereztek el (a szeptember 4-i fickók, Thiers stb. és a bonapartista rendőrségi emberek papírjait), például *Lafontnak*, a börtönök főfelügyelőjének házában (*április 11.*). Thiers és Tsai házait (tulajdonukat), mint árulókét, átkutatták, de *csak papírokat* koboztak el.

Letartóztatások saját körükben: Ez mérhetetlenül megdöbbenti a burzsoát, aki politikai bálványokat és „nagy embereket" kíván.

„*Bosszantó* azonban és *lehangoló*" („*Daily News*", *május 6.*, *párizsi tudósító*), „hogy bármiféle hatalma van a Kommünnek, az folytonosan egyik kézből a másikba vándorol, és ma nem tudhatjuk, kinek a birtokában lesz a hatalom holnap... Ezekből az örökös változásokból leginkább kitűnik a kimagasló szellem hiánya. A Kommün ekvivalens atomok halmaza, mindegyik féltékeny a másikra, *egyiknek sincs irányító főhatalma a másik felett.*"

Lap-betiltások!

5. Pénzügyi intézkedések

Lásd „Daily News", május 6.

A fő kiadások a háborúra!

Lefoglalásokból csak 8928 frank – mind egyházi személyektől stb. elvéve.

„*Vengeur*", május 6.

A Kommün

A Kommün létrejötte és a központi bizottság

A Kommünt Lyonban, majd Marseille-ben, Toulouse-ban stb. kiáltották ki,[466] Sedan után. Gambetta megtette a tőle telhetőt, hogy leverje.

Október elején a különböző párizsi mozgalmak a Kommünt mint a külföldi invázió elleni védelmi intézkedést, mint a szeptember 4-i felkelés reali-

zálását kívánták létrehozni. Az október 31-i mozgalom csak azért nem hozta létre a Kommünt, mert Blanqui, Flourens és a mozgalom többi akkori vezetői hittek a *szavak embereinek*, akik *becsületszavukat* adták, hogy lemondanak és átadják helyüket egy Párizs összes kerületei által szabadon választott kommünnek. Nem hozták létre, mert megmentették azoknak az embereknek az életét, akik oly forrón áhítoztak megmentőik legyilkolására. Futni hagyták Trochut és Ferryt, s ezek rajtukütöttek Trochu bretonjaival. Ne feledjük, hogy október 31-én az önmaga által kinevezett „védelem kormánya" csak meg volt tűrve. Még a népszavazási komédián[467] sem esett át. Az adott körülmények között persze mi sem volt könnyebb, mint a mozgalom jellegét hamisan beállítani, a mozgalmat a poroszokkal szőtt áruló összeesküvésként befeketíteni, annak az egyetlen embernek a lemondását közülük, aki nem akarta a szavát megszegni,* olymódon hasznukra fordítani, hogy Clément Thomas-t nevezik ki a nemzeti gárda parancsnokává, megerősítve Trochu bretonjait, akik ugyanarra kellettek a védelem kormányának, mint a korzikai spadassinek** Louis Bonaparte-nak; e vén pánikkeltők számára mi sem volt könnyebb, mint apellálni a középosztály gyáva rettegésére a munkás-zászlóaljaktól, melyek kezükbe vették a kezdeményezést, mint a hazafiasságra apellálva bizalmatlanságot és széthúzást szítani magukon a munkás-zászlóaljakon belül – s ezzel felidézni ama napok egyikét, mikor elhatalmasodik a vak reakció és a végzetes félreértések, hiszen mindig is így tudták kimesterkedni bitorolt hatalmuk fennmaradását. Ahogyan szeptember 4-én rajtaütéssel furakodtak be a hatalomba, most a reakció terrorjának napjaiban igazi bonapartista mintájú népszavazással el tudták érni a hatalom látszatszentesítését is.

Ha a Kommün 1870 november elején Párizsban diadalmasan létrejön (megvalósítását a nagy városokban akkor már országszerte megkezdték, és bizonyos, hogy e példát egész Franciaországban követték volna), ez nemcsak kiragadta volna a védelmet az árulók kezéből és olyan lelkesedést vitt volna bele, aminőről Párizs mostani hősi harca tanúskodik, hanem a háború jellege is teljesen megváltozott volna. A háború a republikánus Franciaország háborújává vált volna, amely magasra emeli a XIX. század társadalmi forradalmának zászlaját Poroszországgal, a hódítás és az ellenforradalom zászlóvivőjével szemben. Ahelyett, hogy a levitézlett vén intrikust koldulni küldik minden európai udvarhoz, a háború felvillanyozta volna a termelő tömegeket az Ó- és az Újvilágban. A Kommün október 31-i *elsikkasztása-*

* Tamisier. – *Szerk.*

** – vagdalkozó bérencek – *Szerk.*

val Jules Favre és Tsai biztosították Franciaország kapitulációját Poroszország előtt és kezdeményezői voltak a mostani polgárháborúnak.

De annyi kiderült: A szeptember 4-i forradalom nemcsak visszaállította a köztársaságot, mert a bitorló helye sedani kapitulációja folytán megüresedett – nemcsak elhódította ezt a köztársaságot a külföldi behatolótól Párizs huzamos ellenállásával, bár az ellenségei vezetése alatt harcolt –, hanem ez a forradalom utat tört a munkásosztály szívébe. A köztársaság neve többé nem valami olyat jelölt, ami a múlté. Új világgal volt terhes. Igazi tendenciája, melyet egy fondorkodó és szócsavaró prókátor- és fiskálisbanda csalásai, hazugságai és otrombaságai ellepleztek a világ szeme elől, újra meg újra a felszínre került a párizsi munkásosztály (és Dél-Franciaország) görcsösen fellángoló mozgalmaiban, melyeknek jelszava mindig ugyanaz volt: a *Kommün*!

A Kommün – a császárság és annak létezési feltételei elleni forradalom pozitív formája –, melyet először Dél-Franciaország városaiban kíséreltek meg, melyet újra meg újra kikiáltottak a Párizs ostroma idején görcsösen fellobbanó mozgalmak során, s melyet a védelem kormányának cselfogásai és Trochunak, a „kapitulációs terv" hősének bretonjai *elsikkasztottak*, – március 26-án végül diadalmasan megvalósult, de nem hirtelen kelt életre ezen a napon. A munkások forradalmának ez volt a sohasem változó célja. Párizs kapitulációja, a köztársaság elleni nyílt összeesküvés Bordeaux-ban, a Montmartre elleni éjszakai támadással megkezdett államcsíny Párizs minden életrevaló elemét a Kommün köré tömörítette, s többé nem adott módot arra, hogy a védelem emberei ezt a mozgalmat a párizsi munkásosztály legtudatosabb és legforradalmibb részeinek elszigetelt erőfeszítéseire korlátozzák.

A védelem kormányát csak az első rajtaütés meglepetésében, jobb híján való megoldásként, háborús szükségességként fogadták el. A párizsi nép igazi válasza a második császárságra, a hazugság császárságára – a Kommün volt.

Így az a felkelés, amelyet az egész életrevaló Párizs – a bonapartizmusnak és hivatalos ellenzékének a pillérei, a nagytőkések, a tőzsdespekulánsok, a szélhámosok, az ingyenélők és a régi állami élősködők kivételével – megindított a védelem kormánya ellen, szintén nem március 18-tól kelteződik, bár e napon vívta ki első győzelmét az összeesküvés ellen, hanem január 28-tól, a kapituláció napjától. A nemzeti gárda – vagyis Párizs egész felfegyverzett férfilakossága – önmagát szervezte meg és ettől a naptól fogva ténylegesen uralkodott Párizsban, a kapitulálók Bismarck kegyelméből nyeregbe ültetett bitorló kormányától teljesen függetlenül. Megtagadta fegyverei és

tüzérsége kiszolgáltatását, melyek tulajdonát képezték, és melyeket a kapituláció alkalmával csakis azért hagytak meg neki, mert tulajdonát képezték. Nem Jules Favre nagylelkűsége mentette meg ezeket a fegyvereket Bismarcktól, hanem a felfegyverzett Párizs elszántsága arra, hogy harcoljon a fegyvereiért Jules Favre és Bismarck ellen. Tekintettel a külföldi behatolóra és a béketárgyalásokra, Párizs nem akarta a helyzetet bonyolítani. Tartott a polgárháborútól. Merőben védekező magatartást tanúsított és beérte Párizs de facto önkormányzatával. De nyugodtan és állhatatosan megszervezkedett az ellenállásra. (A kapitulálók már a kapituláció feltételeiben is félreérthetetlenül elárulták azt a törekvésüket, hogy a Poroszország előtti behódolást egyben Párizs feletti uralmuk eszközévé tegyék. Poroszország részéről egyetlen engedményhez ragaszkodtak — olyan engedményhez, amelyet Bismarck feltételként kényszerített volna rájuk, ha engedményként ki nem könyörgik —, 40 000 katonához Párizs leverésére. Mivel Párizsnak 300 000 nemzeti gárdistája volt — több mint elegendő ahhoz, hogy a várost a külső ellenség támadása ellen biztosítsa és belső rendjét megóvja —, e 40 000 ember követelésének nem is lehetett más célja — amit egyébként be is ismertek.) Meglevő katonai szervezetére a nemzeti gárda igen egyszerű terv szerint egy politikai föderációt épített. Ez az egész nemzeti gárda egyesülése volt; minden század *küldöttei*, egymással kapcsolatba lépve, a maguk részéről kijelölték a zászlóaljak küldötteit, ők pedig kijelölték a főküldötteket, a légiók generálisait, akik egy-egy kerületet voltak hivatva képviselni és együtt kellett működniök a többi 19 kerület küldötteivel. Ez a nemzeti gárda zászlóaljainak többsége által megválasztott 20 küldött alkotta a *központi bizottságot*, amely március 18-án megindította a század legnagyobb forradalmát és Párizs jelenlegi dicsőséges harcában még mindig helytáll. Választásokon még sohasem rostáltak gondosabban, küldöttek sohasem képviselték hívebben azokat a tömegeket, amelyekből kikerültek. A kívülállóknak arra az ellenvetésére, hogy ők ismeretlen emberek — vagyis hogy csak a munkásosztály ismeri őket, nem kitanult vén rókák, nem olyanok, akiknek múltbeli gyalázatosságaik, pénzhajszájuk és állásvadászatuk szereztek hírnevet —, büszkén azt felelték: „Az volt a 12 apostol is", — és tetteikkel adták meg a választ.

A Kommün jellege

A centralizált államgépezetet, mely mindenütt jelenlevő és bonyolult katonai, bürokratikus, klerikális és bíráskodási szerveivel óriáskígyóként fogja át (fonja körül) az eleven polgári társadalmat, először az abszolút

monarchia korában, a születő modern társadalom fegyvereként, ennek a feudalizmus alóli felszabadulásért vívott harcában kovácsolták ki. A középkori földesurak, a városok és a papság úri kiváltságait az egységes államhatalom velejáróivá változtatták, amely a feudális méltóságok viselőit fizetett állami funkcionáriusokkal pótolta; a földesurak középkori csatlósainak és a városi polgárok testületeinek fegyvereit egy állandó hadseregnek juttatta; az összeütköző középkori hatalmak tarkabarka (pártos színezetű) anarchiáját egy államhatalom szabályozott tervszerűségével helyettesítette, s ezzel együtt bevezette a munka rendszeres és hierarchikus megosztását. Az első francia forradalomnak, melynek feladata a nemzeti egység megalapozása (egy nemzet megteremtése) volt, minden helyi, territoriális, városi és tartományi függetlenséget le kellett törnie. Ezért kénytelen volt kifejleszteni azt, amit az abszolút monarchia megkezdett: az államhatalom centralizációját és organizációját, ki kellett terjesztenie az államhatalom hatókörét és velejáróit, eszközeinek számát, függetlenségét és a valódi társadalom felett gyakorolt természetfeletti hatalmát, amely a valóságban a középkori természetfeletti menny és szentjei helyébe lépett. Minden apró egyedi érdeket, melyet a társadalmi csoportok viszonylatai szültek, elválasztottak magától a társadalomtól, rögzítettek és függetlenítettek tőle és szembeállítottak vele államérdek formájában, melyet pontosan meghatározott hierarchikus funkciókat betöltő állami papok adminisztrálnak.

A polgári társadalomnak ez az élősdi [kinövése], mely e társadalom eszményi hasonmásának tünteti fel magát, fejlettsége teljét az első Bonaparte uralma alatt érte el. A restauráció és a júliusi monarchia semmit sem tett hozzá, csak a nagyobb munkamegosztást, amely ugyanabban a mértékben bővült, ahogy a munka megosztása a polgári társadalmon belül új érdekcsoportokat és ennélfogva az állami akció számára új anyagot hozott létre. Az 1848-as forradalom ellen vívott harcukban a francia parlamentáris köztársaság és az egész kontinentális Európa kormányai kénytelenek voltak a népi mozgalom elleni elnyomó intézkedéseikkel növelni e kormányhatalom akció-eszközeit és centralizációját. Ilymódon minden forradalom még csak tökéletesítette az államgépezetet, ahelyett hogy lerázta volna ezt a halálos lidércet. Az uralkodó osztályoknak a főhatalomért váltakozva küzdő frakciói és pártjai e roppant kormánygépezet birtokbavételét (ellenőrzését) (megkaparintását) és irányítását tekintették a győztes fő zsákmányának. E gépezet veleje iszonyú állandó hadseregek, tömérdek állami élősdi és roppant államadósság megteremtése volt. Az abszolút monarchia idején eszköze volt a modern társadalom feudalizmus elleni küzdelmének, melyet a francia forradalom tetőzött be, és az első Bonaparte alatt nemcsak

a forradalom leigázására és az összes népi szabadságok megsemmisítésére szolgált, hanem eszköze volt a francia forradalomnak, hogy külföldön támadjon és Franciaország érdekében feudális monarchiák helyett többékevésbé Franciaország képére teremtett államokat hozzon létre a kontinensen. A restauráció és a júliusi monarchia alatt nemcsak a burzsoázia erőszakos osztályuralmának eszköze lett, hanem eszközül szolgált arra is, hogy a nép közvetlen gazdasági kizsákmányolását a népnek egy második kizsákmányolásával tetézzék úgy, hogy az államháztartás minden dús állását családjaiknak biztosítják. Végül az 1848-as forradalmi harc idején eszközül szolgált a forradalom és a néptömegek minden felszabadulási igényének megsemmisítésére. De az állam-élősködő a végső kifejlődését csak a második császárság alatt érte el. A kormányhatalom az állandó hadseregével, mindent irányító bürokráciájával, népbutító papságával és szolgai bírósági hierarchiájával annyira függetlenült magától a társadalomtól, hogy gyakorlásához elegendő volt egy groteszkül középszerű kalandor egy éhes desperádó-bandával a háta mögött. Ürügyként többé nem volt szüksége a régi Európa fegyveres koalíciójára az 1789-es forradalommal megalapozott modern világ ellen. Nem lépett fel többé az osztályuralomnak parlamenti kormány vagy törvényhozás alá rendelt eszközeként. Uralma belegázolt még az uralkodó osztályok érdekeibe is, s ezek parlamenti látványosságát maga-választotta törvényhozó testületekkel és maga-fizette szenátusokkal pótolta, abszolút uralmát általános választással szentesítette, lévén ez elismert kelléke a „rend" fenntartásának, vagyis a földtulajdonos és a tőkés uralmának a termelő felett, egy múltbeli maskaráde foszlányai mögé rejtette a jelenlegi korrupció orgiáit és a legélősködőbb frakció: a pénzügyi szédelgő győzelmét, szabadjára eresztette a múlt valamennyi reakciós befolyásának *kicsapongását* — a gyalázatosságok elszabadult poklát —; az államhatalom így lelte meg végső és legmagasabb kifejezését a második császárságban. Látszólag e kormányhatalomnak a társadalom feletti végső győzelme volt ez, a valóságban e társadalom minden korrupt elemének orgiája. Az avatatlan szemében úgy tűnt, hogy ez csak a végrehajtó hatalom győzelme a törvényhozó hatalom felett, az osztályuralom önmagát társadalmi autokráciának nevező formájának végső alulmaradása az osztályuralom ama formájával szemben, amely társadalom feletti hatalomnak állítja be magát. De a valóságban csak a legutolsó lezüllött és egyedül lehetséges formája volt ennek az osztályuralomnak, mely éppoly lealázó volt ezen osztályok, mint az általa bilincsbe vert munkásosztály számára.

Szeptember 4-e csak azt jelentette, hogy a köztársaságot gyilkosával, a groteszk kalandorral szemben helyreállították. *Magának a császárságnak* —

vagyis annak az államhatalomnak, ama centralizált végrehajtó szervnek, melynek a második császárság csupán kimerítő formulája volt – *a Kommün* volt az igazi ellentéte. Ez az államhatalom valójában a burzsoázia alkotása, először a feudalizmus szétzúzásának volt az eszköze, azután a termelők, a munkásosztály felszabadulási igényeinek eltiprásához szolgált eszközül. Minden reakció, minden forradalom csak arra való volt, hogy ezt a szervezett hatalmat – a munka rabszolgaságának megszervezett erejét – egyik kézből a másikba, az uralkodó osztályok egyik frakciójáról a másikra származtassa át. Az uralkodó osztályok számára az elnyomás és a vagyonszerzés eszközéül szolgált. Minden újabb változásból új erőt merített. Szerszámul szolgált minden népi felkelés leverésére, a munkásosztály leigázására szolgált, miután már megvívta a harcot és biztosította a hatalom átruházását elnyomóinak egyik csoportjáról a másikra. A Kommün tehát nem az államhatalom ilyen vagy amolyan – legitim, alkotmányos, köztársasági vagy császári – formája ellen irányuló forradalom volt. Forradalom volt az *állam* maga, a társadalom e természetfeletti torzszülötte ellen, a nép saját társadalmi életének a nép által a nép számára történő újrakezdése volt. Forradalom volt nem azért, hogy a hatalmat az uralkodó osztályok egyik frakciójáról a másikra ruházza át, hanem forradalom azért, hogy szétzúzza magának az osztályuralomnak e szörnyű gépezetét. Nem az osztályuralom végrehajtó hatalmi és parlamentáris formája között dúló törpe küzdelmek egyike, hanem lázadás e két egymást kiegészítő forma mindegyike ellen, melyek közül a parlamentáris forma csak a végrehajtó hatalom megtévesztő függeléke. A második császárság ennek az állami bitorlásnak a végső formája volt. A Kommün ennek határozott tagadása és ezért a XIX. század társadalmi forradalmának kezdete volt. Bármi lesz is hát a sorsa Párizsban, meg fogja tenni *a világ körüli útját*. Európa és az Egyesült Államok munkásosztálya azonnal a szabadulás varázsigéjeként üdvözölte. A porosz hódító minden dicsősége és özönvíz előtti cselekedete már csak a régmúlt rémképének tűnt.

Csak a munkásosztály volt képes ezt az új igényt a „kommün" szóban megfogalmazni és valóra váltását a harcos Párizsi Kommünnel megkezdeni. Még az államhatalomnak a második császárságbeli végső kifejezése is – mely megalázta ugyan az uralkodó osztályok büszkeségét és parlamentáris önkormányzati kívánalmaikat félreseperte – csupán az ő osztályuralmuk utolsó lehetséges formája volt. Bár politikai jogfosztásukat jelentette, olyan orgia volt, melyben rendszerük minden gazdasági és társadalmi förtelme teljes uralomra jutott. A burzsoázia középső rétegének és a kis középosztálynak az új forradalom kezdeményezését lehetetlenné tették a

gazdasági életfeltételei, s kénytelen volt az uralkodó osztályok nyomdokát vagy a munkásosztály híveit követni. A parasztok passzív gazdasági alapzatát alkották a második császárságnak, a társadalomtól elkülönült és tőle független *állam* ez utolsó diadalának. Csak a proletárok, akiket minden osztály és osztályuralom eltörlésének az egész társadalom érdekében rájuk háruló új társadalmi feladata tüzelt, voltak a megfelelő emberek arra, hogy szétzúzzák ezen osztályuralom eszközét: az államot, a centralizált és organizált kormányhatalmat, amely bitorló módon ura volt a társadalomnak, ahelyett, hogy szolgája lett volna. Az uralkodó osztályoknak a parasztság passzív támogatásával a proletárok ellen vívott aktív harcában született meg a második császárság, e végső betetőzése és egyben legaljasabb prostitúciója az államnak – mely a középkori egyház helyére lépett. A proletárok ellen kelt életre. Ők zúzták szét, nem mint a (centralizált) kormányhatalom különös formáját, hanem mint annak leghatalmasabb, a társadalomtól való látszólagos függetlenségig kimunkált kifejezését és ennélfogva egyben végletekig prostituált valóságát, melyet tetőtől talpig elborított a gyalázat, mivel befelé az abszolút korrupció, kifelé az abszolút tehetetlenség volt a veleje.

De az osztályuralom ezen egyik formájának a ledőlése csupán azt jelentette, hogy a végrehajtó hatalom, a kormányzati államgépezet vált a forradalmi támadás nagy és egyetlen célpontjává.

Franciaországban véget ért a parlamentarizmus. Utolsó korszaka, uralmának telje az 1848 májusától az államcsínyig tartó parlamentáris köztársaság volt. A császárság, mely megölte őt, az ő saját teremtménye volt. A parlamentarizmus e császárságban a törvényhozó testületével és a szenátusával – melyet a porosz és az osztrák katonai monarchiák e formában vettek át – merő komédia, a despotizmus legnyersebb formájának puszta függeléke csupán. A parlamentarizmus tehát halott volt Franciaországban, a munkások forradalma pedig minden bizonnyal nem kívánta azt halottaiból feltámasztani.

A *Kommün* azt jelenti, hogy a társadalom újra birtokába veszi az államhatalmat saját élő erejeként, mely az őt ellenőrző és leigázó erők helyébe lép; maguk a néptömegek hajtják ezt végre, melyek elnyomásuk megszervezett ereje helyett megalkotják saját erejüket – társadalmi felszabadulásuk politikai formáját – a társadalom azon (elnyomóik által elsajátított) mesterséges ereje helyett, melyet elnyomásuk céljából ellenségeik gyakorolnak (e hatalommal szembehelyezett és ellene szervezett saját erejüket). Ez a forma, mint minden nagy dolog, egyszerű volt. Korábbi forradalmak reakciójaképpen – melyekben a történelmi fejlődéshez szükséges időt minden-

kor elvesztegették és éppen a nép diadalának napjaiban a nép győzelmes fegyvereit, mihelyt letette őket, ellene fordították – a Kommün mindenekelőtt a hadsereg helyébe állította a nemzeti gárdát. „A köztársaság szeptember 4-e óta először szabadul fel *ellenségeinek kormányzata alól*... A városban nemzeti milícia van, mely a polgárokat védi a hatalommal" (a kormánnyal) „szemben, *az állandó hadsereg helyett, mely a kormányt védi* a polgárokkal szemben."[468] (A központi bizottság március 22-i *kiáltványa.*) (A népnek csak nemzeti szinten meg kellett szerveznie ezt a milíciát, hogy félreállíthassa az állandó hadseregeket; első gazdasági conditio sine quá-ja* ez minden társadalmi tökéletesítésnek, azonnali kiküszöbölése az adók és az államadósság e forrásának és annak az állandó veszélynek, melyet az osztályuralom kormánybitorlása – a szabályszerű osztályuralom, vagy egy állítólag minden osztályt megmentő kalandor jelent.) Egyben ez a legbiztosabb garancia idegen agresszió ellen; a valóságban minden más államban is lehetetlenné teszi a költséges katonai gépezetet; megszabadítja a parasztot a véradó alól és azalól, hogy minden állami adó és minden államadósság legbőségesebb forrása legyen. Ezen a ponton a Kommün már *vonzerő a paraszt* számára, felszabadulásának első szava. A „független rendőrséget" eltörlik és pribékjei helyére a Kommün szolgái kerülnek. Az általános választójogot, mellyel eleddig úgy éltek vissza, hogy az vagy a Szent Államhatalom parlamenti szentesítésére szolgált, vagy játékszerré vált az uralkodó osztályok kezében, mivel a nép csak sokéves időközönként egyszer, a parlamentáris osztályuralom szentesítése (szerszámainak megválasztása) céljából élhetett vele, most valódi céljához híven arra használták, hogy a községek megválasszák saját közigazgatási és törvényhozó funkcionáriusaikat. Eloszlatták azt a tévhitet, hogy a közigazgatás és a politikai kormányzás misztériumok, transzcendens funkciók, melyeket csak egy képzett kaszt – a magasabb posztokon csupán állami élősködők, busásan fizetett tányérnyalók és szinekúrások – kezére lehet bízni, akik a tömegek köréből magukhoz kötik az intelligenciát és a hierarchia alacsonyabb állásaiban önmaguk ellen fordítják őket. Teljesen eltörölték az állami hierarchiát és a nép fennhéjázó urait bármikor elmozdítható szolgákkal pótolták, a látszatfelelősséget valódi felelősséggel helyettesítették, minthogy ezek folytonosan nyilvános ellenőrzés alatt működnek. Fizetésük mint a tanult munkásoké: havi 12 £; a legmagasabb fizetés nem haladja meg az évi 240 £-ot – egy nagy tudományos szaktekintély, Huxley professzor szerint ez valamivel több mint egyötöde annak a fize-

* – feltétele, amely nélkül (nincsen); elengedhetetlen feltétele – *Szerk.*

tésnek, amely a londoni iskolaszék egy alkalmazottjának jár. A Kommün, mely minden ámításra szánt állam-misztériumnak és állam-pretenziónak véget vetett, jórészt egyszerű munkásokból áll, akik megszervezték Párizs védelmét, hadat viselnek Bonaparte pretoriánusai[292] ellen, biztosítják ennek az óriási városnak az élelmiszerellátását, betöltik mindazokat a posztokat, amelyeket eddig a kormány, a rendőrség és a prefektúra osztottak meg egymás között; nyilvánosan, egyszerűen végzik munkájukat a legnehezebb és legbonyolultabb körülmények között, és úgy dolgoznak, ahogy Milton dolgozott „Paradise Lost"-ján: néhány fontért; világos nappal tevékenykednek, nem állítják, hogy csalhatatlanok, nem rejtőznek Huzavona Hivatalok[469] mögé, nem szégyellnek baklövéseket beismerni azzal, hogy jóváteszik őket. A közfunkciókat – katonaiakat, közigazgatásiakat, politikaiakat – egy képzett kaszt rejtett attributumaiból egy csapásra *valódi munkásfunkciókká* teszik (a polgárháború és a forradalom zűrzavarában rendet tartanak) (általános megújhodást célzó intézkedéseket kezdeményeznek). Bármekkora érdemük van is a Kommün egyes intézkedéseinek, a legnagyobb intézkedése önmaga megszervezése volt, rögtönzötten egy olyan időben, amikor a külső ellenség ott áll az egyik kapunál, az osztályellenség pedig a másiknál; életével bizonyítva életképességét, tevékenységével igazolva elméleteit. Színre lépése győzelem volt Franciaország legyőzői felett. A rab Párizs egyetlen merész ugrással visszahódította a vezető szerepet Európában, nem durva erőszakra támaszkodva, hanem azzal, hogy a társadalmi mozgalom élére állt, a világ munkásosztályának igényeit testesítette meg.

Ha minden nagy város Párizs mintájára kommünné szervezkednék, a mozgalmat semmiféle kormány sem tudná a hirtelen reakció meglepetésszerű támadásával elnyomni. Éppen ezzel az előkészítő lépéssel nyernék meg a lappangási időt, a mozgalom biztosítékát. Egész Franciaország öntevékeny, önkormányzó kommünökké szerveződnék, az állandó hadsereget népi milíciák helyettesítenék, az állami élősködők seregét eltávolítanák, a klerikális hierarchiát tanítók helyettesítenék, az állami bíróságokat a Kommün szerveivé alakítanák, a nemzeti képviseletnek megválasztása többé nem egy mindenható kormány cselfogásainak tárgya volna, hanem a szervezett kommünök tudatos kifejezése lenne, az állami funkciókat néhány általános nemzeti célú funkcióra csökkentenék.

Ilyen tehát a *Kommün – a társadalmi felszabadulás politikai formája*, a munka felszabadításáé a maguk a munkások által alkotott vagy a természet ajándékát képező munkaeszközök monopolistáinak bitorlása (rabszolgatartása) alól. Ahogyan az államgépezet és a parlamentarizmus nem jelentik az

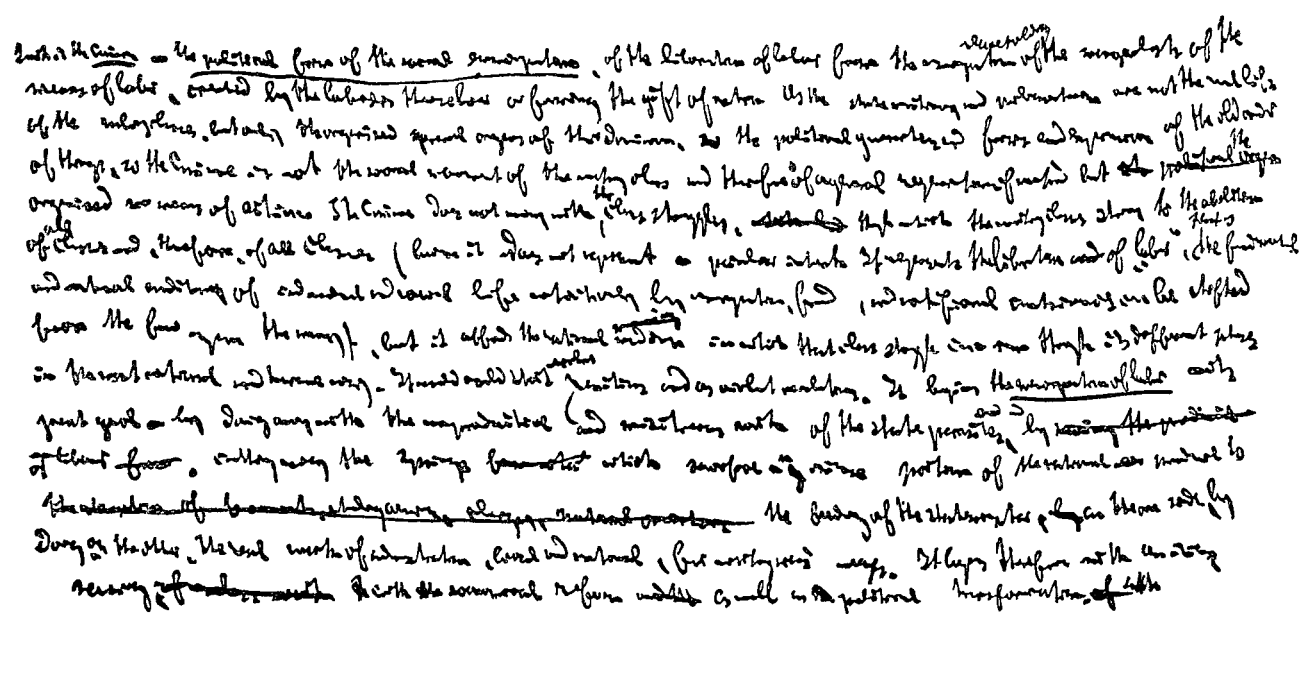

Részlet a „Polgárháború Franciaországban" első fogalmazványából

uralkodó osztályok igazi életét, hanem csupán uralmuk organizált általános szerveit, a dolgok régi rendjének politikai garanciáit, formáit és kifejezéseit, úgy a Kommün sem a munkásosztály társadalmi mozgalma és ennélfogva az emberiség általános megújhodása, hanem az akció szervezett eszköze. A Kommün nem vet véget az osztályharcnak, melynek révén a munkásosztály minden osztály és következésképpen minden osztály[uralom] megszüntetésére törekszik (mert nem képvisel különös érdeket. A „munka", vagyis az egyéni és társadalmi élet alapvető és természetes feltételének felszabadítását képviseli, melyet a kevesek csak bitorlással, csalással és mesterkedésekkel háríthatnak át a sokakra), de megteremti azt a racionális közeget, amelyben ez az osztályharc a legracionálisabb és a leghumánusabb módon mehet át a különböző fázisain. A Kommün heves reakciókat és éppily heves forradalmakat robbanthat ki. Nagy célját: *a munka felszabadítását* elérendő, azzal kezdi, hogy egyfelől véget vet az állami élősködők improduktív és ártalmas működésének, eltömi azokat a forrásokat, amelyek a nemzeti termék óriási részének feláldozásával az állam-szörnyeteget táplálják, másfelől a – helyi és országos – közigazgatás tényleges munkáját munkás-munkabérért végzi el. Így tehát hatalmas megtakarítással, gazdasági reformmal és politikai átalakulással kezdi.

Ha azután a kommunális szervezet már nemzeti szinten erős lábon áll, a netán még rá váró katasztrófák a rabszolgatartók szórványos lázadásai lennének, melyek pillanatnyilag félbeszakítanák ugyan a békés haladás munkáját, de a mozgalmat csak meggyorsítanák, mert kardot adnának a társadalmi forradalom kezébe.

A munkásosztály tudja, hogy az osztályharc különböző szakaszain át kell mennie. Tudja, hogy a munka-rabszolgaság gazdasági feltételeinek a szabad és társult munka feltételeivel való felváltása csak az előrehaladó idő műve lehet (ez a gazdasági átalakulás), hogy ez nemcsak az elosztás megváltozását, hanem a termelés új szervezetét is megköveteli, vagyis inkább a termelés társadalmi formáinak megszabadítását (szabaddá tételét) a jelenlegi szervezett munkában (melyet a jelenlegi ipar hozott létre) a rabszolgaság bilincseitől, jelenlegi osztályjellegüktől, és harmonikus nemzeti és nemzetközi koordinációjukat. Tudja, hogy a megújhodás e munkáját újra meg újra lassítani és akadályozni fogja a hagyományos érdekek és osztályönzések ellenállása. Tudja, hogy a „tőke és földtulajdon természetes törvényeinek" jelenlegi „spontán akcióját" csak új feltételek hosszú fejlődési folyamata során válthatja fel a „szabad és társult munka társadalmi gazdasága törvényeinek spontán akciója", ugyanúgy, ahogy ez a „rabszolgaság gazdasági törvényeinek spontán akciójával" és a „jobbágyság törvényeinek spontán akciójá-

val" történt. De tudja azt is, hogy a politikai szervezet kommunális formája révén egyszerre nagy haladást érhet el, és hogy eljött az ideje, hogy önmagáért és az emberiségért megindítsa ezt a mozgalmat.

Parasztság

(*Hadisarc.*) A központi bizottság már a Kommün hivatalba lépte előtt kinyilvánította a „Journal officiel" útján: „*A hadisarc nagy részét fizessék a háború tettesei.*"[470] Ez az a nagy „összeesküvés a civilizáció ellen", amelytől a rend emberei a legjobban rettegnek. Ez a leggyakorlatibb kérdés. Ha a Kommün győz, a háború tetteseinek kell megfizetniök a sarcot; ha Versailles győz, a termelő tömegeknek, amelyek már fizettek vérben, romokban és adókban, újra fizetniök kell majd, és a pénzügyi méltóságviselők még azt is el fogják érni, hogy az ügyletből profitot sajtoljanak. A háborús költségek likvidációjának kérdését a polgárháború fogja eldönteni. A Kommün ebben az életfontosságú kérdésben nemcsak a munkásosztály és a kis középosztály, hanem a *burzsoázia* (a nagy vagyonú tőkések) (a gazdag földtulajdonosok és állami élősködőik) kivételével voltaképpen az egész középosztály érdekeit képviseli. Képviseli mindenekelőtt a *francia parasztság* érdekeit. Rá hárítják majd a hadiadók zömét, ha Thiers és „parlagi nemesei" győznek. És az emberek elég ostobák visszhangozni a „parlagi nemesek" kiáltozását, hogy ők – a nagy földtulajdonosok – képviselik a parasztot, aki gyermeteg lelkében persze csakis arra vágyik, hogy e jó „földesurak" helyett, akik egymilliárd sarcot a forradalomért már megfizettettek vele,[261] a hadisarc milliárdjait is megfizesse!

Ugyanezek az emberek a parasztra kivetett 45 centime-os pótadóval[471] szándékosan lejáratták a februári köztársaságot, de ezt a forradalom nevében, az általa alakított „ideiglenes kormány" nevében tették. Most viszont a saját nevükben vívnak polgárháborút a Kommün köztársasága ellen, hogy a hadisarcot a saját vállukról a paraszt vállára rakják! A paraszt persze el lesz ragadtatva ettől!

A Kommün eltörli az állításkötelezettséget, a rendpárt[227] kiveti a véradót a parasztra. A rendpárt a nyakára küldi az adószedőt, behajtani az élősdi és drága államgépezet költségeit, a Kommün olcsó kormányt ad neki. A rendpárt a városi uzsorás révén tovább sanyargatja, a Kommün megszabadítja a parcelláját terhelő jelzálog lidércétől. A Kommün a paraszt jövedelmének zömét felemésztő élősdi bírósági testület – a közjegyző, a végrehajtó stb. – helyére kommunális közegeket ültet, akik ahelyett, hogy a paraszt munká-

ján meggazdagodnának, munkás-munkabérért végzik a dolgukat. Szétszaggatja ezt az egész jogszolgáltatási pókhálót, amely befonja a francia parasztot és menedéket ad a törvény-embereknek és polgármestereknek, a paraszt vérét szívó burzsoá pókoknak! A rendpárt zsandáruralom alatt tartja, a Kommün helyreállítja a paraszt független társadalmi és politikai életét! A Kommün a tanító vezetése alatt felvilágosítja, a rendpárt rákényszeríti a pap vezetése alatt az elbutulást! De a francia paraszt mindenekelőtt jó számoló! Fölöttébb ésszerűnek fogja tartani, hogy a papság fizetését többé ne az adószedő hajtsa be, hanem rábízzák azt vallásos ösztöneinek „spontán akciójára"!

A francia paraszt választotta Louis Bonaparte-ot a köztársaság elnökévé, de (a köztársaság névtelen-részvénytársasági uralma idején, az alkotmányozó és törvényhozó gyűlések alatt) a rendpárt teremtette meg a császárságot! Hogy a francia parasztnak valójában mire van szüksége, azt 1849-ben és 1850-ben kezdte megmutatni azzal, hogy saját elöljáróját állította szembe a kormány prefektusával, tanítóját a kormány papjával és önmagát a kormány zsandárával! A rendpárt 1849-ben – és különösen 1850 januárjában és februárjában – hozott reakciós törvényeinek veleje sajátosan a francia parasztság ellen irányult! A francia paraszt a köztársaság elnökévé tette Louis Bonaparte-ot, mert minden előnyös intézkedést, melyet az első forradalomtól kapott, fantáziájában hagyományosan átruházott az Első Napóleonra, viszont a parasztok fegyveres felkelései Franciaország néhány départementjában és az államcsíny után ellenük indított zsandárhajsza bebizonyították, hogy ez a tévhit gyorsan szertefoszlik! A császárság a paraszt mesterségesen feltáplált tévhitein, hagyományos előítéletein alapult, a Kommün a paraszt eleven érdekein és valóságos szükségletein alapulna.

A francia paraszt gyűlöletének fő tárgyai a „parlagi nemesek", a kastélylakó, a sarc-milliárd embere és a földtulajdonosnak álcázott városi tőkés, aki sohasem kerekedett gyorsabban fölébe, mint a második császárság alatt, részben mert ezt állami eszközökkel mesterségesen elősegítették, részben mert ez magából a modern mezőgazdaság fejlődéséből természetszerűleg következett. A „parlagi nemesek" tudják, hogy a Kommün köztársaságának háromhónapos franciaországi uralma jeladás lenne a parasztság és a mezőgazdasági proletariátus ellenük irányuló felkelésére. Innét a vad gyűlöletük a Kommün ellen! Amitől még a városi proletariátus felszabadulásánál is jobban félnek, az a parasztok felszabadulása! A parasztok hamarosan vezetőikként, idősebb testvéreikként üdvözölnék a városi proletariátust! Természetesen Franciaországban is, akárcsak a legtöbb kontinentális országban, mély ellentét van a városi és a falusi termelők, az ipari proleta-

riátus és a parasztság között. A proletariátus igénye, mozgalmának anyagi alapzata a nagy szinten megszervezett munka, habár az jelenleg zsarnoki módon van megszervezve, és a centralizált termelési eszközök, habár azok jelenleg a monopolisták kezében vannak centralizálva, nemcsak mint termelési eszközök, hanem mint a termelő kizsákmányolásának és leigázásának eszközei. A proletariátus tennivalója az, hogy e szervezett munka és e centralizált munkaeszközök jelenlegi tőkés jellegét megváltoztatva, az osztályuralom és az osztálykizsákmányolás eszközeiből a szabad társult munka formáivá és társadalmi termelési eszközökké változtassa őket. A paraszt munkája viszont elszigetelt, termelési eszközei pedig felparcellázottak, szétszórtak. E gazdasági különbségeken nyugszik felépítményként különböző társadalmi és politikai nézeteknek egy egész világa. De ez a paraszti tulajdonosság már régóta kikerült normális fázisából, vagyis abból a fázisból, amelyben realitás, olyan termelési mód és tulajdonforma volt, amely megfelelt a társadalom gazdasági szükségleteinek és magukat a falusi termelőket normális életfeltételek közé helyezte. Hanyatlási periódusába lépett. Egyrészt kitermelt egy nagy prolétariat foncier-t (falusi proletariátust), melynek érdekei azonosak a városi bérmunkásokéval. Maga a termelési mód elavult az agronómia modern haladása folytán. Végül – a paraszti tulajdonosság maga névlegessé vált, meghagyva a parasztnak a tulajdonosság tévhitét és kisajátítva őt saját munkája gyümölcseiből. A nagybirtokos termelők konkurrenciája, a véradó, az állami adó, a városi jelzáloguzsora és az a sokféle fosztogatás, amely az őt behálózó jogrendszer részéről éri, egy hindu ryot[472] helyzetébe taszították; ugyanakkor kisajátítása – még névleges tulajdonosságából való kisajátítása is – és falusi proletárrá való lesüllyesztése mindennapos tény. Ami tehát a parasztot a proletártól elválasztja, az immár nem a valódi érdeke, hanem tévhitből fakadó előítélete. A Kommün, mint megmutattuk, az egyetlen hatalom, amely a parasztnak még a jelenlegi gazdasági feltételek között is azonnal nagy kedvezményeket nyújthat; ez az egyetlen kormányforma, amely biztosíthatja jelenlegi gazdasági feltételeinek megváltozását, egyrészt megóvhatja attól, hogy a földtulajdonos kisajátítsa, másrészt megmentheti a reá mint állítólagos tulajdonosra háruló sanyarúságtól, vesződségtől és nyomorúságtól, az egyetlen, amely névleges földtulajdonosságát munkája gyümölcseinek valóságos tulajdonosságává változtathatja, és a modern agronómia előnyeit, melyek a társadalmi szükségletek követelményeképpen jöttek létre és ma ellenséges hatóerőként nap mint nap ellene fordulnak, úgy kombinálhatja, hogy nem semmisíti meg valóban független termelőként elfoglalt helyzetét. Mivel a Kommün köztársasága közvetlenül hasznára válnék, a paraszt hamarosan megbíznék benne.

A Republikánus Unió (Liga)[259]

A rendetlenség pártja, mely rezsimje tetőfokát a második császárság korrupciója alatt érte el, elhagyta Párizst (kivonulás Párizsból); követték szekértolói, csatlósai, cselédei, állami élősködői, besúgói, „kokottjai" és az alantas *bohème* (a közönséges bűnözők) egész bandája, amely az *előkelő bohème* tartozéka. De a középosztályok valóban életrevaló elemei, akiket a munkások forradalma megszabadított álképviselőiktől, első ízben a francia forradalmak történetében elkülönültek tőle és igazi színeikben léptek fel. Ezek alkotják a „Republikánus Szabadság Ligáját"[473], amely közvetítőként működik Párizs és a vidék között, megtagadja Versailles-t és a Kommün zászlaja alatt menetel.

A kommunális forradalom mint a társadalom minden nem idegen munkából élő osztályának képviselője

Láttuk, hogy a párizsi proletár harcol a francia parasztért, Versailles pedig ellene harcol, hogy a „parlagi nemesek" legjobban attól rettegnek, hogy a parasztok Párizsra hallgatnak és a blokád többé nem választhatja el őket tőle; hogy Párizs elleni háborújuk mélyén az a kísérlet húzódik meg, hogy a parasztságot jobbágyi sorban tarthassák és, mint azelőtt, „taillable à merci et miséricorde"* anyagként kezelhessék.

A kis- és középpolgárság, első ízben a történelemben, nyíltan a munkások forradalma köré tömörült és azt sajátmaga és Franciaország megváltása egyetlen eszközének nyilvánította! Velük együtt a nemzeti gárda derékhadát alkotja, velük együtt foglal helyet a Kommünben, közvetítő szerepet vállal értük a Republikánus Unióban!

A Kommün a legfontosabb intézkedéseit a középosztály megmentése érdekében foganatosította — a párizsi adósok osztályáért a hitelező osztály ellen! Ez a középosztály a júniusi felkelés során (1848) a proletariátus ellen, a tőkésosztály s ennek tábornokai és állami élősködői lobogtatta zászlók alatt tömörült. 1848 szeptember 19-én a „concordats à l'amiable" elvetésével[257] egyszeriben elnyerte büntetését. Azonnal kiderült, hogy a júniusi felkelésen aratott győzelem egyben a hitelező, a gazdag tőkés győzelme az adós, a középosztály felett. A győztes irgalom nélkül ragaszkodott a neki járó egy font húshoz[474]. 1849 június 13-án e középosztály nemzeti gárdáját

* — „kényre-kedvre adóztatható" — *Szerk.*

a burzsoázia hadserege lefegyverezte és lekaszabolta. A császárság idején a gazdag tőkést tápláló állami pénzforrások elherdálása [után] kiszolgáltatták ezt a középosztályt a tőzsdeüzérek, a vasútkirályok, a Crédit mobilier[215] szédelgő-társaságai stb. fosztogatásainak, és a tőkés társaságok (részvénytársaságok) kisajátították. Politikai helyzetét tekintve lesüllyesztették, gazdasági érdekeiben megtámadták, s e rendszer orgiái ugyanakkor erkölcsileg felháborították. A háború gyalázatosságai adták meg neki az utolsó lökést s felkorbácsolták francia érzelmeit. A háború folytán Franciaországra zúduló katasztrófák, a nemzeti összeomlás válsága és a pénzügyi romlás következtében ez a középosztály érzi, hogy nem a Franciaország rabszolgatartó szerepre pályázó urainak korrupt osztályától, hanem csakis a munkásosztály férfias igényeitől és héraklészi erejétől várhat segedelmet!

Érzi, hogy csak a munkásosztály szabadíthatja fel a papi uralom alól, alakíthatja át a tudományt az osztályuralom szerszámából népi erővé, alakíthatja át magukat a tudósokat az osztályelőítélet cinkos támogatóiból, állásvadász állami élősködőkből és a tőke szövetségeseiből a gondolat szabad szószólóivá! A tudomány csak a Munka Köztársaságában töltheti be igazi szerepét.

Köztársaság csak mint bevallottan szociális köztársaság lehetséges

Ez a polgárháború eloszlatta a „köztársasággal" kapcsolatos utolsó tévhiteket is, ahogyan a császárság eloszlatta az állami zsandár és a plébános által kézben tartott organizálatlan „általános választójogra" vonatkozó tévhitet. Franciaország minden életrevaló eleme elismeri, hogy köztársaság Franciaországban és Európában csak mint „szociális köztársaság" lehetséges, vagyis mint olyan köztársaság, amely kisajátítja a tőkés- és földtulajdonos osztályt az államgépezetből, hogy a Kommünt állítsa helyére, amely nyíltan a „szociális felszabadulást" vallja a köztársaság nagy céljának és ekként a kommunális szervezet révén biztosítja ezt a szociális átalakulást. Más köztársaság nem lehet egyéb, mint valamennyi monarchista frakció, az egyesült legitimisták, orléanisták, bonapartisták *névtelen* rémuralma, amely végső céljaként egy bármiféle császársághoz vezet, az osztályuralom *névtelen* terrorja, amely, elvégezvén piszkos munkáját, mindenkor császárságba fog torkollni!

A parlagi nemesek gyűlésének hivatásos republikánusai olyan emberek, akik az 1848–1851-es kísérletek ellenére, a Párizs ellen vívott polgárháború ellenére valóban azt hiszik, hogy az osztályzsarnokság *republikánus formája*

lehetséges és tartós forma, a „rendpárt" viszont azt csupán összeesküvési formaként követeli, hogy harcolhasson a köztársaság ellen és az osztálydespotizmus formájaként újra bevezethesse annak egyetlen adekvát formáját, a monarchiát, vagyis inkább a császárságot. 1848-ban ezeket az önhibájukból rászedetteket előtérbe tolták mindaddig, amíg a júniusi felkeléssel[226] el nem egyengették az útját a Franciaország rabszolgatartó szerepre pályázó urai alkotta valamennyi frakció *névtelen* uralmának. 1871-ben Versailles-ban kezdettől fogva háttérbe szorítják őket, hogy ott a Thiers-uralom republikánus ékítményeként szerepeljenek és jelenlétükkel szentesítsék a bonapartista tábornokok Párizs elleni háborúját! Öntudatlan öniróniával a Salle de Paumeban (Labdaház)[267] tartják pártgyűlésüket ezek a nyomorultak, hogy bemutassák, mennyire elfajzottak 1789-es elődeiktől! Schoelchereik stb. útján megpróbálták rávenni Párizst, hogy szolgáltassa ki fegyvereit Thiers-nek, és belekényszeríteni abba, hogy hagyja magát lefegyverezni a „rend" Saisset parancsnoksága alatt álló nemzeti gárdájától! Nem beszélünk az olyan úgynevezett szocialista párizsi képviselőkről, mint Louis Blanc. Ezek birkaként tűrik egy Dufaure és a parlagi nemesek sértéseit, Thiers „törvényes" jogain csüggenek, és mert a banditák jelenlétében pityeregnek, gyalázatot hoznak fejükre!

A munkások és Comte

A munkások kinőttek a szocialista szektarianizmus korszakából, de ne feledjük, hogy a comte-izmus pórázára nem is kerültek soha. Ez a szekta soha egyébbel nem gyarapította az *Internacionálét*, mint egy körülbelül féltucat főnyi *szekcióval*, melynek programját a Főtanács elvetette.[475] Comte-ot a párizsi munkások úgy ismerik, mint a politikában a császárság (a személyes *diktatúra*), a politikai gazdaságtanban a tőkés uralom, az emberi tevékenység minden területén, még a tudomány területén is a hierarchia prófétáját, és mint egy új katekizmus szerzőjét,[476] új pápával és új szentekkel a régiek helyett.

Ha angliai követői népszerűbbek, mint a franciaországiak, ezt nem szekta-tanaik prédikálásának köszönhetik, hanem személyes jótulajdonságaiknak és annak, hogy szektájuk elfogadja a munkások osztályharcának nélkülük megalkotott formáit, mint pl. az angliai szakszervezeteket és sztrájkokat, melyeket egyébként párizsi hittestvéreik eretnekségnek bélyegeznek.

A Kommün (Szociális intézkedések)

Hogy a jelenlegi forradalmat a párizsi munkások kezdeményezték és hősies önfeláldozással vállalják a harc nehezét, az nem új dolog. Ez minden francia forradalom szembeszökő vonása! A múlt megismétlése csupán! Hogy a forradalmat a néptömegek, azaz a termelő tömegek *nevében* és bevallottan *értük* vívják, ez e forradalomnak minden elődjével közös vonása. Az új vonás az, hogy a nép az első felkelés után nem tette le a fegyvert és hatalmát nem adta át az uralkodó osztályok republikánus sarlatánjai kezébe, hogy a *Kommün* megalkotásával saját kezébe vette forradalmának tényleges irányítását és ugyanakkor megtalálta rá az eszközt, hogy azt siker esetén megtartsa magának a népnek a kezében, saját kormányzó gépezetét állítva az uralkodó osztályok államgépezete, kormánygépezete helyére. Ez az elmondhatatlan bűne! Munkások megsértették a felső tízezer kormányzati kiváltságát és kinyilvánították akaratukat azon osztálydespotizmus gazdasági alapzatának lerombolására, amely a saját javára gyakorolta a társadalom szervezett állami erejét! Európa és az Egyesült Államok tiszteletreméltó osztályai emiatt vonaglanak görcsrohamban, a förtelemtől elszörnyedten ezért rikácsolják, hogy ez istenkáromlás, ezért a veszett uszítás a nép lemészárlására és a halpiaci mocskolódó szitkozódás meg rágalom, melyet parlamentjeik szónoki emelvényéről és újságíró cselédeik szobáiból megeresztenek!

A Kommün legnagyobb intézkedése a saját létezése, működése, cselekvése a hallatlanul nehéz körülmények között! A vörös zászló, melyet a Párizsi Kommün kitűzött, a valóságban csak a párizsi munkások kormányára teszi fel a koronát! E kormány tagjai világosan és tudatosan céljukként proklamálták a munka felszabadítását és a társadalom átalakítását! De köztársaságuk tényleges „szociális" jellege csak abban áll, hogy a Párizsi Kommünt munkások kormányozzák! Ami intézkedéseiket illeti, ezeknek a dolgok természeténél fogva főképp Párizs katonai védelmére és élelmezésére kell szorítkozniok!

A munkásosztály néhány pártfogó barátja – miközben alig is leplezi irtózását ama kisszámú intézkedéstől, amelyet „szocialistának" tekint, ámbár tendenciájukon kívül nincsen bennük semmi szocialista – elégtételének ad kifejezést és előkelő körök rokonszenvét igyekszik a Párizsi Kommün iránt megnyerni ama nagy felfedezés kapcsán, hogy a munkások végtére is józan emberek és hatalomra kerülve határozottan elfordulnak a szocialista vállalkozásoktól! Sem *falansztereket*, sem *Ikáriát*[477] valóban nem is próbáltak Párizsban felállítani. Nemzedékük bölcsei! Ezek a jóakaró

pártfogolók a munkásosztály valódi igényeinek és valódi mozgalmának mélységes nem-ismeretében elfelejtenek egy dolgot. Valamennyi szocialista szekta-alapító oly korszakban élt, amikor magát a munkásosztályt a tőkés társadalom előnyomulása még nem edzette meg és szervezte meg kellőképpen ahhoz, hogy történelmi tényezőként szerepelhessen a világszínpadon, és felszabadulásának anyagi feltételei sem értek meg még eléggé magában e régi világban. Nyomorúsága létezett, de mozgalmának feltételei még nem léteztek. Az utopikus szekta-alapítók a jelenlegi társadalomról adott bírálatukban világosan leírták a szociális mozgalom célját: a bérmunkarendszernek és az osztályuralom minden ehhez tartozó gazdasági feltételének kiküszöbölését, de sem magában a társadalomban nem lelték meg átalakításának anyagi feltételeit, sem a munkásosztályban a mozgalom szervezett erejét és tudatát. A mozgalom hiányzó feltételeiért egy új társadalom fantasztikus képeivel és terveivel igyekeztek kárpótolni, melynek propagandájában látták az üdvösség igaz eszközét. Attól a pillanattól fogva, hogy a munkások osztálymozgalma valóságossá vált, a fantasztikus utópiák szertefoszlottak, nem azért, mert a munkásosztály feladta ezen utopisták kitűzött céljait, hanem mert megtalálták megvalósításuk valóságos eszközeit, mert az utópiák helyébe a mozgalom történelmi feltételeibe nyert valóságos bepillantás és a munkásosztály harci szervezetének mindinkább gyülemlő ereje lépett. Ám a mozgalomnak az utopikusok által meghirdetett két végcélja egyben a párizsi forradalom és az Internacionálé által meghirdetett végcélok is. Csak az eszközök mások, és a mozgalom valóságos feltételei nincsenek már utopikus mesék felhőibe burkolva. Midőn tehát a proletariátus e pártfogó barátai kimagyarázásba fojtják e forradalom hangosan hirdetett szocialista tendenciáit, csak saját tudatlanságuk félrevezetettjei. Nem a párizsi proletariátus hibája, ha az ő szemükben még mindig a munkásmozgalom prófétáinak utopikus teremtményei jelentik a „szociális forradalmat", vagyis ha a szociális forradalom számukra még mindig „utopikus".

A központi bizottság „Journal officiel"-je, március 20.:

„A főváros proletárjai a kormányzó (uralkodó) osztályok *ernyedései* és árulásai közepette megértették (compris), hogy elérkezett az óra, amidőn *a helyzet megmentése érdekében saját kezükbe kell venniök a közügyek* (az államügy) *irányítását* (*igazgatását*)." „Franciaország szerencsétlenségei-

nek" forrásaként „a burzsoázia politikai tehetetlenségét és erkölcsi kivénhedését" kárhoztatják. „A munkásoknak, akik mindent termelnek és semmit sem élveznek, akik felhalmozott terméküktől, munkájuk és verejtékük gyümölcsétől körülvetten nyomorban sínylődnek ... vajon *sohasem szabad-e felszabadulásukon munkálkodniok*? ... A proletariátus, tekintve a jogait fenyegető állandó veszélyt, minden törvényes igényének kerek megtagadását, az országnak és összes reményeinek összeomlását, megértette: parancsoló kötelessége és abszolút joga, hogy kezébe vegye saját sorsát és megragadva az államhatalmat (en s'emparant du pouvoir), biztosítsa diadalát."[478]

Itt kereken ki van mondva, hogy a munkásosztály kormányára elsősorban azért van szükség, hogy megmentse Franciaországot attól a romlástól és korrupciótól, amelyet az uralkodó osztályok hoztak rá, hogy ezen osztályoknak (ezen osztályoknak, melyek elveszítették képességüket Franciaország kormányzására) eltávolítása a hatalomból a *nemzeti biztonság követelménye.*

De nem kevésbé világosan ki van mondva az is, hogy a munkásosztály kormányzása csak úgy mentheti meg Franciaországot és intézheti a nemzeti ügyet, hogy *saját felszabadulásán* munkálkodik, mivel e felszabadulás feltételei egyben Franciaország megújhodásának feltételei is.

A munkáskormányzatot a munkának a munkaeszközök monopolistái, a tőke ellen vívott háborújaként proklamálják.

A burzsoázia *sovinizmusa* csak hívság, mellyel összes saját pretenzióit nemzeti mezbe bujtatja. Eszköz arra, hogy állandó hadseregekkel örökössé tegye a nemzetközi küzdelmeket, hogy mindegyik országban leigázza a termelőket azzal, hogy mindegyik másik országbeli testvérei ellen uszítja őket, eszköz a munkásosztály nemzetközi együttműködésének – felszabadulása első feltételének – megakadályozására. E (már régen merő frázissá vedlett) sovinizmus igazi jellege kitűnt Sedan után a védelmi háborúban, amelyet a soviniszta burzsoázia mindenütt megbénított, kitűnt Franciaország kapitulációja során és a polgárháborúban, melyet Thiers-nek, a sovinizmus főpapjának vezetésével, Bismarck hallgatólagos hozzájárulásával vívnak! Kitűnt a Németellenes Liga kis rendőrintrikájából*, a kapituláció után Párizsban indított külföldi-vadászatból. Azt remélték, hogy a párizsi népet (és a francia népet) belebutíthatják a nemzeti gyűlölet szenvedélyébe, és hogy a külföldiek elleni mesterségesen szított kilengések elfeledtetik vele igazi igényeit és honi árulóit!

* *V. ö. 267., 270. old. – Szerk.*

Mennyire elsöpörte (szétfoszlatta) ezt a mesterséges mozgalmat a forradalmi Párizs lehelete! Párizs fennhangon proklamálta nemzetközi tendenciáit – mert a termelő ügye mindenütt ugyanaz és mindenütt ugyanaz az ellensége, bármi is a nemzetisége (bármiféle nemzeti viseletet hord) –; elvként proklamálta, hogy külföldiek tagjai lehetnek a Kommünnek, sőt be is választott egy külföldi munkást (az Internacionálé egy tagját*) végrehajtó bizottságába; elrendelte a francia sovinizmus jelképe: a Vendôme-oszlop [ledöntését]!

És miközben burzsoá Chauvinjai szétdarabolták Franciaországot és a külföldi behatoló diktatúrája alatt cselekszenek, a párizsi munkások vereséget mértek a külső ellenségre, mert lesújtottak azokra, akik osztályuralmat gyakorolnak felettük, és eltörölték a határokat, mert meghódították minden nemzet munkás-élcsapatának őrhelyét.

A burzsoázia igazi patriotizmusa – mely oly természetes a különböző „nemzeti" birtokok valóságos tulajdonosainak szemében – pénzügyi, kereskedelmi és ipari vállalkozásainak kozmopolita jellege miatt merő ámítássá fakul. Hasonló körülmények között ez a hazafiság minden országban éppúgy szétpukkanna, mint Franciaországban.

A parlagi nemesek decentralizációs törekvése és a Kommün

Azt állították, hogy Párizst és vele a többi francia várost a paraszturalom nyomja el, és hogy jelenlegi küzdelme felszabadulási harc a parasztság uralma ellen! Soha ostobább hazugságot!

Párizs, mint a centralizált kormánygépezet központi székhelye és fellegvára, a parasztságot a zsandár, az adószedő, a prefektus, a pap és a vidéki mágnás uralma alá hajtotta, vagyis alávetette ellenségei despotizmusának és megfosztotta minden élettől (kivette belőle az életet). A falusi kerületekben elnyomta az önálló élet minden szervét. Másrészt a kormány, a vidéki mágnás, a zsandár és a pap, akiknek a Párizsban összpontosuló központi centralizált államgépezet ekként minden vidéki befolyást a kezükbe adott, ezt a befolyást a kormány javára és azon osztályok javára érvényesítette, amelyek e kormányt nyeregbe ültették, – nem a kormány Párizsa, az élősködők, a tőkések, a henyélők, a kozmopolita bordély ellen, hanem a munkások és a gondolkodók Párizsa ellen. Ilymódon, a kormányzati centralizáció révén, melynek Párizs volt a bázisa, a parasztokat elnyomta

* Frankel Leó. – *Szerk.*

a kormány és a tőkések Párizsa, a munkások Párizsát pedig elnyomta az a vidéki hatalom, amelyet a parasztok ellenségeinek kezébe juttattak.

A *versailles-i „Moniteur"* (március 29.) kijelenti, hogy „Párizs nem lehet *szabad város*, mert Párizs *a főváros*". Ez igaz is. Párizs, az uralkodó osztályok és kormányuk fővárosa nem lehet „szabad város", és a vidék nem lehet „szabad", mert ilyen Párizs a főváros. A vidék csak akkor lehet szabad, ha Párizsban *kommün* van. A *rendpárt* nem annyira amiatt dühöng Párizsra, mert proklamálta saját felszabadulását tőle és kormányától, mint inkább amiatt, mert ezzel megadta a riadójelet a parasztnak és a vidéknek az uralma alóli felszabadulására.

„Journal officiel de la Commune", április 1.: „A március 18-i forradalomnak nem az volt az egyedüli célja, hogy biztosítsa Párizs kommunális képviseletét, mely választott képviselet ugyan, de egy *erősen centralizált nemzeti hatalom zsarnoki gyámságának* van alávetve. *Ki kell vívnia és biztosítania kell minden franciaországi kommün függetlenségét*, és éppígy minden fölérendelt csoportét, département-ét és tartományét, amelyeket közös érdekükben egy valóban nemzeti paktum egyesít; szavatolnia és állandósítania kell a köztársaságot... Párizs *lemondott látszólagos mindenhatóságáról*, ami önmaga feladásával egyértelmű; de nem mondott le arról az erkölcsi hatalomról, arról a szellemi befolyásról, amely propagandáját oly sokszor vitte győzelemre Franciaországban és Európában."

„Párizs most ismét egész Franciaországért munkálkodik és szenved, harcaival és áldozataival számára készíti elő a szellemi, erkölcsi, közigazgatási és gazdasági megújhodást, a dicsőséget és a virágzást." (A *Párizsi Kommün léggömbbel terjesztett programja.*[479])

Thiers úr vidéki körútján eligazgatta a választásokat, mindenekelőtt saját megválasztását a legkülönbözőbb helyeken. De volt egy nehézség. A vidéki bonapartisták pillanatnyilag lehetetlenné váltak. (Egyébként Thiers nem akarta őket, sem azok nem akarták Thiers-t.) Sok orléanista vén róka is a bonapartisták sorsára jutott. Ezért szükségképp az elfalusiasodott legitimista földtulajdonosokhoz kellett fordulni, akik teljesen távol tartották magukat a politikától és éppen a megfelelő emberek voltak, hogy rá lehessen őket szedni. A versailles-i gyűlés tőlük kapta szembeszökő jellegét, XVIII. Lajos „Chambre introuvable"-jának jellegét, a „parlagi nemesek" jellegét. Hiúságukban persze azt hitték, hogy a második bonapartista császárság bukásával és a külföldi invázió védőszárnyai alatt végre elérkezett az ő idejük, akárcsak 1814-ben és 1815-ben. De mégis ők a rászedettek. Ha cselekedhetnek, csak mint „rendpárti" elemek cselekedhetnek, annak „névtelen" rémuralma jegyében, mint 1848–1851-ben.

Saját párt-ömlengései csak komikus jelleget kölcsönöznek ennek a társaságnak. Kénytelen hát elviselni elnökként Berry hercegnő börtönbábáját,[217] minisztereiként pedig a védelem kormányának álrepublikánusait. Mihelyt megtették szolgálatukat, félre fogják őket lökni. De a körülmények e furcsa összejátszása folytán – a történelem fintoraként – azért kénytelenek Párizst támadni, mert az fellázadt az „Egy és oszthatatlan köztársaság" ellen[480] (így fejezi ki Louis Blanc, Thiers Franciaország egységének nevezi), holott saját legelső hőstettük éppen az volt, hogy fellázadtak az egység ellen, kijelentve, hogy Párizs „lefejezése és főváros-jellegétől való megfosztása" [„decapitation and decapitalisation"] mellett vannak, azt kívánták, hogy a nemzetgyűlés egy vidéki városban székeljen. Valójában azt óhajtják, hogy térjen vissza a centralizált államgépezet előtti állapot, ők maguk többé-kevésbé függetlenüljenek annak prefektusaitól és minisztereitől, és helyébe a kastélyok vidéki és helyi urasági befolyása kerüljön. Franciaország reakciós *decentralizálását* óhajtják. Párizs viszont ki akarja küszöbölni ezt a centralizációt, amely megtette szolgálatát a hűbériség ellen, de csupán egy mesterséges test egységévé vált, amely zsandárokra, vörös és fekete[481] hadseregekre támaszkodik, elnyomja a valóságos társadalom életét, lidércként nehezedik rá, és „látszólagos mindenhatóságot" ad Párizsnak azáltal, hogy magába zárja, a vidéket pedig kirekeszti, – ezt a francia társadalom mellett létező unitárius Franciaországot pótolni akarja magának a francia társadalomnak a politikai egységével a kommunális szervezet révén.

Franciaországi egysége megbontásának igazi párthívei ennélfogva a parlagi nemesek, akik szemben állnak az egyesített államgépezettel, amennyiben az csorbítja saját lokális jelentőségüket (földesúri jogaikat), amennyiben ellenlábasa a feudalizmusnak.

Párizs viszont szét akarja zúzni ezt a mesterséges unitárius rendszert, amennyiben az Franciaország valóságos élő egységének ellenlábasa és csupán az osztályuralom eszköze.

Comte-ista nézet

Olyan emberek, akik semmit sem tudnak a fennálló gazdasági rendszerről, természetesen még kevésbé képesek megérteni a munkások tagadását ezzel a rendszerrel szemben. Természetesen nem tudják megérteni, hogy azt a szociális átalakulást, amelyre a munkásosztály törekszik, szükségszerűen, történelmileg, elkerülhetetlenül maga a jelenlegi rendszer szüli.

A „tulajdon" fenyegető eltörléséről helytelenítő hangon beszélnek, mert az ő szemükben a tulajdon jelenlegi osztályformája – ez az átmeneti történelmi forma – *a* tulajdon maga, és ennélfogva e forma eltörlése a tulajdon eltörlése volna. Ahogyan most a tőkeuralom és a munkabérrendszer „örökkévalóságát" védik, úgy védték volna, ha történetesen a feudális korban vagy a rabszolgaság korában élnek, a feudális rendszert és a rabszolgarendszert, mint ami a dolgok természetén alapszik, spontánul a természetből fakad, dühödten szavaltak volna e rendszerek „visszaélései" ellen, de ha ugyanakkor megjósolják eltörlésüket, tudatlanságuk magas lovára ülve e rendszerek „örökkévalóságának" és „erkölcsi korlátozásokkal" („kényszerítésekkel") történő megjavíthatóságának dogmájával válaszoltak volna.

A párizsi munkásosztály céljairól kialakított értékelésük éppoly helyes, mint Bismarck úrnak az a kijelentése, hogy amit a Kommün akar, az a porosz városi rendtartás.

Szegény emberek! Még azt sem tudják, hogy a tulajdon minden *társadalmi formájának* megvan a maga saját „erkölcse", és hogy a társadalmi tulajdonnak az a formája, amely a tulajdont a munka attributumává teszi, távolról sem teremt egyéni „erkölcsi korlátozásokat", hanem felszabadítja majd az egyén „erkölcsét" az osztálykorlátozásaitól.

— —

Mennyire megváltoztatta Párizst a népi forradalom fuvallata! A februári forradalmat az erkölcsi megvetés forradalmának nevezték! Úgy robbant ki, hogy a nép azt kiáltozta: „A bas les grands voleurs! A bas les assassins!"* Ilyen volt a néphangulat. A burzsoázia viszont szabadabb kezet akart a korrupciónak! Louis Bonaparte (a Kis Napóleon) uralkodása alatt ezt meg is kapta. Párizs, ez a gigantikus város, a történelmi kezdeményezés városa, a világ minden semmittevőjének és szédelgőjének maison dorée-jává**, kozmopolita bordéllyá vált! A „jobb osztálybeliek" kivonulása után újra megjelent a munkásosztály hősies, önfeláldozó, héraklészi feladata átérzésében lelkesült Párizsa! Nem voltak hullák a Morgue-ban***, az utcák biztonságosak voltak. Párizs belsőleg sohasem volt nyugodtabb. A kokottok helyett Párizs hősies asszonyai! A férfias, szilárd, harcoló, dolgozó, gondolkodó Párizs! A nagylelkű Párizs! Ellenségeinek kannibalizmusa éppen csak arra indította, hogy ártalmatlanná tegye foglyait! ... Amit Párizs nem tűr to-

* – „Le a nagy tolvajokkal! Le a gyilkosokkal!" – *Szerk.*

** – örömtanyájává – *Szerk.*

*** – tetemnézőben; hullaházban – *Szerk.*

vább, az a kokottok és cocodèsek* létezése. Elhatározása, hogy elkergeti vagy átformálja ezt a haszontalan, szkeptikus és önző fajtát, amely birtokába vette ezt a gigantikus várost, hogy sajátjaként használja. A császárság semmiféle hírességének nem lesz többé joga azt mondani: „Párizsban a legjobb negyedek igen kellemesek, de a többiben túl sok a nincstelen." – (*„Vérité", április 23.*): „A közönséges bűnözés bámulatosan csökkent Párizsban. Nincsenek tolvajok és kokottok, sem gyilkosságok és utcai támadások: a konzervatívok mind Versailles-ba menekültek!" – „Egyetlen éjszakai támadást sem jelentettek még a legtávolibb és legelhagyatottabb negyedekből sem, amióta a polgárok maguk látják el a rendőri teendőket."

[Töredékek]

Thiers a parlagi nemesekről

Ez a párt „e három segélyforrásra szorítkozott: idegen invázió, polgárháború és anarchia... Ilyen kormány sohasem lesz Franciaország kormánya."[232] (*Képviselőkamara, 1833 január 5.*)

A védelem kormánya

És ugyanez a Trochu híres programjában ezt mondta: „Párizs kormányzója sohasem fog kapitulálni"[210], Jules Favre pedig körlevelében leszögezte: „földünkből egyetlen talpalatnyit, erődeinkből egyetlen követ sem"[211], ugyanígy Ducrot: „Nem térek vissza Párizsba, csak holtan vagy győztesen." Később Bordeaux-ban úgy találta, hogy életére szükség van a párizsi „lázadók" eltiprásához. (Ezek a nyomorultak tudják, hogy mikor Versailles-ba szöktek, hátrahagyták bűncselekményeik bizonyítékait, és e bizonyítékok eltüntetése végett attól sem riadnának vissza, hogy Párizst vértengerben fürdő romhalmazzá zúzzák.) (*Léggömbbel terjesztett kiáltvány a vidékhez.*[213])

„Az az egység, amelyet a császárság, a monarchia és a parlamentáris kormányzat mindmostanáig ránk kényszerített, nem egyéb, mint despotikus, értelmetlen, önkényes és terhes centralizáció. Az a politikai egység, ame-

* – piperkőcök – *Szerk.*

lyet Párizs kíván, minden helyi kezdeményezés önkéntes társulása"... a föderális kommünök központi küldöttsége. „Vége a régi kormányzati és klerikális világnak, a katonai főhatalomnak és bürokráciának [...] a monopóliumokkal és kiváltságokkal folytatott üzérkedésnek, melyeknek a *proletariátus a rabszolgaságát* és az *ország a szerencsétlenségeit és katasztrófáit köszönhette.*" (A Kommün április 19-i kiáltványa.[479])

Zsandárok és rendőrök

20 000 zsandár (egész Franciaországból összevonva Versailles-ba; összesen 30 000 volt a császárság alatt) és 12 000 párizsi rendőr – ez az alapja a legremekebb hadseregnek, amellyel Franciaország valaha is rendelkezett.

Párizs republikánus képviselői

A párizsi republikánus képviselők „nem tiltakoztak sem Párizs bombázása, sem a foglyok sommás kivégzése, sem pedig a párizsi népre zúdított rágalmak ellen. Ellenkezőleg, nemzetgyűlési jelenlétükkel és némaságukkal szentesítették mindezeket a cselekedeteket, mindezt azzal a hírnévvel támogatva, amelyet a republikánus párt adott ezeknek az embereknek. Szövetségesei és tudatos cinkosai lettek a monarchista pártnak. Kinyilvánítja róluk, hogy mandátumuk és a köztársaság árulói." (*Association générale des Défenseurs de la République.*[482]) (*Május 9.*)

„A centralizáció Párizsban vértoluláshoz, mindenütt másutt pedig élettelenséghez vezet." (*Lamennais.*)

„Manapság minden egyetlen centrumhoz kapcsolódik, és ez a centrum úgyszólván az állam maga." (*Montesquieu.*)[483]

Vendôme-ügy stb.

A nemzeti gárda központi bizottsága, amely századonkénti küldött-kinevezés útján alakult, a poroszok párizsi behatolásakor a Montmartre-ra, Belleville-be és La Villette-be szállította a nemzeti gárdisták saját gyűjtéséből öntetett ágyúkat és golyószórókat, ezeket az ágyúkat és golyószórókat a nemzeti védelem kormánya hátrahagyta, még azokban a városnegyedekben is, amelyek porosz megszállása küszöbön állt.

Március 18-án reggel a kormány erélyes felszólítást intézett a nemzeti gárdához, de 400 000 nemzeti gárdista közül csak 300 jelentkezett.

Március 18-án hajnali 3 órakor rendőrség és néhány sorzászlóalj jelent meg a Montmartre-on, Belleville-ben és La Villette-ben, hogy rajtaüssön a tüzérség őrein és erőszakkal elvegye a lövegeket.

A nemzeti gárda ellenállt, a sorkatonák – *Lecomte tábornok parancsai és fenyegetései ellenére* – a magasba emelték a puskatust; Lecomte-ot katonái aznap, Clément Thomas-val egyidőben, agyonlőtték. („A sorkatonaság a magasba emelte a puskatust és fraternizált a felkelőkkel.")

Aurelle de Paladines győzelmi jelentését már kinyomatták, és okmányokat is találtak Párizs decembrizálására.

Március 19-én a központi bizottság bejelentette a párizsi ostromállapot feloldását, 20-án Picard kihirdette az ostromállapotot *Seine-et-Oise* département-ra.

Március 18-án (reggel; még abban a hitben, hogy győz) Thiers kiragasztatja a falakra *kiáltványát*: „A kormány elszánta magát a cselekvésre. A bűnözőket, akik kormányalakítást játszanak, át kell adni a rendes igazságszolgáltatásnak és az elvett ágyúkat vissza kell származtatni a fegyvertárakba."

Késő délután, az éjjeli rajtaütés kudarca után, a *nemzeti gárdistákhoz* fordul: „A kormány nem készít elő államcsínyt. A köztársaság kormányának nincs és nem lehet más célja, mint a köztársaság biztonsága." Thiers csak „a felkelők bizottságát akarja félreállítani"... „*szinte valamennyien ismeretlenek a lakosság előtt*".

Későn este megjelenik egy harmadik kiáltvány a *nemzeti gárdához*, Picard és d'Aurelle aláírásával: „Néhány félrevezetett ember ... erőszakos ellenállást fejt ki a nemzeti gárdával és a hadsereggel szemben... A kormány úgy *döntött, hogy fegyvereitek maradjanak nálatok*. Ragadjátok meg őket elszántan, hogy helyreállítsátok a törvény uralmát és *megmentsétek a köztársaságot az anarchiától*."[484]

(17-én Schoelcher megpróbálja ráédesgetni őket a lefegyverzésre.)

A központi bizottság március 19-i kiáltványa. „Az ostromállapot megszűnt. Párizs népét felhívjuk kommunális választásainak megtartására." *Ua. a nemzeti gárdistákhoz*: „Ti megbíztatok bennünket Párizs és jogaitok védelmének megszervezésével... E pillanatban mandátumunk lejárt; visszaadjuk nektek, nem akarjuk elfoglalni azoknak a helyét, akiket a nép lehelete éppen most söpört el."[485]

Megengedték a kormány tagjainak, hogy háborítatlanul visszavonuljanak Versailles-ba (még olyanoknak is, akik a kezeik között voltak, mint Ferry).

A március 22-re kitűzött kommunális választásokat a rendpárt tüntetése miatt március 26-ra halasztották.

Március 21. A nemzetgyűlés tomboló tiltakozása *„a polgárokhoz és a hadsereghez* (katonákhoz)" intézett kiáltvány[486] befejező szavai: „Vive la République"* ellen. *Thiers*: „Meglehet, ez teljességgel törvényes indítvány stb." (Tiltakozás a parlagi nemesek részéről.) Jules Favre dagályos szónoklatot tartott ama tan ellen, hogy a köztársaság felette áll az általános választójognak, hízelgett a parlagi többségnek, porosz intervencióval fenyegette a párizsiakat és provokálja – *a rendpárt tüntetését. Thiers*: *„történjék bármi, ő nem küld sereget Párizs ellen"* (csapatok híján ezt még nem is tehette meg).

A központi bizottság oly kevéssé volt biztos győzelmében, hogy sietve elfogadta a párizsi elöljárók és képviselők közvetítését... Thiers csökönyössége miatt (a bizottság) egy-két napig lélegzethez jutott: ekkor tudatára ébredt erejének. A forradalmárok számtalan hibát követtek el. Ahelyett, hogy a rendőröket ártalmatlanná tették volna, kitárták előttük a kapukat; erre Versailles-ba mentek, ahol a megmentőnek kijáró fogadtatásban részesítették őket; engedték a 43. sorezredet elvonulni; hazaküldték mindazokat a katonákat, akik fraternizáltak a néppel; eltűrték, hogy a reakció Párizs kellős közepén szervezkedjék; Versailles-t békében hagyták. Tridon, Jaclard, Varlin, Vaillant azt akarták, hogy azonnal ebrudalják ki a royalistákat... Favre és Thiers sürgető lépéseket tettek a porosz hatóságoknál, hogy elnyerjék támogatásukat ... a párizsi felkelő mozgalom elfojtásához.

Trochu és Clément Thomas állandó foglalatossága az volt, hogy a nemzeti gárda minden fegyverkezési és szervezkedési kísérletét megakadályozzák. A Versailles-ba vonulást a központi bizottság a Kommün tudta nélkül, sőt annak kereken kifejezett akaratával egyenes ellenkezésben határozta el, készítette elő és indította el...

Bergeret ... ahelyett, hogy felrobbanttatta volna a neuillyi hidat, melyet a föderálisok a Mont-Valérien miatt és a Courbevoie-nál felállított ütegek miatt nem tudtak tartani, hagyta, hogy a royalisták birtokukba vegyék, ott erősen elsáncolják magukat és ezzel összeköttetési vonalat biztosítsanak Párizsba ...

Mint *Littré* úr írta egyik tudósításában („Daily News", április 20.): „Párizst lefegyverezték; Párizst a Vinoyk, a Valentinok és a Paladines-ok béklyóba verték: akkor a köztársaság elveszett. A párizsiak megértették ezt. Csak a között volt választásuk, hogy harc nélkül elbuknak vagy vállal-

* – „Éljen a köztársaság" – *Szerk.*

ják egy rettenetes, bizonytalan kimenetelű küzdelem kockázatát; a harcot választották; csak dicsérni tudom őket érte."

A római expedíció[224] – Cavaignac, Jules Favre és Thiers műve.

Olyan kormány, „amely a republikánus kormány minden belső előnyével és a monarchikus kormány külső hatalmával rendelkezik. *A Föderatív köztársaságról* beszélek... Ez társadalmak társadalma, melyek új társadalmat alkotnak, s ez számos *társ* csatlakozása révén addig növekedhet, amíg hatalma kellő biztonságot nyújt azoknak, akik egyesültek benne [...] Az ilyenfajta köztársaság... megőrizheti nagyságát *anélkül, hogy belül* romlásnak indulna. E társadalom formája minden visszásságnak elejét veszi." (*Montesquieu*: „*Esprit des lois*", IX. könyv 1. fej.)

1793-as alkotmány:[487] 78. §. A köztársaság *mindegyik községének* municipális közigazgatása, *mindegyik kerületének* közbenső közigazgatása, *mindegyik département-jának* központi közigazgatása van. 79. §. A municipális tisztviselőket a községi gyűlések választják. 80. §. Az ügyvezetőket a département-ok és a kerületek elektorgyűlései nevezik ki. 81. §. A községi képviselőtestületeket és a közigazgatási testületeket évente felerészben megújítják.

Végrehajtó tanács. 62. §. 24 tagból áll. 63. §. Mindegyik département elektorgyűlése kinevez egy jelöltet. A Törvényhozó Testület a tanács tagjait az általános lista alapján választja ki. 64. §. A törvényhozás minden ülésszakának utolsó hónapjában felerészben megújítják. 65. §. A tanács feladata az általános igazgatás irányítása és felügyelete. 66. §. Kinevezi saját kebelén kívülállókból a köztársaság általános igazgatásának főtisztviselőit. 68. §. Ezek a tisztviselők nem alkotnak tanácsot; különállók, nincsenek közöttük közvetlen kapcsolatok; semmiféle személyes hatalmat nem gyakorolnak. 73. §. A tanács megújításakor visszahívja és felváltja a tisztviselőket.

A „rendpárt", melyet egyrészt felhergelt Jules Favre polgárháborús uszítása a nemzetgyűlésben – azt mondta, hogy a poroszok beavatkozással fenyegetőztek, ha a párizsiak nem adják be azonnal a derekukat – és felbátorított a nép béketűrése és a központi bizottság vele szemben tanúsított passzív magatartása, Párizsban rajtaütésre szánta el magát, melyre március 22-én került sor, egy *békés felvonulás*, a forradalmi kormány elleni békés tüntetés címkéje alatt. Ám ez a békés tüntetés igen különös jellegű volt. „Az egész megmozdulás meglepetésszerűnek tűnt. Nem történtek előkészületek, hogy szembeszálljanak vele." „Úriemberek zendülő bandája", az első sorokban a császárság törzsvendégei, a Heeckerenek, Coëtlogonok és Henri de Pène stb.; bántalmazták és lefegyverezték a nemzeti gárda járőreit (őrszemeit), akik a Vendôme térre menekültek, onnan pedig a nem-

zeti gárdisták azonnal a Rue Neuve des Petits-Champs-ba meneteltek. A zendülőkkel szembekerülve, parancsot kaptak, hogy ne tüzeljenek, de a zendülők „Le a gyilkosokkal! Le a bizottsággal!" kiáltással előnyomulnak, inzultálják a gárdistákat, meg akarják kaparintani muskétáikat, revolverrel rálőnek *Maljournal* polgártársra (a tér törzskarának hadnagya) (a központi bizottság tagja). Bergeret tábornok felszólítja őket, hogy visszakozzanak (oszoljanak szét) (hátráljanak). Mintegy öt percig verik a dobokat és közlik a sommations-t (megfelel az angol Riot Act felolvasásának)[245]. A zendülők válaszul szidalmakat üvöltöznek. Két nemzeti gárdista súlyos sebesülten elterül. Közben bajtársaik tétováznak és a levegőbe lőnek. *A zendülők erőszakkal át akarnak törni a sorokon és lefegyverezni őket.* Bergeret tüzet vezényel és a gyávák megfutamodnak. A zendülés nyomban szétrebben és a tüzelés véget ér. A házakból lövéseket adtak le a nemzeti gárdistákra. Kettőt közülük megöltek: Wahlint és François-t, nyolcat megsebesítettek. Az utcák, melyeken át a „békések" szétszélednek, tele vannak szórva revolverekkel és tőrösbotokkal (sokat a Rue de la Paix-n szedtek össze). Vicomte de Molinet-nál, akit hátulról öltek meg (a saját emberei), láncra erősített tőrt találtak.

Gyülekezőt fújtak. Számos tőrösbot, revolver és tőr hevert azokon az utcákon, melyeken a „fegyvertelen" tüntetőmenet áthaladt. Pisztolylövések dördültek el, mielőtt a felkelők parancsot kaptak, hogy tüzeljenek a tömegre. A tüntetők voltak a támadók (Sheridan tábornok egy ablakból tanúja volt ennek).

Ez tehát egyszerűen kísérlet volt arra, hogy a revolverekkel, tőrösbotokkal és tőrökkel felfegyverzett párizsi reakciósok megcsinálják azt, amit Vinoynak a rendőreivel, katonáival, ágyúival és golyószóróival nem sikerült megcsinálnia. Hogy a párizsi „alsóbb néposztályok" még azt sem tűrték el, hogy a párizsi „úriemberek" lefegyverezzék őket, az valóban több volt a soknál!

Amikor a párizsi nemzeti gárdisták 1849 június 13-án valóban „fegyvertelen" és „békés" felvonulást rendeztek, tiltakozásul egy gaztett ellen: azellen, hogy a francia csapatok megtámadták Rómát, Changarnier tábornok kebelbarátjától, Thiers-től dicséretet kapott, amiért lekaszaboltatta és lelövette őket. Kihirdették az ostromállapotot, új elnyomó törvényeket hoztak, újabb proskripciók, újabb rémuralom következett! Mindezek helyett a központi bizottság és a párizsi munkások az összecsapás tartama alatt szigorúan a védekezésre szorítkoztak, a támadókat, a tőrös úriembereket, nyugton hazaengedték, és béketűrésükkel, azzal, hogy e vakmerő vállalkozásukért nem vonták őket felelősségre, akkora bátorságot öntöttek belé-

jük, hogy két nappal utóbb, a Versailles-ból odairányított Saisset tengernagy vezetése alatt újra összesereglettek és újra megpróbáltak nekilátni a polgárháborúnak.

E Vendôme-ügy miatt tört ki Versailles-ban az üvöltözés „fegyvertelen polgárok lemészárlásáról", amitől azután visszhangzott a világ. Hadd jegyezzük meg, hogy még Thiers is, bár örökösen a két tábornok megölésén lovagolt, egyetlenegyszer sem merte a világot erre a „fegyvertelen polgárok lemészárlására" emlékeztetni.

Mint a középkor idején: a lovag bármiféle fegyvert használhat a plebejus ellen, ez utóbbi viszont még védekezni sem merészelhet.

(Március 27. *Versailles. Thiers*: „Formálisan megcáfolom azokat, akik azzal vádolnak, hogy egy monarchikus rendezés útján járok. *Mint befejezett tényt találtam a köztársaságot.* Isten és ember előtt kijelentem: árulója nem leszek.")

A rendpárt második felkelése után a párizsi nép nem élt semmiféle megtorlással. A központi bizottság – legerélyesebb tagjainak tanácsa ellenére – még azt a nagy baklövést is elkövette, hogy nem vonult azonnal Versailles ellen, ahol Saisset tengernagy szökése és a rend nemzeti gárdájának nevetséges összeomlása után általános döbbenet uralkodott, nem lévén semmiféle szervezett ellenálló erő.

A Kommün megválasztása után a rendpárt újabb erőpróbára vállalkozott a szavazóurnáknál, és amikor megint vereséget szenvedett, végrehajtotta kivonulását Párizsból. A választások alatt a burzsoák (az elöljáróságok udvarain) paroláztak és fraternizáltak a felkelő nemzeti gárdistákkal, ugyanakkor egymás között egyébről sem beszéltek, mint „tömeges megtizedelésekről", „golyószórókról", „cayenne-i tűzönpörkölésről", „átalányban való agyonlövetésekről". „A tegnapi szökevények ma azt hiszik, hogy hízelkedéssel veszteg tarthatják az Hôtel de Ville-belieket mindaddig, amíg a Versailles-ban gyülekező parlagi nemeseknek és bonapartista tábornokoknak módjukban nem áll majd tüzet nyitni rájuk."

Thiers az *április 2-i* összeütközéssel indította el másodszori fegyveres támadását a nemzeti gárda ellen. Harc folyt Courbevoie és Neuilly között, Párizs közelében. A nemzeti gárdistákat megverték, a neuillyi hidat Thiers katonái elfoglalták. Néhány ezer nemzeti gárdista kivonult Párizsból, elfoglalta Courbevoie-t, Puteaux-t és a neuillyi hidat; ezeket szétkergették. Sok foglyot ejtettek. Sok felkelőt nyomban agyonlőttek mint lázadót. A tüzet a versailles-i csapatok nyitották meg.

Kommün: „A versailles-i kormány megtámadott bennünket. Mivel a hadseregre nem számíthat, elküldte Charette pápai zuávjait, Trochu bre-

tonjait meg Valentin zsandárait és velük bombáztatta Neuillyt."[488] Április 2-án a versailles-i kormány előreküldött egy főleg *zsandárokból, tengerészekből, erdőőrökből és rendőrökből* álló hadosztályt. *Vinoy* két gyalogdandárral, *Galliffet* egy lovasdandár és egy tüzérüteg élén Courbevoie ellen nyomult előre.

Párizs, április 4. Millière. (*Nyilatkozat.*) „A párizsi nép nem tett semmiféle agresszív kísérletet . . . amikor a kormány parancsot adott, hogy a császárság ex-szenátorok parancsnoksága alatt pretoriánus gárdává szervezett ex-katonái rátámadjanak."[489]

[Második fogalmazvány]

1. A védelem kormánya. Trochu, Favre, Picard, Ferry mint Párizs képviselői

A párizsi munkások által szeptember 4-én kikiáltott köztársaságot egész Franciaország egyetlen ellentmondó hang nélkül, éljenzéssel fogadta. Létjogosultságát egy öt hónapig tartó védelmi háborúban vívta ki, amelynek (központja) alapja Párizs ellenállása volt. E védelmi háború nélkül, amelyet a köztársaság nevében folytattak, Hódító Vilmos restaurálta volna „Kedves Fivére", Louis Bonaparte császárságát. Az ügyvédek ármányszövetsége, melynek Thiers volt az államférfija és Trochu a tábornoka, egy zűrzavaros pillanatban, amikor a párizsi munkásosztály igazi vezetői még Bonaparte börtöneiben ültek és a porosz hadsereg már Párizs felé vonult, rajtaütéssel birtokba vette az Hôtel de Ville-t.* A Thiers-eket, a Jules Favre-okat, a Picard-okat annyira mélységesen áthatotta a Párizs történelmi vezető szerepébe vetett hit, hogy a nemzeti védelem kormánya cím igazolására kizárólag arra alapították igényüket, hogy 1869-ben beválasztották őket a Törvényhozó Testületbe.

A lezajlott háborúról szóló második üzenetünkben,** öt nappal ezeknek az embereknek a hatalomra jutása után, megmondtuk róluk, hogy kicsodák. Ők Párizs megkérdezése nélkül ragadták kezükbe a kormányt, Párizs viszont az ő ellenállásuk dacára kiáltotta ki a köztársaságot. És mindenekelőtt koldulni küldték Thiers-t Európa minden udvarába, hogy ott lehetőleg külföldi közvetítést vásároljon, felkínálva ezért a köztársaság elcserélését egy királyra. Párizs eltűrte kormányzásukat (hatalomra lépésüket), mert fennszóval ünnepélyesen megfogadták, hogy ezt a hatalmat egyes-egyedül a *nemzeti védelem* céljára fogják felhasználni. Párizst azonban nem lehetett komolyan megvédeni (nem volt megvédhető) anélkül, hogy munkásosztályát felfegy-

* – a városházát – *Szerk.*

** *V. ö. 243–251. old.* – *Szerk.*

verezzék, nemzeti gárdává szervezzék, soraikat magában a háborúban képezzék ki. De a felfegyverzett Párizs – a felfegyverzett szociális forradalom. Ha Párizs győz a porosz ostromlón, ez a köztársaság győzelme lett volna a francia osztályuralom felett. A nemzeti kötelességnek és az osztályérdeknek ebben az összeütközésében a nemzeti védelem kormánya egy pillanatig sem tétovázott – a nemzeti árulás kormányává változott. Jules Favre Gambettához intézett egyik levelében beismeri, hogy Trochu nem a porosz katonák, hanem a párizsi munkások ellen védekezik. Négy hónappal az ostrom kezdete után, amikor elérkezettnek vélték az alkalmas pillanatot, hogy kimondják az első szót a kapitulációról, Trochu – Jules Favre és több más kollégája jelenlétében – e szavakat intézte a párizsi elöljárók gyülekezetéhez: „Az első kérdés, amelyet kollégáim *mindjárt szeptember 4-én este* feltettek nekem, ez volt: Van-e Párizsnak esélye arra, hogy sikerrel állja a porosz sereg ostromát? *Habozás nélkül nemmel válaszoltam.* Több jelenlevő kollégám tanúsíthatja e szavaim igazságát és azt, hogy e *véleményem mellett kitartottam.* Megmondtam nekik ugyanezekkel a szavakkal, hogy a dolgok ilyen állása mellett *esztelenség volna* Párizs ellenállási kísérlete a porosz sereg ostromával szemben. Kétségkívül, tettem hozzá, *hősies esztelenség*, de semmi több... Az események" (amelyeket ő maga irányított) *„nem hazudtolták meg előrelátásomat."*[209] (Trochunak ezt a kis beszédét a fegyverszünet után az egyik jelenlevő elöljáró, Corbon úr, közzétette.) Ezek szerint tehát már a köztársaság kikiáltásának estéjén Trochu kollégáinak tudomásuk volt arról, hogy Trochu „terve" nem egyéb, mint *Párizs és Franciaország kapitulációja.* Hogy Párizst kigyógyítsák „hősies esztelenségéből", a megtizedelés és az ínség kúrájával kezelték, s ez elég soká tartott ahhoz, hogy megóvja a szeptember 4-i bitorlókat a decembristák bosszújától. Ha a „nemzeti védelem" több lett volna „kormányzásra" szolgáló hamis ürügynél, akkor a kormány önmaguk-kinevezte tagjai szeptember 5-én lemondtak volna, beavatták volna Párizs népét Trochu „tervébe" és felszólították volna, hogy vagy azonnal adja meg magát a hódítónak, vagy vegye a védelem ügyét saját kezébe. Ehelyett a csalók nagyhangú kiáltványokat tettek közzé arról, hogy Trochu, „a kormányzó sohasem fog kapitulálni"[210], és Jules Favre, a külügyminiszter, „erődeinkből egyetlen követ, földünkből egyetlen talpalatnyit sem fog átengedni"[211]. Az ostrom egész ideje alatt Trochu tervét szisztematikusan végrehajtották. S valóban, a hitvány bonapartista hóhérok, akikre Párizs főparancsnokságát bízták, bizalmas levelezésükben mocskos élceket eregettek a jól megértett védekezési paródiáról. (Lásd pl. *Alphonse-Simon Guiod-nak*, a párizsi védelmi hadsereg tüzérségi főparancsnokának, a becsületrend nagykeresztesének *Susane* tüzérségi hadosztálytábornokhoz

írt levelét, amelyet a Kommün a „Journal officiel"-ben közzétett.[212]) Amikor Párizs kapitulált, levetették a csalárd álarcot. A *„nemzeti védelem kormánya"* mint *„Franciaországnak Bismarck hadifoglyaiból álló kormánya"* mutatta ki arcát (támadt fel) – olyan szerepben, amelyet Louis Bonaparte is túlságosan gyalázatosnak tartott a maga számára Sedanban. A március 18-i események után, Versailles-ba való eszeveszett menekülésükkor, a capitulard-ok* Párizs kezében hagyták árulásuk írott bizonyítékait, s hogy ezeket megsemmisítsék, amint a Kommün mondja a vidékhez intézett manifesztumában, „nem riadnak vissza attól, hogy Párizst vértengerben fürdő romhalmazzá zúzzák".[213]

De az ilyen vég buzgó szorgalmazására a védelem kormányának egynéhány legbefolyásosabb tagját ezenkívül egészen különös személyi okok is indították. Nézzük csak Jules Favre-t, Ernest Picard-t és Jules Ferryt!

Röviddel a fegyverszünet megkötése után *Millière úr*, párizsi nemzetgyűlési képviselő, hiteles törvényszéki iratok egész sorát hozta nyilvánosságra bizonyítékul, hogy Jules Favre, aki egy Algírban lakó kocsmatölteléknek a feleségével él vadházasságban, sok éven át halmazatban elkövetett legvakmerőbb hamisítások útján, törvénytelen gyermekei nevében nagy örökségre tett szert és így gazdagodott meg, és hogy a törvényes örökösök által indított perben csak a bonapartista bíróságok részrehajlása folytán menekült meg a leleplezéstől. Mivel e száraz törvényszéki iratoktól megannyi lóerejű retorikával sem lehetett megszabadulni, Jules Favre az önlealacsonyítás ugyanazon hősiességével ezúttal néma maradt, mígnem a polgárháború zűrzavara módot adott neki arra, hogy Párizs népét a versailles-i nemzetgyűlésben „szökött fegyencek" bandájának szidalmazza, akik nyíltan fellázadnak a család, a vallás, a rend és a magántulajdon ellen!

(*A Pic-ügy.*) Ugyanez a hamisító, alig hogy hatalomra jutott, rokonérzésből máris sietett szabadlábra helyezni a hamisítópárt, Pic-et és Taillefert, akiket lopás és hamisítás miatt még a császárság alatt is börtönbüntetésre ítéltek. E két ember közül az egyiket, Taillefert, akinek volt mersze a Kommün megteremtése után visszatérni Párizsba, azonnal újra becsukták az őt megillető helyre; és ezek után Jules Favre egész Európának azt mesélte, hogy a párizsiak szabadon bocsátják börtöneik minden bűnös lakóját!

Ernest Picard, aki, miután hiába igyekezett Louis Bonaparte belügyminisztere lenni, szeptember 4-én kinevezte önmagát a francia köztársaság belügyminiszterévé, nem más, mint a fivére bizonyos *Arthur Picard-nak*, akit mint szélhámost kizártak a párizsi tőzsdéről (a rendőrfőnökség 1867

* – kapitulálók – *Szerk.*

július 31-i jelentése) és saját vallomása alapján elítéltek egy 300 000 frankos lopásért, amelyet mint a *Société générale*[215] egyik fiókintézetének igazgatója követett el (lásd a rendőrfőnökség 1868 december 11-i jelentését). Mindkét jelentést még a császárság idején tették közzé. Ezt az Arthur Picard-t Ernest Picard kinevezte lapjának, az „Electeur libre"-nek *főszerkesztőjévé*. Míg a közönséges tőzsdéseket az „Electeur libre"-ben, a belügyminiszter lapjában közölt hamis hírek és a hivatalos hazugságok félrevezették, addig Arthur Picard az ostrom egész tartama alatt mint Ernest pénzügyi közvetítője működött, aki az Ernestre bízott államtitkokat a tőzsdén tiszta profittá változtatta és biztosan spekulált a francia hadsereg vereségeire. E derék testvérpár teljes pénzügyi levelezése a Kommün kezébe került. Nem meglepő, hogy Ernest Picard, a versailles-i kormány Joe Millere, a párizsi nemzeti gárda első osztagánál, amely fogságba esett és ki volt szolgáltatva Piétri bárányai vad inzultusainak, „zsebre tett kézzel, élcelődve sétált egyik csoporttól a másikhoz".

Jules Ferrynek, aki szeptember 4-e előtt még éhenkórász ügyvéd volt, Párizs polgármesteri székében az ostrom alatt sikerült vagyont összeharácsolnia az éhínségből, amely nagyrészt az ő hivatali garázdálkodásának műve volt. Az okmányszerű bizonyítékok a Kommün kezében vannak. Az a nap, amelyen számot kellene adnia hivatali garázdálkodásáról, az ítélet napja lenne számára.

Ezek az emberek tehát a párizsi dolgozók halálos ellenségei, nemcsak mert az uralkodó osztályok élősködői, nemcsak mert az ostrom alatt elárulták Párizst, hanem mindenekelőtt azért, mert közönséges bűnözők, akik csakis Párizsnak, a francia forradalom ez erődjének romjai között remélhetik, hogy megtalálják *ticket-of-leave-jüket*. Ezek a desperádók voltak éppen a megfelelő emberek arra, hogy Thiers miniszterei legyenek.

2. Thiers. Dufaure. Pouyer-Quertier

„Parlamenti értelemben" a dolgok csak ürügyet jelentenek a szavakhoz, amelyek csapdául szolgálnak az ellenfél ellen, kelepcéül a néppel szemben vagy művészi megnyilatkozás tárgyául magának a szónoknak.

Mesterük, Thiers, ez a bajkeverő törpe, csaknem fél évszázadon át bűvkörében tartotta a francia burzsoáziát, mert osztályromlottságának legtökéletesebb szellemi kifejezője volt. Még mielőtt államférfivá lett, mint történetíró már bebizonyította hazudozó képességeit. Sóvárog a feltűnésre, mint minden törpeszerű ember, állásra és vagyonra éhes, meddő szellemű,

de élénk fantáziájú, epikureus, szkeptikus; enciklopedikus készsége van a dolgok felületes megismeréséhez (elsajátításához) és ahhoz, hogy dolgokat a beszéd merő ürügyévé változtasson, ritka verbális erejű szócsatározó, csillogóan lapos író, kis állami gazságok mestere, hamis eskü virtuóza, szakember a parlamenti pártharcok minden alantas hadicselében, ravasz fortélyában és galád hitszegésében; eszmék helyett nemzeti és osztályelőítéletek fűtik, lelkiismeret helyett hiúság, mindig kész kibuktatni egy vetélytársat és kész a nép közé lőni, hogy megfojtsa a forradalmat; bajkeverő, ha ellenzékben, gyűlölködő, ha hatalmon van, aggályoskodás nélkül szít forradalmakat – közéleti szereplésének története hazája szerencsétlenségeinek krónikája. Bár törpe karjai szívesen suhogtatták Európa színe előtt I. Napóleon kardját, akinek történelmi cipőtisztítója lett, külpolitikája, az 1841-es londoni megállapodástól[228] az 1871-es párizsi kapitulációig és a mostani polgárháborúig, amelyet a porosz invázió oltalma alatt vív, mindig Franciaország végső lealázásában érte el tetőfokát. Mondani sem kell, hogy az ilyen ember előtt csukott könyv maradtak a modern társadalom mélyebb áramlatai; de még a felszínén történő legkézzelfoghatóbb változások is visszariasztották ezt az elmét, amelynek minden életereje a nyelvébe szorult. Így sohasem fáradt bele abba, hogy szentségtörésnek kiáltson ki minden elkanyarodást a régi francia védővámrendszertől; mint Lajos Fülöp minisztere a vasutat gúnyosan megmosolyogta, és Louis Bonaparte alatt megszentségtelenítésnek bélyegezte a rothadt francia hadügy minden reformját. Tehetségének minden hajlékonysága és célkitűzéseinek változékonysága ellenére szilárdan oda volt láncolva az ásatag rutin hagyományaihoz, és hosszú közéleti pályafutása alatt egyetlen, még a legcsekélyebb olyan rendszabályban sem volt ludas, amelynek valami gyakorlati haszna lett volna. Csak a régi világ épülete lehet büszke arra, hogy két ilyen ember tette fel rá a koronát, mint a Kis Napóleon[202] és a Kis Thiers. A kultúra úgynevezett vívmányai az ilyen emberben csak mint a romlottság kifinomultsága és az önzés [...]* jelentkeznek.

A restauráció alatt Thiers a republikánusokkal szövetkezik; Lajos Fülöpnél azzal hízelgi be magát, hogy Berry hercegnőnél a kém és a börtönbába szerepét tölti be;[217] de amikor először férkőzött miniszterségbe (1834–35), tevékenységének középpontjában állt a felkelő republikánusok lemészárlása a Rue Transnonain-on[218] és a sajtó elleni kegyetlen szeptemberi törvények[219] kikotlása.

Amikor 1840 márciusában mint miniszterelnök újra felbukkant, Párizs

* *A kézirat hiányos. – Szerk.*

erődítéseinek tervével hozakodott elő. A republikánusoknak, akik tiltakoztak a Párizs szabadsága ellen irányuló sötét merénylet ellen, Thiers ezt válaszolta: „Hogyan! Azt képzelik, hogy erődítmények valaha is veszélyeztethetnék a szabadságot! Elsősorban *bármely lehető kormány* megrágalmazása az, ha feltételezik róla, hogy valaha is a főváros bombázásával kísérelhetné meg fenntartani hatalmát ... hiszen ez a kormány százszor lehetetlenebbé válnék a győzelem után, mint annakelőtte volt."[221]

Valóban, egyetlen francia kormány sem merészkedett volna ilyen cselekedetre, csak a Thiers-é a ticket-of-leave-minisztereivel* és a kérődző parlagi nemesek gyülekezetével! És méghozzá a legklasszikusabb formában: miközben erődítéseinek egy része porosz hódítóinak és védnökeinek kezében volt.

Amikor Bomba-király** 1848 januárjában Palermóra támadt[222], Thiers szólásra emelkedett a képviselőkamarában: „Önök tudják, uraim, mi történik Palermóban. Önök mindannyian megborzadnak" („parlamenti" értelemben), „amidőn hallják, hogy *egy nagy várost negyvennyolc óra hosszat bombáztak*. És kicsodák? Idegen ellenség talán, mely hadijogát gyakorolja? Nem, uraim, hanem *saját kormánya*." (Ha saját kormánya az idegen ellenség szeme láttára és annak hallgatólagos beleegyezésével tette volna, akkor persze minden rendben lett volna.) „És miért? *Mert a szerencsétlen város* (főváros) *a jogait követelte*. Jogainak követeléséért negyvennyolc órán át bombázták." (Ha a bombázás négy hétig és még tovább tartott volna, akkor minden rendben lett volna.) ... „Engedjék meg nekem, hogy Európa közvéleményéhez forduljak. Az emberiségnek teszünk szolgálatot, ha felemelkedünk és Európának talán legnagyobb szónoki emelvényéről hangoztatjuk a felháborodás szavait" (szavakat! valóban!) „az ilyen cselekedetek ellen... Amikor Espartero régens, aki országának szolgálatokat tett" (amit Thiers sohasem tett), „*bombázni* akarta *Barcelonát, hogy felkelését elfojtsa*, a világ minden részéből felhangzott az általános felháborodás."[223]

Körülbelül egy évvel később, amikor a francia köztársaság csapatai a legitimista Oudinot parancsnoksága alatt Rómát bombázták[224], e finom lelkű férfi a bombázás sötét sugalmazója és leghevesebb védelmezője (apologétája) lett.

Néhány nappal a februári forradalom előtt Thiers, akit bőszített a hatalomból való hosszú száműzetés, amelyre Guizot kárhoztatta, és aki

* *V. ö. 294. old.* – *Szerk.*

** II. Ferdinánd. – *Szerk.*

a levegőben érezte a népfelkelést, megint felkiáltott a képviselőkamarában: „*A forradalom pártjához tartozom*, nemcsak Franciaországban, hanem Európában is. Kívánom, hogy a forradalom kormánya mérsékelt férfiak kezében maradjon . . . de ha a kormány forrófejűek kezébe kerülne, még ha radikálisokéba is, akkor sem hagynám cserben (adnám fel) ügyemet. *Én mindig a forradalom pártján leszek.*"[225]

Elérkezett a februári forradalom. Ahelyett, hogy a Guizot-kormány helyébe a Thiers-kormányt ültette volna – ahogyan a kis emberke álmodta –, Lajos Fülöpöt a köztársasággal váltotta fel. Leverni ezt a forradalmat, ez volt Thiers úr kizárólagos tevékenysége a köztársaság kikiáltásától az államcsínyig. A nép győzelmének első napján Thiers óvatosan elrejtőzött, megfeledkezve arról, hogy a nép megvetése megóvja gyűlöletétől. Mégis, legendás bátorságával továbbra is kerülte a nyilvánosság színpadát, amíg a burzsoá republikánus Cavaignac mészárlása szét nem zúzta a párizsi proletariátust[226] anyagi erőit. Akkor megtisztult a színpad a neki való tevékenység számára. Thiers-nek megint ütött az órája. Irányító feje lett a „rendpártnak"[227] és „*parlamentáris köztársaságának*", annak a névtelen uralomnak, amelyben az uralkodó osztályok összes vetélkedő frakciói összeesküdtek egymással – a munkásosztály letiprására – és összeesküdtek egymás ellen – mindegyik a saját monarchiájának helyreállítására.

(A restauráció az arisztokrata földtulajdonosok uralma volt, – a júliusi monarchia a tőkések uralma, Cavaignac köztársasága a burzsoázia „republikánus" frakciójának uralma, s közben mindezen uralmak idején az éhes kalandorok bandája, amely a bonapartista pártot alkotta, hiába sóvárgott Franciaország kifosztására, ami „a rend és a tulajdon, a család és a vallás" megmentőivé minősítette volna őket.

Ez a köztársaság a szövetkezett legitimisták, orléanisták és bonapartisták és függelékük, a burzsoá republikánusok névtelen uralma volt.)

3. A parlagi nemesek gyűlése[236]

A Bordeaux-ban ülésező parlagi nemesek gyűlése csinálta ezt a kormányt, viszont a „védelem embereinek kormánya" jó előre gondoskodott arról, hogy megcsinálja ezt a gyűlést. E célból Thiers-t vidéki körútra küldték, hogy ott előrevesse a közelgő események árnyékát és megtegye az előkészületeket az általános választásokkal végrehajtandó rajtaütésre. Thiers-nek egy nehézséget kellett legyőznie. A bonapartisták gyűlöletessé váltak a francia nép szemében, de ettől eltekintve: ha nagy számban megválasztják

őket, azonnal visszaállították volna a császárságot, Thiers urat és Tsait pedig Cayenne-be[241] küldték volna. Az orléanisták túlságosan szét voltak szórva ahhoz, hogy betöltsék saját helyeiket és a bonapartisták megüresedett helyeit. Ezért elkerülhetetlenné vált, hogy életre galvanizálja a legitimista pártot.[231] Thiers nem félt feladatától. A modern Franciaország kormányzására alkalmatlanok, ennélfogva állásra és vagyonra pályázó vetélytársaknak hitványak voltak – ki lehetett hát készségesebben kezelhető vak eszköz az ellenforradalom kezében, mint az a párt, amelynek tevékenysége, Thiers saját szavai szerint, mindenkor e három segélyforrásra szorítkozott: „idegen invázió, polgárháború és anarchia"? (*Thiers beszéde a képviselőkamarában, 1833 január 5-én.*) Az 1789-es forradalomban kisajátított legitimisták egy válogatott csoportja úgy nyerte vissza birtokait, hogy elszegődött I. Napóleon szolgahadához, a zömük pedig úgy, hogy a restauráció alatt milliárdos kártalanításban és személyi adományozásokban részesült. Még az a körülmény is, hogy Lajos Fülöp és a Kis Napóleon egymást követő uralma alatt ki voltak rekesztve az aktív politikában való részvételtől, elősegítette, hogy mint földtulajdonosok helyreállítsák gazdagságukat. Megszabadulva a párizsi udvari és reprezentációs költségektől, csak össze kellett szedniök a maguk francia vidéki zugában az aranyalmákat, amelyek a modern ipar fájáról châteaujukba* hullottak; a vasutak felhajtották földjük árát, a tőkés bérlők által alkalmazott agronómia növelte földjük termékét, és a rohamosan megduzzadt városi lakosság kimeríthetetlen kereslete biztosította e termék számára a piacok növekedését. Ugyanazok a társadalmi hatóerők, amelyek visszaadták anyagi gazdagságukat és helyreállították jelentőségüket a modern rabszolgatartók részvénytársasági partnereiként, ugyanezek a hatóerők megóvták őket a modern eszmék fertőzésétől és lehetővé tették, hogy falusi ártatlanságban semmit se felejtsenek és semmit se tanuljanak[490]. Az ilyen emberek szolgáltatták a pusztán passzív anyagot, amelyen a Thiers-fajta ember dolgozhatott. Miközben végrehajtotta a védelem kormánya által rábízott küldetést, az alattomos gazfickó túljárt megbízói eszén: annyi szavazatot biztosított magának, amennyi szükséges volt ahhoz, hogy a védelem embereit opponens uraiból nyíltan melléje szegődő szolgákká változtassa.

Miután így lerakták a választási csapdákat, a párizsi capitulard-ok váratlanul felszólították a francia népet, hogy nyolc napon belül válasszon nemzetgyűlést, azzal a kizárólagos feladattal, hogy a Bismarck diktálta január 28-i megállapodás[137] feltételei értelmében döntsön a háború vagy béke

* – kastélyukba – *Szerk.*

kérdésében. Eltekintve a rendkívüli körülményektől, amelyek közt a választás lezajlott – nem volt idő megfontolásra, Franciaország egyik fele a porosz szuronyok uralma alatt volt, másik felét a kormány titokban fondorlatosan megdolgozta, Párizs el volt vágva a vidéktől –, a francia nép ösztönösen érezte, hogy maguk a fegyverszüneti feltételek, amelyeket a capitulard-ok elfogadtak, nem hagynak Franciaországnak más választást (alternatívát), mint békét *à outrance**, s hogy ennek szentesítésére Franciaország legrosszabb emberei a legjobbak. Ezért jött létre Bordeaux-ban a parlagi nemesek gyűlése.

Mindamellett különbséget kell tennünk a parlagi nemesek régi-rezsimorgiái és valóságos történelmi ténykedése közt. Meglepődve tapasztalták, hogy egy roppant többség legerősebb frakcióját alkotják, melynek tagjai ők maguk és az orléanisták, ott ül még egy kupac burzsoá republikánus és mindössze egy csipetnyi bonapartista, – és valóban hittek múltbanéző ezeréves birodalmuk régóta várt eljövetelében. Itt voltak az idegen invázió csizmái, melyek Franciaországot földre tiporták; itt volt a császárság bukása és egy Bonaparte fogsága; és itt voltak ők maguk. A történelem kereke szemmelláthatóan visszafelé forgott, hogy megálljon az 1816-os „Chambre introuvable"-nál[234]: dühödt és szenvedélyes szitkozódás a forradalmi áradat és annak borzalmai ellen, „Párizs lefejezése és fővárosjellegétől való megfosztása [decapitation and decapitalisation]", a „decentralizálás", amely a *châteauk* helyi befolyásai révén széttépi az államhatalom hálózatát, vallási prédikációk és özönvíz előtti politikai tanok, uraskodás, nyegleség, a robotoló tömegekkel szembeni vele született gyűlölködés és a világról vallott oeil-de-boeuf-nézetek[491]. Ténylegesen azonban csak az volt a szerepük, hogy a „rendpárt" részvényesei, a termelési eszközök monopolistái legyenek. 1848-tól 1851-ig, a „parlamentáris köztársaság" interregnuma idején csak egy frakciót kellett alkotniok, azzal a különbséggel, hogy akkor képzett és gyakorlott parlamenti bajnokok képviselték őket, a Berryer-k, a Falloux-k, a Larochejaqueleinek, most pedig falusi soraikban kellett emberek után keresgélniök, úgyhogy egész más hangot vittek a nemzetgyűlésbe és burzsoá valóságukat feudális színek alá rejtették. Groteszk túlzásaik, szentbeszédeik csak arra szolgálnak, hogy hangsúlyozzák banditakormányuk liberalizmusát. Mivel a hatalmat a választói mandátumukon túlmenően bitorolják, csak addig élnek, amíg maguk-kinevezte uraik megtűrik őket. Noha az 1814-es és 1815-ös idegen invázió volt az a halálos fegyver, amelyet a burzsoá felkapaszkodottak

* – *mindenáron*; *kerül, amibe kerül* – *Szerk.*

ellenük fordítottak, ítéletalkotásra képtelen vakságukban magukra vállalták a felelősséget azért, hogy burzsoá ellenlábasuk ilyen példátlan módon kiszolgáltatta Franciaországot az idegennek. S a francia nép, döbbenten és sértetten a régen elhantoltnak vélt nemes Pourceaugnacok[235] újbóli megjelenése láttán, tudatára ébredt annak, hogy nemcsak a XIX. század forradalmát kell végrehajtania, hanem be kell fejeznie az 1789-es forradalmat is, azzal, hogy odahajtja e kérődzőket, ahová végül minden barom való – a vágóhídra.

5. A polgárháború kezdete. A március 18-i forradalom. Clément Thomas. Lecomte. A Vendôme-ügy

Párizs lefegyverzése – ha azt csupán az ellenforradalmi összeesküvés szükségletei diktálják – jobban időzítve, körültekintőbb módon is végrehajtható lett volna, de mint a sürgős, ellenállhatatlan vonzerejű pénzügyi szerződés[240] egyik záradéka nem tűrt halasztást. Ezért Thiers-nek meg kellett kísérelnie egy államcsínyt. Megkezdte a polgárháborút azzal, hogy a decembrizáló Vinoyt[239] egy sereg rendőr és néhány ezred sorkatonaság élén kiküldte az éjjeli expedícióra a montmartre-i magaslatok ellen. Miután aljas kísérlete a nemzeti gárdisták ellenállásán és a katonákkal való barátkozásukon meghiúsult, másnap egy kiáltványban, amelyet Párizs falaira ragasztottak, Thiers közölte a nemzeti gárdistákkal azt a nagylelkű elhatározását, hogy meghagyja fegyvereiket; nem kételkedik benne, mondotta, hogy e fegyverekkel a nemzeti gárda a kormányhoz fog csatlakozni a „lázadók" ellen. A 300 000 nemzeti gárdista közül mindössze 300 tett eleget a felhívásának. A dicsőséges március 18-i munkásforradalom elvitathatatlanul birtokába (hatalmába) vette Párizst.

A központi bizottság, amely Montmartre védelmét irányította és március 18-án hajnalban a forradalom vezetőjeként jelent meg, nem volt sem pillanatnyi kisegítő eszköz, sem titkos összeesküvés szülötte. Párizs résen állt a kapitulációtól kezdve, amellyel a nemzeti védelem kormánya lefegyverezte Franciaországot, de megtartott magának egy 40 000 főnyi testőrséget Párizs megfélemlítése céljából. A nemzeti gárda újjáalakította szervezetét, s legfelsőbb ellenőrzését egy központi bizottságra bízta, amely az egyes századok küldötteiből, jobbára munkásokból állt; legfőbb támasza a mun-

káskülvárosokban volt, de csakhamar elismerte a régi bonapartista alakulatok kivételével a nemzeti gárda egész tömege. A poroszok párizsi bevonulásának előestéjén a központi bizottság intézkedett, hogy szállítsák a Montmartre-ra, Belleville-be és La Villette-be azokat az ágyúkat és golyószórókat, amelyeket a capitulard-ok áruló módon hátrahagytak még a poroszok által megszállandó városrészekben is. Ezzel biztonságba helyezte azt a tüzérséget, amelyet a nemzeti gárda gyűjtés útján befolyt pénzből szerzett be, s amelyet a január 28-i megállapodásban hivatalosan elismertek a nemzeti gárda magántulajdonának, és éppen ezen a címen mentesült az általános fegyverbeszolgáltatástól. A bordeaux-i nemzetgyűlés összeülésétől március 18-ig terjedő egész időközben a központi bizottság a főváros népi kormánya volt, elég erős ahhoz, hogy a nemzetgyűlés provokációi, a végrehajtó hatalom erőszakos intézkedései és a fenyegető csapatösszevonások ellenére kitartson szilárd védelmi magatartásában.

A szeptember 4-i forradalom visszaállította a köztársaságot. Párizsnak az ostrom alatt tanúsított szívós ellenállása, amely a vidék védekező háborújának alapja volt, az idegen behatolóktól kikényszerítette a köztársaság elismerését, de értelmét és célját csak a március 18-i forradalom tárta fel, és ez a feltárás forradalom volt. E forradalomnak fel kellett számolnia az osztályuralom társadalmi és politikai feltételeit, amelyeken a régi világ rendszere nyugszik, amelyek a második császárságot szülték és annak gyámolítása alatt a rothadásig érlelődtek. Európa megremegett, mintha áramütés érte volna. Egy pillanatig kételkedni látszott, vajon a legutóbbi szenzációs hadi és politikai színjátékokban csakugyan volt-e valóság vagy csak egy régen letűnt múlt hallucinációi voltak.

A vereség, amelyet Vinoy a nemzeti gárdától elszenvedett, csupán késleltette az uralkodó osztályok kitervelt ellenforradalmát, de a párizsi nép az önvédelmének ezt az epizódját azonnal egy társadalmi forradalom első felvonásává változtatta. A szeptember 4-i forradalom visszaállította a köztársaságot, miután a bitorló trónja megüresedett. Párizsnak az ostrom alatt tanúsított szívós ellenállása, amely a vidék védekező háborújának alapja volt, az idegen behatolóktól kikényszerítette a köztársaság elismerését, de értelmét és célját csak a március 18-i forradalom tárta fel. Ennek a forradalomnak fel kellett számolnia az osztályuralom társadalmi és politikai feltételeit, amelyeken a régi világ rendszere nyugszik, amelyek a második császárságot szülték és annak gyámolítása alatt a rothadásig érlelődtek. Európa megremegett, mintha áramütés érte volna. Egy pillanatig kételkedni látszott, vajon a közelmúlt szenzációs hadi és politikai színjátékai csakugyan valóság voltak-e vagy csak egy régen letűnt múlt véres álmai.

A párizsi munkások, arcukon még a hosszan tartó éhínség nyomaival és a porosz szuronyok szeme előtt, egy csapással meghódították maguknak a haladás stb. bajnokságát.

A történelmi kezdeményezés magasztos lelkesültségében a párizsi munkások forradalma becsületbeli kérdésnek tartotta, hogy tisztán tartsa a proletariátust azoktól a bűnöktől, amelyekben természetes feletteseinek (elöljáróinak) forradalma és még inkább ellenforradalma bővelkedik.

Clément Thomas, Lecomte stb.

És a szörnyű „atrocitások", amelyek ezt a forradalmat beszennyezték?

Amennyiben ezek az atrocitások, amelyeket ellenségei a forradalom rovására írnak, nem Versailles tudatos rágalmai vagy sajtófirkászok ocsmány agyszüleményei, mindössze két ténnyel kapcsolatosak — Lecomte és Clément Thomas tábornokok kivégzésével és a Vendôme-üggyel, amelyeket néhány szóval elintézünk.

A Montmartre elleni (aljas gaztett) éjjeli támadás végrehajtására kiszemelt fizetett gyilkosok egyike, Lecomte tábornok, négyszer adott parancsot 81. sorezredbeli katonáinak, hogy egy fegyvertelen csoportosulásra tüzeljenek a Place Pigalle-on, és amikor a katonák ezt megtagadták, dühödten szidalmazta őket. Asszonyok és gyermekek agyonlövése helyett saját emberei közül néhányan őt lőtték agyon a Château-Rouge parkjában, amikor március 18-án délután foglyul ejtették. Azok a meggyökeresedett szokások, amelyeket a munkásosztály ellenségei oltottak a francia szoldateszkába kiképzése során, természetesen nem változnak meg abban a pillanatban, amikor a katonák átállnak a munkásokhoz. Ugyanezek a katonák végezték ki Clément Thomas-t is.

Clément Thomas „tábornok", ez az elégedetlen kiszolgált számvevő őrmester, Lajos Fülöp uralkodásának utolsó időszakában belépett a „National" című „republikánus" lap szerkesztőségébe, ahol a stróman (felelős *gérant*) és a krakéler kettős szerepét töltötte be. A „National" emberei, miután a februári forradalmat arra használták fel, hogy csalással megszerezzék a hatalmat, vén számvevő őrmesterükből „generálist" faragtak a júniusi mészárlás előestéjén, amelynek, akárcsak Jules Favre, egyik sötét tervezője volt, és amelynek egyik legkegyetlenebb hóhéra lett. Aztán tábornoksága hirtelen véget ér. De csak azért tűnik el, hogy 1870 november 1-én ismét felbukkanjon a felszínen. Az előző napon a védelem kormánya, amelyet az Hôtel de Ville-ben foglyul ejtettek, ünnepélyesen szavát adta Blanquir ik,

Flourens-nak és a munkásosztály más képviselőinek, hogy bitorolt hatalmát egy szabadon választott párizsi kommün kezébe teszi le.[243] Természetesen megszegte becsületszavát és a népre szabadította Trochu bretonjait, akik most Louis Bonaparte korzikai legényeit helyettesítették, a népre, mely elkövette azt a hibát, hogy hitt a kormány becsületében. Egyedül Tamisier úr nem volt hajlandó nevét ilyen szószegéssel bemocskolni és lemondott a nemzeti gárda főparancsnoki tisztségéről; Clément Thomas „tábornokot" rakták a helyére. Főparancsnokságának egész ideje alatt hadakozott, nem a poroszok, hanem a párizsi nemzeti gárda ellen; kimeríthetetlen volt az ürügyekben, hogy megakadályozza általános felfegyverzését, a nemzeti gárda burzsoá elemeit a munkáselemei ellen uszította, a Trochu „tervével" szemben ellenséges tiszteket eltávolította, és a gyávaság megbélyegző vádjával feloszlatta azokat a proletár-zászlóaljakat, amelyeknek hősiessége most legádázabb ellenségeiket is bámulatba ejti. Clément Thomas büszke volt arra, hogy júniusi rangjelzését a párizsi munkásosztály személyes ellenségeként nyerte vissza. Csak néhány nappal március 18-a előtt bemutatta Le Flô hadügyminiszternek saját különtervezetét a „párizsi *csőcselék fine-fleurjének* (színe-virágának)" kiirtására. Mintha június szellemei üldöznék, Vinoy veresége után nem tudta megállni, hogy meg ne jelenjék a porondon mint amatőr detektív!

A központi bizottság hiába próbálta megmenteni ezt a két gonosztevőt, Lecomte-ot és Clément Thomas-t a katonák vad Lynch-bíráskodásától, amelyért a központi bizottság és a párizsi munkásság éppen annyira volt felelős, mint Alexandra hercegnő azoknak a sorsáért, akiket londoni bevonulása alkalmával a tolongásban agyonnyomtak. Jules Favre, hamis pátoszával, szitkokat szórt Párizsra, a gyilkosok bűnbarlangjára. A parlagi nemesek gyűlése hisztériás „érzelmességi" görcsöket mímelt. Ezek az emberek mindig csak akkor ontották krokodilkönnyeiket, ha ez ürügy volt a nép vérének ontására. A rendpárt emberei mindig szívesen használtak tekintélyes hullákat a polgárháború fegyvereként. Hogy visszhangzott Európa 1848-ban a szörnyülködés kiáltásaitól, amikor a júniusi felkelők megölték Párizs érsekét*, holott egy szemtanúnak, Jacquemet úrnak, az érseki vikáriusnak tanúvallomásából teljes mértékben tudták, hogy a püspököt Cavaignac saját katonái lőtték agyon! Párizs jelenlegi érsekének**, ennek a korántsem mártír hajlamú férfiúnak Thiers-hez intézett levelein végigvonul az az éles gyanú, hogy versailles-i barátai pont olyan emberek, akik az ő fenyegető kivégzése

* Affre. – *Szerk.*
** Darboy. – *Szerk.*

esetén vigaszt találnának heves vágyukban, hogy ezt a kedves eljárást a Kommün nyakába varrják! De amikor a „gyilkosok" kiáltás megtette a magáét, Thiers hidegvérűen túladott rajta: a nemzetgyűlés szónoki emelvényéről kijelentette, hogy a „gyilkosság" egy „maroknyi" sötét alak egyéni cselekedete volt.

A „rend emberei", Párizs reakciósai, reszketve a nép győzelmének hírére, mert az a megtorlás előjele volt számukra, nagyon meglepődtek azon, milyen furcsamód elütnek az általa alkalmazott eljárások az ő saját hagyományos módszereiktől, amelyekkel a nép vereségét szokták ünnepelni. Még a rendőrök is – ahelyett, hogy lefegyverezték és lakat alá tették volna őket – tárvanyitva találták Párizs kapuit, hogy biztonságban Versailles-ba menekülhessenek; a „rend embereinek" pedig nemcsak nem történt bántódásuk, hanem azt is megengedték nekik, hogy gyülekezzenek és így Párizs kellős közepén nyugodtan elfoglalhatták a fontos állásokat. A „rend emberei" a központi bizottság elnézését és a felfegyverzett munkások nagylelkűségét persze a tudatos gyengeség tüneteként magyarázták. Ebből eredt az a tervük, hogy egy „fegyvertelen" tüntetés leple alatt megkíséreljék azt, ami négy nappal azelőtt Vinoy ágyúinak és golyószóróinak nem sikerült. A luxusnegyedekből elindult az „úriemberek" zendülő bandájának e menete; soraikban volt minden „petit crevé"*, élükön a császárság törzsvendégei, a Heeckerenek, Coëtlogonok, H. de Pène-ek stb., hadirendbe sorakoztak és „Le a gyilkosokkal! Le a központi bizottsággal! Éljen a nemzetgyűlés!" kiáltásokkal bántalmazták és lefegyverezték a nemzeti gárda őrszemeit, akikkel menetük találkozott. Amikor végül a Place Vendôme-ig nyomultak, durva, sértő kiáltások közepette megkísérelték kiűzni a nemzeti gárdistákat főhadiszállásukról és erőszakkal áttörni soraikat. Pisztolylövéseikre válaszul a nemzeti gárda szabályszerű sommations-t intézett hozzájuk (ez az angol Riot Act felolvasásának francia megfelelője)[245], de ez hatástalannak bizonyult, nem állította meg az agresszorokat. Ekkor a nemzeti gárda tábornoka** tüzet vezényelt, és ezek a lázadók vad iramban szétfutottak. Két nemzeti gárdistát holtan, nyolcat veszedelmes sebesüléssel, és az utcákat, amerre a lázadók futottak (a szökevények menekültek), revolverekkel, tőrökkel és tőrösbotokkal teleszórva hagyták hátra, „békés" tüntetésük „fegyvertelen" jellegének világos bizonyságául. Amikor 1849 június 13-án[145] a párizsi nemzeti gárda valóban „fegyvertelen" tüntetést rendezett, tiltakozásul, amiért francia csapatok fondorlatosan támadást intéztek Róma ellen, akkor

* – „piperkőc"; „gigerli" – *Szerk.*
** Bergeret. – *Szerk.*

Changarnier, a „rendpárt" tábornoka, mészárlást rendezett soraikban, lovassággal letiportatta, agyonlövette őket; azonnal kihirdették az ostromállapotot, újabb letartóztatások, újabb proskripciók – újabb rémuralom következett. De az „alsóbb néposztályok" másképp intézik ezeket a dolgokat. A március 22-i megfutamodókat nem üldözték és nem zavarták menekülésükben, és később sem vonta őket felelősségre a vizsgálóbíró (juge d'instruction), olyannyira, hogy azok már két nappal később „fegyveres" tüntetésre gyülekezhettek Saisset tengernagy parancsnoksága alatt. Sőt, e második felkelésük groteszk kudarca után is megtehették, akárcsak minden más párizsi polgár, hogy a Kommün megválasztásakor az urnák előtt próbálkozzanak; s amikor e vértelen ütközetben alulmaradtak, végre megtisztították jelenlétüktől Párizst, háborítatlan kivonulást tartottak, magukkal vive a kokottokat, a lazzaronékat és a főváros többi veszedelmes osztályát. A „fegyvertelen polgárok" lemészárlása március 22-én – puszta mese, amelyen még Thiers és parlagi nemesei sem mertek soha nyargalni, és amelyet kizárólag az európai sajtó lakájszolgálatára bíztak.

Ha van valami kifogásolható abban a magatartásban, amelyet a központi bizottság és a párizsi munkások a „rend embereivel" szemben március 18-tól kivonulásukig tanúsítottak, ez túlzott, gyengeséggel határos mérsékletük.

— — —

És most nézzük az érem másik oldalát!

A montmartre-i éjszakai rajtaütés kudarca után a rendpárt április elején megindította szabályszerű hadjáratát Párizs ellen. Amiért a decembermódszerekkel, a fogoly sorkatonák hidegvérű lemészárlásával és bátor barátunk, Duval becstelen meggyilkolásával megkezdte a polgárháborút, Vinoyt, a szökevényt Thiers a becsületrend nagykeresztjével tüntette ki! Galliffet – kitartottja annak a nőnek, aki meg a második császárság orgiáin viselt szemérmetlen jelmezeiről volt hírhedt – egy hivatalos kiáltványban kérkedik a párizsi nemzeti gárdisták gyáva legyilkolásával, akiket hadnagyukkal és kapitányukkal egyetemben rajtaütéssel és árulással megleptek. Desmaret-t, a zsandárt, azért tüntették ki, mert mészáros módjára feldarabolta a nemes lelkű és lovagias Flourenst, akinek a haláláról Thiers „lelkesítő" részleteket közölt diadalmasan a nemzetgyűléssel.[247] Egy Babszem Jankó rettentően groteszk ujjongásával, aki Timur-Tamerlán szerepét játssza, őkicsinysége megtagadja az ellene „lázadóktól" a civilizált hadviselés minden jogát és szokását, még az „ambulanciák" jogát[492] is.

Amikor a Kommün április 7-én közzétette a megtorló intézkedésekről

szóló rendeletet,[249] amelyben kötelességének jelentette ki, hogy önmagát a versailles-i banditák kannibáli cselekedeteivel szemben megvédje, és szemet szemért, fogat fogért követeljen, nem szűnt meg Versailles-ban a foglyokkal való kegyetlenkedés, akikről jelentésében Thiers ezt mondja: „sohasem esett még becsületes emberek borús pillantása ilyen lealjasodott demokráciának ilyen lealjasodott alakjaira"[250], de a foglyok agyonlövését leállították. Alig jöttek rá azonban Thiers és decembrista tábornokai arra, hogy a Kommün rendelete üres fenyegetés csupán, hogy még a nemzeti gárdista álruhában Párizsban elfogott zsandárkémeiknek, sőt még a robbanóbombákkal felszerelt rendőreiknek sem történt bántódásuk, azonnal nagyban újra megkezdődött a régi rendszer és tart mind a mai napig. Azokat a nemzeti gárdistákat, akik Belle-Epine-nél egy csapat túlerőben levő lovasvadásznak megadták magukat, a lovasosztag kapitánya sorjában agyonlőtte; azokat a házakat, ahová párizsi katonák és nemzeti gárdisták menekültek, a zsandárok bekerítették, petróleummal leöntötték és azután felgyújtották; a megszenesedett holttesteket később egy párizsi ambulancia elszállíttatta; a moulin-saquet-i sáncerődnél árulás folytán ágyukban meglepett nemzeti gárdisták (ágyukban alvás közben meglepett föderalisták) szuronyos lekaszabolása, a clamart-i mészárlás (agyonlövetés), sorkatonaegyenruhát viselő foglyok rövid úton való lelövése – mindezek a Thiers jelentésében futtában említett hőstettek e rabszolgatartó-lázadásnak csupán néhány epizódja! De nem volna-e nevetséges egyedi tényeket felsorolni a kegyetlenségre ennek a polgárháborúnak a láttán, amelyet a versailles-i összeesküvők Franciaország romjai között, a legaljasabb osztályérdekindítékokból szítottak, annak láttán, hogy Párizst Bismarck védnöksége alatt, katonáinak szeme előtt bombázzák! Az a nyegleség, amellyel Thiers ezekről a dolgokról jelentéseiben beszámol, még a túlérzékenynek korántsem mondható „Times" idegeit is feldúlta. Mindez azonban „szabályszerű", ahogy a spanyolok mondják. A harcok, amelyeket az uralkodó osztályok a kiváltságaikat fenyegető termelő osztályok ellen folytatnak, mind ugyanilyen szörnyűségekkel vannak tele, bár egyikben sem nyilvánul meg ilyen mértéktelen humanitás az elnyomottak részéről és kevésbén ekkora aljasság [. . .] Az uralkodó osztályok elve mindig a kóbor lovagságnak az a régi sarktétele volt, hogy minden fegyver megengedhető, ha a plebejussal szemben használják.

„*L'Assemblée siège paisiblement*"* – írja *Thiers* a *prefektusoknak*.

* – „*A nemzetgyűlés békésen ülésezik*" – *Szerk.*

A belle-epine-i ügy

A Belle-Epine-nél, Villejuif mellett történt ügy a következő: Április 25-én négy nemzeti gárdistát bekerített egy csapat lovasvadász, felszólították őket, hogy adják meg magukat és tegyék le a fegyvert. A nemzeti gárdisták, mivel nem volt módjuk ellenállást tanúsítani, engedelmeskedtek, és a vadászok nem bántották őket. Valamivel később kapitányuk, Galliffet egyik dicső tisztje, teljes iramban odavágtat és revolverével sorjában lelövi a foglyokat, majd csapatával továbbüget. A nemzeti gárdisták közül három meghalt; egyikük, Scheffer nevezetű, súlyos sebesülten életben marad és utóbb a Bicêtre-kórházba kerül. A Kommün egy bizottságot küldött ide, hogy felvegye a haldokló vallomását, s ezt aztán a bizottság közzétette jelentésében. Amikor a nemzetgyűlés egyik párizsi tagja e jelentés tárgyában meginterpellálta a hadügyminisztert, a parlagi nemesek lehurrogták ezt a képviselőt és megtiltották a miniszternek, hogy válaszoljon. Sértés volna „dicső" hadseregükre – nem a gyilkolás, hanem hogy beszélnek róla.

Hogy milyen lelkinyugalommal viseli el ez a nemzetgyűlés a polgárháború borzalmait, azt Thiers a prefektusainak szóló egyik jelentésében így fejezi ki: „l'Assemblée siège paisiblement" (coeur léger-vel*, mint Ollivier[430]), és a végrehajtó hatalom a maga ticket-of-leave-embereivel – gasztronómiai dáridóin, amelyeket Thiers ad, és amelyeket német hercegek asztalánál ülnek – bizonyítja, hogy emésztését még Lecomte és Clément Thomas kísértő szelleme sem zavarja.

6. Kommün

A Kommünt Lyon, Marseille és Toulouse munkásai kiáltották ki Sedan után.[466] Gambetta minden tőle telhetőt elkövetett, hogy leverje. Párizs ostroma alatt az ismételten visszatérő munkásmegmozdulások – amelyeket Trochu bretonjai, Louis Bonaparte korzikaijainak e méltó pótlékai, hamis ürügyekkel újra meg újra elfojtottak – megannyi kísérlet volt arra, hogy a csalók kormányát felváltsák a Kommünnel. A Kommün, amely a proletariátus elméjében akkor csendesen érlelődött, volt a szeptember 4-i forradalom igazi titka. Március 18-án kora reggel, az ellenforradalom veresége után, ezért riadt fel az álmos Európa a porosz birodalomról szőtt álmából a párizsi dörgő kiáltásra: „*Vive la Commune!*"**

* – könnyű szívvel – *Szerk.*

** – „*Éljen a Kommün!*" – *Szerk.*

Mi a Kommün, ez a szfinx, amely annyira háborgatja a burzsoá elmét? A legegyszerűbb megfogalmazásában az a forma, amelyben a munkásosztály társadalmi erődeiben, Párizsban és a többi ipari központokban megragadja a politikai hatalmat. „Párizs proletárjai", mondotta a központi bizottság a március 18-i kiáltványában, „az uralkodó osztályok kudarcai és árulásai közepette megértették, hogy ütött az óra, amikor meg kell menteniök a helyzetet azzal, hogy a közügyek intézését saját kezükbe veszik... Megértették, hogy parancsoló kötelességük és feltétlen joguk, hogy a politikai hatalom (államhatalom) megragadásával saját kezükbe vegyék saját sorsukat."[251]

De a proletariátus nem veheti egyszerűen birtokába a meglevő államtestet, és nem hozhatja működésbe ezt a kész hatóerőt saját céljára, mint ahogy azt az uralkodó osztályok és különböző egymással versengő frakcióik tették a győzelmüket követő órákban. A politikai hatalom megtartásának első feltétele, hogy e hatalom hagyományos munkagépezetét átalakítsa és mint az osztályuralom szerszámát szétrombolja azt. Ezt a roppant kormánygépezetet, amely óriáskígyó módjára körülfonja a valóságos társadalmi testet az állandó hadsereg, a hierarchikus bürokrácia, az engedelmes rendőrség, papság és a szolgalelkű bírói kar mindenütt jelenlevő hálójával, először az abszolút monarchia idején kovácsolták, hogy a születő polgári társadalom fegyvere legyen a feudalizmus alóli felszabadulásért vívott harcaiban. Az első francia forradalomnak, amelynek az volt a feladata, hogy teljes teret biztosítson a modern polgári társadalom szabad kifejlődésének, el kellett söpörnie a feudalizmus minden helyi, területi, városi és vidéki bástyáját, és így egyúttal előkészítette a társadalmi talajt egy központosított államhatalom felépítménye számára, melynek mindenütt jelenlevő szervei a munka rendszeres és hierarchikus megosztásának terve szerint ágaztak szét.

De a munkásosztály nem veheti egyszerűen birtokába a kész államgépezetet és nem hozhatja azt működésbe saját céljára. Leigázásának politikai szerszáma nem szolgálhat felszabadulásának politikai szerszámául.

A modern burzsoá állam két nagy szervben, a parlamentben és a kormányban testesül meg. A parlament mindenhatósága a rendpárt köztársaságának időszakában, 1848-tól 1851-ig, létrehozta saját negatívumát – a második császárságot, és a császári rendszer a maga álparlamentjével: ez az a rendszer, amely ma a kontinens legtöbb nagy katonai államában virágzik. A kormánygépezet bitorló diktatúrája, amely első pillantásra azt a látszatot kelti, hogy maga a társadalom felett állván valamennyi osztály fölé egyaránt emelkedik és valamennyit egyaránt lealázza, a valóságban –

legalábbis az európai kontinensen – az egyetlen lehetséges államforma lett, amelyben az elsajátító osztály továbbra is uralkodhat a termelő osztály felett. Az összes kimúlt francia parlamentek szellemeinek gyülekezete, amely még mindig kísért Versailles-ban, a második császárság által kialakított kormánygépezeten kívül nem rendelkezik más tényleges erővel.

A roppant kormány-élősködő, amely óriáskígyó módjára átfonja a társadalmi testet bürokráciájának, rendőrségének, állandó hadseregének, papságának és bírói karának mindenütt jelenlevő hálójával, az abszolút monarchia idejéből származik. A központosított államhatalomnak abban az időben a születő polgári társadalom számára a feudalizmus alóli felszabadulásért folytatott harcaiban hatalmas fegyverül kellett szolgálnia. A XVIII. század francia forradalma, amelynek az volt a feladata, hogy elsöpörje a földesúri, helyi, városi és vidéki kiváltságok középkori szemetét, egyúttal szükségképpen megtisztította a társadalmi talajt az utolsó akadályoktól, amelyek akadályozták egy központosított államhatalomnak és mindenütt jelenlevő, a munka rendszeres és hierarchikus megosztásának terve szerint kiépített szerveinek teljes kifejlődését. Így jött létre az első császárság alatt, amely maga a régi félfeudális Európának a modern Franciaország ellen folytatott koalíciós háborúiból sarjadt ki. Az ezután következő parlamenti rendszerek – a restauráció, a júliusi monarchia és a rendpárti köztársaság – alatt ennek az államgépezetnek legfőbb vezetése, hivatalainak, busás jövedelmeinek és protekciórendszerének ellenállhatatlan csáberejénél fogva, nemcsak olyan préda lett, amelyen az uralkodó osztályok egymással versengő frakciói marakodhattak, hanem amilyen mértékben a modern társadalom gazdasági haladása megduzzasztotta a munkásosztály sorait, felhalmozta nyomorúságát, megszervezte ellenállását és kifejlesztette felszabadulási törekvéseit, egyszóval amilyen mértékben a modern osztályharc, a munka és a tőke közti harc formát és alakot öltött, olyan mértékben szembetűnően megváltozott az államhatalom arculata és jellege. Az állam hatalmát mindig a rend, azaz a fennálló társadalmi rend megőrzése érdekében gyakorolta, annak érdekében tehát, hogy az elsajátító osztály alárendelhesse és kizsákmányolhassa a termelő osztályt. De amíg ezt a rendet elvitathatatlan és kétségbevonhatatlan szükségszerűségnek fogadták el, addig az államhatalom a pártatlanság látszatát ölthette. Fenntartotta a tömegek meglevő alárendeltségét, mint a dolgok megváltoztathatatlan rendjét és olyan társadalmi tényt, amelyet a tömegek harc nélkül eltűrnek és „természetes feletteseik" aggályoskodás nélkül gyakorolnak. Amikor maga a társadalom új szakaszba, az osztályharc szakaszába lépett, szervezett közhatalma, az államhatalom, szükségképpen szintén megváltozott

(szintén jelentős változáson ment át) és mindinkább az osztályzsarnokság szerszámának jellegét fejlesztette ki, azét a politikai gépezetét, amely erőszakkal állandósítja a gazdagság termelőinek leigázását annak elsajátítói által, a tőke gazdasági uralmát a munka felett. Minden újabb népi forradalom után, amikor az államgépezet irányítása az uralkodó osztályok egyik csoportjának a kezéből a másikéba került, mind teljesebben kifejlesztették és mind könyörtelenebbül használták az államhatalom elnyomó jellegét, mert a forradalom által tett és látszólag biztosított ígéreteket csak erőszak alkalmazásával lehetett megszegni. Azonkívül az egymást követő forradalmak okozta változás csak politikailag szentesítette a társadalmi tényt, a tőke növekvő hatalmát, és ezért az államhatalmat mind közvetlenebbül a munkásosztály közvetlen ellenfeleinek kezébe adta. Így a júliusi forradalom a földtulajdonosok kezéből a nagy gyárosok (a nagytőkések) kezébe adta át a hatalmat, a februári forradalom pedig az uralkodó osztály egyesült frakcióinak kezébe – amelyek egyesültek a munkásosztállyal való ellentétükben, egyesültek mint a „rend pártja", saját osztályuralmuk rendjének pártja. A parlamenti köztársaság időszakában az államhatalom végül a háború leplezetlen szerszáma lett, amelyet az elsajátító osztály a termelő néptömeg ellen alkalmazott. De mint a polgárháború leplezetlen szerszáma csak polgárháború idején volt alkalmazható, ennélfogva a parlamenti köztársaság életfeltétele a nyíltan megüzent polgárháború meghosszabbítása volt, a negatívuma éppen annak a „rendnek", amelynek nevében a polgárháborút folytatták. Ez csak a dolgok görcsös, kivételes állapota lehetett. Lehetetlenség volt mint a társadalom normális politikai formája, elviselhetetlen még a burzsoázia tömege számára is. Ezért, amikor a népi ellenállás minden elemét letörte, a parlamenti köztársaságnak el kellett tűnnie (helyet kellett csinálnia) a második császárság előtt.

A császárság, amely azt állította, hogy a nemzet termelő többségére, a parasztokra támaszkodik, akik láthatóan kívül állnak a tőke és a munka közti osztályharc körén (mindkét harcoló társadalmi erővel szemben közömbösek és ellenségesek), a császárság, amely az államhatalommal mint az uralkodó és az alávetett osztályok felett álló erőt gyakorolta, mely mindkettőjükre fegyverszünetet kényszerít (elnémítja az osztályharc politikai és ezért forradalmi formáját), amely az elsajátító osztályok parlamenti, vagyis közvetlen politikai hatalmának megtörésével kivetkőztette az államhatalmat az osztályzsarnokság közvetlen formájából – ez a császárság volt az egyetlen lehetséges államforma, amely a régi társadalmi rend életét meghosszabbíthatta. Ezért világszerte „a rend megmentőjeként" üdvözölték és húsz éven át csodálták a rabszolgatartó szerepre pályázók. Uralma

alatt, amely egybeesett a Kalifornia, Ausztrália[493] és az Egyesült Államokban végbement bámulatos fejlődés által előidézett világpiaci változással, az ipari tevékenység páratlan korszaka kezdődött, a tőzsdespekuláció orgiája, pénzügyi szédelgés, részvénytársasági kalandorkodás — és mindez a középosztály kisajátítása útján a tőke rohamos centralizációjához vezetett és kiszélesítette a szakadékot a tőkésosztály és a munkásosztály között. A tőkés rendszer vele született tendenciája szabad teret kapván, egész gyalázatossága akadálytalanul előtört. Ugyanakkor fényűző dőzsölés, pazar pompa orgiája, a felsőbb osztályok minden alantas szenvedélyének elszabadult pokla. A kormányhatalomnak ez a végső formája egyszersmind annak legprostituáltabb formája volt, az állami források szemérmetlen fosztogatása kalandorok bandája által, tömérdek államadósságok melegágya, a prostitúció tündöklése, csalárd fondorlatokkal telt talmi élet. A kormányhatalom minden csillogó burkával tetőtől talpig mocsárba merült. Magának az államgépezetnek rothadtsági fokát és az alatta virágzó egész társadalmi test romlottságát Poroszország szuronyai tárták fel, mely maga is égett a vágytól, hogy az arany, a vér és a mocsok e rendszerének európai székhelyét Párizsból Berlinbe helyezze.

Ez volt az az államhatalom, legvégső és legprostituáltabb alakjában, legfennköltebb és legalantasabb valóságában, amelyet a párizsi munkásosztálynak le kellett gyűrnie, és amelytől csakis ez az osztály szabadíthatta meg a társadalmat. Ami a parlamentarizmust illeti, azt saját diadala meg a császárság ölte meg. A munkásosztálynak csupán az volt a dolga, hogy ne keltse újra életre.

Amit a munkásoknak szét kellett zúzniok, az nem a régi társadalom kormányhatalmának egy többé-kevésbé tökéletlen formája volt, hanem ez a hatalom maga, végső és kimerítő formájában — a *császárság*. A *császárságnak* egyenes ellentéte volt a *Kommün*.

A legegyszerűbb megfogalmazásában a Kommün azt jelentette, hogy központi székhelyein, Párizsban és Franciaország többi nagy városaiban első lépésként lerombolta a régi kormánygépezetet és azt valóságos önkormányzattal helyettesítette, amely Párizsban és a nagyvárosokban, a munkásosztály társadalmi erődeiben, a munkásosztály kormánya volt. Párizs az ostrom folytán megszabadult a hadseregtől, s annak helyébe egy zömében a párizsi munkások alkotta nemzeti gárda került. Csak ennek a helyzetnek a jóvoltából vált lehetővé a március 18-i felkelés. Ezt a tényt intézményesíteni kellett és az állandó hadsereget, amely a kormányt védte a néppel szemben, a nagyvárosok nemzeti gárdájával, a kormánybitorlás ellen felfegyverzett néppel kellett helyettesíteni. A Kommünnek a különböző

kerületek városi tanácsnokaiból kellett állnia (mivel Párizs volt a kezdeményező és a minta, rá kell hivatkoznunk), akiket valamennyi polgár szavazása választott, és akik felelősek és bármikor elmozdíthatók voltak. E testület többsége természetszerűleg munkásokból vagy a munkásosztály elismert képviselőiből áll. A Kommünnek nem parlamentáris, hanem dolgozó testületnek kellett lennie, amely végrehajtó és törvényhozó egyszerre. A rendőri közegek nem a központi kormány közegei, hanem a Kommün szolgái, akiket, az összes többi közigazgatási ág funkcionáriusaihoz hasonlóan, a Kommün nevez ki és mozdít el bármikor. A hivatalnokoknak, akárcsak a Kommün tagjainak, munkás-munkabérért kell dolgozniok. A bírák is választott, elmozdítható és felelős személyek. A kezdeményezés a társadalmi élet minden kérdésében a Kommün kezében van. Egyszóval minden közfunkciót, még azt a néhányat is, amely a központi kormányzathoz tartoznék, kommunális közegek látják el, tehát a Kommün ellenőrzése alatt áll. Képtelenség többek közt az az állítás, hogy lehetetlenné válnának a központi funkciók – nem a nép felett gyakorolt kormányhatóság funkciói, hanem azok, amelyeket az ország általános és közös szükségletei megkövetelnek. E funkciók továbbra is léteznek, de maguk a funkcionáriusok nem emelkedhetnek, mint a régi kormánygépezetben, a valóságos társadalom fölé, mert a funkciókat *kommunális közegek* látják el, ennélfogva mindig valóságos ellenőrzés alatt állnak. A közfunkciók nem volnának többé magántulajdonok, amelyeket egy központi kormány a maga bábjainak juttat. Az állandó hadsereg és a kormányrendőrség eltörlésével szétzúzzák a fizikai elnyomóerőt. Azzal, hogy mint tulajdonosi testületet feloszlattak minden egyházat, és a vallásos oktatást száműzték valamennyi nyilvános iskolából (ugyanakkor bevezették az ingyenes oktatást) a magánélet csendjébe, hogy ott a hivők alamizsnájából éljenek, azzal, hogy az összes nevelőintézeteket megszabadították a kormány gyámkodásától és leigázásától, szétzúzzák a szellemi elnyomóerőt, a tudomány nemcsak hozzáférhetővé válik mindenki számára, hanem megszabadul a kormánynyomás és az osztályelőítélet bilincseitől. A községi adót a Kommün állapítja meg és veti ki, az általános állami célokra szánt adót kommunális funkcionáriusok vetik ki, és maga a Kommün fizeti ki az általános célokra (az általános célokra történő kifizetését maga a Kommün ellenőrzi).

A kormány elnyomó erejét és társadalom feletti uralmát ilymódon a puszta elnyomó szerveiben törik meg; s ott, ahol legitim funkciókat kell teljesítenie, e funkciókat nem egy a társadalom felett álló testület látja el, hanem magának a társadalomnak a felelős közegei.

7. Befejezés

A harcoló, dolgozó, gondolkodó, a történelmi kezdeményezés lelkesült ségétől felvillanyozott, a hősi valósággal eltelt Párizzsal, ezzel a vajúdó társadalommal szemben ott van Versailles-ban a régi társadalom, az avatag csalások és a felgyülemlett hazugságok világa. Igaz képviselete a parlagi nemesek gyűlése, melyet benépesítenek mindama kimúlt rezsimek hadováló hullazabáló szellemei, amelyekben a franciaországi osztályuralom rendre testet öltött, élükön a parlamentarizmus szenilis sarlatánjával, s kardjuk a bonapartista kapitulálók kezében, akik Párizst porosz hódítók szeme előtt bombázzák.

A rengeteg rom, amely a második császárság bukásakor egész Franciaországot beborította, számukra csak alkalom arra, hogy kiássák és felszínre hányják régebbi romok, a legitimizmus vagy az orléanizmus limlomját.

Az élet lángjának az összes hajdani emigrációk síri kipárolgásának légkörében kell égnie. (Még a levegő is, amelyet lehelnek, az összes hajdani emigrációk síri kipárolgása.)

Semmi sem valódi bennük, kivéve az élet ellen szőtt közös összeesküvésüket, osztályérdekük önzését, vágyukat, hogy a francia társadalom tetemén lakmározzanak, közös rabszolgatartói érdeküket, a jelen gyűlöletét és Párizs elleni háborújukat.

Minden karikatúra rajtuk, kezdve Lajos Fülöp rendszerének attól az ásatag maradványától, Jaubert gróftól, aki a nemzetgyűlésben, XIV. Lajos palotájában így kiáltott fel: „Mi vagyunk az állam" („Az állam mi vagyunk")[494] (valójában ők a társadalomtól elkülönült állam kísértete), egészen a Thiers-nek farkcsóváló republikánusokig, akik összejöveteleiket a *Jeu de Paume-ban* (Labdaház)[267] tartják, bebizonyítandó, mennyire elfajzottak 1789-es elődeiktől.

Élükön Thiers-rel, a többség zöme két csoportra, legitimistákra és orléanistákra szakadt, uszályukban a „régi vágású" republikánusok. E frakciók mindegyike a saját restaurációján mesterkedik, a republikánusok a parlamentáris köztársaság restaurációján — miközben Thiers szenilis hiúságára építik reményeiket s ugyanakkor uralmának republikánus ékítményét alkotják, s jelenlétükkel szentesítik a bonapartista tábornokok háborúját Párizs ellen, miután megpróbálták Párizst Thiers karjaiba édesgetni és Saisset alatt lefegyverezni! Búsképű lovagok[495]! A megalázások, amelyeket önként elviselnek, mutatják, hová süllyedt a republikanizmus mint az osztályuralom sajátlagos formája. Rájuk gondolt Thiers, amikor Seine-et-Oise egybegyűlt elöljáróinak ezt mondta: Hát mit akarnak még:

„Vajon nem ő, az egyszerű polgár áll az állam élén?" A haladás 1830-tól 1870-ig az, hogy akkor Lajos Fülöp volt a köztársaságok legjobbika, most pedig Lajos Fülöp minisztere, a Kis Thiers maga a köztársaságok legjobbika.

Minthogy kénytelenek valódi dolgukat – a Párizs elleni háborút – a császári katonák, zsandárok és rendőrök segítségével, az obsitos bonapartista tábornokok parancsnoksága alatt végezni, reszket a lábuk, ha gyanú ébred bennük, hogy – akárcsak az 1848–1851-es rezsimjükben – csak az eszközt kovácsolják a császárság második restaurációjához. A pápai zuávok[122], Cathelineau vendée-i legényei és Charette bretonjai valójában az ő „parlamenti" hadseregük, csupán árnyhadsereg a császárság valóságához viszonyítva. Már a köztársaság szó hallatára tajtékoznak a dühtől, ugyanakkor a köztársaság nevében elfogadják Bismarck diktátumait, nevében eltékozolják Franciaország gazdagságának maradványait a polgárháborúra, nevében denunciálják Párizst; nevében törvényt gyártanak a lázadók majdani proskripciójára, nevében diktátori hatalmat bitorolnak Franciaország felett.

Jogcímük az általános választójog, amely ellen saját rendszereik alatt, 1815-től 1848-ig tiltakoztak, amelyet 1850 májusában eltöröltek, miután a köztársaság az ő ellenükre bevezette, s amelyet most mint a császárság prostituáltját elfogadnak, elfelejtve, hogy ezzel együtt elfogadják a népszavazások császárságát! Ők maguk lehetetlenek még az általános választójoggal együtt is.

Szemére vetik Párizsnak, hogy fellázad a nemzeti egység ellen, és első szavuk ennek az egységnek a *lefejezése* volt Párizsnak főváros-jellegétől való megfosztásával. Párizs azt tette, amit ők állítólag akartak, de nem úgy tette, ahogy ők akarták, mint a múlt reakciós álmát, hanem mint a jövő forradalmi követelését. Thiers, a Chauvin, március 18-a óta „Poroszország intervenciójával" fenyegeti Párizst, Bordeaux-ban „Poroszország intervencióját" kérte, Párizs ellen valójában csak azokkal az eszközökkel jár el, amelyeket Poroszország neki engedélyezett. A Bourbonok maga a méltóság voltak a sovinizmus e sarlatánjához viszonyítva.

Akármi legyen is a neve restaurációjuknak – amennyiben győznek –, bármelyik sikeres trónkövetelő kerüljön is az élre, a valóságban az csak a császárság lehet, rothadt osztályaik uralmának végső és elkerülhetetlen politikai formája. Ha sikerül restaurálniok – márpedig, ha bármelyik restaurációs tervük sikerrel jár, szükségképpen restaurálják –, ezzel csak azt érik el, hogy meggyorsítják az általuk képviselt régi társadalomnak a rothadását és az újnak, amely ellen harcolnak, a megérését. Vaksi szemük a letűnt

rezsimeknek csak a politikai külszínét látja, és ők arról álmodnak, hogy feltámasztják e rezsimeket, azzal, hogy egy V. Henriket állítanak az élre, vagy Párizs grófját. Nem látják, hogy elsorvadtak azok a társadalmi testek, amelyek e politikai felépítmények hordozói voltak, hogy ezek a rezsimek csak a ma már idejüket múlta feltételek között és a francia társadalom elmúlt szakaszaiban voltak lehetségesek, s hogy ez a társadalom az oszladozó állapotában már csak a császárságot és a megújuló állapotában a munka köztársaságát hordozhatja. Nem látják, hogy a politikai formák ciklusai csupán politikai kifejezései voltak a társadalomban végbement valóságos változásoknak.

A poroszok, akik hangos hadi diadalmámorban szemlélik a francia társadalom haláltusáját, és azt egy Shylock mocskos számításával és a kurtanemes nyegle durvaságával aknázzák ki, már maguk is elnyerték büntetésüket azáltal, hogy a császárságot átplántálták német földre. Ők maguk arra vannak kárhoztatva, hogy Franciaországban szabadjára engedjék azokat a földalatti hatóerőket, amelyek a dolgok régi rendjével együtt őket is el fogják nyelni. A Párizsi Kommün elbukhat, de a társadalmi forradalom, amelyet elindított, diadalmaskodni fog. Születési helye az egész világ.

[Töredékek]

A hazugságok Thiers jelentéseiben

Versailles mérhetetlen csalárdsága, hazug jellege nem ölthet jobban testet és nem kaphat jobb összegeződést, mint Thiers-ben, a hivatásos hazudozóban, akinek a szemében „a dolgok realitása" csak „parlamenti értelmükben", vagyis mint hazugság létezik.

Az érsek levelére írt válaszában Thiers szenvtelenül tagadja „az állítólagos kivégzéseket és *megtorlásokat*" (!), „amelyeket a versailles-i csapatoknak tulajdonítanak", és ezt a szemérmetlen hazugságot megerősítteti egy bizottsággal[431], amelyet parlagi nemesei külön erre a célra neveztek ki. Természetesen ismeri az erre vonatkozó diadalmas nyilatkozatokat, amelyeket maguk a bonapartista tábornokok tettek. De a szó „parlamenti értelmében" ezek nem léteznek.

Az április 16-i körlevelében Párizs bombázásáról: „Ha egy-két ágyúlövés el is dördült, akkor sem a versailles-i hadsereg tüzelt, hanem néhány felkelő, akik *el akarják hitetni, hogy harcolnak*, holott még mutatkozni sem mernek." Párizs természetesen önmagát bombázza, elhitetendő a világgal, hogy harcol!

Később: „*A mi tüzérségünk nem bombáz, csupán ágyúz.*"[461]

Thiers jelentése Moulin-Saquet-ról (*május 4.*): „*Párizs megszabadítása a szörnyű zsarnokoktól, akik elnyomják*"[270] (alvó párizsi nemzeti gárdisták legyilkolása útján).

A tarkabarka gyülevészhadsereget – melynek magja a bonapartista szoldateszka söpredéke, amely Bismarck kegyéből szabadult ki a fogságból, Valentin zsandárai és Piétri rendőrei, éke pedig a pápai zuávok, Charette chouanjai* és Cathelineau vendée-i legényei, mindahányan a kapituláció szökevény decembrista tábornokainak vezénylete alatt – Thiers kinevezi „*a legremekebb hadseregnek, amellyel Franciaország valaha is rendelkezett*". Ha a poroszok még mindig saint-denis-i szállásukon terpeszkednek, ez természetesen azért van, mert Thiers meg akarja rettenteni őket e „legeslegremekebb hadsereg" látványával.

Ilyen a „legremekebb hadsereg" – a versailles-i anakronizmus meg „a legliberálisabb és a legszabadabban választott nemzetgyűlés, mely Franciaországban valaha is létezett". Thiers azzal teszi rá a koronát szertelenségére, hogy az elöljáróknak stb. azt beszéli, hogy „olyan ember ő, aki szavát soha meg nem szegte", persze a szótartás parlamenti értelmében.

Ő a legigazibb republikánus és (április 27-i ülés): „A nemzetgyűlés liberálisabb, mint ő maga."

Az elöljárókhoz: „Bízhatnak a szavamban, amelyet soha meg nem szegtem", – nem-parlamenti értelemben: amelyet soha meg nem tartottam.

„A nemzetgyűlés az egyik legliberálisabb azok közt, amelyeket Franciaország valaha választott."

Thiers önmagát Lincolnhöz, a párizsiakat pedig a lázadó déli rabszolgatartókhoz hasonlítja. A déliek az Egyesült Államoktól való területi különválást akarták a munka rabszolgaságáért. Párizs Thiers úrnak és az általa képviselt érdekeknek a hatalomtól való elválasztását akarja a munka felszabadításáért.

A bosszú, amelyet a bonapartista tábornokok, a zsandárok és a chouanok állnak Párizson, a munka elleni osztályháború szükségszerű velejárója, de jelentéseinek kis mellékműsorszámában Tniers ürügyül használja fel arra, hogy karikírozza bálványát, I. Napóleont, és nevetség tárgyává teszi magát Európa szemében azzal a vakmerő kijelentéssel, hogy a francia hadsereg a párizsiak elleni háborújával visszanyerte azt a tekintélyt, amelyet a poroszok elleni háborúban elvesztett. Ilyenformán az egész háború merő gyerekjátékként jelenik meg, hogy egy törpe szabadon kiélhesse gyermeteg hiúságát,

* – huhogói[274] – *Szerk.*

egy törpe, aki el van ragadtatva attól, hogy a *saját* hadseregével, a *saját* titkos főparancsnoksága alatt vívott *saját* csatáit leírhatja.

Hazugságai akkor érik el tetőpontjukat, amikor Párizsról és a vidékről szól. Párizs – amely a valóságban két hónapja sakkban tartja „a legremekebb hadsereget, amellyel Franciaország valaha is rendelkezett", jóllehet ez a sereg titkon segítséget kap a poroszoktól – valójában csak arra vágyik, hogy Thiers megszabadítsa „szörnyű zsarnokaitól", és ezért harcol ellene, noha jómaga csupán egy maroknyi bűnözőből áll.

Nem fárad bele, hogy úgy ábrázolja a Kommünt, mint egy maroknyi fegyencet, ticket-of-leave-embert, salakot. Párizs azért harcol Thiers ellen, mert arra vágyik, hogy Thiers megszabadítsa „a szörnyű zsarnokoktól, amelyek elnyomják". És ez a „maroknyi" desperádó két hónapja sakkban tartja „a legremekebb hadsereget, amellyel Franciaország valaha is rendelkezett", amelyet a győzhetetlen Mac-Mahon vezet és magának Thiers-nek napóleoni géniusza inspirál!

Párizs ellenállása nem valóság, de amit Thiers Párizsról összehazudik, az igen.

Nem érve be azzal, hogy Thiers-t tetteikkel megcáfolják, Párizs összes életrevaló elemei szavakkal fordultak hozzá, hogy kimozdítsák hazug világából, de hiába.

„A párizsi mozgalom nem tévesztendő össze a montmartre-i rajtaütéssel, amely ahhoz csak alkalom és kiindulópont volt; ez a mozgalom általánosan és mélyen benne gyökerezik Párizs tudatában; társadalmi legitimitását zömükben még azok sem tagadják, akik ilyen vagy amolyan okból távol tartják magukat tőle (félreállnak)."[447] Ki mondta ezt neki? A szindikális kamarák küldöttei, akik 7–8000 kereskedő és iparos nevében beszélnek. Elmentek Versailles-ba, hogy ezt személyesen megmondják neki. Így járt el a *republikánus egyesülés ligája*[448], így a *szabadkőműves páholyok*[449], küldötteik és tüntetéseik útján. De ő nem tágít.

A jelentésében Moulin-Saquet-ról (május 4.): „300 foglyot ejtettünk . . . a többi felkelő rohanvást megfutamodott, 150 halottat és sebesültet hagyva a csatatéren. . . Íme, ez az a győzelem, amelyet a Kommün [. . .] jelentéseiben ünnepelhet. Párizs rövidesen megszabadul a szörnyű zsarnokoktól, akik elnyomják."[270] A harcoló Párizs, az igazi Párizs azonban nem az *ő* Párizsa. Az ő Párizsa maga is parlamenti hazugság. „A gazdag, a henyélő, a tőkés Párizs", a kozmopolita bordély, ez az ő Párizsa. Ez a Párizs akar őalatta restaurálva lenni. Az igazi Párizs a „vile multitude"* Párizsa. Az a Párizs,

* – „hitvány sokaság" – *Szerk.*

amely bátorságát kimutatta a „békés felvonulás" és Saisset fejvesztett menekülése alkalmával, az, amely most Versailles-ban, Rueilben, Saint-Denis-ben, Saint-Germain-en-Laye-ben tülekedik, akik „a család, a vallás, a rend" és mindenekfelett a „tulajdon emberei" körül lebzselő kokottok kíséretében, a naplopó osztályok, a franc-fileurök* Párizsa, amely azzal múlatja magát, hogy látcsövön bámulja a dúló csatákat, amely a polgárháborút csupán kellemes szórakozásnak tartja – ez Thiers úr Párizsa, mint ahogy a koblenzi emigráció[273] Calonne úr Franciaországa volt és a versailles-i emigráció Thiers úr Franciaországa.

Ahogy hazugság az a Párizs, amely Thiers, az ő parlagi nemesei, decembrizálói és zsandárai által kíván megszabadulni a Kommüntől, ugyanúgy hazugság az ő „vidéke", amely általa és parlagi nemesei által kíván megszabadulni Párizstól.

A frankfurti békeszerződés[496] végleges megkötése előtt Thiers felhívást intézett a vidékhez, hogy küldjék el nemzeti gárdista és önkéntes zászlóaljaikat Versailles-ba és harcoljanak Párizs ellen. A vidék ezt kereken megtagadta. Csak Bretagne küldött egy maroknyi chouant, akik „fehér zászló alatt harcoltak, mellükön Jézus szíve fehér vászonból, ajkukon a Vive le Roi!** kiáltás". Így hallgat a francia vidék az ő felhívásaira, úgyhogy Thiers kénytelen volt fogságba esett francia katonákat kölcsönkérni Bismarcktól, a pápai zuávokat biztosítani magának (az ő francia vidékének igazi fegyveres képviselőit) és 20 000 zsandárt és 12 000 rendőrt hadserege magjává tenni.

A hazugságfal, a szellemi és a rendőri blokád ellenére, amellyel Thiers megpróbálta tőle (elrekeszteni) elkeríteni Párizst, a vidék, ahelyett, hogy zászlóaljakat küldött volna Thiers-nek Párizs elleni háborújához, annyi küldöttséget zúdított rá, a Párizzsal való békét követelve, hogy Thiers már nem volt hajlandó őket személyesen fogadni. A vidékről küldött feliratoknak, amelyeknek legnagyobb része a Párizzsal való fegyverszünet haladéktalan megkötését, a nemzetgyűlés feloszlatását – „mivel mandátuma lejárt" – és a Párizs által követelt municipális jogok megadását javasolta, olyan támadó volt a hangjuk, hogy Dufaure „a megbékülés elleni körlevelében", amelyet a prefektusokhoz intézett, elítéli őket. Másfelől a parlagi nemesek gyűlése és Thiers egyetlenegy helyeslő feliratot sem kapott a vidéktől.

A grand *défi*** azonban, amellyel a vidék Thiers-nek a vidékre vonatkozó „hazugságára" válaszolt, az április 30-i községi választások voltak, amelye-

* – front-lógósok[271] – *Szerk.*

** – Éljen a Király! – *Szerk.*

*** – nagy *kihívás* – *Szerk.*

ket az ő kormányzata alatt, az ő nemzetgyűlésének törvénye alapján folytattak le. A (kerek számban) 700 000 tanácsnok közül, akiket a megcsonkított Franciaországban még megmaradt 35 000 község választott, az egyesült legitimisták, orléanisták és bonapartisták még 8000-et sem tudtak bejuttatni! A pótválasztások még ellenségesebben sültek el! Ez világosan mutatta, mennyire képviseli a rajtaütésszerűen és hamis ürügyekkel megválasztott *nemzetgyűlés* Franciaországot, a franciaországi vidéket, a Párizs nélküli Franciaországot!

De a nagy vidéki városok községi küldötteinek tervbe vett bordeaux-i gyűlése[458], amelyet Thiers az ő 1834. évi törvénye és egy 1855-ben hozott császári törvény[497] alapján betiltott, rákényszerítette Thiers-t a beismerésre, hogy az ő „vidéke" ugyanúgy hazugság, mint az „ő" Párizsa. Azzal vádolja őket, hogy a „hűtlen" Párizshoz hasonlítanak, hogy sóvár vágyuk „a kommunizmus és a lázadás alapjainak lerakása". És ismét megkapta a választ Nantes, Vienne, Chambéry, Limoux, Carcassonne, Angers, Carpentras, Montpellier, Privas, Grenoble stb. községi tanácsainak legutóbbi határozataitól, amelyekben kérik, követelik a Párizzsal való békét, „a köztársaság feltétlen jóváhagyását és a kommunális jogok elismerését, amit", mint *Vienne* községi *tanácsa mondja*, „a február 8-án megválasztottak megígértek körleveleikben, amikor még jelöltek voltak. Hogy véget vessen a külháborúnak", (a nemzetgyűlés) „Poroszországnak átengedett két tartományt és ígért ötmilliárdot. Mit meg nem kellene akkor tennie, hogy véget vessen a polgárháborúnak?" (Éppen ellenkezőleg. A két tartomány nem az ő „magán"-tulajdonuk, s ami az 5 milliárdos kötelezvényt illeti, éppen arról van szó, hogy azt a francia népnek kell megfizetnie, nem nekik.)

Ha tehát Párizs joggal felpanaszolhatja is, hogy a vidék békés demonstrációkra szorítkozik és nem siet segítségére az összes állami erőkkel szemben ... a vidék mégis teljesen egyértelműen válaszolt Thiers-nek és a nemzetgyűlésnek arra a hazugságra, hogy őt képviselik; kijelentette, hogy az ő vidékük ugyanúgy hazugság, mint ahogy csalás és ámítás egész létezésük.

A Főtanács büszke arra a kimagasló szerepre, amelyet az *Internacionálé* párizsi szekciói Párizs dicsőséges forradalmában játszottak. Nem mintha az Internacionálé párizsi vagy bármely más szekciója egy központból kapná a *mot d'ordre-ját**, ahogy azt az együgyűek képzelik. De mivel a munkásosztály színe-java minden civilizált országban az *Internacionáléhoz* tarto-

* – *jelszavát; utasítását; direktíváját – Szerk.*

zik és át van hatva annak eszméivel, az Internacionálé a munkásosztály mozgalmaiban bizonyossággal mindenütt kezébe veszi a vezetést.

---

*A kapituláció napjától kezdve, amikor a Bismarck foglyaiból álló kormány aláírta Franciaország megadását, de ellenszolgáltatásul engedélyt kapott arra, hogy megtartson egy testőrséget azzal a kifejezett céllal, hogy Párizst megfélemlítse – Párizs résen állt. A nemzeti gárda újjáalakította szervezetét és legfőbb ellenőrzését egy központi bizottságra bízta, amelyet a régi bonapartista alakulatok néhány töredéke kivételével a főváros valamennyi százada, zászlóalja és ütege választott. A poroszok párizsi bevonulásának előestéjén a központi bizottság intézkedett, hogy szállítsák a Montmartre-ra, Belleville-be és La Villette-be azokat az ágyúkat és golyószórókat, amelyeket a capitulard-ok áruló módon hátrahagytak a poroszok által megszállandó városrészekben.

A felfegyverzett Párizs volt az egyetlen komoly akadály az ellenforradalmi összeesküvés útjában. Ezért Párizst le kellett fegyverezni. Ezzel a kérdéssel kapcsolatban a bordeaux-i gyűlés maga az őszinteség volt. Ha parlagi nemeseinek szájtépő ordítozása nem lett volna eléggé hallható, Párizs megadása – amely várost Thiers a decembrizáló Vinoy, a bonapartista zsandár Valentin és a jezsuita tábornok Aurelle de Paladines triumvirátusának kényekedvére kiszolgáltatott – a kétség utolsó nyomát is eloszlatta volna a város lefegyverzésének végső célját illetően. De ha céljukat nyíltan beismerték is, az ürügy, amellyel ezek az aljas gazemberek a polgárháborút elindították, a legszégyentelenebb, a legarcátlanabb (legkirívóbb) hazugság volt. A párizsi nemzeti gárda tüzérsége az államé, mondotta Thiers, és az államnak vissza kell adni. A tény a következő volt. A kapituláció napjától kezdve, amikor Bismarck foglyai aláírták Franciaország megadását, de megtartottak maguknak egy nagy létszámú testőrséget azzal a kifejezett céllal, hogy Párizst megfélemlítsék – Párizs résen állt. A nemzeti gárda újjáalakította szervezetét és legfőbb ellenőrzését egy központi bizottságra bízta, amelyet a régi bonapartista alakulatok néhány töredéke kivételével egész állománya választott meg. A poroszok párizsi bevonulásának előestéjén a központi bizottság intézkedett, hogy szállítsák a Montmartre-ra, Belleville-be és La Villette-

* *Innen kezdve az egész hátralevő szöveg a kézirat három külön számozatlan lapján van; Az elején utalás*: „9. oldal". – *Szerk.*

be azokat az ágyúkat és golyószórókat, amelyeket a capitulard-ok áruló módon hátrahagytak a poroszok által megszállandó városrészekben. Ezt a tüzérséget a nemzeti gárda gyűjtés útján befolyt pénzből szerezte be. A január 28-i megállapodásban ezt hivatalosan elismerték a nemzeti gárda magántulajdonának, és éppen ezen a címen mentesült a kormány tulajdonában levő fegyverek sorsától, a hódítónak való általános beszolgáltatástól. És Thiers merészelte a polgárháborút azzal a hazug ürüggyel elindítani, hogy a nemzeti gárda tüzérsége állami tulajdon!

E tüzérség elkobzását nyilvánvalóan csak bevezető intézkedésnek szánták a párizsi nemzeti gárda és egyben a szeptember 4-i forradalom általános lefegyverzéséhez. De ez a forradalom Franciaország törvényes állapota lett. Köztársaságát a győztes magának a kapitulációnak a szövegében elismerte, a kapituláció után elismerték az idegen hatalmak, a köztársaság nevében hívták össze a nemzetgyűlést. A szeptember 4-i párizsi munkásforradalom volt a bordeaux-i nemzetgyűlésnek és végrehajtó testületének egyetlen törvényes jogcíme. Enélkül a nemzetgyűlés kénytelen lett volna azonnal átadni helyét a Törvényhozó Testületnek, amelyet általános szavazati jog alapján választottak meg, és amelyet a forradalom erőszaka kergetett szét. Thiers és ticket-of-leave-emberei kénytelenek lettek volna menlevelekért és biztosítékokért kapitulálni, hogy elkerüljenek egy cayenne-i utazást. A nemzetgyűlés, amelynek felhatalmazása volt a Poroszországgal való béke feltételeinek rendezésére, csak egy epizódja volt a forradalomnak. Igazi megtestesítője a felfegyverzett Párizs volt; Párizs, amely ezt a forradalmat kezdeményezte, öt hónapig tartó ostromot szenvedett érte az éhínség minden borzalmával együtt, Párizs, amely a Trochu „terve" ellenére huzamosan folytatott ellenállásával megadta az alapot a vidék egy roppant védelmi háborújához; és Párizst most a bordeaux-i lázadó rabszolgatartók sértő nyerseséggel felszólították, hogy vagy leteszi a fegyvert és elismeri, hogy a szeptember 4-i népi forradalomnak nem volt más célja, mint a hatalom egyszerű átruházása Louis Bonaparte és kegyencei kezéből királyi vetélytársai kezébe, – vagy pedig Franciaország önfeláldozó bajnokaként lép fel; s Franciaországot csak úgy lehetett a pusztulástól megmenteni és megújítani, ha forradalmi úton megdöntik azokat a politikai és társadalmi feltételeket, amelyek a császárságot szülték és annak serkentő oltalma alatt a végső rothadásig érlelődtek. Az öthónapos éhezéstől elcsigázott Párizs egy pillanatig sem habozott. Hősiesen eltökélte, hogy vállalja a francia összeesküvőkkel szemben az ellenállás minden kockázatát, a kapui előtt álló porosz hadsereg szeme láttára. Párizs népi kormánya, a nemzeti gárda központi bizottsága azonban annyira irtózott

a polgárháborútól, hogy a nemzetgyűlés provokációi, a végrehajtó hatalom bitorló beavatkozásai és a Párizsban és körülötte fenyegető csapatösszevonások ellenére kitartott pusztán védekező magatartásában.

Március 18-a hajnalán erre a dörgő kiáltásra ébredt Párizs: „*Vive la Commune*!"* Mi a Kommün, ez a szfinx, amely annyira háborgatja a burzsoá elmét?

„A főváros proletárjai", mondotta a központi bizottság a március 18-i kiáltványában, „az uralkodó osztályok kudarcai és árulásai közepette megértették, hogy ütött az óra, amikor meg kell menteniök a helyzetet azzal, hogy a közügyek intézését saját kezükbe veszik... Megértették, hogy parancsoló kötelességük és feltétlen joguk, hogy a politikai hatalom megragadásával saját kezükbe vegyék saját sorsukat."[251] De a munkásosztály nem veheti egyszerűen birtokába a kész államgépezetet és nem hozhatja azt működésbe saját céljaira, mint ahogy az elsajátító osztály egymással versengő frakciói tették győzelmük óráiban.

A központosított államhatalom mindenütt jelenlevő szerveivel – az állandó hadsereggel, a rendőrséggel, a bürokráciával, a papsággal és a bírói karral, e szervekkel, amelyeket a munka rendszeres és hierarchikus megosztásának terve szerint építettek ki – az abszolút monarchia idejéből származik, amikor is a születő polgári társadalomnak a feudalizmus alóli felszabadulásáért vívott harcaiban hatalmas fegyverül szolgált. A XVIII. század francia forradalma elsöpörte a földesúri, helyi, városi és vidéki kiváltságok szemetét és így megtisztította a társadalmi talajt az utolsó középkori akadályoktól, amelyek útjában állottak az állam felépítményének. Végső alakját az első császárság alatt nyerte, amely a régi félfeudális Európának a modern Franciaország ellen folytatott koalíciós háborúiból sarjadt ki. Az ezután következő parlamenti rezsimek alatt a kormányhatalom birtoklása hivatalainak, busás jövedelmének és protekciórendszerének ellenállhatatlan csáberejénél fogva, nemcsak olyan préda lett, amelyen az uralkodó osztályok egymással versengő frakciói marakodhattak. A társadalom gazdasági változásaival egyidejűleg politikai jellege is változott. Abban a mértékben, ahogyan az ipar haladása fejlesztette, bővítette, mélyítette az osztályellentétet a tőke és a munka között, a kormányhatalom mindinkább a munka feletti nemzeti tőkehatalomnak, egy társadalmi leigázás biztosítására szervezett politikai hatalomnak, az osztályzsarnokság puszta gépezetének jellegét öltötte magára. Minden népi forradalom nyomán, amely az osztályok harcának (osztályharc) útján (fejlődésében) (menetében) új

* – „Éljen a Kommün!" – *Szerk.*

haladó fázist jelez, egyre könyörtelenebbül és elleplezetlenebbül megnyilvánul az államhatalom elnyomó jellege. A júliusi forradalom, amikor az államgépezet igazgatását átruházza a földtulajdonosról a tőkésre, akkor a munkások távoli ellenfeléről a közvetlenre ruházza át. Ennélfogva az államhatalom a munkásosztállyal szemben világosabban körülhatárolt ellenséges és elnyomó magatartást vesz fel. A februári forradalom kitűzi a „szociális köztársaság" zászlaját, s így kezdettől fogva bebizonyítja, hogy feltárult az államhatalom igazi jelentése; hogy szétpukkant az az állítása, amely szerint az államhatalom a közjó fegyveres ereje, a társadalmak általános érdekeinek megtestesülése, amely a hadakozó magánérdekek fölé emelkedik és mindegyiket a maga területére utasítja; hogy lelepleződött titka – az, hogy az osztályzsarnokság szerszáma –; hogy a munkások azt akarják, hogy a köztársaság ne a régi osztályuralmi rendszer politikai módosulása legyen, hanem forradalmi eszköz magának az osztályuralomnak a letörésére. A „szociális köztársaság" fenyegető veszélyei láttán az uralkodó osztály ösztönösen érzi, hogy a parlamenti köztársaság névtelen uralma szembenálló frakcióinak részvénytársaságává változtatható, az elmúlt monarchiák viszont már nevüknél fogva is az egyik frakció győzelmét és a másik vereségét jelentik, ezen az osztályon belül az egyik csoport érdekeinek érvényesülését a másikéi felett, a földét a tőkéé felett vagy a tőkéét a földé felett. A munkásosztállyal szemben az eddigi uralkodó osztálynak, bármely sajátos formában sajátítja is el a tömegek munkáját, egy és ugyanaz a *gazdasági* érdeke: fenntartani a munka leigázását és learatni gyümölcseit – közvetlenül mint földtulajdonos és tőkés, közvetve mint a földtulajdonos és a tőkés állami élősködői –, kikényszeríteni a dolgoknak azt a „rendjét", amely a termelő sokaságot „vile multitude-dé" teszi, mely felettesei számára pusztán a gazdagság és az uralom forrásául szolgál. A legitimisták, az orléanisták, a burzsoá republikánusok és a bonapartista kalandorok – sóváran arra, hogy legelőször is eltulajdonítván a tulajdont, annak védelmezőivé nyilváníthassák magukat – ezért összetömörülnek és egybeolvadnak a *„rendpárttá"*, ama forradalom gyakorlati termékévé, amelyet a proletariátus a *„szociális köztársaság"* lelkes követelésével hajtott végre. A rendpárt parlamenti köztársasága nemcsak az uralkodó osztály rémuralma. Az államhatalom az ő kezükben *bevallott szerszámává* válik a tőkés és a földtulajdonos meg állami élősködőik *polgárháborújának* a termelők forradalmi igényei ellen.

A monarchikus rendszerekben az uralkodó osztályoknak azok a frakciói, amelyek nincsenek hatalmon, a nép előtt megbélyegzik a mindenkori kormány elnyomó intézkedéseit és meghirdetett elveit; az uralkodó osztály

oppozíciós körei pártviszályaikban érdekeltté teszik a népet azzal, hogy saját érdekeire hivatkoznak, hogy néptribunus módra viselkednek, hogy követelik a népi szabadságok érvényesítését. A köztársaság névtelen uralmában azonban az uralkodó osztály különböző frakciói, miközben egyesítik az elmúlt rendszerek elnyomási módjait (az összes elmúlt rendszerek arzenáljaiból összeszedik az elnyomás fegyvereit) és irgalmatlanul alkalmazzák őket, az árulás orgiáját ülik. Cinikus arcátlansággal tagadják múltbeli fogadkozásaikat, lábbal tiporják „úgynevezett" elveiket, átkozzák a forradalmakat, amelyeket ezeknek az elveknek a nevében provokáltak, és átkozzák magát a köztársaság nevét is, noha csak e köztársaság névtelen uralma nyújt elég széles teret ahhoz, hogy beléphessenek a nép elleni közös keresztes hadjáratba.

Tehát az osztályuralomnak legkegyetlenebb s ugyanakkor leggyűlöletesebb és legfelháborítóbb formája ez. Mivel az államhatalmat csak a polgárháború szerszámaként használja, csak úgy tudja megtartani ezt a hatalmat, ha állandósítja a polgárháborút. Parlamenti anarchiával az élén, tetézve a „rend"-párt mindegyik frakciójának szakadatlan fondorlataival, amelyeket mindegyikük a maga kedvenc rendszerének restaurálásáért szó, nyílt háborúban az egész társadalmi test ellen, kivéve a maga szűk körét, a rendpárt uralma a rendetlenség legelviselhetetlenebb uralmává lesz. Miután a nép tömege ellen vívott háborújában a nép minden ellenállási eszközét megtörte és a népet védtelenül kiszolgáltatta a végrehajtó hatalom kardjának, a végrehajtó hatalom kardja magát a rendpártot és a parlamenti rezsimjét is leparancsolja a színről. A rendpártnak ez a parlamenti köztársasága ennélfogva csak interregnum lehet. Természetes szülötte a *császárság*, teljesen mindegy, hányadik az. A császárság formájában az államhatalom, amelynek jogara a kard, azt állítja, hogy a parasztságra támaszkodik, a termelőknek arra a nagy tömegére, amely láthatóan kívül áll a munka és a tőke közti osztályharcon; azt állítja, hogy megmenti a munkásosztályt azzal, hogy letöri a parlamentarizmust és ennélfogva az államhatalomnak az uralkodó osztályokkal szembeni közvetlen szolgai alárendeltségét; azt állítja, hogy megmenti magukat az uralkodó osztályokat azzal, hogy leigázza a munkásosztályokat anélkül, hogy megbántaná őket; azt állítja, hogy ha nem is közjólétet, de legalább nemzeti dicsőséget ad. Ezért kikiáltják a „rend megmentőjének". Akármennyire sérti is az uralkodó osztálynak és állami élősködőinek politikai büszkeségét, a császárság a burzsoá „rend" valóban adekvát rezsimjének bizonyul, minthogy szabad teret enged ipara minden tobzódásának, spekulációja minden gyalázatosságának és élete minden cicomás csillogásának. Az állam, amely így lát-

szólag a polgári társadalom fölé emelkedik, ugyanakkor e társadalom minden korrupciójának melegágyává lesz. Saját végső rothadtságát és az általa megmentendő társadalom rothadtságát a porosz szuronyok tárták fel, de ez a császárság annyira az elkerülhetetlen politikai formája a „rendnek", azaz a burzsoá társadalom „rendjének", hogy úgy látszik maga Poroszország is csak azért túrta ki párizsi központi székhelyét, hogy áthelyezze azt Berlinbe.

A császárság, elődeitől – a legitim monarchiától, az alkotmányos monarchiától és a parlamenti köztársaságtól – eltérően, nem egyszerűen a burzsoá társadalom egyik politikai formája, hanem egyidejűleg a legprostituáltabb, a legteljesebb és a legvégső politikai formája. A császárság a modern osztályuralomnak *az* államhatalma, legalábbis az európai kontinensen.

MELLÉKLETEK

I

Engels bevezetése a „Polgárháború Franciaországban” 1891-es német kiadásához[498]

Friedrich Engels

Bevezetés
[a „Polgárháború Franciaországban" 1891-es kiadásához]

Az a felszólítás, hogy a Nemzetközi Főtanácsnak a „Polgárháború Franciaországban" című üzenetét újból kiadjam és bevezetéssel lássam el, váratlanul ért. Ezért itt csak röviden a leglényegesebb pontokat érinthetem.

A fenti hosszabb munkához elöljáróban csatolom a Főtanács két rövidebb üzenetét a német–francia háborúról*. Egyrészt azért, mert a „Polgárháború"-ban utalás történik a másodikra, amely viszont az első nélkül nem érthető teljesen. Azután pedig, mert ez az ugyancsak Marx tollából származó két üzenet, nem kevésbé, mint a „Polgárháború", kiváló példája a szerző bámulatos, először a „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikájá"-ban** beigazolt adottságának, amellyel nagy történelmi események jellegét, horderejét és szükségszerű következményeit világosan felfogja olyan időpontban, amikor ezek az események még szemünk előtt játszódnak vagy épphogy lezajlottak. S végül, mert nekünk Németországban még ma is szenvednünk kell az akkori eseményeknek Marx által előre megmondott következményeitől.

Vagy nem következett-e be, amit az első üzenet mond, hogy ha Németországnak Louis Bonaparte elleni védelmi háborúja a francia nép elleni hódító háborúvá fajul, mindaz a szerencsétlenség, amely az úgynevezett felszabadító háborúk után Németországra szakadt, fokozott hevességgel fog újraéledni?*** Nem volt-e részünk további húszesztendős Bismarck-uralomban, a demagógüldözések[121] helyett a kivételes törvényben[499] és a szocialisták elleni hajszában, ugyanazzal a rendőri önkénnyel, betű szerint ugyanazzal a hajmeresztő törvénymagyarázattal?

---

* *V. ö. 1–5., 243–251. old. – Szerk.*
** *V. ö. 8. köt. 101–196. old. – Szerk.*
*** *V. ö. 4. old. – Szerk.*

És nem igazolódott-e be betű szerint az a jövendölés, hogy Elzász-Lotaringia annexiója „Franciaországot Oroszország karjaiba fogja kényszeríteni", s hogy ez után az annexió után Németországnak vagy nyíltan Oroszország szolgájává kell válnia, vagy pedig rövid nyugalom után új háborúra kell készülődnie, mégpedig „faji háborúra a szövetkezett szláv és latin fajok ellen"?* Vajon a francia tartományok bekebelezése nem kergette-e Franciaországot Oroszország karjaiba? Nem kereste-e Bismarck teljes húsz éven keresztül hasztalanul a cár kegyeit, nem hajhászta-e azokat még alantasabb szolgálatokkal, mint amilyeneket a kis Poroszország, mielőtt „Európa első nagyhatalmává" lett, a Szent Oroszország lábai elé szokott volt rakni? És nem függ-e még nap mint nap fejünk felett egy háború Damoklész-kardja[500], melynek első napján valamennyi okiratilag megerősített fejedelmi szövetség szét fog hullani, mint a pelyva, olyan háborúé, amelyről semmi nem bizonyos, csak kimenetelének teljes bizonytalansága, olyan faji háborúé, mely egész Európát kiszolgáltatja tizenöt- vagy húszmillió katona pusztításának, és amely csak azért nem dühöng máris, mert a nagy katonai államok közül még a legerősebb is fél a végeredmény teljes kiszámíthatatlanságától?

Annál inkább kötelességünk, hogy a német munkások számára ismét hozzáférhetővé tegyük az 1870-es nemzetközi munkáspolitika jövőbelátásának e félig elfeledett fényes bizonyítékait.

Ami erre a két üzenetre áll, az áll a „Polgárháború Franciaországban"-ra is. Május 28-án szenvedtek vereséget a túlerővel szemben a Kommün utolsó harcosai Belleville lejtőin, és már két nappal később, 30-án, Marx felolvasta a Főtanács előtt azt a munkáját, amelyben a Párizsi Kommün történelmi jelentőségét rövid, erőteljes, de oly éles és mindenekelőtt oly igaz vonásokkal ecseteli, hogy ezt az ezzel a tárggyal foglalkozó egész tömeges irodalomban soha többé utol nem érték.

Hála Franciaország 1789 óta végbement gazdasági és politikai fejlődésének, Párizs ötven éve abban a helyzetben van, hogy egyetlen forradalom sem törhetett ott ki úgy, hogy proletár-jelleget ne öltött volna, olyanképpen, hogy a proletariátus, mely a győzelmet vérével fizette meg, a győzelem után saját követeléseivel állt elő. Ezek a követelések a párizsi munkások mindenkori fejlődési foka szerint többé vagy kevésbé homályosak, sőt zavarosak voltak; de végeredményben valamennyi a tőkések és a munkások közötti osztályellentét kiküszöbölésére irányult. Hogy ez miképpen történjék, azt persze nem tudták. De maga a követelés, bármilyen határozat-

* *V. ö. 248. old. – Szerk.*

lanul volt is megfogalmazva, veszéllyel fenyegette a fennálló társadalmi rendet; a munkások, akik e követelést támasztották, még fegyverben voltak; az állam kormányrúdjánál álló burzsoák számára ennélfogva első parancsolat volt a munkások lefegyverzése. Ezért van a munkások által kivívott minden forradalom útján újabb harc, amely a munkások vereségével végződik.

Ez 1848-ban történt először. A parlamenti ellenzék liberális burzsoái reform-bankettokat tartottak, hogy keresztülvigyék a választási reformot, amelytől pártjuk uralomra jutását várták. A kormány ellen folytatott harcban mindinkább arra kényszerültek, hogy a néphez forduljanak, és így kénytelenek voltak az elsőbbséget lassanként a burzsoázia és a kispolgárság radikális és republikánus rétegeinek átengedni. De ezek mögött a forradalmi munkások állottak, s ezek 1830 óta jóval nagyobb politikai önállóságra tettek szert, mint azt a burzsoák és akár a republikánusok sejtették. A kormány és az ellenzék közötti válság pillanatában a munkások megkezdték az utcai harcot; Lajos Fülöp eltűnt, vele együtt a választási reform is, helyükbe létrejött a köztársaság, mégpedig olyan köztársaság, melyet maguk a győztes munkások „szociálisnak" neveztek. De hogy ezen a szociális köztársaságon mit kell érteni, azzal senki sem volt tisztában, még maguk a munkások sem. Most azonban voltak fegyvereik és hatalom voltak az államban. Ezért, mihelyt a kormányon levő burzsoá republikánusok némileg szilárd talajt éreztek a lábuk alatt, a munkások lefegyverzése volt az első céljuk. Úgy történt ez, hogy egyenes szószegéssel, kihívó gúnnyal és azzal a kísérlettel, hogy a munkanélkülieket egy távol eső vidékre száműzték, belekergették őket az 1848-as júniusi felkelésbe. A kormány gondoskodott nyomasztó túlerőről. Öt napig tartó hősies küzdelem után a munkások vereséget szenvedtek. És most olyan vérfürdő következett a védtelen foglyok között, amelynek nem volt párja ama polgárháborúk napjai óta, melyekkel a római köztársaság hanyatlása megindult.[285] A burzsoázia most mutatta meg először, milyen őrületes kegyetlen bosszúra gerjed, mihelyt a proletariátus külön osztályként, saját érdekeivel és követeléseivel merészel vele szemben fellépni. És 1848 mégis gyerekjáték volt a burzsoázia 1871-es tombolásához képest.

A büntetés nyomban bekövetkezett. A proletariátus még nem tudta Franciaországot kormányozni, a burzsoázia meg már nem tudta. Legalábbis akkor nem, amikor a burzsoázia többségében még monarchikus érzületű volt és három dinasztikus meg egy negyedik, republikánus pártra szakadt. Belső civódásai lehetővé tették a kalandor Louis Bonaparte-nak, hogy valamennyi hatalmi posztot – a hadsereget, a rendőrséget, a közigazgatás gépe-

zetét – birtokába vegye és 1851 december 2-án a burzsoázia utolsó erős várát, a nemzetgyűlést szétrobbantsa. A második császárságban megkezdődött Franciaország kizsákmányolása egy politikai és pénzügyi kalandorokból álló banda által, de egyszersmind egy olyan ipari fejlődés is, amilyen Lajos Fülöp szűkkeblű és félénk rendszerében, a nagyburzsoázia egy csak kicsiny részének kizárólagos uralma alatt sohasem volt lehetséges. Louis Bonaparte a tőkésektől elvette a politikai hatalmat azzal az ürüggyel, hogy őket, a burzsoákat, megvédi a munkásokkal szemben, a munkásokat viszont velük szemben; cserébe azonban uralma addig soha nem hallott mértékben kedvezett a spekulációnak és az ipari tevékenységnek, egyszóval az egész burzsoázia fellendülésének és meggazdagodásának. Persze még sokkal nagyobb mértékben elburjánzott a korrupció és a tömeges lopás, amelynek haszonélvezői a császári udvar körül csoportosultak és ebből a meggazdagodásból jókora százalékot húztak.

De a második császárság a francia sovinizmusra apellált, a második császárság az első császárság 1814-ben elvesztett határainak vagy legalábbis az első köztársaság határainak a visszakövetelését jelentette. Francia császárság a régi monarchia határain belül, sőt a még jobban megnyirbált 1815-ös határokon belül – ez huzamosabb időre lehetetlenség volt. Innen származott az időszakos háborúk és határkibővítések szükségessége. De semmilyen határkibővítés nem kápráztatta el annyira a francia soviniszták fantáziáját, mint az, amelyik a Rajna német balpartjára terjedt volna ki. Egy négyzetmérföld a Rajnánál többet ért nekik, mint tíz az Alpokban vagy másegyebütt. A második császárság adva lévén, a Rajna balpartjának visszakövetelése, egyszerre vagy részenként, csak idő kérdése volt. Ez az idő az 1866-os porosz–osztrák háborúval elérkezett; Bonaparte-nak, mivel Bismarck és a saját túl ravasz habozás-politikája a várt „területi kártérítéstől" elütötte, nem maradt más hátra, csak a háború, amely 1870-ben kitört és Sedanba[57], majd innen Wilhelmshöhébe[265] vetette őt.

A szükségszerű következmény az 1870 szeptember 4-i párizsi forradalom volt. A császárság összeomlott mint egy kártyavár, a köztársaságot ismét kikiáltották. De az ellenség ott állt a kapuk előtt; a császárság seregei részint Metzben reménytelenül körül voltak zárva, részint fogságban voltak Németországban. Ebben a szorult helyzetben a nép megengedte az egykori Törvényhozó Testület párizsi képviselőinek, hogy magukat a „nemzeti védelem kormányává" nevezzék ki. Annál is inkább beleegyeztek ebbe, mivel a védelem céljára most minden fegyverbíró párizsi belépett a nemzeti gárdába és fegyverben állt, úgyhogy most a munkások nagy többségben voltak. De csakhamar kirobbant az ellentét a majdnem kizárólag burzsoákból álló

kormány és a felfegyverzett proletariátus között. Október 31-én munkászászlóaljak megrohamozták a városházát és a kormány tagjainak egy részét foglyul ejtették; árulás, a kormány nyílt szószegése és néhány nyárspolgárzászlóalj közbelépése újra kiszabadította őket, és nehogy az idegen haderő által ostromlott város belsejében polgárháború lángoljon fel, a nép meghagyta az addigi kormányt hivatalában.

Végül, 1871 január 28-án, a kiéhezett Párizs kapitulált. De a háborúk történetében addig ismeretlen tisztességgel. Az erődítményeket átadták, a körfal ütegeit leszerelték, a sorkatonaság és a garde mobile fegyvereit beszolgáltatták, maguk a katonák hadifoglyoknak nyilváníttattak. A nemzeti gárda azonban megtartotta fegyvereit és ágyúit, és csupán fegyverszünetet kötött a győzőkkel. Ezek pedig nem is mertek diadalmenetben bevonulni Párizsba. Párizsnak csak egy kicsiny, méghozzá részben nyilvános parkokból álló csücskét merték megszállni, és azt is csupán néhány napra! És ez alatt az idő alatt őket, akik Párizst 131 napig tartották körülzárva, magukat is körülzárták a felfegyverzett párizsi munkások, gondosan ügyelve arra, hogy egyetlen „porosz" se léphesse át az idegen hódítónak átengedett szöglet szűk határait. Ilyen tiszteletet keltett a párizsi munkásság abban a seregben, amely előtt a császárság valamennyi csapata letette a fegyvert; és a porosz junkerok, akik azért jöttek ide, hogy bosszút álljanak a forradalom tűzfészkén, kénytelenek voltak hódolattal megállni és tisztelegni éppen e felfegyverzett forradalom előtt!

A háború alatt a párizsi munkásság beérte azzal, hogy a harc erélyes folytatását követelje. De most, amikor Párizs kapitulációja után létrejött a béke, Thiers-nek, a kormány új fejének látnia kellett, hogy a vagyonos osztályok — nagy földtulajdonosok és tőkések — uralma állandó veszélyben forog mindaddig, amíg a párizsi munkások kezükben tartják a fegyvert. Thiers első ténykedése tehát az volt, hogy megkísérelje lefegyverzésüket. Március 18-án sorkatonaságot küldött azzal a paranccsal, hogy a nemzeti gárda tulajdonát képező, Párizs ostroma alatt készült és közadakozásból fizetett tüzérséget elrabolják. A kísérlet balul ütött ki; Párizs egy emberként készülődött az ellenállásra, és Párizs és a Versailles-ban székelő francia kormány között megvolt a hadüzenet. Március 26-án megválasztották és 28-án kikiáltották a Párizsi Kommünt. A nemzeti gárda központi bizottsága, amely addig a kormányzatot gyakorolta, benyújtotta lemondását a Kommünnek, miután előzőleg még elrendelte a botrányos párizsi „erkölcsrendészet" eltörlését. Március 30-án a Kommün eltörölte az állításkötelezettséget és az állandó hadsereget és kimondta, hogy a nemzeti gárda, amelyhez minden fegyverbíró polgár tartozni köteles, az egyetlen fegyveres erő; az 1870 októberétől

esedékes lakbéreket egészen áprilisig elengedte, a már kifizetett összegeket a jövő béridőre beszámítva, és leállította a városi zálogházban a zálogtárgyak eladását. Ugyanazon a napon megerősítették hivatalukban a Kommünbe beválasztott külföldieket, mivel „a Kommün zászlaja a világköztársaság zászlaja"[463]. – Április 1-én elhatározták, hogy a Kommün egyetlen alkalmazottjának, tehát még maguknak a tagoknak a fizetése sem haladhatja meg a 6000 frankot (4800 márkát). A következő napon elrendelték az egyháznak az államtól való elválasztását és minden vallási célokat szolgáló állami kiutalás eltörlését, valamint az összes egyházi javak nemzeti tulajdonná változtatását; ennek következtében április 8-án utasítást adtak minden vallási szimbólum, szentkép, dogma, imádság, egyszóval mindannak kitiltására az iskolából, „ami az egyéni lelkiismeret körébe tartozik", és ezt fokozatosan végre is hajtották. – 5-én, válaszul arra, hogy a versailles-i csapatok nap mint nap agyonlőttek fogoly Kommün-harcosokat, kiadtak egy rendeletet túszok letartóztatására, ezt azonban nem hajtották végre. – 6-án a nemzeti gárda 137. zászlóalja előhozta a guillotine-t és a nép hangos üdvrivalgása közepette nyilvánosan elégette. – 12-én elhatározta a Kommün, hogy, mint a sovinizmusnak és a népek egymás ellen uszításának jelképét, ledönti a Vendôme téri diadaloszlopot, amelyet az 1809-es háború után Napóleon zsákmányolt ágyúkból öntetett. Ezt a határozatot május 16-án végrehajtották. – Április 16-án a Kommün elrendelte statisztikai kimutatás készítését a gyárosok által leállított gyárakról és tervezet kidolgozását arra, hogy e gyárakat az addig ott foglalkoztatott, szövetkezeti társaságokba tömörítendő munkások üzembe helyezzék, valamint arra, hogy egy olyan szervezet létesüljön, mely e szövetkezeteket egy nagy szövetségbe egyesíti. – 20-án eltörölték a pékek éjszakai munkáját, szintúgy a második császárság óta rendőrileg kinevezett egyének – elsőrendű munkásnyúzók – által monopóliumként űzött munkaközvetítést; ezt a húsz párizsi kerület elöljáróinak hatáskörébe utalták. – Április 30-án parancsot adott a Kommün a zálogházak bezárására, azzal, hogy ezek a munkások külön kizsákmányolására szolgálnak és ellentmondásban állanak a munkásoknak munkaszerzésmaikra és hitelre való jogával. – Május 5-én határozatot hozott a XVI. Lajos kivégzéséért engesztelésül emelt bűnbánó kápolna lebontására.

Így március 18-a óta élesen és tisztán kirajzolódott a párizsi mozgalom osztályjellege, amelyet addig az idegen invázió elleni harc háttérbe szorított. Minthogy a Kommünben csaknem kizárólag munkások vagy a munkások elismert képviselői ültek, határozataik is kimondottan proletár-jellegűek voltak. Vagy olyan reformokat hoztak, amelyeket a republikánus burzsoázia csupán gyávaságból mulasztott el, de amelyek a munkásosztály szabad ak-

ciójához szükséges alapzatot alkottak, például annak a tételnek az érvényre juttatása, hogy az *állam szempontjából* a vallás tisztára magánügy; vagy pedig olyan határozatokat adtak ki, amelyek közvetlenül a munkásosztály érdekét szolgálták és részben mélyen a régi társadalmi rend elevenébe vágtak. Mindez azonban egy ostromlott városban legfeljebb a megvalósítás kezdetéig juthatott el. És május elejétől kezdve a versailles-i kormány egyre nagyobb tömegben összegyűlő seregei ellen vívott küzdelem minden erőt igénybe vett.

Április 7-én a versailles-iak elfoglalták Neuillynél, Párizs nyugati frontján a Szajna átkelőhelyét; viszont 11-én a déli fronton egy támadásnál véres vereséget szenvedtek Eudes tábornoktól. Párizst szünet nélkül bombázták, méghozzá ugyanazok az emberek, akik ugyanennek a városnak a poroszok által véghezvitt bombázását szentséggyalázásnak bélyegezték. Most pedig ugyanezek az emberek koldultak a porosz kormánynál, küldje vissza sürgősen a Sedannál és Metznél foglyul ejtett francia katonákat, hogy azok visszahódítsák számukra Párizst. Ezeknek a csapatoknak fokozatos megérkezése május elejétől kezdve határozott túlerőt biztosított a versailles-iaknak. Ez már akkor megmutatkozott, amikor április 23-án Thiers megszakította a tárgyalásokat, amelyekben a Kommün felajánlotta Párizs érsekének* és egy sereg más, Párizsban túszként fogva tartott papnak a kicserélését az egyetlen Blanqui ellenében, akit kétszer választottak be a Kommünbe, de aki fogoly volt Clairvaux-ban. Ez még inkább meglátszott Thiers megváltozott nyelvezetén; ő, aki addig halogató és kétszínű volt, most egyszeriben szemtelen, fenyegetőző, brutális lett. Május 3-án a versailles-iak bevették a déli fronton a moulin-saquet-i sáncerődöt, 9-én Issy teljesen rommá lőtt erődjét, 14-én a vanves-i erődöt. A nyugati fronton lassanként egészen a fősáncig nyomultak előre, elfoglalva a körfalig elterülő számos falut és épületet; árulás és az ide beosztott nemzeti gárda mulasztása folytán 21-én sikerült behatolniok a városba. A poroszok, akik az északi és keleti erődöket megszállva tartották, megengedték a versailles-iaknak, hogy előrenyomuljanak a város északi, a fegyverszünet értelmében számukra tilos területén keresztül, és hogy így támadólag lépjenek fel egy hosszú frontszakaszon, melyet a párizsiak a fegyverszünet révén mindenképpen védettnek tartottak és ezért csak gyengén fedeztek. Ennek következtében az ellenállás csak gyenge volt Párizs nyugati felében, a tulajdonképpeni luxusvárosrészben; hevesebb és szívósabb lett, minél jobban közeledtek a benyomuló csapatok a keleti részhez, a tulajdonképpeni munkásvároshoz. Csak nyolcnapos küz-

* Darboy. – *Szerk.*

delem után verték le a Kommün utolsó védőit Belleville és Ménilmontant magaslatain; és most már tetőpontjára hágott védtelen férfiak, asszonyok és gyermekek gyilkolása, amely már egész héten át egyre fokozódó mértékben dühöngött. A hátultöltő puska már nem ölt elég gyorsan, százával lőtték halomra a legyőzötteket golyószórókkal. A „föderáltak fala"[501] a Père-Lachaise temetőben, ahol az utolsó tömeggyilkosságot végrehajtották, ma is áll még, mint némaságában beszédes tanúbizonysága annak, milyen őrjöngésre képes az uralkodó osztály, mihelyt a proletariátus a jogáért síkraszállni merészel. Azután – mikor mindenkit lemészárolni lehetetlennek bizonyult – jöttek a tömeges letartóztatások és a foglyok soraiból véráldozatul önkényesen kiválasztottak agyonlövetése, a többiek nagy táborokba hajtása, ahol haditörvényszék elé állításra vártak. A porosz csapatok, melyek Párizs északkeleti részét zárták körül, parancsot kaptak, hogy egyetlen menekülőt se engedjenek keresztül; a tisztek mégis gyakran szemet hunytak, amikor a katonák inkább az emberiesség, mint a fővezérség parancsának engedelmeskedtek; kiváltképp a szász hadtestet illeti dicsőség azért, hogy nagyon emberségesen járt el és sokakat átengedett, akiknek Kommün-harcos mivolta szemmellátható volt.

Ha ma, húsz év távlatából visszatekintünk az 1871-es Párizsi Kommün tevékenységére és történelmi jelentőségére, úgy véljük, hogy ahhoz, amit a „Polgárháború Franciaországban" leír, egyet-mást még hozzá kell fűznünk.

A Kommün tagjai két részre oszlottak, egy többségre, a blanquistákra, akik a nemzeti gárda központi bizottságában is túlsúlyban voltak, és egy kisebbségre: a Nemzetközi Munkásszövetség tagjaira, akik túlnyomóan a proudhoni szocialista iskolához tartoztak. A blanquisták akkoriban zömükben csak forradalmi, proletár ösztönből voltak szocialisták; csak kevesen jutottak el nagyobb elvi tisztánlátáshoz Vaillant segítségével, aki ismerte a német tudományos szocializmust. Így válik érthetővé, hogy gazdasági vonatkozásban sok mindent elmulasztottak, amit mai szemléletünk szerint a Kommünnek meg kellett volna tennie. Mindenesetre a legnehezebben érthető az a szent tekintélytisztelet, amellyel a Francia Bank kapui előtt megálltak. Ez súlyos politikai hiba is volt. A Bank a Kommün kezében – ez többet ért volna, mint tízezer túsz. Emiatt az egész francia burzsoázia nyomást gyakorolt volna a versailles-i kormányra a Kommünnel való béke érdekében. De még csodálatosabb, hogy mégis milyen sok helyes lépést tett a blanquistákból és a proudhonistákból álló Kommün. A Kommün gazdasági rendeleteiért, azok dicséretes és dicstelen oldalaiért magától

értetődőleg elsősorban a proudhonisták felelősek, éppúgy, mint ahogy a politikai cselekedeteiért és mulasztásaiért a blanquisták. És mindkét esetben úgy akarta a történelem iróniája – mint rendszerint, amikor doktrinérek kerülnek kormányra –, hogy mind az egyik, mind a másik fél az ellenkezőjét cselekedte annak, amit iskolájuk doktrínája előírt.

Proudhon, a kisparaszt és a kézművesmester szocialistája, pozitív gyűlölettel gyűlölte a szövetkezést. Azt mondta róla, hogy több rosszat rejt magában, mint jót; hogy természettől fogva meddő, sőt káros, mert a munkás szabadságát béklyóba veri; hogy merő dogma, improduktív és terhes, ellenkezésben áll mind a munkás szabadságával, mind a munkamegtakarítással; hogy hátrányai gyorsabban szaporodnak, mint előnyei; hogy vele szemben a konkurrencia, a munkamegosztás, a magántulajdon – gazdasági erők. Csak a nagyipar és a nagyüzemek – mint Proudhon mondja – kivételes eseteiben, például a vasutaknál, helyénvaló a munkások szövetkezése. (Lásd „Idée générale de la révolution", 3. tanulmány.)

És 1871-ben a nagyipar még Párizsban, a finom kézműipar központjában is már annyira nem számított többé kivételes esetnek, hogy a Kommün messze legfontosabb határozata elrendelte a nagyipar, sőt a manufaktúra olyan megszervezését, amely nemcsak az egyes gyárakon belüli munkások szövetkezésén nyugodott volna, hanem mindezeket a szövetkezeteket egy nagy szövetséggé is akarta egyesíteni; egyszóval olyan megszervezését, amelynek, mint Marx a „Polgárháború"-ban nagyon helyesen mondja, végeredményben a kommunizmusra, tehát a proudhoni tan szöges ellenkezőjére kellett irányulnia.* És ezért lett a Kommün egyben a szocializmus proudhoni iskolájának a sírja. Ez az iskola ma eltűnt a francia munkásság köreiből; itt most elvitathatatlanul – posszibilistáknál[502] nem kevésbé, mint „marxistáknál" – a marxi elmélet uralkodik. Csak a „radikális" polgárság soraiban akadnak még proudhonisták.

A blanquisták sem jártak jobban. Ezek az összeesküvés iskolájában nevelkedtek, az ennek megfelelő szoros fegyelem tartotta őket össze, s így abból a nézetből indultak ki, hogy egy aránylag kis létszámú, elszánt és jól megszervezett ember képes egy adott kedvező pillanatban nemcsak magához ragadni az állam kormányrúdját, hanem nagy és kíméletlen energia kifejtésével mindaddig meg is tartani, míg nem sikerül a nép tömegét a forradalomba belesodornia és a kis vezető csoport körül felsorakoztatnia. Ez mindenekelőtt megkövetelte minden hatalom legszigorúbb, diktatórikus központosítását az új, forradalmi kormány kezében. És mit

* *V. ö. 313. old. – Szerk.*

tett a Kommün, amely többségében éppen ezekből a blanquistákból állt? A vidékhez intézett valamennyi proklamációjában arra szólította fel a franciákat, hogy valamennyi francia kommün lépjen szabad föderációra Párizzsal, lépjen egy olyan nemzeti szervezetbe, amelyet első ízben teremtene meg valóban maga a nemzet. Éppen az addigi központosított kormány elnyomó hatalmának – hadseregnek, politikai rendőrségnek, bürokráciának –, amelyet Napóleon teremtett meg 1798-ban, és amelyet azóta minden új kormány szívesen fogadott szerszámként átvett és ellenfeleivel szemben kihasznált, éppen ennek a hatalomnak kellett mindenütt elbuknia, mint ahogy Párizsban már elbukott.

A Kommünnek mindjárt kezdettől be kellett látnia, hogy a már uralomra jutott munkásosztály nem igazgathat tovább a régi államgépezettel; hogy ennek a munkásosztálynak, ha nem akarja saját, csak az imént meghódított uralmát megint elveszíteni, egyrészt ki kell küszöbölnie az egész régi, addig őellene kihasznált elnyomó gépezetet, másrészt pedig biztosítania kell magát saját képviselőivel és hivatalnokaival szemben, azzal, hogy ezeket, kivétel nélkül, bármikor elmozdíthatóknak nyilvánította. Miben állt az addigi állam jellegzetes tulajdonsága? A társadalom a maga közös érdekeinek intézésére, eredetileg egyszerű munkamegosztás útján, különszerveket alkotott. De ezek a szervek, melyeknek csúcsa az államhatalom, saját különérdekeiket szolgálva, idővel a társadalom szolgáiból a társadalom uraivá váltak. Amint ez például nem csupán az örökletes monarchiában, hanem éppannyira a demokratikus köztársaságban is látható. Sehol sem alkotják a „politikusok" a nemzetnek jobban elkülönült és nagyobb hatalmú rétegét, mint éppen Észak-Amerikában. Itt mindkét nagy pártot[503], melyek felváltva vannak uralmon, megintcsak olyan emberek irányítják, akik a politikából üzletet csinálnak, akik az Unió és az egyes államok törvényhozó gyűléseinek mandátumaira spekulálnak, vagy akik abból élnek, hogy pártjuk számára agitálnak, és annak győzelme után jutalmul állást kapnak. Tudott dolog, miként próbálkoznak az amerikaiak harminc év óta azzal, hogy ezt az elviselhetetlenné vált igát lerázzák, és hogy mint süllyednek ennek ellenére egyre mélyebben a korrupció e mocsarába. Éppen Amerikán láthatjuk legjobban, hogyan megy végbe az államhatalomnak ez az önállósodása a társadalomtól, melynek eredetileg puszta szerszámául volt szánva. Itt nincsen dinasztia, nincs nemesség, nincs állandó hadsereg, az indiánok szemmel tartására kirendelt néhány katonán kívül, nincs bürokrácia fix alkalmazással vagy nyugdíjjogosultsággal. És mégis politikai spekulánsokból álló két nagy bandát látunk itt, akik az államhatalmat felváltva birtokukba veszik és a legkorruptabb eszközökkel a

legkorruptabb célokra kiaknázzák — és a nemzet tehetetlen ezzel a két nagy politikus-kartellal szemben, melyek állítólag az ő szolgálatában állnak, a valóságban azonban uralkodnak rajta és fosztogatják.

Ez ellen a minden eddigi államban elkerülhetetlen átváltozás ellen, mely az államot és az állami szerveket a társadalom szolgáiból a társadalom uraivá tette, a Kommün két csalhatatlan szert alkalmazott. Először is minden közigazgatási, bíráskodási és közoktatási állást az érdekeltek általános szavazati jogán alapuló választás útján töltött be, mégpedig úgy, hogy ugyanezek az érdekeltek választottjukat mindenkor visszahívhatták. Másodszor pedig minden szolgálatért, akár magas, akár alacsony, csak olyan bért fizetett, amilyent más munkások kaptak. A legmagasabb fizetés, amelyet egyáltalán adott, 6000 frank volt. Ezzel biztos reteszt tolt az álláshajhászás és a törtetés elé, a képviseleti testületekbe kiküldötteknek adott kötött mandátum nélkül is, amit ráadásul szintén bevezettek.

Az eddigi államhatalomnak ezt a szétrobbantását és egy új, igazában demokratikus államhatalommal való helyettesítését behatóan ecseteli a „Polgárháború" harmadik szakasza. Szükséges volt azonban néhány vonására itt még egyszer röviden rátérni, mert éppen Németországban az államba vetett babonás hit a filozófiából átment a burzsoázia köztudatába, sőt sok munkásába is. A filozófiai elképzelés szerint az állam „az eszme megvalósulása"[504] vagy a filozófiai nyelvre lefordított Isten-országa e földön, az a terület, ahol az örök igazság és igazságosság megvalósul vagy meg kell hogy valósuljon. És ebből következik azután a babonás tisztelete az államnak és mindannak, ami az állammal összefügg, és ez annál könnyebben létrejön, mert az emberek kora gyermekségüktől megszokták azt a hiedelmet, hogy az egész társadalom közös ügyeit és érdekeit nem is lehet másképpen intézni, mint ahogyan eddig intézték, azaz az állam és annak jól fizetett hatóságai révén. És azt hiszik, hogy már valami roppant merész lépést tettek, ha megszabadultak az örökletes monarchiába vetett hittől és a demokratikus köztársaságra esküsznek. Valójában azonban az állam nem egyéb, mint gépezet arra, hogy egyik osztály elnyomja a másikat, mégpedig a demokratikus köztársaságban nem kevésbé, mint a monarchiában; és legjobb esetben egy olyan rossz, melyet az osztályuralomért folyó harcban győztes proletariátus örököl, és amelynek legrosszabb oldalait kénytelen lesz, ugyanúgy, mint a Kommün, tüstént minél jobban megnyirbálni, amíg egy új, szabad társadalmi állapotok között felnőtt nemzedék képes nem lesz arra, hogy az egész államkacatot sutba dobja.

A német[505] filisztert újabban ismét üdvös rettegés fogja el, ha e szavakat hallja: a proletariátus diktatúrája. Nos, hát, uraim, akarjátok-e tudni,

milyen is ez a diktatúra? Nézzétek meg a Párizsi Kommünt. Az a proletariátus diktatúrája volt.

London, a Párizsi Kommün huszadik évfordulóján,
1891 március 18.

F. Engels

A megjelenés helye: „Der Bürgerkrieg in Frankreich", Berlin 1891
Eredeti nyelve: német

II

Feljegyzések és dokumentumok

I

[Marx felszólalása a nemzeti védelem kormányáról[506]]

[A Főtanács 1871 január 17-i ülésének jegyzőkönyvéből]

Marx polgártárs kijelentette, hogy mivel számos angol tag van jelen, egy igen fontos megállapítást kíván tenni. Az, amit Odger a legutóbbi, St. James' Hallban tartott ülésen a francia kormányról mondott, nem felel meg a valóságnak. Második üzenetünkben leszögeztük, hogy az ideiglenes kormány néhány tagja az 1848-as forradalom óta szégyenbélyeget visel.* Odger viszont azt mondta, hogy nem terheli őket bűn. Favre csak a köztársaság képviselőjeként fogadható el, nem pedig mint Jules Favre, a makulátlan hazafi. Most olymódon beszélnek róla, hogy Favre-t helyezik előtérbe, a köztársaságot pedig szinte szem elől tévesztik. Íme egy példa Favre viselt dolgairól. Az 1848-as forradalom után Favre belügyminiszter lett, minthogy Flocon beteg volt, Ledru-Rollin Favre-t szemelte ki. Legelső intézkedéseinek egyike az volt, hogy visszahozta a hadsereget Párizsba, ami később lehetővé tette, hogy a burzsoázia lelövesse a munkásokat. A nép utóbb, mikor meggyőződött róla, hogy a nemzetgyűlés a burzsoázia embereiből áll, Lengyelország mellett tüntetett, s ez alkalommal behatolt a nemzetgyűlésbe.[507] Az elnök könyörgött Louis Blanc-nak, hogy szóljon a tüntetőkhöz és csillapítsa le őket, amit ő meg is tett. Egy Oroszországgal vívott háború megmentette volna a köztársaságot. Néhány nappal később Jules Favre-nak az volt az első dolga, hogy felhatalmazást kérjen Louis Blanc perbe fogására, azon a címen, hogy a behatolók cinkostársa volt. A nemzetgyűlés azt hitte, hogy a kormány adott neki erre utasítást, de a kormány összes többi tagja leleplezte, hogy ez a lépés Favre magánügye volt. Az ideiglenes kormány konspirált, hogy kiprovokálja a júniusi felkelést. Amikor a tüntetőket már agyonlőtték, Favre a végrehajtó bizottság[508] megszüntetését javasolta. 27-én megfogalmazta azt a rendeletet, mely szerint a foglyokat bírósági tárgyalás nélkül transzportálni kell;[509] 15 000-et deportáltak. Novemberben az alkotmányozó gyűlés kénytelen volt néhány még nem deportált fogoly ügyét megvizsgálni. Egyedül Brestben ezret kellett szabadon bocsátani. Még a legveszedelmesebbek közül is, akiknek az ügyét a katonai bizottság tárgyalta, sokat szabadon kellett engedni, másokat csak rövid börtönbüntetésre tudtak ítélni. Ezután amnesztiát indítványoztak, de Favre mindig ellene volt. Azok közé az embe-

* *V. ö. 249. old. – Szerk.*

rek közé tartozott, akik bizottságot követeltek az egész forradalom ügyének kivizsgálására, februárt kivéve. Elősegítette minden idők leggyalázatosabb sajtótörvényeinek[510] elfogadását, melyeknek Napóleon jó hasznát vette. A júliusi monarchia alatt Favre-nak bizonyos kapcsolatai voltak a bonapartistákkal és minden befolyását latba vetette, hogy Napóleont bejuttassa a nemzetgyűlésbe. Szorgalmazta a római expedíciót[224], ami az első lépés volt a császárság bevezetéséhez.

Eredeti nyelve: angol

2

[Engels felszólalása a március 18-i párizsi forradalomról[511]]

[A Főtanács 1871 március 21-i ülésének jegyzőkönyvéből]

Azután Engels polgártárs leírást adott a párizsi helyzetről. Kijelentette, hogy az e héten Párizsból kapott levelek, melyeket Serraillier már említett, tisztázták azt, ami korábban érthetetlen volt. Úgy tűnt, mintha néhány ember hirtelen hatalmába kerített volna bizonyos számú ágyút és megtartotta volna őket. Az egész sajtó és minden tudósító azt írta, hogy ezekkel az emberekkel le kell számolni, de a francia kormány várakozó álláspontra helyezkedett. A párizsi bizottságunktól kapott tájékoztatás szerint a nemzeti gárdisták fizették ezen ágyúk készítését és meg akarták őket tartani. A választás után úgy látták, hogy olyan nemzetgyűlés alatt, amilyet most választottak,[236] a köztársaság koránt sincs biztonságban. Aztán a poroszok behatoltak Párizsba; ekkor az ágyúkat elvitték egy másik városrészbe, hogy ne férhessenek hozzájuk. Ezután a kormány igényt támasztott rájuk és megpróbálta őket elvenni a nemzeti gárdistáktól. Aurelle de Paladines-t nevezték ki a nemzeti gárda főparancsnokává és rendőrprefektussá.* Napóleon alatt a zsandárok főparancsnoka és a papok párthíve volt. Dupanloup orléans-i püspök parancsára öt óra hosszat vezekelt a templomban, miközben hadseregét egy a németekkel vívott csatában megverték. E kinevezés minden kételyt eloszlatott a kormány szándékait illetően.

A nemzeti gárda ezután felkészült az ellenállásra. 260 zászlóalj közül 215 legénysége és tisztjei közösen központi bizottságot szerveztek. Minden század választott egy küldöttet, belőlük alakultak a kerületek vagy városnegyedek helyi bizottságai, és ezek választották meg a központi bizottságot.

Húsz kerület közül csak öt nem választott küldöttet. Amikor a nemzetgyűlés Versailles-ba költözött, a kormány megpróbálta megtisztítani Párizst a forradalmároktól és elvenni tőlük az ágyúkat. Az éppen akkor Párizsba érkezett csapatokat akarták bevetni Vinoy vezényletével, akinek parancsnoksága alatt a katonák az 1851-es coup d'état** idején a bulvárokon a népet lőtték. Kora reggel részleges sikert értek el,

---

* *A Főtanács következő, 1871 március 28-i ülésén Engels kijelentette, hogy március 21-i beszédének jegyzőkönyvébe hiba csúszott*: „Aurelle de Paladines és Valentin tábornokok egyszercsak egyazon személlyé váltak. Rendőrprefektussá azonban az utóbbit nevezték ki." – *Szerk.*

** – államcsíny – *Szerk.*

a nemzeti gárdisták azonban, mihelyt rájöttek, mi történt, munkához láttak, hogy visszaszerezzék az ágyúkat, és a katonák a néppel fraternizáltak. A város most a nép kezén volt, azokat a csapatokat, amelyek nem álltak át, visszavonták Versailles-ba, és a nemzetgyűlés nem tudta, mitévő legyen. A központi bizottság tagjai közül egyik sem volt hírneves, Félix Pyat-k és hasonló vágású emberek nem voltak köztük, de a munkásosztály jól ismerte őket. Az Internacionálénak négy tagja volt a bizottságban.

A Kommün megválasztását másnapra tűzték ki. Kihirdették, hogy a sajtószabadságot tiszteletben kell tartani, de nem a rothadt bonapartista sajtóét. A legfontosabb elfogadott határozat az volt, hogy az előzetes békemegállapodást tiszteletben kell tartani. A poroszok még mindig a közelben vannak, és növelné a siker esélyeit, ha kívül lehet tartani őket a viszályon.

Eredeti nyelve: angol

3

[Engels és Marx felszólalásai az angliai republikánus mozgalomról[512]]

[A Főtanács 1871 március 28-i ülésének jegyzőkönyvéből]

Engels polgártárs kijelentette, nem az a kérdés, hogy támogatjuk-e a republikánus mozgalmat, hanem hogy az a jelenlegi körülmények között a mi utunkra fog-e térni. Vannak emberek, mint Peter Taylor és mások, akik egyszerűen a köztársaság mellett vannak; de tekintetbe kell venni, hogy a monarchia eltörlése az Államegyház, a Lordok Háza és sok más dolog eltörlését is magával hozná. Itt republikánus mozgalom nem bontakozhat ki anélkül, hogy ki ne terjedne a munkásosztály mozgalmává, ha pedig ilyen mozgalom megindul, azt is tudni kellene, hogyan fejlődik tovább. Mielőtt eszméinket átültethetnők a gyakorlatba, létre kell jönnie a köztársaságnak. Figyelemmel kell kísérnünk ezt a mozgalmat és helyes volt, hogy tagjaink bekapcsolódnak és igyekeznek annak formáját kialakítani. Ha burzsoá üggyé válik, klikk lesz belőle. A munkásosztály mást nem tehet, mint hogy szakít minden fennálló formával.*

Engels polgártárs kijelentette, hogy Amerikában ugyanakkora az elnyomás, mint itt, de a köztársaság széles teret nyújt a munkásosztály agitációja számára. A sűrű népességű államokban a munkásmozgalom meg van szervezve, de megerősödését a benépesületlen terület nagysága akadályozza.

Marx polgártárs meggyőződése szerint semmiféle republikánus mozgalom nem válhat komollyá, ha nem válik szociális mozgalommá. A mostani mozgalom drótmozgatói persze semmi ilyesfélét nem akarnak.

Eredeti nyelve: angol

---

* *Harris e helyen közbevetette, hogy Amerikában nincs Államegyház, de a munkásosztály helyzete ugyanolyan rossz, mint Angliában. – Szerk.*

4

[Engels felszólalása a Párizsi Kommünről]

[A Főtanács 1871 április 11-i ülésének jegyzőkönyvéből]

Engels polgártárs kijelentette, hogy még egy tényt kell közölnie. A sajtó újabban tele van csodálatos dolgokkal, melyeket a Szövetség művelt, a legutóbbi csoda, melyet egy párizsi lap közöl, az, hogy Karl Marx 1857-ben Bismarck magántitkára volt.

Engels továbbá kijelentette: nem helyes, ha úgy hagyjuk folyni a párizsi eseményeket, hogy semmit sem szólunk róluk. Amíg a nemzeti gárdisták központi bizottsága tartotta kézben az ügyet, jól mentek a dolgok, de a választás[513] óta több a fecsegés, mint a cselekedet. Versailles-jal szemben akkor volt itt a cselekvés ideje, amikor gyenge volt, de ezt az alkalmat elszalasztották, s most úgy látszik Versailles kerekedik felül és visszaszorítja a párizsiakat. A nép nem sokáig fogja tűrni, hogy vereségbe vezessék. A párizsiak területet vesztettek, muníciójukat hiábavalóan ellövöldözték, élelmiszerkészleteiket pedig felélik. Kiéheztetéssel nem lehet őket behódoltatni, amíg Párizs egyik oldal felől nyitott. Favre nem volt hajlandó porosz segítséget elfogadni.[514] 1848 júniusában a harc négy nap alatt véget ért, de akkor a munkásoknak nem volt ágyújuk. Most nem fog ilyen gyorsan véget érni. Louis-Napoléon szélesre építtette az utcákat, hogy ágyúkkal pásztázhassa őket a munkások ellen, de most ez a munkások javára válik, ők pásztázhatják majd ágyúkkal az utcákat a másik párt ellen. A munkások – 200 000 ember – sokkal jobban vannak megszervezve, mint bármely más felkelésben. A helyzet súlyos, és az esélyek nem olyan jók, mint két héttel ezelőtt.

Eredeti nyelve: angol

5

[Marx felszólalása a Párizsi Kommünről]

[A Főtanács 1871 április 25-i ülésének jegyzőkönyvéből]

[Marx: . . .][515] vagy újságok. Ezt majd a jövőben helyreütjük, mert a kereskedelmi kapcsolatokat a Kommün és London között egy utazó megbízott tartja majd fenn, aki a mi kapcsolataink fennmaradásáról is gondoskodik.

A XVII. kerületben megüresedett helyek betöltésére Serraillier-t és Dupont-t jelölték.[516] Serraillier megírta, hogy Dupont-t biztosan megválasztják, de a választás óta nem írt, talán Manchesterbe küldte a levelet. Kiderült, hogy több levelet írtak, mint ahány megérkezett.

Félix Pyat és Vésinier Párizsban megrágalmazták Serraillier-t és Dupont-t, de amikor Serraillier perrel fenyegetőzött, letagadták. Sürgősen írnunk kell Párizsba, megállapítani, hogy milyen okokból rágalmazta meg Pyat Serraillier-t és Dupont-t. (Mottershead polgártárs indítványára Marx polgártárs megbízást kap a levél megírására.[517])

A leveleket Lafargue az erődítési vonalon kívül adta postára, vasúti továbbításuk emiatt késett; mind a francia, mind a porosz kormány átvizsgálta e leveleket. A bennük foglalt információ legnagyobb része régi volt, de tartalmaztak néhány tényt, melyet a lapok nem közöltek. Megállapították, hogy a vidéken éppoly keveset tudnak arról, mi folyik Párizsban, mint az ostrom alatt. Kivéve ahol éppen harc folyik, a város még sohasem volt ilyen nyugodt. A polgárság jó része csatlakozott a belleville-i nemzeti gárdistákhoz. A nagytőkések megszöktek, a kiskereskedők meg a kisiparosok pedig a munkásosztállyal tartanak. Senkinek fogalma sem lehet a nép és a nemzeti gárdisták lelkesedéséről, és a versailles-iak bolondok, ha azt hiszik, hogy benyomulhatnak Párizsba. Párizs nem hiszi, hogy a vidéken felkelésre kerül sor, és tudja, hogy túlerőt vetnek be ellene, de ettől nem fél; fél azonban a porosz beavatkozástól és az élelmiszerhiánytól. A lakbérről és a kereskedelmi váltókról kiadott rendeletek mesteri csapások voltak; nélkülük a kiskereskedők és kisiparosok háromnegyede csődbe jutott volna. Duval és Flourens meggyilkolása felcsigázta a bosszúvágyat. Flourens családja és a Kommün megbíztak egy törvényszéki tisztviselőt, hogy állapítsa meg haláluk okát, de hiába. Flourens-t egy házban ölték meg.

Néhány információ arról szól, hogyan gyártanak táviratokat. Mikor Brutto átvizsgálta a nemzeti védelem kormányának elszámolásait, kiderítette, hogy pénzt utaltak ki egy tökéletesített, hordozható nyaktiló szerkesztésére. A nyaktilót megtalálták és a

Kommün rendeletére nyilvánosan elégették. A gáztársaság több mint egymillióval tartozott a községtanácsnak, de nem mutatott hajlandóságot a visszafizetésre, míg javait le nem foglalták; csak ekkor adott át egy ilyen összegű váltót a Francia Banknak. A táviratok és a tudósítók verziói ezekről a dolgokról teljesen különbözők voltak. A leginkább az szúrt szemet, hogy a Kommün olyan olcsón kormányoz. A legmagasabb rangú tisztviselők évi 6000 frank járandóságot kapnak, a többiek csak annyit, amennyi a munkások bére.

Az üzenet* a következő ülésig elkészül.

Eredeti nyelve: angol

* *V. ö. 291–331. old. – Szerk.*

6

[Engels felszólalása a Párizsi Kommünről]

[A Főtanács 1871 május 9-i ülésének jegyzőkönyvéből]

Engels polgártárs ezután kijelentette, hogy az üzenet még nincs készen. Marx polgártárs komolyan megbetegedett, és az üzeneten végzett munkától az állapota rosszabbodott. Az üzenet azonban szombaton készen lesz, és az Albizottság[518] délután öt óra után bármikor összeülhet Marxnál.

A Kommüntől egy küldött volt itt és jó híreket hozott. Szigorú intézkedéseket kellett tenni, hogy útlevél nélkül ne lehessen a városba jutni. Kiderült, hogy versailles-i kémek kedvükre jártak-keltek. A fő támadás kudarcot vallott. A versailles-i hadsereg megpróbált behatolni a nemzeti gárdisták és a bástyafalak közé, de most már csak egy helyen támadhat, mégpedig éppen ott, ahol korábban kudarcot vallott. A védelem erősödik. A Kommün némi területet vesztett; Clamart-t visszahódította. Még ha a versailles-i hadsereg bevenné is a bástyafalakat, mögöttük barikádok vannak, s olyan harcra, amilyenre most kerülne sor, még sohasem volt példa. Barikádokat első ízben védenek ágyúkkal, katonai fegyverekkel és regulárisan szervezett erőkkel. A harcoló seregek most majdnem egyenlő erősek. Versailles vidékről nem kaphat csapatokat, saját csapatai közül pedig néhányat el kellett irányítania, hogy a városokban rendet tartsanak. Thiers még azt sem engedheti meg, hogy a városi tanácsok politikai megbeszélésre összegyűljenek Bordeaux-ban;[458] ezt megakadályozandó, Napóleon törvényéhez kellett folyamodnia.[497]

Eredeti nyelve: angol

7

[Marx felszólalása a Párizsi Kommünről[519]]

[A Főtanács 1871 május 23-i ülésének jegyzőkönyvéből]

Marx polgártárs elmondta, hogy beteg volt és emiatt nem volt módjában az üzenetet befejezni, amelynek megírásával megbízták, reméli azonban, hogy jövő keddig készen lesz. A párizsi harcról azt mondta, attól tart, hogy közel a vég, de ha a Kommünt leverik, ez csak a küzdelem elnapolását jelenti. A Kommün elvei örök érvényűek, nem lehet őket eltaposni; újra meg újra be fognak igazolódni, mígcsak a munkásosztály fel nem szabadul. A Párizsi Kommünt a poroszok segítségével tiporják el, akik Thiers zsandáraiként működnek. A Kommün szétzúzására irányuló összeesküvést Bismarck, Thiers és Favre főzték ki; Bismarck Frankfurtban elmondta, hogy Thiers és Favre kérték őt fel a beavatkozásra. Az eredmény azt mutatja: Bismarck minden tőle telhetőre hajlandó volt, hogy segítségükre legyen, kivéve német katonák életének kockáztatását, – nem mintha becsülné az emberéletet, ha valamit szerezhet érte, de azt akarta, hogy Franciaország még mélyebbre süllyedjen, hogy még többet préselhessen ki belőle. Megengedte, hogy Thiers-nek több katonája legyen, mint amennyit a megállapodás előirányzott, de csak korlátolt mennyiségű élelmet engedett Párizsba szállítani. Ez csak a régi mese. A felsőbb osztályok mindig is egyesültek, hogy elnyomhassák a munkásosztályt. A XI. században háború folyt francia lovagok és normann lovagok között, és a parasztok felkelést szerveztek; a lovagok erre menten megfeledkeztek viszályukról és szövetkeztek, hogy leverjék a parasztok mozgalmát. Annak bizonyítására, hogy a poroszok rendőrmunkákat végeztek, fel lehet említeni, hogy a porosz megszállás alatt álló Rouenban 500 embert letartóztattak azzal a váddal, hogy az Internacionáléhoz tartoznak. Az Internacionálétól rettegnek. A francia nemzetgyűlésen a minap Jaubert gróf – ez a kiaszott múmia, aki 34-ben miniszter volt és a sajtóellenes intézkedések támogatásáról híres, – beszédet tartott, amelyben azt követelte, hogy a rend helyreállítása után a kormány első kötelessége legyen az Internacionálé működésének kivizsgálása és elfojtása.

Eredeti nyelve: angol

8

[Marx felszólalása a burzsoá sajtónak az Internacionáléra és a Párizsi Kommünre vonatkozólag terjesztett rágalmairól]

[A Főtanács 1871 június 6-i ülésének jegyzőkönyvéből]

Marx polgártárs felhívta a Tanács figyelmét az angol sajtó által a Kommünről terjesztett gyalázatos hazugságokra. Ezeket a hazugságokat a francia és a porosz rendőrség gyártja. Mindkettő attól fél, hogy az igazság kitudódik. Millière-ről azt állították, hogy az egyik legdühödtebb tagja volt a Kommünnek. Tény viszont, hogy sohasem volt a Kommün tagja, de mivel Párizs egyik képviselője volt, ürügyre volt szükség, hogy agyonlőhessék. Az angol sajtó Thiers rendőrségének és vérebeinek szerepét vállalta. Rágalmakat eszeltek ki a Kommün és az Internacionálé ellen, hogy szolgálják Thiers véres politikáját. A sajtó igen jól ismerte az Internacionálé céljait és elveit. Voltak tudósításai arról, hogy hogyan üldözték az Internacionálét Párizsban a császárság alatt. A sajtó képviselői jelen voltak a Szövetség különböző kongresszusain és tanácskozásaikról be is számoltak. Mégis terjesztett a sajtó olyan jelentéseket, melyek szerint a Szövetséghez tartozik a Féni Testvériség[520], a carbonarók[521] (megszűnt 1830-ban), a Marianne[522] (úgyszintén megszűnt 1854-ben) és más titkostársaságok, és kérdéssel fordult Henderson ezredeshez, tudja-e, hol tartózkodik a Főtanács, melynek állítólag Londonban van a székhelye. Mindezt egyszerűen azért agyalták ki, hogy bármiféle Internacionálé-ellenes akciót igazoljanak. A felsőbb osztályok rettegnek az Internacionálé elveitől.

Marx úgyszintén felhívja a figyelmet arra, hogy Mazzini a „Contemporary Review"-ban[523] közölt cikkében denunciálja a Kommünt. A kelleténél kevésbé köztudott, hogy Mazzini mindig szemben állt a munkásmozgalmakkal. Denunciálta az 1848 júniusi felkelőket, amire Louis Blanc – akinek akkor több mersze volt mint ma – választ adott. Amikor Pierre Leroux – akinek nagy családja volt – állást kapott Londonban, Mazzini volt az, aki denunciálta.

Tény az, hogy Mazzini a régi vágású republikanizmusával nem értett meg és nem ért el semmit. Olaszországban katonai despotizmust hozott létre a nemzetiségi kiáltozásával. Őszerinte az állam – ami imaginárius dolog – minden, a társadalom – ami realitás – semmi. Minél előbb fordít hátat a nép egy ilyen embernek, annál jobb.

Eredeti nyelve: angol

9

[Marx beszélgetése a „World" tudósítójával[524]]

London, július 3.

... Azonnal a tárgyra tértem. Úgy látszik, mondtam, a világ az Internacionálét illetően sötétben tapogatózik; roppantul gyűlöli, de nem tudja világosan megmondani, mi az, amit gyűlöl. Néhányan, akik azt állították, hogy másoknál jobban kifürkészték, mit rejt ez a homály, kijelentették, hogy valamiféle Janus-főre[525] bukkantak – egyik arcán egy becsületes munkás derűs mosolya, másik arcán egy gyilkos összeesküvő mord ábrázata. Nem derítene-e fényt a rejtélyre, mely ez elé az elmélet elé tornyosul.

A tudós nevetett, kissé kuncogott is, úgy hiszem, arra a gondolatra, hogy menynyire félünk tőle.

„Kedves uram, nincs itt semmiféle felfedni való rejtély", kezdte, igen csiszolt Hans Breitmann dialektusban[526], „kivéve talán az emberi butaságé, olyan embereké, akik mindig figyelmen kívül hagyják azt a tényt, hogy Szövetségünk nyilvánosan működik, hogy tevékenységéről a legrészletesebb beszámolók jelennek meg, melyeket bárki elolvashat, ha kedve tartja. Szervezeti szabályzatunkat egy pennyért megveheti, és ha egy shillingért megvásárolja röpiratainkat, majdnem annyit tud meg rólunk, amennyit jómagunk tudunk."

T[*udósító*]: „Majdnem – meglehet; de vajon az a valami, amit nem tudok, nem a legfontosabb fenntartás-e? Hogy egészen őszinte legyek Önnel és úgy vessem fel a kérdést, ahogyan egy kívülálló megfigyelőben felmerül: vajon az Önökről általánosan kialakult rossz vélemény nem jelent-e valamivel többet a tömeg tudatlanságból fakadó rosszindulatánál? De még azután is, amit Ön nekem mondott, jogos a kérdés: voltaképpen mi a Nemzetközi Szövetség?"

Dr. M.: „Csak azt kell néznie, hogy egyénileg kik alkotják – munkások."

T.: „Igen, de a katonák nem okvetlenül a felettük rendelkező államhatalom képviselői. Ismerem az Önök szervezetének néhány tagját és hajlandó vagyok elhinni, hogy ők nem az összeesküvők fajtájából valók. Egyébként is, az olyan titok, amelybe milliónyi ember van beavatva, egyáltalán nem titok többé. De hogy áll a dolog akkor, ha ezek az emberek csak eszközök egy vakmerő és – re-

mélem megbocsát, ha hozzáteszem – nem túlságosan aggályoskodó konklávé kezében?"

Dr. M.: „Mi sem bizonyítja ezt."

T.: „És a legutóbbi párizsi felkelés?"

Dr. M.: „Először is azt kérem: bizonyítsa be, hogy egyáltalán volt összeesküvés, – hogy bármi is történt, ami nem a pillanat körülményeinek törvényszerű következménye volt; vagy ha ténynek vesszük az összeesküvést, annak a bizonyítékát kérem, hogy a Nemzetközi Szövetség részt vett benne."

T.: „Erre mutat a Szövetség számos tagjának jelenléte a Kommün testületében."

Dr. M.: „Akkor ez a szabadkőművesek összeesküvése is volt, mert ők egyénileg nem kis mértékben vettek részt a munkában. Igazán nem lepne meg, ha a pápa az egész felkelést az ő rovásukra írná. De próbáljunk más magyarázatot találni. A párizsi felkelést a párizsi munkások csinálták. Vezetői és ügyintézői szükségképpen a legtehetségesebb munkások voltak; de a legtehetségesebb munkások történetesen a Nemzetközi Szövetség tagjai is. Tetteikért azonban a Szövetség mint olyan semmiképpen sem kell hogy felelős legyen."

T.: „A világ ezt másképpen nézi. Az emberek Londonból küldött titkos utasításokról, sőt pénzküldeményekről beszélnek. Lehet-e azt állítani, hogy a Szövetség állítólag nyilvános tevékenysége eleve kizár minden titkos kapcsolatot?"

Dr. M.: „Volt-e valaha is társaság, amely úgy tevékenykedett, hogy nem tartott fenn bizalmas kapcsolatokat éppúgy, mint nyilvános kapcsolatokat? De aki titkos londoni utasításokról, valamiféle pápai uralom alatt álló, ármánykodó központból eredő, hitre és erkölcsre vonatkozó rendeletekről beszél, teljesen félreérti az Internacionálé természetét. Ez azt jelentené, hogy az Internacionálénak centralizált kormányformája van, holott valóságos formája szándékosan olyan, hogy a legnagyobb mozgásteret engedi a helyi energiának és a függetlenségnek. A valóságban az Internacionálé egyáltalán nem a munkásosztály tényleges kormánya. Inkább egyesítő kötelék, semmint ellenőrző hatalom."

T.: „És ennek az egyesítésnek mi a célja?"

Dr. M.: „A munkásosztály gazdasági felszabadítása a politikai hatalom meghódítása útján. E politikai hatalom felhasználása társadalmi célok elérésére. Szükséges, hogy olyan átfogó célokat tűzzünk ki, amelyek a munkásosztály tevékenységének minden formájára kiterjednek. Ha e céloknak speciális jelleget adnánk, akkor egyetlen szekció – egyetlen nemzet munkásosztályának szükségleteihez kellene iga-

zodnunk. De lehet-e azt kívánni, hogy minden ember egyesüljön kevesek céljai érdekében? Ha ezt tettük volna, Szövetségünk óhatatlanul elvesztette volna jogcímét az Internacionálé elnevezésre. A Szövetség nem írja elő a formát a politikai mozgalmaknak; csak céljuk tekintetében kíván biztosítékot. Csatlakozott társaságaink hálózata a munka egész világát átfogja. A világ mindegyik részén a problémának valamely speciális nézőpontja jelentkezik, és az ottani munkások a maguk módján törekszenek számot vetni vele. A munkások közötti egyesülés nem lehet minden részletében teljesen azonos Newcastle-ban és Barcelonában, Londonban és Berlinben. Angliában például a munkásosztály előtt nyitva van a politikai hatalom megnyilvánításának útja. Felkelés őrültség lenne ott, ahol a békés agitáció gyorsabban és biztosabban célhoz vezet. Franciaországban viszont az elnyomó törvények százai és az osztályok közti halálos ellentét miatt úgy látszik szükségszerű a társadalmi háború erőszakos megoldása. Azt, hogy ilyen megoldást választ-e, az illető ország munkásosztályának ügye. Az Internacionálé nem formál igényt arra, hogy hatalmi szóval döntse el a kérdést, sőt alig is ad tanácsot. De minden mozgalom számára biztosítja együttérzését és támogatását a saját törvényei megszabta határok között."

T.: „És milyen természetű ez a támogatás?"

Dr. M.: „Hogy egy példát mondjak, a felszabadító mozgalom egyik legmindennapibb formája a sztrájk. Azelőtt, ha sztrájk volt az egyik országban, leverték azzal, hogy más országból hozattak munkásokat. Az Internacionálé ennek szinte teljesen véget vetett. Tájékoztatást kap a tervezett sztrájkról, ezt az információt továbbadja tagjainak, ezek pedig azonnal átlátják: a harc színhelyét tilos területnek kell tekinteniök. A munkáltatók így csakis saját munkásaikra vannak utalva. A legtöbb esetben a sztrájkolóknak *más segítségre nincs is szükségük*. Pénzalapjukat saját járulékaik vagy azon társaságok gyűjtései biztosítják, melyekkel közvetlenebb kapcsolatot tartanak, ha pedig túlságosan súlyos nyomás nehezedik rájuk, és ha a sztrájk elnyeri a Szövetség jóváhagyását, szükségleteiket a közös kasszából fedezik. Nemrég ilyen módon vitték győzelemre a barcelonai szivarkészítő munkások sztrájkját.[527] De a Szövetségnek nem fűződik érdeke a sztrájkokhoz, bár bizonyos feltételek mellett támogatja őket. Pénzügyi szempontból semmiképpen sem származhat haszna belőlük, viszont könnyen érheti miattuk veszteség. Röviden összefoglalva: A munkásosztály a növekvő gazdagság közepette szegény marad, a növekvő luxus közepette elnyomorodik. Az anyagi kifosztottság morálisan és fizikailag elkorcsosítja a munkásokat. Mások segítségére nem számíthatnak. Parancsoló szükségszerűséggé vált tehát számukra, hogy saját ügyüket maguk vegyék a kezükbe. Meg kell változtatniok a viszonyt maguk és a tőkések és földtulajdonosok között, ez pedig azt jelenti, hogy meg kell változtatniok a társadalmat. Ez az általános célja minden ismert munkásszervezetnek; a Föld- és Munkaligák[528], a szakszervezetek és a kölcsönös segélyegyletek, a fogyasztási és termelőszövetkezetek csak eszközök e cél szolgálatában. E szervezetek tökéletes szolidaritásának megteremtése a Nemzetközi Szövetség feladata. Befolyása kezd mindenütt érezhetővé válni. Két lap terjeszti nézeteit Spanyolországban, három Németországban, ugyanennyi Ausztriában és Hollandiában, hat Belgiumban és hat Svájcban. Most

pedig, hogy elmondtam Önnek, mi az Internacionálé, talán ki tudja alakítani saját véleményét az állítólagos összeesküvéseiről."

T.: „És Mazzini, ő tagja-e az Önök szervezetének?"

Dr. M. (nevetve): „Dehogy is! Nem sokat haladtunk volna, ha nincsenek különb eszméink az övéinél."

T.: „Véleménye meglep. Bizonyosra vettem, hogy ő a leghaladóbb nézeteket képviseli."

Dr. M.: „Csak a polgári köztársaság régi eszméjét képviseli, semmi többet. Mi nem akarunk a polgársággal közösködni. Mazzini ugyanúgy elmaradt a korszerű mozgalom mögött, mint a német professzorok, akiket azonban Európában még mindig a jövendő kulturált demokrácia apostolainak tartanak. Azok is voltak valamikor – talán 48 előtt, amikor a német polgárság, angol értelemben, még alig valamennyire érte el tulajdonképpeni kifejlődését. Most azonban testületileg átálltak a reakció oldalára, és a proletariátus többé tudni sem akar róluk."

T.: „Némelyek pozitivista elemet vélnek az Önök szervezetében felfedezni."

Dr. M.: „Szó sincs róla. Vannak közöttünk pozitivisták, és más, nem hozzánk tartozó pozitivisták is tevékenykednek. De ez nem filozófiájuknak köszönhető, mely a mi értelmünkben vett népkormányzattal semmiféle közösséget nem akar vállalni, csak egy új hierarchiát akar a régi helyére állítani."

T.: „Úgy látom, hogy az új nemzetközi mozgalom vezetőinek nemcsak a saját Szövetségüket, hanem a saját filozófiájukat is meg kellett teremteniök."

Dr. M.: „Így is van. Például aligha tehetnők fel, hogy tőkeellenes harcunk sikeres lesz, ha taktikánkat mondjuk Mill politikai gazdaságtanára alapoznók. Ő felvázolta a tőke–munka-viszony egyik fajtáját. Mi – reméljük – bebizonyítjuk, hogy van mód másféle viszony létrehozására is."

T.: „És az Egyesült Államok?"

Dr. M.: „Tevékenységünk fő centrumai jelenleg Európa régi társadalmaiban vannak. Eddig sok körülmény oly irányban hatott, hogy az Egyesült Államokban a munkáskérdés nem válhatott mindent elsodró jelentőségűvé. De ezek a körülmények gyorsan eltűnőben vannak és a munkáskérdés ott is gyorsan előtérbe kerül, párhuzamosan azzal, ahogy növekszik, akárcsak Európában, a közösség többi részétől megkülönböztetett és a tőkétől elkülönülő munkásosztály."

T.: „Úgy hiszem, hogy a remélt megoldást – akármiféle lesz is – ebben az országban a forradalom erőszakos eszközei nélkül érik majd el. Az angol rendszer, tudniillik az, hogy gyűléseken és a sajtóban folyik az agitáció, mígcsak a kisebbség többséggé nem alakul át, reményteljes jele ennek."

Dr. M.: „E tekintetben nincsenek olyan vérmes reményeim, mint Önnek. Az angol burzsoázia mindig is készségesen elfogadta a többség ítéletét, amíg a szavazatokra monopóliuma volt. De figyelje meg, hogy mihelyt saját megítélése szerint életfontosságú kérdésekben kisebbségben marad, új rabszolgatartó-háborúnak nézhetünk elébe."

A megjelenés helye: „Woodhull & Claflin's Weekly",
1871 augusztus 12. (13/65.) sz.

Eredeti nyelve: angol

10

[Engels felszólalása Mazzininak az Internacionáléhoz fűződő kapcsolatairól]

[A Főtanács 1871 július 25-i üléséről szóló sajtóbeszámolóból]

Engels polgártárs kijelentette: a pápa után[529] szóljunk most az ellenpápáról; jelentenie kell, hogy Giuseppe Mazzini lapja hasábjain megtámadta az Internacionálét.* Tudja – állapítja meg Mazzini –, hogy az olasz nép szereti őt és ő szereti az olasz népet, majd így folytatta: „Egy Szövetség lépett a porondra, mely azzal fenyegetőzik, hogy minden rendet felforgat." (Ugyanezeket a szavakat használta a pápa is.) „Sok évvel ezelőtt alakult meg, már kezdettől fogva megtagadtam, hogy tagjai közé tartozzam. Egy Londonban székelő Tanács vezetése alatt áll, melynek lelke Karl Marx, aki éles elméjű ember, de – akárcsak Proudhon – romboló jellem és uralkodói természet, féltékeny mások befolyására. A Tanács maga, mely különböző nemzetiségű emberekből áll, a Szövetséget sújtó bajokról folytatott vitákban nem képes egységes célt kitűzni, sem az e bajok orvoslásához szükséges egységes felfogást kialakítani. Ezért léptem ki a Szövetségből és ezért lépett ki onnan a Demokratikus Egyesülés (London) olasz szekciója is. Az Internacionálé három alapvető elve: 1. Isten, azaz mindenféle erkölcsiség tagadása. 2. A haza tagadása, melyet kommunák konglomerátumává bomlasztana, melyeknek elkerülhetetlen sorsa az egymás közti viszálykodás lenne. 3. A tulajdon tagadása, ezzel megfosztva minden munkást munkája gyümölcsétől, hiszen az egyéni tulajdon joga nem egyéb, mint minden ember joga arra, amit létrehozott." E pontokra vonatkozó terjengős fejtegetések után Mazzini végül azt tanácsolja az olasz munkásosztálynak, hogy az ő zászlaja alatt szorosan összefogva szervezzen egy ellenligát az internacionalistákkal szemben, bízzék Olaszország jövőjében, dolgozzék az ország jövőjéért és dicsőségéért, saját körében alapítson szövetkezeti boltokat (nem termelőszövetkezeteket), hogy mindenki a lehető legtöbb nyereségre tehessen szert.

Mint látjuk, Mazzini egy fontos pontban ellentmond önmagának; egy helyütt leszögezi, hogy „már kezdettől fogva megtagadta, hogy az Internacionálé tagjai közé tartozzék", utóbb pedig azt mondja, hogy kilépett onnan. Hogy valaki hogyan léphet ki valahonnan, ahová sohasem tartozott, azt a közönség képzeletére bízzuk. Tény az

* *V. ö. 358–359. old. – Szerk.*

hogy Mazzini sohasem volt az Internacionálé tagja, megkísérelte azonban, hogy azt saját eszközévé tegye. Programot dolgozott ki, melyet az ideiglenes tanács elé terjesztettek, de az elutasította; majd Wolff őrnagy útján – akiről azóta kiderült, hogy rendőrkém – ugyanezen célból néhány további kísérletet tett, ám kudarcot vallott. A legutóbbi időkig azután Mazzini tartózkodott attól, hogy bármi módon beavatkozzék az Internacionálé ügyeibe.

Ami az Internacionálé ellen emelt vádakat illeti, ezek vagy valótlanok, vagy képtelenek. Az első vád, mely szerint az Internacionálé kötelezővé akarja tenni az ateizmust, nem felel meg a valóságnak; ezt a vádat a Főtanács titkára Jules Favre köriratára adott válaszlevelében* már megcáfolta. A második vád képtelen, mert az Internacionálé, nem ismervén el hazát, egyesítésre törekszik, nem szétbomlasztásra. Ellenzi a nemzetiségi kiáltozást, mert ez arra való, hogy elválassza a népeket egymástól, a zsarnokok pedig előítéletek elhintésére és antagonizmus szítására használják; a latin és a teuton faj közötti féltékenység vezetett a legutóbbi katasztrofális háborúhoz, és Napóleon azt ugyanúgy felhasználta, mint Bismarck. A harmadik vád csak azt árulja el, hogy Mazzini a politikai gazdaságtannak még az alapelemeit sem ismeri. Az olyan egyéni tulajdont, mely mindenki számára biztosítja saját munkája gyümölcseit, az Internacionálé nem szándékszik eltörölni, ellenkezőleg: ezt akarja megalapozni. Jelenleg a tömegek munkájának gyümölcse a kevesek zsebébe vándorol; és a tőkés termelés e rendszerének kell Mazzini terve szerint változatlanul megmaradnia, az Internacionálé pedig éppen ezt akarja lerombolni. Azt kívánja, hogy mindenki, férfi és nő, megkapja munkája termékét. Az Olaszországból érkezett levelek azt bizonyítják, hogy az olasz munkások az Internacionáléval tartanak és Mazzini sekélyes szofisztikája nem fogja őket tévútra vezetni.

A megjelenés helye: „The Eastern Post",
1871 július 29. (148.) sz.
Eredeti nyelve: angol

* *V. ö. 333–334. old. – Szerk.*

11

[Engels felszólalása a londoni konferencia összehívásáról[530]]

[A Főtanács 1871 július 25-i ülésének jegyzőkönyvéből]

Engels polgártárs javasolta, hogy „hívják össze a Szövetség zárt konferenciáját Londonba szeptember harmadik vasárnapjára". Megemlítette, hogy a szekciók tavaly a háború okozta körülmények miatt felhatalmazták a Főtanácsot az évi kongresszus elhalasztására – és jelenleg sem sokkal jobb a helyzet. Franciaországban lehetetlen kongresszust tartani. Németországban a Szövetséget üldözik, és bármely tag, akinek lenne mersze egy kongresszuson részt venni, megkockáztatná, hogy börtönbe vetik. Spanyolországban ugyancsak üldözik a Szövetséget, Belgiumban pedig nincs szabadság. Így, *mindent egybevéve, csak két helyen lehetne összegyűlni*: Angliában és Svájcban, Robin polgártárs azonban elmondta, hogy milyen szakadás támadt az utóbbi országban a tagság körében. Emellett az a helyzet, hogy ha kongresszust hívnak össze, alig néhány szekció tudna delegátust küldeni, ugyanakkor viszont a Főtanácsnak *feltétlenül tanácskoznia kell a szekciókkal a jövőben követendő politikáról* és jóvá kell hagyatnia jogkörét, ez pedig csak akkor történhet meg, ha megtartják a javasolt zárt konferenciát.

Eredeti nyelve: angol

12

[Marx felszólalása Odger ellen[531]]

[A Főtanács 1871 augusztus 1-i üléséről szóló sajtóbeszámolóból]

Marx polgártárs kijelentette, hogy még egy tárgy van, amire ki akar térni. Kiderült, hogy a Föld- és Munkaliga[528] egyik összejövetelén bizonyos Shipton úr, akit ő nem ismer, de aki hír szerint Odger úr jobbkeze, bírálta a „Polgárháború Franciaországban" című üzenetet és azt állította, hogy ő (Dr. Marx) megtagadta a Főtanácsot. Az ilyen megjegyzés csak Shipton úr tudatlanságát bizonyítja és nem vall nagy felfogóképességre, még akkor sem, ha valóban csupán bábfigura Odger úr kezében. Amiért magát vallotta az üzenetben foglalt vádak szerzőjének,* ezzel megtagadta a Főtanácsot! – De hiszen ez a Tanács jóváhagyásával történt, azért, hogy olyan embereknek, mint Odger, akik Thiers és Favre úr védelmezői, ne legyen módjukban azt állítani: nem tudják, hogy az üzenetben emelt vádak igazak-e vagy sem. Marx abban a levélben, melyben szerzőnek vallotta magát, felszólította azokat, akiket megvádolt, indítsanak ellene rágalmazási pert, hogy az ügyet bíróság előtt lehessen kivizsgálni, de ez nem szolgálta az illetők célját, mert tudták, mi lenne az eredmény. Persze könnyen érthető, hogy Odger úr miért volt elégedetlen, hiszen külpolitikai kérdésekben olymérvű tudatlanságot árult el, amekkora egy átlagos újságolvasóról sem volna elhihető. Azt állította, hogy Jules Favre jelleme feddhetetlen, holott köztudomású, hogy egész életében a francia munkásosztály és mindennemű munkásmozgalom elkeseredett ellenfele volt; ő volt fő bujtogatója a 48 júniusi mészárlásoknak;[226] ő kezdeményezte a Róma elleni expedíciót 49-ben;[224] ő volt az az ember, aki kieszközölte Louis Blanc kiutasítását Franciaországból, és egyike volt azoknak, akik visszahozták Bonaparte-ot; de Odger úr mégis pirulás nélkül felállt és azt állította: „Semmi rosszat sem mondhatunk Jules Favre jellemére." Ha Odger úr, aki állítása szerint az Internacionálé egyik legaktívabb tagja volt, valamennyire is eleget tett kötelességeinek, tudnia kellett, hogy az ilyen kijelentésnek a legcsekélyebb alapja sincs. Vagy annak tudatában tette, hogy valótlant állít, vagy megbocsáthatatlan tudatlanságot árult el. Odger úr az elmúlt öt évben mit sem tudott az Internacionáléról, mert feladatainak soha nem tett eleget. Az elnöki tisztséget a kongresszus eltörölte, mert úgy találta,

* *V. ö. 341., 343, 348. old. – Szerk.*

hogy az haszontalan, tehát csak látszattisztség.[302] Odger úr volt az Internacionálé első és egyetlen elnöke; kötelességeinek sohasem tett eleget – a Főtanács nélküle is elboldogult –, s így e tisztséget eltörölték.

A megjelenés helye: „The Eastern Post",
1871 augusztus 5. (149.) sz.
Eredeti nyelve: angol

13

[Marx felszólalása a londoni konferencia megnyitásán[532]]

[A londoni konferencia 1871 szeptember 17-i ülésének jegyzőkönyvéből]

Marx: A Főtanács konferenciát hívott össze,

hogy megtárgyalja a különböző országok küldötteivel a Szövetséget számos országban fenyegető veszélyek elhárítása végett foganatosítandó intézkedéseket, és hogy olyan új szervezetet alakítson ki, amely megfelel a helyzet szükségleteinek;

másodszor, hogy kidolgozzon egy választ ama különböző kormányoknak, melyek szüntelenül minden rendelkezésükre álló eszközzel a Szövetség szétzúzásán dolgoznak;

és végül, hogy véglegesen rendezze a svájci viszályt.

Egyéb, a konferencia folyamán bizonyára felmerülő másodrendű kérdéseket is meg kell majd oldani.

Marx polgártárs hozzáteszi, hogy nyilvános nyilatkozatot kell majd intézni az orosz kormányhoz, mert ez bele akarja keverni a Szövetséget egy bizonyos titkos társasági ügybe, melynek fő mozgatói teljességgel idegenek vagy ellenségesek a Szövetséggel szemben.[533]

Ez zárt konferencia, de ha majd minden küldött visszatért hazájába, a Főtanács nyilvánosságra fogja hozni azokat a határozatokat, melyek közzétételét a konferencia szükségesnek véli.

Eredeti nyelve: francia

14

[Marx felszólalásai a trade unionokról[534]]

[A londoni konferencia 1871 szeptember 20-i ülésének jegyzőkönyvéből]

I

Marx úgy hiszi, hogy ezt a határozatot nem a bázeli kongresszuson fogadták el; utólagos vizsgálat alapján elismeri, hogy valóban hoztak ilyen értelmű határozatot.[535] Ez jámbor óhaj volt; akkor ő is hitt abban, hogy a dolog lehetséges; most az a meggyőződése, hogy a trade unionok nem fogadják el ezt a föderációt. A trade unionok, mondja, arisztokratikus kisebbség. A szegény munkások nem lehetnek tagjaik; a munkások tömege, melyet a gazdasági fejlődés nap mint nap a faluról a városba kerget, hosszú ideig a trade unionokon kívül marad, a legkisemmizettebb tömeg pedig egyáltalán nem kerül soraikba. Ugyanez vonatkozik a londoni East Enden született munkásokra, akiknek egytizede sem kerül be a trade unionokba. A parasztok, a napszámosok soha nem kerülhetnek be ezekbe a társaságokba.

A trade unionok önmagukban tehetetlenek; kisebbség maradnak. Nincs semmi hatalmuk a proletárok tömegei felett, míg az Internacionálénak közvetlen hatása van ezekre. Az Internacionálénak a munkások bevonásához nincs szüksége a trade unionokra; az internacionális eszme azonnal megragadja őket. Az Internacionálé az egyetlen társaság, amely a munkásokban teljes bizalmat kelt.

A nyelv is akadálya a trade unionok nemzetközi egyesülésének.

II

Marx nem osztja Steensnek a trade unionokra vonatkozó aggodalmait.[536] Ezek sohasem tudtak valamit nyélbe ütni anélkül, hogy hozzánk ne fordultak volna – még a legjobban megszervezett trade unionok sem, melyeknek szekciói vannak az Egyesült Államokban; a trade unionok kívül álltak Anglia legnagyobb forradalmi mozgalmán[537].

Amióta létezik az Internacionálé, másképp áll a helyzet. Ha a trade unionok latba akarják vetni erőiket, a mi segítségünkkel mindent elérhetnek. Szervezeti szabályzatukban szerepelt egy cikkely, amely tiltotta a politikába való beavatkozást; politikai akciókra csak az Internacionálé befolyása alatt vállalkoztak. A Főtanács hosszú éve-

ken át tartotta a kapcsolatot a trade unionokkal; volt egy bizottság[538]; a Főtanács még most is kapcsolatban áll három nagyváros – Manchester, Birmingham és Sheffield – trade unionjaival.

Eredeti nyelve: francia

15

[Marx felszólalása a munkásosztály politikai akciójáról[356]]

[A londoni konferencia 1871 szeptember 20-i ülésének jegyzőkönyvéből[539]]

Lorenzo polgártárs felhívott bennünket az ügyviteli szabályzat betartására, és Bastelica polgártárs követte példáját. Előveszem az eredeti szervezeti szabályzatot és az alapító üzenetet, és mindkettőben azt olvasom, hogy a Főtanács tartozik megvitatás végett munkaprogramot terjeszteni a kongresszusok elé.[540] Az a program, amelyet a Főtanács megvitatás céljából a konferencia elé terjeszt, kitér a Szövetség szervezetére, és Vaillant javaslata erre a pontra vonatkozik; Lorenzo és Bastelica felszólamlása tehát megalapozatlan.

Szinte minden országban voltak bizonyos Internacionálé-tagok, akik a genfi kongresszuson elfogadott szervezeti szabályzat[376] megcsonkított kiadására támaszkodva propagandát indítottak a politikától való tartózkodás mellett, s ezt a propagandát a kormányok bölcsen óvakodtak megzavarni; Németországban Schweitzer és Bismarck más zsoldosai még azt is megkísérelték, hogy a szekciókat befogják a kormánypolitika szekerébe. Franciaországban ez a bűnös tartózkodás tette lehetővé, hogy Favre, Picard és mások szeptember 4-én magukhoz ragadják a hatalmat; március 18-án e tartózkodás miatt tűrték el egy olyan diktatorikus bizottság megalakulását Párizsban, mely nagyobbrészt bonapartistákból és intrikusokból állt, akik szántszándékkal tétlenül elvesztegették a forradalom első napjait, melyeket a forradalom megszilárdításának kellett volna szentelniök.[541]

Amerikában egy nemrégen tartott kongresszuson,[542] melyen munkások vettek részt, elhatározták, hogy saját kezükbe veszik a politikai kérdést, s olyan személyek helyett, akik mesterségszerűen űzik a politizálást, magukfajta munkásokra bízzák képviseletüket, az ő feladatukká teszik osztályérdekeik védelmét.

Angliában egy munkásnak nehezebb bejutni a parlamentbe. E testület tagjai semmiféle díjazást nem kapnak, és így a munkás számára, aki csak munkájából élhet meg, a parlament elérhetetlen; a burzsoázia, mely csökönyösen elzárkózik attól, hogy a parlament tagjai díjazást kapjanak, igen jól tudja: ezzel az eszközzel megakadályozza, hogy a munkásosztály képviselethez jusson.

De nem szabad azt hinnünk, hogy munkások jelenlétének a parlamentekben csekély a jelentősége. Ha beléjük fojtják a szót, mint De Potter és Castiau esetében, vagy ha kidobják őket, mint Manuelt, – e kíméletlenség és türelmetlenség mély hatást

tesz a népre; ha viszont, mint Bebel és Liebknecht, beszélhetnek erről a szószékről, az egész világ meghallja őket. Ez, így vagy amúgy, elveink számára nagy publicitást jelent. Hogy csak egy példát említsek: amikor Bebel és Liebknecht a Franciaországban vívott háború ellen és alatt megindították harcukat, hogy a történtekért minden felelősséget elhárítsanak a munkásosztályról, egész Németország felbolydult; még Münchenben is, abban a városban, ahol eddig még csak a sör ára miatt volt forradalom, nagy tüntetéseken követelték, hogy vessenek véget a háborúnak.

A kormányok ellenségesek velünk szemben;* minden rendelkezésünkre álló lehető eszközt felhasználva, válaszolnunk kell nekik. Azzal, hogy munkásokat juttatunk a parlamentbe, megannyi győzelmet aratunk fölöttük, de meg kell válogatnunk az embereket és nem Tolainokat küldeni oda.

Marx támogatja Vaillant polgártárs javaslatát és Frankelnak azt a módosítását, hogy előre kell bocsátani egy indoklást, mely megmagyarázza e nyilatkozat létokát, vagyis leszögezi, hogy a Szövetségnek nemcsak mai, hanem mindenkori követelése, hogy a munkások foglalkozzanak politikával.

Eredeti nyelve: francia

* *A Martin által készített első feljegyzésben a bekezdés így kezdődik*: „A júliusi forradalom óta a burzsoázia minden lehetőt megtesz, hogy észrevétlenül akadályokat gördítsen a munkások útjába. Lapjaink nem jutnak el a tömegekhez. A parlamenti szószék az a legjobb fegyver, mellyel publicitást szerezhetünk." – *Szerk.*

16

[Marx felszólalása a munkásosztály politikai akciójáról]

[A londoni konferencia 1871 szeptember 21-i ülésének jegyzőkönyvéből[543]]

Marx nem szólal fel Vaillant javaslata ellen, mert már tegnap mellette szólalt fel. Bastelicának azt válaszolja, hogy már a konferencia elején eldöntötték, hogy ez teljes egészében szervezeti, nem pedig elvi kérdés.[344] Ami az ügyviteli szabályzatra történt hivatkozást illeti, figyelmeztet arra, hogy a szervezeti szabályzat és az alapító üzenet – melyeket újból felolvas – egyetlen egészként olvasandó.*

A tartózkodás történetét ismertetve, azt mondja, ne bosszankodjunk e kérdésen. E doktrínát jóhiszemű utopisták propagálták, de akik ma ugyanezt az utat akarják járni, nem azok. A heves harc után elnapolják a politikát és ezzel a népet a formalista és polgári ellenzék karjaiba kergetik, amely ellen pedig harcolnunk kell ugyanakkor, amikor a hatalom ellen. Le kell lepleznünk Gambettát, hogy a néppel ne éljenek vissza még egyszer. Marx Vaillant véleményén van: kihívással kell válaszolnunk minden kormánynak, mely üldözi az Internacionálét.

A reakció az egész kontinensen működik, általános és állandó – még az Egyesült Államokban és Angliában is, csak más formában.

Meg kell mondanunk a kormányoknak: tudjuk, hogy ti vagytok a proletárokkal szembeni fegyveres erő; ahol lehetséges, békésen fogunk ellenetek fellépni, és ha szükséges lesz, fegyveresen tesszük ezt.

Marx úgy véli, hogy Vaillant javaslatának megszövegezésében egyet-mást változtatni kell, ezért Utyin javaslatához[544] csatlakozik.

Eredeti nyelve: francia

---

* *Az egyik első feljegyzésben még ez következik*: „Marx a tartózkodáspártiak ellen foglal állást és azt mondja róluk, hogy szektások." – *Szerk.*

17

[Marx felszólalása a Nemzetközi Munkásszövetség helyzetéről Németországban és Angliában[545]]

[A londoni konferencia 1871 szeptember 22-i ülésének jegyzőkönyvéből]

Mint tudják, Németországban a Szövetség szervezete nem működhetik saját neve alatt, mivel a törvények nem engedik meg, hogy valamely helyi társaság külföldi társasághoz csatlakozzék; a Szövetség azonban mégis működik és roppant fejlődést ért el ebben az országban Szociáldemokrata Párt néven, amely már régen a Szövetséghez tartozik, de ünnepélyesen másodszor is csatlakozott hozzánk a drezdai kongresszuson[546]. Szükségtelen tehát ez országra nézve bármiféle olyan intézkedést vagy nyilatkozatot javasolnunk, amilyeneket azon országokra vonatkozólag szavaztunk meg, ahol a Szövetséget üldözik.

Rosszat mondott ugyan a német diákokról, de a német munkásokra semmit sem mondhat; a legutóbbi háború alatt, amely az osztályok közötti harc tárgyává lett, a német munkások magatartása felette állt minden dicséretnek. A *Szociáldemokrata Párt* egyébként igen jól megértette, hogy Bonaparte és Vilmos sokkal inkább a modern eszmék elfojtása, semmint a hódító eszmék megvalósítása céljából indította el ezt a háborút. Az egész braunschweigi bizottságot letartóztatták* és egy orosz határmenti erődbe szállították, legtöbb tagja felségárulás vádjával ma is börtönben van. Bebel és Liebknecht, a német munkásosztály képviselői, a birodalmi gyűlés színe előtt habozás nélkül kijelentették, hogy tagjai a Nemzetközi Szövetségnek és tiltakoznak e háború ellen, s ennek céljaira bármiféle hadihitel megszavazását megtagadják. A kormány nem merte őket az ülés folyamán letartóztatni; a rendőrség csak távozásukkor tette rájuk a kezét és börtönbe hurcolta őket.

A Kommün alatt a német munkások gyűléseiken és lapjaikban szüntelenül kinyilvánították szolidaritásukat a párizsi forradalmárokkal. A Kommün leverése után pedig Boroszlóban gyűlést tartottak, melyet a porosz rendőrség hiába próbált megakadályozni; ezen a gyűlésen és különböző más német városokban rendezett összejöveteleiken lelkesen éltették a Párizsi Kommünt. S végül, amikor Vilmos császár és

* *V. ö. 252. old. – Szerk.*

hadserege diadalmasan bevonult Berlinbe, a nép „Éljen a Kommün!" kiáltással fogadta a győzteseket.*

Angliáról szólván Marx polgártárs elfelejtette a következőket közölni:

Önök is tudják, hogy az angol és az ír munkások között mindenkor igen nagy ellentét volt, melynek okait egyébként igen egyszerű felsorolni. Ennek az ellentétnek az a forrása, hogy nyelvük és vallásuk különbözik,** és hogy az ír munkások bérkonkurenciát jelentenek az angol munkásoknak. Angliában ez az ellentét a forradalom kerékkötője, amit a kormány és a felső osztályok ügyesen ki is használnak; meggyőződésük szerint ugyanis nincs olyan kötelék, mely az angol és az ír munkásokat egyesítheti. Igaz persze, hogy politikai téren bármiféle egyesülés lehetetlen volna; de gazdasági téren ez nem így van; mindkét területen alakulnak nemzetközi szekciók, melyeknek e minőségükben együttesen egyazon cél felé kell törekedniök. Az ír szekciók száma nemsokára igen jelentős lesz.

Eredeti nyelve: francia

* *A Martin által készített első feljegyzésben még ez következik*: „A munkások bebizonyították, hogy ők az egyetlen németországi párt, mely szocialista célokat követ." – *Szerk.*

** *A Martin által készített első feljegyzésben még ez következik*: „hogy Írország hosszú idő óta elnyomatás alatt áll" – *Szerk.*

18

[Marx felszólalása a titkos társaságokról]

[A londoni konferencia 1871 szeptember 22-i ülésének jegyzőkönyvéből[547]]

Marx felolvassa a következő javaslatot:

„Azokban az országokban, ahol az Internacionálé szabályszerű megszervezése a kormányok beavatkozása folytán pillanatnyilag megvalósíthatatlan, a Szövetség, illetve annak helyi csoportjai újjáalakulhatnak különböző más neveken, minden tulajdonképpeni titkos társaság azonban, mint eddig, továbbra is ténylegesen tilos."*

Titkos szervezeten nem tulajdonképpeni titkos társaságok értendők, *ellenkezőleg*, az ilyenek ellen harcolni kell.

Franciaországban és Olaszországban, ahol olyan a politikai helyzet, hogy az egyesülési jog gyakorlása bűncselekmény, az emberekben igen erős hajlandóság lesz arra, hogy engedjék magukat titkos társaságokba bevonni, s ezek eredménye mindig csak negatív. Az ilyenfajta szervezet egyébként ellenkezik a proletármozgalom fejlődésével, mert ezek a társaságok a munkások oktatása helyett autoritatív és misztikus törvényeknek vetik alá őket, melyek fékezik függetlenségüket és hamis irányba terelik gondolkodásukat.**

Kéri a javaslat elfogadását.

Eredeti nyelve: francia

---

* *V. ö. 389. old. – Szerk.*

** *A Martin által készített első feljegyzésben még ez következik*: „Titkos társaságok megsértenék a Nemzetközi Munkásszövetség jellegét; a carbonarók[521] élhetnek ilyenekkel; a proletármozgalom érdekeit azonban nem szolgálják." – *Szerk.*

19

[Határozat az amerikai szekciók központi bizottságáról[548]]

Az Albizottság határozata

Tekintettel arra,

1. hogy minden amerikai szekciónak képviseleti joga van az Egyesült Államok ügyeivel megbízott New York-i föderális bizottságban, mely ennélfogva egy valóban reprezentatív testület jellegét nyeri;

2. hogy az Internacionálé megszervezése és haladása az Egyesült Államokban nagymértékben a New York-i föderális bizottságnak köszönhető;

3. hogy sem a Szövetség szervezeti szabályzatában, sem az Internacionálénak az Egyesült Államok-beli speciális szervezetében semmi olyan nincsen, ami akadályozhatná bármely szekciót abban, hogy saját nemzetisége körében kiterjesszék a Szövetséget;

a Főtanács azt ajánlja, hogy az Egyesült Államok ügyeivel megbízott New York-i központi bizottság maradjon fenn mindaddig, amíg az Internacionálé kiterjedése Amerikában nem teszi időszerűvé az Egyesült Államokban működő valamennyi szekció összehívását egy új föderális bizottság megválasztása céljából.

Eredeti nyelve: angol

20

[Jenny Marx levele a „Woodhull & Claflin's Weekly" szerkesztőjének[549]]

Hölgyem,

A következő magánlevél (amelyet eredetileg egy barátomnak írtam) talán annyiban közérdekű, hogy némi fényt vet a jelenlegi francia kormány önkényes eljárásaira, mely a személyes biztonság és szabadság felsőbbséges megvetésével, teljesen hamis ürügyeken skrupulus nélkül tartóztat le kül- és belföldieket egyaránt.

Sógorom, Lafargue úr, ennek felesége és gyermekei, legfiatalabb húgom meg énmagam június és július hónapot Bagnères-de-Luchonban töltöttük, ahol szeptember végéig szándékoztunk maradni. Jómagam abban reménykedtem, hogy hosszabb pireneusi tartózkodással és naponta fogyasztva azokat az ásványi vizeket, melyekről Luchon híres, kiheverem egy súlyos mellhártyagyulladás utókövetkezményeit. Mais dans la République Thiers l'homme propose et la police dispose.* Augusztus 1-én vagy 2-án egy barátja közölte Lafargue úrral, számítson rá, hogy a rendőrséget bármely napon üdvözölheti lakásán, ha pedig rátalál, biztosan letartóztatják azzal az ürüggyel, merthogy a Kommün idején rövid látogatást tett Párizsban, merthogy a Pireneusokban az Internacionálé megbízottjaként tevékenykedett, és végül, de nem utolsósorban azért, mert feleségének férje, következésképpen Karl Marx veje. Lafargue úr, aki jól tudja, hogy a mostani ügyvéd-kormány alatt a törvény holt betű, hogy folytonosan lecsuknak embereket, anélkül, hogy letartóztatásukat bármivel is megindokolnák, megfogadja a kapott tanácsot, átlépi a határt és Bosostban, egy spanyol városkában telepszik meg. Néhány nappal elutazása után, augusztus 6-án Lafargue asszony, ennek húga: Eleanor és én meglátogatjuk Lafargue urat Bosostban. Lafargue asszony, látván, hogy kisfia nincs elég jól ahhoz, hogy még aznap elutazhassék Bosostból (nagyon aggódott a gyermekéért, kinek fivérét néhány nappal azelőtt vesztette el), elhatározta, hogy egy-két napig férjénél marad. Eleanor húgom meg én tehát kettesben indultunk vissza Luchonba.

Baj nélkül megjártuk a göröngyös spanyol utakat és épségben megérkeztünk Fos-ba. Ott a francia vámhivatalnokok felteszik a szokásos kérdéseket és benéznek a kocsinkba, van-e ott csempészáru. Mivel kabátjainkon kívül semmit sem vittünk

* – De a Thiers-Köztársaságban ember tervez és rendőrség végez. – *Szerk.*

magunkkal, szólok a kocsisnak, hogy induljon, mire hirtelen elénk toppan valaki – nem más mint a procureur de la République*, Monsieur le Baron Desagarre – és így szól: „A köztársaság nevében, kövessenek!" Kocsinkat elhagyva, egy kis szobába lépünk, ahol egy visszataszító külsejű teremtéssel – egy szerfelett nőietlen asszonysággal – kerülünk szembe, aki arra vár, hogy megmotozhasson. Mivel nem óhajtjuk, hogy ez a durva küllemű személy hozzánk nyúljon, felajánljuk, hogy magunk vetjük le ruháinkat. Az asszony erről hallani sem akar. Kirohan a szobából, majd hamarosan visszatér a procureur de la République kíséretében, aki úriemberhez legkevésbé sem méltó hangnemben így ripakodik rá húgomra: „Ha nem engedi, hogy ez az asszony megmotozza, majd én motozom meg!" Húgom visszavág: „Nincs joga hozzányúlni egy brit alattvalóhoz. Angol útlevelem van." De látván, hogy az angol útlevél nem sokat számít, és egy ilyen útlevél tulajdonosa nem ébreszt túlzott tiszteletet Monsieur le Baron Desagarre-ban, mert úgy látszik nagyon is komolyan gondolja a dolgot és kész szavait tettekre váltani, hagyjuk, hogy az asszony megtegye, amit akar. Ruháinknak még a varratait is felfejti, még a harisnyáinkat is levéteti. Mintha még most is érezném, pókszerű ujjai hogyan szántanak végig a hajamon. Miután nálam csak egy újságot, nővéremnél pedig egy eltépett levelet talált, ezekkel elrohan barátjához és szövetségeséhez, Monsieur le Baron Desagarre-hoz. Visszakísérnek a kocsinkhoz – kocsisunkat, aki egész pireneusi tartózkodásunk alatt „kalauzunk" volt és nagyon ragaszkodott hozzánk, erőszakkal eltávolítják, más kocsis kerül a helyére, a kocsiban szembeültetnek velünk két tisztet és így elhajtatnak; egy kocsira való vámtiszt és rendőrbiztos követ bennünket. Egy idő múlva, nyilván amikor látták, hogy mégsem vagyunk olyan veszedelmes elemek, hogy nem próbáljuk őreinket meggyilkolni, kíséretünk elmarad, és a kocsiban ülő két tiszt gondjaira bíznak bennünket. Ilyen őrizet alatt haladunk át egyik falun a másik után, majd St. Béat-n, ezen az aránylag nagy városon, melynek lakói összeesereglenek és bizonyára tolvajoknak vagy legalábbis csempészeknek tartanak bennünket. 8 órakor, teljesen elfáradva, megérkezünk Luchonba, keresztezzük a Quinconces-t**, ahol százszámra gyűltek össze emberek, hogy meghallgassák a rezesbandát, lévén vasárnap és főidény. Kocsink a prefektus, Monsieur le Comte de Kératry palotája előtt áll meg. Mivelhogy ez a személyiség nincs odahaza, ajtaja előtt, továbbra is őrizet alatt, legalább fél óra hosszat várakoztatnak bennünket. Végre parancsot adnak, hogy vigyenek vissza házunkba, melyet zsandároktól körülvéve találunk. Azonnal felmegyünk az emeletre, hogy megmossuk az arcunkat és felfrissüljünk (reggel öt óra óta úton voltunk), de mivel egy zsandár és egy civilruhás rendőr még a hálószobánkba is követ, felfrissülés nélkül visszatérünk a fogadószobába, megvárni a prefektus megérkezését. Az óra kilencet, tízet üt; Monsieur de Kératry nem jelenik meg – a Quinconces-ban a rezesbandát hallgatja, és mint halljuk, feltett szándéka addig maradni, amíg a zene utolsó üteme is el nem hangzott. Közben egy csomó mouchard*** sereglik be; úgy sétálnak be a szobába,

* – a köztársasági ügyész – *Szerk.*

** – a fürdő parkját – *Szerk.*

*** – besúgó; rendőrspicli – *Szerk.*

mintha az övék lenne, otthonosan tesznek-vesznek, letelepednek székeinkre, pamlagunkra. Hamarosan rendőrbiztosok tarka tömege vesz bennünket körül; könnyű látni, hogy a köztársaság e hű szolgái a császárság alatt szolgálták le tanulóidejüket – mesterei tiszteletre méltó hivatásuknak. A leglehetetlenebb fogásokhoz és fortélyokhoz folyamodnak, hogy társalgásra bírjanak bennünket, mikor pedig látják, hogy minden fáradozásuk hiábavaló, úgy meresztik ránk a szemüket, ahogyan csak „hivatásosak" tudják a szemüket mereszteni, mígnem fél tizenegykor megjelenik a színen a prefektus, kíséretében pedig a procureur général*, Monsieur Delpech, a juge d'instruction**, a juge de paix***, a toulouse-i és luchoni rendőrfőnök stb. Húgomat felszólítják, hogy menjen át a szomszéd szobába; a toulouse-i rendőrfőnök és egy zsandár vele megy. Kihallgatásom megkezdődik. Sógoromra és más rokonokra és barátokra vonatkozóan minden felvilágosítást megtagadok. Magamra vonatkozólag kijelentem: orvosi kezelés alatt állok és azért jöttem Luchonba, hogy gyógyvízkúrát tartsak. Monsieur de Kératry több mint másfél órán át váltakozva figyelmeztet, rábeszél és végül fenyeget, hogy ha megátalkodottan vonakodom tanúvallomást tenni, bűntársnak fognak tekinteni. „Holnap", mondja, „a törvény *kényszeríteni* fogja Önt, hogy eskü alatt vallomást tegyen, mert – hadd közöljem Önnel – Lafargue urat és feleségét letartóztatták." Ez megriasztott, nővérem beteg gyermeke miatt.

Azután Eleanor húgom kerül sorra. Rámparancsolnak, hogy fordítsak hátat, míg ő beszél. Egy tisztet állítanak elém, nehogy jelet próbáljak neki adni. Bosszúságomra hallom, húgomat fokozatosan ráveszik arra, hogy a hozzá intézett számtalan kérdésre igennel vagy nemmel feleljen. Utólag kiderítettem, milyen eszközzel bírták szóra. Monsieur de Kératry rámutatott írásos nyilatkozatomra (mozdulatait nem láthattam, mert háttal álltam felé) és az ellenkezőjét állította annak, amit a valóságban mondtam. Ezért húgom, aki semmiképpen sem akart velem ellentmondásba kerülni, nem cáfolta meg állítólagos kijelentéseimet. Fél három lett, mire a kihallgatás befejeződött. Egy 16 éves fiatal lányt, aki reggel öt óra óta talpon volt, kilenc órán át utazott egy tikkasztó augusztusi napon és csak egész korán, Bosostban evett valamit, hajnali fél háromig keresztkérdéses kihallgatásnak vetnek alá!

A toulouse-i rendőrfőnök és több zsandár reggelig a házunkban maradt. Lefeküdtünk, de nem aludtunk, mert azon törtük a fejünket, hogyan küldhetnénk hírvivőt Bosostba, hogy figyelmeztessük Lafargue urat, ha netán még nem tartóztatták le. Kinéztünk az ablakon. Zsandárok járkáltak a kertben. A házból nem lehetett kijutni. Szigorúan őrzött foglyok voltunk — még szobalányunkkal vagy háziasszonyunkkal sem érintkezhettünk. Másnap háziasszonyunkat és a szolgálókat hallgatták ki eskü alatt. Engem a procureur général, Monsieur Delpech és a procureur de la République megint több mint egy óra hosszat faggatott. A nagy szájhős, Monsieur le Baron Desagarre, hosszú kivonatokat olvasott fel nekem, nyomatékkal magyarázgatva, miféle büntetéseket vonhatok magamra, ha megátalkodom a tanúvallomás megtaga-

* – főügyész – *Szerk.*
** – vizsgálóbíró – *Szerk.*
*** – békebíró – *Szerk.*

dásában. Ezeknek az úriembereknek az ékesszólása azonban kárba veszett nálam. Nyugodtan, de határozottan kijelentettem: eltökéltem, hogy nem teszek esküt, és rendületlenül emellett maradtam.

Húgom kihallgatása ezúttal csak pár percig tartott. Ő is határozottan megtagadta az eskütételt.

A procureur général távozása előtt engedélyt kértünk, hogy néhány sort írhassunk anyánknak, mert attól tartottunk, hogy letartóztatásunk híre bekerül a lapokba és megijeszti szüleinket. Felajánlottuk, hogy franciául és Monsieur Delpech szeme előtt írjuk meg a levelet. Csak néhány ilyen mondatból állna: jól vagyunk stb. A procureur megtagadta kérésünk teljesítését azzal az ürüggyel, hogy talán saját virágnyelvünk van, és e szavaknak – hogy jól vagyunk – esetleg rejtett értelme lehet.

Ezek a rendőrbírák még Dogberryn és Vergesen[550] is túltettek. Mérhetetlen ostobaságuk további példája a következő: mint szobalányunk elmondta nekünk, néhány Lafargue úr tulajdonát képező kereskedelmi levelet találtak, melyekben birkák és ökrök kiviteléről volt szó, mire felhördültek: „Ökrök, birkák, fondorlatok, fondorlatok! Birkák: kommunisták, ökrök: internacionalisták."

A nap hátralevő részében és a rákövetkező éjjelen megint több zsandár őrizetére bíztak, egyikük mindig szemben ült velünk, amikor étkeztünk.

Másnap, 8-án, a prefektus és egy személy – feltevésünk szerint a titkára – látogatott meg bennünket. Erről a kihallgatásról egy teljesen pontatlan és fantasztikus beszámoló jelent meg a „France"-ban, amelyet aztán számos más lap átvett. De visszatérek a prefektusra.

Monsieur de Kératry roppant terjengős bevezetés után a legnyájasabban közölte velünk, hogy a hatóságok tévedtek; kiderült, hogy a Lafargue úr ellen emelt vád alaptalan, ő ártatlan, és így szabadságában áll visszatérni Franciaországba. „Ami húgát és önt illeti", mondta Monsieur de Kératry, aki, felteszem, arra gondolt, hogy egy veréb a marokban többet ér, mint kettő a fán, „sokkal több van a rovásukon, mint a Lafargue úrén" (így tanúkból hirtelen vádlottak lettünk), „és minden valószínűség szerint ki fogják Önöket utasítani Franciaországból. A szabadon bocsátásukra vonatkozó kormányrendelet azonban a nap folyamán meg fog érkezni." Ezután atyai hangon ezt mondta: „Mindenképpen hadd tanácsoljam Önnek, a jövőben mérsékelje buzgalmát, »pas trop de zèle«*!" Mire az illető, akit titkárának tartottunk, hirtelen megkérdezte: „És az Internacionálé? Hatalmas-e ez a Szövetség Angliában?" „Igen", feleltem, „nagyon hatalmas, és minden más országban is az." „Ah", kiáltott fel Monsieur de Kératry, „az Internacionálé – vallás!" Távozása előtt Monsieur de Kératry még egyszer becsületszavára biztosított bennünket, hogy Paul Lafargue szabad, és felkért, azonnal írjuk ezt meg neki Bosostba és szólítsuk fel, hogy térjen vissza Franciaországba. Képzeletben szinte már láttam a becsületrend vörös szalagját de Kératry gomblyukában díszelegni, és mivel van róla fogalmam, hogy a becsületrend lovagjainak a becsülete egészen másféle becsület, mint a közönséges halandóké, úgy gondoltam, legjobb az óvatosság, és ahelyett, hogy azt tanácsoltam volna Lafargue úr-

* – »ne legyen túlbuzgó« – *Szerk.*

nak, hogy térjen vissza Luchonba, az ellenkezőjét szándékoztam tenni: megkértem egy barátunkat, küldjön neki pénzt, amivel továbbutazhat Spanyolország belsejébe.

Árnyékaink, a zsandárok mindenhová követtek, mi meg hiába vártuk az ígért szabadon bocsátási parancsot. Éjjel 11 órakor besétált szobánkba a procureur de la République, de ahelyett, hogy szabadon bocsátási parancsot hozott volna, Monsieur Desagarre felszólított: szedjük a poggyászunkat és kövessük őt „une maison particulière-be"*. Tudtam, hogy ez az eljárás törvénytelen – de mit tehettünk? A házban csak néhány asszony tartózkodott, a procureurt viszont több csendőr kísérte. Így, mivel nem akartuk a gyáva hetvenkedő Monsieur Desagarre-nak azt az elégtételt megszerezni, hogy durva erőszakhoz folyamodhat, utasítást adtunk síró szobalányunknak, hogy szedje össze ruháinkat stb., s miután azzal vigasztalgattuk háziasszonyunk lányát, hogy rövidesen visszatérünk, az éjszaka kellős közepén, egy idegen országban beraktak bennünket egy kocsiba, amelyben két zsandár ült, hogy elvigyenek bennünket nem tudni hova.

Kiderült, hogy úticélunk a zsandárkaszárnya; megmutatták hálószobánkat, és a szoba ajtaját kívülről kellőképpen eltorlaszolva magunkra hagytak bennünket. E helyen maradtunk másnap öt óra utánig, amikor is elhatároztam, hogy megtudom, mindez mit jelent, és kértem, hogy beszélhessek a prefektussal. Monsieur de Kératry eljött. Megkérdeztem tőle, miért hoztak a zsandárságra, miután megígérte, hogy szabadon bocsátanak.

„Hála közbenjárásomnak", felelte, „megengedték Önöknek, hogy a zsandárságon töltsék az éjszakát. A kormány (Monsieur Thiers) a Toulouse melletti St. Godins-i börtönbe küldte volna önöket." Ezután Monsieur de Kératry átadott nekem egy 2000 frankot tartalmazó levelet, amelyet bordeaux-i bankára küldött Lafargue úrnak, és amelyet ő, Monsieur de Kératry, eddig visszatartott; majd kijelentette: szabadok vagyunk, nem utasítanak ki Franciaországból, hanem, akárcsak Lafargue úrnak, szabadságunkban áll az országban maradni.

Ezúttal voltunk olyan óvatlanok és tájékoztattuk Lafargue asszonyt arról, amit Monsieur de Kératry mondott a férjére vonatkozólag.

10-én laissez-passer-t** kaptunk Spanyolországba, de angol útlevelünket nem adták vissza. Tíz napon át hiába folyamodtunk érte. Monsieur de Kératry azt írta, Párizsba küldte és nem tudja visszakapni, bár ismételten írt érte.

Ekkor megértettük, hogy a luchoni kis zsandárságról csak azért eresztettek ki, hogy a nagy zsandárságra: a Thiers-Köztársaságba csukjanak be. Még mindig foglyok voltunk. Útlevél nélkül nem juthattunk ki Franciaországból, ahol nyilván vissza akartak tartani mindaddig, amíg valamilyen esemény vagy ilyesmi ürügyet nem szolgáltat újbóli letartóztatásunkra.

Toulouse rendőrségi orgánumai naponta azzal vádoltak bennünket, hogy a francia és spanyol határon az Internacionálé megbízottaiként tevékenykedünk. „De",

* – „egy külön kijelölt házba" – *Szerk.*

** – menlevelet – *Szerk.*

tették hozzá, „a prefektus erélyes rendszabályokat foganatosít, hogy megnyugtassa (pour rassurer) Haute-Garonne lakosait." Igaz ugyan, hogy most már adtak nekünk laissez-passer-t Spanyolországba, ám Lafargue asszony tapasztalatai ebben az országban nem voltak olyan természetűek, ami arra bátorított volna bennünket, hogy Cid hazájában keressünk menedéket.

Azok a tények, melyeket Lafargue asszonytól megtudtunk, visszavezetnek bennünket augusztus 6-hoz.

Fentebb már említettem, kocsisunkat kényszerítették, hogy Fos-nál elhagyjon bennünket. Ezekután Monsieur Desagarre, a procureur de la République és több rendőrségi „úriember" a legmegnyerőbb modorban igyekezett őt rávenni, térjen vissza Bosostba és valamilyen hazug ürüggyel bírja rá Lafargue urat, hogy utazzék Fos-ba. Szerencsére egy becsületes emberen fél tucat rendőr sem fog ki. Ez az eszes fiatal fickó rájött, hogy a mézesmázos beszéd mögött valami trükk húzódik meg, és kereken megmondta: nem hajlandó kézrekeríteni Lafargue urat; így hát a csendőrök és a vámhivatalnokok, élükön a procureurrel, elindultak bososti expedícióra. Monsieur le Baron Desagarre, kinek szemében a megfontolás a vitézség jobbik része,[551] előzetesen kijelentette: kellő kíséret nélkül nem megy el Bosostba* Lafargue urat foglyul ejteni; hogy egy vagy két zsandárral semmire sem mehet olyan ember ellen, mint Lafargue úr, aki bizonyára azon nyomban lőfegyverhez nyúl. Monsieur Desagarre tévedett – nem golyó, hanem rugások és ökölcsapások vártak rá. Bosostból visszatértében Monsieur Desagarre falusi ünnepségüket tartó parasztokba próbált belekötni. A derék hegylakók, akik szabadságukat éppúgy szeretik, mint a hegyilevegőt, derekasan elcsépelték a nemes bárót és dolgára küldték; ezen elbúsult, ám bölcsebb nem lett tőle. De tartsunk sort.

Mint mondtam, Monsieur Desagarre és kísérői elindultak Bosostba. Hamarosan eljutottak a városba és hamarosan megtalálták a szállodát, ahol Lafargue-ék laktak, mert Bosost lakosainak csak két szállodájuk, vagyis inkább fogadójuk van. Annyira még nem civilizálódtak, hogy a kötelező számú kocsmájuk is meglegyen. No de mialatt Monsieur Desagarre a Masse Szálló főbejárata előtt álldogált, Lafargue úr – jóbarátai, a parasztok segítségével – a hátsó kapun át kiszökik a házból, beveszi magát a hegyekbe és olyan ösvényeken menekül, melyeket csak idegenvezetők, kecskék és angol turisták ismernek – a rendes utakat ugyanis spanyol carabinerók[552] őrzik. A spanyol rendőrség lelkesen felkarolta francia testvérei ügyét. Lafargue asszony saját bőrén tapasztalhatta a Nemzetközi Rendőrszövetség minden áldását. Hajnali három órakor váratlanul betörnek a hálószobájába, beront négy spanyol tiszt, karabélyukat arra az ágyra szegezik, melyben ő és gyermeke alusznak. A szegény beteg kisgyerek, akit hirtelen felriasztottak, ijedtében visítani kezd, de ez nem akadályozza a spanyol tiszteket abban, hogy a szoba minden zugában és falmélyedésében Lafargue úr után kutassanak. Mikor végre megbizonyosodnak arról, hogy zsákmányuk kisiklott a kezeik közül, kijelentik, hogy Lafargue asszonyt viszik magukkal. Erre a szállodatulajdonos – egy igen érdemes ember – közbelép, mint mondja, meg van győ-

* *A „Woodhull & Claflin's Weekly"-ben*: Fos-ba – *Szerk.*

ződve arról, hogy a spanyol kormány nem hagyja jóvá egy hölgy kiadatását. Ebben igaza is volt. Lafargue asszony Bosostban maradhatott, de ettől fogva állandó zaklatásnak volt kitéve, mindenhova rendőrbiztosok követték. A szállodában egy csapat rendőrkém ütötte fel a főhadiszállását. Egyik vasárnap, nem sajnálva a fáradságot, még a prefektus és a procureur de la République is megjárták az utat Luchonból Bosostba, hogy találkozhassanak Lafargue asszonnyal. Mivel azonban nem sikerült kíváncsiságukat kielégíteniök, rouge et noire játékkal vigasztalódtak, mely a baccaratval együtt, a Pireneusokban lebzselő versailles-i petits gras* egyedüli komoly foglalatossága.

De, hogy ne feledjem, meg kell magyaráznom, miért is nem sikerült Monsieur de Kératrynak Lafargue asszonnyal találkoznia. Ez úgy történt, hogy egy luchoni francia paraszt értesítette néhány bososti spanyol barátját Monsieur de Kératry tervezett látogatásáról, és ezek természetesen azonnal figyelmeztették Lafargue asszonyt.

A Pireneusok francia és spanyol lakossága támadó és védelmi szövetségre lépett kormányaik ellen. A mi esetünkben a lakosok a prefektus hivatalos kémjeire kémkedtek – s bár ismételten feltartóztatták őket a francia határon, fáradhatatlanul hordták nekünk a híreket. Végül Monsieur de Kératry elrendelte: érvényes útlevél nélkül senki sem mehet át Bosostba, *még idegenvezető sem.* Ez az intézkedés természetesen nem akadályozta meg, hogy továbbra is híreket hozzanak nekünk; csak arra szolgált, hogy még jobban elkeserítse a versailles-i parlagi nemesekkel már amúgy is ellenségesen szembenálló pireneusi parasztokat.

Azóta hallottam, hogy a parasztok Franciaország más részein is ugyanígy szembehelyezkednek *úgynevezett* képviselőikkel, a kormányzó parlagi nemesekkel. Thiers úr nagy forradalmi feladatot teljesít! Prefektusai, papjai, garde champêtre-jei** és zsandárai segítségével hamarosan ki fogja provokálni a parasztság általános felkelését!

Lafargue úr elmeneküléséről Lafargue asszony néhány nappal a zsandárságról történt elbocsátásunk után értesített. Később egy bososti lakostól hallottuk, hogy Lafargue urat Huescában letartóztatták, és hogy a spanyolok felajánlották kiadatását a francia kormánynak. Ugyanaznap, amikor ezt a hírt kaptuk, a juge de paix visszaadta angol útlevelünket. Így, mivel tudtuk, hogy Lafargue asszonyt gyötri az aggodalom, mert beteg gyermeke Bosostban marasztalja és nem tudja, mi lett a férjével, véget akarván vetni aggódásának, rögtön elhatároztuk, hogy Huescába utazunk, megkérni a kerületi kormányzót, közölje velünk a spanyol kormány voltaképpeni szándékait Lafargue úrral. San Sebastiánba érve, örömünkre értesültünk, hogy Lafargue urat szabadlábra helyezték. Így hát nyomban visszatértünk Angliába.

Nem fejezhetem be ezt a levelet anélkül, hogy röviden el ne mondjam, milyen bánásmódot kellett augusztus 6-án, távollétünkben, eltűrnie háziasszonyunknak, C. asszonynak és a szolgálólánynak; hozzájuk képest ugyanis bennünket mindvégig igen udvariasan kezeltek. Délelőtt 11 órakor a prefektus, a procureur général, a procureur de le République stb. megrohanták házunkat. Felbőszítette őket, hogy nem tudták

* – fiatal ingyenélők – *Szerk.*

** – mezőőrei – *Szerk.*

rátenni a kezüket Lafargue úrra, és mérgüket a rokkant, előrehaladott szívbajban szenvedő C. asszonyon és szobalányunkon töltötték ki. Ezzel a szegény lánnyal a legdurvábban bántak, mert nem akarta elárulni, hová ment a gazdája.

Ezt azonban a prefektusnak mégis sikerült megtudnia egy fiútól, aki C. asszonynál mint kertész volt alkalmazásban, és akit a prefektus menten elküldött Fos-ba, hogy ott egy sövény mögött leselkedjék ránk, s ha megérkeztünk, adjon jelt a procureur de la République-nek & Tsainak.

Ha Monsieur de Kératry a poroszok elleni hadjáratban ugyanilyen módon védelmezte volna szárnyait és hátát a rajtaütés ellen, ha őrszemeket állít és felderítőket küld szét és így lepi meg az ellenség osztagait, a dolgok kedvezőbben alakultak volna a Bretagne-ban – legalábbis de Kératry fos-i taktikájának sikeréből ítélve!

Háziasszonyunknak nem engedték meg, hogy saját konyhájában tüzet rakjon; megparancsolták neki, hogy ne a saját ágyában aludjon, hanem a padlón feküdjön le. Ez utóbbi parancs teljesítését azonban megtagadta. A prefektus elkapta C. asszony kisfiát, egy nem egészen hároméves gyermeket, és azt állította, hogy ez nyilván Lafargue úr fia. C. asszony ismételten megmondta, hogy téved, – de hiába; végül, rémülten igyekezve bizonyítani gyermeke személyazonosságát (attól félt, hogy elhurcolják), felkiáltott: „De hiszen a fiú csak tájnyelven beszél!" Egy-két percig úgy látszott, hogy a prefektust még ez az érv sem győzi meg. Monsieur de Kératrynak, abbeli hitében, hogy „az Internacionálé – vallás", talán a nyelveken szólás csodája járt a fejében, mely az apostolokkal történt meg.[553]

Az egyik oka annak, hogy C. asszonnyal ennyire komiszul bántak, az volt, hogy soha életében nem hallott az Internacionáléról és ezért nem is tudott beszámolni e titokzatos társaság luchoni tevékenységéről, ami mellesleg még a legbeavatottabb tag számára is lehetetlen feladat lett volna – legalábbis mielőtt Monsieur de Kératry Luchonban megkezdte aktív propagandáját a Nemzetközi Szövetség javára. C. asszony további vétke az volt, hogy bérlőjéről, Lafargue úrról igen magasztalóan beszélt. Főbenjáró bűne azonban abban állott, hogy nem tudta megmutatni, hol rejtettek el bombákat és petróleumot.

Mert igenis tény, hogy házunkban bombák és petróleum után kutattak!

Rábukkanván egy kis éjjeli lámpásra, mely a kisgyermek tejének melegítésére szolgált, az egybegyűlt hatósági személyek gondosan megvizsgálták azt; nagyon óvatosan bántak vele, mint valami pokolgéppel, mellyel petróleumot lehet zúdítani Párizs utcáira. Luchonból Párizsba! Idáig még Münchhausent sem ragadta képzelete. A francia kormány capable de tout*. Ezek az emberek valóban elhiszik, hogy a vad petróleum-mesék – saját meghibbant agyuk szüleményei – igazak. Csakugyan azt gondolják, hogy a párizsi nők „nem állatok és nem emberek, nem férfiak és nem asszonyok", hanem „pétroleuse"-ök[554], afféle szalamandrák, akik gyönyörüket lelik éltető elemükben – a tűzben.

Majdhogynem megközelítik prófétájukat és tanítójukat, a „Paris-Journal" gárdájához tartozó Henri de Pène-t, aki – mint elmondták nekem – most már valóban azt

* – mindenre képes – *Szerk.*

képzeli, hogy a hírhedt leveleket, amelyeket apám nevében ő maga gyártott, nem Henri de Pène, hanem Karl Marx írta.

Megtehetnők, hogy csupán néma megvetést tanúsítunk e megveszekedett kormány iránt és kacagunk azokon a komédiákon, melyekben az e kormány zsoldjában álló fontoskodó bohócok játsszák kétbalkezes és minden-lében-kanál szerepüket, ha ezek a komédiák nem bizonyulnának tragédiának férfiak, nők és gyermekek ezrei számára. Gondoljunk csak a versailles-i haditörvényszék elé állított „pétroleuse"-ökre és azokra az asszonyokra, akiket az utóbbi három hónapban a „pontonokon"[555] lassan halálra sanyargatnak.

London, 1871 szeptember *Jenny Marx*

To the Editor of „Woodhull & Claflin's Weekly"

A megjelenés helye: „Woodhull & Claflin's Weekly", 1871 október 21. (23/75.) sz.

Eredeti nyelve: angol

FÜGGELÉK

Jegyzetek*

[1] A Főtanács első üzenete a francia–porosz háborúról 1870 júl. 19. és 23. között keletkezett; szövegét Marx írta a Főtanács júl. 19-i megbízása alapján. Az üzenetet a Főtanács Albizottsága (v. ö. 518. jegyz.) júl. 23-án elfogadta, a Főtanács júl. 26-i ülése pedig egyhangúlag jóváhagyta. Először angol nyelven jelent meg a „Pall Mall Gazette" (v. ö. 10. jegyz.) 1870 júl. 28-i számában, majd néhány nap múlva különröpiratként 1000 példányban. Kisebb-nagyobb rövidítésekkel számos angol lap közölte az üzenet szövegét. Aug. 2-án a Főtanács újabb 1000 példányos kiadás kibocsátását határozta el, majd szeptemberben a második üzenettel (v. ö. 243–251. old., valamint 153. jegyz.) együtt újra kiadták; e kiadásban Marx kiigazította a korábbi közlések számos sajtóhibáját. – Aug. 9-én a Főtanács Marx, Jung, Serraillier és Eccarius részvételével bizottságot alakított az üzenet német és francia fordításának elkészítésére és terjesztésének megszervezésére. Németül először a „Volksstaat" (v. ö. 167. jegyz.) 1870 aug. 7-i számában jelent meg, Liebknecht fordításában. Liebknecht fordítását Marx átdolgozta; az átdolgozott szöveg az Internacionálé svájci német szekcióinak lapjában, a „Vorboté"-ban jelent meg, az 1870 augusztusi, 8. számban, majd röpiratként is kiadták. 1891-ben, a Párizsi Kommün huszadik évfordulóján Engels a „Polgárháború"-val (v. ö. 285–335. old., valamint 208. jegyz.) együtt újra megjelentette német kiadásban az első és a második üzenetet is; az üzenetek új fordítását Louise Kautsky készítette Engels irányításával. Franciául az első üzenet először az „Egalité" (v. ö. 338. jegyz.) 1870 augusztusi számában, az „Internationale" (v. ö. 164. jegyz.), valamint a verviers-i „Mirabeau" 1870 aug. 7-i számában, továbbá röpiratként jelent meg, a bizottság fordításában. Oroszul először a genfi „Narodnoje Gyelo" 1870 augusztus–szeptemberi, 6–7. számában jelent meg; 1905-ben Lenin a második üzenettel együtt szintén felvette a „Polgárháború" orosz kiadásába. – Közlésünk alapjául az 1870 szeptemberi kiadás szolgált; lábjegyzetben feltüntettük az 1891-es német kiadás fontosabb eltéréseit. – *1*

[2] III. Napóleon 1870 májusában népszavazást rendelt el, hivatalosan azért, hogy megtudja, mi a nemzet álláspontja a császársággal kapcsolatban. A kérdések úgy voltak megfogalmazva, hogy a III. Napóleon politikája elleni szavazat egyben mindenféle demokratikus reform elítélését is magában foglalja. A népszavazás előkészítése során nagyarányú hadjárat folyt a munkásmozgalom és a „vörös veszedelem" ellen. Az eredmények az ellenzék erősödését mutatták: 1,5 millió ellenszavazatot adtak le, 1,9 millióan tartózkodtak. – *1 388*

[3] Az Internacionálé párizsi föderációja (sections parisiennes fédérées de l'Internationale) és a munkástársaságok párizsi föderális kamarája (chambre fédérale des sociétés ouvrières) 1870 ápr. 24-én kiáltványt bocsátott ki, amelyben leleplezte a demagóg népszavazási ma-

* Csak azokhoz a nevekhez, művekhez stb. adtunk jegyzetet, amelyekről a mutató egymagában nem adna kellő tájékoztatást. A jegyzettel nem magyarázott nevek és művek közvetlenül a mutatóban keresendők, ugyanígy a jegyzetekben említett személyek és források részletesebb adatai is.

nővert, és felszólította a munkásokat, hogy tartózkodjanak a szavazástól. A népszavazás előestéjén a párizsi föderáció tagjait letartóztatták azzal a váddal, hogy összeesküvést szőttek III. Napóleon megölésére. Az 1870 jún. 22-től júl. 5-ig tartó per során az összeesküvési vád megdőlt; a vádlottakat végül nem összeesküvésért ítélték el, hanem azért, mert a Nemzetközi Munkásszövetséghez tartoztak. – *1*

[4] 1851 dec. 2-án ragadta magához Louis Bonaparte államcsínnyel a hatalmat. – *2*

[5] „Le Réveil" – francia baloldali republikánus újság, 1868 júliusától 1871 januárjáig jelent meg Párizsban, Delescluze szerkesztésében; 1869 májusáig hetilap, majd napilap; 1870 októberétől a nemzeti védelem kormánya ellen lépett fel. – *2*

[6] „La Marseillaise" – francia napilap, a baloldali republikánusok orgánuma; 1869 decemberétől 1870 szeptemberéig jelent meg Párizsban, Rochefort szerkesztésében. Anyagokat közölt az Internacionálé tevékenységéről és a munkásmozgalomról. – *3*

[7] December 10-i Társaság – a burzsoázia lezüllött, kalandor elemeiből és lumpenproletárokból 1849-ben létrehozott, titkos szekciókban szervezett társaság, amelynek segítségével Louis Bonaparte 1851-ben államcsínyjét végrehajtotta; elnevezése onnan ered, hogy a későbbi III. Napóleont, Louis Bonaparte-ot, 1848-ban ezen a napon választották meg köztársasági elnökké. (V. ö. még pl. Marx: „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája"; 8. köt. 150–152. old.) – 1870 júl. 15-én a bonapartista hatóságok soviniszta tüntetést szerveztek Párizsban III. Napóleon hódító terveinek támogatására. – *3*

[8] Az 1866 júl. 3-án Königgrätz mellett, Sadowa falu közelében vívott csatában az osztrák sereg döntő vereséget szenvedett a poroszoktól; a csata eldöntötte a porosz–osztrák háború kimenetelét. – *3*

[9] Az 1870 júl. 16-i braunschweigi és júl. 17-i chemnitzi munkásgyűléseket a szociáldemokrata munkáspárt (eisenachiak) vezetősége hívta össze az uralkodó osztályok hódító politikája elleni tiltakozásul. A határozatokat a „Volksstaat" 1870 júl. 20-i száma közölte. – *4*

[10] A háborúról szóló cikksorozatot Engels Marx felkérésére készítette; a „Pall Mall Gazette" eredetileg Marxhoz fordult a hadi helyzetet elemző cikkekért. Az első három cikket Engels Marxnak küldte el és Marx átnézés után továbbította őket a szerkesztőségnek, a további cikkeket Engels közvetlenül a lapnak küldte. A cikksorozat összesen 59 cikkből áll, ezek közül 40 cikk „Jegyzetek a háborúról" címmel és folyamatos sorszámozással jelent meg, a többi 19 különféle más címeken. – Engels a cikkeket közvetlenül az események nyomában, a legfrissebb távirati és sajtójelentések alapján írta; a hírek pontatlansága és ellentmondásossága természetesen nehezítette az események elemzését és egyes téves részletek is belekerültek a cikkekbe, de fő vonalaiban Engels mindig helyesen ki tudta hámozni a dolgok valóságos lefolyását. – Engels eleinte heti két cikk megírását tervezte, de a cikkek sikere láttán Greenwood, a „Pall Mall Gazette" szerkesztője megkérte Engelst, hogy minél több cikket írjon; ezért a legfontosabb katonai műveletek idején Engels heti három, néha heti négy cikket írt. Greenwood több ízben önkényes változtatásokat eszközölt a cikkek szövegén (pl. a III. cikkben, mint Engels írja, „különböző abszurd szóváltoztatásokat" eszközölt, amelyek „elárulják teljes tudatlanságát a katonai terminológiában"; a XIII. cikkhez hozzáírt egy bekezdést (v. ö. 51. jegyz.) stb.). Az első három cikk „Z." jelzéssel, a többi aláírás nélkül jelent meg. A cikksorozat Engels életében nem jelent meg újra. Engels kivágta a cikkeket a „Pall Mall Gazette"-ből és mindegyikre ráírta a nevét; ezek a kivágások V. Adlerhoz kerültek, majd Adler halála után, 1923-ban hasonmás-kiadásban megjelentették őket. A magyar fordítás alapjául ez a kiadás szolgált. – „The Pall Mall Gazette" – angol estilap, 1865-től 1920-ig jelent meg Londonban; a 60-as években kon-

zervatív irányzatú; 1870 júliusától 1871 júniusáig kapcsolatban áll Marxszal és Engelsszel; 1871 június végén csatlakozik a polgári sajtónak az Internacionálé elleni hadjáratához. – *7*

[11] Az Északnémet Szövetség (Norddeutscher Bund) 1867-ben alakult meg Poroszországnak a porosz–osztrák háborúban aratott győzelme és a Német Szövetség (v. ö. 30. jegyz.) széthullása után; 19 német államot és 3 szabad birodalmi várost egyesített Poroszország vezetése alatt. 1870-ben bekerült a Szövetségbe Bajorország, Baden, Württemberg és Hessen-Darmstadt is. A Szövetség a német birodalom 1871-ben történt megalapításáig állt fenn. – *9 310*

[12] Poroszország 1864-ben, a poroszok és osztrákok Dánia elleni háborúja után (v. ö. 68. jegyz.) annektálta Schleswiget és Lauenburgot (előbb az osztrákokkal közösen, majd 1866-tól kizárólagosan), 1866-ban, a porosz–osztrák háború után pedig Hannovert, Hessen-Kasselt, Nassaut, Majna-Frankfurtot, Holsteint, valamint Bajorország és Hessen-Darmstadt egyes részeit. – *9*

[13] Landwehr – eredetileg általános felfegyverzés, népfelkelés. Az állandó hadsereg bevezetésével előbb elvesztette jelentőségét, de a napóleoni háborúk idején kifejlesztették a Landwehr-rendszert a katonailag kiképzett hadkötelesek idősebb évfolyamainak hadi szolgálatba való bevonására. A porosz Landwehr-rendszert Scharnhorst 1813 márc. 17-i tervezete szerint építették ki. Két korosztályra oszlott: 26–32 és 32–39 évesek; az utóbbiakat háború esetén helyőrségi és megszálló csapatoknak szánták. A porosz törvények szerint a Landwehrt csak háborúban lehetett behívni. – *9*

[14] Bismarck titokban arra készült, hogy egy Hohenzollern-herceget ültet az 1869-ben megüresedett spanyol trónra. Amikor a terv kipattant, Gramont herceg, a francia külügyminiszter élesen tiltakozott ellene, és kijelentette, hogy ez a terv összeegyeztethetetlen Franciaország érdekeivel és becsületével. – *9*

[15] Annexander – az „annexió" és az „Alexander" (Alexandrosz, Nagy Sándor) elemekből összeépített elnevezés; Marx és Engels gyakran használták I. Vilmos gúnyneveként. – *10 256*

[16] Zuávok (Zouaves) – francia gyarmati csapatok, 1830-ban alakultak algériaiakból és algériai francia telepesekből; később kizárólag francia katonákból álltak. Átvitt értelemben a parancsok készséges, korlátolt és kíméletlen végrehajtóit hívják így. – Turkók (Turcos) – algériai vadászalakulatok, melyeknek legénysége bennszülöttekből állt, tisztjeik és részben altisztjeik franciák voltak. – *10*

[17] A nemzeti gárda (nemzetőrség; garde nationale) az 1868-as törvény értelmében feloszlik garde mobile-ra (mozgó gárda, repülő gárda) és garde sédentaire-re (helyhez kötött, helyben lakó gárda). A garde mobile olyan hadköteles korú férfiakból áll, akik nem tartoznak a hadsereg tényleges vagy tartalékos állományába és határőri, hátországi vagy helyőrségi szolgálatra igénybe vehetők. A porosz–francia háború kitörésekor a garde mobile szervezése még csak a kezdeteknél tartott; a háború alatt 20–40 éves férfiakat hívtak be a garde mobile-ba. A garde sédentaire-be az idősebb korosztályú, hadszolgálat alól mentesített férfiakat hívták be. A reguláris francia hadsereg veresége után a nemzeti gárda adta a francia hadsereg magvát. 1872-ben a nemzeti gárdát feloszlatták. – *10 42 81 108 126 139 183*

[18] A szóbanforgó terület augusztus elején a porosz–francia háború első nagy csatáinak színtere lett; v. ö. 24–27. old. – *13*

[19] Az 1859 jún. 24-i solferinoi csata volt az 1859-es itáliai hadjárat utolsó jelentősebb csatája; az osztrákok döntő vereséget szenvedtek a francia csapatoktól. (V. ö. Engels: „A Solferino melletti csata", „Történelmi igazságszolgáltatás", „A solferinoi csata"; 13. köt. 399–409. old.) – *14 87*

[20] „Le Temps" – francia napilap, 1861-től 1943-ig jelent meg Párizsban; a konzervatív nagyburzsoázia szócsöve, ellenezte a francia–porosz háborút; a császárság bukása után a nemzeti védelem kormányát támogatta. – *16*

[21] „The Times" – a legnagyobb angol konzervatív irányú napilap; 1785-ben alapították Londonban „Daily Universal Register" címmel; 1788 jan. 1. óta jelenik meg „The Times" címmel. – *20*

[22] A „Times" 1870 aug. 3-i száma szerkesztőségi cikket közölt, amely, mint Engels ugyanaznap írja Marxnak, „teljesen az én 2. és 3. cikkemből van kimásolva". Az 1870 aug. 5-i szám ismét szerkesztőségi cikkben, a forrás megjelölése nélkül, kivonatolja Engels cikkeit. – *20*

[23] 1870 aug. 4-én a wissembourg-i csatában a 3. hadsereg három hadtestéből álló német sereg a porosz trónörökös parancsnoksága alatt kihasználta a francia haderők szétforgácsoltságát és szétverték Douay hadosztályát Mac-Mahon 1. hadtestéből. A győzelem megnyitotta a német csapatok előtt az utat Elzászba. – *22*

[24] 1870 aug. 6-án Woerthnél (Wörthnél) zajlott le a porosz–francia háború egyik első nagy csatája. A csata Mac-Mahon francia seregeinek vereségével végződött. – *24 93*

[25] 1859 jún. 4-én Magentánál, Milánó mellett a francia csapatok vereséget mértek az osztrák hadseregre, bevették Magentát és bevonultak Milánóba. (V. ö. Engels: „Az osztrák vereség", „A magentai csata"; 13. köt. 377–387. old.) – *25 86*

[26] 1870 aug. 6-án Forbachnál (Lotaringia) a poroszok megverték a Frossard parancsnoksága alatt álló 2. francia hadtestet. A csatát spicherni csatának is szokták nevezni. – *26 37 93*

[27] V. ö. „Le Temps", 1870 aug. 8. – *26 27*

[28] A sadowai vereség (v. ö. 8. jegyz.) után az osztrákok Benedek parancsnoksága alatt visszavonultak Olmützig, hogy megakadályozzák a porosz sereg Bécs felé vonulását. Benedek kísérlete azonban eredménytelen maradt, mert a porosz csapatok egy része Brünnön át nyomult előre Bécs felé, egy másik része pedig megszállta Preraut és elvágta a Bécs és Olmütz közötti vasúti összeköttetést. – *30*

[29] A châlons-i táborban volt Canrobert 6. hadtestének szálláshelye és egyben a garde mobile kiképző tábora. 1870 augusztus elején a párizsi garde mobile-nak a châlons-i táborban elhelyezett zászlóaljai, nagyrészt munkások és kispolgárok, tüntetően felléptek a bonapartizmus ellen; a tisztek és a legénység között összetűzésekre került sor. – *30*

[30] A Német Szövetség (Deutscher Bund), amelyet 1815 jún. 8-án létesítettek a bécsi kongresszuson elfogadott szövetségi szerződéssel (Bundesakte), kezdetben 35, később 28 német fejedelemséget és 4 szabadvárost ölelt fel; 1866-ig, a porosz–osztrák háborúig állt fenn (v. ö. 11. jegyz.). A Szövetség nem szüntette meg Németország feudális szétforgácsoltságát. A Német Szövetség közös központi szerveként létrehozták a majnafrankfurti Szövetségi Gyűlést, amely a német reakció fellegvárává lett. Ausztria és Poroszország állandó harcot folytatott a Szövetségben a hegemóniáért. – *32*

[31] 1870 aug. 7–9-én a Forbachnál és Woerthnél (v. ö. 26. és 24. jegyz.) elszenvedett vereségekkel kapcsolatosan kormányellenes tömegtüntetésekre került sor Párizsban, Lyonban, Marseille-ben és más városokban. Aug. 9-én nagyszámú párizsi, főként munkás, körülvette a Törvényhozó Testület épületét és köztársaságot és népfelfegyverzést követelt. A kormány zsandárokat és katonákat vetett be a lakosság ellen. Ollivier helyett Palikao alakított kormányt, amelybe a legfanatikusabb bonapartisták kerültek be. A Törvényhozó Testület polgári baloldala (Ferry, Gambetta stb.) megrettent a népforradalom veszélyétől és nem támogatta a tömegek követeléseit. – *37*

[32] 1793 nyarán a konvent egy sor intézkedést foganatosított a hadsereg újjászervezésére, biztosokat küldött a hadseregbe, aug. 23-án általános behívási törvényt hozott. A hadsereg 1793 végéig 600 000 főre növekedett, az önkéntes zászlóaljak beolvadtak a reguláris seregbe, a régi parancsnokok helyébe tehetséges és a katonák bizalmát élvező embereket állítottak; megszervezték a fegyverek és a hadianyag gyártását. 1794-ben a forradalmi hadsereg döntő győzelmeket aratott és megtisztította Franciaországot az intervenciósoktól. (V. ö. még 7. köt. 454–460. old.) – *42*

[33] V. ö. „Le Temps", 1870 aug. 16. – *44*

[34] A colombey-nouillyi (bornyi) csatáról van szó, amelyet 1870 aug. 14-én vívtak Bornynál, Metztől keletre; v. ö. még 55–56. old. – *45*

[35] V. ö. „Le Temps", 1870 aug. 18. – *46*

[36] A mars-la-touri (vionville-i) csata 1870 aug. 16-án folyt le; a poroszoknak sikerült feltartóztatniok a francia Rajna-hadsereg már megkezdett elvonulását Metzből és elvágniok a franciák visszavonulási útját. – *48*

[37] „Le Siècle" – francia napilap, 1836-tól 1939-ig jelent meg Párizsban, a 40-es években a mérsékelt alkotmányos reformokat óhajtó kisburzsoázia, az 50-es évektől a mérsékelt republikánusok lapja; 1870–71-ben egyidejűleg Párizsban és Tours-ban, majd Bordeaux-ban jelent meg. – *50*

[38] Szabadcsapatosok (franktirőrök; francs-tireurs) – kisebb-nagyobb önkéntes fegyveres csoportok, akik a Franciaországba behatoló ellenséggel szemben fejtenek ki ellenállást. Először a XVIII. és XIX. sz. fordulóján harcoltak szabadcsapatosok a franciaellenes koalíciók inváziós csapatai ellen. – 1867-ben szabadcsapatos társaságok alakultak. A porosz–francia háború idején a kormány fegyverkezésre és harcra szólította a szabadcsapatosokat. A reguláris francia hadsereg szétverése, ill. ostromzár alá vétele után a szabadcsapatosok száma ugrásszerűen megnőtt. – *50 107 117 168 178 183 187 207*

[39] Jénánál zajlott le 1806 okt. 14-én a döntő csata a Napóleon vezette francia csapatok és a porosz seregek egyik része között; ugyanaznap Auerstedtnél csaptak össze Davout csapatai és a porosz fősereg. A csatában szétzúzták a porosz sereget és a vereség Poroszország fegyverletételére vezetett. – *52 93 154 183*

[40] I. Vilmosnak a francia sereg feletti 1870 aug. 18-i gravelotte-i győzelmét jelentő táviratából; v. ö. „Amtliche Depeschen vom Kriegsschauplatz", Berlin 1870, 23. távirat. – A gravelotte-i (saint-privat-i) csata után, melyben a poroszok is óriási veszteségeket szenvedtek, a francia Rajna-hadsereget a poroszok bezárták Metzbe. – *53*

[41] „The Manchester Guardian" – angol napilap, 1821-től jelenik meg; a szabadkereskedők, majd a liberális párt lapja. 1959 óta „The Guardian" címmel jelenik meg. – *55*

[42] Az itáliai hadjárat során 1796 júniusában a francia csapatok egy része ostrom alá vette az osztrák helyőrség által védelmezett Mantovát. Wurmser parancsnoksága alatt osztrák felmentő csapatok indultak Mantova irányába, de Bonaparte egyenként megverte a különkülön vonuló osztrák hadtesteket. Wurmsert beszorították Mantovába, s ott 1797 febr. 2-án élelmiszerhiány miatt megadásra kényszerült. – *57*

[43] 1805 októberében Napóleonnak sikerült megkerülnie az osztrák jobbszárnyat és beékelődött Mack osztrák serege és a közeledő orosz csapatok közé. Mack Ulmnál vonta össze a csapatait, ahol is a franciák körülzárták és megadásra kényszerítették. – *57*

[44] „The Standard" – angol napilap, 1827-től 1916-ig jelent meg Londonban, 1857-től a konzervatív párt lapja. – *58*

[45] A porosz hadsereg felett Jénánál és Auerstedtnél 1806 okt. 14-én aratott győzelem után I. Napóleon csapatai szinte akadályozatlanul előrenyomulhattak és okt. 29-én bevonultak Stettinbe. – *61*

[46] A szóbanforgó földsáv déli peremén van Sedan, ahol a franciák 1870 szept. 1–2-án döntő vereséget szenvedtek (v. ö. 57. jegyz.) – *61*

[47] „Algériaiaknak" vagy „afrikaiaknak" nevezték azokat a tiszteket, akik katonai karrierjüket az észak-afrikai gyarmati háborúkban csinálták meg. A franciák a legbarbárabb eszközökkel viseltek háborút az algériai törzsek ellen, tömegesen irtották a lakosságot, minden szerződést és megállapodást lábbal tiportak és megtagadták az ellenféltől a hadviselő fél jogait. Mac-Mahon mint Algéria kormányzója közvetlen részese volt ezeknek a háborúknak. – *61 73*

[48] V. ö. „Allgemeine Zeitung", 1870 aug. 26., melléklet. – *63*

[49] 1814 márciusában, a Laonnál és Arcis-sur-Aube-nál elszenvedett vereségei, valamint Blücher és Schwarzenberg seregeinek egyesülése után Napóleon megkísérelt betörni a szövetségesek hátországába, hogy elvágja a Rajnával való fő összeköttetési vonalukat és feltartóztassa előnyomulásukat Párizs felé. A szövetségesek azonban, számbeli fölényben lévén és tudván, hogy Párizsban növekszik az elégedetlenség, folytatták előnyomulásukat és márc. 31-én bevették Párizst. – *64*

[50] A továbbiakban a német harmadik hadsereg és a Maas-hadsereg északi irányban haladva üldözőbe vette Mac-Mahon seregét, Sedannál körülzárta és megadásra kényszerítette. – *65*

[51] A cikk végéhez Greenwood még hozzáírta a következő bekezdést: „Nagyon valószínű, hogy Strasbourg ostroma hamarosan az erőd kapitulációjával végződik. A németek szemmelláthatólag komolyan kézbe vették a dolgot. Tegnap reggelig szünet nélkül három napon és három éjszakán át tartott a Kehlből folytatott bombázás. Egyidejűleg a poroszok az erődtől 500–800 yard távolságig előretolták előőrseiket. Lőtték a fegyvertárat és néhány újonnan felállított löveg haladéktalanul megkezdi az erődítmény lövetését." – Engels 1870 szept. 4-én erről azt írja Marxnak, hogy Greenwood, „csak hogy teleírja a hasábot", „néhány teljesen hülye sort rakott bele a cikkbe Strasbourg ostromáról. Az első adandó alkalommal cikket írok erről és elmondom pont az ellenkezőjét." (Ez meg is történt a XVII. cikkben; v. ö. 81–84. old.) – *65*

[52] Az erődnégyszög eredetileg négy észak-itáliai erőd: Peschiera, Mantova, Verona és Legnago alkotta erős katonai állás. Az 1848–49-es harcokban az erődnégyszög Radetzky osztrák csapatainak legfontosabb hadműveleti bázisa volt a piemonti csapatok ellen. (V. ö. még 13. köt. 209–215., 250–254. old.) – *68 78 87*

[53] Dębe Wielkiénél, a Visztula jobbpartján Varsó közelében 1831 márc. 31-én nagy csata folyt a lengyel felkelők és a cári hadsereg között, mely a lengyelek győzelmével végződött; a cári csapatok súlyos veszteségeket szenvedtek és visszavonulásra kényszerültek; Diebitsch, a cári parancsnok, kénytelen volt lemondani a Visztulán való átkelésről. – *71*

[54] A beaumont-i csatában 1870 aug. 30-án a poroszok (4. és 12. német és 1. bajor hadtest) megverték de Failly 5. hadtestét. – *71*

[55] Nouart-nál 1870 aug. 29-én csatát vívott a 12. német hadtest és az 5. francia hadtest előőrse. – *71*

[56] A francia Rajna-hadsereg 1870 aug. 31–szept. 1-én sikertelen kitörési kísérletet hajtott végre Metzből északkeleti irányba. Sorozatos ütközetek után (noisseville-i csata) mindkét fél megmaradt eredeti állásaiban. – *74*

[57] Sedannál 1870 szept. 1–2-án a porosz 3. és 4. hadsereg csapatai heves harcok után bekerítették és megadásra kényszerítették Mac-Mahon seregét. Több mint 80 000 foglyot ejtettek, III. Napóleont is elfogták. A sedani összeomlás megadta a császárságnak a kegyelemdöfést; 1870 szept. 4-én kikiáltották a köztársaságot Franciaországban. – A háború jellegének megváltozásáról és a proletariátus ezzel kapcsolatos új feladatairól v. ö. a Főtanács második üzenetét, 243–251. old. – *74 570*

[58] Danzig ostroma 1807 márciusában kezdődött; a porosz csapatokból és egy orosz osztagból álló helyőrség makacsul védekezett, egy másik orosz osztag ismételten megkísérelte a város felmentését; május végén Danzig kapitulált a túlerő előtt. – A napóleoni csapatok által megszállt Danzigot 1813-ban porosz és orosz csapatok ostrom alá vették; a helyőrség (melyhez lengyel csapatok is tartoztak) csaknem egy évig tartotta a várost, de végül is fel kellett adnia. – *78*

[59] A krími háborúban, 1854–55-ben Szevasztopolt 349 napig ostromolták az angol, francia, török és szardíniai csapatok; a város legnagyobb része elpusztult. – *78 90 99 123 199*

[60] A belgiumi Waterloonál (Belle Alliance-i csata) szenvedte el 1815 jún. 18-án Napóleon a végső vereséget a Wellington által vezetett angol–holland és a Blücher által vezetett porosz hadseregtől. A csata eldöntötte az 1815-ös hadjárat kimenetelét és a Napóleon-ellenes koalíció végérvényes győzelméhez vezetett. Napóleon császárságát eltörölték, őt magát Szent Ilona szigetére száműzték, Franciaországban restaurálták a királyságot. – *81 93*

[61] „A császárság a béke" – Louis Bonaparte szavai, melyeket 1852 okt. 9-i bordeaux-i beszédében (még a népszavazás és a második császárság kikiáltása előtt) mondott. – *85*

[62] Az osztrákok 1848–49-ben legyőzték a piemonti csapatokat, a magyar csapatoktól ugyanakkor vereségeket szenvedtek és végül a cári haderő segítségével verték le a magyarországi forradalmat; a poroszok 1849-ben intervenciót folytattak Dél-Németországban a baden–pfalzi felkelés leverésére. – *85*

[63] A remplacement (helyettes-állítás) rendszere a francia hadseregben sokáig elterjedt szokás és a vagyonos osztályok egyik kiváltsága volt. A katonai szolgálatra behívottak bizonyos összeg ellenében remplaçant-t (helyettest) fogadhattak. A francia forradalom idején megtiltották a helyettes-állítást, I. Napóleon azonban ismét törvényerőre emelte. 1855 áprilisában a francia kormány törvény útján úgy módosította ezt a rendszert, hogy a

helyetteseket, amennyiben ezek nem közeli hozzátartozói a behívott személyeknek, az állami szerveknek kellett kijelölniök. A helyettesítésért kifizetett összeg „a hadsereg javadalmi alapjába" került. Az új törvény célja szilárd és a császárhoz hű hadsereg megteremtése volt. A helyettes-állítási rendszert 1872-ben eltörölték. – *85 97 98*

[64] Az itáliai háború 1859 ápr. 29-től júl. 8-ig folyt egyfelől a franciák és a piemontiak, másfelől az osztrákok között. III. Napóleon, aki itáliai területeket akart szerezni és egy „lokalizált" háborúval a bonapartista kormányzat belső helyzetét megszilárdítani, mint Itália „felszabadítója" indította meg a háborút. A háború forradalmasító következményeitől megrettenve III. Napóleon néhány győzelem után júl. 8-án fegyverszünetet ajánlott Ferenc Józsefnek. A két császár júl. 11-én Villafrancában megállapodott az előzetes békefeltételekben (a végleges békeszerződést nov. 10-én Zürichben írták alá). A háború eredményeképpen Szavoja és Nizza Franciaországhoz került, Lombardia egyesült Szardíniával, Velence (1866-ig) osztrák uralom alatt maradt. (V. ö. még 13. köt. 177–215., 223–227., 237–297., 305–459., 473–477., 553–589. old.) – *86 94 146*

[65] A porosz hadsereg mozgósítását 1850-ben akkor rendelték el, amikor a németországi hegemóniáért vívott harc során Ausztria és Poroszország viszonya kiéleződött. A katonai rendszer ekkor feltárult fogyatékosságai, a porosz hadsereg elavult fegyverzete és a németországi konfliktusban Ausztriát támogató Oroszország erélyes fellépése arra késztették Poroszországot, hogy katonai akcióktól tartózkodjék és meghátráljon Ausztria előtt (olmützi szerződés, 1850 nov. 29). – *87*

[66] A caudiumi hágókban, Caudium városa közelében mértek vereséget a samnisok i. e. 321-ben, a második samnis háború idején a római legiókra, és arra kényszerítették őket, hogy átmenjenek az „iga" – egy lándzsákból összerótt kapuféle — alatt, ami legyőzött hadsereg számára a legnagyobb gyalázatot jelentette. – *87*

[67] A képviselőház polgári liberális többsége 1860 februárjában nem volt hajlandó elfogadni a hadseregátszervezés tervét, melyet Roon hadügyminiszter terjesztett be. Nem sokkal ezután azonban a kormány elérte, hogy a burzsoázia megszavazza „a hadsereg további hadikészültségéhez és fokozott harcképességéhez" szükséges összeget, ami a tervezett átszervezés kezdetét jelentette. A kamarák liberális többsége 1862 márciusában nem volt hajlandó engedélyezni a katonai kiadásokat, a kormány erre válaszul feloszlatta a Landtagot és új választásokat tűzött ki; 1862 szept. végén megalakult az ellenforradalmi Bismarck-kormány, mely ugyanazon év októberében ismét feloszlatta a Landtagot és megkezdte a hadügyi reform végrehajtását anélkül, hogy az ehhez szükséges pénzt a Landtag megszavazta volna. A konfliktus csak 1866-ban ért véget, amikor a porosz burzsoázia az osztrákokon aratott porosz győzelem nyomán behódolt Bismarcknak. – *88*

[68] Dán háború – Poroszország és Ausztria 1864-es háborúja Dánia ellen, mely fontos szakasz volt a német egység porosz hegemónia alatt történő megvalósításában. Bismarck arra törekedett, hogy a dán uralom alatt álló, lényegében németlakta Schleswig és Holstein hercegségeket bekebelezze Poroszországba, megerősítse Poroszország befolyását Németországban, és féken tartsa a liberális burzsoá ellenzéket. A háborúban Ausztria is részt vett, mely szintén annektálni óhajtotta Schleswiget és Holsteint. A háború Dánia vereségével ért véget. Schleswig és Holstein Ausztria és Poroszország közös birtoka lett; 1866-ban, a porosz–osztrák háború után, Poroszországhoz csatolták. – *88*

[69] Haussmann báró a második császárság idején a Szajna département prefektusa és Párizs közigazgatásának mindenható ura volt. Nagyarányú munkálatokat rendelt el a város átépítésére; az arisztokrata-negyedeket megszépítették, az utcákat kiszélesítették és új sugárutakat létesítettek (ami azt a célt is szolgálta, hogy felkelés esetén a kormánycsapatok tüzérséget vethessenek be). Az e célra rendelkezésre bocsátott állami eszközökből Haussmann és emberei óriási összegeket fordítottak saját céljaikra. – *88 317*

[70] Frigyes Károly porosz herceg 1860-ban előadásokat tartott a stettini tisztek előtt „A franciák harcmódjáról"; az előadások „Eine militärische Denkschrift" címmel 1860-ban Majna-Frankfurtban jelentek meg. – *94*

[71] 1870 szept. 19-én a 14. hadtest Ducrot vezényletével kitörést kísérelt meg Párizsból, hogy megakadályozza a porosz csapatokat a várostól délre emelkedő, stratégiai fontosságú magaslatok megszállásában. Petit-Bicêtre-nél és Châtillonnál (Meudon közelében) a poroszok megfutamították és visszakergették a francia csapatokat és teljessé tették Párizs körülzárását. – *98 107*

[72] J. Favre és Bismarck tárgyalásai 1870 szept. 19–20-án folytak Haute-Maisonban és Ferrières-ben (Meaux és Párizs közötti kastélyok). Bismarck a következő feltételeket szabta a fegyverszünethez: Bitche, Toul és Strasbourg átadása; Párizs körülzárásának fenntartása vagy néhány uralkodó helyzetű erődítés átadása a poroszoknak; Metz ostromzárának fenntartása. A békeszerződés megkötésének feltételeként Bismarck követelte továbbá Elzásznak és Lotaringia egy részének Németország számára való átengedését. Favre vonakodott elfogadni a feltételeket, és a tárgyalások megszakadtak. – *101*

[73] V. ö. „Le Temps", 1870 szept. 24. – *101*

[74] A második császárság alatt egy-egy katonai kerület csapatai békeidőben egy hadtestparancsnoki rangú közös parancsnok alá tartoztak; e parancsnok feladatkörébe tartozott a csapatok bevetése forradalmi tömegmegmozdulások ellen; elszállásolási, szervezési, kiképzési kérdésekben azonban csak korlátozott jogkörrel rendelkezett. Állandó hadtesteket és hadseregeket csak háború esetén alakítottak, s ezért ezek szervezetileg és harckiképzési szempontból gyengék voltak. – *105*

[75] Lavallée: „Les frontières de la France". – *106*

[76] Lyon-hadseregnek nevezték a 24. francia hadtest csapataiból Lyonban felállított hadsereget. A Lyon-hadsereg később beolvadt a Bourbaki parancsnoksága alatt álló keleti hadseregbe (az 1. Loire-hadseregbe). – *109 126 206*

[77] V. ö. Trochu: „L'Armée française en 1867". – *109*

[78] V. ö. „Zeitschrift des Königlich Preussischen Statistischen Bureaus", IV. évf. 3. sz., 1864 márc. – *111*

[79] „Fegyverben álló nép" – hivatalosan használt szólam Poroszország fegyveres erőinek megjelölésére. – *111 197*

[80] Az 1808–14-es háborúban, amelyet a spanyolok vívtak a francia megszállókkal, a nép nagyszabású hegyi partizánháborút viselt a francia csapatok ellen. – *117*

[81] „The Daily News" – angol napilap, ezzel a címmel 1846-tól 1930-ig jelent meg Londonban; a XIX. sz. közepén a liberális ipari burzsoázia lapja. – *118*

[82] Párizst 1784–90-ben vastag, bástyatornyokkal ellátott városfallal (körfallal) vették körül. E bástyafalak helyén létesültek a külső boulevard-ok. 1840–41-ben Párizst újból megerődítették. – *119*

[83] Sonderburg – város és erődítmény Alsen szigetén, amely a közvetlen közelében levő düppeli sáncokkal együtt fedezte a szigetre való átkelést. A Dánia elleni háborúban (v. ö. 68. jegyz.) a porosz csapatok 1864 ápr. 18-án rohammal bevették a düppeli sáncokat; a dánok kénytelenek voltak visszavonulni. – *119 201*

[84] Az amerikai polgárháborúban az északiak csapatai 1862–63 folyamán sorozatos kísérleteket tettek a déliek két legfontosabb támaszpontjának, Vicksburgnek (Mississippi) és Richmondnak (Virginia), a déliek fővárosának elfoglalására. Csak 1863 júl. 1-én tudták a szárazföldi csapatok és a folyami flotta együttes bevetésével erős bombázás után Vicksburg erődjének első sáncát bevenni; 1863 júl. 4-én Vicksburg kapitulált. Richmond ellen először 1862 áprilisában indítottak ostromot, de visszaverték őket; a második ostrom 1864 májusában kezdődött, s a védők 1865 ápr. 3-ig tudtak ellenállni. – *130*

[85] A tudelai csata (Észak-Spanyolország) 1808 nov. 23-án folyt le; Lannes hadteste, kihasználva a spanyol csapatok szétforgácsoltságát, vereséget mért a spanyolokra. A spanyol csapatok maradványai Zaragozába vonultak vissza. – *131*

[86] Az 1809-es osztrák–francia háború arra kényszerítette Napóleont, hogy gárdáját és lovasságát kivonja Spanyolországból. Az 1809 júl. 5–6-i wagrami csatában Ausztria vereséget szenvedett; az 1809 októberében Schönbrunnban megkötött béke értelmében Ausztria átengedte területének egy jelentős részét és gyakorlatilag elvesztette politikai önállóságát. – *132*

[87] 1870 szeptemberében Párizsban „barikád-bizottságot" alakítottak H. Rochefort vezetésével, hogy ellenséges áttörés esetére biztosítsanak Párizs utcáin egy harmadik védelmi vonalat. A bizottság védőműveket (barikádokat és árkokat) létesített Párizsban, ezek felhasználására azonban az ostrom folyamán nem került sor. – *133 212*

[88] A Bazaine és Bismarck között 1870 szeptember–októberében folytatott fegyverszüneti tárgyalások okt. 24-én megszakadtak (v. ö. még 98. jegyz.). Ezzel körülbelül egyidejűleg az angol békeközvetítési ajánlat alapján megkezdték a nemzeti védelem kormánya (Thiers) és Bismarck közötti tárgyalások előkészítését; ezek a tárgyalások nov. 1-től 6-ig folytak Versailles-ban és ugyancsak nem hoztak eredményt. – *134*

[89] A régi porosz tartományok: Brandenburg, Kelet-Poroszország, Nyugat-Poroszország, Posen, Pomeránia és Szilézia, Szászország, valamint Vesztfália és a Rajna-tartomány; ezek 1815-ben már mind Poroszországhoz voltak csatolva. 1864–66-ban Poroszország további tartományokat annektált (v. ö. 12. jegyz.). – *134*

[90] Tours-i kormány – a nemzeti védelem kormánya által 1870 szeptember közepén kiküldött delegáció (Glas-Bizoin, Crémieux és Fourichon), amelynek az volt a feladata, hogy megszervezze a vidék ellenállását a poroszokkal szemben és lehetőleg külföldi segítséget szerezzen. Október elejétől a háború végéig Gambetta volt a delegáció vezetője. December elején a delegáció áttette székhelyét Bordeaux-ba. – *135 228*

[91] Vízipolyákok – a sziléziai lengyelek német gúnyneve; eredetileg az oderai tutajosokat nevezték el így, akik legnagyobbrészt lengyelek voltak. – *136*

[92] Mazurok – erőszakosan germanizált, de különállását megőrző lengyel népcsoport Lengyelország északi és Kelet-Poroszország déli részén. – *136*

[93] Badeni szabadcsapatok (Freischaren) – önkéntes osztagok, amelyek 1849-ben, a birodalmi alkotmány-hadjáratban a Badenba és a Pfalzba betörő poroszok ellen harcoltak; szervezetük, fegyelmük, kiképzésük nem állt magas színvonalon. A badeni szabadcsapatok harcaiban Engels is részt vett; v. ö. Engels: „A német birodalmi alkotmány-hadjárat", 7. köt. 105–190. old. – *139*

[94] Bull-Run Yankeek – így nevezték az északiak önkéntes osztagainak tagjait az amerikai polgárháborúban, a Bull-Run folyónál Manassas mellett (Washingtontól 30 km-re) 1861

júl. 21-én vívott csatáról, amelyben a déliek csapataitól vereséget szenvedtek. Tapasztalatlan és gyengén kiképzett katonák voltak. – *139*

[95] Brit önkéntesek – 1859-ben a fenyegető bonapartista támadás ellen felállított önkéntes alakulat; a szervezetükről hozott 1863-as törvény szerint az önkéntesek 30 kiképzésen tartoztak részt venni; csak ellenséges invázió esetén lehetett behívni őket. (V. ö. még Engels cikkeit a brit önkéntes csapatokról; 15. köt.) – *139*

[96] Guide-ek – eredetileg a szárnyak élén álló osztagok katonái; I. Napóleon testőr-alakulattá szervezte őket. – *142*

[97] A lipcsei csatában („népek csatája") 1813 okt. 16–19-én orosz, osztrák, porosz, svéd, spanyol és angol csapatok együttesen döntő győzelmet arattak Napóleon hadserege felett. A csatában mindkét részről körülbelül félmillió ember vett részt. A szövetségesek győzelme eldöntötte a hadjáratot és Napóleon Németországból való kiűzéséhez vezetett. – *143*

[98] A Metzben bekerített Bazaine a császárság bukása után fegyverszüneti tárgyalásokat kezdeményezett Bismarckkal (v. ö. 88. jegyz.), hogy elérje az ostrom megszüntetését és csapatait felhasználhassa a császárság restaurálására. Bismarck azt a feltételt szabta, hogy Eugénia ex-császárné, a régensnő fogadja el Elzász és Lotaringia Németországhoz csatolását. Eugénia, aki Angliába menekült, elutasította ezt, és a tárgyalások megszakadtak. – *144*

[99] 1861–67-ben Franciaország (kezdetben Spanyolországgal és Angliával együtt) fegyveres intervenciót folytatott Mexikóban, hogy leverje a mexikói forradalmat és az országot az európai nagyhatalmak gyarmatává tegye, továbbá hogy felvonulási területül használhassák Mexikót az amerikai polgárháborúba való beavatkozáshoz. A franciáknak sikerült 1863 nyarán elfoglalniok a fővárost és 1864-ben kikiáltották a császárságot, a trónon Miksa osztrák főherceggel, III. Napóleon kreatúrájával, de óriási veszteségeket szenvedtek és a háború rengeteg pénzt emésztett fel. 1867 márciusában a franciák kénytelenek voltak kiüríteni Mexikót. Bazaine Miksával együtt ment Mexikóba, és roppant kegyetlenségével tűnt ki a harcokban. – *144, 153, 168, 368*

[100] III. Napóleonnak 1870 őszén Brüsszelben kiadott névtelen brosúrája: „Campagne de 1870. Des causes qui ont amené la capitulation de Sedan". – *145*

[101] V. ö. pl. I. Vilmos táviratát a sedani csata után: „Minő fordulat Isten rendeléséből!" – *147*

[102] V. ö. „Mémoires et correspondance politique et militaire du Roi Joseph", IV. köt. 425. old. – *147*

[103] Árkádiaiak – a Törvényhozó Testület bonapartista többsége; az elnevezés egyfelől a Rue des Arcades-on levő bonapartista klubra utal, másfelől a régi görög Arkadiára, melynek lakosai a hagyomány szerint együgyűségükkel tűntek ki. – *148*

[104] Mentanánál a franciák és a pápai zsoldosseregek 1867 nov. 3-án megverték a Róma felszabadítására és Olaszországgal való egyesítésére induló Garibaldi szabadcsapatait. – *153*

[105] Indiában 1857 tavaszán nagy népi felkelés tört ki a brit gyarmati uralom ellen; a felkelés a bengáli hadsereg bennszülöttekből álló, ún. szipoj- (szipáhí-) egységeiben kezdődött és rohamosan kiterjedt Észak- és Közép-India legnagyobb kerületeire; a felkelés fő ereje a parasztok és a városi szegény kézművesek voltak, a mozgalom vezetése általában a helyi

földesurak kezébe került. Az egységes irányítás hiánya, a helyi szétforgácsoltság, a lakosság etnikai, vallási és kaszt-megosztottsága és az angolok katonai-technikai fölénye miatt a felkelés 1859-ben vereséget szenvedett. – *153*

[106] „Verordnung über den Landsturm"; 1813 ápr. 21. – *154*

[107] A coulmiers-i csatában 1870 nov. 9-én a Loire-hadsereg újonnan felállított 15. és 16. hadteste d'Aurelle de Paladines parancsnoksága alatt megverte és Orléans kiürítésére kényszerítette von der Tann számbelileg gyengébb 1. bajor hadtestét. – *155 163 187*

[108] Az első párizsi békeszerződés 1814 máj. 30-án jött létre a Napóleon felett győztes hatalmak (Oroszország, Ausztria, Anglia, Poroszország) és Franciaország között. Franciaországnak le kellett mondania valamennyi 1792 óta meghódított területről, néhány határerőd és Nyugat-Szavoja kivételével. Ezeket is elvesztette azonban a Száz Nap (Napóleon császárságának visszaállítása) után megkötött 1815 nov. 20-i második párizsi békeszerződésben, amely visszaállította Franciaország 1790 jún. 1-i határait. Az északkelet-franciaországi határerődök 1818 végéig a szövetségesek 150 000 főnyi hadseregének megszállása alatt maradtak. – *159 476*

[109] 1840 júl. 15-én Anglia, Oroszország, Poroszország és Ausztria Londonban megállapodást írt alá Törökországgal, mely szerint támogatni fogják a török szultánt a francia támogatást élvező egyiptomi uralkodó, Mehmed Ali ellen. A megállapodás háborús konfliktus veszélyét idézte fel, de Lajos Fülöp végül is meghátrált és megvonta támogatását Mehmed Alitól. – *159*

[110] 1870 november elején diplomáciai válság tört ki, mert Oroszország felmondta a krími háború után kötött 1856-os párizsi békeszerződés 11., 13. és 14. cikkelyét, amelyek megtiltották, hogy Oroszország hadiflottát tartson a Fekete-tengeren és fegyvertárakat létesítsen a tengerparton. Bismarck támogatta Oroszországot és viszonzásul Franciaországgal szembeni követeléseinek támogatására számított Oroszországtól; Anglia és Ausztria–Magyarország tiltakozott a párizsi békeszerződés revíziója ellen, de tiltakozását nem tudta érvényesíteni. 1871 január–márciusában Londonban nemzetközi konferencia ült össze Oroszország, Anglia, Ausztria–Magyarország, Németország, Franciaország, Olaszország és Törökország részvételével; a konferencia márc. 13-án megállapodást írt alá, amely hatálytalanította a párizsi szerződés kérdéses cikkelyeit. Oroszország és Törökország ennek értelmében ismét felhasználhatta katonai célokra a Fekete-tengert, és ezzel helyreállt Oroszország fekete-tengeri uralma. – *161 263*

[111] V. ö. „Pall Mall Gazette", 1870 nov. 25., szerkesztőségi cikk. – *166*

[112] Giuseppe Garibaldi és fiai, Ricciotti és Menotti, 1870 őszén nemzeti gárdistákból és külföldi szabadcsapatosokból álló alakulatok élén részt vettek a kelet-franciaországi harcokban. Egy Ricciotti Garibaldi parancsnoksága alatt álló osztag 1870 nov. 19-én Châtillonnál vereséget mért a porosz Landwehr-alakulatokra. – *166*

[113] Az amiens-i (villers-bretonneux-i) csatában 1870 nov. 27-én a francia északi hadsereg vereséget szenvedett Manteuffel 1. hadseregétől. – *170 205*

[114] „Journal de Bruxelles" – belga napilap, 1820-tól jelent meg; konzervatív-katolikus újság, egyházi irányítás alatt. – *172*

[115] V. ö. „The Times", 1870 dec. 3. – *176*

[116] „Le Moniteur universel" – francia napilap, 1789-től 1901-ig jelent meg Párizsban; 1799-től 1814-ig és 1816-tól 1868-ig hivatalos kormánylap. A „Moniteur" közölte a parlamenti

tudósításokat és kormányrendeleteket. 1870–71-ben egyidejűleg Párizsban és Toursban, majd Bordeaux-ban jelent meg a kormánydelegáció (v. ö. 90. jegyz.) hivatalos lapjaként. – *176*

[117] A loigny-poupryi csatában (Orléans-tól kb. 40 km-re északnyugatra) 1870 dec. 2-án a mecklenburgi herceg csapatai megverték a Loire-hadsereghez tartozó 16. és 17. hadtestet, amelyek Chanzy és Sonis parancsnoksága alatt harcoltak. – *176*

[118] „Berliner Börsenkurier" – német napilap, 1868-tól 1933-ig jelent meg; jobboldali liberális. – *182*

[119] „Die Tagespresse" – osztrák napilap, 1869-től jelent meg Bécsben; a néppárt lapja. – *182*

[120] V. ö. Pertz: „Das Leben des Feldmarschalls Grafen Neithardt von Gneisenau", II. köt., a 120. és 121. old. között. – *184*

[121] Demagógoknak nevezte Németországban a reakció 1848 előtt a haladó eszmék képviselőit. A német szövetségi államok minisztereinek 1819 augusztusi karlsbadi konferenciáján Metternich osztrák kancellár szorgalmazására több határozatot hoztak (karlsbadi határozatok) a napóleoni háborúk idején kialakult viszonylagos liberalizálódásnak és a nemzeti és demokratikus mozgalmaknak a felszámolására. A határozatok előírták az egyetemek legszigorúbb felügyeletét, a diákegyesületek betiltását, fokozott cenzúrát vezettek be a folyóiratokra és könyvekre, és központi vizsgáló bizottságot hívtak létre az ún. demagóg üzelmek felderítésére. – *184 567*

[122] Pápai zuávok – a pápai gárdának a zuávok (v. ö. 16. jegyz.) mintájára megszervezett ezrede; francia nemesi ifjakból toborzódott. Róma bevétele és a pápa világi hatalmának megszüntetése után, 1870 szeptemberében a pápai zuávokat Franciaországba hívták és „nyugati önkéntes légióként" az 1. és 2. Loire-hadsereg keretében bevetették őket a poroszok ellen, majd pedig részt vettek a Kommün leverésében. – *186 320 471 550*

[123] V. ö. „Kölnische Zeitung", 1870 dec. 9. – *187*

[124] „Karlsruher Zeitung" – német napilap, 1757-től jelent meg; 1830-tól ezzel a címmel a mindenkori badeni kormányok hivatalos lapja volt. – *206*

[125] V. ö . pl. „The Times", 1871 jan. 6. – *206*

[126] „Kölnische Zeitung" – német napilap, e címmel 1802-től 1945-ig jelent meg Kölnben; a XIX. század 30-as éveiben és a 40-es évek elején a katolicizmust védelmező, ugyanakkor a liberalizmussal kacérkodó újság; az 1848–49-es forradalom idején és azt követően a porosz liberális burzsoázia gyáva politikáját védelmezte; dühödt ellenfele volt a „Rheinische Zeitung"-nak, majd a „Neue Rheinische Zeitung"-nak. A porosz–francia háború idején soviniszta és annexiópárti, majd a Kommün fegyveres leverését követelte. – *207*

[127] Bourbaki keleti hadserege és Werder csapatai között a döntő csata a Lisaine folyó mellett, Belfort környékén folyt le 1871 jan. 15–17-én. A franciák jelentős számbeli fölényük ellenére sem tudták kikényszeríteni a győzelmet és a csata után vissza kellett vonulniok; visszavonulás közben Bourbaki seregét a poroszok teljesen szétverték az héricourt-i csatában (v. ö. még 217–219., 233–236. old.). – *208 221 223*

[128] A Le Mans-i csatában 1871 jan. 10–12-én Frigyes Károly herceg csapatai vereséget mértek Chanzy újjászervezett 2. Loire-hadseregére; a franciák jelentős veszteségeket szenvedtek és visszavonultak. – *211 221*

[129] „Königlich Preussischer Staatsanzeiger" – német napilap, e címmel 1851-től 1871-ig jelent meg Berlinben; a porosz kormány hivatalos lapja. (1819-től 1848 áprilisáig „Allgemeine Preussische Staatszeitung", 1848 áprilisától 1851 júliusáig „Preussischer Staatsanzeiger" címmel jelent meg.) – *213*

[130] A Törökországban állomásozó angol és francia csapatokat Gallipoliból 1854 tavaszán átdobták Várnába, hogy a dunai hadszíntéren szembeszállhassanak az oroszok Szilisztria ellen megkezdett hadműveleteivel; ez utóbbiakról v. ö. Engels: „Szilisztria ostroma" és „A dunai háború"; 10. köt. 274–283., 314–318. old. – *215*

[131] A saint-quentini csatában 1871 jan. 19-én a német 1. hadsereg Goeben parancsnoksága alatt megverte a Faidherbe vezényelte francia északi hadsereget; a francia csapatok e térségben harcképtelenné váltak. – *217 221*

[132] Vendée nyugat-franciaországi tartományban a forradalom alatt 1793 tavaszán a nemesség vezetésével ellenforradalmi felkelés tört ki, amely e gazdaságilag elmaradt terület parasztságára támaszkodott. A felkelőket az angolok tevékenyen támogatták. 1793-ban a vendée-iak elfoglalták Saumurt, de azután a köztársaságiak visszaszorították őket; a felkelést 1795-ben leverték. 1799-ben és később még néhány felkelési kísérlet történt a Vendée-ban. – *219*

[133] A mont-valérieni kitörés (montretout-i vagy buzenvali csata) 1871 jan. 19-én Párizs védőinek utolsó kitörési kísérlete volt. A kitörést kellő előkészítés nélkül és szervezetlenül hajtották végre; kezdeményezőjének, Trochunak az volt a szándéka, hogy az akció sikertelensége demoralizálja a védelmet és egyengesse a kapituláció útját. – *220 457*

[134] A vesztett héricourt-i csata (1871 jan. 15–17) után a keleti hadsereg Svájc felé menekült, febr. 1-én átlépte a svájci határt és letette a fegyvert (v. ö. 139. jegyz.). – *222*

[135] „Provinzialkorrespondenz" – porosz kormánylap, 1862-től jelent meg Berlinben. – *223*

[136] 1870 szeptemberében Bourbaki a Bismarckkal tárgyaló Bazaine megbízásából Chislehurstbe, az Angliába menekült Eugénia tartózkodási helyére utazott, hogy Bismarck feltételeiről tárgyaljon vele (v. ö. 98. jegyz.). – *225*

[137] Az 1871 jan. 28-i fegyverszüneti és kapitulációs megállapodás, melynek aláírói Bismarck és Favre voltak, kötelezte a franciákat két héten belül 200 millió fr. hadisarc fizetésére, a párizsi erődök legnagyobb részének, a párizsi hadsereg tábori tüzérségének és hadianyagainak átadására, valamint arra, hogy haladéktalanul nemzetgyűlést válasszanak, amely dönt a háború folytatásának vagy a béke megkötésének kérdéséről. – *227 461 534*

[138] 1871 febr. 19-én lejárt a jan. 28-i fegyverszünet határideje. Noha a francia ellenállás erői nem merültek ki, a francia kormány nem folytatta a harcot; Thiers béketárgyalásokat kezdett és febr. 26-án a versailles-i német főhadiszálláson aláírta a Bismarck által diktált előzetes békefeltételeket. A békeszerződést máj. 10-én írták alá Majna-Frankfurtban (v. ö. 323–324. old., valamint 237., 496. jegyz.). – *229*

[139] Az 1871 febr. 1-i Les Verrières-i (Svájc) szerződésben Clinchant, aki Bourbaki utóda volt a keleti hadsereg élén, és Herzog, a svájci hadsereg főparancsnoka rögzítette azokat a feltételeket, amelyek mellett a francia csapatok svájci földre léphetnek; a franciák tartoztak fegyvereiket és felszerelésüket átadni a svájciaknak. – *235*

[140] Az Internacionálé bázeli kongresszusán elfogadott határozatnak megfelelően a soron következő kongresszus színhelye Párizs lett volna. Marx a Főtanács 1870 máj. 17-i ülésén javasolta, hogy a kongresszust a fokozódó franciaországi elnyomás miatt ne Párizsba,

hanem Mainzba hívják egybe, 1870 szept. 5-re. (A kongresszus programjáról v. ö. 16. köt. 422. old.) Minthogy 1870 júliusában kitört a porosz–francia háború, a kongresszust Mainzba sem lehetett egybehívni. A Főtanács 1870 aug. 2-i ülésén Marx javasolta, intézzenek kérdést a helyi szekciókhoz és föderációkhoz a kongresszus elhalasztására vonatkozólag. A helyi szervezetek egyetértettek az elhalasztással. Ennek megfelelően a Főtanács 1870 aug. 23-án hivatalosan „alkalmasabb időpontra" halasztotta a kongresszus egybehívását. – Marx levelének eredetije nem maradt fenn; a levél szövegét rövidítve közzétette Bracke a „Braunschweiger Ausschuss" c. könyvében; közlésünk alapjául ez a Bracke-féle szövegközlés szolgál. – *237*

141 A szociáldemokrata munkáspárt vezetői felkérték Marxot, fejtse ki, hogy milyen politikát folytassanak a német szociáldemokraták a parasztsággal kapcsolatosan (v. ö. pl. Bornhorst 1869 okt. 25-i levelét Marxhoz), továbbá útbaigazítást kértek arra vonatkozólag, hogy a bázeli kongresszusnak a földtulajdonról szóló határozatait hogyan kell a német viszonyokra alkalmazni. Marxnak szándékában állt a kérdést részletesen megválaszolni, de más elfoglaltságai miatt végül is nem jutott hozzá; a kérdésről v. ö. Engels előzetes megjegyzését a „Német parasztháború" második kiadásához (16. köt. 381–388. old.) és a harmadik kiadásban ehhez írt kiegészítését (18. köt; ill. 7. köt. 552–556. old.). – *237*

142 V. ö. „A Nemzetközi Munkásszövetség szervezeti szabályzata"; 16. köt. 483. old. – *237*

143 Blind – aki a Vogt-ügyben már sötét szerepet játszott (v. ö. Marx: „Vogt úr"; 14. köt.) és a 60-as években munkásmozgalmi vezetők befeketítésével foglalkozott (v.ö. Marx: „A stuttgarti »Beobachter« szerkesztőjének"; 16. köt. 19–21. old.) – a német–francia háború idején nagynémet propagandát folytatott. Marx 1870 aug. 15-én ezt írta Engelsnek: „Ez az undorító fickó az angol sajtóval svindlerkedve pillanatnyilag bajt keverhet", és azt javasolta, hogy használják fel a „Pall Mall Gazette"-et Blind leleplezésére; 1871 ápr. 6-án Marx Liebknechtnek is javasolja, hogy a „Volksstaat"-ban leplezzék le Blindet. – A cikkvázlat legnagyobbrészt Engels kézírása, Marx kezétől eredő kiegészítésekkel. – *238*

144 A birodalmi alkotmány-hadjárat idején, 1849 tavaszán Badenban a kispolgári demokrata Brentano alakított ideiglenes kormányt. (A birodalmi alkotmány-hadjáratról v. ö. 7. köt. 105–190. old.) A – rendkívül ingadozó és megalkuvó – badeni ideiglenes kormány Franciaországtól remélt segítséget a porosz csapatok ellen; azért küldte Blindet Párizsba. A júniusi felkelés leverése után azonban Franciaországban tért nyert az ellenforradalom, Ledru-Rollin pártját, melynek támogatására a badeni kormány számított, a „rendpárt" és a bonapartisták kiszorították a hatalomból, és ezzel Blind eleve reménytelen küldetése végképp meghiúsult. – *238*

145 1849 jún. 11-én Ledru-Rollin indítványt terjesztett be a Törvényhozó Gyűlésen, mely szerint Louis Bonaparte elnököt és miniszтereit az alkotmány megsértésének vádjával bíróság elé kell állítani, amiért Róma ellen bevetették a hadsereget. Miután a nemzetgyűlés többsége elvetette az indítványt, a hegypárt jún. 13-án tömegtüntetést szervezett, tiltakozásul az alkotmánysértés ellen. A tüntetést a kormánycsapatok szétverték, a hegypárt tekintélyes vezetőit megfosztották mandátumuktól és megtorló rendszabályokat foganatosítottak ellenük. – Hegypárt (Montagne) – az 1848-as Törvényhozó Gyűlés kispolgári radikális frakciója (elnevezését a nagy forradalom konventjének hegypártjáról kapta). – *238 304 464 540*

146 Az 1848–49-es forradalom leverése után a franciák megszállva tartották Rómát, hogy biztosítsák a pápa világi hatalmát. Ez szembeállította Franciaországgal az egységéért küzdő Olaszországot; az olaszországi kormány többek között ebből az okból elutasította III. Napóleon javaslatát a poroszokkal szembeni szövetségre, majd Franciaország katonai vereségeit kihasználva 1870 szept. 20-án Rómát az olasz királysághoz csatolták. – *239*

147 In partibus infidelium (a hitetlenek tartományaiban) – a nem-katolikus országokbeli egyházmegyékbe kinevezett püspökök (címzetes püspökök) címének kiegészítése; átvitt értelme: csak látszólag létező, seholországi, mondvacsinált (méltóság, rang vagy hatalom) – *239*

148 A levél válasz a braunschweigi bizottság tagjainak, akik – egy Liebknechttel és Bebellel való megbeszélés alapján – Marxhoz fordultak, a német proletariátusnak a porosz–francia háborúhoz való viszonyát tisztázandó. A „Volksstaat" szerkesztősége (Liebknechték) a háborúval kapcsolatban következetes internacionalista álláspontot állt, de eleinte bizonyos egyoldalúsággal figyelmen kívül hagyta a háború első szakaszának Németország szempontjából védelmi jellegét. Marx igen fontosnak tartotta a választ, mert, mint 1870 aug. 17-én írja Engelsnek, ez *„magatartási instrukció a német munkások számára"*. A válasz végső megfogalmazását Marx és Engels együtt végezték aug. 22-től 30-ig tartó manchesteri együttlétük idején; a levelet Marx írta alá. Személyes találkozásukat megelőzően levelezésükben is megvitatták a kérdést; így Engels Marxhoz írt aug. 15-i levelében a következő taktikát vázolja a német munkások és a munkáspárt részére: „1. csatlakozni a nemzeti mozgalomhoz, ... amennyire és ameddig az Németország védelmére szorítkozik ..., 2. hangsúlyozni ennek során a német nemzeti és a dinasztikus porosz érdekek közötti különbséget, 3. szembeszállni Elzász és Lotaringia mindenféle annektálásával ..., 4. mihelyt Párizsban egy republikánus és nem soviniszta kormány került élre, tisztességes béke megkötése irányában hatni, 5. állandóan kiemelni a német és a francia munkások érdekeinek egységét, akik a háborút nem helyeselték és nem is háborúznak egymás ellen." – A levél egy részét bevették a braunschweigi bizottságnak a háborúról kiadott kiáltványába, amely szept. 5-én jelent meg röpiratként és szept. 11-én a „Volksstaat" hasábjain. A kiáltvány felhívta a német munkásosztályt, hogy maradjon hű a proletariátus nemzetközi ügyéhez, és indítványozta a munkásoknak, hogy rendezzenek tömegtüntetéseket és tiltakozó gyűléseket a porosz kormány annexiós tervei ellen. A kiáltvány a levélből átvett szövegrészekről megemlíti, hogy „egyik legrégibb és legérdemesebb londoni elvtársunktól" származnak. – Marx és Engels levelének eredetije nem maradt fenn, de fennmaradt a braunschweigi bizottság kiáltványának egy olyan példánya, amelyre Engels széljegyzeteket írt; Engels e széljegyzeteit lábjegyzetben közöljük. – *240*

149 A Tilsitben 1807 júliusában egyfelől Franciaország, másfelől Oroszország és Poroszország között megkötött béke értelmében Oroszország (amely 1806-tól kezdve részt vett a Napóleon-ellenes koalícióban) szövetségre lépett Franciaországgal, csatlakozott a kontinentális rendszerhez (az Anglia elleni blokádhoz) és hozzájárult, hogy Napóleon nagy területeket kapjon a porosz monarchiából, további porosz területeket pedig Oroszország számára biztosítottak; Oroszország határán felállították a Varsói Nagyhercegséget. – *240 246 477*

150 „Biztos" határok – a német soviniszták által követelt nyugati határok, amelyekig Németország területét az „ősi német" Elzász és Lotaringia annektálásával ki kell terjeszteni. A szövegben következő célzás arra vonatkozik, hogy az annexiós politika felidézi az Oroszország és Franciaország elleni kétfrontos háború veszélyét; v. ö. még 245–248. old. – *241*

151 A Nemzeti Liberális Párt (Nationalliberale Partei) 1866 őszén, a haladópártban bekövetkezett szakadás után alakult. A nemzeti liberálisok a burzsoázia anyagi érdekeinek kedvéért feladták a politikai uralomra irányuló követeléseiket, és Bismarcknak behódolva fő céljuknak a német államok porosz vezetés alatt történő egyesítését tekintették. – *241*

152 A Német Néppárt (Deutsche Volkspartei) 1865-ben alakult; a kispolgárság demokratikus elemeiből, részben pedig – főleg a délnémet államokban – burzsoá elemekből tevődött össze. Ellenezte Poroszország hegemóniáját és a föderatív Nagy-Németország híve volt, melybe Poroszország és Ausztria egyaránt beletartozott volna. A poroszellenes politikát

folytató és általános demokratikus jelszavakat hirdető párt egyben néhány német állam partikularista törekvéseinek szószólója volt, ellenezte Németországnak centralizált demokratikus köztársaságként való egyesítését. 1866-ban a Német Néppárthoz csatlakozott a Szász Néppárt, melynek magva munkásokból állt. A Néppárt balszárnya később szocialista irányban fejlődött tovább, nagyobb része, miután különvált a kispolgári demokratáktól, 1869 augusztusában az eisenachi kongresszuson csatlakozott a Szociáldemokrata Munkáspárthoz. – *241*

[153] A Főtanács második üzenete a francia–porosz háborúról 1870 szept. 6 és 9 között keletkezett; szövegét Marx írta, mint a Főtanács szept. 6-i ülésén az üzenet megszövegezésével megbízott, Marxból, Jungból, Milnerből és Serraillier-ből álló bizottság tagja; Marx a megíráshoz felhasználta az Engels által kidolgozott, a porosz militaristáknak az annexiót igazoló katonai érveit megcáfoló fejtegetéseket. Az üzenet szövegét a Főtanács szept. 9-i ülése egyhangúlag elfogadta és szétküldte a londoni sajtónak, amely azonban – a „Pall Mall Gazette" 1870 szept. 16-i számában megjelent kivonatos közlést nem számítva – agyonhallgatta az üzenetet. Szept. 11 és 13 között a Főtanács röpiratként 1000 példányban megjelentette az üzenetet, majd szeptember végén az első üzenettel (v. ö. 1–6. old., valamint 1. jegyz.) együtt újra kiadták; e kiadásban kiigazították a korábbi közlés néhány szövegezési és sajtóhibáját. A német fordítást Marx készítette (néhány kiegészítéssel és törléssel); ez a fordítás a „Volksstaat" 1870 szept. 21-i és a „Vorbote" 1870 októberi és novemberi, 10. és 11. számában jelent meg, és röpiratként is kiadták. Franciául a második üzenet először kivonatosan az „Egalité" (v. ö. 338. jegyz.) okt. 4-i számában, majd teljesen az „Internationale" (v. ö. 164. jegyz.) 1870 okt. 23-i számában jelent meg. A későbbi (az első üzenettel és a „Polgárháború"-val közös) kiadásokról, valamint az itteni közlésről v. ö. 1. jegyz. – *243*

[154] V. ö. „Kölnische Zeitung", 1870 aug. 12. – *244*

[155] A Porosz Lovagrend országa (a későbbi Kelet-Poroszország) az 1466-os thorni béke értelmében lengyel hűbérbe került; az ország 1618-ban a brandenburgi választófejedelemre szállt, aki mint porosz herceg 1657-ig Lengyelország hűbérese maradt. A svéd–lengyel háborúban a választófejedelem a svédek oldalára állt; az 1660-as olivai békében Lengyelországnak le kellett mondania Kelet-Poroszország feletti hűbéri jogairól. – *245*

[156] Bázeli béke – a Franciaország és Poroszország között 1795 ápr. 5-én megkötött különbéke. Poroszország ezzel kivált az első franciaellenes koalícióból; ennek oka részben francia győzelmek, részben a koalíción belül, főként Ausztria és Poroszország között támadt súrlódások voltak. – *245*

[157] 1865 októberében Bismarck Biarritzban találkozott III. Napóleonnal és elnyerte beleegyezését az Ausztria ellen létrehozandó porosz–olasz szövetséghez. III. Napóleon ebben az időben minden erejével szította az osztrák–porosz ellentéteket, mert azt remélte, hogy az Ausztria és Poroszország közötti háború hosszan elhúzódik és meggyengíti a hadviselő feleket, Poroszország veresége esetén pedig módot adna a bonapartista Franciaországnak, hogy az ügy döntőbírájává és haszonélvezőjévé legyen. – *247*

[158] A porosz–francia háború kitörésekor Gorcsakov Berlinben kijelentette Bismarcknak, hogy Oroszország a háborúban jóindulatú semlegességet fog tanúsítani és diplomáciai nyomást gyakorol Ausztriára. A porosz kormány viszont kötelezte magát arra, hogy nem fogja akadályozni az orosz keleti politikát. – *247*

[159] A braunschweigi bizottság 1870 szept. 5-i kiáltványából; v. ö. még 148. jegyz. – *249*

[160] A francia parasztság nagy része hagyományosan istenítette I. Napóleont, akiben nem a nagyburzsoázia érdekeinek képviselőjét, hanem a forradalom vívmányainak védelmező-

jét és a nemzeti nagyság letéteményesét látta; Louis Bonaparte, mint I. Napóleon unokaöccse, a parasztság széles köreiben népszerűséget tudott magának szerezni e napóleoni emlékek felhasználásával. – *250*

[161] Az angol munkások között széleskörű mozgalom indult az 1870 szept. 4-én kikiáltott francia köztársaság támogatására és diplomáciai elismertetésére. Már szept. 5-én a trade unionok aktív közreműködésével tömeggyűléseket és tüntetéseket rendeztek Londonban, Birminghamben, Newcastle-ban és más nagy városokban, s ezeken határozatokat és petíciókat fogadtak el a francia köztársaság mellett. Az Internacionálé Főtanácsa és Marx személyesen is jelentős szerepet játszott a mozgalom szervezésében. – *250*

[162] Anglia 1793-ban csatlakozott az európai abszolutisztikus feudális államoknak a forradalmi Franciaország ellen 1792-ben megindított háborújához. – 1851-ben Anglia ismerte el elsőnek a Louis Bonaparte államcsínyjével létrehozott új francia kormányt. – *250*

[163] 1870 szept. 9-én letartóztatták és láncra verve a Lötzen melletti Boyen-erődbe szállították a braunschweigi bizottság tagjait: Brackét, Bonhorstot, Spiert, Kühnt és Grallét, valamint Sievers nyomdászt a háborúról szóló kiáltvány (v. ö. 148. jegyz.) miatt. Liebknechttől értesülvén a történtekről, Marx tudósítást küldött a „Pall Mall Gazette"-nek, a liberális „Echó"-nak és más lapoknak, szept. 20-án pedig tájékoztatta a Főtanács ülését a letartóztatásokról, hangsúlyozva, hogy minden jogi alapot nélkülöznek. A bizottság tagjait csak 1871 októberében állították bíróság elé, közrend elleni vétség és az Internacionáléhoz tartozás vádjával; a bizottság tagjait hosszabb-rövidebb börtönbüntetéssel sújtották. A német szociáldemokrácia a letartóztatások és egyéb kényszerrendszabályok ellenére tovább folytatta internacionalista propagandáját. – *252*

[164] A Főtanács 1870 dec. 20-i ülése többek között a belgiumi szekciók kérdésével foglalkozott; határozatot hoztak, hogy levelet intéznek a belgiumi szekciók 1870 dec. 25-én Brüsszelben összeülő 6. rendes félévi kongresszusához. A levél megírásával Engelst bízták meg. – „L'Internationale" – francia nyelvű hetilap, az Internacionálé belgiumi szekciói lapja; 1869-től 1873-ig jelent meg Brüsszelben; fő munkatársa De Paepe volt. – *253 431*

[165] A levél utolsó három bekezdését az „Internationale" nem közölte; itt a levél kézirata alapján közöljük. – *254*

[166] „Moniteur" – félhivatalos francia nyelvű porosz újság, 1870 okt. 15-től 1871 márc. 5-ig jelent meg Versailles-ban, mint a porosz hatóságok lapja a francia lakosság számára. – *255*

[167] „Der Volksstaat" – a Szociáldemokrata Munkáspárt (az eisenachi párt) lapja, 1869 okt. 2-től 1876 szept. 29-ig jelent meg Lipcsében (eleinte kétszer, 1873 júliusától háromszor hetenként). A lap a német munkásmozgalom forradalmi irányzatának nézeteit tükrözte. A rendőrség és a kormány folytonosan üldözte a lapot; a szerkesztőség összetétele a szerkesztők letartóztatása folytán gyakran változott; az általános vezetést azonban Liebknecht tartotta kézben. A lap általános jellegére Bebelnek is nagy befolyása volt, aki a „Volksstaat" kiadóvállalatát vezette. – Marx és Engels a lapnak megalapítása óta munkatársai voltak; segítették a szerkesztőség munkáját és bírálatukkal előmozdították a forradalmi vonalvezetés fenntartását. – *255*

[168] III. Napóleon a porosz–osztrák háborúban tanúsított semlegesség fejében azt kívánta, hogy Poroszország egyezzék bele Luxemburg Franciaországhoz csatolásába. Ez a francia terv diplomáciai válságot robbantott ki, melynek a Luxemburg semlegességéről szóló, 1867 máj. 11-i londoni szerződés vetett véget. A szerződés kimondja, hogy Luxemburg

örök időkre semleges állam, és semlegességét az aláíró felek (Anglia, Ausztria, Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, Olaszország, Oroszország és Poroszország) garantálják. – Bismarck egy 1870 dec. 3-i jegyzékben azt állította, hogy Luxemburg túlzottan barátságos magatartást tanúsít Franciaország irányában és ezzel megsérti a semlegességet; kijelentette, hogy a porosz kormány ezért mentesül kötelezettsége alól és a továbbiakban Luxemburg semlegességére való tekintet nélkül fog eljárni. December végén azonban Anglia nyomására kénytelen volt fenyegetését visszavonni. – *256*

[169] „Golosz" – orosz politikai és irodalmi napilap, 1863-tól 1884-ig jelent meg Pétervárott; liberális irányzatú. – *256*

[170] A határozattervezetet Engels a Főtanács 1871 jan. 31-i ülése elé terjesztette, mint vitaalapot annak a kérdésnek a megtárgyalásához, milyen álláspontot foglaljon el az angol munkásosztály a porosz–francia háború akkori szakaszában. Marx és Engels arra törekedtek, hogy fokozzák az Internacionálé befolyását a francia köztársaság melletti szolidaritási mozgalomra (v. ö. 161. jegyz.). Miközben hangsúlyozták, hogy a francia köztársaság vezetőivel szemben önálló proletár vonalat kell követni és kapituláns politikájukat le kell leplezni, ugyanakkor harcoltak a francia köztársaság diplomáciai elismertetéséért és a porosz intervencióval szembeni támogatásáért. Engels határozattervezete a polgári radikális pozitivisták (Beesly, Congreve stb.) ellen irányult, akik Anglia Franciaország melletti katonai intervencióját követelték és a – Franciaország elszenvedett vereségei és hadseregének állapota miatt irreális – követelésükkel megosztották és gyengítették az elismeréspárti mozgalmat. – A Főtanács jan. 31-i, febr. 7-i, 14-i és 21-i, valamint márc. 7-i és 14-i ülése foglalkozott a kérdéssel; Marx és Engels igen aktívan részt vett a vitákban, a fennmaradt jegyzőkönyvek és az „Eastern Post"-ban közölt tudósítások azonban nagyon hézagosak. 1871 márc. 14-én a Főtanács egyhangúlag elfogadta a határozattervezet harmadik pontját; az első két pont addigra aktualitását vesztette. – *258*

[171] A tengeri hadijogról szóló párizsi deklarációt a krími háború után kötött 1856 márc. 30-i békeszerződéssel kapcsolatban 1856 ápr. 16-án adták ki; aláírói Ausztria, Franciaország, Oroszország, Poroszország, Szardínia és Törökország voltak. A deklaráció alapjául a II. Katalin kormánya által 1780-ban meghirdetett „fegyveres semlegesség" elve szolgált; kimondta, hogy a kalózkodás megakadályozandó, és hogy a semleges lobogó védelmet nyújt az ellenséges javaknak (hadicsempészés esetét leszámítva), s éppígy védelem alatt állnak az ellenséges kereskedelmi hajókon a semleges javak. – Marx és Engels azon a véleményen voltak, hogy ha Anglia érvényteleníti a párizsi deklarációt, ezzel megakadályozza Oroszország belépését az európai háborúba és erősíti az orosz és a porosz rezsim elleni harcot. – *258*

[172] A levelet Engels mint spanyolországi ügyekkel megbízott ideiglenes titkár írta, válaszképpen a spanyol föderális tanács 1870 dec. 14-i levelére. 1871 elején Spanyolországban is kiéleződött a harc a bakunyinistákkal. Bakunyin ahelyett, hogy ígérete szerint feloszlatta volna a Szocialista Demokrácia Egyesülését, titokban tovább szervezte, és arra törekedett, hogy a titkos szervezet segítségével magához ragadja az Internacionálé vezetését. A spanyol föderális tanácsban ebben az időben a Főtanács hívei voltak többségben. – *259*

[173] „La Federación" – az Internacionálé barcelonai föderációjának hetilapja; 1869-től 1873-ig jelent meg; bakunyinista befolyás alatt állt. – *259*

[174] „La Solidaridad" – az Internacionálé madridi szekcióinak lapja; 1870 januárjától jelent meg, 1871 januárjában betiltották. – *259*

[175] „El Obrero" – spanyol munkás-hetilap, 1869-től 1871-ig jelent meg Palma de Mallorcában; 1871 januárjában betiltották; ezután „La Revolución social" címmel még három

száma jelent meg, majd végképp megszűnt, mert szerkesztőit felségsértés vádjával bíróság elé állították. – *259*

[176] „Ánales de la Sociedad tipográfica Bonaerense" – argentin munkáslap; 1871-től 1872-ig jelent meg Buenos Airesben. – *261*

[177] Munkásliga – az Egyesült Államok Országos Munkásegyesülése (National Labor Union) 1866 augusztusában alakult meg a baltimore-i kongresszuson. Alapításában tevékeny része volt W. H. Sylvisnek, az amerikai munkásmozgalom kiváló képviselőjének. A National Labor Union harcolt a nyolcórás munkanapért, a fehér és színes munkások szolidaritásáért, a dolgozó nők jogaiért. Kezdettől fogva támogatta a Nemzetközi Munkásszövetséget; 1867 augusztusi chicagoi kongresszusán az Internacionálé következő kongresszusának küldöttévé választotta meg Trevellicket, aki azonban nem volt jelen a lausanne-i kongresszuson. Cameron, a Labor Union küldötte, 1869-ben részt vett a bázeli kongresszus utolsó ülésein. 1870 augusztusában, a Labor Union cincinnati kongresszusán olyan határozatot fogadtak el, hogy a Labor Union egyetért a Nemzetközi Munkásszövetség elveivel és kijelenti, hogy csatlakozni kíván a Szövetséghez. A határozat azonban nem valósult meg. A National Labor Union vezetősége nem sokkal ezután utopisztikus pénzügyi reform-tervekbe bonyolódott, amelyek arra irányultak, hogy felszámolják a bankrendszert és az állam útján olcsó hitelt biztosítsanak. A szakszervezetek 1870–71-ben elszakadtak a Labor Uniontól, amely 1872-ben gyakorlatilag megszűnt. – *261*

[178] A cikk közvetlen előzménye az volt, hogy 1871 márciusában a londoni tőzsdén 12 millió £-es kölcsönt írtak ki Oroszország számára. – A cikket felvették a „Jegyzetek a háborúról" cikksorozat 1923-as gyűjteményes kiadásába (v. ö. 10. jegyz.); kiadásunkban azonban tartalmi és időrendi okokból e cikksorozattól különválasztva közöljük. – *262*

[179] „Journal de Saint-Pétersbourg" – francia nyelvű orosz napilap, az orosz külügyminisztérium hivatalos orgánuma, 1825-től 1914-ig jelent meg. – *262*

[180] „Ostseezeitung" – német napilap, 1835-től 1933-ig jelent meg Stettinben; jobboldali irányzatú. – *263*

[181] A „Paris-Journal" (v. ö. 182. jegyz.) 1871 márc. 19-i száma egy Marxnak tulajdonított hamis levelet közölt, annak bizonyítására, hogy ellentétek vannak az Internacionálé német és francia tagjai között; a hamisítványt számos polgári lap átvette. A Főtanács márc. 14-i ülésén Marx beszámolt erről a provokációs koholmányról és közölte, hogy nyilatkozatot küldött a „Times"-nak, amely szintén közölte a „Paris-Journal" által felröpített hamis hírt. A „Times" 1871 márc. 22-i száma közölte Marx nyilatkozatát, de folytatta az Internacionálé elleni kampányt és Marx nyilatkozatával szemben kinyomatta a „Liberté" (v. ö. 188. jegyz.) egyik munkatársának cikkét. A „Times" újabb támadásáról Marx a Főtanács márc. 28-i ülésén beszámolt. – A nyilatkozatot Marx kérésére Engels fogalmazta; közlésünk alapjául az Engels kézírásával írt fogalmazvány szolgált. – *266*

[182] „Paris-Journal" – francia napilap, 1868-tól 1874-ig jelent meg H. de Pène szerkesztésében; reakciós uszító szellemű újság, előbb a császárságot, majd a Thiers-kormányt támogatta. – *266*

[183] A „Paris-Journal" hírt közölt arról, hogy az Internacionálé francia tagjai a német tagok kizárását követelik. A Főtanács megkeresésére a párizsi föderális tanács azt válaszolta, hogy a közlemény rágalom és hamisítás. A Főtanács cáfoló nyilatkozatát Marx fogalmazta; a nyilatkozat szövegét a Főtanács márc. 21-i ülése egyhangúlag jóváhagyta. A nyilatkozatot megküldték több angol lapnak; közölte a „Times" 1871 márc. 23-i és az „Eastern Post" 1871 márc. 25-i száma. Szövegét Marx belefoglalta a „Volksstaat"-nak küldött márc. 23-i levelébe is (v. ö. 270. old.). – *267*

[184] Jockey Club – francia arisztokrata klub, 1833-ban alapították Párizsban az ugyanilyen nevű angol klub mintájára (ennek eredeti célja a lótenyésztés előmozdítása és lóversenyek rendezése volt). – *267 270*

[185] 1871 márciusában zürichi német burzsoák és arisztokraták soviniszta ünnepséget rendeztek a porosz–francia háborúban aratott győzelem tiszteletére. Ennek során összeütközésekre került sor a németek és a Svájcban lefegyverzett francia tisztek között. A reakciós sajtó az Internacionálét vádolta az összetűzések szervezésével. Az Internacionálé svájci szekciója nyilatkozatban cáfolta ezeket az állításokat; több zürichi szakszervezet is nyilatkozatot bocsátott ki, mely szerint az Internacionálé tagjainak nem volt részük az összeütközésekben. – *267 270*

[186] „Le Courrier de Lyon" – francia napilap, 1834-től 1939-ig jelent meg; polgári republikánus. – *267*

[187] „Courrier de la Gironde" – francia napilap, 1792-től jelent meg Bordeaux-ban; a 70-es években erősen reakciós irányzatú. – *267*

[188] „La Liberté" – francia estilap, 1864-től 1944-ig jelent meg Párizsban; 1866-tól 1872-ig E. de Girardin tulajdonában volt és a bonapartista nagyburzsoázia érdekeit képviselte; Párizs ostroma idején Tours-ban, majd Bordeaux-ban, a Kommün idején Versaillesban jelent meg. – *267*

[189] A levélbe Marx belefoglalta a Főtanács márc. 21-i nyilatkozatát (v. ö. 267–268. old., valamint 183. jegyz.); a nyilatkozat német szövege nem teljesen egyezik az angol szöveggel. Marx levelét a „Volksstaat"-on kívül közölte a „Vorbote" 1871 áprilisi, 4. száma és a berlini néppárti „Zukunft" 1871 márc. 26-i száma, továbbá francia fordításban az „Egalité" 1871 márc. 31-i száma. – *269*

[190] Fő-főnöknek (Hauptchef) nevezte Stieber a kölni kommunista-perben (v. ö. 412. jegyz.) Chervalt, aki az ő ügynökeként igyekezett befurakodni a munkásmozgalomba, és akit a perben a „Marx-párt" prominens alakjaként akart feltüntetni (v. ö. pl. 8. köt. 402–414. old., 14. köt. 353–364. old.). – *269*

[191] Coenen, a „Werker" szerkesztője Marxhoz fordult felvilágosításért a „Paris-Journal"-ban megjelent levélhamisítvánnyal kapcsolatban (v. ö. 181. jegyz.). Marx válasza franciául íródott; a „Werker" 1871 ápr. 8-i számában jelent meg flamand fordításban. A „Werker" Marx levele elé a következő bevezető sorokat írta: **„Egy hamis levél!** – Már régen tudjuk, hogy ellenfeleinknek minden eszköz jó céljaik elérésére, mégsem hihettük, hogy arcátlanságuk odáig megy, hogy hamis leveleket írnak az Internacionálé tagjainak nevében. – De a dolog színigaz. Röviddel ezelőtt valamennyi nagyobb lapban olvashattunk egy levelet »Karl Marxtól« a francia munkások magatartását illetően. Az antwerpeni szekció ezzel kapcsolatban »Karl Marxhoz« fordult felvilágosításért, s ime itt van a válasz, amelyet az Internacionálé Főtanácsának tagja küldött." – „De Werker" – flamand nyelvű belga hetilap, az Internacionálé flamand szekciójának, majd a belga szocialista pártnak, ill. a Belga Munkáspártnak a lapja, 1868-tól 1914-ig jelent meg Antwerpenben. – *272*

[192] A levél megjelent a „Daily News" 1871 ápr. 6-i számában is. – *273*

[193] „Le Gaulois" – francia napilap, 1867-től 1929-ig jelent meg Párizsban; a monarchista nagyburzsoázia és arisztokrácia lapja. – *273*

[194] „Le Figaro" – francia napilap, 1854-től jelenik meg Párizsban; konzervatív, a 60–70-es években bonapartista, majd klerikális monarchista. – *273*

[195] V. ö. Tertullianus: „De carne Christi", 5. fej. – *273*

[196] 1871 márc. 29-én Coenen levélileg értesítette Marxot és Engelst az antwerpeni szivarkészítő munkások sztrájkjáról. Engels, mint Belgium ügyeivel megbízott titkár, tájékoztatta a Főtanács ápr. 4-i ülését a sztrájkról; az ülés határozatot hozott, hogy a trade unionokhoz fordulnak a sztrájk támogatása érdekében. Ápr. 5-én röplapként Eccarius aláírásával megjelent a Főtanács felhívása a trade unionokhoz. Engels Liebknechtet is bevonta a szolidaritási akció támogatásába. Számos trade union, valamint Brüsszel munkásai (ahol közben szintén sztrájkba léptek a szivarkészítő munkások) anyagi eszközöket bocsátottak a sztrájkolók rendelkezésére. A szolidaritási akció lehetővé tette, hogy a sztrájkolók szeptemberig kitartsanak és elérjék követeléseik teljesítését. – *275*

[197] A párizsi föderális tanácsnak Tolain kizárásáról szóló határozatát a „Révolution politique et sociale", a párizsi szekciók lapja, 1871 ápr. 16-án közölte. A „Times" 1871 ápr. 17-i száma is hírt adott erről. Tolaint 1871 februárjában a párizsi munkások képviselőjeként beválasztották a nemzetgyűlésbe. A Kommün kikiáltása után Tolain megmaradt a versailles-i gyűlésben, szembefordulva a Kommünnel, amely a munkásképviselőket visszahívta az ellenforradalmi nemzetgyűlésből. A londoni sajtójelentés alapján a Főtanács már ápr. 18-án foglalkozott Tolain árulásával és úgy határozott, hogy Tolaint nyilvánosan meg kell bélyegezni; ápr. 25-én, miután megkapta a párizsi határozat hiteles szövegét, a Főtanács újra foglalkozott Tolain ügyével és megerősítette a kizárási határozatot. – A határozatot Engels fogalmazta; a fogalmazványon Marx kisebb változtatásokat eszközölt. A határozat megjelent az „Eastern Post" 1871 ápr. 29-i számában, majd francia nyelven az „Internationale" 1871 máj. 14-i, német nyelven pedig a „Volksstaat" 1871 máj. 24-i és a „Vorbote" 1871 júniusi, 7. számában. A határozat utolsó bekezdését csak az „Internationale" közölte, ahol a határozat Engelsnek mint a Belgium ügyeivel megbízott titkárnak az aláírásával jelent meg. Közlésünk alapjául az „Internationale"-ban megjelent szöveg szolgál. – *276*

[198] A „Még egyszer »Vogt úr«", mint Engels írja, „lezárja azt a polémiát, amely e között az álltermészetbúvár és álrepublikánus, de igazi vulgáris liberális bonapartista és könyvgyáros között és Marx között folyt az itáliai háborúról. A cikk végérvényesen rányomta nevezett Vogt úrra a fizetett bonapartista ügynök bélyegét, amire Marx a »Vogt úr«-ban 1860-ban magától értetődőleg csak közvetett bizonyítékokat tudott felhozni." A Vogtra vonatkozólag előkerült bizonyítékról Marx már 1871 ápr. 10-én levélben tájékoztatta Liebknechtet. Ennek alapján a „Volksstaat" 1871 ápr. 15-i száma a következő közleményt hozta:

„Vogt úr

A francia kormány megbízásából hivatalosan kiadott »Papiers et correspondance de la famille impériale«-ban (»A császári család iratai és levelezése«) a *bonapartista pénzeket felvevőket* alfabetikus rendben felsoroló rovatban *V* betű alatt szóról szóra ez áll:

»Vogt; il lui est remis, en août 1859, 40 000 fr.«

Vagyis:

»*Vogt; 1859 augusztusában 40 000 frankot kapott.*«"

A „Volksstaat" a következő szerkesztőségi jegyzetet fűzte a közleményhez: „Azok a pártbeli elvtársak, akik hibáztattak bennünket, amiért figyelmen kívül hagytuk Vogt cikkeit Elzász és Lotaringia annexiója ellen, és nem érték be az ismert marxi brosúrára való utalásunkkal, most alkalmasint megnyugodnak. Párizsi barátainkat pedig arra kérjük, küldjék meg nekünk a teljes regisztert; meggyőződésünk, hogy nem egy régi ismerősünket megtaláljuk benne, aki egykoron Vogt »csavargótársaként« bonapartizmusban ügynökölt, most pedig hasonló indítékokból és hasonló lelkesedéssel Bismarck-féle patriotizmussal házal." – *277*

[199] „Augsburgi hadjáratnak" nevezi Marx a „Vogt úr"-ban Vogt perét az augsburgi „Allgemeine Zeitung" ellen, amely közölte egy Vogtot leleplező röpirat szövegét. A per után Vogt közzétette „Mein Prozess gegen die »Allgemeine Zeitung«" c. brosúráját, melyben többek között a proletár forradalmi mozgalom szervezőit mocskolja. Erre válaszolt Marx a „Vogt úr"-ban; v. ö. 14. köt. 319–627. old. – *277*

[200] V. ö. K. Vogt: „Mémoire sur les microcéphales". – *277*

[201] „Kénesbanda" – egy az 1848–49-es forradalom veresége után Svájcba menekült német fiatalokból álló tréfás kis társaság neve; Vogt ezzel az ijesztő nevű – a proletár forradalmi mozgalomtól teljesen távol álló – társasággal azonosította brosúrájában a „Marx-pártot". (V. ö. 14. köt. 326–335. old.) – *277*

[202] Kis Bonaparte, Kis Napóleon – Louis Bonaparte gúnyneve, amelyet Victor Hugo ragasztott rá egy 1851-ben a francia Törvényhozó Gyűlésen mondott beszédében; ezt a címet adta Victor Hugo az 1852-ben megjelent Napóleon-ellenes könyvének is („Napoléon le petit"). – *278 470 531*

[203] „Schweizer Handelskurier" – svájci német polgári napilap, 1853-tól 1909-ig jelent meg Bielben; az 50–60-as években bonapartista-barát. – A „Moniteur" a francia kormány hivatalos lapja volt; v. ö. 116. jegyz. – *278*

[204] Vogt „Studien"-jéről v. ö. Marx: „Vogt úr", VIII. fej.; 14. köt. 430–477. old. – *278*

[205] „Norddeutsche Allgemeine Zeitung" – német napilap, 1861-től 1918-ig jelent meg Berlinben; a 60–80-as években a Bismarck-kormány hivatalos lapja. – *279*

[206] 1863 jan. 22-én Lengyelország orosz uralom alatt álló részében felkelés tört ki; a felkelés közvetlen kiváltó oka a tömegesen folyó letartóztatások és a soronkívül elrendelt katonatoborzás volt. A megalakult nemzeti kormány kiáltványt bocsátott ki, amelyben harcba szólította a nemzetet a függetlenségért és kihirdette a jobbágyfelszabadítást. A radikálisok („vörösök") igyekeztek rákényszeríteni a nemességet a jobbágyság felszabadítására; s ahol ez megtörtént, a parasztság tömegesen jelentkezett a felkelő csapatokba. A mozgalom vezetése azonban márciustól a kiegyező-párt („fehérek") kezébe került, akik ellenezték a társadalmi reformok radikális végrehajtását és népi mozgalom helyett külpolitikai manőverek segítségével akarták biztosítani a nemzeti függetlenséget. Júniusban és szeptemberben rövid időre a radikálisok kerültek hatalomra, de hatalmukat nem tudták megszilárdítani; a felkelés hanyatlásnak indult, s noha az október közepén uralomra került következetesebb vezetés egy időre megint fellendítette a mozgalmat, nem tudták a harcot egy következetes agrármozgalommal összekapcsolni és a széles paraszti tömegek aktív támogatását megszerezni; a mozgalom erejét vesztette, amihez hozzájárult az, hogy a cári kormány az 1864 márc. 2-i agrártörvénnyel szentesítette a nemzeti kormány 1863 januári rendelkezéseit; 1864 májusában a felkelő kormányt elfogták és a felkelés véget ért. – *280*

[207] „Papiers et correspondance de la famille impériale", II. köt. 161. old. – *281*

[208] A „Polgárháború Franciaországban" a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának üzeneteként jelent meg. Marx a Főtanács 1871 ápr. 18-i ülésén javasolta, hogy a Főtanács adjon ki üzenetet a franciaországi harc általános tendenciájáról; a Főtanács megbízta Marxot az üzenet megszövegezésével. Marx már a Párizsi Kommün első napjaitól anyagokat gyűjtött és elemzett; április közepétől május közepéig az üzenet fogalmazványain dolgozott (v. ö. 455–561. old., valamint 414. jegyz.). 1871 máj. 30-án, két nappal a Párizsi Kommün bukása után, Marx felolvasta a Főtanács ülésén az üzenet szövegét és a Főtanács jóváhagyta az üzenetet. Az üzenet először 1871 jún. 13 körül jelent meg Londonban 1000 példányban; majd röviddel később újabb (olcsóbb), 2000 példányos kiadásban; e

második kiadásban Marx kiigazította az első kiadás néhány sajtóhibáját és kiegészítette a szöveget a második melléklettel, továbbá az aláírók közül törölte Lucraft és Odger nevét, akik felléptek az üzenet ellen és kiléptek a Főtanácsból (v. ö. 308. jegyz.) és beiktatta a Főtanács új tagjainak nevét. 1871 augusztusában harmadik kiadás jelent meg; ebben Marx újabb sajtóhibákat igazított ki. Marx személyes szerzőségének első nyilvános közlése 1871 jún. 21-én történt (v. ö. 341. old., valamint 304. jegyz.). 1871–72-ben az üzenetet lefordították franciára, németre, oroszra, olaszra, spanyolra és hollandra, és számos újságban, folyóiratban, valamint különkiadásban megjelentették. Az üzenet németre fordítását Engels végezte; megjelent a „Volksstaat"-ban 1871 jún. 28 és júl. 29 között, valamint a „Volksstaat" különlenyomataként (két kiadásban), továbbá rövidítve a „Vorboté"-ban 1871 augusztusától októberéig. 1876-ban, a Párizsi Kommün ötödik évfordulójára újabb (második) német kiadás jelent meg. 1891-ben, a Párizsi Kommün huszadik évfordulójára megjelentették a harmadik német kiadást, mégpedig a háborúról szóló két üzenettel együttesen (v. ö. 1. és 153. jegyz.); Engels újra átnézte a fordítást és előszót írt a kötethez (v. ö. 565–578. old., valamint 498. jegyz.). Francia nyelven az üzenet először az „Internationale"-ban jelent meg 1871 júliusától szeptemberéig. 1872-ben a francia szöveg külön brosúrában is megjelent; e kiadáshoz Marx a fordítást átnézte és részben átdolgozta. Az első orosz nyelvű kiadás 1871-ben jelent meg Zürichben; ennek alapján több nyomtatott és sokszorosított kiadás készült. Újabb orosz fordítása jelent meg a Lenin által szerkesztett 1905-ös kiadásban (v. ö. 1. jegyz.). – Közlésünk alapjául az 1871-es harmadik kiadás szolgált; lábjegyzetekben feltüntettük az Engels-féle 1891-es német kiadás fontosabb eltéréseit (a kisebb, tisztán stiláris vagy formális eltérések, pl. eltérő dőltbetűs kiemelések feltüntetését mellőztük). – *285 340 341 359*

[209] „Le Figaro", 1871 márc. 19. – *292 457 528*

[210] „Le Temps", 1871 jan. 8. – *292 519 528*

[211] „Le Temps", 1870 szept. 8. – *292 519 528*

[212] Guiod Susane-hoz írt levelét közli a „Journal officiel de la République française" 1871 ápr. 25-i száma. – „Journal officiel de la République française" – francia napilap, 1870 szept. 5-től 1871 máj. 24-ig jelent meg Párizsban; márc. 20-tól a Kommün hivatalos lapja (a márc. 30-i szám „Journal officiel de la Commune de Paris" címmel jelent meg). A Párizsi Kommün idején a Thiers-kormány lapja Versailles-ban ugyanezzel a címmel jelent meg. – *292 458 529*

[213] „Le Vengeur", 1871 ápr. 28. – *293 519 529*

[214] „L'Etendard" – francia napilap, 1866-tól 1868-ig jelent meg Párizsban, bonapartista. – *293*

[215] Société générale du crédit mobilier (Általános ingóhiteltársaság) – francia részvénybank, 1852-ben alapították a Péreire fivérek; az 1852 nov. 18-i dekrétum törvényesen elismerte a bankot. A Crédit mobilier fő célja a hitelközvetítés és ipari és egyéb vállalkozások alapítása volt. A bank nagy arányokban belefolyt a franciaországi, ausztria–magyarországi, svájci, spanyolországi és oroszországi vasútépítkezésekbe. Legnagyobb bevételi forrása az általa alapított részvénytársaságok értékpapírjaival folytatott tőzsdespekuláció volt. Részvényeinek kibocsátásával – melyekre más vállalkozásoknak a bank birtokában levő értékpapírjai nyújtottak fedezetet – a bank anyagi eszközöket szerzett a legkülönbözőbb további társaságok részvényeinek felvásárlásához. Ilyenképpen egyazon összeg kétszeres terjedelmű fiktív tőke forrásává lett; egyrészt az illető vállalkozás részvényeinek alakjában, másrészt a vállalkozást finanszírozó és részvényeit felvásárló bank részvényeinek alakjában. Szoros

kapcsolatban állt III. Napóleon kormányával és nagy spekulációs üzleteket folytatott. A bank 1867-ben csődbe ment és 1871-ben felszámolták. (Marx 1856–57-ben több cikket írt a bank spekulációs üzleteiről a „People's Paper"-be és a „New York Daily Tribune"-ba; lásd 12. köt.) – *293 459 510 530*

[216] „L'Electeur libre" – francia hetilap, majd napilap, 1868-tól 1871-ig jelent meg Párizsban; a jobboldali republikánusok lapja. – *293*

[217] 1831 febr. 14–15-én Párizsban és néhány vidéki városban tömegtüntetések voltak a legitimisták ellen; a tömeg szétrombolta St. Germain-l'Auxerrois templomát és Quélen érsek palotáját. Az orléanista kormány nem fékezte a legitimista-ellenes megmozdulásokat; Thiers jelen volt a templom és az érseki palota megrohanásánál. – 1832-ben Thiers mint belügyminiszter letartóztatta Berry hercegnőt, Chambord gróf, a legitimista trónkövetelő anyját. A börtönben a hercegnőt megalázó orvosi vizsgálatnak vetették alá, hogy rábizonyítva egy nápolyi nemessel fenntartott kapcsolatát és terhességét, ezzel politikailag kompromittálják. – *294 473 517 531*

[218] 1834 ápr. 13–14-én Párizsban a munkások és a hozzájuk csatlakozó kispolgári rétegek felkelést kezdtek a júliusi monarchia ellen a köztársaságért; a felkelés élén az Emberi Jogok Társasága állt. A felkelést iszonyú kegyetlenséggel verték le; így pl. a Rue Transnonain-on egy lakóház valamennyi lakóját lemészárolták. A megtorlások fő szervezője Thiers volt. – *294 473 531*

[219] Az ún. szeptemberi törvényeket 1835 szeptemberében bocsátotta ki a francia kormány a Lajos Fülöp ellen 1835 júl. 28-án elkövetett merényletre hivatkozva; ezek a törvények korlátozták az esküdtbíróságok tevékenységét és szigorú rendszabályokat vezettek be a sajtó ellen (az időszaki sajtótermékek óvadékának felemelése, börtön- és magas pénzbüntetések a tulajdon és a fennálló államrend ellen irányuló közlemények szerzőire). – *294 473 531*

[220] 1841 januárjában Thiers tervezetet terjesztett a képviselőkamara elé Párizs újra-megerődítésére, azzal az indokolással, hogy a megerődítés a külső ellenség elleni védelemre szolgál; a tervezetet a képviselőkamara elfogadta. A terv ugyanakkor azt a célt szolgálta, hogy megkönnyítse a népi felkelések katonai erővel való leverését és a munkásnegyedek sakkban tartását. – *294 473*

[221] V. ö. „Journal officiel de la République française" (Párizs), 1871 ápr. 11. – *294 473 532*

[222] 1848 januárjában II. Ferdinánd, a később (Messina 1848 őszi bombázásáért) Bombakirálynak nevezett nápolyi király csapatai ágyútűz alá vették Palermót, ahol felkelés tört ki; e felkeléssel kezdődött az 1848-as forradalmi hullám az itáliai államokban. – *295 473 532*

[223] „Le Moniteur universel", 1848 febr. 1. – *295 473 532*

[224] Louis Bonaparte elnöksége alatt 1849 áprilisában a francia kormány az alkotmány megsértésével expedíciós hadtestet küldött Itáliába a Római Köztársaság megdöntésére és a pápa világi hatalmának visszaállítására. A köztársaság hősies ellenállás után 1849 júl. 3-án elbukott a francia, osztrák és nápolyi intervenciósok túlerejével szemben; Róma francia megszállás alá került. – *295 523 532 582 600*

[225] „Le Moniteur universel", 1848 febr. 3. – *295 474 533*

[226] Júniusi mészárlások – a párizsi proletariátus 1848 jún. 23–26-i felkelésének vérbefojtása, az 1848–49-es európai ellenforradalom kezdete. – *295 511 533 600*

[227] Rendpárt – a két francia monarchista frakció: a legitimisták és orléanisták (v. ö. 231. jegyz.) koalíciójának neve. A rendpárt, amelyet a konzervatív nagyburzsoázia 1848-ban a proletariátus elleni összefogás céljából hozott létre, 1849-től egészen az 1851 dec. 2-i államcsínyig vezető szerepet játszott a második köztársaság Törvényhozó Gyűlésében. Népellenes politikájának csődjét Louis Bonaparte klikkje a maga céljaira használta ki. – *296 506 533*

[228] Az 1841 júl. 13-i londoni egyezmény (Dardanella-szerződés) értelmében békeidőben elzárták a Dardanellákat és a Boszporuszt az idegen hadihajók előtt. Az egyezményt egyfelől az öt nagyhatalom – Oroszország, Anglia, Franciaország, Ausztria és Poroszország –, másfelől Törökország írta alá. Az egyezmény nem érintette a Dardanella-kérdés rendezését háborús időkre; Törökország háborús időkben maga dönthetett idegen államok hadihajóinak áthaladásáról. – *296 471 531*

[229] Thiers a versailles-i hadsereg megerősítése céljából Bismarckhoz fordult, hogy egyezzék bele az előzetes békefeltételekben (v. ö. 237. jegyz.) a francia hadseregnek engedélyezett 40 000 főnyi kontingens felemelésébe; megígérte, hogy a csapatokat kizárólag a párizsi felkelés leverésére fogják felhasználni. Az 1871 márc. 28-i roueni egyezményben a kontingenst felemelték 80 000 főre, majd valamivel később 100 000 főre; a megállapodások értelmében a német hadvezetőség visszatelepítette a francia hadifoglyokat a versailles-i hadsereg feltöltésére. – *296*

[230] V. ö. Beslay: „Au citoyen Thiers"; „Journal officiel de la Republique française" (Paris), 1871 ápr. 26. – *297 472*

[231] A legitimisták az 1830-ban megdöntött, „legitim" Bourbon-uralkodóház hívei, az örökletes nagybirtok érdekeinek képviselői. – Az orléanisták (vagy Fülöp-pártiak) a júliusi monarchia (1830–48) hívei; a pénzarisztokrácia és az ipari nagyburzsoázia érdekeit képviselték. – *298 482 534*

[232] „Le Moniteur universel", 1833 jan. 6. – *298 519*

[233] Ezeréves birodalom (millennium) – misztikus vallási hiedelem, amely a Biblia különböző helyeire hivatkozva (v. ö. pl. János Jel. 20, 4.) azt hirdeti, hogy Jézus vissza fog térni és ezer évig uralkodni fog a földön. Ez az „ezeréves birodalom" az igazságosság, az általános egyenlőség és jólét megvalósulása lesz. – *298*

[234] „Chambre introuvable" (megtalálhatatlan kamara) – az 1815 okt. 7-től 1816 szept. 5-ig ülésező ultraroyalista francia képviselőház, mely szolgalelkűen szentesítette a legreakciósabb rendszabályokat. A „megtalálhatatlan" jelző XVIII. Lajostól származik, s arra utal, hogy 1815-ben Napóleon leverése után a képviselőket csak nagy üggyel-bajjal lehetett egybehívni, annyira féltek Napóleon újabb visszatérésétől. – *298 482 491 535*

[235] Pourceaugnac – Molière „Monsieur Pourceaugnac"-jának címszereplője; korlátolt, műveletlen vidéki nemes. – *298 536*

[236] Parlagi nemesek gyűlése (Assemblée des ruraux) – az 1871 febr. 8-án választott és febr. 12-én Bordeaux-ban összeült és márc. 20-án Versailles-ba átköltözött nemzetgyűlés gúnyneve. A gyűlés nagy többsége földtulajdonosokból, hivatalnokokból, járadékosokból stb. állt; 630 tagjából 430 volt monarchista. – A „Polgárháború" német kiadása a „ruraux" kifejezést „Krautjunker"-nek – kb. (porosz) vidéki nemes, kurtanemes, bugris – fordítja. – *298 460 533 583*

[237] Az 1871 febr. 26-i versailles-i előzetes békemegállapodást egyfelől Thiers és Favre, másfelől Bismarck és a délnémet államok írták alá; a megállapodásban Franciaország lemondott Németország javára Elzászról és Lotaringia keleti részéről és ötmilliárd frank hadi-

sarc fizetésére kötelezte magát, melynek kifizetéséig Franciaország egy része német megszállás alatt marad. A végleges békeszerződést Majna-Frankfurtban 1871 máj. 10-én kötötték meg (v. ö. még 323–324. old.). – Shylock – Shakespeare „The Merchant of Venice"-ének szereplője; könyörtelen uzsorás. – *298*

[238] 1871 márc. 10-én a nemzetgyűlés törvényt hozott a váltók lejáratainak meghosszabbításáról, melynek értelmében az 1870 aug. 13. és nov. 12. között esedékes váltókat két hónappal később, 1871 márc. 31-én lehetett csak behajtani. Az 1870 nov. 13. és 1871 ápr. 12. között esedékes váltókat 1871 jún. 13-tól júl. 12-ig lehetett peresíteni. Ennek eredményeképpen rengeteg váltót megóvatoltak (márc. 13. és 17. között 150 000-et) és számos kisvállalkozó és kereskedő tönkrement. – A párizsi házbérfizetést a város ostroma idején felfüggesztették, úgyhogy az 1870-es utolsó bérnegyed megfizetésére egy negyedév haladékot adtak. 1871 márc. végén, az új bérnegyed küszöbén a nemzetgyűlés (Millière sürgetése ellenére) nem hozott újabb döntést ebben a kérdésben; s így ápr. 1-én hathavi lakbér vált esedékessé, ami a párizsi lakosság százezreit, a munkásokat és a kevésbé vagyonos rétegeket, kiszolgáltatta a háztulajdonosoknak. – *299 460 489*

[239] Vinoy az 1851 dec. 2-i bonapartista államcsíny támogatói közé tartozott; vidéki republikánus felkelés-kísérleteket fojtott el fegyveres erővel. – *299 461 536*

[240] Sajtójelentések beszámoltak arról, hogy Thiers és a kormány más tagjai több mint 300 millió fr. „províziót" kötöttek ki maguknak a tervezett belföldi kormánykölcsönből. Azok a pénzügyi körök, amelyekkel Thiers a kölcsönről tárgyalt, a párizsi forradalom haladéktalan leverését követelték; ezt Thiers később maga is elismerte. A kölcsönről szóló törvényt a Kommün leverése után, 1871 jún. 20-án fogadták el. – *299 461 536*

[241] Cayenne – város Francia-Guyanában (Dél-Amerika); 1852 és 1948 között ide száműzték a politikai elítélteket. „Száraz guillotine-nak" és „Pörkölőnek" nevezték, mert a kényszermunka és a trópusi klíma következtében tömegével pusztultak a foglyok. – *300 470 534*

[242] „Le National" – francia napilap, 1830-tól 1851-ig jelent meg Párizsban, alapítói Thiers, Mignet és Carrel; a 40-es években a mérsékelt polgári republikánusok („kék republikánusok") lapja volt. – *302*

[243] 1870 okt. 31-én, a metzi kapituláció, a Le Bourget-i vereség és a Thiers által a poroszokkal megkezdett tárgyalások hírére Párizsban munkásfelkelés tört ki, amelyben részt vett a nemzeti gárda forradalmi része is. A felkelők megszállták a városházát és forradalmi hatalmi szervként Blanquival az élén megalakították a közjóléti bizottságot. A felkelés nyomására a kormány kénytelen volt megígérni, hogy visszalép a hatalomtól, és hogy nov. 1-én megtartja a Kommün-választásokat. A felkelők szervezetlensége és megosztottsága miatt a kormánynak sikerült megmaradt nemzeti gárdista-zászlóaljaival visszafoglalnia a városházát és megszilárdítania hatalmát. – *302 539*

[244] 1871 jan. 22-én a blanquisták vezetésével a párizsi proletariátus és a nemzeti gárda forradalmár osztagai forradalmi tüntetést rendeztek, követelve a kormány megdöntését és a Kommün hatalmát. A kormány rendeletére a városházát őrző breton garde mobile szétlőtte a tüntetést, a megmozdulás sok részvevőjét letartóztatták; a párizsi klubokat bezárták, a népgyűlések tartását és számos újság megjelenését betiltották. A megmozdulás leverése után a kormány elkezdte a tárgyalásokat Párizs kapitulációjáról. – *303*

[245] Sommations préalables (előzetes figyelmeztetések) – feloszlató felszólítás; az 1831-es törvény szerint tüntetések, gyűlések stb. szétoszlatása esetén a hatóságok kötelesek voltak dobpergés és trombitaharsogás közepette háromszor felolvasni e figyelmeztető szöveget, és csak ezután kerülhetett sor erőszak alkalmazására. – Riot Act (zendüléstörvény) – angol

törvény; 1715-ben lépett életbe. A törvény megtiltott minden „lázadó csoportosulást", amelyen több mint 12 ember van jelen; ilyen esetekben a hatóság képviselői kötelesek felolvasni egy figyelmeztetést, s ha a gyülekezők egy órán belül nem oszlanak szét, a hatóság erőszakot alkalmaz. – *303 524 540*

[246] V. ö. Biblia, Józsué 6, 20. – *304*

[247] V. ö. „Daily Telegraph", 1871 ápr. 5. – Az okt. 31-i események (v. ö. 243. jegyz.) során, amikor a nemzeti védelem kormányának tagjai a városházán a felkelők fogságában voltak, a felkelők részéről olyan követelés hangzott el, hogy agyon kell lőni a minisztereket, Flourens azonban szembeszállt ezzel a követeléssel és biztosította sértetlenségüket. – *305 466 541*

[248] V. ö. Voltaire: „Candide", 22. fej. – *305*

[249] V. ö. a Párizsi Kommün 1871 ápr. 5-i kiáltványát, amely a túszokról szóló rendelettel együtt a „Journal officiel de la République française" 1871 ápr. 6-i számában jelent meg (Marx az angol sajtóbeli közlés keltét adja meg a rendelet keltezéseként). A rendelet – tekintettel az elfogott kommünároknak a versailles-iak által folytatott tömeges kivégzésére – kimondta, hogy mindazon személyek, akikre rábizonyosodik, hogy a versailles-i kormánnyal egyetértésbe bocsátkoznak, túszként letartóztathatók. – *305 542*

[250] „Journal officiel de la République française" (Versailles), 1871 ápr. 5. – *305 542*

[251] „Journal officiel de la République française" (Párizs), 1871 márc. 21. – *306 544 558*

[252] Marx 1871 ápr. 12-én ezt írta Kugelmann-nak: „Ha utánanézel az én »Brumaire tizennyolcadiká«-m utolsó fejezetében, meglátod, hogy ott kimondom: a francia forradalom következő kísérlete az lesz, hogy a bürokratikus-militarisztikus gépezetet nem fogja, mint eddig, egyik kézből a másikba átadni, hanem *szétzúzza* azt, és ez minden valóságos népforradalom előfeltétele a kontinensen. Ezt kísérlik meg hősies párizsi pártbeli elvtársaink is." – *306*

[253] A girondisták a francia forradalomban az ipari és kereskedelmi burzsoázia megalkuvásra és kiegyezésre hajló pártja (nevüket onnan kapták, hogy hangadó képviselők Gironde départementei küldöttei voltak). – A girondisták 1793 nyarán a département-ok autonómiára és föderációra való jogának jelszavával ellenforradalmi lázadást szítottak a jakobinus-kormány ellen. A lázadás leverése után sok girondista vezetőt a forradalmi törvényszék elé állítottak és lenyakaztak. – *311*

[254] „Kladderadatsch" – német szatirikus hetilap, 1848-tól 1944-ig jelent meg Berlinben; alapította D. Kalisch. – *312*

[255] „Punch, or the London Charivari" – angol szatirikus hetilap, 1840-ben alapították; polgári liberális irányzatú. – *312*

[256] A Párizsi Kommün 1871 ápr. 16-i rendelete kimondta, hogy valamennyi adósságkötelezvény három év alatt, részletekben, kamatmentesen egyenlítendő ki. A rendelet elsősorban a kis középosztály helyzetén könnyített, amely eladósodott a nagytőkéseknél. – *314*

[257] 1848 aug. 22-én a nemzetgyűlés elvetette a concordats à l'amiable-ra (kiegyezéses megállapodásokra) vonatkozó törvényjavaslatot, amely haladékot adott volna a forradalmi események által súlyos helyzetbe került kispolgároknak váltóikra, adósleveleikre, házbérükre stb.; a javaslat elvetése teljesen tönkretett ezer meg ezer kispolgárt, s a bankok nagy pénzeket zsebeltek be. – *314 509*

[258] Frères Ignorantins (tudatlan barátok; keresztes szerzetesek) – 1680-ban Reimsben alapított szerzetesrend, amely elsősorban a szegénysorsú gyermekek oktatásával foglalkozott; a rend iskoláiban elsősorban vallási nevelést nyújtottak, minden egyéb területen az oktatás nagyon hézagos és felületes volt. – A „tudatlan barátok" kezébe adott nevelés nemcsak a rend fennhatósága alatt álló iskolákat, hanem az egész akkori, klerikális befolyás alatt álló és alacsony színvonalú francia népoktatást jelenti. – *314*

[259] Union républicaine, pontos nevén: Alliance républicaine des départements (A département-ok köztársasági egyesülése) – a département-okból Párizsba származott személyek kispolgári radikális politikai szervezete; támogatta a Kommünt, harcolt a versailles-i kormány ellen és küzdött azért, hogy a Kommünt vidéken is megvalósítsák. – *314 509*

[260] V. ö. a Párizsi Kommün ápr. végén vagy máj. elején kiadott felhívását „A falusi munkásokhoz"; megjelent röplapként és a Kommün különféle lapjaiban. – *315*

[261] 1825 ápr. 27-én X. Károly kormánya egymilliárd frank kártérítést utalt ki azoknak az arisztokratáknak, akiknek vagyonát a forradalom idején elkobozták. – *315 506*

[262] 1850 elején a nemzetgyűlés egy sor reakciós törvényt hozott: Franciaország területét öt nagy katonai kerületre osztották be, amelyeknek élére a leghírhedtebb reakciósokat állították; a köztársasági elnök jogot kapott a polgármesterek kinevezésére és elbocsátására; a tanítókat a prefektusok ellenőrzése alá helyezték; növelték a papság befolyását a népoktatásra. (V. ö. még Marx: „Osztályharcok Franciaországban", III. fej.; 7. köt. 81–82. old.) – *315*

[263] A Vendôme-oszlopot zsákmányolt ágyúkból öntötték 1806–10-ben I. Napóleon 1805-ös győzelmei emlékére a párizsi Vendôme téren. III. Napóleon 1863-ban az I. Napóleont tábori egyenruhában ábrázoló szobrot kicseréltette egy teljes császári díszbe öltöztetett szoborra. 1871 ápr. 12-én a Párizsi Kommün határozatot hozott, hogy a Vendôme-oszlopot mint a sovinizmus szimbólumát le kell dönteni; a határozatot máj. 16-án végrehajtották. A Kommün leverése után a Vendôme-oszlopot helyreállították. – *316 491*

[264] A Picpus-kolostorban (Párizs, Faubourg St. Antoine) tartott házkutatás alkalmából kiderült, hogy egyes apácák sok év óta zárkában voltak; kínzószerszámokat is találtak. A Szent Lőrinc-templomban egy befalazott falmélyedésben csontvázakat fedeztek fel: megölt emberek maradványait. A vizsgálatok eredményeit közölte a „Mot d'ordre" (v. ö. 443. jegyz.) 1871 máj. 5-i száma, valamint az 1871 májusában megjelent, „Les crimes des congrégations réligieuses" („A vallási kongregációk bűnei") c. brosúra. – *317*

[265] 1870 szept. 5-től 1871 márc. 19-ig a Kassel melletti Wilhelmshöhe kastélyban volt elszállásolva a porosz fogságba esett III. Napóleon és kísérete; sajtójelentések szerint fő időtöltésük a (saját használatra való) cigarettasodrás volt. – *317 570*

[266] Absentee-nek (távollevőnek) nevezték azokat a földtulajdonosokat, akiknek birtokaik voltak Írországban, de állandóan Angliában éltek. Földjüket megbízottak kezelték, vagy közvetítőknek adták bérbe, akik parcellákra felaprózva albérletbe adták. – *318*

[267] 1789 jún. 20-án a harmadik rend képviselői összegyűltek a versailles-i Labdaházban és ünnepélyesen megfogadták, hogy nem szélednek szét addig, amíg az alkotmányt ki nem dolgozták. Ettől az eseménytől szokták számítani a francia forradalom kezdetét. – *319 511 549*

[268] „Le Temps", 1871 ápr. 19. – *319 467 551*

[269] Ez a kijelentés nem Thiers-től, hanem Picard-tól származik; v. ö. 461. jegyz. (a „Polgárháború" fogalmazványaiban még helyesen, v. ö. 487., 552. old.). – *319*

[270] „Journal officiel de la République française" (Versailles), 1871 máj. 5. – *319 475 487 552 553*

[271] Franc-fileuröknek (kb. front-lógósoknak) gúnyolták azokat a párizsi burzsoákat, akik az ostrom idején elmenekültek a városból (a gúnynév a franc-tireurre cseng rá; v. ö. 38. jegyz.). – *319 475 554*

[272] Porte Saint-Martin – párizsi diadalkapu; a bonapartisták vérfürdőt rendeztek itt az államcsíny idején. A Porte Saint-Martin nevet viseli egy színház is a Boulevard Saint-Martinon. – *320*

[273] A francia forradalom idején Koblenz volt az ellenforradalmi monarchista emigráció központja; itt székelt de Calonne emigráns kormánya. – *320 475 554*

[274] Chouanok (huhogók) – eredetileg a francia forradalom ellen harcoló nyugat-franciaországi királypártiak (v. ö. még 132. jegyz.); a Kommün idején így nevezték a Charette parancsnoksága alatt az ellenforradalom oldalán harcoló bretagne-i monarchistákat. – *320 470 552*

[275] V. ö. „Annales de l'Assemblée nationale", Párizs 1871, II. köt. 145. old. – *321*

[276] A Párizsi Kommün kikiáltásának hatására Lyonban, Marseille-ben és más városokban forradalmi tömegmegmozdulások kezdődtek. Márc. 22-én lyoni munkások és nemzeti gárdisták elfoglalták a városházát és kikiáltották a Kommünt; a Kommün ideiglenes bizottsága azonban erőtlennek bizonyult és nem tudta megszervezni a munkásmozgalmat; ápr. 30-án újabb munkásfelkelés tört ki, s ezt a katonaság és a rendőrség vérbe fojtotta. Marseille-ben a felkelők elfoglalták a prefektúrát és ápr. 5-re kitűzték a Kommün-választásokat; ápr. 4-én azonban a kormánycsapatok tüzérség bevetésével elfoglalták a várost és leverték a felkelést. – *321*

[277] Az Évszakok Társasága 1839 máj. 12-i felkelésének (v. ö. 420. jegyz.) leverése után a forradalmi veszély leküzdésére külön minisztériumot létesítettek, amelyben Dufaure vezető beosztást kapott. – 1849 júniusában, a hegypárt tüntetése után (v. ö. 145. jegyz.) Dufaure mint belügyminiszter szervezte a baloldal elleni harcot és törvényeket kezdeményezett, amelyek a nemzeti gárda forradalmi része, a demokraták és a szocialisták ellen irányultak. – *322*

[278] A nemzetgyűlés sajtótörvényt fogadott el, amely újra hatályba helyezte az 1819-es és 1849-es reakciós sajtótörvények rendelkezéseit és lehetőséget adott a kormányt bíráló lapok bírósági üldözésére és betiltására. A második császárság számos hivatalnokát visszahelyezték hivatalába; törvényt hoztak a Kommün által lefoglalt tulajdon visszaadásáról és bűncselekménnyé minősítették a Kommün által végrehajtott lefoglalásokat. – *322*

[279] Dufaure olyan törvényjavaslatot terjesztett a nemzetgyűlés elé, amely a hadbírósági eljárást még az 1857-es Code de justice militaire (Katonai igazságszolgáltatási törvénykönyv) rendelkezésein túlmenően is megrövidítette; a törvényjavaslat jogot adott a hadseregfőparancsnoknak és a hadügyminiszternek, hogy előzetes vizsgálat nélkül saját elbírálása alapján bűnvádi eljárást indítson; az ítéletek a fellebbezések tárgyalását beleértve 48 órán belül végrehajtandók. V. ö. „Journal officiel de la République française" (Versailles), 1871 ápr. 7. – *322 464*

[280] V. ö. „Annales de l'Assemblée nationale", Párizs 1871, II. köt. 736. old. – *323*

[281] 1860 jan. 23-án Anglia és Franciaország kereskedelmi egyezményt kötött; Franciaország felfüggesztette a behozatali tilalmakat és a behozatalt 30%-ig terjedő vámokkal terhelte meg, s viszonzásul Anglia megengedte a legtöbb francia áru vámmentes bevitelét. A francia belső piacon jelentkező angol konkurrencia kiváltotta egyes francia tőkés körök elégedetlenségét. – *323 462*

[282] V. ö. „Annales de l'Assemblée nationale", Párizs 1871, II. köt. 914. old. – *324*

[283] V. ö. „Annales de l'Assemblée nationale", Párizs 1871, III. köt. 109. old. – *325*

[284] Sulla diktatúrája idején (i. e. 82–79) az uralomra jutott arisztokrata párt tömegirtást rendezett Marius hívei között; bevezették a proskripció rendszerét: a diktatúrának nem tetsző személyek nevét listába foglalták, és a listán szereplőket minden római polgár önhatalmúlag és saját kezűleg megölhette. – *325*

[285] A római triumvirátusok (három-férfi-szövetségek) a legnagyobb hatalmú katonai vezetők diktatúrái voltak; az első triumvirátusban (i. e. 60–53) Pompejus, Caesar és Crassus, a másodikban (i. e. 43–36) Octavianus, Antonius és Lepidus vett részt. A triumvirátusok előkészítették a római köztársaság megdöntését és a császárság bevezetését; tömeges öldöklések folytak és a szövetségek szétesését véres polgárháborúk követték. – *325 569*

[286] „Journal de Paris" – francia hetilap, 1867-től jelent meg; orléanista. – *326*

[287] Tacitus: „Historiae", III. könyv 83. fej. – *326*

[288] Hervé cikke megjelent a „Journal de Paris" 1871 máj. 31-i számában. – *326*

[289] Megaira (a neheztelő) – az Erinüszök (a bosszúállás, megtorlás és lelkifurdalás istennői) közül az egyik a görög mitológiában, észbontóan iszonyatos és undorító, pusztító leheletű nőalak, aki fáklyával, kígyóval és korbáccsal a kezében a halálon túlig üldözi áldozatát. – Hekaté – a rémítő szellemek és kísértetek királynője a görög mitológiában, aki a föld mélyéből feltörve, törrel és korbáccsal a kezében, kutyafalkától kísérten űzi az embereket. – *326*

[290] 1814 augusztusában az angol csapatok Washington bevétele után felgyújtották a Kapitóliumot, a Fehér Házat és más középületeket. – *327*

[291] A harmadik ópiumháborúban az angolok és franciák 1860 októberében Peking bevétele után kirabolták a császári nyári palotát, és amit nem lehetett elvinni, azt a föld színéig rombolták és felperzselték. – *327*

[292] Pretoriánusok (praetoriani) – a régi Rómában a császár vagy hadvezér kiváltságos testőrsége, rendszerint nagy szerepük volt a palotaforradalmakban; átvitt értelemben az a katonai klikk, amelyre az uralkodó csoport támaszkodik. – *328 502*

[293] Porosz Chambre introuvable – az 1848 dec. 5-i „oktrojált alkotmány" (v. ö. 6. köt. 134. jegyz.) alapján 1849 elején megválasztott porosz Landtag (a Chambre introuvable-ról v. ö. 234. jegyz.). – Bismarck a porosz Landtag második kamarájának képviselője volt, s itt ismételten kifejezésre juttatta porosz junker-gyűlölködését a városok és a városi lakosság forradalmi szelleme iránt. Így pl. 1852 márc. 20-án kijelentette, hogy ő bizalmatlan a nagyvárosok lakosságával szemben és a városokban nem az igazi porosz nép lakik, ellenkezőleg, a porosz nép, „ha a nagyvárosok még egyszer felütnék fejüket, tudni fogja a módját, hogyan szorítsa őket engedelmességre, még ha eltörli is őket a föld színéről". – *329*

[294] „Political Notes on the Present Situation of France and Paris. By a French Positivist". – *330*

[295] Pistol – Shakespeare több művének („King Henry IV", II. rész, „The Life of King Henry V", „The Merry Wives of Windsor") szereplője; hencegő gyáva alak. – *332*

[296] A kivégzett ember nem Brunel volt, hanem egy ismeretlen, aki Brunelhez való hasonlatossága miatt esett áldozatul a versailles-iak bosszújának. – *333*

[297] „The Evening Standard" – a „Standard" (v. ö. 44. jegyz.) esti kiadása; 1857-től 1905-ig jelent meg Londonban. – *333*

[298] A Főtanács e nyilatkozatát Marx és Engels fogalmazták; a „Polgárháború" mellékletei között a második angol kiadásától kezdve szerepel. – Favre-nak az európai kormányokhoz intézett 1871 jún. 6-i Internacionálé-ellenes köriratát a Főtanács Albizottságának (v. ö. 518. jegyz.) jún. 11-i ülésén vitatták meg; elfogadták a Marx és Engels által megfogalmazott nyilatkozatot és megküldték azt a sajtónak. A Főtanács jún. 13-i ülésén a nyilatkozatot jóváhagyták; Engels felszólalt és elmondta, hogy az angol polgári napilapok közül csak a „Times" és kivonatosan a „Pall Mall Gazette" közölte a nyilatkozatot. A nyilatkozat ezenkívül megjelent az „Eastern Post" 1871 jún. 17-i, az „Internationale" 1871 jún. 18-i, a „Liberté" 1871 jún. 17-i, az „Egalité" jún. 27-i, a „Volksstaat" 1871 jún. 21-i és az „Emancipación" 1871 jún. 26-i számában. – *333*

[299] „The Spectator" – angol hetilap, 1828-tól jelenik meg Londonban; liberális irányzatú. – *335*

[300] A „Pall Mall Gazette"-ben Marx levele a kísérőlevél nélkül, a következő bevezető szöveggel jelent meg: „Dr. Karl Marx kéri a következő közlemény közzétételét." – *337*

[301] A nyilatkozatot Marx a „Times" 1871 jún. 19-i számában közölt cikkel kapcsolatban írta, amely kirohanásokat tartalmazott a Párizsi Kommün és az Internacionálé ellen, és dicsőítette azt a módot, ahogy Louis Bonaparte elnyomta a forradalmi munkásmozgalmat. Marx kéziratán néhány Engelstől származó változtatás van. A nyilatkozatot a „Times" nem közölte. – *338*

[302] A Főtanács 1867 szept. 24-i ülésén Marx javaslatára eltörölték az elnök (president) tisztjét és ettől kezdve az üléseken alkalomról alkalomra választott elnök (chairman) elnökölt; a Főtanács határozatát 1869 szeptemberében a bázeli kongresszus megerősítette. – *339 601*

[303] A levél fogalmazványa Marx kézírásában maradt fenn; az utolsó bekezdésben néhány Engelstől származó változtatás van. A levelet a „Standard" nem közölte. – *340*

[304] A „Daily News" 1871 jún. 20-i száma közölte Holyoake levelét, amelyben igyekezett a „Polgárháború"-ról szóló üzenet hitelét rontani, és azt sejtette, hogy a trade-unionista vezetők (ti. Odger és Lucraft) nem ismerték az üzenet szövegét és nem értenek egyet vele. A Főtanács Marxszal egyetértésben úgy határozott, hogy közzéteszi: Marx fogalmazta meg az üzenetet; az erről szóló nyilatkozatot a jún. 20-i ülésen hagyták jóvá. A nyilatkozatot rövidített alakban közölte a „Daily News" 1871 jún. 23-i száma és teljes terjedelemben jelentéktelen változtatásokkal az „Eastern Post" 1871 jún. 24-i száma. – *341*

[305] A „Spectator" és az „Examiner" átvették a francia reakciós sajtó tudósításait az Internacionálé állítólagos (valójában a francia rendőrség által hamisított) kiáltványairól. Marx a Főtanács jún. 20-i ülésén javasolta, hogy küldjenek cáfolatot e lapok szerkesztőségei-

nek; a javaslatot a Főtanács elfogadta; a cáfolatot Engels fogalmazta meg. A cáfolatot a „Spectator" és az „Examiner" nem közölte. – „The Examiner" – angol hetilap, 1808-tól 1881-ig jelent meg Londonban; liberális irányzatú. – *342*

[306] A „Daily News" 1871 jún. 26-i száma leveleket közölt Llewellyn Daviestől, Lucrafttól és Holyoake-tól. Holyoake a Főtanács jún. 21-i nyilatkozatával kapcsolatban újra megtámadta a „Polgárháború"-ról szóló üzenetet; Lucraft bejelentette, hogy nem ért egyet az üzenettel és kilép a Főtanácsból. A „Daily News" nem közölte Marx levelének az angol burzsoá sajtóról szóló részét. Az „Eastern Post" 1871 júl. 1-i száma közölte a levél teljes szövegét és beszámolt a Főtanács jún. 27-i üléséről, amelyen Marx ismertette a „Daily News" által elkövetett önkényes csonkítást. A „Pall Mall Gazette" 1871 jún. 27-i száma kivonatosan közölte a levelet. – *343 348*

[307] Urquhart a 30-as évek elejétől kezdve a „Portfolió"-ban és külön kiadványokban az európai hatalmak titkos diplomáciájára vonatkozó dokumentumokat hozott nyilvánosságra, köztük olyanokat is, amelyek Palmerston diplomáciai tevékenységét leplezték le. Marx 1853-ban írt „Lord Palmerston" c. cikksorozatában (lásd 9. köt. 333–390. old.) más források mellett felhasználta az Urquhart által közzétett dokumentumokat. Urquhart viszont Marxnak Palmerstonról írt egy-egy cikkét különkiadásként megjelentette. Marx egyúttal élesen bírálta Urquhart reakciós nézeteit. – *344*

[308] A nyilatkozatot Engels fogalmazta meg; a Főtanács jún. 27-i ülése hagyta jóvá. Ugyanakkor a Főtanács megbélyegezte Lucraft és Odger áruló lépését, tudomásul vette kilépésüket a Főtanácsból és olyan határozatot fogadott el, amely gyakorlatilag kirekesztette őket az Internacionáléból. A nyilatkozat a „Daily News"-on kívül megjelent az „Eastern Post" 1871 júl. 1-i számában is. – *345*

[309] Marx levele (a kísérőlevél nélkül) jelentéktelen változtatásokkal a „Neue Freie Presse" 1871 júl. 4-i számában jelent meg. Közlésünk alapjául a marxi kézirat szolgált. – „Neue Freie Presse" – osztrák napilap; 1864-től 1939-ig jelent meg Bécsben; liberális irányzatú. – *347*

[310] „Die Presse" – osztrák napilap; 1848-tól 1894-ig jelent meg Bécsben; liberális irányzatú; 1861–62-ben, amikor a lap Bonaparte-ellenes irányzatot követett, Marx cikkeit és tudósításait is közölte (v. ö. 15. köt.). – *347*

[311] Greenwood nem volt hajlandó Marx levelét közölni; ezután Marx az „Eastern Post"-ban tette közzé. – A „Pall Mall Gazette"-nek a „Polgárháború" elleni támadásai után Marx és Engels megszakították kapcsolataikat a lappal. – *348*

[312] „The Daily Telegraph" – angol napilap, e címmel 1855 óta jelenik meg Londonban; a 80-as évekig liberális, azóta konzervatív irányzatú (1937-ben fuzionált a „Morning Post"-tal). – *349*

[313] Stieberiádáknak nevezték Marx és Engels a munkásmozgalom kompromittálására szolgáló rendőrségi hamisítványokat, mert Stieber volt az, aki nagybani dokumentumhamisítás segítségével megrendezte az 1852-es kölni kommunista-pert (v. ö. 412. jegyz. és 8. köt. 389–452. old.). – *349*

[314] „Der Wanderer" – osztrák napilap, 1809-től jelent meg Bécsben. – *350*

[315] Az üzenetben Marx felhasználta Reidnek, a „Daily Telegraph" párizsi tudósítójának levelét és Serraillier-nak, a Főtanács tagjának, a Párizsi Kommün volt tagjának közlését. Reid, miután visszatért Angliába, kapcsolatba lépett Marxszal és a Főtanáccsal, hogy csat-

lakozzék a Párizsi Kommün híveihez, akikkel párizsi tartózkodása idején kezdett szimpatizálni. – A Főtanács Albizottsága júl. 7-én elfogadta, a Főtanács júl. 11-én jóváhagyta az üzenetet. Az üzenet röplapként jelent meg; megküldték az Internacionálé egyesült államokbeli szekcióinak, akik eljuttatták a „Sun"-hoz (v. ö. 329. jegyz.). A lap 1871 aug. 1-i száma közölte az üzenetet és egy Sorgétól és a New York-i bizottság más tagjaitól származó bevezetőt adott hozzá, amely méltatta a Párizsi Kommün jelentőségét és felhívta a munkásokat, hogy ne higgyenek a megvesztegethető és a munkásosztály halálos ellenségei által irányított burzsoá sajtó hamis jelentéseinek. Az üzenet megjelent még Angliában az „Eastern Post" 1871 aug. 19-i számában, Amerikában a „Workingmen's Advocate" 1871 aug. 5-i, a „National Standard" 1871 szept. 9-i és a „Woodhull & Claflin's Weekly" 1871 szept. 30-i számában, franciául a brüsszeli „Liberté" 1871 júl. 19-i számában, németül a „Volksstaat" 1871 júl. 26-i számában, spanyolul az „Emancipación" 1871 szept. 18-i számában. – *351*

[316] „The New York Herald" – amerikai angol napilap, 1835-től 1924-ig jelent meg New Yorkban (majd egyesült a „New York Tribune"-nal „New York Herald Tribune" címmel); a köztársasági párt lapja. – *351*

[317] Washburne de facto elutasította, hogy a Thiers-kormánynál közbenjárjon azért, hogy a kommünárok agyonlövetése miatt túszként lefogott Darboy érseket és társait a Kommün javaslata szerint Blanquira kicseréljék. Később Washburne az érsek kivégzését a Kommün gyalázatos bűneként pertraktálta cikkeiben és előadásaiban. – *353*

[318] „The Morning Advertiser" – angol napilap, 1794-től 1914-ig jelent meg Londonban; az 50–70-es években a radikális burzsoázia lapja. – *356*

[319] „Gazette de France" – francia újság, 1631-től (e címmel 1762-től) 1914-ig jelent meg Párizsban, 1797-től napilap; a XIX. sz. második harmadában legitimista, a porosz–francia háború és a Kommün idején az egyik legnagyobb befolyású klerikális monarchista lap. – *357*

[320] Mazzini röviddel az olasz munkástársaságok XII. kongresszusa (1871 nov. 1–6.) előtt kampányt indított az Internacionálé és a Párizsi Kommün ellen, hogy csökkentse az Internacionálé befolyását az olaszországi munkásmozgalomra és akadályozza az olaszországi proletariátus osztályszervezetének megalakulását. – Cafiero, az Internacionálé nápolyi szekciójának egyik vezetője levélben tájékoztatta Engelst és megküldte Mazzini felhívását „Az olasz munkásokhoz", amely a „Roma del Popolo" 1871 júl. 13-i számában jelent meg. Engels a Főtanács júl. 25-i ülésén beszámolt a történtekről és Mazzini viszonyáról az Internacionáléhoz (v. ö. 597–598. old.), és megírta a Mazziniről szóló cikket. A cikket júl. 28-án levélben küldte el Cafierónak és kivonatot küldött neki a Főtanács ülésének jegyzőkönyvéből. Cafiero szétküldte Engels cikkét különböző lapoknak és maga is elkezdett egy cikket Mazzini ellen, de ezt nem tudta megjelentetni, mert időközben letartóztatták és a rendőrség lefoglalta a kéziratot. – Engels cikke a „Libero Pensieró"-n kívül megjelent a „Gazzettino Rosa" 1871 szept. 13-i számában és más olasz lapokban is. – *358*

[321] Az olasz mazzinisták az 1865 elején a párizsi szekcióban támadt konfliktussal kapcsolatos főtanácsi állásfoglalás (v. ö. 16. köt. 75–77. old., valamint 16. köt. 76–80. jegyz.) megvitatása után, 1865 áprilisában léptek ki a Főtanácsból. – *358*

[322] H. Jung 1866 febr. 15-én írt (Marx által szerkesztett) cikkéről van szó, amely azonban nem a „Journal de Liège"-ben, hanem az „Echo de Verviers"-ben jelent meg, v. ö. 16. köt. 474–480. old., valamint 16. köt. 390. jegyz. – *358*

[323] Ezzel a kísérőlevéllel küldte el Marx a „Times" szerkesztőségének a következő (361–362. old.) cikket, amelyet Engels írt a „Times" 1871 júl. 29-i számában megjelent cikkel kap-

csolatban. A „Times" cikke felhív ugyan a Kommün vezetőivel való leszámolásra, de elismeri, hogy a versailles-iak börtöneiben két hónap óta ezrével sínylődnek vizsgálat nélkül és embertelen körülmények között olyan polgárok, akiket a forradalomban való részvétellel gyanúsítanak. Thiers „Journal officiel"-je megkísérelte cáfolni a „Times" állításait; a sajtó figyelme ráterelődött a kérdésre, és a kommünárokkal való bánásmódról napvilágra került tények Európa-szerte nagy felháborodást keltettek. Marx és Engels megkísérelte felhasználni a „Times" és a „Journal officiel" között megkezdődött polémiát, de eredménytelenül. A beküldött cikket a „Times" nem közölte. – *360*

[324] Fennmaradt a levél marxi kézirata, amely néhány Engelstől származó betoldást tartalmaz. A levél német fordítása megjelent a „Volksstaat" 1871 aug. 28-i számában. – „L'International" – francia nyelvű napilap, 1863-tól 1871-ig jelent meg Londonban; a francia kormányok szócsöve. – *363*

[325] A „Public Opinion" 1871 aug. 26-i számában Marx következő (365. old.) levelével együtt megjelent a kívánt bocsánatkérés. – „Public Opinion" – angol hetilap, 1861-től jelent meg Londonban; liberális irányzatú. – *364*

[326] Fennmaradt a levél marxi kézirata, néhány Engelstől eredő változtatással; közlésünk alapjául a kézirat szolgált. – *365*

[327] „Nationalzeitung" – német napilap, 1848 ápr. 1-től 1915-ig jelent meg e címmel Berlinben (1915-ben fuzionált az „8-Uhr-Abendblatt"-tal); az 50–60-as években liberális irányzatú, 1870–71-ben annexiópárti és a Kommün fegyveres leverését követeli. – *365*

[328] A „New York Herald" 1871 aug. 3-i száma teljesen eltorzított tudósítást közölt egy Marxszal júl. 20-án folytatott beszélgetésről; a tudósítást a „Gaulois" kivonatosan átvette. – *366*

[329] Dana, aki korábban a „New York Daily Tribune" egyik szerkesztője volt és még ebből az időből ismerte Marxot, 1871 júl. 6-án levelet írt Marxnak és megkérte, hogy írjon néhány cikket az Internacionáléról. – Marx levele a halálhírével (v. ö. 397. old.) egyidejűleg ért New Yorkba; Dana Marx levelét egy rövid nekrológ kíséretében közölte a „Sun" 1871 szept. 9-i számában. – „The Sun" – amerikai angol újság, 1833-tól jelent meg New Yorkban, 1868-tól Dana szerkesztésében; radikális polgári irányzatú. – *367*

[330] „La France" – francia napilap, 1861-től 1929-ig jelent meg Párizsban La Guéronnière, majd E. de Girardin szerkesztésében; bonapartista. – *369*

[331] A levelet a „Soir" 1871 szept. 3-i száma ezzel a bevezetővel közölte: „A »Vérité« a következő levelet kapta." A levél más polgári lapokban is megjelent; az Internacionálé lapjai közül közölte az „Internationale" 1871 szept. 10-i és a „Volksstaat" 1871 szept. 13-i száma. – „La Vérité" – francia napilap, 1870 októberétől 1871 szept. 3-ig jelent meg Párizsban; polgári radikális irányzatú; kezdetben támogatta a Kommünt, később fellépett a Kommün szociális intézkedései ellen. – *370*

[332] Az „Evening Standard" a cikk végéhez szerkesztőségi jegyzetet fűzött ezzel a szöveggel: „Nem kaptunk másolatot." – *371*

[333] A javaslatok kézirata Engelstől származik, Marx néhány változtatást hajtott végre rajta; szövegüket Marx a Főtanács 1871 szept. 5-i ülése elé terjesztette, és a Főtanács jóváhagyta. – A javaslatok élén a „Rechnungsablage" szó arra vonatkozik, hogy a Főtanács készítsen elő pénzügyi beszámolót a konferencia számára. – *372*

[334] A javaslatokat Marx a Főtanács Albizottsága 1871 szept. 9-i ülése elé terjesztette, amely elfogadta őket. A javaslatokat azután még átdolgozták, többek között a női szekciók alakításáról és a munkásstatisztikáról iktattak be új javaslatokat. E módosított formában Engels a Főtanács szept. 12-i ülése elé terjesztette és az ülés jóváhagyta őket. A konferencián a Főtanács nevében Marx szólt a javaslatokhoz; egy részüket részletesebben megfogalmazva bevették a konferencia-határozatok közé (v. ö. a konferencia határozatait, II–IV és X.; 384–386., 389. old.). – A javaslatok kézirata Engelstől származik; Marxtól ered a pontok újraszámozása (a kövér számjegyek), az ötödik bekezdést alkotó dőlt betűs mondat, valamint a javaslatok végén a Hollandiára utalás és a két utolsó mondat. – *373*

[335] Az Internacionálé londoni konferenciája, amely 1871 szept. 17-től 23-ig ülésezett, a proletár párt megszervezéséért folytatott harc egy fontos szakaszát indította el. Az 1869-es bázeli kongresszus határozata értelmében a következő rendes kongresszust Párizsban kellett volna megtartani. A bonapartista hatóságoknak az Internacionálé franciaországi szekciói ellen foganatosított intézkedései azonban lehetetlenné tették, hogy a kongresszust Párizsban tartsák, és ezért a Főtanács Mainzot jelölte ki a kongresszus megtartására (v. ö. 16. köt. 414. old.). A porosz–francia háború kitörése miatt Mainzban sem lehetett megtartani a kongresszust. Minthogy az Internacionálé tagjai a polgárháború után különösen Franciaországban a legvadabb üldöztetéseknek voltak kitéve, a föderációk többsége úgy látta, hogy nincsenek meg a feltételei egy rendes kongresszus megtartásának, s ezért az elhalasztás mellett döntöttek és felhatalmazták a Főtanácsot, hogy saját belátása szerinti időben és helyen hívja majd össze a kongresszust. Ugyanakkor a Főtanács a bakunyinisták és más szektás csoportok aktivizálódása és egyéb halaszthatatlan problémák miatt szükségesnek tartotta, hogy egy nemzetközi tanácskozáson tisztázzák a kérdéseket és megfelelő határozatokat hozzanak. Marx és Engels már 1870 aug. 2-án javasolták a Főtanácsnak egy konferencia egybehívását. 1871 nyarán a kérdés újra felmerült; a föderációk többsége egyetértett a konferencia tervével; Engels javaslatára (v. ö. 599. old.) a Főtanács 1871 júl. 25-én úgy határozott, hogy a konferenciát szeptember harmadik vasárnapjára Londonba hívja össze. A Főtanács aug. 15-i, szept. 5-i, 12-i és 16-i ülése foglalkozott a konferencia előkészítésével. – A konferencián csak 22 szavazati jogú és 10 tanácskozási jogú küldött vett részt; azokat az országokat, amelyek nem tudtak delegátusokat küldeni, az illető országok ügyeivel megbízott titkárok képviselték (így Marx Németországot, Engels Olaszországot). A konferencia 9 zárt ülést tartott; a jegyzőkönyveket nem hozták nyilvánosságra. – A kötet főszövegében közöljük Marx és Engels azon felszólalásait, amelyekről Engels feljegyzést készített. Marx néhány további felszólalásáról fennmaradtak kivonatos jegyzőkönyvi feljegyzések Rochat és Martin kezétől, ezeket a mellékletek között közöljük (v. ö. 602–610. old., valamint 532. jegyz.). – *375*

[336] A Szocialista Demokrácia Egyesüléséről (Alliance de la Démocratie Socialiste) szóló felszólalást Marx szept. 18-án tartotta a konferenciának a francia-svájci szekciók helyzetének vizsgálatára választott bizottsága előtt. – Az 1869-es bázeli kongresszuson elszenvedett kudarcuk után (ahol nem sikerült az Internacionálé vezetését a kezükbe venni és a Főtanács székhelyét Genfbe áthelyeztetni) a bakunyinisták folytatták szervezkedésüket; az irányításuk alatt álló „Solidarité"-ban és „Progrès"-ban, valamint az időlegesen befolyásuk alá került „Egalité"-ban támadták a Főtanácsot. Az 1870 ápr. 4–6-án tartott lachaux-de-fonds-i kongresszuson a bakunyinisták csekély névleges többséghez jutottak és ezt fel akarták használni arra, hogy további bakunyinista küldötteket hozzanak be; a genfi szekcióknak a Főtanács vonalát támogató küldöttei azonban nem vetették alá magukat a bakunyinisták által hozott határozatoknak (v. ö. 16. köt. 356. jegyz.). A francia-svájci szekciókban szakadás következett be. A bakunyinisták a saját hegyvidéki (jurai) szekcióikra akarták ruházni az Internacionálé francia-svájci föderális tanácsának jogait; ezt azonban a Főtanács megakadályozta, Marx és Engels a szekciók többségének támogatásával élesen bírálta a bakunyinisták szakadár tevékenységét. A bakunyinisták úgy látták, hogy

a Főtanács elleni nyílt harc teljes politikai vereségükhöz vezetne, és ezért néhány héttel a londoni konferencia előtt bejelentették az Egyesülés feloszlatását, titokban azonban folytatták a szakadár szervezkedést. – A konferenciának a francia-svájci helyzet vizsgálatára választott bizottsága egyetértett a Marx által levont következtetésekkel és elítélte a bakunyinista Robint, aki leplezni igyekezett, hogy az Egyesülés szakadár tevékenységet folytat. A konferencia szept. 21-i ülésén Marx beszámolt a bizottság munkájáról; beszámolóját és az előterjesztett határozati javaslatokat (v. ö. 391–392., 394–396. old.) egyhangúlag elfogadták. – *377*

[337] V. ö. „A Nemzetközi Munkásszövetség és a Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülése" és „A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa a Szocialista Demokrácia Egyesülése Központi Irodájának"; 16. köt. 330–332., 339–340. old. – *377*

[338] „L'Egalité" – svájci francia hetilap, 1868 decemberétől 1872 decemberéig jelent meg Genfben; az Internacionálé francia-svájci föderációjának lapja. 1869 novemberétől 1871 januárjáig Bakunyin, Perron, Robin és más bakunyinisták irányító szerepet játszottak a szerkesztőségben és a lapot Főtanács-ellenes irányba terelték; 1870 januárjában a francia-svájci föderális tanács fellépésére a bakunyinisták kiváltak a szerkesztőségből; ettől kezdve a lap egyértelműen a Főtanács irányvonalát követte. – *377*

[339] V. ö. „A Főtanács a Francia-Svájci Föderális Tanácshoz"; 16. köt. 373–379. old. – *377*

[340] „Le Progrès" – svájci francia kéthetenkénti, majd hetilap; 1868 novemberétől 1870 áprilisáig jelent meg Le Locle-ban, Guillaume szerkesztésében; bakunyinista. – *377*

[341] „La Solidarité" – svájci francia hetilap, 1870 áprilisától szeptemberéig jelent meg Neuchâtelban és 1871 márciusától májusáig Genfben; bakunyinista. – *377*

[342] A kongresszust nem Le Locle-ban, hanem La-Chaux-de-Fonds-ban tartották (v. ö. 336. jegyz.). – *377*

[343] J. Guillaume és G. Blanc 1870 szept. 5-én (tehát a francia köztársaság kikiáltásának másnapján) Neuchâtelban kiáltványt adott ki „Az Internacionálé szekcióihoz", amelyben többek között úgy jellemzi a franciaországi polgári köztársaságot, mint az európai szabadság testetöltését, és azt javasolja az Internacionálé tagjainak, hogy alakítsanak önkéntes-osztagokat a francia köztársaság védelmére. – *377*

[344] A munkásosztály politikai akciójának kérdése a legfontosabb helyet foglalta el a londoni konferencia napirendjén. A konferencia szept. 20-i és 21-i ülése foglalkozott a kérdéssel. A bakunyinista Bastelica és Robin, valamint a spanyol szekciókat képviselő Lorenzo ellenezte a kérdés megvitatását, arra hivatkozva, hogy a konferencia nem illetékes elvi kérdések tárgyalására. A konferencia azonban „szervezeti kérdéssé" minősítette a kérdést és mégis napirendre tűzte. (V. ö. még 356. jegyz.) A vita során a bakunyinisták elszigetelődtek; a konferencia szavazattöbbséggel megbízta a Főtanácsot a határozat végleges szövegének megfogalmazásával (v. ö. 387–389. old.). – *378 607*

[345] Engels felszólalásáról (a beszédvázlatot v. ö. 378–381. old.) Engels saját kezű feljegyzésén kívül fennmaradt egy Martin kezétől származó rövid jegyzőkönyvi feljegyzés is. – *382*

[346] A londoni konferencia határozatait legnagyobbrészt Marx és Engels szövegezték meg és ők is terjesztették a konferencia ülései elé. A konferencia Engelst jelölte ki a szerkesztési és fordítási ügyekkel megbízott titkárrá. Marx javaslatára a konferencia úgy határozott, hogy a küldöttek tájékoztassák szekcióikat az elfogadott határozatokról; a Főtanács meg-

bízást kapott arra, hogy gondoskodjék a határozatok angol, francia és német nyelvű hivatalos közzétételéről. A Főtanács e munka elvégzésével, ill. megszervezésével Marxot és Engelst bízta meg. Angol és francia nyelven a határozatok 1871 november elején jelentek meg Londonban, külön brosúrában mint a Főtanács körlevele. Franciául ezenkívül megjelentek az „Egalité" 1871 nov. 19-i és az „Internationale" 1871 nov. 26-i számában. Német nyelven a „Volksstaat" 1871 nov. 15-i számában, valamint a „Volksstaat" különlenyomataként jelentek meg, továbbá a „Vorbote" 1871 decemberi számában. Spanyol fordításukat közölte az „Emancipación" 1871 nov. 27-i száma. Olasz nyelven megjelent a IX. határozat rövidített szövege a „Plebe" 1871 nov. 23-i számában. – Közlésünk alapjául az angol szöveg szolgált; lábjegyzetekben feltüntettük a német szöveg fontosabb eltéréseit. – *384*

[347] Az I. határozatot Verryken és De Paepe terjesztette be és megvitatás után, amelyben Marx és Engels is részt vett, a konferencia nyolcadik, szept. 22-i ülése fogadta el. A kongresszus összesen négy határozatot hozott a Főtanács összetételéről; ebből csak kettőt, az elsőt és a negyediket (I. és XIII/1.) hozták nyilvánosságra. A második és a harmadik határozat szövege fennmaradt a konferencia jegyzőkönyvében és a Főtanács 1871 okt. 16-i ülésének jegyzőkönyvében; ezek kimondják, hogy a Főtanácsba tagként javasolt személynek a választás megejtése előtti jelöltségi idejét három hétre kell emelni, és hogy az egyes országok szekcióinak joguk van jelölni az illető országok ügyeivel megbízott titkárokat. – *384*

[348] A II. határozatot Marx terjesztette be a Főtanács nevében és a konferencia második, szept. 18-i ülése fogadta el. Az 1. pontot némi változtatással felvették az ügyviteli szabályzatba (a II. szakasz 1. pontjába; v. ö. 412. old.), úgyszintén a 2–4. pontot (az V. szakasz 2–4. pontjaként; v. ö. 415. old.). A szektanevekről szóló határozatban említett irányzatok: a pozitivisták Comte hívei (v. ö. 475. jegyz.); a mutualisták (kölcsönösségiek) a jobboldali proudhonisták (akik kölcsönös segítségnyújtással akarták a társadalmi kérdést megoldani); a kollektivisták egy bakunyinista csoport (akik az „igazi kollektivizmus" képviselőinek hirdették magukat). – *384*

[349] A III. határozatot Marx terjesztette be a Főtanács nevében és a konferencia negyedik, szept. 19-i ülése fogadta el (a javaslat legelső megfogalmazását v. ö. 373–374. old.). A határozatot felvették az ügyviteli szabályzatba (a II. szakasz 8. pontjaként; v. ö. 413. old.). – *385*

[350] A IV. határozatot Frankel terjesztette be mint a tagsági járulékok ügyének szabályozására kiküldött bizottság előadója és a konferencia hatodik, szept. 20-i ülése fogadta el. (A tagsági járulékok kérdését Marx vetette fel a Főtanács Albizottságának szept. 9-i ülésén.) A határozatot némi változtatással felvették az ügyviteli szabályzatba (III. szakaszként; v. ö. 413–414. old.). – *385*

[351] Az V. határozatot Marx terjesztette be a Főtanács nevében és a konferencia harmadik, szept. 19-i ülése fogadta el. A határozatot felvették az ügyviteli szabályzatba (az V. szakasz 6. pontjaként; v. ö. 415. old.). – *386*

[352] A VI. határozatot Marx terjesztette be a Főtanács nevében és a konferencia harmadik szept. 19-i ülése fogadta el Utyin és Frankel kiegészítéseivel. Felszólalásában Marx kiemelte a munkásstatisztika különös fontosságát más országok sztrájkoló munkásainak támogatása és a nemzetközi proletár szolidaritás szellemében szervezett közös akciók szempontjából. A határozatot felvették az ügyviteli szabályzatba (VI. szakaszként; v. ö. 416–417. old.). – *386*

[353] Az 1864-es ideiglenes szervezeti szabályzatban a 6. pont foglalkozik a kérdéssel (v. ö. 16. köt. 13. old.); a szervezeti szabályzaton az 1866-os genfi és az 1867-es lausanne-i

kongresszus változtatásokat eszközölt (v. ö. még 376. jegyz.); az 1867-ben kiadott „Rules of the International Workingmen's Association"-ben a szóbanforgó pont kiegészítve, 6. sorszámmal szerepel. V. ö. még az ügyviteli szabályzat VI. szakaszát (416–417. old.), valamint a genfi kongresszus küldöttei számára írt „Instrukciók" 2 (c) pontját (16. köt. 172. old.). – *386 416*

[354] A VII. határozatot a konferencia ötödik, szept. 20-i ülésén, Delahaye javaslatának vitája során (v. ö. 534. jegyz.) terjesztette be Frankel, Bastelica, Utyin, Serraillier, Lorenzo és De Paepe. Delahaye javaslatát, amelyet Marx is bírált (v. ö. 603–604. old.), elvetették; az elfogadott határozat végleges megszövegezését Marx és Engels végezték. – *387*

[355] A VIII. határozatot Marx terjesztette be és a konferencia nyolcadik, szept. 22-i ülése fogadta el. Felszólalásában Marx hangsúlyozta a falusi propaganda szükségességét és vita indítását javasolta a munkásosztály szövetségéről a parasztság dolgozó tömegeivel. – *387*

[356] A konferencia hatodik, szept. 20-i ülésén Vaillant határozattervezetet terjesztett be, amely rámutatott a politikai és a gazdasági kérdés elválaszthatatlan összefüggésére és annak szükségességére, hogy a munkásság erőit politikai alapon egyesítsék. Serraillier és Frankel kiegészítéseket fűztek a határozattervezethez; Marx és Engels felszóláltak a vitában (v. ö. 378–383., 605–607. old., valamint 344. jegyz.); ezek az anyagok szolgáltak alapul a IX. határozathoz, melynek végleges megfogalmazásával a konferencia a Főtanácsot bízta meg (v. ö. 544. jegyz.). E célból a Főtanács 1871 okt. 7-én Engels részvételével bizottságot alakított; a végleges megszövegezést Marx és Engels együtt végezték és a Főtanács okt. 16-án Engels beszámolója alapján elfogadta. – Az 1872-es hágai kongresszus a IX. határozat lényegét 7/a pontként felvette a szervezeti szabályzatba. – *387 605*

[357] V. ö. „Procès-verbaux du congrès de l'Association Internationale des Travailleurs réuni à Lausanne du 2 au 8 septembre 1867", 19. old. – *388 436*

[358] V. ö. „A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának nyilatkozata a francia szekciók tagjainak üldözéséről"; 16. köt. 410. old. – *388*

[359] A X. határozatot Marx terjesztette be a Főtanács nevében és a konferencia kilencedik, szept. 22-i ülése fogadta el (a javaslat legelső megfogalmazását v. ö. 373. old.). Marx felszólalását v. ö. 610. old. – *389*

[360] A XI. határozatot Utyin terjesztette be és a konferencia nyolcadik, szept. 22-i ülésén fogadták el, az Internacionálé franciaországi szervezetéről szóló vita során, amelyben Marx is felszólalt. A kérdésről összesen négy határozatot hoztak, de csak az első kettőt tették közzé. A harmadik határozat felszólította a belgiumi, a spanyolországi és a francia-svájci föderális tanácsokat, hogy biztosítsák a kapcsolatot a francia szekciók és a Főtanács között és vegyék fel föderációikba a francia emigránsok által alakított szekciókat. A negyedik határozat kimondta, hogy felhívást kell intézni a francia munkásokhoz az ellenforradalmi kormány elleni nyílt harcra és az Internacionálé szervezeteinek az üldöztetések ellenére való megalakítására. Ezt a határozatot nem hajtották végre, a Főtanács ugyanis az okt. 24-i ülésen úgy határozott, hogy nem bocsát ki ilyen felhívást, mert az árthatna a Franciaországban letartóztatott kommünároknak. – *389*

[361] A XII. határozatot Marx terjesztette be és a konferencia nyolcadik, szept. 22-i ülése fogadta el. Felszólalásában Marx kifejtette, hogy a Főtanács eddig nem tartotta szükségesnek, hogy föderális tanács vagy bizottság alakuljon Angliában, mert az angol munkások képviselőinek jelenléte a Főtanácsban biztosította internacionalista és szocialista nevelésüket és a munkásmozgalom vezetését nem engedték át a burzsoáziának; a Főtanácsnak a Párizsi Kommün óta egyre kiterjedtebb munkája azonban szükségessé teszi, hogy Angliában is külön föderális tanács működjék. – *389*

[362] A XIII. határozat 1. pontja De Paepe szept. 22-i egyik javaslata lett; v. ö. 347. jegyz. A 2. pontot a konferencia kilencedik, szept. 22-i ülése fogadta el; alapjául Marxnak az Internacionálé németországi és angliai helyzetéről tartott felszólalása (v. ö. 608–609. old.) és Utyin javaslata szolgált. A 3. pontot az ötödik, szept. 20-i ülés fogadta el, a spanyol föderáció emlékiratának beterjesztése után. A 4. pontot a kilencedik, szept. 22-i ülés fogadta el De Paepe indítványára, Utyinnak a Nyecsajev-perről adott beszámolója alapján; Utyin ennek során kitért a bakunyinisták oroszországi üzelmeire. Marx felszólalt és arról beszélt, hogy hogyan használta ki a burzsoá sajtó a Nyecsajev-ügyet az Internacionálé megrágalmazására (v. ö. még 401. old., valamint 374. jegyz.). – *390*

[363] A XIV. határozatot Vaillant terjesztette be és a konferencia kilencedik, szept. 22-i ülése fogadta el; v. ö. még 362. jegyz. – *390*

[364] A XV. határozatot – kissé eltérő formában – De Paepe és Steens terjesztette be és a konferencia kilencedik, szept. 22-i ülése fogadta el. – *390*

[365] A XVI. határozatot Marx terjesztette be és a konferencia hetedik, szept. 21-i ülése fogadta el; Marx egyben beszámolt a francia-svájci helyzet vizsgálatára választott bizottság munkájáról is (v. ö. 377. old., valamint 336. jegyz.). – *391*

[366] V. ö. „Association Internationale des Travailleurs. Compte-rendu du IVe Congrès International, tenu à Bâle, en septembre 1869", 172. old. (V. ö. még 413. old.) – *391 394 402 431*

[367] A XVII. határozatot Marx terjesztette be és a konferencia hetedik, szept. 21-i ülése fogadta el (v. ö. még 336. és 365. jegyz.); a „Határozatok" együttes kiadása csak rövidített szövegét közli; a teljes szöveg az „Egalité" 1871 okt. 21-i számában jelent meg; v. ö. 394–396. old. – *391*

[368] V. ö. „A Főtanács a Francia-Svájci Föderális Bizottságnak"; 16. köt. 418. old. – *392 395*

[369] Ez a teljes szövege a francia-svájci viszályról szóló szept. 21-i (a „Határozatok" együttes kiadásában csak rövidített formában szereplő) határozatnak; v. ö. 391–392. old.; valamint 367. jegyz. – Az „Egalité" e határozattal együtt (első pontként) közölte az „Alliance"-ra vonatkozó (XVI.) határozatot is; a határozatok után az „Egalité"-ban még ez a záradék következik: „A másolat hiteléül: a Svájc ügyeivel megbízott titkár, *H. Jung*." – *394*

[370] Ezzel a *kísérőlevéllel* küldte meg Marx a „Woodhull & Claflin's Weekly"-nek Jenny Marx beszámolóját (v. ö. 612–620. old.); a beszámoló a kísérőlevéllel együtt megjelent a lap 1871 okt. 21-i számában, „Karl Marx" fejléc alatt. – „Woodhull & Claflin's Weekly" – amerikai angol hetilap, 1870-től 1876-ig jelent meg New Yorkban, a feminista V. Woodhull és T. Claflin szerkesztésében; 1872-ig az Internacionálé amerikai 12. szekciójának lapja (1872 márciusában ezt a szekciót kizárták az Internacionáléból; v. ö. 548. jegyz.) – *397*

[371] 1871 szept. 25-én Londonban gyűlést tartottak az Internacionálé hétéves fennállása alkalmából; a gyűlés elnökévé Marxot választották. Marx beszédének teljes szövege nem maradt fenn; kivonatos ismertetést közölt a beszédről a „World" a gyűlésről adott tudósításában. – „The World" – amerikai angol újság, 1860-tól 1931-ig jelent meg New Yorkban; demokrata. – *398*

[372] A Főtanács 1871 okt. 7-én rendkívüli ülést tartott Durand ügyében, és megvizsgálta az elé terjesztett dokumentumokat (Durand levelezését francia rendőrtisztviselőkkel), amelyekből kiderült, hogy Durand-t a francia rendőrség küldte a munkásmozgalomba, majd

menekültként Londonba (ahol titkára lett a Section française de 1871-nek; v. ö. 375. jegyz.), azzal a feladattal, hogy igyekezzék a londoni konferenciára és a Főtanácsba bejutni. A kizárási határozatot Engels fogalmazta meg. A határozat németül a „Volksstaat" 1871 okt. 14-i számában, franciául a „Liberté" 1871 okt. 15-i, az „Egalité" 1871 okt. 21-i és a „Mirabeau" 1871 okt. 22-i számában, olaszul a „Plebe" 1871 okt. 19-i számában és spanyolul az „Emancipación" 1871 okt. 23-i számában jelent meg, mindenütt az illető ország ügyeivel megbízott titkár aláírásával. (Pl. a „Plebé"-ben ezekkel a bevezető sorokkal: „Polgártársak, a »Plebe« szerkesztői! A Főtanács megbízott azzal, hogy megküldjem nektek a következő határozatot, azzal a kéréssel, hogy tegyétek közzé becses lapotokban. Fogadjátok stb. *Federico Engels*, Olaszország ügyeivel megbízott titkár".) – *400*

[373] A Munkástársaságok Föderális Kamarája (Chambre fédérale des Sociétés ouvrières) a párizsi szakszervezetek és más munkásszervezetek egyesülése volt; 1869 december elején alakult az Internacionálé kezdeményezésére, több mint 50 munkásszervezetet tömörített, akiket 1–3 küldött képviselt a föderális kamarában. – *400*

[374] A nyilatkozatot Marx szövegezte meg 1871 okt. 14-én a londoni konferencia határozata alapján (v. ö. 390. old., valamint 362. jegyz.); szövegét a Főtanács okt. 16-i ülése hagyta jóvá. A nyilatkozat szövegét Engels fordította franciára és németre; franciául a „Qui vive" 1871 okt. 18-i és az „Egalité" 1871 nov. 5-i számában, olaszul a „Plebe" 1871 okt. 19-i és a „Gazzettino Rosa" 1871 nov. 3-i számában, németül a „Volksstaat" 1871 nov. 1-i számában jelent meg, mindenütt az illető ország ügyeivel megbízott titkár aláírásával. Közlésünk alapjául a „Volksstaat"-ban megjelent szöveg szolgál, amelyet az angol eredeti kézirattal egybevetettünk; a nyilatkozat címét az „Egalité"-ban megjelent francia közlésből vettük. – Nyecsajev Oroszország több városában anarchista összeesküvő-társaságot szervezett „Népbíróság" néven. 1869-ben Nyecsajev kapcsolatba lépett Bakunyinnal, akitől „meghatalmazást" kapott valamiféle „Európai Forradalmi Egyesülés" („Alliance révolutionnaire européenne") képviseletére, amit Nyecsajev arra használt, hogy az Internacionálé képviselőjeként szerepeljen, noha a valóságos Internacionáléval nem állt semmiféle kapcsolatban. Nyecsajev anarchista szervezetébe számos forradalmár diák és értelmiségi is belépett. 1871 nyarán, miután a cári rendőrség szétzúzta Nyecsajev szervezetét és júl. 1-én Pétervárott megkezdődött a bírósági tárgyalás, fény derült Nyecsajev kalandor módszereire, valamint arra, hogy olyan eszközöktől sem riadt vissza, mint a megfélemlítés, zsarolás, csalás stb. A polgári sajtó felkapta és kiszínezte a Nyecsajev-perben napvilágra került adatokat és az Internacionálé bűneiként tálalta őket. (A Nyecsajev-ügyről v. ö. még 18. köt.) – *401*

[375] A Section française de 1871 (1871-es Francia Szekció) 1871 szeptemberében alakult Londonban francia menekültekből. A szekció vezetősége kapcsolatokat épített ki a svájci bakunyinistákkal és velük együtt harcoltak az Internacionálé szervezeti elvei ellen. (A szekció vezetőségébe befurakodott és egy ideig titkárként működött a rendőrkém Durand; v. ö. 372. jegyz.) – A Section française de 1871 szervezeti szabályzatát a Főtanács okt. 14-i rendkívüli ülése elé terjesztették, az ülés a szabályzatot az Albizottságnak adta ki megvizsgálásra. A Főtanács okt. 17-i ülése Marx beszámolója alapján egyhangúlag elfogadta a Marx által beterjesztett határozattervezetet. A határozat Serraillier kézírásában maradt fenn. (V. ö. még 428–432. old., valamint 385. jegyz.) – *402*

[376] A szervezeti szabályzat első megfogalmazását Marx dolgozta ki 1864 októberében és 1864 nov. 1-én fogadták el mint ideiglenes szervezeti szabályzatot (v. ö. 16. köt. 12–14. old.). Az 1866-os genfi kongresszus néhány kiegészítéssel jóváhagyta a szervezeti szabályzatot és ügyviteli szabályzatot csatolt hozzá. A genfi határozatok alapján Marx és Lafargue 1866 őszén kidolgozták a szabályzatok francia szövegét és brosúraként Londonban megjelentették (v. ö. 16. köt. 482–485. old., valamint 16. köt. 399. jegyz.). 1867-ben Londonban megjelentették a szabályzatok angol szövegét („Rules of the International Work-

ingmen's Association"), amely tartalmazta az 1866-os genfi és az 1867-es lausanne-i kongresszuson elfogadott változtatásokat. Az 1868-as brüsszeli és az 1869-es bázeli kongresszuson újabb módosító határozatokat fogadtak el. A szabályzatok közkézen forgó példányai pontatlanok voltak; hivatalos szövegkiadások, ill. fordítások híján egyes kiadásokba torzítások és értelmetlenségek kerültek (így pl. a Tolain által készített 1866-os francia kiadásban teljesen el volt torzítva a munkásosztály felszabadításáért vívott politikai harc szerepéről szóló rész; v. ö. még 417–418. old.). Ezért Marx és Engels a londoni konferencia előkészítése során javaslatot tettek arra, hogy el kell készíteni a szabályzatok új és hiteles kiadását (v. ö. 374. old.). A konferencia határozatot hozott arra vonatkozólag, hogy ki kell adni a szabályzatok angol, francia és német nyelvű hiteles szövegét, és kimondotta, hogy minden fordítást a Főtanácsnak kell jóváhagynia. Az új angol kiadás szövegét Marx és Engels rendezte sajtó alá 1871 szeptember végén és októberében; ők ellenőrizték a francia és a német szöveget is. (A szervezeti szabályzat későbbi módosításairól v. ö. 356. jegyz., valamint az 1872-es hágai kongresszus I. határozata; lásd 18. köt.) Az angol nyelvű szöveg november első felében jelent meg Londonban külön brosúrában; franciául decemberben jelent meg, szintén külön brosúraként; németül a „Volksstaat" 1872 febr. 10-i száma közölte és Lipcsében külön brosúraként is kiadták. Hivatalos olasz kiadást is előkészítettek Engels közreműködésével, de pénzügyi nehézségek miatt nem tudták megjelentetni; a „Plebe", ill. az „Eguaglianza" szerkesztősége azonban rövidített formában közzétette a szabályzatokat. – Közlésünk alapjául a szabályzatok angol szövege szolgált; lábjegyzetekben feltüntettük a német szöveg fontosabb eltéréseit. – *406 605*

[377] A szervezeti szabályzat 1864-es szövegéhez képest itt végrehajtott változtatásokról v. ö. 419. old. és 16. köt. 13. old., valamint uo. 15. jegyz. – *409*

[378] A bázeli kongresszus I. ügyviteli határozata jóváhagyta a Főtanács 1867 szept. 24-i határozatát az elnöki tisztség eltörléséről; v. ö. 302. jegyz. – *420*

[379] A nyilatkozat szövegét Engels előterjesztésére a Főtanács 1871 okt. 31-i ülése hagyta jóvá. A nyilatkozatot a „Times" nem közölte. – *424*

[380] „The Eastern Post" – angol munkás hetilap, 1868-tól 1873-ig jelent meg Londonban; 1871 februárjától 1872 júniusáig az Internacionálé Főtanácsának lapja. – *424*

[381] „Journal de Genève" – svájci francia újság, 1826 óta jelent meg Genfben, 1850-től napilap; konzervatív. – *425*

[382] V. ö. Testut: „L'Internationale", 237–238. old. – A szóbanforgó dokumentum: „A Főtanács a Francia-Svájci Föderális Tanácshoz" (v. ö. 16. köt. 373–379. old.); ennek egy Dupont, a Franciaország ügyeivel megbízott akkori titkár aláírásával ellátott példányát a francia rendőrség lefoglalta. Ennek az iratnak egy kivonatát közli Testut könyve. (A könyv rendőrségi dokumentumgyűjtemény.) – *425*

[383] A Porosz-Német Vámegylet (Preussisch-Deutscher Zollverein) porosz vezetés alatt álló német gazdaságpolitikai egyesülés volt a belső vámok kiküszöbölésére és a behozatali vámok közös szabályozására; 1834 jan. 1-én alakult meg Poroszországból és a Német Szövetség 17 más államából; több mint 23 millió lakosú területre terjedt ki. Ausztria és néhány délnémet állam kívül maradt a Vámegyleten. – *427*

[384] 1839–42-ben Anglia háborút folytatott Kína ellen, azzal a céllal, hogy megnyissa a kínai piacot az angol kereskedelem számára (első ópiumháború). Ezzel kezdődött meg Kína félgyarmati országgá változtatása. Anglia már a század elejétől kezdve az Indiában előállított ópium Kínába csempészésével igyekezett Kínával szemben passzív külkereskedelmi mérlegét kiegyenlíteni, de az ópiumcsempészés a kínai hatóságok erős ellenállásá-

ba ütközött. 1839-ben a kínai hatóságok Kantonban a külföldi hajókon található összes ópiumkészletet lefoglaltatták és elégettették; ez volt az indíték a háborúra. Kína vereséget szenvedett, alá kellett írnia a nankingi békeszerződést (1842 augusztus), amely kötelezte Kínát, hogy öt kikötőt (Kanton, Amoj, Fucsou, Ningpo és Sanghaj) megnyisson az angol kereskedelem számára, Hongkongot „örök időre" átadja Angliának, óriási hadisarcot fizessen és Angliának kedvező vámtarifát vezessen be. Az 1843-as pótjegyzőkönyv értelmében Kína köteles volt az angoloknak területenkívüliségi jogot és a kikötővárosokban telepítvényeket (settlements) biztosítani, továbbá az angolok javára a legnagyobb kedvezmény elvét alkalmazni. 1844-ben Kínát háborús fenyegetésekkel rákényszerítették, hogy hasonló szerződéseket kössön az Egyesült Államokkal, majd Franciaországgal. – *427*

385 A Főtanácsnak a Section française de 1871 szervezeti szabályzatáról hozott okt. 17-i határozatára (v. ö. 402–405. old., valamint 375. jegyz.) válaszképpen a szekció okt. 31-én levelet írt a Főtanácshoz, amelyben támadja a Főtanács határozatát. Az Albizottság megvitatta a levelet, majd Serraillier a Főtanács nov. 7-i ülése elé terjesztette a Marx által megfogalmazott határozati javaslatot, amelyet a Főtanács egyhangúlag elfogadott. A határozat két változatban maradt fenn; az egyik Marx, a másik Serraillier kézírásában; szemmelláthatólag az utóbbi a végleges szöveg. Közlésünk alapjául a marxi kézirat szolgált. Serraillier-nál az utolsó bekezdés ki van húzva, az utolsóelőtti bekezdésbe pedig be van iktatva, hogy az okt. 17-i határozat végérvényes. – A Section française de 1871 röviddel ezután széthullott. A londoni francia menekültek körében új szekció kezdte meg működését, amely támogatta a Főtanácsot. – *428*

386 V. ö. „Bizalmas közlés valamennyi szekciónak"; 16. köt. 421. old. – *428*

387 „Frankfurter Zeitung und Handelsblatt" – német napilap; 1856-tól (e címmel 1866-tól) 1943-ig jelent meg Majna-Frankfurtban; kispolgári demokrata irányzatú. – *433*

388 Az Általános Republikánus Ligát 1871-ben alakították meg Angliában; vezetői közé tartozott Bradlaugh, Odger, Le Lubez, Vésinier. A liga demokratikus követeléseket hangoztatott, föderatív világköztársaság megalapítására hívott fel, és a közjó elérésére a világ republikánusainak egyesülését hirdette. A liga igényt támasztott a nemzetközi munkásmozgalom irányítására és harcolt az Internacionálé Főtanácsa ellen. – *433*

389 A levélnek Engels kezétől származó fogalmazványa maradt fenn. – *434*

390 A bakunyinisták 1870–71-ben erősen fokozták spanyolországi tevékenységüket és több spanyol városban megalakították a Szocialista Demokrácia Egyesülése szervezeteit. (V. ö. még 172. jegyz.) – *434*

391 A „Proletario Italiano" közzétett egy 1871 nov. 23-i keltezésű, a torinói munkások nevében kiadott nyilatkozatot, amely a londoni konferencia határozataival szemben folytatott bakunyinista taktikát követte. Engels mint a Főtanács Olaszország ügyeivel megbízott titkára válaszolt a nyilatkozatra. – „Il Proletario Italiano" – olasz újság, 1871-ben jelent meg Torinóban heti két alkalommal, Terzaghi szerkesztésében (aki később rendőrügynöknek bizonyult); bakunyinista irányzatú. 1872-től 1874-ig a lap „Il Proletario" címmel folytatódott. – *435*

392 „La Révolution sociale" – svájci francia hetilap, 1871 októberétől 1872 januárjáig jelent meg Genfben; 1871 novemberétől a bakunyinista Jura-föderáció hivatalos lapja. – *436*

393 E. Bignami, az Internacionálé Lodiban működő szekciójának egyik vezetője 1871 nov. 14-i levelében beszámol az olaszországi szervező munkáról és meghatalmazó leveleket kér több romagnai polgártárs, köztük Boriani részére, hogy új szekciókat szervezhessenek. – *437*

[394] A cikket a „Plebe" a hírrovatban közölte, ezzel a bevezetéssel: „Az *Internacionálé* egy tagja írja nekünk Londonból." A cikk valószínűleg részlete Engels E. Bignamihoz írt egyik levelének (amely azonban nem maradt fenn). – „La Plebe" – olasz újság, 1868-tól 1883-ig jelent meg, 1875-ig Lodiban, attól kezdve Milánóban, 1871 folyamán heti három alkalommal, E. Bignami szerkesztésében; kezdetben a polgári republikánusok balszárnyának lapja, 1871-től 1873-ig az Internacionálé orgánuma. – *438*

[395] „La Emancipación" – spanyol hetilap, 1871-től 1873-ig jelent meg Madridban; az Internacionálé lapja. 1872-ben Lafargue is részt vett a lap szerkesztésében; a lap számos cikket közölt Marxtól és Engelstől, továbbá részleteket a „Filozófia nyomorúságá"-ból, a „Kommunista Párt kiáltványá"-ból és a „Tőké"-ből. – *438*

[396] A nyilatkozatot megküldték a „Roma del Popoló"-n kívül más lapoknak is, így a „Motto d'ordiné"-nak, az „Eguaglianzá"-nak, a „Plebé"-nek, a „Proletario Italianó"-nak és a „Gazzettino Rosá"-nak. – „La Roma del Popolo" – olasz hetilap, 1871-től 1872-ig jelent meg; kispolgári demokrata irányzatú; vallásfilozófiai, politikai és irodalmi kérdésekkel foglalkozott. – *439*

[397] Az Internacionálé brüsszeli kongresszusa úgy határozott, hogy nem fogadja el a Béke- és Szabadságliga második, berni kongresszusára (1868 szept. 21–25.) kapott hivatalos meghívást; az Internacionálé tagjai csak magánszemélyként vehettek részt a liga kongresszusán; v. ö. „Troisième congrès de l'Association Internationale des Travailleurs. Compte-rendu officiel", 40. old. – Béke- és Szabadságliga – polgári pacifista szervezet; 1867-ben alapították V. Hugo, Garibaldi stb. részvételével; a liga síkraszállt az európai béke megőrzéséért, az állandó hadseregek megszüntetéséért stb.; az osztályharcot nem ismerte el, de igyekezett a munkásmozgalmat befolyása alá vonni. 1867–68-ban Bakunyin is tagja volt a ligának; a berni kongresszuson határozattervezetet terjesztett be a „gazdasági és társadalmi osztályegyenlősítés" szükségességéről, de a tervezetet a kongresszus elutasította. Bakunyin és hívei ezután kiléptek a ligából és megalakították a Szocialista Demokrácia Egyesülését. – *440*

[398] Bradlaugh 1871 végén sorozatos támadásokat intézett Marx ellen, többek között egy dec. 11-én Londonban tartott előadásában és egy az „Eastern Post" 1871 dec. 16-i számában közzétett levélben. A Főtanács dec. 19-i ülésén Marx beszámolt Bradlaugh támadásainak hátteréről, kapcsolatairól a korrupt francia sajtókörökkel (akiket érzékenyen érintettek a „Polgárháború"-ban közölt leleplezések) és az Internacionálé ellen folyó sajtóhajszáról. V. ö. még 448–450. old. – *441*

[399] A bakunyinista jurai föderáció 1871 novemberi sonvillier-i kongresszusa körlevelet intézett a Nemzetközi Munkásszövetség valamennyi föderációjához („Circulaire à toutes les fédérations de l'Association Internationale des Travailleurs"), amely a londoni konferencia határozatai ellen irányult. – Engels a cikket 1872 jan. 3-án küldte el Liebknechtnek és hangsúlyozta, hogy „az *azonnali* kinyomatás *nagyon szükséges*"; a cikk megjelenése után pedig példányokat kért belőle olaszországi felhasználásra, ahol a bakunyinisták nagy agitációt folytattak a sonvillier-i körlevéllel. Az Internacionálé németországi, angliai, hollandiai és egyesült államokbeli szekciói, a milánói szekció és más csoportok elutasították a sonvillier-i körlevelet; sok olyan spanyolországi szekció, amely bakunyinista befolyás alatt állt, szintén nem azonosította magát nyíltan a körlevéllel. A francia-svájci föderális bizottság szakadár kísérletként bélyegezte meg a körlevelet (v. ö. „Egalité", 1871 dec. 24.); az „Emancipación" 1871 nov. 27-i száma Lafargue-tól közölt cikket a körlevél ellen. V. ö. még a Főtanács 1872 elején kiadott körlevelét: „Az állítólagos szakadások az Internacionáléban"; lásd 18. köt. – *442*

[400] V. ö. „Report of the Fourth Annual Congress of the International Workingmen's Association, held at Basle", VI–VII. (v. ö. 413. old.). – *443*

[401] A braunschweigi büntetőtörvényszék folytatta le 1871 októberében az eljárást a szociáldemokrata munkáspárt braunschweigi bizottságának a porosz hatóságok által letartóztatott tagjai ellen; v. ö. még 163. jegyz. – *444*

[402] Fekete kabinet (Cabinet noir) – Franciaországban XIV. Lajos idején megalakított, a posta mellett működő titkos hivatal, amelynek révén a kormány ellenőrizte a lakosság magánlevelezését. Poroszországban, Ausztriában és más európai államokban is működött hasonló hivatal. – *444*

[403] „The National Reformer" – angol hetilap, 1860-tól 1893-ig jelent meg Londonban; polgári radikális. – *448*

[404] V. ö. Dante: „La Divina Commedia", Paradicsom, XVII. ének 61–63. sor. – *449*

[405] „Belletristisches Journal und New Yorker Kriminalzeitung" – amerikai német hetilap, 1852-től jelent meg, e címmel 1853 márc. 18-tól 1854 márc. 10-ig; kispolgári demokrata irányzatú. 1853-ban a lap dühödt támadásokat intézett Marx és a proletár forradalmárok ellen. – *449*

[406] „Moszkovszkije Vedomosztyi" – orosz újság, 1756-tól 1917-ig jelent meg, 1859-től napilap; különösen a XIX. sz. második felétől határozottan reakciós irányzatú, az államhivatalnokok és a földbirtokosok felső rétegének lapja. – *449*

[407] Stefanoni 1871-ben nagy kampányt indított az Internacionálé ellen; szervezte a „Racionalisták Egyetemes Társaságát" („Società Universale dei Razionalisti"), amelynek, saját állítása szerint, „az Internacionálé céljait kellett megvalósítania, annak fogyatékosságai nélkül". A kizsákmányolás megszüntetésének eszközeként a földnek a földesuraktól való felvásárlását és mezőgazdasági mintatelepülések létesítését hirdette. Stefanoni programja nem talált támogatásra az olasz munkások körében; az általa szervezett racionalista társaság sem jutott el a tényleges megalakulásig. – Engels levele a „Gazzettino Rosá"-n kívül megjelent (a kísérőlevél nélkül) a „Libero Pensiero" 1872 febr. 22-i számában is. „Il Gazzettino Rosa" – olasz napilap, 1867-től 1873-ig jelent meg Milánóban; 1871–72-ben kiállt a Párizsi Kommün és az Internacionálé mellett, 1872-ben bakunyinista befolyás alá került. – „Il Libero Pensiero" – olasz újság 1866-tól 1876-ig jelent meg Firenzében Stefanoni szerkesztésében; valláskritikai, filozófiai és politikai kérdésekkel foglalkozott. – *451*

[408] A „hitbizományos racionalisták" (prebendati; voltaképpen „(egyházi) javadalmas", „(ajándék-)alapokból jövedelmet húzó") kifejezés egyben a Stefanoni-féle racionalisták ama programjára utal, amely szerint a szociális kérdés megoldására pénzalapot kell összegyűjteni és ebből fedezni a földfelvásárlásokat. – *451*

[409] „Neuer Sozialdemokrat" – német újság, 1871-től 1876-ig jelent meg Berlinben, heti három alkalommal; a lassalleánus Általános Német Munkásegylet lapja. A lap állandóan támadta a marxistákat és az eisenachiakat; a Főtanács ellen a bakunyinistákat támogatta. – A szóbanforgó cikkek a lap 1871 dec. 3-i, 6-i és 8-i számában jelentek meg. – *452*

[410] A Kommunisták Szövetségéről (Bund der Kommunisten), a proletariátus első nemzetközi kommunista szervezetéről van szó, amely az 1836-ban alapított Igazak Szövetsége (Bund der Gerechten) újjászervezésének eredményeképpen alakult meg 1847 jún. elején Londonban, Marx és Engels vezetésével. A Szövetség szervezeti szabályzatát (v. ö. 4. köt. 527–531. old.) Marx és Engels részvételével dolgozták ki. A Szövetség II. kongresszusa (1847 nov. 29–dec. 8.) egyhangúlag jóváhagyta a tudományos kommunizmus Marx és Engels által kidolgozott alapelveit és megbízta őket azzal, hogy írják meg a Szövetség

programját, a „Kommunista Párt kiáltványá"-t (v. ö. 4. köt. 437–470. old.), amely 1848 februárjában jelent meg Londonban. – A februári forradalom kitörése után az új központi vezetőségnek, melynek Marx és Engels is tagja volt, Párizs lett a székhelye. 1848 márc. végén és ápr. elején a központi vezetőség megszervezte több száz német munkásnak – nagyobbrészt a Szövetség tagjainak – hazatérését, hogy részt vehessenek a német forradalomban. A Kommunisták Szövetségének programja az 1848-as forradalomban megfelelt azoknak a követeléseknek, melyeket Marx és Engels márc. végén fogalmaztak meg (v. ö. 5. köt. 1–2. old.). A Kommunisták Szövetségének tagjai számára az irányadó sajtóorgánum a „Neue Rheinische Zeitung" volt (v. ö. 16. köt. 75. jegyz.). – A forradalom veresége után a Kommunisták Szövetségét 1849–50-ben újjászervezték. „A Központi Vezetőség üzenete a Kommunisták Szövetségéhez" (v. ö. 7. köt. 236–245. old.), melyet 1850 márciusában Marx és Engels írt, az 1848–49-es forradalom mérlegét megvonva, kitűzte az önálló, a kispolgári demokratáktól független proletár párt megteremtésének feladatát. Ebben az üzenetben fejtik ki először a permanens forradalom eszméjét. – 1850 nyarán a Szövetség központi vezetőségében kiéleződtek az elvi, taktikai nézeteltérések. A központi vezetőség többsége, Marx és Engels vezetésével, határozottan állást foglalt a Willich–Schapper-frakció szektás, kalandor taktikája ellen, mely a forradalom azonnali kirobbantását tűzte ki célul, és nem vette számításba sem az objektív törvényszerűségeket, sem a reális európai politikai helyzetet. A Willich–Schapper-frakció tevékenysége 1850 szept. közepén kenyértörésre vezetett. Az 1850 szept. 15-i ülésen (v. ö. 7. köt. 513–516. old.) Marx javaslatára a központi vezetőség hatáskörét a kölni körzeti vezetőségre ruházták át. A Szövetség tagjainak üldöztetése és letartóztatása következtében a Kommunisták Szövetsége 1851 májusában beszüntette tevékenységét Németországban. 1852 nov. 17-én, a kölni kommunista-per befejeződése után, Marx javaslatára a Szövetség kimondta feloszlását. – A Kommunisták Szövetsége mint a proletár forradalmárok iskolája, mint a proletár párt csírája, előfutára volt a Nemzetközi Munkásszövetségnek. – *452*

[411] „Wiesbadener Zeitung" – német újság, 1872-től 1881-ig jelent meg; konzervatív irányzatú. – *452*

[412] A kölni kommunista-pert (1852 okt. 4–nov. 12.) a porosz kormány rendezte meg. Bíróság elé állították az első nemzetközi kommunista szervezet, a Kommunisták Szövetsége 11 tagját, akiket hazaárulással vádoltak. A vádirat alapjául a Kommunisták Szövetsége központi vezetőségének üléseiről készült „eredeti jegyzőkönyv" szolgált, amelyet más hamisítványokkal együtt porosz rendőrügynökök tákoltak össze, továbbá okiratok, melyeket a rendőrség a Kommunisták Szövetségéből kizárt Willich–Schapper-frakciótól lopott el. A hamisított okiratok és hamis tanúvallomások alapján hét vádlottat háromtól hat évig terjedő várfogságra ítéltek. A per kezdeményezőinek provokációit és a porosz rendőrállamnak a nemzetközi munkásmozgalom ellen alkalmazott becstelen módszereit Marx és Engels „A nemrég lefolyt kölni per" (v. ö. 8. köt. 382–387. old.) és „Leleplezések a kölni kommunista-perről" (v. ö. uo. 389–452. old.) c. cikkeikben leplezték le. – *452*

[413] A nyilatkozatot a Főtanács 1872 febr. 20-i ülése hagyta jóvá; fennmaradt egy H. Jung által készített másolat. Az „Eastern Post"-on kívül közölte a nyilatkozatot az „International Herald" 1872 márc. 2-i száma, a „Woodhull & Claflin's Weekly" 1872 ápr. 6-i száma és a „Pensamento social" 1872 márciusi száma. – *453*

[414] A „Polgárháború" fogalmazványait Marx 1871 április–májusában írta. Nyomban a márc. 18-i forradalom után elkezdte a párizsi eseményekre vonatkozó anyagok tanulmányozását, újságkivágásokat gyűjtött és kivonatokat készített az angol és francia sajtóból. Az első fogalmazványt április második felében kezdte el és kb. máj. 10-ig dolgozott rajta, a második fogalmazvánnyal máj. közepe táján készült el, és ezután fogott hozzá a „Polgárháború" végleges szövegének (v. ö. 208. jegyz.) kidolgozásához. A Kommün utolsó hetér

vonatkozó kivágásokat és kivonatokat már nem használta fel a fogalmazványokban, hanem csak a végleges szövegben. (A dokumentumok, rendeletek stb. dátumaként a fogalmazványokban néha a kibocsátás kelte, néha a londoni sajtóban megjelent híradás dátuma szerepel.) Az első fogalmazvány kézirata 11 mindkét oldalon teleírt nagy alakú lap, 1-től 22-ig terjedő oldalszámozással (a 6. és a 13. oldalon a számozás hiányzik). A második fogalmazvány, a (hiányos) oldalszámozásból és a fejezetszámozásból következtethetőleg, valószínűleg 13 lapból állt; 11 lap maradt fenn (8 csak az egyik oldalán, 3 mindkét oldalán teleírva); a fennmaradt szövegben hiányzik a 4. szakasz. A három utolsó, számozatlan lapon (kiadásunkban „Töredékek" gyűjtőcímmel; v. ö. 551–561. old.) főként a fogalmazvány más helyein már szereplő egyes részletek újrafogalmazása található. A fogalmazványok kéziratának legnagyobb részét Marx függőlegesen és ferdén áthúzta (amikor a végleges megfogalmazás során már felhasználta a megfelelő részeket). Ezenkívül számos törlés, igazítás, technikai jellegű széljegyzet, kapcsolójel stb. található a kéziratban; ezek feltüntetését kiadásunkban mellőztük. – A fogalmazványok Marx és Engels életében nem jelentek meg; a fogalmazványok teljes eredeti szövege először 1934-ben, az „Arhiv Marxa i Engelsa" III. (VIII.) kötetében jelent meg. Közlésünkhöz ezt a szövegközlést újra összevetettük a kézirattal és néhány pontatlanságát kiigazítottuk. – *455*

[415] 1870 okt. 5-én a nemzeti gárda munkászászlóaljai Flourens vezetésével tüntetést rendeztek a párizsi városháza előtt; a munkások követelték a kormánytól a Kommün-választások megtartását és a köztársaság határozott védelmét az ellenséggel szemben. Válaszképpen a kormány megtiltotta a nemzeti gárdának a parancs nélküli gyülekezést. – Okt. 31-ről v. ö. 243. jegyz. – *457*

[416] A baloldal 1850 március–áprilisi választási győzelmeire a rendpárt az 1850 máj. 31-i választási törvénnyel válaszolt, amely eltörölte az általános választójogot. A törvény csak olyan személyeknek biztosított választójogot, akik legalább három éve egy helyben laknak és közvetlen adót fizetnek; ez az intézkedés nemcsak a városi és falusi proletariátus, hanem a kisparasztság ellen is irányult és a választók számát csaknem hárommillióval csökkentette. (V. ö. még Marx: „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája", IV. fej.; 8. köt. 146–148. old.) – Röviddel az új választási törvény elfogadása után a nemzetgyűlés Louis Bonaparte köztársasági elnök 1850-es civillistáját 600 000 fr-ról 3 000 000 fr-ra emelte. – *462*

[417] 1868 decemberében a normandiai pamutgyárosok jelentős bércsökkentést akartak végrehajtani; a bércsökkentési kísérletre a sotteville-lès-roueni pamutipari munkások sztrájkba léptek. A sztrájkolók az Internacionálé roueni bizottságához fordultak, a roueni bizottság pedig a Főtanácshoz. A Főtanács a londoni trade unionok és a francia szakszervezetek útján gyűjtést szervezett a sztrájkolók támogatására. A sotteville-i sztrájkot nem tudták győzelmesen végigvinni, de a normandiai munkásmozgalom megerősödve került ki a harcból. (V. ö. még 16. köt. 163–164. old.) – *462*

[418] „Le Rappel" – francia napilap, 1869-től 1928-ig jelent meg Párizsban, alapította V. Hugo és Rochefort; baloldali republikánus irányzatú, antibonapartista, támogatta a Párizsi Kommünt. – *462*

[419] V. ö. „Le Rappel", 1871 ápr. 28. – *463*

[420] 1839 máj. 12-én az Évszakok Társasága nevű szocialista republikánus titkos társaság Blanqui és Barbès vezetésével felkelést szervezett; a felkelés összeesküvő taktikára épült, szűk tömegbázisra támaszkodott és ezért a hadsereg és a nemzeti gárda gyorsan le tudta verni. – *463*

[421] 1849 jún. 2-án Dufaure a Barrot-kormány belügyminisztere lett; a Cavaignac-kormányban Dufaure és Vivien már 1848 okt. 13-tól belügyminiszter, ill. közmunkaügyi miniszter volt. – *463*

[422] A Rue de Poitiers-n volt a rendpárt (v. ö. 227. jegyz.) vezető szerve (klubja); a klubban Thiers és az orléanisták gyakoroltak döntő befolyást. – *463 474*

[423] Dinasztikusok, dinasztikus ellenzék – a júliusi monarchia idején a francia küldöttkamara egyik csoportja, vezetője O. Barrot volt; a csoport az ipari és kereskedelmi burzsoázia mérsékelt liberális köreinek politikai felfogását fejezte ki; reformpolitikával (választójogi reform stb.) elejét akarta venni a forradalomnak és fenntartani a júliusi monarchiát. A forradalom után a csoport tagjai az ellenforradalom oldalára álltak. – *463*

[424] V. ö. „The Daily News", 1871 ápr. 29. – *464*

[425] Az 1847-es „Union libérale" – az úgynevezett „haladó konzervatívok" orléanista csoportja a francia küldöttkamarában; a csoport vezetői Girardin, Tocqueville, Dufaure voltak. Az ipari nagyburzsoázia érdekeit szolgáló gazdasági reformokat követeltek és a választójog bizonyos mérvű kiterjesztését kívánták a Guizot-kormánytól. – Az 1863-as „Union libérale" egy polgári republikánusokból, orléanistákból és részben legitimistákból álló antibonapartista koalíció volt, amely az 1863-as törvényhozó testületi választások alkalmából jött létre. Az 1869-es választásokon megkísérelték megújítani a koalíciót, és a koalíció-párti mérsékelt polgári republikánusok (Favre, J. Simon stb.) támogatták az orléanista Dufaure megválasztását; a koalíciót azonban nem sikerült feltámasztani. Dufaure a választáson megbukott. – *464*

[426] Transnonain papa – Thiers; v. ö. 218. jegyz. – *466*

[427] V. ö. „The Daily Telegraph", 1871 ápr. 4. – *466*

[428] V. ö. „Journal officiel de la République française" (Párizs), 1871 ápr. 6. – *467*

[429] V. ö. „Le Temps", 1871 ápr. 14. – *467*

[430] Célzás Ollivier miniszterelnöknek a porosz–francia háború megindításakor tett kijelentésére, mely szerint ő „könnyű szívvel" vállalja a felelősséget a hadüzenetért. – *467 543*

[431] A tizenötös-bizottságot (commission de quinze) a versailles-i nemzetgyűlés 1871 márc. 20-án nevezte ki azzal a feladattal, hogy támogassa Thiers-t a forradalmi Párizs elleni harcban. A bizottság többek között felhívással fordult a vidékhez, hogy alakítsanak önkéntes-osztagokat a Kommün elleni küzdelemre. A Kommün leverése után a bizottság feloszlott. – *467 551*

[432] Marxnak a „Polgárháború"-hoz készített újságkivonatai között tudósítások szerepelnek d'Aumale hercegnek és testvérének, Joinville hercegnek Versailles-ban folytatott intrikáiról, olyan híresztelésekről, amely szerint a Bourbon-ág és az Orléans-ág egyesítését tervezik és d'Aumale herceget akarják a francia trónra ültetni. – *468*

[433] V. ö. „Journal officiel de la Commune de Paris" (v. ö. 212. jegyz.), 1871 márc. 30. – *469*

[434] V. ö. „Le Rappel", 1871 ápr. 28. – *469*

[435] Garde municipale (1871-től garde républicaine) – a párizsi katonai (gyalog- és lovas-) rendőrség; az 1830-as forradalom után alakult; fő feladata a népfelkelések leverése (az 1848-as forradalom idején feloszlatták); 1871-ben a versailles-i seregek magva. – *471*

[436] „La Situation" – francia nyelvű napilap, 1870 szeptemberétől 1871 augusztusáig jelent meg Londonban; bonapartista, nem csatlakozott a Thiers-kormányhoz. – „Londoni »Moniteur«": értsd londoni hivatalos francia lap; a „Moniteur"-ről v. ö. 116. jegyz. – *472*

[437] V. ö. „Le Rappel", 1871 ápr. 28. – *476*

[438] A bécsi szerződéseket 1815 május–júniusában írták alá az 1814 szept. 18 és 1815 jún. 9 között lefolyt bécsi kongresszuson, ahol Napóleon legyőzői találkoztak össze győzelmük kiaknázására. A kongresszus célja – bár a nemzetek felszabadítását hirdette – a francia forradalom előtti feudális-reakciós rendszer visszaállítása volt; Franciaországot visszaszorították 1792-es határai közé. A francia gyarmatokat Anglia kapta meg. Németország és Itália szétdaraboltságát, Lengyelország felosztását, Magyarország leigázását a kongresszus megerősítette. – A párizsi szerződés az 1871 februári előzetes német–francia békemegállapodás; v. ö. 237. jegyz. – *476*

[439] A Napóleontól megvert Poroszország katonai erejének újjáteremtésére Stein, majd Hardenberg miniszterek 1807–11-ben kezdtek igen mérsékelt agrárreformokat bevezetni, amelyeket azonban a nemesség nem tartott be. Az 1807 okt. 9-i ediktum és az 1807 okt. 28-i kabinetparancs megszüntette a jobbágyságot, de fenntartotta az összes feudális úrbéreket és szolgáltatásokat, az 1811 szept. 11-i ediktum pedig kilátásba helyezte a feudális terhek megváltását két éven belül azoknak, akik földjük egyharmadát-felét átengedik a földesúrnak vagy ennek megfelelő összeget fizetnek. A Napóleonon aratott győzelem után a parasztoknak tett ígéreteket ismét megszegték és csak 1845-ben válthatták meg a pénz- és gabonajáradékot az összeg huszonötszörösének lefizetése ellenében. – *477*

[440] Az 1853–56-os krími háború lezárásaként 1856 márc. 30-án Párizsban békeszerződést írtak alá egyrészről Anglia, Ausztria, Franciaország, Poroszország, Szardínia és Törökország, másrészről Oroszország képviselői. Oroszországnak le kellett mondania a Duna torkolatvidékéről és Dél-Besszarábia egy részéről, fel kellett adnia a Dunai Fejedelemségek feletti protektorátust és a törökországi keresztény alattvalók védnökölését és bele kellett egyeznie a Fekete-tenger semlegesítésébe; visszakapta Szevasztopolt és más szövetséges megszállás alá került városokat és vissza kellett adnia Karszt Törökországnak. A kongresszuson az orosz diplomácia eredményesen kiaknázta az angol–francia ellentéteket; Franciaország nem támogatta azt az angol követelést, hogy a Kaukázust szakítsák el Oroszországtól, sem azt az osztrák követelést, hogy Besszarábiát csatolják Törökországhoz. A kongresszus megszüntette a Dunai Fejedelemségek osztrák okkupációját. Végeredményben Oroszország az eredetileg kapott békefeltételeknél számottevően kedvezőbb békekötést ért el. – A krími háborúban elszenvedett vereség után a cári kormány legfontosabb reformjai a következők voltak: A parasztreform (1861), a helyi igazgatás megreformálása (a zemsztvo-reform, az 1864-es vidéki igazgatási reform és az 1870-es városi igazgatási reform), az 1864-es új perrendtartás és a pénzügyi rendszer reformja. – *477*

[441] Triboulet (Kispúpos) – V. Hugo „Le roi s'amuse"-ének szereplője; udvari bolond. – *481*

[442] Nagy fizetetlenek (The Great Unpaid) – grófsági békebírák, akik hivatalukat fizetés nélkül töltik be; v. ö. Marx: „A tőke", I. könyv 8. fej. 6.; 23. köt. 270. old. – *481*

[443] „Le Mot d'ordre" – francia napilap, 1871 febr. 3-tól máj. 20-ig jelent meg Párizsban (márc. 11-én Vinoy betiltotta, és csak ápr. 8-tól jelent meg újra), Rochefort szerkesztésében; baloldali republikánus, bizonyos fenntartásokkal támogatta a Párizsi Kommünt. – *482*

[444] Bicêtre – Párizs közelében levő kartauzi kolostor; a XVII. sz. közepétől aggok és őrültek menhelye. – *482*

[445] A vizsgálóbizottság jelentése megjelent a „Journal officiel de la République française" (Párizs) 1871 ápr. 29-i és a „Mot d'ordre" 1871 ápr. 29-i számában; Marx a „Mot d'ordre" szövegét idézi. – *482*

[446] „New York Daily Tribune" – amerikai angol polgári napilap, 1841-től 1924-ig jelent meg, alapította H. Greeley. Az 50-es évek kezepéig az amerikai whigek balszárnyának, majd a republikánus pártnak a lapja; az egyik legtekintélyesebb és legelterjedtebb amerikai újság. A 40–50-es években haladó, rabszolgaság-ellenes nézeteket képviselt. Munkatársai kozott számos jelentős amerikai író és újságíró volt. Az utopikus szocializmussal rokonszenvező Ch. Dana volt a 40-es évek végétől a lap egyik szerkesztője. Marx 1851 augusztusától 1862 márciusáig a lap munkatársa volt; a Marx által bekuldott cikkek egy részét Engels írta. A „Tribune" szerkesztősége tobb izben onkényes változtatásokat hajtott végre a cikkeken, egyeseket pedig aláírás nélkul, szerkesztőségi cikként kozolt. 1855-től kezdve a lap Marx és Engels valamennyi cikkét aláírás nélkul kozolte. A szerkesztőség eljárása ellen Marx ismételten tiltakozott. 1857 őszétől, a lap helyzetére is kiható amerikai gazdasági válság miatt, Marx kénytelen volt csokkenteni a „Tribune"-nak bekuldott cikkek számát. Munkatársi minősége az amerikai polgárháború kitorésekor véglegesen megszűnt; ebben dontő szerepe volt annak, hogy a szerkesztőség osszetétele megváltozott és a lap irányzata egyre inkább hajlott a rabszolgatartó államokkal való kompromisszum felé. A későbbiekben a lap mindinkább jobbra tolódott. – *482*

[447] V. o. „Le Rappel", 1871 ápr. 13. – *483 553*

[448] Ligue de l'union républicaine pour les droits de Paris (A Párizs Jogaiért Alakult Koztársasági Egyesulés Ligája) – 1871 április elején Párizsban alakult polgári szervezet; békéltetéssel igyekezett véget vetni a polgárháborúnak és megegyezést elérni Versailles és Párizs kozott a koztársaság és a városi onkormányzat mindkétoldalú elismerése alapján. – *483 553*

[449] 1871 ápr. 26-án és 29-én a Kommun fogadta a párizsi szabadkőművesek kuldottségét (a szabadkőműveseknek nagy befolyásuk volt a republikánus kis- és középpolgárság korében); a szabadkőművesek bejelentették, hogy miután fegyverszuneti kovetelésuket Thiers elutasította, támogatni fogják a Kommunt. A Kommun képviselőivel folytatott tanácskozás után, ápr. 29-én a szabadkőmuvesek tuntetést tartottak, amelyen kovetelték, hogy a versailles-iak szuntessék meg a Párizs ellen hadműveleteket. – *483 553*

[450] V. ö. „Le Rappel", 1871 ápr. 17. – *484*

[451] V. o. „Le Vengeur", 1871 ápr. 19. – *484*

[452] A „Moniteur des communes" (kis „Moniteur") a versailles-i „Journal officiel" esti melléklete volt. – *484*

[453] „La Défense républicaine" – francia lap, 1871-ben jelent meg Limoges-ban; republikánus. – *484*

[454] Valószínuleg az ápr. 30-i kozségtanácsi választásoknak a „Vengeur" 1871 máj. 6-i számában adott értékeléséről van szó. – „Le Vengeur" – francia napilap, 1871 febr. 3-tól máj. 24-ig jelent meg Párizsban (márc. elején Vinoy betiltotta és csak márc. 30-tól jelent meg újra); baloldali republikánus, támogatta a Párizsi Kommunt. – *484*

[455] Lois de suspects (gyanúsok torvénye), hivatalos nevén lois de sûreté publique (kozbiztonsági torvények) – a Torvényhozó Testulet által 1858 febr. 19-én hozott torvény, amely korlátlan jogot adott a császárnak és kormányának arra, hogy a második császársággal szemben ellenséges magatartással gyanúsított személyeket bebortonozze, Franciaország és Algéria kulonboző helyeire száműzze vagy a francia teruletekről teljesen kiutasítsa. – *485*

[456] A lyoni kozségtanács felírata a polgárháború befejezését és Versailles és Párizs megbékülését követelte, ezenkívul javasolta a nemzetgyűlés és a Kommun hatáskoreinek pontos elhatárolását, a Kommun tevékenységének a municipális funkciókra való korlátozását. – *485*

[457] Az 1865-os, a második császárság által szervezett választásokon megválasztott kozségtanácsok. – *485*

[458] Ligue des Villes (Városok Ligája) – polgári republikánus szervezkedés, amely a polgárháború befejezését, a koztársaság megszilárdítását, a monarchista restauráció megakadályozását kívánta; a szervezkedést a Ligue de l'Union républicaine (v. o. 448. jegyz.) támogatta. A Ligue des Villes ideiglenes bizottsága 1871 máj. 9-re Bordeaux-ba kongresszust hívott ossze a vidéki városok kozségtanácsainak kuldotteiből; a versailles-i kormány a kongresszust betiltotta. Ezután a liga ideiglenes bizottsága beszuntette mukodését. A liga kongresszusának programját kozzétette a „Rappel" 1871 máj. 6-i száma. – *486 555 589*

[459] V. o. „Journal officiel de la République française" (Versailles), 1871 máj. 3. – *487*

[460] V. o. Shakespeare: „Julius Caesar", III. felv. 2. szín. – *487*

[461] Picard-nak a „Moniteur des communes"-ben megjelent cikkéből ezt a fordulatot a „Rappel" 1871 máj. 6-i száma is idézi. – *487 552*

[462] V. o. „Journal officiel de la République française" (Párizs), 1871 ápr. 13. – *491*

[463] A Kommun-választások választási bizottságának jelentéséből; v. o. „Journal officiel de la République française" (Párizs), 1871 márc. 31. – *491 572*

[464] V. o. „Journal officiel de la République française" (Párizs), 1871 ápr. 27. – *491*

[465] V. o. „Journal officiel de la République française" (Párizs), 1871 ápr. 5. – *491*

[466] A második császárság sedani osszeomlásának és a koztársaság kikiáltásának hírére Franciaország számos városában forradalmi munkásmegmozdulások kezdődtek; Lyonban, Marseille-ben, Toulouse-ban népi hatalmi szervekként megalakultak a kommunok. Ezek a kommunok fennállásuk rovid ideje alatt sok forradalmi intézkedést vittek keresztul (a politikai foglyok szabadon bocsátása, a hivatalnoki és rendőri apparátus kicserélése, világi iskoláztatás, a gazdagok megadóztatása, bizonyos értékhatáron alul az elzálogosított tárgyak ingyenes visszaszolgáltatása stb.). A kormány ezeket a helyi kommunoket katonai es rendőri erővel eltiporta. – *493 543*

[467] 1870 nov. 3-án kerult sor a kormány által rendezett népszavazásra; a választási lehetőség ez volt: aki támogatja a nemzeti védelem kormányát, igennel szavaz, aki nem, nemmel. Nagy propagandával, a tomegekre gyakorolt nyomással és az ostromállapot feltételeit kihasználva a kormánynak sikerult tobbséget kapnia. – *494*

[468] A nemzeti gárda kozponti bizottságának ez a kiáltványa 1871 márc. 22-én falragaszokon jelent meg; szovegét kozolte a „Journal officiel de la République française" (Párizs) 1871 márc. 25-i száma. – *501*

[469] Huzavona Hivatal (Circumlocution Office) – Dickens „Little Dorrit"-jában az angol kozhivatalokat es kozigazgatást megtestesítő monumentális intezmény. – *502*

[470] V. ö. pl. „Journal officiel de la République française" (Párizs), 1871 márc. 24. – *506*

[471] A 45 centime-os pótadót az egyenesadó minden frankja után a francia ideiglenes kormány 1848 márc. 16-án vezette be. Mivel ez főként a parasztságot, tehát a francia nép nagy többségét sújtotta, az ilyen és ehhez hasonló intézkedések oda vezettek, hogy a parasztság elfordult a forradalomtól és az 1848 dec. 10-i elnökválasztáson Louis Bonaparte-ra szavazott. – *506*

[472] Ryotok (raijatok) – kozvetlenul az államnak adózó egyéni birtokos parasztok Indiában. – *508*

[473] Valószínuleg nem az Union républicaine-ről (v. ö. 448. jegyz.), hanem az Alliance républicaine des départements-ról van szó (v. ö. 259. jegyz.). – *509*

[474] V. o. Shakespeare: „The Merchant of Venice", IV. felv. 1. szín. – *509*

[475] Société des prolétaires positivistes (Pozitivista Proletárok Társasága) – párizsi munkástársaság, amely elfogadta Comte ideológiáját. A társaság csatlakozni kívánt az Internacionáléhoz; a Főtanács 1870 márc. 15-én ezzel kapcsolatban Marx előterjesztésére így foglalt állást: „Mivelhogy munkások, felvehetők egyszerúen mint szekció. Ellenben nem vehetők fel mint »*pozitivista* szekció«, mert a comte-izmus elvei szoges ellentmondásban vannak a mi szervezeti szabályzatunk elveivel." Egyben éles bírálatot gyakoroltak a társaság programja felett. – *511*

[476] Comte a „Cours de philosophie positive"-ban (v. ö. főként 1. köt. 2. lecke) a tudományoknak egy hierarchikusan egymásra épülő rangsorolását adja, az oktatást pedig úgy képzeli el, hogy e lépcsőzeten alulról felfelé haladva egymás után rendre ki kell meríteni a tudományokat. - Comte katekizmusa, a „Catéchisme positiviste" Comte vallásos-misztikus-tudományos politikai hitvallásának összefoglalása. – *511*

[477] Falanszterek – a Fourier által tervezett szocialista települések. – Ikária – Cabet kommunista utópia-országának, majd Amerikában alapított kommunista településének neve. – *512*

[478] V. o. „Journal officiel de la République française" (Párizs), 1871 márc. 21. – *514*

[479] A Kommün 1871 ápr. 19-én elfogadott kiáltványából: „Nyilatkozat a francia néphez"; v. ö. „Journal officiel de la République française" (Párizs), 1871 ápr. 20. – *516 520*

[480] V. ö. „Le Temps", 1871 ápr. 25. – *517*

[481] Voros és fekete – a francia politikai szóhasználatban a katonai és az egyházi hierarchia jelzője. - *517*

[482] Association générale des Défenseurs de la République (A Köztársaság Védelmezőinek Általános Szovetsége) – 1871 februárjában Párizsban alapított polgári demokratikus szervezet; célja a koztársaság megszilárdítása volt, támogatta a Párizsi Kommünt. A határozatot közzétette a „Journal officiel de la République française" (Párizs) 1871 máj. 9-i száma. – *520*

[483] Montesquieu: „De l'esprit des lois", XXIII. konyv 24. fej. – *520*

[484] Mindhárom kiáltványt v. ö. „Journal officiel de la République française" (Párizs), 1871 márc. 19 – *521*

[485] V. ö. „Journal officiel de la République française" (Párizs), 1871 márc. 20. – *521*

[486] „A nemzetgyűlés a néphez és a hadsereghez"; v. ö. „Journal officiel de la République française" (Versailles), 1871 márc. 22. – *522*

[487] Az 1793-as alkotmányt a jakobinus diktatúra első hónapjaiban dolgozták ki; az alkotmányt megelőzte az ember és a polgár jogainak nyilatkozata, amely kihirdette a nép szuverenitását, forradalomra való jogát, a társadalom kötelességét arra, hogy munkát és a munkaképteleneknek ellátást biztosítson. Az alkotmány megszüntette a vagyoni cenzust, bevezette az általános választójogot; ugyanakkor sérthetetlennek minősítette a magántulajdont. Az 1793-as alkotmány a polgárháború és az ellenforradalmi intervenció miatt nem lépett életbe, a jakobinus diktatúra bukása után pedig az ellenforradalmi nagyburzsoázia eltörölte. – Az idézeteket v. ö. „Les Constitutions de la France depuis 1789", 50–51. old. – *523*

[488] A Kommün végrehajtó bizottságának 1871 ápr. 2-i, falragaszként közzétett felhívásából „A párizsi nemzeti gárdához"; v. ö. „Journal officiel de la République française" (Párizs), 1871 ápr. 3. – *526*

[489] V. ö. „Le Vengeur", 1871 ápr. 4. – *526*

[490] „Semmit sem tanultak, semmit sem felejtettek" – Panat ellentengernagy szállóigévé vált jellemzése 1796-ban a royalistákról (Talleyrand is mondta az 1815-ös restauráció után Franciaországba visszatérő arisztokrata emigránsokról). – *534*

[491] Oeil-de-boeuf (szó szerint: ökör-szem) – a király hálószobája előtti fogadóhelyiség a versailles-i palotában; az udvari pletykák és intrikák porondja. – *535*

[492] Az 1864 aug. 22-i genfi konvenció értelmében háború esetén a kórházak, kötözőhelyek, ambulanciák stb. semlegesnek tekintendők. – *541*

[493] A XIX. sz. közepén Kaliforniában és Ausztráliában nagy aranylelőhelyeket fedeztek fel; kiaknázásuk nagymértékben kihatott a világkereskedelemre és a pénzügyre. – *547*

[494] „Az állam én vagyok" – XIV. Lajosnak tulajdonított mondás; a hagyomány szerint 1655 áprilisában mondta a parlament előtt. – *549*

[495] Búsképű lovag – Cervantes Don Quijotéjának jelzője. – *549*

[496] 1871 máj. 10-én Majna-Frankfurtban kötötték meg a végleges francia–német békeszerződést; a szerződés megerősítette az előzetes békemegállapodás (v. ö. 237. jegyz.) azon határozmányát, hogy Franciaországnak át kell engednie Németország részére Elzászt és Lotaringia keleti részét; a békeszerződés a hadisarc feltételeit tovább súlyosította és a francia területek német megszállását meghosszabbította. – *554*

[497] 1834-es és 1855-ös törvény – valószínűleg a községtanácsok jogkörét erősen megnyirbáló 1831-es községi igazgatási törvényről van szó; a III. Napóleon 1855-ös törvénye megtiltotta a községtanácsoknak, hogy egymással kapcsolatba lépjenek. – *555 589*

[498] Engels bevezetése a „Polgárháború" 1891-es, harmadik német kiadásához készült (v. ö. 208. jegyz.); előzetesen megjelent már a „Neue Zeit" 1890–91-es IX. évfolyamában, II. köt. 28. sz. – *565*

[499] A kivételes törvényt vagy szocialista-törvényt („Törvény a szociáldemokrácia közveszélyes törekvései ellen") Bismarck 1878 októberében fogadtatta el a Reichstaggal. A szociál-

demokráciát törvényen kívül helyezték, a munkásújságokat (több mint ötvenet) beszüntették, a munkásegyleteket betiltották és pénzüket elkobozták; a gyűléseket a rendőrség feloszlatta; a törvény módot adott arra, hogy „ostromállapotot" hirdessenek. Tömeges letartóztatások történtek. A munkásosztály fokozódó nyomása végül kikényszerítette a törvény eltörlését 1890 okt. 1-én. (A törvényről v. ö. pl. Engels: „Bismarck és a német munkáspárt"; 19. köt.) – *567*

[500] Damoklész, az idősb Dionüsziosz szürakuszai uralkodó kegyence folyvást boldognak magasztalta urát a nagy pompáért és bőségért, amelyben dúskál. Ezért Dionüsziosz vékony lószőrszálon meztelen kardpengét függesztett fel Damoklész lakomai helye fölé, hogy a felette lebegő kard figyelmeztesse Damoklészt a földi szerencsét bármikor megsemmisítéssel fenyegető veszedelemre. – *568*

[501] Föderáltak fala vagy Kommünárok fala (Mur des Fédérés) – a párizsi Père-Lachaise temető fala, amelynél 1871 máj. 27-én kétszáz kommünár (föderáltak, vagyis a „Nemzeti Gárda Republikánus Föderációjának" tagjai) hősiesen védekezett a versailles-i csapatok túlereje ellen, míg végül legyűrték és agyonlőtték őket. – *574*

[502] Posszibilisták – opportunista áramlat a XIX. sz. végi francia munkásmozgalomban, amely szerint csak a „lehetséges" (le possible) elérésére kell törekedni; tagadták az osztályharcot és a forradalmi akciót. – *575*

[503] A két nagy észak-amerikai párt: a Demokrata Párt és a Köztársasági Párt. A Demokrata Pártot 1828-ban alapították; eredetileg az ültetvényeseknek, a burzsoázia egyes csoportjainak és a városi és falusi kispolgárság számottevő része támogatta. A 30–40-es években a pártban mindinkább elhatalmasodtak a rabszolgaságpártiak; a rabszolgaság kiterjesztésének hívei és ellenfelei között kiéleződött a harc; 1854-ben a párt kettészakadt. A Köztársasági Pártot 1854-ben alapították a rabszolgaság ellenzői; a párt az északi ipari burzsoázia érdekeit képviselte és széles dolgozó tömegek támogatták. A párt a rabszolgaság korlátozását és fokozatos eltörlését és a kiaknázatlan (nyugati) földterületeknek telepes farmerek számára történő díjtalan átengedését követelte. A Republikánus Párt először 1856-ban állított elnökjelöltet, de csak a szavazatok egyharmadát tudta megszerezni; 1860-ban a Köztársasági Párt jelöltjét, Lincolnt választották elnökké. A polgárháború után a két párt többé-kevésbé felváltva került hatalomra; a polgárháború frontjaival kapcsolatos eredeti arculatuk az idők során meglehetősen elmosódott, s noha a burzsoázia különböző csoportjait képviselték, politikai irányvonaluk általában nem volt egymástól élesen elhatárolható. – *576*

[504] V. ö. Hegel: „Philosophie des Rechts", 257. §. – *577*

[505] A kéziratban a „német filiszter" kifejezés helyett eredetileg „szociáldemokrata filiszter" állt (v. ö. R. Fischernek, a „Vorwärts" szerkesztőjének 1891 márc. 17-i levelét Engelshez). – *577*

[506] 1871 jan. 10-én Odger egy nyilvános gyűlésen a St. James' Hallban beszédet tartott, amelyben magasztalta a nemzeti védelem kormányát és különösen Favre-t (akit éppen Londonba vártak), és hasonló értelmű határozati javaslatot terjesztett be. Marx a Főtanács 1871 jan. 17-i ülésén mondott felszólalásában fellépett Odger magatartása ellen, amely ellenkezett a Főtanács második üzenetének állásfoglalásával; a Főtanács ebből az alkalomból utalt annak szükségességére, hogy az Internacionálé tagjai megnyilatkozások és gyűlések alkalmával elvi magatartást tanúsítsanak. – A Főtanács ülésein elhangzott felszólalások és megvitatott határozati javaslatok a Főtanács jegyzőkönyveiben maradtak fenn. A jegyzőkönyveket 1871 folyamán májusig Eccarius, majd Hales vezette. A felszólalásokról csak kivonatos feljegyzések készültek. Az ülési jegyzőkönyveket a soron

következő ülésen a Főtanács elé terjesztették jóváhagyásra; ilyenkor néha igazításokat és észrevételeket vezettek be a szövegbe. Ennek ellenére előfordulnak pontatlanságok a jegyzőkönyvekben. A Főtanács üléseiről ebben az időszakban az „Eastern Post" is tudósított, de ezek a tudósítások is kivonatosak és nem teljesen megbízhatók, néha azonban részletesebbek, mint a Főtanács jegyzőkönyvei. Közlésünk alapjául általában a jegyzőkönyvek szövege szolgált, amelyet egybevetettünk az „Eastern Post"-beli tudósításokkal, s néhány esetben (amikor ez volt részletesebb) az utóbbit fogadtuk el alapszövegül. – *581*

[507] 1848 máj. 15-én Párizsban 150 000 ember részvételével tömegtüntetésre került sor. A tüntetők az alkotmányozó nemzetgyűléshez vonultak, mely aznap a lengyel kérdést tárgyalta. Benyomultak az ülésterembe és katonai segítséget követeltek a függetlenségéért küzdő Lengyelországnak, továbbá intézkedéseket sürgettek a munkanélküliség és a nyomor ellen. A tüntetők követeléseit visszautasították, mire a tömeg megkísérelte a nemzetgyűlés feloszlatását és egy új ideiglenes kormány megalakítását. A katonaság és a nemzeti gárda osztagai erőszakkal szétkergették a tüntetőket. – *581*

[508] Végrehajtó bizottság – a francia köztársaságnak az alkotmányozó nemzetgyűlés által 1848 máj. 10-én létrehozott kormánya, amely a teljhatalmáról lemondott ideiglenes kormány helyébe lépett. 1848 jún. 24-ig, Cavaignac katonai diktatúrájának kezdetéig állt fenn. – *581*

[509] A kormány azért beszélt a rendeletben „transzportálásról", mert a fennálló törvények szerint a „deportáláshoz" bírósági ítéletre volt szükség. – *581*

[510] A francia alkotmányozó gyűlés 1848 augusztusában törvényeket hozott a sajtószabadság korlátozására és elsősorban a munkássajtó elnyomására. E törvények magas kauciót írtak elő újságok kiadására, bélyegilletéket vetettek ki az újságokra és brosúrákra, szigorú büntetéseket szabtak a „magántulajdon elleni támadások", a „polgárháborúra uszítás" stb. esetére. – *582*

[511] Engelsnek ez a felszólalása az első állásfoglalás Marx és Engels részéről a párizsi proletárforradalommal kapcsolatban. Ettől kezdve Marx és Engels a Főtanács ülésein rendszeresen foglalkoztak a Párizsi Kommün eseményeivel. – *583*

[512] A Főtanács 1871 márc. 28-i ülése foglalkozott az angliai republikánus mozgalom kérdéseivel. A Főtanács küldöttsége (Hales, Weston, Jung és Serraillier) beszámolt a republikánus rendezvényeken szerzett tapasztalatairól és arról, hogy Serraillier-nak a Wellington Music Hall-beli nyilvános republikánus gyűlésen tartott felszólalását a részvevők nagy tetszéssel fogadták és határozatot fogadtak el a párizsi munkások támogatására. A küldöttség arról is beszámolt, hogy e gyűlésen elfogadtak egy Odger által beterjesztett igen mérsékelt, a polgári republikánus követelésekre szorítkozó határozatot is. A Főtanács kritizálta Odgert és azokat a trade unionista vezetőket, akik a republikánus mozgalom programját a polgári köztársaság követelésére korlátozzák. – *585*

[513] A párizsi felkelés győzelme után, 1871 márc. 18-tól 28-ig a nemzeti gárda központi bizottsága vette kezébe a hatalmat; miután a márc. 26-án megválasztott kommün összeült, a központi bizottság átadta a hatalmat a kommünnek. – *586*

[514] Favre 1871 ápr. 10-én a nemzetgyűlés előtt kijelentette, hogy a kormány elutasította a Bismarck által felajánlott segítséget. Ennek éppen az ellenkezője volt igaz. (V. ö. még *229.* jegyz.) – *586*

[515] A felszólalás csonkán maradt fenn: a jegyzőkönyvből hiányzik a felszólalás elejét tartalmazó lap; a megfelelő részt az „Eastern Post" sem közli. – *587*

[516] Serraillier-t a II. kerület választotta be a kommünbe az ápr. 16-i pótválasztásokon. E. Dupont-t, a Főtanács tagját is jelölték, de szavazásra nem került sor, mert Angliában volt és nem tudott Párizsba menni. A XVII. kerület A.-J.-M. Dupont-t küldte a kommünbe. – *587*

[517] Marx 1871 ápr. 26-án írta meg a levelet, Frankelnak címezve. (A levél fogalmazványát v. ö. 33. köt.) – *587*

[518] Állandó Bizottság (Standing Committee) vagy Albizottság (Subcommittee) – a Főtanács végrehajtó szerve, amely a folyó munkákat irányította és a Főtanács üléseit előkészítette; tagjai voltak: a Főtanács elnöke (e tisztség eltörléséig, v. ö. 302. jegyz.), a főtitkár, a pénztárnok és az egyes országok ügyeivel megbízott titkárok. Az Állandó Bizottság abból a bizottságból fejlődött ki, amelyet 1864-ben a Nemzetközi Munkásszövetség dokumentumainak megszövegezésével bíztak meg; az Állandó Bizottság megalakítását a szervezeti szabályzat nem írta elő és a Főtanács megbízásából működött. – *589*

[519] Az ülésen felszólalt Engels is Thiers szószegéséről, aki korábban kegyelmet ígért a kommünároknak (a jegyzőkönyv csak egy rövid említést tartalmaz erről a felszólalásról). Ugyanezen az ülésen a Főtanács elhatározta egy bizottság alakítását, amelynek feladata annak kidolgozása, milyen intézkedéseket lehet Angliában foganatosítani, melyek megfékezhetik a versailles-i kormánynak a kommünárok elleni bestialitásait. – *590*

[520] Az 50-es évek végén az amerikai ír emigránsok körében, később pedig magában Írországban létrejött a féniek titkos szervezete, amely ír forradalmi (vagy republikánus) testvériségnek nevezte magát. A féniek valójában az ír parasztság érdekeit képviselték, de főképpen a városi kispolgárság és a demokratikus értelmiség soraiból kerültek ki. Összeesküvő taktikájuk és szektás, polgári nacionalista hibáik elszigetelték őket az ír tömegektől. Tevékenységüket nem kapcsolták össze az Angliában kibontakozó általános demokratikus mozgalommal, mindenekelőtt az angol munkásoknak a választójogi reformért vívott harcával. Marx és Engels sokszor rámutattak a féni mozgalom hibáira, de becsülték forradalmiságát, arra törekedtek, hogy a fénieket elvezessék a tömegharchoz és az angol munkásosztállyal kötendő szövetséghez. 1867 február–márciusában a féniek régóta előkészített fegyveres felkelését leverték; az elszigetelt megmozdulásokat elnyomták, a mozgalom számos vezetőjét letartóztatták és bíróság elé állították. – *591*

[521] A carbonarók (szénégetők) a XIX. sz. elején alakult titkos politikai társaság Itáliában, a nemzeti egységért, függetlenségért és szabadelvű állami reformokért szállt síkra. Hasonló társaságok alakultak Franciaországban is. – *591*

[522] Marianne – 1850-ben alakult franciaországi republikánus titkos társaság; a második császárság idején antibonapartista. – *591*

[523] „The Contemporary Review" – angol havi folyóirat, 1866-tól jelent meg Londonban; liberális irányzatú. Mazzini cikke a lap 1871 júniusi számában jelent meg. – *591*

[524] A beszélgetést R. Landor, a „World" londoni tudósítója folytatta Marxszal és a „World" 1871 júl. 18-i számában jelent meg; a beszélgetést a „Woodhull & Claflin's Weekly" 1871 aug. 12-i száma is közölte. Közlésünk alapjául az utóbbi szöveg szolgált. A főszövegben csak a tudósításnak a Marxszal való beszélgetésről beszámoló részét közöljük. A tudósítás bevezető része:

„Felkértek, hogy tudjak meg egyet-mást a Nemzetközi Szövetségről, s én meg is próbáltam. A feladat most meglehetősen nehéz. A Szövetség főhadiszállása kétségtelenül London, de az angolok megrémültek és mindenben Internacionálét szimatolnak, valahogy

úgy, ahogy Jakab király a híres összeesküvés után lőport szimatolt mindenütt. A közönség gyanakvása természetesen növelte a társaság óvatosságát; s ha vezetőinek van titkolnivalójuk, ezek olyan vágású emberek, akik tudnak titkot tartani. A Szövetség két vezető tagját kerestem meg; egyikükkel nyíltan beszéltem, s itt adom vele folytatott beszélgetésem lényegét. Egyvalamiről meggyőződtem, arról, hogy valódi munkások társaságáról van szó, de ezeket a munkásokat egy másik osztály társadalmi és politikai elméletei irányítják. A Tanács egyik vezető tagja, akit meglátogattam, beszélgetésünk alatt a munkapadnál ült, s időnként abbahagyta a munkát, hogy szóljon hozzám; ilyenkor valamelyik a körülötte levő sok kismester közül, akiknek dolgozik, igencsak udvariatlan hangon megrótta őt. Ezt az embert hallottam ékesszólóan beszélni a nyilvánosság előtt, s minden mondatát átfűtötte a gyűlölet energiája azokkal az osztályokkal szemben, amelyek urainak nevezik magukat. Miután a szónok otthoni életébe bepillantást nyertem, megértettem ezeket a beszédeit. Nyilván úgy érezte, van elég ész a fejében ahhoz, hogy munkáskormányt szervezzen, s mégis kénytelen az életét a legfelháborítóbb gépies szakmánymunkának szentelni. Büszke és érzékeny, mégis kénytelen volt minden alkalommal főhajtással viszonozni a mordulást és mosollyal a parancsot, mely az udvariasságnak körülbelül azon a fokán állt, mint a vadászé, aki füttyent a kutyájának. Ez az ember hozzásegített ahhoz, hogy futólag meglássam az Internacionálé természetének egyik oldalát, melynek eredete:

A MUNKA A TŐKE ELLEN,

a munkás, aki termel, a munkáltatóval szemben, aki e munka hasznát élvezi. Ez volt a kéz, amely keményen odaüt, ha elérkezik az ideje; s ami a fejet illeti, mely tervez, úgy vélem, azt is láttam, amikor Dr. Karl Marxszal beszélgettem.

Dr. Karl Marx a filozófia doktora, német, a németekre jellemző széleskörű tudással, melyet egyaránt merít az élő világ megfigyeléséből és a könyvekből. Arra a véleményre jutottam, hogy sohasem volt munkás a szó közkeletű értelmében. Környezete és megjelenése a tehetős középosztálybeli emberé. A fogadószoba, melyben beszélgetésünk estéjén bevezettek, kényelmes lakása lehetne egy sikeres tőzsdeügynöknek, aki miután rendezett anyagi helyzetet teremtett magának, most kezd vagyonosodni. A lakás tökéletesen kényelmes, berendezése ízlésre és jómódra vall, de tulajdonosa semmiféle különleges jellegzetességének nem mutatja nyomát. Az asztalon egy szép album, rajnai tájképekkel, ez mégis utalt nemzeti hovatartozására. Az oldalt álló kis asztalon váza, ebbe óvatosan belekukkantottam, nincs-e benne bomba. Szimatoltam, nem érzek-e petróleumszagot, de csak rózsaillat áradt belőle. Visszaosontam ülőhelyemre és feszengve készültem a legrosszabbra.

Marx belépett, szívélyesen üdvözölt, egymással szemközt leültünk. Igen, négyszemközt beszélgettem a testetöltött forradalommal, a Nemzetközi Szövetség igazi megalapítójával és vezérlő szellemével, annak az üzenetnek a szerzőjével, melyben a tőkének tudtul adatott, hogy ha háborút visel a munka ellen, házát fejére gyújtják – egyszóval a párizsi

KOMMÜN VÉDNÖKÉVEL.

Emlékeznek Szókratész mellszobrára? Annak az embernek az arcára, aki inkább meghalt, de nem tett hitet korának istenei mellett – arcélének finom ívelésére, homlokára, mely középen végigfut a kicsiny orrig, a redőzött orcákig, mintha kettészelt kampó formázná az orrot. Képzeljék lelki szemük elé ezt a szoborfejet, színezzék szakállát feketére, itt-ott szürke pamacsokkal; az így elrendezett fejet tegyék rá egy középmagas zömök törzsre, és önök előtt áll a Doktor. Dobjanak fátylat az arc felső részére, és vérbeli egyházi férfiút láthatnak. Fedjék fel a lényeges vonást, a hatalmas homlokot, s tüstént kiderül, hogy az összetett egyéni erők legfélelmetesebb példányával van dolguk – álmodozóval, aki gondolkodik, gondolkodóval, aki álmodozik."

A tudósítás így fejeződik be:

„Felidéztem itt emlékezetem szerint a főbb pontjait annak a beszélgetésnek, melyet ezzel a jelentékeny emberrel folytattam. A következtetéseket önökre bízom. Bármi szólna is

amellett vagy azellen, hogy a Nemzetközi Szövetség bűnrészes lehet a Kommün mozgalmában, annyi bizonyos, hogy ezzel a Szövetséggel a civilizált világ kellős közepén új hatalom támadt, amellyel csakhamar számolni kell jóban-rosszban." – *592*

[525] Janus – sokféle funkciójú isten a régi rómaiaknál, többek között a kezdet és a vég istene; kettős (kétarcú) fejjel ábrázolták. – *592*

[526] Hans Breitmann dialektus – Ch. G. Leland „Breitmann Ballads"-ének németes-angol nyelvezete, amely az amerikai német letelepültek beszédmódját parodizálja. – *592*

[527] 1871 tavaszán Barcelonában nem a szivarkészítő munkások sztrájkoltak, hanem a textilmunkások. Szivarkészítő munkások Antwerpenben és más belgiumi városokban sztrájkoltak (v. ö. 196. jegyz.). – *594*

[528] A Land and Labour League (Föld- és Munkaliga) 1869 októberében alakult meg Londonban, a Főtanács részvételével. A Liga végrehajtó bizottságában a Főtanácsnak több mint 10 tagja foglalt helyet. Programjába, amelyet Marx útmutatásai alapján Eccarius fogalmazott meg (v. ö. 16. köt. 526–529. old.), általános demokratikus követeléseken (a pénz- és adóügyek reformja, művelődésügyi reform stb.) kívül felvette a föld társadalmi tulajdonba vételének és a munkanap megrövidítésének követelését, valamint az általános választójogra és a mezőgazdasági kolóniák alakítására vonatkozó chartista követeléseket. Marx arra számított, hogy a Liga tevékenysége elősegíti majd az angol munkásosztály forradalmasítását, az angliai önálló proletár párt megalapítását. De már 1870 őszén megerősödött a Ligában a polgári elemek befolyása és a szervezet fokozatosan elszakadt az Internacionálétől. – *594 600*

[529] Engels felszólalása előtt Marx ismertette IX. Pius pápa támadását az Internacionálé ellen. Az „Eastern Post" (és a jegyzőkönyv) szövege szerint: „Marx polgártárs beszámolt arról, hogy a pápa foglalkozott az Internacionáléval. Egy svájciakból álló deputáció tisztelgett nála, hogy szerencsekívánataikat tolmácsolják, és válaszbeszédében a pápa ezt mondta: »Az Önök országa olyan ország, amelyben sok a szabadság, és menedéket ad sok rossz embernek; a Nemzetközi Munkásszovetségre célzok. Ezek fel akarnak forgatni minden törvényt és rendet és ugyanúgy szeretnének elbánni egész Európával, ahogy Párizzsal elbántak. Igenis, ezek az internacionálés úriemberek – akik nem úriemberek – a Gonosz testetöltései, és az egyetlen, amit értük tehetünk, az, hogy imádkozunk értük.«" – *597*

[530] A Főtanács az 1871 júl. 25-i ülésen elfogadta Engels javaslatát a konferencia összehívására (a konferencia 1871 szept. 17-én ült össze; v. ö. 335. jegyz.) és megbízta az Albizottságot, hogy dolgozza ki a konferencia programját; határozatot hoztak, hogy a bakunyinisták francia-svájci tevékenységét is a konferencia napirendjére tűzik (v. ö. 336. jegyz.). – *599*

[531] Odger a „Polgárháború" kiadása után kilépett a Főtanácsból (v. ö. 308. jegyz.), nyíltan a burzsoázia oldalára állt és támadta a Főtanácsot és a Párizsi Kommünt. – *600*

[532] A londoni konferencia jegyzőkönyveit francia nyelven Martin és Rochat, angol nyelven Hales vezette; a Hales-féle jegyzőkönyvek elvesztek. Martintól és Rochat-tól fennmaradtak mind az üléseken készített nyers feljegyzések, mind a tisztázatba írt jegyzőkönyvek (részben felváltva dolgoztak, részben mindketten készítettek feljegyzéseket). A jegyzőkönyvek csak kivonatosan ismertetik a felszólalásokat. V. ö. még 335. jegyz. – Marx szept. 17-i felszólalását Rochat jegyzőkönyvi feljegyzése alapján közöljük. – *602*

[533] A Nyecsajev-ügyről van szó; v. ö. 374. jegyz. – *602*

[534] Delahaye a konferencia ötödik, szept. 20-i ülésén javaslatot terjesztett be egy nemzetkozi szakszervezeti föderáció megalakítására, hogy ez úton „adminisztrációs decentralizálást"

hajtsanak végre és megalapítsák a „jovendő igazi kommunjét". A konferencia elvetette Delahaye javaslatát és a Marx által támogatott javaslatot fogadta el (v. o. 387. old., valamint 354. jegyz.). – Marx felszólalásait Martin jegyzőkönyvi feljegyzése alapján kozoljuk. – *603*

535 A bázeli kongresszus szakszervezeti határozatának egyik cikkelye megbízza a Főtanácsot, hogy teremtsen nemzetközi kapcsolatokat a szakszervezetek között; v. o. „Report of the Fourth Annual Congress of the International Workingmen's Association, held at Basle", 30. old. – *603*

536 Steens hangot adott annak az aggodalmának, hogy egy nemzetközi szakszervezeti egyesulés létrejotte esetén a trade unionok teljesen befolyásuk alá vonnák a nemzeti szakszervezeti szovetségeket. – *603*

537 A chartizmusról van szó. A Nemzeti Charta-Szovetség (National Charter Association) volt a munkásosztály történetében az első tomegpárt; 1840 júliusában alakult Manchesterben a szétszórt helyi egyesuletek osszefogásából. Nevét az 1838 máj. 8-án kozzétett Népchartáról (People's Charter) kapta, amely a mozgalom kovetéseit tartalmazta: általános választójog (21 éven felüli férfiaknak), évenkénti parlamenti választások, titkos szavazás, a választókeruletek kiegyenlítése, a képviselőjeloltek vagyoni cenzusának eltorlése, napidíj fizetése a képviselőknek. A chartizmus fellendulésének éveiben, 1841–42-ben a szovetségnek kozel 40 000 tagja volt. A chartizmus tomegakcióinak 1848-as veresége után a szovetség hanyatlásnak indult, és noha a forradalmi chartizmust képviselő vezetők megkíséreltek a chartizmust szocialista alapon újjászervezni, a mozgalom az 50-es évek második felere teljesen megszunt. – *603*

538 Az angol Reformliga végrehajtó bizottságáról van szó A Reformliga 1865 tavaszán alakult meg Londonban, a trade unionok részvételével. Az Internacionálé Kozponti Tanácsa nemcsak részt vett a Liga megalakításában, hanem kezdeményező szerepet is vállalt ebben, sót kozponti lag irányította a munkások tomegmozgalmát a második választójogi reform kiharcolásáért. A Liga tanácsában és végrehajto bizottságában a Kozponti Tanács tagjai, elsősorban szakszervezeti vezetők, is helyet foglaltak. A Liga vezette reformmozgalom programját es a polgári pártokkal szemben alkalmazandó taktikáját Marx dolgozta ki. A burzsoázia kovetelése arra szorítkozott, hogy a választójogot terjesszék ki a saját házban vagy bérlakásban mukodó onálló háztartások fejeire; a Reformliga azonban, Marx kezdeményezésére, az ország egész felnőtt férfilakosságának választójogot kovetelt. Ez az Internacionálé által újra megragadott, de eredetében chartista jelszó az angol munkásosztály korében erős visszhangra talált és a Liga mellé állította a politikailag addig kozombos trade unionokat. Valamennyi nagyobb angol iparvárosban és vidéken is mukodtek liga-fiókok. A Reformliga vezetőségében résztvevő, a népmozgalomtól visszarettenő polgári radikálisok ingadozása és a szakszervezeti vezetők opportunizmusa megakadályozta a Ligát abban, hogy a Főtanács altal kijelolt feladatait teljesítse. Az angol burzsoáziának sikerult megosztania a mozgalmat; az 1867-es reform csupán a kispolgárságnak és a munkásosztaly legfelső retegének adott választójogot. – *604*

539 Marx felszolalását Rochat jegyzőkonyvi feljegyzése alapján kozoljuk, osszehasonlítva a Martintól szarmazo nyers feljegyzéssel. – *605*

540 Az 1867-ben Londonban kozzétett szervezeti szabályzatról es az 1864-ben az alapító uzenettel egyutt kozzetett ideiglenes szervezeti szabályzatról van szó; v. o. 376. jegyz. – *605*

541 1871 márc. 18-a után Párizsban a hatalom tíz napig a nemzeti gárda kozponti bizottságának a kezeben volt (v. o. 513. jegyz.), a kozponti bizottság számos irányzat képviselőit egyesítette (tobbek kozott blanquistakat, neojakobinusokat, proudhonistákat), akik ko-

zott hiányzott a politikai egység, ráadásul a politikától való tartózkodás proudhonista tanának nagy hatása volt az Internacionálé párizsi foderációjának és a nemzeti gárda központi bizottságának sok tagjára. Ebből kovetkezett az, hogy a központi bizottságba beférkózott kalandor és áruló elemek befolyást tudtak gyakorolni a bizottság tevékenységére, és hogy a központi bizottság tobb súlyos hibát kovetett el (pl. elmulasztotta a Versailles elleni azonnali támadást; v. o. 522. old.). – *605*

[542] A National Labor Union (v. o. 177. jegyz.) 1871 aug. 7–10-i kongresszusáról van szó. – *605*

[543] Marx felszólalását Martin jegyzőkonyvi feljegyzése alapján kozoljuk, osszehasonlítva a Martintól és Rochat-tól származó nyers feljegyzésekkel. – *607*

[544] Utyin azt javasolta, hogy a konferencia bízza meg a Főtanácsot a munkásosztály politikai akciójáról szóló határozat megfogalmazásával és ennek során vegye tekintetbe Vaillant javaslatait, valamint Serraillier és Frankel kiegészítéseit (v. o. 356. jegyz.). Utyin javaslatát elfogadták. – *607*

[545] Marx ezt a felszólalást mint a Főtanács Németország ugyeivel megbízott titkára tartotta; az utolsó bekezdés kiegészítés a trade unionokkal kapcsolatos felszólalásokhoz (v. o. 603–604. old.). – Marx felszólalását Rochat jegyzőkonyvi feljegyzése alapján kozoljuk, osszehasonlítva a Martintól származó nyers feljegyzésekkel. – *608*

[546] A Szociáldemokrata Munkáspárt (eisenachiak) drezdai pártkongresszusát 1871 aug. 12-től 15-ig tartották. A kongresszuson tobbek kozott határozatokat fogadtak el a munkanap megrovidítéséért és az általános választójogért vívott harcról. Az Internacionáléval kapcsolatban a kongresszus a kovetkező határozatot hozta: „A kongresszus teljes egyetértését nyilvánítja a »Volksstaat« c. pártlapnak az elmúlt év politikai és társadalmi kérdéseit illeto magatartásával. Kulonosképpen helyesli a kongresszus a német szociáldemokráciának a »Volksstaat« által fenntartott szellemi kapcsolatát a Nemzetkozi Munkásszovetséggel." Ezzel a kongresszus de facto megerősítette elődjének, a Német Munkásegyletek Szovetségének 1868 szeptemberi csatlakozását az Internacionáléhoz. (E szovetségből alakult 1869-ben Eisenachban a Szociáldemokrata Munkáspárt.) – *608*

[547] Marx felszólalását Rochat jegyzőkonyvi feljegyzése alapján kozoljuk, osszehasonlítva a Martintól származó nyers feljegyzésekkel. – *610*

[548] 1870 decemberében New Yorkban tobb szekció képviselőiből megalakult az Internacionálé egyesult államokbeli központi bizottsága egyéves meghatalmazással. Az 1871 júniusában csatlakozott 9. és 12. szekció szembefordult a „kulfoldi" (német, francia, ír) szekciókkal, kulonosen az F. A. Sorge-féle 1. (német) szekcióval; saját irányításuk alá akarták vonni az Internacionálé egész tevékenységét az Egyesult Államokban és agitációjukban polgári reformokra szorítkoztak. 1871 szept. 27-én a 12. szekció (v. o. 370. jegyz.) a központi bizottság tudta nélkul a Főtanácshoz fordult és azt kívánta, ismerjék el az Internacionálé vezető szekciójának az Egyesult Államokban. A Főtanács 1871 nov. 5-i határozata nem adott helyt ennek a kívánságnak, a 12. szekció azonban folytatta támadásait a New York-i központi bizottság ellen, tomorítette maga korul az Internacionálé amerikai szervezetemek kispolgári elemeit és szakadást idézett elő: 1871 decemberében két foderális tanács alakult az Egyesult Államokban. A Főtanács a proletár szárnyat támogatta és 1872 márciusában kizárta a 12. szekciót. – A Főtanács 1871 nov. 5-i határozatának szovegét az Albizottság Marx részvételével készítette elő. Francia nyelven megjelent a „Socialiste" 1871 nov. 25-i számában; angolul a „Woodhull & Claflin's Weekly" 1871 dec. 2-i számában (olyan kommentár kíséretében, amely a határozatot a 12. szekció álláspontjának támogatásaként igyekszik feltuntetni). – *611*

549 Jenny Marx levelét Marx küldte meg a „Woodhull & Claflin's Weekly"-nek; v. ö. 397. old., valamint 370. jegyz. – *612*

550 Dogberry (a magyar fordításban Galagonya) és Verges (a magyar fordításban Bunkós) – Shakespeare „Much Ado about Nothing"-jának alakjai; buzgó és korlátolt rendőrök. – *615*

551 V. ö. Shakespeare: „King Henry IV", I. rész V. felv. 4. szín. – *617*

552 Carabinerók – spanyolországi lovas vámőrök. – *617*

553 V. ö. Biblia, Apost. csel. 2, 2–12. – *619*

554 Pétroleuses (petróleumos gyújtogató nők) – így nevezte az ellenforradalmi propaganda a Párizsi Kommün védelmében harcoló munkásnőket, azzal vádolva őket, hogy a barikádharcok idején épületeket gyújtogattak. – *619*

555 A pontonok úszó börtönök voltak, ahova a Párizsi Kommün leverése után tízezrével zárták a kommünárokat és gyanús személyeket, köztük sok nőt. Napirenden voltak a kínzások és a foglyok közül rengetegen elpusztultak. A nép úszó koporsóknak is nevezte őket. – *620*

Marx és Engels életének és tevékenységének adatai

(1870 július – 1872 február)

1870

július 19–23 Marx a Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsában beszámol a porosz–francia háború kitörésével kapcsolatos franciaországi helyzetről. A Főtanács megbízza Marxot egy üzenet megírásával. Marx a Főtanács (első) üzenetével kb. július 23-án készül el.

július 20 Marx közli Engelsszel, hogy a londoni „Pall Mall Gazette" felszólította haditudósítások készítésére. – Tájékoztatja a Főtanácsnak a bakunyinisták ellen folytatott harcáról.

július 22 Engels Marxnak írt levelében elemzi a hadviselő felek erőviszonyait, s arra a következtetésre jut, hogy a bonapartista Franciaországnak el kell buknia. – Hajlandó haditudósításokat írni a „Pall Mall Gazette"-nek. „Jegyzetek a háborúról" címmel (ill. részben más címekkel) összesen 59 cikket ír e lapnak; ezek 1870 július 29-től 1871 február 18-ig jelennek meg.

július 26 A Főtanács jóváhagyja az üzenetet a porosz–francia háborúról, s határozatot hoz, hogy 1000 példányban kinyomatja angolul s más nyelvekre is lefordíttatja. Az üzenet angol, francia és német nyelven röplapként jelenik meg; ezenkívül az Internacionálé lapjai és más újságok is közlik.

július 28 Marx levelet ír Paul és Laura Lafargue-nak, melyben elemzi, hogy az osztályharc mind Franciaországban, mind Németországban olyan pontra hágott, hogy már a háború sem állíthatja meg a történelem kerekét sokáig: Franciaországban a második császárság bukását valószínűleg forradalom követi majd.

július 29 Marx elküldi W. Liebknechtnek a Főtanács első üzenetét a „Volksstaat"-ban való közzététel végett. Megírja, hogy a Főtanács nagy elismeréssel fogadta Liebknechtnek és Bebelnek a Reichstagban a porosz uralkodó körök politikája elleni fellépését.

augusztus eleje – kb. december Mivel az Internacionálé számos megbízott titkára Franciaországba ment, a háború folyamán Marx úgyszólván egyedül látja el a Főtanács egész nemzetközi levelezését.

augusztus 2 Marx javasolja a Főtanácsnak, hogy az Internacionálé soron következő kongresszusát a háború miatt napolják el. Javaslatát a Főtanács elfogadja, elvetve a belga szekciók Bakunyin által sugalmazott javaslatát, amely szerint a kongresszust Mainz helyett Amszterdamba kell összehívni szeptember 5-re. A Főtanács meghatalmazást kér a szekcióktól, hogy a kongresszust saját belátása szerint hívhassa össze. – Mivel az első üzenet első kiadása gyorsan kifogyott,

a Főtanács további 1000 példány kiadását határozza el. – Marx levélben kifejti a Szociáldemokrata Munkáspárt braunschweigi bizottságának, hogy miért kellett az Internacionálé kongresszusát elnapolni, s kéri, hogy a Főtanács javaslatát támogassák. Ugyanezzel a kéréssel fordul J. Ph. Beckerhez, a svájci német szekciók vezetőjéhez is. Pontos információkat kér Beckertől a bakunyini Szocialista Demokrácia Egyesülése mesterkedéseiről és tájékoztatja őt Bakunyin 1848–49-ben játszott szerepéről. Becker révén kéri az orosz szekciót, hogy küldjék meg neki Csernisevszkij Genfben megjelent műveinek 4. kötetét.

augusztus 6 Marx elküldi H. Jungnak, a Svájc ügyeivel megbízott titkárnak, a Főtanács dokumentumait a Szocialista Demokrácia Egyesüléséről, azzal a kéréssel, hogy közzététel végett továbbítsa őket a francia-svájci föderális bizottság titkárának, H. Perret-nek.

augusztus 9–31 Marx egészségének helyreállítására családjával együtt Ramsgate-ben üdül. Engels 40 £-et küld az utazás céljaira. Marx Ramsgate-ban is foglalkozik az Internacionálé ügyeivel.

augusztus 12 Marx átdolgozza az első üzenet német fordítását. – Eccarius, a Főtanács titkára, elküldi az üzenetet Genfbe J. Ph. Beckernek, aki a „Vorbote" augusztusi számában kinyomatja. – Marx megkapja a genfi német szekcióktól és a braunschweigi bizottságtól a hivatalos felhatalmazást a kongresszus elnapolására; továbbítja ezeket Jungnak Londonba, hogy terjessze a Főtanács elé.

augusztus 20–22 Marx felkeresi Londonban orvosát.

augusztus 22–30 Marx meglátogatja Engelst Manchesterben; közös levelet írnak a Szociáldemokrata Munkáspárt bizottságának. Ebben elemzik a háború jellegét és a proletariátus előtt álló feladatokat. A bizottság e levél alapján, részben annak szó szerinti felhasználásával készíti el a német munkásokhoz szóló kiáltványát, mely szept. 5-én röplapként és szept. 11-én a „Volksstaat"-ban jelenik meg.

augusztus 31 Marx hazatér Ramsgate-ből Londonba.

szeptember 1 Marx F. A. Sorgénak, az Internacionálé hobokeni szekció-titkárának levélben kifejti nézetét a porosz–francia háború következményeiről, s arra a megállapításra jut, hogy elkerülhetetlenül bekövetkezik Oroszország és Poroszország konfliktusa, amely siettetni fogja az oroszországi társadalmi forradalmat.

szeptember 5 Ch. Longuet táviratban értesíti Marxot Párizsból a második császárság bukásáról és a köztársaság kikiáltásáról.

szeptember első fele Marx sokszor hajnali 3 óráig is az Internacionálé Főtanácsának ügyeivel foglalkozik.

szeptember 5–10 A Főtanács Marx irányításával szervezi az angol munkások mozgalmát a francia köztársaság védelme és diplomáciai elismertetése érdekében.

szeptember 6 Marx közli Engelsszel, hogy egy második üzenetet akar írni, s kéri, hogy küldjön neki „katonai széljegyzeteket" Elzász-Lotaringiával kapcsolatban. – Marx levelet kap az Internacionálé párizsi föderális tanácsától, mely sürgősen kéri a Főtanácsot, hogy bocsásson ki újabb, közvetlenül a németekhez szóló kiált-

ványt a háborúról. – Marx találkozik a Főtanács képviseletében Párizsba utazó A. Serraillier-val. – A Főtanács ülése megbízza Marxot, Jungot, Milnert és Serraillier-t, hogy dolgozzák ki a második üzenetet. – Marx támogatja Serraillier javaslatát, hogy G. A. Lopatyin orosz forradalmárt nevezzék ki a Főtanács tagjává.

szeptember 7 Engels Manchesterben E. Dupont-nal, a Főtanács tagjával megbeszélést folytat a franciaországi helyzetről és a francia munkáspárt megteremtéséről. – Marxnak írt levelében Engels kritizálja a francia munkásmozgalom egyes tagjainak sovinizmusát; rámutat, hogy a nemzeti védelem kormányának politikája hamarosan Franciaország kapitulációjára vezet.

szeptember 9 A Főtanács rendkívüli ülése elfogadja a második üzenetet és határozatot hoz, hogy 1000 példányban adja ki angol nyelven.

szeptember 12 Marx levelet ír E. S. Beesly angol polgári radikálisnak a világpolitikai helyzetről és a francia köztársaság diplomáciai elismertetéséről.

szeptember 13 Marx részt vesz egy főtanácsi ülésen, melyet félbeszakítanak, hogy a tagok megjelenhessenek egy, a francia köztársaság védelmére összehívott munkásgyűlésen.

szeptember 13–14 Marx és Engels levélben megtárgyalják a német Szociáldemokrata Munkáspárt bizottsági tagjainak letartóztatását.

kb. szeptember 14 Marx németre fordítja a Főtanács második üzenetét, melyet az Internacionálé német lapjai közölnek.

szeptember 14 Marx több angol újságnak cikket küld a német Szociáldemokrata Munkáspárt tagjainak letartóztatásáról; a cikk szept. 15-én jelenik meg a „Pall Mall Gazette"-ben. – Marx tájékoztatja a belga, svájci és amerikai internacionálétagokat a francia köztársaság elismertetése érdekében folytatandó taktikáról; több országba megküldi a Főtanács második üzenetét.

szeptember 16 Mivel a polgári sajtó agyonhallgatja a második üzenetet, Marx levélben arra kéri Beeslyt, hogy a polgári liberális „Fortnightly Review"-ban tegyen közzé egy cikket az Internacionáléről, a Főtanács üzeneteiről és az angol sajtó magatartásáról; megígéri, hogy a cikket az Internacionálé európai és amerikai lapjai is le fogják hozni.

szeptember 20 Miután Engels véglegesen lezárta és rendezte ügyeit az Ermen & Engels céggel, átköltözik Manchesterből Londonba. Lakása közel van Marxéhoz, s ettől az időtől egészen Marx haláláig szinte mindennap találkoznak. – Marx a Főtanács ülésén beszámol a német szociáldemokraták letartóztatásáról; ugyanezen az ülésen Marx javaslatára beválasztják Engelst a Főtanácsba.

szeptember 27 Marx a Főtanács ülésén beszámol arról, hogy milyen elnyomó intézkedéseket hoztak a munkások ellen Szászországban.

október V. A. Szlepcov Pétervárról felkéri Marxot, hogy küldjön politikai gazdaságtani cikkeket az október 1-ével meginduló „Знание" (Tudás) c. haladó orosz lap számára.

október 4 A Főtanács egyhangúlag tagjává választja Engelst.

október 11 Engels első ízben vesz részt a Főtanács ülésén. – Marx beszámol a Főtanácsnak a lyoni felkelésről, amely a bakunyinista vezetők puccs-taktikája miatt csődöt mondott.

kb. október 15 Engels „Német paraszttháború"-ja, az új kiadáshoz írt előszóval, brosúraként megjelenik a „Volksstaat" kiadásában.

október 18 A Főtanács, Marx javaslatára, rosszallását fejezi ki amiatt, hogy a belga föderális tanács (melynek nagyon sok a bakunyinista tagja) agyonhallgatja a Főtanács hivatalos dokumentumait, kiváltképp a második üzenetet.

október 25 Marx beszámol a Főtanácsnak Lafargue Bordeaux-ban végzett munkájáról; javasolja, hogy válasszák be P. Robint a Főtanácsba.

november 1 A Főtanács ülésén Marx beszámol Franciaországról; felolvassa a New York-i szekcióknak Európa munkásaihoz intézett üzenetét; javaslatára a Főtanács határozatot hoz, hogy az Egyesült Államokban a francia és a német szekciók alakítsanak föderális tanácsot.

november 17 A német Szociáldemokrata Munkáspárt vezetői elleni hazaárulási perrel kapcsolatban Marx, W. Bracke felkérésére, nyilatkozatot ad London főpolgármestere előtt, hogy „ez a párt sohasem kívánta, hogy az Internacionálé ágazata, részlege vagy szekciója gyanánt nyilvántartásba vegyék", s hogy nevezett párt „számos tagja saját kívánságára egyénenként vétetett fel a Nemzetközi Munkásszövetségbe". (A nyilatkozat a párt bizottsági tagjainak védekezéséhez kellett.)

november 29 Marx a Főtanács ülésén beszámol arról, hogy kapcsolat létesült a manchesteri és salfordi trade unionok vezetőségével; ismerteti a Szociáldemokrata Munkáspárt vezetősége elleni per állását; elmondja, hogy a német munkások állást foglaltak a háború folytatása ellen.

december Marx elküldi a Főtanács különféle közleményeit Sorgénak Hobokenba.

december 6 Marx javaslatára a Főtanács határozatot hoz, hogy felszólítja tagjait az ülések rendszeres látogatására.

december 13 Marx közli a Főtanáccsal, hogy Hágában megalakult egy Internacionálé-szekció; javaslatot tesz a londoni gumiszalag-készítők sztrájkjának támogatására; javaslatokat tesz a főtanácsi tagok rendszeres megjelenésének ellenőrzésére.

kb. december 18 Marx felkéri a holland és a belga Internacionálé-tagokat, hogy küldjék rendszeresen a Szövetség helyi lapjait. Ezt rövid hírben ismerteti az „Internationale", a belga szekció sajtószerve.

december 19 Engels W. Liebknecht feleségéhez írt levelében méltatja a német proletárok és vezetőik öntudatos magatartását. Egyúttal elküldi Liebknecht, Bebel és más letartóztatott szociáldemokraták családjának az angol és német munkások által Angliában gyűjtött pénzeket.

december 23 Engels a Főtanács megbízásából megírja üdvözlőlevelét az Internacionálé belga szekcióinak 6. kongresszusára.

1870 december második fele – 1871 március közepe Marx több ízben találkozik J. L. Tomanovszkaja orosz forradalmárnővel, akit az Internacionálé genfi orosz szekciója küldött Londonba, hogy Marxot tájékoztassa és tőle útmutatást kérjen. Részletesen megvitatják pl. az oroszországi faluközösségek kérdését. A Marx-család és Tomanovszkaja között baráti kapcsolat alakul ki.

december vége G. A. Lopatyin, aki Oroszországba ment, hogy megszervezze Csernisevszkij megszöktetését Szibériából, levelet ír Marxnak, melyben tájékoztatja tervei-

ről és közli, hogy Oroszországban betiltották az „Архив судебной медицины" (Törvényszéki orvostani archívum) c. folyóiratot, mert egyik cikkében többször idézi a „Tőké"-t; egyben beszámol a „Tőke" első kötete oroszországi megjelenésének előkészületeiről.

1870 december vége – 1871 január eleje Marx Csernisevszkijnek az orosz földközösséggel foglalkozó írásait tanulmányozza.

1871

január J. Miquel, az északnémet Reichstag képviselője, tájékoztatja Marxot a német hadsereg franciaországi nehézségeiről; Marx a levelet Engels útján elküldi Bordeaux-ba Lafargue-nak azzal, hogy talán felhasználhatók az értesülések a francia népi ellenállás megszervezésénél.

január első fele Marx és Engels a Főtanács útján gyűjtést szervez a bebörtönzött német szociáldemokraták családjainak megsegítésére.

január–május Marx erős, krónikus köhögésben szenved.

január 7 Marx levelet kap Tomanovszkajától, aki elküldi neki az Internacionálé orosz szekciója lapjának, a „Народное Дело"-nak (Népügy) egyik számát, mely az orosz agrárreformmal és földközösséggel foglalkozik.

január 13 Marx Liebknecht feleségének és Bebel feleségének 5 £-et küld a Főtanács nevében; egyúttal inti a „Volksstaat"-ot Sz. G. Nyecsajevtől.

január 17 A Főtanács ülésén Marx kritizálja G. Odgert, az angol trade unionok egyik vezetőjét, a Főtanács tagját, amiért magasztalóan nyilatkozott a francia nemzeti védelem kormányáról; J. Favre ellenforradalmi tevékenységének elemzésével megvilágítja e kormány igazi arculatát.

január 20 J. G. Eccarius közli Marxszal, hogy az „Eastern Post" c. munkásújság hajlandó közzétenni a Főtanács és az Internacionálé különféle közleményeit.

január 21 Marx tanácsokat ad S. Meyernek, az Internacionálé New York-i szekciója egyik megalapítójának az Egyesült Államok szekciói központi bizottsága tevékenységére vonatkozólag. Tájékoztatja az Internacionálé más országokbeli helyzetéről és az angol munkásoknak a francia köztársaság diplomáciai elismertetéséért indított mozgalmáról; beszámol előrehaladásáról az orosz nyelvtanulásban, s méltatja Csernisevszkij és Flerovszkij munkásságát.

január 24 A Főtanácsban Marx és Engels részt vesznek az Odger fellépésével kapcsolatos vitában. A Főtanács elfogadja Engelsnek azt a javaslatát, hogy meg kell vitatni az angol munkásosztály állásfoglalását a porosz–francia háború jelenlegi szakaszában.

január 31 A Főtanács ülésén Marx közli, hogy Spanyolországban, a mallorcai Palmában, kiadják a „Revolución social" c. munkáslapot. Engelst megbízzák, hogy átmenetileg vegye át a spanyolországi ügyekkel megbízott titkár funkcióját. Engels megnyitja az angol munkásosztály állásfoglalásáról szóló vitát. Benyújtja határozati javaslatát, s beszédében hangsúlyozza, hogy a francia köztársaságot meg kell védeni a német agresszióval szemben. Megbírálja a polgári radikális pozitivisták kalandorpolitikáját, mely arra számít, hogy Anglia

katonailag beavatkozik Franciaország érdekében, továbbá rámutat arra, hogy az angol kormányt olyan diplomáciai lépésekre kell késztetni, melyek megakadályozzák Oroszország katonai beavatkozását. A határozati javaslatok február 4-én megjelennek az „Eastern Post"-ban.

február 4 P. Lafargue-nak és L. Kugelmann-nak írt leveleiben Marx kemény bírálatot mond a nemzeti védelem kormányáról, mely a párizsi munkásoktól való félelmében megegyezett Párizs kapitulációjában.

kb. február 12 Lafargue értesíti Marxot a francia nemzetgyűlési választások eredményéről.

február 13 Engels felveszi a kapcsolatot a spanyol Internacionálé-tagokkal; levelet intéz a spanyol föderális tanácshoz.

február 14 Marx a Főtanács ülésén beszámol az osztrák és a német munkásmozgalom résztvevőinek üldöztetéséről, továbbá Serraillier párizsi tevékenységéről. Részt vesz az angol munkásosztály álláspontjáról folytatott vitában; felfedi, hogy miért késlekedik a Gladstone-kormány a francia köztársaság elismerésével; végül hangsúlyozza, hogy a proletariátusnak érdeke, hogy a monarchikus államforma helyébe republikánus jöjjön, még a polgári köztársaság minden korlátozottsága ellenére is.

február 19–28 A Párizsból visszaérkezett Serraillier felkeresi Marxot és tájékoztatja a franciaországi helyzetről. 28-án Serraillier a Főtanács ülésén is beszámol.

március 2 Marx levélben tanácsokat ad W. Liebknecht feleségének azon hamisítások leleplezésére, amelyeket a porosz hatóságok a német szociáldemokraták elleni perben akarnak felhasználni.

március 7 A Főtanács ülésén Marx beszámol az amerikai és a francia Internacionálé-szekciók tevékenységéről; megbízzák, hogy ismertesse az amerikai központi bizottsággal a hatáskörét. Ismételten visszatér Anglia oroszbarát politikájára, valamint az angol munkásosztály külpolitikai feladataira.

március 10 K. Kleinnek és F. Mollnak, az Internacionálé tagjainak írt levelében Engels méltatja, hogy a német munkások milyen „mintaszerű magatartást" tanúsítottak a háború idején.

március 14 Marx ismerteti a Főtanács ülésén a Reichstag-választásokat és Bebel képviselővé választását; beszámol arról, hogy New Yorkban egy ír Internacionálé-szekció alakult. Az Internacionálé konferenciájának egybehívásáról folytatott vitában rámutat, hogy a franciaországi helyzet nem kedvez egy konferenciának. – Az angol munkásosztály álláspontjáról folyó vitában Engels zárszót mond. A Főtanács Engels határozati javaslatának 3. pontját elfogadja, az első kettőt, melyek időközben az előzetes békeszerződés folytán elévültek, elveti.

március 19 Marx és Engels értesülnek a 18-án Párizsban kitört forradalomról.

március 19–május Marx és Engels gondosan tanulmányozza a párizsi híreket, a 28-án kikiáltott Párizsi Kommün tevékenységét. Összeköttetést teremtenek a kommünárokkal. Munkás-tömeggyűléseket szerveznek a párizsi forradalmi proletariátus támogatására. Marx valamennyi ország Internacionálé-szekcióinak levelet ír – több száz támogatást kérő levelet – a Párizsi Kommün történelmi jelentőségéről; egyúttal megbírálja a Kommün által elkövetett hibákat is; újságokból stb. állandóan figyelemmel kíséri a Kommün tapasztalatait.

március 21 Engels részletesen beszámol a Főtanácsnak a párizsi forradalomról, a nemzeti gárda központi bizottsága hatalomátvételéről. Marx javaslatára határozatot

hoznak, hogy küldötteket nienesztenek az angol munkásgyűlésekbe, hogy a párizsi proletariátus iránti szimpátia-nyilatkozatokat kezdeményezzen. – A Főtanács egyhangúlag elfogadja a Marx által megfogalmazott nyilatkozatot az angol sajtó számára; a nyilatkozat márc. 23-án jelenik meg a „Times"-ban, 25-én pedig az „Eastern Post"-ban és más lapokban.

március 21–23 Marxnak a „Times"-hoz és a „Volksstaat"-hoz intézett leveleit más újságok is közlik.

kb. március 28 Marx találkozik a Párizsba visszautazó Serraillier-val.

március 28 A Főtanács ülésén Engels arról beszél, hogy az angol republikánus mozgalomnak olyan irányt kell adni, mely megfelel az Internacionálé, a munkásosztály érdekeinek. Marx megjegyzi, hogy bármily republikánus mozgalom csak akkor válhat komoly erővé, ha egyúttal szociális mozgalom is. – Marxot megbízzák, hogy írjon egy üzenetet „Párizs népéhez".

március 29 Marxot felkéri Ch. Rodenback Hágából, hogy szerezzen támogatást Angliában a „Vrijheid" c. lapnak.

március 30 A Kommün Munkaügyi Bizottsága nevében Frankel Leó kéri Marxot, hogy mondjon véleményt a tervbe vett társadalmi reformokról.

kb. március 31 Ph. Coenen, a belga Internacionálé-szekciók vezetője, az antwerpeni „Werker" szerkesztője, arra kéri Marxot, hogy szervezze meg a sztrájkoló antwerpeni szivarkészítők támogatását. Marx válaszlevelét a „Werker" április 8-án közli.

kb. március 31 – április közepe Marxot Serraillier – a Londonban maradt felesége útján – folyamatosan értesíti a párizsi eseményekről, a Kommün intézkedéseiről.

április–május Marxot több ízben felkeresi F. Bourne, a polgári liberális „Examiner" szerkesztője. Marx információi hozzájárulnak ahhoz, hogy az újság a Kommün tevékenységét objektívabban ítéli meg.

április 3 Marx levelet ír a „Times" szerkesztőjének, amelyben cáfolja az angol sajtónak azokat a híreszteléseit, melyek szerint a párizsi forradalmat Londonból szervezték. A levél megjelenik a „Times" április 4-i és a „Daily News" április 6-i számában.

április 4 A Főtanács ülésén Engels mint Belgium ügyeivel megbízott titkár beszámol az antwerpeni szivarkészítők sztrájkjáról; javaslatára a Főtanács határozatot hoz, hogy felszólítja a trade unionokat a sztrájkolók támogatására. – Elfogadják Marxnak Engels által beterjesztett javaslatát, hogy a közbejött események miatt Marx egyelőre ne írja meg a tervezett üzenetet „Párizs népéhez".

április 5 Engels elküldi az antwerpeni sztrájkról szóló cikkét a „Volksstaat"-nak; a cikk április 12-én jelenik meg. – Engels levélben tájékoztatja Coenent a Főtanács intézkedéseiről; kéri, hogy tájékoztassa őt továbbra is a sztrájkról és küldje rendszeresen a „Werker"-t.

április 6 Liebknechtnek írt levelében Marx elemzi a Párizsi Kommün által elkövetett hibákat, melyek lehetővé tették a versailles-iaknak, hogy offenzívába menjenek. Kéri, hogy Bebel küldje folyamatosan a Reichstag-ülések gyorsírói feljegyzéseit.

április 10 Marx közli Liebknechttel, hogy a nemzeti védelem kormánya által kiadott okmányokból kitűnik, hogy K. Vogt, akiről Marx már 1859–60-ban közvetett bizonyítékok alapján kimutatta, hogy bonapartista ügynök, 1859-ben

csakugyan pénzt kapott III. Napóleon kormányzatának titkos alapjaiból. Liebknecht ezekről a dokumentumokról cikket közöl április 15-én a „Volksstaat"-ban.

április 11 A Főtanács ülésén Engels beszámol a párizsi helyzetről; megállapítja, hogy a Kommün elmulasztotta a kedvező alkalmat az offenzívára a versailles-iak ellen; beszámol még a spanyolországi munkásmozgalomról is.

április 12 L. Kugelmann-nak írt levelében Marx hivatkozik a „Brumaire tizennyolcadikája" utolsó fejezetére, amelyben előre megmondta, hogy a következő francia forradalom meg fogja próbálni *szétzúzni* a bürokratikus-katonai gépezetet, s hangsúlyozza, hogy éppen ez az, amire a Párizsi Kommün vállalkozott; egyúttal bírálja is a Kommün fogyatékosságait.

április 13 Marx javasolja Liebknechtnek, hogy közöljön a „Volksstaat"-ban részleteket a „Tőké"-ből, különösen az eredeti felhalmozásról szóló részből.

április 17 Marx Kugelmann-nak azt írja a Kommünről, hogy a munkásosztály harca a tőkésosztály ellen a párizsi harccal új szakaszába lépett. Akárhogy is folyik le a dolog közvetlenül, új, világtörténelmi fontosságú kiindulópont jött létre. – Marxot Kugelmann útján figyelmezteti J. Miquel, hogy ne utazzon Németországba, mert ott letartóztatnák.

április 18 A Párizsi Kommün tapasztalatainak általánosítására Marx javasolja a Főtanácsnak, hogy adjanak ki egy üzenetet a párizsi harcról. Beszámol Serraillier beválasztásáról a Kommünbe; egyetért Tolain kizárásával és javasolja nyilvános megbélyegzését.

április 18–május 29 Marx a Főtanács megbízásából a franciaországi polgárháborúról szóló üzeneten dolgozik; gyűjti az anyagokat, megírja az első és a második fogalmazványt, majd a végleges szöveget.

április 19–kb. április 25 Engels levélben részletesen tájékoztatja Eccariust a barcelonai textilmunkások sztrájkjáról; indítványozza, hogy a Főtanács szervezzen a manchesterl munkások körében támogatást a sztrájkolóknak. – Folyamatosan figyelemmel kíséri a sztrájkot a Spanyolországból kapott levelek és újságok alapján.

április 25 A Főtanács jóváhagyja Engels határozati javaslatát Tolain kizárásáról. A határozat az „Eastern Post"-ban, az „Internationale"-ban és más újságokban jelenik meg. – Marx beszédet mond a Főtanács ülésén a Párizsi Kommün helyzetéről; beszámol a New York-i központi bizottság szekcióiról.

kb. április 26 Marx egy német kereskedőtől, aki kapcsolatot tart közte és a Kommün tagjai között, levelet kap, amelyben a Kommün-tagok érdeklődnek, hogyan adhatnának el a londoni tőzsdén értékpapírokat. Frankelnak írt válaszlevelében Marx megadja a kért tanácsokat. Egyben közli Frankellal, hogy a Főtanács felhatalmazta: a legélesebben cáfolja meg a F. Pyat által Serraillier ellen terjesztett rágalmakat.

május eleje Marx találkozik P. L. Lavrov orosz forradalmárral, az Internacionálé egyik tagjával, aki a Párizsi Kommün megbízásából közvetlen kapcsolatot akar létesíteni a Főtanáccsal.

kb. május 2–május 22 Marx súlyos beteg; nem vehet részt a Főtanács ülésein; a „Polgárháború Franciaországban" munkálatai is elhúzódnak.

május eleje–augusztus vége Marx lányai, Jenny és Eleanor, Bordeaux-ba utaznak Paul és Laura Lafargue-hoz. Ott – miután Lafargue elmenekült Spanyolországba – letartóztatják, majd szabadon bocsátják őket.

május 5 Engels elküldi Liebknechtnek „Még egyszer »Vogt úr«" c. cikkét, amely május 10-én jelenik meg a „Volksstaat"-ban; Liebknechtnek írt levelében kéri, hogy a német munkások nyújtsanak anyagi támogatást az antwerpeni és a brüsszeli sztrájkoló munkásoknak.

május 9 Engels a Főtanács ülésén beszámol a kommünároknak a versailles-iakkal folytatott harcáról; ismerteti a spanyol és a belga sztrájkok helyzetét; részt vesz azon a megbeszélésen, mely küldöttséget nevez ki R. Owen 100. születésnapján tartandó gyűlés megszervezésére.

május 11–13 Marx újból találkozik a német kereskedővel, akitől információt kap a párizsi helyzetről. Levelet ír Frankel Leónak és L. E. Varlinnak, melyben tanácsokkal és tájékoztatásokkal látja el őket. – Levelet kap Ny. F. Danyielszontól, a „Tőke" orosz fordítójától, aki kéri, hogy küldje meg a kívánt módosításokat.

május 16 Engels javaslatára a Főtanács ideiglenesen Marxot bízza meg Hollandia ügyeinek vitelével.

május 23 Marx a Főtanácsnak beszámol a Kommünről; jelzi, hogy a munkáshatalom – Bismarck és a francia burzsoázia szövetsége folytán – hamarosan meg fog bukni, de a Kommün elveit nem lehet megsemmisíteni. Javasolja, hogy ne a versailles-i kormányhoz forduljanak tiltakozással, hanem gyűlésekkel és küldöttségekkel az angol kormányra próbáljanak nyomást gyakorolni. Ismerteti az Internacionálé ellen folytatott hajszát.

május 25 Sorge kéri Marxot, hogy írjon egy levelet az Internacionálé New York-i szekcióinak gyűléséhez, melyben ismerteti az 1848-as párizsi júniusi napoknak és a Kommünnek az eseményeit.

május 30 Marx előterjeszti a Főtanácsnak a „Polgárháború Franciaországban"-t, melyet egyhangúlag jóváhagynak, s határozatot hoznak – Engels javaslatára –, hogy angol nyelven, brosúra formájában, megküldik az Internacionálé szervezeteinek.

június–szeptember Marx tovább tanulmányozza a Párizsi Kommün tapasztalatait; jegyzeteket stb. készít a sajtóból.

június–december Marx és Engels megszervezik a Párizsi Kommün emigráltjainak támogatását, irányítják a Főtanács által megalakított Menekültbizottság tevékenységét; munkát szereznek az emigránsoknak és útlevelet a még illegálisan Franciaországban tartózkodó kommünároknak.

június eleje Marx Danyielszontól Pétervárról orosz könyveket és cikkeket kap, köztük Csernisevszkijnek a földtulajdonról szóló könyvét („О поземельной собственности"); Danyielszon tájékoztatja a „Tőke" első kötetének orosz fordításáról és a második kötet kiadásáért előleget ajánl fel.

június 6 A Főtanácsban Marx beszámol azokról a rágalmakról, melyeket az angol polgári sajtó az Internacionáléról és a Párizsi Kommünről terjeszt; ismerteti Mazzininak a „Contemporary Review"-ban megjelent Kommün-ellenes cikkét.

június közepe–július Engels németre fordítja a „Polgárháború Franciaországban"-t, megküldi Liebknechtnek a „Volksstaat" számára, ahol folytatásokban jún. 28-tól júl. 29-ig, s kivonatosan a „Vorboté"-ban (1871 aug.–okt.) megjelenik.

június második fele–november Engels folyamatosan levelez C. Cafieróval és rajta keresztül befolyást gyakorol az Internacionálé nápolyi szekciójának tevékenységére; elküldi Cafierónak

a legfontosabb Internacionálé-dokumentumokat és útmutatást ad neki a mazzinisták és bakunyinisták elleni harchoz.

június 20 – július 1 A Főtanácsban Marx és Engels részt vesznek a G. Odger és B. Lucraft magatartásáról folytatott vitában; Odger és Lucraft a polgári sajtóban megtámadta a Főtanács „Polgárháború Franciaországban" c. üzenetét. A Főtanács határozatot hoz, hogy Odger és Lucraft nevét törli az üzenet aláírói közül. Egyhangúlag elfogadják Engels javaslatát, hogy nyilatkozatban tiltakozzanak a támadás ellen; a nyilatkozatot jún. 23-án közzéteszik. Marx javaslatára a Főtanács elhatározza, hogy levelet intéz az ügyben a „Spectator"-hoz és az „Examiner"-hez. Marx 26-án kelt válaszlevele jún. 27-én jelenik meg a „Daily News"-ban (önkényes törlésekkel) és júl. 1-én az „Eastern Post"-ban (teljes szöveggel). Engelsnek a „Daily News"-hoz intézett nyilatkozatát a Főtanács 27-én elfogadja; a nyilatkozat jún. 29-én jelenik meg a „Daily News"-ban és júl. 1-én az „Eastern Post"-ban.

kb. június 30 Marx levelet kap T. Allsop régi chartistától, aki részleteket közöl vele Thiers politikai múltjáról; a továbbiakban élénk levelezést folytat Allsoppal, többször találkozik is vele, főként az emigránsok támogatása ügyében.

kb. június vége Megjelenik a „Polgárháború Franciaországban" második angol kiadása.

július 1 Marx levelet kap R. Reidtől, aki a „Daily Telegraph" párizsi tudósítója volt a Kommün alatt, s aki felajánlja közreműködését a Kommün elleni rágalmak leleplezésében; többször meg is látogatja Marxot; felfedi a párizsi amerikai követ, E. B. Washburne Kommün-ellenes tevékenységét.

kb. július 3 Marx interjút ad a „World" tudósítójának; az interjú júl. 18-án jelenik meg a „World"-ben és aug. 12-én a „Woodhull & Claflin's Weekly"-ben.

július 4 Marx javasolja J. P. Mac Donnelnek, az ír szabadság- és munkásmozgalom egyik vezetőjének beválasztását a Főtanácsba. Engels felolvassa Cafiero levelét, melyben a Főtanácsot a mazzinisták elleni harcról tájékoztatja. Marx ismertet egy levelet az amerikai Internacionálé-szekciók helyzetéről. Marx és Engels bejelentik a Főtanácsnak, hogy szakítottak a „Pall Mall Gazette"-tel, mert részt vett a polgári sajtó Internacionálé-ellenes rágalomhadjáratában.

július 6 C. A. Dana, ez időben a „Sun" szerkesztője, felkéri Marxot, írjon cikkeket az Internacionáléról.

július 11 Marx felolvassa a Főtanács ülésén „Washburne úr, a párizsi amerikai nagykövet" c. üzenetét, mely a Főtanács jóváhagyása után kb. 13-án jelenik meg Londonban röplapként. Ezenkívül Marx beszámol a francia rendőrség újabb provokációjáról: levelek hamisításáról, melyeket az A. A. Assi Kommün-tag elleni perben akarnak felhasználni.

július 18 A Főtanács ülésén Marx megcáfolja Odgert, aki nyilvánosan a Nemzetközi Munkásszövetség „alapító üzenete" szerzőjének mondta magát. Engels beszámol arról, hogy a „Polgárháború Franciaországban" már megjelent holland, német és francia nyelven, az olasz és orosz fordítása pedig munkában van.

július második fele Marx tanulmányozza a „Правительственный Вестник"-ben (Kormánközlöny) megjelent anyagokat a Nyecsajev-perről.

július 20 Marx interjút ad a „New York Herald" tudósítójának az Internacionáléról és a Párizsi Kommünről; az interjú aug. 3-án jelenik meg.

július 25 A Főtanácsban Engels javasolja, hogy hívják össze az Internacionálé zártkörű konferenciáját szept. 17-re Londonba; javaslatát egyhangúlag elfogadják. Beszédet mond Mazzini és az Internacionálé kapcsolatairól. A Szocialista Demokrácia Egyesülése kérdésében Marx és Engels arra az álláspontra helyezkedik, hogy annak tagjai gyakorlatilag kizárták önmagukat az Internacionáléból, mert nem oszlatták fel titkos szervezetüket és nem fizetnek tagsági díjakat. Marx beszámol a pápa támadásairól a kommünárok ellen; bejelenti, hogy a „Polgárháború Franciaországban" második angol kiadása elfogyott; határozatot hoznak a harmadik kiadás megjelentetéséről.

július 26 Marx közli Ch. Caronnal, a New Orleans-i Nemzetközi és Republikánus Klub elnökével, hogy a Főtanács a klubot elfogadta szekciójaként; Internacionálé-okmányokat küld Caronnak.

július 27 Marx tájékoztatja N. I. Utyint, az Internacionálé svájci orosz szekciójának tagját a Főtanács júl. 25-i határozatairól.

július 28 Cafierónak írt levelében Engels megmagyarázza a Főtanács júl. 25-i határozatainak jelentőségét. Válaszul Mazzini támadásaira elküldi Mazzini Internacionálé-ellenes fellépéséről szóló cikkét, mely aug. 31-én jelenik meg a „Libero Pensieró"-ban.

július vége – augusztus eleje Marx és Engels azon igyekeznek, hogy a kommünárok ellen Versailles-ban folytatott törvényszéki eljárások anyagait nyilvánosságra hozzák.

augusztus 1 A Főtanács ülésén Marx beszédet mond Odger ellen. Marx javaslatára Engelst felmentik a belga ügyek vitele alól és kinevezik az olasz ügyekkel megbízott titkárnak.

augusztus 7 Marx elküldi a „Times"-nak Engels levelét, mely kivonatosan ismerteti a bebörtönzött kommünárok ügyvédjének tájékoztatása alapján a vádlottak szörnyű helyzetét. A levelet nem közlik.

augusztus 8 Marx kifejti a Főtanácsban, hogy a newcastle-i sztrájkolók támogatására a többi között harcolni kell azellen, hogy Belgiumból akarnak sztrájktörőket hozatni; hangsúlyozza az Internacionálé és a szakszervezetek együttműködésének fontosságát. Engels javaslatára határozatot hoznak, hogy a Kommün menekültjei részére gyűjtést indítanak az angol munkások körében.

augusztus 9 Engels levelet küld Párizsba P. L. Lavrovnak azzal a kéréssel, hogy fizessen elő számára a „Gazette des Tribunaux"-ra, mely teljes egészében közli a kommünárok elleni pereket; ezenkívül kéri Párizs és környékének térképét, hogy Párizs ostromát tanulmányozhassa.

augusztus 10–16 Marx több levélben adatokat közöl A. Hubert londoni francia emigránssal, amelyek hasznára lehetnek a perbe fogott kommünároknak.

augusztus 15 A Főtanács ülésén Marx beszámol az amerikai Internacionálé-szekciókról; javasolja, hogy az Albizottság a következő ülésre dolgozza ki a londoni konferencia napirendjét. Javaslatát a Főtanács elfogadja. Engels beszámol az Internacionálé olaszországi és spanyolországi üldöztetéséről.

augusztus 16 – kb. 29 Az orvos javaslatára Marx **Brig**htonban üdül, mert túlerőltetés miatt nagyon rossz egészségi állapotban van. Brightonban meglátogatja H. Jung.

kb. augusztus 22 F. Mora, a spanyol föderális tanács tagja beszámol Engelsnek a politikai helyzetről és az Internacionálé fejlődéséről Spanyolországban.

augusztus 22 Engels tájékoztatja a Főtanácsot a spanyol és az amerikai Internacionálé szekcióktól kapott levelekről; javasolja, hogy szólítsák fel az amerikai munkásokat a Kommün menekültjeinek támogatására. A Főtanács megbízza Marxot, hogy szerkesszen ilyen értelmű felhívást.

augusztus 25 Marx megírja Dananek, hogy leányait Franciaországban letartóztatták. A levél szept. 9-én jelenik meg a „Sun"-ban.

augusztus 25–29 Marx kéri F. Boltét, az Internacionálé New York-i német szekciója tagját, valamint M. D. Conway Londonban tartózkodó amerikai írót, hogy szervezzenek gyűjtést és gondoskodjanak munkáról a Kommün menekültjei számára.

augusztus 28 Liebknecht felkéri Marxot és Engelst, hogy írjanak előszót a „Kommunista Kiáltvány"-hoz.

szeptember 5 A Főtanács elfogadja Marxnak és Engelsnek a londoni konferencia megszervezésére és a szekciók képviseletére vonatkozó javaslatait. Kérésükre felmenti Marxot és Engelst a Menekültbizottságban való tevékenységtől, hogy idejüket a konferencia előkészítésére fordíthassák.

kb. szeptember 7 Több újság Marx haláláról szóló híreszteléseket közöl.

szeptember 9–12 Marx és Engels részt vesznek az Albizottság ülésein, amely a konferencia előkészítésével foglalkozik; előterjesztéseiket elfogadják mind az Albizottságban, mind a Főtanács ülésén.

kb. szeptember 13–15 Engels néhány napra Ramsgate-be utazik.

kb. szeptember 16 Marxot felkeresi a konferenciára érkezett A. Lorenzo, a spanyol munkásmozgalom küldötte. Lorenzo a konferencia ideje alatt Engelsnél lakik.

szeptember 16 A Főtanács rendkívüli ülésén megvitatják, hogyan képviseltessék magukat a konferencián azok az országok, melyeknek nincsenek küldötteik; megállapodnak a Főtanácsot képviselő küldöttség összetételében.

szeptember 17–23 Marx és Engels irányítják az Internacionálé londoni konferenciájának munkáját. A Főtanács valamennyi fontos határozati javaslatát Marx terjeszti elő.

szeptember 17 A konferencia első napján, a napirend megvitatása után, Engelst megbízzák a határozatok megszerkesztésével és más nyelvekre való lefordításával. Marx beszédet mond a konferencia feladatairól; javaslatára kineveznek egy bizottságot a Szocialista Demokrácia Egyesülése ügyeinek vizsgálatára; a bizottságba Marxot is beválasztják.

szeptember 18 Marx és Engels a konferencia ülésén a napirendhez és a szervezeti kérdésekhez szólnak hozzá. Marx javasolja, hogy ne ismerjék el a szekciók jogait szekta-nevek viselésére. Indítványozza, hogy az általános szervezeti szabályzatról új, a Főtanács által hitelesített fordításokat adjanak ki több nyelven, mert a fordítások nagyrészt rosszak, és pl. hibás francia fordítást a bakunyinisták és a proudhonisták kihasználták a politikától való tartózkodás igazolására. – Este Marx és Engels részt vesznek a Szocialista Demokrácia Egyesülésével foglalkozó bizottság munkájában. Utyin támadja, Robin védelmébe veszi a bakunyinistákat.

szeptember 19 A női szekciók megalakításáról hozott határozat indokolásában Marx a többi között hangsúlyozza a nők aktív részvételét a Párizsi Kommünben. A Főta-

nács nevében figyelmeztet arra, hogy az 1867-es szervezeti szabályzatnak a munkásstatisztikára vonatkozó cikkelyét be kell tartani. – A konferencia esti ülésén Marx és Engels szervezeti kérdésekről beszél.

szeptember 19–21 Engels előkészíti a Főtanács által a konferencia elé terjesztendő pénzügyi beszámolót.

szeptember 20 Marx a konferencián több ízben hozzászól a trade unionok kérdéséhez. Helyteleníti P. L. Delahaye utopikus javaslatát a nemzetközi szakszervezeti föderáció megalakításáról. A konferencia a Frankel, Bastelica és mások által előterjesztett határozati javaslatot fogadja el a szakszervezetek nemzetközi kapcsolatairól. – Este Marx elmondja a munkásosztály politikai akciójáról szóló beszédét.

szeptember 21 Engels beszédével, majd Marx további hozzászólásával folytatódik a konferencia vitája a munkásosztály politikai tevékenységéről. Marx a vizsgálóbizottság nevében beszámol a Szocialista Demokrácia Egyesülésének tevékenységéről és a francia-svájci szakadásról; a konferencia jóváhagyja a beszámolót.

szeptember 22 A konferencia Robinnak a vizsgáló bizottsággal kapcsolatos állásfoglalásával, majd a pénzügyi bizottság beszámolójával foglalkozik. Elfogadja Marx határozati javaslatait a falun folytatandó propagandáról és a brit föderális tanács megalakításáról. Engels beszámol az olasz Internacionálé-szekciók helyzetéről. Marx tájékoztatást ad az amerikai német szekciókról, az egyes szekciók és a New York-i központi bizottság közötti egyenetlenségekről. Részt vesz továbbá az Oroszországról folytatott vitában és rámutat az oroszországi társadalmi fejlődés távlataira, az ottani Internacionálé-szekciók kialakításának lehetőségére. Méltatja a német Szociáldemokrata Munkáspárt sikereit. Informál az Internacionálé írországi helyzetéről. Marx javaslatára a konferencia leszögezi, hogy a szekcióknak tilos titkos társaságokként szervezkedniök; Marx indítványozza, hogy a Főtanács csak azokat a határozatokat hozza nyilvánosságra, amelyeknek közzététele célszerű.

szeptember 25 Marx a Nemzetközi Munkásszövetség megalakulásának hetedik évfordulóján beszédet mond; beszéde okt. 15-én jelenik meg a „World"-ben.

szeptember 26 Marx beszámol a Főtanácsnak az Internacionálé dániai tevékenységéről. Javasolja, hogy a német munkások tiltakozó gyűlést hívjanak össze a hajsza miatt, melyet a polgári sajtó az Internacionálé ellen folytat. – A funkciók betöltésekor javasolja a Főtanács titkáraul Hales, pénztárnokul Theiss megválasztását; megbízott titkárként Németország ügyeivel újból Marxot, az olasz ügyekkel ismét Engelst, az ausztria–magyarországiakkal Frankelt bízzák meg.

szeptember 28 –október 3 Marx üdülés céljából néhány napot Ramsgate-ben tölt felesége és Engels társaságában.

szeptember vége –november eleje Marx és Engels előkészíti a londoni konferencia határozatainak, a szervezeti és ügyviteli szabályzatnak angol, francia és német kiadását.

szeptember vége–november eleje Liebknechtnek írt leveleiben Marx bírálja, hogy a berlini szociáldemokrata pártszervezet passzívan viselkedik az Internacionáléval szemben; felhívja a figyelmet arra, hogy a párt és a Főtanács közötti kapcsolatokat meg kell szilárdítani.

október 3 A Főtanácsban folytatódik a megbízott titkárok megválasztása: Marx Írország számára Mac Donnelt, Svájc számára Jungot javasolja; őt magát és Engelst újból megbízzák Oroszország, illetőleg Spanyolország ügyeinek vitelével. – Marx sürgeti a konferencia beszámolójának megtárgyalását; ajánlja, hogy a Főtanács ülései előre meghatározott napirend szerint dolgozzanak.

október 7 A Főtanács rendkívüli ülése elfogadja Engels határozati javaslatát a rendőrspiclikként leleplezett G. Durand kizárására. Indítványára a Főtanács megbízza Marxot, hogy írjon egy nyilatkozatot a Nyecsajev-ügyben; a Főtanács által jóváhagyott nyilatkozat nov. 1-én jelenik meg a „Volksstaat"-ban és az Internacionálé más lapjaiban.

október 10 Engels levélben tájékoztatja Cafierót a londoni konferencia munkájának eredményeiről.

október 14 A Főtanács rendkívüli ülésén Marx és Engels részt vesz a londoni konferencia határozatainak végleges megszerkesztéséről és közzétételéről folytatott vitában; Marxot megbízzák, hogy a Főtanács körleveleként rendezze sajtó alá a határozatokat.

október 17 Danyielszon közli Marxszal, hogy a „Tőke" orosz kiadásának nyomtatását már megkezdték. – A Főtanács elfogadja Marx határozati javaslatát a „Section française de 1871" szervezeti szabályzatáról.

október 24 Marx beszámol a Főtanácsnak a szervezeti szabályzat és az ügyviteli szabályzat újrakiadásáról; határozatot hoznak, hogy 5000 példányban nyomatják ki.

október vége
november vége Marx beteg, kimerült; ezért egy hónapig nem tud részt venni a Főtanács ülésein.

november 5 A Főtanács elfogadja az Albizottság által Marx részvételével készített határozati javaslatot, mely megerősíti a New York-i központi bizottság teljhatalmát és visszautasítja a 12. amerikai szekció követeléseit.

november 6 Marx elküldi az amerikai és a német Internacionálé-tagoknak a londoni konferencia angol, illetve német nyelven kiadott határozatait.

november 9 Marx elküldi Danyielszonnak a módosításokat, illetve sajtóhiba-javításokat az orosz „Tőke"-kiadás számára; közli, hogy nincsen ideje az első fejezet megígért átdolgozását elvégezni. – Tájékoztatja Sorgét a londoni konferencia határozatai alapján az Egyesült Államok Internacionálé-szekcióinak szervezeti kérdéseiről; beszámol neki a „Section française de 1871" kérdéséről.

november 13 Marxot felkeresi lakásán R. Garibaldi, G. Garibaldi fia, aki részt vett az itáliai nemzeti felszabadító mozgalomban és a porosz–francia háborúban Franciaország oldalán harcolt.

1871 november közepe–1872 február közepe Engels tanácsokat ad a Milánóban élő Th. Cuno német szocialistának, hogy az Internacionálé milánói szekcióját, mely Engels kezdeményezésére alakult, hogyan irányítsa; elküldi neki a londoni konferencia anyagait, a „Polgárháború Franciaországban"-t; kifejti a mazzinisták és a bakunyinisták elleni harc szükségességét, különös tekintettel arra, hogy az Internacionálét Felső-Olaszország nagy ipari központjaiban meg kell szilárdítani.

november 16 Marx megírja Jungnak, hogy a párizsi és a londoni aranyművesek közös harcot folytathatnának a munkanap megrövidítéséért.

november 23 Marx Bolténak írt levelében részletesen kifejti a Főtanács álláspontját a New York-i központi bizottsággal kapcsolatban; bírálja a filantróp, szektás amerikai csoportokat és hangsúlyozza, hogy a Főtanács szüntelenül harcolt az európai munkásmozgalom szektás irányzatai (proudhonizmus, lassalleanizmus, bakunyinizmus stb.) ellen; határozott állásfoglalást kér a londoni konferencia határozatai mellett; a szakszervezeti kérdésben megmagyarázza, mi a különbség és az összefüggés a politikai és a gazdasági harc között.

november 25 A bakunyinisták spanyolországi üzelmeivel kapcsolatban Engels levelet ír a madridi föderális tanácsnak.

november 28 Marx beszámol a Főtanács ülésén, hogy táviratot kapott Braunschweigből a Szociáldemokrata Munkáspárt bizottsági tagjainak elítéltetéséről; hozzászól a brit föderális tanács és a Főtanács kapcsolatának kérdéséhez, amely az utóbbi időben számos súrlódáshoz vezetett. A Főtanács elfogadja Engels javaslatát, hogy válaszolni kell Mazzininak a „Roma del Popoló"-ban megjelent támadó cikkére; Engels válasza december folyamán több olasz újságban megjelenik.

november 30 Marx anyagot kér S. L. Borkheim londoni német emigránstól Bakunyinról, különösen az 1868-as Béke- és Szabadságligában folytatott tevékenységéről. – O. Meissner kiadó Hamburgból értesíti Marxot, hogy a „Tőke" úgyszólván elfogyott; tárgyalni akar a második kiadásról.

december Marx elkezdi a „Tőke" első kötetének átdolgozását a második német kiadás számára.

december 14 Marxot értesíti leánya, Laura, hogy a párizsi Lachâtre kiadóvállalat hajlandó megjelentetni a „Tőké"-t franciául.

december 19 A Főtanácsban Marx közli, hogy az angol kormány a menekült kommünárok elleni hajszára készül; megállapítja, hogy Bismarck reakciós politikája okvetlenül arra vezet, hogy a munkásosztály szorosabban tömörül az Internacionálé köré; beszámol továbbá a New York-i 12. szekció szakadár tevékenységéről, valamint arról, hogy a svájci bakunyinisták szembeszegülnek a londoni konferencia határozataival. Engels tájékoztatást ad arról, hogy a spanyol szekciók, a bakunyinisták mesterkedései ellenére, elfogadták a londoni konferencia határozatait és önálló munkáspártot akarnak létrehozni; beszámol a Főtanácsnak, hogy a lancashire-i munkások agitációba kezdtek a kilencórás munkanap mellett.

december vége W. Wróblewski értesíti Marxot, hogy a krakkói szociáldemokraták nagy érdeklődést tanúsítanak az Internacionálé iránt; Marx erről jan. 2-án számol be a Főtanácsnak.

december 30 Engels levelet ír a Madridban tartózkodó Lafargue-nak, melyben kéri, hogy magyarázza meg a spanyol Internacionálé-tagoknak, milyen álláspontra helyezkedett a Főtanács a bakunyinista Jurai Föderációnak a londoni konferenciát támadó sonvillier-i körlevelével szemben.

1872

január – március eleje Válaszul a sonvillier-i körlevélre Marx és Engels anyagot gyűjtenek a bakunyinisták dezorganizáló tevékenységéről, hogy a Főtanács nevében bizalmas körlevelet készítsenek „az állítólagos szakadásokról" az Internacionáléban. – Marx folytatja munkáit a „Tőke" első kötete második német kiadásának előkészítéséhez.

január eleje Marx és Engels hozzákezd az Internacionálé soron következő kongresszusának politikai és szervezeti előkészítéséhez; felszólítják Liebknechtet, gondoskodjék Németország megfelelő képviseletéről.

január 2–9 A Főtanács Marx és Engels részvételével megtárgyalja a brit föderális tanácsnak és az Internacionálé új lengyel szekciójának szervezeti szabályzatát. Marx megállapítja, hogy a belga szekciók brüsszeli kongresszusa közvetve szembehelyezkedett a londoni konferencia határozataival.

kb. január 3 Válaszul a sonvillier-i bakunyinista körlevélre Engels cikket ír „A sonvillier-i kongresszus és az Internacionálé" címmel; a cikk a „Volksstaat" január 10-i számában jelenik meg.

január 14 Engels a Proletár Felszabadítása nevű torinoi munkástársaság titkárának írt levelében kritizálja a bakunyinisták anarchista irányzatát és hangsúlyozza, hogy a proletariátusnak a hatalomért vívott harcban minden erőt szorosan össze kell fognia.

kb. január 15–kb. február 15 Marx Ch. Longuet közvetítésével tárgyalásokat folytat J. Royval a „Tőke" első kötetének francia fordításáról.

január 16 A Főtanács ülésén Marx javasolja, hogy meghatározott feltételekkel ismerjék el a brit föderális tanács szervezeti szabályzatát. Közli, hogy az új lengyel szekció hajlandó a Főtanács által indítványozott változtatásokat végrehajtani a szervezeti szabályzatában.

január 18 Engels levélben tájékoztatja Liebknechtet a belga szekciók helyzetéről; útmutatást ad, hogy a „Volksstaat" mit tegyen a belga szekciók bakunyinista befolyása ellen; beszámol még a spanyolországi és az olaszországi Internacionálé-szekciókról is.

január 19 Lafargue-nak Madridba írt levelében Engels beszámol az angol Internacionálé-szekciókról és az Internacionálé helyzetéről Németországban, Franciaországban, Svájcban, Ausztria–Magyarországon és Olaszországban.

kb. január 20 Marx 24 ívet küld a „Tőke" első kötetéből Meissner kiadónak Hamburgba a második kiadás számára.

kb. január 20–28 Marx kéri unokatestvérét, az amszterdami A. Philipset, hogy vegyen részt a „Tőke" francia kiadásának finanszírozásában. Philips elutasítja, arra hivatkozva, hogy nem hajlandó Marx forradalmi céljainak előmozdítására.

január 23 A Főtanácsban Marx beszámol a szász szociáldemokraták chemnitzi országos gyűléséről, amely szolidárisnak nyilvánította magát a londoni konferencia határozataival.

január 24 Th. Cunónak írt levelében Engels részletesen kritizálja a bakunyinisták államelméletét, tájékoztatja az Internacionálé olasz szekcióiról.

január 30 Marx a szabályzat-bizottság nevében beszámol a Főtanácsnak a holland föderális tanács és a zürichi szekció szervezeti szabályzatáról, ezeket Marx indítványára a Főtanács elfogadja. Marx kritizálja Eccariust, amiért a sajtóban közlemények láttak napvilágot a zártkörű londoni konferenciáról. Engels beszámolója és javaslata alapján a Főtanács jóváhagyja a milánói szekció szervezeti szabályzatát; Engels információt ad arról, hogy milyen üldözéseknek van kitéve az Internacionálé Spanyolországban.

február Marx előkészíti a beszámolót a Főtanácsnak az amerikai Internacionálé-szekciók közötti konfliktusról. – Engelsszel együtt dolgozik az „Állítólagos szakadások az Internacionáléban" c. bizalmas körlevélen.

február 3 Az emigránsként Londonban élő P. O. Lissigaray javaslatára Marx belép a Kommün menekültjeinek „Cercle d'Etudes sociales" (Társadalmi Tanulmányi Kör) nevű társaságába.

február eleje Marx megköti a szerződést a „Tőke" francia kiadására Lachâtre-ral.

február 6 Marx közli a Főtanáccsal, hogy a bakunyinista A. Richard és G. Blanc, az Internacionálé volt tagjai, bonapartista ügynöknek bizonyultak. – Javasolja, hogy a francia emigránsok kérelme alapján forduljanak az angol kormányhoz, hogy tiltakozzék a Párizsi Kommün résztvevőinek Franciaországból való kiutasítása ellen.

február 9–10 Marxot és Engelst felkéri W. H. Riley újságíró, az Internacionálé tagja, hogy működjenek közre a március 1-től megjelenő „International Herald" szerkesztésében.

február 13 A Főtanács ülésén Marx beszámol arról, hogy a svájci hatóságok házkutatást tartottak Utyinnál, az orosz szekció tagjánál; beszámol továbbá a berlini szekció tevékenységéről. Javasolja, szólítsák fel a belga föderális tanácsot, hogy nyilatkozzék, milyen álláspontot foglal el a Főtanács politikai irányvonalával kapcsolatban; javaslatát egyhangúlag elfogadják. Az egyfelől Hales, másfelől Eccarius és Mottershead közötti konfliktus megoldására javasolja Marx, hogy nevezzenek ki különbizottságot, mert a személyes súrlódások zavarják a Főtanács munkáját. Engelst megbízzák, állapítsa meg, hogy az „International Herald"-ot a Nemzetközi Munkásszövetség lapjaként akarják-e kiadni,

február 15 Engels tájékoztatja Liebknechtet a bakunyinistáknak és L. Stefanoninak, a „Libero Pensiero" szerkesztőjének a Főtanács ellen folytatott intrikáiról, s javasolja, hogy nyilvánosan szakítson Stefanonival. Liebknecht Engels levele alapján kritizálja Stefanonit az olasz sajtóban.

február 16 Beckernek Genfbe írt levelében Engels beszámol a Főtanács híveinek sikeres harcáról a spanyolországi bakunyinisták ellen.

kb. február 18 Engels V. Regis olasz szocialistának, a Főtanács tagjának, hivatalos meghatalmazást küld Genfbe azzal, hogy tisztázza Olaszországban, milyen az Internacionálé-szekciók helyzete és hogyan harcolnak a bakunyinisták ellen, valamint, hogy terjessze és magyarázza az Internacionálé legfontosabb okmányait, köztük a londoni konferencia határozatait.

február 20 A Főtanácsban Engels beszámol az Internacionálé helyzetéről Spanyolországban; közli, hogy a Rileyvel folytatott megbeszélés szerint az „International Herald" a Főtanács sajtószerveként jelennék meg. Marxot és Engelst megbízzák, hogy készítsék el a Főtanács tiltakozó nyilatkozatát az Utyinnál tartott házkutatás miatt; a nyilatkozat február végén és március elején több angol, portugál stb. lapban megjelenik.

február 20–március eleje Marx a Főtanácsnak készítendő beszámoló számára gyűjti az anyagot – újságokból, levelekből stb. – az amerikai Internacionálé-szekciók közötti meghasonlásról.

február 29 A Menekültbizottságnak kölcsönös segélyegyletté való átszervezése alkalmából Marx, Engels és Jung elkészíti a Menekültbizottság pénzügyi beszámolóját.

Mutató

*(Nevek – idézett művek; hatóságok közleményei, újságok és folyóiratok)**

A

Address and Provisional Rules of the Workingmen's International Association *lásd* Marx

AFFRE, Denis-Auguste (1793–1848) – francia katolikus 'pap, 1840–48 Párizs érseke. – *328 466 539*

ALBERT (1828–1902) – szász trónörökös, 1873-tól szász király. – *66 135 143 170*

ALBRECHT, Frigyes Henrik (1809–1872) – porosz herceg; tábornok. – *156*

ALBRECHT, Frigyes Vilmos Miklós (1837–1906) – az előbbi fia, porosz herceg, tábornok, majd vezértábornagy. – *206*

ALEXANDRA (1844–1925) – IX. Keresztély dán király lánya, 1863-tól a walesi herceg (1901-től VII. Edvárd néven angol király) felesége. – *303 539*

»*Allgemeine Zeitung*« (Általános Újság), Augsburg. – *63* (48)

Alliance Internationale de la Démocratie Socialiste. Programme et Règlement (A Szocialista Demokrácia Nemzetközi Egyesülése. Program és Szervezeti Szabályzat), Genf 1868. – *334–335 424–425*

ALVENSLEBEN, Konstantin von (1809–1892) – német tábornok. – *37*

AMBERNY – svájci ügyvéd. – *453*

Amtliche Depeschen vom Kriegsschauplatz. Veröffentlicht durch das Königl. Polizeipräsidium in Berlin, 1. bis 114. Depesche (Hivatalos táviratok a hadszíntérről. Közzétette a berlini Kir. Rendőrfőnökség. 1–114. távirat), Berlin 1870. – *53* (40)

»*Anales de la Sociedad Tipográfica Bonaerense*« (A Buenos Aires-i Nyomdásztársaság Évkönyvei). – *261* (176)

Annales de l'Assemblée nationale. Compte-rendu in extenso des séances (A Nemzetgyűlés Évkönyvei. Teljes ülési jegyzőkönyv), Párizs 1871. – *321–325* (275 280 282 283)

d'Anthès *lásd* Heeckeren

APPLEGARTH, Robert (1833–1925) – angol ács, szakszervezeti vezető, az ácsok és asztalosok egyesült szövetségének főtitkára, a London Trades Councilnak és az Internacionálé Főtanácsának tagja (1865, 1868–72), 1869-ben küldött a bázeli kongresszuson; a Reformliga egyik vezetője; 1871-ben megtagadta a Főtanács „A polgárháború Franciaországban" c. üzenetének aláírását; később visszavonult a munkásmozgalomtól. – *5 251 392 422*

* Az idegen nyelvű szövegeket itt és mindenütt – nyelvi sajátszerűségeiket érintetlenül hagyva – mai helyesírásuk szerint adtuk. A művek kiadási adatait csak ott tüntettük fel, ahol Marx és Engels az általuk használt kiadást megjelölik vagy az kétséget kizáróan megállapítható.

ARNAUD, Antoine (1831–1885) – francia forradalmár, blanquista, a nemzeti gárda központi bizottságának és a Párizsi Kommünnek a tagja; a Kommün leverése után emigrált Angliába, 1871–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1872-ben a hágai kongresszus küldötte, amikor a kongresszus áthelyezte a Főtanács székhelyét New Yorkba, kilépett a Szövetségből. – *422*

ARNOLD, Georges (szül. 1840) – francia építész; a nemzeti gárda központi bizottságának és a Párizsi Kommünnek tagja; a Kommün leverése után deportálták Új-Kaledóniába. – *353–354*

ASSI, Adolphe-Alphonse (1840–1886) – francia forradalmár, műszerész; a nemzeti gárda központi bizottságának és a Párizsi Kommünnek tagja, a Kommün leverése után deportálták Új-Kaledóniába. – *273 338–339 370*

Association Internationale des Travailleurs. Compte-rendu du IVe Congrès International, tenu à Bâle, en septembre 1869 (Nemzetközi Munkásszövetség. Az 1869 szeptemberében Bázelban tartott IV. nemzetközi kongresszus jegyzőkönyve), Brüsszel 1869. – *391 394 402 419–422 431* (366)

ASTER, Ernst Ludwig von (1778–1855) – porosz tábornok; az erődök főfelügyelője, a mérnökkar és az utászok parancsnoka; 1872-től a porosz államtanács tagja. – *77*

Aumale *lásd* Orléans

AURELLE DE PALADINES, Louis-Jean-Baptiste d' (1804–1877) – francia tábornok, klerikális monarchista; a versailles-i nemzetgyűlés tagja, 1871 márc. a párizsi nemzeti gárda parancsnoka. – *155–156 163–167 186–188 192 299–301 461 521–522 556 583* (107)

»*L'Avenir libéral*« (A Liberális Jövő), Párizs. – *397*

B

BAKUNYIN, Mihail Alekszandrovics (1814–1876) – orosz forradalmár, az 1848-as német forradalom részvevője; később anarchista, harcolt a marxizmus és Marx politikai irányvonala ellen; 1872-ben kizárták az Internacionáléból. – *349 377 424–425 440–445* (172 388 397)

BALAN, Hermann Ludwig von (1812–1874) – német diplomata, 1865–74 brüsszeli nagykövet. – *256*

BARNEKOW, Albert Christoph Gottlieb, Freiherr von (1809–1895) – német tábornok. – *28*

BARRAL, Eugène (1808–1890) – francia tábornok, a porosz–francia háborúban a katonai gyakorlótáborok főfelügyelője. – *186*

BARTHELEMY-SAINT-HILAIRE, Jules (1805–1895) – francia tudós és politikus, mérsékelt republikánus; a második köztársaság idején az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja, 1871-ben a nemzetgyűlés és a tizenötös-bizottság tagja, 1880–81 külügyminiszter. – *361*

BASTELICA, André (1845–1884) – francia nyomdász, bakunyinista; az Internacionálé és 1871-ben a Főtanács tagja; 1870 okt.–nov. részt vett a marseille-i forradalmi megmozdulásokban. – *605 607* (344 354)

BATAILLE, Henri-Jules (1816–1882) – francia tábornok. – *19*

BAZAINE, François-Achille (1811–1888) – francia tábornok; a 30–40-es években részt vett Algéria meghódításában, 1853–56 a krími háborúban; 1859-ben az itáliai háborúban hadosztályparancsnok. – *28–29 33 37–38 46–68 74–77 93–94 115–117 124 138–139 142–144 147–148 153 168* (88 98 99 136)

BEAULIEU, Johann Peter, Baron (1725–1820) – osztrák tábornok; mint az osztrák csapatok parancsnoka, 1796 tavaszán Itáliában Bonaparte-tól vereségeket szenvedett. – *29*

BEBEL, August (1840–1913) – német esztergályos, a német szociáldemokrácia egyik alapítója és vezetője; 1867-től Reichstag-képviselő. – *253 255 260 606 608* (148 167)

BECKER, Hermann Heinrich (1820–1885) – német jogász és publicista; 1848-ban a kölni Demokrata Társaság tagja, 1850-től a Kommunisták Szövetségének tagja, 1852-ben a kölni kommunista-per egyik vádlottja; később nemzeti liberális, Dortmund és Köln főpolgármestere. – *452*

BEESLY, Edward Spencer (1831–1915) – angol történész és politikus, polgári radikális, pozitivista, a londoni egyetem tanára; 1870–71 a francia köztársaság elismerését követelő mozgalom egyik vezetője; a sajtóban kiállt a Párizsi Kommün mellett. – *338*

»*Belletristisches Journal und New Yorker Kriminalzeitung*« (Szépirodalmi Folyóirat és New York-i Bűnügyi Újság). – *449* (405)

BENEDEK, Ludwig von (1804–1881) – osztrák tábornok; 1846-ban a galíciai parasztok felkelésének leverésében, 1848–49-ben az itáliai és magyarországi forradalom leverésében vett részt; 1859-ben az itáliai háborúban hadtestparancsnok, 1860-ban az osztrák hadsereg vezérkari főnöke, Magyarország polgári és katonai kormányzója; az 1866-os porosz–osztrák háborúban az osztrák hadsereg parancsnoka. – *30* (28)

BERGERET, Jules-Victor (1839–1905) – francia forradalmár, a nemzeti gárda központi bizottságának és a Párizsi Kommünnek tagja; a Kommün leverése után emigrált Angliába, majd az Egyesült Államokba. – *304 522 524 540*

»*Berliner Börsenkurier*« (Berlini Tőzsdekurir). – *182* (118)

BERRY, Marie-Carolina-Ferdinande-Louise de Naples, duchesse de (1798–1870) – X. Károly francia király második fiának felesége, majd özvegye, a legitimista francia trónkövetelő Chambord gróf anyja; fia trónra juttatásáért összeesküvést szőtt Lajos Fülöp ellen, s emiatt 1832-ben letartóztatták. – *294 473 517 531* (217)

BERRYER, Pierre-Antoine (1790–1868) – francia jogász és politikus, legitimista; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja. – *535*

BESLAY, Charles (1795–1878) – francia mérnök, proudhonista; az Internacionálé és a Párizsi Kommün tagja. – *297 472*

– *Au citoyen Thiers* (Thiers polgártárshoz); „Journal officiel de la République française", Párizs, 1871 ápr. 26. sz. – *297 472* (230)

BEUST, Friedrich Ferdinand, Graf von (1809–1886) – szászországi és osztrák politikus, reakciós; a porosz hegemónia ellenfele; Ausztria–Magyarországon 1866–71 külügyminiszter és 1867–71 kancellár, 1871–78 londoni, 1878–82 párizsi nagykövet. – *442*

Biblia. – *298 304 619* (233 246 553)

BIGOT, Léon (1826–1872) – francia jogász és publicista, baloldali republikánus; a Kommün leverése után a kommünárok egyik védője. – *370*

BISMARCK, Otto, Fürst von (1815–1898) – porosz politikus; 1851–59 porosz meghatalmazott a Szövetségi Gyűlésben; 1862–71 miniszterelnök, 1871–90 birodalmi kancellár. – *3 101–103 113 122 227–228 247 255–256 278 281 294–300 312 318 320 323–324 329 334 337 365 441–442 449–452 457–458 463–464 468–471 476–477 484 495–496 514 518 529 534 542 550–556 567–569 586 590 598 605* (14 67 68 72 88 98 110 136 137 138 151 157 158 168 237 293 499)

BLANC, Jean-Joseph-Louis (1811–1882) – francia történész és újságíró, kispolgári szocialista; 1848-ban az ideiglenes kormány tagja; 1848 augusztusában Angliába menekült, ahol a kispolgári emigráció egyik vezetője volt; 1871-ben a versailles-iak mellé állt. – *359 511 517 581 591 600*

BLANCHET (igazi neve: Stanislas POURILLE) (szül. 1833) – francia kereskedő, volt kapucínus, majd rendőrségi besúgó; Párizs ostroma alatt a nemzeti gárdában szolgált; beválasztották a Párizsi Kommünbe; 1871 májusában leleplezték mint rendőrspiclit és letartóztatták; a Kommün leverése után kivándorolt Svájcba. – *318*

BLANQUI, Louis-Auguste (1805–1881) – francia forradalmár, titkos társaságok alapítója, 1848-ban a francia proletariátus egyik vezére; utopikus kommunista, életéből 36 évet börtönben töltött. – *273 299 302 328 487 493–494 538 573–575* (243 244 317)

BLIND, Karl (1826–1907) – német író és újságíró, kispolgári demokrata; részt vett az 1848–49-es badeni forradalmi mozgalomban; az 50-es években a londoni német kispolgári emigráció egyik vezetője; később nemzeti liberális. – *238–239* (143 144)

BLÜCHER, Gebhard Leberecht, Fürst von (1742–1819) – porosz hadvezér. – *64 180* (49)

BONAPARTE, Jérôme-Napoléon-Joseph-Charles-Paul (Plon-Plon) (1822–1891) – Jérôme Bonaparte fia, III. Napóleon unokafivére; a második köztársaság idején képviselő az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlésben; 1854-ben a krími háborúban hadosztályparancsnok; 1859-ben az itáliai háborúban hadtestparancsnok. – *238 280*

BONAPARTE, Joseph (1768–1844) – I. Napóleon legidősebb testvére; nápolyi király 1806–1808, spanyol király 1808–1813. – *147*

– *Mémoires et correspondance politique et militaire du Roi Joseph. Publiés, annotés et mis en ordre par A. du Casse* (József király emlékiratai, politikai és katonai levelezése. Kiadta, megjegyzésekkel ellátta és sajtó alá rendezte A. du Casse), Párizs 1853–55. – *147* (102)

Bonaparte, Louis *lásd* Napóleon, III.

Bonaparte, Napoléon *lásd* Napóleon, I.

BOON, Martin James – angol gépész, a chartista O'Brien híve; 1869–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja; a Land and Labour League titkára; 1872-ben a brit föderális tanács tagja. – *5 251 331 354 392 422*

BORA, Giovanni – olasz forradalmár, az Internacionálé tagja; 1870-ben a Főtanács Olaszország ügyeivel megbízott titkára. – *5–6 251*

BORIANI, Giuseppe – olasz forradalmár, az Internacionálé tagja. – *437* (393)

BOUIS, Casimir (kb. 1843–1916) – francia újságíró, blanquista; a nemzeti gárda központi bizottságának és a Párizsi Kommünnek tagja, a nemzeti védelem kormányának tevékenységét kivizsgáló bizottság elnöke; a Kommün leverése után deportálták Új-Kaledóniába. – *493*

BOURBAKI, Charles-Denis Sauter (1816–1897) – görög származású francia tábornok; 1853–56 részt vett a krími háborúban, 1859-ben az itáliai háborúban hadosztályparancsnok. – *126 171 186 189 191 193 204–211 217–218 221–236* (127 136)

BOURBONOK – francia uralkodóház 1589–1792, 1814–1815 és 1815–1830; Spanyolországban 1701–1808, 1814–1868 és 1874–1931, Nápoly–Szicíliában 1735–1860, Parmában 1748–1859. – *476–478 550* (231 432)

BRADLAUGH, Charles (1833–1891) – angol újságíró és politikus, polgári radikális; a „National Reformer" szerkesztője. – *441 448–449* (388 398)

BRADNICK, Frederick – angol munkásmozgalmi vezető; 1870–72 a Főtanács tagja; a hágai kongresszus után a brit föderális tanács reformista szárnyához csatlakozott és szembefordult a kongresszus határozataival; később kizárták a Szövetségből. – *5 251 331 354 392 422*

Brandenburgi választófejedelem – *lásd* Frigyes Vilmos

BRASS, August (1818–1876) – német újságíró, részt vett az 1848-as forradalomban, majd Svájcba emigrált; 1859–60 a „Neue Schweizer Zeitung" főszerkesztője; később Bismarck híve és a „Norddeutsche Allgemeine Zeitung" szerkesztője. – *279*

BRESSOLLES, Antoine-Aubin de (1828–1891) – francia tábornok. – *221*

BRUNEL, Paul-Antoine (1830–1871) – francia katonatiszt, blanquista; a nemzeti gárda központi bizottságának és a Párizsi Kommünnek a tagja; a Kommün leverése után súlyos sebesüléssel emigrált Angliába. – *333* (296)

BRUTTO – francia forradalmár, kommünár. – *587*

BUTTERY, G. H. – angol munkásmozgalmi vezető, 1871–72 a Főtanács tagja. – *331 354 392 422*

BÜRGERS, Heinrich (1820–1878) – német publicista; 1842–43 a „Rheinische Zeitung" munkatársa; 1848-ban a Kommunisták Szövetsége kölni csoportjának tagja, 1848–49 a „Neue Rheinische Zeitung" munkatársa; 1850-ben a Kommunisták Szövetsége központi vezetőségének tagja; 1852-ben a kölni kommunista-per egyik fővádlottjaként 6 évre ítélték; 1867 után nemzeti liberális. – *452*

C

CABET, Etienne (1788–1856) – francia jogász és publicista, utopikus kommunista. – *333 512* (477)

CAIHIL – francia munkásmozgalmi vezető, 1870–71 a Főtanács tagja. – *251 331 354*

CALONNE, Charles-Alexandre de (1734–1802) – francia politikus; XVI. Lajos pénzügyminisztere; a francia forradalom idején az ellenforradalmi emigráció egyik vezetője. – *320 475 554*

CANROBERT, François-Certain (1809–1895) – francia tábornok, 1856-tól tábornagy, bonapartista; a 30–40-es években részt vett Algéria meghódításában; az 1851 dec. 2-i államcsíny egyik szervezője; 1854 szept.–1855 máj. a Krímben a francia hadsereg főparancsnoka; 1859-ben az itáliai háborúban hadtestparancsnok. – *28 33 36–37 40–41 50–52 56–57 70 142–147* (29)

CARDINAL VON WIDDERN, Georg (1841–1920) – német katonatiszt és katonai szakíró; részt vett a porosz–francia háborúban. – *14–15*

– *Der Rhein und die Rheinfeldzüge. Militär-geographische und Operationsstudien im Bereich des Rheins und der benachbarten deutschen und französischen Landschaften* (A Rajna és a rajnai hadjáratok. Katonai-földrajzi és hadműveleti tanulmányok a Rajna és a szomszédos német és francia vidékek területén), Berlin 1869. – *14–15*

CARNOT, Lazare-Nicolas-Marguerite (1753–1823) – francia matematikus, politikus és katonai szakértő, polgári republikánus; a francia forradalomban jakobinus, majd thermidorista; 1795-ben a direktórium tagja, 1800-ban Napóleon hadügyminisztere; Napóleon császárrá választását ellenezte, de 1814-ben Napóleon mellé állt; 1815-ben a Bourbonok elől Németországba menekült. – *42*

CARRELL, Armand (1800–1836) – francia liberális publicista; a „National" egyik alapítója és szerkesztője. – *473–474*

CASTAGNY Armand-Alexandre de (1807–1900) – francia tábornok. – *38*

CASTIAU, Adelson (1804–1879) – belga jogász és politikus, polgári demokrata; 1843–48 a küldöttkamara tagja. – *605*

CATHELINEAU, Henri de (1813–1891) – francia tábornok, royalista; a porosz–francia háború és a Párizsi Kommün idején a bretagne-i és vendée-i ún. „nyugati önkéntes-légió" parancsnoka. – *471 550 552*

CAVAIGNAC, Louis-Eugène (1802–1857) – francia tábornok és politikus, mérséke t republikánus; a 30–40-es években részt vett Algéria meghódításában; 1848 Algéria kormányzója, májustól hadügyminiszter; az alkotmányozó nemzetgyűlés diktátori teljhatalommal ruházta fel, kegyetlenül leverte a júniusi proletárfelkelést; 1848 június–december miniszterelnök; az 1851 december 2-i államcsíny után ellenzékbe vonul. – *328 463 466 479 523 533 539* (508)

CERVANTES Saavedra, Miguel de (1547–1616) – spanyol realista író.
– *El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha* (Az elmés nemes Don Quijote de la Mancha) (1605). – *549* (495)

CHAMBORD, Henri-Charles d'Artois, duc de Bordeaux, comte de (1820–1883) – X. Károly unokája, V. Henrik néven a francia legitimisták trónkövetelője. – *279 551* (217)

CHANGARNIER, Nicolas-Anne-Théodule (1793–1877) – francia tábornok, orléanista; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; 1848 júniusa után a párizsi nemzeti gárda és a párizsi helyőrség parancsnoka; az 1849 jún. 13-i párizsi tüntetés szétverésének egyik megszervezője; Louis Bonaparte riválisa; az államcsíny után száműzték, 1859 után visszatért Franciaországba; 1871-ben a versailles-i nemzetgyűlés tagja. – *304 474 524 541*

CHANZY, Antoine-Alfred-Eugène (1823–1883) – francia tábornok; 1871-ben a versailles-i nemzetgyűlés tagja. – *186 189–193 204–205 208–211 217–219 228–231 468 493* (128)

CHARETTE DE LA CONTRIE, Athanase, baron de (1832–1911) – francia tábornok, royalista, a porosz–francia háború idején a pápai zuávok, majd az ún. „nyugati önkéntes-légió" parancsnoka. – *471 525 550 552* (274)

CHASSEPOT, Antoine-Alphonse (szül. 1833) – francia puskaműves; az általa tervezett hátultöltő puskával szerelték fel 1866-ban a francia hadsereget. – *22 108*

Circulaire à toutes les fédérations de l'Association Internationale des Travailleurs (Körlevél a Nemzetközi Munkásszövetség minden föderációjához), Sonvillier 1871. – *442–446* (399)

CLAUSEWITZ, Karl von (1780–1831) – porosz tábornok, katonai író. – *153*

CLUSERET, Gustave-Paul (1823–1900) – francia politikus, az Internacionálé tagja, 1870 végén részt vett a lyoni és marseille-i forradalmi megmozdulásokban, a Párizsi Kommün tagja, 1871 áprilisában hadügyi megbízott; a Kommün leverése után emigrált Belgiumba. – *369 487*

COBBETT, William (kb. 1762–1835) – angol politikus és publicista; kezdetben konzervatív, majd a chartisták előfutára az általános választójogért és a dolgozók helyzetének megjavításáért vívott harcban. – *343 349*

COCHRANE-BAILLIE, Alexander Dundas Ross Wishart (1816–1890) – angol politikus és irodalmár, konzervatív; a parlament tagja. – *424–425*

COENEN, Philippe – belga cipész, az Internacionálé tagja, a „Werker" szerkesztőségi titkára; a hágai kongresszuson a bakunyinistákat támogatta; később a belga szocialista párt egyik alapítója. – *275* (191 196)

COËTLOGON, Louis-Charles-Emmanuel, comte de (1814–1886) – francia rendőrprefektus, bonapartista; a második császárság idején balul sikerült pénzügyi spekulációkért bíróság elé is került. – *303 523 540*

COHEN (Cohn), James – angol dohánygyári munkás; a dohánygyári munkások londoni egyesületének elnöke, 1867–71 a Főtanács tagja, 1870–71 Dánia ügyeivel megbízott titkár, 1868-ban a brüsszeli kongresszus, 1871-ben a londoni konferencia küldötte. – *6 251 331 355*

COMTE, Isidore-Auguste-François-Marie (1798–1857) – francia matematikus, filozófus és szociológus; a pozitivizmus megalapítója. – *511 517*

– *Cours de philosophie positive* (A pozitív filozófia tanfolyama), Párizs 1830–42. – *511 517* ([476])

– *Catéchisme positiviste* (Pozitivista katekizmus). – *511 517* ([476])

Congrès ouvrier de l'Association Internationale des Travailleurs, tenu à Genève du 3 au 8 septembre 1866 (A Nemzetközi Munkásszövetség 1866 szeptember 3-tól 8-ig Genfben tartott munkáskongresszusa), Genf 1866. – *416–422 605*

CONSEIL-DUMESNIL, Gustave-Antoine-Marie (1813–1877) – francia tábornok. – *36*

Les constitutions de la France depuis 1789 (*Texte officiel*) (Franciaország alkotmányai 1789-től (Hivatalos szöveg)), Párizs 1848. – *523* ([387])

»*The Contemporary Review*« (Jelenkori Szemle), London. – *591* ([523])

CORBON, Claude-Anthime (1808–1891) – francia betűszedő, majd lapszerkesztő, republikánus; 1848–49 a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; 1870 szept. 4-e után Párizsban kerületi elöljáró; 1871-ben a versailles-i nemzetgyűlés tagja; a Kommün idején a versailles-iakkal való megegyezés híve. – *292 528*

CORMONTAIGNE, Louis de (kb. 1696–1752) – francia tábornok, hadmérnök. – *122*

COURNET, Fréderic-Etienne (1839–1885) – francia forradalmár, blanquista; a Párizsi Kommün tagja, a Kommün leverése után emigrált Angliába, 1871–72 a Főtanács tagja; 1872-ben, amikor a hágai kongresszus áthelyezte a Főtanács székhelyét New Yorkba, kilépett a Szövetségből; a 80-as években a franciaországi blanquista szervezet egyik vezetője. – *422*

»*Courrier de la Gironde*« (Gironde-i Kurír), Bordeaux. – *267 270* ([187])

»*Le Courrier de Lyon*« (Lyoni Kurír). – *267 270* ([186])

Cousin-Montauban *lásd* Palikao

COWLEY, Henry Richard Charles Wellesley, Earl (1804–1884) – angol diplomata, 1852–67 párizsi nagykövet. – *352*

CREMER, Camille (1840–1876) – francia tábornok. – *206 233–235*

CREMER, William Randall (1838–1908) – angol szakszervezeti vezető, részt vett a pacifista mozgalmakban, reformista; az ácsok és asztalosok egyesült szövetségének egyik alapítója és vezetője, tagja a London Trades Councilnak, a Lengyelország Függetlenségéért Küzdő Brit Nemzeti Ligának és a Land and Labour League-nek; részt vett az Internacionálé alapító gyűlésén; a Központi Tanács tagja és 1864–66 főtitkára, részt vett az 1865-ös londoni konferencián és az 1866-os genfi kongresszuson; a Reformliga végrehajtó bizottságának tagja; ellenezte a forradalmi taktikát, a választójogi reformért vívott harc idején lepaktált a burzsoáziával; később a liberális párt tagja lett; 1855–95, 1900–08 parlamenti képviselő. – *424*

CROUZAT, Jean (1813–1879) – francia tábornok. – *186*

D

DĄBROWSKI, Jarosław (1836–1871) – lengyel forradalmár, orosz tiszt, az 1863–64-es lengyel felkelés katonai szervezője; 1865-ben Párizsba emigrált, a lengyel emigráció baloldali csoportjának egyik vezetője, a Kommün hadseregének főparancsnoka; 1871 máj. 23-án a barikádon esett el. – *316*

»*The Daily News*« (Napi Hírek), London. – *118 124 128 142 178 180 229 255 273 332 341–350 369–370 464 483 493 522–523* (81 192 304 306 424)

»*The Daily Telegraph*» (Napi Híradó), London. – *349–351 466* (247 312 427)

DANA, Charles Anderson (1819–1897) – amerikai haladó újságíró; a „New York Daily Tribune" és a „New American Cyclopaedia" társszerkesztője. – *367* (329 446)

DANTE ALIGHIERI (1265–1321) – olasz költő. – *449*
– *La Divina Commedia* (Az isteni színjáték). – *449* (404)

DARBOY, Georges (1813–1871) – francia katolikus pap, 1863–71 Párizs érseke. – *319 328 466–467 491–492 539 551 573* (317)

DAVIES, John Llewellyn (1826–1916) – angol pap és teológus, liberális. – *343 350* (306)

DECAEN, Claude-Théodore (1811–1870) – francia tábornok. – *55–56 142*

»*La Défense républicaine*« (A Republikánus Védelem), Limoges. – *484* (453)

DEGUERRY, Gaspard (1797–1871) – francia pap, a párizsi Magdolna-templom plébánosa. – *467 491–492*

DEJEAN – francia tábornok; 1870 júl.–aug. az Ollivier-kormány hadügyminiszter-helyettese. – *40 42*

DELAHAYE, Pierre-Louis (szül. 1820) – francia műszerész, 1864-től az Internacionálé tagja; 1871-ben kommünár; a Kommün leverése után emigrált Angliába; 1871–72 a Főtanács tagja. – *331 392 422*

DELESCLUZE, Louis-Charles (1809–1871) – francia újságíró, kispolgári forradalmár; 1848-ban az ideiglenes kormány kormánybiztosa a Département du Nord-ban; a forradalom veresége után emigrált; 1871-ben a Párizsi Kommün tagja, elesett a barikádharcokban. – *353 368* (5)

DELPECH, Louis-Charles – francia jogász, reakciós; 1871-ben államügyész Haute-Garonne département-ban. – *368 614–615 618–619*

De Potter *lásd* Potter

DESAGARRE, baron – francia jogász; 1871-ben beosztott államügyész Haute-Garonne département-ban. – *613–619*

DESMARET – francia zsandártiszt. – *305 466 482 541*

DICKENS, Charles John Huffam (Boz) (1812–1870) – angol regényíró.
– *Little Dorrit* (Kis Dorrit). – *502* (469)

DILKE, Sir Charles Wentworth (1843–1911) – angol politikus és író, a liberális párt radikális szárnyának egyik vezetője; 1880–82 külügyminiszter-helyettes. – *433*

Dombrowski *lásd* Dąbrowski

DOUAY, Charles-Abel (1809–1870) – francia tábornok. – *33*

DOUAY, Félix-Charles (1816–1879) – francia tábornok; a versailles-i csapatok egyik vezére. – *29–30 34–37 46 50 57 59 70 98 146 324*

DUCROT, Auguste-Alexandre (1817–1882) – francia tábornok; a versailles-i csapatok egyik szervezője, 1871-ben a versailles-i nemzetgyűlés tagja, orléanista. – *98 108 156 164 174–177 213 519* (71)

DUFAURE, Jules-Armand-Stanislas (1798–1881) – francia jogász és politikus, orléanista; 1849 előtt és 1871 után több ízben miniszter, 1876, 1877–79 miniszterelnök. – *299 304 321–322 460 463–464 484–486 489 511 530 554* (277 279 421 425)

– [*Körlevél az államügyészekhez, 1871 ápr. 23.*:] „Journal officiel de la République française", Versailles, 1871 ápr. 24. sz. – *321–322 464 485 554*

DUMAS, Alexandre, fils (1824–1895) – francia író és színműíró. – *482 492*

DUPANLOUP, Félix-Antoine-Philibert (1802–1878) – francia teológus és politikus, a katolikus párt egyik vezetője; 1849-től Orléans érseke, 1871-ben a versailles-i nemzetgyűlés tagja. – *182 184 583*

DUPONT, Anthime-J.-M. – a Párizsi Kommün tagja. – *587* (516)

DUPONT, Eugène (kb. 1831–1881) – francia hangszerkészítő; részt vett az 1848-as párizsi júniusi felkelésben; 1862-től Londonban élt, 1864–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1865–71 Franciaország ügyeivel megbízott titkár, részt vett az 1865-ös londoni konferencián és az 1866-os genfi kongresszuson, 1867-ben a lausanne-i kongresszus alelnöke, küldött az 1868-as brüsszeli kongresszuson, az 1871-es londoni konferencián és az 1872-es hágai kongresszuson; Marx irányvonalát képviselte; 1870-ben Manchesterben alapított Internacionálé-szekciót; 1872–73 az Internacionálé brit föderális tanácsának tagja; 1874-ben az Egyesült Államokba költözött. – *5 251 331 355 392 422 425 587* (516)

DURAND, Gustave-Paul-Emile (szül. 1835) – francia aranyműves-munkás, rendőrbesúgó; a Kommün leverése után Londonban menekült kommünárként lépett fel; 1871-ben a Section française de 1871 titkára; 1871-ben leleplezték és kizárták az Internacionáléból. – *400 429 445* (372 375)

DUVAL, Emile-Victor (1841–1871) – francia öntőmunkás, blanquista; az Internacionálé tagja, a Kommün tábornoka; 1871 ápr. 4-én a versailles-iak elfogták és agyonlőtték. – *305 466 487 541 587*

E

»*The Eastern Post*« (Keleti Posta), London. – *267 276 341 424 441 448* (170 183 197 298 311 380 413)

ECCARIUS, Johann Georg (1818–1889) – német szabó, publicista, londoni emigráns; az Igazak Szövetségének, majd a Kommunisták Szövetségének tagja; a londoni Német Munkás Művelődési Egylet egyik vezetője; részt vett az Internacionálé alapító gyűlésén, 1864–72 a Főtanács tagja, 1867–71 főtitkára, 1870–72 Amerika ügyeivel megbízott titkár, az Internacionálé minden konferenciájának és kongresszusának küldötte; később csatlakozott a trade unionok reformista szárnyához. – *6 251 268 331 355 393 423* (196)

»*L'Egalité*« (Egyenlőség), Genf. – *269 377 390 442 453* (1 153 189 298 338 369 399)

»*L'Electeur libre*« (A Szabad Választó), Párizs. – *293 459 530* (216)

ELPIGYIN, Mihail Konsztantyinovics (1835–1908) – orosz titkosrendőrségi ügynök; a 60-as években oroszországi forradalmi szervezetek, majd a svájci orosz forradalmi emigráció tagja. – *350 427*

»*La Emancipación*« (A Felszabadulás), Madrid. – *438* (395 399)

ENGELS, Friedrich (1820–1895). – *218 254 259 261 265 294 331 343 355 382 392 423 436–440 451–452 578 583–586 589 597–599* (1 10 19 22 95 51 93 95 130 141 143 148 153 170 172 196 197 198 208 298 301 303 308 320 323 326 333 334 335 336 345 346 354 356 372 374 379 394 395 399 410 412)

ESPARTERO, Baldomero, conde de Luchana, duque de la Victoria (1793–1879) – spanyol tábornok, a progresszista párt vezére; 1841–43 régens, 1854–56 miniszterelnök. – *295 473 532*

»*L'Etendard*« (A Lobogó), Párizs. – *293 490* (214)

EUDES, Emile-François-Désiré (1843–1888) – francia újságíró, blanquista; a Kommün egyik tábornoka, hadügyi biztos; a Kommün bukása után Svájcba, majd Angliába emigrált; távollétében halálra ítélték. – *573*

EUGÉNIA (Eugénie-Marie de Montijo de Guzmán, comtesse de Teba) (1826–1920) – III. Napóleon neje, francia császárné 1853–1870. – *27 148–149 279* (98 136)

»*The Evening Standard*« (Esti Zászló), London. – *333 371* (297 332)

»*The Examiner*« (A Vizsgáló), London. – *342 349* (305)

F

FAIDHERBE, Louis-Léon-César (1818–1889) – francia tábornok. – *186 205–206 211 217 229–231 361* (131)

FAILLY, Pierre-Louis-Charles (1810–1892) – francia tábornok. – *28 33 36–37 46 51–52 57–59 70 98 142 146–148* (54)

FALLOUX, Alfred-Frédéric-Pierre, comte de (1811–1886) – francia politikus, klerikális író, legitimista; az alkotmányozó és törvényhozó nemzetgyűlés tagja; 1848–49 közoktatásügyi miniszter. – *535*

FAVRE, Jules-Gabriel-Claude (1809–1880) – francia ügyvéd és politikus, az 50-es évek végétől a burzsoá republikánus ellenzék egyik vezetője; 1858-ban Orsini ügyvédje, 1870–71 a nemzeti védelem kormányának külügyminisztere, részt vett a Párizsi Kommün leverésében. – *2 101–103 221 227–228 282 292–293 297 299 302 318 323–324 333–335 337 343 348 350 381–382 425 457–461 468–477 484–486 490 495–496 519 522–523 527–529 538–539 581–582 586 590 598 600 605* (72 137 237 298 506)

– [*Körlevél a köztársaság diplomáciai képviselőihez*, 1871 jún. 6.;] „Le Temps", 1871 jún. 9. sz. – *333–335*

»*La Federación*« (A Föderáció), Barcelona. – *259 438* (173)

FERDINÁND, II. (Bourbon Károly) (1810–1859) – Szicília és Nápoly királya 1830–1859, Messina 1848 szeptemberi ágyúzásáért a Bomba-király nevet kapta. – *295 473 532* (222)

FERRY, Jules-François-Camille (1832–1893) – francia ügyvéd és politikus, mérsékelt republikánus; 1870–71 Párizs polgármestere, a nemzeti védelem kormányának tagja, 1880–81, 1883–85 miniszterelnök. – *294 457–459 462 494 521 527–530* (31)

»*Le Figaro*«, Párizs. – *273 292 452 457 528* (194 209)

FLOCON, Ferdinand (1800–1866) – francia kispolgári radikális politikus és publicista, a „Réforme" szerkesztője; 1848-ban az ideiglenes kormány tagja. – *581*

FLOURENS, Gustave (1838–1871) – francia természettudós és forradalmár, blanquista; az 1870 okt. 31-i és az 1871 jan. 22-i felkelés egyik vezetője, a Kommün tagja; 1871 ápr. 3-án a versailles-iak elfogták és megölték. – *299 302 305 466 487 494 539 541 587* (415)

»*La France*« (Franciaország), Párizs. – *369 615* (330)

FRANÇOIS – a nemzeti gárda tagja. – *524*

FRANKEL Leó (1844–1896) – magyar ötvösműves; a Párizsi Kommün munkaügyi minisztere; 1871–72 a Főtanács tagja, Marx irányvonalának követője; 1876-ban visszatért Budapestre, 1876–83 a Magyarországi Általános Munkáspárt egyik megszervezője és vezetője; 1883-ban elhagyta Magyarországot és részt vett a II. Internacionálé szervezésében és irányításában; 1889-ben Magyarországon részt vett a Magyarországi Szociáldemokrata Párt szervezésében. – *316 393 423 491 515 606* (350 354 356)

»*Frankfurter Zeitung und Handelsblatt*« (Frankfurti Újság és Kereskedelmi Lap), Majna-Frankfurt. – *433* (387)

FRANSECKY, Eduard von (1807–1890) – német tábornok. – *221*

FRIEDLÄNDER, Max (1829–1872) – német publicista, polgári demokrata; a „Neue Oderzeitung" és a „Presse" szerkesztője, melyeknek Marx az 50–60-as években munkatársa volt; a „Neue Freie Presse" alapítója és szerkesztője. – *347*

FRIGYES, II. (Nagy) (1712–1786) – porosz király 1740–1786. – *153 335*

FRIGYES FERENC, II. (1823–1883) – Mecklenburg-Schwerin nagyhercege 1842—1883. – *135 156 163–168 171 179 187–192 204–205 223* (117)

FRIGYES KÁROLY (1828–1885) – porosz herceg, tábornok, majd vezértábornagy, az 1864-es dán háborúban a porosz, majd a porosz–osztrák hadsereg főparancsnoka; az 1866-os porosz–osztrák háborúban az első porosz hadsereg parancsnoka. – *17 20 25 29–30 35 37 55–56 60 76 94 134 140 157 162–172 179–180 187–188 192–195 204–205 208–211 218–219 224 227–230* (70 128)

– (P[rinz] F[riedrich] C[arl]:) *Eine militärische Denschrift* (Katonai emlékirat), Majna-Frankfurt 1860. – 94 (70)

FRIGYES VILMOS (1620–1688) – brandenburgi választófejedelem 1640–1688. – *245*

FRIGYES VILMOS (1831–1888) – porosz trónörökös, 1888-ban III. Frigyes néven porosz király és német császár; az 1866-os porosz–osztrák háborúban a második porosz hadsereg parancsnoka. – *17 20–25 28–29 52 59–60 63–64 67 70 73 135 164 172 179 262* (23)

FRIGYES VILMOS, III. (1770–1840) – porosz király 1797–1840. – *88 179 183–185*

FROSSARD, Charles-Auguste (1807–1875) – francia tábornok. – *19 26–29 33 38 52 55–56 59 142*

G

GALLIEN – francia katonatiszt. – *487 492*

GALLIFFET, Gaston-Alexandre-Auguste, marquis de (1830–1909) – francia tábornok; a sedani hadifogságból kiengedték a Kommün elleni harcra, a versailles-i csapatok egyik vezére. – *305–306 332 466 492 526 541 543*

GALLIFFET, Madame – az előbbi felesége. – *305 332 466 541*

GAMBETTA, Léon (1838–1882) – francia politikus, mérsékelt republikánus; a nemzeti védelem kormányában belügyminiszter, a tours-i kormánydelegáció vezetője; 1881–82 miniszterelnök és külügyminiszter. – *116 155 171 176 204 211 219 222 230 255 292 457 493 528 543 607* (31 90)

GANESCO, Grégori (Grigoire) (1830–1877) – romániai születésű francia publicista; bonapartista, majd Thiers híve. – *316*

GARIBALDI, Giuseppe (1807–1882) – olasz forradalmi demokrata; szabadságharcos hadvezér. – *183 206 221 224 227 230* (104 112 397)

GARIBALDI, Ricciotti (1847–1924) – az előbbi fia, az itáliai nemzeti felszabadítási mozgalom résztvevője; Franciaország oldalán részt vett a porosz–francia háborúban. – *166* (112)

GARNIER-PAGES, Louis-Antoine (1803–1878) – francia politikus, mérsékelt republikánus; 1848-ban az ideiglenes kormány tagja és Párizs polgármestere; 1870–71 a nemzeti védelem kormányának tagja. – *486*

»*Le Gaulois*« (A Gall), Párizs. – *273 366 369 452* (193 328)

»*La Gazette de France*« (Franciaországi Újság), Párizs. – *357* (319)

»*Il Gazzettino Rosa*« (A Rózsaszín Kisújság), Milánó. – *451–452* (407)

GIOVACCHINI, P. – olasz munkásmozgalmi vezető, 1871-ben a Főtanács tagja, Olaszország ügyeivel megbízott titkár. – *331 355*

GIRARDIN, Emile de (1806–1881) – francia politikus és publicista; orléanista, burzsoá republikánus, majd bonapartista. – *441* (181 330 425)

GLADSTONE, William Ewart (1809–1898) – angol politikus és író; tory, majd peelista, később a liberális párt vezetője; 1843–45 kereskedelemügyi, 1845–46 gyarmatügyi, 1852–55 és 1859–66 pénzügyminiszter; 1868–74,1 880–85, 1886, 1892–94 miniszterelnök. – *262*

GNEISENAU, August Wilhelm Anton, Graf Neithardt von (1760–1831) – porosz tábornok és politikus; jelentős szerepe volt a Napóleon elleni harc megszervezésében; 1806 után részt vett a hadseregreform alapjainak kidolgozásában; 1813–14 és 1815 Blücher vezérkarának főnöke. – *153 183–184*

GOEBEN, August Karl Christian von (1816–1880) – német tábornok. – *205–206 210–211 227 230* (131)

»*Голос*« (Hang), Pétervár. – *256* (169)

GOLTZ, Kuno, Baron von der (1817–1897) – német tábornok. – *210*

GORCSAKOV, Alekszandr Mihajlovics, herceg (1798–1883) – orosz politikus és diplomata; 1841–51 stuttgarti, 1851–54 frankfurti követ, 1854–56 bécsi nagykövet; 1856 82 külügyminiszter. – *247 442* (158)

GRAMONT, Antoine-Alfred-Agénor, prince de Bidache, duc de Guiche et de (1819–1880) – francia diplomata, 1870-ben külügyminiszter. – *9*

GRANT, Ulysses Simpson (1822–1885) – amerikai tábornok és politikus, a Republikánus Párt híve; a polgárháborúban az északi államok csapatainak parancsnoka Kentuckyban és Tennesseeben, 1864-től hadseregfőparancsnok; az Egyesült Államok elnöke 1869–1877. – *130*

GREENWOOD, Frederic (1830–1909) – angol újságíró és író, konzervatív; 1865–80 a „Pall Mall Gazette" szerkesztője. – *262 265 337 348* (10 51 311)

GREPPO, Jean-Louis (1810–1888) – francia politikus, kispolgári szocialista; az 1831-es és 1834-es lyoni felkelések résztvevője, 1848–49 az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; 1870–71 párizsi kerületi elöljáró, 1871-ben a versailles-i nemzetgyűlés tagja. – *485*

GRIMAL – francia katonatiszt; a kommünárok felett ítélkező egyik versailles-i haditörvényszék ügyésze. – *361*

GROUSSET, Paschal (1844–1909) – francia újságíró és politikus, blanquista; a nemzeti gárda központi bizottságának és a Párizsi Kommünnek tagja, a külföldi kapcsolatok bizottságának elnöke; a Kommün leverése után deportálták Új-Kaledóniába, 1874-ben megszökött; később a burzsoázia mellé állt. – *491*

GUILLAUME, James (1844–1916) – svájci tanító, bakunyinista; az Internacionálé tagja, részt vett az 1866-os genfi, az 1867-es lausanne-i, az 1869-es bázeli és az 1872-es hágai kongresszuson; a Szocialista Demokrácia Egyesülésének egyik szervezője, a „Progrès", a „Solidarité" és a „Bulletin de la Féderation Jurassienne" szerkesztője; a hágai kongresszuson bomlasztó tevékenysége miatt kizárták az Internacionáléból; az első világháború idején szociálsoviniszta. – *377 445* (343)

GUIOD, Alphonse-Simon (szül. 1805) – francia tábornok. – *292 458 528* (212)

GUIZOT, François-Pierre-Guillaume (1787–1874) – francia történész és politikus, orléanista; 1832–37 közoktatásügyi miniszter; 1840 londoni nagykövet; 1840–47 külügyminiszter; 1847–48 miniszterelnök. – *295 464 474 532–533*

GYULAY Ferenc, gróf (1798–1868) – magyar származású osztrák táborszernagy, 1848–49 részt vett az itáliai forradalom leverésében; 1849–50 hadügyminiszter; 1859 júniusig (a magentai vereségig) az itáliai osztrák hadsereg főparancsnoka és a lombard–velencei királyság főkormányzója. – *29*

H

HALES, John (szül. 1839) – angol szövőmunkás, szakszervezeti vezető, 1866–72 a Főtanács tagja; a Reformliga végrehajtó bizottságának és a Land and Labour League-nek tagja; küldött az 1871-es londoni konferencián és az 1872-es hágai kongresszuson; 1872-től a brit föderális tanács reformista szárnyának élén áll; harcolt Marx és követői ellen, hogy az Internacionálé vezetését Angliában magához ragadhassa. – *5 251 331 334 341 343 346 355 370 393 423 425*

HALES, William – angol munkásmozgalmi vezető, 1869–72 a Főtanács tagja. – *5 251 331 354 392 422*

HARRIS, George – angol munkásmozgalmi vezető, a chartista O'Brien híve, 1869–72 a Főtanács tagja, 1870–71 pénzügyi titkár. – *5 251 331 355 392 422 585*

HAUSSMANN, Georges-Eugène, baron (1809–1891) – francia politikus, bonapartista; 1851-ben az államcsíny résztvevője; 1853–1870 Szajna département prefektusa. – *88 317 327–328* ([69])

HEECKEREN, Georges-Charles d'Anthès, baron de (1812–1895) – francia földbirtokos és politikus, royalista; az 1830-as júliusi forradalom után Oroszországba menekül, 1834–37 orosz gárdatiszt, párbajban megöli Puskint; visszatér Franciaországba, 1848-tól bonapartista, az 1851-es államcsíny résztvevője, majd szenátor. – *303 523 540*

HENDERSON, Edmund Newmans Wolcott (1821–1896) – angol tiszt, 1869–86 londoni rendőrfőnök. – *591*

HENRIK, II. (1519–1559) – francia király 1547–1559. – *106*

Henrik, V. *lásd* Chambord

HEPNER, Adolf (1846–1923) – német szociáldemokrata; a „Volksstaat" szerkesztője, a porosz–francia háborúban internacionalista, 1872-ben az Internacionálé hágai kongresszusának küldötte; később emigrált Amerikába, az első világháború idején szociálsoviniszta. – *255*

HERMAN, Alfred – belga szobrász, munkásmozgalmi vezető; a Kommunisták Szövetségének, később az Internacionálénak és a Főtanácsnak a tagja, 1871–72 Belgium ügyeivel megbízott titkár; később a bakunyinisták mellé állt. – *331 392 423 431*

HERVE, Aimé-Marie-Edouard (1835–1899) – francia újságíró, polgári liberális; a második császárság bukása után orléanista. – *326* ([288])

HERZEN, Alekszandr Ivanovics (1812–1870) – orosz forradalmi demokrata filozófus, publicista és író, emigráns; a „Kolokol" és a „Poljarnaja Zvezda" szerkesztője és kiadója. – *347*

HOHENZOLLERNOK – németországi uralkodóház, nürnbergi várgrófok 1191–1415, brandenburgi választófejedelmek 1415–1701, porosz királyok 1701–1918, német császárok 1871–1918. – *3 112 255 279 317*

HOLYOAKE, George Jacob (1817–1906) – angol publicista; owenista, később a trade unionok egyik vezetője. – *341 343 345* ([304 306])

HUGO, Victor (1802–1885) – francia romantikus író és költő; az 1848-as forradalom után az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja, Louis Bonaparte ellenfele; az államcsíny után emigrált. – *120 481* (202 397)

– *Le roi s'amuse* (A király szórakozik). – *481* (441)

HURLIMAN – angol munkásmozgalmi vezető; 1871–72 a Főtanács tagja. – *392 422*

HUXLEY, Thomas Henry (1825–1895) – angol természetbúvár, Darwin munkatársa; következetlen materialista. – *314 501–502*

I

»*L'International*« (Nemzetközi Újság), London. – *363* (324)

The International Workingmen's Association. Resolutions of the Congress of Geneva, 1866, and the Congress of Brussels, 1868 (A Nemzetközi Munkásszövetség. Az 1866-os genfi kongresszus és az 1868-as brüsszeli kongresszus határozatai), London 1868. – *419 422*

»*L'Internationale*« (Az Internacionálé), Brüsszel. – *253–254 276* (1 153 164 165 197 208 298)

J

JACLARD, Charles-Victor (1843–1903) – francia publicista, blanquista; a 70-es évek elejétől az Internacionálé tagja, Marx híve; a Párizsi Kommün idején a nemzeti gárda központi bizottságának tagja és egyik légiójának parancsnoka; a Kommün leverése után emigrált Svájcba, majd Oroszországba. – *522*

JACQUEMET – francia katolikus pap; 1848-ban a párizsi érsek fővikáriusa. – *328 466 539*

JAUBERT, Hippolyte-François, comte (1798–1874) – francia filológus és politikus, orléanista; 1840-ben közmunkaügyi miniszter; 1871-ben a versailles-i nemzetgyűlés tagja. – *330 549 590*

JAURES, Constant-Louis-Jean-Benjamin (1823–1889) – francia tengerésztiszt, 1871-től tengernagy; 1871-ben a versailles-i nemzetgyűlés tagja. – *186*

JEANNEROD, Georges (1832–1890) – francia tiszt és újságíró; a porosz–francia háború elején a „Temps" haditudósítója. – *16 20 34 38 56 58*

JOHANNARD, Jules (1843–1888) – francia litográfus, blanquista; 1868–69, 1871–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1868–69 Olaszország ügyeivel megbízott titkár, 1870-ben Saint-Denis-ben megalapítja az Internacionálé szekcióját; 1871-ben a Párizsi Kommün tagja, ennek leverése után emigrál Londonba; 1872-ben küldött az Internacionálé hágai kongresszusán. – *392 422*

»*Journal de Bruxelles*« (Brüsszeli Újság). – *172* (114)

»*Journal de Genève*« (Genfi Újság). – *425 452* (381)

»*Journal officiel de la Commune de Paris*« (A Párizsi Kommün hivatalos lapja). – *469* (212 433)

»*Journal officiel de la République française*« (A francia köztársaság hivatalos lapja), Párizs. – *292 294 305–306 458 467 473 482 491 501 506 513–516 519–521 525–526 529 532 541 544 558 572* (212 221 230 249 251 428 445 462 463 464 465 468 470 478 479 482 484 485 488)

»*Journal officiel de la République française*« (A francia köztársaság hivatalos lapja), Versailles majd Párizs. – *305 319 322 360–361 464 475 487 522 542 552–553* (250 270 279 323' 459 480 486)

»*Journal de Paris*« (Párizsi Újság). – *326* (286 288)

»*Journal de Saint-Pétersbourg*« (Szentpétervári Újság). – *262* ([179])

JUNG, Hermann (1830–1901) – svájci órás, részt vett a svájci munkásmozgalomban, majd Londonba emigrált; 1864–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja és Svájc ügyeivel megbízott titkára, 1871–72 a Főtanács pénztárnoka, 1865-ben a londoni konferencia alelnöke, a genfi, a brüsszeli, a bázeli kongresszus és az 1871-es londoni konferencia elnöke; a brit föderális tanács tagja; az 1872-es hágai kongresszusig Marx híve, később csatlakozott a trade unionok reformista szárnyához. – *5 251 331 355 393 395 423* ([1 153 322 369 413])

K

KAMEKE, Georg Arnold Karl von (1817–1893) – német tábornok; 1873–83 hadügyminiszter. – *28 206*

KAMENSZKIJ, Gavriil Pavlovics (1824–1898) – orosz közgazdász, a cári kormány külföldi ügynöke; 1872-ben egy svájci törvényszék pénzhamisításért távollétében börtönbüntetésre ítélte. – *453*

»*Der Kamerad*« (A Bajtárs), Bécs. – *171–172*

»*Karlsruher Zeitung*« (Karlsruhei Újság). – *206* ([124])

KELLER – német tábornok. – *234*

KERATRY, Emile, comte de (1832–1905) – francia politikus, orléanista; 1870 szept.–okt. párizsi rendőrprefektus, majd a bretagne-i szárazföldi haderők szervezője, 1871-ben Haute-Garonne département prefektusa; 1871 ápr. nagy szerepet játszott a toulouse-i Kommün leverésében. – *163 171 186 368 613–619*

KINGLAKE, Alexander William (1809–1891) – angol történész és politikus, liberális; 1857–68 a parlament tagja. – *215*

– *The Invasion of the Crimea: Its Origin and an Account of its Progress down to the Death of Lord Raglan* (A Krím elözönlése: eredete és lefolyásának története Lord Raglan haláláig), Lipcse 1863. – *215–216*

»*Kladderadatsch*« (Durr-bele), Berlin. – *312* ([254])

KLEIN, Johann Jakob (szül. kb. 1818) – német orvos, a Kommunisták Szövetségének tagja, a kölni kommunista-per egyik vádlottja, az esküdtszék felmentette. – *452*

KOLB – német munkásmozgalmi vezető, 1870–71 a Főtanács tagja. – *331 354*

KOLB, Georg Friedrich (1808–1889) – német publicista és statisztikus; polgári demokrata. – *278*

KOSSUTH Lajos (1802–1894) – a magyar liberális nemesi mozgalom vezetője; 1848-ban az első független magyar kormány pénzügyminisztere, szeptembertől az Országos Honvédelmi Bizottmány feje; 1849 áprilisában Magyarország kormányzó-elnöke; a forradalom bukása után Törökországba emigrált, majd Angliában, Amerikában s utóbb Olaszországban élt. – *433*

»*Kölnische Zeitung*« (Kölni Újság). – *186–187 207 223 244 371* ([123 126 154])

»*Königlich-Preussischer Staatsanzeiger*« (Királyi Porosz Állami Értesítő), Berlin. – *213* ([129])

KUMMER, Ferdinand von (1816–1900) – német tábornok. – *115 134*

KÜCHENMEISTER, Friedrich (1821–1890) – német orvos, parazitológus. – *277*

L

LACRETELLE, Charles-Nicolas (1822–1891) – francia tábornok. – *487*

LADMIRAULT, Louis-René-Paul de (1808–1898) – francia tábornok; a 30–40-es években részt vett Algéria meghódításában; 1859-ben az itáliai háborúban hadosztályparancsnok; 1871–78 Párizs kormányzója. – *28–29 33 55–56 142*

LAFARGUE, J. (megh. 1870 v. 1871) – Paul Lafargue apja. – *367*

Lafargue, Laura *lásd* Marx, Laura

LAFARGUE, Paul (1842–1911) – francia szocialista; az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1866–69 Spanyolország ügyeivel megbízott titkár; részt vett az Internacionálé franciaországi, spanyolországi és portugáliai szekcióinak megalapításában; 1872-ben küldött a hágai kongresszuson; a francia munkáspárt egyik alapítója; Marx és Engels híve, 1868-tól Marx veje. – *367–369 587 612–619* (376 395)

LAFFITTE, Jacques (1767–1844) – francia bankár és politikus; orléanista. – *294 472*

LAFONT – francia köztisztviselő, 1871-ben a börtönök főfelügyelője. – *493*

LAJOS, XIV. (1638–1715) – francia király 1643–1715. – *153 460 549* (402 494).

LAJOS, XVI. (1754–1793) – francia király 1774–1792. – *491 572*

LAJOS, XVIII. (1755–1824) – francia király 1814 és 1815–1824. – *516* (234)

LAJOS FÜLÖP, I. (1773–1850) – orléans-i herceg; francia király 1830–1848. – *85 109 283 294–296 302 312 322 461–463 469–474 478 486 531–534 538 549–550 569–570* (109 219 231)

LAJOS FÜLÖP ALBERT, Orléans hercege, Párizs grófja (1838–1894) – Lajos Fülöp francia király unokája; 1842–48 trónörökös; trónkövetelő; 1861–62 az amerikai polgárháborúban az északiak oldalán harcolt. – *551*

LAMENNAIS (La Mennais), Hugues-Félicité-Robert de (1782–1854) – francia abbé, publicista, keresztény szocializmust hirdetett, az egyház és az állam szétválasztásáért küzdött; 1848-ban az alkotmányozó nemzetgyűlés tagja (hegypárti). – *520*

LANDOR, R. – amerikai újságíró. – *592–595* (524)

LAROCHEJAQUELEIN (La Rochejacquelin), Henri-Auguste-Georges, marquis de (1805–1867) – francia politikus, a legitimisták egyik vezetője; 1848–51 az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; III. Napóleon alatt szenátor. – *535*

LA RONCIERE LE NOURY, Camille-Adalbert-Marie, baron Clément de (1813–1881) – francia tengernagy. – *174*

LAVALLEE, Théophile-Sébastien (1804–1866) – francia történész és katonai geográfus. – *106*

– *Les frontières de la France* (Franciaország határai), Párizs 1864. – *106* (75)

LAW, Harriet (1832–1897) – angol publicista, az ateista mozgalom egyik vezetője; 1867–72 a Főtanács tagja, 1872-ben az Internacionálé manchesteri szekciójának tagja. – *392 422*

LEBRUN, Barthélemy-Louis-Joseph (1808–1889) – francia tábornok. – *70*

LECOMTE, Claude-Martin (1817–1871) – francia tábornok. – *302–303 306 322–324 463–465 521 536–539 543*

LEDRU-ROLLIN, Alexandre-Auguste (1807–1874) – francia ügyvéd, publicista, a kispolgári demokraták egyik vezetője; a „Réforme" szerkesztője; 1848-ban az ideiglenes kormány belügyminisztere és a végrehajtó bizottság tagja; az alkotmányozó és a törvény-

hozó nemzetgyűlés tagja (hegypárti); az 1849 jún. 13-i tüntetés után Angliába emigrált; 1870-ben visszatért, 1871-ben a nemzetgyűlés tagja; a német békeszerződés elleni tiltakozásul lemond. – *238 581* (144 145)

LE FLO (Leflô), Adolphe-Emmanuel-Charles (1804–1887) – francia tábornok és diplomata, monarchista; 1848–49 az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; az államcsíny után száműzték; 1870–71 a nemzeti védelem kormányában hadügyminiszter, majd pétervári nagykövet. – *302–303 306 468 539 543*

LEGREULIER – 1870-ben a Főtanács tagja. – *5*

LEMAITRE, Antoine-Louis Prosper (Fréderic) (1800–1876) – francia színész és színműíró. – *461*

LE MOUSSU, A. – francia vésnök, kommünár; a Kommün leverése után emigrált Londonba; 1871–72 a Főtanács tagja és az amerikai francia szekciók ügyeivel megbízott titkár, Marx irányvonalát követte. – *393 423*

LEROUX, Pierre (1797–1871) – francia publicista, utopikus szocialista, Saint-Simon követője; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja (hegypárti); 1851–52 emigráns Angliában. – *591*

LESSNER, Friedrich (1825–1910) – német szabó, a Kommunisták Szövetségének tagja; részt vett az 1848–49-es forradalomban; a kölni kommunista-perben 3 évi várbortonre ítélik; 1856-ban Londonba emigrál, részt vesz az Internacionálé minden kongresszusán és konferenciáján, tagja a Főtanácsnak, a londoni Német Munkás Művelődési Egyletnek, a brit föderális tanácsnak, egyik alapítója az angol Fuggetlen Munkáspártnak, Marx és Engels híve. – *5 251 331 354 392 422 452*

LEUCKART, Rudolf (1822–1898) – német parazitológus. – *277*

»*Il Libero Pensiero. Giornale dei Razionalisti*« (A Szabad Gondolat. A Racionalisták Lapja), Firenze. – *451* (407)

»*La Liberté*« (A Szabadság), Párizs (ill. Tours, Bordeaux, Versailles). – *267 270 482 492* (181 188 298)

LIEBKNECHT, Wilhelm (1826–1900) – német szocialista; a Kommunisták Szövetségének tagja és az 1848-as forradalom résztvevője, utána Svájcba, majd Londonba emigrált; 1862-ben visszatért Németországba; az Internacionálé tagja és a német szociáldemokrata munkáspárt egyik megalapítója, a „Vorwärts" szerkesztője, később a II. Internacionálé egyik fő szervezője; Marx és Engels híve. – *253 255 260 452 606 608* (1 143 148 163 167 196 399)

LINCOLN, Abraham (1809–1865) – amerikai politikus, a Republikánus Párt egyik alapítója, az Egyesült Államok elnöke 1861–1865; a polgárháború alatt tobb fontos polgári demokratikus reformot hajtott végre és áttért a forradalmi hadvezetésre; 1865 ápr. 14-én a rabszolgatartók által szervezett merénylet áldozata lett. – *476 482 552* (503)

LINTERN, W. – angol munkásmozgalmi vezető; 1870-ben a Főtanács tagja. – *5*

LITTRE, Maximilien-Paul-Emile (1801–1881) – francia polgári filozófus, filológus és politikus. – *522–523*

LOCHNER, Georg (szül. kb. 1824) – német asztalos; a Kommunisták Szövetségének és a londoni Német Munkás Művelődési Egyletnek, 1864–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, küldött az 1865-ös és 1871-es londoni konferencián; Marx és Engels híve. – *331 359 392 422*

LONGUET, Charles (1839–1903) – francia újságíró, proudhonista; 1866–67 és 1871–72 a Főtanács tagja, 1866-ban Belgium ügyeivel megbízott titkár, 1867-ben kuldott a lau-

sanne-i, 1868-ban a brüsszeli kongresszuson, 1871-ben a londoni konferencián és 1872-ben a hágai kongresszuson; 1870–71 részt vett Párizs védelmében, a Párizsi Kommün tagja; a Kommün leverése után emigrált Angliába; később csatlakozott a posszibilistákhoz; 1872-től Marx veje. – *392 422–423*

LOPATYIN, German Alexandrovics (1845–1918) – orosz közgazdász, forradalmár; Csernisevszkij tanítványa, Londonban Marx köréhez tartozott; 1870-ben az Internacionálé Főtanácsának tagja; a „Tőke" első kötetének orosz fordítója, munkáját letartóztatása után N. F. Danyielszon folytatta. – *251*

LORENZ, Joseph (1814–1879) – osztrák katonatiszt, feltaláló. – *86*

LORENZO, Anselmo (1841–1915) – spanyol nyomdász; 1869-től az Internacionálé tagja, 1871-ben küldött a londoni konferencián, 1872-ben a spanyol föderális tanács titkára. – *378 434 605* (344 354)

Louis-Napoléon *lásd* Napóleon, III.

LÖWENFELD, von – német tábornok. – *136*

LUCRAFT, Benjamin (1809–1897) – angol asztalos, szakszervezeti vezető; részt vett az Internacionálé alapító gyűlésén; 1864–71 a Főtanács tagja; küldött az 1868-as brüsszeli és az 1869-es bázeli kongresszuson; a Reformliga végrehajtó bizottságának tagja; 1871-ben szembefordult a Párizsi Kommünnel és „A polgárháború Franciaországban" c. üzenettel és kilépett a Főtanácsból. – *6 251 345–346 349 359* (208 304 306 308)

LYNCH, John (XVI. sz.) – amerikai bíró, aki korlátlan teljhatalommal bíráskodott North-Carolina-ban szökevény négerek és gonosztettel vádolt személyek felett; róla nyerte nevét a lincselés: a tömegnek valódi vagy vélt bűnösön gyakorolt, vizsgálat nélküli önbíráskodása. – *464–465 539*

LYONS, Richard Birkerton Pemell, Lord (1817–1887) – angol diplomata, 1858–65 washingtoni követ, 1865–67 konstantinápolyi, 1867–87 párizsi nagykövet; Favre és Bismarck 1870 szeptemberi tárgyalásainak közvetítője. – *351–353*

M

MACDONNEL, J. P. (szül. kb. 1845) – ír munkásmozgalmi vezető; 1871–72 a Főtanács tagja és írország ügyeivel megbízott titkár, 1871-ben küldött a londoni konferencián, 1872-ben a hágai kongresszuson; 1872-ben emigrált az Egyesült Államokba és az amerikai munkásmozgalomban tevékenykedett. – *331 354 359 392–393 423*

MACK, Karl, Freiherr von Leiberich (1752–1828) – osztrák tábornok, 1805-ben a Napóleon elleni háborúban az osztrák seregek parancsnoka. – *29 57*

MAC-MAHON, Marie-Edmé-Patrice-Maurice, comte de, (1859-től) duc de Magenta (1808–1893) – francia tábornok, majd tábornagy, bonapartista; részt vett az algériai, a krími és az itáliai háborúban; 1864–70 Algéria főkormányzója; 1870-ben Sedannál 100 000 főnyi hadsereg élén kapitulált; 1871-ben a Kommünt vérbe fojtó versailles-i csapatok főparancsnoka; 1873–79 köztársasági elnök. – *22–29 33 36–40 46 50–52 57–76 81 98 107 143 146 148–149 160 324 328–329 483 553* (23 24 50 57)

MAGNE, Alfred – Pierre Magne fia, francia köztisztviselő, Loire département fő adószedője. – *462*

MAGNE, Pierre (1806–1879) – francia politikus, 1848-ig orléanista, majd bonapartista; 1855–60, 1867–69, 1870, 1873–74 pénzügyminiszter. – *462*

MALET, Sir Edward Baldwin, Baronet (1837–1908) – angol diplomata, 1867–71 párizsi nagykövetségi titkár. – *352–353*

MALJOURNAL (szül. kb. 1843) – francia kommünár, a nemzeti gárda központi bizottságának tagja; az Internacionálé tagja. – *304 524*

MALON, Benoît (1841–1893) – francia kispolgári szocialista; az Internacionálé tagja, küldött az 1866-os genfi kongresszuson; az 1871-es versailles-i nemzetgyűlés tagja, majd lemondott mandátumáról; tagja a nemzeti gárda központi bizottságának és a Párizsi Kommünnek; a Kommün leverése után emigrált Olaszországba, majd Svájcba; később a posszibilisták egyik vezetője. – *396*

»*The Manchester Guardian*« (Manchesteri Figyelő). – *55* (41)

Manifest des Ausschusses der sozialdemokratischen Arbeiterpartei (A szociáldemokrata munkáspárt bizottságának kiáltványa); „Der Volksstaat", 1870 szept. 11. sz. – *248–249 252* (148 157 163)

MANTEUFFEL, Edwin Hans Karl, Freiherr von (1809–1885) – porosz tábornok, 1857-től a katonai iroda főnöke, 1861-től I. Vilmos főhadsegéde, 1873-tól vezértábornagy. – *170–171 179–180 193 205–206 210 218 223–227 230*

MANUEL, Jacques-Antoine (1775–1827) – francia ügyvéd, demokrata; 1818–23 a küldöttkamara tagja; a reakciós többség megfosztotta mandátumától. – *605*

MARKOWSKI (Markovszkij) – orosz kormányügynök; a lengyel emigráció körében működött, majd 1871-ben Thiers munkatársa. – *316*

»*La Marseillaise*« (A Marseillaise), Párizs. – *3* (6)

MARTIMPREY, Ange-Auguste de (1809–1875) – francia tábornok; 1859-ben az itáliai háborúban dandárparancsnok. – *37*

MARTIN, Constant – francia forradalmár, blanquista; a Párizsi Kommün résztvevője, a Kommün leverése után emigrált Londonba; 1871–72 a Főtanács tagja, küldött az 1871-es londoni konferencián. – *392 422 609–610* (335 345)

MARTIN DES PALLIERES, Charles-Gabriel-Félicité (1823–1876) – francia tábornok. – *186*

MARX, Eleanor (1855–1898) – Marx legfiatalabb leánya; 1884-től részt vett az angol és a nemzetközi munkásmozgalomban; Dr. E. Aveling felesége. – *367–369 397 612–619*

MARX, Jenny (szül. von Westphalen) (1814–1881) – Marx felesége és munkatársa. – *368 615*

MARX, Jenny (1844–1883) – Marx legidősebb lánya; 1872-től Ch. Longuet felesége. – *367–369 397 612–620* (370)

MARX, Karl Heinrich (1818–1883). – *5 239 251 257 266 269–272 274 277 331 337 341–344 347–350 355–371 392 397–400 423 433 441 448–449 452 567 575 581 585–596 600–612 620* (1 10 22 51 140 141 143 148 153 163 170 181 183 189 191 196 197 198 208 298 300 301 303 304 328 334 336 346 349 351 352 354 355 356 359 361 362 365 367 370 374 375 376 395 410 412 414)

– *Der Achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte* (Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája); „Die Revolution", New York 1852, II. kiad., Hamburg 1869. – *306 567* (7 252 416)

– *Herr Vogt* (Vogt úr), London 1860. – *277* (143 198 199 204)

– (Névtelenül:) *Address and Provisional Rules of the Workingmen's International Association, established September 28, 1864, at a public meeting held at St. Martin's Hall, Long Acre, London* (A Nemzetközi Munkásszövetség – megalakult egy 1864 szeptember 28-án a St. Martin's Hallban, Long Acre, London, tartott nyilvános gyűlésen – alapító üzenete és ideiglenes szervezeti szabályzata). [London] 1864. – *1 333 338 388 417–419 435–437 605* (376 540)

– *The Civil War in France. Address of the General Council of the International Workingmen's Association* (A polgárháború Franciaországban. A Nemzetközi Munkásszövetség Fő-

tanácsának üzenete). II., átnézett kiad., [London] 1871. – *338 340–341 343 345–346 349–350 359 369 424 441*

– *Der Bürgerkrieg in Frankreich. Adresse des Generalraths der Internationalen Arbeiter-Association an alle Mitglieder in Europa und den Vereinigten Staaten. Separatabdruck aus dem Volksstaat* (A polgárháború Franciaországban. A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának üzenete minden taghoz Európában és az Egyesült Államokban. Különlenyomat a „Volksstaat"-ból). Lipcse 1871. – *567–568 574–575 577 588–590*

MARX, Laura (1845–1911) – Marx középső lánya; a francia munkásmozgalom résztvevője; 1868-tól P. Lafargue felesége. – *367–369 397 612–619*

MAURICE ZEVY – magyar szabó; 1866–72 a Főtanács tagja, 1870–71 Magyarország ügyeivel megbízott titkár. – *5 251 331 355 392 422*

MAYO, Henry – angol munkásmozgalmi vezető; 1871–72 a Főtanács tagja, 1872-től a brit föderális tanács tagja, a reformista szárnyhoz csatlakozott; szembefordult az 1872-es hágai kongresszus határozataival. – *392 422*

MAZZINI, Giuseppe (1805–1872) – olasz polgári demokrata forradalmár; az itáliai nemzeti felszabadító mozgalom egyik vezetője; 1849-ben a Római Köztársaság ideiglenes kormányának elnöke; 1850-ben Londonban az Európai Demokrácia központi bizottságának egyik alapítója; az 50-es évek elején III. Napóleonnál keresett támogatást, majd határozottan szembefordult vele. – *239 358–359 439–440 591 595–598* ([320])

Mecklenburg nagyhercege *lásd* Frigyes Ferenc, II.

MICHEL, Alexandre-Ernest – francia tábornok. – *186*

MILL, John Stuart (1806–1873) – angol filozófus és közgazdász, szabadkereskedő, a klasszikus gazdaságtan epigonja. – *595*

MILLER, Joe (1684–1738) – népszerű angol színész. – *293 459 530*

MILLIERE, Jean-Baptiste (1817–1871) – francia munkás, majd ügyvéd és újságíró, baloldali proudhonista; 1870-ben a nemzeti gárda főnöke; 1871-ben a Kommün küldötte a nemzetgyűlésben; 1871 máj. 26-án a versailles-iak agyonlőtték. – *293 334 338 458 526 529 591* ([238])

– *Le faussaire* (A hamisító); „Le Vengeur" 1871 febr. 8. sz. – *293 334 458–459 526 529*

MILES, Charles – angol mérnök; 1871-ben a Főtanács tagja. – *331 359*

MILNER, George – ír származású szabó, a Nemzeti Reformszövetség, a Land and Labour League és 1868–72 a Főtanács tagja; küldött az 1871-es londoni konferencián; 1872 őszétől a brit föderális tanács tagja. – *5 251 331 354 392 422* ([153])

MILTON, John (1608–1674) – angol író. – *502*

– *The Paradise Lost* (Az elveszett Paradicsom). – *502*

MINIE, Claude-Etienne (1804–1879) – francia katonatiszt; egy róla elnevezett lőfegyver feltalálója. – *108*

MIRABEAU, Honoré-Gabriel-Victor Riqueti, comte de (1749–1791) – francia író és politikus; a forradalomban a nagyburzsoázia és a polgárosult nemesség képviselője. – *295*

MOLIERE (Jean-Baptiste Poquelin) (1622–1673) – francia vígjátékíró.

– *Monsieur Pourceaugnac* (Pourceaugnac úr). – *298 536* ([235])

MOLINET, vicomte de (megh. 1871) – francia arisztokrata. – *524*

MOLTKE, Helmuth Karl Bernhard, Graf von (1800–1891) – porosz katonatiszt, vezértábornagy, katonai szakértő és író, a porosz militarizmus és sovinizmus egyik ideológusa;

1857–71 a porosz és 1871–88 a császári vezérkar főnöke. – *18 24 48 63 120 140–141 156–157 163–164 167 171 178 223–224 227*

»*Moniteur des communes*« (A kommünök értesítője), Versailles. – *484 487 551–552* (452 461)

»*Moniteur officiel du Gouvernement général du Nord de la France et de la Préfecture de Seine-et-Oise*" (Az Észak-Franciaországi Főkormányzóság és a Seine-et-Oise-i Prefektúra Hivatalos Értesítője), Versailles. – *255* (166)

»*Le Moniteur universel*« (Általános Értesítő), Párizs (ill. Tours). – *176 295 297–298 473–474 519 532–533* (116 203 223 225 232 436)

MONTALEMBERT, Marc-René, marquis de (1714–1800) – francia tábornok, hadmérnök. – *77*

Montauban *lásd* Palikao

MONTAUDON, Jean-Baptiste-Alexandre – francia tábornok. – *38*

MONTESQUIEU, Charles-Louis de Secondat, baron de la Brède et de (1689–1755) – francia filozófus, politikai író, a felvilágosodás képviselője, az alkotmányos monarchia ideológusa. – *311 520 523*

– *De l'esprit des lois* (A törvények szelleméről) (1748), új kiad., London 1757. – *520 523* (483)

Montijo, Eugénie *lásd* Eugénia

MOORE, Sir John (1761–1809) – angol tábornok; 1808–09 a Portugáliában harcoló angol csapatok főparancsnoka. – *160*

»*The Morning Advertiser*« (Reggeli Közlöny), London. – *356* (318)

»*Московские Ведомости*« (Moszkvai Közlöny). – *449 452* (406)

»*Le Mot d'ordre*« (A Jelszó), Párizs. – *317 482 493* (264 443 445)

MOTTERSHEAD, Thomas – angol szövőmunkás, 1869–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, 1871–72 Dánia ügyeivel megbízott titkár, küldött az 1871-es londoni konferencián és az 1872-es hágai kongresszuson; a reformisták mellé állt. – *5 251 331 354 393 423 587*

Moussu *lásd* Le Moussu

MURRAY, Charles – angol cipész, a trade unionok egyik vezetője; 1870–72 a Főtanács és a brit föderális tanács tagja; Marx és Engels híve. – *5 251 331 354 392 422*

N

NAPÓLEON, I. (Bonaparte) (1769–1821) – francia császár 1804–1814 és 1815. – *5 19 29 57 61 64 78 94 143 147 153 183–185 232–233 240 246 296 467 480 497 502 507 531 534 552 572 576* (39 42 43 45 49 60 63 86 96 97 108 149 160 234 263 439)

NAPÓLEON, III. (Louis Bonaparte) (1808–1873) – I. Napóleon unokaöccse; 1848–52 a második köztársaság elnöke; francia császár 1852–1870. – *1–3 9–12 19–23 26–34 40 44–46 51–54 61 85–89 96 105 138 145–149 167–168 176 227 239 243–250 261 264 278–281 292 296 300–302 312–319 322 338 439 459 462–464 471–472 477 480 486 490 494 502 507 518 527–534 539 543 557 567–570 582 586 608* (2 3 4 7 57 61 64 100 145 146 157 160 168 202 215 224 227 263 285 301 497)

– (Névtelenül:) *Campagne de 1870. Des causes qui ont amené la capitulation de Sedan. Par un officier attaché à l'État-Major Général, avec les plans de la place et de bataille* (Azon okokból, melyek maguk után vonták a sedani kapitulációt. Írta a fővezérkar egy beosztott tisztje, a helyszínrajzokkal és csatatervekkel), Brüsszel [1870]. – *145–150* (100)

»*Le National*« (Nemzeti Újság), Párizs. – *302 333 465 473 479 538* (242)

»*The National Reformer*« (A Nemzeti Reformer), London. – *448* (403)

»*Nationalzeitung*« (Nemzeti Újság), Berlin. – *365 371* (327)

NERO, Claudius Caesar Germanicus (37–68) – római császár 54–68. – *475*

»*Neue Freie Presse*« (Új Szabad Sajtó), Bécs. – *347* (309)

»*Neuer Sozialdemokrat*« (Új Szociáldemokrata), Berlin. – *452* (409)

»*New York Daily Tribune*« (New York-i Napi Híradó). – *482* (329 446)

»*The New York Herald*« (New York-i Hírnök). – *351 366–367* (316 328)

New Yorker Kriminalzeitung *lásd* Belletristisches Journal

»*Norddeutsche Allgemeine Zeitung*« (Északnémet Általános Újság), Berlin. – *279* (205)

NYECSAJEV, Szergej Gennagyijevics (1847–1882) – orosz anarchista és összeesküvő; 1868–69-ben részt vett a pétervári diákmozgalmakban; 1869-ben Moszkvában megalapította a „Narodnaja raszprava" nevű titkos szervezetet, majd Svájcba emigrált; 1869–71-ben szoros kapcsolatban állt Bakunyinnal; 1872-ben a svájci hatóságok kiszolgáltatták a cári kormánynak, elítélték és a Péter-Pál-erődben halt meg. – *350 390 401 453 602* (362 374)

O

OBERNITZ, Hugo (1819–1901) – német tábornok. – *175*

»*El Obrero*« (A Munkás), Palma. – *259* (175)

ODGER, George (1820–1877) – angol cipész, szakszervezeti vezető; egyik alapítója és 1862–72 titkára a londoni Trades Councilnak; tagja a Lengyelország Függetlenségéért Küzdő Brit Nemzeti Ligának, a Land and Labour League-nek és a Munkásképviseleti Ligának; részt vett az Internacionálé alapító gyűlésén; 1864–71 a Főtanács tagja, 1864–67 a Tanács elnöke, részt vett az 1865-ös londoni konferencián és az 1866-os genfi kongresszuson; a Reformliga végrehajtó bizottságának tagja; az angol választójogi reformért folyó harc során kompromisszumra lépett a burzsoáziával; 1871-ben szembefordult a Párizsi Kommünnel és a Főtanács üzenetével, kilépett a Főtanácsból. – *5 251 338 345–346 349 359 424 581 600–601* (208 304 308 388 506)

OLLIVIER, Emile (1825–1913) – francia ügyvéd, író és politikus, mérsékelt republikánus; 1857-től a Törvényhozó Testület tagja, a 60-as évek végén bonapartista; 1870 jan.–aug. elnök; Liszt Ferenc veje. – *148 467 543* (31 430)

ORLEANS, Henri-Eugène-Philippe-Louis d', duc d'Aumale (1822–1897) – Lajos Fülöp fia; részt vett Algéria meghódításában, 1847–48 Algír főkormányzója; az 1848-as februári forradalom után Angliába emigrált; 1871-ben a versailles-i nemzetgyűlés tagja. – *468* (432)

ORLEANS-OK – a Bourbonok ifjabb ága; a francia trónon 1830–1848. – *279 317* (432)

»*Ostseezeitung*« (Keleti-Tengeri Újság), Stettin. – *263–264* (180)

OUDINOT, Nicolas-Charles-Victor, (1809-től) duc de Reggio (1791–1863) – francia tábornok, orléanista; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; 1849-ben a Római Köztársaság elleni expedíciós hadsereg parancsnoka; az államcsíny után megkísérelt ellenállást szervezni. – *532*

P

Paladines *lásd* Aurelle de Paladines

PALIKAO, Charles-Guillaume-Marie-Apollinaire-Antoine Cousin-Montauban, comte de (1796–1878) – francia tábornok és politikus, bonapartista; a harmadik ópiumháborúban az angol–francia expedíciós csapatok parancsnoka; 1870 aug.–szept. kormányelnök és hadügyminiszter. – *10 40–41 46 108 148 299 461* (31)

»*The Pall Mall Gazette*« (Pall Mall Újság), London. – *7 145 166 262 337 348–349* (1 10 111 143 153 163 298 300 306 311)

Pallières *lásd* Martin des Pallières

PALMERSTON, Henry John Temple, Viscount (1784–1865) – angol politikus; eleinte tory, 1830-tól a whigek jobbszárnyának egyik vezetője; 1809–28 hadügyi államtitkár, 1830–34, 1835–41 és 1846–51 külügyminiszter, 1852–55 belügyminiszter, 1855–58, 1859–65 miniszterelnök. – *344* (307)

Papiers et correspondance de la famille impériale (A császári család iratai és levelezése), Párizs 1871. – *277 281–283* (198 207)

»*Paris-Journal*« (Párizsi Újság). – *266 269–273 338 347 357 482 619* (181 182 183 191)

Párizs grófja *lásd* Lajos Fülöp Albert

PARNELL, James – angol munkásmozgalmi vezető; 1869 70 a Főtanács tagja. – *5 251*

PENE, Henri de (1830–1888) – francia újságíró; legitimista, majd bonapartista. – *303 523 540 619–620* (182)

PERTZ, Georg Heinrich (1795–1876) – német történész, mérsékelt konzervatív. – *184–185* (120)

– *Das Leben des Feldmarschalls Grafen Neithardt von Gneisenau* (Gróf Neithardt von Gneisenau tábornagy élete), Berlin 1865. – *184–185* (120)

»*Le Petit-Journal*« (A Kisújság), Párizs. – *452*

PFÄNDER, Karl (kb. 1818–1876) – német munkás, miniatúra-festő; az Igazak Szövetségének tagja, a londoni Német Munkás Művelődési Egylet egyik alapítója; a Kommunisták Szövetsége központi vezetőségének, majd 1864–67 és 1870–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja; Marx és Engels híve. – *5 251 331 354 392 422*

PIC, Jules – francia újságíró, spekuláns; bonapartista. – *293 490 529*

PICARD, Eugène-Arthur (1825–1877) – francia földbirtokos, újságíró és tőzsdespekuláns; mérsékelt republikánus. – *293–294 319 459 527 529–530 551*

PICARD, Louis-Joseph-Ernest (1821–1877) – az előbbi testvére; francia ügyvéd és politikus, mérsékelt republikánus; a nemzeti védelem kormányában pénzügyminiszter, febr. 19-től a Kommün leveréséig belügyminiszter. – *293–294 299 304 330 458–465 472 484–485 487 521 527 529–530 605*

PIETRI, Joseph-Marie (1820–1902) – francia politikus, bonapartista; az államcsíny résztvevője; 1866–70 Párizs rendőrfőnöke. – *3 320 460 471 478 492 530 552*

PIUS, IX. (1792–1878) – római pápa 1846–1878. – *153 442 597*

Political Notes on the Present Situation of France and Paris. By a French Positivist. Ed. by E. S. Beesly (Politikai jegyzetek Franciaország és Párizs jelenlegi helyzetéről. Írta egy francia pozitivista. Kiadta E. S. Beesly) [London 1871]. – *330 338* (294)

DE POTTER, Louis (1786–1859) – belga publicista és politikus; az 1830-as belga forradalomban az ideiglenes kormány tagja. – *605*

POUYER-QUERTIER, Augustin-Thomas (1820–1891) – francia gyáros; 1871–72 pénzügyminiszter. – *299 323–324 461–462 465 530*

»*Die Presse*« (A Sajtó), Bécs. – *347* (310)

Procès-verbaux du congrès de Genève 1866. Rapport du Conseil Général (Az 1866-os genfi kongresszus jegyzőkönyve. A Főtanács beszámolója); „Courrier International", London, 1867 márc. és ápr. sz. – *419*

Procès-verbaux du congrès de l'Association Internationale des Travailleurs, réuni à Lausanne du 2 au 8 septembre 1867 (A Nemzetközi Munkásszövetség 1867 szeptember 2-től 8-ig Lausanne-ban tartott kongresszusának jegyzőkönyve), Chaux-de-Fonds 1867. – *388 419–421 436* (357)

»*Le Progrès*« (A Haladás), Le Locle. – *377 392 396* (340)

»*Il Proletario Italiano*« (Az Olasz Proletár), Torino. – *435–436* (391)

PROTOT, Eugène (1839–1921) – francia ügyvéd, orvos és újságíró, jobboldali blanquista; a Párizsi Kommün és a jogügyi bizottság tagja; a Kommün leverése után emigrált Svájcba, majd Angliába; fellépett az Internacionálé és a marxisták ellen. – *490*

PROUDHON, Pierre-Joseph (1809–1865) – francia publicista, kispolgári szocialista; az anarchizmus egyik megalapítója. – *574–575 597*

– *Idée générale de la révolution au XIXe siècle etc.* (A forradalom általános eszméje a XIX. században stb.); „Oeuvres complètes" („Összes Művei"), X. köt. Párizs 1868. – *575*

»*Provinzialkorrespondenz*« (Tartományi Tudósító), Berlin. – *223* (135)

»*Public Opinion*« (Közvélemény), London. – *364–365 371* (325)

»*Punch, or the London Charivari*« (Paprikajancsi vagy a Londoni Zenebona). – *312* (255)

PYAT, Félix (1810–1889) – francia publicista, drámaíró és politikus, kispolgári demokrata; részt vett az 1848-as forradalomban; 1849-ben Svájcba, majd Belgiumba és Angliába emigrált; az önálló munkásmozgalom ellenzője, rágalomhadjáratot folytatott Marx és az Internacionálé ellen és ehhez a londoni francia szekciót is felhasználta; a Párizsi Kommün tagja, a Kommün leverése után emigrált Angliába. – *381–382 584 587*

Q

Quatrième congrès de l'Association Internationale des Travailleurs, tenu à Bâle 1869. Rapport du délégué des sections de la fabrique à Genève (A Nemzetközi Munkásszövetség 1869-ben Bázelban tartott negyedik kongresszusa. A genfi gyári szekciók küldöttének beszámolója), Genf 1869. – *419*

R

RADETZKY, Joseph, Graf (1766–1858) – osztrák tábornagy, 1848–49 a Felső-Itáliában harcoló császári sereg főparancsnoka, részt vett az itáliai forradalom leverésében; 1850–57 a lombard–velencei királyság főkormányzója. – *78* (52)

RAGLAN, Fitzroy James Henry Somerset, Lord (1788–1855) – angol tábornok, 1854-től tábornagy, 1808–14, 1815 Wellington hadsegéde a Napóleon elleni háborúkban; 1827–52 a főparancsnok katonai irodájának titkára, 1852–54 táborszernagy, 1854–55 a krími hadsereg főparancsnoka. – *215–216*

RANVIER, Gabriel (1828–1879) – francia forradalmár, blanquista; a Párizsi Kommün, a hadügyi és a jóléti bizottság tagja; a Kommün leverése után emigrált Angliába; 1871–72 a Főtanács tagja, küldött az 1872-es hágai kongresszuson; amikor a kongresszus áthelyezte a Főtanács székhelyét New Yorkba, kilépett a Szövetségből. – *422*

»*Le Rappel*« (Toborzó), Párizs. – *462–463 469 476 483–484 486–487 551–553* (418 419 434 437 447 450 458 461)

REGIS, Vitale (Etienne PECHARD) – olasz forradalmár; Londonban az Internacionálé olasz szekciójának tagja, részt vett a Párizsi Kommünben, 1871–72 a Főtanács tagja. – *422*

REID, Robert – angol újságíró; 1871-ben angol és amerikai lapok franciaországi tudósítója, rokonszenvezett a Párizsi Kommünnel. – *351–354*

REITLINGER – Jules Favre magántitkára. – *334*

RENAULT, Hippolyte-Pierre-Publius, baron (1807–1870) – francia tábornok, a 30–40-es években részt vett Algéria meghódításában; 1859-ben az itáliai háborúban hadosztályparancsnok. – *174*

RENAUT – francia ügyvéd; 1871-ben a kommünár Rastoul védője a versailles-i törvényszéken. – *370*

Report of the Fourth Annual Congress of the International Workingmen's Association, held at Basle, in Switzerland. From the 6th to the 11th September 1869 (A Nemzetközi Munkásszövetség 1869 szeptember 6-tól 11-ig a svájci Bázelban tartott negyedik évi kongresszusának beszámolója), London [1869]. – *419 443 445 603* (400 535)

Resolutions of the Conference of Delegates of the International Workingmen's Association. Assembled at London from 17th to 23rd September 1871 (Circular issued by the General Council of the Association) (A Nemzetközi Munkásszövetség 1871 szeptember 17-től 23-ig Londonban tartott küldöttkonferenciájának határozatai (A Szövetség Főtanácsa által kibocsátott körlevél)), London 1871. – *419 421–422 428 436–437*

REUTER, Paul Julius, Freiherr von (1821–1899) – a Reuter hírügynökség alapítója (1851). – *44*

»*Le Réveil*« (Az Ébresztő), Párizs. – *2* (5)

»*La Revolución social*« (A Szociális Forradalom), Palma. – *259* (175)

»*La Révolution sociale*« (A Szociális Forradalom), Genf. – *436 446* (392)

ROACH, John – angol munkásmozgalmi vezető, 1871–72 a Főtanács tagja, küldött az 1872-es hágai kongresszuson, a brit föderális tanács ügyeivel megbízott titkár; a reformista szárnyhoz csatlakozott; szembefordult a hágai kongresszus határozataival. – *331 350 354 359 392 422*

ROBIN, Paul (szül. 1837) – francia tanító, bakunyinista; 1870–71 az Internacionálé Főtanácsának tagja, küldött az 1869-es bázeli kongresszuson és 1871-ben a londoni konferencián. – *394–395 599* (338 344)

ROBINET, Jean-François-Eugène (1825–1899) – francia orvos és történész, pozitivista, republikánus; részt vett az 1848-as forradalomban, Párizs ostroma idején kerületi elöljáró, a Párizs jogaiért küzdő Republikánus Unió tagja, megbéküléspárti. – *320 338*

ROCHAT, Charles – francia munkásmozgalmi vezető, az Internacionálé párizsi föderális tanácsának tagja, részt vett a Párizsi Kommünben, 1871–72 a Főtanács tagja és Hollandia ügyeivel megbízott titkár, 1871-ben küldött a londoni konferencián. – *331 393 423* (335)

ROCHEFORT, Victor-Henri, marquis de Rochefort-Luçay (1830–1913) – francia publicista és politikus, baloldali republikánus; 1868–69 a „Lanterne", 1869–70 a „Marseillaise" kiadója; 1870 szept.–nov. a nemzeti védelem kormányának tagja; elítélte a kormány ellenforradalmi politikáját, de ugyanakkor a Kommün ellen fordult; a Kommün leverése után deportálták Új-Kaledóniába; a 80-as évek végétől monarchista. – *133 212* (6 87)

ROCHE-LAMBERT – francia köztisztviselő; Pouyer-Quertier veje. – *462*

»*La Roma del Popolo*« (A Nép Rómája). – *439* (396)

Roncière *lásd* La Roncière Le Noury

ROON, Albrecht Theodor Emil, Graf von (1803–1879) – porosz tábornok és politikus, 1873-tól vezértábornagy; 1859–73 hadügyminiszter, 1861–71 tengerészetügyi miniszter; átszervezte a porosz hadsereget. – *96*

ROUHER, Eugène (1814–1884) – francia ügyvéd és politikus, bonapartista; 1848–49 az alkotmányozó és törvényhozó nemzetgyűlés tagja; 1849–52 több ízben igazságügyminiszter, 1855–63 kereskedelmi, mezőgazdasági és közmunkaügyi miniszter, 1863–69 államminiszter; a második császárság bukása után emigrált Angliába; a 70-es években a franciaországi bonapartisták egyik vezetője. – *20*

Rules of the International Workingmen's Association. Founded September 28th 1864 (A Nemzetközi Munkásszövetség – alapíttatott 1864 szeptember 28-án – szervezeti szabályzata), London [1867]. – *386 418–422 605* (353 376)

RÜHL, J. – német munkás, 1870–72 a Főtanács és a londoni Német Munkás Művelődési Egylet tagja. – *5 251 331 354 392 422*

S

SADLER – angol munkásmozgalmi vezető, 1871–72 a Főtanács tagja. – *331 354 392 422*

SAINT-ARNAUD, Armand-Jacques-Achille Leroy de (1801–1854) – francia tábornok, 1852-től tábornagy, bonapartista; részt vett Algéria meghódításában; az államcsíny egyik szervezője, 1851–54 hadügyminiszter, 1854-ben a krími hadsereg főparancsnoka. – *215–216*

Saint-Hilaire *lásd* Barthélemy-Saint-Hilaire

SAISSET, Jean-Marie-Joseph-Théodore (1810–1879) – francia tengernagy és politikus; 1871 márc. 20–25. a párizsi nemzeti gárda parancsnoka, a versailles-i nemzetgyűlés tagja. – *304 468 475 511 525 541 549 554*

SÁNDOR (1845–1894) – orosz nagyherceg, II. Sándor fia; III. Sándor néven cár 1881–1894. – *263*

SÁNDOR, II. (1818–1881) – orosz cár 1855–1881. – *247–248 256 262–263 568*

SCHARNHORST, Gerhard Johann David von (1755–1813) – porosz tábornok; 1806-ban a porosz hadseregreformot kidolgozó bizottság elnöke, 1807–10 hadügyminiszter, 1807–13 vezérkari főnök. – *153–154* (13)

SCHEFFER – a párizsi nemzeti gárda tagja, kommünár. – *306 482 492 543*

SCHILL, Ferdinand von (1776–1809) – porosz katonatiszt; 1807-ben szabadcsapatot szervezett, 1809-ben szabadcsapatával megtámadta Napóleon csapatait és fegyveres népi felkelést próbált kirobbantani a franciák ellen; a harcban elesett. – *183*

SCHMELING, von – német tábornok. – *136 223*

SCHMUTZ – 1870–71 a Főtanács tagja. – *5 251*

SCHNEIDER, Josef – német munkás, lassalleánus; a londoni Német Munkás Művelődési Egylet tagja, 1872 januárjában bomlasztó tevékenység miatt kizárták; a német sajtóban támadta a marxistákat. – *452*

SCHOELCHER, Victor (1804–1893) – francia politikus és publicista, baloldali republikánus; 1848–49-ben az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; a porosz–

francia háború és a Párizsi Kommün idején a párizsi nemzeti gárda tüzérlégiójának parancsnoka; a versailles-i nemzetgyűlés tagja. – *511 521*

SCHWARZENBERG, Karl Philipp, Fürst (1771–1820) – osztrák tábornagy és diplomata; részt vett a Napóleon elleni háborúkban, 1813–14 a franciaellenes koalíció egyesített csapatainak a főparancsnoka. – *64* (49)

SCHWEITZER, Johann Baptist von (1834–1875) – német ügyvéd, publicista; 1865–71 az Általános Német Munkásegylet elnöke, a „Sozialdemokrat" kiadója és főszerkesztője; Bismarck politikájának támogatója és képviselője a munkásmozgalomban; 1872-ben leleplezték a kormánnyal való kapcsolatait és kizárták az Általános Német Munkásegyletből. – *605*

»*Schweizer Handelskurier*« (Svájci Kereskedelmi Kurír), Biel. – *278* (203)

SCHWITZGUEBEL, Adhémar (1844–1895) – svájci vésnök, bakunyinista; az Internacionálé tagja, a Szocialista Demokrácia Egyesülésének és a jurai föderációnak egyik vezetője; küldött az 1872-es hágai kongresszuson. – *427 445*

SERRAILLIER, Auguste (szül. 1840) – francia kaptafakészítő; 1869–72 a Főtanács tagja; 1870-ben Belgium és 1871–72 Franciaország ügyeivel megbízott titkár; 1870 szept. a Főtanács megbízottjaként Párizsba utazott; a Párizsi Kommün tagja; küldött az 1871-es londoni konferencián és az 1872-es hágai kongresszuson; Marx híve. – *5 251 254 259 269 331 392 405 423 583 587* (1 153 354 356 375 516)

SHAKESPEARE, William (1564–1616) – angol drámaíró és költő.
– *King Henry IV* (IV. Henrik). – *332 617* (295 551)
– *Julius Caesar*. – *487* (460)
– *The Merchant of Venice* (A velencei kalmár). – *298 509 551* (237 474)
– *Much Ado about Nothing* (Sok hűhó semmiért). – *615* (550)

SHEPHERD, Joseph – angol munkásmozgalmi vezető; 1869–70 a Főtanács tagja. – *5 251*

SHERIDAN, Philip Henry (1831–1888) – amerikai tábornok; 1861–65 az északiak oldalán részt vett a polgárháborúban; a porosz–francia háborúban megfigyelő a német főhadiszálláson; 1884–88 az Egyesült Államok hadseregének főparancsnoka. – *524*

SHIPTON, George – angol munkásmozgalmi vezető; a Land and Labour League tagja. – *600*

»*Le Siècle*« (A Század), Párizs. – *50 215* (37)

SIMON, Jules (1814–1896) – francia politikus, filozófus és publicista, mérsékelt republikánus; 1848–49 az alkotmányozó nemzetgyűlés tagja; 1870–73 a nemzeti védelem kormányában oktatásügyi miniszter, 1876–77 miniszterelnök. – *299 461 486*

»*La Situation*« (A Helyzet), London. – *472* (436)

»*La Solidaridad*« (A Szolidaritás), Madrid. – *259* (174)

»*La Solidarité*« (A Szolidaritás), Neuchâtel. – *377 392 396* (341)

SONIS, Louis-Gaston de (1825–1887) – francia tábornok. – *186*

»*The Spectator*« (A Szemlélő), London. – *335 342 349* (299 305)

»*The Standard*« (A Zászló), London. – *58 233 340 349 357 370 452* (44)

STANLEY, Lord Edward Henry, (1869-től) Earl of Derby (1826–1893) – angol politikus, tory, majd liberális; a parlament tagja; 1852-ben külügyminiszter-helyettes; 1858–59 az indiai ügyek ellenőrző testületének elnöke, 1866–68, 1874–78 külügyminiszter, 1858, 1882–85 gyarmatügyi miniszter. – *418*

STEENS, Eugène – belga munkásmozgalmi vezető; az Internacionálé tagja, a „Tribune du Peuple" szerkesztője, küldött az 1868-as brüsszeli kongresszuson és az 1871-es londoni konferencián, szembeszállt az anarchistákkal. – *603* (364)

STEFANONI, Luigi (1842–1905) – olasz író és publicista, kispolgári demokrata, racionalista; részt vett Garibaldi hadjárataiban, a „Libero Pensiero" alapítója és szerkesztője; támogatta a bakunyinistákat. – *451* (407)

STEINMETZ, Karl Friedrich (1796–1877) – német tábornok. – *16–17 20 29–30 37 60 76*

STEPNEY, Cowell William Frederick (1820–1872) – angol munkásmozgalmi vezető; a Reformliga és 1866–72 a Főtanács tagja, 1868–70 a Tanács pénztárnoka, küldött az 1868-as brüsszeli, az 1869-es bázeli kongresszuson és az 1871-es londoni konferencián, 1872-ben a brit föderális tanács tagja. – *5 251 331 354 392 422*

STIEBER, Wilhelm (1818–1882) – német rendőrtanácsos; 1850–60 a porosz politikai rendőrség főnöke; a kölni kommunista-per egyik megszervezője és koronatanúja; a porosz–francia háborúban a katonai rendőrség és a kémiroda főnöke. – *255 269 349 444–445* (190 313)

STOLL – 1870-ben a Főtanács tagja. – *5 251*

STOSCH, Albrecht von (1818–1896) – német tábornok. – *192*

STÜLPNAGEL, Ferdinand von (1813–1885) – német tábornok. – *28*

SUCHET, Louis-Gabriel, duc d'Albufera (1770–1826) – francia tábornagy; részt vett a napóleoni háborúkban; 1812–13 Valencia katonai kormányzója. – *131–132*

SULLA, Lucius Cornelius (i. e. 138–78) – római hadvezér és államférfi; i. e. 88 consul, 82–79 dictator. – *297 325* (284)

SUSANE (Suzanne), Louis (1810–1876) – francia tábornok és hadtörténész; a tüzérség főnöke, 1871 febr. ideiglenes hadügyminiszter. – *292 458 528* (212)

SZAGULJAJEV, Mihail Andrejevics (1834–1900) – orosz katonatiszt és publicista; 1862–83 a „Golosz" politikai rovatvezetője. – *256*

SZEREBRENNYIKOV, Vlagyimir Ivanovics (szül. kb. 1850) – orosz forradalmár; részt vett az 1868–69-es pétervári diákmozgalmakban; azután emigrált Angliába, majd Svájcba; Nyecsajev híve. – *350*

T

TACITUS, Publius Cornelius (kb. 55–kb. 120) – római történetíró. – *326*
– *Historiae* (Történelem). – *326* (287)

»*Tagespresse*« (Napi Sajtó), Bécs. – *182 278 449 452* (119)

TAILLEFER – francia újságíró, spekuláns; bonapartista. – *293 490 529*

Tamerlán *lásd* Timur

TAMISIER, François-Laurent-Alphonse (1809–1880) – francia tábornok és politikus; haditechnikai feltaláló, baloldali republikánus; 1848–49 az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; 1870 szept.–nov. a párizsi nemzeti gárda főparancsnoka, a versailles-i nemzetgyűlés tagja. – *302 465 494 539*

TANN-RATHSAMHAUSEN, Ludwig Samson, Freiherr von und zu der (1815–1881) – német tábornok. – *126 135 140 151 155–157 163 167 176 187 191 193 223* (107)

TAYLOR, Alfred – angol munkás; 1871–72 a Főtanács tagja. – *331 350 354 359 392 422*

TAYLOR, Peter Alfred (1819–1891) – angol politikus, polgári radikális; a parlament tagja. – *585*

»*Le Temps*« (Az Idő), Párizs. – *16 20 26–27 34 38 44–46 58 101 319 332–333 467 517 519 551* (20 27 33 35 73 210 211 268 429 480)

TERTULLIANUS, Quintus Septimius Florens (kb. 160–kb. 220) – ókeresztény teológus. – *De carne Christi* (Krisztus testiségéről). – *273* (195)

TESTUT, Oscar – francia jogász; az Internacionálé szervezetéről és történetéről szóló rendőrségi kézikönyv szerzője. – *425*

– *L'Internationale* (Az Internacionálé), III. kiad., Párizs–Versailles 1871. – *425* (382)

THIERS, Louis-Adolphe (1797–1877) – francia történész és politikus, orléanista; 1832, 1834 belügyminiszter, 1836, 1840 miniszterelnök; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; 1871–73 köztársasági elnök; a Párizsi Kommün vérbefojtója. – *2 273 291–306 309 314–330 351 361 367 369 397 438 442 458–477 480–487 491–493 506 511 514 527 530–543 549–557 571 573 589–591 600 612 616* (138 217 218 220 229 237 240 243 426)

– [*Körlevél a prefektusokhoz és alprefektusokhoz*;] „Le Rappel", 1871 márc. 30. sz. – *467 472*

THOMAS, Clément (1809–1871) – francia politikus és tábornok, mérsékelt republikánus; 1848-ban az alkotmányozó nemzetgyűlés tagja, részt vett a júniusi felkelés leverésében; 1870. nov.–1871 febr. a párizsi nemzeti gárda főparancsnoka; 1871 márc. 18-án a nép pártjára álló katonák megölték. – *302–303 306 322–324 463–465 468 494 521–522 536–539 543*

»*The Times*« (Az Idők), London. – *20 30 90 118 168 176 206 224 266–267 270 272–273 276 306 333–338 349 360–361 424–425 481 487 542* (21 22 115 125 181 183 197 298 301 323)

TIMUR (Tamerlán) (1336–1405) – mongol kán, 1370-től szamarkandi uralkodó; meghódította Közép-Ázsiát és Perzsiát. – *305 480 541*

TODTLEBEN, Eduard Ivanovics, (1879-től) gróf (1818–1884) – orosz hadmérnök, ezredes, 1855 áprilisától tábornok; Szevasztopol védelmének egyik megszervezője. – *199*

TOLAIN, Henri-Louis (1828–1897) – francia vésnök, jobboldali proudhonista; az Internacionálé párizsi szekciójának egyik vezetője; küldött az 1865-ös londoni konferencián, az 1866-os genfi, az 1867-es lausanne-i, az 1868-as brüsszeli és az 1869-es bázeli kongresszuson; 1871-ben nemzetgyűlési képviselő; a Párizsi Kommün idején átállt a versailles-iakhoz; 1871-ben kizárták az Internacionáléból. – *276 306 338 445 606* (197 376)

TOWNSHEND, William – angol munkásmozgalmi vezető; 1869–72 a Főtanács tagja. – *5 251 331 354 392 422*

TRESCKOW, Udo von (1808–1885) – német tábornok. – *209 223*

TRIDON, Edmé-Marie-Gustave (1841–1871) – francia politikus és publicista, blanquista; az Internacionálé tagja; küldött az 1871-es nemzetgyűlésen, mandátumáról lemondott; a Párizsi Kommün tagja; a Kommün leverése után emigrált Belgiumba. – *522*

TROCHU, Louis-Jules (1815–1896) – francia tábornok és politikus, orléanista; részt vett Algéria meghódításában; 1859-ben az itáliai háborúban hadosztályparancsnok; 1870–71 a nemzeti védelem kormányának elnöke; 1870 szept.–1871 jan. a párizsi hadsereg főparancsnoka; a Kommün egyik vérbe fojtója. – *41 50 79 102 109 127 156 163–165 169–170 173 176 179 188 199 200 213–216 220–221 282 292 297 300 302 327 457–458 465 486 494–495 519 522 525 527–528 538–539 543 557* (133)

– *L'Armée française en 1867* (A francia hadsereg 1867-ben), Párizs 1867. – *109* (77)

Troisième congrès de l'Association Internationale des Travailleurs. Compte-rendu officiel (A Nemzetközi Munkásszövetség harmadik kongresszusa. Hivatalos jegyzőkönyv), Brüsszel 1868. – *419 422 440* (397)

TÜMPLING, Wilhelm von (1809–1884) – német tábornok. – *174*

U

UHRICH, Jean-Jacques-Alexis (1802–1886) – francia tábornok. – *83 102*

URQUHART, David (1805–1877) – angol diplomata, publicista és politikus, tory; 1847–52 a parlament tagja; a Palmerston-kormány cárbarát keleti politikájával szemben Törökország mellett lépett fel. – *343* (307)

UTYIN, Nyikolaj Iszaakovics (1845–1883) – orosz forradalmár; a diákmozgalmak résztvevője, a „Zemlja i Volja" narodnyik szervezet tagja, 1863-ban emigrált Angliába, majd Svájcba; az Internacionálé orosz szekciójának egyik megszervezője; 1868–70 a „Narodnoje Gyelo" szerkesztőségének tagja, 1870–71 az „Égalité" szerkesztője, harcolt a bakunyinisták ellen, küldött az 1871-es londoni konferencián; a 70-es évek közepén visszavonult a forradalmi mozgalomtól. – *390 453 607* (354 360 362)

V

VACHERON, Louis – francia jogász; 1871-ben Mayenne département államügyésze. – *464*

VAILLANT, Edouard-Marie (1840–1915) – francia mérnök és orvos, blanquista; a Párizsi Kommün tagja, 1871–72 a Főtanács tagja, küldött az 1871-es londoni konferencián; a francia szocialista párt egyik alapítója; később reformista. – *392 422 522 574 605–607* (356 363)

VALENTIN, Louis-Ernest – francia tábornok, bonapartista; 1871 elején Párizs rendőrprefektusa. – *299–300 320 461 471 484 492 522 526 552 556 583*

VARLIN, Louis-Eugène (1839–1871) – francia könyvkötő, baloldali proudhonista; az Internacionálé franciaországi szekcióinak egyik vezetője; küldött az 1865-ös londoni konferencián, az 1866-os genfi és az 1869-es bázeli kongresszuson; tagja a nemzeti gárda központi bizottságának és a Párizsi Kommünnek; 1871 máj. 28-án a versailles-iak agyonlőtték. – *522*

VAUBAN, Sébastien le Prêtre, marquis de (1633–1707) – francia tábornagy, hadmérnök és közgazdász. – *82 90 92 205*

»*Le Vengeur*« (A Bosszúálló), Párizs. – *293 484 493 519 526 529* (213 451 454 489)

»*La Vérité*« (Az Igazság), Párizs. – *370 519* (331)

VERMOREL, Auguste-Jean-Marie (1841–1871) – francia publicista, proudhonista; [a] Párizsi Kommün tagja; az 1871 májusi párizsi utcai harcokban súlyosan megsebesült, fogságban halt meg. – *353*

Verordnung über den Landsturm. Vom 21. April 1813 (Rendelet a Landsturmról. 1813 ápr. 21.); „Gesetzsammlung für die Königlichen Preussischen Staaten" („Törvénytár a Királyi Porosz Államok részére"), Berlin 1813, 13. sz. – *154 185* (106)

VESINIER, Pierre (1826–1902) – francia publicista, kispolgári szocialista; az Internacionálé londoni francia szekciójának egyik szervezője; 1865-ben részt vett a londoni konferencián; 1868-ban a brüsszeli kongresszuson a Főtanács megrágalmazása miatt kizárták az Internacionáléból; a Párizsi Kommün tagja, a Kommün bukása után emigrált Angliába; a „Fédération" kiadója, a Marx, Engels és a Főtanács ellen harcoló Föderalista Világtanács tagja. – *358 587*

VICTOR, Claude-Victor Perrin, duc de Bellue (1764–1841) – francia tábornagy; részt vett Napóleon hadjárataiban. – *183*

VIKTOR EMÁNUEL, II. (1820–1878) – szavojai herceg; szardíniai király 1849–1861; olasz király 1861–1878. – *239 442*

VILMOS, I. (1797–1888) – porosz herceg, régensherceg 1858–1861; porosz király 1861–1888; német császár 1871–1888. – *10 63 65 75 83 147 175 179 183 243–244 256 324 608* (15 40 101)

VINOY, Joseph (1800–1880) – francia tábornok, bonapartista; 1859-ben az itáliai háborúban hadosztályparancsnok; a Kommün idején a versailles-i tartaléksereg parancsnoka, a Kommün egyik vérbefojtója. – *79 174 176 299–305 461 465–466 487 522–526 536–541 556 583* (239)

VIVIEN, Alexandre-François-Auguste (1799–1854) – francia ügyvéd, orléanista; 1840-ben igazságügyminiszter, 1848-ban közmunkaügyi miniszter a Cavaignac-kormányban. – *463*

VOGEL VON FALCKENSTEIN, Eduard (1797–1885) – német tábornok. – *252 255*

VOGT, Karl (1817–1895) – német természettudós, vulgáris materialista, kispolgári demokrata; giesseni egyetemi tanár, 1848-ban az előparlament és a frankfurti nemzetgyűlés tagja (baloldal); 1849-ben az ideiglenes birodalmi régenstanács tagja, majd Svájcba emigrált, Genfben egyetemi tanár; III. Napóleon titkos ügynöke. – *277–283 293* (198 199 201)

– *Studien zur gegenwärtigen Lage Europas* (Tanulmányok Európa jelen helyzetéhez), Genf–Bern 1859. – *278–282* (204)

– *Mémoire sur les microcéphales ou hommes-singes* (Emlékirat a mikrokefálokról vagy majomemberekről), Genf 1867. – *277* (200)

– *Politische Briefe an Friedrich Kolb* (Politikai levelek Friedrich Kolbhoz), Biel 1870. – *278–283*

VOIGTS-RHETZ, Konstantin Bernhard von (1809–1877) – német tábornok. – *192*

»*Der Volksstaat*« (A Népállam), Lipcse. – *255 262 267–269 276–277 427* (1 9 143 148 153 167 183 189 197 198 208 298 374)

VOLTAIRE (François-Marie Arouet) (1694–1778) – francia író és történész; felvilágosító, deista filozófus. – *305* (248)

– *Candide*. – *305* (248)

von der Tann *lásd* Tann-Rathsamhausen

W

WAHLIN – a nemzeti gárda tagja, kommünár. – *524*

»*Der Wanderer*« (A Vándor), Bécs. – *350* (314)

WASHBURNE, Elihu Benjamin (1816–1887), – amerikai politikus és diplomata, a Republikánus Párt tagja, 1869–77 párizsi nagykövet. – *351–354* (317)

WELLINGTON, Arthur Wellesley, Duke of (1769–1852) – angol hadvezér, Napóleon legyőzője, 1827–28, 1842–52 hadseregfőparancsnok; tory politikus, 1828–30 miniszterelnök, 1834–35 külügyminiszter; támogatta Peelt. *162*

WERDER, August, Graf von (1808–1887) – német tábornok. – *126 136 141 157 166 179 193 205–210 217–218 223–226 234* (127)

»*De Werker*« (A Munkás), Antwerpen. – *272* (191)

WESTON, John – angol ács, majd vállalkozó; owenista; részt vett az Internacionálé alapító gyűlésén; 1864–72 a Főtanács tagja, 1865-ben küldött a londoni konferencián; a Reformliga végrehajtó bizottságának tagja, a Land and Labour League egyik vezetője, a brit föderális tanács tagja. – *6 251 260 331 345 355 392 422*

WHEELER, George William – angol munkás; részt vett az Internacionálé alapító gyűlésén; 1864–67 a Főtanács tagja és két ízben pénztárnoka, 1865-ben küldött a londoni konferencián; a Reformliga végrehajtó bizottságának tagja. – *424*

WICKEDE, Julius von (1819–1896) – német katonatiszt és katonai szakíró; a porosz–francia háborúban a „Kölnische Zeitung" haditudósítója a német hadsereg főhadiszállásán. – *207 223–224*

»*Wiesbadener Zeitung*« (Wiesbadeni Újság). – *452* ([411])

Widdern *lásd* Cardinal von Widdern

WIMPFFEN, Emmanuel-Félix de (1811–1884) – francia tábornok. – *70–71 76*

WITTICH, Ludwig von (1818–1884) – német tábornok. – *135 155*

WOLFF (Wolf), Luigi – olasz őrnagy, Mazzini híve; tagja a Közös Haladás londoni olasz munkásszervezetnek; részt vett az Internacionálé alapító gyűlésén, 1864–65 tagja az Internacionálé Központi Tanácsának, részt vett az 1865-ös londoni konferencián; 1871-ben leleplezték mint a bonapartista rendőrség ügynökét. – *358 598*

WRÓBLEWSKI, Walery (1836–1908) – lengyel forradalmár; az 1863–64-es lengyel felkelés résztvevője, majd Franciaországba menekül; a Kommün tábornoka, a Kommün veresége után Londonba emigrál; 1871–72 az Internacionálé Főtanácsának tagja, Lengyelország ügyeivel megbízott titkár; Marx és Engels híve. – *316 393 423*

WURMSER, Dagobert Siegmund, Graf von (1724–1797) – osztrák tábornagy; 1796-ban az osztrák csapatok parancsnoka Itáliában, Mantova erődjében kapitulált. – *57* ([42])

Z

ŻABICKI, Antoni (kb. 1810–1871) – lengyel betűszedő, demokrata; részt vett az 1830–31-es lengyel felkelésben és a magyar szabadságharcban; 1851-ben Angliába emigrált; a londoni Demokrata Társaság egyik vezetője, a Lengyel Nemzeti Bizottság titkára; 1866–71 az Internacionálé Főtanácsának tagja, Lengyelország ügyeivel megbízott titkár. – *6 251 331 355*

ZASTROW, Heinrich Adolf von (1801–1875) – német tábornok. – *207–210 217–218 221*

»*Zeitschrift des Königlich Preussischen Statistischen Bureaus*« (A Porosz Királyi Statisztikai Hivatal Folyóirata), Berlin. – *111* ([78])

Zévy *lásd* Maurice Zévy

ZSUKOVSZKIJ, Nyikolaj Ivanovics (1833–1895) – orosz anarchista; 1862-től emigráns Svájcban, a Szocialista Demokrácia Egyesülése genfi szekciójának titkára, 1872-ben Bakunyin kizárása miatt kilépett az Internacionáléból. – *391*

Földrajzi nevek*

Chemnitz	Karl-Marx-Stadt
Danzig	Gdańsk
Deblin	Ivangorod
Düppel	Dybböl
Kolberg	Kołobrzeg
Lötzen	Giżicko
Modlin	Nowo Georgiewsk
Olmütz	Olomouc
Pétervár, Szentpétervár	Leningrád
Posen	Poznań
Sadowa, Sadova	Sadová
Stettin	Szczecin
Tilsit	Szovjetszk

* A jegyzék felsorolja a szövegben előforduló földrajzi fogalmak közül azokat, amelyeknek neve különböző alakban vagy írásmóddal használatos, illetve közli nemzeti nyelvű változatukat vagy mai alakjukat. – *Szerk.*

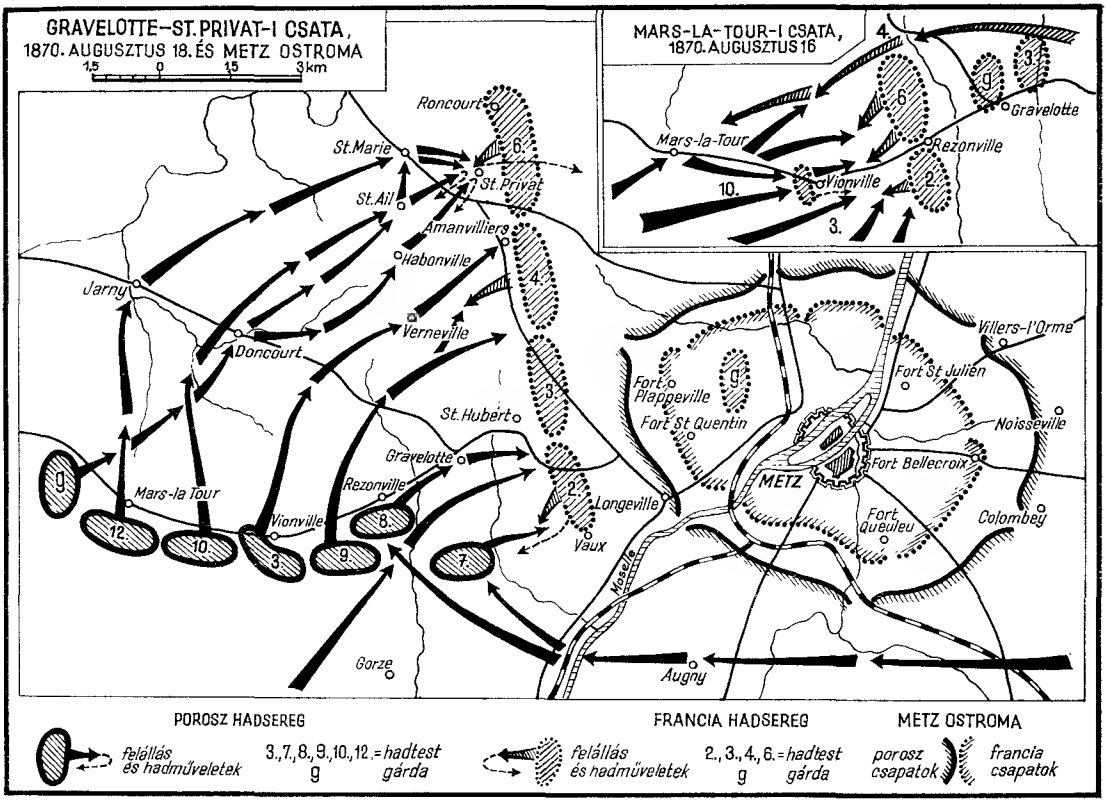
GRAVELOTTE–ST. PRIVAT–I CSATA,
1870. AUGUSZTUS 18. ÉS METZ OSTROMA
1,5 0 1,5 3km
MARS-LA-TOUR–I CSATA,
1870. AUGUSZTUS 16
Roncourt
St. Marie
St. Privat
St. Ail
Amanvilliers
Habonville
Jarny
Verneville
Doncourt
St. Hubert
Gravelotte
Rezonville
Mars-la Tour
Vionville
Longeville
Vaux
Gorze
Mars-la-Tour
Rezonville
Vionville
Gravelotte
Villers-l'Orme
Fort Plappeville
Fort St Quentin
Fort St Julien
Noisseville
Fort Bellecroix
METZ
Fort Queuleu
Colombey
Moselle
Augny
POROSZ HADSEREG
felállás és hadműveletek
3., 7., 8., 9., 10., 12. = hadtest
g gárda
FRANCIA HADSEREG
felállás és hadműveletek
2., 3., 4., 6. = hadtest
g gárda
METZ OSTROMA
porosz csapatok
francia csapatok

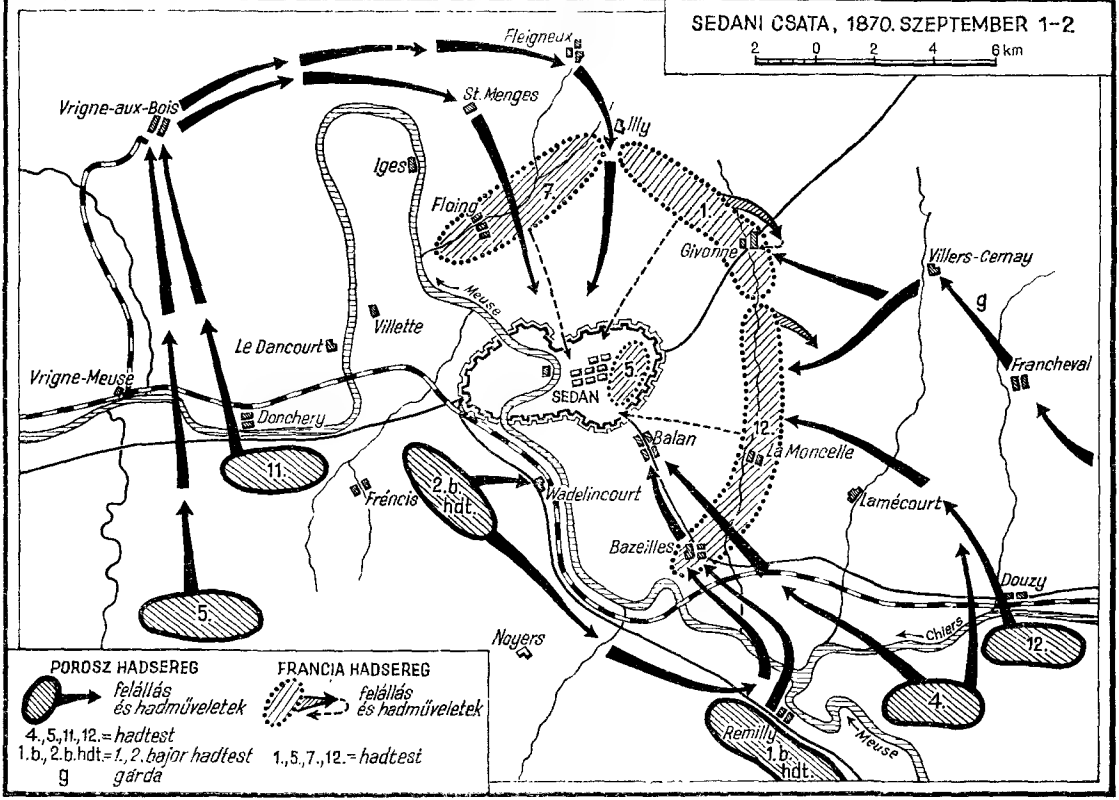
SEDANI CSATA, 1870. SZEPTEMBER 1-2
2 0 2 4 6 km
Fleigneux
Vrigne-aux-Bois
St. Menges
Illy
Iges
Floing
Givonne
Villers-Cernay
Meuse
Villette
Le Dancourt
Vrigne-Meuse
Donchery
SEDAN
Francheval
Balan
La Moncelle
11.
2.b. hdt.
Fréncis
Wadelincourt
Lamécourt
Bazeilles
Douzy
5.
Nayers
Chiers
12.
4.
Remilly
1.b. hdt.
Meuse
POROSZ HADSEREG
felállás és hadműveletek
FRANCIA HADSEREG
felállás és hadműveletek
4.,5.,11.,12.= hadtest
1.b., 2.b.hdt.= 1., 2. bajor hadtest
g gárda
1.,5.,7.,12.= hadtest

A POROSZ–FRANCIA HÁBORÚ, 1870–1871

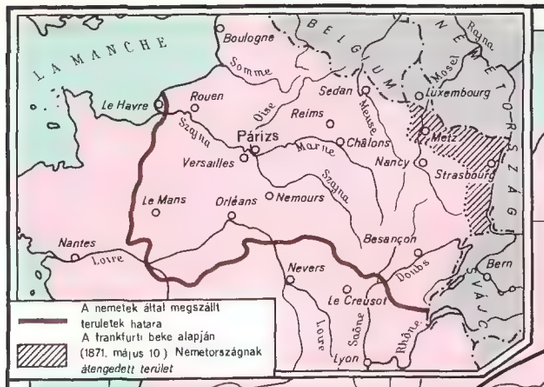

FRANCIA HADSEREG

A csapatok elhelyezkedése

1870. július — 1870. október

1870. augusztus — 1870. december

A csapatmozdulatok fő iránya

70. VIII. hadseregek — 70. XI. hadtestek

1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 12., 15., 16., 17., 18., 20., 21. = hadtest — g. = gárda

● Beaumont 70.VIII.30. fontosabb csaták — vasútvonalak — 1870-es államhatárok

POROSZ HADSEREG

A csapatok elhelyezkedése

1870. július — 1870. szeptember

A csapatmozdulatok fő iránya

70. VIII. hadseregek — 70. XI. hadtestek és hadosztályok

1. hds., 2. hds., 3. hds., 4. hds. = hadseregek

1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14. = hadtestek

g. = gárda — 1 b hdt, 2 b hdt. = I., 2. bajor hadtest

2. lhdo., 4. lhdo., 5. lhdo., 6. lhdo. = lovashadosztályok

20 0 20 40 60 km

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT
Budapest 1968-603-161

PÁRIZS OSTROMA (1870. SZEPTEMBER 19—1871. JANUÁR 28.)

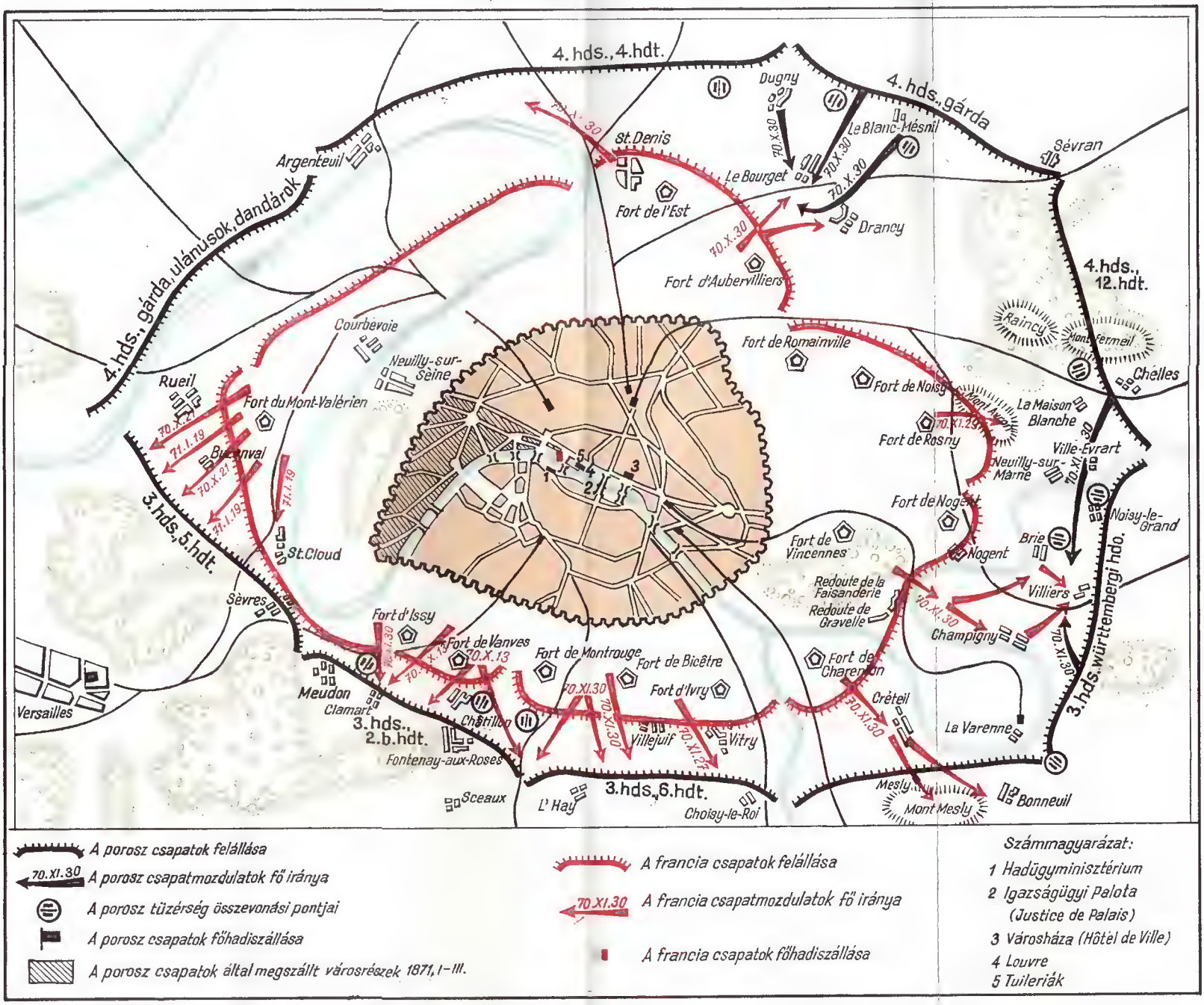

A porosz csapatok felállása

70. XI. 30 A porosz csapatmozdulatok fő iránya

A porosz tüzérség összevonási pontjai

A porosz csapatok főhadiszállása

A porosz csapatok által megszállt városrészek 1871, I–III.

A francia csapatok felállása

70. XI. 30 A francia csapatmozdulatok fő iránya

A francia csapatok főhadiszállása

Számmagyarázat:

1 Hadügyminisztérium
2 Igazságügyi Palota (Justice de Palais)
3 Városháza (Hôtel de Ville)
4 Louvre
5 Tuileriák

A PÁRIZSI KOMMÜN (1871. MÁRCIUS 18 — MÁJUS 28.)

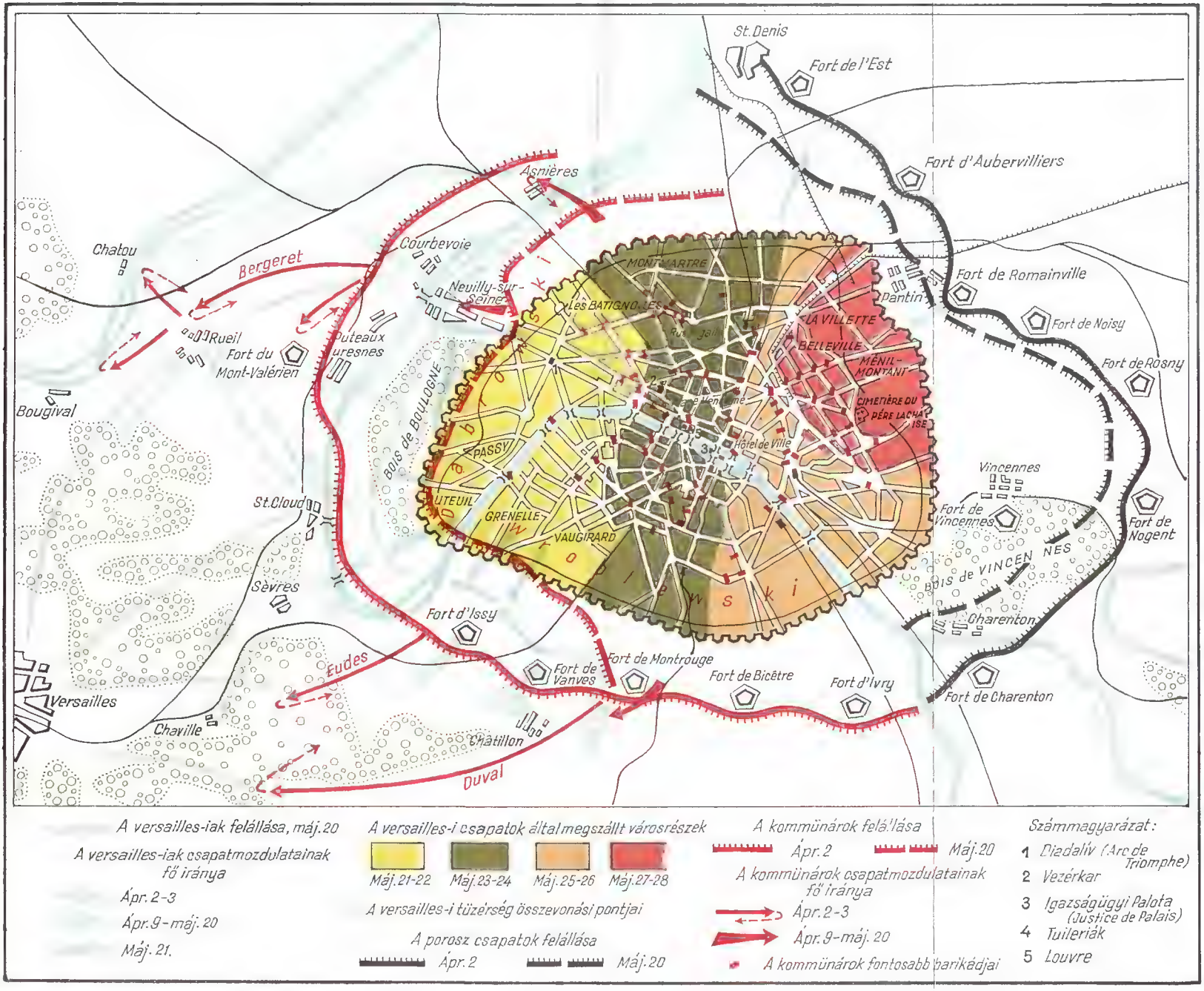

A versailles-iak felállása, máj. 20

A versailles-iak csapatmozdulatainak fő iránya

Ápr. 2–3

Ápr. 9 – máj. 20

Máj. 21.

A versailles-i csapatok által megszállt városrészek

Máj. 21–22 *Máj. 23–24* *Máj. 25–26* *Máj. 27–28*

A versailles-i tüzérség összevonási pontjai

A porosz csapatok felállása

Ápr. 2 *Máj. 20*

A kommünárok felállása

Ápr. 2 *Máj. 20*

A kommünárok csapatmozdulatainak fő iránya

Ápr. 2–3

Ápr. 9–máj. 20

A kommünárok fontosabb barikádjai

Számmagyarázat:

1 *Diadalív (Arc de Triomphe)*
2 *Vezérkar*
3 *Igazságügyi Palota (Justice de Palais)*
4 *Tuileriák*
5 *Louvre*

Tartalom

Előszó a tizenhetedik kötethez V

Karl Marx: A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsa a háborúról. Első üzenet 1

Friedrich Engels: Jegyzetek a háborúról 7

Jegyzetek a háborúról – I 9

Jegyzetek a háborúról – II 13

Jegyzetek a háborúról – III 16

Jegyzetek a háborúról – IV 19

A porosz győzelmek 24

Jegyzetek a háborúról – V 28

Jegyzetek a háborúról – VI 32

Jegyzetek a háborúról – VII 36

Jegyzetek a háborúról – VIII 40

Jegyzetek a háborúról – IX 44

Jegyzetek a háborúról – X 48

A háború válsága 51

Jegyzetek a háborúról – XI 55

Jegyzetek a háborúról – XII 59

Jegyzetek a háborúról – XIII 63

Jegyzetek a háborúról – XIV 66

Jegyzetek a háborúról – XV 70

A francia vereségek 74

Jegyzetek a háborúról – XVI 77

Jegyzetek a háborúról – XVII 81

Hadseregek tündöklése és bukása 85

Jegyzetek a háborúról – XVIII 90

Hogyan kell megverni a poroszokat 94

Jegyzetek a háborúról – XIX 98

A tárgyalások története 101

Jegyzetek a háborúról – XX 104

Jegyzetek a háborúról – XXI ... 107
A porosz hadseregrendszer alapelve ... 111
Jegyzetek a háborúról – XXII ... 115
Jegyzetek a háborúról – XXIII ... 118
Metz sorsa ... 122
Jegyzetek a háborúról – XXIV ... 126
Zaragoza – Párizs ... 130
Jegyzetek a háborúról – XXV ... 134
Metz eleste ... 138
Jegyzetek a háborúról – XXVI ... 142
A császár védőbeszéde ... 145
A franciaországi harc ... 151
Jegyzetek a háborúról – XXVII ... 155
Megerődített fővárosok ... 159
Jegyzetek a háborúról – XXVIII ... 163
A katonai helyzet Franciaországban ... 166
Jegyzetek a háborúról – XXIX ... 170
Jegyzetek a háborúról – XXX ... 174
A háború esélyei ... 177
Porosz szabadcsapatosok ... 182
Jegyzetek a háborúról – XXXI ... 186
Jegyzetek a háborúról – XXXII ... 191
A németek helyzete Franciaországban ... 195
Jegyzetek a háborúról – XXXIII ... 199
Jegyzetek a háborúról – XXXIV ... 204
Jegyzetek a háborúról – XXXV ... 208
Jegyzetek a háborúról – XXXVI ... 212
Jegyzetek a háborúról – XXXVII ... 217
Jegyzetek a háborúról – XXXVIII ... 220
Jegyzetek a háborúról – XXXIX ... 223
Jegyzetek a háborúról – XL ... 226
Franciaország katonai helyzetképe ... 229
Bourbaki katasztrófája ... 233

Karl Marx: A Szociáldemokrata Munkáspárt bizottságának ... 237

Karl Marx és *Friedrich Engels*: Karl Blindről ... 238

Karl Marx és *Friedrich Engels*: Levél a Szociáldemokrata Munkáspárt bizottságához ... 240

Karl Marx: A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának második üzenete a francia–porosz háborúról 243

Karl Marx: A braunschweigi bizottság tagjainak letartóztatásáról 252

Friedrich Engels: A Nemzetközi Munkásszövetség belga szekciói 6. kongresszusának 253

Karl Marx: A sajtó- és vitaszabadság Németországban 255

Friedrich Engels: Főtanácsi határozattervezetek az angol munkásosztály állásfoglalásáról a német–francia háborúval kapcsolatban 258

Friedrich Engels: A Nemzetközi Munkásszövetség spanyol körzete föderális tanácsának 259

Friedrich Engels: Az oroszországi helyzet 262

Karl Marx és *Friedrich Engels*: A „Times" szerkesztőjének 266

Karl Marx: A Főtanács nyilatkozata a „Times" és más lapok szerkesztőségeinek 267

Karl Marx: A „Volksstaat" szerkesztőségének 269

Karl Marx: A „Werker" szerkesztőségének 272

Karl Marx: A „Times" szerkesztőjének 273

Friedrich Engels: Az antwerpeni szivarkészítő munkások sztrájkjáról .. 275

Friedrich Engels: A Főtanács határozata Tolain kizárásáról 276

Friedrich Engels: Még egyszer „Vogt" úr 277

Karl Marx: A polgárháború Franciaországban. A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának üzenete 285

I. 291
II. 299
III. 306
IV. 320
Melléklet 332
I. 332
II. 333

Karl Marx: Levél a „Pall Mall Gazette" szerkesztőjének 337

Karl Marx: A „Times"-nak 338

Karl Marx: A „Standard" szerkesztőjének 340

Friedrich Engels: A „Daily News" szerkesztőjének 341

Friedrich Engels: A „Spectator" (ill. „Examiner") szerkesztőjének ... 342
Karl Marx: A „Daily News" szerkesztőjének ... 343
Friedrich Engels: A „Daily News" szerkesztőjének ... 345
Karl Marx: Levél Friedländernek, a „Neue Freie Presse" szerkesztőjének ... 347
Karl Marx: Levél Greenwoodnak, a „Pall Mall Gazette" szerkesztőjének ... 348
Friedrich Engels: A „Polgárháború Franciaországban" és az angol sajtó 349
Karl Marx: Washburne úr, a párizsi amerikai nagykövet ... 351
Karl Marx: A „Morning Advertiser" szerkesztőjének ... 356
Karl Marx: A „Standard" szerkesztőjének ... 357
Friedrich Engels: Mazzini fellépése az Internacionálé ellen ... 358
Karl Marx: A „Times" szerkesztőjének ... 360
Friedrich Engels: A „Times" szerkesztőjének ... 361
Karl Marx: Az „International" szerkesztőjének ... 363
Karl Marx: A „Public Opinion" szerkesztőjének ... 364
Karl Marx: A „Public Opinion" szerkesztőjének ... 365
Karl Marx: A „Gaulois" szerkesztőjének ... 366
Karl Marx: Levél Ch. Dananek, a „Sun" szerkesztőjének ... 367
Karl Marx: A „Vérité" szerkesztőjének ... 370
Karl Marx: Az „Evening Standard" szerkesztőjének ... 371
Karl Marx és *Friedrich Engels*: Javaslatok a Főtanácsnak a londoni konferencia előkészítéséhez ... 372
Karl Marx és *Friedrich Engels*: A Főtanács által a konferenciának beterjesztendő javaslatok ... 373
A Nemzetközi Munkásszövetség londoni konferenciája ... 375
Karl Marx: Felszólalás a Szocialista Demokrácia Egyesülése tevékenységéről ... 377
Friedrich Engels: A munkásosztály politikai akciójáról. Beszédvázlat ... 378
Friedrich Engels: A munkásosztály politikai akciójáról ... 382
Karl Marx és *Friedrich Engels*: A Nemzetközi Munkásszövetség

1871 szeptember 17-től 23-ig Londonban tartott küldöttkonferenciájának határozatai 384

Karl Marx: A Nemzetközi Munkásszövetség küldöttkonferenciájának határozatai a svájci viszályt illetően 394

Karl Marx: A „Woodhull & Claflin's Weekly" szerkesztőinek 397

Karl Marx: Beszéd a Nemzetközi Munkásszövetség megalapításának 7. évfordulóján. Újságtudósítás 398

Friedrich Engels: A Főtanács határozata Durand kizárásáról 400

Karl Marx: A konferencia nyilatkozata a Nyecsajev-összeesküvésben az Internacionálé nevével elkövetett visszaélésről 401

Karl Marx: A Főtanács határozata a Section française de 1871 szervezeti szabályzatáról 402

Karl Marx: A Nemzetközi Munkásszövetség általános szervezeti szabályzata és ügyviteli szabályzata 406

Friedrich Engels: A Főtanács nyilatkozata Cochrane leveléről 424

Friedrich Engels: Az angliai gründolási szédelgésről 426

Karl Marx: A Főtanács határozati javaslata a Section française de 1871 ügyében 428

Karl Marx: A Főtanács nyilatkozata a „Frankfurter Zeitung und Handelsblatt" szerkesztőségének 433

Friedrich Engels: A spanyol körzet föderális tanácsának, Madrid 434

Friedrich Engels: A Főtanács nyilatkozata a „Proletario Italiano" szerkesztőségének 435

Friedrich Engels: Meghatalmazás Giuseppe Borianinak 437

Friedrich Engels: Az európai Internacionálé-szekciók helyzetéről 438

Friedrich Engels: A Főtanács nyilatkozata Mazzini Internacionálé-ellenes cikkeiről 439

Karl Marx: Az „Eastern Post" szerkesztőjének 441

Friedrich Engels: A sonvillier-i kongresszus és az Internacionálé 442

Karl Marx: Az „Eastern Post" szerkesztőjének 448

Karl Marx: Az „Eastern Post" szerkesztőjének 449

Friedrich Engels: A „Gazzettino Rosa" igazgatójának 451

Karl Marx és *Friedrich Engels*: A Főtanács nyilatkozata a svájci hatóságok rendőri önkényéről 453

Karl Marx: A polgárháború Franciaországban. Fogalmazványok 455
Első fogalmazvány 457
A védelem kormánya 457
A Kommün 488
1. Intézkedések a munkásosztály érdekében 488
2. Intézkedések a munkásosztály, de főképpen a középosztályok érdekében 489
3. Általános intézkedések 490
4. Közbiztonsági intézkedések 491
5. Pénzügyi intézkedések 493
A Kommün 493
Töredékek 519
Második fogalmazvány 527
1. A védelem kormánya. Trochu, Favre, Picard, Ferry mint Párizs képviselői 527
2. Thiers. Dufaure. Pouyer-Quertier 530
3. A parlagi nemesek gyűlése 533
5. A polgárháború kezdete. A március 18-i forradalom. Clément Thomas. Lecomte. A Vendôme-ügy 536
6. Kommün 543
7. Befejezés 549
Töredékek 551

Mellékletek

I. Engels bevezetése a „Polgárháború Franciaországban" 1891-es német kiadásához 565
II. Feljegyzések és dokumentumok 579
1. Marx felszólalása a nemzeti védelem kormányáról 581
2. Engels felszólalása a március 18-i párizsi forradalomról 583
3. Engels és Marx felszólalásai az angliai republikánus mozgalomról 585
4. Engels felszólalása a Párizsi Kommünről 586
5. Marx felszólalása a Párizsi Kommünről 587
6. Engels felszólalása a Párizsi Kommünről 589
7. Marx felszólalása a Párizsi Kommünről 590
8. Marx felszólalása a burzsoá sajtónak az Internacionáléra és a Párizsi Kommünre vonatkozólag terjesztett rágalmairól 591
9. Marx beszélgetése a „World" tudósítójával 592
10. Engels felszólalása Mazzininak az Internacionáléhoz fűződő kapcsolatairól .. 597
11. Engels felszólalása a londoni konferencia összehívásáról 599

12. Marx felszólalása Odger ellen 600
13. Marx felszólalása a londoni konferencia megnyitásán 602
14. Marx felszólalásai a trade unionokról 603
15. Marx felszólalása a munkásosztály politikai akciójáról 605
16. Marx felszólalása a munkásosztály politikai akciójáról 607
17. Marx felszólalása a Nemzetközi Munkásszövetség helyzetéről Németországban és Angliában 608
18. Marx felszólalása a titkos társaságokról 610
19. Határozat az amerikai szekciók központi bizottságáról 611
20. Jenny Marx levele a „Woodhull & Claflin's Weekly" szerkesztőjének 612

Függelék

Jegyzetek 623
Életrajzi adatok 684
Mutató 701
Földrajzi nevek 733

Képmellékletek

A Főtanács első üzenete a porosz–francia háborúról; első oldal .. XVI/1
Engels cikke: „A katonai helyzet Franciaországban", Engels kézjegyével 166/167
A „Polgárháború Franciaországban" harmadik angol kiadásának címlapja 287
A „Polgárháború Franciaországban" harmadik német kiadásának címlapja 289
Engels beszédvázlata „a munkásosztály politikai akciójáról" 379
A Nemzetközi Munkásszövetség szabályzatai első magyar kiadásának címlapja 407
Részlet a „Polgárháború Franciaországban" első fogalmazványából 503
Gravelotte–st. privat-i csata, 1870 augusztus 18.; mars-la-tour-i csata, 1870 augusztus 16. (térkép) 735
Sedani csata, 1870 szeptember 1–2. (térkép) 737
A porosz–francia háború, 1870–71 (térkép) 738/739
Párizs ostroma, 1870 szeptember 19–1871 január 28. (térkép) ... 738/739
A Párizsi Kommün, 1871 március 18–május 28. (térkép) 738/739

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE
A MARXIZMUS-LENINIZMUS KLASSZIKUSAINAK
SZERKESZTŐSÉGE

68/149. Franklin Nyomda, Budapest. Felelős: Vértes Ferenc igazgató